GHEORGHE ASACHI

OPERE

II

Ediție critică și prefață
de
N. A. URSU

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NUVELE ISTORICE
VARIA

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA
București, 1981

L Inv. nr. 1515277

I 54158

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Aproape toate nuvelele istorice ale lui Gh. Asachi au apărut în *Almanah de învăţătură şi petrecere,* adaosul literar al *Calendarului pentru români,* între anii 1850—1870. Excepţie fac doar nuvelele *Alesandru cel Bun,* a cărei primă variantă a apărut în 1839, în broşura intitulată *Descriere istorică a tablonului ce înfăţoşază pe Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, cînd au priimit corona şi hlamida de la ambasadorii împăratului Ioan Paleologul II,* şi *Ruxanda doamna,* publicată în „Spicuitorul moldoromân", 1841, partea I. Le-a adunat în volum prima dată în 1859, în versiune franceză, împreună cu alte texte privitoare la istoria poporului român, ale lui sau ale altora, sub titlul *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* (vezi în ediţia de faţă prefaţa şi nota la prefaţa acestui volum). În versiunea românească, a retipărit numai pe cele care se referă la istoria Moldovei, în volumul intitulat *Nuvele istorice a româniei,* apărut în 1867 (vezi în prezenta ediţie prefaţa şi nota la prefaţa acestui volum).

În secţiunea *Nuvele istorice* a acestei ediţii reproducem în primul rînd toate cele nouă nuvele reeditate de Asachi în volumul său din 1867, ales de noi ca text de bază, şi anume: *Dragoş, Alesandru cel Bun, Svidrighelo, Elena Moldovei, Valea Albă, Bogdan voievod, Petru Rareş, Mazepa în Moldova* şi *Ruxanda doamna.* După cum vedem, ele sînt orînduite de autor în ordinea cronologică a evenimentelor la care se referă, nu în ordinea apariţiei lor, pentru că Asachi a vrut să facă prin nuvelele sale un compendiu de istorie a Moldovei în epoca ei de glorie.

Reproducem apoi nuvelele *Mihai Viteazul* și *Ziua din urmă a Municipiului Ieșenilor (Iassiorum)*, care, deși apărute în 1856 și respectiv 1858, nu au fost incluse de autor în volumul său din 1867, pentru că nu se referă în mod strict la istoria Moldovei. Nu am inclus în ediție mica nuvelă, de numai trei pagini, intitulată *Pacea la Prut. Slut la Prut!*, din almanahul pe 1867, în care sînt amintite evenimentele petrecute în 1711 la Stănilești, pe Prut, nici nuvela *Lopușna*, scrisă în ultimii ani ai vieții și publicată în almanahul pe 1870, pregătit de Gh. Asachi, dar apărut postum, deoarece sînt cu totul lipsite de interes literar.

În a doua secțiune a volumului de față, intitulată *Varia*, reproducem o bună parte din restul scrierilor în proză ale lui Asachi, publicate în diferite broșuri și, mai ales, în periodicele editate de el. Pentru că bogata activitate publicistică a lui Gh. Asachi, desfășurată timp de aproape patru decenii, este prea puțin cunoscută, iar gazetele, revistele, almanahurile sau broșurile în care se află risipită au devenit astăzi atît de rare încît nici marile biblioteci publice din țară nu au colecțiile lor complete, ne-am străduit să adunăm aici aproape tot ceea ce poate contribui la întregirea imaginii sale de cărturar cu variate preocupări și de îndrumător al culturii și al societății românești din vremea lui. Ca atare, secțiunea aceasta a volumului, ca dealtfel întreaga ediție a operelor lui Asachi, are un caracter preponderent documentar.

Deoarece în numeroase cazuri articolele publicate de el în diferitele sale periodice nu sînt semnate, dificultatea alegerii textelor incluse în această parte a ediției a constat mai ales în stabilirea paternității lui Asachi asupra lor, căci, după cum se știe, colaboratorii permanenți ai periodicelor lui Asachi gîndeau și scriau ca și el, iar limba articolelor lui era adeseori „îmbunătățită“ de redactorii și tipografii periodicelor respective. Această intervenție a colaboratorilor a mărit cunoscuta lipsă de unitate a limbii sale. Analizînd însă cu toată atenția limba textelor respective, conținutul lor și circumstanțele în care au fost publicate, precum și concluziile sau ipotezele altor cercetători privitoare la paternitatea lor, am reținut pentru ediție numai acele texte anonime despre care ne-am încredințat că aparțin într-adevăr lui Asachi. Am preferat să lăsăm în afara ediției unele texte care *foarte probabil* sînt scrise (sau traduse) de el, decît să le edităm fără a avea *siguranța* că îi aparțin. Unele indicații speciale privind stabilirea paternității anumitor texte sînt date în notele respective, la *Note și comentarii.*

Am grupat textele adunate în secțiunea *Varia* în douăsprezece subdiviziuni, pe care le-am intitulat în mod convențional astfel: *Amintiri și însemnări de călătorie, Descrieri ale tablourilor istorice, Cuvîntări și rapoarte școlare, Meditații, Observații filologice, Cronici literare și științifice, Cronici teatrale, muzicale și de arte plastice, Cronici economice și politice, Oameni și locuri, In memoriam, Prefețe, Scrisori și fragmente autobiografice.* În cadrul fiecărei subdiviziuni am orînduit textele în ordinea cronologică a publicării lor, iar în puținele cazuri în care un text a fost republicat în cursul vieții lui Asachi în periodicele editate de el am reprodus în ediție prima variantă, deoarece aceasta reprezintă mai bine, și sub aspect lingvistic, momentul și împrejurările în care a apărut.

În subdiviziunea *Amintiri și însemnări de călătorie* sînt adunate aproape toate textele cu asemenea conținut publicate de Asachi, începînd cu amintirile sale de la Roma și de la Viena pînă la însemnările călătoriei făcute în 1855 la băile de la Karlsbad, astăzi Karlovy Vary. Nu am reprodus în ediție fragmentul din însemnările călătoriei făcute de Asachi în 1835 prin munții Vrancei, în suita domnitorului Mihail Sturza, pe care-l publică fiul său Alexandru, după un manuscris al defunctului său părinte, în almanahul pe anul 1872, p. 25—34, deoarece a fost tipărit cam neglijent, cu multe lecțiuni probabil eronate. Din *Călătoria la Pion, la 1838,* publicată de Alexandru Asachi în almanahul pe 1871, tot după un manuscris al tatălui său, după care a fost elaborat articolul *Itineraru sau călăuzul la Pion,* am reprodus, la *Note și comentarii,* numai părțile eliminate de Gh. Asachi din versiunea dată publicității. De asemenea, nu am inclus în ediție textele intitulate *Țînterimea de la Roma* și *Un portari,* apărute în „Albina românească“, 1841, pe care Lovinescu, *Asachi,* p. 33—34 și 170, le consideră drept amintiri ale lui Gh. Asachi de la Roma, iar F. Levit le și editează sub numele său, în volumul Gh. Asachi, *Scrieri alese,* ediția a doua, revăzută și complectată, Chișinău, 1968, p. 372—379. Cercetîndu-le sub toate aspectele, am ajuns la concluzia că aceste texte nu pot fi amintiri ale lui Gh. Asachi sau ale altui român, ci sînt de fapt amintirile unui francez, care au fost doar traduse în românește, probabil din foiletonul vreunei gazete franceze cunoscute la noi. Edificator este faptul relatat în textul intitulat *Un portari*. Întrebat fiind călătorul de naționalitate, acesta răspunde portarului că este *francez*. Or, un asemenea răspuns nu putea fi o bună carte de vizită la Vatican în timpul șederii lui Asachi la Roma, cînd trupele franceze ocupau Italia, iar neînfricatul papă Pius al VII-lea, refuzînd să abdice puterea suverană a statului pontifical și aruncînd, la 10 iulie 1809, anatema asupra lui Napoleon, a fost făcut prizonier de stat și dus în Franța, după cum își amintește Asachi în cronica politică intitulată *Roma*. Tot el spune, în *Fragment din memoriile călătoriei unui român din 1808*, că în timpul petrecerii sale în Italia semna *Georgie Moldavul* și că era mîndru de faptul că este român din Moldova, venit acolo pentru „a studia românia chiar la uricul ei". Așadar, în loc de a spune că s-a recomandat portarului drept francez, Asachi ar fi avut un nou prilej să-și amintească cum l-a impresionat el pe portar spunîndu-i că este român. Dealtfel, anumite particularități lingvistice arată că nici măcar traducerea acestor două texte nu poate fi atribuită lui Gh. Asachi.

Între *descrierile tablourilor istorice* nu am reprodus pe cea a tabloului lui Alexandru cel Bun, care — după cum am spus mai sus — a fost reluată în nuvela *Alesandru cel Bun*. Cele două texte în proză publicate în broșura care însoțea tabloul *Dochia și Traian*, anume *Pionul sau Ceahlăul* și *Itineraru sau călăuzul la Pion*, sînt publicate în prezentul volum, primul în subdiviziunea *Oameni și locuri*, iar al doilea în subdiviziunea *Amintiri și însemnări de călătorie*. Deoarece are un caracter mai mult comercial, nu am reprodus în ediție nota din „Gazeta de Moldavia", 1856, p. 57—58, în care Asachi prezintă tabloul *Românii Principatelor dunărene, 105—1856*.

Fiind un text mai mult tehnic, de rutină, nu am reprodus în seria *cuvîntărilor și a rapoartelor școlare* cuvîntul rostit de Asachi la inaugurarea primei școli publice de fete din Moldova, publicat în „Buletin, foaie oficială", 1834, p. 470—471, nici *Reclamația Epitropiei învățăturilor publice în Moldova asupra egumenilor mănăst. Sf. Trii-Ierarhi, înfățoșată Divanului Domnesc de referendariul Gh. Asachi, vechilul Epitropiei, în mai 1839*, publicată în broșură aparte, care este o pledoarie de advocat, al cărei conținut a fost expus pe scurt în alte cuvîntări si rapoarte școlare publicate de Asachi. De asemenea, nu am reprodus articolul intitulat *Document relativ la istoria instrucțiunei publice în Moldova*, din „Icoana lumei", 1865, p. 177—178, în care sînt reluate unele lucruri privitoare la clasa de inginerie hotarnică înființată de Asachi în 1813.

Dintre numeroasele *meditații* în proză apărute în periodicele lui Asachi, unele sînt într-adevăr ale sale, fiind semnate sau avînd alte indicii că îi aparțin. Cele mai multe însă, publicate anonim, i-au fost atribuite doar în virtutea faptului că au apărut în periodicele editate de el și că Asachi obișnuia să scrie meditații, mai ales la Anul Nou (vezi Lovinescu, *Asachi*, p. 170, 200, 202, 203, 207, și Zamfir, *Proza*, p. 83, 102—103). Dar atît cele semnate de Asachi cît și cele apărute anonim nu sînt scrieri originale sau în întregime originale, cum au fost considerate pînă acum, ci traduceri sau adaptări. Sursa lor principală este celebra colecție de meditații a lui Heinrich Zschokke, *Stunden der Andacht zur Beförderung wahren Christenthums und häuslicher Gottesverehrung*, publicată la Aarau între anii 1809—1816 și reeditată de numeroase ori în tot cursul secolului trecut. La noi, mai ales în Moldova și Țara Românească, a avut o largă răspîndire traducerea în limba franceză a operei lui Zschokke, intitulată *Méditations religieuses, en forme de discours, pour toutes les époques, circonstances et situations de la vie domestique et civile, traduites par M. Monnard et Gence, d'après l'ouvrage allmand intitulé* STUNDEN DER ANDACHT. Prima ediția a traducerii franceze, probabil în opt volume, ca și ediția originală, a apărut la Paris, Strasbourg, Londra și Bruxelles, între anii 1828—1836.

Heinrich Zschokke (1771—1848), cunoscut scriitor german care și-a desfășurat aproape întreaga activitate didactică, politică și literară în Elveția, a fost un adept al pedagogiei pestalozziene și, cum îl califică unii biografi ai săi, un adevărat campion al iluminismului. Cartea citată, însumînd peste 3 500 de pagini, cuprinde 413 meditații cu conținut variat : religios, moral, social, patriotic, științific. În original, majoritatea acestor meditații au la început cîte o scurtă poezie, tot cu caracter meditativ, pe teme biblice, care în versiunea franceză sînt traduse în proză și tipărite cu caractere mai mici. Conținutul instructiv și educativ al meditațiilor lui Zschokke, în spiritul ideologiei iluministe a epocii, corespundea întru totul programului politic și cultural iluminist al cercurilor literare ale lui Gh. Asachi, I. Eliade Rădulescu și Gh. Barit. Valoarea lor literară deosebită, unele fiind adevărate poeme în proză, oferea în același timp și prilejul unor lecturi agreabile. Ca atare, multe dintre ele au fost traduse, adaptate sau luate ca model de către unii scriitori şi publicişti din perioada 1830—1870, între care Gh. Asachi, I. Eliade Rădulescu, Gavriil Munteanu şi alţii.

Atît în versiunea originală cît şi în traducerea franceză, opera aceasta a lui Heinrich Zschokke a fost editată anonim, fapt pentru care şi în literatura noastră meditaţiile traduse din ea au apărut fără menţiunea autorului. Numai în rare cazuri traducătorii afirmă că textul respectiv este „din Meditaţii religioase“, indicîndu-se astfel versiunea franceză a operei lui Zschokke. În consecinţă, prezenţa masivă a acestui scriitor în presa românească din prima jumătate a secolului trecut şi, prin el, contactul direct al iluminismului românesc cu această modalitate de manifestare a iluminismului german au rămas necunoscute. În indicele de autori al *Bibliografiei analitice a periodicelor româneşti* de pînă la 1858, Zschokke este menţionat doar de trei ori, dar nu ca autor al vreunei meditaţii. În majoritatea cazurilor, şi traducătorii meditaţiilor lui Zschokke apărute în periodicele româneşti şi-au păstrat anonimatul. (Pentru unele informaţii privitoare la traducerile meditaţiilor lui Zschokke publicate în alte periodice româneşti decît cele ale lui Asachi, sau în volume aparte, vezi N. A. Ursu, *O sursă necunoscută a meditaţiei în literatura română*, în „Cronica“, XV, 1980, nr. 49, din 5 decembrie, p. 7.)

În literatura română, cel dintîi, cel mai strîns şi cel mai îndelungat contact cu meditaţiile lui Zschokke l-au avut, după cît se pare, Gh. Asachi şi cercul colaboratorilor lui. Astfel, prima meditaţie în proză publicată în „Albina românească“ şi, după opinia lui Mihai Zamfir, „prima pagină de proză poetică românească“ *(op. cit.*, p. 83), anume *Scrisoarea unui sahastru din munţii Carpat asupra simţirilor la începutul anului nou* („Albina“, 1832, p. 4, 16), este, în parte, o prelucrare după două meditaţii ale lui Zschokke, intitulate în ediţia franceză *Sentiments qu'on éprouve au jour de l'an* şi *Le jour de l'an (Méditations*, III, 99, respectiv I, 11 ; în continuare, pentru versiunea franceză a meditaţiilor lui Zschokke, în ediţia completă în şase volume apărută la Bruxelles, în 1839, pe care am utilizat-o, folosim abrevierea *Méditations,* urmată de indicaţia volumului, în cifre romane, şi a paginii, iar pentru periodicele lui Asachi folosim abrevierile : „Albina“ = „Albina românească“, *Almanah* = *Almanah de învăţătură şi petrecere* şi „Gazeta“ = „Gazeta de Moldavia“). Aceeaşi meditaţie este prelucrată şi sub titlul *Anul Nou* (*Almanah,* 1849, p. 1), semnată A. (= Asachi). După cum vom vedea, aproape toate meditațiile lui Asachi sau apărute anonim în periodicele lui cu prilejul Anului Nou, în versuri sau în proză, sînt traduceri sau adaptări după texte ale lui Zschokke. *Sîmbăta moșilor* („Albina", 1832, p. 164, reprodusă și în „Curierul românesc", 1832, p. 139) are, în partea de la început, ecouri din *Devoirs envers les morts* (*Méditations,* III, 460). *Anul Nou 1838* („Alăuta românească", supliment la „Albina", 1837, nr. 102), semnată Gh. Asachi, este traducerea meditației *Le jour de l'an* (*Méditations,* I, 11) ; partea de la început a acestei meditații, care în original este în versuri, a fost tradusă și de Asachi în versuri, sub titlul *Anul Nou 1843* („Albina", 1842, p. 409). *Meditație pentru ziua Anului Nou* („Albina", 1839, p. 417) este traducerea rezumativă a textului *Pour la fin de l'année* (*Méditations,* III, 90) ; versurile de la începutul acestei meditații au fost reproduse de Asachi, sub același titlu, în volumele sale de poezii. *Meditație. Pentru ziua Sf. Paști* („Albina", 1839, p. 97), semnată *G. A.* [= Asachi], este traducerea textului *Triomphe divin par la résurrection de Jésus* (*Méditations,* IV, 383). *Grăuntele de sămînță* („Albina", 1840, p. 205, 207) traduce meditația *Le règne végétal. Premier discours* (*Méditations,* V, 69). *Neaua sau omătul* („Albina", 1841, p. 75) este tradusă după *La neige* (*Méditations,* V, 320). *Puterea rugilor* („Albina", 1841, p. 115, reprodusă în „Albina", 1847, p. 133, și în *Almanah,* 1866, p. 3) este traducerea meditației *Efficacité de la prière* (*Méditations,* I, 545). *Dorința folosului obștesc* („Albina", 1843, p. 65), cu mențiunea „cetit de p. Gh. Asachi în seanța publică a Academiei, la 8 noiemvrie 1842", este traducerea puțin prelucrată a meditației *Le dévouement au bien public* (*Méditations,* I, 316), care a fost retradusă și publicată anonim sub titlul *Folosința publică* (*Almanah,* 1860, p. 1), de data aceasta avînd la început și un comentariu în versuri. *Comitul* („Albina", 1843, p. 121) și *Cometa* (*Almanah,* 1854, p. 1) traduc meditația *La comète* (*Méditations,* V, 1). *Meditație* („Albina", 1844, p. 1, reprodusă în *Almanah,* 1867, p. 1, și în *Almanah,* 1870, p. 1) este o traducere rezumativă a textului *Le prix de la vie* (*Méditations,* II, 360), care a fost mai tîrziu tradus integral sub titlul *Prețuirea vieței* („Gazeta", 1857, supliment la nr. 101). *Dumnezeu în fortună* (Albina", 1844, p. 225, reprodusă în *Almanah,* 1870, p. 4) este tradusă după *Dieu dans l'ouragan* (*Méditations,* V, 293). *Numele cel bun după moarte* („Albina", 1844, p. 381, reprodusă în „Gazeta", 1853, supliment la nr. 2) traduce textul *Bonne renommée après la mort* (*Méditations*, III, 442); fragmente din această meditație se găsesc și în prima parte a evocării lui Gh. Asachi, *Vasili Lupu, domn a Moldovei, fundatorul academiei din Iași și restauratorul literaturei române* („Patria", 1859, supliment la nr. 18). Frumoasa meditație *Cerul stelit* („Albina", 1845, p. 197) este tradusă după *Le ciel étoilé* (*Méditations*, IV, 441). *Cugetări la încheierea anului* („Albina", 1847, p. 369, și 1848, p. 1, reproduse în *Almanah*, 1850, p. 1, cu titlul *Cugetări la începutul anului*) sînt traducerea meditației *Pour la fin de l'année* (*Méditations*, IV, 424), care a fost retradusă și în *Almanah*, 1872, p. 3, cu titlul *Meditație pentru finele anului* și cu mențiunea „din Zsiokke" (sic !). *Ducerea iernei* („Albina", 1848, p. 96, 99, 103) traduce meditația *Les adieux de l'hiver* (*Méditations*, V, 62). *Primăvară. Meditație evlavioasă* („Gazeta", 1850, p. 113, 117, 129) și *Evlavia de primăvară* („Patria", 1859, p. 149) traduc meditația *La dévotion du printemps* (*Méditations*, V, 93); primele alineate ale acestei meditații au fost traduse în versuri de Asachi la începutul poeziei sale *Moșii. Sîmbăta morților*. Meditația *Cum poate fi omul ferice* (*Almanah*, 1851, p. 1) este tradusă după *L'art d'être heureux* (*Méditations*, II, 417). *Datoria a lăți între oameni sentimente de religie* („Gazeta", 1851, p. 51, reprodusă în *Almanah*, 1871, p. 10, la sumar cu mențiunea „de Gh. Asachi") este tradusă după *Devoir du chrétien de propager la religion, et de réveiller le sentiment religieux* (*Méditations*, I, 595). *Dumnezeu giudecă popoarele pămîntului* (*Almanah*, 1852, p. 5) traduce meditația *Comment Dieu juge les nations* (*Méditations*, VI, 159). *Spectacol în ceri* („Gazeta", 1852, p. 151, 157, 161, 169) este traducerea meditației *Contemplation du firmament* (*Méditations*, V. 258). *Concordia sau unirea cetățană* (*Almanah*, 1853, p. 1), reprodusă în „Gazeta", 1857, p. 209, și în *Almanah*, 1859, p. 1) este tradusă după *La concorde civile* (*Méditations*, I, 384). *Patria pătimindă* (*Almanah*, 1855, p. 1) traduce textul *La patrie soufrante* (*Méditations*, I, 370), iar *Giudecata prezentului* (*Almanah*, 1856, p. 1) este traducerea meditației *De nos jugements sur les événements publics* (*Méditations*, I, 299). *Mîna lui Dumnezeu în soarta popoarelor* (*Almanah*, 1857, p. 1) este tradusă după *Dieu manifesté dans les destinées des nations* (*Méditations*, I, 410). *Soarta popoarelor* (*Almanah*, 1858, p. 1) traduce meditația *La destinée des nations* (*Méditations*, I, 403). *Datoria omului a făptui prin bune exemple* („Gazeta", 1858, p. 94, reprodusă în *Almanah*, 1862, p. 3) traduce textul *Obligation de donner un bon exemple* (*Méditations*, III, 117). *Sîmbăta morților* („Gazeta", 1858, p. 141) este traducerea mai liberă a meditației *Le tombeau des amis* (*Méditations*, IV, 346). *Junimea patriei* (*Adaos literar pentru abonații Monitorului oficial a Moldovei*, iulie, 1860, p. 12) este traducerea meditației *Le jeune homme* (*Méditations*, IV, 11). *Dignitatea națională* (*Almanah*, 1861, p. 1) traduce textul *Respect pour les nations étrangères* (*Méditations*, I, 390) ; primele alineate ale acestei meditații se găsesc traduse și la începutul evocării lui Gh. Asachi, *Chirangheleu, filozof cosmopolit în Moldova* (*Almanah*, 1848, p. 63). *Omul, unealta lui Dumnezeu* (*Almanah*, 1863, p. 3) traduce textul *L'homme, instrument de Dieu* (*Méditations*, VI, 545), iar *Fericirea sărăciei* (*Almanah*, 1865, partea I, p. XXIII) este tradusă după *Avantages que peut offrir la pauvreté* (*Méditations*, I, 125). *Luna* (*Almanah*, 1866, p. 24) este traducerea meditației *Aspect de l'astre des nuits* (*Méditations*, IV, 481). *Meditație la Anul Nou* (*Almanah*, 1868, p. 3), semnată *Gh. Asachi*, este o prelucrare a textului *Sentiments qu'on éprouve au jour de l'an* (*Méditations*, III, 99), iar *Stima poporului nostru* (*Almanah*, 1869, p. XIX), semnată tot *Gh. Asachi*, este traducerea rezumativă a meditației *Respect pour notre propre nation* (*Méditations*, I, 396).

Astfel stînd lucrurile, sub aspectul originalității, cu meditațiile semnate de Gh. Asachi sau publicate anonim în periodicele editate de el și, în parte, atribuite lui, nu am considerat necesar să reproducem în ediție prea multe asemenea traduceri sau adaptări, mai ales că unele dintre cele anonime probabil nu-i aparțin. Ca atare, am editat doar cîteva meditații, îndeosebi dintre cele semnate, care, deși sînt traduse ori adaptate după ale lui Zschokke sau după alte surse, încă neidentificate, ilustrează preocuparea statornică a lui Asachi pentru educarea morală și patriotică a societății românești.

În subdiviziunea *Cronici economice și politice* nu am reprodus și alte articole privitoare la luptele începute în 1859 pentru unificarea Italiei, care, deși nesemnate, aparțin în mod sigur lui Gh. Asachi, cum sînt *Lombardia* („Patria", 1859, p. 197, 201, neterminat), *Italia*, cu motto *„Nil novi sub sole*, Nimic nou sub soare !" (ca și la articolul intitulat *Roma*) și cu mențiunea *Din memoriile unui român* („Patria", 1859, p. 229, 233, neterminat) și *Garibaldi* (*Almanah*, 1863, p. 1), deoarece în ele abundă faptele istorice cunoscute și, primele două fiind neterminate, au prea puține referințe directe la evenimentele politice ale Italiei de la 1859.

În seria articolelor din subdiviziunea *In memoriam* nu am reprodus și studiul intitulat *Viața prințului Dimitrie Cantemir* („Spicuitorul moldoromân“, 1841, octombrie-decembrie, p. 18—70), care, deși bazat pe date „din hronografiile Moldovei“, este astăzi, în mod firesc, prea mult depășit ca informație, precum și sub aspectul interpretării faptelor istorice.

Pentru deosebitul lor interes documentar, am considerat util să reproducem în ediție și *prefețele* scrise de Asachi, atît la cărțile sale cît și la ale altora. Aceste texte ne oferă prilejul să comunicăm, la *Note și comentarii*, o serie de noi informații, mai puțin cunoscute, privitoare la viața și activitatea multilaterală a lui Gh. Asachi.

Dintre *scrisorile* trimise de Asachi de la Viena, unde îndeplinea sarcina de agent diplomatic al domnitorului Ioan Sandu Sturza, bancherului Constantin Popp de la Sibiu și unor persoane din Moldova, am reprodus, pentru interesul lor istorico-literar, doar patru. Alte scrisori, aflate de asemenea în depozitele Bibliotecii Academiei R. S. România și ale Bibliotecii Centrale de Stat, sînt citate sau reproduse parțial, cu diferite prilejuri, la *Note și comentarii*. În aceeași subdiviziune am reprodus, ca un epilog al ediției, cunoscuta lui *Notiție biografică* și alte texte cu caracter autobiografic.

Dintre numeroasele scrieri ale lui Gh. Asachi, am menționat la *Bibliografie* numai pe cele apărute în volume, în broșuri sau sub formă de foi volante, iar dintre scrierile privitoare la viața și activitatea lui am selectat numai pe cele care sînt într-adevăr contribuții biografice sau istorico-literare. Căci, fiind unul dintre pionierii culturii românești moderne și avînd o activitate atît de bogată și de variată, lui Asachi i-au fost consacrate numeroase pagini, în tratatele de istorie a limbii și a literaturii române, de istorie a învățămîntului, a teatrului, a presei, a artelor, în manualele școlare etc., precum și multe articole prilejuite de diferite comemorări, care nu întrunesc în toate cazurile condiția menționată pentru a putea fi reținute în bibliografia ediției.

În *Addenda et corrigenda* aducem la zi informația privitoare la unele texte publicate în volumul I al prezentei ediții, în lumina rezultatelor unor cercetări recente ale operei lui Gh. Asachi.

Principiile de transcriere a textelor au fost stabilite în *Nota asupra ediției* de la volumul I. Atragem însă și aici atenția asupra numeroaselor inconsecvențe lingvistice care caracterizează scrisul lui Asachi, pe care le-am păstrat ca atare, chiar cînd sînt evidente greșeli gramaticale, pentru a oferi cititorului imaginea reală a limbii sale.

La lista prescurtărilor folosite în aparatul critic al ediției, publicată în *Nota asupra ediției* la volumul I, adăugăm prescurtările următoare :

Méditations = *Méditations religieuses, en forme de discours, pour toutes les époques, circonstances et situations de la vie domestique et civile, traduites par MM. Monnard et Gence, d'après l'ouvrage allemand intitulé* STUNDEN DER ANDACHT. Nouvelle édition, complète en six volumes, Bruxelles, Meline, Cans et compagnie, librairie, imprimerie et fonderie, 1839.

Nouvelles historiques = *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie par G. Asaky.* Traduit du roumain. Première partie, Iassy, Institut de l'Abeille, 1859. Un fragment din partea a doua, numai două texte, a apărut în 1866.

Nuvele istorice = *Nuvele istorice a româniei de Gheorghie Asachi,* tomul I, ediția a III-a, adăogită cu notiție biografică și cu portretul autorului, Iașii, Institutul Albinei române, strada Asachi, 1867.

Cu recunoștință și deosebită plăcere, mulțumesc soției mele, Despina Ursu, cercetător științific, și colegei Aurelia Rusu, redactor responsabil de carte, pentru ajutorul prețios acordat la alcătuirea acestui volum.

N. A. URSU

NUVELE ISTORICE

PRÉFACE

[la *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie*, Iaşi, 1859]

Les colonies romaines fondées dans la Dacie l'an 105 de l'ère chrétienne par Trajan, après la retraite des légions ordonnée par Aurélien l'an 274 en Moesie, ont résisté pendant dix siècles aux invasions des barbares que le Nord et l'Orient lançaient sur ce pays. Tandis que d'autres colonies romaines, dans les Gaules, en Espagne et en Afrique, ont été absorbées par les aborigènes, les colons de la Dacie, nommés aujourd'hui Roumains, conservent jusqu'à ce jour le nom, la langue, les habitudes et en partie le costume de leurs ancêtres. Toujours en lutte avec des peuples féroces, les Roumains, vivant en différentes petites républiques, étaient souvent obligés de quitter les plaines fertiles et de s'abriter dans les montagnes, qui leur servaient d'asile et de pâturage à leurs troupeaux. Leur histoire de cette époque n'est consignée que dans les traditions et les chants populaires ; ce n'est que les Byzantins qui, ayant éprouvé la force de l'empire Roumaino-Bulgare des Asans, en parlent dans leurs chroniques ; le reste de l'Europe paraissait ignorer l'existence et le mode du gouvernement d'un peuple de plusieurs millions d'âmes, et le confondait souvent avec les Hongrois et les Slaves ; et ce n'est que les archéologues et les anciens géographes et historiens, comme récemment Guthrie et autres, qui font mention d'un peuple de race latine vivant à l'Orient de l'Europe.

Les chroniques indigènes ne datent que depuis le 12-ème siècle lorsque, de concert avec les Hongrois, les Roumains, refoulant les barbares dans les steppes au delà du Dniester, purent réunir les différentes républiques en un seul état, époque qu'on appelle la seconde colonisation. Mais jusqu'à cette époque il y a une longue lacune dans l'histoire des Roumains. La grande question orientale, qui a éclairé l'Europe sur l'importance de la conservation des Roumains, vient de rendre cette colonie au but primitif de sa fondation, en la considérant comme une barrière contre les invasions, et ouvre ces provinces aux investigations des savants. Nous avons déjà salué la découverte récente d'un manuscrit, qui remplit une de ces lacunes de l'histoire. C'est ce fragment de l'an 1495 écrit dans l'ancienne langue roumaine, intéressant aussi sous le rapport philologique, que nous offrons en traduction à la littérature européenne. L'original lui même, peu compréhensible aux Roumains modernes, démontre de plus son affinité avec la langue mère, et les changements que le temps et la culture des lettres ont opérés dans sa réforme prouvent qu'elle est susceptible d'une grande perfection.

Cet ancien fragment est suivi d'un Recueil des nouvelles historiques de la Roumanie, *qui avaient été successivement publiées en roumain, et que nous reproduisons aujourd'hui en traduction française, pour satisfaire à l'interêt que l'Europe porte a l'histoire de ce pays.*

L'ÉDITEUR

Iassy, 1858

PREFAȚĂ

[la *Nuvele istorice a româniei*, Iași, 1867]

În cursul anilor în care se publica acel întăi ziar a româniei, întitulat Albina română, *acea foaie cuprindea mai multe novele istorice. Aceste se editează acum în un volum, la care s-a adaos biografia autorului și portretul său.*

Sînt cîțiva ani cînd un amic al autorului începuse ediția acestor nuvele cu litere pe atunce uzitate; de aceea era nevoie a continua acel mod.

DRAGOŞ

Restatornicitoriul domniei românilor în Dacia Transalpină, numită după aceea Moldova, la anul 1352.

> *Et pius est patriae facta referre opus*
> Cuvios lucru este a aminti faptele patriei
> OVID., *Tristium.*

ÎNTRODUCERE ISTORICĂ

Toate naţiunile, ca şi familiile, ambiţionează a da începutului lor un uric strălucit şi minunat, învălit deseori în negura mitologiei sau a alegoriei. Nu numai popoarele Asiei, ce încă grecii şi romanii ni-au dat asemene esemple. Dupre istorie, Tezeus, eroul Atinei, au întemeiet puterea patriei sale prin lupta cu un taur numit *Mino-Taur ;* gemenii Romulus şi Remus, de la carii derează începutul şi numele Romei, s-au alăptat de o lupoaie. De asemene tradiţiunea şi manuscrisele noastre datează întemeierea statului moldoromân de la uciderea bourului sălbatic de Dragoş vodă. Deci, precum istorienii moderni dau acelor două uricuri de mai sus o esplicare mai naturală, şi noi vom cerca a da evenimentului prin care Dragoş au restatornicit domnia românilor în astă ţară o esplicare mai adevăro-asemănată, neputîndu-să da crezare tradiţiunei că Dragoş au ieşit numai la vînătoare cu cîteva mii de juni din munţii Maramoruşului păn în mezul Moldovei, în depărtare de vro 100 mile. Pe acest temei, în formă de novelă, vom reproduce, după altă tradiţiune, acest eveniment important, de la care derează restatornicirea şi esistenţa statului moldoromân de o *miază-mie de ani* [1].

---

[1] Istoriografii pămînteni şi acii străini diferează în data acestui eveniment. Vornicul Ureche şi Miron logofătul îl pun la 1326, străinii la 1359. Noi ni-am ţinut deodată de hronologia publicată în zilile mitropolitului Iacob (Gh. A.).

Capul I

ROMIDAVA

După căderea domniei şi a puterii romanilor în Dacia, astă ţară fu pe rînd cutrierată şi ocupată de multe popoare venite unile de la nordul, altele de la răsăritul Europei şi al Asiei. Dar, deşi dregătorii publici ai Romei şi legioanele, neputînd sta în contra preputerii, trecură parte în Dacia Aureliană peste Dunăre, parte în Italia, totuşi nu puţini coloni şi cetăţeni romani rămaseră locuind prin cetăţi şi şesuri, cînd partea cea mai însemnată dintr-înşii se aşeză între munţii Carpaţi, unde, apăraţi de nestrăbătuta lor poziţiune, păstrau sub propriii lor domni naţionalitatea, atîrnînd uneori de străinii mai puternici decît dînşii şi unindu-să alte dăţi cu rivalii acestora, spre a combate pe asupritorii comuni şi a păstra pănă în zilele noastre dreptul peste vechea lor patrie. De asemene se tîmplă la 1351, cînd românii, în unire cu ungurii şi cu cavalerii cruceri [2], au învins oardele tatare între munţii Carpatului, unde fu ucis şi Atlamos, şeful lor. Astă învincere au fost aşa de sunătoare şi decisivă, că cea mai mare parte de tatari s-au retras din şesurile Daciei Transalpine [3] în părţile Mărei Azove, de unde venisără, rămîind numai în Cumania Mică [4] o oardă, sub comanda unui emir numit Haroboe[5], om crud şi monstruos, carile rezeduè în cetatea Romidava[6].

---

[2] *Cavaleri.* Aceşti cavaleri, compuşi din cete de italieni, francezi, germani şi englezi, se chemau *ioaniţi* sau cavaleri de *Malta*, a cărora tagmă s-au înfiinţat încă la 1048 pentru apărarea perigrenilor (hagii) ce călătoreau la Palestina. O ceată de aceşti cavaleri, compusă de germani, s-au fost îndrumat prin Ungaria, unde, întîmpinînd împedicare de a călători înainte, au rămas întrebuinţată de regii Ungariei pentru combaterea şi stărpirea păgînilor în Dacia. De la aceştia se trage şi înfiinţarea cetăţii German sau Neamţu pe la 1220. Ordinul de cavaleri maltezi esistă astăzi încă, însă sub altă formă (Gh. A.).

[3] *Dacia Transalpină* se numea ţara între munţii Carpaţi şi Tiras (Nistru), ce apoi fu numită Moldova. Transalpina vra să zică : dincolo de Alpii Carpaţi. Romanii i-au dat acest nume în privirea poziţiei Italiei ; noi însă, carii locuim dincoace de Alpi, s-ar cuveni să o numim Cisalpina (dincoace de Alpi) (Gh. A.).

[4] Între popoarile asiene ce împresurau pe rînd astă ţară erau şi *cumanii.* Pe acii din Asia i-au stîrpit la 1222 Cinghis-Han.

Dupre esemplul acelor români, carii sub conducerea lui Negru vodă, mai nainte, retrecusă din munţi în şesurile Argeşului, unde înflorea domnia lor, românii din Maramureş, asupriţi de unguri şi de ruteni, atît în privirea politică cum şi în acea religioasă, s-au văzut nevoiţi a recerca şesurile cele mănoase, care amu în cea mai mare parte de barbari se eliberasă.

Asupra acestor români domnea, din dinastia Dragoşizilor, principele lor *Dragoş*, carele plănuise reîntoarcerea în ţară. Mai nainte de a realiza strămutarea sa cu o parte a poporului, au căutat a să alea cu Susman, domnul româno-bulgar din Mizia, şi spre închegarea acestei legături politice, Bogdan, fiul lui Dragoş, s-au logodit cu Branda, fiica lui Susman, încît la anul 1352, Caliman, fratele acestuia, s-au însărcinat a conduce pe Branda la Maramureş cătră mirile ei. După o pregătire cuvenită pentru asemene călătorie îndelungată, principesa Branda, cu unchiul ei şi cu un cortej strălucit, s-au îmbarcat pe Dunăre, spre a agiunge în un port al României, de unde avea să înainteze călătoria la Maramureş. Un zefir lin, ce la început abia umfla vîntrelile vasului, peste zi s-au

---

Cumanii ce erau aşezaţi dincoace de Carpaţi, spăimîntaţi, cerură de la unguri a să boteza. Episcopul Robert de la Gran, de naţie german, au cerut de la papa a nu face parte la espediţiunea crucierilor în Palestina, avînd el nevoie a creştina pe cumani, care lucrare o şi întreprinse prin monahii dominicani, dintre carii Teodorit se numi episcop de Cumania. Acest popor era concentrat mai cu samă în partea unde azi este politia Neamţu, care, ca şi cetăţuia, se denumi dupre misionarii urzitorii ei. Cumanii, sub nume de *mocani* catolici, şi astăzi încă locuiesc în politia Neamţu, în număr peste 400 familii (Gh. A.).

[5] *Haroboe* în limba hună sau besă (besarabiană) însamnă păzitor de margine (Gh. A.).

[6] *Romidava*, de slavi numită Smerodava, cetate antică a căria urme se văd aproape de Roman, lîngă Ghidinţi, dincoace de Siret. Cetatea au fost urzită de romani, cuprinsă şi surupată de barbari, restaurată de Ştefan cel Mare şi mai în urmă delăsată. Nu de mult materialul ei fu mai ales întrebuinţat la zidirea curţei din Ghidinţi. Cuvîntul *dava* în limba dacică însemnează cetate, polis, bourg, care cuvînt şi modernii adaog la numile politiilor: Constantinopoli, Petersburg, Romidava (cetatea romanilor) (Gh. A.).

prefăcut în o fortună înfricoşată ; ceriul şi pămîntul se coperiră de întuneric, puterea undelor rumpsă cîrma, de care fiind vasul lipsit, fu nevoit a urma cursului celui repede al apelor întărîtate. Cine poate descrie poziţiunea periculoasă şi starea cea amară în care se afla Branda, îngrijirea lui Caliman şi disperarea marinarilor, carii nu aveau nici un mijloc de agiutori. A doua zi cătră seară, alinîndu-să fortuna, vasul fu împins la mal, aproape de gura Siretului. Vasfrînşii, cuprinşi de spaimă şi de ostineală, se retraseră cătră un tufar apropiet, unde în genunchi mulţămeau lui Dumnezeu de a scăpărei şi, spre a nu da prepus în acele locuri ce li erau necunoscute, Branda şi Caliman îşi schimbără veşmintele în alte ordinare, cînd deodată se văzură atacaţi de o bandă de piraţi bîrlădeni[7]. Bravura estraordinară a lui Caliman şi a custodiilor, carii, deşi erau obosiţi, făceau vrednice de mirare opintele întru apărarea fiicei domnitorului lor, însă n-au putut scăpa pe Branda, care n-avea altă armă decît lacrămi şi cuvinte înduioşite, ce în româneşte li adresa cătră hoţi. Caliman, carile ca un leu luptîndu-să cu mîna sa au omorît cîţiva din piraţi, însuşi fiind lovit de mai multe lănci, căzu în urmă peste trupurile armaşilor şi a curtenilor, între carii numai Branda fu păstrată în viaţă.

Din cîtimea odoarelor, a stofelor şi altor obiecte preţioase care formau averea Brandei, piraţii, giudecînd că au prădat un vas de comerţ al genovezilor, ce neguţau pe atunce în aceste ţări, se fericeau de prada lor, fără a şti încă ce obiect mai preţios decît acele odoare au căpătat în persoana fiicei lui Susman, a căria plîngere şi durere pentru omul ce combatînd s-au răpus nu li lăsa vro îndoială a crede că ea era fiica crezutului neguţitor.

---

[7] *Bîrladul* era pe la începutul veacului al XII o politie mare şi împoporată, zidită lîngă ruinile unei cetăţi daciene, a căria urme şi astăzi să văd în partea de amiazizi a politiei. În acea epohă bîrlădenii se ocupau mai cu samă cu piraterie (hoţie) pe malul Dunării şi a Mării Negre. Bîrlădenii aveau o flotilă cu care se înainteau păn la gura rîului Nipru, unde au luat cu asalt şi au prădat Leşa, renumită politie de comerţ, depozitară de manufăcture greceşti şi italiene. Bîrlădenii erau de naţie beseni sau besărabieni (Gh. A.).

Spre a avea învoire şi apărare de a esercita meşteria lor, bîrlădenii erau datori a da lui Haroboe zeciuiala din toate lucrurile şi persoanele prădate şi răpite. Pentru asemene scop se aflau între dînşii doi tatari bătrîni, ai lui credincioşi, însărcinaţi a controla acest venit hoţesc şi a trage partea cuvenită domnului lor. După ce au adunat dară toate obiectele din vas scăpate, căruia-i dederă mai în urmă foc, bătrînii au ales porţiunea cea mai bună, între care figura sclava, a căria frumuseţă şi delicateţă de toţi fu declarată ca tributul cel mai vrednic chiar însuşi hanului oardei de aur, care tribut îl şi trimisă la rezidinţa lui Haroboe. În ceata tatarinilor se afla şi un june român, anume Gramen, carile, atît din simpatia naţionalităţii, cît şi din nepractica meşteriei infame, nu luasă parte activă la atacul ce se făcu vasfrînşilor, deşi prin oarecare demonstraţiuni se nevoia a nu da tatarilor prepus de compătimirea sa. De frumuseţele cele rare ale Brandei, de plînsul ei cel pătrunzători şi de cuvintele cele înduioşit rostite în limba română, inima lui Gramen fu electrizată de un simţimînt duios, dar totodată şi învitată de urgie asupra barbarilor, încît în cîteva rînduri, uitîndu-şi poziţiunea şi neputinţa sa, umbla cu spata în mînă să se arunce întru apărarea ei ; înfrînîdu-şi însă pornirea sa vătămătoare, au amînat la altă ocaziune mai favorabilă cercarea de a mîntui pe acea neferice jună gemîndă acum în sclăvie.

Îndată ce hoţii cu preţioasa lor pradă se retraseră la apropieta cetăţuie Ghertină, spre a serba infama lor învincere, Gramen, cu favorul umbrelor nopţii, se înturnă la locul luptei, unde zăceau corpurile românilor stînşi întru apărarea doamnei lor. Între aceştia au cunoscut pe şeful lor, ce şi el l-au fost crezut părintele junei şi a cărui bravură întru apărarea ei foarte au fost admirată. Cercetîndu-l mai de aproape, au aflat în el încă semne de viaţă, căci, deşi lovit de mai multe săgeţi şi lănci ce ameţit îl oborîsără la pămînt, peptul lui era apărat de zale, ce le purta sub vestimîntul cu care după vasfrîngere se învălisă. Perderea mulţimei sîngelui i-ar fi precurmat viaţa dacă ar fi întîrziet agiutoriul. Junele, trezindu-l din acea ameţală, îi înfăşură ranele, îl rîdică pe calul său şi pe încet se depărtă cu dînsul prin căi ascunse, transportîndu-l la un cotun în mezul pădurei, unde petrecea o femeie a lui cunoscută, anume Reveca, carea plîngea în acea singurătate pe fiii răpiți în sclăvie și de care ea numai prin bătrîneța ei au fost scăpată, pe cînd bărbatul său Humă, casnic credincios a lui Negrilă, petrecea cu acesta în cetățuia Romidava. În îngrijirea acestei femei fu încredințat Caliman, carile, parte din mulțimea sîngelui perdut, parte din ostineala călătoriei, simțindu-se aproape de oara lui de pe urmă, rugă pe marinimosul său mîntuitori a se îngriji de nepoata sa, a-i ușura soarta slăviei și a cerca ca să o scape de păgîni, spre a o conduce la Maramureș, în sînul familiei, a căria mulțămită va covîrși toată așteptarea. Aceste cereri murindul Caliman prin giurămînt au îndatorit pe Gramen a le realiza, chiar cu periculul vieței sale, cu atîta mai mult că pre lîngă simțimîntul patriotic și nobil de a mîntui o jună din sclăvie, scînteia de amori ce i se aprinsăse în inimă sporea în pericolul de care vedea împresurată pe acea ființă neferice. Plin de sfințenia îndatorirei și a împătimirei sale, Gramen au purces spre a cerca moduri de a o putea realiza, căci, pre lîngă aceste, cruziile cu care împilătorii patriei sale tratau pe românii cari purtau giugul ovelitori de mult deșteptasă în nobila sa inimă un simțimînt de vendetă (răzbunare), care simțimînt în astă ocaziune s-au aleat cu acel al amorului, deseori producători de lucruri vrednice de mirare.

Pătimirea lui Caliman se părea agiunsă la capătul ei, încît Revaca, dorind a da oaspelui o mîngiiere de pe urmă, chemă pe Coma, un săhastru cuvios petrecători în acele prejmete și carile în tot timpul încălcării barbarilor în ascuns răspîndea și alimenta între români învățăturile sfintei Evangelii, pentru că ii nu cutezau a practica în public cultul religios, ce prin vizunii adunîndu-să, preoții plineau leturghii sfinte și îndemnau pe popor a suferi în răbdare păn la apropieta lor mîntuire prin un bărbat carile, cu lucrări minunate, va restatornici în patrie drepturile strămoșești. Acestui săhastru Caliman mărturisi numele său și soarta și îl congiură a încunoștința pe Dragoș despre evenimentul și despre sclăvia Brandei.

Mîngîierea spirituală și oarecare mursă stoarsă din ierburi minunate, a cărora putere era săhastrului cunoscută, produsă deodată în starea sănătății lui Caliman o prefacere neașteptată și peste puține zile, cu trecerea pericolului, se înturnă în el treptat simțurile și vîrtutea. După aceea, sporindu-i sănătatea, afară de lîngezimea picioarelor suferinde din străpungerea lăncilor, el înduplecă pe săhastru a călători la Maramureș, spre a încunoștiința pe Dragoș și pe Bogdan despre astă tragică tîmplare și a combina cu dînșii modul scăpărei Brandei, mai nainte de a fi ea condusă în Cumania Mare.

Dragoș însă și fiul său, neștiutori de o asemene tristă catastrofă, făceau pregătiri pompoase pentru neîntîrzieta sosire a Brandei și pentru nunta domnească, căci așteptîndu-să venirea ei prin țara Transilvaniei, un cortej strălucit mersăse păn la margine întru întîmpinarea ei. Dar departe de bucuria familiei și de fericirea ce o aștepta la curtea socrului ei, fiica domnitorului Susman, căzută în sclăvia tatarilor, se apropia de Romidava. Toate manierile respectuoase ale acestor răpitori, țintitoare a o îmblînzi, mai mult oțărau inima cea delicată a vergurei.

portret

Haroboe, capul tatarilor, nu era numai păgîn, ce la stat și fizionomie monstru înfricoșat din vița calmucilor, mai nalt decît oricare dintre ai săi, el era în vîrsta vîrtutei. În o față lată și brună, două sprînceni îmbinate se înarcău preste niște ochi rotunzi, între carii nasul turtit cu nări late era din ambele părți mărginit de niște musteți care, întrunindu-să cu barba și zulufii capului, înformau o coamă de fiară sălbatică. Aceste și coiful, răpit de la unul din cei mai faimoși cavaleri germani, pe care-l ucise el după o luptă singuratică și drept semn al triumfului său giurasă a-l purta cît va trăi, și preste care coif, dupre modul cavaleresc, se înălțau două aripi ce aveau formă de coarne, îl asămănau cu fiara sălbatică numită bourul, de care erau pe atunce împoporați munții Daciei. De aceea românii, pentru sălbătăcia lui asămănîndu-l cu astă fiară, l-au fost denumit *Bourul* tatar.

Cînd Branda, strălucindă de frumusețe și cu aer maiestos, se adusă înaintea lui Haroboe, acesta se simți cuprins de un simțimînd necunoscut până atunce, pentru că deodată-i răsări în aducerea aminte prezicerea care în juneţile sale-i făcu o magă cumană, „că amoriul unei frumoase sclave creştine, prin mari greutăţi şi eveniminte vrednice de mirare, îl va conduce şi-l va înălţa pe tronul Cumaniii Mari". Înfăţoşarea Brandei, cu frumuseţa ei fermecătoare şi condiţiunea ei de sclavă creştină, dişteptă într-însul menirea strălucitului său viitor şi-l făcu a crede aproape realizarea fatalismului[8], în care până atunce s-au fost încrezut. În asemine idee cearcă a îmblînzi manierile sale cele sălbatice şi prin toate modurile se nevoia a cîştiga amoriul acestei sclave. Ascunderea numelui ei şi rugămintea de a fi răscumpărată, oţărîrea ei pentru asemine propunere, întăreau pe Haroboe în prezicirea magăi cum că prin greutăţi va agiunge la fericirele lui, încît ziua triumfului său avea să fie ziua martirului Brandei, şi această criză fatală se apropia, căci barbarul nu înceta a-i prosfora cu titlul de unică soţie şi corona asupra Cumaniei Mari.

Organul prin care Haroboe, în neştiinţa limbei române, făcea Brandei propunerile sale era bătrînul Negrilă, legat de tîmplare a-i fi credincios şi, totodată, neapărat în dregirile sale. În epoha cînd Romidava se afla încă în puterea românilor, Negrilă fu unul din burgarii cetăţii. La asaltul ei de către tatari, trei din fiii lui căzură de moartea barbarilor, numai unul singur rămăsăse şi, cînd în măcelărie nu era nici o putinţă de scapare, Negrilă, coperindu-şi cu persoana sa pre fiu, întinsă totodată pavăza asupra lui Haroboe, carele căzînd de pe cal avea să fie străpuns de o săgeată ce se repezi asupra-i. Pentru această faptă tatarul i giurui recunoştinţă, sub condiţiune ca, spre siguranţa credinţei sale, el să aşeze pre fiul său în ceata aleasă a ostaşilor, ca să înveţe şi meşteria războlului, la care condiţiune sărmanul părinte fu nevoit a se supune pentru păstrarea vieţei unicului său fiu şi de atunce căpătă favorul şi toată încrederea lui Haroboe, căruia fu şi de folos însemnători, în privire că cunoştea nu numai toate cele ale cetăţei, ce şi acele din ţară, unde deseori fu însărcinat a fi mijlocitori între locuitorii români, între comani şi între tatari.

---

[8] *Fatul* la naţiile antice, precum astăzi la turci, se numea soarta neurnită a omului rînduită din naşterea sa şi de care în nici un mod nu putea scapa ; cii ce se încred în asemine se zic *fatalişti* (Gh. A.).

Dar toate îndemnările şi propunerile ce Negrilă făcea Brandei din partea domnului său rămîind zadarnice, barbarul, avînd întipărită în cugetul său prezicerea magăi, au cercat în urmă prin moduri spre a o realiza ; aşadară, după ce în zadar i-au propus cele mai măgulitoare giuruiri, Haroboe, făţărnicind urgie şi moarte pentru nesupunerea cătră noul ei domnitori şi soţ de soartă menit, orîndui a să conduce Branda la o închisoare, ca în singurătatea înspăimîntătoare să afle mîntuirea ei prin prefacirea simţimîntelor. Principesa însă, cu toată frăgezimea anilor, înarmată de credinţa şi relegiunea ei, despreţuind ameninţările ca şi toate propunerile măgulitoare, au decis a se face jertva virtutei şi în închisoarea cea înfricoşată păstra o inimă română.

În mezul acestei neînduplecări, Haroboe, învins de ambiţiune ce sporea prin prezicerea fatală şi fermecat de harurile Brandei, părăsind toate îndatoririle poziţiunei sale ca ostaş, nu se îngrija de altele decît de pasiunea sa, de viitoarea sa mărire şi de modul de a o cîştiga ; întîmpinînd apoi o asemene opunere, se înfuria şi umplea cetatea de urletele sale. Totuşi, spre cea de pe urmă cercare, trimise Brandei, prin Negrilă, diademul de emiră cu voalul de mireasă şi multe odoare preţioase, ale cărora strălucire aveau în urmă a o îndupleca ; el încunoştiinţă că în ziua a doua era prescris a se face ţeremonialul măritărei dupre ritul tatar şi prin urmare îmbrăţoşarea ei a unei religiuni străine.

Închisoarea Brandei era în unul din turnurile cetăţei, chiar pe malul Siretiului, aproape unde în el se răvarsă rîul ce mai în urmă se denumi Moldova. Ziua era posomorîtă şi soarele răzbătea uneori nourii cu lîncedele lui raze, iar bolta închisorei se lumina de o lumină ce arunca lucoarea ei melanhonică preste Branda, acufundată în lacrimi şi în durere. Sub povoara unor întristate împrejurări, omului este de mîngîiere a-şi aminti fericirea trecută ; de aceea sărmana îşi aducea aminte de cele mai duioase momente ale vieţei, a căria floare era ameninţată de furtuna cea turbată. Acufundată în o visare, ea revedea în fantazie patria, părinții, giucăriile copilăriei sale, purcederea ei din casa părințască, fericita ei călătorie și sosirea în patria mirelui. Pompa nunții sale, la care deseori au fost cugetat, i se zugrăvi cu atîta vioșie, încît ea se trezi de aclamațiunile poporului ce cu bucurie ura pe juna lui doamnă. Astă vedenie era atît de puternică că, înțelegîndu-să apoi singură sub bolta cea posomorîtă și cungiurată de tăcerea funerală, nu știa deodată care din două era vis : fericirea trecută, au mizeria de față ? Nu tîrziu însă adevărul înfricoșat i se înfățoșă cu toată asprimea sa. Diademnul de emiră, ce răspîndea o lucoare ademinitoare, îi aminti viitoriul amenințători ; ea căuta cu dispreț și cu oțărîre la odoarăle barbare întinse înaintea ochilor ei și săruta vălul cel român, care învestea castitatea ei. Scoțînd apoi din sîn o cruciță, în carea se conserva și lemn din crucea Mîntuitoriului, s-au giurat pre sfîntul acel semn a muri pentru adevăr și pentru patrie și au decis că de va fi nevoită la actul însoțirei cu barbarul, apoi, trecînd din închisoare la curte preste o punte ce unea turnul cu cetatea, să se arunce în apa Siretului și în ist mod să se ferească de călcarea religiunei părinților și a giuruirei către Bogdan ; dar voind a lăsa viitorului o amintire despre soarta ei, în un unghi ascuns al închisorei scrisă pe scurt numele ei, istoria ei, un adio către mirele ei și dorința sa ca undele Siretului să-i care macar trupul cel stîns către țărmul patriei sale. Durerea și plînsul nesăcat îi amorțisă simțurile și un somn lin o cuprinsăse pe stratul suferințelor sale.

Negrilă, îmboldit de Haroboe de a o pregăti pentru apropieta solemnitate a nunții, diștinsă la închisoare și, găsind pe Branda ațipită în somn, au cercetat localul și un atare unghi misterios, pe al căruia părete, spre cea mai mare spaimă și mirare a lui, discopere înscrisul Brandei. Din cuprinsul acelor rînduri înțelege, dar abia crede ochilor, discoperirea unui asemenea mister. Ca unui român, deși încungiurat de gintă străină, nu era lui Negrilă necunoscut numele fiicei lui Susman, nici legătura ei cu Bogdan ; de aceea bătrînul rămasă ca împetrit înaintea unei june strălucite prin vița familiei și mai mult prin marinimia ei, nu mai puțin prin o soartă atît de crudă. Importanța cazului și scurtimea timpului îl nevoiră a lua o grabnică deciziune. Acel întăi gînd l-au țîntit la fiul său, a căruia simțimînt, opiniune și curaj i erau bine cunoscute, însă în acest minut critic nefolositoare, din cauza depărtărei sale, fără să prepuie că Gramen, de cînd au giurat lui Caliman că să va îngriji de soarta nepoatei sale, n-au încetat a plănui mii mijloace de a o putea mîntui din sclăvie. Deși asemene lucrare se părea din cele neputincioase, totuși, răspîndindu-să auzirea despre neîntîrzieta ei însoțire cu Haroboe, el decisă a disprețui orice pericol cu costul vieței sale și chiar în noaptea aceea sosi la Romidava, ca să descopere părintelui său acest caz, giurămîntul său și pasiunea inimei sale, care îl îndatoreau a cerca toate mijloacele pentru mîntuirea junei române, dupre un plan ce el l-au urzit și pentru a căruia aducere întru plinire au fost luate toate măsurile cuvenite. Așa, Negrilă ieșind din turnul închisorei, acufundat în gînduri la fiul său, să și întîlni cu dînsul și acest hazard îl crezu de ogur bun pentru plinirea planurilor sale. Graba ce împingea pe amîndoi de a-și comunica ideile au înlesnit înțelegerea între părinte și fiu și ist din urmă mai cu samă, ce cunoștea principiile aspre ale născătoriului său, mult se mira că au aflat în cazul de față o înduplecare atît de ușoară și cu atîta mai mult că astă întreprindere nu se putea plini decît prin fuga lor a cîte trei și chiar cu pericolul lor vederat. După ce au pus la cale modul și ora întîlnirei, fiecarele se înturnă întru pregătirea combinată care se favora și de apropierea nopții.

Soarele apuind înaurea culmele munților Pion și Rarău și raza sa de pe urmă luneca prin ferestuica închisorei, în care marinimoasa vergură o luă ca cel de pe urmă adio al vieței ce apunea pentru dînsa.

Acufundată în asemene triste cugetări și consfințind cele de pe urmă minunte întru aducerea aminte a iubiților ei, repeta în genunchi rugăciunile, singura ei armă și pavăză, cînd auzirea de pasuri străine o deșteptă din meditarea ei. Aerul respectabil și cuvintele cele blînde a lui Negrilă, precum și o simpatie vederată pentru nenorocirea ei n-au putut alina oțărîrea ei pentru acest bătrîn, credincios satelit al păgînului și confăptuitori al planurilor sale, neprepuind ea că Negrilă avea pentru dînsa să calce giurămîntul cel înfricoșat ce îl ținea legat către interesele lui Haroboe. Mai nainte însă de a-i descoperi planul, el espusă Brandei pregătirile solenității ce aveau a doua zi să înceapă cu răsăritul soarelui și prin care ea avea a să așeza pe tronul Cumaniei. Necunoscînd hotărîrea ei secretă, el cu mirare auzea prifacerea opiniunei și plecarea ei de a urma voinței lui Haroboe, a căria plinire zicea că este orînduită de ursita cea fatală. Ceru însă drept har a nu se stoli în veșmintele și cu odoarele ce i s-au adus, ce a merge la solenitate în portul român și coperită cu vălul ce i-au dat încă muma sa. La auzirea unor asemene rostiri, atît de opuse cu acele de mai nainte, Negrilă s-au pătruns de mirare și de spaimă. Înțelegînd că o asemene deciziune nu putea fi decît rezultatul disperărei, bătrînul, înduioșit păn la lacrimi, apucînd pe Branda de mînă o trasă la unghiul închisorei pe al căria părete se afla înscrisul ei și, aruncîndu-i-se la picioare, zise : „Doamno a românilor, minuntul mîntuirei tale au venit ; să știi că și eu-s român ; pătimirile și lacrimile tale sînt mai puternice decît ferul tiranului ce mă amenință ; eu și fiul meu am pus la cale a te mîntui astăzi. Această piatră, pe care ai înscris testamentul tău, este poarta scăpărei. Un drum subpămîntean, nimănuia decît mie cunoscut, te va conduce afară din cetate, pe malul Siretului și de acolo, prin căi ascunse, preste munți, în țara Maramureșului“. Cine poate zugrăvi simțimîntul cel de bucurie, de îngrijire și de recunoștință duioasă de care fu cuprinsă inima Brandei la auzirea unui agiutori atît de neașteptat, deși plin de pericule, dar, cu toată dorința ei atît de naturală de a fi mîntuită, ea se îndoia a da crezare unei asemene fericiri, dacă, cu cînticul paserii ce dă semnalul de miazănoapte, prin acel coridor ascuns nu ar fi întrat între dînșii Gramen în costium de tatar și aducînd un asemene port și pentru Branda. Din ziua cea fatală a răpirei ei de către bîrlădeni, Gramen o revăzu amu întăia oară. Aerul ei de spaimă și de durere, ce de atunce întipărit îl purta în inimă și în memoria lui, se sănină în astă clipă de raza speranței de agiutori, care răspîndea un nou farmăc asupra frumuseței ei și înteți focul amoriului și al compătimirei ce el au fost consfinţit pentru astă sclavă română. Iluzia lui Gramen însă nu fu îndelungată, căci părintele său, făcîndu-i semn de secret, îl condusă înaintea înscrisului Brandei, al căruia înţeles ca un fulger săgetă în inima junelui. „Fiecare din noi, zisă bătrînul, avem a plini o datorie ; tu a o mîntui cu fuga, iar eu, rămîind pe loc, doresc ca cu puţinele zile ce mi-au mai rămas să răscumpăr fericirea domnitoriului românilor, căci mergerea mea cu voi ar întîrzia numai fuga şi ar grăbi peirea tuturora. Domnul-Zeul românilor, ce în mezul fortunilor şi a barbarilor au păstrat poporul său, teferi vă va conduce la portul dorit. Humă, vechiul meu casnic, carele ca şi mine-şi plînge familia perdută, va fi vouă părinte în astă fugă păn la Maramureş. El vă aşteaptă împreună cu doi cai fugari şi va fi conducători, precum tu vei fi apărători onorului şi vieţei doamnei noastre, pentru care te giur în numele Celui preaputernic, sub a căruia scutire te încredinţez. Pas' sănătos !“ Descoperirea cea neaşteptată a familiei Brandei, esemplul cel marinimos a lui Negrilă şi repegiunea cea neapărată a unei lucrări învăluisă inima sărmanului Gramen. În zadar propunea să rămîie el în locul părintelui, carile îl convinsă că bătrîneţile ar fi făcut neputincioasă fuga, încît învingînd îndoitul său simţimînt, depusă giurămînt înaintea lui Dumnezeu şi înaintea părintelui de a plini cele orînduite ; despre altă parte el cîştigă o nouă încredere a Brandei, convingînd-o în scurt de scăparea cea minunată a lui Caliman, cătră care au giuruit dintăi a o conduce. Pripită de Negrilă şi de poziţiunea critică, Branda se învesti în costiumul adus ; ambii luară binezicerea bătrînului şi ieşiră prin calea cea secretă, preste a căria întrare se răsturnă iar piatra. Nu tîrziu, un sunet de bucium fu semnalul că fugarii au trecut rîul şi au purces din prelucă. Atuncea Negrilă, îngenunchet, adresă mulţămiri cătră Dumnezeu şi rugi ca să-i conducă teferi de cursele barbarilor, iar sieşi ceru statornicie de a putea suferi urgia şi martiriul înfurietului Haroboe. Pe cînd Branda, pe care Humă, călare, o ţinea în braţe, fugea prin locuri dosite alăturea cu Gramen, încît dupre port şi repegiune, la întîlnirea tatarilor, ea s-ar fi părut o femeie răpită, Haroboe, legănat de încrederea ce i-au însuflat zisele lui Negrilă pentru apropieta fericire, abia putu aştepta ziua mult dorită, ce dupre prezicerea magăi era să fie începutul şi a domniei celei strălucite. O muzică barbară dădu semnalul începerei solenităţei şi tatarul, cu un cortej pompos, ce ducea înaintea sa corona de emir, spre a o prosfora miresei, se înainti spre turn, ca să o scoată de acolo şi să o conducă pe tronul pregătit ; însă, intrînd în închisoare şi căutînd pe obiectul dorinţii şi al mărirei sale, fu deodată fulgerat ca de un tunet, negăsind în locul ei alta decît pe Negrilă în genunchi, carile, ţiind în mînă o cruce mare de lemn, aştepta în linişte o moarte sigură. La asemene vedere, nemărginită au fost prorumperea urgiei, a furiei şi a setei sale de vendetă (răsplătire). La toate întrebările ce făcea lui Negrilă despre neaşteptata mistuire a sclavei, acesta răspundea : „Aşa au voit Domnul-Zeu !“ Curtenii săi, cuprinşi de mirare şi de îngrijire, cercetînd cu torcii aprinse toate unghiurile închisorei, sub piatra răsturnată descoperiră gura canalului subpămîntean, în care s-au şi repezit spre căutarea fugarei. Însuşi Haroboe se înainti într-acolo, fără să afle alta decît înscrisul Brandei pe părete, care, esplicat fiind de unul din curteni, adaosă sălbătăcia tatarului, care atunce au simţit ce obiect preţios pentru viitorimea sa au scăpat prin un caz neînţeles de dînsul sau prin necredinţa lui Negrilă. Drept care umplea bolta închisorei de îngiurări, de urletele durerei şi ale urgiei sale şi în mai multe rînduri s-au răpezit asupra lui Negrilă ca să-i sfarme capul cu buzduganul ce ave să-l depuie la picioarele miresei sale, dar mînia sa au reţinut-o întru speranţă că printr-însul va putea cumva să afle de urma fugarei. Deci, ameninţînd pe bătrîn cu moartea şi martirul fiului său, îi împlîntă mîna în coama cea înalbită şi, tîrîndu-l după sine, îl scoasă din închisoare, îl aruncă în fere şi dădu ostaşilor semnalul a se înarma şi a purcede întru căutarea sclavei ; aşa, de vuiete şi de pregătiri răzbelice răsunau munţii, ca şi cînd duşmanii ar fi aproape a da asalt ţăriilor Romidavei, iar el însuşi încinsă spada cea înarcată, luă peste umere cucura plină cu săgeţi înveninate, pusă preste cap coiful german și cu o ceată aleasă de călăreți, răsuflînd urgie și vendetă, s-au repezit întru urmărirea fugarei.

Capul II

BOURUL

Pe cînd aceste scene zgomotoase urmau în Romidava și toate prelucile și cotunurile dimpregiur se cutrierau de tatari întru căutarea fugarei, Branda, cu Humă, necontenit călărind pre lîngă Gramen, se depărta de Romidava și repede trecea prin căi necălcate. Bătrînul Humă se îngrijea de dînsa nu numai ca de doamna românilor, ce chiar ca de fiica sa, ce era de tatari răpită, și căuta cum ar putè mai iute să agiungă la un loc de siguranță, cînd despre altă parte Gramen, ce văzu nimicită speranța sa de amori, în dulce iluziune, ar fi dorit ca macar călătoria să ție păn la capătul lumei. Caliman, în adăpostul său, deși propășea în vindecare, totuși starea piciorului îl ținea în neputință de a putè întreprinde însuși vrun mod de mîntuire din pozițiunea critică în care se afla. Cotunul unde îl depusăse Gramen era dosit în codru între dealuri ce domnează șesul cel întins, adăpat de rîul care dădu mai în urmă numele țărei noastre și care lîngă Romidava răvarsă apele sale în Siret; în acel cotun, locuit de cîțva bătrîni neputincioși, lipsit de toată comunicațiunea, Caliman petrecea în bordeiul Revecăi, fără vro știre despre soarta Brandei și despre rezultatul însărcinărei săhastrului, aflîndu-să pururea în îngrijere de a nu fi surprins de niscaiva tatari, ce uneori străbăteau codrul. În neputință de a fugi, el se folosi de un mare fag anuos ce era în apropiere, carile, putrezit pe din năuntru, înforma pentru un om un adăpost comod, unde Caliman, la apropierea străinilor, se retrăgea în siguritate. Într-o dimineață, șezînd la umbra arborelui, acufundat în convorbire cu Reveca, freamătul frunzelor, învitat de o ceată de călăreți, îl nevoi a să retrage în adăpostul cel ospitalier, iar bătrîna urma a țesă din ramuri tinere etere, cu care păscuia pești pentru dînsa și pentru oaspele său. Caliman mistuit, iar Reveca apărată de anii și de cîmpeana ei deletnicire, așteptau vro nouă catastrofă, cînd spaima se prifăcu în bucurie, căci fugarii agiunseseră aice teferi. Revederea cea vrednică de mirare a doamnei cu unchiul ei înfățoșa o scenă duioasă ; ambii vedeau mîntuirea lor în Gramen, carile cu marinimie română pre părintele său și acel mai dulce simțimînt prosforă pe altariul amoriului patriei. După ce Branda în scurt au espus șirul pătimirilor ei și cursele din care au scăpat, bătrîna Reveca se îngriji cu duioșie a-i da un adăpost putincios în modesta ei locuință, întrebînd-o mult despre tîmplările ei și mult spuindu-i despre catastrofa prin care i s-au răpit fiica sa, care nu apucasă a se adăposti în vizunia Dochiei, iar consorții nenorocirei sale se consfătuiau în ce mod aveau a deplini mîntuirea doamnei, ce li se părea atît de aproape.

Umbrile nopții pereau dinaintea razilor soarelui, care cu plăcută lucoare înaureau vîrfurile munților ; paserile în aer prin cîntice voioase urau pe urzitoriul lumei și cu armonia lor legănau visurile Brandei, care de la purcederea ei din casa părințască întăia oară gusta aice un somn mîngîitori, cînd deodată viglele, ce dupre datina timpului de atunce sta la pîndă pe vîrful unui munte, dădură semnalul fatal de apropierea unei cete de tatari, a cărora arme scînteiau dintre nourii de pulbere de care erau congiurați în cursul lor cel repede. Ist nou pericol cuprinsă pe români de spaimă și-i amenință cu peire, căci vederat aceștia erau călăreții trimiși de a urmări pe Branda și dupre repegiunea lor nu ar fi întîrziet a o recăpăta iarăși în puterea lor. Fiecare propunea un alt mijloc de scăpare, însă nici unul nu se părea mai nemerit decît al Revecăi și acesta era ca Branda cu companionii ei să treacă repede rîul și de-a dreptul prin plaiuri să fugă la Pion, unde în grota Dochiei ar găsi un adăpost sigur păn la mîntuirea ei mai departe, precum aceasta au urmat cu toate junele ce au putut să agiungă până acolo în timpul prădării barbarilor. Nu numai neputința lui Caliman, ce încă și lipsa unui cal l-au împedecat a se supune acestei călătorii struncinătoare, încît Branda, ce abia recăpătă pe unchiul ei, din nou fu nevoită a se dispărţi de dînsul şi a se răpi de volborea tîmplărilor necunoscute. Luînd deci un dureros adio unii de la alţii, neştiind cine dintre dînşii era espus unui mai mare pericol, Branda cu ai săi se repezi cătră munţi, îndreptîndu-să dupre ţiclăul Vergurei[9], care ca un far luminos îndreaptă de sus pasurile călătoriului român.

Haroboe, după ce de două zile cu custodii săi în zădar au cutrierat şi au cercetat adăposturile cele mai ascunse pentru descoperirea urmelor Brandei, răspîndind apoi pretutindene pe armaşi întru urmărirea ei, obosit amu de osteneală, lăsă frîul în voia calului, carele, dupre instinct, păşea pe cărarea ce-l condusă la cotunul Revecăi, urmat fiind de un singur călăreţ, ce ţînea lîngă sine strîns în obezi pe Negrilă, căci tiranul, în urgia sa turbat, tot se linguşa că printr-însul va putea descoperi pe Branda şi pentru orice tîmplare îi pregătea o muncă şi moarte înfricoşată, pentru care au orînduit a se aduce şi pe fiul său, ce-l socotea încă în garnizon la Ghertina. La apropierea străinilor de bordei nu rămasă lui Caliman alt mijloc de refugire decît a se retrage iar în arborele proteguitori, unde avea atît merinde pentru traiul său, cum şi o lance pentru un caz de apărare. Tatarul, după ce se răcori în bordeiul cel deslăsat de locuitorii lui, orîndui a să tîrî înaintea sa pe sărmanul Negrilă, cu scop de a stoarce de la dînsul niscaiva ştiinţi. După ce i-au imputat prodosia sa şi nemulţămirea pentru mîntuirea vieţei sale şi a fiului său, cercă uneori prin zisă blînde, alteori prin ameninţări înfricoşate, a-l îndupleca ca să-i mărturisască adăpostul Brandei ; dar Negrilă, care nu ştia că fugarii cu puţin mai nainte se aflau în aceste locuri şi că ar putea încă să încapă în mîna duşmanilor, plin de încredere că ii ar fi agiuns în siguranţă, nemaipăsîndu-i nimic de viaţa sa, care încă de la începutul întreprinderei au prosforat-o pentru amoriul patriei sale, mai nainte de a muri au voit să zică tatarului tot adevărul ce pănă atunce îl ţinea mistuit şi aceasta nu atît cu guvernarea ?

---

[9] *Vergură*, cuvînt vechi românesc, greceşte Panaghia, cu care nume călugării au însemnat vîrful cel mai nalt al muntelui Pion (Gh. A.).

scop de a-l mustra, ce spre a spori urgia lui la cel mai nalt grad, ca în turbarea sa să-i grăbească moartea. Drept aceea îi rechemă în memorie toate crimele de care au pătat guvernul său asupra unui popor căzut prin soarta armelor în puterea sa și până chiar pre sine, că în multe au fost plinitori orb a nelegiuirilor sale numai pentru amoriul fiului său, carile însă răscumpără azi păcatele părintelui prin o prosfora marinimoasă și mîntuitoare Brandei, menită a domni asupra acelor români, a cărora drepturi străinii le încalcă cu atîta cruzime. La auzirea numelui lui Gramen, uneltitoriul unui fact ce dărmă dulcea și strălucita lui viitorime, Haroboe se răpezi cătră nenorocitul bătrîn ca să-l dispice cu ferul său, însă crezînd asemene moarte prea ușoară pedeapsă, îi mai dădu termin de a mărturisi unde ar putè să discopere pe acii fugari, giuruind pre toți idolii săi că va ierta viața lui și a fiului. Zadarnică însă au fost așteptarea lui, căci după cele de mai nainte zise Negrilă se făcu mut și în cuget numai adresa cătră Domnul rugi să-l întărească în suferințile sale. Încredințîndu-să că nu poate stoarce vreo altă mărturisire, tiranul orîndui tatarului să lege pe Negrilă de fagul în care să afla ascuns Caliman, care la istorisirea Brandei admira pe Negrilă și ar fi dorit a-l cunoaște și a-l mîntui. Acum însă, martor și ascultători al evenimentelor ce-i erau în parte necunoscute, se văzu în impregiurări atît de grele aproape de un amic marinimos, însă pozițiunea sa nu numai că nu-l ierta de a-i putea da vrun agiutori, ce încă el se îngrija pentru propria sa persoană de a nu fi discoperit. Haroboe, zbuciumat de pasiune, de urgie și de setea vendetei, aștepta cu nerăbdare vro știre de la numeroșii săi sateliți ce-i trimisăse în toate părțile, cînd deodată unul din călăreții săi, petrecînd codrul cu repegiunea fortunei, îi adusă știre că pe malul opus al rîului, pintre neguri, se vedea o ceată numeroasă de armași și se auzeau strigăte de Branda, încît tatarul, săltînd de bucurie că i s-au nemerit a reafla pe odorul cel prețios, ș-au încălecat armasariul său și, spre a serba acest eveniment ferice, orîndui custodiei a da foc fagului de care era legat Negrilă și a arde pe urzitoriul supărărilor sale, iar el, plin de bucurie și de nerăbdare, se răpezi întru întîmpinarea miresii celei cu ogur minunat. La auzirea aceștei știri neașteptate, Negrilă se pătrunsă de adîncă înstristare. El văzu perdute sacrifițile patriotice, pe Branda împăgînită și pre fiul său espus la martirul cel mai cumplit. În asemene încungiurare mai mult încă dorea a să plini ordinul osîndei sale, fără a prepune că cu dînsul va arde unchiul Brandei, acel român virtuos și brav pentru a căruia fapte simțisă o mare admirare și a căruia zile puteau fi încă folositoare cauzei comune. Tatarul rămas, carile n-avea nici o teamă de un moșneag legat, adusă pe încet în giurul fagului vreascuri și, urmînd a-l îngiura, li dădu foc și se plecă să sufle, spre a-l ațîța mai mult, cînd în acel minut Caliman, alegînd pozițiunea plecată a tatarului, dintre scoarța arborelui repede-i înfinsă în spate lancea cu așa putere, că ascuțitul triunghic îi ieși pe dinaintea peptului și-l pironi la pămînt. Răcnetul murindului trezi pe sărmanul Negrilă din leșinul în care căzusă. Caliman deștinsă îndată din năuntrul fagului și cu o măciucă grăbi moartea barbarului. El au tăiet funia ce ținea legat pe Negrilă, îi sfărmă obezile, apoi, spre a mistui astă tîmplare, dede foc fagului, care arsă împreună cu tatarul, și strigînd anume pe bătrîn, îl readusă iar la viață. Negrilă, ca dintr-un vis în brațele necunoscutului trezindu-să, află agiutorul neașteptat, ambii se recunoscură prin comuna lor învăluire cu care erau legați cu soarta Brandei și lăcrămau asupra acestei estraordinare reuniri ce avea a fi semnalul unui înfricoșat adio de pe urmă, a ovelirei Brandei și a stîrpirei românilor. Ca soți credincioși ai soartei doamnei lor, ei deciseră a rămînea pe loc, spre a putea încă o dată vedea pe nenorocita ce fu de fortuna cea nestatornică trădată iar în mînele barbarilor.

Speranța este lucrul cel mai de pe urmă ce perde omul în lume, dar în ist caz ii nu mai puteau aștepta vrun agiutori ce ar fi mîntuit pe Branda din pozițiunea ei înfricoșată. Mai multe oare trecură în astă situațiune pătimindă, cînd ceriul se acoperi de nori, un vuiet depărtat rimbomba din munte în munte, cu șuierul vîntului se amestecau sunetele buciumului de aramă și pintre freamătul copacilor se auziră parcă glasuri omenești, nechezări de cai, formînd toate aceste un vuiet confuz care sporea, căci un eveniment estraordinar se repezea cu pasuri înaripate. Caliman, puind urechea la pămînt, simţea de departe apropiindu-se tropote de cai, care sunet, pe cît mergea se făcea mai lămurit, pănă cînd de pe colnic se vedea deştinzînd o ceată de călăreţi, avînd în fruntea lor un barbat ce sămăna şi era în adevăr un sahastru, purtînd o cruce şi o lance în mîna dreaptă. Acesta era săhastrul Coma, ce dusăse lui Dragoş ştirea despre catastrofa tîmplată.

Credincios ţintirei adevăratei religiuni, a da viaţă rugăciunilor şi cuvîntului prin fapte, şi dupre giuruirea făcută cătră Caliman, Coma, nepăsători de periculile ce-l putea ameninţa, nici de osteneala unei îndelungate şi repede călătorii, după ce prin rugi ferbinţi chemă agiutoriul ceriului asupra întreprinderei sale, pusă desacii pe umăr şi, apucînd toiagul, păşi în calea sa, ferindu-să de orice întîlnire străină. Rîurile, ce cu apele lor cristaline se deştind din sînul munţilor şi adapă şesurile ţării, erau călăuze călătoriului pănă la obîrşia lor. De aice, din plai în plai, urmărind colnicii şi cărările cerbilor şi ale vînătorilor, aflînd uneori adăpost pe la alţi săhaştri singuratici, trecu Coma în urmă culmea Alpilor în neguri învăluite, deştinsă în şesurile Maramureşului şi repede se îndreptă la curtea lui Dragoş. Pregătirile cele strălucinde şi aşteptarea cea voioasă întru serbarea solenităţii pentru nunta Brandei neaşteptat se prefăcură în doliu general, îndată ce Coma espusă lui Dragoş tot amănuntul întristatei istorii. Bogdan, care pe marginea Transilvaniei încă aştepta pe mireasa lui, fu repede rechemat, şi astă catastrofă, ce-l umplu de amar şi de urgia vendetei, se crezu de Dragoş un motiv nou ca să grăbească realizarea proiectului său. Deci pe cînd el au orînduit pregătirea şi adunarea armaşilor, ca un al doile Petru Eremita, care odinioară invita popoarele apusane pentru eliberarea Palestinei, Coma, în piatele publice, invita pe poporul român de a lua parte la astă sîntă espediţiune, spre a alunga pe tiranii împresurători din ţările, vechea moştenire nemuritoare a romanilor. Atît în biserică, cum şi în adunarea poporană, Coma zugrăvea cu coloruri înfocate pătimirile creştinilor ; el spunea de crucele abătute de pe bisericile discoperite şi arse, ce se făcură acum staule de fiară sălbatice, care în vizuniile lor făcură loc creştinilor ce se adunau pentru închinarea adevăratului Dumnezeu. El istoria cum din an în an tatarii săcerau în ţară împoporarea cea jună, fetele şi fiii nu mai erau ai părinţilor, ce din naştere meniţi sclăviei ; el arăta mînele şi picioarele sale roase de obezile ce în curs de mai mulţi ani însuşi le-au fost purtat în sclăvie, de care nu l-au putut apăra epanghelma sa, lanţuri de care numai prin minune scăpă ! Espunerea acestor facturi produsă între poporul român un simţimînt înfiorători ; un strigăt obştesc „la arme !“ au răsunat prin politii şi prin sate, juni miliani se înrolau în oaste, sătenii lucrători de pămînt schimbau aratrul cu spata, femei se văzură chiar apucînd lancea şi pavăza, cu scop de a combate. Din nobili se întruni o ceată numită a *Brandei,* carea sub conducerea lui Bogdan forma avangarda oastei române. Plină de entuziasm şi de valor, neîntîrziet purcesă călărimea cu aşa grabă şi cumpenire ostăşască, că custodiile tatarilor nici au simţit apropierea fortunei înfricoşate ce avea să-i detune. Şi pe cînd Haroboe, ameţit şi zbuciumat de o pasiune fantastică, cutreiera codrii şi cerceta bordeile întru căutarea odorului perdut, ceata românilor, numită a Brandei, a căria nume răsunînd era semnalul de răzbel şi se afla înscris pe bandiera lor, agiunse pe rîpa rîului şi se întîlni cu tatarii. O negură deasă favora apropierea lor ; aice se încairă lupta cea însîngerată. Românii ca leii cei flămînzi se aruncară asupra păgînilor, cari nu erau pregătiţi a întîmpina o asemene putere. De auzirea numelui Brandei ademenită la început, custodia tatară adusăse lui Haroboe ştire despre aflarea ei şi aceea îl îndemnă a zbura întru întîmpinarea sa. Agiungînd apoi la rîpa rîului, află lupta neaşteptată ; pre tîrziu se avăzu despre mărimea pericolului, dar, aprins de un îndoit foc, în inima sa se deşteaptă cea de mai nainte bravură sălbatică ; el recheamă cetele sale împrăştiete şi, fără a cerca vad, se repede prin rîu în agiutorul acelora ce combăteau în partea opusă. La vederea şefului lor, tatarii se înfocară de nou curaj ; figura sa monstruoasă şi recunoscută prin coiful cel cornut domnea între armaşii lui ca un pin puternic între arborii mai mănunţi ; urletele lui răspîndeau spaimă împregiur, iar cu sabia cea gigantică făcea o măcelărie între junimea română, între care, deşi coperit cu rane, îşi deschisă o cale încruntată către principii români, căci în oarba lui furie nu vedea că după dînsul nu vineau decît strigătile de moarte şi suspinurile de agonie ale acelor mai bravi din ostaşii săi. Recunoscînd principii pe Haroboe, se repeziră asupra lui, dar mai nainte se aruncă în calea sa duloaia numită *Molda*, ce în răzbel şi la vînat era companioană nedespărţită a lui Dragoş. Aceasta, deprinsă a se lupta cu urşii şi cu bourii codrului, înfigîndu-şi dinţii şi unghiile în armasariul tatar, îl făcu să se întoarne pe loc, ca prin fugă să se mîntuie de duşmanul ce-i spinteca mănuntaiele. Împins de durere, armăsariul tîria pe Molda cu sine, înotînd în rîu. Aice Haroboe fu agiuns de lancea mortală azvîrlită de braţul cel puternic a lui Dragoş, şi un muntean arcaş, ce se aruncă în not, îl descăpăţînă în mijlocul rîului, încît apele sale se înroşiră de sîngele acelui ce au vărsat atîta sînge şi lacrămi ale românilor ! Un strigăt triumfal : „*Bourul tatar* au perit !“ şi sunetele buciumilor de aramă au încunoştiinţat învincerea română, ce s-au deplnit prin stîrpirea acelor tatari carii nu s-au putut mîntui cu fuga.

lupta
dintre
Molda
şi armăsarul
lui Haroboe

O lance în care era înfipt capul lui Haroboe se împlîntă pe malul rîului, unde Dragoş cu oastea sa au înălţat rugăciuni de mulţămire pentru acest strălucit eveniment şi spre vecinica lui amintire întemeia pe acel loc o biserică [10], iar locul triumfului fu denumit Bourenii [11], care l-au dănuit bravului armaş ce au fost adus lui Dragoş capul lui Haroboe. Dragoş orîndui a se adopta capul bourului drept stema ţării. Dar şi Molda avu partea gloriei, căci rîul în care ea peri combătînd fu denumit dupre numele ei[12].

---

[10] Astă biserică a lui Dragoş, durată de lemn, unde şi el fu înmormîntat, s-au transportat la 1468 de Ştefan cel Mare în monăstirea Putna şi în loc s-au zidit alta, ce şi astăzi esistă ca un schit de călugări (Gh. A.).

[11] Satul Bourenii esistă şi astăzi în apropierea rîului Moldova, ţinutul Sucevii. Locuitorii răzăşi din neamul Boureanului au stătut pănă în zilile noastre, cînd Vasile Boureanu cu ai săi au vîndut pămînturile sale vecinului proprietar, principelui M. Sturza (Gh. A.).

Pe cînd urmau aceste, săhastrul Coma, cu cîţiva călăreţi, se repezise spre a aduce lui Caliman ştirea despre sosirea lui Dragoş şi aice sosind mai în urmă şi domnitorii, aflară de la Caliman şi Negrilă despre mîntuirea Brandei din Romidava şi fuga ei la munte, încît Dragoş trimisă oastea lui spre Romidava, iar Bogdan, condus de credinciosul săhastru, cu brava lui ceată se îndrumă spre Pion.

Capul III

VIZIONE

În neştiinţa acestor eveniminte memorabile, Branda cu marinimoşii săi companioni, ca şi cum ar fi de-aproape urmărită de neamici, se acufundă în codrii cei seculari, fără a călca vro cale, ce numai în direcţiunea cea mai apropietă, avînd de semnal culmea Vergurii Pionului, şi trecu rîul Aurar[13], a căruia obîrşie din straturi de aur răvarsă petèle aurite pentru miresele române şi undele sale bat veşnic răzbel cu stîncele ce se opun repegiunei sale. În urmă agiunsă în partea cea sălbatică a muntelui Pion, unde codrii de pini şi de brazi, cu stînci de formă bizară, de cutremuri surupate şi de fulger săgetate, încingeau în fioroasă tăcere locul cel misterios ce din vechime era vergurilor azilul scăpărei de sclăvia barbarilor. După o datină păzită cu sfinţenie, nu era pe atunce iertat bărbaţilor a pătrunde în acel azil, şi vînătorii sumeţi sau rătăciți răscumpărau cu viața călcarea acestui loc, încît agiungînd la colnicii ce erau marginea călătoriei, Gramen și Humă cu Branda descălecară și, după ce îi dădură cuvenita povățuire, se așezară acolo ca niște custodii spre apărarea poticii.

---

[12] Altă tradiţiune zice că Molda, înferbîntată, bînd apă din acel rîu, peri, căria i-au dat numele său. Noi am preferat tradiţiunea de mai sus (Gh. A.).

[13] *Aurar*, azi numit Bistriţă, poartă în apele lui fire de aur, ce denioară se esploatau de ţigani, cari prin acel product îşi plăteau dabila lor (Gh. A.).

Depărtarea și tăria locului favora adăpostul acesta și poporul atribui asemene efect înrîurirei și puterei supraomenești a Dochiei, fiicei lui Decebal, a căria figură învechită, din epoha lui Traian, se-nalță sub creasta Pionului. Dar Dochia împetrită totdeauna fu reprezentată de o femeie vie săhastră, care, retrasă în aceste locuri, se folosea de prestigiul zînei și de pregiudețile poporului și, sub asemene auspiții, plinea faptele ei mîntuitoare. Nona era numele acelei femei săhastre, care petrecea pe atunce în grota Dochiei și spre înlesnirea diregerii sale întreținea pre lîngă dînsa o ciută îndumesnicită, a căria iezi (ții), nutriți acolo, deseori în zi pe maica lor o rechemau la covil. Ciuta aceea, drept semn a însărcinărei sale, purta între coarne o cruce mică și fu așa de dumestnicită că, întîlnindu-se cu femeile ce năzuia, le conducea la grotă. Pășind cu încredere înainte, Branda nu tîrziu se întîlni cu ciuta, ce păștea pe o răzoară și de asemene o condusă înaintea statuei celei misterioase. Aice un spectacol nou se disfășură înaintea ochilor ei, un ocean de neguri plutea deasupra coamelor de pini uriești, stînci manine, răsturnate de cutremur, parcă erau aninate deasupra capului ei și formau o tărie nestrăbătîndă în giurul simulacrului Dochiei, a căria atitudă (pozițiune) figura fuga ei înaintea subgiugătorului patriei sale și încrederea ei în zeul cel chemat spre agiutori. Asămănarea soartei Brandei cu acea a vergurei daciene și mîntuirea ei de giugul străin o umpleau și pre dînsa de încredere. Ea cu umilință se aruncă la picioarele Dochiei, însă cu cugetul mulțămitori către Zeul adevărat, ce prin minunate dregeri au mîntuit-o din sclavia și ovelirea păgînilor și a căruia har ea-l recheamă, spre a-și putea revedea dulcea patrie. Obosită de ostenelile călătoriei și ademenită de murmurul rîurelului ce, răvărsîndu-să din sînul statuei, șerpează între iarba de flori însmaltată, Branda adormi pe stratul cel mușchios. Ea dormita lin, dară lîngă dînsa privighea Nona, care, întumîndu-să din zilnica ei îndeletnicire de a aduna ierburi, rădăcini și afinĭ, află pe ist oaspe străin, a căria frumusețe și delicatețǎ, menind un ce estraordinari, i-au fost însuflat pentru dînsa un interes duios și cu nerăbdare aștepta trezirea ei, spre a-i cunoaște numele și soarta ce au nevoit-o la o asemene călătorie. Umbrile manine ale Pionului începură a se deștinde amù deasupra plaiurilor, cînd Branda, deschizînd ochii, văzu pe lîngă dînsa pe sǎhastra privighind cu duioșie de mamă și a căria aer respectabil și ziceri mîngîietoare au înturnat în inima ei speranța mîntuirei. Nona condusă îndată pe Branda în grota ei apropietă, unde merindele frugale, răpaosul și îngrijirea sǎhastrei au reparat oarece puterile sale. Luceferii Pleadei agiunsăse amu deasupra creștetului Pionului și Branda, la lucoarea unei torcii de rășină ce lumina grota, tot istorià Nonei șirul cel lung al cazurilor sale, care storcea lacrimi de durere și de compătimire, atît din ochii acelei ce le espunea, cum și din acelei ce le asculta. În urmă, pe un strat de mușchi coperit cu pelea de urs, doamna se acufundă în somn binefăcători. Dar Gramen și Humă privigheau pe rînd ca să vadă și să se încredințăze dacă Branda au aflat adăpostul cel căutat. Dimineața, pe cînd dormita companionul său, Gramen nu se putu reținea a nu se sui pe un colnic, de unde văzu pe sǎhastra cu doamna ieșind din grotă în asămănarea Doinei[14] ce răsare din codrul întunecat și care recheamă în inima românului simțimîntele dorului și ale melancoliei, de a căria armonie deseori răsună văile și pădurile patriei. De aceste cuprins și junele înamorat, resimți îndoindu-să acea pasiune ca anevoie se înfrîna de patriotismul cel auster. Neputînd-o comunica vreunei inimi compătimitoare, el află mîngîiere de a o întipări macar în scoarța unui pin, unde, în puține semne simbolice, esprimă mărimea simțimîntului și pre acel unic confident al său îl înfășură cu o cunună de flori, de asemene rostitoare pasiunei sale. Acel pin stolit atrasă mai în urmă ochii Brandei ș-o încredință de cele ce ea prepunea mai nainte, drept care hărăzi marinimosului mîntuitori un suspin de compătimire. Răzemat pe lancea sa, Gramen privighea pe culmea stîncei ce domnea preste potică, iar Humă, de altă parte a stîncii, ședea la umbră, cînd se văzură din codru venind doi tatari înarmați, din cei ce urmăreau pe Branda, amu înaintindu-să în potică. Atunci Gramen, rotolind praștia sa, nemeri cu piatra cea colțoasă pe tatar în cap, încît el căzu mort pe loc, dar tot în acel minut celalant tatar îi ținti în spate o săgeată înveninată, care o discărcă mai înainte de a fi lovit de Humă cu o măciucă, după care în mezul luptei încăierate amîndoi se alunecară în o rîpă adîncă, unde vincitoriul și învinsul s-au sfărmat de moarte. Dar nenorocitul Gramen, singur rămas, în opinteala ce făcea de a-și smulge din spate săgeata, o frînsă și răul îndoit spori pătimirea lui și-i grăbea moartea cea timpurie. Gramen neferice, tu mori fără mîngîiere de a fi văzut lacrima și a fi auzit suspinul ce Branda au consfințit simțimîntului tău, cînd au înțeles pasiunea ta neferice, nici știi dacă cu viața ta jună răscumperi mîntuirea ei ! Negrilă, întristatul său părinte, ce prosforasă viața sa pentru mîntuirea fiului, au petrecut apoi restul zilelor în un schit durat pe muncelul ce ascundea cenușa fiului său. Cu repegiunea și înfocarea unui june ostaș înamorat, Bogdan se înaintea spre Pion. După ce trecu rîul Aurari, sosind la stînca ce mărginește azilul cel misterios, dădu preste murindul Gramen, ce din rana lui vărsa încă un sînge înnegrit, iar din ochii cei palizi arunca asupra lui Bogdan cea din urmă lumină ce se stîngea pentru mîntuirea miresei sale. Astă priveliște turbură speranța principelui, prepuind vro nouă catastrofă pentru Branda, și, neputînd căpăta despre ea nici o lămurire, lăsă aice pe armașii săi, iar el, sub auspițiile săhastrului, străbătu în cuprinsul azilului. Zbuciumat de mii de prepusuri, Bogdan repede învincea pedecile ce opunea pasurilor sale tăria locului și nu tîrziu se văzu înaintea Dochiei. Ochii săi în zadar caută pe dorința sa ; drept semnal întoană cornul său, dar acest sunet, aice nou, la carele înmiit răspundea numai eho, deșteaptă legionul vulturilor ce repozau în stratul lor ; ii se nalță în aer și, întinzînd maninele lor aripi, formează în ceri un nor, din care se diștinde voacea lor amorțită. Ceriul însuși se pare contrariu dorinței lui Bogdan, căci într-o clipă, pe cînd creasta Pionului scînteia în lucoarea soarelui, coastele muntelui se încinsără de un brîu de negură deasă, din a căruia sîn scapără fulgerul și rimbombă tunetul de o mie de ori repetat; fulgerul săgetează stîncele care se rotolează în rîpile cele nemăsurînde, cînd deodată o ploaie repede se părea că voiește a doua oară să înunde tot pămîntul. Urgia elementelor nevoiește pe venetici să caute un adăpost în grota apropietă, unde Bogdan, răpozînd pe un strat de mușchi, răpus de osteneală, în urmă fu ferecat de un somn în care trupul era amorțit, dar fantazia privighindă îi zugrăvea trecutul și întru menire viitoriul patriei sale.

---

[14] *Doina* (Diana), la români zîna dorului și al amorului cast (Gh. A.).

Între domnitorii din vița sa cărora ceriul dănui guvernarea patriei, văzu dintăi pe *Alesandru*, supranumit *cel Bun* al românilor, dătători de legi, întemeitori de temple și purtînd vincitoarea flamură a patriei păn pe țărmul Mărei Baltice. Evlavia și gloria faptelor sale îi adusă pre pămînt corona Paleologilor și în ceri cununa de cuvioșie; el văzu pe *Ștefan,* fulgeru de arme, care au învins pe regi și pe eroi și patruzeci de trimfuri le consfinți prin patruzeci de temple; după acea lucoare sclipindă, văzu orizonul patriei întunecîndu-să, luceafărul ei apuind într-un aer îngăimat și uneori răsărind numai cîte o lucoare; *Vasili Lupu* se arătă nevoindu-să de a învie lumina și vîrtutea patriei; după un șir îndelungat de nefaste (de rău ogur) evenimente ce brăzduiau istoria Moldovei, văzu *Semiluna* în tăria ei și mai în urmă și *Luceafărul nordic* răspîndind lucoarea lor și sub auspițiile ambelor văzu semne de reînflorirea patriei; dar în depărtare nemăsurabilă i se păru răsărind un viitori strălucit, pe care în zădar se nevoia a-l recunoaște între negurile îngînînde..., cînd deodată tunete, ce făceau a se cutremura bolta grotei, îl treziră din acel vis profetic și, deschizînd ochii, văzu înaintea sa pe mireasa cea mult dorită, condusă către el de săhastru și de Nona.

Realizarea acestei întruniri, în mijlocul unor evenimente vrednice de mirare, nu se putu realiza fără vederatul favor al Providenții, care voia ca restatornicirea domniei strămoșești în astă țară să fie însoțită de un șir de minuni și ca deviitorii Dragoșizilor să recunoască și să concreadă în scutul cel preaputernic ce-i apără de fortunele timpurilor.

După ce Branda fu de cuviosul săhastru încredințată mirelui ei, tustrei se îndrumară în călătoria lor și doamna se bucura a putea mărturisi marinimosului Gramen recunoștința ei și a lui Bogdan, cînd spectacolul cel cumplit al morței sale turbură bucuria ei și îi stoarsă un rîu de lacrimi, singurul tribut al recunoștinței ce-i putè hărăzi. Din armele frînte s-au înțeles că, așa precum viața, el și moartea au consfințit-o pentru apărarea doamnei românilor. O movilă și o cruce au însemnat atunce locul unde repaoza rămășițile acestui june marinimos, al căruia devotament esemplariu fu pentru Branda, între toate pătimirile ei, un suvenir de admirare.

După sosirea mirilor la Boureni s-au celebrat îndoita solenitate a nunții și a eliberărei patriei de barbari, căci cătră oastea lui Dragoș se reuni toată junimea împoporării române din țară, cu agiutorul mai ales al locuitorilor munteni, ai republicei Vrancei, acii din Cîmpulung și a codrenilor, unde dușmanii niciodineoară nu au străbătut. Atacînd pe tatari în fuga lor, li adusără mare stîrpire. În urmare, neîntîrziet se supusă cetățile Romidava, Neamțu și toate țăriile cuprinse de tatari și de cumani, și acei întăi fură parte stîrpiți, parte răspinși în deșerturile lor dincolo de Tiras. Atuncea Dragoș dădu românilor din Maramureș semnalul de strămutare. Ca dineoară poporul lui Israil, ce îndelung suspinînd în străinătate dupre dorita patrie cu bucurie se îndruma sub conducerea lui Moisi spre pămîntul făgăduinței, de asemene acești români, ce cu mulți ani mai nainte, fugind de cruzia barbarilor, se adăpostisă pe la compatrioții lor, la chemarea domnului părăsiră focolarii ospitalieri, spre a se înturna în vechea lor patrie. În acele timpuri nestatornice nu era lucru rar a vedea popoare întregi strămutîndu-să din țară în țară, unele cu arma în mînă căutînd pămînturi mănoase și averi, altele cercînd prin fugă mîntuirea lor. Dar astă imigrare avea un alt caracter ; românii se îndrumară spre moșiile lor, de unde preputerea i-au fost alungat. Urmînd deci preste plaiurile munților Carpați, prin codrii verguri, unde securea stîrpitoare încă nu străbătusă, înlăturînd stînci și arbori în calea lor, ei diștinseră pe la Cîrlibaba la obîrșiile Moldovei și de aice în șesurile mănoase se răspîndiră de-a lungul rîului. Un cuvios călugăr cu crucea în mînă călărea în fruntea șirului, după care urmau cete de armași și apoi oameni de toată vîrsta și starea, unii călări, alții pedeștri, în rădvane cu telegari, în cară cu boi, pline de pojijii și de averi, între care ședeau mumele cu fiii lor și cu moșnegii cei neputincioși, în a cărora întîmpinare vineau de pe la cotunurile depărtate juni și femei cu ramuri și cu cununi de flori, spre urarea bunei lor veniri. Dragoș așeză dintăi scaunul domniei în vechea cetate Baia [15], iar poporul parte pe la moșiile strămoșești, parte pe acele dănuite pentru vrednicie și credință. Deputații comunităților române veniră apoi din toată țara la Baia, spre a recunoaște pe Dragoș de capul și domnitoriul lor. Între aceste deputațiuni se însemnau mai cu samă cele ale republicilor : Cîmpulung, Dorna, Vrancea, Hotărnicenii, care prin bărbăția și pozițiunea lor au subținut la dînșii guvernul național și au conlucrat întru învincerea dușmanilor. Pre lîngă alte privilegii, Dragoș întări drepturile lor asupra pămînturilor preste care până astăzi sînt proprietari. Apoi cu o ceată aleasă cercetă toate olaturile țării, împărțită în două de rîul Brutos (Prut), ale căria margini se îngrădeau pe atunce despre apus de munții Carpat cu gigantul Pion, despre răsărit de Tiras (Nistru) cu Cetatea Albă, renumită prin mormîntul și lacul lui Ovidius [16], despre miazăzi de Marea Neagră, adăpată de cele trei guri ale Dunărei, iar despre nord de muntele Cicero[17], în a căruia depărtare Catelina[18] ascunde între codri cerbicea sa ovelită.

---

[15] *Baia*, pe rîul Moldova, se zice că ar fi întemeietă și pronumită de o colonie romană venită de la Baia de lîngă Neapoli ; în ruinele ei se găsesc atît resturi antice, cît și morminte din veacul al XII. Este cunoscut că coloniștii romani, spre amintirea locurilor dorite și a numelor faimoase a patriei, le puneau pe la colonii lor (Gh. A.).

[16] *Cetatea Albă* (turcește Akerman), la gura Nistrului, se însemnă prin mormîntul și lacul lui Ovidius, renumit poet roman, esilat de împăratul August la Pont (Gh. A.).

După plinirea acestor fapte glorioase, ce vederează favorul Providenței asupra Moldovei, dinastia lui *Dragoș* au purtat cu vrednicie corona strămoșască păn la Petru Rareș (1546). Multe alte dinastii dintre patrioți, prin merit sau de noroc rădicate, au domnit, a cărora strănepoți, răduși în răzeșie, cultivă azi pămîntul preste care antecesorii lor au fost domnit. Mai în urmă patria espusă la fortunele politice de care s-au zbuciumat și roasă de veninul dizbinărilor din năuntru, care, cu nepăzirea religiunei părinților, demoralizare și lux, au adus scăderea familiilor și staturilor celor mai puternice, uneori aspru s-au guvernat de domnii pămînteni, ca de niște străini, alte dăți ea au încăput sub dinastii străine, ce cu blîndețe și dreptate au guvernat-o, ca adevărați patrioți. Așa, trecînd pe rînd prin epohă de glorie și de ovelire, au cu arma în mînă, au prin o politică înțeleaptă, moldoromânii în curs de 500 ani au păstrat autonomia guvernului național, care amu e asigurată prin a ei pozițiune geografică, și prin decretarea Congresului de Paris a fi, dupre politica lui Traian, România nouă, un val nepătrunzători între barbarie și lumea civilizată.

---

[17] Munte lîngă Cernăuți, vulgar Țețin, numit după marele ritor roman ; numele de Cernăuți e corupt din Cicero (Gh. A.).

[18] La Cotnar, între dealuri, se văd ruinele unei cetăți antice, numite *Catelina*, dupre numele marelui rebel roman, antagonist a lui Cicero (Gh. A.).

Cernăuți (cernău = negru)

ALESANDRU CEL BUN

Moldova, care în timpul romanilor făcea parte din Dacia Transalpină, avea pe atuncea mai multe politii înflorite și așezăminte militare, destinate a apăra colonia în contra barbarilor încălcători. Petrecerea romanilor în astă țară, despre care unii din istoricii moderni pretestează o îndoială, între mii de notiții pozitive, acuma de curînd s-a constatat prin dezmormîntare de ruine și anticități ce sînt de origină romană. Din aceste monumente este și cetatea Ghertina, numită din anticitate Caput Bovis, așezată la gura Siretiului, și a căria veche mărime acum s-a constatat, prin resturi de temple, de statui, monumente și prin un număr mare de monete romane, cari s-au aflat la anul 1836. Armele, vasele de aur și de argint sculpite și diferitele unelte ce se găsesc de către lucrătorii de pămînt pănă la rîpele Nistrului mărturisesc că coloniile romane își întindeau pănă acolo domnia lor.

Două secole n-au agiuns strămoșilor noștri spre a întemeia în țara lor puterea și spre a înmulți coloniile lor astfeli, spre a le pune în stare de a putea rezista la invaziunile barbarilor.

Imperatorul Aurelian Domițius, născut dacoromân, a simțit nevoia, pe la secolul al treilea, de a strămuta în Mezia, pe rîpa cea dreaptă a Dunărei, administrațiunea Daciei și legioanele sale ; dară un număr mare de coloni proprietari, patroni și locuitori munteni ș-au găsit siguranța lor și a turmelor lor în văile din lungul rîurilor apărate de codri nepătrunși ; și, pe cînd romanii din Mezia, înformînd domnia bulgaro-română, au fost agiuns, sub împărăția Asanilor, la un grad mare de putere și deseori se făcură înfricoșați Bizantului și crucierilor, popoarele pacinice, cari de atunci s-au numit români-munteni, guvernați fiind de un regim patriarhal, trăiau independenți ; apărați fiind de pozițiunea lor și de bravura tuturor muntenilor, s-au mănținut în cursul tutulor prefacerilor la care erau espuși locuitorii din șes, de dincoace de Alpii-Carpați.

Astă stare a ținut pănă la epoca cînd capătul invaziunilor barbare li-a permis de a se înturna în șesurile cele mănoase, care fusăseră cuprinse de antecesorii lor.

În curs de zece secole, țara deseori a preschimbat locuitorii și domnitorii săi. În epoca emigrațiunei celei mari, vizigoții și ostrogoții se retraseră înaintea hunilor. La anii 374, Hernak și Denghesik, fiii lui Atila, după moartea părintelui lor întemeiară o domnie, iar Kuprat, principele antelor, susținut fiind de greci, la anul 616 a dat Moldova în legat fiului său Ansprak. Dizbinările interioare ale acestei domnie a înlesnit altor popoare concuista țărei, pe care paceneghii o prădară la 1049. Religiunea creștină, care de mult pătrunsese acolo, se întemeia în acea epocă și întrolocă cultul cel vechi, cu toate că mai multe uzuri ale sale s-a mănținut pănă azi între locuitorii țărani.

După mai multe războle, cumanii, la 1075, cîștigară superioritatea asupra Moldovei, care se denumi Cumania Mică, și satul de astăzi Comănești se pare a fi fost reședința regelui acelui popor. Oardele mongole ale lui Gengis Han nevoiră pe restul cumanilor a se retrage dincolo de munți, însă la 1021 le veni rîndul a fi și aceștia învinși de puterile întrunite ale românilor și ungurilor.

De atuncea Moldova de gios, mai ales partea de la țărmul Mărei Negre, începusă a fi colonizată de neguțitori greci și italieni. În mai multe politii, precum la Cetatea Albă (de turci numită Akerman), așezată la gura Dunasterului (Nistru), Chilia din delta Dunărei și Galații, genovezii, cari aveau colonii la Cafa, în Crimeea, stabiliră şi la Tighina (Bender), şi la Hotin, factorii, care se mai adeverează de edificii încă în fiinţă şi care poartă stemele acestei naţiuni comerciante. Aste politii, independinte una de alta, se pare că în urmă s-au asociat în o legătură comercială, în asemănare cu acea de la hansa teutonică. Cea mai puternică dintre aceste republici a fost acea de Bîrlad, edificată lîngă ruinele vechei Zucidava. Ea se ocupa cu comerţul ce se făcea la gura Dunărei şi pe la ţărmurile Mărei Negre, întindea traficul său şi espediţiunile sale până în porturile Asiei, şi la anul 1160 oştenii săi supuse Oleşia, faimoasa piaţă de neguţătorie de la gura Dniprului şi între-depozitul mărfurilor greceşti destinate pentru comerciul Kievului[1].

Cruciada a şesea, care a fost neferice pentru Orient, a avut o favorabilă influinţă asupra soartei românilor. Cavalerii germani din ordinul de Malta, trecînd prin Ungaria la 1249, dădură românilor ajutorul lor în contra invaziunei păgînilor. Acestor cavaleri se atribuiază ridicarea cetăţei sîntului Gherman, care în limba slavă însemnează Neamţu. Astă cetate servea de apărare Moldovei de sus, care atuncea era despoporată. Învingerile îndesite pe care tatarii le suferiră în strîmtorile Carpaţilor, vinceala ce s-a cîştigat asupra-li în Polonia, la Lublin, de către regele Cazimir, şi memorabila stîrpire a oardelor lor prin armele reunite ale românilor şi ale ungurilor asigurară liniştea în provinţiile vechei Dacii. Evenimentele nouă politice care se dezvăliră în Orient şi care înfăţoşau tatarilor o pradă mai uşoară a contribuit a-i îndemna de a părăsi astă cale de invaziuni la care erau deprinşi şi a favorat dezvălirea staturilor române.

În mezul acestor evenimente, românii-munteni, precum şi acii cari trăiau în şesurile Ţărei Române şi ale Moldovei erau guvernaţi cînd de un reghium republican şi confederat, cînd de principi pămînteni, cari reşedeau la Fagaraş sau la Maramureş. Aste locuri, protegiate de munţii Carpaţi, îndemîna guvernului o reşedinţă mai sigură. Titlul de principe al României şi al Fagaraşului, pe care domnitorii Valahiei l-a conservat până în ziua de astăzi, vine în sprijinul acestei încredinţări.

---

[1] Karamzin, Anale ruseşti (Gh. A.).

Întru aceste, rîpele Maramureşului şi munţii se forma un locaş prea îngust pentru români. Neputînd a se întinde în Transilvania, a căria o mare parte, sub regnul lui Gheiza al II-le, s-a fost colonizat la anul 1145 de saxoni, un număr însemnătorĭ de români retrecură munţii şi se stabiliră, sub conducerea principelui Negru, spre amiazi, iar alţii, sub principele Dragoş, spre răsăritul Transilvaniei.

Dar Moldova, care, precum am zis mai sus, avea în timpul romanilor mai multe politii şi aşezăminte importante, la venirea acestui principe nu înfăţoşa decît foarte puţine semne de cultură, căci prin zece secole de răsturnări şi de barbarie a fost despărut toate urmele culturei, şi numai pămîntul adunat peste vechi surpături a putut a ni conserva oarecare suvenir din epocă.

Noi am fost istorisit încungiurările care a favorat reunirea diferitelor republice într-un singur stat şi fondarea dinastiei suverane.

Strămutarea reşedinţei domneşti în Dacia Transalpină s-a făcut la anul 1350, şi de atuncea ţara se denumi Moldova, de la rîul Moldova de care se rourează şi care, dupre Plinius cel Vechi, în timpul lui Traian purta nume de Moldova. Toată îngrijirea principelui Dragoş a fost de a retocmi cetăţile şi templele pe ruinele vechi şi a face curături din codri, spre a îndemîna noilor coloni cultura lor.

Dar moldovenii nu ştiau numai a se îndeletnici cu cultura pămîntului ; plugul şi coasa deseori se prefăcură în spade, şi la 1389 armele lor se ilustrase prin o memorabilă vinceală ce au repurtat asupra lui Baiazed I, surnumit Ildirim (Fulgeru), carele cel întăi dintre otomani se încercase a face o încurgere în ţară.

Sub regnul prelungit a lui Laţco, a lui Roman şi a lui Iuga, Moldova abia începusă a se organiza, şi acum, prin fertilitatea şi mărimea ei născîndă, deştepta invidia Ungariei şi a Poloniei. Cea întăi îşi forma pretenţiunile ei pentru că Dragoş ieşise din o ţară care atîrna de dînsa, iar a doua, Polonia, căută a avea o influinţă în Moldova, deşteptîndu-i pretendatori pe cari, dupre interesele ei, pe rînd îi susţinea.

1401

În mezul acestor împregiurări, Alesandru I, fiul lui Roman I, a agiuns la guvern anul 1401. Ist principe, care prin faptele sale pioase și folositoare a meritat nume de *Bun*, a domnit 32 ani și 8 luni. El mai întăi a regulat relațiunile țărei cu Polonia, cu Ungaria și cu Bizantul, și prin asta a asigurat liniștea neaparată pentru facerea unei reforme; el dădu o organizațiune diferitelor clase ale locuitorilor; făcu legiuiri, împărți pămînturi, edifică un număr mare de biserici, monastirele Sucevița și Bistrița și consacră some mari spre a cîștiga de la Trapezunt relicviile (moaștele) sfîntului *Ioan* numit cel *Nou*, pre care le depuse în biserica catedrală din Suceava; el fundă episcopiile de la Roman și de la Rădăuți.

Prin esploatarea și lucrarea băilor minerale și prin o economie înțeleaptă, finanțele țărei prosperase astfeli că principele a putut acoperi cheltuielile însemnătoare ocazionate din atîtea construcțiuni și el fu în stare la anul 1411 a împrumuta 1 000 de taleri de aur aleatului său Iaghelon, regele Poloniei, și pentru care luă drept gaj (amanet) provinția numită Pocuția, cu politiile Kolomea și Sniatinul, din care se născură mai în urmă războle lungi între Moldova și Polonia.

Aleanța încheietă între Alesandru și Iaghelon s-a făcut încă mai strînsă prin căsătoria care o făcu Alesandru cu principesa Ringala, sora lui Iaghelon. Iști principi susțineau în comun interesele lor, și la anul 1423 un corpos de moldoveni a mers în contra cavalerilor teutoni
1423 pănă la țărmul Mărei Baltice și se ilustră prin bărbăția și prin maniera lor particulară de a răzbela[2].

În urma acestei alianță și a politicei înțelepte a lui Alesandru în privirea Ungariei și a altor staturi, Moldova agiunsese la un grad mare de putere, de prosperitate și deplină independință, și ist popor s-a pătruns de simțiminte de pietate și onestitate. Aceste simțiminte unite cu curagiul lor au fost unul din titlurile de glorie și în curs îndelungat făcură pe moldoveni superiori în toată privința preste alți români.

---

[2] Vezi memoriile lui Kromer *De rebus Polonorum*, Liber XIX. Odzielach Krulestwa Polskego (Gh. A.).

Dar pe cînd deştinzătorii Romei vechi restaurau în Dacia staturi mici independinte, imperiul Bizantului, care se lăuda cu numele de roman, s-apropia de căderea sa. Puterea cea nouă otomană, după ce se făcu înfricoşată în Asia, îşi îndreptă cursul spre Europa; murii vechei cetăţi a lui Constantin se făcură marginea imperiului. De multe secule, corumperea şi ambiţiunea săpau căderea resturilor. Soldaţii, în loc de a combate, deseori se amestecau în dispute şi sfezi religioase, pe cînd inimicii întrebuiau pe rînd, cînd puterea, cînd dizbinarea, spre a grăbi o ruină pe care curagiul unora din imperatori şi a cîţiva cetăţeni, demni de timpurile eroice, nu o mai puteau împedeca.

Europa apusană prea tîrziu simţi pericolul şi în van cerca ca să opună vincitorilor o barieră. Sigismund, regele Ungariei, susţinut de mareşalul Bucico şi de floarea cavalerilor francezi, cu care se întrunise şi un corp din armia moldoromână, condusă de Petru al cincilea[3], s-a înfrînt la Nicopolis, anul 1396, şi Sigismund s-a refugit la Constantinopoli. 1396

Imperatorul Manoil Paleologu se duse în Francia spre a cere ajutor, însă, precum zise un celebru istoriograf, nu a reportat alta decît admirarea curagiului său şi părerile de rău care căşunase nefericirile sale. După ce a perdut ocaziunea favorabilă a se folosi de războiul care se aprinsese între Baiazet şi Tamerlan, Bizantul îndelung se linguşea de amiciţia lui Mahomed I. În urmă, Manoel se folosi de oarecare linişte spre a restabili ordinul şi a reorganiza ţara; drept care, la anul 1419, îşi asociă la imperiu pe fiul său Ioan, care, căsătorit cu marchiza de Monferat, a domnit, sub nume de Ioan II, şi asistat la consiliul de Fiorenţa.

Dar turcii, sub conducerea războinicului sultan Amurat, înaintau prin Servia asupra Ungariei şi împrăştiese atîta spaimă în Germania, încît mai mulţi principi părăseau staturile lor. Atuncea, întrunind toate puterile creştinilor învecinaţi, Sigismund a reportat o vinceală, şi în urma unei armistări, încheiete pentru ambele armii, turcii deşertară Servia şi Bulgaria. Manuel căpătă oarecare speranță din acest succes și se determină a se folosi de el. Mai nainte de răsuflarea armistărei, el trimise, în 15 noiemvrie 1424, pe fiul său, imperatorul Ioan, la Buda[4], spre a negoția o alianță în contra turcilor. Cercînd pretutindene a-și face aliați și deșteptînd pretutindene inimici asupra lui Amurat, imperatorul Ioan, la înturnarea sa din Ungaria, retrecu munții Carpați și deștinse în Moldova, la începutul lunei octomvrie, anul 1425. Reputațiunea lui Alesandru cel Bun îl atrasă acolo. Un imperator de Bizant cu atîta mai mult era închinat în Moldova, pentru că el era considerat de șef și protector al bisericei ortodoxe.

---

[3] Vezi memoriile Madamei Lusan (Gh. A.).

Prin urmare, Alesandru, acompaniat de mitropolitul Iosif, de curtea și gvardia sa, mersese spre întîmpinare pănă la marginile țărei cu o ceremonie religioasă, la care se adună un număr mare de popor din toate părțile Moldovei. Încungiurat de toată pompa bisericească și precedat de oameni de oaste, imperatorul întră în Suceava, fiind calare; costiumul său era foarte simplu și drept semn de doliul patriei sale purta un veșmînt de matasă albă. Capul îi era coperit de un coif cu capătul ascuțit și cu aripi late, precum se vede reprezentat în o vignetă ce s-a conservat în descrierea acestei solenități. Imperatorul admira frumuseța, varietatea și fertilitatea țărei. El recunoscu acole și ceremonialul bisericei de la Constantinopoli, evlavia și onestitatea locuitorilor, amoriul și venerațiunea pentru principele lor, ce era atît de bun cît și puternic, orînduiala și înțelepciunea care prezidau la administrațiune, precum și strălucirea curței, a căria podoabă de căpitenie era principesa Ana (așa se numisă Ringala după îmbrățoșarea cultului ortodox). Lipsa cunoștințelor diplomatice asupra acestei țări, și ale altora departate, a fost mănținut la Constantinopoli și pe aiure opiniunea că Moldova atîrna de Polonia; și numai atunce imperatorul s-a putut încredința din cele ce vedea și prin declarațiunea lui Alesandru că *Dumnezeul* lui și spada sa îi erau unicii protectori[5].

---

[4] Vezi *Bisantine G. Franzae Protovestiariĭ Chronicon. Historia pragmatica regni Hungariae* (Gh. A.).

[5] Vezi testamentul mitropolitului Gheorghi (Gh. A.).

Imperatorul a avut conferenţi cu Alesandru, a regulat şi relaţiunile imperiului cu Moldova. Spre a da însă un omagiu public virtuţelor lui Alesandru, a-l atrage în interesele sale şi spre a mai restrînge legăturile de o amiciţie folositoare cauzei comune, imperatorul rezolu a-i face un prezent imperial onoratic, unicul de care putea atuncea dispoza deştinzitoriul cezarilor. De asemene, aflînd că mitropolitul ţărei atîrna de acel de Okrida, el promise că, înturnîndu-se la Constantinopoli, va face independent scaunul arhiepiscopal al Moldovei, în asemănare cu acel de la Cipros şi de la Okrida.

Novela despre îmbolnăvirea imperatorului Manuel a grăbit călătoria fiului. Alesandru însărcină pe un moldovan confident de a merge înainte imperatorului *Ioan* şi a duce pe uscat la Constantinopoli novela neîntîrzietei sale înturnări. Atuncea principele în persoană, cu toată curtea sa şi cu înaltul cler, au acompaniat pănă la marginile ţărei pe Ioan, care sosi la cetatea Chilia, situată la gura Dunărei[6].

În ist port al Moldovei îl aştepta de la Constantinopoli o galeră cu triple ranguri de vîsle. Imperatorul, purcegînd la finitul lunei lui octomvrie din astă ţară ospitalieră, a luat ziua bună de la Alesandru şi cu ferice sosi în Bosfor.

Îndată ce se sui pe tron după moartea părintelui său, imperatorul Ioan îşi aminti de ospitalitatea lui Alesandru, mai ales că şi interesele politice nu erau mai puţin puternice de a cultiva amiciţia sa. Rezolînd de a împlini datoria contractată, el a reunit în consiliu patru patriarhi şi episcopi şi prin un act solenel eliberă arhiepiscopatul Moldovei de suprimatia Okridei, înălţîndu-l independent, ca pe un patriarhat. Îndată după asta, ambasadorii imperatorului, însărcinaţi şi cu alte misiuni politice pre lîngă curţile străine, aduseră la Suceava cu un crisobule corona regească, hlamida şi o alisidă de aur numită alurgida, împodobită cu petre preţioase, pe care toţi principii Moldovei, pănă în epoca lui Alesandru Lăpuşneanu 1563 (1563), li purtau în zile solenele. Pe lîngă mitra patriarhală s-a scos şi crisobulile consiliului, mitropolitul Iosif căpătă o îndoită icoană făcătoare de minuni, din care pe una era pictorată Sînta Vergură, iar pe alta sîntul Gheorghi, patronul țărei, și care încă se conservă între odoarăle monastirei sîntului Gherman. Împărăteasa-mumă Ana trimise principesei domnitoare, de prezent, icoana sîntei Ane, lucrată cu multă artă și împodobită cu petre prețioase. Principesa depuse apoi acel prezent în monastirea Bistrița, unde se află mausoleul lui Alesandru și al familiei sale. Cu asta ocaziune fură întroduse în Moldova legile romane ale lui Iustinian și diferite porturi ale curței, modelate dupre cele de Constantinopoli[7].

---

[6] G. Franzae Chronicon (Gh. A.).

Documentele atingătoare de aceste daruri, scrise pe pergament, întărite de sigilul imperial și așezate în cutie de argint, se conservară ca odoare sînte în aceeași monastire, pănă la epoha celui întăi răzbel al regelui Ioan 1672 Sobieski, care în anul 1674 fu urmat de prăzile tatarilor. Venerabilul mitropolit Gheorghi în testamentul său atestează, prin giurămînt, că a văzut și a cetit aceste documente, care puse a se traduce în limba română prin scriitoriul Necolai, fratele lui Postulachi, traducătoriul Bibliei.

Din epoha lui Alesandru cel Bun, toate picturile a fresco ale bisericelor și tabloanele vechi reprezentează pe principii Moldovei tot cu acele insignii (semne) regești, și aceste mărturii îndeplinesc pe altele multe, care din răzbele și prin prăzile țării s-a stricat, după ce, de la începutul secolului al optsprezecilea, pămîntul rămase fără apărare. Răzbelile de Constantinopoli, care în curînd au urmat după căderea imperiului, erau mai ales tema de care se ocupară istoriografii bizantini, și descrierea nenorocirilor casnice îi împedecără de a consfinți în istoria Moldovei o pagină la acest act importent pentru istoria acestii țări, care fapt însă este constatat de istoriograful Cantemir și de tradițiunile populare.

Eu, pe temeiul unei vechi escise (desemn) ce s-a găsit la monastire, am pus a se face în zilele noastre tablonul ce reprezentează solenela ceremonie în care ambasadorii greci aduc darurile imperiale. Alesandru se vede sculîndu-se de pe tron, spre a merge întru întîmpinarea lor, principesa Ana de asemenea îl imitează. Spre dreapta stă în picioare principele Ilieș, fiul său mai mare, logofătul și hatmanul țărei, spre stînga este mitropolitul. Unul din ambasadori prezentează principelui hrisovul imperial, iară celalant corona și hlamida, pe care o aduc ceialalți amploiați ai ambasadei. În sala gotică, împodobită cu trofee gotice, se văd adunați reprezentanții țărei, iar în fundul ei, rezemat de halebarda sa, un vechi gardist, avînd alăture pe un june fiu al său. Ist episod din istoria patriei este cel întăi din șirul acelora care am descris mai ales dupre documentele autorilor străini, cari, din cauza relațiunilor cu Moldova, uneori s-a ocupat și de faptele ei.

---

[7] Cantemir (Gh. A.).

Un scop de a deștepta mai mult și a întipări acele episoade în minte chiar prin sensurile vederei, eu cel întăi pe unele le-am acompaniat la Roma de tabloane în oleu, de asemene de stampe litografite și de balade adaptate la cînturi naționale, care în multe esemplare răspîndite în Moldova împodobesc camerile patrioților, formează gustul estetic de armonie și servesc junimei de sujet de învățătură, iar societăței de conversare și petrecere.

SVIDRIGHELO

Istoria Moldovei, ce-i plină de evenimente interesante, e țesută cu acele ale popoarelor învecinate, cu cari se afla în relațiuni politice și sociale. De aceea, în neagiunsul hronografilor vechi pămînteni, analile Bizantului, Ungariei, Poloniei și Rusiei ni înfățoșază o mănoasă obîrșie cuprinzătoare de facturi vrednice de aducerea noastră aminte. Un episod de astă natură este petrecerea principelui Svidrighelo în Moldova, în mezul unor împregiurări rare în istorie și pentru a cărora lămurire vom împărtăși următoarele notiții :

Asupra Poloniei la 1384 domnea regele Ungariei Ludovig I, care, murind fără clironom bărbătesc, lăsă Poloniei de regină pe fiica sa Hedviga d'Anju, principesă de mare frumuseță și genie, care se încoronă fiind de 15 ani. Ea, deși era logodită cu Wilhelm, ducele de Austria, principele Zimovit de Mazovia încă pretinda mîna ei, cînd deodată se înfățoșă și un al treile pețitori mai puternic, Iaghelo, ducele de Litvania și de Kiovia. Acesta era păgîn, precum și toată națiunea sa, ce se închina focului arzători pe altarul templului din Vilna și a căruia stîngere se părea litvanilor un semn de o nenorocire publică ; așa încît urgia zeului se astîmpăra numai prin vărsarea de sînge a prizonierilor. Iaghelo, mai presus de asemene pregiudețe, au propus a abgiura acest cult împreună cu toată națiunea sa și a reuni Litvania cu Polonia, sub condițiune ca Hedviga să-i fie consoartă (soție).

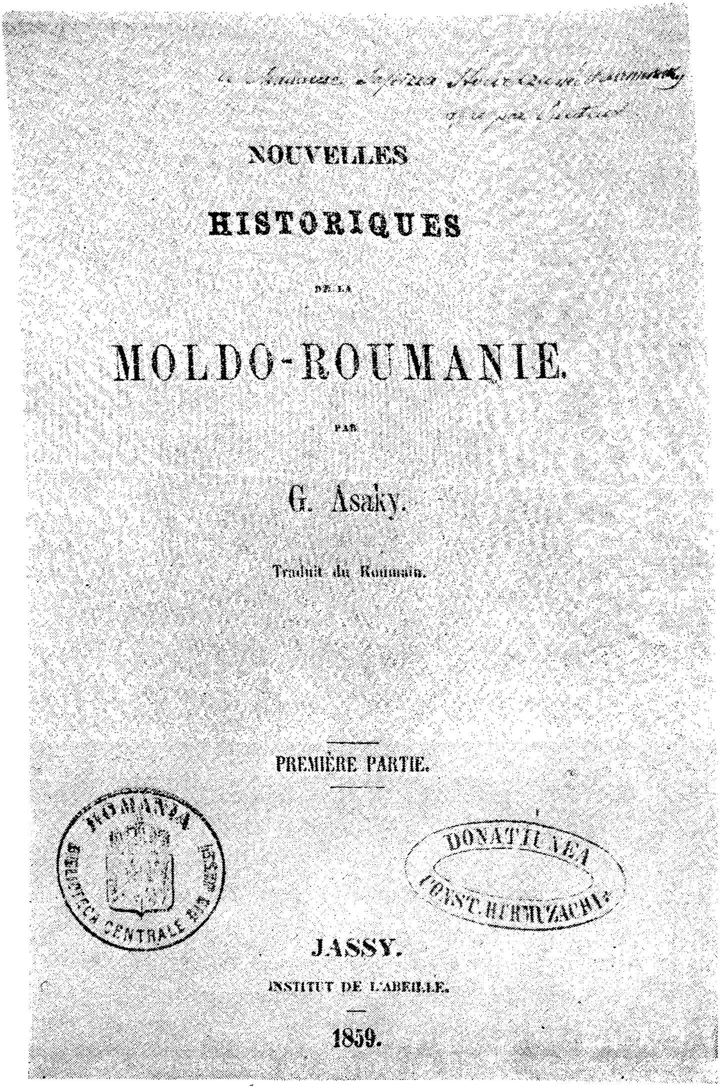

[illegible]

NOUVELLES

HISTORIQUES

DE LA

MOLDO-ROUMANIE.

PAR

G. Asaky.

Traduit du Roumain.

PREMIÈRE PARTIE.

ROMANIA
BIBLIOTECA CENTRALE

DONAȚIUNEA
CONST. HURMUZACHI

JASSY.
INSTITUT DE L'ABEILLE.
1859.

Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie par G. Asaky, Iaşi, 1859
(foaia de titlu)

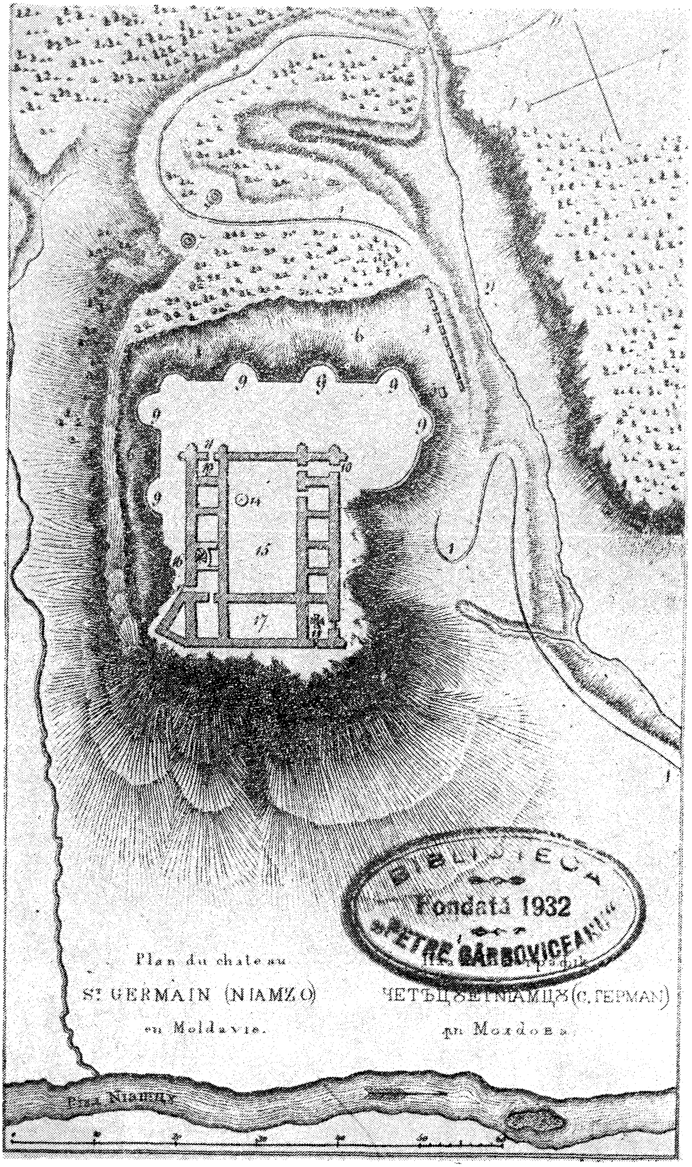
Plan du chateau
St GERMAIN (NIAMZO)
en Moldavie.
(С. ГЕРМАН)
дн Молдова
9
10
14
15
17

Planul topografic al cetății Neamț, alcătuit de Gh. Asachi în 1838 (litografie aflată în „Spicuitorul moldoromân“, partea a II-a, aprilie-iunie 1841, p. 84)

BIBLIOTECA
Fondată 1932
„PETRE BĂRBOVICEANU“

Asemene propunere, favorabilă pentru lățirea creștinismului și mărirea Poloniii, au îndemnat pe evlavioasa jună regină a prosfora patriei amoriul ei. Iaghelo sosi cu mare pompă la Cracovia, cu frații săi Boris, Schirghelo, Svidrighelo și cu sora sa Ringala. Aice, după ce se botezără toți, urmă cununia și nunta cu cea mai mare strălucire, și Iaghelo fu prochemat de rege al Poloniei sub nume de Vladislav II. Cu toate că Litvania se uni cu Polonia, ist ducat era ca neatîrnat și tot acel suveran domnea preste ambele țări, însă fiecare avea legile și privilegiile sale particulare. Litvania avea sub Iaghelo principele și curtea ei, păstrînd în părere suverana autoritate ce o căpăta de la regele Poloniei, care totodată era și mare duce de Litvania.

Iaghelo, în loc de a domni însuși asupra Litvaniei, o încredință vărului său Vitold. Astă numire întărtă gelozia lui Schirghelo și Svidrighelo, frații lui Iaghelo, cari pretindau acea vrednicie ; ii căutau în putere a o căpăta, aflînd agiutori cînd de la cavalerii teutoni, cînd de la republica Novogorodului, de unde au urmat multe și crunte bătălii. Învăluirile în care se afla din aceste împregiurări Iaghelo l-au îndemnat a căuta o alianță în Moldova, al căria domnitori, Alesandru cel Bun, ave faimă de înțelept și puternic. Spre întărirea acestei legături, Ringala, sora lui Iaghelo, botezată cu nume de Sofia, se mărită cu Alesandru la 1421 și oastea Moldovei combătu eroicește în războiul polonilor cu teutonii. Urmînd moartea Hedvighei de timpuriu, fiind de-abe în vîrstă de 28 ani, Iaghelo se însoți în a patra cununie cu Sofia, ducesa de Litvania, a căria soră Maria se mărită după Ilieș, fiul cel mai mare al lui Alesandru voievod.

Alesandru, murind la anii 6940 (1432), au lăsat, de la două soții, doi fii : pe Ilieș și pe Ștefan. Cel întăi nu era așa de ager, nici întreprinzători ca fratele său Ștefan. Ilieș, care dupre voința părintelui său au urmat în domnie, fu recunoscut în astă vrednicie și de Polonia, dar Ringala (Ana), ce reșidea la tîrgul Siretului, dat ei de ipovol, uneltea ca să se deie fiului ei corona Moldovei, pentru care uneltire Ilieș cu cruzime pedepsi pe maștiha sa, înecînd-o publicaminte în apa Siretiului. Fratele său Ștefan află simpatie între boierii țărei, ce erau pururea plecați la schimbarea domnilor. Încăierîndu-să din asta războl cetățenesc, după bătălia de la Dărmănești Ilieș fu nevoit cu doamna sa a fugi în Polonia și a cere agiutoriul ei. Pozițiunea regelui fu critică în astă împregiurare că, de era Ilieș cumnat lui Iaghelo, Ștefan îi era nepot de soră, pe care Ilieș o înecase. După multe dezbateri în senatul Poloniei, Ștefan, ca un mai vrednic și mai energic pentru interesul Poloniei, fu recunoscut de domn al Moldovei prin tractatul încheiet la Lepcici în 13 dec. 1433, iar lui Ilieș i se dădură moșii în Polonia, sub condițiune a nu părăsi niciodinioară astă țară.

Murind Iaghelo la 31 mai 1434, ambasadorii Moldovei au fost față la alegerea fiului său Vladislav al III de rege al Poloniei, care mai în urmă, în vîrstă de 20 ani, căzu în bătălia de la Varna la 1444. În cursul nevîrstniciei regelui, muma sa Sofia purta demnitatea de regentă. Aflîndu-să în astă putere, ea ceru reașezarea cumnatului ei Ilieș pe tronul Moldovei, dar Ștefan, fratele său, nu înceta a îndatori pe Polonia cu agiutori înarmat, învingînd pe tatari, dușmanii ei, încît interesul politic au precumpenit pe acel de familie și se întări osîndirea lui Ilieș a rămînea în Polonia, mărginit păn la maioritatea regelui. Cu toate aceste Ilieș află moduri a scăpa și a întra în Moldova, unde cu agiutoriul partizanilor săi s-au renceput războlul cetățenesc între ambii frati pretendenți. Ilieș, deși învins de Ștefan la Podraga în 4 aug. 1435 și la Piperești, avea însă în Sofia o puternică mijlocitoare, dupre a căria stăruință au urmat învoială între ambii frați de a împărți țara în două domnii. Partea lui Ștefan au fost Cetatea Albă (Akerman), porturile Mărei Negre, cetatea Tighina (Bender) și Chilia, adecă toată Beserabia ; iar lui Ilieș fură dat Hotinul, Suceava, Iașii, Romanul și Bacăul, adecă toată Țara de Sus. La Cetatea Albă, unde fu întîlnirea fraților rivali, în ființa și a unui ambasador polon, ambii au giurat pace între sine și alianță cu Polonia ; dară pe cînd se reașază pacea între frații domnitori Moldovei, Polonia și Litvania se făcură teatrul cruntelor lupte urmate între frații lui Iaghelo.

Furia războlului, care și în cursul vieții lui Iaghelo au fost vărsat mult sînge cetățănesc și adusăse o dezbinare chiar între Iaghelo și Alesandru, s-au reaprins cu mai mare putere, căci, după ce Iaghelo dădusă domnia Litvaniei, vacantă prin moartea vărului său Vitold, fratelui său Svidrighelo, acest mîndru și neastîmpărat principe, pretinzînd încă și Podolia, s-au luptat îndelungat chiar cu fratele său Iaghelo, în contra căruia căpăta agiutori cînd de la cavalerii teutoni, cînd de la moldoveni și cînd de la moscoviți ; în urmă, învins fiind, Svidrighelo fu mărginit numai în posesiunea unei părți din Podolia.

Agiungînd la domnia Litvaniei Zigmund Cheistuta, un văr al lui Iaghelo, Svidrighelo, înfuriet de asemene întăietate, nu perdu nici curajul, nici speranța de a recăpăta Litvania ; drept care, adunînd aleați din cavalerii teutoni, din Boemia, Silezia, Moscovia și Tataria, cu astă armie numeroasă, la 1 sept. 1435, în ziua sîntului Simeon, dădu polonilor o mare și cruntă bătălie la Brațlav, pe rîul Bug. Sigmund Cheistuta, principele Litvaniei, care comanda pe poloni, au combătut mai ales în interesul principatului său și au învins de tot pe Svidrighelo, care, părăsit de ai săi și de aleați, n-avu alt mijloc de mîntuire decît fuga. Asta cu atîta mai mult i se putu nemeri, căci între morții străluciți, precum marele maistru al cavalerilor și cîțiva alți hatmani, se crezu ucis și Svidrighelo, încît dușmanii săi nu se îngrijeau de a-l mai urmări. Svidrighelo, cunoscînd bine urgia ce prin răscularea sa ș-au tras asupra-și din partea Poloniei și mai ales din partea lui Cheistuta, au giudecat că numai prin diștărare să se subtragă de pericolul ce-l amenința, încît cu Cunos, credinciosul său comișel, trecu Nistru și intră în Moldova.

Soarta îl aruncă în acea parte a țărei ce era sub domnia lui Ilieș, care, ca un cumnat al regentei Sofia, de l-ar fi descoperit, nesmintit l-ar fi tradat Poloniei. Aice, sub nume și costium străin, căuta mijloace în ce mod și loc s-ar putè adăposti și, totodată, a avè înlesnire de a comunica cu partizanii săi din Polonia. Întîmplarea au voit a se întîlni pe margine cu un cioban avut, anume Neago, ce venise de la munte cu turma sa spre vînzare. Împregiurarea că Neago fusesă în junia sa om de arme, în care însușime oștise în Polonia cu corpul lui Coman, pe care Alesandru cel Bun îl trimisăse lui Iaghelo spre agiutori asupra cruciarilor teutoni, au înlesnit cunoștința lui Svidrighelo, care mărturisise că era soldat din armia litvană și pentru oarecare avanture fu nevoit a-și părăsi patria. Războlele și turburările de care se învăluiau și pe atunci țările învecinate adunau în Moldova mulți venetici, cu care se împopora țara, iar dintre acei mai ageri și cu noroc întrau unii în posturi și în alte dregătorii mari. Neago îi propusă a îmbrățoșa păstoria, care, deși pacinică, totuși se asemăna cu măiestria războlului, că precum generalul armia, așa și păstoriul conduce turma sa la măcelărie. Svidrighelo înțelese că numai o pozițiune de tot opusă cu acea de mai nainte, păn la timp favorabil, l-ar putè scuti de cursele dușmanilor săi, drept care s-au unit cu propunerea lui Neago și, după ce acesta își încheie negoțul, călători cu dînsul la munte. Svidrighelo, deși nu putea avea nici o știință de lucrările păstorale, totuși agerimea lui naturală și nevoia în curînd îl deprinsără cu toate, căci spre a nu fi redus la starea unui Irûs, el, ce era nu de mult domnitori asupra unei națiuni puternice, își cîștiga traiul prin îndeletniciri prin care mîndria sa, iuțala și verșunia de mai nainte se prefăcură în blîndețe și în trezvie, încît Svidrighelo, spaima polonilor, a teutonilor și a tatarilor, se prefăcu a fi dorit de toți în cuprinsul cotunului. Între casnicii lui Neago, Svidrighelo avè mare simpatie pentru fiica sa Anca, jună de 13 ani, pentru asămănarea ei cu unica și preafrumoasa lui fiică lăsată în Polonia, drept care el îi mărturisea îngrijirea cea mai vie, care apoi născu și din partea ei o priință duioasă, nu ca pentru un străin, ce ca pentru un mădulari al familiei sale; iar mai ales zelul și înțelepciunea ce dizvălea Svidrighelo în plinirea datoriei de baci și melanconia ce domnea preste toată ființa sa îi spori mult priința lui Neago. Despre altă parte, păstoriul afla plăcere, în zi de răpaos, a arăta baciului său trofeile dregerilor sale militare; o pavăză, o zea de oțel și o spată erau aninate pe păretele camerei sale. Îi plăcea a istorisi cum armele aceste le luasă de la un crucer în lupta de la Marienburg, de care materie Svidrighelo se ferea a convorbi, ca una ce i-ar fi putut stoarce vro rostire sau vreun simtom de compromitare. Deseori însă, spre a se putè gîndi la pozițiunea sa, el conducea turma în locurile cele mai depărtate și, pe cînd oile pășteau prin cîmpiile înflorite, Svidrighelo cugeta la modul de a-și recăpăta familia și țara perdută ; el țintea ochii peste o hartă ce o purta în sîn, înfățoșătoare Poloniei și Moldovei, măsura depărtarea locurilor, greutatea întreprinderei dorite, combina proiectele sale cu raporturile ce-i aducea Cunos din cînd în cînd de la partizanii săi, din care nici unul însă nu cunoștea locul adevărat al adăpostirei sale. Prin mijlocirea acestora el încunoștiință în urmă pe regenta Sofia că s-ar fi aflînd în viață, retras în Boemia, și-i propunea condițiuni de împăcare atît de folositoare că, după o stăruire de trei ani, i se nemeri a căpăta nu numai iertare de la junele rege, ce încă și giuruire a i se înturna principatul Luțko din Podolia. Dar pe cînd el se pregătea să se întoarne în patrie, Sigmund Cheistuta, aflînd că Svidrighelo n-au perit în bătălie, dupre cum pănă atunce se auzise, ce mai ales că s-au împăcat cu regele, și temîndu-să ca nu cumva înturnarea sa în Polonia și așezarea lui la Luțko să-i deie mijloace de a recăpăta și domnia Litvaniei, au declarat regelui că el se va opune cu armele la aceasta și de altă parte au plănuit prin toate chipurile a-i descoperi adăpostul și a-l omorî prin ucigași trimiși.

Într-o zi, pe cînd Svidrighelo se îndeletnicea la stînă cu turma sa, Anca cu o altă jună săteană se duseră în pădure ca să culeagă muri. Apucîndu-le o furtună cu ploaie repede, fetele se retrasără în o vizunie, ce avea mai multe dispărțituri. Nu tîrziu ele auziră vorbind doi oameni, cari pentru asemene motiv se adăpostiră în una din dispărțiturile acelei vizunii. Aceștia, ce erau străini, fără a vedea pe fete, nici a fi văzuți de ele, vorbeau limba litvană, pe care Anca o învățase din deasa petrecere cu Svidrighelo. Din convorbirea lor între sine, pe cît au putut ea auzi, au înțeles că ii veneau de departe. Ii făcură foc și, după ce gustară merindele lor, vederau bucurie că au descoperit pe un om pe care aproape de un an de zile îl căutau și pentru a căruia cunoaștere ii se părură cetind un signalament. Dupre acele semne ea înțelease numaidecît că omul pre care îl căutau era Svidrighelo. Ii istoriseau cum pentru aflarea acestuia au petrecut zadarnic cercetînd în Bohemia, Silezia și Ungaria și că în urmă, întorcîndu-să în Polonia pe la Suceava, au aflat de la un compatriot al lor că mai în gios pe

Moldova ar fi viețuind de cîțiva ani la o stînă doi litvani, din care unul, după descrierea fizionomiei lor, avidoma era Svidrighelo. Aceşti străini, încredințați despre aflarea persoanei ce o căutau, plănuiră în ce chip să vie spre seară la casa lui Neago şi să omoare pe litvan fără a se pune în pericol. Ii făceau amu împărțală de soma banilor ce li s-au giuruit pentru astă faptă. Anca, deşi nu cunoştea nici motivul, nici detailul întreprinderei lor, dar atîta înțelegea că aceştia erau ucigători şi că vînau viața lui Svidrighelo. Spăimîntată de asemene vecinătate, nu cuteza a o împărtăşi companioanei sale, din îngrijire spre a nu fi şi ele descoperite ; cînd pe încet vioşia convorbirei străinilor mergea amorțind, iar peste puțin tăcerea lor fu semn că ambii erau acufundați în somn, astă încungiurare şi simțimîntul mîntuirei lor îndemnară pe june a cuteza să iasă din ascunsul lor tremurînd. Păşînd pe încetu prin vizunie, ele văzură că adormiții erau doi călugări, a cărora desagi zăceau pe pămînt, dar pe păretele stîncei era răzămată o cărticică. Anca avu de agiuns curagiu, în trecerea ei, de a lua cărticica aceea. Văzîndu-să afară, ambele apucară o fugă repede cătră stînă, unde Anca, în parte, istorisi lui Svidrighelo descoperirea ei şi i-au dat cărticica luată. Din zisele junei şi mai ales din cărticica latină, ce era de rugăciuni, avînd însă însemnate între rînduri, în limba litvană, signalmentul lui Svidrighelo şi alte instrucțiuni atingătoare de dînsul, Svidrighelo au înțeles că acei doi erau de Sigmund Cheistuta arvoniți a-l ucide.

Deci plănuind repede în ce chip să întîmpene pericolul, au însărcinat pe comişelul său a se duce în sat, spre a priimi pe străini cu părută ospitalitate în casa lui Neago, a-i ospăta cu merinde şi cu vin îmbelşugat şi a li da de mas o chiliuță durată, aşezată într-un pomăt cam depărtat de casă, în care Svidrighelo mînea uneori şi unde chiar în seara aceea, mai tîrziu, ave să vină ; pre lîngă care apoi mai dede lui Cunos şi alte instrucțiuni secrete.

Bătrînul Neago, înspăimîntat de pericolul de care scăpă fiia lui şi de ceea ce amenința pe iubitul său baci, umbla să facă larmă în sat şi să cheme pe vecini spre apărarea vieței sale, dar rugămintea ce-i trimisă Svidrighelo prin comişelul său astîmpără pe bătrîn, care ave încredere în dregerile cele înţelepte ale lui Svidrighelo. Cătră seară, veniră cei doi călugări ce se ziceau că pelegrinează de la Kiov şi se duc la noua monăstire Neamţu şi apucîndu-i noaptea se rugară a li da un adăpost. Anca recunoscu pe străinii din stîncă; Cunos se ocupă a li face cuvenita priimire, a-i ospăta şi a li da vin de agiuns, de care ii însă nu pre beau, ştiind că trezvia li era în astă noapte mai de nevoie decît băutura. Spre a îngăima pe casnici, călugării istorisau de minunile Lavrei, de sfinţenia părinţilor, de mîntuirea sufletească a acelora ce o vizitează şi despre multe alte particularităţi ce ştiau frumos a le împodobi cu zise blînde, cînd în inimă meditau fapte atît de criminale. Ei cercetau de nu se mai află alţi creştini veniţi de peste Nistru; neputînd cumpeni a lor nerăbdare, ucigaşii, deşi aruncau în giur nişte ochi de spioni, spre a recunoaşte victima lor, despre care se încredinţară că are mai tîrziu să vie, nu înţeleseră că în ulciorul cu vin Cunos storsăse cu ghibăcie oarecare zamă de buruiană aducătoare de somn, pentru care pseudocălugării cerură a se culca timpuriu, sub cuvînt că mai în urmă au a face cuvenita lor privighere. Dipărtarea chiliuţei unde ave să petreacă şi să vie şi Svidrighelo li se păru un caz favorabil scopului lor. Peste puţin, somnul ferică simţirea lor; Neago sta în aşteptarea dregerilor lui Svidrighelo, care venisă, şi pe cînd, adunaţi în giurul său cu casnicii, se sfătuiau, iată că un foc puternic cuprinsă chilia în care se culcasă veneticii şi lîngă care sta Cunos la pîndă cu o măciucă, gata a ucide pe hoţii măscuiţi, dacă li s-ar fi nemerit a scăpa dintre flacări. Asta însă nu se tîmplă, căci lemnul cel uscat şi răşinos din care era chilia durată aşa de repede s-au aprins, încît, mai nainte de a-i arde, fumul înecă pe acei criminali. Repegiunea focului au fost aşa de mare, că vecinii au sosit cînd nu mai era ce stînge, ce a se tîngui numai de pacatul plinit din arderea a doi cuvioşi călugări, căci interesul îndatorea pe Svidrighelo şi pe Neago a păzi cel mai adînc secret despre adevărata împregiurare.

Scăpînd dintr-un pericol atît de vederat, Svidrighelo înţelese reţelele ce Cheistuta urzise în giurul lui, încît nu-i rămînea alta, ce de a se îngriji mai serios de păstrarea vieței, mîntuită amu ca prin minune prin conlucrarea Ancăi. Atunce simpatia ce avusă pentru astă jună se prefăcu în recunoștință duioasă și Svidrighelo cugeta la modul a i-o putea mărturisi odinioară, îndată însă ce soarta l-ar favora. Ist evenimînt dădu lui Neago de agiuns prepus despre misteriul lui Svidrighelo, care avu apoi a combate în asta ideile sale. După trecerea unui timp îndelungat, ce amorțisă oarece impresiunea acelui evenimînt, iată că să trimisăsă de la domnie prin țară ordin a afla oriunde pe un litvan, care, sub nume străin, ar fi petrecînd pe lîngă cineva mistuit și nu tîrziu sosiră în acel sat, și cercetători cu aprozi, acompaniați de un castelan polon. Spaima lui Neago și a casnicilor, nu mai puțin și a sătenilor, era nemărginită, încredințați fiind ii că arderea acelor călugări, descoprindu-să, va trage asupra-le dreapta urgie a domniei, cînd Svidrighelo recunoscu și în aceasta asupra sa o nouă uneltire a lui Cheistuta, țintitoare a-l prinde și a-l trăda dușmanului său celui mai apric. Văzînd deci libertatea și viața sa puse în cumpănă, însuflețit de simțiminte eroice, de care în mii de ocaziuni au dat probe strălucite, n-au pregetat a sta pe loc, cu scop ca oștean brav a cădea numai mort în mînile dodăitorilor săi. Nemaiputînd mistui pe baciul său, fiindcă i veni știre că s-au descoperit locul petrecerei sale, Neago lăcrămînd mărturisi cercetătorilor, ce propășeau ceata înarmată, poiana cea înlăturată în care în ziua aceea se afla Svidrighelo cu turma și fu nevoit cu casnicii săi și cu sătenii a conduce acolo pe parcalab cu aprozii, pe curteni și pe castelan, boier polon, cu armașii săi. Svidrighelo, însoțit de Cunos, după ce își făcu planul, aștepta în mezul turmei pe dușmani, cu acel paos însușit numai oamenilor marinimoși, iar Neago, Anca și toți casnicii tremurau la diznodarea acestei tîmplări. Deși învăscut în port păstoresc. Svidrighelo, prin nobleța aerului său, fu recunoscut de castelan, care, spre mirarea tuturor, de departe discălică și, urmat numai de un singur paj regesc, apropiindu-să de Svidrighelo în pozițiune umilită, îngenunchea și-i prezentă documentul prin care regele Vladislav al III, cu ocaziunea răposării lui Cheistuta, reașază pe unchiul său Svidrighelo mare duce al

Litvaniei. Văzînd atît de neaşteptat prefăcută soarta lui, *principele Svidrighelo* înălţă cu cuget recunoscători ochii săi către ceri şi îndată se plecă spre a rădica de la pămînt pe castelanul ce aştepta răspunsul domnitoriului. Acesta în puţine cuvinte îi espusă recunoştinţa sa către rege şi Sofia, luă ştiinţă despre soţia şi fiii săi ce-i lăsase în Polonia şi amu vineau întru întîmpinarea lui.

Acel întăi act datornic a lui Svidrighelo au fost a da lui Neago, în faţa lumei, recunoscătoarea sa sărutare şi a îmbrăţoşa pe Anca, mîntuitoarea vieţei sale. Parcalabul şi alţi boieri moldoveni ce însoţeau pe poloni înfăţoşară lui Svidrighelo urări din partea lui Ilieş voievod pentru vrednica sa de mirare mîntuire şi-l rugară a trece în călătoria sa pe la Suceava. Principele Svidrighelo, după ce depusă în biserică mulţămirile sale, mai vizită turma şi stîna unde în curs de şepte ani au petrecut zile atît de zbuciumate în mezul vieţei pacinice la vedere. El luă cu sine spre suvenir portul păstoresc ce i-au fost o pavăză apărătoare şi au cerut ca Anca, însoţită de muma sa, să-i urmeze în Litvania, spre a o aşeza în sînul familiei sale. Ilieş voievod întîmpină pe Svidrighelo în Suceava cu strălucire ; mai ales doamna, vară-sa, n-au putut de agiuns admira soarta lui şi misteriul în care au putut fi ascunsă petrecerea sa din Moldova în curs de atîţa ani. Ilieş voievod însă au răvărsat haruri domneşti asupra lui Neago şi a casei lui. După o petrecere de trei zile la curte, Svidrighelo purcesă din Suceava, acompaniat de Ilieş vodă păn la Hotin, unde îl aştepta o deputaţiune de boieri litvani, cu cari trecu pe la Cracovia, spre a înfăţoşa lui Vladislav omagiul său. Pe drum însă se întîlni cu soţia şi cu fiii săi, cari vineau întru întîmpinarea sa ; acestora li încredinţă pe Anca, mărturisind-o de îngerul lui scutitori, a căria petrecere în sînul familiei va statornici soarta lui, care în atîtea rînduri i se arătă schimbătoare. Întrarea lui Svidrighelo în Vilna, capitala ţării, fu urată de tot poporul, ce abia ieşind din păgînitate şi plin încă de pregiudeţe atribua unei minuni revenirea domnitoriului ce-l credea mort în bătălia de la Braţlav. Nu mai puţină impresiune făcu însă la curte şi în public înfăţoşarea junei Anca, a căria dregeri pentru scăparea vieţei lui Svidrighelo se răspîndise între popor. Astă jună, în port frumos național românesc, chiar ca o nimfă din anticitate, strălucea cu grații încîntătoare. Semănarea ei cu fiica lui Svidrighelo, manierele simple și modeste, vioșia spiritului ce cu înlesnire se rostea prin dialectul litvan fermecau toate inimile. Un nepot a lui Svidrighelo nu tîrziu fu învins de un amori înfocat pentru păstorița moldovană, și Svidrighelo cu mîngîiere văzu plinirea votului său de a-și recompenza pe mîntuitoarea vieței și prin legături sînte a o statornici în familie, ca un paladium ce-l crezu trimis casei sale de Pronie. După ce se puse dară la cale interesele statului, Anca se făcu și nepoată domnitorului Litvaniei.

Descrierea acestei tîmplări ni vederează că, dacă armele Moldovei, în curs de patru veacuri, puteau să apere țara de giugul străin, fiicele ei, prin a lor spirit și grații, deseori subgiugau pe principii străini și pe popoarele streine, căci precum Anca au fost cea întăi din junele cîmpene ce prin dregeri minunate a soartei dintr-un bordei s-au transmutat în palaturile principilor Litvaniei, cu un veac mai în urmă, Elena, fiica eroului nostru Ștefan cel Mare, au strălucit în Moscova pe tronul cel puternic al țarului **Ivan III-le.**

ELENA MOLDOVEI

Astă țară, azi încungiurată de proteguitoare monarhii și de vecini pacinici, cari doresc liniștea și fericirea ei, era în vechime espusă la toate fortunele războilor sălbatice și la uneltirile politice. În pozițiunea ei geografică, dintre Marea Neagră și munții Carpați, Moldova formează un defile sau poartă, pe unde, încă din epoha antică a împăratului Persiei, Darie, necontenit treceau și retreceau popoarele nordului și acele de amiazăzi, care din fire, ca polurile opuse ale magnetului, se par menite pururea a se răspinge. Șesurile cele dispoiete de zidiri mărețe și de monumente din acel timp vederează că moldoromânii le locuiau numai provizornic și că tăria și scăparea lor erau munții, până în anul 1350, pe cînd încetînd încurgerile barbarilor, după a lor disfată, Bogdan I, din dinastia Dragoșizilor, au restatornicit statul Moldovei. Dar nu tîrziu au început dizbinările din năuntru între popoarele ce abia se mîntuise de dușmanii din afară și rivalitatea între Ungaria și Polonia, din care fiecarea pretinda a-și însuși Moldova, spre a avea în puterea sa astă trecătoare a gintelor, înlesnea triumful osmanilor, cari, mînați de fanatism religios și de bravură, revărsau vincitoarele lor falange asupra Europei, Asiei și Africei, încît nici Bosforul, nici repegiunea Dunărei, nici bărbăția românilor n-au putut înfrîna cursul triumfători al Semilunei. Eroismul cel vrednic de mirare al moldovenilor, sub domnia lui Ștefan cel Mare, au fost amînat subgiugarea țării, dar ist barbat atît de brav, cît și politic, au cugetat prin o alianță mai puternică a asigura după moarte soarta patriei sale.

În mezul acestor încungiurări grele, cel întăi Ștefan au țintit ochii pintre negurile boreale ce ascundeau un orizon de unde minea să răsară luceafărul polar care apoi, în curs repede, au agiuns la zenitul său. De Polonia și Rusia Mică dispărțită, în capătul nord-ost al Europei, se întindea o țară nemărginită, cunoscută de elini și de romani sub nume de Iperborea. În veacul de mijloc îndelungat impresurată de oardele tatarilor, iar în acea epohă scuturînd giugul lor, această țară se formă într-un stat statornic.

Contimpuran cu Ștefan cel Mare era Ivan III Vasilievici, principe de geniu și de energie estraordinară, de la care se poate număra organizarea regulată, civilizarea și puterea Rusiei. Ist principe, care la 22 ani se sui pe tronul Moscvei, încă la 12 ani se însoți cu Maria, principesa de Tver, ce-i născu un fiu numit Ivan cel June, care înrîuri în soarta familiei lui Ștefan. Prin un geniu întreprinzători, prin politică și prin armele sale, cele mai multe principate în care era pe atuncea Rusia împărțită Ivan le întruni într-un stat independent anumit Marele Principat de Mosca și domni cu așa lustru și fericire, încît Europa începu a ținti ochii asupra acestei țări, a căria esistență pănă atunce îi era abia cunoscută. Prin asemene relațiuni cu streinii se confăptui civilizarea și mărirea acestui stat, pe cînd imperiul Bizantului agiungea la agonia sa, prin corumperea moralului, negrijirea disciplinei militare și prin mania disputelor teologice.

Constantin Paleologul, cel de pe urmă împărat al Romei celei nouă (Constantinopoli), avea doi frați : Dimitrie și Toma, cari, sub nume de despoți, domneau în Morea, și pe cînd era Constantinopoli amenințat de armele lui Mohamed II, acești frați se luptau între sine și prin asta înlesneau surparea imperiei Orientului. Spre a cîștiga harul sultanului, îndată ce Constantinopoli fu luat la 1454 de Mahomed, Dimitrie trimisă pe fiica-sa în seraiul lui, iar Toma, cu femeia, copiii și mulți din compatrioții săi se refugi în Italia, unde papa Pio al II, din respect pentru o familie imperială și din recunoștință pentru capul sîntului apostol Andrei, ce Toma îl aduse în dar, dădu istor distăraţi străluciţi o binevoitoare ospitalitate în Roma. Acolo nu tîrziu muri Toma şi lăsă doi fii, cari însă se făcură nevredinici binefacerilor papei Pavel II, dar sora lor Sofia, principesă de o nespusă frumuseţă şi plină de spirit şi de talent, agiunsă a fi obiectul stimei generale. Papa căută un soţ vrednic de dînsa, şi fiindcă el se ocupa pe atuncea să învite pe toţi suveranii Europei asupra lui Mahomed II, a căruia putere ameninţa pe Italia şi pe Roma, unde împăratul acela trimisesă zicere că va nutri pe armasariul său în biserica Sîntului Petru, papa au giudecat folositor a aplica astă însoţire pentru plinirea planurilor sale politice. Spre mirarea Europei, dupre sfătuirea cardinalului Vesarion[1], papa aruncă ochii săi asupra lui Ivan Vasilievici. Vesarion de demult cunoştea Moscva, ce era coreligionară cu Grecia, şi chiar Roma o cunoştea prin certele ei cu cavalerii teutoni, şi încă de la conciliul de Fiorenţa[2], unde Isidor, mitropolitul Moscvei, s-au fost strălucit prin disputele teologice. Papa credea că prin Sofia, ce era crescută în sistemul acelui conciliu, i se va nemeri a îndupleca pe Ivan de a supune autorităţei sale pe biserica ortodoxă şi totodată, prin încuscrirea lui cu familia imperială a Paleologilor, voia a-i linguşi ambiţiunea şi a-i însufla zelul neapărat pentru mîntuirea Greciei de giugul lui Mahomed II. Îndemnat de asemene motive, cardinalul Vesarion au deputat la 1469 către marele principe pe un grec anumit Gheorghios, cu o scrisoare în care îi propunea însoţirea cu Sofia, fiia despotului de Morea, carea au fost refuzat a se mărita cu regele Franţiei şi cu ducele de Milano, pentru că erau de altă credinţă. Astă ambasadă s-au primit de Ivan, de muma sa, de cler şi de boierii magnaţi cu cea mai mare bucurie, ca o menire a mărirei religiunei ortodoxe și a imperiului. Voind a se încredința de persoana Sofiei, Ivan trimise la Roma pe Friantino, venețian de națiune și casnic credincios al său, care, după plinirea însărcinărei, se înturnă plin de binefacerile papei și a cardinalului Vesarion, aducînd, pe lîngă epistoliile papei, și portretul Sofiei. Ivan, încîntat atît de relațiunile politice cît și de frumusețile Sofiei, retrimisă la Roma pe Friantino cu o svită pompoasă, spre a face logodna cu Sofia și a o conduce la Moscva. Papa Sixtul al IV, ce au urmat după Pavel II, cu solenitate au espus în conclava cardinalilor motivul acestei ambasade și dorința ce avea Ivan, principele Rusiei Albe, de a se însoți cu Sofia. Deși unii din cardinali se îndoiau despre ortodoxia lui Ivan, papa îi încredință că rușii ce se împărtășisă de conciliul de Fiorența au fost adoptat pe un mitropolit latin și că nici un motiv nu se putea opune la însoțirea Sofiei cu Ivan. Ambasadorii, întroduși la papa în 25 mai, au prezentat lui Sixto o epistolă a marelui principe, scrisă rusește și avînd un sigil de aur (hrisov), aducîndu-i și un prezent de 60 gibeline (samururi). Epistola suna : „Ivan, marele principe al Rusiei Albe, salutează pe Sixto, marele preot al Romei, și-l roagă a da credință ambasadorilor săi". Papa, în răspunsul său, au umplut de laude conduita lui Ivan, care se ținea de conciliul de Fiorența și nu primea patriarh din mîna turcilor, ce prin însoțirea sa cu o principesă crescută în capitala religiunei apostolice mărturisea supunerea sa cătră șeful bisericei. Astă ceremonie se făcu în ființa ambasadorilor de Neapoli, de Fiorența, de Veneția, de Milano și de Ferara. La 1-i iunie Sofia fu logodită în catedrala Sîntului Petru cu principele de Moscva, reprezentat de Giovani Friantino. Cardinalii au încheiet în 12 iuni tractația cu ambasadorii rusești, cari încredințară pe papa de zelul monarhului lor pentru reunirea ambelor biserici. Astă relațiune se află păstrată în analile Romei ; nu se știe însă de au înțeles bine catolicii propunerile ambasadorilor, sau dacă aceștia, spre a nimeri mai bine însărcinarea lor, n-au abuzat de încrederea domnului lor. Papa au dat Sofiei o zestre mare și împreună cu dînsa trimisă în Rusia pe delegatul său Antonio și pe mulți romani însemnați. Sofia era cungiurată de o curte strălucită și acompaniată de mulți greci, cari doreau să afle în Rusia o a doua patrie. Ea agiunse pe la Liubec pe mare la Revel, în statul cavalerilor teutoni; nu tîrziu veni acolo de la Moscva un ambasador spre a felicita pe Sofia în numele lui Ivan și de aice cu svită strălucită să o conducă în Rusia, unde toate politiile, mai ales Pskov și Novogrod, se întreceau în demonstrațiuni de bucurii. În toată călătoria aceasta, pentru de a înălța puterea papei, se ducea înaintea delegatului său crucea latină de argint, așezată în o sanie. Nedeprinși la asemenea vedere, rușii începură a murmura, și Filip, mitropolitul Moscvei, zise lui Ivan: „De veți da voie ca în Moscva, catedra ortodoxiei, să se poarte crucea înaintea episcopului latin, în minutul cînd el va întra prin o poartă, eu, ce sînt părintele tău, voi ieși prin ceealalta“, încît, spre a întîmpina nemulțămirea publică, legatul au fost nevoit a ascunde crucea. Principesa au întrat în Moscva la 12 noiemvrie și mearsă de-a dreptul la biserică; după ce priimi binecuvîntarea mitropolitului, se duse la muma principelui, unde văzu pe soțul ei viitori. Cununia Sofiei celei frumoase se făcu cu mare pompă în ființa legatului papei, a boierilor și a străinilor romani și greci. Plini de binefacerile și de onoarea marelui principe, ambasadorii romani mai cerură ca Rusia să adopteze clauzile (condițiunile) conciliului de Fiorența, dupre giuruirea care Ivan va fi făcut, poate în termini echivoci, cînd pețea mîna Sofiei; însă, îndată ce o cîștigă, el n-au voit a mai auzi despre acest obiect. După o dispută teologică cu clerul moscovit, ce n-au contenit în curs de trei luni, legatul papei, ce ar fi zis că nu o poate continua, că nu are cu sine cărțile trebuitoare, împreună cu ambasadorii fraților Sofiei se înturnă la Roma cu daruri strălucite.

---

[1] *Vesarion*, arhiereu grec învăţat din Constantinopoli, la căderea imperiei se refugi la Roma, unde făptui mult bine în favorul compatrioţilor distăraţi, şi după ce au îmbrăţoşat catolicismul se nevoia a îmbina biserica Răsăritului cu acea a Apusului ; papa îl făcu cardinal. După moarte i se înălţă un monument în biserica Sînţilor Apostoli (Gh. A.).

[2] La conciliul de Fiorenţa între arhiereii ritului răsăritean a Apusului au asistat şi mitropolitul Moldovei (Gh. A.).

Rezultatul cel mai însemnători al acestii măritări au fost a se face Rusia mai cunoscută în Europa, a căria suverani onorau în Sofia o viță a anticei familii imperiale de Bizant. Atît romanii cît și grecii ce se așezară în Rusia conlucrară cătră civilizarea ei, prin introducerea limbei latine, ce era domnitoare în diplomatică, și prin acea elină în ramul bisericei, încît căderea Constantinopolei și epoha renașterei literaturei în Italia au fost și pentru Rusia folositoare în astă privire, căci atunce numai prin deștărarea oamenilor învățați se puteau comunica ideile și științile ce astăzi atît întru cele folositoare cît și în cele vătămătoare se răspîndesc cu nespusa repegiune prin tipari.

Tot în acea epohă s-au întrodus în Moscva dregătoriile și cerimoniile curței Bizantului. Între mai mulți greci refugiați din Constantinopoli la 1485, s-au așezat aice și Ioan Paleologul cu soția sa Ralo. Sofia au chemat la sine și pe frații ei, dară Emanuil, preferînd curtea lui Mahomet II, se duse la Constantinopoli, unde petrecu zilele sale în mezul avuției și al binefacerilor sultanului. Iar Andrei, ce măritasă pe fiia sa cu principele Vasile de Vareea, se înturnă la Roma, unde oasele sale răpăosară pre lîngă acele ale părintelui său. Se vede că acesta avu un motiv de nemulțămire în contra marelui principe, căci prin testamentul său, nu lui Ivan, ce regelui Spaniei, Ferdinand-catolicul, și soției lui Izabela lăsă dreptul de moștenire la tronul Constantinopolei. Spre a vedera aleanția sa de familie cu imperatorii greci, Ivan adoptă stema lor, compusă din doi vulturi, ce se întrodusă de imperatorul Constantin cel Mare, cînd, pre lîngă Roma veche, a căria stemă are un vultur, urzi imperia Romei nouă la Constantinopoli. După ce Ivan reuni sub schiptrul său multe principate în care era Rusia împărțită, adoptă titlul : „Marele Principe, din harul lui Dumnezeu suveran a toatei Rusie“.

Pe cînd în asemene împrejurări Rusia se înainta în civilizațiune și în putere, un alt stat, ce nu avu mai puțină înrîurire asupra soartei Moldovei, se făcu însemnat despre amiazăzi. Peninsula Crimeea, din vechime numită Hersonezul Tauric, așăzată între Marea Neagră și Marea Azovă, iar mai nainte de sciți locuită și pe rînd supusă persilor, republicelor grece, regilor Bosforului, romanilor, sarmaților, imperatorilor greci, și pe la încheierea veacului al 12-lea genovezilor, iar în al 13-lea tatarilor. Genovezii aveau aicea coloniile lor Cafa și la Soldaia, iar veneţianii la Tana, de unde mai ales acei întăi făceau mare comerț cu Moldova, prin porturile de la Cetatea Albă și de la Galați, întreținînd cu dînsa relațiuni politice. În astă epohă Crimeea fu guvernată de dinastia tatară a Ghereilor, între care cel mai faimos era sultanul Mengli Gherei, unul din cei mai buni domnitori. După multe pătimiri politice, statornicindu-să pe tron Gherei, prin înțelepciunea și puterea sa atrase luarea aminte atît a marelui principe, cît și a lui Ștefan cel Mare. Ivan îl întrebuință spre a paraliza încurgerile tatare a Oardei de aur, căria Rusia fu tributară, iar Ștefan spre lîngezirea puterii lui Mahomed, ce amenința țările române. Asigurat de agiutoriul lui Mengli Gherei, Ivan decise a se subtrage de giugul tatarilor și a proclama independința Rusiei. În minutul cînd Ahmed-han trimisă la Moscva pe ambasadorii săi spre a cere tributul obicinuit, marele principe, în loc de a se umeli înaintea lor și a săruta portretul lui Ahmed, ce se numea *Basma*, rumpîndu-l îl călcă în picioare și ucise pe toți ambasadorii, afară de unul, zicîndu-i : „Du-te, spune domnului tău cele ce ai văzut și zi-i că de va mai turbura repausul meu eu îi păstrez soarta ce pătimi icoana și ambasadorii săi". În cruntul războl ce Oarda de aur deschisă asupra Rusiei spre a vindica afrontul pățit, Ivan, supranumit Junele, fiul marelui principe din întăia cununie, în fruntea armiei au combătut cu bravură pe tatari, pănă cînd Akmad, înturnîndu-să cu mare pradă, fu de Ivan masacrat noaptea în cortul său, și prin asta Rusia se mîntui de giugul tatarilor, ce pretindeau ca țarii să sărute scara șelii hanului. Însă Mengli Gherei nu era atît de ferice de a putea fi folositori Moldovei, precum era planul lui Ștefan, căci Crimeea fu în urmă supusă de armele otomane și el însuși prins fu condus la Constantinopoli, unde Mahomed II îl tractă cu mare onor și-l întări de han al Crimeei sub suzeranitatea Î[naltei] Porți.

Politicul și pătrunzătoriul Ivan, văzînd că prin sporul armelor otomane îi răsărea un nou antagonist, deși mai depărtat decît Oarda cea acuma sfărmată a tatarilor, căuta în depărtare aleați spre a precumpeni acea putere amenințătoare. Drept aceea încheie un tractat cu acii mai faimoși domnitori ai epohei : Matias Corvinus, regele Ungariei, și Ștefan cel Mare, domnitoriul și monarhul Moldovei.

Luceafărul lui Ştefan strălucea în lucoarea cea mai mare atunce cînd cuteză a rădica arma asupra lui Mahomed II, vincitoriul imperiei Orientului şi a Constantinopolei, şi prin nenumărate triumfuri înşiră numele său pre lîngă acele ali mai faimoşilor eroi. Neînspăimîntat în mezul periculilor şi în nenorociri, modest în triumfuri, ce le atribuia numai lui D[omnul] Zeu, protectorul virtuţei, prin geniul şi talentul estraordinar de a urzi prin mijloace mici lucruri mari, Ştefan, precum au însuflat spaimă în duşmani, aşa au atras asupra-şi admirarea şi respectul suveranilor şi a popoarelor. Pre lîngă aceste, conform dogmelor religiunei, geniul estraordinar al suveranilor Rusiei şi al Moldovei, cu asemănarea intereselor, toate conlucrau a statornici între ambii o relaţiune şi o unire sinceră şi trainică. Afară de încurgerea turcilor, ce se înaintau în Europa, Ştefan avu motiv a se îngriji şi de regele Cazimir, care, urmărind politicei polone, cerca prin tot modul a supune pe Moldova sciptrului său. Nu mai puţin avea a se păzi şi de Mengli Ghirei, cari, devinit amu vasal al sultanului, era nevoit a-i urma cu oastea sa tatară. Din toate acestea se încheia că nime altul nu putea, în asemenea împregiurări, folosi mai bine pe Moldova decît marele principe. Pre lîngă aceste, Ştefan, ce se lupta cu atîta eroizm în contra subgiugărilor Constantinopolei şi a preputinţei vecinilor săi, avea încă şi alte drituri asupra aleanţii cu ginerile Paleologilor, căci şi el au fost încuscrit la 1465 cu acea familie imperială, prin a doua cununie cu Eudoxia, fiia împăratului Simeon.

Cele întăi propuneri de aleanţă şi de încuscrire cu Ivan se făcură prin Mengli Gherei, domnitoriul Crimeei, care avea mari îndatoriri către principele Moscvei, căci el, ce cu anevoie purta giugul suzeranităţei, prevedea într-însa viitoarea sa peire. Toate erau amu pregătite pentru astă legătură politică, ce avea a se întări prin însoţirea junelui Ivan, fiul şi moştenitoriul marelui principe, cu Elena, fiia lui Ştefan, cînd acesta voi mai nainte a se încredinţa de însuşirile personale ale viitorului său ginere.

În toate diregerile sale, atît publice cît şi private, Ştefan avea o mare evlavie şi încredere în agiutoriul

Proniei, de care simțimînt cerca să se insufle atît poporul cît și oastea sa; astă evlavie și încredere, de care marturi sînt cele 40 biserici zidite de dînsul și dănuite, au avut o mare înrîurire în politică și întreprinderile sale militare. Drept aceea, mai nainte de a da o hotărîre definitivă în acest interes măreț, Ștefan, după ce prin rugi evlavioase au chemat agiutoriul ceriului spre a-i arata calea de a agiunge la acel scop, i s-au vederat că în o grotă a munților petrece un săhastru ce ar fi organ nemerit al planului său. Acesta era Leon, om vechi de ani și de cercare, care în junie fu ostaș, și sîngele său în multe lupte au fost vărsat pentru patrie. Urmînd apoi unei chemări mai nalte, discinse spada și luă crucea drept armă, cu care învinse multe patimi și străbătu multe țări. După ce au pelegrinat la Ierusalim, la Roma și la Kiev, unde se strămută atunce de la Constantinopoli libertatea cultului ortodox, Leon, spre a se reposa de fortunile vieții, se retrasă între munții patriei, prosforînd aice evlavia sa Domnului, iar inima omenirei, căreia prin sfătuiri înțelepte i se făcu binefăcători. Prin aceste atrasă nu numai respectul tagmei monahice și a poporului, ce chiar și a suveranului. Ștefan vizită pe săhastru în adăpostul cel sălbatic și acolo, neavînd alt martor decît ochiul lui Dumnezeu, îi descoperi planul și se consfătui în ce mod l-ar fi putut plini. Înțelegînd gravitatea cazului, de la care atîrna nu numai soarta patriei, ce și fericirea casnică a familiei lui Ștefan, Leon, ce era plin de admirare pentru eroul patriei, încuviințînd măsura cea înțeleaptă, pentru plinirea ei s-au propus pre sine, dacă nu se va fi aflat altul mai vrednic, laudabil fiind a se consfinți pentru acela ce întru atîta se îngrijește de soarta patriei. Nu numai caracterul, ce și cunoștința sa de limbele și datinile popoarelor ce vizitasă îl făceau mai nemerit pentru asemene întreprindere, în o epohă de turburări și prin o țară depărtată în care se purtau tatarii cu toate cruziile lor. Înțelegîndu-se cu Ștefan deplin întru însărcinarea sa, Leon, ce în anii înaintiți păstra o constituțiune verde, se îndrumă pe la Cetatea Albă spre Kiev, pre calea ce-i era cunoscută. De aice monahii îl îndreptară spre cetatea Cafa, în Taurida sau Crimeea, care prin o convențiune cu genovezii se făcusă punct de corespundență diplomatică între marele principe și între Mengli Gherei și de întrunire a străinilor şi artiştilor ce erau chemaţi la Moscva pentru întreprinderile cele mărețe ce se esecutau în toate ramurile și a cărora șef era Aristotele, faimosul inginer venețian. În compania acestora călătorind pintre multe oarde de tatari și prin politiile Kaal și Rezan, ce le erau supuse, Leon avu de agiuns ocaziune a auzi laudele fiului lui Ivan, care, dănuit de blîndețe, se părea menit a face să uite Moscova asprimea părintelui său. Asemine mărturisiri îl încredințară și în capitală despre însușirile clironomului, pre care în mai multe rînduri îl văzu în monăstirea Înălțărei, unde vinea cu buna sa Marta. Încît și din fizionomia cea nobilă, deși velată de un aer de melanholie, strălucea sufletul cel virtuos ce se vedera în toate dregerile sale. După ce au adunat de agiunse facturi mărturisitoare caracterului și însușimelor junelui Ivan, pentru a cărora descoperire depuse mulțămiri pe altariul unde principile se comunicasă, Leon întreprinse călătoria sa spre patrie, călcînd în calea cea îndelungată pre care venise. Dorința de a aduce domnitoriului asemine plăcută relațiune grăbea pasurile monahului. Mai nainte de a agiunge la Cafa, petrecînd noaptea în cortul unei familii tatare ce dădu ospitalitate cuviosului bătrîn, răsună afară din cort un vers moldovan din cele melanholice, care atît de chiar zugrăvesc starea patriei noastre!... Întru mirarea sa, el află de la bătrînul tatar că are un june sclav adus de la malurile Nistrului în încălcarea ce făcuse tatarii, care însă, lovit de nostalgie [3], din zi în zi se pare perind, și că, neprevăzînd scăparea lui, bucuros l-ar retrimite ca să moară în țara sa, de va putea agiunge. Leon, ce era deprins a culege orice ocaziune de a făptui vreun bine, se însărcină cu luarea acestui june, anumit Spena, de 16 ani, fiul unui boier din ținutul Sorocii. Speranța de a-și revedea pe părinți și cuvintele de mîngîiere însăninară cugetul junelui, a căruia îndreptare sporea pe toată ziua și-l făcea mai puternic a supurta osteneala călătoriei. Cu un vas negutătoresc genovez, drumeții sosiră la Chilia și de acolo cu grăbire la Suceava, unde Ștefan se înturnasă din cercetarea sa prin țară. Științile ce i-au adus cuviosul Leon au umplut de mîngîiere pe domnitori și de îndată făcu răspuns la propunerile marelui principe care, dupre datină, le adresă la muma sa, principesa Marta. În vara viitoare au și sosit la Suceava o ambasadă strălucită de la Moscva în persoana boieriului Mihail Pleceiev, însărcinat a peți pe principesa Elena pentru clironomul Rusiei. O svită numeroasă de capitani și curteni însoțeau pe acest diplomat, ce aduse dresuri ale marelui principe cătră marele Ștefan, prin care se statorniceau condițiunile măritișului și a aleanței între Moscva și Moldova, care documente în direptate de Ivan s-au subscris. Pre lîngă aceste, ambasada aduse daruri prețioase : o mantie de țibelină cu agrafe de aur pentru Ștefan, iară pentru Elena diademă, colane și brățare cu petre prețioase, tot lucru venețian. Ștefan conchemînd adunarea boierilor din țară spre a fi martoră la actul solenel al logodnei fiei sale, la astă ocaziune se înșiră înaintea ochilor ambasadei tot nervul puterii Moldovei : parcalabii, hatmanii de Suceava, de Chilia, de Hotin, vornicii de Țara de Sus și acei de Gios și cu deputații umplură toate încăperile capitalei ; iar pe malurile Sucevei se întinsă o tabără a oastei alese, companionii și organile triumfului lui Ștefan. Logodna între Elena și Ivan cel June, reprezentat aice de Pleceiev, se plini de mitropolit și de naltul cler după orînduiala bisericei și datina antică a țării, care, disfigurată și ovelită, au rămas astăzi numai între săteni. După serbarea bisericească au urmat ceremonia civilă la curte, unde Elena fu urată de marea principesă de Moscva, apoi se făcură ospețuri, în care domneau strălucirea și voia bună, acompaniată de cîntări ce aminteau faptele eroice ale suveranilor vechi ai Moscvei și ai Moldovei și altele ce făceau aluziune la sporirea puterei ambelor staturi prin astă îndoită legătură. După aceea, oștenii ieșind în cîmp din tabără dizvoltau ghibăcia lor. Miliani nervoși ca în epoha cea veche se luptau : arcașii în nemerirea la țintă, călăreții în călărit și harță și, spre mirarea oaspeților, tunul, unealta cea de nou descoperită în arta războiului, ce încă nu era la Moscva cunoscută, vărsa din gura înfocată spaimă și surpare acolo unde nemerea. Pe cînd politesa și esercițiile armașilor urmau cursul lor, doamna Maria, a 4-a soție a lui Ștefan, deși maștihă, se ocupa cu duioșia de mamă despre fiastra ei principesa Elena, ce peste puține zile avea a călători, poate pe totdeauna, în o țară atît de depărtată. Părintele ei îi făcu parte de averea ce i se cuvinea, între care un amulet[4] lăsat de soția sa Eudoxia, bizantină, o carte de rugăciuni scrisă pe pergament de mitropolitul Teoctist, odoare prețioase : brățări colane, perle și veșminte de stofe imperiale după costiumul doamnelor țării, precum și o somă de bani de aur. Iar cuscrului și ginerelui său, arme prețioase de Flandra și un ornic, pe atuncea foarte rar și care era fabricat cu aurul din minele băilor Moldovei, precum și un număr de monede cu efigia (portretul) domnitorului. Atît ambasadorul Pleceiev cît și toată svita sa fură împărtășiți cu dănuiri. Pe lîngă aceste, Ștefan încredință pe fiia-sa la trei boieri cu soțiile lor, spre a o conduce pănă la Moscva, și cătră aceștia se adăugi și junele boieri Spena, care, vindicîndu-se în sînul familiei de pătimirile sclăviei sale între tatari, s-au ales a fi traducători al ambasadei moldovene.

---

[3] *Nostalgie*, boală din dorul patriei (Gh. A.).

Duioasă și dureroasă au fost despărțirea familiei de Elena, ce fu toamna anului 1482 și se făcu în ființa clerului, a adunărei boierilor și a căpiteniilor oastei. Ștefan însă cu simțimînt marinimos se mîngîia, crezînd că prin astă prosfora răscumpără mîntuirea patriei. Călătoria mearsă prin Polonia. Regele Cazimir nu numai dădu o liberă trecere prin staturile sale, ce încă, spre a mărturisi considerațiunea sa pentru ambii suverani, trimise pe un boieri castelan întru întîmpinarea principesei Elena, cu prezente însemnătoare, precum și o gvardie ce au acompaniat-o pănă la marginea țărei. După o îndelungată călătorie în mezul toamnei, care în acele părți era în iarnă prefăcută, Elena, întîmpinată de curtea strălucită a soțului ei, cu svita sa agiunse la

---

[4] *Amulet*, icoană ce se poartă la gît, feritoare de patimi și de pericule (Gh. A.).

Moscva și trasă la monastirea Înălțărei, unde marele principe Ivan, cu soția și cu fiul său, o întîmpinară în apartamentele bătrînei principesă Marta, muma sa, ce locuia în acea monastire. După ce se încheieră pregătirile cele pompoase ale cununiei, serbarea se făcu în 6 ianuarie 1483, cînd după datină Elena au primit urarea tuturor magnaților țărei și demonstrațiuni de bucurie din partea poporului, ce admira în acea străină nu numai frumusețea, ce și blîndețile și ușurința cu care vorbea limba rusiană, ca una ce cunoștea și cea sîrbească. Dar soarta n-au binecuvîntat astă unire.

Sofia, soția marelui principe, îi născusă trei fete : Elena, Teodosia și a treia de asemenea numită Elena, însă ea dorea foarte să aibe și un fiu și împreună cu soțul ei se întrista foarte că ceriul nu li da asemene mîngîere. Drept aceea, principesa făcea pe gios dese pelegrinaje la monăstirea Sîntei Treimi. Într-o zi, raportează anuscrisele, sîntul Serghie i s-au arătat ținînd în brațe un prunc frumos și apropiindu-se de Sofia îl aruncă în sînul ei. Principesa se cuprinse dintăi de spaimă la astă arătare minunată, însă cu adînc respect sărută relicviile (moaștele) sîntului. După nouă luni au născut un fiu ce se botează cu nume de Vasile-Gavriil. Acest principe, suindu-să apoi pe tron, istorisea ist evenemînt mitropolitului Iosafat. Sofia mai avea încă patru fii : Iuri, Dimitrie, Simeon, Andrei și două fiice : Teodosia și Eudoxia.

Deși marele principe iubea cu deopotrivă duioșie pre copiii din întâia și a doua cununie, totuși Sofia, cu o familie atît de numeroasă, se îngrijea de soarta lor și urzi planul, însușit maștihilor, mai ales celor domnitoare, a deschide fiilor ei o cale la tronul Moscvei. Asemene lucrare nu era o întreprindere grea pentru o femeie de geniu, și mai ales pentru o greacă, care în cercul familiei avea o înrîurire nemărginită. Mijloacele ce au întrebuințat întru aceasta erau necunoscute, dar rezultatul au vederat dregerile ei, pe care mai multe împregiurări le-au grăbit.

Viața casnică și armonia ce domnea între junii căsătoriți era esemplară și atrăgeau iubirea marelui principe și simpatia poporului, care împregiurare mai mult contraria planurile cele secrete ale Sofiei, ce luară o direcţiune mai decisivă, cînd, pe la încheierea anului 1483, Elena născu un fiu numit Dmitri. Ivan, spre a mărturisi bucuria despre naşterea unui nepot, voi să dănuiască norei sale Elena odoarele întăiei sale soţii; aflînd însă că Sofia le dăruise unei nepoate a sale Maria, greacă, ce se mărită cu Vasili, principele de Vareea, Ivan se mînie foarte şi într-atîta înjură pe Vasile, că el lăsă domnia şi să retrasă în Polonia. Astă tîmplare spori antipatia Sofiei către fiastrul şi femeia sa Elena.

Pe cînd armele şi politica marelui principe triumfau şi supuneau domniei sale Kazanul şi republica Viatca, o nefericire casnică au turburat bucuria acestor evenimente politice. Vrednic moştean al marelui principe, Ivan cel June, adorat de părinte şi de popor, înfocat model de bravură în bătălii şi fericire în traiul casnic, deodată se îmbolnăvi la 1490, simţind la picioare săgetături mari. Cu cîteva luni mai nainte, fiii lui Ralo Paleologu, în călătoria ce făcură la Veneţia, au fost condus cu dînşii cîţiva artişti, precum şi pe un medic Meser-Leon, evreu de naţiune, care se însărcină a vindeca pe bolnav, puind capul său garant despre rezultat. Ist doctor, mai sumeţ decît ghibaci, aplică la picioarele pătimaşului nişte vase de steclă cu apă ferbinte şi-i dădu o băutură; răul însă sporea, şi după îndelungată suferinţă junele Ivan muri în vîrstă de 32 ani, obiectul durerei părintelui său şi al Elenei, care din prea timpuria moarte a soţului ei fu mai mult espusă lovirilor soartei, ce prin astă tîmplare putea nimici planurile politice ale lui Ştefan. Ivan într-atîta s-au aprins de mînie, că osîndi la moarte în piaţa publică pe medic, pe care-l acuza de omorîtori al fiului său. Astă cruzime au înspăimîntat foarte pe străini, din care mulţi s-au depărtat de la Moscva, precum şi faimosul ingineri Aristotele umbla să fugă, dacă, spre a-l împedeca, Ivan nu l-ar fi arestuit, îmblînzindu-l apoi prin multe moduri ca pre un om de mare folos statului. După trecerea durerei marelui principe pentru o perdere atît de simţitoare, începu pe încetul a se împuţina şi iubirea ce avusăsă către nora sa şi către nepotul său, cînd, despre altă parte, duşmăniile Sofiei începură mai chiar a se dezvăli; pentru că rivalitatea ce ea avea în contra lui Ivan cel June o urmărea asupra fiului său Dmitri. Astă dizbinare deşteptă o chestiune mare politică. În timpurile vechi moştenirea tronului trecea asupra fraţilor domnitoriului, dar din veacul al 15-a acest drit era păstrat fiilor marelui principe. La moartea fiului lui Ivan se făcu deci întrebare de are corona să fie a lui Dmitri, fiul principelui răposat şi al Elenei de Moldova, sau a lui Vasile, fiul Sofiei şi al marelui principe. Monarhul se afla în mare învăluire, căci boierii nu erau de o opiniune : unii se declarasă pentru Elena şi pentru junele ei fiu, alţii pentru Sofia şi Vasile-Gavriil. Cei întăi erau mai numeroşi în privirea iubirei ce naţiunea avusă pentru marinimosul părinte a lui Dmitri şi pentru că curtea Elenii era cea mai mare parte compusă din ruşi, cînd Sofia era încungiurată numai de greci, ce erau foarte neplăcuţi boierilor Moscvei. Partizanii Sofiei ziceau că un nepot nu poate încălca dritul unui fiu, şi mai ales de viţa împăraţilor greci, iar partizanii Elenii subţineau că „Dmitri fireşte au moştenit dreptul părintelui său de a-i urma pe tron, mai ales fiind nepotul unui erou ce îşi apăra ţara şi creştinismul, prin care mai mari drepturi avea decît un împărat ce ş-au perdut imperiul“. Elena şi Sofia, ambe ambiţioase şi ghibace, păzeau între ele oarecare bună-cuviinţă ce li ascundea bine duşmănia lor reciprocă. Pe cînd urma astă neferice dizbinare, despre care marinimoasa Elena şi fiul ei aveau mult a suferi, nu tîrziu s-au descoperit un complot, în care secretariul Stromilov au înduplecat pe junele Vasile a se congiura asupra părintelui său, ce hotărî a numi de moştenitori tronului pe nepotul său, şi-i insuflă planul ca împreună cu o ceată de juni congiuraţi să omoare pe Dmitri, să fugă la cetatea Vologda şi să ia de acolo visteria monarhului. Plin de o dreaptă mînie asupra unui fiu ce cuteza a se revolta în contra părintelui şi suveranului său, Ivan orîndui arestarea tuturor congiuraţilor, cari, după ce au mărturisit crimenul lor, s-au esecutat pe malul Moscvei : secretariul Stromilov şi Gusev, principii Paleţki şi Skriabin s-au discăpăţînat, lui Iaropkin şi Poiarko s-au tăiet mai întăi picioarele şi mînile, iar Vasile s-au arestat în palatul său. De asemene şi Sofia au cercat efectul urgiei marelui principe, cari, încunoştiinţîndu-să că la dînsa vineau şi nişte fărmecători, orîndui a-i îneca în rîul Moscva; de atunce Ivan n-au voit să mai vadă pe soţia sa, încredinţîndu-se că ea avea scop a învenina şi pe nora sa Elena şi pe Dmitri. Principile Patrikeef, locoţiitori cu alţi magnaţi ai Moscvei, preţuind şi folosul din legătura Moscvei cu Moldova, au conlucrat cu energie făţiş ca favoritori plini de zel pentru nepotul lui Ivan şi ca duşmani declaraţi ai Sofiei. Atunce triumful Elenei de Moldova au fost deplin, pentru că marele principe au prochemat îndată pe Dmitri de clironom şi-i aşază pre capu-i corona lui Monomah[5]. În 4 fevruarie 1498, suveranul, urmat fiind de toată curtea, de boieri şi de căpiteniile oastei, au condus pe junele Dmitri, de 15 ani, în beserica Înălţărei, unde mitropolitul Simeon, cu alţi cinci arhierei, mulţi arhimandriţi şi egumeni, au cîntat rugăciunile Sîntei Vergure Maria şi a sîntului Petru Tavmatorgu, iară Elena cu curtea sa asista în o tribună aproape de altari. În mezul bisericei se înălţa o estradă cu trei jîlţe, unul pentru marele principe, iară cele două pentru Dmitri şi mitropolit, alăturea pe o masă se afla corona şi manta lui Monomah. După Te-Deum, Ivan şi mitropolitul şezură, iar Dmitri stătu pe treapta estradei. „Sînte părinte şi cap al bisericei ruseşti, zise marele principe, în timpurile cele mai vechi monarhii propăşitorii mei lăsau corona lor la cel mai mare din fii; credincios acei datine, şi eu am fost binecuvîntat pre fiul meu Ivan şi i-am fost dănuit marele principat al Moscvei, dar fiindcă au plăcut la totputernicul a mi-l lua, eu binecuvîntez în locul lui, în viaţă încă fiind, pe fiul său şi nepotul meu Dmitri şi îl declar moştean, după moartea mea, al ţărilor Vladimir, Moscva şi Novogrod; drept care vă rugăm, sîntule părinte, a-i da şi a voastră binecuvîntare". După ce mitropolitul ceti asupra lui Dmitri rugăciunile cuvenite, doi arhimandriți prezentară mitropolitului manta lui Monomah, pe care marele principe o puse pre umerile nepotului său ; după asta, priimind corona din mîna mitropolitului, Ivan au pus-o pre capul lui Dmitri. În urma ceremoniei, mitropolitului au urat pe bunul și pre nepotul său ; fiii monarhului au urmat acestui esemplu, de asemenea și Elena, mama lui înduioșită, precum și curtenii moldoveni, și Ivan zise junelui principe : „Nepotule Dmitri, cu binezicerea mea îți dau dreptul a-mi urma în domnia marelui principat. Păstrează pururea în inima ta teama lui Dumnezeu, fii virtuos, amic adevărului și protector creștinilor.“

---

[5] *Monomah*. Vladimir, supranumit Monomah (ce se lupta om cu om), s-au botezat cu nume de Vasili, s-au suit pe tronul Rusiei la 1113. Împăratul de Constantinopoli Alexi Comneno au trimis lui Monomah al Rusiei corona de aur, precum împăratul Paleologu trimise de asemine o coronă lui Alexandru cel Bun al Moldovei (Gh. A.).

Dmitri, cu corona în cap și cu manta țarilor în spate, însoțit de fiii monarhului (afară de Vasili-Gavriil), de boierimea și de căpiteniile oastei, au mers la catedrala sîntului Mihail și la beserica Bunei-Anghelii, la a căria ușă Iuri, fiul lui Ivan, răspîndi asupra junelui o mulțime de monede de argint. Spre semn de bucurie, marele principe dănui nepotului său o cruce prețioasă, aninată pe o alisidă de aur, o cingătoare ferecată cu petre prețioase și o cutie de cornalină a imperatoriului August. Tot în ziua ceea marele principe trimise la Moldova un ambasador cu înscrisul său despre acest evenimînt însemnători pentru ambele staturi.

În cursul acestor evenimînte favoritoare, Moldova era din nou espusă a fi prada ambițiunei lui Ioan Albreht al Poloniei. Ist rege au întrebuit asupra lui Ștefan îndoita armă : a machiavelismului și a războlului. Încă în primavara anului 1497 făcea mari pregătiri, sub cuvînt că turcii aveau să încalce țara sa, și îndemnă pe Ștefan a uni cu armia sa și pe acea moldovană. Ștefan, însă, pătrunzînd uneltirea, cu politică au răspuns că era gata a-i da agiutoriul cerut îndată ce polonii, de-a lungul Nistrului, vor agiunge aproape de gura Dunărei, căci până atuncea, singur fiind, ar espune țara sa la încălcarea dușmanilor. Dar fiindcă Ioan Albreht purcesă la începutul lui iuni cu oastea sa, nu pe la Kamineț Podolski, ce spre Pocuția (Bucovina), Ștefan au deputat pe logofătul Petru și pe arhivistul statului Isac să întrebe pe rege de ce nu s-au îndrumat spre Cetatea Albă pe la Kamenit, căci în acea direcțiune au pregătit proviant și agiutoriul giuruit? De vine însă ca dușman asupra Moldovei, se va căi. Regele atunci, în loc de răspuns, arestă pe ambasadori, în contra dritului ginteIor, și-i trimise în fere la Leopol. Polonii se îndreptară deci repede asupra Sucevei. Trei săptămîni băteau cu artileria și mașinile lor cetatea, care repara noaptea cele ce se surpau ziua. Polonii aveau o armie de 80 000 ostași, cu o tabără de 30 000 care, dar moldovenii prin harțe necontenite îi ademeneau mai în năuntrul țării și cuprinzînd potecile îngreuiau aprovizionarea armiei. Soldații poloni, văzîndu-să înșălați în așteptarea giuruită că moldovenii vor fi aleații lor și suferind lipsă de proviziuni, începură a se discuragia și, în superstițiune, crezură o ră menire cînd o cereadă de 2 000 boi, ce li vinea din Polonia, de o fortună cumplită și de fulgere, parte s-au ucis, parte s-au împrăștiet prin șesurile Moldovei, și cînd armasariul cel alb al regelui se înecă în un părăuț neînsemnători. În astă pozițiune critică, sosiră din Ungaria ambasadori spre a mijloci o împăcare între părțile luptătoare; neputîndu-să însă învoi în condițiunile păcii și regele Ioan Albreht pătimind de friguri, s-au încheiet o armistare, după care polonii începură la 19 octomvrie retragerea lor; însă nu pe drumul de etap, pe unde venise și precum era zis în acea armistare, ci polonii apucasă o altă cale, unde credeau să afle mai multă proviziune. Cu toată disfătuirea lui Ștefan a nu călca condițiunile, polonii se înaintau prin munți și poteci pe la codrul Coțman. Centrul armiei, în care se afla și svita regelui, sosind în codru, unde erau drumurile baricadate, s-au atacat deodată de locuitorii moșeneni, cînd nu tîrziu sosi și armia moldovană și îndesui pe poloni în mezul taberii lor de cară, cu cari ei s-au fost încins în o poiană mare. Aice osteniți, înfomătați și însetați, zice istoriograful polon, ostașii urla, alții de spaima lui Ștefan giuruiau, de vor scăpa, că se vor călugări, alții că vor peregrina la Censtohov, unde se află icoana făcătoare de minuni a Sîntei Vergure, alții încă, mai înspăimîntați, giurau că vor peregrina pănă la Ierusalim. Toate aceste, și mai ales gvardia regelui ce sosi, deschisă un drum regelui, cari, fugind, scăpă de prinsoare. În trecerea Prutului pe la Cernăuți, polonii au fost nevoiți a se bate cu însuşi Ştefan, care, cu toate că patimea de podagră, îi aştepta împreună cu o ceată de 2 000 tatari. Spaima despre Ştefan era aşa de mare, încît în Polonia toţi se pregăteau de fugă. În urmă, sosind un agiutori din Litva, care favoră retragerea polonilor peste Nistru, moldovenii cuprinseră cîteva cetăţi polone, iar tatarii prădau şi aduceau în sclăvie foarte mulţi locuitori, din care un număr mare de moldoveni, îmbrăcaţi în straile polonilor uciși, au scăpat din mîna tatarilor. Cînd s-au reveduit restul oastei polone, s-au aflat că o mare parte de nobili perisă și mai mulţi rămaseră prinși în Moldova. Plin de urgie asupra polonilor, cari prin călcare de giurămînt și de dreptul gintelor au fost plănuit peirea Moldovei, Ştefan decisă a li însufla o spaimă trainică şi a lăsa neamului viitor un monument al unei drepte pedepse. Romanii vechi, spre a oveli și a afronta pe duşmanii ce-i prindeau într-un răzbel nedrept, îi făceau să treacă sub giugul numit furcile caudine[6]. Ştefan însă întrebui giugul moldovan spre folosul ţării. Codrii în răzbel erau tăria și adăpostul locuitorilor, drept care, în partea ţărei unde pe atuncea lipseau, au ales cîmpii întinse în care armașii săi adunară mare număr de pluguri și pe toţi prinșii poloni, pănă la 20 000, cari, îngiugaţi, au arat acele ogoare, le-au sămănat cu ghindă și le-au grăpat. Iar după încheierea lucrului, pe arători i-au împărţit prin cetăţi și tîrguri, unde mulţi dintre ii s-au împămîntenit, iar alţii, răscumpărîndu-se, s-au înturnat la ţara lor.

Ambasadorul Rusiei au sosit în Moldova primăvara anului 1499, şi pre lîngă știinţa despre coronarea nepotului lui Ştefan i-au adus şi scrisori de la marele principe, prin care îl îndemna a deschide un răzbel asupra Poloniei, ce şi de către ruşi deodată avea să fie atacată.

---

[6] *Furcile caudine.* La 321 înainte de Hs., în războiul nedrept cu samniţii, romanii au străbătut prin o strîmtoare fără a-și asigura acea trecătoare. Samniţii o cuprinseră și, prinzînd pe soldaţii romani, îi nevoiră a capitula și, depuind armele, spre mai mare afront, i-au trecut pe sub un giug făcut din trei lănci, în care trecere erau nevoiţi a-și pleca capul. De atuncea romanii făceau de asemene cu dușmanii pre cari-i despreţuiau (Gh. A.).

Actul încoronărei lui Dmitri au pătruns pe Ştefan de mare bucurie, ca un evenimînt ce împlinea scopul său politic şi pentru a căruia mulţămire se făcură rugi pe la cele 40 de biserici ale sale. Ce se atinge de întreprinderea asupra Poloniei, Ştefan au amînat-o, căci în acest an regele Ioan Albreht i-au fost dar o mare satisfacere, descăpăţinînd, după cererea sa, în fiinţa ambasadorului Moldovei, pe pretendentul Petru Aron, care, după învingerea sa de la Doljeşti la 1458, refugit trăia în Polonia. Mai nainte de a purcede ambasadoriul, plin de onor şi de daruri, Ştefan îi zise că voia să-i arăte că nu se ocupă numai de răzbel, precum sună lumea, ce şi de lucrarea pămîntului, despre a căria spori voind a-i da o prubă, au îndemnat pe ambasador să-l acompaneze la ţară, unde-i arătă acele tinere plînte de stejar răsărite pe ogoare din sudoarea şi sîngele polon, de unde acele păduri pănă astăzi poartă nume de *Dumbrava Roşie.* Vorbind apoi despre norocul ce avea marele principe în cursul domniei sale, prin care au triumfat asupra duşmanilor săi de la Siberia pănă la Livonia. Ştefan zise ambasadorului : „Cuscrul meu este un om estraordinari ; cu linişte retras în curtea sa, se disfătează, doarme în pace şi triumfează asupra duşmanilor săi, cînd eu necontenit fiind călare şi tot în lupte, abia pot apăra ţara mea".

Dar pe cînd Ştefan se deda la cea mai vie bucurie despre nemerirea aleanţei politice şi acei de familie cu un suveran atît de puternic, fortuna oarbă sau şi nefericea omenească arătă nu tîrziu o mare nestatornicie. Cu toate demonstraţiunile de amor părintesc pentru Dmitri, Ivan nu putea tăgădui neliniştea cea crudă care turbura sufletul său, încît prietenii Elenei, ce au fost întărtat urgia marelui principe asupra Sofiei şi asupra lui Vasili, nu cutezau prea mult a se bucura de triumful lor, de teama vreunei prefaceri. Ivan, deşi nu iubea, însă respecta pe soţia sa ca pe o viţă strălucită a împăraţilor greci, şi în superstiţiune atribuia nemerirea întreprinderilor sale la steaua cea ferice a Sofiei şi la sfătuirile ei. Astă principesă avea încă la curte prietini ; despre altă parte, Vasili, a căruia naştere să părea o minune, putea fi iertat de crimenul său, în privirea nesperienţii juniei sale, care arguminte Sofia cea ageră și fină căuta a le dumesnici și a le întemeia în public. Un an trecuse, și Rusia începusă a se deprinde de a vede pe fiitoriul suveran în persoana junelui Dmitri, fiu amabil și virtuos al unui principe strălucit prin curajul său marinimos și nepot a doi monarhi mari, Ivan și Ștefan cel Mare ; însă nu tîrziu s-au însemnat că Ivan n-au coronat pe ist principe june decît ca pe o victimă (jertvă) morții consfințită. Istoriografii Rusiei nu dau o lămurire despre toate împregiurările acestei prefaceri repede și se mărginesc a zice că după o din nou cercetare a pîrei ce se făcusă asupra soției sale Sofia, Ivan înturnă ei și fiului ei duioșia sa de mai nainte și adaog că, încredințîndu-să de uneltirile prietinilor Elenei de Moldova, au hotărît aspru a-i pedepsi, încît cei întăi boieri ai țării : principele Ivan Patrikiev, fiii săi, principele Riapolovski s-au osîndit la moarte și fură discăpățînați pe malul Moscvei, deși Patrekiev era din familia suveranului și în curs de 32 ani cu credință servisă pe monarhul său. Ivan credea că, orbiți de priința ce caracterul cel nobil al Elenei le-au însuflat, aceştia ar fi calumniat (clevetit) pe Sofia și pre fiul ei. Adevărul chiar nu se cunoștea, dar vederat este că Ivan fu ademenit de una sau de altă parte, soartă vrednică de tînguire a principilor, a cărora lesne încredere aduce deseori perderea de onor sau de viață a nevinovaților ; de asemine s-au arestat mai mulți din partizanii Elenei. După șese săptămîni, Ivan au numit pe Vasili *suveran* și mare principe de Novogrod și de Pskov. Dară deși în toate zilele arăta mai multă răceală pentru nora-sa și nepotul său, totuși nu cuteza a despoie pe ist din urmă de rangul cel înalt cu care l-au fost învăscut în un mod atît de solenel în fața Rusiei întregi. Dmitri păstra încă titlurile sale, dar curtezanii începură a se depărta de Elena, spre a se apropia de Sofia și de Vasili. Este de luat aminte că, după ce Ivan au statornicit unitatea monarhică în Rusia, oare putea el, după moartea sa, să o lasă iar în prada unui răzbel civil ce neapărat s-ar fi născut între fiul și nepotul său ? Sofia cea fină și neobosită oare putea ea să rămîie împăcată mai nainte de a răpi schiptrul din mîna lui Dmitri ? Încît toate preziceau neîntîrzieta cădere a acestui din urmă. Din mai multe părţi, şi mai cu samă o deputaţiune de la Pskov, s-au tînguit despre astă înnoire şi s-au rugat ca Dmitri, clironom legiuit în însuşime de principele lor, să se aşeze între ei. „Oare nu am voie a drege dupre placul meu cu fiul şi cu nepotul meu, răspunsă marele principe mînios ; Rusia voi da-o cui îmi va plăcea ; de aceea orînduiesc să vă supuneţi lui Vasili". După aceste au arestat pe deputaţi.

Asta au fost epoha cea mai dureroasă pentru marele principe ; cu toate aceste, planuri asupra Poloniei se puneau în lucrare. O armie de 90 000 tatari, comandaţi de fiul lui Mengli Gherei, prăda şi stîrpea părţile de la Luţk şi de la Leopol. Ştefan se folosea de astă ocaziune spre a supune domniei sale politiile Kolomea, Halici, Sneatin şi Krasna pe Nistru, făcînd prin asta o diversiune favoritoare politicei marelui principe, deşi asemene nu era scopul său ; căci motivele de nemulţămire l-au fost răcit asupra sa. Lui nu era necunoscut că aproape de trii ani de cînd principesa Elena, fiia sa, văduva lui Ivan Ivanovici, trăia la curtea Moscvei cu fiul ei Dimitrie ca la un loc de esil (surgun), părăsită de prietenii ei, la fiecare minut ameninţată de urgia marelui principe şi de ura Sofiei. Atuncea ori că s-au descoperit niscaiva nouă intrigi ţintitoare a restatornici creditul ei, sau că oarecare cuvinte ambiţioase scăpate din gura Elenei ar fi supărat pe socrul ei, ori că calomnia (clevetirea) va fi înfăţoşat pe nora-sa ca o încungiurare primejdioasă, căci Ivan, deodată învitat de Sofia, se aprinsă de urgie asupra Elenei şi asupra lui Dimitrie, orîndui a se arestui ambii în apartamentele lor şi opri pe nepotul său a se întitula în viitori mare principe şi a se aminti numele său prin biserici, şi două zile după aceea proclamă pe fiul său Vasile monarh şi clironom la tronul tuturor Rusiilor. Giudecîndu-se chiar că s-ar fi urzit comploturi, cu greu era a crede ca Dimitrie, ce avea abia optsprezece ani, să fi fost părtaş la aceste ; de aceea toată naţiunea au simţit pentru dînsul cea mai vie părere de rău. Cu toate aceste, nici clerul, nici magnaţii nu putea discuviinţa decretul unui autocrat întărtat ; dar prin ist eveniment Rusia perdu pe totdeauna prietenia lui Ştefan cel Mare. Din cei puţini credincioşi rămaşi Elenii, urmînd unui aspru ordin, nime nu cuteza, dar nici putea să ducă știință în Moldova despre soarta ei. Junele Spena numai avu ist curaj cu primejdia vieței sale. Făcîndu-să bolnav și mort, pe cînd casnicii lui îngropau un secriu deșărt, Spena, în costium tătărăsc înșirat în svita ambasadorului lui Mengli Gherai, petrecea calea cunoscută a Cafei, de unde teafăr agiunse la Cetatea Albă. Cu creștină marinimie auzi deodată Ștefan istorisirea amănuntă a acestui eveniment tragic ce au nimicit un plan măreț de la care atîrna trăinicia independinței Moldovei și statornicia dinastiei Dragoșizilor pe tronul strămoșesc; încăruntit în războluri, ist erou au fost mai în urmă așa de viu atins de nenorocirea de care s-au asuprit fiica și nepotul său, că toate mijlocirile înțeleptului Mengheli Gherai erau zadarnice de a-i putea astîmpăra ura de care s-au aprins în contra marelui principe. Dar Ivan fu statornic în plinirea voinței sale și, prea mîndru de a putea suferi niscai observațiuni, răspunse hanului de Crimeea, carele voia să știe de ce s-au lipsit Dimitrie de clironomia părintească: „Bunătatea mea au înălțat pre nepotul meu la rangul cel mai nalt, urgia mea l-au deștins de acolo, pentru că el se congiurasă cu muma-sa spre a mă înjura. Binefacerile se fac acelor ce ne iubesc; oare cuvini-să a urma de asemene cu acii ce ne înfruntă?"

Elena, cuprinsă de adîncă durere, muri în ianuare anul 1505, iar fiul ei cel neferice, nu de mult clironom al monarhiei rusiene, s-au păzit ca un criminal al statului și atît de strîns, că, afară de cîțiva casnici și privighitori, nime n-avea voie de a-l vedea.

Cu toate aceste, dezbinarea între Ștefan și între marele principe n-au avut urmări politice importante, afară numai că cel întăi au fost arestat în Moldova pe ambasadorii Rusiei și pe cîțiva artiști italieni ce treceau de la Roma la Moscva, însă pe cari mai în urmă i-au lăsat, după mijlocirea ce din partea lui Ivan îi făcu Mengheli Gherai. Alexandru, regele Poloniei, ginerile lui Ivan, de asemene dizbinat de el, în zadar îndemna pe Ștefan să declare Rusiei răzbel și să se proclame aleat al Poloniei. Ștefan statornic au refuzat aceasta pănă la moartea sa, dar nici au voit să-și retragă oastea sa din politiile ce le ocupasă în Polonia. Prin asemene conduită au vederat Ştefan o marinimie vrednică de un erou creştin, o adîncă pătrundere a geniului, care, înaintea morţii sale la 1504, i-au dictat testamentul său politic, menit a păstra patria până la o epohă mai ferice.

În ist strălucit epizod al istoriei noastre vedem că Elena cea marinimoasă fu consfinţită de părintele ei ca un olocaust politic. Ea cu dreptul merită lauda geniului şi a energiei dizvălite în curs de mulţi ani în contra rivalei sale Sofia, întru apărarea dreptului dinastiei suverane şi a dignităţei cuvenite unui părinte, pre care şi în viaţă şi după aceea lumea l-au numit cel Mare.

Nota. Evenimîntele aice descrise sînt în parte scoase din istoriile Moldovei, ale Rusiei şi ale Poloniei (Gh. A.).

VALEA ALBĂ

Moldova, deşi este despărţită prin deşerturi ţărmurale şi prin Marea Neagră de Crimeea, totuşi în vechime avea cu acea ţară relaţiuni politice şi comerciale, încît mai nainte de a agiunge la sugetul istoriei propuse credem de folos a da despre acea peninsulă clasică oarecare noţiuni.

După ce se stînse virtutea şi bărbăţia antică a romanilor, prin care ii subgiugaseră cea mai mare parte a lumei cunoscute, urmă epoha cea plină de turburări şi de anarhie, încît uşor au fost barbarilor, veniţi de la nordul Europei şi al Asiei, căutînd clime mai blînde şi locuri mai îndămînatice de locuit, a pune sub jug popoarele cele deznervate şi ovelite, a desfiinţa aşezămintele cele politice, a stinge lumina ştiinţilor, a surpa industria şi artele, ce erau productul a multor secule, şi a întinde preste lumea civilizată un văl de întuneric. Din sînul acestui haus, în care popoarele petreceau mai mult o viaţă hoţească, răsări un nou ordin de lucruri în Europa şi în provinţiile învecinate. Pe ruinile Romei eroice se înălţă, sub papa, Roma cea sîntă spre triumful lui Hs., iar Bizantul, ce se anevoia a purta titlul de Roma nouă, cuprins de viţii politice şi de orbiri fanatice, se făcu triumful lui Mahomed. Atunce, pe la începutul veacului al XIII, se urzi la marginea răsăriteană a Europei două staturi de viţă romană : unul în Dacia, al *moldoromânilor,* şi altul în Hersonezul Tauric sau Crimeea, *statul genovezilor*. Trecînd amu preste istoria patriei noastre, vom aminti de Crimeea şi de colonia genovezilor.

Aruncînd o căutătură pe harta Crimeei, astă ţară se înfăţoşază ca un patrat ce se pare aninat în Marea Neagră la capătul ei nordic prin istmul sau strîmtoarea din vechime numită Tafros, iar de ruşi Perecop, ce are tot o însemnare, adecă rîpă, ce era peninsulei de apărare, fiind acesta singurul punct pe unde ea poate fi calcată de pe uscat. Lungimea ţărei, de la răsărit spre apus, este de 66 oare, iar lăţimea, de la amiază spre nord, de 40 oare sau mile de Moldova. Din partea răsăriteană a peninsulei este Marea Azovă, sau unghiul răsăritean, carile este ca un adaos către forma patrată a Crimeei, unde se formează o altă peninsulă, ce era odinioară despărţită de Crimeea prin un val şi o rîpă apărată de un mur şi de turnuri ; acolo stătu regia Bosforului, pe care Mitradates au strălucit-o şi a căreia capitală era Panticapea. Precum partea apusană, pe la Eupatoria, este plină de stepuri, de lacuri sarate şi de rîurele ce sînt mai des săci, aşa partea de amiază a peninsulei este mănoasă, plină de suvenire istorice. Lîngă golful Ctenus, modernii au zidit Sevastopolu ; aproape de aice anticul Hersonez, capul Partenium, faimos dupre tradiţiuni şi unde se întindeau coloniile mileziene, asiatice şi în urmă cele genoveze.

Partea din năuntru a Crimeei nu-i alta decît un şes întins ; ochiul nu află, spre a se repoza, decît nişte înălţături piramidale, unde dorm îngropate seminţiile vechilor locuitori ; aceste movili se numesc tumuli, iar de tatari se zic curgani, în a cărora sîn deseori se află sarcofage cu obiecte preţioase de arte, depuse lîngă îngropaţii eroi sau regi. Spre amiază pămîntul se rădică şi la ţărm formează o culme de munţi, din care cel mai mare este acel numit Trapez, înalt 4 700 palme ; marmora şi iaspul, cu coloane bazaltice, formează grote ca aceea a lui Fingal din Scoţia. Vegetaţiunea de aicea a olivului, figului şi a altor poame să aseamănă cu aceea a Greciei şi a Italiei.

Istoria antică a acestei peninsule se ascunde în văl de mitologie, care din evenimîntele aice tîmplate au țesut epizoade fabuloase și poetice. Aice Efigenia, fiica lui Agamemnon, fu adusă de Diana și mîntuită de sacrificiul la care o condamnaseră oracolul ; aice ea recunoscu pe fratele ei Oreste, aruncat de furtună, cînd era să-l sacrifice în templul Dianei, despre care evenimînte amintează tradițiunile locale și ruinele, iară mai ales tragedia lui Euripide întitulată *Ifigenia în Taurida.* Aice se află velerul de aur (pielea cu lînă de aur), pentru care se întreprinsesă faimoasa și eroica espedițiune numită a argonauților ; asemene în adăposturile misterioase ale Tauridei dregea Medeea farmecele ei, încît faima acestor locuri, împlînd lumea de fioroase istorisiri, impuseseră mărei ce le cungiurau numele de neospitalieră, pănă cînd grecii, cercetînd și cunoscînd în urmă mai de aproape că erau țări mănoase și plăcute, au schimbat numele mărei Pontul Euxin, adecă mare ospitalieră.

Atuncea, pe la 400 ani înaintea lui Hs., mai multe punturi ale Crimeei s-au colonizat de greci, despre a cărora cultură s-au pastrat încă monumente. În decursul secolelor, Crimeea fu parte a imperiului lui Mitradates și apoi a romanilor. După decăderea acestora, mai multe ginte scitice își disputau domnia asupra peninsulei, pănă cînd, după Cinghis-Han, la anul 1240, Batus-Han au reunit-o cu imperiul capceac și au așezat reședința sa în politia azi numită Eschi-Crîm, adecă Crîmul cel mic.

Republicile italiene Veneția și Genova, ce erau pe atuncea cele întăi puteri maritime și comerciale, începuse încă de la 1100 după Hs. a avea relațiuni cu popoarele de pe țărmul Mărei Negre, unde, pe la deosebite punturi de la gura Dunărei, ale Nistrului, ale Niprului pănă la Marea Azov, întemeiară multe așezăminte comerciale și colonii. Din acea epohă, după o întrerumpere de 800 ani, datează reînnoirea contactului românilor cu italienii, nu pe uscat, pe calea de unde veniseră ii de la Roma, pentru că comunicațiunea lor de-a dreptul fu întreruptă de cătră slavi și huni, carii la emigrarea popoarelor, în secolul IV, s-au așezat între Dacia și între Italia. Moldoromânii, carii posedau gura Dunărei și țărmul Mărei Negre până la gura Nistrului, ca și locuitorii Crimeei, primiră pe țărmurile lor colonii genoveze cu contuarele lor comerciale, la Chilia, Cetatea Albă, până și la Hotin. Mai ales că plutirea țărmurală pe Marea Neagră era și mai nainte practicată de bîrladeni, a cărora putere se întinsăse până la gura Niprului, unde supusăse renumita politie Oleșie, amu Cherson, piață de comerciu și depozitul mărfurilor grecești destinate pentru Kiev.

Dar genovezii mai cu seamă au țintit luarea lor aminte asupra Crimeei, unde manufacturile lor le preschimbau cu grîne, sare, pelcele și vin, pe care în cualitate aleasă le producea peninsula aceea. Drept aceasta, spre a se putea mai bine îngriji de interesele lor și a esploata productele Crimeei, genovezii au plănuit a face pe țărmul de la amiazăzi o colonie, pentru care prin prezenturi însemnătoare au căpătat de la hanul tatar învoirea de a așeza contoare de comerciu, și la 1420, sub conducerea patriciului Doria, colonii numeroase au descalecat acolo unde în timpul antic era politia Teodosia, care astăzi se numește Cafa. Aice, ca odineoară fenicienii sub conducerea Didonei, care prin asemenea strategimă fondară faimoasa Cartago, ce se făcuse rivala Romei, genovezii așezară micile lor contoare negoțătorești; apoi neîntîrziet le-au cungiurat cu o tărie, sub cuvînt a asigura prețioasele lor producte în contra atacului sălbaticilor hoți din împregiurime, și așa adăogînd pe încet un val lîngă altul, o tărie, un turn pre lîngă celelalte, Cafa se prefăcură într-o cetate puternică, cu un port ce putu cuprinde o flotă de galere. Atuncea, recunoscînd înșelăciunea, tatarii amenințau pe genovezi, dar aceștia din cetatea lor rîdeau de neputința hanului. Peste 20 ani de la colonizațiunea ei, Cafa se făcură o piață comercială înflorită, încît ea putură trimite 20 galere înarmate, spre a agiutora pe creștinii de la Tir, carii erau împresurați de saraceni. Afară de Cafa, genovezii întemeieseră mai multe colonii în Crimeea, între altele la Solda, cu un turn foarte înalt, de unde puteau observa mișcările dușmanilor. Astăzi încă se văd ruine mărețe ale genovezilor lîngă Sevastopol, precum Balaclava, Panticapea şi altele în insula Tamas.

Genova, înmîndrită că au cîştigat aşa poziţiune, care o făcea domnitoare Mărei Negre şi-i asigura monopolul comerciului cu Constantinopoli şi cu Asia, s-au îngrijit de administraţiunea acestei colonii. În tot anul trimetea la Cafa un consul sau guvernator, ales dintre cele întăi familii patriciene ale Genovei. Guvernul se deosebea nu numai prin legiuri înţelepte, ce mai ales prin aplicaţiunea lor cu sfinţenie, prin paza şi prin domnirea dreptăţei, încît nu numai sudiţii genovezi erau întru toate apăraţi, ce şi popoarele tatare de prin pregiur, încredinţîndu-se de puterea şi de dreptatea guvernului, deseori i se adresau şi urmau dupre rezoluţiunea sa. Veneţienii, rivali puternici ai genovezilor, neputînd suferi dezvălirea unei asemenea înrîuriri în locurile unde şi dînşii întrebuinţau speculaţiunile lor, la anul 1296 espeduiră o flotă compusă din 25 galere, carea după un atac de puţine zile au surupat şi pradat coloniile genoveze ce erau fructul multor ani şi ostenele, încît coloniile aceste ar fi fost de atuncea pe totdeauna dizrădăcinate din Crimeea, dacă nu ar fi venit o încungiurare neaşteptată, adecă o iarnă din cele mai aspre, însoţită de foamete, încît Veneţia, carea întemeiesă în partea nordică a Mărei Azov colonia Trahesa, crezînd că în Crimeea ar fi aflat un paradis pămîntean, constrînsă de acele cauze, au fost nevoită a părăsi concuista cea nouă, după ce au perdut o treime din oastea sa. Genovezii, reîntrînd în posesiunele coloniilor lor, s-au sîrguit atît de bine a repara daunile pătimite, încît papa Ioan XXII rîndui în politia Cafa un mitropolit catolic, a căruia jurisdicţiune se întindea de la Pontul Euxin pănă în Rusia.

Domnia Crimeei era de atuncea împărţită între tatari şi între genovezi, carii tratau cu dispreţ, ca pe nişte barbari, pe acei pămînteni. Din gelozia politică şi din frecarea intereselor comerciale, la anul 1342 au prorupt un răzbel. Hanul domnitori, vrînd a se desface de nişte vecini atît de asupritori intereselor şi autonomiei naţiunale, adunînd o oaste numeroasă, au încungiurat Cafa. După un asediu îndelungat, neputînd-o supune nici prin arme, nici prin foame, de care începuse propria lui oaste a pătimi, el însuşi au fost constrîns a cere o împacare, care s-au şi încheiet, după mijlocirea republicei, între coloniile ei şi hanul Crimeei, cînd atunce acesta recunoscu drepturile politice ale coloniilor comerciale pentru ambele părţi folositoare. Tamerlan, învincitorul Asiei, la 1406 au surpat domnia hanului Toctamişi, după care imperiul său se împărţi în trei hanaturi : în al Kazanului, Astrahanului şi al Crimeei. Atunce dezbinări necontenite învăluiau astă peninsulă ; anarhia agiunsăse la culmea ei şi ţara îmbla a se face prada oardelor vecine, cînd un simplu păstori, numit Gherai, aduce înaintea căpiteniilor adunate pe Hagi, june de 18 ani, ca pe un adevărat deviitor al lui Batuş-han şi al lui Toctamişi ; acest june datorea mîntuirea şi păstrarea sa îngrijirei îmbunătăţitului Gherai. Şefii adunaţi refuzau a-l recunoaşte de clironom al tronului, dar poporul declară de ales în astă demnitate pe junele Hagi, care, spre recunoştinţă către binefăcătoriul său, adoptă numele lui de Gherai şi se făcu şeful strălucitei dinastii tatare, ce au domnit de la 1440 pănă la 1780 în Crimeea, cu titlu de han. Hagi-Gherai au guvernat cu strălucire pănă la 1467. Fiul său cel mai mare, Nor-Edaulah, avea să-i urmeze în domnie, însă fu detronat de fratele său Mengheli.

Acesta, sub nume de Mengheli-Gherai I, este cel mai strălucit dintre hanii Crimeei şi împarte cu Mitridate onorul de a lasa în astă ţară suvenire istorice glorioase. El protegea agricultura, artele şi comerciul, pentru care întreţinea relaţiuni pacinice cu ţările învecinate.

Moldova, ale cărei ţărmuri de pe Marea Negară sînt faţă în faţă cu acele ale Crimeei, în depărtare ca de 28 mile, era fireşte şi politiceşte dispusă a trăi cu dînsa în armonie şi a se folosi de relaţiunile comerciale. De aceea, pre lîngă casele ei de comerciu ce erau statornicite la Cafa, Eupatoria şi Balaclava, Moldova avea prin acele politii, pentru îngrijirea şi protecţiunea supuşilor săi, agenţi şi comisionari.

Nu tîrziu după întronarea sa, Mengheli-Gherai află că fratele său Nor-Edaulah, ce era esiliat, se adăpostisă pre lîngă Cazimir IV, regele Poloniei, şi îngrijindu-se ca nu cumva acesta să-l agiute de a recapata domnia Crimeei, dupre dritul său de întăia-naştere, au căutat alianţa celor mai puternici monarhi ai epohei, care, aflîndu-se în ceartă cu Polonia, ar fi favorat nesmintit interesele lui. De aceea, fără preget s-au adresat la țarul Moscvei Ivan III și la Ștefan cel Mare al Moldovei, cu carii, prin mijlocirea lui Cocos, evreu înavuțit portughez din Cafa, au încheiet o trainică legătură, prin care țarul Moscvei se-ndatorea a da lui Mengheli-Gherai pe tot anul daruri, pe cînd Ștefan voievod era cu acest han puternic și înțelept legat nu numai prin interes politic, ce și personal, precum mai în urmă se va vedea.

Dar mai nainte de a se pune în lucrare acest tratat, intrigile lui Nor-Edaulah detronatul, sprijinite de Polonia, aprinseră în Crimeea o învăluire și năuntrice împărecheri de partizi atît de mari, încît, spre a feri Crimeea de un războl civil, Mengheli-Gherai au preferat a abdica tronul și a se retrage cu familia sa la Cafa, între genovezi, cari-i rînduiră de reședință cetatea Mancup, depărtată două mile de la Balaclava. Poate că Mengheli-Gherai și-ar fi încheiet cariera sa în astă tunecoasă singurătate, dacă o nouă ceartă, născută între genovezi și tatari, n-ar fi provocat un evenimînt prin care înturnasă lui Mengheli-Gherai sciptrul ce-l scapase din mînile sale.

Tatarii trimeteau la Cafa un delegat a lor, care mai nainte avea a se întări de genovezi. Un nou trimis, Eminic, nu cîștigă învoirea guvernului Cafei, pentru care acesta, neputînd fi sprijinit de han, s-au adresat a cere ajutor la Constantinopoli, ce de 20 ani (1453) se afla sub domnia lui Mahomed al II, carele din cearta genovezilor și a tatarilor știu să tragă folos pentru realizarea planurilor sale și totodată a se răzbuna asupra genovezilor, carii la asediul Constantinopolei au fost dat agiutori imperatorelui Paleologu prin arme și prin flota lor. Este cunoscut că acel mare concuistori plănuia a împlînta semiluna în locul crucei în toată Europa, unde cercînd a răzbate prin Moldova, oastea lui de 120 000 oameni fu de Ștefan voievod, în 17 ghenari 1475, deplin învinsă în lunca Racovei, pentru care toată creștinătatea și papa Romei au serbat triumful armelor moldoromâne, care de asemene smulse din mînile turcilor Chilia și Cetatea Albă.

Mohamed, înțelegînd în Ștefan voievod un barbat ce contraria scopul său, învită în contra lui pe Lobodă hatmanul cozacilor Donului, pe care Ștefan voievod, învingîndu-l la Grumăzești, îl și prinsă ; o parte a oastei sale au înecat-o în Nistru, iar restul o alungă pănă la Nipru. Mai în urmă, pentru mîntuirea țărei de cozaci și tatari, au zidit în Iași biserica sîntului Nicolai cel Mare, cu trei altare [1]. Atîtea nouă motive înăsprind pe Mohamed, au și început operațiunile sale cu Crimeea, unde la 1 iulie 1475 trimisă o flotă numeroasă de 400 galere, care se înfățoșă înaintea Cafei, pe cînd pretendintul Eminec se apropiasă din partea uscatului cu o numeroasă oaste de turci și tatari, care era în înțelegere cu o partidă de împărechetori din cetate. Genovezii, carii pănă atuncea despretuiau pe orice dușman, atacați pe dinafară de o armie atît de puternică, deprinsă a învince, și pe dinăuntru paralizați de împărechetorii proditori, după ce în curs de 6 zile au susținut cu bărbăție asaltele cele mai furioase ale turcilor, au fost nevoiți a se supune. O deputațiune de locuitori, compusă din dregători și din bătrîni, lacrimile femeilor și ale copiilor și darurile însemnătoare au înduplecat pe șeful espedițiunei, Ahmed, a dărui cetățenilor genovezi viața. A doua zi, cuprinzînd cetatea și toate țăriile Cafei, cea întăie lucrare a învincitorilor au fost a pune sub sabie pe agentul lui Ștefan voievod și pre toți negutătorii moldoveni, în număr de 160 inși [2], ca o espiațiune (răzbunare) a perderilor ce suferise la Racova oastea otomană.

După ce în ist mod au sfărmat în Crimeea puterea genovezilor, voind a stîrpi acum chiar și cuibul lor, Mohamed rîndui a se strămuta toți locuitorii de la Cafa și de la alte locuri a peninsulei, dispoindu-i de tot avutul lor și trădîndu-i de sclavi. Drept aceea se făcu o prescriere de toată împoporarea, din care s-au ales un număr de june virgure pentru haremul imperial din Constantinopoli și 150 juni de la 10 până la 15 ani, parte pentru serviciul curței, iar parte spre a fi înșirați în guardia ienicerilor, după ce mai nainte aveau a îmbrățișa credința mahometană.

---

[1] Cu hramurile s. ierarh Nicolai, arhidiacon Ștefan, muc. Varvara. Editorul [*ediției de la 1867*].

[2] Singuli nuncii et exploratores Stephani Voievodae, et universi mercatores Moldaviae, numero centum sexaginta, apud Capham reperti, iussu Turci, gladio percussi sunt. Cladis maxima, et cruentus gladius, in universos ordines et aetates desaeviebat. *Dlugossi Historia,* liber XIII, pag. 533 (Gh. A.).

Astă lucrare, despărțirea părinților de fiii și de familia lor, înfățoșa o icoană mai cumplită decît fiorile asediului, și italienii o asemănau în parte cu răpirea sabinilor din Roma. S-au văzut scene de amori matern și disperare ce ar fi umplut de oțărîre pe calăi, dacă nu s-ar fi impus învincitorilor o asemine sălbatică însărcinare. Mumele numai leșinate se puteau despărți de copiii lor ; altele se tîrau până la galere, care le urmăreau în not, până cînd obosite se înecau. S-au tîmplat ca un părinte, spre a feri pe fiul său de sclăvia ovelită și sacrilegă (lepădarea credinței lui Hs.), l-au străpuns cu pomnarul înaintea răpitorilor și însuși căzu sub loviturile lor.

După încheierea acestei lucrări, flota s-au încărcat cu averi prețioase și cu 15 000 sclavi genovezi de ambe sexe, care, transportîndu-se la Constantinopoli, s-au așezat la Pera, unde păzîră naționalitatea și limba lor italiană și sînt uricul familiilor celor mai multe, numite perote, de religiune catolică și de limbă greco-italiană. Iară pentru junii și junele ce erau, împreună cu obiectele cele mai prețioase, destinate în dar pentru sultanul, în două deosebite galere adunate, s-au luat cea mai mare îngrijire pentru îndemînarea și mîngîierea lor în cursul călătoriei la Constantinopoli ; de aceea s-au căutat doi oameni bătrîni, știutori de limba italiană și turcească, spre a le servi în astă încungiurare de îngrijitori. Alegerea au căzut asupra unui bătrîn încă verde și respectabil, care cu doi copii în brațe, spre a-i subtrage de vînarea brutală a înarmaților, se înfățoșă înaintea lui Ahmed, preferînd mai bine să facă parte acestui olocaust omenesc.

Între moldoromânii care, pentru speculațiunea lor și alte interese, erau așezați în Crimeea, se deosebea mai ales unul numit Radaman, barbat cu geniu și cu patriotism, care, de 20 ani purtîndu-se între ambele aceste țări, au cîștigat nu numai însemnătoare avere, ci și stima și încrederea ambilor domnitori și locuitori ai Moldovei și ai Crimeei, încît în cursul domniei lui Mengheli-Gherai el fuse mijlocitor confidențial între Ștefan voievod și între acest han, pentru care făcea dese călătorii, aducînd și preschimbînd corespondenții și daruri între acești suverani aliați.

Soarta care răsturnase de pe tron pe Mengheli-Gherai nu crutasă pe Radaman. O fortună din cele înfricoșate, care domineață pe Marea Neagră, au acufundat vasul de comerciu încărcat cu cea mai mare parte a avutului său, încît după catastrofa politică a Crimeei el se adăpostisă pe lîngă Mengheli-Gherai în cetatea Mancup, unde, în privirea serviciilor de mai nainte, a înțelepciunei și a încungiurărilor sale, fu tratat chiar ca un casnic favorit și, în contra datinilor musulmane, atît el cît și familia sa aveau liberă intrare la curte și în seraiul hanului.

Între cadînile lui Mengheli-Gherai, cea mai favorită sultană era o romancă, care, din copilărie răpită de tatari din Moldova, pentru straordinara ei frumuseță fusesă prosforată hanului și se făcu mumă unei fiice frumoase, icoană vie a maicei sale, și de aceea de părintele ei foarte iubită. Deși de amori duios, de lux oriental și de frumusețile reședinței cei încîntătoare de la Bacci-Serai cungiurată, sultana era deseori cufundată în melancolie. Ea își amintea ca prin un vis dulce părinții, locul naşterei sale, patria cu munții și rîurile ce o împodobeau, simplicitatea vieței, iară mai ales nimic nu putu amorți în inima sa învățăturile religioase creștine, în care fu născută și pe care ea în ascuns, pe cît îi era cu putință, au practicat în cugetul său. Unica ei mîngîiere, au însuflat fiicei sale aceste simțăminte evlavioase și, precum se tîmplă că uneori pomul hultuit întrece în bunătate pe prototipul său, de asemine învățăturile creștinătăței, care în ascuns însuflase fiicei sale, au prins în inima cea fragedă o mai adîncă rădăcină și ist rezultat era triumful secret al maicei sale.

Puțin înaintea catastrofei politice, sultana, îmbolnăvindu-se greu și simțindu-se aproape de moarte, espusă fiicei sale Fatme toată soarta și naționalitatea sa, congiurînd-o a rămînea credincioasă religiunei creștine pe ascuns, până cînd înduratul Dumnezeu o va îndămîna de a se înturna în sînul bisericei lui Hs. Fatme, implîntată în lacrimi, giurui maicei murinde a plini aceste și în cuget tînăr păstră cu statornicie misterioasa ei chemare. Rămîind orfană de mamă, ea afla mare mîngîiere în petrecerea cu Radaman și cu copiii lui, din care o fiică era de vrîsta sa, iar fiul de cinci ani mai mare ; cu aceștia ea se practică a vorbi în limba română, mai dorită fiindu-i, ca o dulce amintire a maicei sale, pentru care orice om, în toate părțile lumei, avînd o simpatie adîncă, de dînsa e legat către patrie și către îndatoririle sale.

Atacul turcilor asupra Cafei se întinsesă și asupra politiilor învecinate și înavuțite, între care era Mancup, reședința privată a lui Mengheli-Gherai. Acesta era la turci sub prepus de amic al genovezilor. Soarta sclăviei care au pătimit locuitorii Cafei și cruziile învincitorilor răspîndiră fiori și desperare chiar și în națiunea tatară, din care cea de la Mancup trăia în armonie cu genovii, încît, la apropierea oastei turcești, cea mai mare parte din locuitorii acestei politii fugiră la munte și se adăpostiră între grotele cele misterioase și nerăzbătute, din vechime încă săpate în stînci pentru dosirea creștinilor de furia păgînilor. Pe cînd noaptea cuprinsăse reșidența lui Mengheli-Gherai, toți casnicii și chiar seraiul său s-au răspîndit, și de spaima omorului și a sclăviei s-au mistuit unde cine au putut. În astă fioroasă confuziune, giunea Fatme, delăsată de femeile păzitoare împreună cu giunele Radaman, de care se rătăcise sora-sa, favoriți de umbra nopței, s-au lunecat pintre oaste și s-au mistuit în o grotă siguratică, unde odineoară sultana, ferită de ochii păzitorilor, își făcea rugăciunile creștine. Aice ambii juni agiungînd, s-au tupilat tremurînd de spaimă și în genunchi ruga pe Mîntuitorul lumei a-i mîntui și pre ii de pericolul care-i amenința. Obosala li amorțise puterile și-i acufundase într-un somn adînc, din care-i trezi dimineața chemarea lui Radaman. Acesta, simțind rătăcirea copiilor, după multă căutare nu putu afla de fiia-sa, dar găsi în grotă pe aceşti doi; apoi, văzînd despre o parte pericolul cu care-i ameninţa brutalitatea salbaticilor ostaşi, iar despre alta nici un mod de scapare, şi cunoscînd simţimîntul duios ce lega junii din frageda lor copilărie, într-o încredere în cereasca îndurare, care totdeauna l-au însufleţit, nu află alt mod de a nu-i despărţi, decît a învesti şi pe Fatme în port de june genovez şi pe ambii a-i conduce la căpitenia oastei turceşti, ca pe doi fugari pe cari-i prosfora spre a face parte de ceata aleasă şi destinată pentru Constantinopoli, sperînd că acolo i se va înfăţoşa vreo ocaziune de a-i putè mîntui. Prin astă urmare, bătrînul Radaman au capatat confidenţa lui Ahmed, care, pentru cunoştinţa multor limbi străine crezîndu-l grec, şi prin astă faptă stimîndu-l credincios sultanului, i-au încredinţat îngrijirea asupra cetei genovezilor în cursul călătoriei lor la Constantinopoli.

Despre altă parte Mengheli-Gherai, precum s-au zis, ca un partizan al genovezilor, fu prins şi de asemine despărţit de familia sa, se conduse la Constantinopoli. Aice, agiungînd ca sclav, s-au primit de sultanul ca rege. Acest răzbelic şi înţelept monarh ştia că mărirea şi siguranţa unui imperiu mare nu stă în nemărginita întindere teritorială şi în nenumărata mulţime a popoarelor, ci în legăturile de interes materiale şi de glorie naţională între provinţiile subgiugate şi între centrul guvernului. De aceea, voind a face din provinţia Crimeea un razim al puterei otomane şi preţuind geniul şi înrîurirea lui Mengheli-Gherai, nu numai că l-au reaşezat sub suzeranitatea sa pe tronul ce-l perduse, dar încă încheie cu dînsul un pact de dinastie, ca, la caz de a se stînge sămînţa sultanilor de Constantinopoli, atunce, ca un clironom legiuit, să urmeze pe tronul imperiului unul din familia lui Mengheli-Gherai, care condiţiune se zice că şi pănă astăzi are tăria ei.

După cîtva timp, Mengheli-Gherai, înturnîndu-se în Crimeea cu mare pompă, s-au reaşezat la Bacci-Sarai, dar familia sa, de fortună împrăştietă, n-au mai găsit-o şi mult s-au nevoit de a putea descoperi macar parte dintr-însa.

Însărcinat cu îngrijirea giunilor sclavi din Cafa, între cari amu se aflau Fatme şi giunile Radaman, ci erau de cielalţi necunoscuţi, Radaman s-au îmbarcat în galera destinată în care se aşezasă o ceată de douăzeci şi patru turci, spre paza giunilor sclavi şi mai ales a preţioaselor obiecte încredinţate răspunderei lor. Modul cel blînd şi îngrijitori al lui Radaman, ca al unui părinte duios, nu putu de la purcederea flotei mîngîia pre atîţa copii cari, văzîndu-şi părinţii adunaţi pe ţărmul mărei şi pe alţii împărţiţi prin alte galere, simţindu-se amu orfani şi pe totdeauna despărţiţi de dînşii, vărsau lacrimi şi împleau aerul de bocete pătrunzătoare, pe cînd fioroşii vincitori răsunau cîntece de triumf şi de bucurie. Încărcată cu călători de aceste două opuse simţimînte, unii de doliu, alţii de bucurie pentru succesul espediţiunei şi prada cea mănoasă de care cu toţi se împărtăşiseră, flota, compusă din 70 galere mari, întinse vîntrelele sale spre Bosfor, unde o mîna şi cursul natural al apelor către acea poartă, pentru a căreia posesiune din vechime urmează pănă în zilele noastre lupte sîngeroase.

După o plutire la început favorabilă, săninul ceriului se înnoură, un vînt puternic de la răsărit turbură undele mărei şi, mai nainte de a putea agiunge la vreun port, flota fu cuprinsă de cea mai înfricoşată fortună, care atît de deseori aduce daune simţitoare plutitorilor, încît nu în zadar astă mare se numără între cele periculoase. Tîmplarea, care ameninţa flota cu vasfrîngere, se părea lui Radaman favoritoare mîntuirei, pentru că galera pe care se afla şi se diriguié de el era acum despărţită de celelalte şi apoi el, care din deasa practică cunoştea astă mare, s-au mînat spre apus şi la încetarea fortunei, alinîndu-se marea, recunoscu că plutea spre ţărmul Moldovei, pe cînd turcilor făcea să creadă că se apropie de acela de amiazăzi al Traciei. În astă opiniune rătăcind cinci zile şi atîtea nopţi, în care spaima peirei, frigul şi durerea asuprise pe mizerii giuni, Radaman descoperi în faptul zilei pămîntul care cu bucurie fu urat de toţi ca ţărmul mîntuirei lor. Turcii, care crezîndu-se mai nainte de alte galere agiunși la un port al Rumeliei, pre lîngă scăparea din pericul, se bucurau că, descărcînd giunii și odoarele cele prețioase, vor căpăta de la sultan nu numai laudă, ci și o parte din prăzile acele, se grăbeau a deștinde pe uscat; însă Radaman, recunoscînd că pămîntul acela era insula numită a Șerpilor, în apropierea gurei Dunărei, i-au încredințat că acea insulă ar fi aproape de Burgas. Deci spre a repoza după un curs atît de îndelungat și periculos, cît și spre a se aproviziuna cu apă de băut, de care de două zile avea lipsă galera, agiungînd la un loc îndămînatic au aruncat ancora, și turcii, doritori a călca pămînt, giumătate dintr-înșii cîți încăpuseră într-o luntre, luînd cu dînșii foalile deșertate, purceseră spre insulă spre a le împlea cu apă.

Asta au fost și ocaziunea a se întări prin ospătarea de merinde și prin somn pentru o mai departe, deși scurtă, călătorie. Turcii de pe insulă, după ce la umbra tufarilor de tamarisc au mîncat și ceva dormit, se grăbiră a se înturna pe galeră, dar sosind la țărm rămaseră împetriți văzînd abia într-o mare depărtare plutind vasul în direcțiune tot spre apus. Radaman, spre mai bună nemerire a planului de mîntuire, după ce au ospătat pe giuni și pe cii 12 turci rămași, le prosforă din o foale și ceva vin, spre a închina întru mulțămirea apropietei sosiri la picioarele sultanului, dar mai nainte au amestecat în băutura aceea ceva narcotic, care nu tîrziu i-au cufundat în un somn atît de tare, încît lesne fu lui Radaman, cu agiutorul celor mai mari giuni, a-i ucide și a-i arunca în mare. Dezbărîndu-se în ist mod de păzitorii lor, toți cu sporită putere mînau vîslele spre a agiunge la gura Dunărei de la Chilia, unde, reîmpins vasul de cursul cel puternic al apelor, cu greu ar fi putut întra dacă pe insula Mocanu, una din cele numeroase pe care aice li formează Dunărea, nu s-ar fi aflat cîțiva păstori români mocani, de la cari se trage numele acestei insule și cari la umbra sălciilor răsunau în fluierile lor doinele armonioase ce pe fiecare român îl pătrund amu de melancolie, văzînd că simțimîntul de naționalitate s-au refugit numai în sînul acestor fii ai naturei, la cari, ca oratori nemuritori, amintează și întreține muntele și rîurile suvenirul gloriei strămoșești!... Atunce, văzîndu-se în apropiere de compatrioţi, Radaman au înălţat bandiera Moldovei, însoţind-o cu strigătele de bucurie şi chemarea de agiutori a tutulor călătorilor.

Aceşti mocani, cari au împrumutat numele lor de la cumani, popor barbar şi războic ce în timpul migraţiunei universale se aşezaseră în Moldova sub munţii de la Comăneşti spre Neamţu, precum este ştiut, de atunce până astăzi se ocupă cu păstoria, şi numeroasele lor turme le duc toamna spre iernatic pe malul drept al Dunărei şi la gura ei. Dînşii au aice cotunile lor nomade, cu staule şi tării în contra hoţilor de mare, cu care deseori poartă lupte încruntate ; de aceea, singura înălţare a bandierei naţiunale nu i-ar fi înduplecat a veni vasului întru agiutor, dacă Radaman nu ar fi adaos, prin sunetul buciumului, a le repeta ca un eho sonurile naţiunale şi a le cere agiutor. Atunce, apropiindu-să la ţărm, doi din cii mai miliani mocani, văzînd pe galeră un număr mare de copii ce întindeau braţele lor, s-au aruncat în apă, ducînd un capăt de arcan, care, legat de galeră, fu de cielalţi tras pe la gura Dunărei la mal, cu toată greutatea ce-i opunea impetul apelor.

Soarele se apropia de apus şi discul său cel lucitor se cufundă în sînul munţilor, deasupra cărora Pionul înălţa ascuţita şi ameninţătoarea sa creastă, încît, neputîndu-se înainti călătoria spre Chilia, s-au aruncat aice ancora şi toată ceata giunilor diştinsă şi cu lacrimi sărută pămîntul mîntuirei lor. Aice, pe un muncel, se afla cotunul cel întărit al mocanilor, cari, de prin pregiur adunaţi la ţărm, s-au mirat foarte de o ceată atît de numeroasă de copii delicaţi şi frumoşi, ce vederau semne de o soartă estraordinară, încît cu respect şi duioşie primindu-i baciul, după ce, pentru asigurarea galerei, cătră un număr de giuni mai mari au adaos o ceată de mocani înarmaţi, condusă pe toţi cielalţi pe la locuinţile cele umilite, parte în pămînt, parte deasupra durate, unde, aprinzînd în giur focuri, li s-au pregătit o cină din fructul turmei : lapte dulce şi acru, jîntiţă şi caşcaval, şi peşte cu mămăligă proaspătă, care de genovezi era şi în Cafa întrodusă. Pe pănuşi de papură uscată culcaţi, în mezul oilor şi a păzitorilor cîni, sărmanii copii dormiră păn a doua zi, cînd sunetul buciumului păstoresc i-au trezit din somnul ce ar fi fost dulce, întăia oară de la despărțirea lor de părinți și de familie, dacă visurile, prin forme felurite mîngîindu-i în somn, nu le-ar fi arătat la trezire ademenirea unei deșerte bucurii, mai ales văzînd miei săltînd pre lîngă mumele lor, de care soarta crudă pe totdeauna-i despărțisă pe mulți orfani, încît mult s-au nevoit Radaman spre a înturna între acești giuni întristați o rază de mîngîiere, cum că ceriul, arătîndu-li-se favorabil prin mîntuirea de sclăvie, nu se va îndura și în viitor de soarta acelor ce se încred în el.

Cu agiutoriul acestui popor ospitalieri re-mbărcîndu-se călătorii, galera, condusă de păscari, purcesă spre cetatea Chilia, unde au agiuns încă înainte de seară, deși depărtarea era peste opt oare de cale. Chilia, numită de antici Ahilea au Clistomastum, era în acel timp una din cetățile cu port care apăra gura Dunărei și plutirea moldovenilor pe acest fluviu și pe Marea Neagră. Astă cetate, care în alianța lui Ștefan voievod cu regele Matei Corvin asupra turcilor se cuprinsăse de unguri, nevoind aceștia în urmă a o deșerta, s-au luat de moldoveni după un asediu lung și fu mai în urmă cauza războlului între Moldova și Ungaria, care adusăse înfrîngirea lui Matei Corvin la Baia. După aceea, întărindu-se cu puternice bastioane și rîpi, cetatea se înarmă cu o garnizoană numeroasă, ce era amu sub comanda părcalabului Isaia. Barcele de pază care au întîmpinat galera genoveză o conduseră în port, unde Radaman espusă parcalabului evenimîntul Cafei și vrednica de mirare mîntuire a giunilor genovezi pe cari soarta i-au adus sub puternica pavăză a lui Ștefan voievod.

Auzirea acestui evenimînt puse în mișcare toată cetatea, mai ales mumele și copiii lor alergau întru întîmpinarea și mîngîierea sărmanilor orfani, cari în acele femei duioase și în copiii lor li s-au părut a revedea pe mumele, pe surorile și pe frații lor. Acel întăi act al lui Radaman au fost a conduce la biserică pe giuni, spre a depune mulțămirea lor, și Fatme văzu cu surprindere amestecată de respect biserica creștină și ritul ei, de care atît de des îi istorise mumă-sa. După rugăciunile depuse, ieșind din biserică, acest giune popor venetic, prin soarta sa, nobleța familiei și frumuseța portului și a fizionomiilor atrasă toată luare-aminte și duioșia publică, și cîteva case de comerț genoveze mai mult încă se interesară de nefericirea compatrioților. Parcalabul Isaia, după ce au orînduit cele cuvinite pentru ospătarea și adăpostirea lor, îndată au și trimis știință despre aceasta prin un înadins cătră domnitoriul țărei, care se afla în apropiere, la Cetatea Albă.

Acestui principe nu erau necunoscute evenimîntele politice ale Europei ; agenții lui, pretutindenea răspîndiți, îl încunoștințau despre toate. De aceea, din espedițiunea lui Mohamed asupra Crimeei presimțind desființarea statului genovez, cu dreptul giudecă că va veni rîndul și asupra Moldovei, pe care voia ca s-o atace din două părți opuse : din partea Dunărei și despre Nistru, pe unde putea trimite numeroasa lui călărime, atît de înfricoșată în acea epohă. De aceea Ștefan voievod s-au nevoit a face ambele sale cetăți marginene despre Marea Neagră neînvincibile ; adună mare gloată de oamini și maieștri cari lucrau la întărirea cetăților, privighind în persoană un lucru ce avea a asigura Moldova și din astă parte despre un neamic atît de puternic. Pentru care, ca o viglă a Europei răsăritene în contra Semilunei, au cercat a se întări și prin o puternică alianță cu Ungaria și Polonia, cu ale cărora conlucrare nesmintit ar fi ferit pe Europa răsăriteană a purta în timp îndelung obezile otomane, dacă nu gelozia deșartă, dară lealitatea ar fi prezidat la hotărîrea lor.

Moldova, care pe atuncea poseda țărmul Mărei Negre în o lungime mai bine de 20 mile de la gura Nistrului până la gura Dunărei, cu delta cutetrelelor sale ramuri, domnea asupra întrărei și ieșirei vaselor, avînd două cetăți puternice și porturi bune. Ea, precum s-au vederat și mai nainte, avea o înrîurire simțitoare în plutirea Mărei Negre, și geniul întreprinzători a lui Ștefan cugeta a face din astă parte a țărei sale aceea ce natura și politica sa o destinau a fi centrul industriei, comerciului și fîntîna înavuțirei sale. El vizitasă nu de mult valul lui Traian, care, purcegînd de peste Dunăre, trece Moldova în astă parte și se încheie la Tighina, lucru urieș al romanilor rădicat pentru apărarea Daciei de către barbari ; cercetasă lacul lui Ovidie, lîngă Cetatea Albă, unde se zice că ar fi îngropat acel poet, care în versurile sale, *Tristium*, descrie astă țară și propriile sale pătimiri. Aceste monumente antice i se păreau ca niște depozite sfințite, lăsate strănepoților români cu îndatorire a le pastra și a le apăra. Aceste și multe alte îmbunătățiri plănuite le-ar fi realizat Ștefan voievod, de nu ar fi fost mai totdeauna nevoit a campa și a combate cu oastea sa, cînd despre o parte, cînd despre alta a țărei, spre a-i asigura independința, încă din vechime amenințată.

Înștiințîndu-se de minunata mîntuire a giunilor genovezi și de sosirea lor la Chilia, Ștefan voievod se grăbi a călători într-acolo pe drumul cel mai drept, prin Bugeac, de-a lungul lacurilor întinse și în curmezișul rîurilor nenumărate, ale cărora albii sînt săci mai totdeauna din cauza stîrpirei pădurilor, care din vechime, mai nainte de a fi stîrpite, nutreau și adăpau obîrșia rîurilor și care astăzi, prin o cultură bine înțeleasă, încep iar a se împlea cu apă.

Parcalabul Isaia și Radaman făcură pregătirile cuvenite pentru primirea domnitoriului și prezentarea giunilor genovezi. Cunoscînd ei că dupre datina sa Ștefan voievod, sosind la o cetate, cel întăi pas al său era destinat la locașul lui Dumnezeu, plănuiră a-l întîmpina aice cu giunii și cu odoarele aduse. Drept aceea, înaintea peristilului bisericei, descărcîndu-se din galeră, se depuse obiectele cele rare care erau lui Mohamed destinate ; din aceste, parte erau manufăpturi prețioase de ale Indiei și ale Persiei, parte de ale grecilor antici, interesante prin arta lor, prin vechime și care aproape de 20 veacuri fuseră mistuite în sînul pămîntului Crimeei.

În cursul domniei barbarilor, aceste antichități erau nebăgate în samă, dar de cînd genovezii se așezaseră la Cafa, dorul arheologiei și al cîștigului i-au îndemnat a scormoli în sînul acelor movili, de unde se scoteau prețioase obiecte, din care, parte le trimiteau la Genova, parte le depuneau în muzeum de la Cafa, ca o avere a statului. Toate aceste, la luarea cetăței s-au prădat de învicitori și cele mai alese, cu alte stofe de Persia și de India, fură încarcate pe galera în care se afla ceata giunilor spre a fi împreună cu dînșii prosforate sultanului.

Din aceste obiecte antice se înşirase înaintea bisericei pe tapete preţioase, în discuri, diademe de aur, brăţarĭ, spate, colane, ulcioare de bronz, lacrimătorii, iar mai ales cîteva teasuri cu monede antice cu efigiile împaraţilor Tauridei, pavăza de bronz ce se zice că ar fi purtat-o chiar Mitradate [3] şi pe care în basreliev era sculpită lupta amazoanelor Pontului cu scitii. Un bazen de argint, pe care se reprezenta în basreliev istoria Ifigeniei şi a Medeei, care, părăsind pe copiii săi, fuge pe un car tras de balauri înaripaţi, pe cînd aceştia, aruncaţi în o luntre fragidă, se luptau cu undele ce le amenința peire. Astă din urmă istorie, ce era de minune bine reprezentată, admirîndu-se de locuitorii adunaţi, amintea giunilor genovezi chiar soarta lor, despărţirea de părinţii lor, periculul în care se aflau încă şi ii udau cu lacrimi astă icoană a propriei lor istorie.

Astă scenă patetică, de care se înduioşau martorii boieri ai cetăţei, deodată s-au întrerupt de strigătele vigililor de pe turnurile cetăţei, care dădeu limbă de apropierea domnului.

Bronzurile armonioase ale bisericilor şi sunetele răzbelice ale oastei dădură semnalul ; un murmur de bucurie şi de entuziasm se răspîndi între popor şi între garnizoană, care vedea în Ştefan voievod pe învincitoriul ei. Oastea cu căpitani şi bandiere se înşiră în piaţă, gloatele giunilor se îndesau la poarta cetăţei, bătrînii şi femeile întrau în biserică, unde ştiau că-l vor vedea de aproape, iar clerul cu sînta Evangelie îl aştepta la uşa bisericei, înaintea căreia în două rînduri erau înşiraţi giunii călători şi în fruntea lor Radaman cu cei doi copii ai lui.

Venirea domnului fu propăşită de un nour de pulbere, din sînul căruia ca nişte fulgere scînteiau armele aprozilor călări pe armasari sireapi, cari făceau a ribomba pămîntul de tropotile copitelor ferecate. Cungiurat de un stol de parcalabi, de spatari de casă și panțiri înzeuați în fer sclipicios, Ștefan călărea în floarea și vîrtutea vîrstei ca de 40 ani ; vestimîntele sale simple se asămănau cu acele ale oștenilor săi, numai spata era obiectul cel mai prețios, cîștigată fiind în memorabila bătălie de la Racova ; un tabar lat învălea formele sale cele robuste și pe cap purta o căciulă țurcană ; dar aerul cel magestos, focul ochilor săi restrălucea mai mult decît aurul și oțelele bravilor capitani ce-l încungiurau. Un sunet general de urare l-au întîmpinat la trecerea sa prin îndesirea poporului. El descălică, salutînd împregiur, și păși pe gios cătră biserică, unde îl aștepta spectacolul cel interesant și rar în istorie. Aice se vedea un popor întreg de giuni orfani, cari la picioarile sale reclama o faptă dictată de omenie și de politică. Trăsăturile acele aspre ale feței lui Ștefan voievod se înduioșiră la vederea acelor fragizi copii. Salutîndu-i cu blîndețe, domnitorul cu tot acel stol au întrat în biserică, unde depuse evlavioasele sale rugăciuni, cerînd, ca întru toate și în astă încungiurare nouă, agiutorul ceresc. După aceasta Radaman espusă lui Ștefan voievod cu amănuntul evenemîntul ce nu are în istorie asămănare lui și prin care ist stol de giuni, perzînd părinții lor, căpătă un puternic părinte în persoana acestui domnitor. Cu blîndețe duioase au cercetat anume pe fiecare copil, mîngîindu-i și încuragindu-i în pătimirea lor, de a căreia contenire îndată au început a se îngriji. De asemine admiră cu mare luare-aminte obiectele cele rare și prețioase ce erau destinate pentru Mohamed, iar furtuna cea nestatornică le-au adus amu la picioarele învincitoriului său, Ștefan voievod. Ist evenimînt neașteptat, care au surprins pe toți, aduse eroului de la Racova mare mulțămire și voie bună, crezîndu-l o chemare a Proniei a recăpăta Cafa de la turci, care întreprindere se părea putincioasă a se plini prin agiutorul unei flote portugeze și a armiei moldovene de pe uscat pe la istmul Tafros (Pericop) [4].

---

[3] *Mitradate VI*, regele Pontului, cel mai mare şi ne-mpăcat duşman al romanilor, cu cari au purtat războl în tot cursul domniei sale de 59 ani. Acel rege, spre a se feri de a fi înveninat, se deprinsăse a mînca în toate zilele o mică porţiune de venin, încît voind în nenorocirea sa a se învenina în adevăr, n-au putut muri decît înfingîndu-şi spata în inimă. Între talenturile sale se numără că cunoştea 22 de limbi (Gh. A.).

---

[4] Cronicile străine dau următoarea însemnare despre giunii genovezi a cărora soartă alcătuiește episodul acestei nuvele istorice : „Septuaginta magnarum navium classe maximarum opum

Parte din vasele și teasurile antice de aur curat făcute[5] le prosforă bisericei din Chilia, mitropoliei Sucevei și episcopiilor de Rădăuți și Roman, altele spre a se depune la Suceava în cabinetul obiectelor rare, între cari, spre mirarea tuturor, se afla de nou inventatul ornic, ce pre lîngă oarele care bătea semnala zodiile anului ; acolo era și o colecțiune de nouă arme de foc, numite sănețe, de la care datează schimbarea tacticei războlice. După aceea, retrăgîndu-se la curte, de care în toate politiile avea cîte una bine întărită în formă de cetățuie, Ștefan voievod, consfătuindu-se cu diregătorii săi, orîndui măsurile cuvinite pentru așezarea acestor orfani, parte pe la boieri, parte pentru creșterea lor pe la dascali, ca prin aceasta făcîndu-i buni cetățeni să poată fi și folositori în politică, pentru o alianță între Moldova și Genova. Iar din acii mai mari au ales un număr spre a face parte din ceata copiilor de casă, ce erau mai aproape de servițiul curței și a persoanei domnitorului și care răspundeau la gradul de paji[6]. Giunea Fatme, care prin nobleța familiei, frumuseța ei și mai ales

---

moles, captivorum quoque et praesertim traditorum frequens numerus, in Constantinopolim Turco traducebatur. Erat inter illas naves una, centum quinquaginta epheborum adolescentium cohortem, ex omni genere civium Caphae, venustate praestantium, pro gratissimo munere, ad castrandum vel abutendum vehens. In qua cum ad regendum Graecus (Moldavus) quidam substitutus esset, Turcis id non sentientibus, a reliqua classe se abstrahens, duodecim Turcis, qui erant in navi, sub dolo, pro aqua dulci emissis, residuis duodecim occisis, ad portum Kiliae navem appulit, et tam cento quinquaginta iuvenes, aut castrationi aut lupanari destinatos, quam ditissimam supellectilem *Stephano* Voievodae Valachiae (Moldaviae) tradidit. Qua re *Stephanus* supra modum, exhilaratus, spem recuperandae Caphae, suapte sponte magnam in animum induxit. *Longini Historia,* liber XIII, pag. 54 (Gh. A.).

[5] Două de asemene teasuri antice, de aur curat și de formă oblungă, în diametru ca la 5 palmace, se aflau în mitropolie și de răposatul mitropolitul Veniamin s-au prefăcut în alte odoare bisericești (Gh. A.).

[6] Din acea epohă se pare că s-au propagat în țară până astăzi familii nobile genoveze, precum vederează numele italian de Roseti, Negri, Conti etc., așa precum tot din acel uric se trage familia Liprandi, care trecu, poate prin asămene caz, la țarul Moscvei (Gh. A.).

tinereța cea delicată atrăsăsă toată simpatia lui Ștefan voievod, se încredință deîndată soției parcalabului Isaia, care o condusă la Suceava, unde doamna Maria i-au hărăzit toată îngrijirea unei maice duioase. Pe Radaman, care, pre lîngă servițiile de mai nainte, la astă ocaziune dezvăli pe cîtă energie pe atîta și omenie, domnitorul l-au îndănuit cu o moșie și i-au încredințat asupra acestor giuni privighere, spre a fi creștirea și întrebuirea lor conformă cu ordinul său, iar pe fiul lui îl rîndui de asemene între curtenii săi.

Ziua despărțirei acestor copii, pe cari nenorocirea i-au fost încă mai mult legat între dînșii, înfățoșa o scenă nu mai puțin duioasă; sîngura lor mîngîiere fu giuruința ce li s-au dat că pe tot anul se vor revedea întruniți în capitală în curs de cîteva zile.

Fatme, prin blîndeța ei, frumuseța și mai ales prin soarta ei cea straordinară, avînd de mamă pe fiia unui mazil moldoromân, iar de părinte pe un han, a căruia nume se ascundea, născută în islamiu și plină de zel pentru religiunea lui Hs., toate aceste i-au confăptuit binevoința doamnei, care cu plăcere asculta istorisirea tîmplărilor sale, datinile Crimeei, viața cea retrasă și ovilită a femeilor din serai. După ce prin învățături s-au adăpat de dogmile religiunei hristiane, ea s-au învrednicit a întra în sînul bisericei cătră care din frageda-i vîrstă era atrasă. Așa, venerabilul mitropolit Teoctist au botezat-o, puindu-i numele de Domnica, nașă fiindu-i chiar doamna; și prin ist act solenel ea plinise cea de pe urmă voință a maicei sale, urmînd a fi model pre cît în frumusețe, pre atîta în blîndețe, în bunătatea inimei și a caracterului.

Succesul ce căpătă oastea turcească în Crimeea îndemnă și înlesni pe Mohamed a pune în lucrare planul său de a ataca Moldova din partea Nistrului, drept care pusă în mișcare, pe la istmul de Perecop, o călărime numeroasă, ce cu repegiune straordinară sosi la Cetatea Albă mai nainte de a fi ea de agiuns întărită și aproviziunată.

Spaima Poloniei despre apropierea turcilor fu atît de mare, că o parte a Podoliei se despoporă de locuitori. Ștefan voievod, care vedea fortuna apropiindu-se și din astă parte, trimite cătră regele Cazimir un ambasador după altul, spre a căpăta agiutori de oaste, dupre condițiunea tractatului încheiet. Garnizoana din Cetatea Albă, atacată de puteri manine, apărîndu-se păn la cea de pe urmă, au dat cetatea surpată în mînile învincitorilor, împreună cu cadavrile lor.

Turcii aruncără în cetate o garnizoană puternică și întăriră spărturile cetăței, însă nu mult s-au bucurat de conchista lor (cîștigare), căci Ștefan voievod, mai nainte de a fi atacat despre Dunăre, s-au repezit cu o legioană la gura Nistrului, asaltă Cetatea Albă și pune sub sabie păn la cel din urmă din garnizoană. Mahomed s-au umplut de urgie la auzirea acestor nouă înfrîngeri ale oastei sale, încît, jurînd peire neîmpăcatului său dușman, orîndui la 1476 a se aduna la Adrianopoli una din cele mai puternice armii, compusă din toate semințiile albe și negre ale întinsului imperiu din Asia și Africa, cu scop vederat a supune Moldova puterei sale.

Văzînd fortuna cea amenințătoare țărei și carea avea a se întinde și asupra creștinătăței, Ștefan trimise ambasadori în Polonia, unde la Horcin era adunat Seimul, cerînd din nou, în puterea tratatului, agiutori pentru comuna apărare. Regele, prețuind pericolul, au delegat la Ștefan pe palatinul Vontrobka și pe episcopul Borisovski, spre a-i jurui agiutoriul cerut, iar pe castelanul Vorocimoviski l-au trimis la Mahomed să-l înduplice a nu combate pe Ștefan, care era aliat al Poloniei. Însă sultanul, știind că Polonia nu se armasă încă de războl, agiungînd cu oastea sa la Varna, răspunse ambasadoriului cum că bucuros s-ar fi înduplicat la cererea regelui, de nu s-ar fi aflat în mișcare cu asămene oaste, carea ardea de dorință a-și răzbuna onorul militar și moartea bravilor companioni de arme. Cu toate aceste, în privirea unei asămene mijlociri, sultanul va suspenda (amîna) marșul său asupra Moldovei, dacă Ștefan voievod se va îndatori a-i depune un tribut, a-i înturna pe turcii prizonieri și a-i deșerta Chilia și Cetatea Albă.

Aceste propuneri ovelitoare pentru religiunea și onorul unui popor răzbelic fură cu despreț respinsă de Ștefan voievod, care hotărîre, împărtășită adunărei boierilor și oastei, de toți s-au încuviințat, încheind jurămînt că mai bine să piară cu arma în mînă, decît a se supune la niște condițiuni care în urmă nu puteau avea alt rezultat decît încălcarea țărei și a privilegiilor, pentru a cărora susținere pănă atunce moldoromânii cu fericire s-au fost luptat.

VALEA ALBĂ

Munții au fost totdeauna azilul libertăței popoarelor asuprite. În sînul lor, în epoha modernă s-au născut și s-au păstrat independința Elveției, și azi încă Caucazul formează cetatea cea nestrăbătută a circazienilor. De asămene, azil și tărie au fost Carpatul pentru români, cari ș-adăposteau familia și avutul lor în sînul lui, îngrădit de stînci amenințătoare și încins de rîuri limpetoase. După sfătuirea boierilor dară, Ștefan voievod rîndui a se rădica toți locuitorii, bătrîni, femei și copii, din șesuri și a se strămuta cu toate cele purtătoare la locuri strîmte. Întristată și duioasă privire înfățoșa astă migrațiune, cînd fiecare-și părăsea casa, livada cu pomătul și ogorul, mai nainte de a-l săcera și de a culege poama, lăsînd dupre sine cotunurile deșerte. Afară de cetățile Romidava lîngă Roman, Mira, Ghertina și Soroca, erau și sînt încă și azi în țară pozițiuni ce de natură se par a fi plăzmuite pentru apărare și care poartă nume de cetății firești. Una din cele mai însemnate în Țara de Sus este acea numită Catelina, aproape de Cotnar, care la asămene împregiurări au serivt de azil și de tărie poporului. Natura, prin minunatele ei combinări, au urzit aice o tărie ce ar putea fi de model fortificărilor lucrate dupre regulile artei, avînd sub apărarea ei un loc întins cu tabără întărită, unde putea petrece cîteva mii de familii cu tot avutul și cu vitele lor. În pozițiunea aceea se închisă parte din locuitorii Țărei de Sus, unde se vedeau adunate femei și copii, pentru a cărora apărare erau înarmați chiar locuitorii, părinți de familii, pe cînd giunimea aleasă au sporit oastea lui Ștefan voievod, care rînduise locuitorilor a arde casele, grînele și toate cele ce nu le puteau transporta cu dînșii în taberile și palancile întărite, pe la locurile strîmte ; iar el însuși, cu oastea sa, cerca a împedeca pe turci în trecerea Dunărei, unde ii întinsăseră cinci manine poduri preste acest rîu puternic, menit de natură, ca și Carpatul, a fi paladiul apărători al moldoromânilor.

Pe cînd Ștefan se anevoia de a împedeca sau macar a îngreuia trecerea turcilor peste Dunăre în Moldova, aceștia, cu agiutorul lui Vlad al României, socru necredincios al lui Ștefan, se înlesniră pe aiure a trece acest rîu și a se înainti în țară pe la poalile munților, încît oastea moldovană, spre a nu avea tăiete comunicațiunile cu punturile muntenoase, fu nevoită a se retrage, stîrpind în calea sa toate cu foc, spre a nu lăsa dușmanilor nici o înlesnire în drumul lor. Cu toate aceste, pe cînd molodoromânii se retrăgeau spre fundul munților, pe malul drept al Moldovei, călărimea cea numeroasă a lui Mohamed, trecînd politia Roman, răzbătusă repede partea de-a lungul Siretului, cuprinzînd între aripile ei pozițiunea oastei moldovene, încît constrînse pe Ștefan voievod a accepta bătălia cea memorabilă, luni, în 26 iulie 1476.

Acest loc se părea din vechime menit pentru a fi teatrul unui evenimînt mare. Un șes întins, avînd spre apus culmea dealurilor păduroase, ce despart între sine rîurile Bistrița și Moldova, se mărginește despre răsărit cu ist din urmă rîu și se deosebește prin natura cea mănoasă a pămîntului, care preste cea mai mare parte a anului este înflorit și verde, și cu toate aceste din vechime se numea *Valea Albă,* ca și rîurelul care, avînd obîrșia sa în sînul acelor dealuri, șerpează de-a lungul și dă în rîul Moldova.

Oastea moldoromână din acea epohă nu era compusă din soldați, adecă luători de sold (simbrie), ce din aprozi, oameni de oaste, a cărora căpitenii erau boierii [7], îndatoriți cu armașii și gloatele lor la chemarea domnitorului a se aduna spre a compune oastea țărei. Drept aceea, aice se aflau acii întăi boieri, cu fiii și cu armașii lor, parte călărime, parte arcași, avînd pe spate o cucură cu săgeți, la coapsă încinsă o sabie și în mînă unii o lance, alții măciuci ferecate și o pavăză, iar călărimea, panțierii [8], drept gvardie domnească, erau cu zale de fer învăscuiți, avînd de asămine arc și cucură cu săgeți, iar mai cu samă lănci și dărzi, pe care le aruncau în depărtare, în asămănare geritului turcesc. Asămene între aceștia era și un stol de giuni genovezi, înarmați după datina italiană cu sănețe, în cap coifuri de oțel, avînd în fruntea lor pe bătrînul Radaman, iar un număr de tunari, cu tunuri de nou în oaste întroduse, erau așezate pe la locurile cuvinite. După ce au rînduit fiecărei cete și stol pozițiunea sa, dupre esemplu anticilor eroi, cari debarcînd pe țărmul dușmanului ș-ardeau vasele, spre a nu avea putință de a fugi dinaintea lui, asămene Ștefan voievod ș-au pedestrat călărimea, ca să nu mai aibă mod a se retrage din fața năvălitorilor, ce mîntuirea ei să o afle numai în învincere.

---

[7] Filologii derivă acest nume de la *varo, baron*, un grad de nobleță și învechime militară. Filoslavul derivă ist titlu de la ***boieri*** slavinesc, care de asemenea s-ar trage de la acel roman ***baron***, precum ***țarul*** de la ***cesar*** (Gh. A.).

Împlinindu-se toate măsurile aceste în agiunul acelei zile memorabile, s-au împlîntat o cruce colosală pe un muncel, aflători în mezul șesului; aice clerul serbă o liturghie, în care Ștefan voievod, hatmanii, curtea sa, parcalabii și aprozii s-au împărtășit cu sînta comunicătură, spre a-și spăla păcatele înaintea răposărei cu sîngele vărsat pentru patrie. Cercetînd apoi oastea, domnitoriul adună în giurul său pe căpitenii și le-au rostit aceste cuvinte:

„Oamenilor de oaste, pentru apărarea țărei noastre, pe care soarta au făcut-o mai mult frumoasă decît puternică, noi trăim neîncetat încinși cu arme; fiecare, cu agiutoriul Celui de Sus, pănă amu am mîntuit-o de încercările cele crunte ale dodăitorilor noștri. Amintiți-vă că voi, ca și nainte părinții voștri, ați înfrînt pe Albreht al Poloniei, pe Mateeși al Ungariei, pe Vlad al României și pe Manica al tatarilor. Toți aceștia pe rînd ne invidiază țara mănoasă și bărbăția oastei noastre. Puternicul sultan Mohamed, cel ce au supus împărăția grecească, de nou adunînd gloată numeroasă de oaste, iată aice ne-au agiuns și mîne va să cerce soarta armelor ! Dară dușmanul este tot acela căruia i-ați smult Cetatea Albă și Chilia, acela pe care voi, în anul trecut, cu sunet l-ați înfrînt la Racova, pentru care triumf numele moldoromân au răsunat pân la Apus și s-au serbat chiar în cetatea Roma ! Acea amintire glorioasă, sînta cruce, în al căria semn pururea ați învins și care azi vă umbrește cu lucoarea ei părinții, copiii și femeile voastre, a cărora singură tărie este peptul vostru și care tremurînd așteaptă de la voi mîntuirea lor, vă conduc la învincere. Ziua acesta va fi aceea care pe totdeauna va întemeia pacea ; fiecare din voi, ostașilor, pre lîngă laudă și mîngîiere, se va împărtăși de prăzile avuțiilor Răsăritului, de care este plină tabăra dușmanului. Viu este Dumnezeu și vie fie pe totdeauna Moldova !“

---

[8] *Panțierii,* ostași purtători de panțieri, *lorica* sau zale, un feli de tunică, camașă țăsută de fer, spre a apăra de lovirea ascuțitului peptul și pancia (pîntecele) (Gh. A.).

La auzirea acestor cuvinte, din mii de guri s-au repetat : *Viu este Dumnezeu, vie fie pe totdeauna Moldova !* și strigătul fu atît de tare, că răsunetul său au ribombat până în tabăra turcilor și un tremur răzbătu inimile lor.

Soarele, asfințind cătră apus, umbrea nourii și orizonul de o lucoare roșie, menire cumplită a zilei viitoare. Asemene și luna plină, răsărind din sînul Mărei Negre, abia răzbătînd pintre nouri, întindea preste Valea Albă un văl posomorît. Pretutindenea domnea tăcerea ; ostașii cetelor deosebite, tăbărîți în pozițiunile ce li s-au rînduit, întinși pe armele lor, repozau ; unii își aminteau de familia lor, alții de amori, cii mai mulți dormeau ; numai viglele, împărțite ici, colo pe la posturile lor, privigheau și cu ochii ageri spionau cele dimpregiur. Dar Ștefan voievod, în port de aprod de rînd, acompaniat de fiul său Alesandru, petrecea pe gios întru cercetarea oastei, după care se retrasă în cortul său, unde, după ce făcu rugăciunile sale, s-au ațepit de un somn scurt și turburat de multă îngrijire. Aurora nu răsărise încă cînd

Ştefan voievod au aflat toate căpiteniile la posturile lor şi ostaşii în rînd de combatimînt. Buciumurile de aramă au dat semnalul lovirei, dar gurile de bronz ale tunurilor turceşti, care nu de mult se făcuse spaima războiului, răspunseră ca un urlet la astă prochemare, şi deodată cu răsăritul soarelui se repezi, ca un nor îngrecat de fulgere, călărimea turcească, învitîndu-se oştenii între dînşii cu răcnetul de Alah !

Cine va putea număra şi descrie oastea turcească compusă din felurite naţiuni, ce se deosebeau prin fizionomie, port, arme şi modul luptei, cine este în stare a semnala bărbăţia moldovenilor ?

De trei ori călărimea turcească, peste troianuri de morţi trecînd, răzbătusă păn la cruce, care ca un centru era împlîntată în mezul oastei creştine, şi de trei ori moldovenii pedeştri, dar înaripaţi de un eroic entuziasm, îi respinseră păn în tabăra lor. Mult timp bataia era nealeasă, căci ambele părţi îmblau a se osteni, dar pe cînd moldovenilor nu li venea de nicăirea agiutori, ci, din clipă în clipă picînd, se împuţina numărul lor, deodată din dosul munţilor se deştinsă un şir de călărime proaspătă turcească, care cuprinsă oastea moldovană din două părţi. Atuncea re-ncepu nu lupta, ci măcilăria, căci zece turci năbuşă asupra unui moldovan ; cii mai mari boieri, cu aprozii lor, fiii, căpiteniile, călugării cu crucea în mînă au perit de sabia cea ageră a turcilor, cari, însufleţiţi de fiinţa marelui sultan, dezvăleau o bravură şi netemere de moarte estraordinară. Ştefan vedera minuni de eroism şi de înţelepciune întru conducerea oastei ; cungiurat de o ceată de aprozi şi de stolul giunilor genovezi, conduşi de bravul Radaman, domnul se purta pretutindenea ca fulgerul, dar în o amestecătură, agiungînd în mezul duşmanilor, armasarul său fu rănit şi el însuşi căzînd era aproape să încapă în mîna turcilor, dacă credinciosul bătrîn Radaman nu i-ar fi dat calul său, care l-au depărtat de acel pericol ; însă lovirea săgeţii pregătită lui Ştefan nemeri în ochi pe mîntuitoriul său, care căzu mort. După aceasta, oastea Moldovei fu în urmă nu învinsă, ci stropşită de numărul turcilor, cari cu preţ mare ş-au răscumpărat învingerea, căci cadavrile lor acopereau toată poiana din Valea Albă. Ştefan voievod, cu un număr mic de ai săi, s-au tras pe la munte şi prin codru şi au agiuns la cetatea germană, ce-i zic Neamţul, unde se afla familia lui, odoarele şi muma sa, doamna Elena, care, dupre tradiţiunile istorice, au vederat la astă tîmplare un suflet eroic, precum o descriu şi cînticile naţiunale. Auzirea acestei catastrofe răspîndi un doliu general între familiile moldovenilor, căci fiecare din ele perdusă un dorit fiu, frate sau părinte, şi în acest doliu rămasă ţara îndelung acufundată, însă şi popoarele de prin pregiurul Moldovei, auzind despre astă tîmplare, s-au scîrbit şi mai mult s-au înspăimîntat despre cele ce puteau urma pentru ţările învecinate. Polonia începu a se şi înarma. Turcii, după ce s-au adăpat cu sîngele creştinilor şi s-au înavuţit cu despoierea celor ucişi, îngropară numai pe morţii lor, iar cadavrile moldovene rămaseră espuse cîţiva ani vîntului, soarelui şi gerului în poiana dintre Moldova şi pădurea Uscaţii, aşa denumită din cauza focului ce-i dăduseră turcii la atacul făcut din astă parte, căci necurmatele lupte n-au fost iertat pe Ştefan a se îndeletnici cu îngroparea oaselor. După aceasta Mohamed s-au înaintit la Suceava şi altă oaste la Hotin ; ambele cetăţi fură asediate, însă nu se putură lua. Din neîngroparea cadavrelor se născu în tabăra turcească epidemie pestileniţială ; foametea urmă din lipsa proviziunei, care, impreună cu flota ce o transporta pe Marea Neagră, se acufundă de o furtună cumplită. Matei Corvin adusă o oaste ungurească pe marginea Serbiei, încît Ştefan voievod, cu toate că perdusă bătălia de la Valea Albă, readunîndu-şi oaste, au urmărit pe turci păn la Dunăre, le-au reluat cea mai mare parte a prăzilor şi a prinşilor. Apoi, cu agiutoriul unui corp de trupe transilvane, sub comanda lui Ştefan Batori, au alungat din România pe Radul voievod, aliatul turcilor, şi în locul acestuia, a cuscru-său, aşeză în Bucureşti pe Vlad Cepeluş ; după ce au alungat pe soţia sa Vochiţa, fiica celui întăi, el se însură cu doamna Maria de la Mangop.

De la reașăzarea lui Mengheli-Gherai pe tronul Crimeei, am zis că au urmat fără întrerumpere între el și între Ștefan voievod o relațiune neturburată. Atacurile și invaziunile cele dese ale tatarilor contenise, numai acele ale oardei de nogai impresurau uneori marginile Nistrului, în atacurile și prăzile lor asupra Poloniei. Ambii acești domnitori se îngrijau cu reciprocitate de interesile publice și acele private. Mengheli-Gherai, care era strîns legat prin o aleanță cu țarul Moscvei Ivan III, fu în multe încungiurări mijlocitori între acel puternic suveran și între Ștefan, care în o epistolă foarte patetică i se tînguia de soarta neferice care au întîmpinat fiia sa Elena, măritată cu țarul Dmitri, clironomul tronului Moscvei, provenită din intrigile țarinei Sofia, maștiha acelui giune țar, greacă, principesă a Bizantului surpat de Mohamed.

Mengheli-Gherai, a căruia agerime în domnie și simțiminte marinimoase și umane îl înălțau preste sfera comună a compatrioților săi, în lucoarea restatornicirei sale în Crimeea, nu-și putu uita și stînge simțimîntele lui de familie și deseori în cele puține oare de singuratate își amintea de ființile prețioase inimei sale, perdute în catastrofa care, înturnîndu-i tronul, îi lăsă o amintire atît de dureroasă, mai ales despre fiie-sa Fatme, care, precum se știe, era pentru suvenirul maicei sale idolul inimei părintești.

Fatme însă își uitasă țara nașterei, la care nu o lega decît aducerea-aminte a maicei sale. Patria ei era amu Moldova și părinții i se reprezentau în domnitorii care o încungiurau cu o duioasă afecțiune, precum și ea prosfora o respectuoasă iubire și adorare.

Pre lîngă aceste, se deprinsăse a considera pe Radaman ca pe părintele ei, și fiul său, companion al copilăriei și al soartei sale, i se făcu un ce neapărat al vieței, încît astă afecțiune era nutrită în curs de cîțiva ani prin mărturisirea simțimintelor reciproce ale giunelui care, ca șeful copiilor de casă genovezi, avea la curte zilnică ocaziune a întreținea speranța inimei sale.

Într-o dimineață, Fatme, ieșind din curte și mergînd sîngură prin grădină la paraclisul apropiet, cînd agiunsă între tufarii umbroși, văzu apropiindu-se un străin, pe care dupre portul său îl recunoscu de tatar. Acesta era un imam (monah), venit de curînd din Asia, precum zicea, cu dorința unui simțimînt de evlavie a face un pelerinagiu (hagealîc) la Valea Albă, spre a aminti acolo pe fratele său ucis în memorabila acea bătălie, care cerere umilită, în privirea evlaviei, i se învoise. Acest imam era din tagma cea mai fanatică, a căria datorie și mai mare merit sta de a mîntui din sclăvie pe acii de credința mahometană, însă, în adevăr, era tatar din Crimeea. El au fost descoperit că, în cursul catastrofei Cafei, pre lîngă genovezi, mulți din legea mahometană s-au răpit și au încăput între creștini și prin îndelungă cercetare aflasă că Fatme, fiia sultanului, petrecea în Moldova, pentru care, ca unul ce în persoană combătusă la Valea Albă, întreprinsă astă călătorie și cu pericolul vieței sale s-au însărcinat a adeveri factul, a mîntui de închipuita nenorocire a Fatmei (de giugul creștinesc) și prin un mod ce-l pregăti cu multă ghibăcie a o fura din mijlocul curței și a o conduce la Bacci-Sarai, în sînul părintelui, de la care, pre lîngă meritul sufletesc, aștepta o generoasă mulțămită.

Luînd un aer umilit și modest, ca acela ce caracterează pe toți din tagma sa, el cuprinse cărarea giunei, carea, acufundată în reflexiuni, pășea spre paraclis. De pe pozițiunea lui umilită și în vîrstă respectabilă crezîndu-l un cerșitor străin, ea întinse mîna cu o monedă ; însă imamul o apucă de mînă și în limba tatară îi zise cu blîndețe : „Fiică a Orientului, de unde răsare lumina și credința adevărată, tu născută în paradisul cel pămîntesc, crescută în sînul desfătărilor curței de la Bacci-Sarai ! Numai furtuna cea înfurietă a mărei te-au putut arunca pe acest pămînt sălbatic, adăpat de sîngele musulman ! Am văzut sorioarile tale în Crimeea plutind în aur și în aburii miresmelor. Arabiei, bînd ambrozia plăcerilor, negustînd amarul decît cînd se amintează de dulcea lor Fatme, care în străinătate petrece-n sclăvie ! Dupre voința profitului nostru Mohamed, mulți dintre noi s-au ales, cu desprețuirea vieței, a îmbla de la răsărit păn la apus întru căutarea turturelelor rătăcite ! Cu toată greutatea, eu te-am aflat și acesta e semnul cel mai vederat că Alah cel de sus voiește înturnarea ta. Ferice de tine, ferice de mine, cînd te voi reconduce în patrie ; vino, urmează după mine, toate sînt pregătite pentru tine, nu la fugă, ci la triumful tău. Aşa odeneoară Mohamed fugi la Meca, dar fuga lui este mîntuirea islamului ; zelul cel sfînt să înaripeze pasul tău — vino !" și aceste zicînd, trage pe giună în partea opusă. De la început, la auzirea acestor cuvinte, ea crezusă pe tatar rătăcit de minte ; dar cînd auzi și cîteva particularităţi, i s-au părut că vede un demon necurat, care îi întinde cursă spre a o abate din calea adevăratei credințe ce îmbrăţoşasă cu atîta înfocare.

Deci începu a-și face cruce, ca să piară necuratul, dar acesta îndoia îndemnarea lui, întrebuind chiar şi puterea de a o trage cu sine. Atuncea, înţelegînd că acesta era un fanatic viu, nevăzînd de nicăiure vreun agiutori, se înarmă cu curagiul credinței și cu glas puternic zise : „Din cîte mi-ai spus, te cred întru adevăr o naibă [9] trimisă din iad spre încercarea credinței mele ! Eu sînt născută din mamă creştină, care m-au crescut în sînul maicei bisericei adevăratului Dumnezeu. El este scutul și mîntuirea mea, în numele lui orînduiesc ție ca să piei dinaintea mea și să te întorni la idolii tăi !..." Fanaticul, văzînd că nu o poate îndupleca cătră fugă, s-au înfuriat și, decis a nu lăsa nedeplinit votul ce au jurat, scoasă din brîu un pumnal scînteitor și se răpezi asupra-i spre a o îngiunghie ; însă Dumnezeu priveghea preste credincioasa sa. Din tufari, ca un fulger se aruncă giunele Radaman cu un strigăt tunători și cu spata în mînă ; alergînd, străbătu pe tatarul furios, care, lovit chiar în inimă, în mezul blăstămilor căzu pre pămînt. La vuietul ce urmă din astă cumplită tîmplare, se adunără din pregiururi păzitorii și rădicară de pre pămînt pre giunea leșinată lîngă ucigașul care se rotolea în sîngele său. Ea fu transportată la curte în camera sa și însăși doamna se îngriji de sănătatea și mîntuirea ei. La cercetarea ce se făcu, s-au aflat între vesmintele tatarului ascuns un talisman, cu însemnare că el, din evlavia legei sale, ucisăse un număr de creştini şi că-i lipsea încă un mort spre a complecta numărul de trei ori trei uciși de propria sa mînă, și că între aceştia se afla şi bătrînul Radaman, săgetat de dînsul la bătălia de la Valea Albă, pentru că tatarul, care îl recunoscu, descoperisă că el au răpit pe fiia hanului și împreună cu 150 giuni genovezi au subtras-o de la legea mahometană, la care aceştia erau meniți.

---

[9] *Naiba*, italian *nabisso* : iad ; la orientali *naiba* însamnă un om din tagma sînțită a giuraților (Gh. A.).

Ist evenimînt, tîmplat chiar în mezul curței domneşti, vedera sumeția unui fanatism orb al tatarului, care ştiu a învinge toate greutățile unei asămene întreprinderi. Dar totodată astă tîmplare tristă spori compătimirea şi afecțiunea nu numai a domnitorului şi a doamnei, ci și acea a curței și a publicului asupra lui Radaman şi Domnicăi, a cărora soartă din copilăria lor era îmbinată în furtună şi în fericire.

Văzînd din toate aceste o menire cerească asupra lor, s-au decis a reuni pe totdeauna pe aceşti giuni prin o sîntă legătură. Dar înaintea acestui act solenel, Domnica au mărturisit adevărata ei familie, că era fiia lui Mengheli-Gherai. Drept aceea, îndată ce se vindecă din pătimirea suferită, însuși venerabilul mitropolit al țărei, Teoctist, i-a cununat în biserica sîntului Dimitrie, catedrala Sucevei, și astă zi fu serbată ca un evenimînt ferice de familie, în care s-au încununat și s-au remunerat credința și virtutea. După aceste Ştefan voievod încunoştiinţă pe Mengheli-Gherai că fiia lui, ce o crezu perdută, se descoperi în astă giune, care, înnoită prin două daruri, al botezului și al cununiei, se făcu iar cetățană moldoromână și soția fiului credinciosului Radaman, încît astă tîmplare avea să fie un nou gagiu de statornică alianță între ambele țări. Mengheli-Gherai, ca un barbat înțelept şi fără pregiudeţe, înțelesă întru aceasta voia Celui de Sus, ce este unul în ceri pentru toți oamenii lumei și numai de către aceştia sub multe numi și forme se întitulează. El prin fericirea fiicei sale s-au mîngîiet de departarea ei și prin asta au mărturisit că, mai mult decît plăcerea lui, prefera soarta ei. După închierea acestei serbări casnice, au urmat alta națiunală, sfîntă și patetică, de care s-au împărtășit toată țara.

PANAHIDA EROILOR MOLDOVENI

Domnia cea îndelungată și glorioasă a lui Ștefan voievod au fost, pintre scurte răstîmpuri de pace, un șir de lupte grele și sîngeroase, nevoit a le purta pentru susținerea independinței națiunale și apărarea religiunei. Monumentele triumfurilor sale nu sînt arcuri, nici coloane, dară 40 de monastiri, ce după fiecare învincere au zidit și îndănuit; aceste mărturisesc nu numai a lui și a oastei sale bărbăție, ci adînca evlavie și modestie prin care el atribuia protecțiunei lui Dumnezeu rezultatul ce cîștiga din lucrările întreprinse în numele său. De aceea poporul moldoromân purta cu resignațiune povoara sacrificiilor de avut și de sînge, cerute pentru întîmpinarea întreprinderilor sale, iar oamenii de oaste urmau cu încredere chemărei domnitorului lor, care remunera și onora pe aprozii săi oșteni.

Acest simțimînt drept și marinimos l-au îndemnat a consfinți prin un act public memoria eroilor căzuți pentru patrie în cîmpul de la Valea Albă, a cărora oase zăceau de 20 ani încă neîngropate în șesul acela.

Drept aceea, folosindu-se de un paos de pace al anului 1496, un an înaintea cumplitei înfrîngeri a polonilor în Bucovina, orîndui a se face în toată țara, în 26 iulie, ziua aniversale a bătăliei de la Valea Albă, o serbare mare bisericească, însemnînd trei zile de agiunare și de doliu națiunal, iar în acel cîmp al bătăliei decise a se face o biserică votivă, consfințită marelui arhistratig Mihail. Pentru plinirea acestei ceremonii bisericești și militare, au rînduit cele cuvenite în 8 noiemvrie ale acelui an. De la toate monastirile, schiturile şi bisericile poporene s-au conchemat părinţi evlavioşi, aducînd fiecari cîte un amintar (pomelnic) a oamenilor de oaste din ţinutul lor ucişi în bătălia de la Valea Albă. Deputaţi de oaste de toată arma, căpitenii şi ostaşi de rînd se adunaseră în o tabără pacinică pe malurile Moldovei, unde fluturau bandierele naţiunale a fiecărei cete, cu văl negru învălite, iar în mijlocul lor se înălţa un pavilion pentru domnitor şi familia sa, în giurul căruia s-au adunat, din toate olaturile ţărei, văduvile, orfanii şi părinţii celor ucişi, a cărora durere era astîmpărată de un simţimînt de glorie, că acii din familia lor ş-au fost răpus viaţa pentru patrie ! După ce, în curs de trei zile, clerul în serbare bisericească au amintat anume pe fiecare din cii ucişi, milianii oşteni săpară temelia bisericei pe locul însemnat de Ştefan voievod care era acela unde au fost urmat cea mai crîncină luptă, iar afinii morţilor adunau cu simţimînt respectuos de pe cîmp oasele răspîndite, prepuind în fiecare titvă capul iubitului său ; dar nime n-au recunoscut mai bine decît Radaman titva părintelui său, prin ferul săgeţei care, intrînd prin ochi, rămasă înfipt în os. Acest cap preţios al mîntuitorului vieţei sale Ştefan voievod cu mîna sa l-au depus sub locul unde avea să fie altarul, iar celelalte se depuneau în mezul temeliilor bisericei, lîngă altari, preste care se înălţa sînta cruce, umbrită de flamurile Moldovei.

Cele întăie raze ale soarelui din 26 iulie luminaseră preste Valea Albă un popor întreg, învăscut în doliu şi implîntat în lacrimi ; nu sunetul bronzurilor sînţite, nici gurile înfocate purtătoare de moarte caracterizau astă solenitate, ci rugi ferbinţi din inima domnitoriului şi a credinciosului popor se înălţau cătră înduratul Dumnezeu spre iertarea păcatelor acelor ucişi şi împărtăşirea lor de cununa nemurirei. După ce arhiereii au făcut orînduita panahidă asupra oaselor depuse dupre rînduială, Ştefan voievod, Alesandru şi Bogdan voievod depusă în temelie piatra cu următoarea inscripţiune :

„În zilele binecredinciosului şi de Hs. iubitoriului domn Io Ştefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domnul pămîntului Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul

6984 (1476), iar al domniei lui 20, anul curgînd, s-au rădicat puternicul Mohamed, împăratu turcesc, cu toate puterile oştilor sale, ale Răsăritului, încă şi Basaraba voievod chemat fiind la război, au venit cu dînsul, cu toată puterea pămîntului lui Basaraba, şi au venit să robească şi să ieie pămîntul Moldovei şi au agiuns pănă aice, la locul ce se cheamă *Valea Albă,* şi noi Ştefan voievod, cu fiul nostru Alesandru, am ieşit înaintea lor aice şi am făcut cu dînşii mare război în luna lui iulie, în 26 de zile, şi după giudecata lui Dumnezeu biruiţi au fost creştinii de păgîni şi au căzut aice multă mulţime din ostaşii moldoveni. Atunce au luat şi a treia parte din pămîntul Moldovei, despre acea lature. Pentru aceea au binevoit tot Ştefan voievod, cu a sa bunăvrere, şi au zidit biserica aceasta întru numele *arhistratigului Mihail,* şi întru rugăciunea lui, şi a doamnei sale *Maria,* şi a fiilor săi *Alesandru* şi *Bogdan,* şi întru amintirea sufletelor lor, dreptcredincioşilor creştini cari aice au perit.

În anul 7004 (1496), iar al domniei lui anul 40, curgînd, în luna lui noiemvrie 8 zile".

S-ar fi cuvenit ca numele a atîţa eroi să se fi păstrat în analile patriei, însă în epoha aceea egoismul nu cuprindea inima compatriotului ; de aceea de agiuns au fost că au conlucrat, au pătimit şi au combătut pentru binele şi gloria patriei, şi acel merit fără osebire se răspîndea preste toţi moldoromânii.

Adevărat măreţ şi unic spectacol au fost acesta, de a vedea un popor întreg îngropînd deodată pe un alt popor ! Aice se vedea o mumă bătrînă bocind moartea a trei fii ai săi, bătrînul lăcrăma pentru perderea unicului său fiu, văduvele, orfanii plîngeau pe ai lor, încît Ştefan voievod, deşi deprins la toate scenele crunte, vărsa şi el lacrimi de compătimire şi asta au fost lauda cea mai mare pentru acii ostaşi că, dupre faptele lor, nu li s-au plîns viaţa, ci moartea !...

Amintirea acelui act măreţ se păstrează nu numai în istorie şi prin astă biserică monumentală, ci şi prin tradiţiuni şi cîntece în care păstoriul din Valea Albă repetează, acompanînd pe fluieraşul său, cîntul următori :

VALEA ALBĂ

Păstoriul

Vale Albă, d-Albă Vale,
De la munte rîurel,
De ce oare-n a ta cale,
Trecînd lîng-al meu muncel,
De e nour, de-i senin,
Tu răsuni un trist suspin ?

A ta rîpă înverzită
Cununată-i de mii flori,
A ta undă-i limpezită
De mănunt prund la izvor
Ș-a ta dulce ap-o bea
Paserea și turma mea.

Rîul

A mea apă-i limpegioară,
Din ea bea azi turma ta
Ș-acea pasere ce zboară ;
Dar, aleu, ea adăpa
Turme de la Răsărit,
Ce-aici au fost tăbărit.

Sîntul Ștefan, cînd aice
Pentru țară s-au luptat,
Cînd în ziua neferice
Ager fer au secerat
Pe boieri și pe oșteni,
Pe păstori și pe săteni,

De-atunci, tristă, ea tot plînge
Și în veci va suspina,
Că au curs cu nobil sînge
Ce românul revărsa,
Și cu oase-ndelungat
Aist cîmp au presurat.

Eu acea zi de fortună
Amintind-o, plîng mereu,
Freamătul pădurei sună
Unit cu suspinul meu,
Că aprozi acuma nu-s
Ca acii ce au răpus!

Soarta lor și a lor vîntă
Azi românii au uitat;
Păstorele, tu deci cîntă
S-aibă cuget deșteptat,
Să le zică al tău cînt
Cum au fost, și cum azi sînt!

BOGDAN VOIEVOD

Moldova, care într-un curs de 47 ani au serbat zile de triumfuri strălucite, marţi, în 2 iulie 1504, de la o margene a ţării la alta au răsunat de bocete publice, căci în ziua aceea apusă luceafărul gloriei sale : *Ştefan cel Mare,* care pentru faptele sale războlice, plinite întru apărarea independinţei patriei, a creştinătăţei şi pentru evlavia sa esemplară, fu pronumit cel *Sînt.*

Atribuind agiutoriului ceresc rezultatul dregerilor sale, el însuflă în popor şi în oaste un simţimînt de încredere şi de mărire naţională, care îndelung şi după moartea sa s-au păstrat, iar de străini s-au apreţuit.

Dintre patru fii, născuţi din patru legiuite ale sale soţii, rămasă în viaţă numai *Bogdan.* Ist principe, care, pre lîngă hărăzia domniei, moşteni ş-un geniu întreprinzători, n-au urmat testamentului politic ce părintele său lăsă cu condiţiune de a supune ţara protecţiunei puternicului invincitori al Constantinopolei, care cu pas repede îşi nainta oastea în mezul creştinătăţei, ce au cugetat, dupre esemplul strămoşesc, a ţînea independinţa patriei cu armele, în care erau moldovenii amaiestraţi prin nenumărate întreprinderi războlice. Un asemene sistem eroic se părea cu atîta mai nemerit, cu cît toate puterile Europei preţuiau valora locuitorilor şi poziţiunea ţărei, ce din timpurile antice era considerată ca o poartă prin care se strecura cursul cel impetuos al popoarelor, cînd a celor de la miazăzi spre nord, cînd a celor nordice spre miazăzi, şi pentru care motiv încă imperatorul Traian trasă cu legioanele sale tăria cea gigantică, care şi azi în ţările noastre aţintează admirarea arheologilor şi a pacinicului păstori, ce o numeşte *troian.* Asemene temeiuri dictau o politică sănătoasă şi înţeleaptă de a ţînea şi a asigura esistinţa Moldovei, precum mărturisesc tratatele ofensive şi defensive încheiete cu dînsa între Ungaria şi Polonia, care în actele lor diplomatice o denumeau *Regnum Moldaviae,* adecă Règia Moldovei. Dar rivalitatea naţiunală şi politică între aceşti doi puternici vecini, din care fiecarile pretinda a-şi însuşi asupra Moldovei o înrîurire preadomnitoare, dizbinîndu-le între sine, paraliza aplicaţiunea puterei comune în scopul cel mîntuitori, încît acele staturi, mînate de pasiuni şi de interese particulare, săpate încă şi de viţioasa lor organizare politică, prin care puterea suverană se împărţea între rege şi o adunare numeroasă de reprezentanţi ai nobilimei ţărei, pre cît se nevoiau a astruca esistenţa politică a Moldovei, pe atîta ele înseşi din zi în zi dişirau mănuntaiele lor, pănă în decursul timpului s-au acufundat în imperii mai puternice, cînd Moldova, păstrînd numai principiul drepturilor internaţiunale, apărată de scutul ce Pronia întinsăsă asupra ei, şi astăzi încă simte vie inima şi naţiunalitatea sa.

Întărind deci în cugetul său sistemul de a păstra independinţa patriei, Bogdan s-au îngrijit a se alea cu unul din aceste două staturi prin legături statornice. Propăşirea Semilunei în Ungaria nu-i lăsa în asta o altă alegere decît pe Polonia, şi amintirea foloaselor şi a gloriei ce pentru Moldova au fost produs cu un veac mai nainte legătura şi încuscrirea lui Alesandru cel Bun cu dinastia regească a Iaghelonilor l-au îndemnat mai mult cătră plinirea acestui scop.

Dar mai nainte de a păşi în astă lucrare, află de cuviinţă a ademeni pe Turcia, încunoştiinţînd-o prin formală ambasadă despre suirea lui pe tronul Moldovei şi mijlocind pace prin trimitirea logofătului Tăutu cu daruri însemnătoare. Sultanul, învăluit în războluri cetăţene, se mulţămi cu asemene demonstraţiune, şi prezentele le-au dăruit trimisului Tăutu, care din productul lor zidi biserica din Blîndeşti, în ţinutul Suceava.

Pe tronul Poloniei domnea, încă de la anul 1501, regele Alesandru I, fratele lui Ioan Albert, cel ce pătimisă în codrul Bucovinei învingerea cea sunătoare. Moldova de un veac ţînea în ipotecă Pocuţia, provinţie mărgineană a Poloniei, cu politia Tismeniţă şi Ţesibisc, pentru o somă de bani pe care Alesandru cel Bun o împrumutasă acelei règii şi despre care urmau necontenite certe şi răzbele. Spre a agiunge la scopul propus de a încheia cu Polonia o legătură întemeiată pe interesuri reciproce şi închegată prin alianţă de familie, Bogdan propusă a înlătura acel pom de discordie, a înturna Poloniei provinciile ei ipotecate şi a contracta o încuscrire, luînd de soţie pe Elisabeta, sora regelui, pentru care au deputat o ambasadă strălucită, compusă din cei mai însemnaţi boieri ai ţărei.

Vrednic de observare este că în acea epohă, în care ţara era încă lipsită de aşezăminte de cultură, nu-i lipsau barbaţi pămînteni vrednici de a purta înăuntru şi pe dinafară cele mai delicate interese ale statului cu o ghibăcie nemerită, prin care au vederat că diplomatica cea mai trainică şi mai înţeleaptă este aceea ce se razămă pe principiile de dreptate : *iustitia regnorum fundamentum.*

Cu astă misiune importantă fu însărcinat Giurgea visternicul, Şerpe postelnicul şi Trifail, curtezan cu ştiinţă de multe limbi şi ghibaci foarte în tratarea intereselor politice.

Uricul lui Trifail nu era bine cunoscut ; el însuşi se zicea văr al doamnei Voichiţa, care de Ştefan voievod cu toată curtea şi odoarele ei au fost robită, cînd, la 1474, au luat Tîrgoveştea, capitala Ţărei Muntene. Geniul cel estraordinar al acestui june, timpuriu dizvălit, au fost atras asupră-i luarea aminte a învincitoriului, care apoi îl trimise spre învăţătură la renumita universitate iaghelonă din Cracovia, unde, în curs de mai mulţi ani petrecînd, el îşi adunasă felurite cunoştinţe spre a le aplica în folosul patriei celei adoptive. Dar după încheierea studiilor, pre lîngă geniul său estraordinari nu întîrzie a se dizvăli într-însul un caracter imperios, ambiţios şi întreprinzător. Împătimirile sale ştia însă a le ascunde sub forme plăcute, prin care cu înăscuta sa limbuţie ademenea şi subgiuga inimile. Sistemul său se părea răzămat pe aceea ce în zilele noastre se numeşte machiavelism, adecă spre a agiunge la un scop propus, a nu respecta nici un drept, a nu se feri de nici un crimen. Încrederea nemărginită ce au dănuit Bogdan acestui om se întemeia pe simţiminte de recunoştinţă ce avea drept a aştepta de la acela de a căruia viaţă nu numai că s-au îngrijit, dar încă prin bună creştere i-au deschis o carieră strălucită, în care Trifail avea ocaziune a vedera vrednicia geniului, credinţa şi recunoştinţa către binefăcători ; mai ales că o inimă nobilă se cuvine mai mult încă să iubească pe dăruitori, decît pe darul său. Aceste erau motivile ce îndemnă pe Bogdan a da lui Trifail o încredere nemărginită şi a-l ataşa la o misiune atît de delicată.

Principesa Elisabeta, menită de soţie lui Bogdan voievod, era fiica arhiducesei de Austria şi nepoată a lui Albreht, imperatorul Germaniei. Surorile ei erau măritate cu ducii de Brandenburg, de Bavaria şi de Pomerania, încît prin asemene încuscrire Bogdan ar fi întrat în strînsă legătură cu cele întăi capete coronate ale Europei. Cauza creştinătăţei cu atîta mai mult cerea o sporire a puterei sale, că armele otomane, subgiugînd Ungaria cea sfîşietă prin dezbinări civile, agiunsese pănă în marginea Sileziei. În aceste critice încungiurări, regele Alesandru chemasă la Radomno Seimul (adunarea noblesei) ; însă lovit la picioare de paralizie, fu nevoit a se înturna la reşedinţa sa Cracovia, unde în luna iulie 1505 sosi şi ambasada Moldovei, stolită cu toate cele ce aveau să reprezenteze dignitatea şi puterea ţărei.

După ce în solenelă audienţă au înmînat dresurile domneşti, regele trimisă propunerea la Seim [1], care au tratat-o ca o cauză diplomatică a Republicei, cînd despre altă parte însărcinaţii se îngrijau a căpăta binevoinţa familiei regeşti. Ei îi prezentasă darurile domneşti şi anume : un port complect de doamnă, compus din o cămeşă lungă de mătasă cu in ţăsută, ferecată la guler şi la mîneci cu solzi de aur, avînd altiţele cusute cu flori şi diamanturi, o fustă albastră fără mîneci, mai scurtă, cu flori de aur împestrită, un brîu cu colane, din care unul cu rubin, altul cu smarand, un tabar porfiriu fără mîneci, cu buchete de aur, două brațare de aur cu medalioane antice găsite în Moldova între monumente romane, iar pentru cap un conci cu măiestrie țesut din felurite stofe de aur și cu perle în formă de diadem, prin care avea a se prevedea părul capului cu gîțe încununat, un voal preveziu cu franșe (țarțamuri) de aur și un gherdan prețios în care strălucea stema Moldovei, un sac de pele de bour, plin cu fire de aur, culese din Bistrița și din rîul Bogata, ambră neagră mirositoare din munții Carpați, covoară de țară ce rivalizau în vioșia coloarelor cu acele ale Persiei, două perechi turturele în cusce de aur și două gaițe, din care una vie, iar alta de argint cu smalt fabricată, însă cu așa măiestrie încît deosebirea între ambele numai atunce se înțelegea, cînd una dintre ele răsuna cuvîntul *Bog-dan!* Se mai prezentară și faguri de miere de Vaslui, așăzați în un știubei durat din lemn de tei și pe dinafară împodobit cu o fașă de icoane de mîna unui săhastru sculpite și care în alegorie înfățoșau îndeletnicirile albinei industrioase și pacinice, înarmată de ghimp numai în contra celui ce o atacă.

---

[1] *Cromeri De rebus Polonorum*, liber tricessimus, pag. 454 (Gh. A.).

Aceste obiecte cîștigară plăcerea curței și au ațintit curiozitatea publică asupra dănuitorului unor asemene daruri și asupra țărei mănoase în care Elisabeta era chemată a domni, căci acum, după un secul de cînd se precurmară relațiunile de familie între domnitorii ei și regii Poloniei, Moldova nu se cunoștea acolo decît prin îndelungate certe politice și prin războle crunte, iar în aceea ce privea originea și datinile ei plutea o notițiune confuză. Se știa atîta că țara ce polonii o numeau sinonimă cu înțelesul de Italia [2] se întindea chiar de la marginile Poloniei păn la gura Dunărei și la Marea Neagră, că locuitorii vorbeau o limbă latină, că aceste semne și un spirit războlic mărturisau uricul roman, de care au dat prubă cînd într-un singur an cu succes s-au luptat deodată cu trei mari imperii. Aceste facte, în convorbiri familiare Trifail le espune prin descrieri amănunte despre organizarea puterei înarmate a Moldovei, unde, dupre datina strămoșască, lucrătorul de pămînt, cînd cerea patria, prefăcea sapa în spată, iar păstorul știa a apara turmele nu numai de lupi, ce și țara de dușmanii ei. Prin narațiuni ademinitoare, Trifail înfățoșa strălucirea și înavuțirea noblesei, aerul cel milian și portul cel pitoresc al sătenilor, ce se păreau ca figuri înviete ale strămoșilor antici, sculpiți pe nemuritoarea Colona Traiană. El lăuda clima cea blîndă, unde prospereau fructele sudice, via, migdalul și smochinul, unde evlavia și moralul evangelic formau temeiul societăței, dupre cum mărturiseau nenumărate așezăminte în favorul omenirei pătiminde.

---

[2] Polonii în limba lor numesc pe Italia *Vloșcizna,* iar pe Moldova *Voloșcizna;* pe italieni *vlohi,* pe moldoveni *volohi,* care vorbesc o limbă romană. — Orichovius, *Annales,* V, pag. 1555 (Gh. A.).

Aceste descrieri cu ritorie înșirate și variate prin multe epizoade plăcute aprindeau în secret în inima Elisabetei ambițioasa dorință de a domni preste o asemene țară, care încă, în legătură cu Polonia, ar fi putut fi un scut puternic al creștinătăței în contra încălcărei barbarilor ; însă ceea ce o reținea de la realizarea dorinței era neînvoirea maicei sale din cauza deosebirei religiunei lui Bogdan și propria ei displăcere a se uni cu un barbat care se zicea că ave o figură nefavorabilă. Bogdan era în adevăr un barbat milian la stat, cu față marțială, însă, ca Anibal, el perduse ochiul stîng în o bătălie, prin o săgeată ce un arcaș tătar țintise asupra lui Ștefan, pre lîngă care Bogdan combătea. Asemene și creșterea sa, făcută mai cu samă în tabără, în mezul tumultului de arme, era lipsită de modurile cele blînde și plăcute care subgiugă inimile femeilor și care ar fi trebuit mai alese, spre a căpăta favorul unei principese viețuitoare în sînul curței imperiale. Aceste plecări ale Elisabetei pătrunzîndu-le priceputul Trifail, îi născu în cuget un plan criminal, insuflat de ambițiunea lui dizmăsurată, încît prelungirea tratațiilor deșerte ale Seimului de la Radomno în cauza pețirei lui Bogdan dădu lui Trifail ocaziune și îndemn a întinde firile urzirei fatale. În cursul relațiunilor ce făcea la curte, nu lipsea a țesă și propria sa istorie amănuntă, în ce mod Ștefan voievod, învingînd pe Radul, domnitoriul României, puse în locul său pe Basarab, dar deși mîntuisă pe Trifail de moarte, totodată l-au lipsit de dreptul ce el credea că are asupra domniei Țărei

Române, ca nepot al Radului distronat. El istorià cum Ştefan voievod au fost condus pe vară-sa, doamna Voichiţa, în triumf la Suceavă, nu ca pe o sclavă, ce ca pe mireasă. El descria festinile cele strălucite serbate în ocaziunea nunţei şi planurile ce în junie urzisă pre lîngă vară-sa. Însă nu-şi putu ascunde urgia sa asupra lui Ştefan voievod, care, după doi ani de zile de convețuire cu doamna Voichiţa, o repudiă (lepădă) în mod defăimători, numai pentru că părintele ei, voind a recăpăta de la Moldova ţînutul Putnei, se văzu nevoit a se alea cu Mahomed, şi cu oastea sa au fost prădat acele olaturi, cînd şi atunce, favorat de noroc, Ştefan, atăcînd pe Radul, îl învinsă şi în urmă-l discăpăţînă. Cu toate aceste, Trifail zugrăvi astă catastrofă a familiei sale ca o fericire personală pentru sine, căci soarta l-au condus la Cracovia, unde prin învăţătura lui căpăta un indigenat moral şi simpatie pentru naţiunea polonă, în a căria interesuri el giura că ferice s-ar crede de a putea conlucra. Zicînd provorba latină : *Patria non natus, sed ubi educatus*, adecă : Patria nu-i unde eşti născut, ce acolo unde eşti crescut, dînd prin asemene cimilituri a înţelege că de ar fi el domn al Ţărei Române, la care dignitate, ca şi în republica polonă, fiecare nobil are dreptate a aspira (a cere), el ar şti să realizeză planul ce în zadar Ştefan voievod au cercat, adecă de a uni în unul ambele acele gemene principate, şi le-ar aşaza sub suzerenitatea unei puteri creştine, precum e Polonia, spre a fi Moldo-România un troian neînvins în contra încălcărei otomanilor. Aceste zise le mai sprijinea cu oarecare demonstraţiuni, afectînd datini polone, frecventînd biserici catolice, despre care cătră ai săi se îndrepta ca cu o măsură favoritoare misiunei lor, cînd pentru curte avea a fi o mărturie a plecărei sale pentru Polonia, iar pentru Elisabeta ca o espresiune a simţimintelor sale.

Înţelesul unor asemene dregeri şi confidenţii fu de agiuns de chiar. Regele însărcină pe principele Sanguşko, castelan de Cracovia, de a intra cu Trifail în negoţieri secrete, spre realizarea unui plan la care până amu nici armele Poloniei nu putură agiunge. Aşadar, pe cînd Seimul, dupre datina sa, în forme şi în cuvinte deşerte, încă și în sfezi, prin aplicarea faimosului cuvînt *veto*[3], trăgăna chestiunea căsătoriei Elisabetei cu Bogdan, Trifail cu nemerire trata în secret surparea domnului său. După ce regele și consiliul său se încredință despre planurile și urzirile lui Trifail, ce prin giurămînt se declără organ și instrument activ al Poloniei, dîndu-i-se pentru viitoarele dregeri instrucțiunile trebuitoare, se compuse răspunsul autografic al regelui, motivat pe îngreoierea ce arăta bătrîna mumă a Elisabetei, femeie foarte bigotă, care nu se îndupleca a da învoirea ei la cununia fiicei sale cu un principe de credință ortodoxă, care în Polonia se numea shismatică. Regele și Seimul mulțămiră lui Bogdan pentru înturnarea Pocuției și pentru darurile trimise, iar chestia însoțirei o amînară pe altă dată mai favorabilă, căci nici regele, nici Seimul nu voiau a întărîta un principe puternic în o materie atît de delicată și, prin un repede refuz, din amic a-l face neamic[4].

Ambasada moldovană, căpătînd deci dresurile răspunzătoare ale regelui și contra-daruri, nu mai puțin prețioase, se înturnă la Suceava, unde espuse lui Bogdan rezultatul misiunei, care, atît dupre actele oficiale, cum și dupre convorbirile familiare, se părea favorabil în privirea însoțirei pețite.

Dar pe cînd necredinciosul Trifail cu mare ghibăcie urmărea planurile sale, bătrîna arhiducesă, muma Elisabetei, care, cu tot bigotismul ei, întru aceste-i era conlucrătoare, muri în luna lui august anul 1505. După trecerea doliului, Bogdan înnoi la 1506 pețirea sa, cu care misiune Trifail, cunoscînd bine rezultatul, se feri a se însărcina, dar totodată nu negriji a mai învita pe Elisabeta de a rămînea statornică în refuzul ei.

---

[3] *Veto*, nu învoiesc. Fiecare deputat al Seimului Poloniei avea drit în sesie a împedeca orice proiect de legiuire, dînd votul său de *veto* sau, în limba polonă, *nepozwalam* (nu dau voie) (Gh. A.).

[4] Postulabat autem Bogdanus conjungium Elisabethae, sororis regiae, et quo facilius id impetraret, Thysmeniciam et Cessybiscos teritoria regi reddebat. Abnuebant puella et mater istum conubium, nec tamen repulsa iritare placebat hominem eo ex emico hostem facere. Itaque pro munere gratiae acte, Bogdano, de conjungis vero ambiguum responsum datum. Cromer, *De rebus Polonorum*, liber tricessimus, pag. 454 (Gh. A.).

Patric, parcalabul de Hotin, ce fu trimis cu înscrisurile domnului, căpătă chiar de la principesă un refuz, răzămîndu-se ea pe voința cea de pe urmă a maicei sale de a nu se mărita în altă religiune și pretestînd figura cea neplăcută a lui Bogdan. Un asemene refuz era de natură a curma toată răbdarea lui Bogdan, care, privindu-l ca un afront pentru sine și ca o despreţuire a dignităţei naţiunei sale, dădu ordin a se aduna oastea și a cuprinde de nou provinţia Pocuţiei.

Astă încungiurare întărtă spiritul ambelor popoare; polonii credeau o ovelire ca provinţia, care în curs de un veac n-o putură recăpăta nici prin bani, nici prin arme, să o răscumpere cu o femeie din familia regelui lor, iar moldovenii, cari așteptau de la prosfora lor marinimoasă o îmbrăţoșare în interesul mîntuirei ambelor imperii, prin acel refuz se văzură atacaţi în amoriul lor propriu și în dignitatea suveranului lor, încît cearta domnitorilor se făcu obiect de ceartă naţiunală, de care se împărtășau atît barbaţii, cît și femeile ambelor ţări, și aste din urmă învitau pe junime la arme. Din aceste se poate giudeca cît se aprinseră spiritele giunimei, mai ales în acea epohă cînd mania avanturilor cavalerice nu era încă de tot stînsă.

Între cavalerii poloni primau doi fraţi din familia strălucită a Strusilor, ce erau floarea nobilimei. Aceștia, crescuţi la curte, se însemnau prin frumuseţa lor bărbătească, prin bravură și un caracter întreprinzători. Cel mai giune dintre ei, Felix, se aprinsăse de un amori secret pentru Elisabeta, încît realizarea peţirei lui Bogdan, ce avea să o înstrăineze, era pentru un amant înfocat o chestie de viaţă. Răspunsul Seimului și lupta cea ameninţitoare ce se încăierasă întru aceasta făceau pe Felix a se teme că, ver interesul politic, ver soarta armilor, vor preface lucrurile în contra dorinţei sale. În asemene îngrijire, mînat de patimă, amantul încheie în inima sa deciziunea disperată de a omorî pe urzitoriul nenorocirei sale și asupritoriul patriei, pentru care, dupre înţelegerea ce avu cu emisarii lui Trifail, mai mult s-au îndemnat și s-au dirigeat în împlinirea esecutărei planului său.

Una din virtuţile laudabile ale acestor doi giuni era amoriul frăţăsc care-i unea pre dînșii într-un mod esemplar, încît atît afecțiunile morale, cît și interesele lor erau comune ; însă Gheorghi, cel mai mare, discuviința amoriul cel temerar pentru principesă, ca unul ce nu putea avea vreun rezultat rezonabil și cu atîta mai mult dizaproba deciziunea cea împătimitoare a frăține-său, că ea îl espunea la un pericol vizibil. Disfătuirile sale fură zadarnice și văzîndu-l nestrămutat întru urmărirea scopului său, tot acel amor frățesc îl îndemnă de a împărți pericolul în care orbiș se arunca fratele său. Combinînd deci planul întreprinderei lor, sub cuvînt de volintiri au informat un stol înarmat de nobili, compus din cei mai bravi și mai întreprinzători companioni, doritori a se străluci prin fapte avanturoase. Ei se legară prin giurămînt de a vindica, precum ziceau, onorul cavalerilor poloni, care se amenința de a fi înfruntat de un principe barbar.

Spre a agiunge mai siguri la scopul lor, ei luară portul cavalerilor germani, din cari în vechime era un stol în servițiul ostășesc al Moldovei. Învăscuți în zale oțeloasă și de pe creasta coifului fluturîndu-le pene negre, ce umbreau ascuțitul lăncilor puternice, cavalerii se lunecară în Moldova sub conducerea fraților Strusi și agiunseră aproape de Botoșeni, cu scop a se înainta până la Hîrlău, unde pe atuncea pitrecea Bogdan. Aice, descoperindu-se strategimul străinilor, o ceată de călăreți din oastea moldovană îi atacă ; surprinși în planul lor, fără a se înspăimînta de numărul atăcătorilor, cavalerii poloni încaieră o harță încruntată. Felix, mai înfocat, străbate cu lancea sa pe căpitenia cetei. Atuncea atacul e general, toți se amestecă ; săbiile și lăncile scapără și scînteiază de loviturile puternice ale măciucilor fericate, pavezile remboambă și aerul răsună de strigătele luptătorilor ; mintenile cele albe ale moldovenilor se pătează de sînge, zalile cavalerilor se străbat de lănci și din răni rîurează sîngele lor. Furia și disperarea poartă armele lor și nu tîrziu cu gemetele murinzilor, răsturnați în pulbere, se amestecă nechezatul armasarilor ce se împărtășesc de furia călăreților. Felix se încruntă ca un leu giune care întăia oară au ieșit la pradă ; neputînd să-și afle pe rival, vra în sîngile ostașilor lui să-și stîngă sătea de vendetă și cu sumeție se înaintează unde ferbea lupta mai tare. Mai mult decît armele cele strălucinde și scutul său, împodobit cu sturzul, stema familiei sale, bravura cea sumeață și stîrpitoare a acestui giune atrage asupră-i deodată trei moldoveni miliani, cari, încingîndu-l într-un cerc îngust, detunau asupră-i lovituri mortale. Deși spata cea fulgerătoare, cu măiestrie cavalieră mînuată, îl apăra, totuși, văzîndu-se în pericol, cu un glas detunători de care au amuțit sunetul săbiilor, chemă în agiutori pe fratele său. Acesta dă pinteni armasariului și cu furia unei furtuni se repezi pintre dușmanii ce-i închidea calea, dar un arcan, cu ghibăcie aruncat de un moldovan pe capul armasariului, îl face să poticnească, să se răstoarne și sub povara sa să ţină încătușet pe cavaleri. În acel minut, Felix capătă două lovituri de moarte, încît, mai nainte de a-și da sufletul, nu-i rămîne timp decît a striga : „Frate, spune că mor pentru Elisabeta și amoriul ei !“ Cu căderea șefilor conteni astă cruntă luptă și pe cît sînge s-au vărsat din furia luptei, pe atîta și mai multe lacrimi au stors durerea duiosului frate pentru moartea lui Felix. Puținii poloni rămași în viață, împreună cu Gheorghi, fură conduși înaintea lui Bogdan, care, descoperind planul perfid al rivalului său și aprins de urgie, rîndui a se descăpăţina toţi prizonierii, asupra cărora, împreună cu învincitorii lor, se înalţă o movilă singuratică, monument de bravură antică și de dușmănie, care și azi încă din sînul ei aburează spirit de dizbinare între mazili, cari vecinic se ceartă pentru proprietatea lor.

Întreprinderea avanturoasă a acestor doi frați renumiți și moartea lor tragică cășună o vie impresiune în ambele țări. Ea au fost sugetul unei balade rutene, numite Duma, care până în zilile noastre se conservează[5] în tradițiunea păstorilor, cari prin acte acompanează textul acestui cînt elegiac. O asemene crudă tratare a prizonierilor aprinsă nu mai puțin o cruntă vendetă din partea polonilor. La cea întâi bătaie ce au urmat, polonii nu dădură nici un pardon prizonierilor moldoveni și mumele ambelor națiuni plîngeau îndelung împătimirile crude ce au adus atîta doliu asupra lor.

---

[5] S. *Sarnicii Annalium Polonicorum*, lib. VII, pag. 1198 (Gh. A.).

Dar aceste barbare represalii erau numai semne a neputinței polonilor de a înfrîna cursul vincitori a lui Bogdan. Drept aceea, cu toate disfătuirile amorpropriului național și în contra intrigelor partizanilor lui Trifail, regile fu constrîns a intra în înțelegere cu Bogdan și a trimite trei din miniștrii săi, cari cu un asemene număr de plenipotenți moldoveni au închiet o convențiune cu următoarele punturi :

1. Elisabeta se va mărita cu Bogdan, pentru care papa, în privirea interesului creștinătăței, avea a rîndui un arhiereu la celebrarea cununiei ;
2. Bogdan va fi sincer aleat al Poloniei și al tuturor puterilor creştine în contra turcilor ;
3. În Moldova se va așaza statornic un episcop catolic cu clerul său, și ist din urmă punt cuprindea clauzula cum că Bogdan cu curtea sa ar îmbrățoșa ritul catolic [6].

Pentru îndoita solenitate a încheierei păcei și a nunței Elisabetei se făceau în ambele capitalii pregătiri pompoase, în care Bogdan se vedera triumfînd preste nenumărate greutăți pentru statornicirea soartei patriei și apărarea creștinătăței, cînd deodată pătimirea lui Alesandru se arătă nevindecabilă, căci, în mezul curei unui empiric grec, ce-l uda toată ziua în scăldătoare, spre a putea mai mult asuda toată noaptea, pacientul ș-au dat sufletul în 19 august 1505.

Astă tîmplare fu nouă pedecă în planurile lui Bogdan. Sighismund urmă fratelui său pe tronul Poloniei și prin o ambasadă au înnoit bunele relațiuni cu Moldova, însă parte pentru doliul răposării, parte pentru războiul ce s-au aprins între Polonia și Moscva, au rămas iar amînată cauza măritatului, în considerațiunea căria Bogdan au mărturisit o marinimie mai presus de ceea ce cerea interesul statului, încît el păzi pacea, fără a supăra întru nimic pe vecinii cei învăluiți în acel greu războl.

---

[6] De însemnat este că în acea epohă împăratul Maximilian, regele Franției Luis XII și Ioan al Danimarcei au propus țarului Vasili de a îmbrățoșa catolicismul (Gh. A.).

Întîrzierea peste măsură a acestei chestii îl făcea cu toate aceste a realiza în urmă tratatul cu arma în mînă, cînd Trifail, neadormit în intrigile sale, au provocat lui Bogdan despre altă parte un nou războl. Radul al III, numit Călugărul, care urmă pe tronul Țărei Muntene, neputînd nici el, nici poporul uita perderea ținutului Putna, luat de Ștefan voievod, folosindu-să de învăluirile lui Bogdan cu Polonia și încredințat că timpul ar fi acela favorabil a se vindeca, cu toată puterea sa au întrat în țară la 1507, au ars și au prădat politiile și satele acelui ținut păn la Siret. Asemene act și pradă din partea vecinilor compatrioți, care au fost simțit mai nainte toată puterea lui Ștefan voievod, îndemnă pe Bogdan a li vedera că bravura moldovenilor nu s-au deștins în mormînt cu părintele său; drept aceea, fără preget purcesă la Țara de Gios cu oastea lui aleasă. În puține zile curăți de atăcători ținutul împresurat, trecu Milcovul și până dincolo de Rîmnic pusă sub sabie toată Țara Muntenească, constrînse pe români la o bătălie decisivă lîngă Retezați, la locul numit Movila Găiatei[7]. Văzînd Radul voievod apropierea fortunei ce era să se discarce asupră-i și, ca pe antecesorul său, să-l arunce de pe tron, căută mîntuirea sa în propunere de pace; drept care, pe cînd aveau a se lovi oștile, se înfățoșă în mezul lor, în fruntea unei deputațiuni, Maxim, arhiereul țărei, care, născut din despoții Serbiei, prin evlavia lui și învățătură agiunse mai pe urmă la astă treaptă naltă. La vederea venerabilă cu care acest ecleziastic se înfățoșă, cungiurat de toată pompa arhierească, se plecară armele invincitoare. Maxim, prin cuvinte dictate de Evangelie și de politică, au vederat atît pacatul de a se măcela între sine frații născuți din o singură mamă, cît și dauna ce provinea pentru ambele națiuni răspîndind sîngile și puterea lor, care, spre mîntuirea creștinătăței, mai bine l-ar păstra în contra dușmanului comun. În discursul său învățatul orator s-au folosit de anumele locului unde soarta i-au întrunit spre a trăta, amintind că precum Gaeta au înlaptat odinioară pe Eneas, străbunul gemenilor frați fundatori

---

[7] *Gaeta*, cetate lîngă Neapoli, fondată în suvenirul doicei lui Eneas (Gh. A.).

Romei, de asemene astă movilă, consfințită numelui ei, prin esemplu să nutreză cu laptele iubirei pre moldo-români, gemeni unei singure mume. Drept care propuind o cruceadă în contra Semilunei și căutînd să stîrpească toată sămînța dizbinărei între ambii domni, au discoperit lui Bogdan urzirile cele trădătoare ale lui Trifail, care întețise și astă din urmă dizbinare. Bogdan, care nutrea în cuget planul cel măreț, preferîndu-l la a sa personală vendetă, lesne s-au înduplicat la propunerile de pace, încît a doua zi, 20 octomvrie 1507, urmă pe movila antică a Gaetei întîlnirea între ambii domnitori ; aice, în ființa acelui arhiereu și a boierilor țărei se subscrisă tratatul de pace și Radul giură pe sînta Evangelie păzirea condițiunilor, întărind pe totdeauna cesia ținutului Putnei cătră Moldova, cu cetatea Crăciuna [8], ca să fie margine între ambele țări învecinate, precum o statornici Ștefan voievod ; Radul au înturnat încă moldovenilor toate lucrurile răpite din acel ținut, după care Bogdan voievod se întoarse în triumf la Suceava.

Închierea cea repede a războiului, de la care Trifail așteptase rezultate favorabile planurilor sale, îl făcu a presimți catastrofa sa. Spre a o preveni, mai nainte de înturnarea lui Bogdan, adunînd cîtă avere au mai avut, trecu repede în Polonia, unde se declără de pretendent al domniei Moldovei, imputînd lui Bogdan tiranie, înțelegere cu turcii și dușmănie neîmpăcată asupra polonilor. Din aceasta disfirîndu-se înaintea ochilor lui Bogdan tot șirul intrigilor nemulțămirei lui Trifail și că în Polonia era cuibul mașinărei ce pănă amu au paralizat plinirea însoțirei sale, după ce au asigurat pacea despre amiazăzi, decisă a înnoi încă o dată pețirea Elisabetei, care de nou formal refuzată fiind de Sighismund, Bogdan giură a-și răscumpăra rușinea și a pedepsi pe traditor. De aceea el retrimisă în Polonia toate dresele pețirei, cu darurile regești, și se pregăti la războl.

Dar mai nainte, după ce se făcură în toată țara rugăciuni publice și agiun de trei zile, Bogdan depuse rugile sale în monăstirea Putnei și pe mormîntul nemuritorului său părinte ceru agiutorul ceresc în astă întreprindere dreaptă. Atuncea, chiar în mezul pregătirilor războlice, se însoţi cu o giună română din Moldova.

---

[8] *Crăciuna*, zidită pe ruinele anticei cetăți dacoromane de Ptolomeus numită *Pirum* (Gh. A.).

În acea epohă, Sighismund, păciuindu-se cu Moscva, trimisă o ambasadă strălucită la ducile de Meclemburg, să peţască de soţie pe fiica sa Ana, principesă de o frumuseţă estraordinară. Cînd deodată, în mezul pregătirilor de solenitatea nunţei, ce se făceau în Cracovia, regele căpătă fatala ştiinţă că Bogdan, cu o oaste puternică, să pregăteşte a-i turbura festinul şi a răzbate în Polonia. Sighismund, văzînd că în locul făcliei Imeneului se aprindea torcia Belonei, rechemă pe ambasadorii peţitori, ce agiunsese la Poznean, prochemă sub grea pedeapsă la arme pe nobilitatea polonă, înrolă pe mercinarii germani şi boemi şi prin grabnici trimişi ceru agiutori şi de la fratele său Vladislav, regele Ungariei. Vladislav n-au pregetat a-l disfătui de la acest războl, amintindu-i înfrîngerea ce au pătimit în Moldova polonii sub regele Ioan Albreht şi cît de vătămători lucru ar fi a lîngezi puterea Moldovei şi prin asta a deschide turcilor o cale spre Polonia.

Voind Bogdan să facă a simţi Polonia povoara vîrtutei sale, orîndui a se aduna oaste din toate olaturile Moldovei. Cîmpulungenii, cumanii şi vrancenii trimiseră îndoit număr de arcaşi, purtînd fiecare în cucură cîte 100 săgeţi, iar la coapsă cîte un pumnar cu îndoit ascuţit; între aceştia se deosebeau stoluri de săneţeri săcui, cu arma cea cumplită de curînd întrodusă şi în munţii lor, ţara de mijloc adună cete numeroase de pedeştri lăncieri, cu măciuci ferecate, cu securi înarmaţi şi cu pavăze de pele de bour; hotărnicenii şi codrenii de la Tigheci au trimis călărimea, ce prin ghibăcie şi repegiune era spaima duşmanilor; de la Suceava şi de la Baia se scoase un număr însemnat de tunuri, cu artileri saşi, sub povăţuirea unui genovez; amuniţiunile şi proviziunile erau încărcate pe telegari[9] de munte. Aceşti ostaşi, cu armele şi portul lor, se păreau re-nvieţi din seculile Romei, avînd o cămeşă păn la genunchi, o cingătoare, un tabar scurt pe umere aninat, opinci în formă de sandal, în cap o pălărie mică sau o căciulă ce acoperea părul cel comos. Astă oaste, sub Bogdan, o comandau boierii Cîrja, Patric, Arvat, Dinga, Zbera, Şendrea, Telab şi Săcueanul.

---

[9] *Teligar*, de la *teleagă* sau cal ce duce săgeţi: *tela-gerens* (Gh. A.).

Oastea de căpitenie, cu pojijiile ei înşirată în şesul cel întins dintre Prut şi Nistru, fu cercetată de Bogdan, care, adunînd în giurul său pe căpitenii şi stegari, le făcu un cuvînt pătrunzători, arătîndu-le strîmbătatea şi insulta suferită de la poloni şi îndemnînd apoi şi pe ostaşii giuni a se pildui de consoţii lor veterani, înalbiţi în cursul învincerilor. O aclamaţiune generală ură pe domnitori; buciumurile de aramă răsunară semnalul înaintirei şi bandierile naţiunale, stolite cu simbolul învincitorului balaur, voioase fluturau în aer, care răsuna de cîntecele răzbelice ale giunimei.

Mişcarea lui Bogdan răspîndi în Polonia o spaimă nespusă, de care cuprinşi locuitorii mărgineni şi nobilii fugeau înăuntrul ţărei şi în cetăţi. Bogdan motivă acel răzbel : 1. Pentru strîmbătăţirile ce făceau polonii moldovenilor, fără a putea căpăta vro dreptate, şi pentru cruzimile lor, 2. Pentru datoria cea veche a Pocuţiei, 3. Pentru insulta ce-i făcusă şi 4. Pentru refuzarea Elisabetei şi pentru protecţiunea ce se da rebelului Trifail. Oastea, după ce prin eserciţii şi rugi, ca în timpul lui Ştefan voievod, s-au pregătit şi s-au adunat lîngă cetatea Hotinului, trecu Nistru, parte în vad, parte pe plute şi pe barcele aduse de la Chilia şi Cetatea Albă, la 29 iunie, şi a doua zi sosi la cetatea Cameneţi, numită Podolski. De aicea cete de călărime se răspîndiră, în cîteva zile prădară şi arseră locuinţile cele înavuţite ale Podoliei. Neîntîrziet după aceasta, de-a lungul Nistrului oastea sosi înaintea cetăţei Halici, vechea capitală a Galiţiei, în care mulţi nobili cu avuţiile lor s-au fost refugit. După cîteva zile de asedie cu agiutorul tunurilor bombarduitoare, cetatea au capitulat şi s-au trădat cu toată averea şi garnizoana [10].

Moldovenii, însemnînd calea lor prin foc şi sabie, sosiră la cetatea Liov, unde se refugisă şi traditoriul Trifail, a căruia prindere era una din cauzile espedițiunei. După ce ei, în curs de trei zile, au asediat cetatea, ce era cu îndoite întărituri și canaluri încinsă, și după ce de pe muntele apropiet au bombardat-o cu o puternică artilerie, răspingînd garnizoana de oșteni și de săteni cu coase înarmați, a patra zi s-au dat asaltul general; în fruntea asăltătorilor se afla Bogdan, care au vederat curajul său și vîrtutea erculică, căci în mezul săgetărei, a grindinărei petroase de pe murii cetăței, cu braț puternic însuși au spart poarta și au deschis-o oastei, care adună de aice o pradă însemnătoare. Însă negăsind pe Trifail, care aflasă mijloc de a scăpa la munte în Ungaria, și încunoștiințîndu-se că regele Zigmund, în fruntea oastei de 60.000 de poloni și auxiliari boemi, se înaintea de la Cracovia, Bogdan, după ce scrisă cu săgeata pe poarta Liovului numele său, spre a fi Elisabetei de suvenir amar, iar locuitorilor de spaimă, și care în curs de veacuri s-au ținut minte, se întoarsă pe calea sa. Încărcați cu trofee, moldovenii atăcără cetatea Rohatin, au luat-o cu asalt și au prădat în monastirea cea înavuțită multe odoare și obiecte prețioase. Bogdan de asemene puse a se deștinde de pe turn clopotul cel manin, care era vrednic de mirare, orînduind a-l transporta la Suceava. În monastirea aceea, care era a capuținilor, se afla un călugăr foarte bătrîn, numit pater Vicenti. Nașterea sa era contimpurană cu ziua cînd s-au vărsat acolo acel clopot, pentru care călugărul, crezîndu-se gemene cu dînsul, i-au fost clopotar, iar amu, în adînci bătrînețe, conserva numai titlul onorar al postului său și dorea ca acel clopot, ce i-au sunat la naștere, să-i răsune și la moartea lui, încît, cu neputință fiind a-l despărți de fratele său de bronz, precum numea chiar pe clopot, au fost de nevoie a lua împreună și pe Vicenti. Acest bătrîn, șezînd pe car lîngă clopot, cu glas tare citea rugăciunile de Ave Maria și litaniile, iar bronzul răsuna suspinile durerei sale. Pentru transportarea acei povori manine erau la car înșirați un mare număr de boi. Din urgie și vendetă, mulți nobili prizonieri, spre agiutorul trăsuriei s-au îngiugat împreună cu Rafail Halițki, proprietarul Rohatinului. Acest transport cu prăzile, trofeile și prizonierii au agiuns la Suceava, unde clopotul, așezat pe turnul mitropoliei, răsună laude și mulțămiri lui Dumnezeu pentru favorul ce au dat armelor patriei. Dar Trifail, din ascunsurile sale, prin partizani, răspîndea prezisul că clopotul acela în curînd va suna căderea lui Bogdan.

---

[10] *Krotkie zebranie Kroniki Polskey*, pag. 110 (Gh. A.).

Aceste evenimente, ce aruncau o nouă lucoare asupra Moldovei și erau o răscumpărare dreaptă a afrontului și a daunei comune ce s-au fost adus parte din politica orbită de pregiudețe, parte din uneltirile perfide ale lui Trifail, au ovelit în ochii lumei națiunea polonă și au întristat foarte pe regele Sighismund, care la începutul domniei sale dizvolta un caracter înfocat și întreprinzători. Văzînd deci înfrîngerile oastei sale, căderile cetăților țărei, prăzile și sclăviile pătimite, s-au aprins de mare mînie și în public au giurat cum că va spăla rușinea și dauna națiunală în rîuri de sînge moldovan. De aceea amu nici atîta n-au voit să asculte de sfatul fratelui său Vladislav, care îl îndemna a nu începe un războl nou, pentru o cauză ce ar figura mai bine în un romans cavaleresc, decît în analile unei națiuni și al căruia rezultat nu poate fi decît vătămători pentru toată creștinătatea. Sighismund însă, împismăluit și ințețit de atîte familii nobile ce au perdut pe fii lor în războl și în sclăvie, mai ales au cerut a nu fi împedecat spre a da oastei și națiunei sale o satisfacere încruntată, pentru ovelirea ce au pătimit de la Bogdan.

Drept aceea, în 26 august 1509, purcesă în fruntea unei armate puternice, mai numeroase decît aceea cu care au fost combătut în contra Moscvei ; dar sosind la Liov și văzînd pe poarta cetăței zugrăvită figura înfiorătoare a lui Bogdan, întru atîta s-au mîniet, că se simți cuprins de oarecare friguri, care îl împedecară a se înainti, încît fu nevoit a încredința supracomanda oastei lui Nicolai Camenețki, voievod de Cracovia. Acest oștean, de asemene crud cît și foarte practic în trebile războlice, sosind la malul Prutului, lăsă acolo toată pojijia militară și, împărțind fiecăruia ostaș proviziune pe două săptămîni, repede au trecut rîul lîngă Ciceu [11].

Văzînd apropierea unei asemene fortuni, Bogdan au aplicat tactica cea înțeleaptă de a-și cruța oastea și a constrînge pe dușmani de a-și consuma însuși puterea lor. Drept aceea el se retrasă din cîmpie la locurile cele tari, cu care însuși natura dănui această țară pentru apărarea ei. Dacă oastea moldovană, în cursul înrumperei sale în Polonia, au întrecut în valoră pe acea polonă, apoi aceasta, intrînd amu în Moldova, mai mult au întrecut-o în barbarie și în cruzie [12]. Cetele lui Camenețki sămănau cu acele ale lui Atila ; ele purtau foc și sabie prin politii și sate ; nici sexul, nici vîrsta nu erau apărate și, sătoși de sînge, vărsau numai pe acel al dizarmaților. Cernăuții, Botoșenii și Ștefăneștii, politii neîntărite, fură răduse în cenușă. Apoi, după ce ucideau pe locuitori, îngiunghiau vitele cîte mai găseau pe la sate. Dar acești măcelători nu cutezau a se înainti mai înăuntru, nici a ataca cetățile sau pe Bogdan în pozițiunea sa, amintindu-și nevoile cele cumplite care au fost pătimit în locurile acele. Temîndu-se de un asemene rezultat, regele Vladislav au trimis doi ambasadori : pe Varlam Bornamiesa și pe Osvald Corlatki, spre a curma dușmăniile între aceste puteri. Ii însă nu agiunseră la timp să poată împedeca bătălia cea sîngeroasă care au urmat la Hotin.

---

[11] Munte lîngă Cernăuți (Gh. A.).

După ce polonii au plinit cruziile neauzite în curs de douăzeci de zile, se înturnară încărcați de prăzi și prizonieri ; atunce oastea moldovană, ieșind din codri, cuprinsără vadurile Prutului și au luat pojijia dușmanilor, încît aceștia, spre a nu cădea în cursă, fură nevoiți a se retrage spre Cameneți. Atunce Bogdan, ieșind din pozițiunile sale numai cu călărimea, neașteptat au lovit partea oastei polone rămase dincoace de Nistru, dar în acea zi scăderea repede a apelor au îndămînat în minutul critic pe gvardia polonă, comandată de Tvuravcki, a retrece rîul și a ataca la spate pe moldovenii ce asaltau tabăra polonă, plină cu avuțiile răpite. Din cauza locului stîncos, moldovenii discălecînd combăteau pedeștri și acum avînd a se apăra din două părți ii au încăierat lupta cea mai sîngeroasă și împismăluită. Polonii apărau trofeile ce aveau să mărturisască victoria lor, iar moldovenii combăteau de moarte spre a-i nimici, nu ca pe oşteni, ce chiar ca pe răpitori sălbatici ; furia şi opintelile lor au fost atît de mare, că la atacul taberei polone, întinse pe rîpele Nistrului, boierii păşeau în fruntea asăltătorilor ; măcelătura din ambele părţi fu cumplită, un număr însemnători de boieri au perit şi cîţiva răniţi au încăput vii în mînele duşmanului, precum Matei logofătul, Cîrja şi Patric, pre lîngă cari şi un număr însemnători de giuni nobili, numiţi copii din casă. Spre a-şi plini votul ce lăcrămînd Camineţki făcuse înaintea începerei campaniei, cînd au văzut la Podhaiţe movila în care erau îngropaţi 50 nobili poloni, discăpăţinaţi dupre ordinul lui Bogdan, au rînduit amu să se taie capul la un asemene număr dintre aceşti giuni moldoveni [13].

---

[12] *Benardi Vapovii Fragmentum*, pag. 541 (Gh. A.).

Astă tîmplare, ce au costat polonilor mult sînge şi perderea întregei gvardii regeşti, care în zale de oţel învăscută cu greu combatea pedestră, Sighismund au serbat-o la Cracovia ca o mare victorie, a căria rezultat însă, raportat chiar de hronografii poloni [14], se vederează că au fost deopotrivă vătămători pentru ambele părţi, căci în alt fel Sighismund n-ar fi acţeptat mijlocirea frăţîni-său. Astă mijlocire, care avea de scop a încheie pacea şi o întreită aleanţă ofensivă şi defensivă, de asemene s-au îmbrăţoşat de Bogdan, înfăţoşîndu-se plinirea planului favorit de a închega prin ea un troian nestrăbătut în contra propăşirei turcilor. Drept aceea s-au încheiat o armistare şi s-au întrunit în iarna aceea la Cameneţ-Podolski sus-numiţii plenipotinţi unguri, iară din partea Poloniei : marşalul imperiului Stanislav de Hodeţi, Ioan Lasku, episcop de Gnezno, cancelar al statului, Gheorghi Cicupeki, castelan de Belţi, şi Petru Tomiţki, secretarul regelui ; din partea Moldovei : logofătul Ioan Tăutu, boierii Toader, Isaac şi Ioan. Acest tractat, încheiet în 23 ghenarie 1510, sună că dupre mijlocirea regelui de Ungaria, spre folosul creştinătăţei şi ferirea pericului turcilor, va urma pace şi aleanţă statornică între tustrelele puteri ; drept aceea, 1. Bogdan părăseşte pretenţiunile sale asupra Elisabetei şi anulează actul giuruirei ce i s-au dat întru aceasta, 2. Prizonierii se întoarnă de ambele părți, 3. Stricăciunile și daunile unora și altora să se uite, 4. Spre a regula cearta pentru Pocuția, se vor denumi cîte 4 comisari din partea Ungariei, Poloniei și Moldovei, 5. Nici o parte să nu favoreze pe vrun pretendint, ci mai ales să-l alunge din țară, 6. Contractuitorii să-și deie agiutori reciproc în contra turcilor, 7. Comerțul să fie liber și vămile ca mai nainte. De asemine au abdicat fiecare parte la dezdăunarea cheltuielilor de război ce pretindea.

---

[13] *Benardi Vapovii Fragmentum*, pag. 541, 542 (Gh. A.).

[14] A. Gwanina, *Krokte zebranie Kroniki Polskey*, pag. 119 (Gh. A.).

Cu toate daunile ce au suferit în ist din urmă război, Bogdan s-au mîngîiet că închierea unei legături cu acele două staturi va favora planul său primitiv de a statornici pentru viitor soarta patriei și împreună cu aliații săi a forma o barieră puternică în contra încălcărei turcilor. Drept aceea, el propusă papei o cruceadă, însărcinîndu-se a conduce cutetrele armiile în Tracia. Papa, care la ist ocazion aprețui valora și sîrguința lui Bogdan, au mustrat pe Sighismund că n-au conlucrat prin însoțirea sa cu Elisabeta a lega mai strîns pe Bogdan către interesul Apusului și totodată trimisă un delegat la Sighismund ca, împreună cu trimișii Ungariei și ai Moldovei, să se reguleze astă chestiune a cruceadei. Congresul ce s-au ținut întru aceasta n-avu rezultatul dorit, căci fiecare parte avea casnicile ei greutăți și interesuri, fără a aminti că în unire stă tăria, încît și Bogdan, după atîte cercări și giuruinți, rămasă părăsit în propria sa putere.

În epoha pe cînd începu a se întemeia în Constantinopoli puterea otomană, alta, asemene ei, mai de mult înflorea în Taurida (Crîm), sub dinastia tatară a Ghereilor. Ștefan cel Mare se afla în relațiune bună și personală prietinie cu cel mai mare han al lor, Mengheli-Gherei, principe înțelept și brav. Însă agiungînd la bătrînețe, mînele cele lîngede ale lui Mengheli-Gherei nu mai puteau ținea în frîu oardele barbare ale tatarilor, cari, din osteni ce erau mai nainte, prefăcîndu-se în bande de hoți, începură a încălca Moldova, a o prăda și a trage în sclavie un mare număr de locuitori. În curs de trei ani, țara pătimi două asemene încălcări din partea tatarilor. În acea din urmă înrumpere, Bogdan înfrînsă la malul Nistrului numeroasele lor cete încărcate de prăzi și sclavi, din cari cete multe s-au înecat, și au ucis chiar pe Harcic Bitikerei, fiul hanului.

Cu toate aceste evenimînte fatale, Bogdan nu perdu încrederea sa în Dumnezeu pentru mîntuirea patriei și căută un aleat coreligionari în persoana marelui principe de Moscva, Vasilie Ivanovici, cătră care prin Polonia trimisă ambasadori. Deși departarea și învăluirile în care se afla atunce acel monarh cu Litva și cu ordinul teotonic nu-l iertau de a întinde îndată lui Bogdan o mînă de agiutori, dar acest pas fu folositori mai tîrziu pentru Petru Rareș, fratele lui Bogdan, pe care țarul Vasilie îl sprijini prin înfluința sa.

Fără nici un razem străin și bătut de atîte valuri furtunoase, Bogdan, ca un plutitori înțelept, n-au mînat vasul în contra vîntului, ce ș-au amintit de zisele cele înțelepte pe care nemuritoriul său părinte i-au lăsat prin testamentul politic, de a nu se răzăma în agiutoriul vecinilor săi creștini, cari erau de patimi și de intrigi din năuntru deșirați.

Spre a-și asigura pacea de partea turcilor triumfători asupra celor întăi puteri ale Europei, pe a cărora tron se suise sultanul Selim, întreprinzători și ambițios, Bogdan i-au trimis la 1513 o ambasadă cu daruri, care epohă și evenimînt turcii îl numără ca începutul suzerenitățe lor asupra Moldovei, deși multe acte diplomatice, tractate și războluri, chiar cu Turcia făcute, mărturisesc mai îndelungată independința acestei țări de orice înrîurire străină.

Cu toate că din epoha tradimîntului lui Trifail în Moldova și a fugirei sale din cetatea Liov mai nimic nu se auzea de dînsul, totuși spiritul său cel întreprinzători și mănos în nouă urziri n-au șezut în nelucrare. Însă cu planul lui au fost nevoit a schimba și scena lucrărilor sale, căci în Polonia, unde se recunoscu spiritul său neastîmpărat în turburare, nemaiaflînd încrezători, el se văzu nevoit a se strămuta în Ungaria și în Transilvania cu partida sa, compusă de un număr de nemulțămiți munteni și moldoveni, de cari pentru dauna patriei, și chiar a lor, țările aceste niciodată n-au avut lipsă, și asta mai cu samă se trăgea din vițioasa constituțiune, care, ca în Polonia, împărtășea pe fiecare boierin de dritul de a putea agiunge la scaunul domniei. Mînat despre o parte de ambițiunea sa, în care nu-l reținea nici o pedecă, și strîmtorit de datornicii săi, s-au văzut nevoit a cerca toate modurile de a scăpa din asemene pozițiune. Văzîndu-și însă și aicea înfrînate dregirile sale până amu urzite, nu i-au rămas alta decît a se subtrage din aceste greutăți prin o repede dosire de pe teatrul lumei, după care de partizanii săi formal s-au înmormîntat, spre mulțămirea guvernului, care, în puterea tractatului, era îndatorit a-l privighea, însă cu adînca întristare a creditorilor săi. Perderea neașteptată a acestui om de pe scena politică făcu o senzațiune însemnătoare mai ales în Moldova, unde-și avea întinse firurile uneltirile sale. Bogdan, scăpînd de un traditori ce nu agiunsăse încă a-și lua mulțămita în proporția crimenului său, au urmat în mai mare liniște a se îndeletnici cu măsurile din năuntru, țintitoare a vindeca suferințile trecute ale poporului, cari se dădu iar la pacinicile sale ostenele. Însă multe familii moldovene, nobile și sătene, mai ales acele din Țara de Gios și de pe țărmurile Mărei Negre, plîngeau floarea giunimei răpite de tatari, a căria număr se suia pân la 60 000 suflete. În epoha aceea de doliu public, clerul țărei și monastirile înavuțite, credincioase înaltei chemări și a voinței fundatorilor, au practicat zisele Mîntuitorului :

„Am flămînzit, și mi-ați dat de am mîncat ; însătoșat-am, și mi-ați dat de am băut ; strein am fost, și m-ați primit ; gol, și m-ați îmbrăcat ; bolnav am fost, și m-ați cercetat pre mine ; în temniță am fost, și ați venit la mine“.

Drept care mulți călugări, barbați ce nu se temeau a purta numai semnul crucei și între păgîni, nici își mărgineau evlavia numai în cuvinte, ci o mărturiseau prin fapte vii, s-au însărcinat a merge în Tauridă și pe la alte părți locuite de tatari, ca să răscumpere cu banii acelor monastiri pe moldovenii cari gemeau în sclăvia străinătăței ; încît acei cuvioși părinți, după învincerea periculilor ș-a nenumăratelor greutăți, se vedeau înturnînd în patrie părinților pe fiii și fiicele răpite și copiilor sărmani pe ale lor mume eliberate. Asemene evenimînte, în curs de atîța ani repetate, au cășunat nu puține epizoade tragice și interesante, vrednice a fi descrise de condeie mai ghibace, care ar mărturisi contimpuranilor toate nevoile cu care au combătut strămoșii, până cînd am agiuns la ist grad de față a siguranței politice și individuale.

Asemene răpiri de oamini, care urmau până în epoha memorabilă în care armele rusești au dizrădăcinat din Bugeac pe tatari, au ocazionat că nu puține familii moldovene avură și poate încă au afini (rude) între acii mohametani, lucru care au fost motivat prepusul că unele din familiile nobile ale Moldovei s-ar fi trăgînd din tatari, cînd este cunoscut că mohametanii în cazuri foarte rare își părăseau țara și religiunea, încît se poate asigura că, după ce bunii sau părinții unor asemene familii au fost cîndva în sclăvie, nepoții sau fiii lor, cunoscîndu-și uricul, s-au folosit de oarecare împregiurări favorabile spre a se înturna în patria lor primitivă[15].

În luna fevruarie, anul 1510, muri văduva lui Ștefan voievod, Maria doamna, muma lui Bogdan, pe care el o iubea cu un simțimînt de evlavie, ce era una din virtuțile nemuritoriului său părinte. Astrucarea doamnei se făcu în monastirea Putna, în mauzoleul măreț fundat de acel sînt domnitori spre a cuprinde rămășițele lui muritoare și ale familiei sale. După ce s-au îmbalsamat, răposata se espuse în curs de trei zile în biserică, lîngă tronul domnesc, unde cu toată solenitatea primea onorurile, ca și cînd ar fi fost vie. Apoi cu toată pompa arhierească și domnească s-au depus în cripta familiei, în fața lui Ștefan voievod, unde și astăzi răposază rămășițile ei. Dinastia domnitorilor Dragoșizi era atîta de iubită și respectată de moldoveni, că și la astă răposare poporul au mărturisit durerea sa prin manifistări publice, reținîndu-se de plăceri, agiunînd trei zile și umblînd în cursul doliului, ca și curtezanii, cu capul descoperit, femeiele de tot îmbrobodite și velate. Fiul cel duios însă, curs de nouă zile s-au retras în monastire de ochii publicului, petrecînd ca și monahii în agiunare și în rugi, care piozitate o repeta la fiecare an, în zilele aniversare ale morței părintelui și mumei sale.

---

[15] La anul 1804, pe cînd Moldova se întindea până la Nistru, Bugeagul era locuit de tatari; noi însăși am văzut la Iași, în sala mitropoliei, oaspeți tatari ce veneau să viziteză pe unchiul lor mitropolitul *Iacov*, care, precum e știut, era curat bun român și vrednic arhipăstori (Gh. A.).

Anul 1513 era însămnat de o iarnă foarte grea și cumplită, ca aceea ce, cu 300 ani mai în urmă, au căpătat nemurire prin catastrofa încălcărilor Rusiei. Munții se păreau strămutați în șes, căci pe alocure neaua asemăna văile cu culmile dealurilor. Pădurile dispoiete de coamele lor se păreau stahii negre, clătindu-se de vînturi deasupra giulgiurei mortale și astă scenă posomorîtă se turbura încă și de urletul crivățului, care cu furie dărma stejarii cei mai anoși. Gerul cătușisă cursul rîurilor, fiarile sălbatice, îmblinzite de o putere mai mare, ca în timpul deluviului (potopului) căutau societatea omului și petreceau cu dînsul în dumesnicie. Numai răutatea inimei nu se plecă înaintea furiei elementelor. Pe cînd Bogdan, în luna lui fevruarie, ce era aniversala doliului său, petrecea între morții monastirei Putna, deodată un stol numeros de înarmați făcu a răsuna în Țara de Gios strigătul rebel: „Să trăiască M.S. Petru voievod!“

Moartea lui Trifail era o enigmă și chiar amu s-au văzut numai ca un strategim, uneltit cu agiutoriul partizanilor, ca prin asta să adoarmă privigherea dușmanilor săi și să favoreze uneltirile sale cele nouă, încît, schimbîndu-și nume, port și chiar fizionomie, Trifail din Ungaria au trecut în Transilvania, unde dădu semnal partizanilor și refugiților de a se întruni. După ce au organizat în secret cetele sale înarmate, folosindu-să de asprimea iernei, care se părea moldovenilor a fi de agiuns custodie la marginea țărei, Trifail cu sumeție răzbătu pe la Oituz în Țara de Gios și, unindu-se cu congiurații săi pretutindene se proclama, sub nume de Petru voievod, ca domnitori al Moldovei, drept clironom al lui Bogdan, care, nevăzut fiind de cîtva timp, îl zicea mort în monastirea Putnei. Pe cînd deci domnitoriul, retras de lume, petrecea în cuget cu iubiții răposați, sunetul de arme îl trezi din meditația sa. Numele lui Trifail, cu toate crimele sale înfățoșîndu-i-se în memorie, au provocat o dreaptă urgie și pedeapsă asupră-i. Deci pe cînd

Trifail, ce prin a sale moduri sporisă ceata sa prin alți lesne crezători și doritori de schimb de domnie, se înaintea, deodată stoluri alese din trei părți cungiurase pe rebel și la podul din gios de Vaslui, în 27 fevruarie, l-au lovit, l-au înfrînt, au ucis pe toți compartașii săi și, prinzînd pe Trifail de viu, l-au adus înaintea lui Bogdan, unde îndată i s-au tăiet capul, care, de era mînat de o inimă bună, ar fi putut figura între întemeitorii patriei sale.

Atunci, spre semn de mulțămire pentru harul ceresc, se făcură rugi publice în toată țara și clopotul de la Rohatin au sunat la Suceava triumful lui Bogdan și pedeapsa traditoriului[16].

---

[16] Facturile de căpitenie ale acestei novele sînt întemeiete pe datele istorice, iar epizoadele țesute dupre tradițiuni (Gh. A.)

PETRU RAREŞ

LACUL

Rîul Prut, în vechime numit Brutus, ce dispică Moldova în toată lungimea ei în două părţi, agiungînd aproape de marginea de amiazăzi a ţărei, mai nainte de a se revărsa în Dunăre, respinse fiindu-i apele de undele acelui rîu puternic, formează un lac întins, care dupre numele antic al rîului s-au pronumit Brutis sau Bratiş. Poziţiunea topografică a lacului, la care vasele străine din Dunăre şi din Marea Neagră pot răzbate cu anevoie prin cele trei guri ce formează delta rîului, au menit a fi acest lac un adăpost şi port sigur pentru vasele ţărei, precum aceasta s-au practicat în veacul al XII de republica Bîrladului, a căria flotilă însemnată de galere cutriera Marea Neagră, făcea piraterii asupra vaselor de negoţ veneţiane şi genoveze şi îşi supusăse chiar Oleşia, politice faimoasă comercială aşezată la gura Niprului şi care era depozitară manufăpturilor Europei pentru comerţul Kievului şi al Asiei.

După a doua descălecare a românilor în Moldova şi unirea deosebitelor staturi mici sub o singură domnie, puterea înarmată a guvernului se concentra în acea de pe uscat, unde mai cu samă statul născînd se ameninţa de către vecini războlici. Aşa cît ţărmurile maritime, ca unele ce aveau o apărare naturală, se păreau de agiuns asigurate prin două cetăţi puternice : Chilia şi Cetatea Albă, care erau întărite cu numeroase garnizoane. De aceea Brutisul, ce dinioare furnica de galerele bîrladenilor și de vasele prădate, amu nu purta pe spinarea lui decît luntri de pascari pacinici și industrioși, pentru că aceste ape, fiind amestecate cu acele ale Mărei Negre, ale Dunărei și ale rîurilor Carpatului, formau o adunătură mănoasă de pește ales a acelor trei regioane și asta au atras pe malurile lacului numeroase colonii de pascari, cari, praticînd meșteria lor, duceau o viață ostenitoare, voioasă și folositoare. Rîpa răsăriteană a lacului se mărginea cu codrii Tigheciului, spre amiazăzi se dischidea luciul apelor lacului, unde pe cîteva arinișuri și insulețe tufoase se vedeau colibi păscărești, între cari întrețineau comunicațiunea luntri ușoare, ce ca soveice înaripate brăzduiau necontenit fața lacului ; iară rîpa apusană era presurată de mai multe cotunuri păscărești, între cari se înălța pe un muncel o casă mai mare, ce prin construcțiunea ei sămăna, și în adevăr era, a proprietarului acestui lac.

Îndeletnicirea unui așa mare număr de oameni în o industrie folositoare înfățoșa în toate zilele un tablo interesant, căci fiecare anotimp era însemnat de o neîntreruptă lucrare. Staneștile peștilor erau îngrădite cu palance pănă în fața apei ; pe la vaduri erau așezate vîrșe și etere țesute din vergele tinere de sălci, unde peștele, atras de curgerea apei, încăpea în cursă ; aproape de rîpă erau înființate peștine, în care se păstra peștele cel mai ales de fiecare feli. Se vedeau pascari nervoși cum deștindeau de pe luntri rețele manine păn în fundul apei, cînd alții, după ce le credeau pline, înotînd trăgeau capitele rețelelor spre mal, unde femeile și copiii, ce pănă atunce se îndeletniceau cu undițe, alergau cu paniere spre a culege vînătoarea de pește, care, mai nainte de a-și părăsi elementul cel umed, prin feli de feli de sărituri și opintele se nevoia de a scăpa din prinsoarea lui ; chiar și noaptea nu conteneau asemene lucrări ; deseori în liniștea ei, la lucoarea lunei și, în lipsa acesteia, cu fînare, se întreprindea o asemene vînătoare și nu arareori astă meșterie pacinică se încheia cu o luptă cruntă ; căci dînd preste un moron, cigă sau viză mare, aceștia, ce erau spaima peștelui mănunt, opuneau o rezistință mare și uneori primijduiau pe sumeții vînători, de nu le se nemerea, prin puternice și ghibace lovituri cu măciuci şi cu ostii, a ameţi şi a străpunge pe aceşti monştri ai lacului.

Astă industrie nu producea numai folos pentru pascari, ci şi pentru visteria ţărei, căci corporaţiunea era îndatorită, în loc de dabilă, a aproviziuna cu peşte cetăţile Chilia, Ghertina şi Cetatea Albă, precum şi magopeţia curţii domneşti de la Suceava şi încă a întreţinea un stol de înarmaţi şi cîteva barce pe Dunăre pentru apărarea marginei de amiazăzi a ţărei.

Îngrijirea acestor lucrări şi îndatoriri de mulţi ani o purta Cerinat, vechiul proprietari al acestui lac şi al olaturilor sale, care împreună cu soră-sa Domnina împărţea folosul şi liniştea acestei vieţe. Cerinat fusăse în giuneţe om de oaste şi unul din aprozii lui Ştefan cel Mare, pre lîngă care au combătut în bătălia cea renumită de la Rimnic în contra oastei întrunite românoturceşti, despre care în orele de repaus istorisea minunea întîmplată. Bătălia se făcu în ziua sîntului Procopie, a căruia agiutori nu-l invocă Ştefan voievod în zadar, căci în mezul tumultului luptei înfiorate, Ştefan, picînd de pe armasari, era aproape să cadă în mîna duşmanilor, dacă acest sînt patron nu l-ar fi învălit în un sul de nouri, din al căruia sîn, repede ca un fulger, au prorupt eroul, oborînd şi stărpind cetele opuse, după care au cîştigat cu triumf învincerea cea strălucită. Aice căpătă Cerinat o lovitură grea apărînd pe domnul său, care spre mulţămirea credinţei şi aproziei sale îi dănui acest lac, spre a împărţi folosul cu sora lui Domnina, asupra căria se întindea un misteri nepătruns. Domnina fusăse în zilele ei cea mai frumoasă dintre femeile Moldovei, tinerică, cu graţii încîntătoare îndănuită. Rămasă văduvă de la Rareş Hîrlăoanul, ea au fărmăcat inima lui Ştefan voievod şi fructul unui amori secret fu un fiu, care, dintre toţi fiii acestui erou, mai mult sămăna părintelui său şi în copilărie minea să fie barbat strălucit. Dar fericirea ei trecută Domnina o răscumpăra prin o îngrijire necontenită, în care mai mult de douăzeci ani de la moartea eroului plutea pentru soarta iubitului său fiu. Vie înaintea ochilor ei era scena de pe urmă a întîlnirei sale cu Ştefan voievod, cînd podagra cea nevindecabilă și ostenelile unei viețe strălucite îl țineau în cetatea Hotinului, fericat pe stratul durerei.

„Rareșo, zise atunce eroul cărunt, în ființa mitropolitului țărei, iacă minutul în care am agiuns la marginea vieței pămîntești. Dupre cum m-au luminat Dumnezeu, am pus la cale țara, ca să se poată păstra ființa ei sub apărarea celuia ce au înălțat-o. Amu mi-au rămas încă a-ți spune voința me de pe urmă în privirea ta. Dacă Dumnezeu ar fi prelungit firul vieței mele și dacă a noastră sîntă lege ar fi iertat să mai trec la o altă însoțire, tu erai femeia aleasă întru aceasta, tu, Rareșo, carea mi-ai născut pre cel mai tînăr fiu, ce încă în fragidă vîrstă minește a se face demn de vița Dragoșizilor. Însă, ca un păzitor al legei țărei, corona ei am încredințat-o lui Bogdan, fiului mai mare. Amintind apoi cît sînge s-au vărsat în Moldova din cearta fraților, pretendatori coronei sale, vreu ca uricul fiului meu Petru să fie tuturor, chiar însuși lui, ascuns ; crește-l și chivirnisește-l în meșteria păscăriei, pe lîngă Cerinat, credinciosul meu aprod, căruia i-am dănuit lacul Brutis cu olaturile sale. Aș putea, adaose a zice, pre tine și pre fiul iubirei mele să vă presor cu odoare și să vă dănuiesc moșii, dar acele ar fi un dar vătămători, ce v-ar împinge în volborea patimilor și a dizbinărilor, în un timp cînd unirea și concordia cetățeană va fi arma neînvinsă a moldovenilor.

Iar dacă vrodinioară, dupre voința Celui de Sus, Bogdan, au pe tron, au pentru țară combătînd, ar muri pe cîmpul bătăliei, fără a lăsa un moștean, și Petru ar fi în viață, atunce, dar numai atunce, giură amu înaintea lui Dumnezeu și în ființa s. sale mitropolitului, să te duci la Direptatea[1] țărei adunată și să înfățoșezi boierilor acest dres domnesc, sigilat cu inelul meu, ce ți-l dănuiesc ca o mărturie și spre aducere-aminte. Atunce Petru și tu să vă supuneți la cele ce va orîndui Direptatea, iar pănă în ziua aceea poartă în adîncul inimei tale îngropat ist mister ; spre mîntuirea țărei și a voastră aceste le cere, prin limbă de moarte, domnul şi părintele fiului tău."

---

[1] *Direptatea* se numea în vechime Senatul, precum astăzi *Adunarea* (Gh. A.).

Proşternută la picioarele sale, pe care Domnina li scalda cu lacrimi, i-au depus jurămîntul înfricoşat, despre care la tot minuntul îi amintea acel odor sînţit ce-l purta pe lîngă inima ei.

De douăzeci şi trei ani zăcea mistuit în cugetul ei misteriul ce nu era nimănui în lume cunoscut decît răposatului mitropolit Teoctist, încît cu moartea aceluia au perit şi unica mărturie vie. Ea se întrista că asemene cu dînsa se va stînge misteriul şi nici o rază de mărire va luci vrodineoară asupra fiului ei. De aceea deseori suspina zicînd: „Sărmanul Petru! Nu ştie a cui fiu este! Nici va şti vrodinioară, căci altă schimbare în soarta noastră nu văd decît aceea a perderei de speranţă, fiindcă Bogdan şi-au lăsat de moştean pe Ştefăniţă, care, deşi giune, au îmbătrînit în disfrînări şi în cruzie. De ar avea cel mai mic prepus de fiinţa unchiului său, nesmintit l-ar prosfora urgiei sale." Toate aceste şi caracterul energic al fiului ei o făceau să tremure pentru dînsul, nu cumva cazul să-l conducă în vro cursă, de care, din ziua răposărei măritului domn, ea îl credea împresurat.

Dar precum Domnina era turburată de motive grele ce-i erau cunoscute şi pe care teama inimei materne încă le sporea, de asemene un simţimînt nesplicabil cuprinsese spiritul giunelui Petru. În loc să urmeze îndeletnicirilor şi plăcerilor ce-i înfăţoşa industria păscară, fiul Domninei avea o plecare de tot contrarie. Abie ieşit din brudie, el vedera un geniu mai presus de anii şi de condiţiunea sa; jucăriile sale copilăreşti înfăţoşau purure lupte, şi din fiii pascarilor voia să informeze cete de ostaşi pe cari îi conducea la întreprinderi sumeţe, încît mai în urmă ceata acestor mirmidoni au cutezat a se măsura şi cîte cu vreun tatar, căruia se nimerea pentru pradă a se furişa pintre custodiile mărginene. Numai duioşia cea nemărginită care avea pentru mumă-sa îl reţinea de neastîmpărata dorinţă de a cerca în depărtare un obiect mai vrednic de întreprinderile sale. La necon-

---

[2] Omuleţi fără însemnătate (Gh. A.).

tenite întrebări ce făcea despre uricul său și despre soarta familiei sale, Domnina îi răspundea că un jurămînt sfințit și înfricoșat o reținea încă de a i le descoperi. Acest misteri mai mult îi aprindea fantazia, care ca pintre un văl cerca a gîci oarece mai presus de înțelegerea sa, și întețirea spiritului său o sporea încă auzirea multor fapte și crimine plinite sub domnia junelui și distrămatului Ștefăniță voievod.

Cel ce ar fi văzut numai îndeletnicirile cele pacinice și industrioase ale pascarilor acestui lac ar fi crezut că toată țara se bucură de liniște deplină și de aplicațiunea unor legi drepte. Dar gemetile țărei, ce suferea un jug tiranic, începusără a răzbate păn și în aceste locuri singuratice. Ștefăniță voievod era un domn june, plin de talent, dar și de vіții, distrămat în verșunie și crud vărsători de sîngele compatrioților săi. Cu veteranii bunului său au bătut pe tatari, au fost răspins cu ferice încercarea românilor ce voiau a restatornici mărginile țărei lor până la Siret, și un corp de acei veterani au combătut la Mohaci[3], unde armia creștină, în 29 august 1526, s-au sfărmat de turci și unde Ludvig II, regele Ungariei și al Boemiei, s-au înecat în o mlaștină, după care Ungaria în curs de 160 ani au purtat jugul otomanilor. Cu o oaste deprinsă a triumfa, cu un nume moștenit de la Ștefan cel Mare, acest nepot al său, în unire cu Polonia, ar fi putut plini încă întreprinderi mari, însă el au preferat a-și încrunta mînile în sîngele dușmanilor personali și a boierilor țărei, încît faptele sale cele tirane se asemănă cu acele ale lui Neron, căci, precum acela cu învățătoriul său Seneca, de asemene și acesta urmă cu renumitul hatman Arbore, crescătoriul său, pe care sau de geluzia creditului ce ave la oaste, ori din vreun prepus l-au discăpăținat în Hîrlău și după el și pe ambii săi fii, Teodor și Nechita. Asupririle și nebuniile lui cele nesuferite provocase în mai multe rînduri răscoale între popor și între boieri, însă pe aceste Ștefăniță le înfrîna cu puterea joldănarilor streini, de care pururea era încungiurat.

---

[3] Politioară în Ungaria de gios, aproape de Dunărea ; tot aice duca de Lorena cu armia germană au bătut de tot pe turci la 1687 și prin asta au curmat domnia lor în Ungaria (Gh. A.)

Dar în mezul distrămărilor sunătoare și a urgiilor sale un gînd întunecat turbura deseori seninătatea lui. Ca mulți principi, ce rareori sînt scutiți de crime, pe care ii le numesc rezon al statului, Ștefăniță, a căruia conștiință era încărcată cu multe nelegiuiri, se domina de prejudețe, credea în preziceri, în visuri, în farmeci și în amulete și de aceea avea la curtea sa o hîrcă bătrînă, de națiune faraonă, numită Arifta, faimoasă în arta mistică și în discîntec și care prin mai multe nemeriri a tîmplărilor viitoare cîștigase încrederea cea nemărginită a lui Ștefăniță. Arifta era tipul cel adevărat al rasei sale, venite de la rîpele Indului din Asia, de unde la 1400, înterită de armele lui Timur, s-au imigrat în Europa și, sub Alexandru cel Bun, un număr mare s-au statornicit în Moldova. Astă femeie, din ierarhia celei întăi cete faraoane, moștenise de la părinți secretele astrologiei și ale hiromanței, prin care, dupre semnele palmei omului, prezicea înrîurirea planetelor asupra soartei sale. Prin uneltirea ei, prin care cunoștea secretele familiilor, și prin minciunoase preziceri, care lingușau patimile lui Ștefăniță, ea avu mare parte în plinirea nelegiuirilor sale ; de aceea fu de public, de asemine ca și de dînsul, urîtă. Agiungînd bătrînețe prea timpurie, după o pătimire îndelungată, astă fermecătoare, simțindu-se aproape de moarte, chemă la dînsa pe domnitor și-i zisă cu limbă murindă că, ferindu-se pănă amu de a-i turbura viața prin ogurui rele, i-au ascuns un secret ce nu voia a-l lua cu dînsa în mormînt ; drept care, mai nainte de a trece în altă lume, îi descopere că în țară se află un om menit de ursită a-l destrona și a-i răpi viața ; îi făcu oarecare descriere a acelui individ, care între altele avea un semn la mîna dreaptă, că în Țara de Jos se mistuia sub formă de pascar și că numele lui era... Cînd îmbla să-l numească, deodată au amuțit și, cu tot ajutorul ce i se făcu de un preut și de un doctor, n-au putut să-i dizlege limba, încît mută, fără a da vrun semn înțeles, s-au deștins în mormînt cu misterul, lăsînd pe Ştefăniță în cea mai turburată nedumerire.

Trezit de astă împărtăşire plină de cimilitură, Ştefăniță cugeta zi şi noapte la vrun mod de a deplini descoperirea dodăitorului său, ce-i amenința peire, ca cum crimile sale nu ar fi de agiuns a-l pedepsi şi a-i răpi o putere atît de rău întrebuințată ; şi întru aceasta cu atîta mai mult se întărta, că pe ici, colo prin țară se vedeau simtome de nemulțămire mai prelungită, care amenințau o prorumpere încruntată, pentru că mulți din boierii distărați, parte în Ungaria, parte în Polonia, urzeau cu partizanii lor planuri de a mîntui țara de asemine pedeapsă, pe cînd chiar favoriții lui, obosiți a purta un jug tiranic, îl împingeau spre rîpa peirei. Compartaş al dregirilor sale era vornicul Trotuşanu, om distrămat, curtezan ovelit şi ghibaci, care în secret vîna pentru sine planuri ambițioase, pentru care în dregătoria de visternic, prin ghibace răpiri, ş-au adunat bani şi moşii, iar domnitorului crime, cătră care îl înlesnea. Nu era barbat patriot şi avut pre care să nu-l fi fost prosforat acestui sistem, nu era femeie, de orice etate, care să nu fi fost espusă curselor sale distrămate.

Astfel doamna, soția lui Ştefăniță, jignită de purtarea lui, întărtată încă şi de curtezanul Trotuşanu, începu a cugeta la un mijloc de a se mîntui pe sine şi pe țară de un asemine monstru.

Dar în epoha aceea neliniştea şi împărecherile domneau nu numai în țara Moldovei, ce şi Ungaria şi Transilvania învecinată erau teatrul evenimentelor mari şi a necontenitelor lupte civile. Astă din urmă provinție, atîrnată de Ungaria, să guverna de voievozi, locotenenți ai regilor, carii de la bătălia neferice de Mohaci o administrau sub înrîurirea turcilor ce o cuprinsăseră mai toată.

Atunce principele Ioan Zapoila, după ce s-au luptat îndelung pentru corona Ungariei cu Ferdinand I, ce se făcu mai în urmă imperator al Germaniei, prin o convențiune (1535) căpătă Transilvania ca un principat suveran.

Turcii, încă de pe atunce, în tratațiile lor diplomatice cu apusenii, întrebuințau pe streini, şi mai nainte de a încăpea ist interes în mîna grecilor fanarioţi, italienii, carii în ştiinţa limbei şi în astuţie se asemănau cu aceştia, se purtau cu multă ghibăcie în interesul otomanilor şi deseori erau mai mult turci decît chiar turcii. Luigi Griti, ducele de Veneţia, care pentru ambiţiune şi interes n-aflase mulţămire în patrie, fu unul din acei ce au jucat în astă epohă un rol însemnători în Constatinopoli şi, căpătînd încrederea sultanului, însărcinat fiind cu deosebite lucrări în certele Transilvaniei, se purta prin astă ţară, a căreia dizbinări ticăloase i s-au părut favorabile planurilor sale, încît, încunjurat de numeroşi sateliţi compatrioţi ai săi, nu înceta a-şi aduna partizani şi a-şi găti viitoriul.

În numărul acestora era unul numit Malaspina, cel mai faimos dintre bravii[4] şi sicarii Veneţiei cu o figură frumoasă, constituţie erculică, agerime de spirit şi limbuţie rară. Pe acesta cu mulţi alţii Griti îl trimese în Moldova şi-l recomendă domnitorului ca pe o persoană în stare de a esecuta cu nimereală ordinile sale. Malaspina află curînd moduri de a se insinua în creditul lui Ştefăniţă, a căruia binevroinţă o căpătă prin dese convorbiri, dregeri şi urziri ce altora se păreau neputincioase. Căpătînd îndeagiuns probe de vrednicia lui, Ştefăniţă, necontenit turburat de stahia necunoscută a Ariftei, în o noapte de insomnie chemă în camera sa pe Malaspina şi-i zisă : „Sinior Malaspina, cele ce până amu ai făcut pentru mine mărturisesc meritul bravilor de Veneţia ; din cîte mi-ai spus despre patria ta Veneţia văd că ea este o republică şi că în un punt să aseamănă cu Moldova. Patrioţii voştri, după legiuirea ce şi-au făcut, moştenesc toate dregătoriile cele mari ale statului şi pe dogele, adevăratul lor domn, îl ţin sub epitropie ; iar cînd acesta caută uneori să scape de acele obeze, ii au moduri de a scapa de dînsul. În ist punt zic că Veneţia samănă cu Moldova. Aice fiecare boier vra să fie domn ; de cîte ori ii s-au încercat întru asta, bunul şi părintele meu, pentru binele ţărei, i-au înfrînat, dar capetele acestei idre veninoase se renasc și sub cuvînt că eu sînt june, că lumea de față îmi place mai mult decît acea viitoare necunoscută, nu contenesc a face împărecheri. Iar amu, ca și cum nu mi-ar fi de agiuns neamicii văzuți, și în umbra misterului se poartă unul din cei mai periculoși. Acel necunoscut nu mă lasă a domni și a trăi în pace și a gusta plăcerile vieței ; de aceea mă vezi uneori răsărind în mezul desfătărilor și, cuprins de o neagră melanholie, vărs poate numai din prepus sîngele străin. Spre a-mi înturna repaosul și a mă feri de pacate, eu cer de la tine, Malaspina, să-mi dai pe acel dușman viu sau mort ! Ursita să vede că au păstrat ție onorul de a deplini aceea ce răposata Arifta, fermecătoarea curței mele, menisă. Bravo de Veneția, misteriile se deschid cu cheia de aur și se închid cu pumnariul !“ Și aceste zicînd, îi aruncă la picioare o pungă de matasă cu 1 000 țechini de Veneția. „Iacă, ia arvona întreprinderei ! Prețul întreg este înzecit.“

---

[4] *Bravo* este nu numai cuvînt de laudă, ce italienii îl dau şi unor miliani, carii pentru bani sau patimi ucideau prin ascuns ; asemine este şi cuvîntul *sicari* (Gh. A.).

Malaspina ascultă astă vorbă în tăcere și, parcă nesimțitor la sunetul aurului, răspunse : „Măria ta, bine ai asemănat pe patrioții venețieni cu boierii măriei tale ; și unii și alții au moștenit avuții de la părinți, dar rareori meritele lor ; ii se cred meniți numai a domni și a intriga, iar nu și a osteni în cuget curat ; de aceea drept lucru este, cum facem în Veneția, a curăți neghina din grîu, spre a nu incendia grînarul public. Ce se atinge de aflarea necunoscutului cu asemine semne, de și se va nemeri, apoi astă întreprindere va figura în cartea de onor a bravilor, că nu pentru aur, ci numai pentru faima noastră o voi întreprinde și pentru admirarea energiei și virtuților măriei tale.“

Spre a favora îmblarea lui Malaspina prin țară, Ștefăniță orîndui a se da o carte domnească, ca și cum sub nume de pelegrin catolic el s-ar fi îndrumat spre Ierusalim. După o amănuntă pregătire, ce l-au prefăcut în port și în vîrstă, luînd cu sine și cîteva droguri secrete, cu care avea să figureze prin țară și ca spițer, doctor și hirurg, Malaspina se îndrumă în avanturoasa sa expediție.

Cutrierînd Țara de Gios, n-au rămas lac, nici iaz, nici vro păscărie pe care Malaspina n-ar fi cercetat-o cu amănuntul, ţintind luarea sa aminte asupra pascarilor ce aveau vreo asemănare cu signalamentul şi dupre alte simtome care el însuşi ş-au fost închipuit. Aproape de două luni de zile umblase în cercetarea aceasta, tot sub formă de pelegrin la Sîntul Mormînt, aplicînd la unii şi alţii medicamente, plasturi şi scoţînd dinţi, scriind frigurile gratis şi dănuind femeilor cosmetice de întinerire ; toate aceste în dar, cu scop de a căpăta încrederea locuitorilor şi întrarea în casele şi în confidenţa lor. La lacul Racovei, un alt obiect atrase luarea lui aminte. Deşi împlîntat în crime, el n-au rămas nesimţitor la vederea celor trei movili manine ce se înălţau pe malul lui, cu cruci şi înscrisuri mărturisitoare triumfului strălucit ce au purtat asupra turcilor Ştefan cel Mare în 17 ghenarie 1475 şi pentru care atît la Roma, cît şi la Veneţia s-au cîntat Te-Deum de mulţămire. Deşi astă scînteie de entuziasm au stîns-o sîngele unui june pascar, despre care i se păru că putea fi acel pe care-l căuta şi a căruia mînă semnalată îmbalsămînd-o au luat-o cu dînsul. Practicînd astă meşterie şi tot preocupat de însărcinarea sa, agiunse într-o dimineaţă la lacul Brutis, mai mult pentru formă, decît de interes, căci el era sigur că la Racova închiesă problema sa.

Poziţiunea şi întinderea acestui lac, în apropierea mărei, arinişurile de pascari locuite îi înfăţoşau icoana Veneţiei născînde, cînd locuitorii Acviliei, fugind de stîrpitorul Atila, se adăpostiseră în lagunele Adriaticei şi din fugari se făcură domnitori şi înfrînători cursului triumfător al Semilunei. În mijlocul mişcărei industrioase a acestui popor de pascari, a vioşiei junilor, a cîntecului fetelor, Malaspina era surprins a vedea lîngă o casă şăzînd adîncită în întristare o femeie, care mai mult îndrepta ochii săi asupra lacului, decît asupra ţesăturei unor reţele, ce deseori îi scăpau dintre degete. Astă femeie era Domnina, căci fiul ei, unica mîngîiere a inimei sale, atras de patima vînatului, de mai multe zile trecînd lacul cu junii săi companioni, încă nu se înturnase ; şi astă întîrziere împlea cu mii de prepusuri inima ei.

Reîntrînd în rolul său cel ipocrit de pelegrin, cu un aer de umelire, Malaspina salută pe Domnina şi, în numele Madonei (Maicei Domnului), ceru adăpost și ospitalitate, ca unul ce în călătoria sa la Ierusalim s-ar fi rătăcit în aceste locuri dosite. Inima acestei maice, sfărmată de suferințele sale, ușor s-au îndurat de un mizer călător, deși figura lui cea străină înfățoșa oarecare oțărîre ; însă simțemîntul de ospitalitate, îndatinat între români, o au înduioșit, după ce el espuse canonul ce i-ar fi impus papa de a răscumpăra pacatele sale călătorind pe gios păn la Ierusalim. Domnina se duse în casă spre a orîndui de a i se aduce oarecare merinde, fiind și oara prînzișorului, cînd pascarii, încetînd ocupațiunile lor, se retraseră cu zgomot fiecare în coliba sa, ca să guste oarecare repaos în sînul familiei. Rămîind singur, Malaspina începu cu luare-aminte și cu amănunțime să cerceteze locurile și oamenii, cu atîta mai mult că, agiungînd la acest punt, ce era capătul țărei, nu-i mai rămînea altul de căutat. Spre a fi pregătit la orice tîmplare, el se folosi de singurătate și, dezbărcîndu-se de desacii săi, începu a cerceta drogurile ce le numea arsenalul de Veneția, cu presimțirea unui vînători, care, după ce s-au ostenit întru vînarea unei fiare, ochind-o, în urmă încoardă cu luare-aminte săgeata lui, spre a-i putea da o lovitură nemerită. Mai întăi scoase o fiolă cu un lichid foarte limpede, numit acva tofana, preparată din spuma unui om murind de gîdilitura calăului, venin faimos, care pe încet, însă nesmintit, conduce în somnul etern pe cel ce ar bea cîteva picături. După aceea scoasă un pachet ermetic închis, în care să afla în plicuri sigilate pulberea numită simpatetică, care, presurată pe un înscris, pe cel ce l-ar citi îl amețește pe loc și-l ucide prin apoplexie fulgerătoare ; mai cercetă o cutie de azbest, în care se afla migma faimoasă, numită foc grecesc, cu care Calinic au ars la 668 flota arabă ce împresurasă Constantinopoli. Mulțămit de reviziunea arsenalului său, Malaspina depuse toate în desaci pre lîngă mîna cea îmbalsamată, către care ar voi să mai adaogă una, spre a avea o păreche de a prezenta lui Ștefăniță voievod.

Domnina, cu îngrijirea ei, îi aduse ospățul și-l aseză la umbra arborului, unde veni și Cerinat. Malaspina, în cursul ospățului, prin rezicerea multor avanturi știu să ațîță curiozitatea ascultătorilor săi, în grad de a să interesa de soarta acestui strein, care pretenda că ar fi jertfa intrigilor și a nedreptăței corpului doctoral din Veneția, din care făcea parte, peste care încă i se adaosă un canon atît de greu.

Pe cînd urma această convorbire îndelungată, ceriul, ce pănă atuncea era sănin, și luciul lacului se legăna numai de suflarea unui zefir plăcut, începu a se posomorî despre răsărit. Fulgerile depărtate anunciau o fortună, a căria semnal începu a-l da și paserilor apatice, care în cîrduri zburau spre a se așeza în adăpostirile lor tupile; un întuneric cumplit se deștinse preste orizon, apa începu a se încreți, a forma valuri și cu putere lovindu-să de rîpile lacului unea răsunetul său cătră freamătul arborilor, între care șuiera orcanul, pe cînd tunetele și fulgerile asurzeau și luminau astă scenă înfiorătoare. În mezul acestei confuziuni se vedeau pascarii nevoindu-se unii să lege la mal luntrele lor cu funii mai puternice, alții să strîngă uneltele lor, și mulți cercetînd de nu descopăr pe companionii lor carii fortuna i-ar fi apucat în mezul lacului. Dar nime nu era mai mult îngrijit decît Domnina; fiecare bubuit de tunet, fiecare fulger rimbomba în inima ei și lumina rîul lacrimilor ce vărsa pentru fiul său, pe care imaginațiunea îl vedea în mezul volburei turbate, încît unica ei încredere era în rugile ce înălța cătră ceri. Malaspina singur, deprins la asemine luptă furioasă a elementelor, șidea în liniște și, spre a vedera mai bine, din cînd în cînd închina toaste în sănătatea fortunei, care, precum zicea, făcea un concert de tunete și fulgere; cînd deodată un chiot pătrunzători, ce au dat pascarul însărcinat cu privigherea, atrasă toți ochii asupra lacului, unde în depărtare se vedea o barcă luptîndu-se cu furia vînturilor și a apei întărtate. Atunce, cei mai ghibaci înotători, apucînd uneltele de scăpare, se nevoiau a da agiutori vasului, pe care puterea vîntului cîndu-l apropia, cîndu-l depărta de mal. Domnina, care pretutindene unde era pericolul vedea pre fiul ei, proșternută lîngă o cruce, chema agiutoriul ceriului și al oamenilor. Doi din cei mai harnici pascari, aruncîndu-se în o luntre, se nevoiau să agiungă la barcă, pe care aninînd-o au tras-o la port; și atunce se văzu un om ce cu o mînă dirigea cîrma, iar cu alta sprijinea o femeie, pe care, apropiindu-se de uscat și luînd-o în brațe, au depus-o sub arborul cel anuos. Toți pascarii încungiurară pe cel scapat, dar mai întăi Domnina-l strînse în brațe pe acesta ce era fiul ei și care zise: „Iată, mamă, îngrijește de astă neferice, care-i de două ori mîntuită“, arătînd o june femeie încă leșinată de spaimă ce suferisă în astă călătorie, în care vasfrîngerea era mai sigură decît scăparea.

Plină de bucurie despre venirea fiului său, Domnina se grăbi a da agiutori acestei persoane enigmatice și prin multe silinți i-au înturnat simțirile cele amorțite de spaimă și de osteneală. Necunoscuta, care prin frumusețea ei adusăse pre toți în mirare și în nedumerire, lîngedă încă fiind, să condusă de Domnina în casa ei, unde prin cea mai duioasă căutare s-au cufundat în un somn binefăcători.

Curiozitatea Domninei, a lui Cerinat și a vecinilor de a auzi rezicerea avanturei lui Petru n-au întîrziet a fi satisfăcută, pe cînd lui Malaspina ist june se păru prototipul aceluia ce era obiectul dorit al căutăturei sale. Încungiurat de ai săi, Petru începu a istorisi întîmplarea sa.

„Știți, zise el, că dorind de mult a face o vînătoare în codrul Tigheciului, m-am îmbarcat cu companionii mei și am trecut dincolo de lac. Norocul ne-au favorat de am dat preste un bour, care, deși nemerit de săgețile și dardele noastre, avu încă destulă vîrtute de a ne atrage prin rîpi și prin păraie în desimea acelui codru, unde policea sa ne înlesni a-l urmări și a-l oborî, în mezul unui chiot de bucurie și al cîntecului din bucium ce răsuna în tot locul. Osteneala și arșița zilei ne-au îndemnat a ne repoza pe malul unui rîuleț, unde am ospătat merindele noastre. Pe cînd companionii mei dormitau, eu ținteam ochii asupra cursului apelor celor limpezi, care, lovindu-să de prund, murmurau un ce melanholic, dar nu tîrziu apa se turbură de niște flori, care, în buchete legate, treceau în jos înaintea ochilor mei. Acele buchete, de mînă omenească făcute și aruncate în apă, nu puteau fi decît un semnal mut al unei ființe pătiminde; drept aceea, trezind pe companioni, ne duserăm cu toții în susul apei și peste un patrar agiunserăm la o săhăstrie întărită în forma unei cetățui, însă așa de mistuită în codru, încît numai întîmplarea putea să o descopere unui străin. Astă poziţiune făcea siguranţa săhăstriei; de aceea și păzitorii ei, compuși din puţini joldănari străini, petreceau atunce, precum se vede ca totdeauna, în benchete și în somn, și numai unul singur înarmat sta de pază la poarta săhăstriei. Signalul ce au dat cînii de venirea noastră agiunsă repede pănă în cămările de sus, de unde deodată au răsunat bocete și suspinuri deșirătoare. Dînd busta pintre păzitorii pe giumătate treziți din somn, am răzbătut acolo de unde venea acel răsunet, provocat de o scenă tragică. Aice zăcea pe un strat o femeie bătrînă în cea din urmă agonie, pe lîngă care în genunchi plîngea și se bocea o jună, care prin rugi și cuvinte duioasă parcă cerca să reţie sufletul bătrînei ce era aproape a părăsi dispoierea cea muritoare. La vuietul întrărei mele în camară, bătrîna, parcă învietă, văzînd pe un necunoscut, îmi zise: «Oricine ești, cred că Dumnezeu te-a trimis spre a mîntui onorul și viaţa nepoatei mele; te jur, în numele Celui de Sus, apăr-o de cursa dușmanului celui mai crud al Moldovei!» Aceste zicînd, bătrîna ș-au dat sufletul și mi-au impus datoria de a apăra pe asuprita leșinată la picioarele moartei. Lupta ce se încăierasă între companionii mei și între păzitorii săhăstriei au grăbit lucrarea mea; am luat pe femeia leșinată în braţă și cu arma în mînă mi-am deschis un drum între luptători; ieșind din poartă, m-am aruncat pe un cal cu sarcina mea și, urmărit de un singur arcaș, repede m-am îndrumat pe calea pe care venisem, pănă am agiuns la lac, unde mă aștepta barca și un luntraș. Eu n-am cumpenit între pericolul ce mă urmărea și între acela ce-mi înfăţoșa o furtună pe lac, și în adevăr, deși cu asprime, totuși vîntul de la răsărit mai răpede ne-au mînat aice unde am depus astă străină nenorocită. Dar cine-i, care-i istoria ei întristată, nu o cunosc, ca și voi."

Vrednicia și curajul ce în astă avantură vederasă Petru, despre o parte au împlut de bucurie pe muma sa, iar despre alta îi vedera periculile în care el cu ușurință se arunca. Ascultătorii se mirau de astă istorie, care însă rămasă o enigmă pentru toți. Nime între aceștia nu se arăta cu mai mare luare-aminte decît Malaspina, care cu atențiune asculta toate vorbele, iar cu ochii cerceta mișcările cele energice ale junelui și din toate i se păru că ista este anume acel consfințit însărcinărei sale celei criminale, de care deplin s-au încredințat cînd, fericindu-l despre ghibacea lui vînătoare, află de la dînsul că chiar cu mîna sa au oborît bourul, la care ocaziune Malaspina, făcîndu-să a admira acea mînă puternică, descoperi semnalul cunoscut. Din acest minut toate măsurile banditului țînteau spre plinirea nelegiuirei sale. Înțelegîndu-l ager la minte și îndănuit de însușimi mai presus de starea în care se afla, cu amori de patrie și cu dorință de mărirea ei, au căutat prin vorbe maiestrite a-l ademeni și a-i căpăta încrederea. Între altele lăuda pozițiunea lacului Brutis și a Galaților, care, sub o domnie mai îngrijitoare decît acea a lui Ștefăniță, putea face o politie rivală Veneției în comerciu cu Orientul ; el număra folosul pămîntenilor din contactul lor cu cei de la Apus și înșira mai multe alte vorbe ce ar fi cătușit pe oricare alt june ; însă Petru, convins că relile ce suferea atuncea patria, atît cele publice cît și morale, se trăgeau de la streini, cu anevoie asculta pe Malaspina, împuta mai ales compatrioților lui caracterul cel ovelit, răpitori și crunt, prin care un stol de venețieni s-au putut face organ crimelor lui Ștefăniță. Din astă convorbire Malaspina mai mult s-au încredințat de cîtă primejdie putea fi pentru Ștefăniță omul acesta, de care nu se îndoia că ar fi urzit planul ce împlea de temere pe Ștefăniță. Pelegrinul se retrasă înapoi, spre a medita în ce mod să pună în lucrare crimenul său.

Necunoscuta, restaurată de ostenelile și de spaima suferită, mîngîietă de îngrijirea maternă a Domninei, începu a cugeta la noua pozițiune, la oamenii ce o încungiurau și la viitorul ce o aștepta în astă singurătate. Cu toate aceste inima ei pătimindă nu rămasă nesimțitoare la fapta cea eroică și cavaleră prin care Petru o smulse dintre hoți cu pericolul vieței sale, prețuia respectul și îngrijirea ce-i mărturisea el și mumă-sa, și astă filantropie, ce era un balsam și mîngîiere pentru sufletul ei, fu totodată și un motiv nou de întristare, neputînd, dupre dorință, a recompensa o asemine facere de bine. Un simțimînt de priință, ce în inimă-i răsărea fără voia ei, să învăluia de simțimentul unei datornice recunoștinți cătră un pascar aprod marinimos ; despre altă parte Petru, cuprins de mirare chiar de fapta sa, vedea în acea necunoscută o nobleță și un mister, care mărea încă însămnătatea rezultatului ; juneța ei, grația cea de întristare învoalată și blîndeţile caracterului ei, care mai ales în asemine criză natural se vederează, ar fi subgiugat inima sa, dacă, cunoscîndu-să atît de depărtat de treapta ei, nu ar fi cugetat de îndată la mijloacele, prin deplinirea mîntuirei necunoscutei, a merita simpatia ei. Constrînsă și rugată de Domnina și de Petru a le espune uricul și șirul întîmplărilor sale, întrerumpînd deseori cu lacrimi istoria ei, au zis : „A cunoaște numele familiei mele nu vă va interesa atîta, pre cît soarta mea cea neferice, care au atras asupră-mi verșunia distrămată a tiranului țărei. *Ileana* mă cheamă ; lipsită de mamă, cresteam sub îngrijirea bunicei mele, pe cînd părintele meu împărțea în distărare soarta multor boieri, carii cercau a se opune nelegiuirilor lui Ștefăniță voievod ; figura me avu nenorocire a plăce acestui destrămat, dar nenemerindu-i-se nici un mijloc de corumpere, după ce petrecusem cu bunica mea o noapte în biserică la privighere, la ieșire, cînd întrasem cu dînsa în leagănul (trăsura) ce ne aștepta, care însă, precum mai tîrziu ne-am încredințat, nu era al nostru, ci unu străin ce semăna cu el, acesta cu repegiune ne scoasă din Hîrlău, însoțită de un străin, care, călătorind noaptea și ziua următoare, ne condusă în acea săhăstrie, unde Ștefăniță îmi trimesăse dese propuneri, cum că pentru mine se va despărți de doamna sa și mă va lua de soție. Cum v-aș putea zugrăvi durerea me, desperarea, văzîndu-mă în ghiarăle acestui tiran și neașteptînd de nicăire un agiutor ! Cătră aceste, bătrînețile și durerile bunicei mele o aduseră în o patimă gre, ce au răpus-o ; sufletul ei însă amînă zborul său pără în minutul cînd Providența, prin acest marinimos june, mi-au trimis mîntuire ; însă mă tem ca fapta cea vrednică să nu vă fie de pericol, mă tem ca, aflînd fuga mea, Ștefăniță să nu descopere locul petrecerei mele și pre mîntuitoriul meu, care nesmintit ar atrage asupră-i urgia și vendeta tiranului."

Astă istorisire pătrunsă pe toți de duioșie pentru junea neferice și de oțărîre asupra acelui ce împluse cupa crimelor sale. Petru, întărtat în gradul cel mai înalt, jură că nu va rămîne nevindecat un asemine crim plinit cătră societate și toți companionii săi juruiră de a o apăra și de a conlucra la deplina ei mîntuire. Atunce deodată Cerinat propuse a o așeza și a o mistui în unul din arinișurile cele mai tufoase ale lacului. Toți mărturiseau Ilenei interesul cel mai viu și propuse moduri de a asigura de îndată petrecerea ei, din care cea întăie măsură a fost a o învesti în port de țară. Domnina se însărcină cu asta. Dezbrăcînd-o de stofile cele de matasă, îi dete o cămeșă cu altițe și cu puișori cusută pe la umere, la mîneci și pe la poale, peste care o încinse cu o fotă vărgată de color vînăt, roșu și galben, picioarele i le încălță cu opinci și părul capului, ce era desfăcut, îl dresă în un conci cu cordele și cu floricele întrețesute, iar în locul cerceilor prețioși, alții de simplu filegram ; cu un colan de mărgele încingea gîtul ei, încît pe dinafară se părea că ar fi o păstoriță venită de la munte. Acest port, atît de deosebit de acela în care Ileana era deprinsă din copilărie, o prindea de minune ; spre a o asemăna de tot cu o păstoriță mocană din ceata acelor ce cu turmele lor iarna se deștind la rîpa Dunărei, nu-i lipsea decît sănînătatea, surîsul și cîntul doinei a acelor ființe fericite ! Văzînd-o Petru așa metamorfozată, cum au dorit să fie ea în adevăr, așa precum se înfățoșa acum înaintea ochilor săi celor înfocați, atunce simțimîntul său nu ar fi poate un motiv de întristare al inimei, ce ar revărsa un nou element de mîngîiere. Ileana, care mistuia numele familiei sale, nu putea ascunde nobleța ei și cu protectorii săi, ce-i mărturiseau cea mai vie duioșie, se consfătuia asupra mijloacelor cum ar putea, necunoscută, agiunge la Hîrlău ; dar în cugetul ei se ocupa în ce mod ar putea mărturisi mîntuitorului ei recunoștința sa. Pe cînd aceste convorbiri urmau în cercul familiei, Petru, acufundat în gînduri, căuta o distracțiune în obiectele dinafară, dar aice auzirile despre starea cea ticăloasă a țărei, despre nedreptățile și crimenele ce pe toată ziua se plineau amărau momentele sale, mai ales că, judecînd dupre ovelirea publică, nu prevedea nici un mijloc de îndreptare. Uneori plănuia să se depărteze în secret dintre ai săi, să se furișeze pănă la Suceava, să omoare pe autorul nenorocirei publice și să vindece afrontul Ilenei ; alte dăți cugeta să se înroleze în vro oaste streină, ungară sau polonă, și cu agiutoriul strein și a numeroșilor dișțărați moldoveni să realizeză mîntuirea țărei ; iar apoi, succesul întreprinderei sale, ce ar fi fericirea patriei și a sa proprie, drept mulțămită i-ar merita amorul junei necunoscute. Cuprins de aceste planuri plăcute, ce-i minea un viitor dorit, Petru se așeză sub arborul cel anuos, ce cu coama sa verde au fost umbrit jucăriile copilăriei sale și de la care amu reclama o oară de repaos.

Malaspina, ce nu-l scapa din ochi, văzînd că de arșița zilei pascarii și casnicii lor erau retrași prin colibile lor, spionă minutul cînd și Petru era ațipit de somn și apoi, dupre datina italiană, invocînd agiutorul Madonei, purcese spre adormitul, ţiind mistuit un pumnar înveninat, iar de față în mînă un plic, în forma cărței de drum, cu scop de a-l răpune prin unul sau celalalt mijloc. Un înger însă privighea asupra soartei acelui nobil june legănat de visuri plăcute ; lunecarea, deși lină, a lui Malaspina l-au trezit.

Văzînd aproape înaintea sa figura cea neagră și de rău ogur, aprinzîndu-se de o repede mînie, se aruncă asupra lui Malaspina, prepuindu-i un crimen, și nesmintit l-ar fi sugrumat, dacă nu ar fi pretextat că ar fi văzut un balaur ce se apropia de Petru și de care el, venind, l-ar fi mîntuit, cu ocaziunea mergerei sale la biserică, unde avea să se roage pentru continuarea călătoriei sale la Ierusalim, dupre cum mărturisea cartea lui de drum, care, spre a-l încredința, o înfățoșa lui Petru ca să o citească. Acesta întinsesă mîna să o ieie, cînd Ileana, ce, ieșită din casă, în depărtare observa astă scenă, se repezi între dînșii strigînd : „Nu lua ! Cartea este înveninată ! Nu de mult postelnicul Timpa au căpătat de la un străin o aseminea carte și cetind-o au amețit și au murit pe loc !“ Petru respinse cartea. Puind mîna pe pumnari, pe loc ar fi înjunghiet pe Malaspina, dacă ființa Ilenei nu ar fi îmblînzit furia lui. La răcnitul lui Petru, oricine altul ar fi împetrit de spaimă, afară de acest nelegiuit trufaș, care, aruncîndu-se în genunchi, își făcea cruce, bătea metanii, plîngea, se jura și protesta de inocența lui. Toate însă nu ar fi produs scăparea lui, dacă un eveniment mai însemnători nu ar fi întrerupt astă scenă.

Custoda, ce dupre datina acelei epohe nesigure de pe o înălțime privighea despre încursia tatarilor, dădu în acel minut un chiot pătrunzători și înștiință că din sus venea pe lac, repede plutind, un vas cu vîntrelele întinse. La auzirea acestei neașteptate veniri, tot cotunul îngrijit se adună într-o clipă, dar în cugetul lui Petru răsări ideea : nu cumva vasul acela să fie încarcat cu hoți ce vînau pe nenorocita Ileană ? Deci, lăsînd pe Malaspina într-o parte, rîndui a se suna larmă, a apuca toți dărzile și arcurile lor și făcu pe acei mai aprozi a lua junea în mezul lor și a jura că vor apara-o până la moarte pe aceea pe care Pronia, ca prin minune, o mîntuise și o încredințase sub apărarea locuitorilor lacului.

Dar Ileana, care purta încă întipărirea spaimei suferite, ca o turturică abia scapată de ghearele uliului, tupilată la sînul Domninei, tremurîndă, aștepta rezultatul acestei nouă fortuni. Iacă vasul se apropie și află toată împoporarea în o pozițiune răzbelică, dară Cerinat, văzînd că de pe catarg flutura bandiera țărei, au rînduit pascarilor să plece armele înaintea acestui semnal sfînt fiecăruia moldovan. Atuncea îndată de pe vas se deștinsă pe uscat armașul Șeptelici, propășit de un stegar și urmat de mai mulți arcași ; cu toate aceste nime nu se îndoia asupra misiunei acestora. De la domnia lui Ștefăniță nu putea veni alta decît asuprirea locuitorilor, vro nouă dabilă au cereri de producte sau de vite. Cuvîntul însă de urare : „Pace vouă, oamenilor buni !“, rostit de armaș, astîmpără oarece îngrijirea și ațîță curiozitatea despre o venire atît de nedeprinsă. Atunce armașul zise în auzirea tutulora :

— Ascultați, oamenilor buni ! Direptatea țărei, adunată în Suceava, trimite cuvînt de pace și de urare la toți boierii țărei, la mazili și la oamenii de oaste !

— Să trăiască Direptatea, strigară toți pascarii.

— Trăiască, răspunse armaşul, că domnul ţărei au răposat!

— Au răposat, murmură gloata, şi făcîndu-şi fiecare semnul crucei, adaosă : Doamne iartă-l, că mult sînge au vărsat!

Auzirea unui evenimînt aşa de neaşteptat cuprinseră pe toţi de mirare şi de spaimă, prepuind mai mari rele de cum erau în faptă. Deodată Ileana şi Malaspina fură cuprinşi de două deosebite simţiri ; cea întăie nu-şi putu ascunde bucuria că au scăpat de dodăitoriul ei, iar cel al doile înjura în cuget pre Satana şi pre toţi zeii infernali că prin moartea lui Ştefăniţă i s-au curmat o carieră de la care aştepta săceriş mănos, mai ales cînd ajunsăse a dizlega o problemă atît de grea. Amu prevăzînd cursul ce puteau lua lucrurile, ar fi dorit a se depărta de acolo, mai nainte de a se dezvăli de tot astă scenă serioasă. Spre a satisface curiozitatea adunărei despre moartea junelui domnitori, Şeptelici istorisi în scurt criminile cele crunte cu care s-au pătat acest strănepot al virtuosului Alexandru I, au înşirat victimile ce au prosforat patimei sale celei însătate, făcîndu-se, prin omorîrea hatmanului Arbore, ucigaş de părinte ; prin distărarea unui mare număr de boieri, părinţi ai patriei, tiran, prin batjocura soţiilor şi fiicelor virtuoase, încît, după ce au înstreinat de la dînsul pre toţi compatrioţii, nevoi chiar pe doamna, soţia sa, a curma impetul crimelor sale, înveninîndu-l la o cină în cetatea Hotinului, după care faptă, acuzîndu-se ea însaşi, s-au osîndit a espia (răscumpăra) astă crimă închizîndu-se în o săhăstrie pe toată viaţa sa. Dar pre cîtă oţărîre urma despre nelegiuirile domnului, pe atîta era mirarea despre cugetul cel marinimos al doamnei.

După aceasta Şeptelici au continuat a ceti prochemarea Direptăţei, adresată cătră toţi moldoromânii, prin care espunea cum Ştefăniţă n-au lăsat nici un fiu clironom ; apoi cu moartea sa stîngîndu-se dinastia lui Dragoş, reprezentanţii ţărei sînt chemaţi a se aduna la Suceava, spre a alege dintre boieri pe cel mai vrednic de a putea purta corona şi spata lui Dragoş, mai ales cînd streinii, văzînd ţara fără căpitenie şi turburată de nemulțămire, din pregiur amenință a-i impresura marginile : polonii reclamă Pocuția, ce cu sîngele și visteriile sale Moldova de un veac au fost răscumpărat-o ; transilvanii cer a retrage convențiunea prin care erau date în dispozițiunea Moldovei cetățile Chiuchelo, Ciceo și Balvanios, unde domnii țineau garnizoane și aveau depuse visteriile țărei și a boierimei ; tatarii și turcii pretindau cetățile Chilia și acea Albă și chiar frații din România voiau a-și restatornici marginele țărei pănă la apa Siretiului.

Dacă espunerea acestor mari evenimînte răspîndea între toți o sporitoare îngrijire și mirare, înfățoșîndu-le un viitor încă mai neferice, auzirea însă că cu moartea lui Ștefăniță s-au stîns vița lui Dragoș au fost pentru Domnina o rază fulgerătoare, care au luminat întunericul misteriului ce de atîța ani purta în inima ei. Trăgîndu-se într-o parte, mama lui Petru au căzut în genunchi și au chemat asupra fiului ei agiutorul Proniei, înțelepciunea și povățuirea, spre a conduce la capătul dorit sfînta ei însărcinare. Cînd Petru, întărîtat pănă la gradul cel mai nalt de pericolul în care plutea patria sa, prochema pe toți pascarii de a se înarma în masă și a alerga întru apărarea țărei, iar el însuși voia a merge la Suceava cu scop îndoit, a cere lege pentru Ileana, care au fost victima nelegiuirilor lui Ștefăniță, și a căuta ocaziune prin fapte strălucite a se face vrednic de simpatia ei, Domnina, ce-și păstra secretul anume spre a plini nalta ei chemare, s-au unit cu propunerea fiului de a conduce chiar ea pe astă jună pănă la Suceava, pentru care se dusă a face pregătirile de călătorie ; iar Petru și veteranul Cerinat, ce aveau a conduce în astă espedițiune pe armași, au rînduit a se întări vadurile trecătoare și cu palance cotunul ce înfățoșa un fel de cetățuie. Șeptelici adaosă amintirea a se păzi foarte nu numai de dușmani înarmați, ci și de acei ascunși, din care cete numeroase de străini, rămași de la Ștefăniță, s-au răspîndit prin toată țara și, sub deosebite forme, cearcă a o învălui și a o întărîta în interesul impresurătorilor.

La astă luare-aminte, Petru, amintindu-și de pelegrinul strein, a căruia ceartă o întrerupsesă venirea vasului, îl chemă în minutul cînd acesta, prevăzînd furtuna ce îmbla să prorumpă, cerca a se face nevăzut și se escuza cu datoria sa ce-l chema a nu-și întîrzie pelegrinagiul la Ierusalim. Dar Petru, a căruia prepusuri ajunsesă a se face fapturi sigure, apucînd pe Malaspina de gluga ce-i acoperea jumătate de față, o trasă cu așa putere că, scoțînd-o de pe capu-i, îi smulsă totodată barba minciunoasă și costiumul de pelegrin, lăsîndu-l în portul lui națiunal de bravo venețian, cu două pumnare la brîu !

Un strigăt de mirare, de dispreț și de furie prorupse din toate gurile. Toți, dînd busta asupra-i, l-ar fi sugrumat, dacă Petru, păstrîndu-l pentru o pedeapsă mai mare, nu l-ar fi aparat, pentru că în acel minut, cînd Ileana îl văzu în naturala lui ființă, recunoscu într-însul pe hoțul nelegiuit care unelti răpirea ei de pe mormîntul maicei sale și amu, cuprinsă de o nouă spaimă, căzu leșinată în brațile lui Cerinat.

Malaspina, care întăia oară încăpusă în o cursă din care nu era cu putință de a scăpa, n-au perdut speranța că perind să nu tragă cu sine drept vendetă pe jertva ce au fost menit injunghierei sau înveninărei ; drept aceea, pe cînd toți se sfătuiau despre modul călătoriei lor ce au propus a o face pe lac cu ambele vase, îndreptîndu-se pe la Galați și de acolo păn la Ghertina pe Sireti, unde stolul înarmaților avea să întărească garnizoana și să deie pe Malaspina în mîna județului, iar Petru, cu Domnina, cu streina și cu Cerinat aveau a continua mergerea lor la Suceava, Malaspina, folosindu-se de ocupațiunea lor, scoasă din desacii săi cutia cu migma cea incendiară și cu ghibacie o aruncă în barca cea mică, în care auzise că avea să între Petru cu Cerinat și care, după trecerea de cîteva oare, nesmintit ar fi ars-o dimpreună cu cei din năuntrul ei.

Cînd veni minutul îmbărcărei, Petru orîndui a lega pe Malaspina și a-l arunca în barca cea mare ; însă Ileana protesta din toată puterea ei de a se afla la un loc cu acel nelegiuit, pretinzînd că el, prin farmicile lui, încă și atunce ar fi putut deplini scopul nelegiuirei sale, încît cu toate rugămințile, împotrivirile și congiurările, Malaspina fu legat de catargul barcei celei mici și, precum ziceau pascarii întărtați, întors cu fața spre Ierusalim, ca să vadă de departe pe cei doi cruciați de pe muntele

Golgota. În mezul țipetelor și a blăstămurilor acestui bandit, care se văzu prins în propria sa cursă, în mezul îndemnului ce-și făceau milianii pascari, transformați în armași, și cu sunetul războlic al buciumului de aramă, propășiți de Petru, ce din mîna stegarului apucă bandiera Moldovei, care voioasă flutura în aerul cel lin, tot stolul purcesă plin de entuziasm.

Domnina cu Ileana și Cerinat se îmbarcară pe vasul statului, urați de pascarii rămași întru apărarea marginilor. Vasul, împins și de cursul apelor Brutisului, plutea repede; fiecine își ogura de bine și plănuia succesuri ferice. Dupre vasul acela urma barca în care Malaspina era legat și de obosală și de gemete se părea leșinat. Nu tîrziu însă navigatorii cu mirare se treziră de prorumperea incendiului barcei, ce deodată se cuprinsăse de flacără și se învălui de un fum îndesit negru, încît luntrașii, tăind repede funia ce o lega cu vasul statului, au scăpat pe acesta de pericol. După ce se rări fumul, din barcă nu se vedeau decît cîțiva tăciuni și țandure rar plutind, dar de Malaspina nici o urmă. Nime n-ar fi cugetat că acest hoț au știut a-și deznoda obezile și legăturile și, mai nainte de a prorumpe incendiul, au sărit în apă, înotînd ca o pasere apatică, cînd dedesupt, cînd deasupra apei, pănă ce agiunsă la un ariniș, unde între papură s-au mistuit, așteptînd ocaziunea favorabilă mîntuirei sale.

Pănă vor agiunge călătorii pe Dunăre pe la Ghertina și mai departe, noi îi vom propăși la Suceava, unde se dezbăteau afaceri foarte grele în care se afla țara.

DIREPTATEA

Catastrofa morței lui Ștefăniță, care se părea că ar precurma pătimirile din năuntrul țărei, îi deschisese mari pericole pe dinafară, dar totodată readunasă partizile personale și politice în una singură, țintitoare a lua măsurile cuvenite pentru mîntuirea patriei. Acoperind cu vălul uitărei criminile lui Ștefăniță, boierii decretară a i se face în monastirea Putna o înmormîntare demnă de dignitatea ce au purtat; şi dacă la acea ocaziune s-au văzut vărsîndu-să lacrimi, era numai pentru că cu acel domn se astruca cel de pe urmă din dinastia strălucită a lui Dragoş. După aceea se întruni la Suceava, reşedinţa ţărei, Senatul, ce purta titlul de Direptate, spre a se consfătui despre cele ce urmau a se pune grabnic în lucrare. Mai nainte, toată ostea, sub capitani buni, se trimisă pe la deosebite margeni ale ţărei şi se prochemă adunarea generală estraordinară, compusă din cler şi din toate treptele boierilor şi ale boierinaşilor, ca să păşască la alegerea unui domn dintre cei mai vrednici, în stare de a purta astă înaltă sarcină într-o epohă atît de fortunoasă. Dar amoriul propriu şi ambiţiunea, nedespărţite de natura omenească, nu stînsăse de tot nici în astă ocaziune uneltirile cele criminale. Din boierii cei mai vrednici şi aprozi, parte perisă sub securea cea cruntă a lui Ştefăniţă, parte murisă în esilul străin. Un singur boier, care întrecea în ambiţiune şi spirit întreprinzător, era vornicul Trotuşanu. Acesta poseda toate însuşimile de a agiunge la un scop propus prin căile cele mai nelegiuite, pe care le ştia acoperi cu vălul ipocriziei. După ce în şir îndelungat de ani au ştiut a se ţinea în postul de visternic al ţărei, în care adunasă mari avuţii prin feliurite moduri nedrepte, apoi prin linguşirile, sfătuirile şi îndemnurile sale grăbind căderea lui Ştefăniţă, cugeta la modul de a-şi asigura alegerea de domn. Însă, fiindcă nici numele, nici faptele sale în priinţa ţărei nu înfăţoşau titluri atît de strălucite, el se îngriji a ademini în proiectul său pe Mihul hatmanul, unicul veteran venerabil rămas din epoca lui Ştefan voievod, sub care cu glorie combătusă mai ales la faimoasa bătălie de la Baia asupra regelui Ungariei Matieş Corvin. Mihul, deşi agiuns la 84 ani ai vieţei, era încă verde de vîrtute şi de spirit, numai cu anevoie s-au înduplecat la propunerile Trotuşanului de a nu se feri de o sarcină, deşi grea, dar strălucită, în care avea a se face nemuritori prin mîntuirea patriei. În acest plan Trotuşanu atrasă pe boierul Cozma, care avea multă popularitate în ţară şi cu care pusăse la cale condițiunile împărțelei domniei viitoare, ce se răzăma pe o convențiune secretă, ca, după ce se va alege Mihul de domn, acesta să înfieză pe Trotușanul, care după moartea lui Mihu se va sui pe tron ca un moștenitori legiuit. Toate aceste se conjurară între partizani în adunarea nopturnă înaintea zilei de alegere, care se publică îndată după sosirea armașului Șeptelici cu cei de pe urmă deputați ai Țărei de Gios, între cari se număra și Cerinat. Dar mai nainte de a agiunge la Suceava, ist veteran, cu Petru și Domnina, credincioși giuruirei date protegiutei lor, trecusă pe la Hîrlău, unde nefericea jună găsi casa părințască prădată și părăsită, căci în timpurile din urmă ale lui Ștefăniță domnea anarhia și boierii disțărați, precum fu părintele ei, erau socotiți ca rebeli și averea lor părădosită. Văzîndu-se amu orfană și, după suferinți, încă lipsită și de averea părințască, dupre îndemnul protectorilor ei decisă a reclama la Suceava să i se facă lege și dreptate pentru toate pătimirile și daunele sale, cu scop a-și prosfora unei monăstiri toată averea și persoana sa.

Pe cînd Trotușanul și Cozma, cu partida lor, înainteau planul și pregăteau toate spre realizarea sa, despre altă parte un număr mic de patrioți, în a cărora frunte sta hat[manii] Brutu și Hîrea, cari înțelesăse acele urziri, erau determinați a se opune unei alegeri meșteșugite, ce avea să fie în folosul unuia, cu scăderea interesului public. Către acestea întîmplarea adusă că Domnina s-au adresat în cauza ei și au aflat într-înșii apărători și vindecători cauzei sale, iar ea, care purta în cuget planul măreț, au cerut a se înfățoșa însăși înaintea Direptăței, spre a espune pătimirile și a reclăma drepturile acestei june. Șeptelici au raportat despre lucrările sale în Țara de Jos, cum toate politiile, satele și cotunurile, auzind despre pericolul în care se afla patria, au juruit a-i prosfora averea și sîngele fiilor ei, cum mai ales în asemene manifestare s-au deosebit pascarii lacului Brutis, între care un june răzeș înarmă un stol de una sută miliani, pe cari i-au condus cu cheltuiala sa spre a-i înșira în oaste, espuind și un fapt de aprozie a acestui june, tîmplat în cursul călătoriei pe Dunăre, unde la întrarea vasului statului în gura Siretiului, un vas de pirați îmbla să-l atace, cînd, cu o săcure în mînă, sărind și acufundîndu-se în apă, făcu în coasta vasului o hîitură așa de mare, încît mai nainte de a fi hoții atinși de arme s-au cufundat și puțini dintre ii în not au scăpat cu viața. Înștiințarea despre entuziasmul locuitorilor pentru apărarea țărei au fost de bun ogur, și Direptatea, încuviințînd simțimîntul cel patriotic și aprozia junelui răzeș, orîndui a i se da în oaste un post vrednic. Iacă sosi și ziua cea mare a alegerei domnului. După ascultarea unei liturghii solenele, se întruniră în sala curței domnești Senatul, deputații și dregătorii țărei. Acea curte, cuprinsă în cetățuia Sucevei pe înălțimea ce dominează asupra politiei, era încă din adîncă anticitate urzită, însă în starea de față adusă de Alexandru cel Bun. Arcade gotice se răzămau în sală pe coloane de același stil, între care pe trei trepte se înălța tronul domnesc, cunjurat de paveze, de scuturi luate în bătălii de la dușmani și care sta acațate pe darde și alte unelte de războl, toate umbrite de bandierile națiunilor învinse ; deasupra spetezilor tronului se vedea pe părete portretul lui Ștefan cel Mare, iar tronul era învălit cu o horbotă neagră, în semn de doliu public. Două rînduri de jîlțuri erau înșirate pe ambile părți ale tronului, înaintea căruia sta postelnicul Șerpe, țiind în mînă un pergament și dresurile oficiale. Mai întăi întrară mitropolitul și episcopii de Rădăuți, de Roman și de Huși, apoi boierii, părinții țărei, în fruntea cărora pășea Mihul hatmanul, care cuprinsă un loc de-a dreapta tronului, după el Trotușanul, Cozma, Hur Bîrlădeanul, Vartic vornicul mare, portarul Balica, Cucoară și Matieș, iar spre stînga se așăzără post[elnicul] Brut, Hîrea, Petru Vartic fiul și într-un semicerc cu aceștia s-au așezat deputații aleși și trimiși din partea politiilor țărei. După ce post[elnicul] Șerpe au împărtășit adunărei scopul cel măreț al sfătuirei la care era chemată, s-au numărat candidații care dupre legile țărei puteau avea drept de a fi aleși. Dezbaterile asupra meritului fiecăruia candidat erau îndelungate și aprinse, patimile ambițiunei și ale interesului covîrșau simțimîntul cel drept în favorul binelui public și astă adunare înfățoșa în urmă tristul spectacol al elementelor unui războl civil. Din cuvinte aspre se încăiră cearta cea mai aprinsă și cei mai înfocați puseră amu mîna pe mănunchiul spatei, cînd deodată sunetul „tatarii !“ ribombă sub boltele antice ale salei și prin îndesirea adunărei își făcu loc un curier împulberat, care adusăse de la parcalabul din Cetatea Albă știre că hanul tatarilor, cu o oaste numeroasă, trecea Nistru. Ist evenimînt au electrizat toată adunarea ; partida Trotușanului, folosindu-se de el, re-nnoi opintelile sale ; pericolul iminent în care toți se văzură cuprinși au amorțit patimile personale și, fără preget, toate voturile se concentrară în unul, mîngîindu-se fiecare candidat că anii cei înaintiți ai veteranului Mihu nu vor întîrzie a face vacant tronul. Îndată se făcu și dresul oficial, întărit dupre datină de subscrisul și de sigilul membrilor Adunărei, și trabanții proclamară de pe tîrnațul curței alegerea lui Mihu de domnul Moldovei. Solenitatea bisericească ce avea să întărească actul alegerei s-au orînduit a se face a doua zi, iar în prezenta s-au consfințit a se lua măsurile cele mai grabnice în privirea siguranței statului și a se da ascultare reclamațiunilor și plîngerilor poporului.

Pe cînd era Direptatea încă întrunită, Brutu, dupre juruința dată, au espus adunărei răpirea cea infamă a unei fiice de boier, plinită dupre ordinul lui Ștefăniță, avanturile ei și minunata scăpare, prădarea averei părintești și cererea ei a i se face lege și a se rîndui la o monăstire. Spre a lămuri aceste, propusă ca Adunarea să asculte espunerea unei femei venite cu dînsa de la marginea țărei. Domnina fu întrodusă în sală ; aerul ei măreț de matroană, portul antic și negru, semnal al doliului, însuflă Adunărei un simțimînt de respect și curiozitate ; ea ținea în mînă un pergament, pe care-l dădu lui Brutu, care-l depuse pe masa logofeției. Boierii însărcinați cu cercetarea acestui act dădură un semn de mirare, își făcură cruce și strigară : „Dumnezeule ! Minunate-s faptele și misteriile tale ! Un fiu adevărat, din osul lui Ștefan voievod, trăiește și acest dres îl cheamă la clironomia tronului țărei !“ La auzirea acestor cuvinte, simtome de mirare, de bucurie și de urgie se încruceau prin vorbe și prin semne. Trotușanul mai ales prorumpea în cuvinte de plastografie, de înșălăciune, pănă cînd Mihul, ca trezit prin atîta zgomot, se sculă și cerînd ascultare au zis : „Prin votul vostru ales, datori sînt a rosti adevărul și dreptatea. Vă mărturisesc acum cele ce am purtat îngropat în sîn, că răposatul mitropolit Teoctist, în oara morței, m-au chemat și mi-au încredințat secretul ce-l ținea de la Ștefan voievod, că dacă vrodineoară ar avea a se stînge dinastia lui Dragoș și să rămîie tronul fără clironom, apoi Direptatea boierilor să aleagă de domn pe un fiu a lui, pe care l-au lăsat în viață necunoscut și a căruia mumă, pre lîngă dresul ce i-au dat scris de mîna sa, va înfățoșa chiar inelul cu care l-au sigilat și care-l purta pănă în oara răposărei sale ; deci dacă astă femeie va produce acel inel, atunce nu se poate îndoi despre adevăr. Cele ce voi, fraților și fiilor, ați ales, Dumnezeu încă n-au întărit prin bisericeasca binecuvîntare, ci mai vîrtos le desface prin astă minunată descoperire ; eu depun dignitatea la picioarele înaltului moștean. Vie, să ne închinăm și să-l înălțăm !“ Domnina scoasă din sîn inelul prețios, pre care, după ce Mihu-l recunoscu de adevărat a lui Ștefan voievod, l-au sărutat și ca o relicvie l-au depus pe tron. Atunce toată Adunarea au cerut să vie fiul cel de Pronie păstrat. Cerinat întrodusă în sală pe Petru, care prepunea că este chemat a istorisi tîmplarea scăpărei Ilenei. Cîtă mirare și bucurie produsă în Adunare înfățoșarea lui Petru, cînd mumă-sa, luîndu-l de mînă, îl prezentă zicînd : „Iată fiul !“ Acei ce-l admirasă mai nainte pentru patriotismul, energia și faptele aproade, despre care au fost raportat Șeptilici, au prorupt în zgomotoasă strigare : „Ista-i !“ Bătrînii, care purtau în memoria lor trăsăturile cele mărețe ale lui Ștefan voievod, le recunoscură reproduse în fizionomia acestui june, care se deosebea de părintele său numai prin o talie mai înaltă. Mihul, cel întăi, se apropie de Petru și sărutîndu-l îi zise : „Prin astă îmbrățoșare și închinare cel întăi recunosc pe Petru de fiu al lui Ștefan voievod și adevărat moștean al tronului Moldovei ; să trăiești, măria ta !“ Aceste cuvinte, ce înmiit răsunau în toată Adunarea, au cuprins pe Petru de uimire ; toată scena asta i se păru un vis, un farmăc, o cimilitură neînțeleasă, pănă cînd, după ce se făcu tăcere, cetindu-se în auzul tutulor documentul lui Ștefan voievod, au descoperit lui Petru și Adunărei tot cursul acestei misterioase încungiurări, prin care s-au oborît planurile cele criminale ale Trotușanului și a partizei sale ; însă acest nelegiuit, prefăcîndu-se, s-au arătat amu închinători și admirători acestui mister mare, ca unicul putincios pentru mîntuirea patriei.

Astă criză măreață și neașteptată, care ar fi amețit pe oricine altul, au arătat pe junele Petru în toată marinimia sa. După ce se trecu întăia impresiune, el au rostit cătră Adunare :

„A cui fiu sînt, pănă azi nu am știut, dară că sînt moldovan știu din ziua cînd am văzut țara împlîntată în nenorociri ! În acest simțimînt și în ist misteri recunosc voința lui Dumnezeu, care îmi impune sarcina grea de a apăra și a înturna drepturile încălcate ale patriei ; puterea ei stă în unirea compatrioților ; în aste două mă razim : în sfaturile cele înțelepte și în amorul părinților patriei. De îmi juruiți aceste, mă supun votului, iar dacă este întru asta neînvoire, rînduiți-mi un post la oaste, ca să combat și să mor pentru apărarea Moldovei." „Jurăm cu toți, răsună din Adunare, să pășim sub conducerea fiului lui Ștefan voievod, domnul nostru !"

Pe temeiul acestei declărări universale, se făcu îndată actul public. Ușerul despoaie tronul de horbotul cel negru cu care era învălit ; Petru fu de Mihul încins cu spata cea vincitoare a lui Ștefan și, învăscut cu hlamidă, stătu pe treapta tronului, unde fu urat de domn și suveran al Moldovei. Trabanții au încunoștințat despre astă minunată descoperire pe poporul adunat în giurul curței și care făcea să răsune aerul de mii de strigăte bucurătoare și cu care se unea răsunetul bronzurilor bisericești și acel al buciumului, ca și cum oastea ar fi raportat un mare triumf, ca și cum tot pericolul de care era țara amenințată s-ar fi precurmat, ca și cum epoha fericirei și a gloriei s-ar fi înturnat și Pronia ar fi răspîndit asupra țărei mănoasa ei binefacere prin *Petru* Măjearul, denumit *Rareș*.

Pe cînd deputații, împrăștieți între popor, istoriseau amănunțimele acestei descoperiri estraordinare, și Direptatea, împreună cu domnitoriul, au luat măsurile energice în privirea interesului public, Domnina și Cerinat, credincioși juruinței ce au dat Ilenei, au întrodus-o înaintea Direptății și au cerut a i se face lege pentru cele pătimite. Mîngîitoare au fost satisfacerea morală și dezdăunarea materială ce au legiuit Direptatea în favorul ei. Aceasta auzind despre descoperirea minunată, mai mult încă se prosforasă a se închide la o monăstire, spre a îneca în lacrimi îndoita ei pătimire de perderea familiei și a iluziunei inimei sale ! Astă deciziune se supusă spre întărirea domnului, care au aprobat dănuirea averilor ce ea făcusă monastirei pentru fapte plăcute lui Dumnezeu, iar satisfacerea morală ce i s-au legiuit n-au găsit-o de agiuns spre a remunera și a mîngîia o virtute așa de aleasă și niște astfel de suferinți ale unei orfane, care fu sfara tiraniei, ci deciziunea sa au rostit-o și au fost în modul următori :

„Minunea care azi m-au cuprins văd că încă nu s-au deplinit ; un domn al țărei, de neferice aducere aminte, au răpit unei vergure nobile părinții și averea ei, nerămîindu-i decît virtutea și lacrimile aceștia ; numai un domn iarăși îi poate înturna macar parte din cele perdute ; apoi precum în nenorocire îi eram părtaș, de nu se opune hotărîrei mele maică-mea și mă binecuvintează, fie de azi soarta Ilenei legată cu a mea în viață, căci eu proclam pe Ileana *de soția me și doamnă a Moldovei*“. Aceasta, în loc de răspuns, în genunchi proșternută înaintea domnului și soțului său, îi răspunse cu un rîu de lacrimi și de recunoștință. Adunarea se miră de acest act de marinimie, trabanții îl proclamară poporului, în mezul sunetului buciumilor ostășești și a bronzurilor bisericești ; propășiți de boierii țărei, părechea domnitoare cu mare cortej mearsă la biserica sîntului Dimitrie, unde se plini îndoita solenitate a întronărei fiului lui Ștefan voievod și a măritișului său cu cea mai frumoasă și demnă jună a Moldovei ; și în ist mod s-au plinit prevederea cea înțeleaptă a lui Ștefan voievod, care și după trecerea sa din viața pămîntească veghet-au preste soarta patriei.

Păstrarea cea misterioasă a fiului lui Ştefan în curs îndelungat de ani, descoperirea sa într-un moment atît de critic pentru ţară şi atîtea însuşimi estraordinare într-un june plin de înţelepciune, de energie şi de aprozie, de care în poziţiunea sa înjosită au dat atîtea prube, s-au crezut chiar o minune dumnezeiască în favorul moldovenilor, cari se electrizară de un nou curagiu şi priveau cu încredere în viitorul soartei lor. Dară, despre altă parte, acest neaşteptat evenimînt au paralizat planurile neamicilor, mai ales că apucările cele energice ale lui Petru îi însuflau respect şi reţinere.

Petru, deşi crescut între pascari, cercetînd în giur cu agerime pe vecinii ţărei, înţeleasă că puterea imperiului Ungariei s-au înfrînt prin bătălia de la Mohaci, după care turcii au împresurat ţara aceea. El cu plăcere văzu cum Transilvania era împărţită între două partizi, acea a regelui Ioan Zapoile şi acea a imperatorului Ferdinand, pretindent al coroanei Ungariei sub titlu de rege, şi că unul şi altul se nevoiau prin arme a-şi însuşi domnia preste ţara aceea. Cel întăi pas a lui au fost a încheie, în 13 decemv. 1527, cu Polonia un tratat[5] ofenziv şi defenziv asupra tatarilor, cari prin acest act se văzură constrînşi a păzi pacea în astă parte şi a se retrage în bugeacurile lor. Trataţiile secrete, care începusă Petru cu regele Ioan Zapoilea, îndemnă pe imperatoriul Ferdinand a preveni o asemene aleanţă şi a trimite cătră Petru o formală ambasadă în persoana lui Gheorghie Raihersdorfer. Acest ambasador, care cu solenitate se priimi la Suceava în curtea domnească de cătră Petru, încungiurat de boierii ţărei, au prezentat creditivele imperatorului şi au tratat despre oarecare condiţiuni, ale cărora cuprindere însă nu s-au părut lui Petru favorabile ţărei, drept care le-au amînat a se urma la Pesta, unde Ferdinand deschisăse o dietă naţională; dar nici aice, nici la Praga, unde în iunie, la 1528, merseră ambasadorii Moldovei, nu s-au putut încheie un asemene tratat, ce iar s-au amînat la o altă încungiurare. Petru, spre a face cunoscută ambelor părţi poziţiunea şi puterea armelor sale, pretestînd o insultă ce secuii ar fi făcut Moldovei, au întrat în Transilvania pe la Sepsi, Chezdi, Orbai, Cicu şi Ghierghie, în luna fevruarie 1528, pedepsind pe acei munteni şi răspîndind spaimă impregiur ; după aceea pe la Bistriţă s-au înturnat la Suceava, încărcat cu multă pradă, din care au zidit o monăstire. Astă demonstraţiune au îndemnat pe regele Ioan a cîştiga aleanţa lui Petru, întărindu-l în proprietatea cetăţilor Chiuchiulo, Balvanios şi Ciceo, pe care în caz de emigraţiune Moldova li avea în Transilvania de adăpostire odoarilor sale, încredinţîndu-l că dacă Ferdinand ar apuca domnia Transilvaniei, cu greu le lăsa proprietatea asupra acestor cetăţi[6]. După asta, îndată ce partizanii lui Ferdinand se ocupau a trada în mînele generalilor săi cetăţile saşilor, Petru cu o armie puternică întră de a doua oară în Transilvania şi la cetatea Marienburg, în 22 iunie 1529, dă o cruntă bătălie, în care armia împărătească şi acea a saşilor s-au sfărîmat de tot, perzînd desăvîrşit artileria, iar el cu multă pradă şi averi însemnătoare s-au transportat în Moldova, unde cu productul acestora zidi monastirea Probota, care este mormînt şi trofeu nemuritori al acestui domn. Prin asta s-au întărit alianţa între Petru cu regele Ioan, care, spre a înfrîna pe saşi, ce nu i se supuneau, iar au îndemnat pe Petru a întra, la octom. 1529, în Transilvania, unde au asaltat cetatea Braşovului şi, trecînd prin toată ţara pe la Bistriţă, au deşertat băile de la Rodna de tot argintul ce era adunat şi au pus garnizonă în cetatea Bistriţa, pe care o pretindea să i se dea ca mulţămită agiutorului căpătat, mai ales că Bistriţa era aşezată între Moldova şi între cetatea ei Ciceo din Transilvania.

---

[5] Dogiel, pag. 169 (Gh. A.).

Pe cînd sultanul Soliman asedia Viena, în lunele lui septemvrie şi octomvrie 1529, avînd scop vederat, după luarea acestei cetăţi importante, a supune tot apusul Europei Semilunei, Petru s-au consfătuit cu boierii ţărei cum că s-au apropiet epoha prevăzută de Ştefan cel Mare prin testamentul său politic şi că în asemene încungiurări era de preferat supunerea de bunăvoie a Moldovei sub condiţiuni favorabile, decît a aştepta a fi supusă prin puterea armelor. Drept aceea au delegat la sultan pe marele logofăt Tăutul, care au încheiet un asemene document, subscris chiar de sultanul[7], ca Poarta să aibă o supradomnie peste Moldova, sub următoarele condiţiuni :

---

[6] Jovios, apud Catona (Gh. A.).

1. Constituţiunea politică, legile, religiunea şi veniturile ţărei să rămîie neatinse ; 2. Domnii să se aleagă de cătră boieri ; 3. Sultanul este datori a întări pe acela, însă nu va putea să impuie ţărei un domn neales, nici a lepăda pe acel ales ; 4. Moldova să nu ţie niciodată cu duşmanii Porţei ; 5. Ci mai ales cîteva mii de moldoveni să agiute armia turcilor în espediţii ; 6. Moldova va da de bunăvoie un dar (peschiş) de 4 000 galbini, 40 cai şi 24 şoimi. Acest docoment preţios, ce se păstra cu relicviile sîntei Paraschiva în monastirea sînţilor Treierarhi, regele Sobieski, în războlul cu turcii, l-au ars la 1686. Dar principele Cantemir l-au văzut şi încredinţază despre cuprinderea sa de mai sus. Nu-i îndoială că un asemene document, dat din partea lui Petru cu boierii ţărei, se păstrează la Stambul, în arhivile împărăteşti. După statornicirea acestor nouă relaţiuni ale Moldovei cu Poarta, logofătul Tăutu au pus a se zidi în Constantinopoli un palat al Moldovei, cu o biserică, pentru locuinţa agentului ţărei şi discălecarea deputaţilor.

Planurile ce avea Soliman asupra imperatoriului Ferdinand, prin închinarea Moldovei sub suzerenitatea Turciei, s-au înlesnit, căci voind el a ocupa Polonia în vro ceartă, au îndemnat pe Petru de a deschide răzbel regelui Sighismund, cu scop de a recăpăta domnia asupra Pocuţiei. În urmarea acestora, Petru, la 1531, cuprinsă cu oastea sa acea provinţie, au bătut pe poloni, au luat Colomea şi cetatea Halici. După multe partnice combateri, au urmat, în 22 august, la Obertin, bătălia cea cruntă între moldoveni, sub comanda lui Petru, şi între poloni, comandaţi de hatmanul cel mare Tarnovski, care se baricadasă în o poziţiune întărită, încingîndu-se cu parcane şi cu cară răsturnate, încît călărimea cea numeroasă a moldovenilor nu putu opera asupra duşmanilor, ci numai pedestrimea, pentru că nici artileria cea puternică, din cauza poziţiunei polonilor, nu putea detuna cu nemerire, trecînd boambele peste capul polonilor. În asaltul cel înfocat a lui Petru, care se afla în cele întăi şiruri ale oastei, el căpătă două lovituri de sabie, ce-l nevoiră a se retrage; din asta au urmat confuziune în oastea sa. De o asemene împregiurare folosindu-se polonii, au ieşit din tabără, au străbătut şirurile moldovene şi i-au nevoit a se retrage în nerînduială, cu perdere de cîteva tunuri. Atunce polonii au urmărit pe moldoveni păn la Tărăseuţi, unde armata lor fu deplin sfărîmată. Această bătaie, care au vindecat perderea de la Obertin, au îndemnat pe poloni, după mijlocirea regelui Ioan Zapoilea, a încheia, în 22 fevruarie 1532, o armistare pe un an de zile, cînd în acelaşi an au sosit la Seimul de Petrikov ducele Griti cu plenipotenţă din partea sultanului spre a mijloci pace definitivă între Petru şi Sigismund. Dară de pe atunce ambasadorii Moldovei au fost descoperit că acest fin veneţian urzea în favorul său planuri secrete, spre a putea prin agiutoriul Turciei şi a Poloniei căpăta pentru sine domnia Moldovei, în care plan au aflat conlucrători pe cîţiva din boierii disţăraţi, ce petreceau în Polonia, împreună cu emisarii şi partizanii ce-şi pregătiseră el chiar în Moldova.

---

[7] Cantemir, în *Istoria imperiului otoman* (Gh. A.).

Urmărind planurile sale cu ghibăcie, acel duce neastîmpărat şi ambiţios, cu agiutoriul unei oşti turceşti de 7 000 oameni, au întrat în Transilvania, la 1534, sub pretest de aleat al regelui Ioan, însă în faptă spre a se face domn al Transilvaniei; după ce au întîmpinat în Petru neînvinse pedeci de a putea realiza planul său asupra Moldovei, apoi l-au îndemnat în numele sultanului de a veni în Transilvania, care atunce se guverna de episcopul Cibac, locotenent al regelui. Planul lui Griti n-au întîrziet a se descoperi prin omorîrea episcopului, care lucrare au învitat pe transilvani de a apuca armele asupra lui.

În astă generală răsculare ii alesără de căpitenie pe Mailat, cel mai vrednic dintre români, a căruia deviitori, mai în urmă, prin talente și bravură, trecînd din grad în grad în serviţiul public, au agiuns a se face astăzi una din familiile cele întăi ale magnaţilor Ungariei. Răscularea generală asupra acestui uzurpator l-au constrîns a se retrage cu oastea sa în cetatea Mediaş, care s-au împresurat. Aice au sosit şi Petru cu oastea sa, cu propunere de a nimici pe Griti pentru nelegiuirea sa şi duplicitatea asupra lui. După un scurt asediu, Griti au fost nevoit a capitula pe discreţiune şi garnizoana au depus armele. Dar acest om, odineoară puternic şi ambiţios, la ieşirea sa din poarta cetăţei înfăţoşă un trist spectacol de jucăria fortunei, care în agiunul mărirei sale l-au cufundat în genunea peirei. El ducea aceea ce-i rămăsăse mai preţios, un fiu şi o fiie, a cărora mamă era reţinută în cetate pe stratul unei grele pătimiri. Asemene repede prefacere a soartei n-au putut schimba, nici a îmblînzi furia duşmanilor săi, cari spre espiarea (spălarea) omorului episcopului Cibac, ca nişte lei încruntaţi se aruncără asupră-i şi-l tăiară în bucăţi. Astă catastrofă încruntată fu urmată în părere de un act de omenire din partea lui Petru, care orîndui a se conduce în Moldova copiii lui Griti, spre a-i feri de vendeta nesăţioasă a transilvanilor ; de asemene, conform cu îndatorirea sa către Poartă, au scăpat de peire un număr mare de turci şi le-au asigurat înturnarea păn la Dunăre, deşi mulţi din aceştia s-au omorît la trecerea lor prin munţii Carpaţi.

După astă espediţiune, care au întemeiet o nouă înrîurire a Moldovei în trebile Transilvaniei şi i-au produs o însemnată parte de pradă, Petru s-au înturnat în ţară, aducînd cu sine multe cete de unguri, ce s-au colonizat pe sub munţi. Folosindu-se de un nou pretest politic, Petru, neastîmpărat în purtarea războlului, în vara anului 1532 cuprinsă iar Pocuţia, unde stolurile moldovene împedecau facerea de cetăţi, şi în războlul ce atunce aveau polonii cu ţarul de Moscva, el întreţinea cu acesta relaţiuni prietenoase. Mijlocirea imperatului Ferdinand n-au putut aduce împăciuire între aceste puteri beligerante, pănă cînd Petru cu oastea sa, trecînd Nistru, 1538, au ars politiile Cervone, Iaghelinițe, şi la Siret au înfrînt de tot oastea polonă, care au perdut un mare număr de morţi şi 800 prinşi, pre lîngă care încă 60 din cei întăi nobili cavaleri. După aceea, la încheierea anului, s-au făcut un tratat formal, Moldovei folositor[8], cînd despre altă parte ghibacea sa politică au ştiut căpăta de la împăratul Ferdinand deplina cesiune a cetăţilor transilvane Chiuchel, Balvanios, Ciceiu şi Bistriţa, pentru care staturile Transilvaniei mult s-au întărîtat, însă de frica lui Petru nu cuteza nici macar a-şi manifesta nemulţămirea lor.

Trecuse amu zece ani de la minunata înălţare a lui Petru pe tronul strămoşăsc, în a cărora curs acest domn energic fu neobosit în întreprinderile sale ; el necontenit se purta cînd cu oastea sa prin ţările străine, cînd pe o margine, cînd pe alta a Moldovei, învingînd pe neamici şi statornicind siguranţa şi organizaţia ei din năuntru, întemeind şi instituturi plăcute lui Dumnezeu, precum mărturisesc multe înţelepte orînduiele ce pănă azi s-au păzit, încît în asămănarea marelui său părinte el se făcu spaima vecinilor, razimul şi lauda patriei, precum şi mîngîierea familiei, în a căreia sîn însă rareori i-au fost cu putinţă a gusta un repaus îndelungat. Doamna Ileana, demnă a împărţi o asemene soartă strălucită, era mamă a unui fiu de 9 şi a unei fiice de 8 ani, podoaba şi mîngîierea familiei, care agiunsăse la culmea fericirei. Dar dincolo de munţi, în Transilvania, văduva lui duca Griti suspina pentru fiii ei, cari, dupre ordinul lui Petru voievod, erau conduşi la Suceava, unde de un an zăceau în închisoare. Prin nestatornicia fortunei (norocului), despoietă de dignitate, de avere, singură în ţară streină, astă văduvă cerşitorea mîngîiere şi pîne ; într-o seară, petrecînd în cămara ei, acufundată în lacrimi, văzu înaintea sa un om străin, care în limba italiană o chema pe nume şi, amintindu-i persoana sa, răspîndi o rază de mîngîiere. Acesta era unul din sateliţii lui Griti, care, în urma catastrofei acelui duce, după multe învăluiri, purtîndu-se prin ţările învecinate, se reînturnă iar pe teatrul lucrurilor sale de mai nainte. Îndemnat parte de recunoştinţă pentru fostul său domn, parte de neastîmpărul naturei sale de a făptui lucruri grele şi periculoase, propusă astei maice neferice de a-i înturna pe fii, dar în fundul inimei sale celei înrăutățite se mistuia un plan vechi de vendetă, însușită mai cu samă locuitorilor din țările meridionale[9].

---

[8] Dogiel, pag. 617 (Gh. A.).

Oricît de avanturoasă au fost astă întreprindere, ducesa îmbrățoșă propunerea sa cu o inimă decisă a gusta astă mîngîiere sau a peri. Spre înlesnirea lucrărilor, conducătoriul se prefăcu în neguțitori de galanterii de Veneția, a căruia manufăpturi erau pe atunce din cele mai maiestroase, și de comisionar al negoțului de ceară, de care în acel timp Moldova esporta la Veneția o însemnătoare cîtime[10], iar ducesa era constrînsă a juca rol de femeia acelui negoțiant. Încărcați cu o proviziune de acele manufăpturi, ambii se îndrumară peste munți pe la Cîmpulung la Suceava, unde agiunsără pe cînd domnitoriul se afla la Cetatea Albă, în celalalt capăt al Moldovei.

Dupre orînduiala de atunce, neguțitoriul străin ce venea în țară era datori mai nainte a duce la curte producțele lui, spre a putea fi unele din ele alese de familia domnească. Acest comerțiant transformat, ce cu mai mulți ani nainte fusăse în țară și cunoștea Suceava, începu de îndată a încerca modul spre a-și putea plini planul. Mama cea neferice însă nu se putu reținea de a nu căuta, cu toată ferirea, a se înștiința de mai sînt în viață copiii ei și de petrec aice, precum se auzea. Furișîndu-se în giurul cetățuiei, unde prepunea că fiii săi puteau fi închiși, instinctul de mamă sau întîmplarea o conduse spre seară chiar sub murii cei înalți ai închisorei, unde la o ferestuică recunoscu pe copii, cari în limba italiană adresau rugi cătră lună, pe care, văzînd-o aplecată spre munți, o însărcina a duce mamei lor salutările și chemările de a-i mîntui din închisoare. Sărmana ducesă era aproape să leșine și numai caracterul ei cel energic o reținu a nu compromite întreprinderea sa. Înturnîndu-se la cvartiră, ea împărtăși conducătorului său descoperirea făcută și cu dînsul s-au pus la cale a se întroduce însuși ea la curte cu mărfurile ce ave. Cererea i fu plinită ; ea află pe doamna cu fiul și fiica-sa, care la ani și la figură se asămănau chiar cu copiii săi. Doamna alese cele mai frumoase din juvaeruri pentru dînsa și altele pentru fiie-sa și întrebă de prețul lor. Caracterul cel blînd al doamnei, afabilitatea ei și duioșia ce vedera pentru fiii săi deșteptară tot simțimîntul în inima ducesei și, uitîndu-și rolul și instrucțiunile date de conducători, prorumpse în lacrimi și răspunse : „Valora acestor odoare este prea mică pre lîngă prețul ce-mi poți da măria ta ; eu îl cer nu de la o doamnă puternică, ci de la o mamă duioasă, precum văd că ești ! De vrei să mă asculți, iartă să-ți vorbesc în patru ochi, în limba unei maice precum sînt și eu.“ Doamna, plină de mirare, trasă pe străina în cabinetul de alăture, unde ducesa i se aruncă la picioare : „Întoarnă-mi odorul cel mai prețios din lume, pe fiul și fiia me, cari de un an stau în închisoarea statului ! Eu sînt ducesa Griti, văduvă neferice, despoietă de toate, păn și de mîngîierea copiilor mei, cari în juneța lor nu au fost părtași crimelor părintelui lor, nici pot după dreptate purta pedeapsa lui. Petru voievod va fi avut motiv de vendetă asupra soțului meu, dară marinimoasa și virtuoasa lui soție îl poate feri de un crimen ce niciodinioară nu l-ar răscumpăra ! Te jur, doamnă, în numele Celui de Sus, în numele fiilor tăi, dă-mi fiii sau osîndește și pre maica lor a trăi și a muri cu dînșii în închisoare !“ Zisele sale le-au înundat un rîu de lacrimi, cu care scălda picioarele doamnei. Aceasta, înduioșită de pătimirile ducesei și a maicei, i-au mărturisit toată compătimirea ei, însă ea cunoștea bine neînduplecarea lui Petru voievod în cele ce o dată au rînduit. Între aceste două alternative aleasă, cu dauna interesului statului, a feri pe soțul său de un crimen și au decis în cugetul ei de a plini cererile ducesei. Dar aducerea întru plinirea acestei fapte era mult mai grea de cum chiar doamna credea. Petru voievod păstra pe fiii lui Griti pentru un scop politic ; de aceea, deși aceștia se tratau bine în închisoare, totuși nimăruia nu era iertat a întra la dînșii, afară de un credincios ușăr bătrîn, ce le purta de grijă și le aducea uneori și aceea ce filantropii în zile de sărbători trimiteau pentru închiși. Știrea cum că peste două zile avea a se înturna în Suceava domnitoriul au grăbit deciziunea doamnei de a plini nobila ei propunere înaintea acelui termin. Drept aceea, după ce au învățat pe fiul și pre fiica sa, precum și pe ducesa despre toate cele ce aveau a se face, mearsă cu fiii săi, ca din tîmplare, la cetățuie și în vizitarea acelei faimoase tării s-au abătut și la închisoare, unde se aflau cîțiva boieri pentru crimine de stat, și au cerut să vadă și pe copiii cei închiși. Ușerul, cu tot ordinul aspru ce avea, n-au putut refuza cererea doamnei, au deschis chilia și au lăsat-o să convorbească cu junii prizonieri. Vederea acestor victime nevinovate, mîngîierea lor văzîndu-se cercetați și compătimiți au întărit deciziunea energică a doamnei de a-i mîntui. Fiul ducesei Griti era de 10, iar sora sa de 7 ani ; în o boltă, unde o mică fereastă lăsa puțină lumină, copiii șideau îmbrățoșați pe un pat și la început se cutremurară la întrarea străinilor, însă apoi văzînd pe o fimeie cu doi copii, au prorumpt în lacrimi de bucurie, ca și cum ar fi revăzut pe mama lor. Doamna, spre a-i mîngîia, i-au îmbrățoșat și le-au zis că au venit să-i scoată din acel loc și să-i ducă în brațile maicei lor, însă le recomăndă a urma dupre cum îi va învăța. Așadar, fără preget, îndată fiii doamnei s-au dezbrăcat de vestimîntele cele prețioase și luară pe acele italiene ale prizonierilor. Preschimbînd pe fiii ei în haine și în rol, doamna au lăsat pe ai săi în închisoare, încredințîndu-i că peste puțin va veni să-i ia iar, și ieși cu acei ai lui Griti. Tuspatru copii erau fericiți despre astă tîmplare ; cei întăi se bucurau că conlucrează la o faptă bună, ceialalți că se duceau în brațile mamei lor, precum se și tîmplă, căci doamna pusăse toate la cale ca copiii să între în trăsură unde îi aștepta mama cea fericită, care, pre lîngă fiii ei, căpătă de la doamna daruri generoase și mijloace de a putea trece cu repegiune peste munți.

---

[9] La arabi și italieni s-au înrădăcinat practicarea crimenului numit „vendetă de sînge", în care cei afrontați prin giurămînt se îndatoresc a se răzbuna prin vărsare de sînge (Gh. A.).

[10] Esportarea de ceară din Moldova la Veneția era un ram mare de negoț pănă la începutul veacului, de cînd, din negrijirea culturei albinelor, la noi au căzut de tot acel negoț, ba încă ceara se întroduce amu la noi din Rusia și Galiția (Gh. A.).

Dar conducătorului nu-i fu de agiuns că copiii ducesei se eliberasă fără conlucrarea sa ; el avea, precum am zis, o propunere de veche vendetă ; deci, îndată după întrarea fiilor doamnei în închisoare, el se înfățoșă la ușer cu oarecare merinde, ce drept elimozină zicea că ar fi adus pentru cei închiși, și anume unile pentru cei mari, altele pentru niște copii ce de asemenea împărțau astă soartă. Cazul straordinar, urmat tot într-o zi cu acești copii, deșteptă prepusul ușerului bătrîn, care, primind merindele, cu un mod ghibaci au închis pe aducătoriul lor în altă chilie și prepusul său s-au întărit cînd, după pruba făcută, au aflat că merindele destinate copiilor erau înveninate. A doua zi, pe cînd ușerul îmbla să raporteze doamnei cele tîmplate, au sosit și domnul, care ceru îndată a-și vedea fiii săi. Doamna, pretestînd că ii s-au dus la preîmblare, l-au îndemnat de a merge împreună la cetățuie. Aice, intrînd în inchisoarea copiilor lui Griti, Petru văzu pre fiii săi ; mirarea sa s-ar fi transformat în mînie, dacă doamna și fiii ei, în genunchi, nu ar fi reclamat iertarea nenorociților, mai ales că aceștia în acel minut vor fi fost trecut peste munți. Dar cazul merindelor înveninate voind a-l cerceta, Petru intră în chilia unde era închis străinul, pe care l-au găsit încruntat în sîngele său, căci acela, temîndu-să de pedeapsa ce-l aștepta, noaptea s-au străpuns cu un pumnar. Mirarea domnului și a doamnei au fost însă mult mai mare, cînd în mortul criminal s-au recunoscut a fi Malaspina, acel bravo înfricoșat care pentru cele ce au fost juruit lui Ștefăniță voievod și pentru cele ce pățise la lacul Brutis au vroit a se vindeca, și însuși ș-au luat pedeapsa. Astă faptă filantropică au vărsat deseori un balsam de mîngîiere în inimile soților domnitori, în o epohă cînd o furtună politică din cele înfricoșate au zguduit tronul și au răspîndit asupra lor doliu.

*

Ungaria și Ardealul gemeau la 1528 sub povoara războiului civil și a preponderenții armelor otomane, de care ambele aceste țări erau ocupate. Pentru corona Ungariei se luptau atunce între sine doi pretendatori : Ferdinand de Austria (fratele renumitului imperator Carol al V, după care și dînsul se făcu imperator al Germaniei) și Ioan Zapoilea. Ist din urmă, declarîndu-se rege al Ungariei, se puse sub suzeranitatea Turciei, de la carea căpătă și formală investitură, precum și oaste de agiutori în contra lui Ferdinand.

Ambii acești rivali, în cursul luptelor, se anevoiau a trage în parte-le pe domnul Moldovei Petru Rareș, care în multe rînduri făcu a se simţi puterea armelor sale, şi mai ales în bătălia de la Marienburg lîngă Braşov, unde, la 22 iunie 1529, armia germano-spaniolă fu deplin învinsă, perzînd şi toată artileria sa. Un tractat formal, închiet la Viena, în 17 ianuarie 1535, între imperatorul Ferdinand şi Petru Rareş, restatornici pacea şi întări Moldovei posesiunea a patru cetăţi din Ardeal : Chiuchel, Balvanios, Ciceiu şi cetatea Bistriţa în apropierea preţioaselor mine de aur Nasut, care cetăţi aveau garnizoane moldovene şi erau în timp de răzbel şi emigraţiune depozite ale averilor clerului, ale naţiunei şi ale statului. Cearta cea veche între Moldova şi Polonia pentru posesiunea provinţiei Pocuţia, învecinată cu Bucovina şi interesantă Moldovei pentru înlesnirea comunicaţiunei cu Maramureşul, vatra românilor, de unde purcesăse a doua lor descălecare dincoace de Carpaţi, întreţînea un răzbel îndelungat între aceste două ţări, încît regele Sigismund, voind a-l precurma prin o generală înarmare a naţiunei (pospolite ruszenie), conchemă la arme toată nobleţa (szlachta), care armie, sub comanda hatmanului Tarnovski, făcea din Podolia încurgeri peste Nistru, prădînd şi căşunînd multe daune păn la Botoşeni, cînd un corp polon, înaintit până la Siret, de tot s-au înfrînt, parte din ostaşi s-au ucis, parte s-au prins, între cari erau 60 nobili şi 800 ostaşi prizonieri.

Astă vinceală răspîndi mare spaimă în toată Polonia şi îndemnă pe Sigismund a încheia cu Petru Rareş pace prin formalnic tractat, cu condiţiune ca Pocuţia să rămînă a face parte din Polonia, marginile ambelor ţări să se restatornicească şi nici un polon sau moldovan să se strămute peste marginea ţării fără ştirea guvernelor respective, convenţiunile vechi pentru procese, fugarii să se restatornicească etc. Astă înduplecare a lui Petru Rareş de a încheia o pace grabnică fu motivată de sporirea armelor otomane spre apusul Europei, sub personala conducere a sultanului Soleiman II, unul din cei mai înţelepţi şi războlici domnitori ai imperiului otoman. Acest sultan, pronumit de turci Kanoni, adecă legiuitorul, iară de creştini Magnificul (măreţul) şi Conchistatorul, adu-

---

[11] Vezi Dogiel, I, pag. 613 (Gh. A.).

săse imperiul la apogeul (culmea) puterii și al gloriei. El era crescut dupre sistemul principilor creștini, cu toate secretele artei guvernamentale, și s-au întronat la 1520, după moartea părintelui său Selim I. Amorul dreptăței era una din virtuțile sale. El au reorganizat tribunalile giudecătorești și au încredințat dregătoriile numai persoanelor cu dreptate și cu avere. „Voiesc, zicea, ca ii să samene cu rîurile care, pe unde curg, fac sămănăturile mănoase, iar nu cu povoaie care răpesc cu sine toate cele ce întîmpină.“ Faptele sale războlice le începu în Ungaria la 1521. El luă Belgradul, Sabaci și alte cetăți, după aceea ș-au întors armele asupra insulei Rodos, carea de 212 ani se afla în mîna cavalerilor crucieri retrași aice după perderea Ierusalimului și a Palestinei, la 1191. Asediul cetăței au fost îndelungat și au costat mulți oameni, după care șeful lor, Viniere, capitulînd la 22 dec. 1522, s-au retras pe insula Malta. Soleiman se înturnă la 1526 în Ungaria, unde în bătălia de la Mohaci învinse armia aleată. Ungurii aveau de agiutori și un corpus de moldoveni[12], și în această luptă Ludvig al II, regele Ungariei și al Bohemei, s-au înecat în o mlaștină. Soleiman, după ce au luat Pesta, s-au înaintit la Viena cu o armie de 120 000 ostași ; aice în 20 de zile au dat 20 asalturi zadarnice, care i-au costat 80 000 de oameni. După ce au învins pe persieni, au supus Egiptul, Georgia și au răpit de la venețiani Morea, reînnoi războlul în Ungaria, dădu o parte a țării lui Zapoilea, iară alta o reținu pentru sine, și la 1561, patru zile după ce au supus cetatea Sighetul, au murit în vîrstă de 76 ani. Imperiul său se întindea în Africa de la Alger, la Eufrat în Asia și din Marea Neagră peste Grecia și Epir. El era aspru, drept, mare administrator și se îndeletnicea cu matematica și cu istoria.

Dregerile acestui conchistator, înaintea căruia s-au plecat trei părți ale pămîntului și care amenințau a trage în al lor volbure și pe Moldova, au trebuit să deștepte îngrijirea lui Petru Rareș, care înfrînasă la Chilia un corp de trupe otomane. Prin mijlocirea sa au urmat o împăcare între Zapoilea și Ferdinand și s-au încheiet o triplă aleanță între dînsul și acești doi principi, cu scop de a se putea apăra în contra armelor turcești.

---

[12] Gebhardi, IV, pag. 621 (Gh. A.).

Soleiman, la auzul aceștii aleanță, mai ales după ce nu i se nimeri planul urzit de venețianul duce Griti de a reduce Ardealul în provinție turcească, au decis a trece din nou Dunărea împreună cu o armie puternică și a-și descărca urgia asupra lui Petru, ce-l socoti, precum era, sufletul acestei aleanță, spre a-l nimici și a reduce Moldova toată în o raia turcească.

La apropierea unei asemine furtuni, Petru, în încrederea dreptului său și dupre esemplul mărețului său părinte, au luat cu îndatinata sa energie toate măsurile putincioase de apărare, însă nu fără împovorarea țării, pe care, după ce au supus-o la cele mai grele dabile, începu a o stîrpi prin foc, spre a îngreuia marșa neamicilor. Locuitorii au căpătat ordin de a se retrage între munți, alții prin cetăți și palance; Vrancea, Codreni, Comanul, Dorna și Catelina se împoporară de fugari; politiile și satele Țărei de Gios, fumegînd, se prefăceau în cenușă, iar averile statului, ale clerului și ale boierilor se depusără, cît s-au putut, în cetățile moldovene din Ardeal. La astă ocaziune și la alte asemene de mai în urmă s-au transportat acolo și au rămas înstrăinate documente publice și private, multe obiecte prețioase, din care parte se află depuse prin arhivile Ardealului și ale Ungariei, precum însăni ni-am putut încredința.

Ciceul, una din cetățile moldovene în Ardeal, așezată între munți, pe calea ce conduce la Maramureș, era în vechime stațiunea de comunicare între românii de dincolo de munți. În astă cetate, mai întărită decît celelalte, pe o stîncă, Petru rînduise de comandant pe parcalabul Simeon și ordonă a se transporta, pe cît s-au putut în pripă, odoarele și arhiva statului, iar apoi, dupre puterea și iuțala lui Soleiman măsurînd greutatea pericolului, au trimis acolo pe doamna sa Ileana, pre fiii săi Ilieș, Ștefăniță și fiia-sa Roxanda, conduși de episcopul Atanasie, ce era confident și mărturisitori al curței, și cari în acel azil sigur aveau să aștepte rezultatul tîmplărilor ce erau a se disfășora în Moldova.

Despre altă parte, tatarii Crîmului, cari în epoca lui Ștefan cel Mare, sub hanatul lui Mengheli-Gherei, petreceau în pace cu Moldova, amu, atîrnați de sultanul din Constantinopoli, ca un nour de locuste începură a împresura marginile țării și, împărțind puterea Moldovei în două părți, i-au îngreoiet măsurile de apărare ce avea a opune în două deosebite laturi. Atunce toată țara sămăna o tabără înarmată ; ostașii veterani își ascuțeau armele și învațau pe cii giuni ; uneltele de pace fură prefăcute în omorîtoare, ferul aratrului (plugului) luă formă de spadă și de săgeată ; falcea (coasa), care era destinată a secera grîne și iarbă, schimbîndu-și forma, se făcu armă omucidală ; păstorii încredințară femeilor și giunilor îngrijirea turmelor ; buciumul de aramă și sunetul bronzurilor chema la arme pe apărătorii patriei. Dar astă mișcare nu fu deopotrivă de toți urmată. Boierii cei bătrîni, sîmțind lîngezită și amenințată puterea lui Petru Rareș și a țării, ar fi dorit a se supune sultanului, spre ferirea nenorocirilor mai mari ; unii din cii giuni, însuflețiți de ambițiune, prevedeau în căderea domnului lor putința de a agiunge în locul lui, iar poporul, obosit de a purta povoara dabililor și a luptelor necontenite, întărîtat și de șoptele unor uneltitori, aștepta în nepăsare detunarea fortunii ce se apropia cu mare zgomot. În astă încungiurare critică, egoismul și dezbinarea au paralizat toată puterea țării. Rareori un popor s-au periculat și au perit pentru că s-au atacat de o oaste mai puternică, căci popoare mici, precum și moldovenii, au purtat vinceală asupra altora mai mari, cînd o vie voință i-au însuflețit ; dară prin dezbinare cetățană, prin vînzare și prin proiecte utopice, ce nu se pot pune în lucrare, cele mai mari staturi au căzut, iar cele mici, ce voiau repede a se înălța, fără însă a cumpăta puterea lor, s-au paralizat în cursul lor, poate pe seculĭ.

Astfeli de icoană au înfățoșat și pe Moldova în acea epocă critică ; boierii, dezbinați în partizi, căutau a se înțelege între sine numai pentru interesul personal, pre care îl preferau ori de unde li-ar fi venit.

Aceste agiungînd la urechile lui Petru, despre care îl convinse mai cu samă credinciosul casnic, chelariul Hîrea, cum țara vorbește ca să-l părăsească și cum regele Ioan Zapoilea, prin împăcarea sa cu Soliman, au rumpt aleanța și au stîns toată încrederea lui Petru de a se mai putea opune cu arma în mînă, mai ales că tatarii despre o parte, turcii despre alta se apropiau amu de Țara de Sus. Drept aceea pus-au el în cugetul său de a părăsi deodată scaunul domniei, care din vechime au fost pomul discordiei între numeroșii pretendatori, și adunînd stolul cel credincios de milieni veterani, la locul amu numit Radion, lîngă cetatea Catelina, luă de la dînșii o dureroasă ziuă bună. Dar ostașii aprozi veterani, cari în curs îndelungat cu domnitoriul lor susținusă vînta armelor strămoșești, se credeau defăimați dacă ar părăsi în pericol pe campoducele lor, încît voiau a împărți cu dînsul toate pericolile. Petru însă, deși despre o parte se încredea încă în luceafărul ce l-au luminat și condus pe o cale atît de minunată, nu voi prin o opunere nouă să ațîțe un răzbel cetățănesc și rămasă statornic în propunerea sa. Văzutu-s-au atunce pe acii ostași, brăzduiți de sagne crunte, vărsînd lacrimi și sărutînd picioarele acelui ce i-au condus la triumf, iară amu se desparte în esil de bunăvoie. Între aceștia era un aprod anume Stîrcea, frumos milian, în floarea giuneților, curtean al domniei, îndănuit de spirit și de maniere blînde, care, cuprins de un amor secret pentru doamna Ruxanda, fiia lui Petru voievod, simțea mai mult decît alții cruzia unei asemene catastrofe, ce-l dispărțea pe totdeauna de obiectul pasiunei sale. El, după ce rugasă pe domn să îngăduie de a-l însoți în fuga sa, au decis pe alte căi a-l urmări, a-l apara și cu agiutoriul său a agiunge la Ciceu, unde se mutasă familia domnească.

Astă dispărțire sămăna mai mult cu o serbare funebră ; între ostașii veterani se afla un aprod anume Radion, cel mai bătrîn dintre toți vexilarii (purtători de steag), încă din timpul lui Ștefan voievod, a căruia flamură el de atunce o purtasă prin multe bătălii și cu care în curs de 50 ani se legasă într-atîta ființa sa, încît perderea flamurei ar fi fost moarte pentru dînsul. Era noapte, raza lunii abia străbătea pintre nourii ce învăluiau astă scenă tristă. Petru au rînduit ca astă flamură, încredințată de părintele său oastei și care au fost condus-o în multe vincele, spre a nu cădea în mîni dușmane, să se mistuiască lîngă Catelina, în o cisternă părăsită, ce era foarte adîncă, unde să se păstreză pănă la o epohă mai fericită și să poată continua menirea ei vincitoare. Pentru asta milianii adusăse o lespede manină, ca să acopere gura cisternii. După ce fu zadarnică opunerea lui Radion, care giuruia că el însuși o va pastra, au cerut învoirea ca macar cu mînele sale să depuie flamura în cisternă. Așadar, urmînd esemplul lui Rareș, fiecare ostaș dădu acestui semnal victorios sărutarea sa. Radion se înainti singur la gura cisternii, dar în loc de a slobozi în ea obiectul ce-l purta, zicînd: „Giurat-am a o păzi și voi păzi-o“, s-au aruncat împreună în fundul genunei, de unde au răsunat numai *trăiască Moldova!* Un freamăt de admirare și de întristare au încheiet astă scenă vrednică de eroism antic. Fiecare din ostași așeză pe cisternă și împregiur atîtea pietre, încît locul cisternei se făcu necunoscut și depozitul acel sînțit rămasă acolo până cînd un alt aprod ostaș al româniei va scoate din tunerec flamura, spre a conduce patria pe calea gloriei strămoșești. Încheind giurămînt a să retrage fiecare la casa lui și a se întruni numai la chemarea domniei, toți, ca niște umbre, s-au împrăștiet prin acele deșerturi, iar Petru, făcînd cruce, își încălecă armasariul și, dîndu-i pinteni, au apucat sîngur calea spre munte.

Cu agiutoriul lucoarei de lună, care din cînd în cînd străbătea cu razele sale nourii cei întunecați, Petru, purtînd vestminte de rînd și de nime recunoscut, trecu Siretiul și nu tîrziu reflexul soarelui înlumină culmea Pionului, cătră care se îndrepta în călătoria sa. Dar șesul dintre Siret și Moldova, plăcut alte dăți prin producerea sa mănoasă, îi înfățoșa amu tablonul cel mai întristat, căci ogoarele erau părăsite, deși urma timpul culesului, grădinile dizgrădite, vitele rătăcite împreună cu locuitorii, cari, purtîndu-și în spate pruncii și avutul cel mănunt, se grăbeau a se adăposti la munte, în palancele întărite. La vederea acestor pătimiri, pătruns de părere de rău, Petru în mai multe rînduri îmbla să se întoarne, să adune pe aprozii săi și cu agiutoriul lor să cerce prin soarta armelor moartea sa sau mîntuirea țărei. Însă reflecțiunea îi înfățoșă neputința și nefolosul unei asemenea întreprinderi, încît curînd cu armasariul său, ca pe aripele vîntului, prin căi numai lui cunoscute, agiunsă spre seară la monastirea Probota, zidită de el din prăzile cîștigate la bătălia de Marienburg asupra trupelor imperatorului Ferdinand. Văzîndu-se de soartă adus în acea monastire, unde însuși își pregătise mormîntul, crezu deodată o menire a soartei, că neavînd nemic glorios a mai făptui pentru țară, să-și încheie aice cariera sa prin o moarte volontară. Dar cu toată nefericea ce-l împresura, ș-au amintit că mai multă virtute vederează cel ce poate purta lupta cu o soartă rivală, decît cel ce prin sinucidere se ferește de ea. Aici, însuflețit și întărit de asemene cugete marinimoase, după ce au răpozat ceva ș-au făcut cuvenitele rugi, au trecut rîul Moldova, dealurile, pădurile anuase și spre seară agiunsă pe malul Bistriței, la monastirea de asemene numire.

O noapte întunecoasă întinsăse iară vălul misterios preste acele tabloane posomorîte ; către sunetul undelor rîului se unea acel al bronzurilor sfințite, care chema pe călugări și pe săhaștri către priveghere, căci în astă noapte aveau a se face rugi cu metanii (plecare de genunchi), pentru că egumenul evlavios, dar nu mai puțin român patriot despre soarta domnului, unul din ctitori și binefăcători al monastirei, au rînduit a se chema în favorul său și al țărei scutirea și agiutoriul ceriului. Iată în mezul cîntecilor de călugări proșternuți la pămînt, la lînceda lumină a candelelor, Rareș, ca un fantom, venind în mijlocul bisericei, stătu înaintea sîntelor icoane. Cînticile amorțiră pe buza călugărilor, iar Rareș, căzînd la pămînt cu ochii către boltă, strigă în glas : „Preaputernice Dumnezeule ! Tu care prin a tale minunate căi m-ai tras din păscărie pe tronul strămoșesc și prin mii de pericole m-ai condus la vinceală pentru gloria bisericii și a patriei, amu, pentru pacatele țării, iar mai ales pentru ale mele, m-ai părăsit și ai întors de la mine fața ta cea îndurată, îngăduind la străini să ne amenință cu moarte și daune. Iartă, Doamne, pacatele noastre, mîntuie poporul și întoarnă numai asupra mea urgia ta. Iară de te vei îndura și mă vei păstra ca să pot încă făptui pentru gloria ta și fericirea țărei, giur în acest templu sînțit că către dănuirile de mai nainte voi adăogi acestei sînte monastiri o nouă avere [13], ca să se sporească mijloacele sale pentru plinirea faptelor ţie plăcute şi agiutoriul nenorociţilor, între cari eu sînt astăzi cel întăi."

După ce au rostit aceste cuvinte, adînci suspinuri şi gemete răsunau din peptul cel generos şi un rîu de lacrimi se răvărsă din ochii ce pănă amu scăpărau foc şi fulgere. Astă scenă duioasă pătrunsă de durere pe toţi călugării, cari, proşternuţi cu fruntea pe lespezile răci, chemau îndurarea cerească asupra ţării şi a domnului căzut în urgia sa. După aceasta urmă un pas de tăcere ; bătrînii părinţi, ghemuiţi în strane şi în giurul altariului, unii cugetau la deşertăciunea soartei omeneşti, iar preste acii obosiţi de osteneală somnul amorţitor întinsese aripile sale cele binefăcătoare. Numai Petru nu putea închide ochii, ce, proşternut lîngă mormîntul străbunului său Alesandru cel Bun, cugeta la gloria trecutului, la starea cea ovelită la care el însuşi agiunsăse, la patria ce o perde, la familia sa pe care poate nu o va mai revedea. Deşi spiritul său era neobosit, dar lîncezala trupului, refuzîndu-i funcţiunile, îi amorţi sensurile ; o ceaţă uşoară se întinse preste ochii săi, cînd deodată un sunet armonios, ca arfa serafinilor, agiunse la auzul său. Iacă din criptă răsări o lucoare şi după ea umbra lui Alesandru, uşoară ca un nuor ce uneori în figură omenească se formează în ceri către apusul soarelui. Pătruns de acea sîntă lucoare, Petru nu cuteză a ţinti asupră-i ochii săi, ce plecîndu-i la pămînt au ascultat următoarele cuvinte :

„Fiule al marelui tău părinte, pre care Dumnezeu l-au iubit pentru că în numele lui toate le-au făptuit, învăluirile şi minunile prin care ai agiuns aice încă nu s-au precurmat. Cetăţile cele neînvinse ale patriei sînt casele lui Dumnezeu, în care locuieşte evlavia, şi cugetele patrioţilor, în care tronează virtutea cetăţană ; aceste le păstrează şi le însuflă strănepoţilor, ca prin ele în o zi depărtată, care o prevăd, ţara să triumfeze ; deci pas înainte în numele Domnului !"

---

[13] Vezi hrisovul lui Rareş prin care au dănuit atuncea monastirei moşia Mojeştii („Gazeta", no. 25, anul 1855) (Gh. A.).

Petru îmbla să se atingă, să îmbrățoșeze figura cea venerabilă, îmbla să zică, dorea multe să mai audă, însă ea, mai răpede de cum răsări, au perit, nelăsînd decît uimire în sufletul său și un miros de ambrozie, ce se răspîndi prin biserică, după care un somn ușurel îl cuprinse cu ceata visurilor îngăimătoare.

Dară pe cînd domnea aice încă mirarea și liniștea, furia războiului, cu torcia aprinsă și cu sabia în mînă, cutriera țara, și focul, pe aripi de furtună, mistuia biserici, monumente vechi și stîrpea osteneala sărmanilor locuitori. Mai răi însă decît străinii neamici, cîțiva fii deznaturați încruntau mînile lor în mănuntaiele maicei, numai ca să sature poftele lor fantastice de ambițiune și de interes personal, pe care îl îmbrobodeau cu manifestări și cuvinte de virtute și de onor de patrie. Invidia și gelozia produceau dezbinare frățască, patria se făcu pentru dînșii numai un nume deșert; cadavrul statului sta încă, dar sufletul era aproape să-l părăsească!

Mulți din acii pe cari Rareș înălțase, înavuțise și boierise întrebuiră amu pozițiunea lor spre vătămarea domnului și binefăcătoriului lor. Zicerea veche:

Pe cît vei fi ferice,
Prieten mulți ț-or zice;
Cînd norocu te-a lăsa,
Toți atuncea te-or uita!

în un mod crud s-au adeverit în aste încungiurări. Cii mai apropieți lui casnici îi dădură dos, ba încă se uniră cu neamicii săi, spre a se recomenda domniei celei nouă. Din aceștia, o partidă slimuise a trimite un stol de mercinari spre a prinde sau a ucide pe Rareș și prin capul său să răscumpere grația sultanului, care cu oaste numeroasă se apropia de Suceava, ce fu de dînsul cuprinsă și unde au găsit toate averile și odoarile prețioase depuse și pe care Petru nu li mai putu rădica.

În mezul acestor împregiurări fatale, clerul și boierii, ce se numeau și erau încă părinți patriei, văzînd neputința în care au căzut țara prin dezbinarea năuntrică, s-au adunat la satul Bădăuți, în sus de Suceava, spre a să consfătui de măsurile ce ar fi a se lua pentru mîntuirea țării. Drept aceea, decizînd a trimite către sultan o deputațiune, au ales, pe lîngă doi bătrîni boieri, pe Trifan Cioplan, barbat ghibaci, cunoscători de limba și datinele turcești, avînd cu sine o svită de 12 pretorieni. Urgia asupra moldovenilor de care era Soleiman cuprins se domoli la supunerea țării prin astă deputațiune, care și la videre înfățoșa oarece măreț și nou.

Cioplan era un barbat frumos, de stat mare, părul alb al capului și al barbei vederau adînci bătrînețã, dară de sub sprincenele sale cărunte scăpărau doi ochi plini de focul juneților și mai ales rostul său armonios și zisele înțelepte erau de natură a îmblînzi chiar și inimile crude. Vestmintele sale nu erau mai puțin proprie a atrage admirarea mărețului sultan. Nu prin lux și petre prețioase se deosebea atunce portul părinților patriei, ce prin simplicitatea antică și modestia personală. Cioplan purta o togă albă cu sereadă neagră și cu nasturi de argint, iar la gît o gherdană de aur și în mînă un toiag de abanos. Astă deputațiune o primi Soleiman în tabără, în cortul său, cungiurat de toată pompa luxului oriental. Cioplan, închinîndu-i-se păn la pămînt, îi zise în limba aleasă turcească următoarele :

„Preaputernice împărate, mai nainte de a agiunge la noi în persoană, numele tău te-au propășit pe aripile faimei, care au proclamat faptele tale în tustrele părțile pămîntului.

Părinții noștri, după ce s-au luptat îndelung cu ai tăi, în urmă s-au închinat ție, spre a petrece în paos și în pace sub umbra scutului împărătesc. Așa am fi rămas credincioși giuruirei noastre, dacă vecinii unguri și poloni, cari de demult ni vînează țara, prin multe uneltiri nu ni-ar fi nevoit a ni uni cu dînșii asupra puterei tale. Dar domnul nostru, nevoind a rădica arma asupra ta, s-au retras din țară, lăsînd-o ca o orfană, care astăzi cade la picioarele tale cerîndu-ți îngăduire și agiutor !"

La încheierea acestor cuvinte, pretorianii depusără la picioarele sultanului darul giuruit prin tratat cu Bogdan : o somă de aur în desagi de covor pestrițit, 12 șoimi cu glugile lor aurite în cap, iar în fața cortului nechezau și cu piciorul scormoleau țărîna 12 iepe din cele mai alese herghelii ale țării.

Sultanul, îmblînzit prin asemene demonstrațiune, care-i lingușea ambițiunea, și dorind a încheie astă espedițiune prin o pacinică punere la cale, spre a retrage oștile sale din Moldova înaintea iernii, mărturisi deputațiunei măreața sa îngăduință și o asigură că interesul ambelor țări este a rămîne în viitor în pace și legătură, ca Moldova să fie din astă parte ca o viglă a imperiului, care, dupre convenția politică, îi va fi protector și garant al autonomiei sale. Drept care au însărcinat pe deputați a se înturna la Bădăuți, a duce adunării acest răspuns și a proceda la alegerea unui domn, fără care țara nu poate rămînea. Prin urmare au trimis cătră adunare un alt individ, care era unul din cei întăi ceauși ai săi, spre a-i împărtăși astă punere la cale și dorința fără preget a se alege din sînul ei domnul, urmînd datinilor vechi. Adunarea se întruni în biserica din Bădăuți, unde s-au ales de domn Ștefan, denumit mai în urmă *Locustă*, care împreună cu curtea sa, cu mitropolitul țării se închină sultanului și-l conduse pănă la Brăila, unde se eliberă un mare număr de moldoveni luați de tatari în sclăvie. Avuțiile însă și prăzile cele însămnate trecură Dunărea, și sultanul nu lăsă în Moldova decît, pentru siguranța învoielii, o garnizoană turcească în Cetatea Albă, care, de atuncea numită Akerman, fu de la domnia Moldovei răpită, deși în multe rînduri prin oastea ei aproadă reluată.

Dar mai nainte de a se plini toate aceste învăluiri în soarta politică a Moldovei, Rareș, domnul ei cel legiuit, fugar pe marginile pămîntului său, proșternut pe piatra cea înghețată a bisericei, deodată, ca de fulger atins, răsări din letargia în care era căzut înaintea criptei lui Alesandru cel Bun. Întărit de spiritul cel divin al acestui legiuitor și părinte al patriei, prefăcîndu-și vestmintele sale în ordinare, luă duioasă ziua bună de la călugări, cari i-au dat cu lacrimi binecuvîntarea lor, încălecă armasariul și se urcă la munte.

Agiungînd la monastirea Bisericanii, unde nu mai putea înainti călare, au descălecat, au desșelat armasarul, luă și de la acest credincios companion un dureros adio și străbătu în desimea codrului tot în sus de-a lungul rîului Bistriței, pe cărări de păstori și de turme călcate și care conduceau spre plaiurile Ardealului. Rătăcind între munți fără calauz, neauzind decît sunetul undelor, freamătul vîntului și uneori căderea pinilor putrezi, agiunse la o vale unde păștea o turmă de oi și unde, la umbra fagilor, un bătrîn păstor țăsea din vergi de iozie paniere și etere de păscuit ; mai erau doi junei, din care unul pășea după oi, iar altul mai mic răsuna pe fluier doina cea duioasă. Aice răpoză oarece Petru și, înștiințîndu-se de locul acela, ceru la unul din giuni să-l conducă peste munte, la un vad al Bistriței, spre a trece în Ardeal. Nu aurul, care prosforă bătrînului, ce mărturisirea că el este fugar și caută pe copiii săi ce ar fi trecut dincolo de vale, au îndemnat pe bătrîn a învoi fiului său Ulea, ca de 10 ani, de a-l acompania la locul cerut. După ce s-au întărit cu un ospăț frugal al păstoriului, Petru, condus de micul călăuz, păși înainte, trecînd repede peste rîpi și păraie, încît, obosit de osteneală, a agiuns pe malul Bistriței la un loc mai deschis.

Din vîrful unei stînci, Petru, observînd împregiurimea și direcțiunea ce avea să ie spre Ardeal, deodată văzu nu prea departe un stol de înarmați, pe cari îi cunoscu că erau din numărul acelora ce-l vînau și cari de asemene din depărtare se păreau că l-ar fi descoperit, căci începusără a repezi cursul lor. În asemene caz nu-i rămînea mîntuire decît în fugă, dar cum să fugă singur, fără a ști încotro, căci giunele călăuz nu-l mai putea urma și mai puțin încă alerga. Drept aceea, puternic precum era Petru, au rădicat în brațe pe Ulea, care, spăriet de pericol, răsuna bocete dureroase, și în fuga cea mare, ca un bour atins de săgeată, sărind preste rîpi și rîurele, se subtrasă din ochii alungătorilor. Dară în ist moment periculos ceriul îi veni în agiutori. Nourii cei întunecați acoperiră toată atmosfera, tunetele duruiau, apele Bistriței mugeau cu înfiorare și, unite cu freamătul codrului, făceau un concert înfricoșat. Din sînul munților, cu un gemet funerar, zburau frunzile și ramurile dărîmate, la care intonau urletele fiarilor spăriete ; printre șiroaiele de ploaie, fulgerul discarcă săgețile sale asupra stîncilor detunate, căile și rîpile se împlură de ploaie, care deodată întrerupsă toată comunicațiunea între alungători și între fugari. Uimit de acest spetacol al naturei și mai mult încă de fortuna ce se părea că ceriul o trimisă spre mîntuirea lui, Petru, adăpostit sub o stîncă cu călăuzul său, mulțămi lui Dumnezeu de astă minunată scăpare. După ce se răzbună puțin ceriul, călătorii, întrînd în sînul munților și a stîncilor sălbatice, s-afundară de-a lungul rîurelului Pluton, în o vale ce era ținta călătoriei și unde se afla bordeiul unchiului giunelui Ulea.

Era spre seară ; locuitorii acelui bordei, după încheierea lucrului zilei, erau adunați spre a gusta o cină frugală și răpaosul nopții, cînd Ulea întrodusă pe Petru ca oaspe din partea părintelui său, dîndu-l în îngrijirea lor, spre a-l trece dincolo de munte și de Bistriță. Casa era dupre modul muntenesc durată de bîrne, coperită cu lătunoi și cu tărînaț pregiurată ; două ferestuice, cu beșici întinse, da puțină lumină în două cămări ; în cea întăie petrecea gloata lîngă hornă, unde pe firostie clocotea apa de mămăligă, iară în a doua părintele cu fiii și soția sa se ocupau cu pregătirea rețelilor și altor unelte de măjerie. Pe o culme era aninat arcul, cucura și o lance cu care Silvan (ista era numele patronului casei) combătusă în zilele giuneților sale.

Întrînd după atîtea zile în un azil ospitalier, Petru fu deodată surprins văzîndu-se între pescari și în mezul uneltelor de măjerie. I se păru dintăi un vis sau un farmec care îl transporta cu mulți ani înapoi, pe rîpile lacului Bratiș, unde petrecu giunețile sale, de unde soarta l-au înălțat pe tronul strămoșesc al patriei, pe care au strălucit-o prin faptele sale și au îndănuit-o prin faceri de bine. Reviind din acele meditațiuni, au espus pascarilor că este om de oaste, că are mare nevoie a trece Bistrița și muntele, ca să între în Ardeal, unde s-au adăpostit muierea și fiii săi, cari au fugit înaintea turbăciunei neamicilor, pentru care se ruga să-l treacă încă noaptea, și aceste împregiurări le-au zugrăvit cu așa fel de cuvinte, că toți, uitîndu-și ocupațiunea, îl ascultau cu duioșie și ținteau ochii în figura cea maiestoasă a străinului. Silvan, însă, care-l observa cu luare-aminte, recunoscu pre domnitoriul țării, pe eroul Petru, sub a căruia ordin, ca om de oaste, au fost combătut. Deci în simțirea sa de supunere și de mirare a soartei lui, n-au pregetat a-i spune că l-au recunoscut. Petru mai întăi se îngriji de sine, văzîndu-se în mezul oamenilor străini, care l-ar fi putut da în mîna neamicilor, dar Silvan se giură înaintea sîntelor icoane atîrnate pe părete că cum i-au fost credincios cînd era el puternic, de asemine, compătimindu-i soarta sa şi a ţării, îi va fi de agiutori spre a-l scăpa peste valea Bistriţei dincolo de munte. Petru, încredinţîndu-se în aceste giuruiri, se linişti şi-i dădu 70 galbini veneţiani, din care mai purta cu dînsul o somă. Acest dar răspîndi bucurie între casnici şi bătrîna Veronica lăsă din mînă furca şi fusul şi pregăti oaspelui strălucit o cină păscărească, care i-au săturat foamea, pe cînd companionul călătoriei sale, giunele Ulea, obosit de osteneala călătoriei şi a spaimei, ghemuit în un unghi, visa poate pe părintele său şi de turma ce-au lăsat-o. După un scurt răpaos, care au întărit corpul obosit a lui Petru, Silvan îi dădu vestiminte de munte, îi puse în cap un comanac şi, mai nainte de a răsări aurora cea sănină, alţi doi pascari conduseră pe Petru prin potici, lor cunoscute, peste maninul munte, care de atunce poartă numele de Petru voievod, se deştinseră în şesul Bistriţei, trecură valea în o luntre şi, apucînd tot spre apus, au întrat la plai păn la marginile ţărei, unde au întîmpinat vigle de oaste ungurească ; pentru că regele Ioan Zapoilea, văzînd puterea cea înfricoşată a lui Soliman şi depărtarea oastei imperatului Ferdinant, părăsi aleanţa încheietă şi se declară vasal al sultanului, drept care întări marginile sale despre Moldova, spre a nu fi nici de Petru, nici de turci calcate. Ungurii, văzînd pe aceşti oameni încărcaţi cu unelte păscăreşti şi cu peşte, i-au lăsat neîmpedecaţi să treacă înainte. Aceste locuri le recunoscu Petru, de cînd îmblasă pe aice cu oastea sa şi au cerut a se conduce la casele unui boieri mare săcui, care în timp de pace fusăse oaspele lui Petru în Suceava. Însă acel magnat se afla dus la Sibiu, numai doamna sa, carea în secret fu de pascari prevenită de venirea lui Petru, s-au îngrijit cu toată ospitalitatea a-i da cuvenitul adăpost, deşi tot sub forma unui călători străin.

Aice află Petru despre politica cea schimbată a regelui Ungariei, care, din aleat ce-i fu, amu i se făcu neamic, de care trebuia a se feri. Asemene ştire fu pentru dînsul un semnal a nu-şi prelungi şiderea pe aice, ci a să grăbi cu toată ferirea de a agiunge păn la cetatea Ciceu. Drept care, după ce se luară cuvenitele măsuri pentru mai departe călătorie pe a doua zi, Petru se gătea a se culca, cînd deodată un străin, întrînd în camară, i se aruncă la picioare, pe care le uda cu lacrimile sale; acesta fu giunele Stîrcea, care giurasă a-l urmări prin toate locurile și periculile, și știind că calea sa l-ar fi ducînd pe aice, i-au așteptat venirea. Atuncea, văzînd Petru în străinătate pe credinciosul său curtean, s-au mîngîiet foarte și multe secrete cu el au convorbit. După un scurt repaos, se mînecară ambii și din propunerea casnicilor s-au învestit în haine călugărești catolice, spre a nu fi cunoscuți, și luînd ziua bună de la doamna acelei curți, au întrat cu aprodul Stîrcea într-un leagăn și, acompaniați de 12 unguri, mearsără pe locuri fără drum bătut, pănă ce sosi iar la un alt boieri secui, de asemine cunoscut lui Petru și odinioară oaspele său în Moldova.

Păzitorii de la margine aflasără că Petru, în vestminte de pascar, întrasă în Ardeal. Drept care se trimiseră pretutindene înarmați, spre a-l surprinde; aice sosi un asemine stol și Petru se părea încăput în vederat pericol.

Pe cînd țara gemea sub povara oștirilor și domnul ei fugari se ferea de neamici, în vestminte străine îmbrobodit, espus la mii de pericule, necăutînd altă scăpare decît în sînul familiei sale, doamna cu copiii săi, pe care Petru o credea sigură în cetatea Ciceu, era supusă de aseminea la pericule cu atîta mai grele că aceste erau urzite chiar de către acii rînduiți de Petru de a-i fi de pază. Cine ar fi crezut că episcopul Anastasie, părintele spiritual al familiei domnești, și parcalabul Simeon, apărătoriul ei giurat, să se fi putut preface în neamici și traditori? Care pată, chiar infamă, anuscrisele țării ne-au păstrat[14], descriind pe acești nevrednici fii ai patriei, cari au abuzat de pozițiunea și încrederea depusă în sfințenia caracterului lor, sub a căria scut se încredințasă onorul și siguranța unei familii neferice.

Între vițiile oamenilor, nemulțămitoriul stă în fruntea tutulor; nemulțămitoriul derîde îndatoririle cele mai sfinte ale omenirei și e mai gios decît animalile, cari dau esemplu de recunoștință. El vinde politia și patria care l-au nutrit, ca Iuda vinde cu sărutare pe amicul său cel mai credincios, el sapă groapă binefăcătoriului său, spre a pune mîna pre avutul cu care l-au nutrit și l-au agiutat. Pre învățătoriul ce i-au arătat calea mîntuirei îl acopere cu defăimare și aruncă în foc arborul a căruia poame l-au săturat. Nemulțămitoriul rădică brațul cel sacrilegiu asupra capului părintelui său, care au încăruntat îngrijindu-se de dînsul și deșiră sînul maicei la care au supt. Toate popoarele, toate religiunile au pentru nemulțămire un blăstăm osebit; toți oamenii au pentru tot felul de criminali o lacrimă de îndurare, dar pentru nemulțămitori numai oțărîre și despreț, căci asemine ființă, ori de ce stare ar fi, are numai formă de om.

---

[14] Vezi în cronica lui Miron Costin, fața 165 (Gh. A.).

De ist feli erau acești doi oameni, pe cari Petru îi acoperisă cu binefaceri și cărora li încredințasă familia sa, ce vețuia în cetate în convingerea credinței; dară ii au călcat, unul giurămîntul încheiet înaintea sîntei cruci, altul înaintea steagului ostășesc. Văzînd că steaua lui Petru apusă, ii s-au unit în complot secret cu domnul cel nou al țărei, care nu se credea sigur pe tron pe cît era în viață Petru și familia sa. Așadară nu numai că trimisăse ucigași în calea fugariului, ce încă căuta a omorî pe doamna și pre fiii săi, pentru care giuruise păzitorilor din Ciceu some de bani. Uneori ii spuneau că Petru s-ar fi ucis în o harță cu alungătorii săi și înfățoșasă, drept dovadă, un semn secret ce-l purta asupra sa și care s-au fost găsit pe urmele sale, cînd fugea în codru. Dară astă difăimată păreche, neștiind cum se va înturna norocul cel nestatornic, au crezut să întreacă în falsitate pe Ștefan voievod, urzitoriul planului, încît ii s-au consfătuit a-l înșela chiar și pe dînsul, căci dupre învăluirile țării prepuneau că domnia lui n-ar putea fi îndelungată și, cunoscînd cît respect au moldovenii pentru dinastia Dragoșizilor, dacă ar păstra în mîna lor pe fiii lui Petru, ii i-ar întrebuința ca un amanet prețios în propriul lor folos. Iar parcalabul au mers cu gîndul mai departe. Pe temei că Petru s-au ucis, au ideat proiectul a lua pe doamna văduvă de soție și, făcîndu-să vitrig giunilor principi, ar fi putut domni sub numele lor, iar conlucrătoriul acestui complot își rezervasă cîrja arhierească a Sucevii.

Pe acel temei, episcopul și Simeon parcalabul începură a lucra, a răspîndi în cetate știința despre evenimîntele urmate dincolo de munți în Moldova, închipuind cînd sosirea unui curieri, cînd a unui călugăr cu scrisori și știință de la Suceava. Toate aceste știri contrazicătoare cînd îmbucurau, cînd întristau pe doamna și pe fiii săi, pănă cînd într-o noapte se auzi sosirea unui călători venit de la Cîmpulung, cu știre despre moartea lui Petru, pre care l-ar fi ucis în codru hoții și l-ar fi dispoiet de odoarele ce purta asupra-și. La auzirea acestei fatale noutăți, care au rupt firul speranții familiei domnești, curtea Ciceiului au răsunat de bocete pătrunzătoare și cu cît mai amară era durerea nenorociților, cu atîta mai vie mulțămire aducea acestor barbari. Doamna au recunoscut medalionul de aur al sîntului Gheorghie pe care Petru-l purta asupra sa și această încungiurare nu-i lăsă nici o îndoială despre tragica întîmplare. Au că infamii credeau adevărată moartea lui Petru, sau că prin un act solenel voiau a o adeveri și a o publica pentru plinirea planului lor, se rînduise a se serba o panahidă domnească în biserica curței. Doliul, despre o parte adevărat, despre alta minciunos, s-au întins preste toată curtea. Doamna în văduvie, fiii fără părinte, cungiurați de neamici și dispoieți de avere, prevedeau soarta cea amară a sărmanilor și a deștăraților, cerșitori de agiutori și de pîne, mai ales că cetatea era păzită pe dinafară de o numeroasă oaste ungurească. Acii puțini ostași veterani ce formau garnizoana cetății se disperau de perderea domniei Moldovei, cu care au apus gloria armelor.

Noaptea, în vestminte negre și cu văl negru îmbrobodită, nenorocita doamnă, împreună cu fiii săi, îngenunchetă între monahi și în lacrimi împlîntată, se ruga înaintea unui secriu deșert, espus în mijlocul bisericei și care reprezenta dispoierea muritoare a lui Petru ; cîntecele maiestoase ale călugărilor și sunetul clopotului formau un concert lugubru, iar într-un unghi al bisericei, sub umbra bolții, ambii traditori, în loc de rugăciuni, își șopteau la ureche planurile, se bucurau de nemerirea lor și de lacrimele nenorociților.

Cînd deodată o figură maiestoasă repede străbătea pintre gloatele îngenunchete și, agiungînd înaintea secriului, aruncă de pe spate mantia ce-l îmbrobodea. Cîntecele monahilor amuțiră, șoptitorii înghețară, iar doamna și fiii ei, răsunînd cumplite țipete, se aruncară în brațile lui Petru [15]. Un murmur dintăi de spaimă, apoi de bucurie să lăți prin toată biserica ; toți alergau să sărute picioarele domnului, și panahida îndată se prefăcu în rugăciuni de mulțămire pentru mîntuirea cea minunată a domnului.

Episcopul și parcalabul, autorii acestei cerimonii, urmasă cu fățarnică ghibacie rolul lor ; ii cei întăi veniră să ureze pe Petru, care nu avea pănă atunce nici o umbră de prepus asupra necredinței lor, giudecînd ceste tîmplate ca o urmare firească a vuietelor răspîndite asupra morții sale.

După ce au istoriat a doua zi șirul evenimîntelor care le-au petrecut și mai ales cum, cu arma în mînă și cu agiutoriul giunelui Stîrcea, au scăpat din mezul unei cete de unguri ce-l încungiurasă, mai nainte de a întra în cetate, apoi au început a se consfătui despre cele ce ar fi a să face în pozițiunea cea nouă în care au agiuns.

Evenimîntele patriei depărtate îi aduceau nu mai puțină grijă decît propria lui pozițiune actuală. Precum s-au zis, regele Ungariei, Ioan Zapoilea, înspăimîntat de puterea ce dezvălisă Soleiman în astă espedițiune, au fost cel întăi care, călcînd condițiunile alianței cu Petru, i se făcu, macar la părere, neamic și, după cererea lui Ștefan Locustă, se îndatori cătră turci a-l ține asediat în Ciceu, spre a nu compromita domnia cea nouă.

După ce, în puterea alianței triple, imperatorul Ferdinant îi trimisă oastea giuruită, regele Ioan, care concentrasă oastea sa între munți pe marginea Moldovei și care părăsise pe Petru voievod, se văzu compromitat cu Soleiman, ce prin un ceauș imperial îi trimisă aceste cuvinte : „Tu, nemulțămitoriule, oare așa iute ai uitat binefacerile mele ? Distărat, te-am recondus, te-am așezat pe tronul ungurilor, să te recunoască de rege, iară tu ai cutezat să tragi sabia asupra me ? Peste puțin vei vedea ce are să urmeze, căci, după ce ai abuzat de marinimia mea, în locul ei vei simți asprimea urgiei mele.“

---

[15] În 28 septemvrie 1538 (Gh. A.).

Asupra acestor cuvinte, regele Ungariei, întrebuințînd cea mai mare supunere, tot prin acest ceauș, trimițîndu-i somă mare de bani, i-au răspuns : „Rog să nu aibi de mine o asemene idee rea, împărate neînvinse ! Te cunosc de plăsmuitoriul vieții și al soartei mele politice, pentru care vreu a-ți mărturisi vecinica mea recunoștință. Să știi dară că acea puțină oaste a mea, care o vezi, nu am adus-o în contra oastei tale, ce în contra lui Petru al Moldovei, care s-au rebelat asupra domnului său. Deci spre mărturisirea credinței mele, o, împărate, îndată ce am luat știință că el au trecut în cetățuia sa, îndemnat și de atacurile personale despre care deseori m-am tînguit maiestății tale, am decis a nu mă lăsa mai nainte de a ți-l trada viu sau mort.“ [16]. Din aceste unelte perfide Petru au înțeles că n-are nimic a spera, ci a se teme de regele Ioan.

În urmare, Petru rămasă deplin domn, mărginit în cuprinsul cetății sale, ca cu trei secule mai în urmă barbatul cel deopotrivă glorios în norocire și în esilul din Sant-Elena. Astă stare s-au prelungit mult. Petru, pre lîngă cele politice, de care n-au încetat a se ocupa, consfințise mare parte a timpului în creșterea fiilor săi Ilieș și Ștefăniță, care însă, precum istoria ni spune, n-au răspuns la virtutea și aprozia părintească. Ce se atinge de Roxanda, care era podoaba sexului ei și mîngîierea părinților, se încheiesă o legătură între familia sa și între aprodul Stîrcea, care o căpătă de soție, nu numai în privirea amorului ce-i consfințea, ce încă ca o mulțămită a credinței și a bravurei ce arătasă pentru Petru voievod în nenorocirea sa.

Dar aceste împregiurări n-au răcit planul gemenilor cungiurați ; parte îmboldiți dinafară și parte pentru propriul interes, ii urmăreau criminala lor urzală. Unul sub vălul ostășesc, altul sub motivile bisericești, știau a întreținea încrederea lui Petru, deși doamna, din presimțimînt, deseori avea prepusuri asupra machiavelismului lor.

---

[16] Wolfgang Bethlen, I, pag. 267 (Gh. A.).

Într-o zi episcopul căpătasă de la congiurații săi, prin un călugăr venit din Moldova, un înscris secret, cuprinzători de lucruri importente, pentru a cărora împărtășire și din viu grai întrodusăse și pe venetic în cabinetul lui Petru. Aice, pe cînd episcopul citea înaintea sa epistola, iacă crezutul călugăr, retras în dosul scaunului, înarmat de un pumnar, ca un tigru se aruncă asupra lui Petru, spre a-l străpunge ; dar tot în clipa aceea Stîrcea, care cu ai săi înarmați, dupre prepusul doamnei, sta la ușă, simțind mișcarea banditului, cu un salt îl agiunsă și-l răsturnă la pămînt mai nainte de a putea criminalul plini fapta sa omicidală. Acest act, deși episcopul și parcalabul căutau a-l îmbrobodi, au dezvălit de agiuns lui Petru perfidia lor. Ca domnitori ce era în cetatea sa, el ar fi putut a-i osîndi la moarte, însă crezu că o viață defăimată în public și mustrarea cugetului le-ar fi lor mai mare psîndă, iar altora de esemplu și totodată ar fi o mărturie de marinimia lui Petru.

Așa deci, după ce proclamă în public culpabilitatea lor, i-au alungat din cetate și i-au lăsat în giudecata lui Dumnezeu și a oamenilor.

Retras în astă singurătate din învăluirile lumei, Petru avu ocaziune a reflecta asupra trecutului patriei, în care avusă o parte atît de însămnătoare. În liniște, deseori luă aminte la smintele ce au făcut, la lingușirile ce au ascultat, la patimile de care s-au povățuit și din care au rezultat scăderea interesului public. Nenorocirile sînt școala cea mai mare pentru domnitori. De cîte ori zicea în cugetul său : „De m-aș vedea iar pe tronul țării, numai direptatea ar domni în locul meu, înfrînînd ambițiunea și avidătatea (lăcomia) mea și a altora ; pacea și fericirea ar fi unicul scop al lucrărilor mele !“ Astă a lui reflexiune n-au rămas fără efect.

Lumea nu au produs nici un om mare care să nu se fi format prin singurătate și să nu se fi pregătit pentru o înaltă chemare. Creșterea lui Petru însă în singurătățile Bratișului, unde de departe auzea strigarea țării, au fost deșteptat în inima sa amorul cel înflacărat de patrie și dorul de a i se consfinți ; amu găsindu-se iar în singurătate, deși de altă natură și mult mai grea, strigările țării pătiminde de încălcarea străină și de uneltirile ambițioșilor din năuntru, dișerîndu-i inima, nu-l lăsau în repaos și-l îndemnau a cerca toate mijloacele de a veni în agiutoriul ei.

Guvernul noului domn Ștefan urma a fi semnalat de mari nenorociri publice. Soleiman, spre a-și asigura mai mult înrîurirea sa asupra Moldovei, au așezat în Cetatea Albă, din vechi numită Moncastrum, precum s-au zis, o garnizonă turcească, încungiurînd-o cu un ținut care se numi raiaua de Akerman, cum mai în urmă se făcu la 1592 raiaua Tighinei, Bender, și la 1702 raiaua de Hotin. În cursul acestei domnii, care s-au semnalat prin cruzii din partea acestui domn crunt, țara de două ori s-au stîrpit de locuste, încît poporul, crezînd că acea bătaie se află în cortejul domniei, l-au denumit Locustă. Căci voind el să scape de ele din Țara de Gios, unde petrecea, au fugit spre munte și de acolo spre Nistru, unde pururea l-au urmărit nourii cii stîrpitori, cari atrageau după sine foamea și lacrimile locuitorilor, dar funest ce din timp în timp ni veni din deșerturile Tartariei.

Văzîndu-se amenințat despre o parte de urgia cerească și de ura națiunei, ce o întărta prin faptele sale sîngeroase, Ștefan nu se simțea sigur pe tron pe cît era Petru în viață și în coasta Moldovei, cu care ar fi întreținut legături secrete. Drept aceea, ceru la Soliman să înduplece pe Zapoilea de a-i trada pe Petru. Regele, ca un vasal al Turciei, rîndui un corp de oaste, sub comanda lui Gheorghie Martinusius, care au cungiurat cetatea Ciceu, așezată pe culmea unei stînci.

Doamna, carea au petrecut cursul fazilor vrednice de mirare a vieții politice, dezvăli și în astă încungiurare energie și înțelepciune. Ea scrisă din partea lui Petru către Soleiman o carte în limba sîrbească și în înțelegere cu un om al ei credincios, ce se afla afară de cetate, noaptea i aruncă scrisoarea, care, încăpînd în mînele sultanului, au îmblînzit urgia sa asupra lui Petru.

După patru luni de zile Petru s-au învoit a primi în cetate și garnizona ungurească și prin asta regele Ioan, ce nu încetă a fi în secret în bună înțelegere cu Petru, au împlinit cererea care sultanul făcea în favorul lui Ștefan voievod, dar totodată n-au pregetat a mijloci o împăcare între Soleiman și între Petru. Cruziile de care se păta domnia lui Ştefan au provocat o mare strigare a ţării asupra sa şi aceste au înlesnit împăcarea cerută, încît Petru, luînd cu sine multe daruri, au întreprins a călători la Constantinopoli, trecînd pe la Cluj, unde au agiuns la anul 1540.

Precum soarta lui Petru se părea prefăcîndu-se în mai bună, de aseminea ace a lui Ştefan îl conducea la cădere prin a lui fapte tiranice. El rînduia arbitrare şi grele dabile, se încruzea asupra acelora ce erau lui de aproape, chema pe boieri la prînzuri şi în cursul toastelor, şezînd la masă, ordona de li se tăia capetele. Se încredinţază că amorul unei frumoase fete muzulmane l-ar fi înduplecat a se face în secret mohametan, dar fapta sa de a da turcilor un district al ţărei din partea Cetăţei Albe au aprins focul revoluţiei asupra sa. Boierii Ganeşti şi Arboreşti, cu Mihul hatmanul şi logofătul Trotuşanul, făcînd complot cu casnicii lui Ştefan, ce dormea în cetăţuia Sucevei, sus în un foişor, l-au omorît şi, tăindu-i capul, l-au aruncat afară pe fereastă. După aceasta armata ar fi dorit înturnarea lui Petru, dar boierii, neştiind nimic despre el, alesesă la domnie pe Alexandru Cornea şi, temîndu-se de urgia lui Soliman, au trimes ambasadori în Germania cătră imperatorul Carlu V cerîndu-i o armie de 10 000 ostaşi pedeştri, cătră care Moldova se îndatorea a pregăti 40 000 călăreţi, şi că cu astă putere va fi în stare a se opune turcilor. Imperatorul era pe atuncea ocupat cu războiul contra Franţiei, iar fratele său, regele Ferdinand, avea lipsă de agiutor bănesc spre a întreţine o asemenea armie, încît au răspuns nu în faptă, ci cu promisiune. Aceste negoţiaţii şi agiutoriul care moldovenii au cerut de la regele Sighesmond a Poloniei au dovedit că şi după Petru Rareş Moldova, cu toate învăluirile ei, era independentă şi actul închinărei era deseori numai un înscris.

Aceste negoţiaţii Soliman le-au paralizat, încuviinţînd întoarcerea lui Petru pe tronul strămoşesc.

În asemanarea cu eroul cătuşit pe insula Elba (Napoleon), Petru deodată se prezentă pe rîpele Dunărei, numai cu svită de credincioşi şi cu doi turci. Alexandru Cornea, deşi se afla în fruntea a 15 000 ostaşi, fu delasat şi de ai săi descăpăţinat, pentru că moldovenii mult se bucurau de înturnarea neaşteptată a lui Petru, carele apăra pe popor despre asuprirele boierilor[17]. Dar congiuraţii, carii credeau că prin prosforaua capului lui Corne vor cîştiga graţia lui Petru, au capatat recompensa lor, căci Petru, oţărîndu-se de a lor faptă, au pedepsit pe făptuitori. Toată ţara au alergat întru întîmpinarea domnului ei legiuit, carele prin atîtea minunate evenimente s-au înturnat pentru plinirea prezicerei că un demn domnitori al Moldovei trebuie să moară pe tron, pe care în faptă iar l-au cuprins în Suceava, la 19 fevruarie 1541.

După ce au rînduit cele mai necesarie ale ţărei şi au restatornicit liniştea, au trimes boieri la Ciceu, spre a aduce pe doamna Elena şi pe fiii Ilieş, Ştefan şi Ruxanda, cărora i-au ieşit trei mile înaintea Sucevei şi cu carii au întrat acolo, la 29 mai, ce au fost ziua aflărei capului sîntului Ioan, înaintea căruia, în catedrala bisericã, au depus umelite mulţămiri pentru paza şi agiutoriul cu care Dumnezeu l-au condus şi l-au mîntuit din nenumărate pericole.

★

Istoria Moldovei este întreţesută cu multe epizoade păstrate în analele ţărilor învecinate, încît prin a lor studii detailate se descopăr unele evenimente ce sînt publicului nostru încă puţin cunoscute şi asta urmează din lipsa scriitorilor, carii nu au cunoscut sau nu au pătruns bine cronicile polone, ungare şi bizantine. Domnia lui Petru Rareş ni înfăţoşază multe asemine evenimente, tîmplate din relaţiile pacinice sau războlice a Moldovei cu vecinii ei.

Transilvania, ţară clasică, inima româniei, în care au crescut şi s-au pastrat naţionalitatea deştinzătorilor Romei, merită a fi studiată mai de aproape nu numai în privirea istorică, ce şi a zilnicilor interese ce unesc a noastră cu acea ţară, care este a noastră soră trigemene.

---

[17] Populus Moldavicus multum est de reditu *Petri* contentus, eo quod tuebatur illos ab injuriis optimatum... *De rerum gestarum Sigmundi I*, anno 1541, pag. 103 (Gh. A.).

Numele latin Transilvania însamnă o țară dincolo de codruri, iar românii moderni o cheamă Ardeal, de pe cuvîntul ungar *erdeli,* ce are tot acea significație de pămînt păduros și muntenos.

După trecerea legioanelor romane din Dacia în dreapta Dunărei, la 274 după Hs., coloniile care au voit să-și păstreze avuturile nemișcătoare în țară, rămîind fără apărare, se traseră mai cu seamă între munții Carpați, părăsind șesurile în prada barbarilor, carii mai ales de la secolul al V-le își disputau posedarea acelor cîmpii mănoase.

Ștefan I, supranumit cel Sînt, rege de Ungaria, subgiugă și încorporă cu statul său și Transilvania, care apoi se guvernă de locotenenți numiți voievozi. Multe din localitățile aceștei țări întinse rămaseră deșerte încă de la emigrarea pămîntenilor români. Gheiza II, regele Ungariei, au adus la 1143 din Germania coloniști și anume de la Rin, din Siebenghebirghe, carii cu nedreptul se numesc astăzi sași (saxoni). Aceștia au reîmpoporat locurile părăsite și le-au cultivat prin industria germană, încît cultura au plantat-o la marginea răsăriteană a Europei. După restatornicirea liniștei și a siguranței din năuntru, românii din Mezia au început a se înturna pe la vetrele strămoșești și la afinii ce nu părăsise a lor moșii, însă mare parte din aceste le găsiră cuprinse, nu numai de sași, ce și de vecinii unguri și secui, colonizați de Ștefan I pentru apararea margenilor țărei.

În zilele noastre toată împoporarea Transilvaniei se suie la două și giumătate milioane locuitori, dintre care partea cea mai mare se compune din români, iar țara împărțită politicește este numai între *sași, unguri* și *secui.* Încît nu de mult încă românii, adevărați proprietari acelor pămînturi și mai mare la număr decît tustrele acele clase la un loc, erau o nație numai tolerată, considerați și tratați ca iloții lacedemonezi[18], cu toate că eroii cii mai mari a Ungariei şi ai lor barbaţi însemnaţi au ieşit din sînul acelor români, precum renumitul I. Huniad, înfrîngătoriul turcilor, fiul său, regele Matei Corvin, concvistatorul Vienei, învăţatul arhiepiscop Olaus, magnaţii Mailat şi mulţi alţi carii formează astăzi puterea aristocraţiei maghiare sînt de viţă români. Asta provine din cauza că constituţia cea mult laudată a Ungariei escludea pe orice talent, pe orice om avut, de drepturile politice, de nu era unguri sau secui şi de religie catolică au protestantă. Numai ostaşilor români, care fac cea mai bravă parte a armiei ungare, era lasată religia şi naţionalitatea, ca să verse sîngele pentru o patrie ingrată ; aşadar românii, carii voiau a se înainti şi a se folosi de a lor însuşimi morale sau materiale, erau nevoiţi a îmbrăţoşa una din religiile şi naţionalităţile privilegiate, spre a putea întra în şcoalele publice, a învăţa limba străină, şi numai ca renegat a-şi putea face o carieră.

---

[18] *Ilot,* sclav a grecilor. Aceștia erau vechi pămînteni a țărei lor, carii de lacedemonezi fură reduși la sclavia cea mai ovelitoare. Domnii lor i tratau cu cea mai mare asprime și înadins se păstrau în neștiință complectă. Acii carii prin a lor frumusețǎ sau curaj se deosebeau de alți, fără cruțare fură omorîți. Tîmplîndu-se uneori să sporească a lor număr, lacedemo-

Abia pe la încheierea secolului trecut simţul naţionalităţei, amorţit, au început a se deştepta între români, prin organele iluştrilor scriitori ecleziastici Clain şi Şincai. Acele scrieri avură un răsunet în inimile poporului, ovelit şi asuprit de un guvern aristocratic escluziv. Românii în mai multe rînduri s-au încercat a scutura acel giug nesuferit. Întreprinderea cea mai serioasă românii o făcuseră sub domnia imperatorului Iosef II, căruia au supus faimoasa petiţiune intitulată : *Supplex Libellus Valachorum Transsylvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium.* Deşi acel imperator filantrop avea bune plecări pentru români, dar, argumentele acestei petiţiuni combătute fiind de adversarii lor prin sofisme, cererea atît de legitimă fu respinsă, după care au urmat o mare răscoală condusă de românii Hora şi Cloşca, carii în asemănare cu eliberatorii Sviţerei, însă cu deosebit rezultat, au înălţat bandiera răsculărei în contra tiraniei, dară prin întrunitele trei puteri, a Ungariei, a saşilor şi a secuilor, fură învinşi. Conservîndu-se însă viu simţul naţionalităţei, revoluţia anu-

---

nezii trimeteau oameni înarmaţi spre a-i stîrpi. Iloţii au cercat în mai multe rînduri a scutura giugul slaviei şi numai după mare curaj, care ii au dezvălit în războiul peloponez la 469 înainte de Hs.. au capatat a lor libertate (Gh. A.).

lui 1848 au sfărîmat și obezele românilor Transilvaniei, deschizîndu-le macar o carare la drepturile politice, care drepturi, la 20 octomvrie 1860, s-au complectat prin constituția liberală dată tuturor naționalităților ce compun imperiul Austriei, cu carii și românii vor împărți drepturile.

Revenind la epoca în care urmează evenimentul ce formează sujetul acestei nuvele, aflăm că la început, cînd moldovenii, ca aliați a ungurilor, combăteau în contra turcilor pentru apărarea creștinătăței și a proprielor vetre, domnii noștri căpătase în Transilvania ca proprietate castelele : *Bolovan, Ciciu* și *Chiuchelo* sau *Cetatea Baltă*[19], în care, în timp de războl, se depuneau visteriele și arhivele țărei și unde domnii rezideau uneori. Acea epocă era însemnată de ocuparea Ungariei prin Suleiman II, care avea a sa rezidență la Buda, și prin răzbelele îndelungate între Ioan Zapolea și Ferdinand de Austria, ambi pretendenți a coronei de Ungaria și de ai lor partizani deodată proclamați și încoronați de regi. În acest război cetățenesc, purtat numai din ambiția personală, ambi au căutat la Petru Rareș agiutori spre izbutirea scopului lor. Acest domn, avînd de lege numai foloasele țărei sale, au negoțiat cu fiecare din pretendenți, trimețînd înadinși ambasadori în Transilvania la Zapolea și, în 1528, la Praga, la imperatorul Ferdinand. Deși acest din urmă au trimes la Petru pe generalul Raihendorfer, se vede că condițiile acelui întăi au fost mai avantagioase, pentru că Rareș au încheiet cu Ioan Zapolea un tratat ofensiv și defensiv.

Ioan Zapolea, care pentru a sa bravură în contra turcilor fu ales de rege al Ungariei, văzîndu-se strîmtorat de armia ferdinandă, compusă de unguri, ai săi partizani, de germani și de spanioli, ce-i trimesese fratele său, celebrul *Carlo Cvint* (Carolus Quint, imperatorul romanilor germani, a Spaniei și al Americei), pe temeiul tratatului chemă pe Petru Rareș. Oastea moldovană, măsurîndu-se cu trei diferite armii de unguri, germani și spanioli, din carii unii erau chiar din acei ce sub Pizaro combătură în America, au purtat la Marienburg, la 22 iunie 1529, o strălucită învincere, în care acea oaste, ca armada invincibilă a lui Filip II, fu desfăcută, perzînd și toată a ei artilerie, care era temeiul puterei sale.

---

[19] *Olahus* în analele sale zice : „Vayvodae Moldaviae in Transilvaniam aliquot arces possident (1469)"... Iar la *Istvanfi*, ed. col., p. 33, se află o socoteală a visteriei Ungariei din 1495 : „Bona domini Stephani Vayvodae Moldaviensis in pertinentis castrorum Chychew et Kikelew (a quibus contributio relaxa est) faciunt 1615 fori".

Imperatorul Ferdinand I, prin act formal încheiet la Viena, în 17 ianuarie 1535, întărește Moldovei pre lîngă aceste cetăți încă și cetatea Bistrița din Transilvania (Gh. A.).

Pentru acest însemnat agiutori, prin care se întemeia tronul său, Zapolea, cătră cetățile ce poseda Moldova în Transilvania, au adaos cetate Bistrița și Rodna cu minele cele mănoase de argint, din a cărora producte s-au sporit visteria țărei și acea particulară a lui Rareș.

Acest domn evlavios, în asemănarea marelui său părinte, trofeile victoriei sale le-au consacrat în fondația de opt monastiri, între care Probota, unde răposază și a sale rămășițe muritoare. Bătrînii călugări conservează prin tradiție factul care caracterizează pe acel renumit domnitor. Întrînd el în mănuntaiele pămîntului spre cercetarea acelor mine, au cerut de la băiași să-l agiute a tăia în norocul lui o bucată de mineral, din care să facă pentru monastirea sa o cruce mai lungă decît a lui statură ; băiașii, îndemnați de conlucrarea domnitorului în a lor meșterie, au despicat din stîncă un manin bolovan de mineral, îngrecat de mine de argint, pe care Petru, ca un lucru bisericei consfințit, pe spate l-au scos afară la lumină și petrecu cu maistru la topitoare până s-au ales argint curat, ce mai apoi fu prefăcut în o cruce inaltă cît Petru, care de persoană era milian, și care îndelung împodobea altarul bisericei Probota.

În acel an sultanul Soliman al II-le, care pentru a sa întreprindere răzbelică și mărire era supranumit *cel Mare* și *Magnific*, înturnase armele sale asupra Europei ; în a lui curs triumfători au supus tributului România, Serbia și Ungaria, unde la Mohaci au învins pe unguri în o bătălie din cele mai crunte, în care au murit regele Ludovig II, împreună cu un mare număr de arhierei și floarea nobleței ungare. Soliman, înaintindu-se, au cungiurat Buda și, spre întreținerea răzbelului cetățenesc între unguri, au îmbrățoșat interesul lui Zapolea în contra competitorului său Ferdinand de Austria. Prin urmare, cu o armie de 120 mii turci, au asediat cetatea Viena, însă, în zadar bombardînd-o în curs de 23 zile, fu nevoit a se înturna la Buda, care cetate o prefăcu în rezidență turcească, cu nouă gemii și băi, iar bisericile creștine fură prefăcute în cazarme, rămîind în acea stare un secol și giumatate. Aice, la 21 iulie, înstală pe Zapolea pe tron, dîndu-i cu mare solemnitate, în prezența magnaților Ungariei și a Turciei, insigniile regești și adresîndu-i următoare cuvinte[20] :

„Amice și frate ! După ce, în nefericirea ta, pre lîngă Dumnezeu ai alergat la mine, bine ai făcut ; înțelegînd eu a ta cauză a fi dreaptă, te-am luat sub al meu patronagiu și, după ce Dumnezeu au favorat a noastre dorințe, acele ce am întreprins pentru tine le-au și plinit. Drept aceea, în mînile tale și în a ta putere încredințez cetatea și politia Buda și astăzi îți tradez tot regatul Ungariei și pre tine te proclam și te numesc de rege al Ungariei ; iar vouă, magnaților, vă anunț ca să fiți supuși acestui al vostru rege și cu credință să urmați guvernului său ; dacă veți face aceste, mă veți avea de amic, iar de nu, sabia mea în voi se va încrunta. Și tu, amice rege, să amintezi a lui Dumnezeu și a mea binefacere ; iată corona și celelante insignii regești, care doresc și poftesc ca tu și ai tăi diștinzători să le întrebuințeze. Dacă vreodinioară ai voi a face cu cineva alianță, ferește-te a nu face fără a mă consulta, căci în alt feli te vei căi !“ După aceea i-au dat o diplomă turcească cu traducere latină, prin care îl numește și îl întărește de rege tributar al Ungariei.

Din acest act se vede cu ce putere dispoza acest sultan asupra unei nații atît de răzbelice, precum erau ungurii, și cu ce putere Petru Rareș au cutezat a combate și în multe nefavorabile evenimente a se susținea pe tronul părinților. După îndelungate vărsări de sînge și suferinți, înțelegînd Zapolea și Ferdinand cît de vătămător era a avea un aseminea protector, au încheiet între dînșii pace și o convenție la 1538, prin care lui Zapolea s-au dat o parte a Ungariei și Transilvania, cu condiție ca după moartea sa aceste să se întoarcă la Austria. Însă astă clauzulă nu s-au esecutat, ce mai ales fiul său, sub epitropia Isabelei, fu cel întăi prinț a Transilvaniei, neatîrnat de Ungaria.

---

[20] Vezi W. Betlen, tom. I (Gh. A.).

Spre întărirea intereselor sale, Ioan Zapolea la 1539 s-au căsătorit cu Isabela, fiica regelui Sigismond de Polonia, și în astă însușime s-au și încoronat. Din acest matrimoniu se născu un fiu, numit Ioan Sigismond. Zapolea, simțindu-să cuprins de o patimă, au numit epitrop pe Isabela și pe călugărul Gheorghie Martinizius, episcop de Varasdin, și la 1540, în 53 ani a vieței sale, au răposat.

Sultanul Soleiman, după ce au învins armia lui Ferdinand, mai nainte de a întra în Buda, au stătut acolo în tabără. Vroind a atrage cătră sine pe ungurii partidei naționale, ce era contrarie lui Ferdinand, și a încuraja pe Isabela în susținerea dreptului ca epitropă fiului ei și regentă, i-au trimes în ambasadă strălucită doi fii a lui, pe sultanii Selim și Baiazet, născuți din Roxolana, a lui favorită, și prin aceasta au prezentat pruncului rege daruri împărătești, vestminte, gherdane, trei armasari cu prețioasă harșele, și pentru regina o diademă, colane și stofe de Persia. În epistola care-i adresa, sultanul cerea de la Isabela a-i trimete pe pruncul, ca să saluteze în persoană pe fiul amicului său Zapolea, zicînd că asupra pruncului și dînsul are drit de îngrijere până la a sa creștere și suire pe tronul părintesc. Sultanul spera că regina va vedea în aceasta o mare probă de încredere ce el are în principiile Isabelei, cătră care el, în contra legei și uzul musulman, trimetea pe fiii săi între străini și în fața unei nemohametane.

Isabela, a căreia soartă, precum și acea a fiului ei, atîrna de Soleiman, deși cuprinsă de grea durere, s-au înduplecat la cererea sultanului spre a-l saluta prin fiul ei. Deci încredințîndu-l lui Petrovici, unuia din epitropi, cu o doică și o svită de matroane, cu mare pompă și lustru îl trimeasă în careta regească la tabăra turcească. Sultanul luă pe pruncul în brață și sărutîndu-l cu blîndețe adresă cătră cer o rugăciune, ca să-l facă demn de părintele său și să moștenească cu corona și amiciția ce avea el către otomani.

Dar pe cînd urma astă scenă, la părere duioasă, Soleiman ordonă unei cete de ieniceri a întra și a cuprinde politia, după care operație, împlinită fără nici o opunere de către cetățeni, pruncul rege s-au înturnat cu asemene sfită în brațele maicei sale.

După aceste, convenția încheietă nu s-au pus în lucrare ; mai ales junele Ioan Sigismund, care sub epitropia Isabelei au fost acel întăi prinț de Transilvania, nefiind ca rege ales de unguri, cu tot agiutoriul lui Soleiman au rămas numai prinț, și în acea însușime Isabela ca regină așeză a ei rezidență în cetatea Alba-Iulia, astăzi numită Carlsburg.

Monahul Gheorghie Martinizius, care în această epocă au giucat un rol atît de însemnat, era de nație dalmatin.

Petrecînd junețele în distrămare la curtea lui Matei Corvin, după moartea acestui rege au cercat pe aiurea a lui soartă, au cutrierat Moldova, de unde au trecut în Polonia și, la renumita monastire Censtohov, au întrat în tagma călugărească. Aice, în privirea agerimei spiritului său, s-au înscris în ordinul iezuiților, care atuncea fu instituat de Ignatie de Loiola și care n-au întîrziet a se face faimos atît prin serviciile sale în favorul creșterei junimei, a literaturei clasice, a răspîndirei credinței creștine în țărmurile cele mai depărtate, și în urmă prin intrigile politice, care în mai multe staturi au cauzat a lor esilare. Esercitat în toate artificiile tagmei sale, Martinizius se înturnă în Transilvania prin Moldova, unde află ocazie a se prezenta lui Petru Rareș, a intra cu dînsul în materie politică și în combinații pentru interesele ambelor țări, care sufereau atîta de preponderanța turcească.

Înturnîndu-se în Transilvania, prin mijloacele sale și o evlavie farisee, proprie acestei tagme, au știut să ieie de la papa investitura episcopiei de Arad și să capete încrederea, munificența și amiciția lui Ioan Zapolea în așa grad că acest rege, aproape de a sa moarte, l-au numit ca epitrop a fiului său Sigismond, și de atuncea Martinizius se făcu ministru și protector reginei Isabela.

Călugărul Martinizius, care era partizan Austriei, încheiesă o convenție dupre care Isabela să cedeze lui Ferdinand toată țara și corona cea sfîntă a Ungariei, pentru care ea să aibă a poseda provincia Țips și a trage un venit anual de 12 000 galbeni. Însă setea domniei au împedecat-o a realiza astă giuruire, cînd despre altă parte uneltirile lui Mailat o strîmtoreau a se înturna în Polonia la părintele ei, regele Sigismond.

După ce episcopul Emeric Cibac, guvernorul Transilvaniei, fu omorît de venețianul Griti, care-i ocupă postul, poporul, întărîtat asupra acelui venetic, chemă în agiutori pe Petru Rareș, ca să-l elibereze de acel tiran. Rareș, fără întîrziere întrînd în Transilvania, sfărîmă oastea lui Griti, care perdu și viața, iar fiii săi fură conduși în Moldova. Regele Ioan Zapolea în locul lui Griti au fost numit de guvernator pe Ștefan Mailat, de viță român, care prin bravură și avuție agiunsesă la cel mai înalt post al statului. După moartea lui Zapolea, Mailat conservă postul, însă uitînd binefacerile ce au avut și giurămîntul de credință ce i-au fost dat reginei, în loc să susție drepturile fiului său, întreținea în ascuns relații criminale cu Ferdinand și prin măsuri arbitrare compromita și despopulariza guvernul reginei, preparînd prin aceste o răsculare în contra Isabelei. Despre altă parte, călugărul Martinizius cerca a respinge pe Isabela din epitropia fiului ei și chiar din țară, ca prin aceasta să poată împlini convenția ce încheiesă cu Ferdinand, care stipula anexarea Transilvaniei cu Ungaria și însoțirea fiului Isabelei cu fiica lui Ferdinand.

Ca să poată înlătura toate cele ce ar fi putut împedeca realizarea acelui plan, Mailat mai demult au căutat a paraliza giuruirea lui Petru Rareș asupra intereselor Transilvaniei, ințetindu-i în Moldova neamici, rivali și răsculări, în urma cărora, după ce s-au luptat și cu preputernicul Soleiman, acest domn fu nevoit a se retrage în a lui cetate Ciceu, de la 1538 până la 1541, lăsînd țara în prada ambițioșilor, carii nu au putut ținea fruntea înaintea unor asemenea cumplite fortuni, și căutînd a sa mîngîiere în o retragere filozofică.

Alexandru, subnumit Locustă, care i-au urmat, nu numai s-au însemnat prin plaga locustelor, ce prin cruzii și prin darea Cetații Albe (Akerman) în mînele turcilor ; o congiurație proruptă din aceste au avut de rezultat măcelarea acestui domn și alegerea lui Alexandru Cornea. Rareş, observînd în a lui singuritate nefericirile patriei, care să apropia de rîpa peirei, rezolusă a-i consfinţi cele din urmă zile a vieţei, drept care, părăsîndu-şi azilul, adună la Brăila pe ai săi partizani din Transilvania şi întră în Moldova. Cornea avea curaj a aştepta pe competitorul său, ce, cu cîtă oaste au putut aduna, se repezi în Ţara de Gios şi lîngă Galaţi urmă o bătălie în care Cornea, învins fiind, perdu şi capul, dupre ordinul lui Rareş.

Re-ntrarea în domnia strămoşească a lui Rareş au mai sporit nimiciţia şi rivalitatea între dînsul şi între Mailat, care n-au încetat a urmări planul său în contra Isabelei.

Am zis că domnii Moldovei posedau în Transilvania trei cetăţi. Cea mai însemnată din aceste era Chiuchelo sau Cetatea Balta, ca 25 oare de la marginea ţărei, situată pe rîul Chiuchelo, în provincia mai cu samă de români împoporată. Aproape de acea cetate este Blaj, amu rezidenţia episcopiei astăzi greco-unită. Cetatea Baltă, situată în o poziţie pitorească, au fost în acel timp fortificată cu încăperi nu numai a fi rezidenţie de domn, ce şi cu numeroasă garnizoană, care atuncea era compusă din ostaşi moldoveni, cărora în epoca de război era încredinţată paza visteriei ţării şi unde uneori petrecea şi domnitorii.

Folosindu-se de un timp de linişte din năuntru, Petru cu fiul său Ilieş trecusă în Ardeal, spre a vizita a sa cetate şi pe unii din magnaţi, ai săi vecini, de la carii, în timpul emigrărei sale, căpătase probe de simpatie şi de admirare a geniului prin care în încungiurări atît de grele au ştiut a susţinea a sa dinastie şi a-şi apăra ţara. În acea petrecere căpătă în secret un mesagiu regesc, prin care Isabela scria că-i va deputa persoane de a ei intimă confidenţă, spre a trata de interese comune, încît el să aibă a da trimeşilor toată credinţa.

A doua zi n-au întîrziet venirea anonsată. Rareş fu surprins a recunoaşte în acea vizită pe însaşi regina, acompaniată de ministrul ei, călugărul Martinizius. Isabela, cu fiul ei în braţă, au rechemat în memoria lui Rareş legăturile de amiciţie cu răposatul ei soţ, Ioan Zapolea, dependenţa ambilor de puterea lui Soleiman şi interesul lor de a fi strîns uniți în contra lui Ferdinand, inimicului comun, căci acesta, după ce au încălcat Ungaria, se apropie a înghiți și Transilvania, prin locotenentul său Ștefan Mailat, căruia, spre dezdăunarea cesiei ácei provinții, i-au giuruit a-l agiuta de a concvista Moldova. Prin urmare atît legăturile vechi cît și interesul de față impuneau ambilor nevoia a combate și a nimici pe acest gubernator ambițios și necredincios. Isabela i prezentă pe fiul ei, care, cu brațe întinse către Ilieș, parcă și el reclama acea amiciție ce legasă pe părinții lor. Deși acel spectacol duios și cele expuse erau de agiuns a îndemna pe Rareș întru îmbrățoșarea propunerei Isabelei, totuși mai mult încă l-au stimulat o epistolă care Soleiman prin Isabela i adresă întru aceasta.

Sultanul i scria de la Buda că încredințîndu-se cum că Transilvania nu va rămînea statornică întru recunoașterea domniei Isabelei sub suzeranitatea Turciei, în cît Mailat va guverna provinția și va amenința pe Rareș, de aceea de nevoie este a nimici pe acel partizan secret al Austriei. Prin urmare, spre mai nemerită plinire a acestei măsuri, Ahmet bei de Nicopoli avea ordin, împreună cu Rareș și Radu vodă a muntenilor, a întra în Transilvania și a conlucra întru aceasta după direcția lui Rareș.

Aceste deplin l-au determinat a întreprinde o lucrare mîntuitoare chiar pentru interesul său și ca o mărturisire de recunoștință către vechiul său amic, regele Zapolea. Încît, pe acest sînt titlu, au depus reginei și fiului ei un solemnel giurămînt, care fu înscris în un dres oficial, compus de Martinizius și subscris de ambe părți. Isabela, care incognito făcuse astă călătorie, fu de Rareș acompaniată pănă la marginele dominiului, se înturnă în a ei rezidenție, iar Rareș, plin de planul unui nou războl, fără preget trecînd munții, au re-ntrat în Moldova.

La chemarea sa, oastea, din care o parte era purure mobilă, se formă în două corpuri ; cu acel mai numeros Rareș întră prin pasul Oituz, iar celalalt, compus mai cu samă din plăieși, străbătu în Transilvania prin plaiuri și potici numai acestor munteni cunoscute ; și aceasta cu așa repegiune, încît Mailat, care, simțind fortuna ce îl amenința, în pripă adunîndu-și oaste, se văzu deodată cungiurat de trii armii și a sa comunicație tăietă cu restul țării, de unde putea aștepta agiutor.

Armiile se întîlniră lîngă Făgăraș, unde la 20 iunie au urmat o cruntă bătălie, în care dupre tactica lui Petru și a sa personală bărbăție, care încuragea toată oastea aleată, ungurii fură de tot învinși, încît Mailat, spre a nu cădea în mîna neamicilor, fu nevoit a căuta scăpare în cetatea Făgăraș, care era din cele mai puternice, spre a aștepta acolo agiutorul ce vinea pentru a lui mîntuire. Nerînduielile și prăzile plinite de turci în țară au întărtat pe locuitori, carii, spre a scăpa de atîtea nenorociri, sporeau numărul oastei ce să aduna din toate părțile ca să elibereze pe Mailat din cetatea asediată.

Luînd în considerație aceste grave încungiurări, tăria cetății, a ei aproviantare de toate cele ce o puneau în stare de a susținea și a respinge asaltul, șefii tustrelelor armii s-au consultat în ce mod ar putea grăbi realizarea însărcinării lor, care, întîrziind, i-ar amenința a fi atacați de o generală răsculare a poporului. Drept care îi trimeseră în cetate de parlamentar pe Baltasar Bornemisa, familiarul lui, spre a îndupleca pe Mailat, ca în întreprinderile războlice, să vie în tabără ca să reguleză împăcarea dizbinărei lor.

Îndoindu-se de loialitatea turcilor, Mailat au giuruit că va veni, dacă pașa va trimete pe fiul său ca să steie în cetate drept gagiu pănă la a sa înturnare. Turcul, carile medita o perfidă strategemă, au răspuns că fiul său nu-l poate trimete, aflîndu-se el în tabăra împărătească, dar însărcinează în locul său pe pașaii de Silistria și de Vidin, carii să rămîie în cetate pănă la încheierea convenției. Însă acești trimeși nu erau alta decît doi comișei, stoliți în veșminte aurite și purtînd arme prețuoase ferecate. Mailat, încrezîndu-se în sfințenia parolei pașei, au ieșit din cetate cu o mică svită, mai ales că Petru i garantă inviolabilitatea personală pe cît *soarile în ceri va lumina*. Mailat fu priimit cu onorurile cuvenite, după care au urmat tratație, însă noaptea, în mezul ospățului, s-au încăierat înadins o ceartă, în care svita lui Mailat fu masacrată, iar el însuși, fiindcă soarile nu mai lucea în ceri, fu ferecat în obeze și trimes la Constantinopoli, unde, ca un om periculos pentru interesele Turciei și chiar a Moldovei, au rămas în închisoare până la a sa moarte, urmată la 1551. Petru se crezu îndrituit a aplica o strategimă, deși neloială, cu acel om care prin a sale cruzii ținea în turburare nu numai Transilvania, ce și țările învecinate și prin toate modurile căuta a încorpora Moldova cu Transilvania sub supradomnia Ungariei, cauză din care decurgea nimiciția asupra lui Petru, ca unul ce era o mare pedecă la plinirea planurilor lui Mailat.

Rezultatul acestor lucrări Rareș îndată au încunoștiințat Isabelei prin epistolă, de la care i veni un nou act întărit de posedarea cetăților din Transilvania, deși aceste mai nainte posedau domnii Moldovei. Prin astă repede și ferice expediție au înlăturat din teatrul politic pe un om ambițios și puternic, care avea în agiutorul planurilor sale o nație războlică. Rareș au asigurat Isabelei pacinica posedare a Transilvaniei, iar Moldovei un sprijin în învăluirile la care ea era expusă. După aceea, Petru cele multe averi ale lui Mailat și a partizanilor săi le consfinți în complectarea monastirei Probota și se întoarsă pe la Bistriță, Cîmpulung la Baia și de acolo la Suceava, unde făcu publice mulțămiri lui Dumnezeu, care l-au agiutat a plini un act de evlavie către biserică și de folos patriei. Însă nu îndelung s-au bucurat de acea liniște răscumpărată cu sîngele moldovenilor ; învăluiri nouă îl așteptau din partea Poloniei, încît el se încredință că țara mai multe nevoi și pericule avea a suferi de la vecinii creștini, decît de la turcii depărtați [...].

MAZEPA ÎN MOLDOVA

Pe cînd Moldova, în secolul al șesăsprezece, prin fapte glorioase, plinite pentru apărarea existenții politice, a întregimei pămîntului strămoșesc și păstrarea religii, luptîndu-se în contra puterilor covîrșitoare, era pavăza creștinătății și admirarea Apusului, un văl neguros ascundea încă la ochii Europei țărmurile ei cele nord-răsăritene, și Moscva, încă gemînd sub giugul tatarilor, aștepta raza cea puternică ce avea să o cheme la o nouă viață și mărire. Petru cel Mare au fost eroul destinat a plini fapte demne de mirare, înaintea căruia se întunecă toate dregirile a altor fundatori de imperii.

Spre a spori mărirea acestui erou legedătător, soarta i-au dat de contimpuran și antagonist un barbat nu mai puțin straordinar și energic, deși nu așa de ferice în întreprinderile sale.

Carl al doisprezece, regele Sfeții, agiungînd pe tron în vrîstă de cincisprezece ani, dizvolta un caracter de bravură sumeață, prin care s-ar fi făcut un al doile Alexandru Macedon, de nu ar fi avut pe Petru în contra sa, încît prin necontenite lupte cu armia rosiană, cu scop de a înfrîna și a mărgini reforma și intemeierea acelui imperiu colosal, Carl se făcu lui Petru dascal în maiestria de război.

Ambi acești renumiți monarhi, spre a căpăta o poziție și mijloace mai îndemînatice pentru operația planurilor lor, își disputau a lor înrîurire politică în Polonia.

Astă țară, care, mărginindu-se cu Sfeția, se întindea atunce de la Marea Baltică până la Marea Neagră, era dizșerată în mai multe partizi din cauza sistemului constituției sale, care legiuia alegerea regelui domnitor. De acest drit se înmîndreau polonii, fără a prevedea că chiar acesta avea să aducă, precum și în faptă au adus, peirea patriii lor.

Astă constituție, care măgulea amor-propriul nobleței (șlahta) cei numeroase și da fiecărui nobil drit de a vota și a fi ales de șef a statului, au fost obîrșia dizbinărilor casnice, de care să folosau vecinii, și mai cu samă Rosia, care de atunce au început a așeza a ei mărire preste mădulările cele ciunte a Poloniii.

Precum în Moldova, după stîngerea dinastiii Dragoșizilor, domnii au început a se alege din sînul boierilor pămînteni, iar apoi dintre străini, și în urmă a se impune de turci, de asemene în Polonia, îndată ce s-au stîns familia Iaghelonilor, corona s-au declarat electivă, iar prerogativa suverană a regelui la fiecare nouă alegere se restrîngea, chiar spre dauna republicii, care, din cauza dizbinărilor civile, mergea scăzînd în putere.

Acel de pe urmă act de înrîurire a Poloniii pe din afară au fost a ei intervenție în trebile Rosiii și ocupația Moscvei la 1610. După aceea puterea Poloniii au început să apuie, ea au perdut suzeranitatea asupra Prusiii și domnia asupra provinciilor Smolensk, Kiev și Ucraina.

Pe la mezul secolului al șăsăsprezecea, Ucraina, mare provinție a Poloniii locuită de cozaci, se afla în fermentație. Depărtată de centrul guvernului, moșiile cele întinse a magnaților, de care se compunea cea mai mare parte a Ucrainei, erau administrate de evrei. Tirania acestor sugători de sînge au fost mai apăsătoare, căci domnirea unor oameni osîndiți la șerbie și la despreț este mai simțitoare și mai ovelitoare decum era puterea cea îngîmfată a aristocraților. Acea suferință o mai adaosă persecuția (prigonirea) iezuiților asupra cultului ortodox, care era religia cozacilor.

În asemene încungiurări cozacii deseori se răsculau spre a capata o protecție despre asuprirea pătimită și o siguranție a privilegiilor lor încălcate de nobleță, pe care chiar nici regele nu putea înfrîna. Neurmînd un rezultat împăcători la reclamații, nemulțămirea cozacilor s-au prefăcut în revoltă, care s-au sporit în așa grad că focul ei s-au întins preste toată Ucraina, Polonia și au agiuns pănă la nordul Europei.

Precum în Svițera un simplu vînător, pentru o personală ovelire făcută fiului său, au dat îndemn la o răsculare generală, prin care toată țara s-au eliberat de giugul asupritori a străinilor, de asemene în Ucraina un insult infaimator făcut femeii unui cozac au produs o mare catastrofă, a căria urme s-au întins și preste Moldova.

Cozacii aveau pe atunce de șef pe Bogdan Hmelnițki, oștean veterean, care servisă pe republica polonă în multe războle. Puterea lui se întindea pănă la țărmul Mărei Azovului, de unde proiectasă o expediție pe mare asupra Constantinopolului, pe cînd oastea polonă, cu acea a Moldovei, avea să atace pe uscat pe turci și a se înainti de-a lungul mărei asupra capitalii.

Bogdan Hmelnițki avea pe rîpa rîului Dnipru o moară, pe care o răpi Ceaplinski, inspectorul dominiilor unui magnat polon. În loc să afle dreptate la reclamațiile sale, cozacul fu închis și numai prin fuga sa la hanul tatarilor au putut scăpa de osînda morții ce-i pregătise tiranul. Acolo, aflînd că acel inspector au complectat nelegiuirea sa omorînd pe femeia și pe fiul său, Bogdan, aprins de urgie și de vendetă (răsplată), se întoarnă în Ucraina. La chemarea lui tot popolul cozacilor se rădică în arme, spre a răzbuna o asemenea ingiurie. Toamna anului 1648, Bogdan, în fruntea a trii sute mii cozaci, s-au înaintat spre Polonia, învingînd pe cei mai renumiți generali poloni, pe carii republica triimesăse spre a înfrîna rebelia ; toată Ucraina, Volinia și Podolia au îmbrățoșat cauza cozacilor, tatarii din Bugeac s-au unit cu rebelii spre a sfîșia Polonia în bucăți.

Cozacii cu ai lor aleați varvari se înainteau de-a lungul Nistrului, ca un povoi de foc, răsturnînd bisericile catolice, prădînd și arzînd monastirile, cu sabia în mînă nevoiau pe călugărițele a se mărita cu călugări. Nobilii mai ales, apăsătorii șerbilor, fură măcelați cu familiile lor, femeile și fetele dispoiete, cu strămurare mînate înaintea călăreților, cădeau pe drumuri și deseori mureau de durere și de rușine. Varvarii înfurieți, cînd nu mai găseau pe cei vii, dischideau mormintele, măcelau cadaverile și le lăsau prada fiarilor.[1]

După moartea regelui Vladislav și după o lungă întredomnie, nobleța polonă, în mezul acestei catastrofe, au pășit către alegerea unui rege.

Astă dignitate își disputau doi frați, ambi călugări, carii pretindeau nu numai corona Poloniii, ce încă și pe văduva fratelui răposat.

Unul dintre ii, Ioan Cazimir, care lepădasă cardinalia Romei spre a lua dignitatea de rege a Svețiii, abdică și acel titlu și fu ales de rege a Poloniii, iar apoi, după dispensa (dizlegarea) Papei, se însură cu cumnată-sa. Luiza Gonțaga, frumoasă și spirituasă italiană, favora luxul și pompa curtezană, și întru acesta era conformă cu plecările soțului ei, care mai mult se ocupa de literatură și de paradă decît de guvernarea țării. Astă regină cu damele ei împodobea pompele militare și alimenta disfrînările curței. Giudecînd dupre strălucirea și eleganția vestimintelor și dupre frumuseța fizionomiii, abia să putea deosebi de femeie un june pagi a reginei, care mai în urmă se făcu lumei cunoscut prin galanterii amoroase și prin a sale avanture, menit a figura, cincizeci ani mai în urmă, între Petru cel Mare și Carl al XII, ca șef de cozaci ; numele acestui paj era *Mazepa*.

Ist june, pe care natura îl îndănui cu haruri alese, căpătasă o creștere îngrijitoare și cavalerească ; el era născut în Podolia, pe rîpa Nistrului, și fizionomia sa cea regulată purta mai mult tipul rasei romane decît a cei slave.

Petrecînd între curtezani, în mezul intrigilor și a disfrînărilor, el închiesă o intrigă amoroasă cu femeia unui castelan din cii întăi curteni. Acel magnat, mîndru de averea sa, de vechea nobleță a familiii, de reputația ce purta, număra frumuseța și virtutea femeii sale între podoabile curței.

De cîtă urgie trebuia să fie el aprins, cînd, în curțile sale de la țară, au suprins pe soția sa în nelegiuită relație cu Mazepa. Înfuriet de asemene afront, au hotărît a-i face o pedeapsă aspră, crezînd că prin o straordinară aplicație a puterii sale va spăla defăimarea și pata casei.

---

[1] Pastorius de Hirtemberg, *Bellum scitico-cosacum* (Gh. A.).

De era de agiuns înarmat în acel moment fatal, Mazepa, văzîndu-se atacat la inimă și la onor, cu bună samă că cu al său sînge ar fi răscumpărat durerea sa, dară suprins în casă străină de o numeroasă ceată de șerbi a castelanului nenorocitul june în zadar ruga castelanul înfuriet de a-i împlînta în inimă arma cea de vendetă. Castelanul, neascultînd decît sentimentele urgii sale, au rînduit a se aduce calul cel mai sălbatic, ce de curînd i se adusăse din stepele Ucrainei ; Mazepa, dispoiet de vestmînte, fu legat cu îndoite frîmbii de mîni, de trup și de picioare pe spinarea acelui cal, încît cu neputință i era a să diznoda, și în mezul îngiurărilor a cetei șerbilor și a unui zgomot cumplit calul fu mînat cu sarcina sa și alungat în cîmpie.

Cu greu se putea cunoaște care au fost mai mare durere, ace a trupului înnodat prin mii de legături ca niște desaci pe spetele unui cal sireap, nedeprins încă a purta vreo sarcină, sau suferința inimei, nu numai pentru perderea obiectului amoros, ce și pentru a sa publică înfruntare și pericolul către carele orbiș îl ducea calul înfuriet.

Acompaniat de urletele și de hohotele batjocărătoare a joldănarilor curței castelanului, calul s-au repezit cu iuțala unei săgeți înaripate și, îmboldit de loviturile trupului ce purta, fugea alegînd în calea sa numai cîmpii deșerte și ferindu-se de locurile împoporate, fără drum, fără povățuire, urmînd numai instinctului care îl mînă spre țara nașterii sale.

Uneori, agiungînd pe o culme, sta, ascuțea urechile, necheza ca cum ar fi chemînd agiutor și ca cum ar fi așteptînd vreun răspuns, apoi, neauzind alta decît gemetele nenorocitului Mazepa, calul, spăriet de ele, se repezea iar la fugă ; spuma sa se amesteca cu sudoarile cele reci a nenorocitului și cu sîngele ce roura din carnele sale. În mezul unor asemene suferințe a lui Mazepa, care îl făceau a dori și a aștepta moarte, după o fugă de o zi și noapte, calul agiunse la o mare pădure, unde un nou pericol să părea că i va curma pătimirile. O droaie de lupi, adulmecînd prada cea îndoită, de om și de cal, se luasă a urmări pe călărețul cel ferecat, umplînd pădurea de a lor urlete sălbatice; lupii, în mai multe rînduri agiungînd, erau aproape să apuce prada, dacă a lor aprinsă furie nu se astîmpăra la vederea unei fiare străine, ce li să părea compusă din om şi de cal, adecă de forma centaurului, de care şi lupii spărieţi se dedără îndărăpt la fugă.

Nou pericol, dar odată liman de scăpare, au înfăţoşat un rîu în care calul să aruncă înnot. Apele cele răci, scăldînd mădulările schingiuite a lui Mazepa, erau să-l şi inece dacă ghibăcia cea firească a corsieriului nu l-ar fi scos repede pe rîpa opusă. Agiungînd la uscat, calul au scuturat de pe trupul său apa ce în şiroaie de pe el se strecura şi prin asta deşteptă simţirile leşenatului Mazepa, care nu se trezi decît spre a mai vedea a sa înfricoşată poziţie, luminată de raza cea lîngede a lunei ce străbătea dintre nouri posomorîţi.

Păscînd oarece iarba cea mănoasă, de care de ar fi putut şi Mazepa ar fi gustat, calul necheza şi căuta în giur ca cum ar fi voit să aleagă direcţia ce avea să ieie în a lui călătorie şi ca cum călătoriul ca o stahie l-ar mîna, începu din nou a fugi, neavînd înaintea sa decît un şes întins, sălbatic, nelocuit.

Acolo nici se auzea macar cîntul a vreunei paseri; calul însă nu mai fugea cu repegiunea primară, ce de cînd în cînd se poticnea, din nări răsufla aburi fierbinţi şi din gură i se strecurau bale spumoase. În aşa mod agiunseră înaintea unei preluci, unde înfrînă cursul; aice nu tîrziu vuietul tropotelor sale chemă o herghelie de cai sălbatici, carii, atraşi de instinctul lor, nechezînd ieşiră dintre tufari.

Cîţva cai, din cii mai îndrăzneţi, se apropieră de calul nemernic ca să-l adulmece, dar, văzîndu-l prefăcut în monstru, foroind şi zburlind coamele, reîntrau din nou între tufari. Astă scenă, pe care instinctul cursierului ostenit i o înfăţoşa ca de agiutori, îl îndemnă a-ş aduna toate puterile spre a-i rechema prin o nechezare; vroind a-i urmări, mai făcu un pas înainte, însă călătoria cea estraordinară lîngezindu-i vinele, i-au tăiet vîrtutea; nemaiputîndu-se ţinea în picioare, cade la pămînt pe coastă, ochii i se întunecă, întinde coapsele, lungeşte gîtul şi îşi dă cea de pe urmă suflare. Stolul cailor iesă iar din tufari, încungiură trupul zăcînd, îl adulmecă și ca cum s-ar oțărî de soarta monstrului mort, deodată caii dau îndărăpt și se depărtează în desimea tufarilor. În astă poziție au zăcut Mazepa până ce soarele se apropia de apus, viu ferecat peste un mort; vîrtutea fizică-i era stînsă, și el aruncă încă o dată a sa privire asupra acelui deșert ce avea a-i fi mormînt. Numai corbii pluteau deasupra sa și cîrîind parcă-i sunau cîntul de moarte. Una din acele paseri sălbatice se așezasă pe hoitul ca să se îmbuibe de comînda cea grețoasă, dară simțind încă mișcarea omului, zbură și prin o cîrîitură anonsă amînarea cinei fatale. Neputînd nici prin voacea, nici prin mișcare să apere trupul cel schingiuit, Mazepa căzu în o litargie, inima i se cuprinsă de un leșin și din ochi i scăpărau cîteva scîntei, ca din o lumină ce este aproape a se stînge.

Dar pe cînd pajul neferice, din palat regesc, din mezul plăcerilor și din sînul amorului, ca prin un fapt se vede aruncat în stepele Ucrainei, unde se lupta cu o crudă moarte, femeia ce era cauza acestei neauzite catastrofe, prin o pedeapsă nu mai puțin bizare, răscumpăra a ei faptă nelegiuită.

Castelanul, soțul ei, jignit la inimă și la amor propriu, nu au săturat a sa răzbunare cu pedeapsa cea neomenoasă asupra Mazepei, ce, orbit de urgie, s-au încruzit asupra soției sale, încît au planuit o pedeapsă care, lăsîndu-i viața, o expunea la publica defăimare, prin care își răzbuna afrontul și credea că ar fi și de esemplu înspăimîntător pentru femei de a nu calca credința congiugală.

Spre a pune în lucrare planul său bizar, care să deosăbea prin cruzia și a sa originalitate, el au rînduit a se pregăti un car negru, în asămănarea acelui funerar rustic, la care s-au îngiugat doi tauri asemene negri. Nenorocita sa femeie, Tereza, cu văl negru acoperită și în negru învestită, au fost așezată în acel car, avînd în fața ei un călugăr capuțin, care predica moralul și înfrunta pacatul ei; înaintea carului, pe un taur negru, călărea un joldanar, ținînd un steag pe care era înscrisă sentența și osînda nenorocitei femei.

Cu asemene cortej defăimători, expusă la ochii publicului în toată a ei cale îndelungată, Tereza au fost condusă la o moșie a castelanului depărtată, în sînul Carpaților, la obîrșia rîului Prut, unde în urmă, închisă în un schit, departe de lume, era osîndită a închia a ei zile lăcrămoase.

Deși în Polonia moralul nu era prințipul domnitor, și scandalile de acel feli erau de modă în sferile cele înalte, totuș astă pedeapsă, pentru a ei originalitate, s-au excuzat nu numai prin legea decalogului (zece poronci), ce și pri alte legiuiri civile care pre călcători de credință cungiugală i osîndeau a fi uciși cu petre. Defăimarea ce pătimea Tereza în a ei călătorie o făcea a prefera moarte, însă a ei nenorocire mai era sporită prin simțirea ce avea că era îngrecată și prin perspectiva petrecerei sale în locul cel sălbatic a esiliului ei între hoți și fiare răparețe.

Lăsînd pe nenorocita în a ei soartă, să ni înturnăm iar la Ucraina, înaintea prelucei unde cursierul, conducînd ca în zbor pe Mazepa, după plinirea încruzitei misii au perit pe pămîntul naşterei sale.

Soarile era aproape a se acufunda la apus, și întunericul începea să acopere cu vălul său două cadavere, cînd un cozac vînător, înturnîndu-se cu fiul său de la vînat, fu atras de latratul ogarilor, carii de departe adulmecară oarece străin în calea lor. Urmînd după cîni, cozacul descoperi lungită în iarbă fiara pe care amurgul o cufunda în una cu corpul unui om. Asemene vedere, de la care chiar ogarii se rătrăgeau, nu au înspăimîntat pe curagiosul cozac, ce, făcîndu-și semnul crucei și întinzînd săneața, face zgomot, cheamă și, văzînd nici o mișcare, să apropie de monstrul presupus și vede pe spinarea calului mort un om înfășurat de o puternică legătură, îl pipăie și simte în el încă un rest de căldură și de viață. Din asta înțelegînd un cumplit mister, se grăbește a tăia legăturile ce-l țineau ferecat și, agiutorat de fiul său, rădică pe Mazepa în spate, îl duce la cotunul apropiet și îl depune în a lui locuință.

Îngrijerile duioase a familiii cozacului filantrop și a locuitorilor cotunului, carii, la auzirea unei asemenea întîmplări, s-au adunat din pregiur, pe încet au rechemat la viață pe Mazepa. Repausul îndemînat în care se aflä și constituția acestui june i înturnară vîrtutea fizică și a lui înțălegere, încît prin istorisirea avanturei sale și a cruzimei pătimite de la un magnat polon au atras asupra sa compătimirea cozacilor și au sporit ura lor asupra nației polone. Manierile cele plăcute a lui Mazepa, frumuseța unui june milian, înțălepciunea sa și ghibacia în purtarea armelor îl făcură peste puțin obiectul admirărei cozacilor, carii cu plăcere l-au înscris în a lor cete înarmate.

Suferințele cele nepilduite, a sa mirabilă mîntuire din o catastrofă destinată nu numai a-l omorî, ce a-i sfîșia trupul sau a-l face prada fiarilor sălbatice, ospitalitatea care au găsit în sînul acelui popor răzbelic au schimbat de tot caracterul cel zburdatic a junelui paj și îl prefăcură în un aprod om de oaste.

Între polonii și cozacii tot urma dușmănie deschisă, hatmanul lor Bogdan căuta să întemeieze pentru compatrioții săi driturile promise și tot călcate, din care motiv vechi să încăierasă un nou războl între ambile nații.

În Moldova domnea atuncea Vasile Lupu, prinț înțelept și întreprinzător, renumit prin reformele naționale și civilizătoare introduse în țară, între care mai cu samă să număra restatornicirea limbii române în biserică și în acte oficiale. Nu numai aceste și a sale mari avuții îl făceau puternic, ce încă a sale trii fiice, cele mai frumoase dintre prințesele acei epoche, i sporeau mîndria familiii, dar și grijile statului, pentru că străini și puternici pețitori cereau a se încuscri cu domnitoriul Moldovii. Una din fiicele sale era amu măritată cu prințul Radzivil din familia regească a Poloniii, și prin asta Moldova se afla oarecum politicește aleată cu acea republică.

Bogdan, care domnea dincolo de Nistru, n-au voit să sufere dincoace de rîu o înrîurire care ar paraliza planurile sale. Pre lîngă aceste, era cuprins de patimă tuturor oamenilor parveniți în sus din starea de gios și avea ambiție să anobleze și să înalțe pe poporul său și pe familia sa din ovelirea moștenită, drept care, ca unul din mijloace nemerite de a asigura și a sa politică, au hotărît a se încuscri cu prințul Vasile Lupu.

Ist proiect se întemeiesă în cugetul fiului său Timuș, care auzise de frumusețile cele încîntătoare a doamnei Roxanda, fiica cea mai jună a lui Vasile Lupu, drept care, mai nainte de a o peţi, propusă în ascuns să o vadă cu ochii săi.

Spre a pune în lucrare acel proiect, l-au împărtăşit lui Mazepa, care, precum ştim, era maistru în arta avanturilor amoroase. Prin urmare, după o secretă înţelegere, ambi travestiţi ca neguţători tatari se îndrumară în săptămîna mare spre Iaşi.

Rezultatul acestei expediţii, în care junelui cozac să nemeri, fără a fi cunoscut, a vedea pe ace princesă, au fost că, înturnîndu-se în ţara sa, au istorisit despre frumuseţile minunate a Roxandei, despre strălucirea şi puterea lui Vasile Lupu, arătînd de mare folos şi laudă o asemene aleanţie de familie, nu numai pentru fericirea persoanei sale, ce şi pentru interesul politic a Ucrainei.

Pe cînd prinţul Vişnoveţki cerea mîna surorei Roxandei, iar un prinţ din Ungaria peţea pe însaşi Roxanda, Bogdan au trimes încă în acea primăvară o strălucită ambasadă cătră Vasile Lupu spre a cere pentru fiul său pe princesa Roxanda, dar domnitorul Moldovei, privind pe Bogdan ca pe un rebelic în contra Poloniii şi cu tot poporul său încă varvar, învitat fiind şi de ginerile său, prinţul Radzivil, au refuzat încuscrirea propusă cu atîta stăruire. După îndelungată trataţie, venind în urmă la ruptură, acel refuz, provenit dupre mijlocirea Poloniei, au mai sporit urgia lui Bogdan asupra Republicei.

De atunce politica lui Bogdan au luat o proporţie mai mare ; nemulţămindu-se a comănda la un popor de şerbi, el au chemat pe toţi meserii la împărţala averii proprietarilor poloni şi au rădicat bandiera în contra religiei catolice, pentru triumful acei ortodoxe. Turcia, cea mai puternică în acea epohă, dădu lui Bogdan titlu de prinţ a Ucrainei. Patriarhul de Constantinopoli i trimisă o sabie sfinţită, relicvii (moaşte) şi o ceată de călugări misionari greci, avînd în a lor frunte pe arhiepiscopul de Corint. Bogdan, cu o armie de 300 mii cozaci şi tatari, au întrat în inima Poloniii. Mazepa îl propăşă cu avangvardia, sentimentul său de răzbunare îl înfoca. Curtea castelanului urzitor a pătimirilor sale fu pusă sub foc şi sabie, şi preste puţin un munte de ruine mărturisea că odineoară au fost acolo rezidenţia acelui magnat. Toate cercetările ce el făcusă spre aflarea urmelor nenorocitei Tereze au fost zădarnice. Polonia [se] crezu perdută, vechea capitală Cracovia se deşerta şi magnaţii fugeau în Germania şi până la ţărmul Mărei Baltice. Tot atunce Timuş, cu un corp puternic de cozaci, se înainti asupra Moldovei, spre a dobîndi cu arma ceea ce prin paşnica peţire nu au putut căpăta. Un corp de poloni, sub comanda lui Potoţki, care voia să împedece întrarea cozacilor în Moldova, fu la Batovici învins, ca şi oastea Moldovei, care cerca a-i împedeca trecerea Nistrului. Cu toate aceste, Vasile Lupu nu se înduplica la cuscria cerută în puterea armelor, până cînd toată boierimea, îngrijită de nenorocirea de care ţara să amenința, au împresurat cu atîta rugăminte pe domnitoriul, încît apreţuind mai mult interesul ţărei decît propriul sentiment au învoit căsătoria.

Îndată după aceasta, cozacii cii înarmaţi se prefăcură în peţitori pacinici, şi în iunie, anul 1652, s-au serbat în Iaşi cu mare pompă nunta lui Timuş cu doamna Roxanda. Solinităţile şi festinele date în astă ocazie au ţînut o lună întreagă, la care cozacii se dedau la plecarea cea înnăscută pentru benchete. După aceasta, acel mire norocit au condus pe a lui frumoasă mireasă între stepele cele sălbatice a Ucrainei.

Astă neplăcută căsătorie promite macar în privirea interesului politic un razim pentru Moldova, mai ales că o nouă furtună veni a se discarca asupra acestui pămînt. Sistemul domniei elective, care de la stîngerea dinastiii lui Dragoş au produs nenumărate turburări în ţară şi amestic din partea străinilor, au ocazionat şi astă dată un nou şir de complicaţii. Vasile Lupu, deşi nu era din naştere moldoromân, dar din juneţe servînd în ţară în toate ramurile publice cu aleasă vrednicie, au căpătat un indigenat bine agonisit, după care s-au ales de domnitori, care dignitate cu strălucire au purtat în curs de douăzeci de ani. Dar sistemul tronului electiv, care împuternicea pe fiecare boier a aspira la domnie, şi intrigile din Ţara Română au urzit un nou complot asupra domnitorului. În săptămîna cea mare, anul 1653, Vasile Lupu, avînd a asista la liturgie în monastirea Aron Vodă, unde oficia Macarie, patriarhul de Antiohia, care trecea prin Moldova, în a sa călătorie la Moscva, un călugăr adusăse domnitoriului o scrisoare secretă prin care el se înștiință că logofătul cel mare, Gheorghiță Ștefan, de la Răcăciuni, în înțălegire cu Matei Beseraba, prințul Țărei Românești, și cu prințul Rakoți din Trasilvania s-au întrunit spre a destrona și a ucide pe Vasile Lupu. Totodată, de la marginile țărei i veni știință că o armie de unguri şi de români, sub comanda lui Kemeni, străbătînd în Moldova, se înainta spre Iași. Neputîndu-se răzema pe numărul cel mic a oastei pe care, dupre sfătuirea necredinciosului logofăt Gheorghiță, redusesă foarte, ca în timp de pace, domnitorul, prodosit și surprins de întîmplări, se văzu nevoit cu toată familia și cu averea a se trage în cetatea Hotinul și de acolo, trecînd Nistrul, a se pune deodată în cetatea Kameniți, sub apărarea ginerului său. La chemarea bătrînului Bogdan, un corp de cozaci, sub comanda lui Federenko și Mazepa, trecu Nistru împreună cu Vasile Lupu și, întrunindu-se cu partizanii acestuia, s-au înaintit până aproape de Iași, și la satul Popricanii deplin au învins oastea ungaro-română, încît Kemeni cu ungurii și cu logofătul Gheorghiță au luat fuga în Țara de Gios spre munți, iar Vasile Lupu se reașază iar în domnie.

Spre a-și răzbuna asupra lui Matei Beseraba, care, din bun vecin prefăcut în dușman ne-mpăcat, nu înceta a săpa domnia Moldovei, Vasile Lupu au întreprins o expediție în Țara Română, avînd de agiutor un corp de cozaci sub conducerea lui Mazepa. Motivul care mai îndemna pe Vasile a grăbi acea expediție au fost de a putea agiunge pe fugarii spre a li relua prăzile cele înavuțite care le luasă în a lor trecere prin Iași. Între aceste se afla și unica fiică a unui bătrîn boier, care prin a ei frumusețe și virtute era podoaba sexului și sîngura mîngîiere și moșteană a născătorului ei.

Acel incident au mai sporit în Mazepa sentimentul său cavaler, încît au giuruit părintelui a elibera pe fiica sa din mîna răpitorilor. Înfocat de astă propunere, el alesăse trii cozaci și atîța moldoveni cu care, propășind oastea, purtat ca pe aripi de vînt, s-au repezit pe urma fugarilor, cu carii deodată, pe neașteptate, se văzu față în față dincolo de Panciu. Kemeni, mirîndu-se de sumeția unei mîni de oameni, mai nainte de a-i ataca și a-i nimici ceru o explicare, pe care Mazepa o făcu în un ton ce au înduplicat pe ungurul a auzi propunerea. Înfocatul Mazepa au apelat la caracterul cavaleresc a lui Kemeni, la principul său filantrop şi la onorul oștenilor care nu îngăduia ca lucrările lor să fie patate de crime și de hoție. Prin urmare, au cerut a se elibera junea fată răpită din sînul părintelui, iar dacă răpitorul nu ar voi să o deie, Mazepa propunea ca astă cvestie să fie dizlegată prin o luptă între dînsul și între răpitorul. Astă propunere de tot nouă au suprins pe Kemeni, care au și acceptat-o, cu a ei condiții.

Se descoperi că trei frați unguri erau răpitorii frumoasei june, din care cel mai mare acceptă provocarea. După ce s-au stipulat rînduiala luptei pe podișul colnicului, oastea ungurilor, ca neutrală, se așeză la una mie pași de la cercul ales, în care, despre o parte se afla Kemeni cu cinci unguri, între cari tustrei frații răpitori și junea ce aștepta rezultatul tremurînd, despre alta Mazepa cu cinci de ai săi. La semnalul dat ambii antagoniști pedeștri purceseră unul asupra altuia cu sabia. Ungurul, înfocat și orbit de pasiunea lui, căuta mai mult să lovească decît să se apere, și pe cînd îmbla să deie lui Mazepa o lovitură mortală, acesta îi aruncă buzduganul în cap, ce-l sfărîmă și-l oborî mort la pămînt. Atunce cei doi frați, înfurieți de astă moarte, călcînd condițiunile luptei, se aruncară asupra lui Mazepa. Cel mezin însă stătu lîngă fratele căzut, crezînd a-i putea da agiutori. Mazepa se retrasă oarece îndărăpt și, făcînd o voltă, străpunsă pe înfurietul frate, care căzu scăldîndu-se în sîngele lui. După asta Mazepa se înaintează asupra celui mai mic din frați, care cu sabia și cu buzduganul se aruncasă asupra-i ca să răzbune o moarte îndoită, însă cade și el sub arma cea încruntată de sîngile frăține-său. La astă scenă dureroasă marturii rămaseră ca împetriți. Oastea ce privea din departare ar fi voit să răzbune perderea acestor trei frați, dacă giurămîntul nu ar fi îndatorit-o a respecta condițiunile, încît Kemeni dădu pe junea, ogetul acestei scene romantice, în mîna lui Mazepa, iar el cu cetele sale, îngrijit de apropierea oastei lui Vasile Lupu, s-au grăbit a se retrage prin munți în Transilvania.

Oastea aliată, sosind la acel loc, nu puțin s-au mirat de rezultatul întreprinderei lui Mazepa, căruia în unanimitate i-au dat lauda cuvenită, iar mai ales bătrînul părinte, care, cu toate bătrînețele sale, încinsăse arma spre eliberarea fiicei, prin manifestarea bucuriei și a mulțămirei cătră eliberatoriul generos pătrunsă toate inimile. Întru amintirea acestui evenimînt, demn de un monument, Mazepa au plîntat pe colnic, în suvenirul celor trei frați omorîți, trei pini sau brazi, cari crescînd au dat locului nume de *Brazii*, ce-l poartă până astăzi.

După astă tîmplare, Mazepa se înturnă în Ucraina, iar Vasile Lupu cu cozacii sub Timuș se înaintiră în Țara Română unde, după multe strălucite lupte asupra oastei lui Matei Beseraba, fu în urmă învins la 17 mai 1653 de oastea ungaro-română, care venisă în agiutoriul lui Gheorghiță Ștefan, încît Vasile Lupu fu constrîns a trece în Ucraina la Bogdan spre a-i cere agiutori, iar Timuș, în retragerea sa, urmărit de ungaro-români, se închisă cu 8 000 cozaci, cu soția și cu soacra sa în cetatea Suceava, unde erau depuse și visteriile cele mari ale lui Vasile Lupu.

De atuncea steaua acestui domnitori reformatori începu a se pleca spre apus, el era acum nevoit a căuta în persoană agiutori în Ucraina, unde războiul cozacilor cu Polonia absorbea toată puterea lui Bogdan, și bravura lui Mazepa era acolo ocupată. Atuncea Moldova înfățoșa tristul spetacol în care trei armii de națiuni diferite, pentru a lor propriu interes, băteau o luptă în sînul Moldovei, ce avea să fie sfara acelei complicări. Asediul cetății Suceava ținu trei luni și 15 zile; oastea aleasă ungaro-română, între care se afla și Ștefăniță, pretendintele domniei, cu o ceată de partizanii săi bătea necontenit cetatea cu artileria transilvană, la care asediații răspundeau nu cu mai puțină energie și apărau cu aprozie atît averile cele colosale ale lui Vasile Lupu, care se aflau acolo depuse, cît și pe șeful lor Timuș cu soția sa Ruxanda și pe muma acestia. Agiutoriul de tatari și cozaci pentru eliberarea asediaților, condus de Vasile Lupu, trecusă Prutul, cînd o boambă discărcată asupra cetății ucisă pe Timuş, şi garnizoana fără şef demoralizată au capitulat, trădînd în mîna neamicilor atît familia cît şi toate averile domnitoriului, care s-au împărţit între Beseraba, între unguri şi Ştefăniţă. Soarta familiei lui Vasile Lupu rămasă necunoscută, precum şi acea a domnitoriului, care, auzind de capitularea Sucevii, s-au înturnat în Crimeea. Cîţva ani după această catastrofă, care au suflat de pe pămîntul Moldovei pe ist vrednic domnitori cu toată familia şi avuţiile sale, au perit de pe scena lumei şi Bogdan Hmelniţki.

Ist om straordinar giucă un rol însemnat pe scena lumei ; mare politic, aprod oştean, învestit de putere de suveran, trăia în casa lui ca un ţăran, pe ambasadorii capetelor încoronate îi primea în camera în care locuia cu femeia sa. El era biciul Poloniei în curs de zece ani, şi Moldova au simţit înrîurirea puterei sale. Neputînd plini planul său de a face din Ucraina un stat confederat cu Polonia, s-au văzut nevoit a se pune sub protecţiunea ţarului Alexi, părintele lui Petru cel Mare. Dacă Polonia au perit mai în urmă din a ei treptată ciuntire, naţiunea cozacă au fost cea întăi care au căzut sub giugul ţarilor.

După multe învăluiri şi răzbele între poloni sub Sobieski şi între turci, a cărora teatru au fost Ucraina şi Moldova, turcii dăduse Ucraina sub guvernarea principelui Duca al Moldovei, care avea la Niemirov un locţiitori, iar după înfrîngerea turcilor sub Viena hatmanul cozacilor, Samuilovici, la moartea sa au încredinţat dignitatea sa lui Mazepa. Acesta, văzînd că turcii încalcă întregimea Ucrainei, s-au adresat către ţarul Petru cel Mare, care în privirea înrîurirei lui Mazepa între cozaci ii îl numiră principe de Ucraina. Noul principe, deşi înaintit în ani, avea de agiunsă energie spre a începe nu numai o reformă între cozaci, ce încă spre a face ţara lor independintă, la care plan atuncea mai mult s-au îndemnat cînd Petru cel Mare, după ce s-au declarat imperator al tuturor Rusiilor, au vederat planul a încorpora în imperiul său toate provinciile locuite de ginta slavă. Prin urmare, Mazepa se legă în secret cu Carl XII, care ne-ntrerupt combătea întemeierea regeneratorului Rusiei.

Spre a deplini planul său, regele Sveziei purcesă în Saxonia cu o armie de 45 000 ostaşi şi, după înțelegerea cu Mazepa, care îi giuruia oaste şi proviziune, au străbătut în Rusia în anul 1708, au trecut Berezina, care cu un veac mai în urmă au fost atît de fatală oastei lui Napoleon I. Deşi mai de multe ori învins, Petru tot urmărea armia svedeză până la Desna, lîngă Dnipru, unde Carl aştepta agiutorul Mazepei, care nu i-au putut aduce mai mult de 2 000 cozaci, fiindcă tot poporul lor n-au voit să combată pe ruşi. Cu acel mic agiutori, Carl, condus de Mazepa, agiunsă la Pultava, unde în 27 iunie 1709 s-au făcut memorabila bătălie ce avea să dezlege o chestiune europeană. Rizicul nu era egal între aceşti doi rivali ; moartea lui Carl ar fi lipsit pe lume de un erou, dar şi de perea Petru lucrurile cele folositoare Rusiei şi civilizațiunei erau să se înmormînte cu dînsul. Chiar la începutul bătăliei Carl fu rănit la un picior şi în tot cursul ei fu nevoit a fi purtat pe o targă. Ambele armii şi şefii lor făceau minuni de bravură ; o boambă, care sfărmă şi pe cei ce purtau pe Carl, ocaziună o nouă învăluire svedezilor şi perderea bătăliei, în care au capitulat 14 000 svedezi şi toți generalii lor, iar Carl, nevoit a încăleca, au fugit, acompaniat de Mazepa şi de puținii săi casnici şi, îndreptîndu-se spre Moldova, agiunsă la Varnița lîngă Tighină, adecă Bender, cu scop a îndupleca pe turci de a declara răzbel lui Petru. Toate uneltirile sale ar fi fost zadarnice dacă hanul tatarilor nu ar fi discoperit planurile cele colosale care Petru pregătea la Marea Azovului. Încredințîndu-se de pericolul ce amenința Turcia, renumitul mare vizir Kiuperli purcează cu o puternică armie spre Dunăre, după ce mai nainte au numit pe Dimitrie Cantemir domn Moldovei, cu scop că este credințios Porții.

Acest domn însă încheiesă în secret cu Petru un tractat prin care punea pe Moldova sub protecțiunea Rusiei şi în astă campanie giuruia o armie. Petru se văzu nevoit a părăsi de-ndată lucrările reformei şi, acompaniat de soția sa Ecaterina, de națiunea germană, care din sclavă de răzbel se făcu împărăteasa Rusiei, au sosit în Moldova la Cantemir, noul său aleat, cu o oaste ce avea a fi sporită de un corp moldoromân, pe a căria agiutori răzemat venisă în astă țară. Însă după o așteptare de trei zile în Iași, necăpătînd răspunsul de la principile Brancovan, au fost nevoit numai cu oastea sa de 25 000 și cu 5 000 moldoveni a întîmpina armia turcească de 100 000, care, trecînd Dunărea, se înaintea de-a lungul Prutului.

Cunoscut este evenimîntul cel istoric în care astă mînă de bravi, cungiurată în 16 iunie 1710 la Stănălești, lîngă Fălcii, de armia cea puternică a marelui vizir Kiuperli, lipsită de amunițiune, de proviziune și în mezul arșiței chiar de apă, era cu eroicul ei imperator consfințită peirei. Numai energia Ecaterinei mîntui pe Petru, pe oaste și pe Rusia de a recădea în genunea întunecoasă [2]. Deși pacea încheietă la Prut n-au fost în avantajul material al lui Petru, dar ziua aceea s-au strălucit prin o vinceală morală pe care el au purtat-o refuzînd, în strîmtorirea în care se afla, a trada pe credinciosul său aleat, principile Cantemir, pe care ca o condițiune îl cereau turcii. Petru răspunse marelui vizir : „Mai bine aș da turcilor toate țările care se întind pănă la Kursk, căci mi-ar rămînea speranța de a le putea recăpăta, dar perderea credinței ce am dat ar fi ne-ntocmită ; noi n-avem nimic al nostru decît onorul, a-l părăsi este a înceta a fi monarh“. După aceasta Petru cu restul armiei, cu Cantemir și cu una mie boieri moldoveni s-au tras în Rusia, unde mai în urmă, la Harkov, li-au însemnat a se coloniza, supuind pe acești moldoveni giurisdicțiunei lui Cantemir. Iar Mazepa, care fusă una din cauzele catastrofei, fu declarat rebel Rusiei și osîndit a fi în tot anul publicaminte afurisit în biserică, cînd despre altă parte portretul lui s-au osîndit a fi defăimat pe spînzurătoare.

Carl XII, care petrecea lîngă Bender în cursul acelor evenimînte mari, s-au înduplecat de Mazepa a merge în tabăra turcească spre a împedeca încheierea păcii, însă în zadar, încît regele se întoarsă iar la azilul său, unde petrecu cinci ani, și tocma toamna la 1714, travestit în ofițer german, calare trecînd prin Moldova, Transilvania și toată Germania, agiunsă în staturile sale, la Stralsund.

---

[2] Vezi viața lui Cantemir, în *Spicuitorul moldoromân* (Gh. A.).

Mazepa însă, deși obosit de ani și de lovirile soartei, nu perdu speranța a mai lucra pentru Ucraina și, despărțindu-se de Carl, decise a călători la Constantinopoli, spre a mai stărui pentru el pe lîngă turci. Cunoscînd Moldova încă din junețile sale, cînd oștisă în epoca lui Bogdan și Timuș, în călătoria sa la Galați își aminti de scena cea cavalerească care cu cincizeci ani mai nainte o plinise în contra ungurilor.

Condus de memorie, agiunsăse la colnicul ce fusăse teatrul aproziei sale, însă abia putu recunoaște localul. Cei trei brăzișori crescuse și se făcusă frumoși pini puternici, și ramurile lor colosale umbreau un schit care era refugiul unor călugărițe mizere, retrase din zgomotul lumei.

Aflînd acolo, după datina unor asemine așezăminte, o modestă ospitalitate, Mazepa voi să cunoască în ce mod locul acel sălbatic se prefăcusă în azil religios. Bătrîna proestoasă a schitului au istorisit cum la 1653, în timpul învăluirilor și a încălcărilor țărei, o vergură frumoasă răpită de unguri, prin o minunată lucrare au fost în acest loc eliberată de un renumit oștean strein, și cum părintele acesteia întru mulțămire au fundat pe acest loc schitul, spre nemuritoare amintire.

Mazepa, electrizat de astă istorisire care îi rechema icoana juneților sale, înduioșit a videa că macar una din faptele sale au găsit o mărturisire trainică, fără a se descoperi au dorit a cunoaște și istoria călugăriței care au espus acel evinimînt.

„Cine sînt, nu mă cunosc, răspunsă venerabila femeie ; atîta știu că, fugind de tatari împreună cu mama mea, am venit în copilărie din Polonia, de la obîrșia Prutului, în acest loc unde se făcuse schitul. După cîțiva ani, o întristare secretă au grăbit moartea ei ; ea mi-au mărturisit că era văduva unui castelan polon, de care o soartă crudă o dispărțisă, încît au cerut ca, spre răscumpărarea pacatului său, să îmbrățoșez și eu shima călugărească, în care de atunci urmez, rugîndu-mă zi și noapte pre lîngă mormîntul răposatei.“ Aceste cuvinte le-au închiet cu plîns și cu suspinuri.

Dar cine ar putea descrie simțimîntul de durere, de înduioșire și de mirare ce fiecare cuvînt al acestei istorisiri deștepta în inima bătrînului Mazepa ? Recunoscînd din aceste și din fizionomia călugăriței pe propria sa fiică și a nefericitei Tereze, a căria onor și pace casnică el au fost surpat-o și împins-o într-un șir de evenimînte atît de aspre, cît și vrednice de mirare. Prin urmare, pătruns de mustrare, de înduioșire și nemaiputînd înfrîna furtuna din năuntru a simțimintelor, cu un rîu de lacrămi care înunda fețile sale strigă : „Vino în brațele părintelui tău, fiică a Terezei, a căria soartă și pacat eu am fost autor și cauză ; astăzi prin a sale mirabile decrete înduratul Dumnezeu îmi înfățoșază ocaziune de căință, iară ție, de a închide cu mîna ta ochii părintelui tău și a mormîntului de lîngă muma ta“.

Atuncea străbătînd o rază de lumină prin misteriul care ascundea soarta maicei sale, călugărița căzu la picioarele lui Mazepa și, în părinteasca lui îmbrățoșare, află cea întăia mîngîiere care au simțit de la moartea maicei sale.

Dizvălirea acelui misteri au prefăcut deodată natura cea oșteană a lui Mazepa, lăsînd un adio etern politicei și planurilor celor mărețe, ce în tot cursul vieței au fost vînat pentru reforma și mărirea patriei ; el decisă a sacrifica zilele sale evlaviei și meditațiunei. Împreună deci cu călugărița, făcu vot de a peligrina la Ierusalim, a cere acolo dizlegarea blăstămului sub care se afla, și apoi a se înturna la schitul Brazii, spre a încheia aicea viața lor.

Prin urmare, ambii se îndrumără pe la Galați, ca de acolo să înainteză călătoria lor. Dar buna sa propunere Mazepa n-au putut-o plini, căci în astă politie moartea l-a agiuns. Nicolai voievod Mavrocordat, care au urmat în domnie după Dimitrie Cantemir, așa precum au fost aparat și onorat în Moldova pe nenorocitul es-rege Stanislav Leșcinski, unul din personagile ilustri care au figurat în drama politică între Petru și Carl, de aseminea, aflînd despre moartea lui Mazepa, au ordonat a i se face o pompoasă astrucare în biserica Sîntei Precuratei Mariei (Precistei), unde pe o piatră sculpită s-au scris că după o îndelungă învăluire, corpul lui Mazepa au aflat acolo repaos[3]. Se zice că fiica au plinit votul părintelui său de a perigrina la Ierusalim şi, neputîndu-se împărţi de a petrece la schitul Brazii, lîngă mormîntul maicei, şi la Galaţi, lîngă acel al părintelui său, au preferat a-şi încheia zilele lîngă *Mormîntul Mîntuitoriului.*

---

[3] Biserica din Galaţi a Sîntei Precuratei Maria, în zilele lui Vasile Lupu, la 1647, a mitropolitului Varlam, a episcopilor de Roman, Atanasie, şi a Rădăuţului, Eremia, s-au prefăcut de fraţii diaconi Şerbul şi Teodor şi s-au închinat patriarhiei Sîntului Munte Vatopedi. Piatra săpată a lui Mazepa au fost în mijlocul bisericei, cu stemă şi descriere, iar la anul 1821 de turci s-au sfărîmat. Se zice că canţileria consulatului Rusiei au dat întru aceasta o relaţiune, iar răposatul arhiereu Grigori Ierianopoleos au declarat că au văzut la 1806 acea piatră întreagă, cu inscripţiune înaurită. Astă ştiinţă este estrasă din un raport a d. Toma Giuşca, adresat la 1836 (Gh. A.).

RUXANDA DOAMNA

Unul din războlele cele mai faimoase ale antichității, care au format pre cii mai mari eroi și cea întăi poemă epică, au fost războlul grecilor întreprins pentru frumuseța unei femei a vechimei. Timpurile s-au prefăcut foarte mult; amoriul nu are în zilele noastre atîta înrîurire asupra popoarelor. Războlele se fac astăzi numai pentru cîștigarea vreunei provinții, pentru păstrarea vreunui principiu sau a vreunei dinastii. Moldova însă, ca o altă Troadă, înfățoșă cel din urmă esemplu de un războl încruntat pentru o principesă atît de frumoasă ca și Elena Lacedemona, însă fără îndoială cu mult mai neprihănită decît ea.

Pe la mijlocul veacului al șeptesprezece, domnul Vasilie Lupu, după ce restatornici în țară pacea și buna orînduială, se îndeletnicea de mijloacele întemeierei bunelor sale întocmiri; marginile țărei erau păzite despre încurările unor vecini neastîmpărați, o înțeleaptă administrațiune vindeca nenorocirile războlelor trecute, iar isteția, întemeietă pe legi drepte, siguripsea driturile proprietăței. Acest domn urzi așezăminte plăcute lui Dumnezeu și școli publice, sporindu-și averea prin prelucrarea băilor; era în stare a întîmpina toate cheltuielele neapărate pentru ținerea unei curți strălucite, a căria podoabă cea mai mare era familia sa atît de frumoasă cît și numeroasă. Din căsătoria lui cu o principesă mahometană din Circasia, a căria frumusețǎ îndemnasă pe principele a înlătura sfiirea sa cea religioasă, se născuse două fiice, care prin harul și frumusețа lor întrecea toate femeile contimpurane. Faima harului lor se răspîndisă și prin țările cele mai depărtate. Cea mai mare era acum măritată în Polonia cu principele Radzivil, marele marșal al coronei, dară *Ruxanda*, mai frumoasă decît soră-sa, era pețită din partea deosebiților cinci regi și principi streini, însă părintele ei nu se putea îndupleca pentru vreunul din aceștia. Pozițiunea politică și deosebirea dogmelor făcea foarte grea o asemene alegere.

Cu toate aceste, apropierea Poloniei și legăturile sale cu Moldova înduplecără în urmă pe domn a giurui pe fiica-sa acelui mai brav și mai strălucit din cavalerii poloni, principelui *Coribut*, care, în vîrstă de 22 ani, întrunea la un caracter statornic o bărbăție eroică, ce au fost umplut lumea de faptele lui ostășești. Cu tot acest farmec de faimă, Ruxanda, dupre legea patriei sale, nu voia să se înduplece la această unire mai nainte de a cunoaște pe acest tînăr principe în persoană.

În mijlocul acestor trăgănări, fiul unui cozac faimos, născut pe malurile rîului Boristenes (Don), unde agiunsesă lauda despre frumusețile cele minunate ale Ruxandei, cuteză a-i dori inima și mîna; el, însumețit de patima sa, urzește planul de a merge pe ascuns în Moldova, ca să vadă acea necunoscută frumusеță ce-i însuflasă un amor nebiruit. Drept aceea se priface în negutitor, trece stepele, Nistrul și Prutul, agiunge în Iași, unde nu tîrziu află ocaziune a se încredința că adevărul întrecea mult lauda ce se auzea. Ziua venirei sale au fost duminica Floriilor ; el se folosește de împregiurarea cînd familia domnească se afla de față în biserica Trei-Sfinților. Pentru a fi văzut de Ruxanda, cozacul, amestecat cu mulțimea, îi înfățoșă un ram (stîlpar), în care doamna, înturnîndu-să la palat, află în năuntrul un bilet cu aceste zise misterioase : „Acela căruia ceriul te-au menit îți hărăzește acest simbol al pasiunei sale și giură de a te avea de femeie sau de a muri !“ Apoi, fără a perde un minunt, iesă din biserică, încalecă, întră în pădurea apropietă și se înaintează pe drumul care ducea la Boristen. Toate cercările asupra străinului sumeț fură zădarnice. Doamna Ruxanda nu au putut socoti o asemene urmare decît numai din partea lui Coribut, a căruia minte întreprinzătoare au fost făcut lucrările cele mai vrednice de mirare. Ruxanda, care socotea că l-au cunoscut în persoana acestui negutător prefăcut, pe cît de frumos, pe atîta și sumeț, îi hărăzi dragostea, care au fost refuzat-o chiar după mijlocirea părintelui ei.

Acest amorez au fost *Timuș*, fiul faimosului Bogdan Hmelnițki, șeful cozacilor de la Don, care, înturnîndu-să la părintele său, i-au împărtășit focul patimei sale și deciziunea de a căpăta mîna Ruxandei. Dar starea țărei sale în privirea Poloniei, de care atîrna, nu ierta pe Bogdan a se îndeletnici de trebile fiului său, deși în privirea politică le socotea foarte însemnătoare pentru familia sa.

Ioan Cazimir, ce era cardinal, se lepădase de porfira Romei, spre a se face rege de Polonia, și se însurasă cu regina văduva, cumnată-sa. Craiul nu avea îndestul talent ca să poată ocîrmui în mijlocul împregiurărilor de față. Cozacii Ucrainei și acii de Don, atît în privirea limbei cît și a religiunei, era mai mult ruși decît poloni. Noblesa îi asuprea cu un giug foarte nesuferit. Ii în mai multe rînduri se tulburasă cu scop de a căpăta privilegii, dar fiecare tînguire aducea asupra lor o apăsare mai aspră. O crudă defăimare din partea polonilor asupra femeii sale și a fiului său au prefăcut pe hatmanul credincios în neamic ne-mpăcat. La chemarea lui tot poporul cozacilor s-au rădicat, îmbătat de turbare și însătat de răzbunare. Bogdan, cu trestia în mînă, singurul semn al dignității sale, nu tîrziu se văzu în capul unei armii de 300 000 oameni. Noblesa Poloniei, care se oștise în contra acestui rebel, fu sfărmată. Polonia, Ucraina și Mica Rusie s-au supus puterei lui Bogdan, și tatarii de la Crîm au mai înmulțit armele revoltanților, pentru ca să sfîșie Republica în bucăți. Aceste oarde barbare, alcătuite din creștini și din păgîni, să înaintează stîrnind toate în trecerea lor, omora pe nobili, nevoia pe călugări și pe călugărițe de a se căsători și pănă și răposații în mormînturile lor nu rămîneau scutiți de bărbărie.

Pentru a înfrîna această cumplită stărpire, patruzeci mii poloni cutezară a întîmpina pe neamici în cîmpiile de Pilaviți, dar deodată, cuprinși de o spaimă panică, se împrăștie și dau în mîna cozacilor Republica lipsită de generalii ei și de cea mai mare parte de boieri, cari pe țărmul Donului gemeau în inchisori.

În asemene pericol agiungînd, regele Poloniei nu văzu alt mijloc de mîntuire decît a începe o tractație de împăcare. În cursul armestărei, principele Coribut, pre care nu-l putea descuraja nici o învingere, au decis a întrebuința toate chipurile spre a împedeca o împăcare rușinoasă și, cu o tinerime neastîmpărată, au tulburat conferințile cele pacinice, dînd un asalt în tabăra insurgenților, cari erau fără vreun prepus. Mare au fost măcelăria cozacilor. Bogdan, cu o inimă plină de răzbunare, s-au tras în Ucraina cu cît au putut aduna din ai armiei sale. Regele au mai cercat a re-ncepe tractația, sîrguindu-să a dizvinovăți frîngerea armestărei, dar hatmanul cel înfricoșat au pus de au fierestruit pe ambasadorii plenipotenți. Aceste cumplite răzbunări au vederat polonilor că singura lor mîntuire este războiul. Ii făcură cea de pe urmă opintire, toată națiunea, bătrîni și tineri, abie în stare de a purta armele, s-au adunat sub steaguri și, întrunindu-să cu floarea noblesei, informără o armie îndestul de numeroasă. Regina, cu toată curtea ei, însuflețea cu ființa sa pre oșteni ; în sfita ei se afla și pajul Mazepa, care atuncea era mai mult cunoscut prin avanturele sale amoroase decît prin fapte militare și care mai în urmă, în lupta îndelungată între Petru cel Mare și Carol XII al Sveziei, se făcu șeful chiar acestor cozaci asupra cărora îmbla acuma să cerce curajul său. Coribut, nerăbdători, începu el întăi lupta războiului pre care l-ațîțase. Cungiurat de o tinerime înflăcărată, se aruncă înaintea neamicilor la *Vișnoveț*, proprietatea sa. Bogdan din nou întrunise sub steagurile sale Ucraina, Mica Rusie și pre hanul tatarilor. Aceste cete numeroase neîntîrziet încungiurară oastea Poloniei, asediind-o în tabăra sa. Cozacul bătrîn au propus slobozirea neamicilor săi, cu condițiune dacă îi vor da pre Coribut. Înștiințîndu-se de această nouă învingere, Ioan Cazimir au purces ca să cerce scaparea noblesei. Dar Bogdan, lăsînd asedia taberei în grija hanului de tatari, ieși întru întîmpinarea regelui. După o bătălie de două zile, polonii se împrăștieră ; numai prin cumpătarea, curajul și ritoria tînărului Ioan Sobiețki s-au nimerit de a aduna pe oarecare timp armia lîngă steagul regesc, dar zădarnice au fost toate acele minuni de bărbăţie şi de jertvire. Polonii, din nou învinşi şi încungiuraţi, s-au văzut în caz au a peri, au a se supune. Ioan Cazimir au ţinut sfat calare, în care au arătat nevoia de a cere pace. Cozacul cel bătrîn au înfăţoşat la această împregiurare simţiminte marinimoase; el au răspuns că doreşte a împlini cererea regelui, însă, ca o închizeşluire timpului viitor, puse condiţiunile următoare:

1) Împuternicire de a ţine o oaste de 40 000 soldaţi;

2) Alungarea iezuiţilor şi a jidovilor din Polonia şi al

3) Darea în mîna cozacilor a tînărului principe Coribut, care se arătasă cel mai aspru neamic al lor şi care mai în urmă putea să se facă încă mai înfricoşat.

Acest tînăr oştean, de a căruia bărbăţie şi spirit cavaleresc am avut ocaziune a ne mira, au voit să cruţe pe regele său de îngiosire a da în mîna neamicilor săi pe un brav al armiei sale sau de a tracta iertarea lui. În această încungiurare, au decis a se trage atît de subt puterea regelui, cît şi de răzbunarea neamicilor săi Drept aceea, folosindu-se de o negură foarte deasă care învălea îmbele tabere neamice şi pe cînd polonii tractau cu rebelii, Coribut, însoţit numai de cîţiva călăreţi, ca un fulger purcede din partea opusă a tăriilor şi cu sabia în mînă îşi face o cărare încruntată pintre cozacii uimiţi şi spărieţi. Înlăuntrîndu-să în o pădure apropietă, prin drumuri lăturalnice, necunoscute neamicilor, agiunge teafăr la poalele munţilor Carpaţi.

Petrecerea sa în Polonia i se făcu atît de nesuferită, cît şi neputincioasă. Întorcînd în cugetul său mii proiecte de răzbunare, vru să aştepte în o ţară streină un prilej mai favoritor de a putè folosi patria. Propunerile de încuscrire care îi făcuse Vasilie vodă giuruia planurilor sale un rezultat dorit, dar în poziţiunea sa de faţă, atît de neasemănată cu acea trecută, el nu vru a compromite pe acest credincios aleat al Poloniei şi decise să meargă în Moldova sub un nume strein. Aceste două ţări petrecea pe atuncea în secretă unire, pentru că amîndouă erau amenințate atît de turci cît şi de tatari şi de cozaci. Acele de pe urmă întîmplări ale Poloniei nevoiră pe regele Ioan

Cazimir de a căuta noi prietini şi a se încredinţa de cii vechi. Deci mai nainte de a se auzi în Moldova mai cu amănuntul învingerile sale, el au espeduit cu mare grăbire pe hatmanul său Calinovski spre a mai strînge cu Vasilie vodă legăturile sale de prietenie şi, ca o mărturie a unei adevărate aleanţe, i-au hărăzit diplome de indigenat, adică de împămîntenire a Poloniei. Coribut s-au folosit de acest prilej, au încredinţat planurile sale lui Calinovski, care îl luase în sfita ambasadei sub nume de Arghir. Aceşti trimişi s-au primit în chipul cel mai prietenos. Coribut, ale căruia însuşimi plăcute au fost deopotrivă cu bărbăţia sa, nu tîrziu se făcu obiectul unei generalnice simpatii. Cu toate aceste, poziţiunea sa la curte se făcu din cele mai grele şi foarte învăluia proiectul căsătoriei sale cu Ruxanda. Deşi ea au fost întru adevăr înamorată de Timuş, i se părea că iubea pe Coribut şi ţintind toată ura ei asupra adevăratului ei amant, ea îndatorea pe Arghir a-i istorisi faptele tînărului principe polon, pe cînd Coribut, care nu putea înţelege o asemene înfocată patimă, oricît era de măgulitoare, nu cuteza nici să împuţineze dragostea care i se păru că au însuflat Ruxandei numai prin reputaţiunea sa, dară nici a se compromita, mărturisindu-şi numele cel adevărat. Ştiinţele care pe ascuns lua din partea sa i adăogea neastîmpărarea. Sănătatea lui, struncinată prin ostenelele răzbelului, din zi în zi se făcu mai pătimitoare. Această împregiurare arăta în ochii lumei nevoia de a mai petrece acest oaspe în Moldova chiar şi după ducerea ambasadorului, care, după ce ş-au încheiet însărcinarea, s-au înturnat în Polonia. Vasilie vodă s-au bucurat mult cîştigînd un asemene bărbat şi, aflînd în acest tînăr polon un consiliar cu cunoştinţa împregiurărilor îmbelor ţări, l-au luat între curtenii săi.

Pe atuncea au sosit în Moldova înştiinţarea celor din urmă întîmplări ale Poloniei şi a catastrofei lui Coribut; toţi se tînguiau de nenorocirea acestei naţiuni şi nu puţin se mirau despre făptuirile acestui nou Orlando[1]. Cu toate aceste, soarta lui era necunoscută; unii ziceau că vrînd să-și facă un drum pintre tabăra cozacilor ar fi perit cu o mînă din bravii săi companioni; alții încredințau că, rănit fiind, s-ar fi prins și s-ar fi mînat la malurile Donului. Una și alta din aceste istorisiri erau deopotrivă înspăimîntătoare pentru Vasilie vodă și înfricoșată pentru inima Ruxandei, care se îngrijea acum de mijloacele scăpărei amantului ei. Aceste auziri, care despre o parte înlesnea planurile lui Coribut, au mai adaos îngăimările sale. Căci fiind el în numărul celor favoriți ai curței, ne-ncetat era întrebat despre Coribut; uneori era dator a descrie pe faimosul său compatriot, alteori a-i zugrăvi caracterul și lucrările sale. Sfiirea cu care el plinea această însărcinare adeseori atrăgea asupră-i imputare de răceală și de lipsă de entuziasm pentru acest erou.

---

[1] *Orlando* e cel mai sumeţ cavaler al poemei italiene cu de asemenea numire întitulată (Gh. A.).

Îndeletnicirile pozițiunei sale cei grele și relațiunile cu domnul și cu Polonia nu-l împedeca a se folosi în răpaos de cîteva momente plăcute.

Această epohă au fost pentru Moldova epoha reformelor; limba sîrbească, care de la consiliul de Fiorența era întrodusă în biserică și prin tribunaluri, s-au înlăturat de către cea română și, spre a grăbi restatornicirea ei în drepturile sale, curtea legiuise ca o îndatorire neapărată de a vorbi și a se scrie românește. Coribut, care cunoștea limba latină, dezbătea cu învățații moldoveni feliurite materii cu așa nimerire că niciodinioară nu s-ar fi socotit că acest tînăr vinea din cîmpul bătăliei, ce din vreo academie.

Coribut ar fi dorit mai ales a cunoaște deplin limba Ruxandei, spre a-i împărtăși secretul ce îl ținea legat atît de aproape cu interesurile ei și ale țărei sale, și care nu cuteza a încredința nimărui altuia, nici însuși domnului, ci nu puțin s-ar fi turburat de o asemene descoperire.

Dar astă dată puterea simpatiei nu se adeverea; nici o simptomă secretă nu favorea, nici depărta simțimîntele acestor tineri. Coribut înzeia pre aceea ce iubea pre rivalul său, și Ruxanda nu se putea apăra de oarecare simțiminte pentru protivnicul cel mai crud al amantului misterios. Întru aceste însă ea urma dupre plecările familiei sale și a curței în privirea estui tînăr strein care subgiugasă toate inimile, nu numai prin talenturile și manierile sale, ce încă și prin făptura lui cea interesantă : fața lui cea palidă, ce era înviošată de doi frumoși ochi albaștri, și statura înaltă, înfrumusețată de un costium circazian, adoptat de curtezani în onoarea principesei.

Pe cînd Coribut era în acest chip osîndit la nelucrare, Bogdan culegea toate productele lucrărilor sale celor sîngeroase. Spre a împlini dorința cea stăruitoare a fiului său, decisă a-i asigura și măreața cîștigare a Ruxandei, pentru care se certa alți pretendatori străluciți. Ura sa nemărginită asupra lui Coribut, plecarea ce au toți domnitorii de gios înălțați de a se alia cu vechii nobili, dorința de a rădica pe a sa națiune și familie, toate aceste îl îndemna a închie asemene căsătorie. Dar întreprinderea nu i se păru ușoară ; spre a o înlesni, chiar el au luat asupra sa rolul de ambasador, însărcinîndu-se a încheie cu Moldova un tractat de alianță, pentru care prin scrisori către Vasilie vodă ș-au împărtășit planul.

Această neașteptată novita cu spaimă au cuprins pe moldoveni, căci ii deopotrivă se temeau și de prieteșugul și de dușmănia sa. Coribut, carele prepunea întru aceasta vreun plan îndreptat chiar asupra lui, au giudecat a se depărta de la curte pe vro cîtva timp. Mai întăi au întărit pe domnul în plecările sale binevoitoare către Polonia, au pus cu el la cale despre măsurile ce avea să se urmeze în o împregiurare atît de grea și, purcegînd de la Suceava, s-au înlăuntrat în munți, unde, pre lîngă altele, dorea să-și întărească sănătatea lui pătimitoare.

Bogdan, după ce au așezat pe Nistru un corpos de cozaci, au sosit la Suceava cu o sfită numeroasă. Înavuțirea și pămîntul cel mănos al țărei, strălucirea curței lui Vasile vodă și, mai presus de toate, frumusețile Ruxandei îl îndemnă a cerca toate chipurile ca să i se nemerească proiectele sale. Dar în zădar întrebuințază mii de meșteșugiri spre a vădi lui Vasilie vodă folosul unei aleanță politice, pre care o făcea mai firească religiunea cea uniformă a ambelor națiuni, mai ales în o epohă în care popoarele se dezbina de dizbaterile religioase ; în zădar giuruiește din partea cozacilor biruitori întregirea țărei până la Serafineț, care de mai nainte

Moldova o avea pe malul stîng al Nistrului ; dar nici aceste propuneri, nici neputința Poloniei, care el cerca a vădi, n-au înduplecat pe Vasilie vodă a uita relațiunile cele sfinte care-l legasă cu astă țară. El stătu ne-nvins la toate propunerile și, pentru de a prelungi timpul, au pretextat că nimic nu poate face fără învoirea Porței.

Bogdan, îndoit jignit de acest refuz, care vătăma interesurile sale și sporè numărul neamicilor săi, mînios purcede răpide din Suceava și abie au trecut Nistru, cînd îndată au și pornit pe hatmanul său Doreșenko cu 40 000 cozaci și cu nenumărate cete de tatari, care călcară Moldova. Polonii, ci erau pre mult ocupați a drege pierderile lor cele din urmă, nu ave nici timp, dar nici mijloace de a agiutora pe aleatul lor, încît moldovenii, loviți fără veste, deși au pus o apărare curagioasă, s-au înfrînt și se văzură nevoiți a se închide în cetățile Hotinului și Soroca. Pentru a se feri de o nenorocire mai mare, Vasile vodă fu strîmtorit a primi condițiunile ce din nou îi propusă Bogdan, îndatorindu-să încă, după trecere de doi ani, a mărita pe fiica sa cu Timuș.

Tractatul cel laconic (cu puține cuvinte) din 1651, chiar de Bogdan compus în limba latină, închizeșluia lui Vasilie vodă posesiunea Moldovei, orînduia condițiunile căsătoriei, hotărea zestrea Ruxandei la 600 000 taleri (9 milioane lei) și îndatorea pe moldoveni a nu agiuta pe poloni. Iată pre lîngă original și cuprinderea acestui tractat, compus din patru articole :

1) Principele Moldovei cu tot dreptul va păstra Moldova ;

2) Fiul lui Hmelnițki ginere principelui Moldovei va fi ;

3) La cozaci și la tatari acum șese sute mii taleri se vor număra,

4) Iar pe poloni niciodinioară va agiuta.

Dar Vasilie vodă, deși se supune acestei neapărate nevoi, totuși nu perde încrederea că mai tîrziu se va putea dizbăra de niște asemene îndatoriri, cerute numai de puternice împregiurări. Polonia, înțelegînd mărimea acestor întîmplări, care avea să înrîureze chiar asupra soartei sale, întrebuință toate mijloacele ce-i era în putere de a zădărnici o asemenea aleanță. Mai ales marșalul Radzivil, ginerile lui Vasilie vodă, se nevoia de a împedeca o unire pre care o socotea atît de defăimătoare interesurilor patriei sale.

Dar Ruxanda era acufundată în cea mai adîncă durere, văzîndu-se, fără vreo vină, pricinuitoare nenorocirelor ce-i amenința patria; ea se vedea aproape nu numai a perde pe mirile ales de părintele ei și cătră care se simțea pe totdeauna legată de la întîlnirea cea misterioasă a unui minut, ce încă vedea nevoia a se mărita cu asupritoriul patriei și a familiei sale. Întru neputința în care se afla de a înrîuri asupra unor asemene întîmplări, ea căuta să afle în sînul religiunei o mîngîiere și un agiutori la pătimirile sale.

Coribut, care se trăsesă între munți spre a se feri de cursele lui Bogdan, s-au folosit de acea ocaziune pentru a cerceta și a cunoaște țara și limba moldovenilor, care de poloni se numesc italieni[2], popor deodată oștean, păstor și lucrător de pămînt și care, de șeptesprezece veacuri aruncat în depărtare de 300 mile de la Roma, în mezul popoarelor neamice, dupre nenumărate întîmplări ș-au păstrat limba, deprinderile și acel amor pentru agricultură și arme, ce era izvorul virtuților de căpitenie ale strămoșilor celor plini de faimă și care acuma au păstrat moldovenilor o rămășiță de neatîrnare în o epohă cînd alte națiuni au fost îngenunchete înaintea puterei otomane.

El îndreptă mai întăi cercările sale spre obîrșia rîului Moldova, vizită la Carli-Dava (Carlibaba) minele de argint, precum și acele de aur ale Bistriței, din care țiganii aurari scotea pe atuncea o mare cîtime de fire de aur, ce era obiectul comerțului lor și cu care ii îndestula dabila (dajdia) lor. El petrecu cîtva timp la cetatea Baia, ce era locuită de o colonie de sași transilvani, cari încă din veacul al XI prelucra minile cele înavuțite de arină de aur și prin asemene îndeletnicire însuflețe industria și înforma înstărirea publică.

---

[2] Polonii numesc pe italieni *vlahi*, iar pe români, pentru a lor asemănare cu italienii, îi cheamă *volohi* (Gh. A.).

Adeseori petrecea între plăieşi, cari sînt vînători de munte şi cari, ca barzii celtici[3], fac să răsune stîncele de cîntecile lor eroice, păstrătoare de vînta bravilor strămoşi.

Retras într-o săhastrie, ce era adăpost de evlavie şi de care se înfrumusețează coastele cele pitoresci ale munților Carpați, în mijlocul îndeletnicirilor sale, a cărora noutate amorțea uneori durerea întristărei a unei inimi atît de înfocate pre cît neastîmpărate, Coribut se cuprinse de o boală, a căria asprime puțin de nu l-au răpus ; rădicarea din ea au fost îndestul de lungă, şi în cursul întîmplărilor mari ce au urmat el nu putu folosi pe Moldova nici cu sfaturile, nici cu bărbăția lui.

Atunci cînd Vasilie vodă l-au înştiințat de nenorocirile urmate, de asemenea şi Radzivil îi trimise oarecare novitale ce i-au însuflețit speranța. Prin aceste din urmă el au aflat pregătirile cele mari ce făcea Polonia, voind să răzbune defăimarea subvingerei sale celei de pe urmă. Radzivil chemă pe Coribut să se întoarne fără preget în patrie, ca prin neaşteptata sa arătare să însuflețească curajul armiei şi să înfricoşeze pre neamici. Plăcutele novitale i-au grăbit însănătoşarea şi, îndată ce ş-au căpătat vîrtutea, el au şi purces spre a pune mai întăi la cale cu Vasilie vodă măsurile pe care Moldova, împreună cu Polonia, avea să ieie asupra lui Bogdan. Pe atuncea Vasilie vodă se afla petrecînd pe Nistru, la Soroca, pentru a putea observa de aproape întîmplările ce avea să se nască şi de care era decis a se folosi pentru a scutura un giug atît de asupritor. Timpul era scurt. Coribut făcea acest drum călare, însoțit numai de un singur comis. După ce au ieşit din munții cei grei de petrecut, sosi cătră seară pe malul Sucevei, la locul unde dă în Siret. El trecuse amîndouă aceste rîuri, dar mai nainte de a călători noaptea mai departe, cufundat în cugetări triste, răpoza sub un stejar vechi, cînd deodată un vuiet estraordinar l-au trezit din visurile înadîncite. Atuncea îndată se scoală în picioare, caută împregiurul său şi vede ceriul şi pămîntul într-o stare chiar contrarie. Acele din urmă raze ale soarelui înaureau încă culmele munţilor, a cărora gene se dispicau din orizon pe un fund porfiriu şi auriu ; stelele scînteietoare îndemna pe natură cătră repaos, cînd un muget confuz, gemînd de-a lungul Siretului, minea o revoluţiune apropiată a elementelor.

---

[3] Vechi cîntăreți ai Scoției, care cîntă faptele eroilor patriei (Gh. A.).

Nu tîrziu rîul, care curgea mai cu samă liniştit în ingusta sa albie, începe a-şi umfla cu repegiune undele sale spumoase, sporite de dizgrecarea nourilor şi disfacerea omăturilor tîmplată între munţi.

Puţin timp fu de agiuns apelor spre a se revărsa pe şes, în care cu spaimă se vedea copaci dezrădăcinaţi, bordeie şi mori răpite de unda cea înfurietă. Pentru a scăpa de neaşteptatul pericul, locuitorii satelor învecinate, bărbaţi şi femei, ducînd în braţele lor copiii şi icoanele sfinte şi umplînd aerul cu gemete şi cu bocete, se nevoia să agiungă pe la locuri mai înalte, cînd totodată şi vitele, trase de instinctul firesc al periculului, mugind, se aduna din toate părţile spre a afla un adăpost între oameni. Această scenă de nenorocire, pe a căria înfiorare şi pericol o sporea întunericul nopţei, începuse a se lumina de cele întăi raze ale lunei, care răsărea pe orizonul oriental ; atuncea Coribut, auzind oarecare ţipete pătrunzătoare, aleargă pe malul rîului şi vede pe cealaltă parte două persoane care nu se putuse mîntui cu fuga şi care, înspăimîntate, se ruga cătră Dumnezeu. Fără a perde un minut, Coribut se aruncă pe cal şi, urmat fiind de comisul său, întră în undele spumoase ale Sucevei, care se umflase de un ram al Siretului. Sosind la locul de unde răsunau acele bocete, vede o femeie îmbrobodită şi leşinată, iar alăturea un săhastru bătrîn plîngînd şi făcînd cele de pe urmă rugi.

Cuprinşi de astă cumplită catastrofă, aceşti nenorociţi se vedeau aproape de peire, căci, cungiuraţi de apele îmbelor rîuri, era aproape să fie răpiţi de cursul lor. Coribut, a căruia minte cumpenită în pericule era de asemene cu bărbăţia sa, rădică în braţe pe femeie, încalică pre calul său cel puternic şi răzbate pintre apele acestor două rîuri, care îşi întrunise acuma undele şi pe tot minutul sporea în repegiunea lor. Valurile mugitoare se luptau între sine ca într-o mare tulburată de furtuna cea mai puternică.

Din ziua cea vrednică de aducere-aminte în care răzbătuse cetele cele înfricoșate ale cozacilor, Coribut nu au fost întîmpinat un pericol mai mare, dar astă dată calul cel credincios era menit a mîntui pre domnul său și pre o jertvă necunoscută. După opintele grele, Coribut, favorit atît de soartă și de puterea calului, precît și de curagiul său, agiunsă de a trece apele revărsate și sosi cu fericire pe celalalt mal ; după el vinea comisul său, care luase pe spetele calului pe bătrînul săhastru, a căruia rugi întristate se amesteca cu sunetul apelor. Pentru a se asigura de revărsare, călăreții nu au stătut decît deasupra unui muncel cungiurat de copaci, unde Coribut depusă sarcina lui prețioasă.

Alergînd la chemarea de agiutor, el nu avea alt scop decît acela de a mîntui o jertvă. Periculul de care și el se amenința îl împiedecasă a cunoaște femeia pre care o scapasă și care în cursul cel repede și struncinător au deșteptat-o din leșin. Cu toate aceste, din straiele ei giudeca că este de vreun rang înalt. Dar cît s-au mirat atuncea cînd, rădicînd voalul ce acoperea pe astă misterioasă străină, au cunoscut în ea pe principesa Ruxanda, palidă și pe giumătate moartă de spaimă și de osteneală ; în acest minut numai, însuflețită de simțirea recunoștinței, ea au îndreptat către mîntuitorul ei ochii, a cărora putere au fost cercat-o în multe rînduri.

Dar în curînd, suvenirul pricinilor ce adusăse această neașteptată întîlnire au acoperit ochii principesei cu o negură de întristare.

Legăturile ce era între părintele ei și între Arghir era bine cunoscute Ruxandei și ea nu se îndoia că oarecare prietenie trebuie să fie între acest tînăr polon și între faimosul său compatriot, încît simți dorința și nevoia de a-i împărtăși împregiurările sale de față.

Cu bătrînul său călăuz șezînd lîngă focul ce-l aprinsesă comisul, Ruxanda, după cîteva minute de liniște, istorisi cu amănuntul întîmplările urmate la curte de la purcederea lui Coribut.

„Şiute-ţi sînt, d-le, propunerile cele cumplite de aleanţă şi de însurare ce ni făcu barbarul venit din fundul stepelor Donului! Nu te îndoieşti de energia cu care părintele meu au stătut împotriva tuturor propunerilor, a tuturor ademenirilor, nu mai puţin şi a tuturor ameninţărilor cozacului mînios, căci am refuzat a împodobi triamvul său cel încruntat şi n-am voit a mă împărtăşi de soarta unui rebel. Nu-ţi sînt neştiute urmele nenorocite a necredinţei sale; neputîndu-şi învinge statornicia, el dezlănţă asupra patriei furiile războlului.

Spre a feri mai mari nenorociri, părintele meu, apăsat de atîte pătimiri, s-au înduplecat în urmă a înfiinţa acea fatală căsătorie.

După ce am perdut toată speranţa, decisesem mai întăi prin moarte a mă mîntui de nenorocire, dar după aceste în curînd îmi zise cugetul că după moartea mea ar uma peirea familiei întregi, aducînd încă preste patria mea cetele cozacilor şi ale tatarilor, cari nu ar fi lipsit de a înnoi cruzimile cu care au fost impresurat Polonia. Aceste amară împregiurări nu numai că m-au nevoit a călca giurămintele ce am fost făcut să mă mărit cu bărbatul care se părea că ceriul mi l-au fost menit, ce încă a vărsa lacrămile cuvenite nenorocirelor lui Coribut.

Decizînd a mă supune pentru mîntuirea patriei, am simţit dorinţa să aflu în religiune o mîntuire, ca să pot purta cumplita me soartă. Iată acuma am împlinit dorinţa ce făcusem, de a merge în pelerinaj pe gios la Iaşi, ca să mă închin moaştelor sf. Parascheve[4].

Mărturisitorul meu, căruia încredinţasem deciziunea, cu toată vîrsta sa înadîncită, ş-au propus a merge cu mine în această călătorie. La treptele altarului acestei sfinte, care le-am înrîurat de lacrimile mele în curs de trei zile şi trei nopţi, am aflat vîrtutea sufletească neapărată pentru ca să pot purta povara nenorocirelor mele şi oarecare speranţă a unei viitorimi mai bune ; mă apropiam de ţinta călătoriei mele, peste două zile aveam să mă aflu în sînul familiei, cînd m-am cuprins de o întîmplare căria ai fost martur şi de care m-ai mîntuit cu pericolul vieţei tale.“

---

[4] Vasilie vodă, care se închina sf. Paraschivei, au dăruit sultanului Murad II o somă de 300 000 lei, ca să-i deie voie de a aduce la Iaşi, de la Epivatos în Bulgaria, relicviile (moaştile) sfintei, care le-au depus în biserica Sf. Trei-Ierarhi, zidită de el şi înzestrată cu multe averi (Gh. A.).

Aceasta fu istorisirea principesei, care istorisire adeseori se întrerumpse de lacrimile ei, ce înduioşa inima lui Coribut şi îndoia în el dorinţa a-şi răzbuna asupra cozacului.

Nu ni se pare de trebuinţă să însămnăm cetitorilor noştri că sosirea lui Timuş la curtea Moldovei au rămas secretă şi că Coribut nu ştia că împrumuta numele său şi vînta sa unui rival mai fericit.

În cursul istoriei Ruxandei, Coribut adeseori era să se descopere spre a-i mărtusi pătimirea ce l-au fost însufleţit mai mult decît frumuseţea ei, adecă nobilitatea simţimintelor acestei inime, care întemeia amorul ei preste admirarea faimei.

Dar cuvinte mai însemnătoare îl împiedeca a-i face o asemene mărturisire. Cu cît mai mult s-ar fi simţit fericit prin căsătorie cu cea mai frumoasă şi mai îndeplinită dintre femei, cu atîta mai mult înţelegea că o descoperire prea timpurie nu putea decît a fi de daună interesurilor sale şi ale acelora ale ţărei. Aşa, el cugeta că, de se va descoperi Ruxandei, amorul lor nesmintit ar creşte şi că prin aceasta s-ar naşte învăluiri nouă care l-ar împedeca a aduce întru împlinire planurile ce înrîurea asupra independinţei patriei, asupra numelui şi a fericirei sale.

Un amorez din cii de rînd, linguşindu-să de o asemene statornicie rară, ar fi sfărmat pedicile ce-i opunea mintea către fericirea lui, dar un suflet urzit pentru fapte mari nu sacrifică amoriului interesurile patriei, nici pe acele ale faimei.

Aceste luări aminte, vrednice de inima cea măreaţă a iroului nostru, l-au mai întărit în rugăciunea lui de a înfrîna acum deodată pornirea simţimintelor şi de a urma pre lîngă Ruxanda rolul de Arghir. Dar pe cît se nevoieşte a-şi ascunde simţimintele de amori, acele ale răzbunărei scînteiază în ochii săi şi se vedesc prin vorbele sale, încît, luînd drept martor pre Dumnezeu, se declarează cavalerul Ruxandei, îi menește că ziua dreptăței au venit, că principele Coribut se va renaște din morm'nt, că Polonia, pentru a răzbuna chiar defăimarea ei, va mîntui pe Ruxanda de un giug atît de urîcios și că nevinovăția ei și evlavia îi păstrează o viitorime fericită.

În cursul acestora, locuitorii, care spre ferire de răvărsare părăsiseră casele lor, începuse a veni din toate părțile în acea pădure ; și Coribut, văzînd pe doamna în siguranță, luă de la ea ziua bună, giurui preste puțin că va auzi despre el, și drept suvenir al acestei neașteptate întîmplări i-au cerut nemetezul ei, care de atunce îl purtă în o șarpă. După aceste, călători cu așa grăbire, că au sosit la Soroca pre lîngă Vasilie vodă mai nainte a încheia Ruxanda călătoria ei. El dădu domnului o scrisoare din partea regelui, îi împărtăși cuprinderea depeșei lui Radzivil, înștiințătoare de pregătirile cele mari de războl care făcea Ioan Cazimir. Pre lîngă una sută mii de nobili (șlahtă), el își mai sporise armia cu 50 000 veterani (bătrîni) germani, deprinși la războl sub steagurile lui Valeștain și Montecuculi. Pentru a însufleți pe poloni c-un zel religios, Papa Inocentie X trimisesă în mare pompă o ambasadă, care au hărăzit regelui o spadă și coiful sfințit, iar soției sale o roză de aur.

Coribut din partea sa au îndemnat pe Vasilie vodă a-și înmulți oastea, spre a putea înfrîna pe tatarii din Bugeac și a aștepta momentul favoritor ca să poată rumpe îndatoririle cele uricioase și ne-ntemeiete pre care un rebel l-au fost nevoit a le subscri. După aceea, înțelegîndu-se despre mijloacele cele mai nimerite a asigura rezultatul interesului lor comun, Coribut trecu Nistrul la Hotin și nu tîrziu se arată în mijlocul moșiilor sale, a căror stărpire văzînd-o cu ochii mai mult îl înfuriază asupra cozacilor.

Bogdan însă dizvălea o politică ghibace ; nemulțămindu-se a chema șerbii la libertate, iară săracii cătră avuție, proiectează încă o cruciată[5] ortodoxă asupra catolicilor, pentru care se adresază cătră Poartă și patriarhul de Constantinopoli. Mahomed IV îi dă titlu de principe al Ucrainei, iar patriarhul îi trimite o sabie sfințită și relicvii prin arhiepiscopul de Corint, însoțit de cîțiva călugări din Muntele Atos, din care unul se face ministrul lui Bogdan. Cînd despre o parte sosirea acestui agiutor religios au ațîțat învăpăierea ortodoxilor, despre altă parte ființa lui Coribut aprinsă în inimile polonilor un nou entuziasm, cu atîta mai mult că el se socotea mort și arătarea lui se părea în ochii lor chiar ca o minune. Ioan Cazimir și toți magnații îi înfățoșără semnele iubirei, el trecu țara în toate părțile, pretutindene însufla nouă încredere și prin ea gătirile de război. Strigătile la arme au răsunat de la țărmurile Donului până la munții Carpați. Feliuritele popoare ce locuia în țările aceste întinse s-au rădicat în picioare și, la 30 iunie, anul 1651, amîndouă armiile, sau mai bine a zice amîndouă națiunele, erau față una în prejma altia. Coribut fu cel întăi care, repezit asupra dușmanilor, li-au dat o lovire cumplită. Biruința îndelungat timp au fost îndoielnică între domni și sclavi ; în urmă tatarii s-au spart de repegiunea călăreților poloni. Bogdan, care se nevoia a-i înturna la bătălie, el însuși fu rănit de hanul și-l duse prins în Crimeea. Cozacii, după ce au făcut minuni de bărbăție, cea mai mare parte au perit, iar rămășița insurgenților au scăpat preste Don. Coribut vru să-i fugărească, spre a stînge cuibul rebeliei, dar polonii, după această învingere, se împrăștieră în pripă și tabăra lor s-au desfăcut prin biruință, precum acea a dușmanilor prin perdere.

---

[5] *Cruciată* se chema războlele ce făceau creștinii asupra mahometanilor spre mîntuirea Sf. Mormînt de sub giugul lor ; ostașii purtau pe pept o cruce roșie (Gh. A.).

Războlul se părea trecut, fără să fi fost domnul Moldovei nevoit a călca vreuna din îndatoririle sale puse asupra lui prin tractatul cu cozacii. Învingerea lui Bogdan și fuga lui Timuș au dezlegat pe Ruxanda de giuruințele ei de căsătorie ; novitaua înturnărei lui Coribut aduse în Moldova încrederea, și pentru Ruxanda fu ca o minune pe care Dumnezeu i-au hărăzit-o pentru pătimirea și evlavia ei.

După ce ș-au plinit două dorinți ale inimei sale, adecă a-și răzbuna patria și a sfărma legăturile Ruxandei, Coribut, luîndu-și adevăratul său nume, cearcă a înnoi relațiunile cu Vasilie vodă și, aducîndu-i aminte propunerile de mai nainte, cere a se căsători cu Ruxanda. În păruta lui fericire, au voit să-i ascundă încă o prefacere atît de norocită, cît și estraordinară, și au decis pe viitoarea primavară epoha în care avea să vie în Moldova, cînd, după ce ar fi regulat interesurile sale, dorea să serbeze nunta.

În cursul iernei, Polonia, după o asemene mare biruință, răscumpărată cu atîte sacrificii, iar începu a se aligni în dizbinările sale din lăuntru și a petrece în ospețe voioase, cînd la curtea Moldovei se făcea pregătiri de nuntă, a căria strălucire avea să asemeneze bucuria acestor două popoare.

Timuș, care prin astă catastrofă perdea și cariera politică și pe Ruxanda, face toate chipurile și în puterea aurului răscumpără pe părintele său, care din fundul Crimeei se grăbește să-și adune rămășițile armatei. El încredințază pe cozaci că nenorocirea lor din urmă se trage numai din necredința tatarilor și că tot neamul lor nu va întîrzie a se stărpi de poloni, dacă ar depune acum armele. Aceste cuvinte aprind între cozaci curajul disperărei și peste puțin Bogdan se vede în fruntea unei nouă armii numeroasă. Cu toate aceste, avînd alte proiecte, se adresază către Ioan Cazimir cu cuvinte de pace, și timpul se strecoară în mijlocul tractațiilor și a luptelor fără capăt din partea ambelor părți. Această nestatornicie a soartei, care se părea că se gioacă cu norocul acestor trei popoare, de nou cufundă pe Moldova în îngrijirea cea mai crudă. Ruxanda însă începu a se încrede în steaua cea favoritoare a lui Coribut și nimic nu mai putea tulbura încrederea ce pusăse în fericirea ei viitoare. Întru adevăr, acest tînăr erou înțelesăse că atît onoarea sa cum și interesul comun cerea a răpi cît mai în grabă pe Ruxanda din o pozițiune care putea să înfățoșeze lui Timuș încă vreo speranță.

Venirea primăverei apropia minutul în care avea a se statornici soarta unei inimi ce pănă atuncea era tulburată numai de pătimirile amorului. După trimiterea darurilor de nuntă, care mărturisea toată strălucirea principelui polon, avea să urmeze și venirea sa. Dar și despre altă parte, încheierea termenului decis prin tractat dă și lui Timuș drit a se căsători cu logodnica sa. Spre a nimici proiectul rivalului său, face rezoluțiune a se duce însuși în Moldova cu 100 000 cozaci și tatari. Această înștiințare au aprins toată urgia lui Coribut și, în nerăbdare de a putea răzbuna cutezarea unui dușman ce în mijlocul învingerilor sale pururea se renăștea, se pornește cu 40 000 nobili, ca să-i închidă drumul, și-l întîmpină la Bateuți, aproape de malul Nistrului.

Lovirea nu semăna o bătălie comandată de generali, ce era o luptă de omor între dușmani însetați de sînge. În mijlocul unei încruntate măcelării, Coribut vru să-și astîmpere setea în sîngele rivalului său. El îl cheamă la luptă singuratică, dar în minutul cînd umbla să se răpadă asupra dușmanului său, o săgeată, aruncată de un tatar ce era mistuit între cei morți, îl nimerește cu o lovire de moarte. Sufletul sprijinea încă oarece trupul cel puternic ; deși împlîntat într-un rîu de sînge, totuși înaintează calul în mijlocul cetelor, printre care își deschide o cale sîngeroasă, dar prin aceasta pierde rămășița puterilor ce erau păstrate a da dușmanului moarte și însuși piere, mai nainte de a agiunge pe Timuș. Astă întîmplare răspîndește spaimă între poloni, cari preste puțin s-au încungiurat și s-au învins. Noblesa cea mai aleasă perisă și fratele lui Ioan Sobiețki era în numărul strălucitelor jertve care încungiură pe Coribut. După această bătălie cumplită, carea cuprinsă de spaimă pe poloni, Timuș puse a se îngropa rivalul său cu mare pompă și o movilă înaltă acoperi rămășițile acelui oștean care pe atuncea caracteriza faptele cele minunate ale lui Orlando. Așa muri acest irou în floarea vîrstei sale. Aleanța lui cu Moldova ar fi avut o mare înrîurire asupra soartei acestei țări, cu atîta mai vîrtos că coborîtorii familiei sale au domnit mai pe urmă în Polonia.

Cu toate aceste Vasilie vodă, neputîndu-să îndupleca de a-și nenoroci fiica, vroia a-și calca promisiunile. Boierii moldoveni, înspăimîntați de izbînzile neașteptate ale cozacilor și îngrijindu-se pentru țară de niscaiva nenorociri cumplite ce ar mai putea urma din o împrotivire mai îndelungată din partea Ruxandei, rugară pe domnul lor a nu mai cerca soarta armelor și a învoi căsătoria fiicei sale cu învingătorul.

Drept aceea, nimic nu mai împiedeca plinirea dorinților lui Timuş. Un erold de arme (trimis oştean) au înştiințat pe Vasilie vodă de sosirea mirelui pe margenile Moldovei, și fiul lui Bogdan, după ce au așezat oastea sa pe malul Nistrului, întră în Moldova în fruntea a o mie călăreți aleși ai națiunei sale și purcede spre Iași, unde, în urmarea alcătuirelor, avea a se serba nunta. Aceştia nu mai era cozacii cii salbatici care răspîndea odinioară spaimă în trecerea lor ; ii astă dată sînt prieteni, cavaleri plăcuți, care umplea aerul de cîntice voioase și care prin purtarea și împărțirea lor de bani însufla încredere între locuitori.

Înştiințarea despre moartea lui Coribut și despre apropierea lui Timuș au fost cumplită pentru Ruxanda, care se gătea a suferi pătimirele unui martiriu. Întîmplarea au urmat iar în săptămîna cea mare, și acest suvenir adăogea încă disperarea ei. Chiar ca o jertvă ce așteaptă ziua junghierei sale, ea petrecu în lacrimi și în rugăciuni noaptea agiunului zilei fatale.

În depărtare de două oare de la Iași, pe malul drept al Prutului este un șes numit al Țuțorei, cunoscut atît din învingerile cît și din perderile ce moldovenii au suferit din vechime. Timuș pe acesta șes s-au așezat tabăra sa cea mică, pregătindu-se a întra a doua zi în capitală.

Cele întăi raze ale soarelui abia răsărise preste orizon, cînd Vasilie vodă, cu Ruxanda și cu toată familia, urmat de o svită strălucită, mersă la biserica Sf. Trei-Ierarhi. Deodată de-a lungul rîului de care se adapă șesul se părea un feli de pădure înaintîndu-se asupra politiei ; astă pădure mișcătoare se apropie repede si iată că înaintea bisericei s-au împlîntat un red umbros, ca de o sută de pini, cu ramuri lungi înverzite, care se purta de asemine număr de călăreți ascunși între acii frunzari. Timuș, cel mai frumos dintre acii oșteni, îmbrăcat în zea strălucită, se înaintează din mijlocul cetei țiind în mînă în loc de sabie un ram, cu care întră în biserică, unde se întîmpină de mitropolit și de domn, care ținea pe Ruxanda de mînă. Timuș, învingător, îngenunchind înaintea acelia pentru care s-au fost luptat și cîștigat triumful, îi înfățoșază iar acel ram simbolic și-i zice: *„Acela căruia ceriul te-au menit îți dă astăzi mîna și vînta sa“*.

Ruxanda, ca cum s-ar trezi dintr-un somn, cunoscu acele trăsături ale feței ce i-au fost întipărit puternicul amori în inimă, ea cunoaște sunetul acelor zise care răsunau pururea în mijlocul tuturor pătimirilor sale. Atunce statornicia ei s-au încununat prin o fericită lămurire a unui șir de întîmplări, atît de însemnătoare pre cît erau de neauzite, dar nici ea, nici familia sa nu putea înțelege misterul ce ascundea încă toată drama aceasta.

Însă iată că comisul cel credincios a lui Coribut, pe care în ziua cea cumplită îl însărcinase de a duce Ruxandei acel de pe urmă adio, află mijloace de a răzbate lîngă ea și-i dă voalul, pe care domnul său, în ziua cînd o mîntuise de pericol, i l-au fost luat drept suvenir și drept semn al amoriului. Atuncea numai s-au putut înțelege încungiurările ce până în minutul acela rămasesă un secret, adecă că acel erou, sub nume de Arghir, petrecusă în Moldova timpul distțărărei sale.

Mai nainte de a gusta fericirea ei, Ruxanda vărsă lacrimi asupra morței ce timpurie a marinimosului și bravului Coribut; ea nu putea fără înduioșire a-și aduce aminte că fermecul acestui nume și a vîntei sale au fost călăuzit-o în întîmplări estraordinare și că viața sa era datoare curajului lui. De aceea, până la încheierea zilelor sale, ea au afierosit în inimă-i o statornică admirare de entuziasm și de dragoste pentru aducerea-aminte a eroului polon.

Nunta acestor doi fericiți s-au serbat în 2 iunie, anul 1652, în curs de trei zile, cu o strălucire chiar împărătească. Între spectaculele brilante și giocurile ce au urmat la această încungiurare, s-au văzut lupte închipuite pe care cozacii și codrenii moldoveni, ce erau faimoși oameni de arme, le-au făcut călare pe șesul Frumoasei sau pe apă cu luntre sprintene, în care plutea cu ghibăcie asupra lacului Frumoasa, care înfățoșa atunce pe Iașii ca o politie pe malul pitoresc al unui rîu.

Prejmetele cele frumoase și monăstirea *Frumoasa*[6] păstrează până astăzi, prin acest nume, suvenirul doamnei *Ruxanda*, a căria frumusețã minunată au fost ațîțat un răzbel cumplit între doi dintre cii mai faimoși ostеni ai acele epohe.

---

[6] În astă monăstire au petrecut Ruxandra și Timuș până la purcederea lor la Don (Gh. A.).

MIHAI VITEAZUL

NOVELĂ

DIN ISTORIA PRINCIPATELOR ROMÂNE

PARTEA I

Între aflările epohei cei nouă, atîta vrednice de mirare, Apusul Europei au descoperit în zilele noastre că la răsăritul acestei părţi de pămînt viază un popor de cîteva milioane, a căruia naţionalitate nu-i era încă chiar cunoscută, deşi între naţiile moderne cele mai strălucite nu e alta care să aibă un document mai vechi şi mai incontestabil (nesupus îndoielilor) a tragerei sale. Arborul genealogic a acestui popor este împlîntat la Roma, în forul lui Traian, şi prin caractere i figuri maiestre înfăţoşază faptele cele glorioase a strămoşilor prin care s-au urzit, la 105 după Hs., în Dacia cea mai măreaţă colonie cunoscută în istorie.

Pe cînd spre apărarea marginilor imperiului despre atacul varvarilor hinezii rădicasă în ţara lor murul (zidul) cel mai gigantic, carile acum în parte zace surupat, romanii pentru asemene scop au întemeiet în partea nordică a imperiului lor un mur viu din cii mai aprozi a legioanelor şi din cii mai demni cetăţeni, care mur, în curs de 18 vecuri, în mezul fortunilor politice, în loc de a se surupa, au dezvoltat o putere materială, precum mărturiseşte astăzi numărul românilor carii, sub trei deosebite imperii supuşi legilor, astăzi sînt chemaţi a conlucra spre a lor morală dezvoltare.

Dar starea moldoromânilor din Principate lăsa încă mult de dorit, pentru că nici istoria, nici politica Apusului nu se prea ocupau cu ţările dunărene, urmînd unei păreri îndatinate că marginile politice a Europei se încheiau cu muntele Carpat, încît șesurile cele spre amiază și spre a lui răsărit, părăsite în soarta lor, îndelung erau teatrul luptelor încruntate ce susțineau românii în contra puterilor asiate, pentru a lor proprie și a creștinilor apărare, după care, reduși la neputință, au fost cele mai deseori martori încruntați a răzbelilor ce se purtau între Nordul și Orientul.

În cursul acestor evenimente, ce au semnalat istoria și tradiția, moldoromânii au plinit multe fapte demne de a fi cu tot amănuntul cunoscute și aprețuite de compatrioți și de străini, precum se va vedea una din următor epizod din vecul al XVI, din care se va înțălege că moldoromânii, în epoha ce periculoasă pentru creștinătate, cu vrednicie au combătut pentru a ei apărare.

După bătălia neferice de la Mohaci între turcii și ungurii (1526), în care au perit Ludvig al II, rege Ungariii, acea țară au rămas în curs de 160 ani cuprinsă de oastea otomană. Un pașă avea a sa rezidenție la Buda, de unde înrîurea țara ce era administrată pe rînd de deosebiți pretendatori carii se luptau între sine, cînd pentru coronă, cînd pentru religia catolică și protestantă, cînd Austria pretendea acea coronă, parte prin arme, parte prin drituri de moștenire.

În asemene încungiurări, Principatele dunărene nu puteau rămînea neatinse de o înrîurire simțitoare. Preputernicia armelor otomane trăgînd și pe aceste țări în volburea evenimentelor, li pregătea peire, dacă patriotizmul, unirea, curagiul poporului și înțălepciunea domnitorilor nu ar fi ferit patria de a ei totală sfărîmare.

În mezul încungiurărilor învăluitoare pentru creștinătate și apăsătoare Moldovei, domnea aice la 1591 a treia oară Petru voievod, numit Șchiopul, carile, începînd a sa întăie domnie prin fapte necuviincioase, mustrat de conștiință așa s-au prefăcut, încît, domnind în urmă cu dreptate și cu înțălepciune, au învrednicit numele de *părinte a patriei*. Dar aplicarea acestor însușimi se făcuse neputincioasă din cauza greutăților de care se împovora țara, încît, după ce în zadar au cercat a întimpina fortuna, nesimțindu-se harnic de a mai putea guverna dupre cugetul său, au încheiet hotărîre a abdica (a lepăda) tronul.

Abdicarea unei puteri domnitoare presupune o constrîngere din afară sau un sentiment clasic de virtute cetățană. Atunce trecusă 40 ani de la abdicarea lui Carlu al cincelea, imperatorul Germaniei și a Indiilor, carile, nemaiputînd guverna atîtea țări dupre modul său despotic, s-au tras la o monastire. Dar abdicarea sa Petru voievod au făcut-o din un motiv mai nobil. De s-ar fi povățuit de ambiția guvernărei, el s-ar fi înduplecat la cererea ce-i făcea Turcia ca pe lîngă multe dări în natură să mai deie peste așăzămîntul țărei încă o somă de 15 000 galbini, care era somă foarte mare în epoha aceea, drept care, convocînd în rezidenția Sucevei o adunare straordinară din boierii țărei, cu mitropolitul Atanasie și episcopul Grigorie Romanul, prin următor discurs li-au rostit a sa abdicație :

„Fii compatrioți ! Din tinerețile noastre împreună am împărțit multe nevoi și puțin bine și în toate împregiurările v-am aflat vrednici conlucrători și ascultători, precum am toată încrederea că și astăzi veți fi pentru plinirea dorinței mele țintitoare la mîntuirea patriii.

Încrederea voastră de trei ori m-au înaltat pe scaunul domniei. Mai bine de 12 ani m-am nevoit a plini cele ce am giurat înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor. Împreună am vărsat sîngele pentru susținerea dreptului nostru, împreună am întemeiet sînta monastire a Galatei, pentru ruga prinților noștri și adăpostul săracilor, împreună, după direptate, am giudecat deopotrivă pe cel meser și pe acel avut. Eu singur însă, pentru mijlocirea ce am fost făcut la Împărăție pentru patrie, am purtat îndelungă înstrăinare la Halep, de unde țara m-au adus iar la domnie. Dar aceste fapte încă nu au răscumpărat păcatele trecute ; din zi în zi ni se adaog nouă greutăți. Mai multe rînduri m-am rugat la împăratul Rudolf al II-le. A sa bună plecare asupra noastră nu o au putut plini nici ungurii, nici polonii ; în zadar patriarhul Romei, Sixtu al cincele, au scris celor regi ca să ni agiute. În loc de scutire, multe nevoi cercăm și din partea cozacilor creștini ; prin înfrînarea hatmanului lor Crețul, tot încă nu am înlăturat greutățile țărei.

Nemuritorul nostru domn Ștefan voievod, după ce au strălucit țara prin evlavie și prin arme, întru a sa ințălepciune, înainte de a se deștinde în mormînt, pentru mîntuirea patriei ni-au lăsat drept lege îndatorirea de bună voie a ni supune puterei turcești, cu păzirea drepturilor noastre. Asta au păzit-o predecesorii noștri și noi avem datorie a urma esemplului lor. Dar cătră nevoile de din afară, care ni împresoară, și cătră luptele ce sîntem chemați a le întîmpina în contra străinilor, s-au adaos și nevoia a combate chiar pe frații noștri din Românie, pentru că de la despărțirea domniilor au început dezbinarea intereselor și a simpatiii confrățești, din care se naște puterea împresurătorilor. Așadar, sfatul guvernului meu și dorința inimei mele este a se uni ambe țări gemene sub un singur domnitor, ca prin aceasta să sporească puterea mai lesne a putea purta greutățile timpului de față.

În astă singură măsură numai văd mîntuirea țărei, ca macar despre o parte a marginilor sale să fie scutită de dușmani și să nu fie deseori espusă pentru interes a vărsa sîngele confraților săi români. Se vede că chiar Pronia au menit asemene viitor pentru ambe țări, care se află astăzi sub domnia a doi moldoveni. Ca un fiu supus a patriei, ce nu am altă dorință decît a ei fericire și mărire, eu prosforez pe altarul ei a me ambiție. Spre a înlesni punerea în lucrare acestei hotărîri, care giur pe tot patriotul a o îmbrățoșa, eu depun astăzi în mînele d-voastre domnia care mi-ați încredințat-o, mai ales că nu mă lasă cugetul a o mai purta spre a adaogi cătră sarcinele țărei alte nouă și a mă încărca cu blăstămul săracilor și cu lacrimile sărimanilor."

La auzirea acestor cuvinte, pătrunsă de duioșie și de întristare a perde un așa domn, pe carile voacea publică îl denumea *părinte îndurători*, adunarea în mai multe rînduri prorumpea în suspinuri și în lacrimi, și apoi plecîndu-se fiecarile la pămînt au rugat pe Petru voievod a nu lăsa scaunul domniei și țara, ce să se deie acea somă, că chiar dînd-o Moldova va hălădui.

Iar ce se atinge de sfatul de a se uni Moldova și Țara Românească, unii din boieri se îngreoiau a perde ceea ce numeau veche pronomie, cînd alții prevedeau în astă măsură un adaos de siguranție, o unire de putere și de fericire a poporului, fii a unei și singuri mume.

Dar Petru vodă, carile giurasă în cuget a nu fi el începătorul împovorărei patriei sale, cu statornicie au cuvîntat a-și lua de la ea ziua bună într-un mod solenel. Drept care, după ce au orînduit a sale lucrări casnice, ca mort pentru țară socotindu-se, au rugat pe mitropolitul a-i face în biserica sînt. Dimitrie o formală panahidă, la care serbare bisericească el au asistat învăscut cu toate semnele domniei, și în urmă, priimind de la boierimea, de la oaste și de la curteni cea de pe urmă sărutare, depuind pe tron semnalurile regești, au întrat în leftică și, în mezul bocetelor tutulor și sunetul clopotelor, au purces spre Polonia, cungiurat de binecuvîntările și de lacrimile poporului și acompaniat de fruntea boierilor celor mai de aproape, precum logofătul Stroici, vorn. Ieremia Movilă, pah. Simeon, hatm. Andrei și mulți alții carii nu se îndurau de dînsul.

Dar cea de bunăvoie dișțărare a lui Petru nu avea de scop numai a se subtrage de nevoile țărei și de răspunderea conștiinței sale, ce el au propus în persoană a mijloci agiutor pentru Moldova pe la Sigismund, regele Poloniei, și mai ales la Praga, la imperatorul Rudolf II, de la care au căpătat onorabilă întîmpinare. Dar înțălegînd că ist imperator se îndeletnicea mai mult cu esperimente de hemie și cu caii, Petru vodă au urmat a sa călătorie spre Roma, ca să mijlocească prin papa Sixtul al V, a căruia înrîurire era foarte mare în Europa, un agiutor puternic pentru plinirea planurilor sale în priința țărilor moldoromâne. Se vede însă că n-au agiuns scopul său, căci, împedecat a mai înainti călătoria, au răposat în munții Tirolului la 1604, după ce în trei rînduri au domnit 12 1/2 ani în Moldova[1].

---

[1] În arhivile statului se păstrează la Viena un itinerar autograf a lui Petru vodă scris românește, poate și alte notiții biografice (Gh. A.).

Toate cele ce Petru vodă meditasă pentru mai bună întemeiere și asigurare a poporului moldoromân din ambe Principatele le și împărtăși prin un al său casnic credincios lui Alexandru vodă din Românie. Dar ist domn din nenorocire nu era pătruns nici de sentimentele mărețe a unui patriot, nici povățit de ințălepciunea cerută pentru un domnitor. Împovorat de datorii grele ce au făcut la Constantinopoli pentru căpătarea domniei, mînat de patimi îngiosite, de avariție, de fudulie, dispoia poporul și disprețuia pe boieri, încît ca un tiran, trăgînd asupra sa și ura generală, căuta a se susține în post și a se apăra prin cete număroase de turci cu care se încungiura și care împovorau și prădau țara.

Între boierii țărei se afla acolo unul cu însușimi de tot contrarie, Mihai, fiul lui Petrașco vodă, denumit cel Bun. Istoria îl descrie mare la stat, bine format, temător de Dumnezeu, aprod și deprins în arta oastei și în acea a atrage la sine oameni și a-i întrebui pe fiecine după talentul său. Alexandru denumi pe acesta ban de Craiova, unde, guvernînd provinția cu așa ințălepciune și dreptate, au cîștigat opinia publică și au țintit a ei luareaminte, încît faima unor asemene alese și rare însușimi, lățindu-să în toată țara, au adus lui Alexandru vodă prepus și îngrijere. Drept aceea, prevăzînd că de la un asemene om i s-ar putea trage căderea, au hotărît a se disface de dînsul prin o secretă omorîre. Mihai, înștiințîndu-să de aceasta și neputîndu-se răzăma numai în favorul poporului ce guverna, spre a scăpa de cursele întinse, au hotărît a fugi de la Craiova la Constantinopoli, unde socrul său, vistierul Ion, ce era agent a lui Alexandru vodă, după a sa poziție agiutorat de tînguirea țărei, ar fi putut rădica pe Mihai la domnie.

Pentru a se feri de urgia lui Alexandru vodă, Mihai, în a lui fugă, au luat pe doamna sa Florica și pe fiul său Petrașco, însă trecînd sara Dunărea în o luntre și agiungînd la un cotun lîngă care era tăbărîtă o ceată de țigani făurari, el se văzu urmărit de semenii trimeși de Alexandru, carile, aflînd despre fuga lui, dădu ordin a-l prinde și a-l aduce la București cu ai săi. Mihai, văzînd pericolul, mai nainte de a cădea el și familia sa în mînele lor, au îmbrăcat cu vestminte de țară pe soția sa, încredinţînd-o între femeile cotunului, iar pe fiul său, preschimbînd vestmintele nobile în bulendre ţigăneşti, l-au aşezat în şatră de făurărie, unde, coperit de funingine şi cu ciocanul în mînă, semenii ce-l căutau nu-l putură cunoaşte, ce puseră mîna numai asupra lui Mihai, carile, încredinţîndu-se în a lui ursită, nicicum nu dispera de a scăpa din acel pericol.

Adus fiind Mihai la Bucureşti, fu aruncat la închisoare, unde, ferecat în grele fere, dupre ordinul lui Alexandru, aştepta tortura şi moartea. Dar cînd călăul, ce era ţigan, însărcinat cu astă faptă se înfăţoşă în chilia închisorei cu armele omorîtoare, recunoscînd în figura cea măreaţă pe Mihai, înaintea căruia cînd era el ban de Craiova adeseori au stătut cu respect, înspăimîntat de ochiul cel ager şi de glasul cel pătrunzător prin carile l-au chemat anume : „Şi tu, Mane !“, tremurînd ca cum ar fi plinit crimenul, au strigat, au lepădat cuţitul cu carile avea să-l îngiunghie şi securea cu care avea să-i spargă capul şi au fugit nu numai din închisoare, dar şi din Bucureşti. Negăsindu-se în toată politia vreun om carile să voiască a plini ordinul de a omorî pe Mihai, boierii s-au rugat la Alexandru ca să-l ierte, mai ales că moartea sa ar fi putut mai mult încă întărta pe poporul, încît Alexandru, constrîns şi de visterul Ion, s-au împăcat cu Mihai, carile n-au întîrziet a reafla peste Dunărea pe soţia sa, dar după toată cercetare nu au putut da pe urma cetei căria încredinţasă pe fiul său Petraşco.

Ţiganii, carii pentru îndatorire a da lui Petraşco un adăpost secret, spre a-l feri de prinsoare, au fost căpătat de la Mihai o somă de bani, îndată ce l-au văzut prins şi condus de semeni peste Dunăre, temîndu-se de vreo răspundere, s-au rădicat de lîngă acel cotun şi împreună cu oaspele lor s-au retras între munţii Emului (Balcan). Nu tîrziu după aceea, venindu-li la auz că Alexandru vodă ar fi ordonat omorîrea lui Mihai, ţiganii nu s-au oţărît de pilda lui Iuda de a trada în mînele tiranului şi pe ist giune nevinovat, spre a cere pentru dînsul dinarii unei vînzări nelegiuite, drept care, ca cum ar fi căpătat arginţii, în conta istui cîştig se deda de a serba a lor infamie. Chiar în acea zi veni acolo calăul Mane ce fugise din Ţara Română cu scop a se ascunde de urgia lui Alexandru în astă ceată, unde petrecea şi a lui fiie giune, pe care natura o îndănuise cu un caracter de tot opus cu acel a familiei cei nomade şi cu o figură de clasică frumuseţă, de care ţiganii înfăţoşază uneori esemplare vrednice de mirare. Numele de Cleopa, ce-i dăduse din naştere părinţii, era o menire de nu de soarta, ce de graţiile renumitei Cleopatre egiptene, încît, agiungînd ea la vîrsta de 12 ani, toată şatra o numea domniţă. Cleopa, care pe lîngă aceste avea şi o inimă simţitoare, privea cu simpatie soarta lui Petraşco, ce era de 15 ani. Despărţit de ai săi părinţi, neavînd nici o ştire de la dînşii, petrecînd între locuri necunoscute, Petraşco, văzîndu-se în puterea acelor ce se ziceau a lui apărători, nici avînd vreun semn a mîntuirei sale, era acufundat în adîncă melanholie şi numai în secretă convorbire cu Cleopa afla uneori ceva mîngîiere. Astă giune auzise planul cel secret ce au fost încheiet cii mai mari a cetei, de a trada pe Petraşco în mînele lui Alexandru vodă, şi temîndu-se a nu se pune acel plan în lucrare l-au descoperit tătîni-său chiar în ziua venirei sale. Acesta, deprins din meşterie la asemene lucrări şi mai ghibaci decît toţi cetenii, au plănuit a li zmulge din mînă acel cîştig. Aşadar noaptea, cînd toată ceata după benchetuire era acufundată în somn, Manea şi Cleopa, privighind, au stîns tăciunii ce ardeau în satră, cu toată luarea-aminte treziră pe Petraşco şi repede se dipărtară cu el. A doua zi, înaintea răsăritului de soare, deşteptîndu-se bătrînii şi negăsind nicăire pe Petraşco, înţălegînd uneltirea lui Manea şi dauna ce li-au adus, s-au împrăştiet a-i căuta. Unul din alungători, discoperind pe malul unui rîu cingătoarea de matasă ce purta Petraşco desuptul bulendrilor sale, s-au încredinţat că Manea, spre a se îmbuna cu Alexandru vodă, i-au dus capul lui Petraşco.

Deşi Mihai se părea mai mult absorbit de a sa casnică îngrijere, totuş nu tîrziu tiranul, ce totdeauna viază în prepusuri, spre a scăpa de neliniştea ce-i aducea reputaţia lui Mihai, au hotărît iar a sa peire, despre care înştiinţîndu-se Mihai de nou au fugit în Transilvania, lîngă prinţul Sigismund Batori.

Într-o zi, pe cînd Mihai ședea singur sub un tufar, acufundat în mii de îngrijiri ce-l împresurau, văzu aruncîndu-se la genunchii săi doi țigani, între carii în unul recunoscu pe calăul de la București și, prepuind că iar vine să-l ucidă, au tras asupra-i pumnarul, însă acesta l-au întîmpinat cu cuvîntul : „Iertare !“ și, într-o clipă, altul, coperit cu bulendre țigănești, se aruncă în brațele lui Mihai, carile mai mult din simpatie decît din forma din afară recunoscu într-însul pe fiul său Petrașco. O asemenea faptă din partea unui țigan și calău mărturisește că sentimentele de omenire nu sînt stînse, ce numai amorțite între acel neam. Mihai, ce știa a prețui virtutea și aprozia, n-au pregetat a o remunera înșirîndu-l între păzitorii persoanei sale, și în asta nu s-au înșelat, precum mai tîrziu vom ave ocazie a-l vedea. Ce se atinge de fiia sa Cleopa, care în mare parte au contribuit la mîntuirea lui Petrașco, au petrecut și ea mai pe urmă șirul unor tîmplări interesante.

Prințul Transilvaniei, carile aprețuia vrednicia lui Mihai, deși dedat decît la trebile țării mai mult la desfătări, în care petrecea cu cîntăreți și dănțuitori italieni, totuș află de folos a recomanda pe Mihai la vizirul Sinan pașa de candidat a domniei, precum și la Eduard Barton, ambasadorul reginei Elisabeta de Anglia, care putere ca astăzi avea și pe atuncea mare înrîurire în Constantinopoli. Aceste și o deputație dintre boierii carii ziceau că au ales pe Mihai au înduplecat pe Poartă a-l întări la 1592 de domnul Țărei Române, după ce încă au giuruit că va dezdăuna pe toți turcii negutătorii carii împrumutase lui Alexandru some însămnătoare, mai presus de tot venitul țărei. Dar în minutul cînd se învesti cu semnele domniei și i se puse comanacul domnesc, el au giurat în cugetul său a nu da întru asta nici un obol, ce mai ales a scutura povara țărei. Dar creditorii nu încetau a pretenda banii lor și făceau prin Românie mari asupriri și neorînduiele.

Sigismund Batori, carile nu mai puțin suferea de la turci, îndată ce Mihai sosi la București să înțăleasă cu dînsul și cu Aron vodă din Moldova, ca să scape din asemene greutate. Aflînd despre aceste vezirul Sinan pașa au hotărît ca, îndată după ce va lua cetatea Raab în Ungaria, va înturna a sa oaste asupra Transilvaniei, asupra Moldovei şi Ţărei Române şi li va preface în sangeacuri otomane. În urmare acestor, în 5 noiemv. 1594 s-au încheiet la Bucureşti un tratat formal între Mihai şi ambasadorii Transilvaniei şi a Moldovei, deşi se ştia că armia turcească supusăse în 29 septemvrie 1594 cetatea Raab. În urmarea acestei legături, s-au înnoit în 13 noiemvrie în tustrele provinţii vesperile siciliene[2] asupra turcilor. După astă cumplită măcelărie, urmată tot într-o zi şi oară, Mihai deschise oştirea, învinsă în cîteva bătălii pe tatarii sub comanda lui Gherei, hanul Crimeei, atacă şi arse cetăţi în cruntă bătălie, înfrînsă multă oaste pe Dunărea îngheţată şi, încărcat cu mare pradă, retrecu acest fluviu. De o asemene sumeţie au rămas sultanul în mirare. Nu era cu putinţă a supune de tot Ungaria dacă aceste trei provinţii nu ar fi aproviantat armia otomană. Drept care, înţălepciunea şi strategia cereau mai nainte a supune aceste ţări răsculate asupra puterei otomane.

O puternică armie turcească cu tatari, sub comanda lui Ahmet paşa, au fost însărcinată a certa şi a stînge astă răscoală. La 21 ianuarie 1593, românii au purtat o mare învingere la satul Stăneşti, 7 000 creştini prinşi de tatari s-au eliberat. Repegiunea cu care Mihai au manevrat cu oastea sa, trecînd cînd Dunărea, cînd munţii, bătînd şi învingînd armii de şesă ori mai mari decît a lui, au cuprins de spaimă şi de mirare pe duşmani şi au umplut de încredere pe toată creştinătatea că geniul lui Mihai şi aprozia armiei sale vor pune un troian la înaintirea turcilor spre Apus.

Şi în adevăr rezultatul cel mai măreţ ar fi răspuns la încrederea ce începu a se întemeia în Europa din triumfurile armelor române, dacă unul din tripla aliaţie, prinţul Transilvaniei, Sigismund Batori, n-ar fi fost de un caracter prepuielnic. Pe acesta duşmanii lui Mihai au îndemnat ca în loc de a fi aleat defenziv cu Moldova și Țara Română mai bine să se facă însuși domn acestor țări. Spargerea aliații o făcu Batori prin Ștefan Răzvan, pretendent a domniei din Moldova, carile, ademenind pe Aron-vodă, ce au fost următor după Petru vodă Șchiopul, de a veni spre consfătuire în Transilvania, l-au închis în cetatea Alviți, sub cuvînt că în secret ar fi ținut cu turcii, iar Răzvan au cuprins scaunul domniei. După asta s-au propus lui Mihai a recunoaște pe Sigismund de șef a tustrelelor Principate, care s-ar guverna de ai lor prinți dupre driturile respective. Mihai, carile nu se simțea în stare singur a se opune Turciei și lui Sigismund, au acceptat asemene propunere, cătră care s-au unit și boierii Moldovei la 1 iunie 1595. Precum se vede, numai pe terminul războiului ce se purta în contra turcilor.

---

[2] *Vespera* (vecernea) *siciliene* s-au tîmplat la 1282, cînd armia franţeză, ce cuprinsăse insula Siciliei, la un semn dat în ziua Paştilor s-au măcelat în toate politiile Siciliei, în număr de 8 000 inşi (Gh. A.).

Dar și astă de nevoia încungiurărilor impusă, nu în cuget curat încheietă legătură, se lîngezi prin intrigile ce se urzeau la curtea nestatornicului Sigismund, de unde se răspîndise sămînța dizbinării între tustrele țări, care pănă atunce cu succes se opuneau împresurărei. Sultanul Mehmet, cunoscînd în Mihai un puternic antagonist, au hotărît a-l ataca cu toată vîrtutea imperiului. După ce încursesă prin Moldova în Țara Română cete numeroase de tatari, apoi vara anului 1595 o armie înfricoșată de 180 000 turci inondă Țara Română sub comanda vezirului Sinan pașa, renegat italian de la Neapoli, carile pusesă capul său că va aduce pe Mihai viu sau mort.

Pe cînd Mihai cu 8 000 români în curs de o lună apăra trecerea Dunărei, Sigismond îl invită la nunta ce serba cu arhiducesa de Austria, Maria Hristina. Mihai, văzînd că transilvanenii întîrziau a veni, trimese la Sibiu avutul și familia sa, păstrînd lîngă sine din casa lui doi cerbi dumesniciți, carii de mulți ani îl acompaniau în toate espedițiile sale și pe cari credea trimeși de ursita sa drept pază. Pregătindu-se la o puternică apărare, el luă poziție lîngă satul Călugăreni cu oastea sa, care cu corpul din Moldova se sui numai la 16 000 ostași, în contra armiei turcești de 200 000 inși, ce era bine întărită în o tabără și de oastea română dispărțită prin o molaștină pe care ducea o îngustă șosee pe o iezătură. Descrierea faptelor eroice a lui Mihai și a oastei sale este o temă de o compunere epică a unui talent asemănat cu geniul lui Mihai, pe care timpurile vor produce pentru gloria românilor. Sumeția lui Mihai la început nu avu bun rezultat ; el fu nevoit combătînd a se trage îndărăpt, perzînd 2 tunuri, cînd deodată în fruntea oastei sale se aruncă în mezul dușmanilor și cu mîna sa spintecă pe Caraiman pașa și cîțiva alți șefi și răpind un steag turcesc cu triumf se înturnă între ai săi. Încurajați de o asemene faptă, oastea se înaintă asupra dușmanului, carile, atacat la spate și în față, încălcat și ghemuit pe iezătura cea îngustă, au suferit o cumplită măcelărie ; bătălia au ținut de dimineață pănă în sară. Sinan pașa, în îndesuire, de ai săi s-au aruncat în molaștină, de unde de moarte l-au scos cu perderea dinților săi. Românii au reluat nu numai tunurile perdute, ce toată artileria, și între steaguri chiar acel verde a lui Mahomet ; istoricii zic că în acea bătălie s-au vărsat atîta sînge, că apele părăului s-au înroșit. Mihai au serbat triumful creștinătăței prin mulțămiri publice și, pre lîngă monumentul ce au făcut bravilor săi companioni de arme eroicește căzuți în astă bătălie, au înălțat și o movilă unuia din cerbii săi favoriți, carile, nedespărțindu-să de dînsul au perit, iar altul de întristare s-au ascuns în pădure.

După încheierea sfatului de războl, Mihai se trase cu oastea sa pănă s-au unit cu agiutorul venit din Transilvania, compus din secui și din trupele germane și italiene, care îl adusăse în persoană Sigismund. Astă armie se spori peste 60 000 oameni, comandați de Mihai vodă. După multe brilante combatimente, astă armie au curățit pe dușmani din toată România și îi respinse dincolo de Dunăre, eliberă mulți sclavi creștini și luă mare prăzi, încît Sinan pașa de durere a înfrîngerei sale au murit în 3 martie 1596.

Încredințîndu-se Batori de înțelepciunea și vetejia lui Mihai, i-au lăsat armia spre apărarea țărei și a ei guvernare, cu toate drepturile sale. Hronica Transilvaniei, enumerînd aceste fapte, adoge : prințul atît de bine și cu așa priveghere s-au purtat, încît toți s-au încredințat că în scurt timp acest puternic ostaş are să fie strălucit imperator (căpitenie)[3].

Aceste evenimente într-atîta întărtasă urgia sultanului asupra lui Mihai încît au făcut imperatorului Rudolf propunerea unei păci favorabile, dacă ar părăsi pe Mihai din aliaţie. După ce s-au respins astă cerere, apoi, mai nainte de a cerca puterea armelor, sultanul de asemene au propus lui Sigismund a-l recunoaşte de domnitor a tustrelelor Principate dacă s-ar lăsa de aliaţia cu Mihai, care propuneri au început a urzi dezbinarea. Despre altă parte, hanul tatarilor de la Crîm au giuruit că va împăca pe sultanul cu Mihai şi-l va întări în domnie moştenitoare. Neîncrezîndu-se în aceste feliurite propuneri, văzînd neactivitatea imperatorului Rudolf, nestatornicia lui Sigismund, ce mai ales descoperind în asta o urzeală de complot asupră-i, Mihai au început a spori armia sa prin înrolarea de mercenari străini. Sigismund, temîndu-se nu cumva să se unească Mihai cu turcii, l-au invitat la un congres, la care Mihai fără nici o îngrijire au purces în 19 dec. 1596 la Cetatea Albă în Transilvania, acompaniat de ministrul său banul Mihalce şi de Radul Buzescu, unul din cii mai buni ai săi generali. La 19 decemvrie 1596 au intrat cu pompă în rezidenţia lui Sigismund şi, după o trataţie şi voioasă petrecere de zece zile, au aflat scopul lui Sigismund de a ceda Transilvania imperatorului Rudolf, drept care, la trataţia ce se făcu întru aceasta la Praga, Mihai trimese şi pe ministrul său, banul Mihalce. Spre a abate pe Mihai de la aliaţie cu imperatorul Rudolf, sultanul, prin moduri blînde şi linguşitoare tratîndu-l ca pe un asemene său, de nou i-au propus multe condiţii folositoare. În cursul acestora, Sigismund Batori au cedat la 2 martie 1599 domnia Transilvaniei vărului său, cardinal Andreas Batori, carile, după ce au lepădat omoforul, au încins spada ; spre a se întemeia, au căutat a asigura pacea cu toţi vecinii săi, drept care au trimes ambasadori în Ţara Română, spre a încheie şi cu Mihai vodă un tratat de aliaţie. Mihai însă nu se încredea în curăţia lui Andreas Batori, fiind acesta cumnat cu Zamoiski, cancelarul Poloniei, ce era strîns legat cu Ieremia Movila, domnul Moldaviei, carile, adoptînd sfatul lui Petru vodă Şchiopul, fără să aibe geniul lui Mihai vodă, planuia scopul de a întruni ambe ţări sub un singur domnitor.

---

[3] *Princips gerit se tam vigilanter et bene, ut omnes fateantur brevissimo tempore evasisse in strenuum militem et praeclarum imperatorem* (Gh. A.).

Mihai, încunoştiinţîndu-se despre o parte de aceste, iar despre alta aflînd plecarea lui Andreas de a supune turcilor nu numai Transilvania, ce Ţara Română şi Moldova sub a sa proprie domnie, s-au înţăles cu generalul Basta, carile comanda trupele imperiale în Ungaria. Drept care, spre a întîmpina aceste ambe planuri au început a se înarma, sub cuvînt de a ataca pe turcii în Ungaria, pentru care au cerut de la Andreas să treacă cu a lui oaste prin Transilvania, dar adevăratul lui scop, cu învoirea imperatorului Rudolf, au fost a alunga pe Andreas Batori din ţară.

Spre acesta, o parte a oastei române se concentrasă la începutul lunei octomvrie la Ploieşti; toată oastea ştia că are a se înainti asupra turcilor, pentru că numai banul Mihalce cunoştea planul cel secret. Îngrijită de periculile unei asemene sumeţe espediţii, maica lui Mihai vodă, Teodora, şi soţia sa, doamna Florica, în zadar îl disfătuiau de la o asemene întraprindere. Statornic în a sa propunere, el au aşezat pe maică-sa în monastirea Cozea, iar soţia sa şi fiii, care au voit numaidecît să împarte cu el periculile, l-au acompaniat. Andreas, carile trimetea la Mihai ambasadori unul după altul, tot încă se părea crezînd că românii nu vin asupra lui, pănă cînd, lăsînd aceştia tabăra dincoace de munţi, fiecare ostaş, încărcat cu bagagiul său, într-o zi şi noapte toată oastea de 23 000 oameni trecu în Transilvania. Atunce o proclamaţie din 23 oct. înştiinţă că românii au venit spre a întări pe locuitori în credinţa către imperatorul şi spre a alunga pe Andreas, ce umbla să-i vîndă turcilor, iar secuilor s-au giuruit restatonicirea privilegiilor.

Cu toate aceste, Andreas cerca încă prin cîţiva trimişi să îmblînzască pe Mihai, însă totodată au început a concentra şi el o oaste numeroasă la Milenbah, lîngă Sibiu. Mihai trimisă în urmă în 28 octomvrie în tabăra transilvanilor următor ultimatum laconic: „Andreas, ca partizan a turcilor şi ca dezertor a intereselor creştinătăței, să abdice domnia, să ieie iar vesmintele călugărești de care s-au dispoiet, să se întoarne în Polonia, să facă loc lui Sigismund Batori, sau lucrul să se aleagă prin puterea armelor". Andreas tot încă au mai cercat pace și au mai trimes în tabăra românilor pe Malaspina, delegatul papei, dar Mihai reținu pe acesta până după bătălie.

După aceste, bătălia se făcu gioi, în 26 octomvrie 1599, între Sibiu și Satul Vișin, și au ținut de la 10 oare dimineață până la 8 oare sara. Lupta au urmat cu cea mai mare înfocare și aprozie din ambe părți, după multe înaintiri și înfrîngeri, în care curs soarta plutea între ambe armii. Mihai vodă în persoană, dînd în centrul dușmanilor un asalt, i-au înfrînt, transilvanii dădură dos, lăsînd pe cîmpul luptei peste 2 000 morți, 32 tunuri și toată tabăra cu multă pradă și mare număr de răniți.

Îndată după această învingere, Mihai au declarat pe Andreas dispoiet de toată legea, putîndu-l fiecine omorî și amenințînd cu aspră pedeapsă pe cel ce l-ar adăposti. Iar a doua zi Mihai cu pompă în triumf au întrat la Cetatea Albă, stolit fiind cu o hlamidă a căria încheieturi la pept erau doi vulturi[4].

Cardinalul Andrei, prevăzînd nefericitul rezultat a bătăliei, încă înaintea serei părăsise armia sa ; deși imputa lui Ieremia vodă că l-au ațîțat asupra lui Mihai, căuta să fugă în Moldova și se îndrumă spre plaiul de la Oituz. Neputînd trece prin cărări înguste cu a sa ceată, el s-au pedestrat și, numai cu credinciosul său Nicolai Miko înaintîndu-se, au rătăcit prin codru. Aice, îndreptîndu-se de lumina unui foc, au agiuns la o stînă unde găsi doi păcurari, unul secui, altul muntean. Obosit de osteneală și de foame, spunîndu-li cine este și a sa nenorocire, au cerut adăpost și de băut. După ce s-au întărit cu zer și cu ceva somn, dînd un galbăn de aur pentru ospitalitate, au voit să-l conducă în calea spre Moldova, ca să poată agiunge în Polonia. Secuiul Erder, conducîndu-l ceva înainte îl omorî și-i tăia capul, ce-l ascunse în a sa tașcă.

---

[4] *Accipitres aurei qui ejus insignia erant gentilitia anteriores chlamydis oras adstringebant. Bethlen.* Din astă mărturie se înțălege că stema României din vechime era vulturul, iar nu corbul, precum unii pretindeau (Gh. A.).

Spun că, simțind cardinalul lovitura unui fer ruginit și netăios, ar fi zis ucigașului : „Te rog nu mă măcela cu cuțitul tău cel tîmp, ce iacă sabia mea, care taie mai bine !“ După aceasta ucigașul s-au grăbit a merge înaintea lui Mihai vodă, căruia pe un disc de lemn au prezentat capul cardinalului, în încredere că va căpăta o mulțămită împărătească. Mihai, recunoscînd capul cardinalului, s-au pătruns de o vie întristare și au lăcrămat zicînd : „Săracul popa !“ Unii spun că acele lacrimi ar fi fost ca acele a imperatorului Cezar, carele, la priimirea capului lui Pompeus au lăcrămat, dar de bucurie. Mihai vodă trimesă îndată a se aduce trupul cardinalului, căruia ucigașul tăiasă degetul spre a scoate inelul prețuos ce i-au fost dăruit papa. El orîndui a i se face în catedrala Cetății Albe cu mare pompă înmormîntarea, la care au asistat românii și transilvanii. Iar păcurarului secui au ordonat a se tăia capul, că au cutezat a omorî pe un cardinal.

După aceste Mihai vodă au deputat doi ambasadori la imperatorul Rudolf spre a-l încunoștiința despre a sa învingere, cerînd ca să-i încuviințăze domnia Transilvaniei. Rudolf, a căruia armie comandată de generalul Basta avea în Ungaria de lucru cu turcii, au răspuns că întru aceasta va trimete comisari imperiali. Dar consiliarii lui Mihai vodă, ogurînd bine din succesul acestei întraprinderi, l-au încredințat că chiar Pronia văziși îi încuvințează domnia asupra Transilvaniei, după ce au eliberat Țara Română, ce în viitor, cu sporită putere, să o poată mai bine apăra. Deci Mihai au început a admi[nist]ra Transilvania, au convocat o dietă (adunare), ordonînd nobililor a fi gata de răzbel. Dar un sistem aspru din partea oastei au înasprit pe nobili și pe sași.

Comisarilor imperiali, carii i adusăse de la Rudolf mari laude și bani, cu prochemare să treacă în Românie, unde ar fi mai de folos a ataca pe turcii, au răspuns că după ce au eliberat Transilvania cu sîngele român, apoi nicicum nu o va lăsa, spre a o putea apăra de dușmanii imperatorului, dar totodată el au început în secret a se înțălege cu Turcia.

Scopul cel măreț a căruia realizare cerca prin puterea armelor și a politicei, era acela ce dorise Petru voievod și ce nu se nemerise lui Sigismund Batori, adecă de a întruni în un stat Moldova, Țara Română și Transilvania, spre a putea mai bine a se opune puterei otomane, ce era pe atunce amenințătoare pentru creștini. Drept aceea, urmărind planul său, au încunoștiințat pe imperatorul că va face o espediție în Moldova spre a distrona pe Ieremia Movila, carile dăduse adăpost familiei lui Batori, dușmană a imperatorului și a lui Mihai. Așadar, lăsînd pe doamna Florica în Transilvania, el în fruntea oastei de 50 000 oameni cu așa repegiune s-au înaintit, încît, surprinzînd pe Ieremia vodă, l-au agiuns la Suceava și prin lucrarea artileriei sale l-au învins ; neputînd lua cetatea l-au urmărit pănă la Hotin, unde a doua oară l-au învins ; Ieremia s-au tras peste Nistru. Publicarea scopului de a întruni ambe Principate s-au urat în Moldova cu bucurie de boierii partizani mărirei naționale și de toată țara ce era sătulă de atîtea dese dezbinări și schimbări de domnie sub înrîurirea cînd a ungurilor, cînd a polonilor, cărora singură Moldova nu se putea opune. Drept care, Mihai vodă au lăsat în Moldova o garnizoană puternică, au numit pe Marcu, fiul lui Petru vodă, vicedomn și s-au înturnat în Transilvania.

Ist eveniment, de nu au avut pănă acum alt rezultat, au fost ca o satisfacere națională a românilor pentru un asemene act urmat de Ștefan cel Mare, carile, învingînd pe Radu vodă la 1474, așeză în locul său la București pe Basarab vodă.

În 30 iulie 1600 s-au adunat dieta Transilvaniei, care au giurat credință lui Mihai ; atunce au venit un ambasador a imperatorului, anume Vartolomei Peț, cu daruri aducîndu-i și subsidii (agiutor bănesc) și titlu de locoțiitor (locumtenens) în Transilvania din partea imperatorului Romei. Totodată, prețuind pe acest înfricoșat dușman a turcilor, de căruia nume se cutremurau, sultanul prin un pașă i trimesă insigniile domniilor, care Mihai vodă în ființa dietei și a generalilor imperiali li-au priimit.

De atunce au început a se intitula : *Mihail, a Țărei Române și a Moldovei domn, a sacrei cezaro-regești* *maiestăţi consiliar şi locoţiitor a Transilvaniei* (Michael Valachiae Transalpinae et Moldaviae Vaivoda, Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maestatis Consiliarius, et per Transsylvaniam Locumtenens).

Puterea lui Mihai vodă se întinsăse de la Banat până la Hotin şi de la Cetatea Albă (Akerman) până în marginile Ungariei, avînd olaturile acestor ţări îngrădite cu oşti puternice. Asigurat fiind deci în a sa posesie din partea ambelor împăraţi, Mihai vodă agiunsăse la culmea gloriei prin puterea armelor şi prin o diplomatică din cele mai ghibace. El aştepta ocazia de a da planurilor sale mai mare dizvoltare, la carea găsea o pedecă numai în nobleţa Transilvaniei, ce nu era deprinsă a fi de români guvernată.

Deşi despre a nobililor bune plecări îl reasigurasă viteazul însărcinat cu a lor îmblînzire, totuşi îngrijit fiind Mihai vodă au întrebat pe mumă-sa Teodora de a-i prezice soarta. Spun că după ce bătrîna au dat în boghi, ar fi scos cuvîntul că nu se poate mult prelungi terminul domniei sale.

Nemulţămindu-se cu asta şi voind, dupre vîrtutea miliană a românilor şi a ungurilor, a giudeca de vrednicia naţională, Mihai vodă au conchemat la Alba Iulia (Cetatea Albă) o adunare numeroasă spre a li da după modul roman un spectacol de luptători, ca din astă prubă să se cunoască puterea ambelor naţii. Drept care, în un amfiteatru deschis, durat pe malul rîului Ompoli, la care asistau numeroşi spetatori, s-au înfăţoşat ca la faimosul combatiment între trii Oraţii şi trii Curiaţii urmat lîngă Roma, la Albano, un număr de trei ori trei giuni unguri şi pe atîţa români, aleşi din cii mai faimoşi aprozi, să se cerce cine pe cine va învinge.

Ambe cete, cu costiumuri şi steagurile naţionale, purtau numai lănci şi măciuci neferecate. După aruncatul lăncilor, duelatul cu măciuci, au urmat lupta pept la pept şi trîntiturile care se ezecutau cu deopotrivă ghibacie, curagiu şi vîrtute, încît triumful rămîind nesigur, umplea ambe partide de spetatori cu îngrijire. Atunce alţi giuni români, nerăbdători de a vedea pe compatrioţii lor învincitori, din proprie mişcare purcesăse spre a-i agiutora; însă, fiind asta în contra condiţiilor unei asemene lupte, s-au împedecat de Mihai vodă, carile au proclamat deopotrivă vrednicia reprezentanţiilor ambelor naţii, au împărţit între toţi cununi de laudă, some de bani şi au serbat prin un ospăţi aprozia ambelor naţii.

Succesul armelor sale şi legătura sa cu doi imperatori într-atîta asigurară pe Mihai vodă că au început a pretenda corona Ungariii, mai ales că turcii îi da titlu de rege, încît el manevra politica sa spre a aduce o încungiurare favorabilă la plinirea scopului său, întemeindu-se nu numai pe triumful armelor sale, ce încă şi pe o datorie ce avea a scoate pe românii din povara de care nu li-au uşurat românul Matei Corvin, ce abia în zilele noastre imperatorul Austriei.

ZIUA DIN URMĂ A MUNICIPIULUI IAŞENILOR (IASSIORUM)[1]

ÎNTRODUCERE

Roma cetate, de fraţii gemeni Romulus şi Remus la anul 750 înaintea lui Hs. urzită, prin arme şi prin virtutea cetăţănilor săi s-au mărit în putere şi în glorie ca nici unul din imperiile lumei, întinzînd a sa domnie preste tot pămîntul cunoscut. Italia, Sicilia, Spania, Africa, Franţia, Germania, Anglia, Grecia, Panonia, Iliria, Egipetul şi Mic-Asia până la ţărmurile rîului Indus se numărau între provinciile romane. În fiecare din aceste ţări erau colonii latine şi legioane pentru apărarea margenilor imperiului. Dar spre nord-răsărit a coloniilor sale, adecă în munţii Carpaţi-Bastarni, până la Marea Neagră, să diştepta pe la 100 după Hs. un popor puternic numit daci, carii ameninţau posesiile romane şi cu necontenite lupte agiunsese a nevoi pe imperatorul Domiţian prin tribut a răscumpăra pacea. Dar imperatorul Nerva-Traian, prin două răzbele, la 102 şi 106, au învins pre dacieni, şi regele lor Decebal au perit în a sa capitală Sarmezeghetuza. Acea mai mare parte de locuitori au emigrat în Sarmaţia şi în Scitia, numai prizonierii au rămas ca şerbi coloniştilor romani, prin carii Dacia s-au împoporat cu locuitori din tot cuprinsul imperiului roman[2].

---

[1] Iaşii se numeau în timpul romanilor *Municipium Iassiorum* (Gh.A.).

[2] Dio Cassius (Gh.A.).

În curs de 170 ani, în care posesia romanilor în Dacia era pacinică, neturburată, colonizația, puterea și înflorirea sporeau în așa mod că acea țară, nu de mult încă sălbatecă, se împoporă cu cetăți numeroase, cu temple, monumente, drumuri, mine de metal nobil și cu sărării, a cărora numi și ruine vederează până astăzi mărirea și industria antică.

Dacia au fost în acea epohă împărțită în trei regioane :

1. Dacia *ripenzis* (rîpoasă), între Tisa și Dunăre, care face astăzi parte a Ungariei și a Banatului.
2. Dacia *inferioră* (de gios) sau mediterană, astăzi Transilvania, și
3. Dacia *transalpina*, astăzi Țara Muntenească, Moldova, Bucovina și Beserabia.

Centrul guvernului roman în Dacia era în *Ulpia Traiană*, precum s-au denumit apoi vechea capitală a lui Decebal, unde reziduia legatul imperatorului, care guverna cu dignitatea unui propretor, precum mărturisește lapida cu înscrisul ei, aice aflată : *L. Annio. Fabiano III Viro. Capitali Leg. Fletensis, Leg. Aug. Pro Provinc. Dac.* Ulpia Traiana sub dacii, mai cu samă din bîrne durată, s-au înfrumusetat în urmă cu pompoase monumente, despre care ni mărturisesc astăzi ruinile de marmoră prețuoasă presămănate pe cîmpul Hațegului și între care tupile se văd bordeile românilor, deștinzătorii Romei antice. De aice să întindeau în toate laturile căile militare până la marginile Daciei, întărite din distanție în distanție cu castre, între care cea mai renumită cale este aceea numită Valul lui Traian, ce trece din Dacia ripense, prin Dacia transalpină, adecă prin șesul Țărei Române, prin Moldova de Gios, până la rîul Tiras (Nistru), stația de pe urmă a viglelor romane.

MUNICIPIUM IAȘENILOR

Una din țăriile cele mai importante în partea răsăriteană a Daciei au fost cetatea Iassiorum, adecă a Iașenilor, în care, pe lîngă a ei poziție militară și titlu de municipiu, locuitorii aveau drituri de cetățan roman, încă și acel de autonomie de a se guverna cu a lor legi proprii.

Iassii, zidită pe o mică înălțime, au fost din partea miazănoapte și răsărit încinsă de un codru nestrăbătut de stejar, formînd aice o firească tărie, iar din partea de miazăzi și apus șesul era acoperit cu un mare lac format de rîul lui Bah, a căruia ape, de la obîrșie până la a sa gură, petrecînd parte prin șesuri, parte prin codri, erau mănoase și nutreau acel lac ce forma una din tăriile nestrăbătute a cetăței.

În astă cetate ganizonă o cohortă a legionei XIII, numită a Iassiorum, compusă din veterani și din coloniști, pe cînd alte cohorte a legioanei erau împărțite pe la cetățile mărginene, Ovidiopol, Hotin, Doroca și Sucidava.

În tot cuprinsul imperiului roman religia domnitoare au fost pe atunce aceea a zeilor Olimpului, iar cultul religiei adevărate a creștinilor, uneori tolerată, iar alte dăți persecutată, se mistuia prin codruri și prin groate. Asprimea persecuțiilor însă nu înfrîna zelul apostolilor de a purta lumina adevărului în părțile cele mai depărtate a pămîntului. De aseminea și Daco-Romania avu apostolii săi, prin carii nu puțini din coloniști și ostași romani îmbrățoșase religia creştinească.

În numărul acestora era Sabin, tribunul oastei, și fiul său Clavdie, centurion a cohortei sale. Deși aceștia urmau prin ascuns a se împărtăși de cultul religiei lui Hs., totuși a lor diregătorie li impunea îndatorire de a asista la publica serbare a religiei domnitoare. În una din aceste zile, asistînd în templul lui Mars, pe a căruia altar se înălța statuia de bronz al acestui zîn a războiului, giunele centurion văzu între stol de giunele pe Domna[3], fiia lui Ancus, preotul lui Mars. Frumusețile vergurei, carea ca o statue velată a lui Praxiteles, neclintită în a ei devotament, sta între alte junele și matroane, au subgiugat inima giunelui Clavdie. Învins de amori, fără a cugeta la piedici, prin pețitori au cerut de la bătrînul Ancus pe fiica sa de soție. Acesta, în a lui însușime de preot a lui Mars, crezu un har acelui zeu carile îi trimete de ginere un ostaş, însă cînd se apropia ziua ceremoniei de cununie, descoperind că Clavdie era creştin, i-au refuzat pe fiica sa, încît ambi giuni, ce erau în agiunul fericirei, prin asemene motiv se văzură nenorociți, nici aveau altă mîngîiere decît pe mormîntul maicei Domnei a-și giura eternă credință, convinşi că prin credința religiei respective făceau a amorului lor prosforaua cea mai prețuoasă. Domna, crescută în principii evlavioase, văzînd că amorul în loc de amvrozie îi rezerva cupă amară, au hotărît a se consfinți cultului vestalilor[4] și întru asta au căpătat învoirea părintelui ei. Poziția lui Clavdie ar fi fost mai grea de suferit, dacă un eveniment neaşteptat nu-i vinea în agiutor.

---

[3] Numele *Domna* era familiar și la romani, de asemene să chema și soția imperatorului Alexandru Severu (Gh.A.).

IAȘIENII ÎN SIRIA

Imperatorul Aurelian, născut în Dacia, agiungînd în 270 de la Hs. la domnie, după ce au bătut în Europa pe goți, pe marcomani și pre sarmati, vecinii Daciei, spre a asigura marginele imperiului în Asia şi a răzbuna numele roman în Persia, unde imperatorul Valerian suferisă mai nainte mare ovelire, au rînduit a se face o expediție războlică, adunînd oastea din tot imperiul, chemînd și cîteva cohorte din Dacia, între care era și aceea a lui Sabin, carile au încredințat a ei comandă fiului său Clavdie.

---

[4] *Vestale,* preutese a zînei Vesta, erau la Roma însărcinate a întreținea focul pe altarul ei și îndatorite a păzi castitatea (fecioria) în cursul epanghelmei lor, ce ținea 30 ani. Lăsînd a se stînge focul sau călcînd votul de castitate, vestala era osîndită de a fi de viu îngropată; ele aveau mari privilegiuri civile. Fiindcă Vesta nu să mărita, apoi se pare că românii numesc *nevesta* pe femeia măritată (Gh.A.).

Toată Asia de sus, ce era devinită tributară a Romei, avînd în frunte pe Sapor I, regele Persiei, scuturasă giugul roman. Imperatorul Valerian încăpu în mîinele lui Sapor, carile, după ce au măcelat în Mesopotamia păn la 100 000 cetățăni romani, au tratat pe imperatorul ca pe un sclav și îl întrebuința de scaun cînd avea să încalice, iar apoi, după doi ani de schingiuire, de viu l-au dispoiet și pelea sa au aninat-o în un templu.

Totodată, Aurelian au însărcinat pe Odenat, regele de Palmira, ce era aliatul Romei și îndanuit cu titlu de imperator a Orientului, de a se uni cu oastea romană. Acesta cu atîta aprozie și noroc au combătut, că Sapor ar fi pierdut tronul, dacă Odenat nu s-ar fi omorît chiar de femeia sa, renumita Zenobia ; aceasta, în loc de a plini triumful soțului ei asupra perșilor, au încheiet cu dușmanii pace și, luînd titlu de imperatească de Orient, au deschis romanilor războl.

Atuncea Aurelian, adunînd legioanele, și aceea a iașenilor, au repezit marșul său, au răzbătut prin Tracia, pe la Vizant, au trecut Elespontul și, lungind coasta Asiriii, au agiuns la rîpele lui Eufrat. Bitinia și Capadocia fură supuse, cu toată opunerea Zenobiii, a ei numeroasă oaste fu învinsă în Antohia, pe rîpele lui Oronte, și la Edesa, sub muntele Liban, unde astă regină, în fruntea călărimei sale combătînd, au fost nevoită a se retrage și a se închide în capitala Palmira.

Astă cetate numită Tadmar, întemeietă de Salamon, așezată în un ocean arinos, era umbrită de numeroși arbori de palme (finic), de la care își trage numele. Zenobia îndelung s-au opus domnitoriului lumei și au întrebuințat visteriile sale spre a cumpăra agiutor de la națiile învecinate.

Acel întăi asalt Aurelian au făcut cu cohortele daciene, cu care, ca cu compatriote, voia să împarte onorul luărei cetății. Însă asaltul fu răspins și imperatorul rănit de o săgeată. Spre a grăbi supunerea Palmirei, Aurelian propusăse Zenobiii condiții onorabile, încît ea, înmîndrită, i-au făcut răspunsul următor :

„Zenobia, regina Orientului, cătră Aurelian August. Nu prin scrisori, ce prin arme să poate căpăta supunerea cerută. Ai cutezat a-mi propune să mă supun ție! Nu uita că odineoară Cleopatra au preferat moartea decît șerbia. Saracenii, perșii, armenii vin în agiutorul meu; ce vei face în contra puterilor unite cu a mea, tu pre carile hoții arabi în mai multe rînduri au fost spăriet? Cînd mă vei videa pășind în fruntea aliaților mei spre a te combate, nesmintit că vei înceta a mai triimete ordine sumețe, ca cum ai fi acum al meu domn și vincitor.“

Acest răspuns au vederat neputința a lua Palmira prin tratații. Aurelian au lăsat o puternică oaste înaintea cetății și însuși s-au repezit cu legioana iașenilor asupra perșilor, pe carii i-au învins. Lipsită de agiutor din afară, și din năuntru de proviant, neputînd a mai rezista, Zenobia au hotărît a nu încăpea măcar în mîinile romanilor, drept care, încărcînd toate odoarele sale pe o cămilă răpede, favorată de întunericul nopții, au ieșit din Palmira și, furișîndu-se prin viglele romane, s-au îndreptat la Eufrat, cu scop să scape în Persia. Aurelian, aflînd aceasta, au pornit un corp de cavalerie sub comanda lui Clavdie, carile au agiuns pe regina în minutul cînd ea umbla să treacă rîul. Aurelian au iertat viața cetățănilor Palmirei, dispoindu-i însă de toate averile lor. Soldații cereau moartea reginei; spun că, cuprinsă de nenorocire, ea au mîntuit viața imputînd cauza războiului miniștrilor ei, între carii cel întăi au fost filozoful grec Longhin [5], încît acesta, ca autorul scrisorei Zenobiii cătră Aurelian, au răscumpărat prin a sa moarte viața Zenobiii.

Dar abie să depărtasă Aurelian de la Palmira, locuitorii reluară armele, încît imperatorul, plin de urgie, reconducînd oastea, au luat cetatea cu asalt și au trecut sub sabie toată împoporarea. În astă vinceală cohorta iașană mai ales s-au ilustrat, însă triumful ei au răscumpărat prin perderea lui Clavdie, despre care nu s-au putut afla nici o urmă. Răscoala Galiei, unde guverna

---

[5] *Longhin*, renumit filozof, de la carile ne-au rămas tratatul despre frumosul și sublimul (Gh.A.).

Tetricus, care voia a scutura giugul Romei, chemă pe Aurelian din Asia la apusul Europei. Aice el au învins pe britani și pe spanioli și, după ce au păciuit Orientul și Apusul, senatul și popolul roman i-au decretat onorurile triumfului.

Dar aceste vincele Aurelian le-au întunecat prin fanatismul religios, ca un închinători zelos a idolilor, mai ales a soarelui. Pentru că mumă-sa fusesă preoteasă a zeului de soare, el au ordonat persecuția creștinilor în tot imperiul, încît acii credincioși erau persecutați întru toate ca niște dușmani a societății, și uneori persecuția prorumpea în măcilărie. Numai păgînilor era învoit în publică pompă a tămîia pre idoli; aruspiții (popii) urmau a prezice viitoriul statului și a oamenilor din zborul paserilor și din mănuntaile victimilor (jertve). Creștinii cu anevoie găseau cîte un azil unde să se poată ruga înaintea sîntului semn a crucei.

Într-o zi, menită pentru celebrarea închinătorilor lui Hs., ce era agiunul Învierei, un giune oștean creștin, sosit la Roma chiar atuncea, căutînd a recunoaște pe confrați spre a putea serba Paștele, ieșind din cetate să rătăcea între mormintele cele strălucite care sînt înșirate de-a lungul căii numite Via Appia, cînd spre sară văzu oameni carii se îndreptau cătră unul din acele monumente, unde apoi ca niște umbre să făceau nevăzuți. Curiozitatea îl împinsă într-acolo și mult s-au mirat că din cîți intrasă în o groapă, nici unul nu mai ieșea afară. Drept aceea, intrînd și el în năuntru, se văzu în catacombele[6] cele faimoase care se întind supt toată Roma. În mai multe părți se înfățoșau acolo galerii, care din distanție în distanție erau iluminate cu candele atîrnate la bolta stîncilor, în a cărora păreți se vedeau săpate nișe pline cu secrii de morți. În zadar giunele oștean pleca urechea spre a putea auzi vreun sunet dupre carile ar fi putut să îndrepte pașii lui prin mezul acei genuni mute, unde nu auzea alta decît bataia inimei sale. El voia a se înturna îndărăpt, însă, apucînd o cale falsă, în loc de a ieși, el mai mult să înadîncea în acel laberint. Alte nouă galerii, care se deschideau înaintea, sporeau a sa nedumerire. El repezea uneori mersul, alte dăți sta pe loc spre a asculta eco pasurilor proprii, carii repetînd răsunau prin bolte și semănau că oarecine l-ar fi urmărind.

---

[6] *Catacombe*, groate sau gropi subpămîntene, în care cii vechi astrucau pe morții, cînd nu-i ardeau; catacombele cele mai faimoase sînt acele de Neapoli și cele din Roma a sîntului Sebastian (Gh.A.).

Osteneala și a sa îngrijire agiunsăse amu la un grad amenințător, cînd, la un punct unde se deschideau mai multe galerii, la lumina cea sarbădă a lampei depărtate, au descoperit, șăzînd în răspîntie, pe un om atît de înadîncit în gînduri, încît se părea că nici au simțit venirea altuia. La astă vedere mîngîitoare, oșteanul au reținut nu numai pasul, ce încă și suflarea, așteptînd rezultatul acestei întîlniri. După cîteva minute de adîncă tăcere, bătrînul, căci așa i s-au părut, aruncîndu-se în genunchi, după o suspinare, au strigat : „O, Dumnezeule al creștinilor, întoarnă-mi pe fiul meu Clavdie !“ În acel moment oșteanul se proșternu la picioarile bătrînului, căci Clavdie recunoscu în el pe părintele său.

Astă scenă, tîmplată în asemenea loc misterios, s-ar fi părut fiecăruia din acești doi efectul fantaziei, dacă în a lor strînsă îmbrățoșare n-ar fi simțit bătaia inimilor și dacă lacrimile ambilor nu s-ar fi amestecat pre fețile cele aplicate una pe alta.

Acea întăie a lor mișcare au fost a mulțămi Dumnezeului creștinilor pentru o norocire atît de neașteptată. Lăsăm pe altă dată istorisirea cazurilor care, din două depărtate părți a pămîntului, neașteptat au întrunit pe fiul cu părintele ; vom zice numai că Sabin, amu în a sa însușime de prefect a Daciei, au adus atunce la Roma transportul aurarului minelor esploatate în Dacia în cursul anului, spre darea socotelilor despre administrația coloniilor. Sosind la Roma, el au auzit faima de mult răspîndită că fiul său Clavdie ar fi perit în Siria și astă noutate, pătrunzînd de durere inima părintească, îl conduce la catacombă, spre a alina a sa durere prin agiutorul religiei. Ist moment a bucuriei neașteptate s-au consfinţit prin sărbarea triumfului creştinătăţii, căci acele catacombe, acele galerii subpămîntene tunecoase conduceau la altarul adevaratului Dumnezeu, Sabin, luînd de mînă pe fiul său, i-au promis şi altă mîngîiere. După o scurtă înaintire, o armonie în asămănarea horului spiritilor cereşti ieşea din fundul acelor locuri mormîntale ; acele sonuri încetau şi re-nviau pe rînd. Agiungînd la capătul galeriii, ochii lui Clavdie se sclipiră de masa candelilor care înluminau un mormînt cununat cu flori, unde un cuvios bătrîn arhiereu serba misteriile Învierii. Un hor de giuni şi altul de giunele cununate, cu hobote albe învălite, stînd în giurul mormîntului cîntau armonioase rugăciuni. Niciodată un spectacol mai măreţ nu s-au înfăţoşat înaintea ochilor lui Clavdie, carile din minune păşea în minune, însă aceste nu agiunsăse încă la a lor culme. Între horul giunelelor i se înfăţoşă o fiinţă care, ca o statue velată din epoha lui Praxiteles, în a ei evlavie ţintea ochii asupra mormîntului ce era simbolul adorării creştinilor. În acea figură Clavdie recunoscu pe Domna, şi dacă sfinţenia locului nu l-ar fi împedecat, el ar fi străbătut până la dînsa. Însă chiar atuncea încheindu-se solenitatea, cu stîngirea luminilor giunelile cu a lor matroane s-au tras prin alte coridoruri, încît Sabin pe unde au venit au condus pe fiul său, ce era în îndoială de vis sau de fantazie cîte au văzut în ist azil misterios. Ieşind din catacombele cele tunecoase, părintele şi fiul se înturnară la Roma, conduşi de lumina lunei. În cursul mergirei, Sabin au esplicat fiului său şirul evenimentelor a cărora dezlegare întru atîta au căşunat a ambilor mirare. Domna, care, precum o ştim, diziluzionată în amorul ei cătră Clavdie, după ce-i giură eternă credinţă şi viaţa sa au fost consfinţit cultului zînei Vestei, cu ocazia purcedirei lui Sabin la Roma, unde conducea visteriile anuale a Daciei, l-au acompaniat cu Ancus, părintele ei, spre a fi aşezată în templul acei zîne. Cînd se aflau călătorind pe Marea Adriatică, de la Pola la Ravena, fiica cu matroanile erau îmbarcate în un vas, iar părintele ei cu alţi aruspiţi în alt vas. Surprinsă fiind flotila de o furtună înfricoşată, aruspiții[7] cu Ancus, spre a căpăta agiutorul ceriului, prosforau rugi și sacrificii lui Posidon, zeul mărilor, iar Sabin cu ai săi îndrepta rugăciuni cătră adevăratul și unul Dumnezeu. În pericolul în care plutea și Domna, s-au adresat și ea cătră Dumnezeul creștinilor, giuruind, de se va mîntui, să îmbrățoșeze credința lor. Din minune au din tîmplare, vasul cu aruspiții și cu părintele Domnei s-au acufundat, dar acel cu Sabin și Domna au scăpat, încît giunea, credincioasă giuruinței, au îmbrățoșat de atuncea cultul creștinesc și din vestală să făcu zeloasă creștină.

Evenimentile atît de neașteptate cît și duioase pentru inima lui Clavdie l-au ocupat în restul nopții, și serbarea zilei învierii lui Hs. au fost pentru dînsul și ziua învierei unei speranțe de mult pierdute. Așadar, mergînd cu părintele său la forumu lui Traian, unde Domna locuia pe lîngă o matronă, sora lui Sabin, Clavdie au revăzut după doi ani pe ogetul dorinței sale. Întîlnirea giunilor în asemenea împregiurări, în o zi atît de strălucită pentru creștini, era significativă pentru inima Domnei, care, pătrunsă de credința cea mare, vedea în a ei soartă nu o tîmplare, ce hotărîrea lui Dumnezeu. Deci, după ce amanții au petrecut un șir atît de îndelungat de cercări crude, s-au convins că ceriul i-au întrunit amu spre a nu se mai despărți, încît, amintindu-și și de giurămintele ce depusăse în municipiune Iașilor, pe mormîntul maicei, amu, după binecuvîntarea părintelui, au primit în catacombe, pe altar, de serventul creștin, și sfînta binecuvîntare. Ist eveniment era unul din epizodele interesante, căci înfățoșîndu-se Clavdie naintea cohortei sale, oamenii ce îl știau mort la asaltul Palmirei au rămas în nedumerire, pănă cînd multe le-au istorisit despre acel caz și a sa vrednică de mirare păstrare. Adevăr este cum că în mijlocul bătăliei înaintea Palmirei Clavdie s-au făcut nevăzut, căci, aprins de o aprozie necumpenită, cu mică ceată de iașeni au urmărit pe un stol asirian care transporta din Palmira odoarele statului, însă el cu ai săi căzu în o cursă de dușmani. Aceștia, prin număr covîrșitor încungiurîndu-l, uciseră pre toți, afară de Clavdie, carile greu rănit fu găsit a doua zi de un samaritean filantropic. De către acest creștin vindecîndu-se după suferințe îndelungate. fu în urmă condus la Tir, unde cu neguțitori fenicieni s-au transportat în Italia, la Tarento, și de acolo veni la Roma, precum s-au zis, în agiunul serbărei Învierei.

---

[7] *Aruspiții*, preoți romani numiți așa de la *Ara* (altarul) și *inspeţio*, cercetez; aceștia preziceau viitoriul dupre mișcarea victimilor (jertfelor) înaintea sacrificiului și din cercetarea măruntailor, după a lor sacrificare (Gh.A.).

Apropiindu-se și ziua în care cohortele iașenilor aveau a se înturna în Dacia, giunele cu soția sa au vizitat cetatea cea nemuritoare și mai ales monumentul ce au consfințit vincelile și triumful romanilor în Dacia. Acesta era forul (piața) numită a lui Traian, în mezul căria se înalță vrednica de mirare colona coclidă, avînd pe dinăuntru formă de culbec. Între toate forurile, acesta le întrecea cu frumusețea și cu mărimea, fiind împregiurat de arcuri, de temple, de coloane și de statue. În porțile templului consacrat de Adrian se admira calul de bronz a lui Traian, în altă lature faimoasa biblioticâ Ulpia, întemeietă de Traian și împodobită cu statuele filozofilor, mai era bustul lui August sculpit în ambră și o statue a regelui Nicomed săpat în avoriu, dar opera nemuritoare se înalța în mezul forului, colona lui Traian. Ist monument e compus de 34 bloci (colaci) de marmură, în care pe dinafară sînt sculpite 2 500 figuri, înfățoșitoare lucrărilor espediției și a răzbelului lui Traian în Dacia, iar pe dinăuntru 185 scări conduc în vîrful colonei, unde se înalța statuea de bronz al acestui imperator. În acel for, călătorii dacoromâni ascultau declamațiile compunirilor care poeții făceau în onorul zilei de serbarea triumfului ce se apropia. Căci Aurelian, înturnîndu-se din Orient, întrasă cu flota sa în portul Ostiei și pe Tibru se înainta spre Roma. De aceea din tot cuprinsul imperiului se adunau deputații, și capitalia lumei se învesti pentru acea solenitate cu toate podoabile maiestăței sale.

TRIMFUL LUI AVRELIAN[8].

Triumful lui Aurelian au fost din cele mai strălucite, la care făceau parte asiaţii, goţii şi vandalii. Serbarea triumfului senatul au statornicit a se face la XI calende marti, numit Palilia, ce era 1028 aniversală de la zidirea Romei. Imperatorul, învestit în tunică albă şi împodobit cu cunună de laure, stînd în carul cel preţuos, carile în loc de patru cai albi era tras de patru cerbi, cu pompă trecea pe la circul Flaminium, şi acel numit Maximus. El era propăşit de senat şi însoţit de popor, toţi oamenii în alb învestiţi. Înaintea imperatorului se duceau despoierile şi prăzile luate de la duşmani, icoanele cetăţilor şi a imperiilor cucerite ; se vedea carul de războl a regelui Sapor şi a altor regi, Tetricus şi fiii săi în vestminte imperiale păşeau pe gios, dar spectacolul cel mai măreţ şi dureros înfăţoşa regina Zenobia, expusă în faţa Romei a suferi ovelirea cea crudă a scalviei. Ea era stolită cu toată pompa de împărătească a Orientului, purta pe cap o coronă, mantia ei era cusută de diamante şi petre preţuoase, încărcată cu atîta greutate, încît tîrîitoarea tabarului o susţineau sclavele sale, iar mîinele ei erau cătuşite cu obezi de aur. Alăturea cu dînsa păşea un fiu a ei, şi un lictor ducea o tablă cu înscrisul următor : *Vincula fert illa qua tulit arma manu !* (Obezi poartă mîna care ridicase arma). După aceştia se conduceau victimele destinate a se sacrifica, şi apoi vinea oastea care purtasă astă vinceală, între care păşea şi cohorta iaşienilor, toţi soldaţii erau lauriaţi, mulţi duceau premiile cîştigate, răsunînd cuvîntul de bucurie : *Io triumphe !* Vineau şi cîntăreţii carii ziceau imne în onorul triumfătorilor şi bătrînd pe scuturi de bronz sunete de vinceală.

În ist mod păşea cortejul pe stratele cu flori perseminate până la Capitol, şi după ce au depus rugele şi prosforalile înaintea lui Gioe Capitolin, imperatorul cu senatorii au celebrat ospățul cel mare, după care au asistat cu tot poporul la giocurile publice, urmate în curs de trei zile. După încheierea serbărilor triumfului, regina Zenobia se trasă în un palat care Aurelian i însemnase în apropierea Romei, aseminea și ceilalți regi fură cu umanitate tratați.

---

[8] *Triumful*, ceremonie pompoasă care S.P.Q.R. senatul şi poporul roman acordau acelora ce prin fapte strălucite meritau recunoştinţa patriei (Gh.A.).

ÎNTURNAREA LEGIOANEI IAȘENILOR DE LA ROMA ÎN DACIA

Cohortele iașienilor, căpătînd ordin a se înturna în Dacia, se și pregătiră sub conducerea lui Clavdie, carile, pentru a lui aprozie și minunată mîntuire, fu premiat cu gherdana onorifică și denumit Torquatus.

Luînd deci împreună cu ordinile imperatorului și adio de la cetatea Roma, cohortele purcesără în depărtata lor cale, spre a putea în urmă a se răsufla în Dacia, în sînul familiei lor, atît de ostenelile războiului, cît și a călătoriei. Ele agiunsăse dintăi la Ravena, port renumit, unde staționa atuncea flota militară, iar astăzi se aflã sec, fiindcă prin o lucrare fizică a globului apele Mărei Adriatice pe încet se retrag aicea de la coasta răsăriteană a Italiei în depărtare de trei mile și impresoară coasta cea apusană a Dalmației. După o scurtă petrecere în astă renumită cetate, călătorii, cu agiutorul vîntului african, agiunse la Pola, cea mai renumită cetate și port a peninsulei de Istria.

Pola, rezidenția proconsolului Iliriei, era plină de zidiri mărețe, temple, arcuri, amfiteatre, încă din epoha imperatorului August, despre care și astăzi se văd ruine mărețe. Mai ales Clavdie și Domna admirau palatele soției a doua a imperatorului Alexandru Septim-Sever, numită de asemenea Domna, care nume era popular a femeilor dacoromane.

De la supunerea Daciei, romanii statornicise o cale militară prin Iliria pe la Sirmium la Dunăre și până la Tiras, în marginea Daciei. De-a lungul acestei căi se aflau din distanție în distanție cetăți cu garnizoane și cu proviant pentru oştile trecătoare, care nu încetau a se strecura din Italia în Dacia şi viceversa.

Astă parte a călătoriei au fost din cele mai ostenitoare, în priivirea greutăţilor teritoriale, şi între care calea mergea de-a curmezişul munţilor Iliriei, până cînd cohortele au agiuns în calea rîului Saus, astăzi numit Sava, a căruia curs lungind ele s-au destins la Sirmium.

Cohortele au repozat un timp mai îndelungat în astă cetate interesantă pentru moartea imperatorului Marcu-Avrelie. Clavdie cu soţia sa au vizitat mormîntul acestui imperator, născut în Roma la 121 de la Hs. De Adrian ales de succesor, Marcu-Avrelie i-au urmat în 161 de la Hs. la imperiu. El au mers în persoană asupra duşmanilor şi au purtat o strălucită vinceală, au organizat pretutindenea magazii de grînari pentru îndestularea poporului, au vizitat provinciile şi le-au păciuit prin a sa înţălepciune şi clemenţă. Istoriografii i impută persecuţia creştinilor şi că au prea tolerat nerînduielile soţiei sale Faustina, dar prin a sa moderaţie, înţălepciune şi aprozie Marcu-Avrelie au reprezentat filozofia aşezată pe tron şi au realizat cuvîntul lui Platon că „popoarile nu vor fi ferice decît atuncea cînd filozofii se vor face regi“. Pe cînd junii vizitau monumentile care mărturiseau faptele acestui imperator, bătrînul Sabin recitea scrisurile morale care Marcu-Avrelie le-au compus în limba elină şi le-au dedicat şie sub titlul : „Cătră mine“, în care scriere rezonează învăţătura acestui moral·

De aice cohortele, păşind de-a lungul rîului Saus, au agiuns la Taurinum, astăzi numit Beligrad a Serviei (Taurunum ubi se Saus Istro Immiscet, C. Plinii hist. nat. Lit. III, cap. 28), unde acest rîu se varsă în Dunăre.

PASUL PORŢEI DE FER

Cohortele au apucat de-a lungul Dunării drumul în Mezia, pe carile, cu două secule mai înainte, călcase legioanele lui Traian pentru războiul dacic şi pre carile l-au săpat şi zidit cu mare osteneală în stîncele cele urieşe ce îngrădesc cursul apelor Dunării. Aceste lucrări gigantice mărturisesc nu numai spiritul cel întreprinzători a romanilor, ce încă şi a lor artă de a construi tunele (hrube) prin sînul munţilor şi drumuri zidite care au supraveţuit 18 secoli.

Pe astă cale maiastră, săpată în coasta rîpilor Dunărei, cohortele cu toată a lor pojijie au păşit, cu neputinţă fiind vaselor a trece cataractele periculoase, numite astăzi Poarta de Fier.

Malurile rîului de stînci colosale, înalte peste 2 000 palme, oable ca un părete, apropiete aice până la 700 palme, strîng în o adîncime de 200 palme undele Dunărei, care, răsfrînte de numeroase stînci ce formează creasta fundului albiii sale, fac răpede vîrteje, saltă în aer în rouă prefăcute şi fac un răsunet asurzător, prin care se adaoge înfiorarea acestei scene sălbatice. Ista au fost pasul carile mai multă osteneală au costat oastei lui Traian, ce cu mîna sa au săpat la aceste căi minunate ; însuşi Decebal s-au înspăimîntat de astă lucrare ce i-au vederat geniul roman, carile şi astăzi încă este de mierare lumei. Ist punct maiestos şi totodată înfiorători au fost ales legioanele spre a săpa în sînul granitului o tablă ţinută de doi genii înaripaţi, avînd de ambe laturi cîte un delfin, a cărora cozi formează un arc în care stă vulturul roman ; următoare cuvinte amintează trecirea marelui Traian :

IMPER. CAES. D. NERVAE. FILIUS NERVA TRAIANUS.
GERM. PONT. MAXIMUS.
IMPERATORUL CESAR, FIU A DIVULUI NERVA, NERVA
TRAIAN, GERMANICUS, PONTIFEX MAXIMUS.

Ca pe o cale aeroasă, velată de aburii cei deşi ce fumegau din undele cele turbate a Dunărei, Clavdie păşea pe gios în fruntea cohortelor iaşenilor, urmat de Sabin cu Domna. Călătorul şi astăzi reţine aice pasul spre a ceti înscrisul memorabil pe care îl apără sălbatica poziţie ne-nvinsă şi îl respectează 18 secoli. Trecerea cohortelor prin acest pas au ţinut două zile, până s-au lărgit locurile şi calea s-au deştins în cîmpul deschis.

Lungind prin Mezia rîpa dreaptă a Dunărei, legioana iașenilor au agiuns la Pontes, adică la locul unde marile Traian, la 103 după Hs., au făcut peste rîul Dunărei puntea cea vrednică de mirare. Astă punte, construită di arhitectul Apolodor, în o lungime de 3 400 palme romane, să compunea de 20 pilastri (stîlpi) de piatră, zidiți pe fundul stîncelor subapatice, între sine de 170 palme depărtați, grosimea pilastrilor au fost de 60, iar înălțimea de 170 palme, preste care se întindeau 21 bolți gigante, avînd la fiecare capăt a puntei cîte un castru puternic (cetate) păzit de o număroasă garnizoană ; toată lungimea punței era de 4 600 palme.

Repozînd cohortele aice mai mult timp, au dat giunelui Clavdie ocazie a cerceta minunele acestei punți mărețe, de care aseminea nu se mai fac în lume, minunată nu numai pentru lățimea, repegiunea și adîncimea apelor, ce încă pentru greutatea a zidi aseminea edificiu în fața unui dușman atît de puternic precum erau dacii. De aceea Traian însuși în persoană au fost față în tot cursul lucrărilor, dînd de aice ordinile sale pentru mișcările militare. Decebal, ne-mpăcatul dușman a romanilor, după ce s-au întărit și au chemat la arme tot poporul și pe alți varvari, aliații săi, apoi au mai cercat prin tradiment (prodosie) a omorî pe Traian. Aice, la Pontes, venise în cursul lucrărilor doi varvari, ce se ziceau fugari de cruziile lui Decebal. Dar descoperindu-se scopul ucigașilor, carii cît pe ce aveau să izbutească fapta, fură osîndiți la moarte, despre care tîmplare mărturisea tabula de legioane iașienilor dedicată și în murul cetăței îngropată, cu următoare cuvinte :

Fortunae, avg. omnipotent.
Ubi. eras Rhamnusia. ubi. eras.
Quantum. abfuit, ne, Roma, lugeret
Sed, vivit Traianus. Ve. tibi. Decebale.
Miles. Leg. VI et XIII. Devotis. Capitibus.

Fortunei (norocului) augustului atotputernicului.
Unde erai, Ramnusia[9], unde erai.
Puţin au lipsit a nu se întrista Roma.
Dar Traian e viu, vai de tine, Decebale!
Aceste cu capite plecate le-au prosforat
Ostaşii legioanei VI şi a XIII a iaşenilor.

După ce s-au gătit puntea, Traian în persoană au deschis războiul al doilea asupra dacilor şi, trecînd Dunărea, au întrat în Dacia. Faptele mărețe ale acestui războiu Clavdie le admirase la Roma sculpite pe Colona Traiana unde de la trecerea lui Traian peste Dunăre pănă la încheierea războiului sînt cu maiastră artă toate evenimentele în basoreliev[10] înfăţoşate, încă şi acel di pe urmă, în care Decebal, închis în capitala sa Sarmizeghetuza, spre a nu cădea de viu în mîna romanilor. au băut venin împreună cu toate căpiteniile sale. Dar visteriile şi odoarăle le mistuise în un mod nou, adică îngropîndu-le în albia unui rîu, a căruia ape le abătuse, şi iar după mistuire le-au lăsat în cursul lor, omorînd pre toţi lucrătorii spre a nu descoperi secretul. Romanii însă îl aflasă şi tot prin asemenea operaţie dizgropară ascunsa avere. Pentru toate acestea fapte mari, Traian au sacrificat zeilor, au triumfat a doua oară în Roma, s-au denumit Dacic şi după moarte s-au astrucat sub a sa colonă. Faima şi respectul numelui său era atît de mare, că urarea cea mai frumoasă ce făcea senatul unui prinţ era zicătoarea : *Felicior Augusto, melior Traiano,* adecă : Să fii mai ferice decum August, mai bun decît Traian.

Dar puntea amu nu mai sta precum ea de la Traian era urzită, numai Colona Traiană ni păstrează în Roma icoana cea adevărată, căci imperatorul Adrian, urmaşul lui Traian, au ordonat a se sfărîma bolţile, încît numai pilastrii cei gigantici, în curs de 150 ani rămaşi în picioare, se luptau atunce cu undele cele furioase a rîului, iar comunicaţia între ambe rîpi se întreţinea prin vase. Motivul surpării punţii istoricii îl atribuiază la invidia ce ar fi avut Adrian despre astă punte minunată, ce era totodată şi monument neperitor a lui Traian ; alţii atribuiază sfărîmarea punţei ca o măsură de asigurare, spre a nu înlesni varvarilor trecerea Dunărei ca să atace coloniile romane din Dacia.

---

[9] *Ramnusia* sau *Nemesis,* zîna urgiii, se adora la Roma şi la Atena, unde-i era statua sculpită de un elev a lui Fidias (Gh.A.).

[10] *Basoreliev,* cuvînt italian, însemnează o scultură care se înalţă de pe un fund plan, precum ar fi o figură dispicată şi cu partea dispicată pe un fund lipită (Gh.A.).

CĂLĂTORIA PE VALUL LUI TRAIAN

Legioana iaşenilor cu toate unelte războlice trecu rîul pe malul stîng şi se îndrumă pe calea lui Traian, care ducea pe la cetăţile Amutrium (lîngă Craiova), preste rîul Aluta, Pinum (Bucureşti), Tiasum (Focşani), de aicea, lăsînd în dreapta Axium (Galaţi), s-au suit de-a lungul rîului Agarus (Siret) pe la Romanus (Roman), şi de aicea spre apus la Municipium Iassiorum (Iaşii), unde staţiona centrul acestei legioane.

În toată calea de la Roma pănă în Dacia, cohortele s-au urat cu onor militar şi cu demonstraţii de bucurie, dar, apropiindu-se de staţia garnizonărei sale, ele s-au întîmpinat de deputaţii venite în a ei întîmpinare de la Sucidava (Suceava), Doroca (Dorohoi), de la Paloda, (Ţuţora), Piru (Mira şi Crăciuna), Taifalia (Bîrlad) şi de la castrul Turis [11], pe rîul Porata, în sus de Municipium Iassiorum, ce era una din cele mai puternice tării.

ÎNTRAREA IAŞENILOR ÎN MUNICIPIUL

Cohortele, întrînd în Municipiul, au serbat un feli de triumf. Ostaşii, după atîtea fapte eroice, ostenele şi îndelungată călătorie, se reașezară pe la stațiile lor, spre a gusta despre o parte repaosul în sînul familiilor și spre a se deda la a lor îndatorire de păzitori a marginilor imperiului și de cultivatori a ogorilor sale. Bucuria fu generală, părinții și afinii acelor rămași în Siria se mîngîiau că ii pentru gloria patriii au perit, iar cu acii înturnați se bucurau că au rămas pentru a ei apărare.

---

[11] Între multe cetăţi de pe marginele Daciei Transalpine, *Turis* (Turnu) era mai tare ; poziţia sa se pare a fi fost pe la Hucu, lîngă Prut. De la tăria Turis au rămas numele ocolului Turie (Gh.A.).

Dar Clavdie și Domna mai aveau a împlini și alte îndatoriri. Ei nu au uitat că păzirea cea cu sfințenia a giurămîntului de eternă credință, ce cu doi ani mai nainte depusese pe mormîntul maicei, au produs a lor ferice unire; de aceea n-au pregetat a vizita acel sînt azil, unde, în colombarii, dupre ritul roman, repoza cenușa mortului ars și păstrată în urnă (vaz) de marmură. Aice, pre lîngă rugăciunele cătră adevăratul Dumnezeu, a nu se îndura de sufletul unei ființe ce nu văzuse pre pămînt raza adevăratei religii, consoții depuseră, dupre ritul roman, în lacrimatorii [12] a lor lacrimi de fiască duioșie și durere. Ambii au vizitat apoi pe un săhastru creștin ce fusese lui Clavdie de învățători. În coasta dealului ce se înalță din partea de amiază a Municipiului Iașilor era un codru de romani consfințit zeului Pan, de unde și pănă astăzi poartă numele Paun. În sînul acestui munte petros, creștinii, pe cînd aspru se persecutau de cătră imperatorul Caracala, au fost săpat catacombe, spre a li fi de azil și totodată a putea plini în ascuns ritul religiii. Aicea petrecea acel săhastru renumit pentru a sale adînci bătrînețe, evlavie și înțălepciune. Ist bătrîn, anume Cozim, carile în giunețe fusese ostaș și cu a sa cohortă garnizonasă la Cartago în Africa, ascultînd acolo cuvîntul sfîntului Chiprian, se creștină și se făcu zelos închinător al adevăratului Dumnezeu, a căruia dogme în bătrînețe le predica în Dacia. Acesta nu înceta a plini a sa chemare, luminînd pe concetățenii săi prin dezvălirea adevărului, care, cu toată asuprirea din partea idololatrilor, începu a răzbate și a domni orizonul lumei.

---

[12] *Lacrimatorii*, vase de lut sau de steclă ce se găsesc în colombarii (morminte) rămase și în care familia depunea lacrimile durerei sale și miresme (Gh.A.).

Dar pe cînd coloniile Daciei se întăreau, şi prin esploatarea productelor aurariilor (băilor metalice) se revărsau avuţii în sînul capitaliei Roma, virtutea antică din zi în zi lîngezea într-însa şi răul se lăţea prin tot imperiul. Luxul, corumperea, dispreţul legilor subminau (surupa) edificiul cel moral şi politic pe care se întemeia mărirea şi trainicia guvernului. Popoarile subgiugate, cînd dintr-o parte, cînd din alta, amenințau şi călcau imperiul. Triumfător asupra varvarilor, Aurelian s-au aplicat a stîrpi duşmanii dinăuntru, adecă corumperea tribunalilor şi desmoralitatea publică. Dreptatea sa-i atrăgea respectul, dar asprimea îl făcea temut; ca idololatru el începu a persecuta pe creştini, cînd o nouă răsculare a perşilor l-au nevoit a purcede iar în Asia, unde multe popoare să alease spre a scutura giugul roman.

Dar tot atuncea goţii, sciţii şi savromaţii, folosindu-se de acel războl care chema legioanele romane în Asia, să rădicase cu oaste nenumărată spre a încălca Dacia. Astă poziţie critică au îndemnat pe Aurelian a lua hotărîrea cea fatală pentru soarta acestor provincii de a retrage la 273 după Hs. toate legioanele din Dacia şi a muta staţia lor peste Dunăre, în Mezia. Parte a legioanei iaşenilor imperatorul rîndui a-l acompania în Asia, iar o parte, întărită pe rîpele Dunării, era destinată a apăra marginea cea nouă a imperiului, până atunce până cînd va fi cu putinţă a reocupa iar Dacia. Totodată cu sosirea ordinului către legatul Daciei, veni ştiinţă că barbarii, nu numai cii înarmaţi, ce cu tot a lor popor, cu turme şi pojijie, au purces asupra Daciei, ca să se aşeză într-însa. Asemene repegiune au sporit greutatea strămutărei legioanelor şi mai ales a locaşilor colonilor, între care un număr însemnat era din oastea auxiliară din Galia, Batavia şi Ispania, compusă în parte de oşteni neexperimentaţi.

Mai nainte de a proceda la plinirea ordinului, toate căpiteniile Daciei Transalpine superioare, numită mai speţial Dacia Mlavă [13] (Moldova), după ce s-au consfătuit despre modul întrunirei centurioanelor răspîndite şi despre transportul uneltelor militare, în o singură și aceeași zi se dădu foc la toate cetățile mărginene, și garnizoanele lor se îndrumară spre cetatea Caput Bovis, de la gura rîului Ararus (Siret). Iar colonii agricoli, cu a lor turme și cu cîte au putut lua, s-au tras la munți, spre a putea hălădui în locuri tari pănă la înturnarea legioanelor.

---

[13] *Traiani Res gestae*, b. Manert. (Gh.A.).

PĂRĂSIREA ȘI ARDEREA MUNICIPIULUI IAȘII

Dureroasă și măreață au fost icoana ce înfățoșa emigrarea legioanei XIII de pe pămîntul cîștigat cu sîngele strămoșesc, pe care în curs de doi secoli au prelucrat cu brațile sale, în a căruia sîn zăceau cenușile părinților și ale căria țării, monumente și podoabe însuși urzitorii erau amu nevoiți a le prosfora focului, spre a nu fi ciuntite și dezonorate de varvari. Veteranii, nedeprinși a întoarce spetele dușmanilor, nevoiți amu a urma disciplinei militare, deși cu murmură, se supuneau ordinului ; dar bătrînul tribun Sabin, ce în tot cursul vieței i conduse la atîtea vincele, neputînd suferi asemenea catastrofă, de durere muri în cetatea Iașilor. Spre a nu lăsa streinilor rămășițele cele prețuoase, Clavdie fu nevoit, dupre ritul idololatrilor, a-i arde corpul și într-o urnă a lua cu sine acele relicvii a pietăței filiale. Într-o zi înnourată, în care cerul să pare că se asocia cu întristarea publică, au urmat ieșirea cohortei și a împoporărei iașenilor din Municipiul, a căruia flacără lumina calea celor ce părăsau și în depărtare acelora ce încălcau patria. Castrul părăsit, forul cu a lui templu, cîmpul lui Marti, unde ostașii esecutau eserciții, circul în care se dau spectacole marțiale, și alte case publice, deși modeste, dupre starea unui municipium provincial, toate se lăsase în prada elementului stîrpitor, care mistuia în sînul său și partea obiectelor ce erau cu greu a se transporta.

Unii, îndemnați de speranță de a se înturna la vetrele lor, îngropau în sînul pămîntului, în oale și căldări bine închise, monede, medaile, vase de argint și de aur, arme prețioase și alte obiecte interesante, din care, parte, după multe secole se scoteau la lumină, altele zac încă în pămînt mistuite, rămîind de mărturie clasică pentru viitoarea românie. Cete de creștini și idololatrii purtau fiecare semnalul credinței lor. Despre o parte semnul lui Hs., despre alta statuea zeului Mars și a zeilor penați [14], se transportau în fruntea stolurilor. Ostașul, aruncînd privirea îndărăpt, vedea cu urgie surparea tăriilor ce erau ne-nvinse pe cînd el le apăra, cultivatorul căuta cu mîhnire ogoarile cele mănoase prelucrate pentru viptul familiei și care amu aveau a fi împresurate de scai și de pălămidă și toți aruncau o tristă ochire asupra locurilor naşterei și fericirei lor. În mezul sunetului buciumilor militare se vedeau rourînd lacrimi din ochii femeilor și a copiilor. În astă catastrofă dureroasă, tribunul Clavdie au dat o prubă a pietății către bătrînul Cozim, ce-i ținea amu loc de părinte, și a căruia adînci bătrînețe și neputința nu-l îngăduiau a urma în alt feli decît în brațele robustului Clavdie ostenitoarea trecere prin strîmturile codrului de care se congiura Municipiul iașenilor. Pășind spre apus, cohorta s-au întrunit la Romanus cu alte stoluri venite de pe marginele cele mai depărtate, cu care apoi, lungind Arariul spre amiazăzi, s-au deștins pănă la gura acestui rîu, unde era cetatea Caput Bovis.

După trecirea Ararului, colonii ce voiau a rămînea în țară s-au tras cu turmele lor și a lor pojijii între munți, unde au găsit adăpost și puternică apărare în contra gintelor varvare.

Lăsînd încă prezidiul (garnizona) în Caput Bovis, legioana iașenilor, ca să treacă pe malul drept a Dunărei, au pășit pre calea cea mare numită Valul lui Traian, pănă la Pontes.

---

[14] *Zei penați,* zei a romanilor, protectori a caselor (Gh.A.).

Dar mai nainte de a păsrăsi Dacia, pămîntul triumfului lui Traian, ce în curs de două secule se strălucise cu faptele și monumentele romane, legioana iașenilor, a căria antecesori fusăse cei întăi ce au străbătut în astă țară, neputînd a o lăsa amu fără durere, au semnalat ist act impus de grele împregiurări prin o religioasă și întristătoare solenitate. Drept aceea, Clavdie au adunat legioana pre un colnic, unde, plîntînd cea de pe urmă oară vexilele (steagurile) legioanei, s-au plinit solenitatea, despre o parte dupre ritul idololatru, despre alta de ostașii creștini. De aice au aruncat o priivire duioasă asupra vexililor, a cărora vulturi erau destinați fără triumf a retrece Dunărea, și au luat un dureros adio de la munții ce erau să fie singurul azil de apărare a coloniilor rămase.

În mezul acestora, săhastrul Cozim, atît de bătrînețe cît și din extazul durerei patriotice, agiuns fiind la oara de pe urmă a vieței, ca omul ce prin suflet în secret participa amu de două lumi, au recunoscut viitorul strănepoților destinați a răscumpăra triumful strămoșilor și cu spirit profetic au prezis românilor Daciei nu soarta izraeliților rătăcinzi prin străinătate, ce o nenumărată străinătate turburînd vetrele și mormintele romanilor, pănă atunce pănă cînd, curățiți prin suferințe îndelungate, ii nu se vor înturna la obîrșia anticei virtuți. Numai cînd prin paza adevăratei religii, prin amorul patriei și prin respectul legilor vor merita un viitori fericit, în ziua *cînd cugetele vor fi reunite și nedespărțite,* atunci mădulările răspîndite a gintei romane vor recompune corpul spre a sa a doua înviere.

După rostirea acestor cuvinte spre învățătura strănepoților, sufletul lui Cozim au zburat în sfera cerească, iar corpul s-au astrucat în un mormînt pe acel colnic, carile poartă pănă astăzi al său nume venerabil.

Iacă buciumii de aramă dădură semnalul trecerei Dunărei, sunetul scuturilor de bronz însoțea marșul războlic, vulturii steagurilor întinseră aripele lor, iară cîntăreții intonară următoriul cînt ce s-au păstrat încă în gura poporului român :

CÎNTUL
LEGIONARILOR IASSIENI LA PĂRĂSIREA DACIEI

Încă Roma nu-i perdută,
În cît fiii săi au trai,
Cuibul vulturul azi mută,
Mîne-ntoarnă iar la plai.
Hai, Lerom Doamne, hai.[15]
Hai, Lerom Doamne, hai !

Ramul trece, dar rămîne
După noi un trunchi roman ;
Ceea ce azi perdem, mîne
Se va-ntoarce la moştean.
Hai, Lerom Doamne, hai, ş.c.l.

Tremure de-a noastră ceată
Varvarul acel avan,
Că n-apune niciodată
Viu luceafărul roman !
Hai, Lerom Doamne, hai, ş.c.l.

---

[15] *Lerom*, nume corupt de Avrelian ; ist apostrof a romanilor către imperatorul Avrelian, citat de renumitul Şincai în a sa hronică (faţa 31), noi l-am complectat.

La astă ocazie fie-ni iertat a adăogi următoare notiţie. Manuscrisul hronicei lui Şincai încăpuse în mînele răposatului arhimandrit Vida, carile, după ce au tipărit tomul I într-o ediţie necorectată, au îngropat tot manuscrisul, cu hotărîre a nu-l mai publica. Îngrijet de soarta acestei opere preţuoase pentru istoria românilor, am întrebuit toate mijloacele de a o putea scoate din tuneric şi, zădărnicindu-mi-se cercările, m-am adresat către răposatul prinţul domnitor Grigori Ghica, propuindu-i a întrebui a sale mijloace şi înrîurire întru scoaterea şi publicarea cronicei, către care, pre lîngă folosul ce va face literaturei române, va înscrie numele său în un mod onorabil.

Împuternicit de Î.S. a trata în numele său, am înnoit stăruirea chiar prin Î. Preosf. Mitropolit, încît arhimandritul Vida s-au înduplecat a ceda manuscrisul, cu o sumă însămnătoare de 200 galbini.

Mulţămit de rezultatul sfătuirei mele, Î.S., pentru privigherea publicărei cronicei, au rînduit o comisie de literaţi, la care nu am făcut parte, scutit fiind de astă onorifică osteneală, ca unul carile am fost plinit sarcina cea mai grea (Gh. A.).

Trecînd legioana Dunărea, ea s-au aşezat în Mezia, întru aşteptarea imperatorului carile purcesăse de la Roma, spre a urma de aicea expediţia sa asupra Persiei. Agiungînd la Adrianopoli, imperatorul au cercetat oastea adunată şi aice au luat deosebite dispoziţii pentru înaintirea oastei pe la Vizant, rînduind în capul espediţiei legioana iaşenilor, ce-i era a lui favorită. În toate lucrările dreptatea sa însufla respectul, talentele sale atrăgeau stima, însă asprimea sa provoca teamă. Ostaşii îl admirau, dar foncţionerii nu-l iubeau, pentru că înfrîna abuzurile lor. Unul din aceştia, emancipatul grec Mnesteu, au abuzat foarte încrederea, plinind în numele imperatorului multe nedreptăţi, încît Aurelian l-au ameninţat că îl va pedepsi. Înrăutăţitul Mnesteu, temîndu-se a nu se descoperi abuzuri încă mai mari şi cunoscînd că cuvintele imperatorului nu vor întîrzie a se preface în fapte, pentru a sa proprie mîntuire au rezolat a-l pierde. Drept aceea, plastografind subscrierea lui Aurelian, au compus o listă de proscripţie, în care erau înşirate numele celor mai bravi căpitenii al oastei, făcîndu-i a crede că toţi erau meniţi a fi omorîţi ; aceştia, înşelaţi de asemene hîrtie, ce li se păru autografă, s-au congiurat pentru a lor scăpare şi aşteptau momentul de a putea plini a lor plan criminal.

Agiungînd cu oastea aproape de Vizant, unde avea pe la Elespont să treacă în Asia, imperatorul, acompaniat numai de cîţiva pretorieni şi legionari iaşeni cu Clavdie, trecînd prin o prelucă deasă, fu atacat de congiuraţii şi ucis ; Clavdie, carile în zadar au cercat a-l apăra, fu de asemene omorît şi au încheiet împreună cu dacoromanul Aurelian a sa credincioasă şi glorioasă carieră. Mai tîrziu se descoperi urzirea lui Mnesteu ; oastea înfurietă asupra traditorului l-au dat în prada fiarelor sălbatice. Moartea au dizarmat pre invidiitorii (pizmaşii) săi. Asprimea lui fu uitată şi nu se aminteau decît a sale cvalităţi strălucite. Oştenii, pe carii el îndelung i-au condus la vinceală, i-au înalţat un templu chiar pe locul unde au perit împreună cu ai săi credincioşi iaşeni. Romanii au gemut despre perdirea sa ; senatul, carile îl privea cu frică pe tron, cu bucurie l-au aşezat după moarte în rangul zeilor.

Dacoromanul Aurelian au trăit 63 ani din care 5 au împărățit. Un autor scrie despre el că au fost un înțălept politic, oștean ne-nfricoșat, mare șef de armie, administrator aspru și învrednicea mai multe laude decît simpatie. Autorii satirici a epohei aciia ziceau despre dînsul că în o epohă atît de coruptă nu s-au putut alege un doctor mai bun pentru pătimirile statului, însă el rînduia cam pre multe sîngerii.

Căci în fiecare timp a demoralizării publice, în mezul anarhiii și dispreţul legilor, numai prin frică să putea înfrîna ceata oamenilor ambiţioşi şi cupizi (lacomi), pe carii nu mai puteau reţinea legile, nici virtutea.

Avrelian, de origina ilustră a familiei sabine, deși născut în Dacia, avea o ecvală simpatie pentru toate provinciile imperiului. Mai multe cetăţi de el întemeiete poartă numele său, între care în Franția Orlean, iar pe rîpa dreaptă a Dunărei vechea Mezie luă numele de *Dacia Aureliană*. Numai convingerea sa a nu putea susţinea deodată războlul în Persia şi acel în contra varvarilor Nordului, carii se pornise asupra Daciei, au fost nevoit pe Avrelian a părăsi deodată astă provincie, dînd legioanelor o poziție mai puternică dincolo de Dunăre și colonilor romani cele mai puternice tării a Carpatului de urzitorul lumei pregătite, în care, în curs de atîtea secoli s-au păstrat ginta romană, chemată astăzi la înviere socială, la restaurarea virtuților cetățene și a numelui glorios, iar *Municipiul Iașenilor*, după a sa catastrofă, menit, ca un fenix, a renaște din cenușile sale și a trona asupra Daciei Transalpine.

VARIA

AMINTIRI ȘI ÎNSEMNĂRI DE CĂLĂTORIE

REDIUL MOLDOVENESC ÎN AUSTRIA, APROAPE DE VIENA

DIN DESCRIEREA CĂLĂTORIEI UNUI MOLDOVAN

Poziția geografică a Moldovei din vechime au osîndit-o a fi teatrul nestatorniciei și a cruntelor lupte, urmate între ai săi lăcuitori și între trecătoarele ghinte ale Asiei, carile ca un repede povoi se pornea spre țări mai mănoase, lăsînd după sine urme numai de stărpire și de împilare. Istoria Evropei, tradițiile[1] strămoșilor noștri, nenumăratele movili semănate pin toată țara, iar mai ales lipsa unor monumenturi de politicire mărturisesc îndeplin acest întristat adevăr. Din epoha în carea au pierdut Moldova puterea armelor până nu demult încă trăia pămîntenii în patrie chiar ca niște călători și, părăsînd adeseori prădatele și încenușitele lor lăcașuri, se adăpostea pin munți și pin codri, ce era sîngurile lor nestrăbătute tării. Înfrînîndu-să apoi de împărăția Rosiei pornirile varvarilor, cînd și raza luminărei și a fericirei să părea a răsări, atuncea sistima unei ocîrmuiri de maștihă au înnoit răul supt alte forme, aruncînd asupră-ni un mai cumplit dușman, adecă ceata patimelor ce au înrădăcinat pe demoralizația sau stricarea bunelor năravuri și neștiința, acoperind cu val nepătrunzători până și istoria nației, încît moldovanul să nu-ș mai știe începutul, sporiul și scăzămîntul puterei românești în Moldova, nici să mai cunoască faptele iroilor domni, ale dătătorilor de legi şi ale sporitorilor binelui naţiei, precum nici a celor ce au împilat dreptăţile noastre. Aceste împregiurări au făcut de singură numai naţia noastră dintre celelante ale Evropei nu-ş are istoria, încît de la a doua descălecare a românilor în Moldova, urmată la 1352, ni sînt ascunsă o mulţime de întîmplări însemnate şi vrednice de aducere aminte. O aseminea istorie, carea este cea întîi carte a unei naţii, numai atunce să va putè urzi, cînd să vor aduna materiile din documenturile înstreinate şi mistuite pin Ardeal, Polonia, Rusia şi la Constantinopole, şi după ce să vor cerceta monumenturile atîrnătoare de întîmplările noastre, de carile multe am văzut la Ardeal, în bibliotica de la Alba-Cetate şi Maros Vaşarhei. Asemene vrednică de cercetare este acolo cetătuia Chiuchelo pe apa Tîrnovei, ce au fost a marelui Ştefan voievod, iar în Galiţia, la Liov, beserica cea frumoasă zidită din piatră cioplită, numită Biserica moldovenească, şi cea de la Jolkov, unde au stătut piste un veac relicviile (moaştele) sft. Ioan Noul, ce acum se aflǎ la Suceava, carile în epoha domnirei craiului Sobieţki, împreună cu arhivele şi odoarăle ţărei, au fost duse acolo spre pază de Dosoftei, învăţatul mitropolit al Sucevei. Nu mai puţine documenturi se aflǎ la Cracovia, vechea Poloniei capitală. În toate aceste uricuri hrisoave să cuprinde o adevărată urzeală a istoriei Moldovei, de unde să va răvărsa cea mai mare lumină istorică. După aceste repede luări aminte făcute în a mea călătorie la Viena, nu cugetam că şi în Ghermania vor putè afla niscaiva urme istorice despre Moldova, însă nu puţină mirare m-au cuprins cînd la Viena, între multe lucruri vrednice de vedere, la cea mai desfătătoare apropiere a capitaliei am aflat un redi numit moldovenesc. Iată de unde şi de cînd să numeşte aşe.

---

[1] *Tradiții* să numesc fapte istorice carile din veac în veac, fără vreun alt document, să păstrează prin împărtășiri din gură în gură (Gh. A.).

În urma sporiului armelor otomane în Evropa, a dizbinărilor în Polonia şi în Ungaria, semnele Miezolunei era împlîntate de la gura Nistrului şi a Dunărei până aproape de Austria. În acea epohă moldovenii nesmintit ar fi împărtăşit soarta vecinilor săi, dacă, după testamentul politicesc al marelui Ştefan voievod, fiul său Bogdan n-ar fi încheiet cu Poarta o legătură, prin carea au așezat pe Moldova supt suzerinitatea acestei puteri, cu păstrarea relighiei și a tuturor privileghiilor sale. Dar cursul întîmplărilor din zi în zi au surpat în atîta lucrarea acestui așăzămînt, încît domnii, carii din învechime prin dritul moștenirei sau prin alegirea senatului boierimei urma să fie tot din pămînteni, au început a se numi de cătră Poartă din streini ; unul din aceștia era Ioan Duca voievod, carele, după ce au domnit în două rînduri, la 1679 au agiuns în a tria domnie a Moldovei. Pe atunce sultanul Muhamet al 4 cugeta să înainteze armele sale pănă în Ghermania, și pentru de a ave pe domnul Moldovei întru agiutori la această depărtată expediție au căutat mijloace de a-l cîștiga la scoposul său. Drept aceea, la anul 1681 i-au orînduit de a veni în persoană la Constantinopole ; acolo cu mare pompă domnul i-au înnoit giurămîntul credinței și, întru multe giuruiri, au priimit un schiptru de aur împodobit cu pietre prețioase (scumpe) și tainice instrucții despre viitoare întrarmare. După ce s-au unit cu oastea rumânească, carea supt comanda lui Șerban voievod mergea cu 280 000 otomani, aceasta spăimîntătoare oaste, sosînd înaintea Vienei, otomanii au tăbărît supt cetate în arc și, răzămînd aripile sale în malul Dunărei, au așezat la mijloc corposurile moldovene și române, pe dealul ce se zice al Vienei, cuprins atunce de pădure. În curgerea lungei și iroicei apărări a cetăței Viena, domnii românilor au înălțat în mijlocul taberei lor o mare cruce, pe carea era săpat latinește și românește simvolul credinței și numele lor, înaintea căria să aduna ostașii spre ascultarea sfintei rugăciuni. După multe încruntate loviri învingîndu-se apoi de tot armia otomană și rădicîndu-să asedia cetăței, lăcuitorii, carii de pe zidurile și tăriile lor, în mijlocul tunetelor ce vărsa foc și moarte, cu mîngîiere vedea înălțată pacinica cruce, de unde aștepta o rază de mîntuire, de carea s-au și împărtășit, în ziua slobozirei au alergat la acel loc și, cu mînile lor, cu mare pompă și evlavie, în triumf au dus crucea românească în cetate, iar în locul ei au zidit în urmă un paraclis carele stă și astăz. De atunce, spre aducerea aminte acestei întîmplări, locul taberei și rediul s-au numit în limba țărei *Moldauer Helțel,* adecă rediul moldovenesc, ce se află depărtat ca la o mie de pași spre amiazăzi de împărăteasca curte numită Şenbrun (fîntînă frumoasă). În petrecerea mea la Viena, adeseori cercetam acest loc istoric. Apropierea desfătatei grădini, privirea cea minunată asupra unei fericite capitalii, carea în şes nemărginit să încungiură de nenumărate tîrguri, sate, grădini, vii, palaturi şi fabrice, pintre carele şerpează Dunărea, marele rîu al Evropei, şi, după ce o petrece, adunînd apele Alpilor şi a Carpatului, le cară la marginile Moldovei, şi aducerea aminte că ostaşii ei în strein pămînt zac aice, fără mormînt şi fără slavă, deştepta în sînul meu triste simţiri asupra soartei patriei mele, de carele fără îndoială fieştecare cetitori patriot se va împărtăşi.

ESTRACT DIN JURNALUL UNUI CĂLĂTORI MOLDOVEAN

Legea statului în împărăţia Chinei nu iartă pe supuşi a călători afară din ţară, sau măcar a lua streine deprinderi. De aceea chinezii, carii sînt ghibaci în multe ramuri a manufaturei, foarte încet înaintează în ştiinţă, şi întru aceste se află astăzi precum era mai nainte de 5 sute sau o mie de ani. Cu cît mai vîrtos moldoromânii, cărora, de nu toate, multe ni lipsesc, vom întîrzie cu cultivirea naţională, dacă cii ci o doresc nu se vor face întru aceastaşi lucrători, cercetînd pe la vecinii noştri bunele aşezămînturi, orînduielile, măiestriile şi uneltile iconomiei, spre a le introduce în patrie? Măcar că în a mea de acum călătorie nu mă aflu în acea împregiurare de a putè aduce un aseminea folos ci-l doresc de la alţii, totuş, trecînd la capitalia Rosiei, m-am sîrguit, pe cît este cu putinţă în o repede călătorie, a face oareşcare însemnări, ce măcar în parte vor întîmpina între noi lipsa unei descrieri a drumului de S. Petersburg şi acestei strălucite capitale.

Deci voi începe de la marginea despre nord a Moldovei cei vechi, adecă de la rîul Nistru, de romani Tiras şi Danaster numit. Stîncoasele rîpe ale acestui rîu şi undele cele limpezi în multe rînduri s-au încruntat de sîngele strămoşilor noştri vărsat întru apărarea patriei, adeseori au răsunat de gemetele ferecaţilor juni şi fete mînate departe în amară sclăvie, de pe streinul mal aruncînd cea de pe urmă căutătură asupra dulcei patrii. Astăzi însă moldoromânul calcă cu încredere pe acest pămînt, de unde-i răsare mîntuirea și scutirea.

De la Hotin piste Nistru se începe gubernia Podolei, carea la anul 1795 s-au întrunit cu Rosia. Clima este aicea stîmpărată, pămîntul mănos foarte, și mulțimea vitelor îndămînează lucrarea pămîntului, încît productul grîului și a secărei se suie aicea pe tot anul la 300 000 chile, din care două părți se prefac în rachiu, iar a treia este pentru negoțul din afară. Între alte îmbunătățiri, au început și aguzii a se plînta pentru cultivirea vermilor de mătase. Numărul lăcuitorilor este peste un milion de polonezi și rusnaci, catolici și unieți, cu episcopii lor. Iar arhiepiscopul ortodox se numește de Camenețа și Breslav. O mulțime de jidani lăcuiesc pe la tîrguri, în mîna lor se află negoțul, orînduirile și alte speculații. Capitalie guberniei Cameneț, depărtată de la Iеși 48 mile (sau 96 ceasuri), iar de la S.-Petersburg 306 mile (sau 612 ceasuri), este pe o stîncă încungiurată de rîul Smotreg. Dacă rîpa acestui rîu nu ar fi despre o parte mai înaltă decît zisa stîncă, atuncea Camenețа ar fi nebiruită cetate, ale căria tării sînt astăzi părăsite. Turcii cu multă greutate au luat-o la 1672 și au ținut-o 27 ani. De atuncea au rămas o minaré alăturată la catedrala catolicilor, numită Fara. Orașul are o bună ghimnazie și cîteva frumoase biserici. Înfăimatul Ioan Sobieski, carele în urmă s-au ales crai al Poloniei, au purtat aproape de Hotin, în 11 noiemvrie 1673, o strălucită biruință asupra sultanului Meiemet al 4-le, agiutați mai ales fiind polonii de 8 000 moldoromâni, carii, nevoiți a lua armele în favorul turcilor, le-au întors asupra lor la ajunul bătăliei, pentru că vizirul Iusuf pașa, mîniindu-se asupra lui Petreșcan voievod, domnul Moldovei, îl lovise în furia sa cu buzduganul. Moldoromânii s-au luptat aicea cu atîta bărbăție încît, răzbătînd miezul oastei otomane, domnul Petrașcan însuși cu a sa mînă au rănit pe vizirul, și prin aceasta au deplinit triamvul zilei.

De la Camenеță începe drumul poștei, întocmit cu o șose, lat, de-a curmezișul dîmburilor bine lucrate, și în depărtare de 88 verste se află tîrgușorul Proskurov, pe apa Bugu. De aice 136 verste călătorind pin șesuri cultivite, cam spre răsărit mergînd, este Bardicev, în gubernia Volinei, a căria parte de amiazăzi este acea mai mănoasă din ale împeriei. Acest oraş a prinţului polon Razivil este lăcuit în cea mai mare parte de jidani dedaţi la mare neguţătorie, mai ales de cai, ce sînt de bună şi frumoasă rasă (soi). Se văd aicea multe case frumoase, şi mai ales mănăstirea catolicilor numită a carmilor.

De la Bărdicev la Jitomir sînt 47 verste. Acest oraş, scaunul Volîniei, cuprinde ca la 6 000 lăcuitori, carii negoaţă cu pînzuri, piei, ceară, său şi sare, ce o aduc din Galaţia. Aicea se trece mult vin de Odobeşti, pre carele, supt nume de vin Frans, îl vînd cîte 23 ruble butelca. Uliţile sînt late, pardosite, iar casele, de lemn durate cu toată proporţia şi podoaba arhitecturei, înfăţoşază o frumoasă şi plăcută vedere. Lăcuitorii Volînii sînt poloni, litveni, rusnaci şi tătari, la număr de un milion şaptezeci mii suflete, între carii mulţi poloni sînt mazili şi răzăşi.

De la Jitomir spre nord se începe întinsul şes mărginit la răsărit de Nipru, iar la apus de creasta dealurilor, din sînul cărora se răvarsă apele spre Marea Baltică şi acea Neagră. Acest şes, întins aproape de 80 mile, fiind gios ca şi marea, este plin de lacuri şi ape stătătoare, între care pămîntul arinos (năsipos) este acoperit de producturile muntelui, precum mine (băi) de fer, brazi, mestacini şi stejari. Atît oamenii cît şi vitele, trăind între aceste funduri umede, sînt de o rasă mică. Ramul de frunte al îndustriei este lemnăria şi facerea smoalei de brazi. Dizgropîndu-se rădăcinile acestui copaci, se taie în bucăţi mărunte şi se aşază pe un feli de arie, cu humă măruntă, avînd afară din cuprinsul ei o scursoare în vasele îngropate. Rădăcinile deci tăiete se aşază în forma unui con (căpăţînă de zăhar) şi, acoperindu-se cu un strat de ţărnă, se aprind dedesupt ca la facerea de cărbuni ; căldura curînd desface din lemn toată materia răşinoasă, ce după 10—15 zile se scurge toată în vasile arătate şi închipuieşte smoala cea bună, de care se aduce şi pe la noi. Aseminea se face păcura din coaja mestacănului. Pădurile sînt aşa de mari şi dese, încît se par a se ţine deolaltă, avînd aşăzate oraşe şi satele pin a lor poiene. Cu toate aceste, nu se aude de lotri sau măcar de furi, şi călătoriul poate noaptea urma în calea sa, deşi nu se vede nici o pază înarmată. În locul acestia însă guvernul întîmpină răul pin mijloacele morale, îngrijindu-se a da îndeobşte lăcuitorilor o creştere evanghelică şi a îndămîna chipul vieţuirei fieştecăruia, a căruia lipse cele mai adeseori aduce pe om la abaterea din datoriele sale. Fieştecare oraş, oricît de mic, are şcoale, în carile se deprinde tinerimea și la supunere militară, purtînd și uniformă militarească. Drumul de aice înainte este arinos pănă la capitalie, îngrădit de patru rînduri cii mai înalţi și mai frumoşi măstaceni. Între aceştia călătorind 230 verste de la Jitomir, se află tîrguşorul Mozir, pe rîul Pripeg, ce în lată albie curgînd se răvarsă în Nipru, Boristene de cii vechi numit. De aice 77 verste înainte se trece rîul Berezina. Îmbe aceste ape sînt însămnate în istoria Rosiei ; cel întîi la 1709, prin trecerea craiului Sviţiei, Carol al 12-le, ce pe aice au alergat spre a sa concinare la Pultava, iar al 2-le pin cea din urmă sfărîmare a oastei lui Napoleon, în 15 noiemvrie 1812. Undele acelei ape, ca spre aducerea aminte a cruntelor bătălii, sînt roşiete.

Niprul este unul din cele mai mari rîuri a Evropei, ducînd de la Smolensk vase cu catarg. De la Borina 66 verste este, în gubernie Movilăului, aşăzat pe un dîmb în malul Niprului, orăşelul Roceacev, a prinţului Sapia. De aice călătorind 102 verste este Movilăul, scaunul guberniei, unde vine mijlocul drumului de la Ieşi la San-Petersburg. Oraşul acesta, pe înălţime aşăzat, era la învechime întărit ; acuma este regulat, casele sînt de lemn durate, în piaţă este o frumoasă biserică zidită de împărăteasa Caterina a 2-ua întru aducere aminte a întîlnirei sale cu împăratul Iosif al 2-le. Numărul lăcuitorilor este la 10 mii, din carii a cincea parte evrei. În acest oraş sînt 22 fabrice de piele, iar numărul lăcuitorilor guberniei se suie la 800 000 suflete ortodoxi, catolici, uniaţi, cu ai lor arhiepiscopi. Productul de frunte a guberniei este lemn de durat vase, iară mai ales de catarguri. În depărtare de 72 şi giumătate verste de la Movilău este Orşa, cu multe mănăstiri catolice. De aice, trecînd Niprul, merge drumul spre răsărit la Moscva, iar pe malul stîng, cotindu-l, la San-Petersburg.

Trecînd oarecare creste de dealuri, se coboară drumul la gubernia Vitepsk, în şăs plecat spre Baltică, iar scaunul guberniei, Vitepsk, pe Dvina, este 85 verste depărtat de la Movilău. Această veche cetate este lăcuită de 13 mii suflete, poloni, ruşi şi evrei. Are o frumoasă mănăstire de călugări catoloci cu 3 biserici, şi 11 biserici ortodoxe, 3 sinagoghe, magazii, spitaluri şi case de judeţe, şi bune şcoale numite a piaristelor. Această gubernie este plină de lacuri mari, între carele drumul arinos foarte duce până la Petersburg, înfăţoşind la tot pasul semne că Marea Baltică s-au tras de aice tot mai tîrziu decît de aiurea. Ramul de frunte a cultivirei este aice cînepa, albinile şi vitele albe, cu ceva oi ce sînt fără coadă. Pădurile dau multă şi bună potasă pentru fabrice, iară numărul lăcuitorilor este la 700 000 ruşi, poloni şi evrei. De la Vitipsk, trecînd prin Surajia Usviat, în depărtare de 16 verste să află, în gubernia Peskov, oraşul Veliko-Luki, până unde se întinde vechea crăie a Poloniei.

Trecînd înălţimile între care curgea rîul Dvina, drumul de la Vitepsk la Veliki-Luki urmează prin cîmpii arinoase acoperite de codri posomorîţi şi de lacuri atît de întinse, încît pe unul din acele, numit Seruti, plutesc vase cu catarg şi pînză, de producturi încărcate. Pămîntul guberniei Peskovului, nepriitori agriculturei (lucrului de pămînt), cere de la săteni ostenitoare sîrguinţă, şi prin aceasta nu numai ii se îndestulează, ce încă au vrun milion cetverte de grîu pentru negoţul lor. Inul, foarte preţuit, cînepa, ceara, pieile şi păcura sînt ramul neguţătoriei lăcuitorilor, jumătate de milion la număr, carii întru ale relighiei stau supt arhiepiscopul Pskovului. Măcar că timpul verii tîrziu începe aice şi timpuriu se încheie, dar urzitoriul lumei toate întru a sa nemărginită înţălepciune le-au potrivit, căci ziua fiind aice mai lungă, soarele împărtăşeşte ţărînei căldura cuviincioasă spre sporitoarea creştere a sămănăturilor. Lunele iunie şi iulie să pot socoti aice ca o singură zi, întreruptă (cu răstîmpuri încetată) fieştecare dată după apunerea soarelui de un amurg de 2 sau 3 ceasuri. Ştiut este că cu cît se înaintează cineva spre nord (miazănoapte), cu atîta află vara zile mai lungi, încît sînt locuri lăcuite unde soarele, fără să apuie, luminează 3 luni de-a rîndul, şi asemine atîta ţine iarna o noapte.

Apropierea de Marea Baltică îm aduce aminte din istorie că steagurile oastei moldovene au fluturat odinioară pe aceste țărmuri depărtate. La anul 1423, d. Alexandrul cel Bun, cumnat și aliat al lui Iaghelon, craiul Poloniei, au trimes acestuia spre agiutori un corpos de moldoveni asupra cavalerilor crucieri[1] (adecă purtători de cruce). Cu aceștia bătîndu-se moldovenii, i-au învins și i-au alungat pănă la zidurile cetăței Marienburg, și după această campanie s-au înturnat în patrie încărcați cu înavuțită dispoiere a dușmanilor. Multe asemine fapte arată că strămoșii noștri era deprinși întru maiestria armelor, cu carile în mijlocul neîncetatelor furtuni prin atîtea veacuri au păstrat a lor ființă politicească. Dară „alte timpuri, alte griji". Astăzi, fiindu-ni siguripsită acea ființă, să întrebuim cu curaj virtutea cetățeană spre stîrpirea pregiudețelor ce ne împedecă de a păși în calea fericirei dischise-ni înainte. Însă să ne înturnăm la țărmurile mărei de unde ne-am fost abătut.

Veliki-Luki, depărtat de la Vitepsk 161 verste, este așăzat pe îmbe malurile rîului Levata, ce se revarsă în lacul Onega (a căruia mărime-i ca a tria parte a Moldovei), avînd o cetățuie, 9 biserici și 27 fabrici de iuft. Jîdanilor nu este iertat a lăcui pe aice ; cii de pe urmă se mai văd la Usviat, undi femeile lor poartă în cap celmale. De la Veliki-Luki 191 verste se află tîrgușorul Porhov, carele întru vechime era cetate a republicei Novograd ; acuma să văd oarecare surpări de acele tării. Numărul lăcuitorilor este o mie, iar ramul industriei este negoțul de in și de cînepă. În tot drumul călătoriul se poate adăposti pe la poște, dar pe aceste locuri rar împoporate (lăcuite) sînt din înalta orînduire zidite case de ospăț alăturate cu poște, carile, pentru frumuseța arhitecturei și îndămînarea ce poate în ele afla drumețul, se pot asemăna cu așăzări chiar boierești.

---

[1] *Crucierii* au fost în a 11, 12 și a 13 sută după Hs., prin 200 ani, ostași creștini înarmați din orînduirea papei, carii, trecînd în Asia, au mîntuit Ierusalimul de tirania moametanilor. Crucieri se numiră în urmă toți înarmații pentru apărarea creștinătăței. Așe feli de înarmați creștini se trimisă în a 14 sută și în părțile mezonopții asupra necreștinilor ghinte, pre carile crucierii bătînd, începu a-și supune și nații creștine și a-și face domnii. Asupra acestora se oști și moldovenii sus însemnați (Gh. A.).

De la Porhov 38 verste călătorind începe gubernia Petersburgului, ce până a nu fi luată de la sveți se numea Ingria, de unde se zice că ungurii ar trage uricul lor. Lăcuitorii, în numărul lor 600 mii, sînt fini, ingri și nemți, ci întrebuințază industria lor la capitalie și la limanurile învecinate. Sălbătăcia pădurilor, în mijlocul cărora ca niște cîmpine sau poiene lucie se întind mulțime de lacuri, se înviosază de frumoase biserici și palaturi, ale căror turnuri scînteioase și fațade văpsite fac o plăcută vedere. Acest feli de zidiri sînt multe și dese în apropierea capitaliei, fiind vara de petrecere proprietarilor moșeni, carii au dorit a înălța pe culmea casălor pavilionul (steagul) familiei lor.

De la Porhov 134 verste, călătorind între mîlaștine pe un pod de trunchiuri de brazi făcut, se află orășelul Luga, pe rîul de asemine nume, și de aice 96 verste înainte tîrgul Gacina, cu 3 000 lăcuitori și un palat împărătesc. Acest palat de plăcere, zidit pentru cneazul Orlov, era acuma de pe urmă a răposatei văduve împărătese Maria Teodorovna. Arhitectura sa este regulată și măreață, cuprinzînd frumoase apartamenturi, galerii de cadre și statue (chipuri cioplite de marmură) cu multe alte lucruri prețioase. Grădina, foarte întinsă, este orînduită în gust englizesc și se prerîurează de multe canaluri, peste carile punți maiestroase de granat (un feli de piatră stîncoasă roșie ori vînătă) sau de fier vărsat leagă comunicația aleilor (drumuri între copaci). Spre îndeletnicirea familiei domnitoare, cîteva frumoasă vase cu catarg și pînză, numite englizește iahte, plutesc pe lacuri foarte întinse. În acest palat era rezidenția de vară a îmbunătățitei împărătese Mariei, al căria nume cu sevas și recunoștință se răspunde de cii sărimani și filantropi. Această prințesă din strălucirea tronului întindea binefăcătoarea sa mînă nevoieșilor, spre a căror mîngîiere au sfințit îndelungatele sale zile. Toate instituturile (așezămînturile) de facere de bine a imperiei era supt a ei protecție. Singura ei îndeletnicire au fost a le orîndui, a le cerceta și a le agiutora. Drept aceea, alăturea cu palatul său de la

Gacina au orînduit a se zidi o mare orfanotrofie, între care să cresc o mie de juni şi fete sărimane, deprinzîndu-se întru cele începătoare învăţături, după care trec la institutul de frunte în Petersburg spre a se deplini, unii la înalte ştiinţe, alţii întru măiestrii, fieşcare după plecarea sau talentul său. Prin acest mijloc atîte jărtve, de la moarte şi nelegiuire răpite, se fac folositoare mădulări ale soţietăţei.

În biserica malteză să păstrează o părticică de lemnul adevărat a sfintei Cruci, mîna dreaptă a sfîntului Ioan Botezătoriul şi icoana făcătoarei de minuni a Sîntămăriei de Felermu, ce la anu 1798, luîndu-să insula Malta de Bonaparte, s-au rădicat de acolo de cavalerii maltezi, iar în urmă s-au hărăzit împăratului Pavlu, carele luase titlul marile maghistru al ordinului de Malta, dar aceste sfinte lucruri s-au transportat acuma la paraclisul împ[ărătesc] din Petersburg.

Întinsul şes carele mai rămîne a să petrece pănă la cetatea împărătească poartă semnile cultivirei şi învecinărei de această rezidenţie. Industria au prifăcut aice locuri sălbatice în mănoasă şi înflorite cîmpuri, presurate de arături, de sate, de case de plăcere şi de gustoase grădini. Pintre aceste trecînd de la Gacina 22 verste pe o bună şose, agiunse călătoriul la orăşelul Ţarskoe Selo (sat împărătesc) sau Sofia numit, unde se află cel mai de frunte palat, în carele familia domnitoare petrece o parte a timpului de vară.

Ecaterina 1 făcuse aice o casă de plăcere, iar palatul de astăzi, unul din cele mai însămnate ale Evropei, s-au zidit la 1745 de contele Rastrele, din orînduiala împărătesei Elisaveta. Lungimea sa este de 140 stînj[eni], afară de acele două încarcate aripi ce, îmbrăţoşînd o piaţă ovală (rătundă lungăreaţă), se ating prin o îngrăditură făcută de vergi de fier vărsat. Faţada palatului de 3 rînduri este împodobită de coloane, cariatide (figuri de femei pe care razimă brîul casei sau altă povara) şi statue, carile, ca şi tot acoperemîntul palatului, au fost înaurite. Acuma însă, vătămîndu-se aurul prin învechime, s-au acoperit cu o văpsea galbînă.

Apartamentile din lăuntru răspund la mărirea din afară. Fieşcare sală de audienţie sau cămară este altfeli împodobită, avînd păreții îmbrăcați unile cu ambră (chihlimbar), altele cu oglinzi, cu cadre prețioasă sau pietre scumpe, precum agat, iaspis, lapis lazuli și mătrice de mărgărintari. Statue antice și mobile lucrate în lemn din toate părțile lumii înfrumusețază acest lăcaș strălucitori. Paraclisul curței este aseminea vrednic de vedere. Caterina a 2 între alte au adaos acea minunată colonadă ionică, unde pe înalte arcade razimă o mică grădină plină de flori și plînte frumoase a climelor stîmpărate. Acolo sînt galerii și chioscuri. La care colonadă, în loc de scară, duce un drum îndămînat. Călătoriul, carele au cercetat țările de amiazăzi ale Evropei, unde firea și cultura fac petrecirea atît de plăcută, aruncînd aice împregiur ochii săi să credea ca prin farmic transportat în acele ferice clime, și numai posomorîtul brad, măstacănul și sorbul cu freamăt întristat îl dișteaptă din visul cel dulce, ce în urmă s-au prifăcut în simțiri de mirare cum mîna omului muritori, într-o climă ce să părea osîndită a rămîne sălbatică, au putut îmblînzi firea și a o învioșe cu toate producturile geniei și ale industriei ? Nenumărate canaluri se încrucează pin întinsa grădină, vase elegante, în forma celor de bătălie, plutesc pe lacuri line, ale cărora unde să turbură numai de cetele pacinicilor lebede. Aice să înalță din apă o coloană rostrală, spre aducerea aminte a învingerilor de mare, acolo un arc de triamv însămnează supunerea Hersonului, și toată grădina este presărată de monumenturi ce înfățoșază strălucirea și slava Rosiei. Într-un chiosc numit Eremitaj este, la al 2-le rînd, un apartament unde, fără agiutorul casnicilor, Ecaterina cu ai săi oaspiți putea ospăta la o masă pe carea, ca pin un farmec, de sine se așăza bucatele sau orice ar fi dorit un oaspe.

Curios de cercetat este orășelul chinizesc făcut chiar după moda Chinei, precum și menageria vitelor dumesnice de Cașemir și de India, împreună cu multe alte lucruri, carele cer cîteva zile de petrecire în aseminea loc disfătători.

Această grădină să disparte de la aceea ce au făcut împ[ăratul] Alexandru prin drumul poștei, peste carele este întinsă o ghigantică arcadă de stînci de granat ce leagă pe îmbele grădini. În această de pe urmă petrece acum diadohul coronei.

Întorcîndu-se din expediția Franției, împ[ăratul] Alexandru au înălțat la întrarea de frunte a grădinii un arc de triamv întru mulțămirea oastei sale. Pe îmbe fețe acestui monument este scris în limba rusască și franțeză: *A me șer companion darme*[2], „afierosit iubiților mei companioni de arme". Această poartă, 12 arșine înaltă, este toată de fier vărsat, fieșcari față are cîte 8 coloane, numite *pestum,* înalte de 9 arșine, și toată masa au cîntărit 250 000 funturi. Vrednică-i de mirare graba cu care acest lucru s-au făcut. La 12 mai împăratul au dat poroncă englezului Clark de a se face acest monument, carele la 16 avg. aceluiaș an era gata, adus de la fabrică depărtată 560 verste și așăzat precum se vede astăzi.

Într-una din aripele palatului este licheul împărătesc pentru creșterea a 170 tineri evgheniști, din carii 50 se țin cu cheltuiala statului. De aice, după un curs de învățătură de 6 ani, ies diregători politicești și carii se deosebesc prin o temeinică educație.

Împărăteasa Ecaterina 2 au orînduit a să zidi aice biserica Sfînta Sofie, după forma acei de la Constantinopole, în carea, între multe lucruri ei dănuite, să văd frumoasă și înalte coloane de granat.

De la Țarskoe Selo la S.-Petersburg sînt 22 verste; șoseaua, bine păstrată, merge pintre satele coloniștilor svițeri și pintre case de plăcere.

Călătorind cu poștă, această stație repede se curmă, în 66 minute, și cînd nerăbdătoriul drumeț în depărtare încă cercetează mîndra capitaliei înfățoșare și a sale înaurite turnuri ce scînteiază de razăle soarelui, deodată se și vede agiuns la bariera (rogatca) ei.

Nu este nici un moldoromân carele, încă de la bătrîni, să nu fi auzit multe istorisiri pentru mărirea și puterea Rosiei, despre care în zilele noastre s-au văzut înmiite prube. Să cuvine însă a ști că urzitorul de această împărăție, una din cele mai întinse a pămîntului, au fost împăratul Petru I, cu drept numit cel Mare. Înalta genie, curajul și neobosita sîrguință acestui irou au născut la nordul Evropei, în curs de 36 ani a însuşi domniei sale, atîte prefaceri, care s-ar fi putut aştepta numai de la trecerea veacurilor, înnoind prin aceasta un rar, dară plin de mirare adevăr, că un singur om vrednic, doritori binelui, poate însufleţi elementele (stihiile) amorţite a patriei sale şi a-i fi începătoriul fericirei şi a înfăimărei. Istoria Rosiei însemnează minunatele fapte acestui bărbat, dintre carile şi capitalia ei este un trainic monument.

---

[2] *A mes chers compagnons d'armes.*

După sporiul armelor sale, Petru cel Mare, dorind a învecina Rosia cu Evropa civilizată (politicită), de către carea Polonia şi Svezia o ţinea depărtată, atît pentru a-i deschide un drum de negoţ cît şi streinilor, trebuitori pentru reforma începută, o înlesnitoare comunicaţie, au hotărît aice, în marginea împărăţiei, a zidi o nouă capitală. Nici cruntul război cu veteazul său antagonist Carol al 12, craiul Sveziei, nici sălbătăcia codrilor Nevei n-au abătut pe Petru de la măreaţa sa întreprindere. Aşadar, aproape de gura acestui mare şi frumos rîu, ce aice se răvarsă în Marea Baltică, pe una din insulile sale au pus la 1703 temelia cetăţei pre carea de la al său sf[înt] protector au numit-o San-Petersburg, însemnînd însuşi planurile caselor, a uliţilor şi implîntînd copaci de grădină, întrebuind la acea zidire pănă la 40 mii lucrători, mînaţi din tot cuprinsul împărăţiei.

La 1725, murind Petru, se număra aice 109 case de piatră şi 354 de lemn. În domniile următoare, mai ales a Ecaterinei a doua şi a răposatului Alexandru, au agiuns această capitalie a fi una din cele mai mîndre, ce cu dreptul o numesc Palmira[3] nordului Evropei. Partea cea mai însemnătoare a oraşului este aşăzată pe de-a stînga Nevei, a căria lăţime este de 120 stînj[eni], iară pe alocurea păn la 330 st[înjeni]. Acest rîu se desparte în 10 ramuri şi canaluri. Ceealantă giumătate a oraşului se află aşăzată pe 7 insule; toată împregiurimea are ca la 30 verste, iară diametrul 9. Numărul uliţilor este 43, toate înşirate în linie dreaptă, a cărora lungime împreunată este de 500 verste. Canalurile Moina, Ecaterina şi Faltanna, rîurind din Neva, trec prin cvartirile orăşălului şi se răvarsă iar în Neva. Preste acestea sînt întinse 10 poduri de fier vărsat, 29 de granad şi 120 de lemn. Numărul caselor cu 2—3 rînduri este de 3 200 de piatră şi 5 280 de lemn. Biserici şi mănăstiri ortodoxe sînt 113, şi 35 de alte relighii, iară lăcuitori sînt ca 300 mii suflete, împreună cu garnizonul.

---

[3] O pre mîndră cetate în Siria, ce să socoate a fi fost zidită de Solomon (Gh. A.).

Una din podabe şi îndămînări sînt căile frumoase înălţate, numitele che, de-a lungul Nevei şi a canalurilor, 12 palme late, pardosite cu granit şi îngrădite cu o balustradă de fier vărsat. Uliţile sînt late de la 10 păn la 12 stîn[jeni], pardosite şi cu căi înălţate pentru pedestri, ce cu cît plouă cu atîta sînt mai curate şi carile se luminează noaptea de 5 000 fanare, cătră admiralitate împodobite cîte cu un frumos turn. De la margenea oraşului se întind 5 uliţe numite prospect, din carile Nevskii este acea mai mîndră. La întîia sa venire în această capitalie, călătoriul se simte îndemnat a cerceta dintîi monumenul ziditoriului ei, ce se află în faţa podului Isaac, pe o piaţă cungiurată de biserica acestui nume, de palatul senatului şi de coasta admiralitatei.

Faptele nemuritoare a împăratului Petru cel Mare şi urma lor, umplînd toată lumea de mirare, au născut în inimile rosienilor simţire de mulţămire şi de respect pentru iroul Rosiei şi al veacurilor nouă.

Drept aceea, împărăteasa Ecaterina a doua, vrednică de a-i urma, i-au înălţat la 1782 acest monument. Petru cel Mare se înfăţoşază călare, precum ar fi agiuns deasupra unei stînci poncie şi sterpe, unde inimosul său armăsari calcă pe un balaur înfricoşat. Figura împăratului, avînd mîna dreaptă întinsă, caută spre Neva, purtătoare acuma nenumăratelor vase şi încongiurată de academia ştiinţelor, de cetatea şi de admiralitate, iar buzile sale se par a zice : „eu am urzit ştiinţele, armia, flota şi negoţul patriei mele“, cînd ideea stîncei şi a bălaurului dă a înţelege că acest Iraclie de nord au întrebuit tot curajul şi virtutea sa spre a răzbate greutăţile, a sfărma pregiudeţile şi zavistia ce cerca de a înfrîna cursul întreprinderei sale, precum aceasta se vede din istorie, că mult au luptat cu ideile ruginite a rosienilor de atuncea până i-au adus la cunoştinţa adevăratului bine al patriei. Artistul (meşterul) acestui monument au fost franțezul Falcone, carele au întipuit și au vărsat în bronz figura împăratului și a calului, avînd împreună 17 palme și giumătate înălțimea și cîntărind 44 041 funturi, adăogînd încă 10 mii funturi de fier pentru coada armasariului, ci este rezămat numai pe picioarele de dinapoi. Stînca pe care stă monumentul este de granit. La început au fost 12 palme înaltă și de 83 lungă, cîntărind 4 milioane funturi, despărțită din o stîncă a Finlandiei, pe carea Petru cel Mare adeseori se suia. În istoria nouă nu se știe a fi transportat (adus) cineva o asemenea povară, carea spre a se aduce au cerut mare măiestrii și cheltuielile. Acuma însă această stîncă nu-i așa de mare ; se prepune că Falcone ar fi micșurat-o înadins, ca mirarea privitoriului să se țintească mai ales asupra statuei, carea între cele nouă este bine lucrată. De o parte și alta a stîncei este scris latinește și rusește aceste puțin, dar mult însemnătoare cuvinte : „Lui Petru întîi, Ecaterina a doua. 1782“. La stînga monumentului se înalță acum noul palat a senatului, carele atît pentru mărime cît și frumusețe va fi vrednic de numele său.

Biserica lui Isaac va cuprinde un rang între cele întîi a lumei. Ecaterina a doua, luînd în ziua sf. Isaac înștiințare despre triamvul de mare de la Cișme asupra turcilor, spre semn de mulțămire au hotărît a se înălța această biserică, carea deși mare nu era, însă zidită după un stil frumos. Drept aceea, împăratul Alexandru au orînduit a se preface cu toată strălucirea putincioasă ; arhitectul franțez Monferan au făcut planul în asemenarea Panteonului de la Roma. Figura bisericei este pe din afară pătrată, cu peristil și cu 4 fațade, din care două de frunte au portice cîte de 18 coloane de o bucată de granit roșiet, peste tot 48 coloane cîte 72 palme înalte și groase cîte 6 palme, cîntărind fieșcare 8 mii puduri ; pidestalurile și capitile sînt de bronz. Poate cineva să giudece de cheltuiala zidirei, dacă numai aceste 48 coloane țin aproape de 5 milioane ruble ; 13 trepte de granat duc la acel peristil. Biserica este din lăuntru rătundă, lungindu-se în formă de cruce, cu trei altare ; păreții din afară vor fi îmbrăcați cu marmură vineție, iar din lăuntru păn la genunchi roșietă și cu albă pănă sus, cu coloane și pilastre de asemene marmură ; rătunzimea din lăuntru are 10 stîn[jeni] în diametru, înălțimea 24 pănă la boltă, ce va fi cununată cu cinci cubele. Toată lungimea bisericei pe din afară este de 48, iară lățimea 24 stîn[jeni].

Supt biserică este o altă asemenea, de iarnă ; temelia îi toată de granat patrat ; se coboară 3 st[înjeni] în adînc, zidită pe șarampoi cu toată siguranția cerută în asemenea pămînt, unde la 10 palme săpînd să află apă. Lucrul are a se încheie în diastimă de 5 ani și va fi vrednic de începătoriul monarh și de m[ăria] sa împ[ăratul] Nicolai, prin a căruia orînduire se aduce la împlinire.

Petru cel Mare, după ce au făcut voiajuri la Englitera și Franția, au lăcuit mai ales în Holanda, unde incognito (teptil) au învățat dulgheria durărei vaselor, cîștigînd și feliurite alte științe. Întorcîndu-se în patrie, au pus în lucrare planul său favorit a da Rosiei o marină, adecă flotă. Drept aceea, au pus pe malul Nevei temelia admiralitatei, cu toate uneltele și magaziile spre durarea vasilor de negoț și de război, încungiurînd-o cu puternice tării. La 1706 au aruncat pe apă un brigantin (vas mic) durat după planul său, iar la 1718 pluti pi Neva un vas de 90 tunuri, aseminea după planul lui Petru. La ospățul ce au dat militarilor de arme pe cuverta vasului, Petru șăzu la osăbită masă împreună cu 8 dulgheri ce i-au agiutat la duratul acestui vas. Pănă la moartea acestui împărat au ieșit din admiralitate 42 vase de linie și 300 galerii. Împăratul Alixandru au orînduit a se preface astă zidire, tăriile dimpregiur s-au surpat și s-au prefăcut în frumoasă bulvare (preumblări) cu aleie de tei. Zidirea de frunte înfățoșază astăzi frumoase fațade de 200 st[înjeni] lungimea și de 50 lățimea. Deasupra porței se află un turn patrat cu peristilie, peste carele se înalță un alt înaurit și în forma obeliscului, de gios pănă sus 33 st[înjeni] înalt ; înainte acestei fațade de mijloc se unesc acele 5 ulițe de frunte. Pavilionul (steagul) admiralitatei flutură toată ziua din culmea aceasta. De aice se face cunoscută creșterea Nevei prin 3 lovituri de tun. Creșterea întîi extraordinare au fost la 1777, iar a doua asemene de mare la 7 noiem[brie] 1824, de care la toate casele se văd păstrate semne ce să suie în une locuri piste un stat de om. Afară de această admiralitate se află una mai sus, la Ohta, pe malul drept al Nevei, și alta mai gios, pe stînga rîului. În aceste două se durează vase de linie, din care și astă toamnă două s-au dat pe apă, în ființa m[ăriei] sale împăratului, carele sosise pe Neva cu o flotilă. În mijlocul paradei clirosul au binecuvîntat vasul nou ce sta încă deasupra șchelei și, după ce i-au dat un nume, comendantul, prin buciumul de mare, au orînduit a se arunca vasul pe apă, carele, în mijlocul unui nour de fum și de pulbere stîrnite de a sa mișcare, lunecînd au căzut cu repegiune pe Neva, ale căria ape supt a vasului povară dispicîndu-se îndată l-au îmbrățoșat, iar la acel întîi sămn a plutirei sale vuietul artileriei, sunetul de muzică și rostirile poporului au urat pe acest nou fiu al mărei, minit a se lupta cu furtunile ocheanului și cu dușmanii Rosiei. După aceasta vasul au plutit la limanul de Kronstat, unde se înarmează și se încarcă cu uneltile cuviincioase.

O piață de 500 st[înjeni] lungă se întinde de la admiralitate pănă înaintea palatului ci-i zic de iarnă, în carele curtea ține a sa rezidenție de iarnă. Împărăteasa Elisaveta au zidit la 1762 acest palat, lung 100, lat 80 stî[njeni], avînd trii rînduri cu acel de gios și fațada împodobită cu coloane ionice și statue. Trii alte palaturi, supt nume de Eremitaj, cu acest de frunte au comunicația prin arcade, supt care curge canalul Nevei. Întrînd în palatul de iarnă, o măreață scară de marmură duce la sala sf. Gheorghie, întinsă foarte și împodobită pentru însemnate serbări și audienții ale ambasadorilor, pentru care în fundul salei este înălțat tronul împărătesc. Partea cea de către răsărit cuprinde mai ales în apartamentile de paradă, din care se trece în cele ale Eremitajului.

Aice, în 40 sale, cămări și galerii, Ecaterina a doua au adunat vrednice de videre lucruri de preț de talantul și ghibacia oamenilor, care în următoarele domnii încă s-au înmulțit. Numărul cadrelor se suie la 1 800 ; ale anticelor cu a lor tipariuri la 13 000. Bibliotica numără 110 000 tomuri, între care este cuprinsă acea a lui Volter cu a sale manuscripturi încă netipărite ; pre lîngă aceste mai sînt multe stampe și desenuri cumpărate la Roma, Paris, Amsterdam, Londra și Viena. Lojile lui Rafael, cunoscute în lume prin măiastra zugrăvie, se află aice întocma copiete în o galerie lungă 30 stî[njeni]. Cadre a meşterilor vechi şi noi, din toată Evropa, farmăcă ochii privitoriului, dar între ele străluceşte unul a lui Rafael înfăţoşători pe Maica Precurată cu dumnezeiescul său fiu şi cu sf. Iosif, care zugrăvală în limba tehnică se cheamă *Sfînta Familie*. Spun că acest cadru s-au cumpărat cu 20 mii galbeni. Nu destul că adevărul şi frumuseţa formelor cu al coloritului (văpseaua peliţei, lumina şi umbrile) chiar înviază figurile, dar acel mare zugrav le-au însufleţit încă cu simţiri morale. Pruncul dumnezeiesc, cu faţă senină, din care suflă un ce mai presus de fire, este înturnat cătră Iosif, carele-i caută în adîncă întristare, parcă ar prevede a sale viitoare patimi, cînd în fiziognomia Mariei răsare numai mîngîierea şi bucuria unei maice fericite. Trii ceasuri umblînd de-a rînd abia agiung a petrece numai cu ochii păreţii acestor galerii ; de a vidé cadrile bine s-ar cuvini a întrebui cîteva zile, precum şi a lor cu amănuntul descriere ar umplea o carte întreagă. În o sală ce s-ar puté numi a zeului Mars sînt înşirate toate portreturile gheneralilor rosieni ce au combătut împrotiva lui Napoleon. Între aceste, împăratul Alexandru foarte asemănat este în mărime alăturată călare înfăţoşat. Tot lucrul este a zugravului englez Dov. Aice se vede portretul împărătesei Ecaterina, făcut de vestitul Lampi, carele în epoha lui Potemkin au fost şi la Ieşi, unde zugrăvi pe unii din boieri şi dame, din care portreturi preţioase nici unul la noi din neîngrijire n-au agiuns ; la acest Lampi au învăţat şi al nostru Evstate, carele apoi au întrodus stilul bun în icoanele bisericeşti.

Fieşcare sală are cîte un vas de piatră preţioasă a Siberiei, precum de agat, iaspis şi malahită ; unul de ispis verde în formă eliptică (rătundă lungăreaţă) este 4 arşine şi giumătate înaltă, piste două lat, cîntărind 128 puduri, preţuieşte 150 mii ruble. În o cămară să păstrează darurile orientale a şahului Persiei şi a împăratului turcesc. Între alte, Hosrev-Mirza au hărăzit un diamant nelucrat de forma şi mărimea unei giumătate de deget mic. Aseminea se văd şi darurile de Halil paşa aduse, din care o sabie şi o şea deosăbită cu gust şi cu mulţime diamanturi. Tot în această cămară se vede ghibacia unui ţăran rosian carele în bronz au înfăţoşat un păun, un cocoş şi o buhă ; aceste paseri, prin un mehanism ce sună o muzică, se mişcă fieştecare după a sa fire : păunul se umflă răschirînd penile cozei, face mîndrul său ghiros, cucoşul cîntă al său vers de miazănoapte, iară posomorîta buhă întoarnă numai ochii cii lucii.

Între numeroasă lucruri preţioase ce ca un tribut al Evropei civilizate aice s-au adunat, şi Moldova au hărăzit părticica sa. Lucrul dănuit nu este întru adevăr a sa manufaptură, dar un al său viu uric clironomit de la strămoşii romani, pentru noi vrednic de luare-aminte ; zic de acele trii vase antice de argint, pe carele pămîntul nostru în sînul său le-au păstrat 1 700 ani, spre a cuprinde astăzi în Eremitaj un loc însămnat. Înfăimat este numele acestor strămoşi ! Dară precum o *evghenie* moştenită se cuvine a se întări mai ales prin fapte evghenise, aseminea cunoştinţa începerei moldoromînilor pune asupră-ni o îndatorire mai mare de a adeveri acest nume prin dragostea patriei, ci este binele public, prin care simţiri mai vîrtos romanii au strălucit. Aceste vase s-au găsit la 1812 pe malul Prutului, în o movilă ce era mormîntul unui gheneral roman căzut în bătălie asupra dacilor.

Cel mai mare vas trage 12 funţi, înalt 12, iară lat 7 palmace, împregiurat la mijloc de un basreliev (figuri săpate sau vărsate, dar mai mult ieşite afară decît cele de pe monetă) înfăţoşătoare luptei amazoanelor cu atenienzii, între care se cunoaşte figura lui Tezeu. Basrelievul de sus înfăţoşază un vînat, iar cel de gios pe zîne nereide călare pe monstruri de mare. În locul toartei sînt doi centauri (giumătate om şi cal). Vasul al doile este un teas, nouă funţi greu, avînd şase palmace diametru şi 7 palmace înălţimea. Basrelievul ce-l încinge arată ţeremonii relighioase a romanilor. Al triile este un disc de 4 palmace diametru, în giur avînd o vînătoare, ale căria figuri ar fi fost înaurite, iar veşmintele smălţuite. Pe acest disc mai sînt puse gherdane, colane şi brăţări antice cu rubinuri. Toate acestea, după încredinţarea învăţaţilor, sînt mai frumoase şi mai bine păstrate vase antice din cîte pănă acum s-au găsit. Oare puţine asemenea lucruri zac ascunse în măruntaiele Moldovei ? De dorit este că acii ci le au sau le-ar afla de acum să le păstreză ca nişte odoară nepreţuite clironomite sau să le hărăzească academiei din Ieşi spre a fi depuse în muzeul naţional.

Cabinetul odoarălor împărăteşti este nepreţuit, dar acea mare şi rară adunare de diamanturi, rubinuri, mărgăritare şi alte preţioase înşirate în giurul cabinetului să întunecă înaintea coronei împăratului și a împărătesei, ce ca un soare în mijlocul stelilor strălucește. Corona este toată din brilianturi făcută, avînd în cruce un rubin urieș, iar schiptrul poartă în vîrf diamantul vestit de 194 carate. Paraclisul curței este aseminea vrednic de videre ; aice se păstrează sfintele de care la descrierea Gacinei s-au vorovit.

Grădina de iarnă să află alăturată într-o nălţime de şase stînj[eni], răzămată pe arcade, ca cea a Semiramei din Babilona. Dafinii şi portugalii ca în a lor patrie răspîndesc iarna mirosul plăcut. Alăturea cu aceasta și aceeaşi înălţime este grădina de vară, plîntată cu mastaceni și plopi, cu parteruri de flori și bazenuri (havuze). Fără a ne întinde întru descrierea feliuritelor frumuseţe, destul este a mai înnoi zicerea că gustul, măiestria și avuţia se întrec întru împodobirea acestui lăcaș chiar împărătesc.

În faţa palatului se află o măreaţă zidire, al căria mijloc face un cerc care prin o poartă triumfală duce la uliţa numită Malo-Milionaia. Deasupra acestei porţi este un car de triumf cu 6 cai şi zîna faimei (slavei). Aice sînt așăzate departamentul interesurilor streine şi din lăuntrul, cu toate ramurile sale, cum și lăcuinţa ministrului, contele Neselrode. O parte a zidirei este luminată cu gaz. Întru această faţadă și palat s-au pus temelia unui monument ce are să se facă răposatului împărat Alexandru. Înălţimea monumentului va fi de 23 stînjeni, în forma Coloanei lui Traian de la Roma. Însă, numai pedestalul înalt de 4 stî[njeni] va fi săpat cu armature ; coloana de granit, 12 stî[njeni] lungă, din o singură bucată, cîntărește 40 mii puduri. Deasupra coloanei va fi în bronz figura relighiei, stînd pe o sferă și ţiind în mînă sf. cruce, iară pe piedestal va fi scris : „Lui Alixandru, Rosia mulţămitoare“. De aice, urmînd pe căile curţei, este pe malul Nevei palatul numit de marmură, avînd cu aceasta îmbrăcaţi păreţii de gios până sus, care palat este acuma a marelui duca Constandin.

Cîmpul lui Mars pentru mustra oastei este o piaţă de 250 stî[njeni], împregiurată de frumoase cazerne, iară de altă parte de grădina de vară, ce are o minunată îngrăditură de fier înaurit. În fundul piaţei se vede măreţul palat Mihailovski vechi, în carele au reziduit Pavlu I, şi frumosul palat Mihailovski nou, unde acuma şede mărirea sa marele duca Mihail. În capul piaţei, lîngă pod, este statua colosală a lui Suvarov, carele cu sabia scoasă pleacă întru apărarea a 3 coroane aşăzate lîngă el.

A doua biserică vrednică de vedere este acea numită Sîntămăria de la Kazan, zidită numai de rosiani, fără agiutori de măieştri străini. Împ[ăratul] Alexandru au pus temelia la 1801, şi la 1811 biserica s-au sfinţit. Forma ei este de o cruce, lungă 34 st[înjeni], lat 26 ; înălţimea ei măsură aseminea 26 st[înjeni], până la cube. În două rînduri aşăzate, 56 coloane de granat, fieşcare 5 st[înjeni] în lungime, înfrumusăţază lăuntrul bisericei, carea are 3 altare, cu cel de mijloc al Sîntămăriei, a căria icoană făcătoare de minuni de la Kazan s-au adus aice de Petru cel Mare. Uşile împărăteşti sînt de argint masiv, asemine şi balustrada ; razile sînt de argint aurit, iară cuvîntul Dumnezeu înformat din pietre preţioasă. Tronul împ[ăratului] este de marmură, îmbrăcat cu catife verde sămănată cu vulturi aurii. Multe icoane frumoase înfăţoşază înaintirea zugravilor rosieni în această măiestrie, precum şi în scultura (săpătura) de care să văd aice cîteva nemerite prube. În această biserică se păstrează trofeile (semne de biruinţă) a rosienilor cîştigate în anii 1812—1813 asupra lui Napoleon : 107 standarte (steaguri) şi vulturii armiei franţeze sînt aice aninate, împreună cu buzduganul marşalului Davu şi cheile tuturor cetăţilor supuse în acele campanii de rosieni. În mijlocul acelora răpaosă ţărîna prinţului Kutuzov-Smolenski, mîntuitoriul Rosiei. Scultorul rosian d. Martov găteşte statuile a 4 evanghelişti în mărime naturală, vărsate din argintul ce l-au hărăzit bisericei cazacii Donului, carii au luat îndărăpt acest argint de la franţuji în epoha fugei lor din Moscva. Cine au vizitat acele întîi biserici ale Evropei, întrînd în aceasta rămîne mulţămit de mărimea, proporţia ei şi de avuţia cu cumpăneală întrebuinţată. Mai ales se simte pătruns de adevărată evlavie în cursul sf. liturghii, auzind cîntecul unui hor carele parcă rădică la ceri pe aripi armonioase ruga credinciosului popor. Dar şi faţadele besericei nu sînt mai puţin vrednice de vedere. Acea de frunte cătră Nevski Prospekt să întinde în două aripi mezocercuitoare, avînd în diametru 40 st[înjeni] un peristil de 132 coloane de rîndul doric, din piatră ce samănă cu aceea din carea este zidit Sf. Petru la Roma, cu carile şi această colonadă are oarecare asămănare. La capitelurile colonadei sînt două statue colosale de bronz ale arhanghelului Mihail şi Gavriil, iară în porticul (pridvorul) bisericii ale sf. Andrei, Ioan Botezătoriul, Alexandru Nevski şi Vladimir. Uşa de bronz este copietă de acea de la Fiorenţa în Italia. Biserica este cununată de o cube şi înălţimea ei cu crucea are 33 st[înjeni]. Toată cheltuiala bisericei s-au suit numai la 4 200 000 ruble, carea în alte ţări înzăcit ar fi ţinut.

Vrednic de luare aminte este că pe astă uliţă se află 6 beserici de deosebite relighii. Adeseori să vede trecînd pe aicea o ceată de prietini carii se dispart spre a merge fieşcarele a se închina în legea sa. Numărul deosebitelor relighii în Petersburg este 12 ; numai evreii nu sînt suferiţi.

Creşterea publică a junimei fiind temeiul reformei unei naţii, aice de la Petru cel Mare s-au orînduit după o sistimă care, îmbunătăţindu-se supt următoarele domnii, au născut minunata sporire în toate ramurile ştiinţilor, a măiestriilor şi manufăpturilor rosiene. Istoria veche, nici nouă, nu ni înfăţoşază altă asemine pildă ca o naţie să fi petrecut în cursul unui singur veac întinsa diastimă ce desparte pe neştiinţa de la civilizaţie. Petru au biruit nu numai pe duşmanii streini, ce şi pe un taraf înrăutăţit a supuşilor săi, ce prin îmbrobodite uneltiri cerca a stînge răsăritoarea lumină pe carea n-o putea suferi vederile lor. Spre cîştigarea şi lăţirea învăţăturilor să află în Petersburg : Academia ştiinţilor, Academia frumoaselor măiestrii, adică a zugrăviturii, arhitecturei şi a sculturei (săpăturei), Academia medeţinei, hirurghiei şi Academia literaturei rosiene, zăci instituturi, precumu-i a corposului de cadeți nobili pentru armia de uscat, a celor de pe mare, a inginerilor a minelor, adică de învățătura metalurilor, a pajilor (curtezenilor), institutul pedagoghic spre învățătura metodului dăscăliei, un institut pentru educația sărimanilor fii de oșteni, alte 3 instituturi pentru creșterea fiicelor nobile, precum al Ecaterinei, cel patriotic, al Smoinei și Institutul orfanotrofiei, o școală de negoț și de durarea vaselor, o școală [de] musichie pentru cîntările bisericești, școala surdomuților, a orbilor, o de nouă așăzată universitate, o ghimnazie, 15 școale normale, 3 școale pentru nemți, de carii aice se socot ca a cincea parte a lăcuitorilor, 8 seminarie, o seminarie în monastirea Sf. Alexandru Nevski, multe pensioane private de educație, o bibliotică publică, 15 tipografii, 8 litografii și 30 librării sau magazii vînzătoare de cărți.

Academia științelor, întemeietă de Petru cel Mare, se află pe de-a dreapta Nevei, în fața admiralitatei. Învățatul domn al Moldovei, prințul Dimitrie Cantimir, au împreunălucrat la a sa înformare. Academia are un turn astronomic, o bibliotică de 50 mii tomuri și multe manuscripte, mai ales hineze. În cabinetul istoriei naturale se păstrează scheletrul (adică oasele cu tel prinse între ele) a unei fiară numite mamut, neam de elefant (fildeși) urieș, stîns la vreo revoluție a pămîntului, despre care numai pe alocure se află oasele în pămînt. Acest mamut s-au descoperit la Siberia, pe țărmurile mărei, cu toată a sa carne, ce între vecinica gheață a Nordului atîtea mii de ani s-au păstrat. Capul fiarăi este acoperit de pielea sa, are încă un ochi, peri lungi de 4 palme. Aice se află o deplină adunare de preparaturi anatomice, păstrate în spirt, închipuind înformarea omului din ziua concepției (zămislirei) pănă la nașterea sa. Între instrumenturi de mehanică, fizică și matematică, vrednică de videre este sfera numită de Gotorp, înfățoșătoare sistemei lumei ; 12 persoane pot comod șede înlăuntru și a observa (lua aminte) mișcarea maiestrită a stelelor și a planetelor. Într-un cabinet se vede înformat de ceară Petru cel Mare în portul său, precum era în viață, carele și de stat au fost înalt și puternic foarte. El nu să înfățoșază aice ca un monarh, ci chiar ca filozoful Arhimedes înadîncit în cugetări de știință și măiestrii, congiurat de instrumente și unelte cu carele însuși au lucrat, știut fiind că între altele era mehanic și hirurg ghibaci și că la multe întîmplări, în lipsa doftorului, au făcut operații de hirurghie. Multe lucruri la strug lucrate și săpate de acest împărat se păstrează aice.

Academia frumoaselor măiestrii, una din cele mai mărețe zidiri a capitaliei, împodobește malul Nevei, în fața căilor angleze. 300 juni aleși dintre fiii nevoieșilor cetățeni au aice a lor lăcuință și deplină învățătură în vreunul din ramurile măiestriilor. În curtea rătundă a Academiei se vede un frumos monument colosal (urieș), afierosit cetățanului Minin și cneazului Pojarski, carele în a 17-le veac au mîntuit Moscva de giugul polonilor. În sala și cămările de sus este o adunare de cadre orighinale și de copii a marilor zugravi, și de statue antice în ipsos vărsate, între carele nouă se însemnează împăr[ăteasa] Ecaterina a doua zugrăvită călare, în uniformă de feldmarșal, cînd, urmînd soțului său în domnie, chiar ca Semiramis s-au înfățoșat oastei spre primirea giurămîntului de credință. Alievii (cirecii) fac la fieșcare 3 ani o expoziție (înfățoșare) de cele lucrate în cursul acela. Publicul din toate stările are atunce întrare, giudecă lăudînd sau criticînd lucrul după părerea sa. Alievii cii cu deosebit merit se împărtășesc de prețul sîrguinței și a talentului lor, și cu cheltuiala Academiei se trimit în țări streine, mai ales la Roma, spre a lor îndeplinire. Academiei acestie este datoare Rosia stilul cel curat ce se vede în arhitectură și în manufăpturile sale. La expoziția anului acestuie s-au înfățoșat cîteva frumoase producturi. Între îndeletnicitori se însamnă contele T. P. Tolstoi, vițeprezidentul acestei Acadimii. Acest boier, cunoscut în Evropa despre talentul său întru săpătura medaliilor, au înfățoșat acuma și de zugrăveală probe nemerite. D. profesorul Voradiev Vorobasev foarte bine au zugrăvit o fregată ce se zbuciumă de o ageră fortună. Supt un cer posomorît se vede acest vas cu catargul sfărîmat aproape de a fi scufundat în volbura întărîtată. Împărtășirea privitoriului la aseminea primejdie a călătoriei pe mare se priface în mirare aflînd că în acea fregată se afla m[ăria] sa împăratul Neculai, cînd, după luarea Varnei, înturnîndu-se la Odesa, chiar ca o minune de Pronie s-au păstrat. Ex[celenţa] sa Olenin este prezident al Academiei acestia şi a biblioticei publice. În piaţa Academiei este înălţat un obelisc (stîlp patrumuchit ascuţit la vîrv) pentru biruinţile lui Romianţov.

Asemine pe malul Nevei se află Institutul minelor, unde 200 juni nobili se cresc, parte cu cheltuiala statului, parte cu a familiei lor, începînd de la cele elementare învăţături. Aice mai cu deadinsul se petrece cursul ştiinţilor ce informează pe un mineralog teoretic şi practic, spre a puté fi întrebuinţat la aflare, scoatere şi lucrarea metalurilor. Orice strein nobil este priimit spre creştire în acest institut cu dare de 900 ruble pe an pentru îmbrăcăminte, hrana şi învăţătura. De dorit este ca şi compatrioţii moldoromîni să se folosească de o asemine înlesnire, spre a deprinde pe fiii lor la o ştiinţă carea poate aduce mare folos proprietarilor de mine (băi). Rînduiala, ca la toate instituturile, este militară, spre a înrădăcina în tînăra minte sistima ascultărei şi a supunerei. Vara aceasta, fiind publicul examen în fiinţa unei strălucite adunări, a ministrului de învăţătură, prinţul Liven, şi agiutătoriului său, d. Bludov, alievii au răspuns cu mare lămurire la cercetare din istoria naturală, fizică, hemie ş.c., despre care în urmă s-au făcut şi experimente (cercări) ; mai ales cele cu gazul (aerul) arzători au înfăţoşat curioase prube. În urmă, în mijlocul armoniei şi orhestrului lor, cu pas milităresc, s-au înfăţoşat tot corposul cadeţilor, din carii unii era de 8 ani, spre a să dărui la acii mai vrednici medaile (căvălării) de aur, cu a cărora împărţire, drept semn de stimă, s-au însărcinat oaspeţii boieri moldoromâni ce era de faţă la acest interesant examen. Cabinetul de mineraloghie cuprinde o preţioasă adunare de unelte, modeluri şi metaluri brute (nelucrate) şi pietre rare a Siberiei, precum şi o piatră elastică (îndoitoare) de Brazilia. Directorul acestui institut este Ex[celenţa] sa d. Karniev, bărbat cu adîncă învăţătură şi îngrijătoare sîrguinţă pentru sporiul alievilor.

Îngrijirea guvernului pentru creşterea publică se întinde şi asupra unei clasă de oameni ce den fire s-au osîndit, adecă a surdomuţilor şi a orbilor din naştire. Îmbunătăţita împărăteasă Maria Teodorovna au întemeiet

Institutul surdomuților în o aripă de zidirea orfanotrofiei. La 1809 au adus de la Paris pe d. Jofrua, aliev lui abate Sicar, carele au informat și organizat toate de cuviință pentru sporiul învățăturei acestor nenorociți. După moartea lui Jofrua au urmat alievul și agiutătoriul său, d. Jorj Gurzov, carele au fost petrecut în Ieși cîțva ani cu epanghelma dăscăliei, iar acuma cu mulțămirea guvernului direge acest filantropic institut. Aice se află astăzi 40 juni și 30 fete, din carii cea mai mare parte se ține cu cheltuiala institutului, iar alta cu a m[ăriei] sale împ[ărăteasa] sau a familiei alievilor, dischis fiind acest institut la cii cu stare surdomuți, cu dare de 650 ruble pe an a intra, nu mai gios în vîrstă de 8, nici mai mult de 12 ani. Alievii împlinesc cursul învățăturilor în 10 ani, după care acii ce nu au mijloace întră la tipografii sau canțelarii, unde sînt foarte sîrguitori lucrători. Iar din cii avuți unii se căsătoresc, dar niciodinioară cu femei surdomute. Știut este că muția surdomutului din naștere nu i se trage din nedeplinirea organului limbei, ce numai din lipsa auzului, pentru care neavînd ideie despre sunet nu poate răspunde vorba ce n-o aude. Dar fiindcă știința se tipărește în mintea omului pin cuvintele limbei, drept aceea vrednic de mirare este metodul prin carele surdomutul cîștigă atîtea feliurite cunoștință, putîndu-să zice că auzul i se dezleagă prin ochi, iar limba prin degete. Lauda aflărei acestui metod se cuvine îmbunătățitului franțez abate Delepé, al căruia nume este binecuvîntat de tot filantropul. Prin mimică, adecă semne, alievii învață dintîi numirea tuturor lucrurilor, cîștigînd prin această o a lor limbă mimică. Urmează cetirea degetală (prin semne a degetelor) și scrierea cu alfavitul obicinuit. După aceasta învață gramatica rosiană și franțeză, relighia, moralul, istoria, poezia, matematica, gheografia, loghica, filozofia, temeiuri despre legile rosiene ș-ale iconomiei politice; toți învață desenu sau zugrăvitura. Acii fără de talent se deprind la manufacturi, în alăturata orfanotrofie. Spre cercătura științei surdomuților am arătat profesorului în o carte rosiană un period, poftindu-l să dicteze (să spuie) unui aliev de a-l scrie pe tablă. Profesorul iute prin semne dictînd, surdomutul au scris fără nici o sminteală ortografică, și în urmă au și prefăcut periodul în limba franțeză. După aceasta un oaspe de față au întrebat, pe tablă scriind: „Cine au fost la Roma femeia cea mai virtuoasă (cu fapte bune)?“, iar surdomutul în scris au răspuns: „Lucreția, zice, nevoind a mai trăi după perzarea cinstei sale“. După o altă cerere a străinului oaspe, prin mimică au întrebat pe subdascalul (carele este asemine surdomut): „Ce deosăbire este între omul și dobitocu?“ „Cugetarea, voroava și nemurirea sufletului sînt însușiri a omului, ce lipsesc dobitoacelor“, au scris întrebatul. Precum și la multe alte cercări din gheografie, matematică și moral au dat surdomuții atît de îndestulate răspunsuri, încît mulți din cii limbuți și bine auzitori n-ar puté mai bine a le face, umplînd pe cercetători de mirare pentru dreapta giudecată și ideile lămurite care se vădesc în a lor conversație (vorbă). Stema acestui institut și altor de faceri de bine este paserea aligorică numită pelican, carea întru a sa duioșie îș spintecă sînul spre a-ș da sîngele de nutreț puilor săi. Cît moral înfățoșază această aligorie pentru părinții duioși și fiii cunoscători!

Nu mai puțin interesant este cercetarea Institutului orbilor de naștere, întemeiet de împăratul Alexandru. Acest clas al oamenilor, ce fără aseminea mijloace este sarcina soțietăței și sie însuși de ură, au agiuns a fi folositori și prin a lor osteneală a-și cîștiga traiul. 40 de alievi se cresc aice cu cheltuiala statului sau a familiei orbilor și petrec în limba rosiană cursul învățăturilor. Prin pipăitul cu vîrful degetilor și prin auzul foarte simțitori, orbii împlinesc în parte lipsa vederei. Drept aceea, toate cărțile lor sînt tipărite cu litire relieve (slove ieșite afară de pe fața hîrtiei) și alievul cetește pe cartea sa pipăind cu degitile cu iuțală, ca un om bine văzători. Cu asemine semne fac orbii operațiile aritmeticei, învață gheografia și muzica. Spre cercătură, am arătat cu o vargă un punt de harta Evropei făcut în reliev și întrebat-am cum să cheamă acest loc? Orbul, cercetînd cu degitul, au răspuns: „Ieșii, capitalia Moldovei“. „Dar Petersburgul unde-i?“ Degetul orbului îndată au sărit acolo. „Plecînd de aice, oare ar puté un vas a pluti păn în Moldova?“ „Urmează-mi“, au răspuns orbul și, petrecînd cu degetul de-a lungul Nevei, pin Baltică, între Sveția și Danemarcu, au ieșit prin strîmtoarea numită Sund, cotind Ghermania au întrat în canalul La Manș, ce desparte pe Anglia de către Franția, și cungiurînd această țară, pe Ispania și Portugalia, cu fereală au întrat în strîmtoarea Ghibraltariului și în Mare Mediterană ; aice au zis : „Nu ne temem de corsarii Algirului ! Franțezii i-au stîns.“ Cungiurînd Secilia, la Morea au heretesit pe Grecia nouă și cu suspin au adaus : „Și Omir, prințul poeților, au fost orb, dar mai nenorocit decît mine, căci el, gustînd de toate frumusețile pămîntului, au simțit perderea lor“. Cu mare luare de samă au trecut între insulile Arhipelagului, Dardanelile și în fața Constandinopolei au zis : „Aice încep a vede evropienește !“ Prin Bosfor grăbindu-se, degetul orbului au mers ca o săgeată drept la gura Dunărei, pe unde întrînd s-au suit la Galați, zicînd : „Iată patria d[umita]le !“ Mulțămindu-i pentru această nimerită și plăcută călăuzie, am dorit în cuget ca negoțul nostru, dizbărat acum de obezile ce-l ferica, să poată măcar ca acest orb nimeri căile speculației ce i s-au deschis.

Orbii scriu răvașă obicinuite cu agiutoriul unei mașini foarte simple și priimesc acele cu litere în reliev, scrise cu o materie groasă, carea, îndată închegîndu-se, formează litere pipăitoare. Ii au a lor tipografie și singuri își tipăresc cărțile și muzica lor. Față fiind, un aliev de 10 ani, tipograf orb, au alcătuit în tipari următoriul bilet : „Astăzi, la 7 sept. 1830, ne-au cercetat boierii moldoromâni“, iar îndreptătoriul, asemine orb, dregînd cîteva smintele ortografice, au așăzat tabla la teasc și au tipărit acest bilet de suvenir a ghibaciei orbilor. Aceștia lucrează manufapturi, precum : toalete, covoară, pungi, brîie și alte țesături de color (văpse) vîrstate.

La paraclisul lor ii sînguri sînt cîntăreți și cetitori. D. Koșanski este diregătoriul acestui institut. Un părinte simțitori nu poate ave pentru fiii săi mai adevărată duioșie de cîtă are acest vrednic bărbat pentru creșterea acestor nenorociți încredințați filantropiei sale. Muzica este unul din obiectile ce cu spori îl cultivează. Ii singuri compun sonate și după o frumoasă simfonie instrumentală au cîntat cu un vers duios următoriul imn :

IMNUL ORBULUI

Horul : Spun că lumea desfătează
Ale inimei simţire,
Că un soare luminează
Mii fapturi şi flori în fire,
Dar, aleu, acestea toate
A simţi un orb nu poate !

Unul : Firea ochiului arată
Ale ei frumoase odoară,
Cînd ursita ne-ndurată,
Ce din leagăn mă-mpresoară,
Ziuă, seara, dimineaţă
Ni ascunde toate-n ceaţă.

Horul : Spun că lumea disfătează ş.c.l.

Deşi raza ce sănină
Nu ne-aduce-n veci lumină,
Necolai ci ni-i părinte
Ne deşteaptă oarba minte,
Şi scăpînd d-o vie moarte,
Ne împacă iar cu soarte !

Sfîntul Alexandru, duca Novogradului, s-au numit Nevski de la biruinţa ce la anul 1241 au purtat pe malul Nevei asupra svezilor. Pe acest loc, la capătul oraşului, Petru cel Mare au zidit frumoasa mănăstire unde este şi rezidenţia mitropoliei. Biserica catedrală a Sf. Triime are o arhitectură măreaţă şi este împodobită de cîteva bune icoane, între carile se însamnă a lui Rubens, Vandic şi Mengs. Adîncă evlavie răsuflă monumentul sf. Alexandru, carele au fost apărători legei şi patriei sale. Ceva înainte încheierei zililor, el au îmbrăcat paliul monăşesc la 1264, iar a sa canonisire (sfinţire) au urmat la Vladimir, de unde Petru cel Mare cu strălucită pompă au transpurtat aice relicviile (moaştile) sfîntului. În mijlocul trofeilor militară de argint, secriul de asemine metal, trăgînd 3 600 funturi, se acopere de o stofă pe carea este zugrăvită icoana sfîntului, înfăşurată de cordonul cu steaua ordinului ce de Petru cel Mare s-au aşăzat la 1725. Cornicea (brîul de sus) a bisericei este împodobită de 20 statue de marmură, iară pilaştrii de portreturile lui Petru 1 şi Ecaterina a doua. Între odoarăle besericei se păstrează corona sfîntului Alexandru, buzduganul lui Petru şi alte preţioase dănuiri ale evlaviei. De îmbe laturile besericei se înalţă două turnuri cu clopote, dintre care unul trage 3 600 funţi. Pre lîngă aceasta mai sînt încă besericile Bunavestire şi Sf. Lazar, unde se îngroapă cii mai însemnaţi evghenişti ; aice este şi mormîntul viteazului Suvorov. Alăturea se întinde ţinterimul. Presurată de atîte mormînturi, încît se pare că nu mai rămîne loc pentru negoţ, forma ei este pătrată, avînd 2 rînduri cu galerii, şi peste tot 340 dughene, în care se vînd numai producturile fabricilor pămînteşti. [*Aici textul prezintă o lacună, datorată probabil unei greşeli de tipar ; din textul care lipseşte a rămas numai cuvîntul* alţii.] Între aceste se însemnează colona lui Lomonosov, poetul pindaric al Rosiei. Asupra unui mormînt se înfăţoşază în marmură şepte păsărele nepenite întinzînd din cuibul lor pliscurile deschise către un păsăroi întristat. Această alegorie nemerită însămnează şepte sărimani prunci carii, împreună cu părintele lor, plîng pe o mamă duioasă ! Pe alt mormînt un puternic stejar detunat de fulger înfăţoşază pe un melian oştean căzut pe cîmpul bătăliei în floarea vieţii sale ! Între aceste analuri (istorisiri) a morţei, cu neputinţă este a nu face oarecare luări aminte. Aceea însă carea covîrşeşte pe alta este marele contrast sau deosăbirea ce se înfăţoşază între capitile uliţii numite Nevski Prospekt, care, precum s-au zis, începe în chentrul oraşului, la admiralitate, şi se încheie aice în mănăstire. Acolo se uneltesc mijloace de a lupta cu stihii şi cu oameni, a subgiuga pămînturi, a aduna odoară, acolo mărirea pămîntească ţine loc de nemurire, şi dorinţa de a o cîştiga acopere pe viitorime cu un hobot nepătrunzători ! Dar aice, negura fandaziilor ce au orbit pe om în cursul vieţii pere pe rîpa mormîntului, şi raza adevărului atunci răsare cînd ochiul se închide în vecinicul răpaos ! În mănăstire lăcuiesc 100 călugări, al căror igumen este însul mitropolitul, astăzi preasfinţia sa păr[intele] Serafim. Pentru învățătura părței bisericești este aice o frumoasă academie, un seminar și o școală normală, unde 300 juni petrec cursul învățăturilor, din carii se orînduiesc parohi sau profesori pe la alte seminarii. Învățăturile aici înurmate sînt : teologhia, filozofia, literatura, matematica, limba siriască, elinească, ghermană, franțeză și rosiană. Biblioteca academiei se alcătuiește din 7 000 tomuri, avînd și un cabinet de fizică. De însemnat este că acel dintîi siminar în Rosia s-au făcut la anul 1671 de învățatul moldovan prințipul Petru Movila, fratele domnului Moldovei, carele în urma întîmplărilor politice a patriei s-au tras în Rosia, unde a sale rare însușiri l-au înălțat la treapta de mitropolit Kiovului. Academiile de Moscva, de Novograd și Cernikov sînt datoare urzirea lor tot acestui bărbat cuvios.

Biblioteca publică este în fața palatului împărătesc numit Anișkin. Fațada ei informează piața teatrului nou, carele cu alte zidiri însemnate, în chipul lui Pale Roial din Paris, va fi o măreață podoabă a lui Nevski Prospekt. Învățatul și zilosul Poloniei episcop, anume contele Zaluski, adunînd în curs de 43 ani o bibliotică aleasă de 200 000 tomuri, împreună cu un venit de a o înmulți în tot anul au fost dănuit-o Varșaviei, spre publica întrebuirea. După luarea Varșaviei cu asalt de Suvorov, această bibliotică s-au adus aice, adăogîndu-se de atuncea cu vro 100 000 tomuri, mai ales supt domnia împăr[atului] Alexandru, protectorul luminărei naționale. Între multe ediții și manuscripte prețioase să însamnă un Plutarc vechi, Epistoliele sf. apostol Pavel, scriptele sf. Avgustin și tractatul încheiet la Luțk între Petru cel Mare și domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir, întărit în Ieși la 11 iunie 1711. Alte manuscripte hunice, arabice și de sanscrit îndeletnicesc pe orientaliștii învățați. Fieșicare doritori știinților capătă aice în sala cetirei orice carte iertată. Toate institutúrile împărătești au a lor bibliotice, iar între ale particularilor se însamnă a canțelariului Romeanțov și a contelui Razumoski. Tot pi Nevski Prospekt se află acea întinsă zidire numită Gostinoi Dvor, adică curtea de *[aici textul prezintă o altă lacună, datorată probabil unei greșeli de tipar].*

Spre îngrijirea sănătăței sînt în Petersburg 3 spitaluri militare și 3 politicești, ospițiu pentru nașterea femeilor îngrecate, o casă unde hultuiesc copíei și alte mici spitaluri a instituturilor. În aceste lăcaș[uri] de faceri de bine săracul neputincios, de orice relighie, află adăpostire și agiutori de doftorie ; bărbații se agiutorează de invalizi dreși întru această epanghelmă, iar femeile de călugăriță, numite surori de îndurare. Împărăteasa Maria Teodorovna au întemeiet ospiții maicilor, alese numai dintre văduve cu bune purtări. Acele cu putere se deprind întru căutarea bolnavilor la spital au la case private, puind giurămînt cum că vor plini cu sfințenie însărcinarea lor. Spre semn ele poartă pe piept, pe o corde verde, icoana Maicii Precurate cu înscrisul : „Mîngîierea întristaților“, iar pe altă parte se cetește cuvîntul *îndurare*.

Spre ținerea ospițiului, casa orfanotrofiei, carea are un venit de cîteva milioane, numără pe tot anul 230 000 ruble. Aceste maice, trăgîndu-se din soțietatea lumească, se leapădă numai de plăcerile ei, iar nu de îndatorire de a fi aproapelui său de folos în toată viața, în carea cu camîtă răvarsă asupra sărimanei omeniri agiutoriul ce ele priimesc.

Aproape lîngă institutul vindecărei să află acel cumplit, dar neapărat, unde se fabrică uneltile omorîtoare, adecă arsenalul nou sau armăria, care varsă și tunurile. Această zidire foarte întinsă, cu 2 rînduri, are fațada împodobită de semne ostășești. La rîndul de gios se lucrează în 12 sale părțile tunului, și cu mașine de aburi li să fac țevii. În o sală măreață să păstrează, la rîndul de sus, multe arme vechi a cavalierilor teutoni, orînduite în frumoase figuri. 60 cuptoare ard și 1 000 de meșteri asudă neîncetat întru gătirea armelor. În arsenalul vechi se văd, între lucrurile curioase, steagul streliților, pe carii Petru cel Mare i-au stărpit. Acești ieniceri a Rosiei vechi închipuise pe o parte a steagului iadul, umplut de toate neamurile ce nu era streliți, iar pe de altă parte au înfățoșat paradisul, plin de ipochimene a tagmei lor. Aice se văd nenumărate și feliurite arme cu 20 și 100 gure de foc, ce se întrec în chipul de a omorî mai iute și mai mulți oameni, care arme însă astăzi nu se mai întrebuinţază. Între steagurile streine se vede standarta confederaţiei a lui Kosţioşko din războiul 1795, carele curmasă fiinţa Poloniei, pe carea însă la 1815 marinimosul Alexandru au chemat iar în viaţă. Burza, unde în toate zilele se adună bancherii, neguţătorii şi capitanii de vasă, spre încheierea contracturilor sau vînzărilor, este aşăzată pe promontoriul (piscul) a lui Vasile-Ostrov şi se însamnă prin o măreaţă frumoasă arhitectură.

Forma bursei este ca templul lui Tezeu de la Atina, avînd în lungime 55, în lăţime 41 şi înălţime 14 stînjini, încungiurată de un peristil de 44 coloane de rîndul doric. La mijloc are o sală foarte mare, ce se luminează de o fereastră făcută în bolta acoperemîntului şi se împodobeşte de bustul colosal a ziditoriului, împ[ăratul] Alexandru, şi de portretul m[ăriei] sale împ[ăratului] Necolai, protectorul negoţului.

În giurul salei sînt 8 mari apartamente, cu scriptorii pentru facerea dreselor şi pentru arătarea prubelor de lucruri de vînzare. Faţa bursei are o piaţă mezocercuitoare cu căi şi palustrade de granat, de unde se coboară 2 drumuri la limanul Nevei. Spre înlesnirea transportului celor discărcate, la îmbe laturile pieţei se înalţă 2 colosale coloane rostrale, avînd la postument statuile lui Neptun şi a Nevei, iar în vîrful lor fanare spre povaţa vaselor noapte călătoare. În dosul bursei s-au făcut o nouă piaţă, cungiurată de copaci şi canghele de fier, unde să depun producturile aduse din tuscinci părţile pămîntului. Uneori, la venirea vaselor streine, să văd ca din arca lui Noia ieşind elefanţi din Asia, cai din Englitera, cîni de vînat cu labe de raţă din Australia, momiţă de Africa, papagali din Brazilia şi o ceată de fimei engleze, pre carile damile Rosiei le întrebuinţază doice sau maştege. Să văd asemine copaci şi fructuri aduse de la antipozi, spre îndestularea gustului delicat. Aceste vădesc că neobosita lucrare a negoţului au hultuit climile, şi odinioară va face din toţi oamenii pămîntului un singur neam. În faţa piaţei de arme este pe Neva podul cel mare, numit Troiţkoi, lung 300 stînj[eni], aşăzat pe 33 pontoane şi împodobit cu înaurite fănare, iar la mijloc cu 2 chioscuri pe carele flutură pandiera oraşului. Acest pod, ca şi celelante, sînt aşa făcute încît la timpul plutirei, după miazănoapte, să deschide în două locuri pentru trecerea vaselor cu catarg ce să suie sau să coboară pe Neva. Din mijlocul podului să înfățoșază acea mai frumoasă zugrăveală : în fundul ei domnează maiestoasa burză, înaintea căria pe luciul apei zboară vase și repede caice.

La capul podului din dreapta Nevei se înalță din sînul apelor cetatea numită Sanct-Petersburg, îmbrățoșată de ramurile Nevei. Petru cel Mare au intemeiet-o, păn a nu zidi orașul, și spre sporirea lucrului singur cu ai săi curtezeni au dat mînă de agiutori. Zidul cetăței despre Neva este de granit, avînd o frumoasă poartă, unde sînt însămnate acele de frunte răvărsări acestui rîu, carea păn acum au mers tot sporind. În mijlocul cetăței este biserica sf. apostoli Petru și Pavlu, asupra căria, în forma holandeză, să înalță un turn înaurit de 385 palme înalt. Beserica are 3 altare, cu frumoasă veche catapiteasmă. Între odorîle sale păstrează veșmintea arhierească a Domnului nostru Iisus Hristos și candelabre făcute de mîna lui Petru întîi. În această beserică răpoasă rămășițile muritoare a suverenilor Rosiei. Sarcofagele (secriele) lor sînt simple, de granit, acoperite de o aurită stofă, pe carea se află cusut numile răposatului. În dreapta besericei este mormîntul lui Petru cel Mare, a soției și a fiicei sale Elisaveta. Sarcofagul împăratului se însamnă de o medalie în aur, înfățoșînd de o parte portretul său, iar de alta pe Iraclie răsuflîndu-se după osteneala lucrului. Care aligorie chiar au adeverit-o acest bărbat extraordinari. Spre stînga zac împ[ăratul] Pavlu cu soția sa și împ[ăratul] Alexandru, pe carele tot omul simțitori îl binecuvîntează în aducerea aminte ! Păreții besericei sînt împodobiți cu 500 steaguri luate de la feliurite nații. Între acele adusă din Varșovia sînt cîteva a moldovenilor, pe carele perduse în bătălie cu polonii.

Într-un templu se păstrează aice vestitul caic numit *Le gran sir*[4] (marele domn), carele întîi au dat lui Petru idee de a face Rosiei o flotă. La 1691 Petru aflînd din întîmplare acest caic durat de moșul său pentru preumblare pe Volga, au început, cu agiutoriul profesorului său

---

[4] *Le grand Sire.*

Tumerman, a se deprinde în plutire pe un lac, neavînd încă Rosia pe-atunci vreo mare. Și 20 ani mai apoi acest vas s-au adus la Kronstat, spre a sărbi ziua urzirei flotei rosiene, de carea acest caic se poate socoti ca un strămoș. 22 vase de linie, 60 fregate și 300 galere înșirate în linie de bătălie făcea paradă înaintea caicului, în carele, supt pavilion împărătesc, Petru șede la cîrmă. 4 admirali îl mîna cu vîsle și un feldmarșal făcea datoria de artilerist. În acest chip *Le gran sir* au cungiurat toată flota și, trecînd înaintea fieșcărui vas, acesta-i închina pavilionul său și îl ura cu o salvă de artilerie.

În cuprinsul cetăței se află palatul monetei, în carele se taie bani cu agiutoriul mașinilor de aburi. Deplinătatea acestora au agiuns la un grad vrednic de mirare. La fieșcare minut se fac aici 60 bucăți ; cerîndu-se trebuința se pot fabrica pe zi la 3 sute mii ruble. După ce se pune mașina în mișcare, meșterii stau marturi a ghibaciei sale și, ca la moară, toarnă numai bucăți de metal, pre care îndată le culeg prefăcute în lucitoare monetă, ce o adună în saci. Afară de Petersburg și în Tiflis, nu se mai poate tăie monetă. Aici în cetate se păstrează visteriile împărătești, iară cazamatele sînt pentru arestanții statului. Pe una din tării flutură pururea pavilionul oștenesc. Primăvara, cînd se sărbează ziua dizghețului Nevei și a de nou plutirei, cetatea o urează prin salve de artilerie, iară gubernatorul pleacă de aici într-un caic și, întîi trecînd rîul, face împăratului reportul său, cînd toată Neva se acopere iar de înmiite vase. Aproape de cetate se vede pe malul Nevei căsuța de lemn în carea au lăcuit Petru cel Mare în epoha zidirei orașului. Pentru păstrarea acestui monument, s-au încungiurat de o casă de piatră, și tot călătoriul cu sevas calcă supt acel acoperemînt. Aice se vede o icoană cu carea Petru au fost la bătălia de la Poltava și un caic durat de însuși mîinile sale.

O parte a insulei numită a apotecarilor (spițerilor) este cuprinsă de grădina botanică, plină de prețioși copaci și plînte din tot pămîntul. Cele din clima ferbinte cresc în florărie, care și vara se încălzesc. Aice se vede copaciul cafelei, a căruia poamă era la început de doftorie, apoi de lux, iar astăzi au agiuns ca pînea cea de toate zile, copaciul camforei, din carele iese acea rășină vindecătoare, ale căruie frunze asemine miroasă, arburea pînei, ce cuprinde o sățiitoare și mănoasă făină, arburea vaceina, căria poamă face un lapte răcoritori. Se vede și fenicul, ce cu frunză urieșă umbrează pe lăcuitoriul în mijlocul arșiței, și mii alte plînte de Dumnezeu pentru vietăți urzite, iar aice spre folosul învățăturilor adunate.

Nu cred ca grădinăria practică să fie aiure mai bine cultivată decît în această climă, care de sine alta nu naște fără sălbateci copaci. Măiestria însă au deplinit această lipsă și au înfrînt încă legile timpurilor anului. Primăvara se vînd aice fructuri de toamnă, și cele de vară sînt coapte iarna. Tot anul apoi, în toate zilile, se găsesc orice fructuri cineva ar pofti : pepenii, zămoșii, ananase, persice, prune, poame și fragi, anghinare și cele mai alese legumi. Aceste toate au fața și fiziognomia patriei lor, dar gustul foarte puține. Vara, fiind mare ieftinătate, persica se vinde cîte o giumătate rublă, funtul de poamă 2, un ananas 6 și c.l. Mare îmbielșugare este de zmeură, ci-i foarte frumoasă și se vinde până la 30 capice funtul. Mergînd cineva la piața fructurilor, privirea frumuseței și a îmbelșugărei lor îl face a se socoti în Franția sau în Italia ; voind însă a le cumpăra, nu tîrziu înțelege că se află la Petersburg. Fructurile ce mînîncă poporul sînt niște mere cliocva și porumbele.

Preumblarea publică în timpul frumos este grădina de vară, aceea de la palatul Taurida, zidit pentru cneazul Potemkin, în carele se află multe lucruri vrednice de vedere, și Ecaterini-Hof, dar cea mai plăcută disfătare sînt Kameni-Ostrov, Elaghina și Krestoski, toate inzule înformate de ramurile Nevei. Palaturi, case și chioscuri cu deosăbite gusturi, împodobite și presurate de înmiite flori, desfătează privirea trecătorilor și fericesc pe lăcuitorii carii se grăbesc a-și lăsa casile din oraș, spre a gusta plăcerile trecătoare a timpului frumos. La Kameni-Ostrov este un palat împărătesc cu grădină englizască și un teatru, unde vara să înfățoșază comedii franțeze. Aceste locuri se înviosază mai ales în zi de sărbătoare de elegante ecvipajuri, călăreți și pedeștri de feliurite neamuri a capitaliei. Krestaski este chentrul îndeletnicirei poporului, între carea se însemnează aceea numită munți lunicători. Din înălțime a 3—4 stînjini, pe o foarte plecată cale de scînduri pardosită, damile și cavalerii, șezînd pe un căruț, pleacă cu atîta repegiune încît pornitul căruț de sine urmează în șăs cîteva minute. Aseminea îndeletnicire se face mai ales iarna, pe munți de gheață, supt a cărora boalte poporul găsește plăcute mijloace de a se încălzi.

Din aceste cîmpuri elizeie a disfătărei, preumblătoriul vede pe celala[l]t mal a Nevei satul Ohta, ce înfățoșază pe industrie și sîrguință. Acolo fabricanții țese postavuri, cit, mătăsuri și multe alte stofe, carele se apropie de a agiunge pe acele fabricate la apusul Evropei.

Teatruri sînt în Petersburg 4, în carile se reprezentează în limba rosiană, franțeză, italiană și ghermană. Teatrul național se sîrguiește de a îndeplini această îndeletnicire, care cu înțelepciune întrebuințată este un institut folositori. Shoală fiind de moral, sateră pentru răle deprinderi și organ simțirilor lăudate, muza rosiană de nou au înfățoșat oarecare prube ce s-au încununat de publecul aplauz (priimire). Multe soțietăți de filantropi de boieri sau dame organizate răvarsă lumină și faceri de bine asupra compatrioților săi, găsind întru aceasta plăcere și laudă. Între punțile orașului se însamnă mai ales acele două de fier, unu-i în forma gotică, altu eghipteană, de pe canalul Fontanka. Aceste punți, neavînd la mijloc nici un picior sau razim, sînt aninate în înălțime de 20 stîn[jeni] pe niște vergi de fier, dar așa de trainice încît ecvipajile și carîle neîncetat le petrec în fuga cea mare. Împodobirea punților este elegantă, cu figuri și basrelieve înaurite. Precum Neva, asemine canalurile poartă vasă încărcate de producturi, proviant, provizii, cherestele ; aseminea încarcă toată necurățenia orașului. Pentru ferirea caselor de foc și agiutoriul la aprinderea lor sînt orînduite măsuri de poliție atît de nemerite încît rareori se întîmplă o așa nenorocire. În fieșcare din 12 cvartire ale orașului se află cîte un turn de lemn, 48 pompieri (tolumbagii) cu un ofițări, 3 pumpe de vară și 5 de iarnă, cu sobe. Soldatul stînd pururea în turn de pază la întîmplare rădică ziua nişte stegurele, iară noapte fănare, al căror număr şi formă însamnă locul focului, unde îndată se porneşte agiutoriul cu acea pripă încît de la un capăt a oraşului la altul este datori a sosi în 39 minute. Toate casele de piatră au de lemn sînt cu table de fier acoperite. Liniştea carea domnează între lăcuitorii din toate stările vădeşte că fieşcine, nu numai că-ş ştie datoria, dar o şi urmează ; de aceea nu se vede nici certe între cii mai ordinari oamini. Curăţenia uliţilor este mare ; fieşcare proprietari de casă este dator a pardosi şi a ţine uliţa curată pe cît să întinde locul său. Drept aceea, unul sau mai mulţi portari ai casii mătură, adună şi cară noroiul sau pulberea, în toată dimineaţa şi în multe rînduri de peste zi, de pe partea lor, pe care vara sînt îndatoriţi a o uda. Guvernul face multe cercări spre a putè nemeri chipul unei bune pardosele.

Metodul lui Mak-Adam, de pe care este lucrată uliţa lui Nevski Prospekt, nu îndestulează dorinţa. Mala-Miliona s-au pardosit de nou cu parcheturi de brad, spre a cerca trăinicia sa. De va răspunde aşteptărei, atunci are îndeobşte a se pune în lucrare, cînd atunci va lipsi cumplitul vuiet pricinuit de repegiune ecvipajilor (trăsurilor), de care nu numai se asurzesc urechile, ce încă se clatină pururea casile ca de cutremur, ce din norocire aice niciodată nu se întîmplă, căci în alt feli nu ar putè ţine casile, a cărora temelie neadînci sînt răzămate pe şarampoaie.

Între palaturile plăcerei din apropierea capitaliei se însamnă Strelna, Pavlovski şi Oranienbaum, dar acel mai vrednic de vedere este Peterhof, în depărtare de 25 verste. Acest lăcaş împărătesc să află pe o înălţime a ţărmului mărei, la gura Nevei. Petru cel Mare au ales locul şi au orînduit a se zidi palatul de arhitectul Leblon, pre carele împ[ărătesele] Elisabeta şi Ecaterina l-au adăogat. Poziţia sa şi îndestulatele ape prefăcute în fîntîni săritoare, cascade şi bazinuri a grădinei engleză, ce se rîurează de mare, fac pe acest lăcaş mai plăcut între multe altele împ[ărăteşti] aşăzări. Pentru de a vide pe Peterhof în toată a sa frumseţe să cuvine a-l cerceta la 1 iulie, cînd se sărbează ziua m[ăriei sale] împărătesei. Atunci cu o zi mai nainte, şi mai ales la agiunul serbărei, încetează desimea ecvipajilor și vuietul capitaliei, carea mai toată să transportează la Peterhof. Drumul de frunte, cărările, Neva și marea se acopăr la zori de zi de trăsuri, călăreți, pedeștri și vase de aburi, întrecîndu-se de a agiunge mai întîi la chentrul plăcerei. Vara aceasta s-au numărat ca la 300 000 oaspeți din toate părțile adunați acolo, carii, neputînd încăpe în cvartire, au tăbărît în cîmp prin corturi.

Palatul, cu două rînduri, zidit pe rîpa înălțimei, are despre mare o tărasă mezocercuitoare cu balustradă, statue și scări mărețe ce se cobor la grădini. Din acest loc se disfătează ochiul asupra unei priviri minunate ce înfățoșază mulțimea adunărei, deosebirea și înavuțirea portului și a uneformelor, mai ales ale gvardiei cei nouă din lăuntru palatului, ce întrece pe toate alte în frumuseță. Mai însămnată fîntînă săritoare este aceea numită a lui Samsom ; statua colosală acestui irou este de bronz înaurit și-l înfățoșază în faptă cînd spintecă gura leului, din carea se înalță vîjiind o colonă de apă groasă de 2 și înaltă de 36 palme. Frumuseța aceasta se adaoge cînd soarile se află la spatele privitoriului ; atunci razile sale, răzbătînd pintre picăturile apei căzătoare, informează plăcutul arc în ceri sau curcubeul. Alte statue de zîne și fiară săgetează apoasele raze, pentru care luceşte a lor înaurire.

Din parterul de gios palatul se înfățoșază supt altă formă, căci toată rîpa informează o fațadă apoasă, unde din groatele de sus apa, ca o pînză privizie, se răvarsă deasupra treptelor de marmură acoperite cu file de aur. Afară de aceste sînt groate cu scoice de mare îmbrăcate, 30 alte fîntîni maiestroase, 10 cascade și multe alte gustoase înfrumusețări la tot pasul schimbă forma grădinei. Aice este chioscul lui Petru cel Mare, numit *Mon plezir*[5] (plăcerea mea), unde se văd apartamentile, mobilile și straile acestui împărat, și o galerie de cadre, în care petrecea Ecaterina a 2-a. De altă parte este chioscul Mariei, ca acel de la Paris ; lîngă acesta sînt 2 bătrîni stejari plîntați de mîna împăratului Petru. Însă toate aceste feliurite frumsețe samînă ca o maghie, cînd la un semn dat să înluminează palatul, grădina, fîntînile și vasile ce plutesc în fața grădinii. Atunci apa și focul, două stihii împrotivitoare, unesc puterea și horul lor de a priface noaptea de plăcere în o zi strălucită. M[ăria] sa imp[ăratul] și împărăteasa, cu familia lor, petrec această seară în sînul noblesei și a tagmei neguțătorilor, carii, ca și împăratul, poartă domina spre semnul balului de mască. După aceea împ[ăratul] cu familia sa i curtezenii și noblesa cercetează grădina, în care răsună din loc în loc horuri de muzică militară.

---

[5] *Mon plaisir.*

Aice la Peterhof este fabrica împărătească de hîrtie și alta de lucratul pietrilor prețioasă, care îmbe se mișcă de mașini de aburi.

Zidind Petersburgul în favorul negoțului, Petru cel Mare s-au îngrijet de a-i găti un liman sigur și o tărie de a apăra gura Nevei, pe undi dușmanii ar fi putut atacarisi capitala, ce atuncea se afla chir pe hotarul împărăției. Drept aceea, în golful Finlandiei au ales insula Retuzari, depărtată 40 verste de la Petersburg, pe carea au zidit orașul Kronstadt. Spre încheierea comunicației cîteva piroscafe călătoresc în toate zilele într-aceste două ponturi. Schela îmbărcărei este la englezul Bert, unde se află o formă de mașină de aburi și de călătorie de fier. Între acele dintîi se însamnă un feresteu de tăiet scînduri, carele supt privigherea numai a cîțva oameni prin mașină de aburi taie pe zi o mie de dulapi. Se poate giudeca folosul ce o asemine mașină ar putè aduce într-o țară nu îndestul impoporată, a căria lucrare nu atîrnă de înghețul apelor, de lipsa sau reavoința lucrătorilor, și care mașină, fără oboseală, zi și noapte tot anul, cu mare deplinătate face lucrul său, putîndu-se așeza pe vîrful munților sau în șăs, oriunde ar cere trebuința. Piroscaful sau focoscafa este un vas mare, pe carele în loc de vîsle îl mînă două roți de fier făcute în forma celor de moară. În fundul vasului se află cuptoriul și căldarea peste tot înfundată, în carea ne-ncetat ferbe apa, a căria aburi, neavînd altă răsuflare, iesă pin o țevie ce este îndreptată către mehanismul mașinei. Puterea aburilor pune în mișcare oarecare roticele, care apoi împărtășesc umbletul lor la îmbele roate mari așăzate la coastele vasului. Prin acest mijloc vasul plutește în contra cursului rîului şi a vîntului, dar, fiind acesta priitori, se mai întind şi pînzile pe catarg, cînd atunce vasul dispică undele cu îndoită repegiune. În fundul vasului sînt cămări curate şi comoade pentru petrecerea călătorilor şi un tractiri. Se înfăţoşază o frumoasă priveală carea să mai dischide întrînd în golful Finlandei, pe a căriia ţărmure despre amiazăzi se află palaturile împărăteşti Stelna, Oranienbaum şi Petershof. După o călătorie de 2 ceasuri, cînd, pentru cuvîntul rătunzimei pămîntului, capitala se pare acufundată în mare, şi cu ocheana numai vîrful admiralitatei se poate vede, răsar despre altă parte din sînul apelor turnurile Kronstatului, cungiurate de mii catarguri ca de un codru disfrunzit. În apropiere se vede că acea insulă abie iese peste faţa mărei şi că mare osteneală s-au cerut de a se face aice atîte puternice ziduri. În epoha lui Petru, cînd nu se cunoştea piroscafa, această călătorie au fost mai grea şi de primejdie pentru vase mici. Petru cel Mare, plutind odineoară la Kronstat cu cîţiva ambasadori, cărora voiè să arate oarecare lucru, s-au văzut cuprins pe mare de o cumplită furtună. Ceriul întunicat scăpăra de îndesite fulgere, iară marea răspundea la vuietul tunetelor, şi şalupa să părea în tot minutul aproape de a fi înghiţită în undele întărtate. Teama morţei era zugrăvită pe faţa ambasadorilor, carii, nedeprinşi la asemine tractarisiri, unul dintr-înşii, apropiindu-se de Petru, îl giura în numele lui Dumnezeu de a se trage la un liman apropiet, zicînd : „Luaţi m[ăria] voastră aminte că veţi răspunde de viaţa me, şi ce va zice împăratul meu de voi peri ?“ Neînfricoşatul Petru i-au răspuns zicînd : „Nu te îngrije de aceasta, domnule ambasador ; Dumnezeu nu te va îneca fără mine, şi atunci stăpînul dumitale n-ave de la cine să te ceie !“ Dar ghibacia lui Petru întru mărinerie l-au scăpat din această primejdie.

Tăriile Kronstatului, ce se adaog de-a pururea, alcătuiesc o cetate de frunte, apărată de 1 040 gure de foc şi de o flotă numeroasă. Între aceste înaripate cetăţi plutind, piroscaful trage la molo, adică la discălicătoare, ce furnicează (plină ca de furnici) de mărineri, neguţători şi soldaţi, al căror număr vara se suie la 30 mii, sosiţi aice din toate părţile pămîntului. Garnizonul este de

17 000 ostași. Orașul are peste o mie case, 5 biserici ortodoxe și luterane. Între lucruri mai vrednice de videre este canalul, holandezește numit doc, zidit de Petru cel Mare. Cînd vasul are a se drege, atunci se aduce în acest canal, din care să scoate toată apa, spre a lăsa vasul pe uscat. Canalul este lung 740 stîn[jeni], lat 15 și adînc 7, iar bazenul (havuzul) are 125 stî[njeni] în lungime și 75 în lățime. Măcar că fundul canalului este mai gios decît cumpăna mărei, maiestroasa lui îmbrăcăminte de granit împiedică pe apă de a izvorî din pămînt. Un vas de linie s-au dus aice spre a fi îmbrăcat cu table de aramă. Agiungînd în doc, s-au închis ecluziile (stavilile) și s-au pus în lucrare mașina de aburi, a căria putere se potrivește cu aceea de 183 cai. Prin acest mijloc apa scurgîndu-se, rămase vasul pe fund, unde meșterii împlinesc lucrul lor. După aceasta se dischise iarăș stavilile, și apa năvălind în doc cu o putere înfricoșată, au rădicat vasul, carele de acolo au plutit iar în liman. În acest feli se pot aice drege 18 vase deodată. Un molo de 400 st[înjeni] se întinde din oraș pănă la limanul oștinesc, care poate cuprinde 30 vase de linie și alte mai mici. Comendantul acestui liman este un contr-admiral, carele acuma se numește Mih. Nicolai Vasiliev, cavalier a deosebitelor ordine ; acest vrednic marineri este un moldovan de la Botoșani, care în curs de 30 ani au agiuns, prin a sa bravură și învățătură, la postul însemnat, prin care vădește că compatrioții noștri ar putè împlini orice feli de slujbe. Arsenalul este cungiurat de un canal, pe carele se transportează la liman materialul cuviincios pentru ecvipirea (gătirea) flotei. În curtea arsenalului sînt înșirate cumplitele unelte a bătăliilor de mare, anghere colosale și alte fierării ce să păstrează încă de la Petru cel Mare, carele însuși au fost meșter și întru aceasta, precum au arătat la fabrica lui Miler, unde cu mîinile sale au lucrat 18 puzi de fier, întrebuințînd la aceasta pe curtezanii săi de a-i căra cărbuni, de a umple cuptioarăle, a sufla foile ș.a.

La înturnarea sa în Moscva, Petru cel Mare au vizitat pe d. Miler, proprietariul fabricei, și arătîndu-i a sa mulțămire despre rînduiala ce au aflat acolo, îl întrebă cît dă unui lucrători pentru facerea unui pud de fier ? Miler au răspuns : „Cîte 3 copeice“. „Aşadar, d-ta m-ei plăti pentru 18 puzi ce ţ-am lucrat“, îi zise împăratul. Miler, scoţînd 18 galbini, îi numără lui Petru, adăogînd : „Unui fabricant ca măria voastră nu se poate da mai puţin de un galbăn pe pud“, dar împăratul l-au încredinţat că n-au lucrat mai bine decît un altul şi de aceea nu se cade mai mult. „Cu aceşti bani, au zis, îmi voi cumpăra o păreche de scarpe, de care am lipsă, fiindcă aceste ce port îs cîrpite şi stricate.“ Luîndu-şi apoi simbria, mers-au de ş-au cumpărat scarpe nouă, pre carele, purtîndu-le, arăta şi zice : „Eu mi le-am agonisit, cu a mea osteneală, ca un bun iconom, carele priveghează şi dă mînă de agiutor la toate trebile casnice“. Petru cel Mare deopotrivă preţuia toate trebuinţile statului, pre carele înviosea cu a sa pildă şi energhie. Ferice de o naţie carea, în epoha reformei sale, are un prinţip însufletit de asemine sentemente, sfinţind toate minutele vieţei pentru binile patriei şi făcînd toate pentru dînsa, şi nimic numai pentru sine. În apropierea arsenalului este căsuţa de lemn în carea lăcuia Petru cu Menjikov, cînd se lucra Kronstadu, şi cîţva bătrîni stejari plîntaţi de mînile acestui împărat. Aice să vede şi un mic monument a lui Domanenko, ofiţeri de marină, carele la 1829, aproape de Siţilia, aruncîndu-se în mare spre scăparea unui mariner, însuşi au găsit acolo mormîntul său. Adevăratul iroizm deopotrivă preţuieşte curajul de a omorî pe duşmani şi de a mîntui pe un nenorocit. În biserica Sf. Andrei se păstrează cordonul ordinului acestui sfînt, carele s-au dat lui Petru, cînd, ca un capitan de fregată a flotei, ce însuşi au urzit, într-o bătălie de mare au luat în persoană cu asalt o fregată a duşmanilor, în carea cu sabia în mînă el întîi s-au suit. Spitalul ostenesc este pentru 2 500 bolnavi marineri. În shoala piloţilor (celor ce cîrmuiesc vasul) se învaţă cu deplinătate această măiestrie teoretică şi practică. Pe culmea casei este telegraful, carele corespondează cu capitanii şi cu vasile a înainte poştelor, iar în curte este pe uscat un brig spre deprinderea marinerilor începători de a se sui pe catarg şi pe funii ş.a. În fabrica funiilor se fac în toate zile 60 mii puzi de funii, iar pităria coace pe zi 700 puzi de posmagi sau biscopt. În limanul negutătoresc încap la 1 000 vase, care sînt înşirate ca nişte uliţi regulate. Supt domnia m[ăriei] sale îm[păratul] Nicolai s-au adaos aice cîteva tării însămnate ; acea mai frumoasă este despre apus, făcută toată din granit în poligonuri tăiet, după forma celor străvechi zidiri ce se văd în Italia. Supt aceste tării se află cazemate bune şi uscate pentru lăcuinţa soldaţilor. Apropierea de Kronstad vine în faţă acoperită de cetăţile Kronşlot, Kotolin şi cîteva baterii plutitoare, carele ar pune peire asupra vasului ce ar cuteza să se apropie în putere. Iarna comunicaţia cu Petersburg se face pe gheaţă, pe carea se aşază o poştă, tractiruri şi alte chioscuri de petrecire şi semne de a nu se putè rătăci călătoriul.

În timpul plutirei anului acestuia au întrat la Kronstad aproape de 1 500 vase de negoţ şi au ieşit 1 360 încărcate cu producturile Rosiei. Mărfurile aice venite, neputînd a se transpurta înainte tot cu acelea vase, se descarcă în mai mici, pe care cîte 5—6 le trage un piroscaf în susul Nevei, pînă la vama din capitală. Din partea Ladogăi aduc în toate zilele provizii, de carele toate canalurile sînt pururea cu îndestulare încărcate. Pînea este gustoasă şi nu mai scumpă decît pe la noi ; însuşi lucrătorii cii ordinari mînîncă franzele albe. Vinul obicinuit este a Franţiei ; cel mai ieften se vinde cîte 9 lei oca. Vinul moldoromân, lucrat cu oarecare ştiinţă, putînd a suferi călătoria de mare, s-ar face aice un mare ram de negoţ. Băuturile Rosiei, afară de rachiu, sînt chisliştea şi idromelul ; acest de pe urmă întrece în bunătate toate alte băuturi răcoritoare făcute din producturi coloniale. Apa Nevei este aice singură ce se poate be şi, limpezită prin o maşină, este sănătoasă şi plăcută. Un strein se miară de mulţimea porumbilor, de care sînt acoperite brîile caselor, turnurile şi însuşi uliţile. Cuvîntul este că fieşcare casă privată şi acele publice, precum Gostinoi Dvorşia, ţin cu cheltuiala lor un număr de porumbi, pre carii aice nime nu cutează a-i mînca, drept semn de sevas relighios ce au rosienii pentru această pasere, ca pentru simbolul Sf. Duh. Poporul Rosíei are încă cîteva orighinale deprinderi. Sînt cetăţeni carii, dînd elemozina săracilor, întorc ochii într-o parte, urmînd după Scriptură, carea zice : „Să nu vadă dreapta aceea ce dă stînga“. Nepilduită pe aiurea este avuția sclavilor (krepusnoi), din carii unii au cîte un milion ruble capital. Contele Şeremetov are un mare număr de acest feli de oameni. Cel mai înavuțit boieri este Dimidav, proprietari de minile de aur, carele dau pe an 5 milioane ruble venit. Între fabrice se însemnă mai ales acea de steclă, prin mărimea bucăţilor de oglindă şi de geamuri, pentru care la multe case se văd ferestri de un singur sau 2 geamuri.

Descrierea cu amănuntul a tuturor lucrurilor vrednice de vedere, a mărirei, a ospitalitatei și a luxului boierilor de aice ar umple un întreg tom de curioase istorisiri, dar scoposul călătoriului au fost numai a da compatrioților săi o idee despre aceste și de a ațîța dorirea celor ce pot călători ca, aflîndu-să în o țară străină, să cerceteze cu amănuntul toate, pentru a lor îndeletnicire și folosul patriei, în care să aducă bunele deprinderi și îmbunătățirile viețuirei soțiale, ca, aflîndu-se în Evropa, să nu mai fie socotiți întru aceste moldoromânii lăcuitori ai Asiei.

[EXTRACT DIN CĂLĂTORIA UNUI MOLDOVAN LA ROMA]

Din istorii știm că Moldova, care la romani să numea *Dacia Transalpina*, era lăcuită de colonii aduse din Italia și că spre apărarea aceștii posesii despre năvălirea varvarilor sarmati și schiti în multe locuri au zidit cetăț și tării, unele din nou, altile pe surpările cetăților *ghete*, precum Augustia, în cinstea împăratului, astăz numită Roman, Munițipium Iasiorum, astăzi Ieșii, de la numele leghioanei iasiene, una din cetile romane ce au fost însărcinată cu păstrarea acestei provinții. Lipsa științei arheologhice au împiedecat pănă acuma pe lăcuitori a face descoperiri de anticvitale. Dar acele prețuase odoare, adevărate titluri a unei strălucite moșteniri, înalță amorțitul lor glas din anticele mormînturi, strigînd : „Trecătoriule, dizgroapă-mă, scoate a ta și a me rugină, prin mine vei afla cine ești !“ Încît în dese rînduri asemene întîmplare au scos la lumină din sînul patriei noastre vrednici de mirare obiecturi, de care apoi neștiinta sau nepăsarea ne-au lipsit, fiind unile astăz podoaba cabinetelor străine, iar altele pătimesc a doua lor înmormîntare. În cursul petrecerii Pre Î. Domn la Galaț s-au făcut o aflare interesantă, la ruinile cetății Ghertine, lîngă gura Siretului, unde și învățatul D. Cantimir au fost găsit inscripții și medaile, discoperindu-să acuma o monedă și cărămizi romane cu numele leghioanei. Vara, lîngă mănăstirea Bogdana, pe moșia Gotinaș, lucrînd oamenii la pietrărie, au găsit în o stîncă un mic vas antic, înalt de 6 palmace, lat 4, plin de monede [de] argint, ca 180 la număr. Această aflare apoi egumenul mănăstirii au înfățoșat-o Preosf. Mitropolit, carile au poroncit a să păstra pentru înființarea unui gabinet numismatic. Între acele medaile, care mai cu samă pentru un român să pare a fi interesante, este aceea ce înfățoșază de o parte capul lui Traian bine conservat, iar despre alta înfățoșînd coloana acestui împărat, care i s-au înălțat în anul 107 după Hs., întru lauda biruințelor sale în Dacia și a supunerii aceștii țări sub domnia romanilor.

Spre a înfățoșa cetitoriului român acest strălucit monument a strămoșilor, noi vom împărtăși aice a sa descriere, luată din netipărita încă *Călătorie a unui moldovan la Roma, din anul 1807—1812,* adăugîndu-să către aceasta și o videre litografisită.

EXTRACT DIN CĂLĂTORIA UNUI MOLDOVAN LA ROMA

Acea de căpitenie țintire a călătoriei mele în Italia zăcea acuma aproape de mine, cînd, la 7 iuni 1807, am sosit la Bacano, în depărtare de 2 poște de acea capitală. Acela carile din tinerețe s-au adăpat de învățăturile clasice a elinilor și a romanilor cunoaște simțirile unui sfințit respect pentru toate relicviile (rămășițuri) acestor mari nații. Apropierea de străvechea doamnă a lumei, de aceea de unde derază ființa și numele românilor, au aprins în inima me o nerostită nerăbdare. Cu toate că era acum întuneric, am putut încă discoperi, de pe o culme, șășul în care să înălța ca un munte biserica Sf. Petru. A doua zi soarele mi-au răsărit în șes la rîul Tibru, lîngă podul numit Ponte Molo (Emilio), unde la 27 oct., an 312 după Hs., împăratul Constantin au biruit pe împăratul Maxențius cu agiutoriul sf. cruci, carea i s-au arătat în ceri cu inscrisul : *Prin acest semn vei birui !* și care au statornicit domnia sf. relighii hristiane. Țara împregiurul Romii, numită *Patrimonio de*

St. Pietro (Clironomia S. Petru, poartă semnile unui vulcan stîns și este acea mai nesănătoasă, nelucrată și sălbatică, încît mormîntul a cruntului tiran *Nero*, ce să află aice, nu să putea așăza la un loc mai potrivit.

La această punte antică să unește drumul, asemene antic, numit *Via Flaminia*, făcut la anul 196 înaintea lui Hs. de consulul Flaminius și care de atunce este pardosit cu mari lespezi în formă pentagonică, care drum, venind de la Romagnia, trece pe la Roma păn la Brindizi, dincolo de Neapole. Călătorind în linie dreaptă pe această cale un milio italian (3 la 1 ceas), am întrat în Roma prin măreața poartă numită *Del Popolo*, a poporului.

Ce asemănare de întîmplări ! Porțile Romei să păzesc astăz de soldați gali, ca cu 2 200 ani mai nainte. Atunce Brenus încungiurasă pe Capitolul, unde au fost scăpat cele sfinte a Romei, acum Napoleon ține închis pe papa în Cvirinale. Oare și soarta lor va sămăna ?

Ce simțiri, ce reflexii să îndeasă în inima și cugetul meu, Doamne ! Acesta este teatrul pe care firea omenească au înfățoșat toate cîte au fost în stare a produce în lume, pe cetățenii cii mai îmbunătățiți, pe iroii cii mai străluciți și pe cii mai crunți tirani ! Aice aerul răsuna de cuvintele lui *Ţițero*, de versurile lui *Virghil* și a lui *Orațius* și de sunetul biruitorilor carii ducea în a lor triamv pe împărați. Aceasta este poarta pe unde leghioanele romane au ieșit cu Traian întru concinarea Daciii. Poate că, de la epoha de cînd întîmplările au dispărțit pe români de maica lor Roma, poate că eu sînt acel întăi român carile calc această strămoșască cale ! Dar, cu bună samă, cel întăi sînt carile întru cunoștința unei datornice ammirări (simțiri de mirare) de la gura Istrului (Dunării) călătoresc la gura Tibrului, spre a depune un neputincios tribut de respect, și între ruinile (surpări) mărețe, care răsuflă atîte învățături, doresc aduna oarecare seminţe spre a le sămăna pe cîmpiile patriii mele !

Eu călătoream în compania unui abate (călugăr italian) și a unui zugrav ; tustrii eram întăia dată în Roma. Abatele dorea să mergem mai nainte la biserica Sf. Petru, artistul voia să vedem îndată palatul Vatican, unde sînt zugrăvelile lui Rafael. Eu am propus de a-i duce încă astăzi la acele locuri, fără *cicerone*, dacă vor voi începe vizitile cu Colona lui Traian. Economia ce urmează din scutirea unui bun cicerone, adecă călăuz învățat, căruia trebui a da pe zi măcar douî colonate (carboave), au îndemnat pe companionii mei de a priimi a mea propunere. Așadar eu, carile la Fiorența încă mă pregătisăm cu planul și descrierea Romei și carile avem toată mintea plină de Roma, făcîndu-mă *cicerone*, am pășit înainte, și ii după mine.

Între muntele Cvirinale și Capitolul (carile au fost Sionul romanilor) să înalță Colona lui Traian. Iată o privesc și cugetez !

Spre lămurită înțălegere, să încep istorisirea mai de nainte. Dacii să făcusă așa de înfricoșați, încît Domitian, spre a rămînea în pace, la 99 încheiesă rușinosul tractat prin care li plătea un tribut. Asemine îngiosire n-au putut suferi Traian, carile în vîrstă de 45 ani s-au ales împărat de Roma, la anul 98 de la Hs. Acest mare prințip au poroncit a să adaogi către rugăciunile publice ce să făcea pentru dînsul ca zeii să-l păstreze pre cît va privighea asupra fericirii patriii și să-l părăsască, de va face lucru vătămători patriii. El carile, încredințînd spatariului său sabia, i-au zis : „Cu această armă apără-mă, de voi domni drept, ucide-mă, de nu voi fi bun !“ Carile, după zicerea lui Plinius, avea prietini, pentru că însuș era prieten, carile în tot cursul vieței sale au dat cele mai vie dovezi de virtute, înțălepciune și dreptate. Traian iubea foarte mult războiul, în a căruia sîn s-au și crescut ; drept aceea, n-au întîrziet a face cuviincioasile pregătiri pentru expediție asupra dacilor.

Toamna anului 100 au pornit de la Roma. Cu nespuse ostenele, arhitectul și ingineriul Apolodor au făcut al doilea pod pe Dunăre, în Țara Românească, avînd 21 arcuri boltite de piatră și lung fiind 2 695 palme. Pe acesta trecînd Traian cu 60 000 ostași, între care 10 000 pretoriani (gvardie), prin șăsurile Țării Românești, au străbătut munții păn la Carasebes, unde s-au unît cu altă oaste, trecută pe la gura lui Cerneț. După multe bătălii partnice, în care numărul răniților romani au fost atît de mare încît Traian a sa mantie au rupt-o pentru învăliturі, într-o generalnică bătălie de tot s-au învins dacii, și Decebal, craiul lor, nevoind a trăi mai mult, s-au ucis, capitala Țarmighetuza s-au luat cu asalt și, după 5 ani de crunt război, Dacia s-au făcut provinție romană, iar la 107 s-au împoporat cu colonii aduse de la Italia, din toate clasuri, care avea să siguripsească Romei această nouă posesie.

COLONA TRAIANA

Senatul și poporul roman, întru conoștiința însușimilor atît de lăudate a lui Traian, dorind ca a sa aducere aminte să fie de față la toate veacurile viitoare, au poroncit a i să înălța un monument, cel mai strălucit, în care să fie săpate toate faptele lui. Apolodor, arhitectul sau mai bine a zice istoriograful acestei nouî sisteme de istorie, n-au voit a alege o colonă de ordin grecesc, deși sînt aceste mai împodobite, ce au întrebuințat ordinul (forma) Italiii, numit toscan.

Înălțimea colonei, de gios păn în creștitul statuii, este de 176 palme. Diametrul de gios aproape de 15, acel de sus de 13 palme. Toată colona să alcătuiește din 34 bucăți de marmoră, în forma unei roți de moară, așăzate una peste alta și prin a cărora mijloc trece o scară spirală (în chipul culbecului) păn în vîrf ; pietrile numai cu bronz între sine sînt legate. Singur trunchiul colonei să alcătuiește din 23 bucăți. Piedestalul, plin de cele mai frumoase trofeiuri, este înalt de 19, socolul 4 palme, colona cu capitelul și bazis 120 palme. Scara să alcătuiește din 182 de trepte, înluminată fiind de 43 ferestuice. Piedestalul statuii 19, iar statua însaș 14 palme.

Balconul de sus înfățoșază o minunată privală. De însămnat că acel ponct este de nivo (de o cumpănă) cu învicinatul munte Cvirinale, și aceasta urmează că, lipsind lui Traian loc de a face un nou forum (piață), din pricina multor zidiri, au poroncit a să scoate o parte a muntelui Cvirinale, adecă a rădica un munte de 22 stînjeni înalt, și de vro 50 lat și a-l preface în șes, precum aceasta să înțălege din o parte a inscrisului colonei și să adeverează de Dion Casius.

Acea mai mare frumusață a colonei este istoria faptelor lui Traian săpate pe dinafară a colonei, tot în forma spirală, în asămănarea scării din lăuntru. Începînd de gios pănă în sus, să văd 2 500 figuri săpate în barilef; figurile, înalte de 2 1/2 palme, acele de la vîrf sînt mai lămurit săpate.

Începînd de la trecerea Dunării, să vede istorisirea expediției în Dacia, marșuri, arme, pojîjii militare, atacuri a romanilor, cetățuile, armele, straile, munții dacienilor și toate epizodele unui asemene război, încît acest lucru este acel mai adevărat portret a lucrărilor romane, și românul cu plăcere cunoaște aice unile din deprinderi și costiumuri daciane care s-au păstrat în a sa patrie.

Frumseța săpăturii acestui lucru este deopotrivă cu a Partenonului de la Atena și vrednic de un Fidias, încît au fost de model lui Rafael și Michel-Angelo, ce sînt acii întîi artiști în lume.

Din pricina surpărilor urmate aice în curs de atîtea veacuri, Roma este acoperită cu moluz ca la 13 palme, încît spre a să afla pardosala cea veche să cuvine săpa pe atîta. De asemine și piedestalul colonii au fost îngropat păn la 1590, cînd papa Sixt V au poroncit a să dizgropa pin pregiurul ei, dar Napoleon au orînduit acuma a să strica și toate casile ce acopirea privala colonei.

Forum lui Traian era împodobit de multe strălucite zidiri, despre care au rămas urme, dar acea mai mare au fost *Bazilica Ulpiana*, despre care Casiodor zice că era o minune. Patru rînduri de colone împărțea această zidire în 5 părți. Suirea era pe trepte de marmoră gălbănă, pardosala de marmoră mohorîtă și galbie, colonele de granit, păreții de marmoră albă, bagdadia de bronz, și între pilasturi statuile bărbaților celor mari. Intrarea era prin 3 mari porți. Aice să giudeca poporul, aice ritorii și poeții rostea ale lor compuneri, aice era adunare de bibliotici și galerii.

Traian n-au văzut săvîrșită colona ce l-au făcut trainic! Îndeletnicindu-să cu nou război în Mezopotamia, s-au bolnăvit, au dat oastea sub comanda lui Adrian, pe carile l-au înfiuit și îl făcu clironom; voind apoi a să înturna la Roma, au murit la Traianopol, în Ţiliţia, la 117 ani de la Hs., în 64 a vîrstei și în 20 a domniii sale. Dragostea și respectul romanilor către acest împărat au fost așa de mare, încît 250 după moartea sa, senatul, la alegerea unui nou împărat, i-au urat „să fie mai fericit decît August și mai bun decît Traian“. Vrednic de mirare lucru este că atîte alte monumenturi, precum Mausoleu lui August, a lui Adrian, Termile lui Caracala și alte, zidite cu o tărie de a să putea lupta cu timpul, abia înfăţoşază astăz o idee de aceea ce au fost, cînd această colonă, precum să vede, prin a ei formă delicată, supusă întîmplărilor, s-au păstrat deplin, spre mirarea lumei. Papa Sixtus V au pus, în locul statuei lui Traian, chipul Sf. Petru, carile este și astăz.

Alăturată litografie înfăţoşază colona. Alăture, n. *1*, să vede statua lui Traian; *2*, chipul său și *3*, colona de pe moneda aflată; *4*, robul dacian din bareleful colonei; *5*, taurul, una din stemile Romei, și *6*, vasul de lut în care s-au aflat monedele la Bogdana.

BISERICA CATEDRALĂ A SFÎNTULUI PETRU LA ROMA

DIN NETIPĂRITA CĂLĂTORIE A UNUI MOLDOVAN ÎN ITALIA

Dorința de a vedea cu un minut mai nainte una din minunile arhitecturii cii nouî înaripa al meu pas prin mijlocul altor monumenturi și ruine, pe care imaginația să părea a nu învrednici acuma de observație.

Această măreață biserică, numită basilica (împărătească), una din șepte zidite de împăratul Sf. Constantin cel Mare, este așăzată la apusul politiii Roma, în a dreapta a rîului Tibru, piste carile trece puntea astăzi numită San-Angelo, iar pentru vechime *Pons Elius*, zidită de împăratul Adrian la anul 115 după Is.Hs. și întocmită la 1450 de papa Nicolai V ; ea este împodobită de statue colosale de îngeri lucrate de Bernini.

În capul acestui pod, pe malul drept a Tibrului, să află cetățuia sfîntului arhanghel Mihail, numită de la un paraclis hărăzit acestui sfînt la veacul XII. După ce mauzoleul (mormîntul) împăratului Avgust nu mai era îndestul de a putea încăpea înmormîntarea familiii imperiale, împăratul Adrian (urmașul lui Traian) au zidit aice un alt mauzoleu, a căruia temelie era un cvadrat de 233 palme romane, acoperit cu marmoră albă. Deasupra acestei temelii să înălța zidirea cea rotundă, care, dispoietă de toată marmora ce o acoperea, măsură astăz în împregiurime 576 palme, avînd diametru de 283.

Piste această rătundă ghigantică (urieșă) zidire să înălța în vechime o piramidă cu scară măreață ce ducea la un templu rătund, peripteru, hărăzit împăraților, carii pe atunce să numea *divi* sau înzăiții. În acest templu era acele 24 coloane prețioase de marmoră violetă (văpsea de toporaş) ce împodobesc astîzi basilica Sf. Pavel, iar deasupra acelui templu să înălța pomul de metal numit pinu, carile este acuma în grădina Vaticanului.

În epoha războaielor civile (din lăuntru), împăratul Aurelian, născut în Dacia, au prefăcut acest mauzoleu în cetățuie, numită Adrianium, a căria frumoasă rămășiță s-au surpat de însuși oastea lui Belizari, ce, apărîndu-să, au aruncat statui și marmure asupra goților, cînd aceştia să suia la asaltul Romei. Acuma, după ce Napoleon au cuprins statul papii, gheneralul franțez Miolis au întărit foarte această cetățuie, pe care, pentru a ei rătunzime, o numeşte *bute de fier*. Aicea obicinuia papii a închide pe vinovații statului ; și astăzi încă spun că zac multe jărtve ferecate.

La sărbătoarea zilei sf. apostol Petru să aprinde de pe această cetățuie focul cel măreț de artifiție, numit *Lagirandola ;* 5 000 de racheturi aprinse deodată să rădică în forma unei jărbii și samănă cu izbucnirea unui munte foco-vărsător. Aceste artifiții s-au iscodit de *Mihel Angelo.*

De pe acest pod, de-a stînga să văd din apă ruinile puntei triomfale, pe care trecea la Capitol toți triumfatorii-biruitori, neînvoit fiind țăranilor a călca piste ea.

Pășind de aice ca vro 1250 de pași, prin o uliță dreaptă, am agiuns la o piață ca la 260 palme în cvadrat, de unde să înfățoșază măreața privire a bisericii *Sfîntul Petru.*

În învechime să afla pe locul acesta, la poalile muntelui Vatican, circul și grădina lui Neron, carile întru a sa cruntă prigonire au vărsat sîngele creştinilor. Aice, pentru sf. relighie și adevărul au pătimit și s-au înmormîntat sf. apostol *Petru,* unde sf. împăratul Constantin, încă la începutul veacului al patrile, i-au hărăzit o biserică măreață. Asupra surpărilor acestui templu și a mormîntelor martirilor să înalță astîz biserica, care s-au lucrat douî veacuri, de la 1506 păn la 1644, în curgerea domniilor a 20 de papi, între carii să însamnă Iiulius II, Leon X și Sixtus V. Arhitecții cii însămnați era Bramante, Rafael, Mihel Angelo și Bernini. Cheltuiala zidirii au costisit 800 milioane lei!

Această biserică, întemeietă pe pămîntul adăpat cu sîngele credincioşilor, să zidea în mijlocul rîurilor de sînge care au pricinuit a ei cheltuială. Doritoriul de strălucire papa Leon al X, prin zidirea bisericii văzînd scăzute a sale mijloace de finanțe, au pus la 1515 a să vinde în Ghermania cu derădicata patente de indulghenție (iertare) de păcate, nu numai de acele trecute, ce și de acele viitoare. Prin aceasta aducînd călugării dominicani pentru papa some nenumărate, s-au iscat multe neîncuviințări și precupii, încît au pricinuit în relighia catolică dizbinarea numită *Reformă*, care s-au încheiet prin războiul de 30 ani și înstreinarea multor popoare de supt domnia papii.

Biserica, între aseminea împregiurări născută și săvîrșită, să înfățoșază de pe piața Rusticuci în toată a ei strălucire. Istorisirile despre această minunată zidire într-atîta aprind fantazia că omul ce o privește întăia oară parcă nu să împacă numai cu atîta și așteaptă a vedea urzirea fantaziii sale! Dar cu cît mai adeseori să cercetează cu atîta mai mult să miră de o făptuire care întru adevăr să pare a fi ieșită din mîna urieșilor!

Înaintea bisericii să întinde, în formă eliptică (rătundă lungureață), piața cea mare, 816 lungă și 680 palme lată. Prospectul litografit a bisericii să vede din mijlocul cel din laturea stîngă a piații, care în acea lature este ca și în acea dreaptă. Piața este încungiurată cu o colonadă de 63 palme lată, adăogită la 1661, sub papa Alexandru VII, de cavaler Bernini. Pintre această colonadă, alcătuită din 438 colone și pilastre, înalte 70 palme, duc păn la biserică trii drumuri, încăpînd în acel din mijloc douî trăsuri alăture.

În mijlocul piații să vede obeliscul de Eghipet, de granit roșu din o bucată, înaltă de 180 palme, adus de Caligula de la Eliopolis. Din îmbe părți al acestui obelisc sînt douî fîntîni, din care necurmat săgetează, în înălțime de 60 palme, 300 unții apă, a căria picături informează la razile soarelui un arc în ceri sau curcubeu. Paveua piaței este de marmoră sau de granit i alte petre antice.

Fundul piaţii să cuprinde de faţada bisericii, ce măsură din astă parte 427 palme şi 182 înălţime, avînd 8 colone corintice și la mijloc un balcon de unde în zi de sărbătoare papa dă a sa binecuvîntare *urbi et orbi* (politiii și lumei).

Vîrful faţadei să încununează de o balustradă ce poartă statuile colosale a Domnului nostru Is. Hs. și a sf. apostoli, deasupra cărora să înalţă urieşita şi minunata cupolă despre care vom vorovi mai în urmă.

În această faţadă să află 5 porţi care duc în un vestibul (pridvor) atît de măreţ încît mulţi călători îl socotesc că este însaş biserică. În fund, de-a dreapta, să vede statua Sf. Constantin călare, iar la stînga să vede acea a lui Carlu cel Mare și un mozaic din 1298.

Şasă alte uşi duc în lăuntrul bisericii, din care acea mai mică este zidită și să numește Poarta Sfîntă, deschizîndu-să numai de patru ori în un veac, la începutul jubileii.

Întrînd din minune în minune, călătoriul vede pretutindine analoghia cea dreaptă a tuturor părţilor şi deplina armonie ; de pildă, îngerii carii ţîn vasuri cu agheazmă sămănă a fi mici, chiar de a lor vîrstă, cînd în faptă ii întrec mult mărimea unui om înalt. Pe cît este mare această zidire, totuș mintea poate lesne cuprinde cu amăruntul frumuseţile sale. Forma ei este o cruce, a căria lungimea este de 672 palme de la uşa cea mare păn la fundul tribunei unde este amvona Sf. Petru, iar în lărgime să numără 480 palme. Asupra pavelii bisericii să află trasă de-a lung pe la mijloc o linie pe care sînt însămnate lungimile bisericilor celor mai mari a lumei, din care să vede că după Sf. Petru urmează în mărime biserica Sf. Pavel din Roma, apoi catedrala de la Milano, Sf. Sofia de la Constantinopoli și alte.

În biserică să află 28 altare. Acel de căpitenie ţînteşte mai ales ochii cercetătoriului ; el este zidit salt chiar în mijlocul bisericii, cungiurat de patru coloane de bronz în povară de 82 840 ocă, avînd un baldachin de asemene metal, iar înălţimea altariului cu baldachinul este de 105 palme și totuş nu să pare mare în analoghia înălţimei bisericii.

Acel mai vestit templu a Romii vechi este Panteon. Genia lui Mihel Angelo nu s-au mulțămit de a întrece acea zidire prin Sf. Petru, ce încă au zis că va zidi în aer un alt Panteon mai mare, precum au și făcut, căci piste această biserică, în înălțime de 190 palme, au așăzat cupola în forma lui Panteon, ba încă oarece mai mare, și acest lucru vrednic de mirare razămă pe patru pilastruri (stîlpi patru muchiți). gros fieșcare de 257 palme, și pe patru arce (chemeruri), 85 palme late și 274 înalte.

Cupola este pe dinafară cu un urieș cerc de fier încungiurată, de cînd după un cutremur de pămînt a ei boltire au fost crepat. Patru alte cupole mai mici să înalță împregiurul aceștia. Zidurile sînt străpunse prin mulțime de fereste prin care străbat rîuri de lumină ce să răsfrînge de lucitoare podoabe de aur și de marmoră.

Înălțimea cupolei pe dinafară este de 476 palme, avînd pe din lăuntru un diametru de 154 palme; deasupra mai este încă o zidire în formă de fînar, piste care să rădică o piramidă și un glob (ca un pom) încununat de o cruce, încît de la paveua bisericii păn la vîrful crucii să numără 568 palme, adecă cu 46 palme mai înalt decît acea mai mare piramidă din Eghipet.

Partea din lăuntru a cupolei este înfrumusățată cu statui colosale și cu mozaicuri înfățoșătoare pe cerescul părinte, și toate așa de bine înluminate încît de gios să poate ceti epigraful Sf. Scripturi ce este temeiul puterii papale: *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni coelorum,* adică: Tu ești Petru și asupra acestei pietre voi zidi biserica mea, și îț voi da ție cheile împărățiii mele.

La privirea de atîtea nenumărate frumusețe, zugrăvele, mozaicuri, coloane, auriri și mărire stă omul în mirare și în nedumerire pe care obiect să țintească mai cu samă ochiul, încotro mai întăi să îndrepte pasul. Dar oare ce lumini nenumărate, chiar ca stelile din sînul nopții, lucesc pe paveua înaintea altariului de căpitenie? 100 candele de aur ard zi și noapte deasupra mormîntului Sf. Petru, așăzat supt acest altar. Pe gemenă scară de porfir și pietre prețioase îmbrăcate mă cobor cătră acest loc sfînțit, unde să află pe înaurite pavele prinţipii apost. Sf. Petru şi Pavel, cungiuraţi de canghele de aur.

Pe cît ţine biserica Sf. Petru piste pămînt, pe atît să întind grotile (hrube) în care petrecea în evlavie cii întăi creştini. Înălţimea acestei biserici subpămîntene este de 16 palme, şi aice să văd mormînturile de papi, împăraţi şi oasele credincioşilor ce au pătimit martirie sub crudul tiran *Neron*.

Ieşind de aice la lumina zilei, ochiul să pare întunecat şi obosit de cele văzute, dar cîte i mai rămîn a să videa! Cîţi papi, împăraţi, oameni mari au cîştigat aice nemurirea numelui, trăind în statui şi monumenturi de marmoră, de bronz, de care parcă să împoporează această biserică! Mai vrednic de videre este amvona Sf. Petru, aşăzată chiar în fundul bisericii, în locul altariului. Patru statue colosale de bronz aurit, înfăţoşînd doi patriarhi greceşti şi doi catolici, ţîn în mînă adevărata amvonă de lemn a Sf. Petru, îmbrăcată toată în aur. La dreapta în biserică să vede statua de bronz al acestui apostol, făcută din aceea a lui Jupiter Capitolinus, avînd degetile piciorului drept roase de neîncetata sărutare buzelor a milioane de creştini. Între alte să păstrează aice fierul lancii cu care s-au străpuns coasta Mîntuitoriului, bucăţ de lemn a presfintei cruci, stergarul sfinţit şi multe moaşte.

Între tablonele să deosăbesc mai ales acele care, pentru a lor nepreţuită frumusaţă, de pe olei s-au prefăcut în mozaică, precum *Transfiguraţia* din Rafael, *Sf. Ieronim* a lui Dominichino şi *Sf. Petronila* a lui Gvercino.

Deşi obosit de umblare şi mirare, totuş cu neputinţă este a lăsa biserica fără a să sui mai întăi pe vîrful ei. Deci nu ca pe scară, ce ca pe un drum făcut ca o şosea, pe unde să suie uneori şi vite încărcate cu instrumenturi şi materialuri de zidire, ne-am suit deasupra bisericii sus pardosite cu marmoră. Aice lăcuiesc pururea şi lucrează oameni ca într-o politie cu piaţă, uliţi, fabrici şi casă. Meşteri de tot feli neîncetat privighează, pregătesc şi dreg acele trebuincioase pentru păstrarea zidirii şi întîmpinarea pricinilor de stricăciune, care poartă în sine asemine făptuire minunată, ce samănă a fi în aer aninată. Adeseori, în vreme cînd clopotul cheamă pe credincioşii la sf. rugăciuni, despre o parte auz ciocanul sunînd pe ialău, fierul înfocat vărsînd scîntei, securea pregătind cherestele, dalta prefăcînd petre în trebuincioase unelte !

Simţiri de mirare despre aceste neașteptate lucruri sporesc a cercetătoriului putere de a să mai sui deasupra cupolii. Între a ei îndoite ziduri și bolte paralele, te sui ca pe un deal pînă în vîrf, nevăzînd nici dedesupt, nici deasupra alta decît zid, cînd apoi deodată agiungi în globul (pom) urieş asupra căruia stă crucea. Mărimea acestui pom giudici-să din aceea că 17 persoane ne-am așăzat înlăuntru ca sîmburii și un nou oaspe ar fi găsit încă loc să șadă între noi !

De aice ochiul plutește asupra Romei cei vechi și acei nouî, precum și a încungiurărilor ei, păn unde luciul mării spre apus să mărginește cu ceriul, iar spre răsărit unde coamele munţilor Apenini să par din depărtare alcătuind un ogor arat de urieși.

Dar cugetului cîte rămîn încă de luat aminte ! Roma samănă astăz cu o bătrînă fiinţă ce au vieţuit o mie de ani în frumsaţă, în putere şi în strălucire ; agiungînd apoi la bătrîneţe, s-au dedat evlaviii, ca unui singur mijloc de mîntuire !... Dar să ne coborîm de pe acest punct, pre înălţat, spre a ni înturna cătră cercetarea altor minuni !

ITINERARU SAU CĂLĂUZUL LA PION

Vrînd a întreprinde călătoria la acest munte, neapărat este a fi însoţit de lăcuitori de munte numiţi *plăieşi* sau vînători de Alpi, oameni de soi frumos, purtînd straie antice, precum se înfăţoşază pe Colona Traiană la Roma. Aceşti oameni sînt îndrăzneţi, neobosiţi, ageri la minte şi voioşi. Asemene escortă se poate căpăta prin mijlocirea dregătoriilor locale sau prin proprietarii învecinaţi.

Locurile purcederei sînt tîrgul Pietrei sau al Neamţului. De la această dintăi politie, aşezată pe malul stîng al Bistriţei şi care este depozitul negoţului lemnelor de durat, duc două drumuri la Pion. Unul, numai pentru pedeştri şi cai de sărcinale, merge de-a lungul rîului şi nu înfăţoşază decît numai o cărare, avînd despre o parte stînci, iară despre alta adîncurile Bistriţei. Ferul cailor, călcînd timp îndelungat, au săpat acolo un fel de scări, pentru care acel drum se numeşte *Scăricica*. Aceasta este obicinuita trecere a călugărilor, a păstorilor şi a oamenilor de la munte carii se coboară în şes spre a-şi cumpăra cele trebuincioase. În această parte se află mănăstirea Bistriţa, cunoscută prin mormîntul domnului Alexandru cel Bun, pre carile tot moldovanul cercetează spre a depune acolo tributul evlaviei şi a respectului cuvenit acestui binefăcător patriei. Mai departe, în sînul munţilor, este mănăstirea Bisericanii, Pîngăraţii şi, aproape de malul Bistriţei, mănăstirea Buhalniţa.

Aceste locuri sînt încă vrednice de luare-aminte și pentru cuvîntul gheologhic, căci acolo se găsesc urmele unui vulcan stîns, asemine mine (băi) de fer, precum și izvoare de ape minerale de fer, de pucioasă și de alumen (piatră acră).

Cel ce voiește a călători în trăsură, trebuie să încungiure pe la Dealul Doamnei. Alegînd acest drum, o patrime de ceas de la Piatră va trece pe la moșia Dărmăneștii, împodobită cu o casă de prospect pitoresc, a d. post. Gh. Dărmănescu. În biserică se păstrează o icoană a Maicei Domnului, care, dupre a ei descriere, s-au purtat de un boier la bătălia de la Pultava.

Petrecînd un șes mănos, presurat cu muncei și rîurat cu părăie, care pun în mișcare feresteie număroase, în aceste locuri ramul de frunte a industriei sătenilor, cotind munții, după o călătorie de trii ceasuri și giumătate sosești la satul *Cracăuanii*, a mănăstirei Buhalnița, și peste giumătate ceas la *Mitocul lui Balan*, așezat la poalile Dealului Doamnei. Poncitul suiș al acestui munte, care poate fi un unghi ca de 50 grade, nevoiește pe călători a încăleca, iar a sa trăsură se va urca cu agiutoriul boilor pintre oarecare rîpe săpate de scursura apelor. Nu fără multă osteneală agiunge omul pe acest munte acoperit de codri întunecoși de brazi, cu poiene în care sînt cîteva stîni a mănăstirei Varaticu. De la Mitocul lui Balan pănă la culmea muntelui se numără cale de două ceasuri. Locul cel mai înalt să numește *Palanca*. Aceasta este o tărie firească cungiurată de două rîpi mari, în care se apăra odineoară lăcuitorii de năvălirea tatarilor. Spun că *doamna* Elena asemene aice s-ar fi adăpostit la oarecare întîmplare nenorocită a soțului ei Petru Rareș, dupre a căruia nume s-au chemat un alt munte învecinat de acesta. Desimea codrului nicicum împiedecă a vedea de aice măgura Pionului. Lucru vrednic de însămnat este că pe coasta despre răsărit a muntelui cresc stejări și mestecini, iar pe coasta apusană numai brazi. Acolo suflă mai totdeauna un vînt puternic, și copacii, plecîndu-se la furia sa, cad cu mare vuiet și oborînd pre alții, întartă pe eho cea sunătoare, a căria răspunsuri, de sute ori rezise, se perd în depărtare. De la tăria Palancei peste puțin începe coborîrea și în două ceasuri agiunge în valea Hangului, rîurată de un părău de asemine numire, carile se varsă în Bistriță. Acest sat este a prințului G. Cantacuzino, precum și Răpeciunea, unde se trece rîul peste un pod stătător spre a agiunge pănă la poalile Pionului. De la Răpăciuni sau de la mănăstirea Hangu se poate întreprinde suirea muntelui, dar mai înainte noi vom însămna drumul ce are a urma călătoriul ca să poată sosi tot la acest punct de la Tîrgul Neamțului.

Numele de Neamțu poartă politia, rîul, mănăstirea și cetățuia cea veche. Noi vom vorovi altă dată de aceste din urmă două locuri, unul faimos ca un așăzămînt mănăstiresc, iar altul pentru ruinele sale care păstrează aducerea-aminte de fapta cea eroică a maicei marelui Ștefan [1] și acelor nouî vînători carii au cutezat a apăra cetatea înaintea craiului Sobieski și carii au dat numele lor unui sat așezat la poalile acestei cetățui.

Pentru a merge de la Tîrgul Neamțu la Pion să cuvine a trece muntele numit Petru Vodă. Lăsînd spre dreapta drumul carile duce la mănăstirea Neamțului, îndreptîndu-se mai întăi spre apus, peste un șes rîurat de apa *Neamțul, Nemțușorul* și *Carpănul,* carele se trec în mai multe locuri, drumul merge pin dumbravă frumoasă de stejări, pre carea călugării o țin curată ca pe o grădină. Malurile acestor pîrăie sînt îngrădite cu mase de stînci albe. În depărtare de două ceasuri de la Tîrgul Neamțului este satul *Piperig,* preste un asemene pîrău, carile are obîrșia sa în fundurile muntelui *Halăuca,* ce este unul din cii mai înalți ai Alpelor noștri.

De aice începi a te cufunda în potici și agiungi la satul Pluton, pin carile trece un părîu de asemene nume. Stîncele înalte, posomorîte și sălbatice, ce încungiură această strîmtură și potrivirea acelui nume mitologhic, înfățoșază imaghinației ideea rîului din iad, dar preste puțin călătoriul să astîmpără, căci, în loc de a se coborî, începe a să sui pe muntele Petru Vodă. După două ceasuri de suire îngreuietă, sosește la puntul cel mai înalt, cînd se mîngîie îndeplin despre ostinelile sale prin vederea panoramei cei mai frumoase care se dizvăleşte înaintea ochilor săi din partea munţilor, domnită de măreţul Pion. Coborîrea de pe Petru Vodă, pentru frumuseţa şi varietatea locurilor, este mai puţin îngreuietoare, fiind şi mai lăcuită. Nu tîrziu agiungi în valea Fundul Largului, rîurat de un pîrău de asemene numire şi a căruia maluri pe alocure înalte sînt alcătuite de cariere de piatră, în a cărora straturi se află place ce se întrebuinţează la scris şi la acoperitul caselor. După o cale de două ceasuri agiungi la Gura Largului, carile se revarsă în Bistriţă. Acest loc este din cele mai pitoresce. Noi l-am înfăţoşăt în vineta aflătoare în capul acestei descrieri.

---

[1] Vezi descrierea istorică al acelui tablon, înfățoșînd pe Ștefan cel Mare înaintea cetăței Neamțu, Ieși, 1833 (Gh. A.).

Şezînd la piciorul unei stînci, vedem înaintea noastră rîul cel repede trăgînd în cursul său o mulţime de plute încărcate cu lemne de durat, transportînd uneori marfă sau şi călători. Dincolo de rîu se întinde un şes mare mărginit de Pion şi rîurat de Bistricioara, carea întră din Transilvania în ţara noastră prin strunga de Borsec. În aceste încungiurări se află şi un izvor de apă minerală de fer. În mijlocul şesului să înalţă o stîncă de forma unui turn surupat, numită *Piatra Teiului*. Înălţimea sa este de 88, iar împregiurimea de gios 176 palme. Uneori vara se poate trece Bistriţa în vad, dar cîndu-i sînt apele mari trebuie a se coborî pănă la podul Răpeciunei, care l-am fost lăsat, spre a călăuzi pe călătorul prin drumul acest de pe urmă ce acuma am descris.

Singurătatea acestor locuri sălbatice totdeauna au înfăţoşat un azil (adăpost) persoanelor ce se hărăzesc a petrece o viaţă săhastrică. De aceea poalele Pionului şi coastele sale se văd presurate de mănăstiri, săhăstrii şi schituri lăcuite de monahi şi călugăriţe, din carii unii petrec tot anul prin vizunii, viptuindu-se numai cu poame şi ierburi. Cele mai însămnate dintre aceste aşezămînturi sînt schiturile Hangul sau Pionul, Durău şi Ceribucul.

În depărtare de un ceas de la Răpeciune să află schitul Pionu, pe de-a stînga părăului Durăul. Sînt mai mult de două veacuri de cînd săhastrul *Silvestru*, carele s-au fost aşezat în aceste părţi, au petrecut a sa viaţă în sînul unui frasin mare găunos. În urmarea vedeniei ce au văzut, au tăiet frasinul și au făcut din el un paraclis, care, dupre cum se încredințază, este durat numai din lemnul acestui arbure, unde săhastrul este și înmormîntat. La anul 1649, hatmanul Gheorghie, fratele strălucitului domn *Vasilie Lupu,* pătruns de evlavia acestui săhastru cuvios, au zidit schitul Pionului și l-au înzăstrat cu averi nemișcătoare. Un zid puternic, cu turnuri înalte, pune această mănăstire în stare de apărare, drept care păstrează și oarecare struncenări ce au pătimit. Cuvioșia sa păr[intele] protosinghelul Gavriil, egumenul acestei mănăstiri, au făcut de curînd multe îmbunătățiri și, potrivit cu dorința dănuitorului, priimește pe călători cu ospitalitate cuvenită. Timpul cel mai favoritor de a se sui pe munte este luna lui iulie, dar cu toată lungimea zilelor și sîrguința care s-ar întrebuința în această călătorie, mirătorul naturei cei frumoase nu s-ar bucura îndestul dacă ar ave a se sui și a se întoarce tot în aceeaș zi. Drept acee, agiutorat de egumenul mănăstirei, va lua cuvenitele măsuri spre a putè petrece în vîrf noaptea ori într-un bordei de scoarță, numit de păstori *comarnic* și care trebui a se face în pripă, ori în vizunia numită a lui *Ghideon,* îndreptată spre răsărit, de unde sara se poate vide răsăritul lunei, iar dimineața a soarelui.

Două deosebite drumuri de căpitenie duc pe vîrful muntelui, unul pe la Răpciune, iar altul încungiurîndu-l din partea Transilvaniei. Noi vom alege acest de pe urmă, ca unul ce este mai puțin ostenitor.

Petrecînd călare șesul adăpat de rîurelul *Durău,* carile pune în lucrare o mulțime de feresteie, peste un ceas agiungi la mănăstirea *Durăul,* așezată aproape de una din stîncile cele mai poncie a muntelui. Această mănăstire de curînd s-au zidit din nou cu agiutorul evlavioșilor creștini și ad. negutătorului G. Prosie, împodobindu-se cu marmure și icoane aduse cu multă cheltuială de la Constantinopoli. Preosfinția sa părintele mitropolitul Veniamin au sfințit această mănăstire în vara anului 1838. Aice sînt săhăștri foarte bătrîni, cii mulți cîte o sută de ani, din carii unii trăiesc prin stîncele muntelui.

Ieşind din această mănăstire, călătorul se înadîncează într-o pădure de brădiş, de-a lungul pîrăului *Schitu*, în care se află mulţi păstrăvi şi a căruia ape să adaog prin cascade care aruncă din toate părţile de pe stînce lăturalnice. Trii patrare de călătorie agiung spre a sosi la locul numit *Fundul Schitului*, unde începe suişul. De acolo, îndreptîndu-se între miazăzi-apus, agiungi la părăul La Martin, de-a lungul căruia te sui pănă unde să uneşte cu părîul Serafin.

Numirea acestui pîrău nu este veche. În cursul tulburărilor anului 1821, care au născut multe catastrofe (nenorociri) particulare, o tînără necunoscută, în negru îmbrăcată, au pribegit în aceste locuri sălbatice. Ea petrecea iarna prin vizunii, iar vara în gavanul copacilor găunoşi. Adeseori schimba locul lăcuinţei sale şi se ferea de întîlnirea săhaştrilor şi a păstorilor, carii, mirîndu-să de această misterioasă arătare şi înduioşiţi de a ei evlavie şi melanholie, o cinstea şi adeseori depunè merinde pre lîngă lăcaşul ei. Cîteva cuvinte, care rostisă în cursul unei boale, au aruncat oarecare lumină asupra acestei străine, pre carea muntenii de atunce o numiră *Serafina*. Se vede că ea au sosit acolo de departe, străbătînd Carpaţii României. Vreo nenorocire grea sau pătimiri ale inimei au aruncat-o în asemine mizantropie (ură de oameni). În acest chip, ea au vieţuit 5 sau 6 ani împregiurul muntelui ; locul unde se părea petrecînd mai cu plăcere era un rîurel, a căruia mormurare melanholică răspundea la a ei suspinuri.

Într-o zi de vară, nişte gemete străbătătoare din fundul codrului au adiminit pe un păstor carile trecea cu turma. Sosind la acel loc, cu înspăimîntare văzu pe *Serafina* împlîntată în sînge. După deprinderea sa, ieşisă la răsăritul soarelui ca să-ş strîngă bureţi şi din întîmplare căzu în o cursă ce întinsese vînătorii pentru prinderea unei vulpe ; fierul i-au sfărmat tot piciorul. Atunce era aproape de amiază şi sîngile nu încetasă de a curge. Lîngedă şi desîngerată, întăia oară au făcut o rugăminte de a fi agiutată şi dusă la doritul ei pîrău. Păstorul au rădicat-o în braţă şi, cu multă osteneală coborînd-o pe nişte ţurane, au depus-o pe malul pîrăului, unde au pus-o pe un strat de muşchi. Spun că îndată ce au băut de această apă, au adormit și nu s-au mai deșteptat. O cruce de lemn, înfiptă pe stîncă, însamnă locul unde răposă trupul *Serafinei.* Sufletul ei, lămurit prin pătimiri, va afla poate rapaos în lăcașul îngerilor, a cărora nume au purtat pe pămînt și unde singurul pîrăuț păstrează suvenirul soartei sale !

Hărăzind acestei întîmplări o lacrimă duioasă și urmînd propunerei sale, călătorul, după cinci patrare de cale, vede spre stînga stîncile numite *Gardurile,* din care să răvarsă o cascadă prea frumoasă de apă, apoi pe la piciorul muntelui Șchiop, tot pe sub Garduri, pe la cîmpenița Mițitoare, piste giumătate de ceas sosește la fîntîna Haneală, iar după patruzăci minute la poiana *Stanilă,* ce este pe coasta muntelui, unde-i locul întrunirei păstorilor. De acolo începe suișul cel adevărat ; pedestrul trebuie să înarmeze picioarile sale cu potcoave întrebuințate de oamenii munteni. Din anul 1835, cînd *Preînălțatul Domn* s-au suit pe acest munte, săhaștrii au săpat oarecare cărări, ce să pot pe alocure încă și acum întrebuința. Aice se părăsesc umbrile cele plăcute a bradului, spre a se cățăra pe niște stînci unde nu cresc alta decît fragi și un feli de pomușoară numite *afine.* Suind pe la șgheabul numit al *Gardurilor,* după o mergire de un ceas călătoriul agiunge pe culmea muntelui, preste care să întinde un podiș de 2 000, avînd în cea mai mare a sa lărgime 600 stînjeni. Pămîntul este coperit de mușchi elastic, carile s-acufundă sub pasul omului și mai ales a calului. La celalant capăt al culmei să înalță măgura numită *Ticlăul,* care este foarte greu de suit și care are în vîrf un tăpcean numai de cîțiva stînjini, unde se află înălțată o cruce și o toacă. Deosebit de această măgură se înalță alăture, în formă de turn, Panaghia, o stîncă de bazalt, care samănă urzită de o singură vărsătură vulcană.

În cursul unei zile sănine, lipsite de aburi și de nouri, vederea este de aice frumoasă mai presus de toată descrierea. Din partea Transilvaniei se descopăr nenumărate vîrfuri de munți albăstrie înväliți în neguri și înfățoșînd icoana unei mări tulburate și a undelor sale celor legănate. La poalile muntelui, despre răsărit, se vede Bistrița șerpind pintre codrii negri, pe a căria maluri sînt sămănate mănăstiri și sate. În o depărtare întinsă se zăresc gene prelungite de aburi albii, și acele sînt cursul apelor Moldovei și Siretului. Noi nu vom întreprinde sarcina cea grea a descrie răsăritul și apusul soarelui ; condeiul cel mai maiestru nu este în stare a zugrăvi cu nemerire această ștenă măreață, care înfățoșază armonia cea minunată și totputernicia Ziditoriului !

Adeseori se întîmplă că în minutul cînd lăcuitorul șesului se bucură pacinic de aseminea frumoasă priveliște, călătoriul, carile pentru aceasta s-au suit pe munte cu atîte ostenele, deodată se vede închis între doi nouri și, pe cînd aburii atmosferei giosnice i ascund pămîntul, fortuna, care deodată se stîrnește deasupra creștitului său, nu numai i ascunde ceriul, ce încă-l pătrunde de o ploaie de care nu poate scăpa din lipsa unui adăpost. Cu toate aceste, nu tîrziu se poate mîngîia cu viderea unui curcubeu frumos și măreț, al căruia se pare a fi chentrul.

Un înscris în coastile Țiclăului încunoaște călătoriului că Preî[nălțatul] Domn *Mihail Sturza* au petrecut aice noaptea spre 18 iulie 1835.

La această vrednică de mirare înălțime izvorăște o fîntînă numită a Mitropolitului, pe care Preosf[ințitul] nostru Arhipăstor au sfințit-o la anul 1809 ; temperatura ei este de $2^1/_2$ grade Romiur. Adăogită la alte izvoare, înformează pîrăul *Rupturile*. De acolo, spre răsărit, în fundul unei rupturi tunecoase, se vede stîncușoara cenușie numită *Dochia*, așezată pe un tăpcean mic între piscul *Piatra Detunată* și *Piciorul Săhastrului*. Plăieșii sumeți și ghibaci se coboară de aice de-a dreptul, lunecîndu-se în gios pe șgheab, dar mai bine va fi a se coborî pe coasta de miazăzi a Petrei Detunate, pintre Piatra cu Apă și Stratul Vulturului, sau a se înturna mai nainte la schitul Pionului, de unde cu mai bună îndămînare și mai puțină primejdie va putè vizita pe zîna Dochia.

Pentru această călătorie se cere a se cungiura muntele din partea despre răsărit ; după un ceas de cale agiunge la o colonie de călugărițe numită *Poiana sub Ponoare*, așezată între pîrăul *Chison* și *Răpeciune*. Cea mai tînără dintre aceste călugărițe, maica Sofia, este de optzăci ani, care au petrecut în aceste locuri mai mult de giumătatea vieței sale. De acolo se întinde o privală sălbatică de Alpe.

Întărindu-se cu un ospăț frugal de poame, de păstrăvi zvîntați, caș și miere foarte bună, călătorul de aice se îndreaptă spre amiază, trece după 40 minute pîrăul Sasca și se acufundă într-un codru tunecos, neavînd altă cărare decît hățașul turmelor. Petrece în vad nenumărate pîrăuțe, se urcă preste colnice și stînci poncie, preste brazi oborîți de furtune și veacuri, i de stihii împetriți, și a cărora rădăcini răsturnate se înfățoșază în acest tuneric ca oarecare fiare tăbărîte în astă cale. În urmă, după o călătorie foarte ostenitoare de două ceasuri, codrul se mai rărește, ceriul se vede iar și agiungi la schitul *Ciribuc*, așezat pe un tăpcean în apropierea pîrăului Sîrbenii, spre răsăritul muntelui Pionul.

În acest schit, durat de lemn, lăcuiesc ca vro douîzăci săhaștri, din care fiecarile are a sa chiliuță. Afară de îndatoririle tagmei lor, își petrec viața în prelucrarea grădinuților, culeg rîșină, iniper, și iarna fac din lemn de tisă cruci, linguri și altele. Însoțit de acii mai tineri dintre săhaștri, cu încredere poate călătorul a se porni spre cercetarea Dochiei, cu toate că împedecările firești sporesc cu cît te apropii de acel loc, ca cum ar fi voit natura să îngrădească lăcuința zînei cu stavile nebiruite.

Trecînd pîrăul Sîrbenii, după un ceas agiunge la bîtca numită Piciorul Săhastrului și în urmă la Pîrăul Alb, carile curge într-o vale îngustă, în a căria mijloc să înalță chipul antic al *Dochiei*. Din această strîmtoare suflă un vînt puternic și, precum zice balada, plutesc în aer o mulțime de vulturi, carii ies din stîncile învecinate numite *Stratul* sau *Tabăra Vulturilor*. Numele cel faimos al acestui loc au îndemnat a se zidi aice un schit, carile au fost până la anul 1704, dar în ziua de Paști, pe cînd se serba în biserică sf. Înviere, un munte de omăt, desfăcîndu-să din vîrful Pionului și surupînd stîncile manine, au îngropat schitul cu toți săhaștrii și au prefăcut forma acestui loc. O icoană ce au scăpat din acea catastrofă au însemnat locul fostului schit și mai în urmă au pricinuit facerea schitului *Ciribucul*, unde se păstrează până astăzi.

La acea întîmplare, chipul Dochiei, deşi era de stîncă puternică, au suferit o simţitoare stricăciune; partea susnică, carea înfăţoşa capul, umerile şi sînul, s-au surpat şi să vede zăcînd în oarecare depărtare. Această masă, compusă de aglomeraţii (petricele între sine închegate), putè să fie partea feţii şi a părului. Trunchiul şi coapsele figurei sînt din stîncă îndesată de bazalt. Prundişul adunat între părţile ce închipuia fluierile abie lasă un deşert de a putè trece un om; pe acolo curge Pîrăul Alb, de unde are a sa obîrşie, precum zice şi Cantimir. Alte pietre, de asemine aglomeratice, ce închipuiesc oile Dochiei, zac prin pregiurul acelui chip, iar alăture se află singuratică o altă piatră, îndestul de mare, care se numeşte *Vulturul lui Traian,* căruia, dupre zicerea predaniei, acest împărat ar fi încredinţat paza Dochiei.

Tablonul, ce înfăţoşază ştena metamorfozei Dochiei, este compus de d. Schiavoni şi litografit de d. F. Ofman. Locul este însemnat dupre natură. Dochia, în minutul de a fi prinsă, cere agiutor de la Zamolxis, carile o preface în piatră, precum şi pe turma ei. Traian se pare spăriet; lîngă el se vede vulturul.

BĂNUŢUL LUI ŞTEFAN VOIEVOD

DIN BIOGRAFIA UNUI ROMÂN CONTIMPURAN

În luna lui august, anul 1805, doi călători : un cuvios părinte şi un june ca de 16 ani, cu cîţiva arnăuţi şi săteni, se vedeau cu mare luare aminte cercetînd ruinile cetăţii Neamţu. O asemene, pe atunce, nepilduită îndeletnicire opri în şes pe călugări şi alţi pelegrini trecători, căci ii erau încredinţaţi că cercătorii au dat peste o comoară. Nici se înşela în părerea lor ; călătorii dizgropa din uitare acest monument, comoara faptelor strălucite a vechilor moldoveni, căci părintele făcea descrierea ruinilor, iar fiul desina veduta acelor relicvii, pe atunce mult mai mărețe decît sînt astăzi. În acest răstimp, tras de auzirea vorbelor, un sahastru, peste 80 ani, venind din pădure pe o carare părăsită, întră prin portiță în cetate și, făcîndu-ş cruce, ca cum ar fi acolo de casă, şăzu sub bolta încă întreagă a paraclisului. Vederea icoanei credincioase a lăcaşului în care bătrînul lăcuise aproape de giumătate veac îi sănină faţa cea posomorîtă şi peste puţin el se făcu pentru călători o hronică vie asupra soartei cetăţei. La încheierea îndelungatelor sale istorisiri, care înavuţiră portofoliul călătorilor, bătrînul se adresă cătră junele, ce-l vede pre cît înfocat în cercetare pe atîta luător aminte la istorisirea sa, şi, desfăcînd de la o cruciliţă de aramă, ce purta la pept, un bănuţ de argint, îi zise : „Blem, fătul meu, iată domnul acestei cetăţi ! Ştefan vodă se pomeneşte astăzi numai prin beserici, dar dacă acest bănuţ, ce l-am găsit aici, şi petrele ce ni încungiură ar avea limbă, s-ar umplea lumea de istorisiri minunate, precum au fost faptele acestui domn. Poartă-l, fătul meu, precum îl purtai eu, îndelungat și ferice, adu-ți aminte pururе de locul și de ziua de astăzi!“ Junele primi cu recunoștință bănuțul și-l păstră ca un talisman patriotic. Mai nainte de apusul soarelui călătorii agiunseră la monastire, unde părintele duse pre fiul său spre a lua în acel lăcaș sfințit binecuvîntarea religiei, avînd junele pentru încheierea învățăturilor sale a doua oară a călători la o universitate depărtată.

Aflîndu-se mai în urmă la Roma, poate cel întăi ce vizita uricul patrioților săi, junele român, invitat de bănuțul lui Ștefan voievod, se îndeletnicea cu cercetarea documentelor istorice a Moldovei, și la anul 1810 aflà în faimoasa bibliotecă a Vaticanului manuscrisul *Istoriei imperiei otomane* de Cantimir, traduse în limba engleză, și în ea epizodul lui Ștefan voievod înaintea cetăței Neamțu, care istorisire, copiind-o, o și împărtășim cetitorilor cu traducerea sa[1].

Astă întîmplare măreață și unică în istorie, adevărată cu oarecare variante, românul june, carele se îndeletnicea cu zugrăvia, îmbinînd-o cu suvenirul de la cetatea Neamțul, îș propuse a o reproduce, chiar în Roma, în un tablo, spre a o împrospăta în aducere aminte a compatrioților.

Pe atuncea, Napoleon, în culmea puterii sale, răpi de pe tron pe papa Pius al VII, statul pontifical fu declarat departament a Franției, iar Roma a doua capitalie a imperiei franțeze. Cheile sf. Petru, ce sînt stema papei, se acoperiră de aripile vulturului franțez și toate palatele a suveranului călugăr se prefăcură în rezidenții imperiale.

Epoha aceasta era ale armelor, în locul voiajerilor înavuțiți englezi, rosieni, germani și poloni, a cărora plecare pentru clima Italiei și a ei arheologie este singurul venit a Romei. Piațele acestei politii erau acoperite de baionete, de artileria franțeză și de cerșitori italieni, carii de foame se făceau revoluționari. Spre a întîmpina efectele cele vătămătoare a sărăciei, guvernul franțez orîndui some însemnătoare, din care se țineau mii de lucrători la dizgroparea monumentelor antice, precum a Coloanei Traiane, a Coliseului etc., și sute de artiști pentru împodobirea acelor nouă palaturi imperiale.

---

[1] Într-o lungă notă, Asachi reproduce din opera lui Cantemir pasajul intitulat *Domnia lui Ilderim Baiazet*, atît în versiunea engleză cît și în traducere românească, pe care nu am considerat necesar să-l transcriem.

În palatul Cvirinale, rezidenția de vară a papei, lucra, între alți zugravi, Giani. Junele nostru încredință acestuia artist ghibaci facerea în oleu a tablonului lui Ștefan vodă înaintea cetății Neamțu. După ce în mic se făcuse compoziția istorică, artistul o esecută în un cadru cu figuri de mărime naturală. Noutatea sugetului și frumusețа lucrului trasă luare aminte a comendantului de Roma, generalul franțez *Miolis*, carele-l cumpără și, împreună cu alte cadre, îl espedui în Franția, iar cel întăi cadru rămasă proprietatea junelui inventor și fu prototipul litografiei ce la 1833 se făcu la Iași.

Sistema domniilor străine ținea pănă atunce amorțit tot sentimentul de patriotism în inimile moldovenilor; de aceea și cadrul fu văzut, însă nu prețuit. Dar renașterea politică fu o scînteie electrică ce trezi sentimentul nobil a patrioților. Acest siujet istoric, reprodus în litografie, fu urat cu obștesc entuziasm, carele agiunse cel mai înalt grad în 10 aprilie 1834, la o reprezentație teatrală, în care epizodul lui Ștefan vodă fu, în lipsa unui cîntător român, espus prin o baladă cîntată în limba franțeză. Aprins de mărirea sugetului, publicul acoperi cu nepilduite aplauzuri pe baladă, carea era tot de acel june compusă ce, la 1805, îl văzurăm pe ruinile cetăței Neamțu.

De curînd însă se ceti în un suplement a „Gazetei de Transilvania", între documente istorice, acățată o *parodie* ale acestei balade, care, panegherită de articulul ce o însoțește, face a crede că ea este prototipul, iar aceea ce supt nume de Asachi se publicasă în limba franțeză la 1834, și mai în urmă în cea română, ar fi o imprumutare plagiară (furătură). Necunoscînd numele impostorului modest decît din titlul ce acel articul îi dă, *de geniul poetului*, îl lăsăm ca pe un liliac să cerce zborul pin întuneric. Nici l-am fi însemnat, dacă, prețuind îngrijirea a d. colectorului a documentelor istorice, nu ne-am teme ca acea parodie să nu comprometeze autenticitatea lor.

La acest prilej ni aducem aminte de mistificația publicistului Colson, carele, între alte asemene adevăruri, au asigurat în a sa descriere a Moldovei că acel tablo istoric s-au compus de un... *virtemberghez!* Noi însă sîntem încredințați că autorul cel adevărat au fost *bănuțul lui Ștefan voievod,* carele, după ce ș-au plinit misione, precît au putut, au rămas la *Baia,* lîngă Neapoli, și anume în grota sibilei cumane[1], unde românul june se duse ca să cerceteze despre viitorimea patriei sale!

Di, probos mores docili inventae;
Di, senectuti placidae quientem:
Romulae genti date remque, prolemque,
Et decus omne.

---

[1] *Sibila,* dupre istorie și mitologie, se numea una din zece verguri prezicătoare, din care acea de *Cuma* era mai faimoasă întru prezicerea soartei viitoare a popoarelor și a cărei rezidenție era în o grotă lîngă antica cetate Cuma (Gh. A.).

DUNĂREA

Dunărea, ist rege a rîurilor Europei, este mai ales pentru români de mare însemnătate. Deşi germanii îl numesc a lor rîu, pentru că se naşte în ţara lor, totuşi, fiindcă dupre provorba *Patria non ubi natus, sed ubi educatus* (Patria nu unde născut, ci unde crescut), apoi şi Dunărea, născută în Germania[1], purcegînd de acolo giune şi lîngedă, agiunge la culmea puterei şi a frumuseţei sale trecînd prin ţările locuite de români, a cărora munţi prin înmiite rîuri o nutră, o cresc, a cărora preluci încunună faşa cea azurie care încinge marginea cea de amiază a româniei, încît Dunărea cu dreptul se cuvine să se împărtăşască aice cu nume de rîu român, precum mai sus panon şi german. Dar nu mai puţin însemnătoare este pentru noi Dunărea în privirea istorică, comercială şi politică. Cursul acestui rîu au condus în anticitate pe romani din Italia în Dacia, rîpele Dunărei strălucesc de monumente gigantice a domnitorilor lumei, apele sale prefac prin comerţ grînele româniei în grăne de aur. Pe luciul Dunărei zburdînd, vapoarile ni-au apropiet de popoarile civilizate, iar în zilele noastre toată Europa în arme s-au rădicat spre a proclama țările danubiene neatinse, asigurîndu-le sub a ei garanție o ființă politică și o reformă mîntuitoare. Dupre atîtea motive, fiecare român se cuvine să consfințească un cult acestui rîu, ca paladiului esistenției sale, și prin urmare a cunoaște mai deaproape țările ce le petrece, popoarile ce locuiesc de-a lungul rîpelor sale, de la care rămîne mult să învățăm în toată privirea !

---

[1] Dunărea obîrşază în ducatul Baden din munţii Alpi, la monastirea Gheorghie Brigah, lîngă Donaueşinghen. Lungimea rîului pănă la Sulina se calculează peste o mie mile (oare). Obîrşia sa este de 945 palme mai sus decît Pesta, adîncimea mizlocie 12, iar repegiunea 10—14 palme pe o secundă (Gh.A.).

Cu toate aceste însușimi mărețe, astă vînă viețuitoare a Europei, de la epoha lui Traian, au curs fără vreun folos pentru omenire și au fost numai martură în mezo evul (veacul) de emigrații a popoarilor barbare, de răpiri și războle sîngeroase, prin care s-au înfrînat încălcarea Semilunei asupra Apusului.

Sînt cinzăci ani de cînd am văzut la Viena niște negutători coțovlaci durînd și încărcînd o mare barcă cu manufăpturi, spre a o trimete la Galați, carile, pentru nesiguranție, se credea așezat în fundul Turciei. Luptîndu-se cu locuri necunoscute și întîmpinînd multe avanture, argonauții noștri, după cîteva luni de zile de plutire, au agiuns în port cu marfa parte stricată, parte vămuită, încît, nealegîndu-se nimică, nime n-au mai cutezat a întreprinde o asemene speculație. De atuncea se făceau pe Dunărea susnică numai partnice călătorii de la o politie la alta, cu plüte sau cu pontoane militare. Epoha cea îndelungată de pace, după războlile lui Napoleon, favorind dezvoltarea știinților și a artelor, au văzut născînd invenții estraordinare, ce mărturisesc uricul dumnezeiesc a geniului omenesc. Științele esacte, precum matematicile, mehanica și hemia, nu s-au socotit numai ca curiozități, ce s-au aplicat la perfecția industriei și la lucrări folositoare îndămînătoare traiului omenesc. Puțini ani după înființarea vaselor de vapor, ele brăzduiau oceanul și rîurile Europei. La 1826, am plutit pe canalul Dunărei, la Viena, pe cel întăi vapor, durat aice spre cercare la 1820. S-au informat prin acții cea întăie societate a plutirei pe Dunăre pănă la Pesta, iar la 1837 astă plutire s-au întins pănă la Galați, de unde o altă societate, Loidul de la Trieste, au înaintit comunicația cu vapor la Constantinopoli, Odesa și țărmurile asiatice a Mărei Negre. De atunce plutirea pe Dunărea au sporit în un grad estraordinar, încît, unind comoditatea cu ieftinătatea și repegiunea, călătoria prin țări străine se făcu însemnătoare și pentru acii mai puțin înstăriți, carii caută sănătate, lumină au distracție prin călătorie. Căci ce este toată viața decît o călătorie prin țări necunoscute, unde esperiența și plăcerile se răscumpără prin pătimiri și ostenele. Singura deosebire între ceste două moduri este că cursul viețe-i unul, acel a călătoriei se poate repeta. Ferice de cel ce face ambe cu folos!

Folosindu-mă de înlesnirea a călători prin vapor, am sosit la Galați în 3 iunie trecut. Dar, mai nainte de a mă îmbarca, en să aruncăm în treacăt o repede ochire asupra acestei perle din diadema domniei Moldovei. Pe cînd ea era doamnă asupra gurilor Dunărei și a țărmului Mărei Negre până la gura Nistrului, posesia acestor punturi însemnătoare era în epoha preputerei vechi teatrul luptelor necontenite între moldoveni și între turco-tatari. Este încă în proaspătă aducere-aminte cîte suferea țara din monopolul ce prin agenți fanarioți se esercitau asupra comerțului. Ist ram a industriei agiunsăse a fi o povoară pentru locuitori, încît aplicat li era versul:

Nu pentru mine albina sugea miere,
Nu lui păstor turmele au crescut,
Și-n patria mea, lipsit de mîngîiere,
Cu avuții, sărac am petrecut!...

Nu este de tăgăduială că tratatul de Adrianopoli au rădicat de asupra Principatelor obezele, ce în multă privire paralizau a lor libertate, și că puterea suzerană au voit, prin astă măsură și alegerea domnitorilor pămînteni, întemeietă pe privilegiile vechi, a-i recăpăta simpatia și a-și asigura interesul politic. De atunce comerțul, ce fusăse pasiv, se făcu activ, industria înflori și Galații se făcură portul de căpitenie a Dunărei. Relațiile comerțiale sporesc de atunce necontenit, case de neguțitori greci, italieni și evrei se întemeiază, piața Galații figurează pe la burzele Europei și de aice se pot trage polițe asupra Vienei, Odesei, Constantinopoli, Trieste, Marsilia, Genova etc. Prosperitatea portului se adaoge prin îmbunătățirea grînelor noastre, pentru care proprietarii aduc din țări străine sămințele cele mai alese. Sute de vase încărcate cu grîne, sub deosebite bandiere, între care figurează și acele a Moldoromâniei, mărturisesc cît se prețuiesc în Europa productele noastre. Maisul, adecă popușoiul Moldovei, este între toate asemene de cea mai bună calita. În Anglia și chiar la Viena se întrebuințează mămăliga, ca în Italia *melinga*. Cătră aceste, de aice se esportează cherestea, lînă, piei, ceară, său, carne sărată etc. Toate aceste producte se cumpără parte cu aur și argint, parte prin schimbul manufăpturilor industriei austriene, engleze, franțeze și a Țolferainului. Politia, ce era la început mărginită de schele, se întinde astăzi mult și cuprinde tot podișul, avînd un mare număr de locuitori. Galații înfățoșază o frumoasă privire. O duzină de bandiere a consulilor străini și cîteva sute de vîntrele de pe Dunăre mărturisesc activitatea și înramurarea sa cu națiile comerciale a Europei. În favorul acestora, *Preaî[nălțatul] Domn Grigorie A.Ghica* au adaos multe îmbunătățiri, între care acum de curînd și telegraful electric ce corespondează de-a dreptul cu Braila. Într-un cuvînt, țărilor moldoromâne este păstrată o viitorime brilantă din aplicația celor încheiete la Conferențiile vieneze. Pedeca cea politică, însă trecătoare, a plutirei la Constantinopoli au împuținat de doi ani simțitor lucrările comerciale și vizitele pasagerilor, carii se mărginesc de la Viena până la Galați și pe Dunărea în sus. Pentru ist scop, aflîndu-se aice vaporul austrian repede plutitor (accéléré) *Albreht*, m-am îmbarcat pe el duminică în 5 iunie trecut. Cel ce n-au văzut un asemene vas, închipuiască-și arca lui Noe, dupre descrierea biblică, însă durată de maiștri mai ghibaci. Lungimea vaporului este de 340 palme, cu trei rînduri de covertă. Mizlocul de gios e cuprins de mașineriile în care apa, prin un foc infernal (de iad) nutrit de cărbuni de pămînt, se preface în aburii cii puternici carii pun în mișcare roțile, ce în loc de vîsle brăzduind apa înaintează vasul în contra cursului ei. Pentru clasa I este partea de gios spre pupă (capătul dinapoi a vasului) ; este împărțită în două galerii, una pentru barbați, alta pentru dame, unde pentru fiecare persoană e pregătit un culcuș, peste carile e aninat alt rînd de culcușe pentru cii ce se pot cățăra. Partea de gios spre proră (capătul dinainte a vasului) este pentru pasageri de clasa a II-a, cu de asemine despărțituri.

În rîndul al doile se află salonul cel mare, foarte elegant mobilat cu oglinzi, mesuțe, canapele etc., unde pasagerii se îndeletnicesc cu cetit, cu scris, damele cu lucru de mînă sau cu convorbiri. Tot în acel rînd sînt și cabinele (cabinete) pentru cii ce voiesc a fi singuri. Alăture cu salonul este bufetul pentru gustări și băuturi, și mai departe bucătăria atît de curată ca și orice apartament. Preste salon se mai află al treilea rînd, acoperit cu draperie, spre preumblare, și în a căria capăt, la pupă, stă zi și noapte cîrmaciul cu ochii țintiți la proră, spre a îndrepta vasul după trebuință, cînd la mizlocul vasului, tot în asemene înălțime, capitanul petrece umblînd de la un capăt la altul și diriguind marșa vaporului, din a căruia mașini o colonă groasă de fum tîrîie după sine o colonă neagră amestecată de scîntei scăpărătoare. Acest vapor avea o putere de 140 cai ; purcegînd la 6 oare și în trei patrare ni-au adus la Brăila, după ce repede trecurăm pe dinaintea gurei Siretului, ce se revarsă aice în Dunăre, și înaintea locului *unde au fost vechea cetate română* de nou numită Ghertina *(locus ubi Troja fuit)* căci, precum au observat un pasager, timpul și varvarii au surupat zidirile și edificiile cetății.

Brăila, pănă la 1829 cetate și raié otomană, ce au fost povoara țării, este acum port activ și înflorește prin comerțul productelor României. Cheiul portului politiei era îndesuit de colete și de pasageri ce aveau a se îmbarca pe coverta vaporului Albreht, de pe care o samă de călători au debarcat aice. După 10 minute, semnalul dat de capitanul vasului au pus iar în mișcare mașinile, care au re-nceput a brăzdui valurile cele întărtate a Dunărei. Cînd timpul e lin și nu-i prea întuneric, vasul călătorește toată noaptea ; astă dată el au aruncat ancora lîngă malul drept, între Rasova și Karasú. Astă din urmă politie din Bulgaria numără 8 000 locuitori. Aice Dunărea, formînd multe și mari insule, agiunge în cursul ei la punctul cel mai meridional a sinuozitătei sale, de unde în unghi drept apucă direcția spre nord pănă la Galaţi, iar de aice drept spre răsărit. Între aste două politii se află faimosul val a lui Traian, de români denumit *Troian,* cu care nume ii însemnă tot lucru măreţ, ca ist imperator, fondator coloniilor romane în Dacia. După cercetarea locală ce mai nainte am făcut, ist val nu era, precum unii cred, o tărie dispărţitoare între posesiile romane şi acele a varvarilor, ce o cale militară din staţie în staţie, cu tării şi cetăţi apărată, pentru siguranţia marşului cetelor şi a proviziunilor ostăşeşti. Aice se pare că în timpul foarte vechi au fost şi albia Dunărei mai nainte de a se îndrepta spre nord pe la capătul Moldovei, unde prin trei guri a rîului au format renumita Delta. De pe oarecare semne se vede că romanii ar fi cercat a restatornici cursul vechi a Dunărei şi că pe atunce, ca şi astăzi, au urmat pe aice lupte pentru soarta acestor provinţii romane, dar precum în anticitate ist val li fu de folos, în zilele noastre ameninţă a fi de daună. Greutăţile politice şi teritoriale ce întîmpină comerţul prin pedecile plutirei la gura Dunărei au fost motivat, încă la 1830, proiectul de a restatornici prin un canal albia cea veche a Dunărei, căci atunce, fără a trece prin ţară străină, un asemene canal este a şesa parte mai scurt decît Dunărea ce cură pe la Galaţ şi Sulina, ieşind drept la Kiustenge, aproape de Varna, fiind astă din urmă cale de 170, iar cea dintăi de 7 mile. Astă nouă comunicaţie a Apusului Europei cu Orientul ar motiva două nouă politii pe ambe maluri a Dunărei, care ar eclipsa Braila şi Galaţii, de unde grînele Moldovei ar trebui să se transporteze în susul Dunărei pănă în dreptul Ialomiţei. Cu toate aceste, dorim a crede că un asemene plan, în teorie practicabil, nu se va putea aduce în aplicaţie din cauza pedecilor teritoriale, poate şi politice. Spre a complecta canalul se cere, în distanţie de trei mile, a-l săpa în stîncă, pe la une locuri în adîncime de 160 palme; apoi pentru adaparea lui apa cea mlaştinoasă de Karasú nu-i de agiuns, încît ar fi de nevoie a abate o parte din apa Dunărei, care după a ei repegiune poate toată să strămute pe acolo cursul ei. Oare pentru un asemene caz putincios nu s-ar opune politica care statorniceşte malul Dunării de margine între Rosia şi Turcia ? [2]

La 3 oare după mezul nopţei se dădu foc maşinelor, a cărora scăpărare, fum şi vuiet infernal, sunînd în întuneric, zmulgînd din somn pe pasagerii nuviţi, li mînă pe coverta vasului, pe a căruia hornă, între o colonă de fum negru, scînteiau două fanare roşe, drept semnal pentru alte vase veninde din sus. Spectacolul măreţ a răsăritului soarelui au dezdăunat pe pasageri de a lor timpurie mînecare. La 8 oare am agiuns înaintea Silistrei, cetate (cu 30 000), a căria numeroase minarele şi mai ales tăriile şi bateriile au atras a tutulor luare-aminte, figurîndu-şi fiecare icoana luptelor ce au urmat aice în anul trecut. Derviş paşa, comandantul cetăţei, vizită cu a sa svită vaporul, carile, avînd aice a lui staţie, se aprovizionă cu cărbuni, şi după 15 minute purcegînd, au înaintit, lăsînd în stînga renumitul Kuciuk-Kainargi, unde la 24 iulie 1774 marile vezir subscrise pe dobă tratatul de pace între Rosia şi Î[nalta] Poartă, care avu o înrîurire atît de însemnătoare asupra soartei Principatelor.

La 10 3/4 trecurăm înaintea Olteniţei, din Ţara Românească, aşezată la gura Dîmboviţei. Carantina măreaţă arsă, cu păreţii sparţi de boambe, şi mai multe tării poartă semnele luptelor încruntate. Şi chiar acuma treceau trupe numeroase de otomani, pe o punte de pontoane, în Ţara Românească. Din partea Bulgariei terenul este mai înalt, iar în Ţara Română şesul e în mare depărtare mărginit de ceva dealuri, încît toată astă parte se pare deşartă, împoporată numai la mal de cîrduri de pelicani şi de cigni (lebede). La 2 oare aruncărăm ancora la Giurgiu, fosta cetate, iar amu de muri demantelată, al doile port însemnători a României, în dreptul cetăţei vecine Ruşciuc, pe malul drept a Dunărei, de unde, în războiul din urmă, Giurgiu au căpătat multe boambe, nu ca de la o bună vecină. Pe aice trece sub rîu şi otgonul electric pentru telegraful de la Crimeea la Apus. Vaporul, după ce s-au aprovizionat, au debarcat și au îmbarcat marfă și pasageri la Giurgiu, pentru care s-au întrebuit 2 oare. Sara la 8 1/2 au agiuns la Sistov, politioară bulgară cu 21 000 locuitori, unde din cauza vîntului și a întunericului au aruncat ancoră. Ist loc figurează în istorie prin încheierea la 1791 a tratatului de pace între Poarta și Austria, care puteri trăiesc de atunce în bună pace, după ce imperatorul Leopold II au înturnat sultanului Țara Română numită cea Mică, Serbia cu cetatea Beligrad și raieua Hotinului, din cauza revoluției cii mari a Franței, care absorbea toată îngrijirea a cabinetului de Viena. Albreht, mînicîndu-se ca și în zilele cele de mai nainte, întîlni a doua zi la 7 1/2 dimineață pe vaporul estraordinar Dzrini, ce ducea pe coverta sa la Constantinopoli pe marile vizir Aali pașa de la Conferențiile de Viena, care din nenorocire n-au răspuns la așteptările lumei. La 4 oare am agiuns la Vidin, unde vaporul au stătut spre a se aproviziona. Astă cetate cu 25 000 locuitori, vergură, dar nici atacată de streini, prezentează o respectabilă vedere, mai ales că pe înălțimele vecine erau în corturi verzi campată oastea. Vizitînd-o, călătorul au putut avea o idee de fortificațiile și de rînduielile turcești. Un batalion de pedestrime sta sub arme și suna marșuri, pe dîmburi și prin fereștí se arata femei învăscute în mantii și îmbrobodite peste toată fața, care cu curiozitate spionau pe sub văl obiectile și oamenii ce li se înfățoșau. Dar mai mult decît Vidinul au atras luarea-aminte a călătorilor insula din fața Calafatului din România, precum și apropieta cetate, care s-au făcut faimoase prin războiul din urmă, din care fantazia călătorilor își vor figura scenele cele crunte ce aice au urmat pe atuncea. Trecînd pe dinaintea șirurilor monotone a Craiovei, Albreht, surprins de o fortună însoțită cu ploaie, au aruncat ancoră sara tîrziu în prijma Palancei, și a doua zi, în 8 (20) iunie, înainte de 3 oare purcegînd, au agiuns la Turnul Severinului, unde au stat a se aproviziona. De aici terenul re-ncepe a se înalța din ambe părți, înfățoșînd vedute pitoresce și locuri interesante în privirea istorică. Aice sînt ruinele puntei lui Traian peste Dunăre. Pe ambe maluri au mai rămas cîte o colonă de 27 palme grosime. Între aceste, cînd apa e mică, lămurit se văd 11 pilastre de piatră şi pe fiecare cîte o cetăţuie, din care acea din Ţara Română se numeşte Turnul Severinului, zidit aproape de mal şi cungiurat de adînci hindichiuri, amu de spinoşi acoperită.

---

[2] Generalul prusian *Binke*, după cercetarea ce au făcut la faţa locului, asigurează că punerea în lucrare acestui proiect va întîmpina mari greutăţi teritoriale (Gh.A.).

După cîteva războale dacice, rădicîndu-se Decebal spre a scapa de giugul roman, imperatorul Traian au întreprins la anul 103 după Hs. o mare espediţie asupra Daciei, pentru care au pus a se fabrica puntea cea mare, prin renumitul arhitect Apolodor, menită pentru trecerea oastei şi a proviziunelor, care lucrare este cu mare măiestrie sculpită pe faimoasă Colonă Traiană la Roma, unde se vede figura bătrînului Danubiu revărsînd din urnă a sale ape mănoase, iar de victorie şi de faimă propăşit, imperatorul Traian, pretorii, centurionii şi ostaşii păşind peste punte. La ostaş lămurit se cunoaşte fiecare, pe lîngă bagaje, purtînd şi cîte o ploscă de forma celor de astăzi. Cum că aice, iar nu aiure, era puntea lui Traian, mărturiseşte apropieta politie şi rîul Cerneţ, care nume se află între inscripţia sculpit de Colona Traiană. Încît astă punte gigantică, admirată de anticitate şi de moderni, au cooperat către supunerea dacilor şi colonizarea romanilor în Dacia, şi în astă privire ist monument este pentru noi de cel mai înalt interes. Comunitatea locală s-au îngrijit de pastrarea ruinilor Turnului Severin, cungiurat de o grădină publică. Lîngă turn se vede de piatră un sarcofag (secriu) de formă antică, plin de oase omeneşti. De s-ar fi pastrat sarcofagul din vremea romanilor, nezmintit ar fi un odor nepreţuit, însă se vede că el este apocriful a vreunui împătimit arheolog român, care lucrare vederează un gust clasic. Asemne nu ştiu, din caz au plan, în giurul ruinilor nu se vede altă floare decît acea de papavor (mac), simbolul somnului, ca cum aste flori ar fi răsărit din ţărîna ostaşilor romani care sînt adormiţi în somnul cel vecinic!... Pe malul României duce de aice o frumoasă cale măiestră pentru cungiurarea Porţilor de Fer, periculoase plutirei, cînd scad apele Dunărei. Nu departe de aice este pe o insulă, în mizlocul Dunărei, cetatea turcească Orsova Nouă, bine întărită cu garnizonă. În depărtare ca de 8 000 palme mai nainte de a agiunge la astă insulă începe şirul stîncelor primejdioase : Cifurța, Medea, Cralevac și faimosul vîrtej a Dunărei numit Velega de Gios, și ceva mai departe în sus al doile vîrtej, Velega de Sus. Vuietul undelor, ce se frîng în stîncele care ca o iezătură de-a curmeziși închid, mai nainte de a le vedea, este atît de puternic că marinarii nu se aud vorbind și sînt nevoiți a se înțălege prin semnale. Aice apele rîului sînt îndesuite între înalte stînci, în o albie ca de 500 palme lată, plină de stînci subapatice, formînd 23 volbure periculoase. După ce, cu apă îndestulă a Dunărei, vaporul au trecut cu ferice toate aceste stînci ca între Schila și Haribd, am agiuns la 9 1/2 oare la Orsova austriană numită Veche, făcînd parte de ținutul regimentului românо-iliric, cu 100 locuitori ce se ocupă cu vii și păscuitul. Aice e carantina și vama austriană, unde nu numai pasagerii ce chiar tot vasul este supus unei aspre revizii, care, după ce au ținut până la 12 1/2, prin formalitățile dregătorilor s-au prelungit până în sară, încît vasul au petrecut aice noaptea până la 9 (21) dimineața la 3 oare. O zi întreagă perdută s-ar fi putut întrebuința mai bine vizitînd la Mehadia, apropietă de 2 oare, băile faimoase a lui Ercole, vrednică de vedere pentru locurile pitoresce, pentru monumentele romane și a sale băi minunate.

Vaporul, purcegînd a doua zi în 9 (21) iunie la 3 oare dimineața, luptîndu-se cu cursul cel repede a Dunărei, au înaintat între munți și stînci de granit maiestoase și pitoresce, care ponciși încunună rîpele rîului. Lîngă o grădină, pe malul drept, stînca formează o scară naturală în lungime de 24 palme, care duce la faimoasa inscripție a lui Traian, săpată cu litere latine, pe o tablă ținută de două genii (îngeri) înaripați. Din ambe părți se văd doi delfini formînd cu cozile lor un arc în care figurează vulturul roman[3]. Timpul și fumul focului ce fac pescarii sub acea piatră au vătămat mult inscripția, din care se pot lămurit ceti numai următoarele cuvinte : IMP. CAES. D. NERVAE. FILIVS. NERVA. TRAIANVS.

---

[3] Pe acest temei se văd medaile romane făcute pentru Dacia, cu figura lui Antonin și pe altă parte cu delfin. Între aceștia capul bourului, dupre care și monede a lui Ștefan voievod cu asemene stemă s-au tăiet (Gh. A.).

GERM. PONT. MAX. *Imperator. Caesar. Divi. Nervae. filius. Nerva. Traianus. Germ. Ponti Maximus*... (a imperatorului Traian, zeitului Nerva, fiul Nerva Traian, germanic, pontifec maximus...).[4] Afară de asemene semne mute a ființei romanilor în anticitate prin aste locuri, pe rîpa stîngă, în Banat, este vie în toată floarea rasa (soiul) cea mai curată de deviitori romanilor, mărturisită de dacoromâni prin fizionomie, structura cea frumoasă a figurei, costiumul pitoresc a femeilor și prin bravura ostașilor mărgineni, carii se numără între cii mai buni ai armiei austriene. Stîncele cele poncie de granit, din care unele agiung la o înălțime de 2 400 palme și care îngrădesc Dunărea în o albie lată numai de vro 500 palme, înfățoșau romanilor pasul cel mai greu pentru facerea calei lui Traian, pentru care au fost nevoiți a sparge prin o stîncă un tunel lung de 1 600 palme, pe unde, după o giumătate de oară călătorul curioz agiunge la grota lui Veterani, numită după numele generalului austrian carile au apărat-o în contra turcilor astă grotă. Dar încă romanilor ea servea de tărie, precum se vede din cîteva instrucții de pe păreții stîncelor.

Cătră astă însămnătate istorică, nouă interese adaog prejmetele cele impozante ce înfățoșază de aice înainte rîpile Dunărei, agiungînd la 10 ½ oare dimineața. Nu departe de politioara Noua Moldova (ce ni amintează comunitatea uricului cu românii de aice), rîul se nevoiește a-și deschide o nouă cale, care i-o ațin rîpele stîncoase, a cărora plaghii se înșiră de-a curmezişi de la un mal la altul, de care se frîng undele și formează cele faimoase două cataracte ce nu au asemănare în Europa și care opun plutirei greutăți și pericule. Cataractele de la Orsova la Cladova se numesc Poarta de Fer. La 1834 începusă spargerea acestor stînci, pentru care spre a curăți o cale de 24 palme în adîncime de 5 palme se cere pe toată ziua 1 000 lucrători în curs de 50 ani. Greutatea plutirei pe aice, cînd apa e mică, începînd de la Drezcova (Drencova) au îndemnat pe guvernul Austriei a face o șose foarte comodă pe care călătorii se transportează în căruță, dar vapoarele cele nouă sînt amu așa durate încît pot sigure trece oricînd. Mai nainte de a agiunge la Moldova, între ruinile cetăților Babachili și Golubacii, din care astă din urmă e a Serbiei, se vede în mezul rîului o manină stîncă, 24 palme înaltă, numită Babacai. Nu departe de aice este grota cea cumplită a țînțarilor, din care primăvara ies nenumărate roiuri de insecte ce atacă vitele, care, înveninate, peste cîteva minute crapă. Locuitorii zic că sîntul Gheorghie au ucis aice balaurul, din a căruia mortăciune nasc aceste insecte. După ce arta vaporului au învins pedecile elmentare, vasul au trecut pe la 1 $1/4$ oară după-amiază înaintea Semedrii, cetate destul de mare, cu 24 turnuri, în care se află garnizonă turcească și sîrbească, iar la 6 oare au întrat în portul de Semlin, trecînd pe lîngă cetatea Beligrad, capitalia Serbiei, în care garnizonează turcii și sîrbii. Semlin, politie mărgineană cu 10 000 locuitori, cii mai mulți sîrbi, unde este carantina austriană și pontul de căpitenie a comunicaiței Austriei cu Turcia. Nu departe de aice sînt ruinele castelului lui Ioan Huniadi, cel mai mare erou al Ungariei și părintele faimosului rege *Matei Corvin*. Numai străinii nu știu că aciști doi barbați eroi, carii au întemeiet mărirea Ungariei și au revarsat glorie asupra ei, erau curați români de naștere, iar nu de sentiment, pentru că în cursul îndelungatei și strălucitei lor cariere nu numai că n-au făcut nimic pentru compatrioții lor, ce mai ales au cercat a-i asupri și a supune pe acii din Moldo-România, lucru ce nu li s-au nemerit, căci, după bătălia de la Varna, Huniad îndelung au zăcut la închisoare în Țara Românească, iar regele Matei Corvin, vrînd să învingă pe Ștefan cel Mare, de a căruia mărire era gelos, s-au socotit ferice, după bătălia de la Baia, a scăpa din Moldova, purtînd în spate săgeata ce i-au înfipt aprodul plăieși.

---

[4] Imperatorii Romei, întru amintirea celui întăi Iulius Caesar, purtau nume de *cesar, de unde caiser, țar*. Se adaugea titlul *divus* (înzeit). Traian avea titlu de *germanicus*, pentru învingerea germanilor, și *pontifec*, șeful besericei, ce era dator a întreținea puntea pe rîul Tibru, care ducea la Capitol (făcător de punte), de unde papii poartă titlu de pontefice (Gh. A.).

După rînduiala cea nouă a companiii de vapor, călătorii s-au mutat pe alt vas, numit Elisabeta, ce avea o putere de 140 cai. Ist vapor este de asemene repede și elegant, iar modul îndestulărei schimbă aice, avînd toate a se lua în numărătoare dupre tarifă, încît direcția au înturnat fiecăruia pasager de clasa I cîte 12 1/3 fiorini din 100 ce încasuise la Galaț pentru viptul pănă la Viena.

Din cercetarea geologică chiar se vede că munții Carpați, carii de la răsărit spre apus încing o plasă a țărilor moldoromâne, schimbînd deodată a lor direcție, între Palanca și Semedria, o întoarnă iar spre răsărit și agiung pănă la Varna, formînd prin astă sinăitură șesul cel întins pe care se află azi Țara Română, iar în anticitate înapoietă era acoperit de apa Mărei Negre, cătră care Dunărea, repezită de la nord, își deschisă o cale, străbătînd-o în putere pintre acii munți de granit, precum mărturisește astăzi Poarta numită de Fer. Acest rîu de la Beligrad curge de la apus spre răsărit, iar mai sus de Pesta are o direcție de la nord spre amiază. Vaporul Elizabeta, mînecîndu-se în 10 (22) iunie, au întrat la 6 oare în rîul Tisa, ce lîngă Titel, stația pontonierilor austrieni, se revarsă în Dunăre, în prijma ruinilor romane Ritium, și după ce au plinit a sa comisiune s-au înturnat iar în Dunărea, și la 8 oare cu agiuns la Carloviț, politie cu 6 000 locuitori sîrbi, cu liceum, seminarie, bibliotică și rezidenția patriarhului sîrbesc, carile pănă nu demult denumea episcopi sîrbi pentru românii eparhiilor Bucovinei și a Transilvaniei. Aice au murit la 1456 Ioan Huniadi și la 1699 s-au încheiet pacea între Austria și Turcia. Pe malul drept a Dunărei, în oarecare depărtare, se vede muntele Frusca, cu vii alese acoperit, care s-au plîntat de imperatorul Romei, Probus ; aceste vii produc vin ales. Cincisprezece mănăstiri și schituri de călugări ortodoxi sînt împrăștiete pe acest munte, unde călătorul află o deschisă ospitalitate. De aice începe șirul cetăților austriene, între care acea întăi este Petervardain, unde la 1849 revoluția ungară fu învinsă. Lîngă Uilan se află proprietatea cea mare a prințului roman Odescalchi, cu castel, în a căruia biserică e înmormîntat faimosul călugăr Capistran, învitătorul războlului asupra Turciei. Tot șesul pe malul drept a Dunărei și a Tisei este coperit cu mlaștini nesănătoase, pentru a cărora curgere s-au făcut multe canaluri artifice. Mai înaintînd, la Almas se vede gura rîului Drava, dînd în Dunărea, de unde pe malul drept, în depărtare de 1 oară, este cetatea Eser, capitalia Sclavoniei, iar pe malul stîng, în asemene depărtare, se află Coloşa, cu 6 000 locuitori, rezidenţia arhiepiscopală în asemănarea unei cetăţi, cu liceum, seminarium, bibliotică cu 30 000 tomuri şi orfanotrofie. Înaintînd cursul pintre şesuri coperite de păduri, vaporul au agiuns sara la 11 oare la Mohaci, politie faimoasă prin bătălia care se făcu la 26 august 1526 între turci şi unguri, în care au perit 2 arhiepiscopi, 6 episcopi, 28 magnaţi, iar însuşi regele, în a sa fugă, s-au înecat în părăul mlăştinos Cele. La astă bătălie au combătut ca aliate oştirile moldoromâne. Însă tot aice, la 1686, prinţul Carl de Lotringhen *(Lotringen)* au bătut deplin şi au eliberat Ungaria de giugul otoman. De aice în sus, prejmetele Dunărei sînt monotoane, şesuri nemărginite, adapate mai mult de mlaştini şi puţin împoporate. Asemene cauză şi o altă politică îndeamnă pe guvern a coloniza astă parte a Ungariei prin germani, a cărora industrie şi activitate vor putea cu timp preface aceste locuri în sănătoase şi productive.

În 11 (23) iunie dimineaţa, la 7 1/2 oare, lăsînd în dreapta politia Baia, vaporul au agiuns la Tolna, mare dominiu a baronului Rotşildul Sina, român din Macedonia, carile nu de mult au cumpărat aceste moşii de la contele Festetici cu soma de 800 mii fiorini, cînd ele preţuiesc amu cîteva milioane. Din asta se vede că relaţiile celor mici însă avuţi economi cu magnaţi cheltuitori schimbă între dînşii rolurile. În astă politie regele Ludvig al II au rînduit a se îneca în Dunărea pe ambasadorii sultanului Soliman, din care au urmat bătălia de la Mohaci, cînd ca o pedeapsă a călcărei dreptului gintelor acel rege de asemene s-au înecat în mlaştină. Lăsînd în stînga politioara Pax, de evrei locuită, şi Adoni, în vechime Salinum, unde şoseaua de romani făcută amu s-au reparat şi poartă anticul ei nume, vaporul au trecut la 1 oară înaintea promontorului Eugen, unde acel mare general au avut un palat şi parc ce şi amu se află în bună stare. De aice începe insula Cepel, lungă de 5 mile, avînd pe ea şapte sate bine cultivate. Spun că în epoca împărăţiei Mariei Terezei, părinţii iezuiţi, carii aveau în urmă mare înrîurire asupra acestei suverane, au fost cerut şi au căpătat de la dînsa drept danie astă insulă, ca una ce n-ar fi de alt folos decît a face o grădinuţă spre a sămăna ceva legumi pentru mănăstire. Împărăteasa, în a ei evlavie pentru călugări, li-au subscris actul daniei, cu carile ii au mers la contele Kaunit, faimosul ministru, spre a-l protocoli cu sa iscălitură. Acesta, înţălegînd că darul nu era în proporţie nici a cererei, nici a scopului, cu bucurie îndată au iscălit actul, dar în loc de arină, preste tot înscrisul au turnat din calamarĭ negreală, excuzîndu-se de zelul ce au avut în astă încungiurare ca să plinească cererea părinţilor. După aceea împărăteasa, prevenită de mărimea acelui dar ce era un ţinut întreg, au însemnat pe ea iezuiţilor numai un loc de grădină de de legumĭ, de care nu îndelung s-au bucurat, căci fiul Mariei Tereziei, nemuritorul Iosif al II, prin faimosul său act, au desfiinţat în tot imperiul acest ordin şi multe alte, iar din averea lor au fundat şcoli, spitale, ierotrofii etc., pentru care era întemeiete la început toate aceste aşezăminte.

La 5 oare după-amiază Elizabeta ni aduse la Pesta. A cerceta şi a descrie astă frumoasă şi în multe priviri interesantă politie s-ar cere mai mult timp decît acela ce-l avem. Drept acea, după oarecare vizitare, trecînd pe Ferdinand, vapor mai mic, proporţionat pentru plutirea Dunărei în Austria, a doua zi la amiază am înaintit călătoria. La 4 $^3/_4$ am trecut pe la Gran, unde Dunărea vine de la Viena în direcţia de la apus spre răsărit. Pe malul ei, la Demus, se vede o impozantă ruină a unui castel cu turnul Salamon, foarte întărit, la 120 palme înalt, în care la 1493 să păstra corona Ungariei. La 8 sara agiunsăsem pe la faimoasa cetate Comoru, ce figurează ca vergură, nefiind pănă acum luată în puterea armelor. Astă cetate, ce se află pe malul stîng a Dunărei, capătă prin nouă fortificaţii ce se fac pe malul drept o poziţie invincibilă. Urmînd călătoria, vaporul au agiuns în 13 (25) iunie dimineaţa, la 6 $^3/_4$ oare, la Presburg, politie pe malul stîng a Dunărei, cu 40 000 locuitori, cu o cetăţuie pe un deal înalt de 600 palme, care, arsă fiind la 1811, au rămas nereparată. Aice este *muncelul regesc* pe care regii Ungariei, la a lor încoronare, se suie calare şi cu spada sîntului Ştefan loveso în aer către cele patru punturi a pămîntului, drept semnal că vor apăra Ungaria despre duşmani, din oricare parte ii ar veni. Astă politie se zice că s-au întemeiet de romanul Pizo, pentru care ungurii o numesc Pozonium.

Plutind între prejmete frumoase, împoporate de palaturi, sate frumoase, fabrici şi alte industrioase aşezăminte, vaporul trece pe la insula Lobau, unde la 1809 Napoleon, trecînd cu armia sa Dunărea, combătînd cu eroicul arhiduca Carl, au perdut bătălia cea faimoasă de Aspern, pe acel cîmp unde tăbărîse în anticitate legioana romană. Dacă după astă bătălie austrienii s-ar fi folosit de succesul căpătat, precum voia arhiduca Carol, luceafărul lui Napoleon de atunce s-ar fi eclipsat. Însă bătălia de Vagram, după 30 zile, au paralizat pe cea de Aspern. Pe malul drept se însamnă monumentul unde s-au întîlnit imperatorul Leopold I cu regele Poloniei Ioan Sobieski, după ce au mîntuit Viena de asediul turcesc. Astă călătorie samănă o preumblare pe apă într-o grădină din cele mai cultivate. În depărtare de cîteva oare se vede din rezidenţia imperială răsărind turnul cel măreţ a sîntului Ştefan, carile, în a sa formă gotică şi colorul negru, cu o înălţime de 507 palme, domnind preste tot şesul, înfăţoşază o vedere impozantă. La 11 oare vaporul întră în canalul Dunărei şi debarcă pe călători în debarcader la Leopoldştad, de unde, din o mie de porţi a otelelor, este invitat a-şi alege una, spre a căpăta o locuinţă plăcută. Aşadar, a noua zi de la purcederea din Iaşi, călătorul, fără a ieşi din cabinetul său cel elegant şi confortul cel plăcut, au vizitat ţărmurile României, a Bulgariei, a Serbiei, a Sclavoniei, a Ungariei şi a Austriei, cu o cheltuială de 20 galbini, fără a simţi ostineala unui drum asemene îndelungat.

Viena înfăţoşază în toată privirea atîtea curiozităţi, încît a lor cercetare merită a consfinţi un timp mai îndelungat. Între multe alte, un moldoromân va cerceta drept curiozitate veche istorică podişul lîngă palatul imperial Şenbrun, unde oastea moldovană, sub Duca vodă, ca aliat a turcilor, au tăbărît la epoha asediului

Vienei, pentru care acel loc se numeşte *Moldauer Hoeltzel* (Redi moldovan), iar ca curiozitate nouă va vedea în astă rezidenţie mămăliga română, ca o invenţie nouă publicată prin gazete şi prin placate. Însemnătatea Vienei, mai ales pentru moldoromâni, sporeşte amu cînd aice, înaintea areopagului Europei, se dizbat interesele publice şi soarta patriei noastre, pusă sub protecţia puterilor mari !

O VIZITĂ DUPĂ CINCIZECI ANI

Veacul al nousprezecele este fără îndoială acel mai estraordinar dintre cîte l-au propăşit. De cînd istoria ni amintează notiţii despre evenimentele lumei, niciodinioară mai mari nu s-au înşirat cu asemene repegiune, în o spaţie de timp aşa scurt, la acele de care s-au însemnat acei din urmă cincizeci ani a epohei noastre. Agiunul naşterei acestui veac s-au salutat de explozia revoluţiei Franţiei, ce ameninţa să înghită tronurile şi rînduiala socială şi a căruia cutremur politic îndelung s-au resimţit până în cele mai depărtate părţi a pămîntului. Din sînul acelui haos au răsărit geniul cel estraordinar *Napoleon*, carile întreprinse să se întunece faptele lui Alexandru Macedon şi acele a lui Iulius Cezar, roman, cu deosebire că acii renumiţi concvistatori, fiind şefi a naţiilor civilizate, cu armii bine organizate au supus giumătate de lume pe atunci cunoscută, cînd Napoleon ezbutise un asemene rezultat asupra popoarelor şi a armiilor nu mai puţin civilizate şi bine deprinse în arta militară, deşi tustrei eroii mult se asemănă la încheierea carierei lor : Alexandru ucis de patimi, Iulius Cezar de pumnar, Napoleon de durere, ca un alt Prometeu, pe stînca Sîntei Elene ! Tot în astă scurtă epohă s-au văzut dinastii vechi apuinde, alte nouă răsărinde, Grecia, crezută moartă, înviind, până şi poporul moldoromân, carile de 18 veacuri trăieşte la marginea răsăriteană a Europei, de abie amu, prin cvestia orientală, s-au făcut cunoscut politicei apusane ! În acest veac, din lupta ideilor și a principiilor au scăpărat scînteile adevărului, prin care pregiudețile s-au eclipsat, în zilele noastre s-au făcut descoperiri minunate, fructul meditației învățaților de mii de ani, precum vaccina, puterea vaporului, dagherotipul, galvanoplastica, telegraful electric, și toate s-au aplicat la folosuri practice a societății. Cine știe de nu sînt aceste încă numai elemente a unor perfecții mai mari, a cărora țintire, chiar demnă de principiul hristianismului și a moralului, este a confunda toate popoarele pămîntului în o singură familie, sub o singură religie și lege !

În mezul acestor metamorfoze a lumei, agiuns fiind eu de o suferință a sănătăței, dupre ordinul medical mă îndrumai cu o așa repegiune, încît, petrecînd o distanție de 400 mile, n-am putut observa alta decît invenția cea minunată a vaporului transportuitor, carile ca prin farmec m-au depus lîngă o altă minune a naturei, adecă la termele cele renumite de Karlsbad. În zadar apostolii unei filozofii ademenitoare cearcă a răspîndi ideea că timpul minunilor au trecut, căci, pentru cel ce observează lumea cu ochii giudecății, minunile nu au încetat. Numai omul intelectual și cele materiale mărturisesc adevărul că făpturile și obiectele cele mari, ca și cele ochilor firești nevăzute, sînt pline de efecte minunate, a cărora cauze a cunoaște rar este dat oamenilor, încît *felix qui potuit cognoscere causas* (ferice de cel ce au putut cunoaște cauza lucrurilor !). Una din înmiitele sale minuni natura reproduce la Karlsbad, nu numai spre a aduce pre oameni în mirare, ce încă spre a vindeca suferințele lor.

Karlsbad, politioară în ținutul Egra din Boemia, se află pe malul rîului Tepel, încinsă de înalte stînci de granit, cu codri de pini și de ulmi coperite. Ea este așezată cu 1 295 palme mai sus decît cumpăna mărei, numărînd 560 case cu 3 500 locuitori. Din coastele acestor stînci obîrșează zece izvoare, a cărora ape calde sînt îngrecate în deosebită proporție cu materii medicale. Izvorul de căpitenie se numește *Șprudel,* carile prin ferbere saltă apele sale în o înălțime de mai multe palme ; a sa căldură este de 59 grade Reomiur, iar a celoralalte izvoare pănă la 18 grade. Puterea vindecătoare acestor ape este așa de aprobată, încît ele de toți s-au proclamat ca regina termelor. Aice se adună pătimașii din toate părțile lumei. Numărul lor în ist an au agiuns la 7 000 inși, între care figurează prinți, domnitori, marșali, soldați, milionari și săraci. Numărul acesta au sporit de cîțiva ani, nu numai prin verbala împărtășire a lucrărilor acestor ape minunate, ce mai ales prin publicitatea răspîndită de un barbat ce și el nu este mai puțin fenomen în sfera învățaților, și anume doctorul și cavaler Jan de Carro de la Gineva, în Svițera, însă proclamat de magistratul de aice de cetățan de Karlsbad, pentru meritele sale științifice și filantropice care au vederat în cursul de 30 ani a petrecerei sale. Dacă ist veteran a doctorilor este respectat de toți cii ce-l consultează, cu cît mai mult interesant au fost pentru mine a-l vizita după o nevedere de 50 ani, adecă de la 1805, cînd, aflîndu-mă la Viena pentru studiile mele, locuiam la dînsul, ce era atunce doctor în vîrstă de 36 ani. Acestui barbat estraordinar, care se bucură de stima tuturor filantropilor, și poporul moldoromân este dator cu vecinică recunoștință, căci el au fost contimpuran cel întăi urmaș a doctorului Gener, aflătorul vaccinei. Doctorul de *Carro* au trimes, el cel întăi, materia hultuirei copiilor în Moldova și în Țara Română, sub domnia lui Moruz și a lui Ipsilanti, precum după asta au înaintit asemene espediție binefăcătoare în Asia, pănă în Indiile Orientale. De atunce înscrisurile sale, în limba franțeză și engleză, asupra virtuței apelor termale, au răspîndit renumele de Karlsbad pănă la cele mai depărtate părți a pămîntului.

Agiungînd la vîrstă înaintită, de 83 ani, din o cădere s-au vătămat la coapse, așa încît de trei ani, neputînd întrebuința picioarele, este nevoit a petrece în poziție culcată, pe cînd partea de sus a trupului, și mai ales facultatea înțelegătoare, se aflä în deplină putere. Doctorul de *Carro* nu numai că tratează pe bolnavii cari îl pot vizita, ce încă urmează a se ocupa la lucrările literare, în limba franțeză, între care figurează de 30 ani almanahul de Karlsbad, plin de cele mai interesante materii privitoare la relațiile sale cu persoanele renumite a epohei, descrierea de Karlsbad și a sa proprie biografie, scrisă după cererea magistratului. Toate aceste sînt documente medicale și istorice. În astă privire, M.S. Imperatorul *Franț-Iosif* și M.S. Regele Oton l-au decorat cu a lor ordine, la care ocazie Karlsbadul au celebrat iubileul demnului său concetățan.

Fără a pretinde a însemna patimile la care se aplică aceste ape, ce este prerogativa doctorului, mă mărginesc a încredința că s-au văzut aice venind persoane, unele galbin-negre, altele tîrîindu-se pe cîrje, pe unii îi purtau în covoare, și toți aceștia, în cursul curei, au recăpătat colorul natural și a lor vîrtute !

Modul curei și a petrecerei în Karlsbad este original. Oaspele are cvartiră numai pentru mas. De la 5 oare dimineața pănă la 9 sara toată lumea e în picioare, pe la izvoare, unde fiecine, dupre rîndul venirei, bea apa rînduită și se preumblă la umbră sau, pe ploaie, sub galerii. Degiunarea se face au prin grădini, chioscuri așezate pe stînci, în pădure, sau pe la cafenele înșirate pe strata numită Vize, ce samănă unui salon împodobit cu magazii din ambe laturi, iar pe la mizloc sînt sute de mese cu oaspeți, și toate aceste se petrec cu acompaniamentul orhestrelor armonioase în cursul zilei. Cei ce sînt buni pedeștri, petrec minunatele preumblări pe munții din pregiur, dintre care figurează stînca numită Hirșenșprung (Săritura cerbului) sau Țiclăul lui Petru cel Mare. Acest imperator, urzitorul mărirei Rosiei, pentru a sa vindecare au vizitat Karlsbadul la anii 1711, 1712, 1713 și cu mîna sa au scris aice pe o cruce literile M.S.P.I (*Manu sua Petrus I,* cu mîna sa Petru I). În casa numită *La iepurile alb* se păstrează cupa cu care Petru au băut apa. Toate însuflă oaspelui mulțămire ; privirea unui popor industrios, plin de evlavie și de moral, onestatea și politeța acelor de rînd, curățenia și buna orînduială sînt efectul unui guvern ce de sute de ani cu înțălepciune și energie se ocupă de binele locuitorilor. Pentru administrația și ținerea orînduielei între o impoporare de 10—12 000 locuitori, cu cei străini, este magistratul cu biurgmaistru, d. *Knoll,* iar pentru inspecția băilor d. *Derera,* șef-comisar de la Praga ; puterea esecutivă se compune numai din 4 oameni de poliție. Pentru consultarea medicală sînt 15 doctori practici, dintre carii eram în relație cu dd. de *Carro, Manl* și *Seeghen,* tustrei autori asupra acestor terme. Unii din doctori străini vin aice şi studiază la faţa locului vîrtutea acestor ape, încît cu mai mare siguranţie le pot rîndui pătimaşilor. De însemnat este că nici în timpul vechi, nici în cel de acum, holera n-au pătruns la Karlsbad, şi asta este o nouă mărturie că veninul holerei pluteşte în aer şi că aice aburile cele puternice de care atmosfera e îngrecată nimicesc veninul cel omorîtor. Multe monumente înfrumuseţează împregiurimele Karlsbadului cu inscrisuri analoge numite *table votive,* care de asemene sînt săpate prin stînci, în deosebite limbi, de autori renumiţi, drept mărturie a recunoştinţei acelora ce au recăpătat aice a lor sănătate. Fiind şi eu unul din ist număr şi văzînd că între acea tablă lipsea acea română deşi mulţi moldoromâni vizitează cu succes termele de Karlsbad, am compus următoare tablă scrisă cu litere latine, dupre ortografia italiană, avînd alăture traducere germană, care de magistrat s-au rînduit a se aşeza în mezul multor altora, la picioarele stîncei numite *Parnas,* faţă-n faţă cu templul cel nou protestant.

[*Urmează poezia intitulată* LA TERMELE DE KARLSBAD.]

PRINŢUL DE ARACAN, AUREG-ŢEIB DE INDIA, ÎN IAŞI

DIN MEMORIILE UNUI ROMÂN

Europa plecasă cerbicea sub giugul preputernicului Napoleon cel Mare, numai Anglia, după ce sfărîmasă flotele franceze, continua rezistenţa şi aţîţa pe continent războiul prin Austria, care l-au susţinut în curs de 25 ani, şi prin Prusia, care numai opt zile au rezistat. Napoleon, neputînd să bată pe Anglia cu oastea, au rezolat a o lovi în a ei industrie şi comerţ, care sînt fîntîna avuţiii şi a puterii sale. Drept aceea, prin ordonanţă au decretat faimosul sistem continental, care închidea bandierei engleze toate porturile Europei, şi toate productele industriei sale, precum şi cele coloniale care vineau prin Anglia, erau confiscate şi în public arse. Încît în mai multe pieţe publice a Franţei, Germaniei, Olandei şi a Italiei se vedeau cele mai preţuoase stofe şi bijuterii, prinse în contraband, arzîndu-să, şi cenuşa lor expeduită fabricanţilor şi negoţianţilor acelor producte.

Atunce, în lipsa cafelei, se întrolocă un feli de surogat din cicoară, şi în locul zaharului de trestie de India hemicii francezi, după îndemnul imperatorului, la 1812 au perfecţionat fabricarea zaharului din napi, care şi astăzi se cultivează cu cel mai mare spori în Europa. Rosia, care comerciază mai ales dînd străinilor în schimb productele sale, lipsită de acea îndămînare, nu au putut îndelung susţinea dispoziţia acelui sistem despotic şi dărîmător, şi englezii aflau în porturile rosiene înlesnire de a întroduce pe continent productele lor.

În darno reclama Napoleon în contra călcării sistemului său. Din aceasta au urmat rumperea amiciţiei între Napoleon şi imperatorul Alexandru I şi neîntîrziet războlul cel faimos din an 1812.

Prepararea acestui războl amintea epoca în care Traian se pregătea pentru expediţia sa în Dacia, în care au întrebuit toată puterea imperiului său, adunînd cohorte auxiliare din Africa, Spania, Galia, Britania şi Belgia. Măreţ spetacol era a vedea primăvara acelui an 1812 înaintindu-se spre Rosia legioanele armiei franceze, pănă atunce invincibile, şi după dînsa cele auxiliare din Germania, Olanda, Spania, Portugalia şi Italia. Am văzut ostaşi miliani, frumos uniformaţi, plini de curaj şi de încredere de a reveni din acea expediţie încarcaţi cu onoruri, cu avuţii, şi carii au rămas îngropaţi în omătul Rosiei. Cu acea armată, ca de un milion de baionete, Napoleon voia nu numai să subgiuge Rosia, ce şi pe Turcia, iar din ruinele acestei din urmă să recheme la viaţă popoarile încătuşete, între care să vorbea de restaurarea Daciei antice. Ista fu unul din motivele care mă îndemnă a părăsi studiile archeologice din Roma şi a mă îndruma în românie. Dar iluzia despre restaurarea regnului dacoromân au început a lîngezi, cînd pe drum aflasăm că Turcia au înstrăinat o parte a Moldovei asupra căreia nu avea drit de proprietate şi că acii ce o cîştigasă aveau drit a apăra a ei integritate. Catastrofa cea neaşteptată, prin care elementele au înfrînat cursul victoriilor lui Napoleon, au amînat poate acel plan măreţ a lui Napoleon la timpuri mai propicii.

Pre lîngă fapte eroice şi suferinţe straordinare a ambilor părţi luptătoare, în mezul furiei elementelor, acea catastrofă au produs multe epizoade, care au dat materie mănoasă scriitorilor istorici şi romansierilor sugete de tabloane interesante.

Principatele, care să păreau a fi atunce în agiunul unui nou destin, încăpură iar sub domnia fanarioţilor, şi Scarlat Calimah, înturnat din Rosia unde agiunsesă în sclavie, fu numit domnitor în Moldova, şi nu tîrziu congiurat de o legioană de greci de la Fanar, care, după uzul lor, vinea spre a împărţi între dînşii averile, nobilitatea ţării şi a ei fiice. Cu toată amnistia care, după căderea imperiului, guvernul restaurat a Burbonilor au dat pentru partezanii lui Napoleon, acii mai comprometaţi nu se prea încredeau în acea parolă şi căutau în ţări depărtate un azil apărători. O parte însemnată din militari s-au îndreptat în Turcia, la Egipet şi până în India, la faimosul Rugid-Sing. Unii s-au făcut renegaţi, spre a se putea păstra în poziţie pentru o epohă mai favorabilă, alţii trecură prin Moldova, unde spereau agiutor de la prinţul Calimah, care era om literat, de caracter blînd şi priimitor de străini, încît pe cîţiva i şi ampluasă la curtea sa, iar pe alţii cu bune recomendaţii i trimetea la Constantinopoli. Precum în epoca revoluţiei cei mari a Franţei, oamenii solizi, carii nu erau partizani a principiilor celor subversive, au emigrat în străinătate şi pretutindene au propagat ştiinţe şi limba franceză, pentru care erau bine priimiţi, de asemene la astă a doua revoluţie toţi aceşti emigranţi, consideraţi ca resturi unui vas naufragat, erau îmbrăţoşaţi cu un viu interes, deşi în decursul tîmpului se descoperea că unii dintr-înşii, ce fusăse în armia franceză nalbani, se titluiau de doctori. Am cunoscut pe unul ce se zicea colonel de artilerie la gvardia lui Napoleon şi nu fusăse alta decît tambur-major.

Primăvara anului 1814 Scarlat vodă au priimit de la Leopol în Galiţia o epistolă, a căreia cuprindere au făcut mare senzaţie, adresată fiind din partea unui prinţ indienesc de la Aracan. Epistola, în limba latină scrisă, cuprindea următoarele :

„Noi, Aureg-Ţeib, prinţul ereditar al imperiului Aracan, dincolo de Bengalia, văr cu luceafărul Orientului şi cavaler al ordinului Elefantului Alb etc. etc. etc., trimetem salutare alesului între fiii lui Mesia, maharagie şi nabob, domnitor a Moldovei de la plaiuri până la Mare.

Prin aceste rînduri facem cunoscut că marile zeu Amarapora ni-au împins în aceste ţări, căci, după ce răsunetul faptelor imperatorului Napoleon au agiuns până în ţara Aracanului, părintele nostru ni-au trimes la dînsul ca, prin vetejia noastră, să putem conlucra la învincerea englezilor, ai noştri subgiugători. Imperatorul Napoleon, care se unea cu acest interes şi de aceea au deschis englezilor și Moscului războl, au îmbrățoșat propunerea și în statul armiei sale ni-au însemnat un post onorific. În asemene însușime am făcut campania în țara Moscului. Rezultatul n-au răspuns la scopul întreprinderei. Între mulți alți care fură sfara fortunei cii cumplite am fost și noi, dar Brama nu au lăsat să apune între ghețuri un văr a luceafărului, deci prin mii de minuni ni-am mîntuit de moarte și de robie și acum ni întornăm spre răsărit, de unde am și venit. Scăpînd din Rosia în o politie ospitalieră, în zilele aceste înaintim călătoria noastră prin țara ta la Stambul, unde sultanul Mohamed ni va înlesni călătoria spre Aracan. Pănă atunce cu agiutorul lui Brama vom agiunge la rezidenția ta, unde dorim să te aflăm în bună sănătate și priință cătră noi.“

Epistola, de format mare, avea pre lîngă iscălitură un sigil roșiu înfățoșători unui elefant și împregiur caractere străine, cu care era scris și numele acestui prinț.

Aducătorul acestui mesagiu au fost un arman înavuțit, învestit cu portul, amu uitat, a nației sale. Acesta făcea o descriere fabuloasă de eroul său, despre a sa generozitate și de munții de aur de care dispoza în Aracan.

Calimah, surprins și minunîndu-se de evenimentul rar urmat sub a lui domnie, au ținut consiliu cu megaspostelnicos Negri și cu Pantazoglu, șeful corespondenției străine. Luînd în privire atîtea epizoade ce erau rezultatul catastrofei cei mari, ist de față consiliul îl află foarte natural, ba încă impunea o datorie politică a îmbrățoșa pe asemene oaspe, care va putea recomenda pe vodă pre lîngă Devlet, fiind încă și o faptă creștinească a îndămîna pe drumeți. Poate că în acest consiliu filantrop intrau de argument și munții de aur de la Aracan.

Prin urmare, s-au dat trimesului răspuns că măria sa și Moldova, ca țară cunoscută ospitalieră, cu bucurie vor priimi pe prințul, și totodată se dădură ordine duplilor ispravnici de Herța, Botoșeni și acelor de Iași a priimi pe strălucitul călător cu alai domnesc.

Un lipcan, expeduit de vornicia Botoșanilor, au adus peste zece zile știre că aracanul vine, și îndată să luară măsurile intrării sale în capitalie.

Cu complimentare fu însărcinat megas cameraş beizade Petrachi, acompaniat de un portar-başă care ştia toate limbele Anadolului, afară de acea a prinţului aracan. Dar pentru că mesageriul spusăse că strălucirea sa, pre lîngă limba învăţată a sanscritului şi acea a naţiei sale, inţălegea oarece limba polonă, fiindcă în curs de doi ani, de la 1812—1814, petrecusă tupilat între poloni, apoi vodă adăogisă către cii doi foncţionari pe Gh. Asachi, care la 1814 de un an paradosea româneşte, în şcoala grecească numită domnească, cursul de ingginerie teoretică şi practică şi care cunoştea limba polonă. O caretă domnească cu şesă cai, escortată de un escadron de arnăuţi şi neferi, urmată de o altă cu personalul sus arătat şi de multe trăsuri şi gloate, sosiră pe la amiază la casa poştei ce era aşăzată la Copou, pe localul grădinei publice, şi unde prinţul aracan sosisă cu o oară mai nainte. Era de prepus că, întrînd în acea casă, prinţul trebuia să fi simţit că se apropie de Orient. Casă, cu două rînduri, cungiurată în giur de un cerdac transparent, deşi se afla pe podişul Copoului, era aşezată pe mai mulţi stîlpi de lemn şi sămăna una din cele pe şarampoi durate pe Nil sau pe Ganghes, spre a nu fi înecată de revarsarea apelor.

Prinţul primi complementele cu o flegmă chiar orientală, răspunsă camaraşului nu's ce în limba sa, dar dupre respectuoase observaţie a mentorului arman ca să binevoiască a repeta în limba polonă acel răspuns rînduitului ad-hoc, s-au auzit cuvintele: *Bardzo dobrze, dziçnkuie!* (foarte bine, mulţămesc).

Se observă că prinţul, pentru înlesnirea călătoriei, era îmbrăcat europeeneşte, el sămăna să aibe 25 ani şi era de stat înalt, dar ceea ce pe toţi au adus în mirare au fost că strălucirea sa era balan la faţă, cu asemenea păr şi musteţe, încît ii nu s-au putut opri a observa armanului dreapta mirare despre a sa balanie, iar acesta, care, pe cînd prinţul încă făcea în o camară rugăciunile sale, se vede că întîmpinasă şi de la alţii asemenea observări, scoasă din buzunar o veche geografie polonă, în care, la descrierea Aracanului, să afla tot cu asemene mirare constatat factul că pe ţărmul apusan a golfului Bengal, deși popoarile sînt de un color olivastru (masliniu), însă acii de la Aracan sînt balani ca europeii.

Astă citație au înlăturat observațiile noastre în privirea colorului aracanilor. Alaiul, sporit de gloata curiojilor, tropuind pe podelele uliței mari sunînd ca o toacă măreață, au agiuns la curtea domnească, unde meterhaneua, așezată pe poartă, au urat sosirea prințului. Idiclii și alți foncționeri a curței, apucînd pe prințul subsuare, l-au dus pe sus, ca cum ar fi fost paralitic, și l-au condus în sala cea mare de audienție.

Adunarea înfățoșa o impozantă privire. Domnitorul, învestit în costiumul oriental, asudînd în samururile sale, era congiurat de înaltul cler și de bătrînii boieri, a cărora atitudă și cuvinte măsurate se păreau că insuflau respect. La întrarea prințului, adunarea se rădică și domnul se înainti până la mijlocul salonului, unde întîmpinînd pe oaspele i adresă cîteva cuvinte franceze, care însă nu putu continua, pentru că aracanul, pre lîngă colorul avea și uzul european de a săruta pe prietini în gură, prin care operație (precum zicea vodă) puțin aracană i astupă gura. În tot cursul cînd se plinea ceremonialul șerbetului, a afumărei cu odogaci, a stropirei cu aromate și fumarea narghelelii, nu se auzea alt sunet decît acel a sorbirei, a clocotirei apei din narghelea și a zurzuielilor aninate pe la acele vase și pe la brîile camarierilor. După aceea au urmat o mică covorbire despre sănătate, a căreia struncinare nevoia pe drumețul a petrece aice mai mult timp. Vodă pofti pe strălucitul oaspe să onoreze pe doamna cu vizita sa.

Haremul doamnei era constituat cu severitatea orientală. Lipseau numai păzitori enuhii ca să te crezi în Stambul. Astă dată însă se deschise ușile salonului în care, pre lîngă doamna și domnițele, era adunată crema cucoanilor, stolite mai mult după moda europeană. Una numai dintre înalte curtezane se deosebea. Ea era învestită în feli de feli stofe, avea pe cap un saric întrețăsut cu petre prețuoase, sub o tunică de color galbănă purta un antereu verde sămănat cu steluțe de aur, iar pintre poalile rădicate a antereului se vedeau centieni largi (pantaloni) roși ; un voal lung atîrnat de saric acoperea ceafa și spatele. Dar toate aceste coloruri de curcubeu erau întrecute de văpselele cu care era muruită fața sa, pe care nu se vedea nici un punct de pele naturală. În astă figură aracanul crezu să recunoască pe doamna și, credincios uzului său, umbla să o sărute, dacă ea nu s-ar fi ferit mai mult de frică a nu i se șterge de pe față paleta[1] care o așăzase cu atîta osteneală. Și aice convorbirea oficială au fost propășită de șerbeturi și de arome, și după o îndelungă mustruluire a cucoanelor aracanul se congediă și cu onorurile cu care au venit s-au recondus în cvartira sa la casele unui boier.

A doua zi prințul au trimes lui vodă o depeșă adresată la Aracan, rugîndu-l să o expeduiască în curînd spre a da imperatorului, părintelui său, știre de scăparea sa din atîte avanturi și a lui sosire la anticamera Orientului. Scrisoarea fu expeduită la Stambul către capuchihaia Moldovei cu raport către Devlet și care nesmintit avea a o trimete la adresă și a cere un răspuns. Pentru susținerea sa, visteria au purtat de grijă conform cu legea de ospitalitate, însă mare cheltuială nu se făcea, căci ilustrul oaspe mînca simplu și nu bea nicicum vin.

În cursul așteptărei îndelungate a răspunsului, aracanul ținea un jurnal a petrecerei sale, priimea vizite de boieri și de străini, dar nu mergea la nime, decît la preumblare în caretă, și la Copou se diștindea spre a observa giocurile călăreților și a lor gimnastică cu gerid, care zicea că se asemăna cu exercițiile gvardiei sale.

Prezența sa, pre lîngă curiozitatea care aducea publicului, era pentru unii motiv de speculație, pentru că aflau în a lui inimă o generozitate care nu se putea esplica decît prin mijloacele ce avea spre a o realiza. Armanul, care încă în Galiția i dădu cîteva mii de galbeni, după ce își asigură capitalul cu o dobîndă fabuloasă, exersa asupra pungei aracanului un feli de control de cînd strălucirea sa, mînat de galantomie indiană, împărțea pe la cîteva persoane a sale favorite decrete al ordinului de Elefant. Acest ordin era nu numai onorific, ce și folositor, pentru că cel mai mic grad a ordinului avea să aducă o pensie de una tonă de aur[2]. Armanul, care-i era și secretar, privighea ca să nu deie prea multe de asemene decrete, care ar putea seca izvorul cel mai mănos și ar comprometa discontul său.

---

[1] *Paleta*, tabla subțire pe care pictorii pun colorurile cînd zugrăvesc (Gh.A.).

În asemene inocente petreceri, timpul trecea fără să vie un răspuns de la Stambul, și mai puțin de la Aracan, încît vodă începusă a se îngriji de vreo comprometație păstrînd în țară pe fiul unui cap încoronat, a căruia, din lipsa înțălegerei limbei sale, nu putea cunoaște misterioasa natură. Drept aceea au cerut a i se trimete de la Stambul un turc sau indian, de nu de la Aracan cel puțin de la Bengalia, și în adevăr nu tîrziu prin cetalmezil au sosit în Iași un iman ce călătorise în țările cele mai depărtate a Orientului.

Mare bucurie arăta prințul aflînd despre o asemene vizită, prin care zicea că va putea afla novelele de la patrioți și familia sa.

În prezența curtenilor s-au întrodus imanul evlavios, pentru a căruia priimire, drept respect, prințul, după uzul aracan, s-au lungit pe divan cu fața în sus. Imanul, făcînd complimentele sale, i adresă cîteva cuvinte, la care prințul prin shime răspundea că nu-l înțălege. Imanul schimbă dialectul, prințul tot nu-l înțălegea. În urmă imanul se pronunță și în limba sanscrită, ce o ținea în rezervă, la care aracanul răspunsă în limba sa pe care nici imanul nu au înțăles-o încît bietul poliglot au mărturisit că prințul trebuia să fie din o țară și mai depărtată decît aceea unde răsare soarile, iar prințul arătă a lui părere de rău că nu au putut avea novele de la împărăția sa.

După trecerea a cîteva luni, neviind de nicăire nici un răspuns care prințul aștepta cu nerăbdare, vodă, care să săturasă de atîtea corespondenții zădarnice și de cheltuiele, i-au făcut cunoscut că metodul cel mai sigur a căpăta acel răspuns ar fi să-l caute în persoană, drept care i-au trimes și mijloacele călătoriei. Oaspele, înțălegînd plecarea lui vodă de a-l vedea mai aproape de Aracan, s-au determinat a purcede și cu părere de rău a părăsi o țară atît de ospitalieră. Deci cu toată svita sa au plecat la Galaţi, unde trecînd Dunărea au încăput în mîna turcilor. Ce depeşe va fi priimit el acolo nu se ştie, că nu tîrziu se auzi că la Giurgiu au retrecut Dunărea şi au căutat cu grăbire a ieşi din o ţară în care Turcia avea pe atunce de agiunsă înrîurire vătămătoare libertăţii şi vieţei pasagerilor. Pentru asemene, poate şi alte motive, prinţul aracan trecu fără preget în Transilvania, unde căpătă o gvardie de pază până la sosirea răspunsului de la Viena. După căpătarea acestuia, numitul fu tradat autorităţilor rosiene, care au recunoscut în el un cavalier d'industrie din cii mai rafinaţi, ce era scăpat la Vilna din închisoare. S-au auzit apoi că guvernul rosian, spre a-i da ocazie de a esercita a sa ghibacie, l-au mai apropiet de Aracan, trimeţîndu-l la Tobolsk, în Siberia.

---

[2] Tona de aur răspunde la una sută mii fiorini (Gh.A.).

În toată astă istorie scandaloasă de mirare au fost cum un evreu polon au putut înşela pe matadorii fineţei fanariote !

FRAGMENT DIN MEMORIILE CĂLĂTORIEI UNUI ROMÂN DIN 1808

În astă epocă oamenii și lucrările trecutului Italiei, deși sînt multe, vorbesc mai mult și inspiră mai viu interes decît acele prezente, începute sub nobilul nume de regenerația acestei țări frumoase, cînd ele însă nu țintesc decît a adeveri zicerea lui Filicaia : *Per servir sempre, o vincitrice o vinta* (Totdeauna a servi, vincitoare au învinsă). Dupre programul călătoriei mele, dat de venerabilul meu părinte, de a studia românia chiar la uricul ei, mă ocup și de minunele cu care natura și artele liberale o au îndănuit.

Părăsind Roma în 19 august 1808, am purces la Neapoli pe uscat, căci englezii blocau porturile cuprinse de franțezi. Călătoria am făcut-o cu un veturino, adecă cărăuș cu catîri, metod uzitat aice ca mai comod pentru acii ce cercetează cu amănuntul anticvitățile, căci pasul măsurat a vărului asinului îndămînează o asemene espediție archeologică. De la Roma pănă la Albano, calea numită Via Appia, în Campagna Romana, este presămănată cu ruine de mormînturi monumentale, precum acele a Scipionilor, a Ciciliei Metela etc., iar la Albano se vede monumentul Oraților și a Curiaților, celebri pentru combatimentul între acești frați trigemeni, care au decidat de suprematia Romei asupra rivaliei sale Albano. De la Veletri pănă la Teracina încep Paludi Pontini, adecă molaștinile formate din cauza giosimei terenului în apropierea mărei. Astă cale, care încă de

Giulius Cezar să întocmisă, la începutul secolului prin multă osteneală de papa Pius al VI s-au restaurat, dar aburarea apelor putride este atît de mefitică încît toată astă însămnătoare întindere nu este împoporată, decît numai pe la stații postale, unde oamenii au aspectul de infestați, galbeni la față și umflați la trup. La Teracina, stîncoasă margine între statul pontific și regatul de Neapoli, se formează un pasagiu strîmt între ambe țări, și de aice înainte se deschide mănoasa țară numită Campania de Capua, renumită prin a ei frumusețe, producte și vinațe, unde dupre istorie s-au demoralizat armia cea vincitoare a lui Anibal, ce era aproape să subgiuge Roma.

Călătorind între livezi de portocale și plînte esotice, am agiuns la Molo di Gaeta, în apropierea faimoasei cetăți care, înainte cu doi ani, sub comanda prințului Hesen Filipstad, au susținut cu eroizm un asediu de șasă luni a francezilor, comandați de marșalul Masena. Un alt oget mai interesat se înfățoșază la anticul Formium, mormîntul lui Cicero. Aice renumitul roman fu agiuns și ucis în a lui leftică de sicarii triumvirului Antonius, a căruia soție răzbună a ei urgie asupra oratorului ce au fost criticat a ei nemoralitate, străbătînd ea cu boldul ei limba gloriosului mort.

Drumul merge de-a lungul țărmului mărei și între Apenini, spre stînga, unde se înfățoșază șesul cultivat ce formează un amfiteatru încîntător, împoporat de politii, între care Sessa cea mai însămnătoare. O mare pregătire de serbare m-au oprit aice spre a o vedea.

Sora lui Napoleon I, Șarlota, soția lui Miurat, numit atuncea rege de Neapoli, îl propășea în noua ei capitală. La fiecare stație să pregăteau solenități în onorul ei. Stația aproape de Sessa, care era o mizerabilă casă, fu ca prin farmec prefăcută în un elegant pavilion. Princesa, încîntată de asemine atenție, s-au deștins din trăsură ; au întrat în acel pavilion spre a mulțămi deputaților și poporului. Văzînd un grup de oameni în costum străin, au cerut a ști de ce nație erau aceștia ; atuncea comisarul ce nî adresă întrebarea i adusă răspuns că aceștia erau negutători greci, între carii și un călători român. Am văzut de aproape astă damă care era frumoasă, avînd o față dupre un tip antic, și am auzit-o vorbind italienește chiar ca o pămînteană, precum și era și familia lui Buonaparte. După vro cincisprezece minute de petrecere în pavilion, convorbind cu mai multe persoane, regina cea nouă au înaintit a ei călătorie spre tronul la care de bună samă nici visasă.

De aice, ca un far, din departare se vedea culmea muntelui Vezuvio, care, atuncea chiar cînd nu răvarsă foc, fumegă cînd mult, cînd mai puțin, mai ales foarte în urma unei ploi.

Pe la Anversa, pe o cale care trece prin cea mai frumoasă, cultivată și mănoasă cîmpie, am agiuns la Neapoli, politia cea mai împoporată a Italiei, cu aproape de giumătate milion de locuitori. Să las la alți descrierea acestei panorame ce este unică în lume prin cooperarea a tuspatru elemente : eterna săninătate al aerului, transparența și liniștea mărei, stolirea pămîntului cu cele mai alese esotice plînte și fenomenile focului vulcanului nedeșertat. Toate aceste rare frumusețe reunite au adus pentru astă politie provorba : *Vedi Napoli, e poi mori.* Politia Neapoli, în proporția locuitorilor ei, este pre îngustă, încît se poate zice că cea mai mare parte a poporului, mai ales acei clase numeroase numită lazaroni, locuiește zi și noapte pe strade, ce sînt totdeauna îndesuite ca în zi de for, mai ales în cea principală numită Toledo. Caracterul cel vioi, fizionomia și modul sunător a neapolitanilor nu să poate mai bine asemăna decît cu lăieșii din romănie.

După ce am vizitat muzeile, biblioticele, cabinetele, teatrul San-Carlo, cel mai mare în Europa, și cele mai importante ogete din capitală, și între 250 biserici acea a Sf. Genaro, catedrala, în care să adoră relicviile acestui sînt. Sîngele sîntului, închegat, să păstrează în un vas de cristal și la fiecare 19 septemvrie, prin minune locală, se face curgător, spre evlavia și mulțămirea lazaronilor, carii între rugi și cereri nerăbdătoare și zgomotoase așteaptă realizarea minunei favoritoare interesului public și privat, încît nu rareori să aud înaintea bisericei proferînd ocări grosolane asupra lenevirei sîntului de a grăbi minunea.

Spre a se face fără teamă suirea Vezuviului, se alege timpul cînd toate puțurile învecinate sînt pline de apă, căci, cu cîteva zile mai înainte de a prorumpe focul, vulcanul, prin vițele subpămîntene, soarbe toată apa din puțuri, ca să nutre a sale procesuri hemice. Drept aceea, în bună companie de voiajori și artiști, am purces sara din Neapoli pe la Portici la Rezina; de aice, după o frugală cină, fiecare din călători avînd doi oameni în a sa dispoziție, călări pe asini, am purces la lucoarea deselor fulgere ce scăpărau deasupra Vezuviului. După o călătorie de trei oare am suit partea muntelui coperită cu grădini de portugale, smochini și vii. Aice să află cea de pe urmă locuință omenească, un eremitagiu (săhăstrie) unde un săhastru dă ospitalitate călătorului, oferindu-i merinde de cașcaval, smochine, jambon și faimosul vin pronumit *lacrima Christi.*

Răpozînd în acest adăpost ca o oară, înaintea de răsăritul soarelui ni-am îndrumat pe gios pănă la piciorul muncelului conic, care nu este alta decît horna acestui vulcan. Astă parte a muntelui are forma unui con (căpățină de zahar) rătezat, coperit de cenușă, a căria grăunte este de mărimea unei mazări. Suirea înfățoșază mari greutăți; unul din călăuzi împinge pe voiajorul, iar altul, înhamînd cu o fașă pe betul călător, îl trage ca o trăsură cu două picioare, care la tot pasul să acufundă în acea cenușă mai sus de glezne, cînd celalt îl împinge înainte. În astă operație este nevoie a se lupta cu trei lucrări: la fiecare pas a scoate piciorul din cenușă, a urma înainte după tragerea și împingerea conducătorilor și fiecare dată a scoate din cenușă un feli de lance care mi s-au dat spre razăm și agiutor, cătră care mai este nevoia a nu putea ostenitul rămînea îndelung pe loc, de frică a nu i se acufunda mai adînc picioarele. Încît, plin de sudoare și osteneală, omul cu nevoie sosește sus spre a se răpoza un pic. Dar șederea, chiar și starea pe un loc, nu este putincioasă; pămîntul și petrele sînt ferbinți, ba între petre să văd prin hîituri focuri care amenință a te frige de viu. Ce spectacul înfricoșat se înfățoșază aice în umba nopții de fulgeri brăzduită! Aice omul păcătos și poate face o idee de a sa viitoare locuință în iad;

sunete tunătoare te asurzesc, aerul mefitic îngreuiază răsuflarea, și omul tremură cu spazmotica clătinare a pămîntului.

În astă poziție, între teamă și curiozitate, așteptat-am până la aurora, care au anonsat răsăritul soarelui. Acest spectacol măreț au absorbit toată atenția. Culmea Vezuviului domineazǎ două mări : spre apus acea Tirenă (Mediterană) și cea Adriatică despre răsărit. Din sînul apelor acestei din urmă mări începu a răsări globul înfocat a soarelui, treptat, dintăi primbul, apoi discul întreg, care mai nainte de a se înalța peste orizon își așterne pe luciul mărei o cale înfocată, ce să părea că ar fi o hliză arzîndă a mărei.

Pe cînd soarele urma a lui suire maiestoasă în firmament, noi ne-am apropiet de gura vulcanului numită crater, din a căruia sîn alte dăți prorumpè foc, petre și un rîu de metaluri topite, iar astă dată era mut, lăsînd în liniște toate aceste materiale. Craterul avea forma unui con rătezat dar răsturnat, adecă la baza de sus (gură) era lat cu un diametru ca de 500, iar la fund ca de 100 palme. Din 14 călători, numai eu am cutezat a mă deștinde în crater, acompaniat de conducătorii mei. Deștinderea era de agiuns de incomodă, trecînd între cotloane în a cărora fund se vedea lava clocotind. Fundul craterului este neted ca un parchet de salon, iar păreții ca cum ar fi tapisați de stofe de multe colore, mai ales de acele a arcului ceresc (curcubeu), și toate aceste din materie de pucioasă, cobold, chinavar. Societatea care ocupa marginele gurei de sus a craterului m-au urat cu strigăte de „vivat *moldovanul*", iar eu i-am răspuns cu un steag improvizat de hîrtie, ce l-am aprins în unul din cotloanele de foc care mă încungiura.

Deștinderea în fundul Vezuviului au fost mai grea decît suirea ; poncitura coastei te mîna la vale, cînd scoaterea picioarelor acufundate în cenușă opunea o cumplită greutate. Osteneala însă se vindecă în pripă de ospitalitatea săhastrului, unde călătorul este invitat a înregistra numele său în o condică, în care în șapte deosebite limbi am înscris în scurt astă interesantă expediție. Aceste condici colosale formau chiar atunce o numeroasă colecție, și dacă Vezuviul nu li-au ars, apoi cu data de 1808, septemvrie în 10, s-ar afla numele meu scris *Georgie Moldavul,* precum în călătoria mea mă subscriam.

Ziua de 24 august 79 după Hristos a fi fost aice o zi înfricoșată, în care trii politii înflorite au fost ruinate. Istoricul *Dio Cassius* spune cum că chiar atunce poporul se disfăta la un spectacol cînd vulcanul cu vuiet înfricoșat au izbucnit. Din hiitura culmei se răvărsă un vapor negru ce plutea preste creștetul său ca un pin (cort). Atuncea din gura cea hiiată ieși o ploaie de cenușă urmată de apă clocotitoare, care de fortună mînată au înmormîntat politiile Pomei și Stabia, iar Erculanul s-au acoperit cu lavă, adecă minerale topite, care curgea din mai multe cotloane a muntelui. Ceriul au fost trei zile cuprins de întuneric, oameni și animale aflau moarte din cauza cenușei înecătoare. Marea se revoltă și vuind se depărtă de la țărmurile sale.

Vrednic de însămnat este că astă catastrofă, urmată sub domnia imperatorului Titus, s-au tîmplat nouă ani după surparea Ierusalimului sub același imperator.

Interesantă este descrierea care ni-au lăsat Plinius-giune, ca martor a catastrofei în care au perit unchiul său, celebrul naturalist Plinius-bătrînul, cînd el să apropiese de Vezuviu spre a observa fenomenul. Ist eveniment ni arată prin următoare a doua epistolă a lui Plinius-giune adresată renumitului istoric Tacitus și care o reproducem în traducere. [*Urmează, pe cinci pagini, textul cunoscut al scrisorii respective.*]

Din cauza acestei catastrofe elementare descrise de Plinius, martorul ei, politia Pompeanum au zăcut înmormîntată pănă la 1758 sub cenușă, în adîncime de 24 palme. În decursul seculelor ea să prefăcu în deal de țărînă pe care erau plîntate vii și pomături de portugale, olive etc. Un vieri, săpînd o fîntînă, dădu la fund peste o camară a căria păreți erau zugrăviți, și asta au adus pe archeologi la reaflarea anticei politii. Dupre ordinul regelui de Neapoli, au început de atunce și urmează pănă astăzi dezgroparea ei.

Cu sentimente de respect și de mirare am observat aceste relicvii strămoșești. Stratele sînt înguste, paveluite cu lespezi cioopliţi în care să văd haugaşele roţilor de trăsuri, se află de ambe părţi trotuare, casele sînt mici, afară de cele publice, care erau foarte frumos ornate. O casă particulară mai încăpătoare are o terasă cvadrat-lungăreaţă ; ea era cungiurată de un portic susţinut de colone dorice canelate, roşi muruite ; un şir de cămări să întindea de-a lungul fiecărei lature. Una din aceste case cu păreţi roşi, bine conservată, poartă numele scris C. Maecenatis. Aicea să părea a fi azilul oamenilor, cînd o ploaie întrerumpea spectacolul public a teatrului apropiet, lîngă care să afla un alt teatru acoperit. Din casele mai însămnate este aceea a lui C. Salustius ; pe soliul (pragul) care este cu mozaic pardosit să vede un cîne şi înscrisul *cave canem* (fereşte-te de cîne). Păreţii tuturor camerilor erau frumos picturate cu coloruri atît de vioi şi consevate, încît să par a fi de curînd făcute ; pe un părete să vede Diana în scăldătoare, aruncînd apă asupra vînătorului Acteon, ce începe a să preface în figură de cerb ; aiure să vede zborul în aer a lui Faeton, cînd doi pascari, plutind în barcă pe mare, admirau icoana minunei răsfrîntă în apă.

Am cercetat templile, mai ales acel a zînei egiptene Isis. Altarul ei este întreg şi să observează înăuntrul marmorei o bortă în care venerabilul popa, mistuit, da evlavioşilor romani dezlegările oraculilor. Cazarmia este mare, şi pe păreţi s-au păstrat numele soldaţilor care îi cu cărbune le-au înscris. Între multe mobile şi unelte casnice s-au conservat şi *palma,* ce era măsura uzitată şi care corespunde deplin cu a noastră numită *palmă domnească.* Afară, la poarta politiei, sînt bance de piatră şi aice începe strata consulară, de-a lungul căria din ambe părţi sînt monumentale mormînturi a cetăţănilor. La capătul stratei, unde încetează mormintele, să află casa lui Diomedes, care au fost cu trii rînduri, cămările zugrăvite, bagnii (scăldătorile) răci şi calde, chelăria în care s-au aflat schelete de oameni refugiţi de ploaia cenuşei ferbinţi, în număr de 17, purtînd unul chei, şi la deget inel, semnul de cavaleri, iar alţii multe giuvaeruri ; aceste toate atestează că asta au fost locuinţa unui om avut. În toată politia pănă amu dezgropată s-au aflat 170 schelete de oameni, care, îndată ce-i atingei, se răspîndeau ca o pulbere.

Forul, adecă piaţa, era ornată cu un portic de 200 coloane de marmoră din o singură bucată. Capitele împrăşitete şi piedestalele de monumente mărturisesc avuţia şi splendorul acei politii. Toate statuile şi ogete preţioase aice aflate se admiră în muzeul de la Portici, unde urmează a să depune şi cele ce pe toată ziua să găsesc. Între alte preţioase s-au găsit o bibliotică, adecă mari cutii de metal în care se aflau cilindre (buciumi) de papir scrise. Aceste, fiind de foc vătămate, cu mare ghibăcie să desfăşură şi să copiază de o înadinsă comisie de învăţaţi. Între altele să descoperi o decadă a istoriei lui Titus Livius, care lipsea la manuscrisul acestui op clasic.

După ce, împreună cu o ceată de călători, am petrecut o zi întreagă între aceste interesante ruine, apoi ni-am înturnat la Portici, avînd spre dreapta figura cea înfricoşată a lui Vezuviu. În locul fumului, ce de întuneric nu se vedea, scăpăra neîncetat din craterul său fulgere, încît noi păşeam fără frică, avînd de siguranţie apa de care fîntînele erau pline. Despre altă parte de Neapoli am vizitat, la Puţuolio, faimoasa Solfatara, care este un vulcan stîns, şi Grotta del Cane, în care aerul compus de acidul carbonic să rădică numai la înălţime de 4 palme şi omoară toată fiinţa vieţuitoare. Obosit de umblare şi de admirare, m-am încredinţat că o singură viaţă nu agiunge spre observarea capodoperilor artei şi a fenomenilor naturei acestei ţări clasice.

MUZA UNUI MOLDOROMÂN

Românul care voieşte a cunoaşte origina patriii sale se cuvine să viziteze Roma, vechea sa patrie, pronumită Eterna Urbă. Dar să nu se creadă că în acea urbă străveche nu se află june femei frumoase, care contrastează cu ruinele cele posomorîte.

Românul nostru, care venise la 1809 la Roma să studieze frumoasele arte, copiind în camerele lui Rafaele un tablou, s-a găsit alăture cu o june domnişoară numită Bianca Milesi, venită de la Milan cu maica ei ca să se prepară a se perfecţiona în astă artă. Frumuseţa şi spiritul acestei damigele au prefăcut pe compatriotul nostru din pictor în poeta, carele studiase limba italiană cu atîta diligenţă că fu în stare, în curs de 3 ani, a compune în onorul Bianchei, pronumită Lefca (alb, Bianca), un număr de poezii tipărite, care proba amorul platonic şi nobil a compatriotului nostru.

Dar Bianca era menită a plini o mai înaltă chemare politică ; ea a fost membru a unui comitet secret, a căruia misie ţintea a elibera Italia de giugul lui Napoleon cel Mare. Persecutată, ea se adăpostise în Sviţera, şi după căderea gigantului ea reveni în Francia şi se mărită cu doctorul Mojon ; pastrase însă numele ei de Milesi Mojon, şi la 1848 muri la Paris. Biografia acestei dame au publicat-o cunoscutul autor Emil Suvestru, la care împregiurare se vede compus un sonet publicat în culegere de poezii a lui Gh. Asachi.

De dorit este ca junii români carii călătoresc prin țări străine să reconducă în patrie producte de inteligență, spre a spori averea morală a patriei, deamnă a purta acest nume clasic.

DESCRIERI ALE TABLOURILOR ISTORICE

DESCRIIREA CADRULUI ÎNTĂI DIN ISTORIA MOLDOVII

Evghenia nației lor, ca și aceea a familiilor, derază din mărirea strămoșilor. Ferice de acel ce li poate urma sau prin a sale simțiri a să arăta vrednic ai lor moștenitori.

În cursul politicei sale ființe au avut și Moldova în învechime zile strălucite, a căror păstrare în aducerea aminte este mîndria și datoria fieștecăruia patriot.

Domnia lui *Ștefan al șesile,* pentru iroizmul cu care au apărat pe creștinătatea numit *cel Mare,* au fost un șir de fapte iroice, cu atît mai vrednice de mirare cu cît neînsămnătoare mijloacile prin care le-au putut împlini, împrotiva unor dușmani atît de cumpliți, precum au fost turcii, polonii și ungurii, carii în epoha aceea să afla în floarea puterii lor. Dar asemenea fapte nu era neputincioase pentru niște oameni în adivăr patrioți, carii, întemeind binele lor cel particular asupra fericirei și mărirei patriei, nu ave nimic mai prețuos de ea și-i jertvè a lor liniște, avere și viață. Aceste sentimente au fost în acea epohă atît de obștești moldovenilor, încît și femeile era de asemene însuflețite, precum să vede din fapta doamnei *Elene,* muma lui Ștefan vodă, carea să înfățoșază în acest cadru și spre a căruia înțălegire vom da următoare istorică lămurire.

Sultanul Baiezet al II-le, după ce prin multe biruințe au strălucit numile său în Asia, Evropa și Africa, au hotărît în urmă a supune schiptrului său și pe Moldova.

împlinirea acestui mare plan asupra unei nații atît de veteze necutezînd încredința gheneralilor săi, Baiezet însuș au luat comanda de căpitenie și, agiutorat de Vlad, domnul Țărei Românești, cu puternică armie au trecut Dunărea, primăvara anului 1484.

După un cumplit și omorîtor asalt, au luat Chilia, de curînd de Ștefan zidită, și Cetatea Albă (Akermanul), care era cetăți apărătoare marginei și limanuri de negoț. Curmînd prin aceasta plutirea moldovenilor pe Marea Neagră și cursul înarmat ce din învechime moldovenii făce păn pe la țărmurile Asiei, turcii ș-au deschis un drum în lăuntrul țării, unde până atunce în zădar cercasă a răzbate.

Ivirea și sporul unui nou și înfricoșat dușman au lățit spaima pin toată țara și Ștefan, după sfatul boierilor, au hotărît a să trage la locuri strîmte. Bătrînii, femeile și copiii s-au adăpostit cu ale lor avuții prin cetăți și codruri nestrăbătute, iar la cetatea Neamțu s-au așezat familia cu doamna *Elena,* muma lui Ștefan vodă, și mitropolitul Teoctist, cu toate odoarile țării, fiind această cetate socotită nebiruită și apărată încă de un puternic garnizon. Ștefan însuș, cu armia de căpitenie, au apucat locurile muntuoase ; cînd cete împrăștiete aducea dușmanului stricăciune prin partnice loviri și stîrpea proviantul, el aștepta îndemînatic prilej de a-i face o gheneralnică bătălie.

Întru aceste Baiezet, străbătînd de-a lungul Siretului și stîrpind toate cu foc și cu sabie, au tăbărît aproape de Roman, la locul astăz numit *Războieni ;* aice, ieșind Ștefan din codruri, au lovit pe turcii la 26 iulie. Bătălia au fost cruntă foarte, norocul îndelungat nu să cumpinea la nici o parte. Dar mulțimea sporitoare a dușmanului, însuflețit de ființa a însuș sultanului, au cîștigat în urmă turcilor deplină biruință. Moldovenii s-au înfrînt, după ce au perit mare număr de boieri și de ostași. Ștefan ce întîia oară nevoit au fost a fugi din cîmpul bătăliei și s-au îndreptat către cetatea Neamțul. Călătorind toată noaptea, Ștefan cu aleasă ceată au agiuns în faptul zilei supt zidurile acestei cetăți și au poroncit a i să deschide porțile. Dar muma lui, pătrunsă de simțiri iroice, vrednice de elini și de romani, neașteptînd pe domnul, fiul ei, în o asemine ticăloşie, minitoare stîrpirei patriei, să înfăţoşază pe zidul cetăţii şi, împiedecîndu-i întrarea, i vorbeşte aceste cuvinte: „Oare cuvine-să să te văd astăz înturnat din bătălie fără a fi biruitor? Aceasta-i întăia oară, o, fiule, că n-ai înfiinţat a me nădejde. Uitat-ai numele tău de viteaz? Fugi din ochii miei şi nu mai veni decît însoţit de biruinţă. Mai dorită sînt a te vide mort, decît ca să ţi se împută drept defăimare că o femeie te-au mîntuit de la peire.“

Aceste zise, străpungînd inima lui Ştefan, i dişteaptă vitejia diznădăjduirei, cu ochii scînteoşi face oştenilor săi un cuvînt şi-i îndeamnă a spăla ruşinea în sîngele duşmanului. Marinimia mumii însufletează pe ostaşi de nou curaj, ii giură de a lupta şi de a muri pentru patrie! Cîteva mii ostaşi din garnizonul cetăţii să unesc cu ceata lui Ştefan, carile să şi porneşte mai iute decît au venit, întărit fiind şi de un corpos de 12 000 carii scăpasă de omor.

Cu aceştia Ştefan păşeşte pin căi ascunse şi a tria zi după bătălie agiunge noaptea la satul Negreştii pe rîul Almaşu. Turcii, după crunta lor biruinţă, să împrăştiesă, parte rămîind în tabără, parte prădînd tîrgurile şi satele de pin pregiur. Atunci Ştefan neaşteptat iesă din codruri, face un aşa puternic atac asupra turcilor, încît, fără a-i lăsa vreme de a să întruni, îi înfrînge şi-i alungă. Număroasă mulţime pere de sabie, alta să îneacă în Moldova şi în Siret. Ştefan, înaintindu-să prin potici, prinde la Vaslui calea turcilor fugitori, aici i mai loveşte, oboară toate ce cutează a i să împrotivi, scapă de robie mulţime de creştini, ia îndărăpt multe odoare răpite, între altele ia şi cortul împărătesc a lui Baiazet şi cîştigă mărirea de a vedea fugind înaintea sa pe un monarh carile fusăse pănă atunce spaima Evropei şi Asiei şi carile, însoţit de o mică ceată, astă dată să socoti norocit a putè scăpa teafăr la Adrianopoli.

Spre aducerea aminte, valea unde au urmat bătălia întăi şi unde s-au ucis mulţime de moldoveni s-au numit *albă*, de la oasele celor ucişi, asupra cărora s-au zidit mănăstirea *Războieni*, carea şi astăz este monumentul evlaviei şi a iroizmului acestui domn nemuritor.

Cadrul înfăţoşază sţena sup cetatea Neamţu. Pe zidurile ei stă muma lui Ştefan, arătîndu-i calea măririi şi a mîntuirii ; spre dreapta să vede mitropolitul, spre stînga a ei fiică întristată, boierii şi oştenii.

În mijlocul cadrului să vede Ştefan călare, îmbrăcat în vechi costium moldovenesc, cînd, după giurămîntul ostaşilor săi, cîrneşte calul la pornire, pentru care un buciumari dă semn ; supt zid este ceata de arcaşi pedeştri ieşiţi din cetate. Spre dreapta, călărimea de chiurasiri streini numiţi *panţiri,* ce era gvardie şi a cărora comendant orînduieşte marşul. Spre stînga să înfăţoşază o ceată aleasă de oşteni veterani (vechi), carii, păşind înainte cu sălbatice răcnete, întind mînile spre giurămînt şi rădică paväze, lănci şi săcuri ameninţătoare. Aproape de aceştia să văd doi plăieşi, carii, deşi răniţi, să rădică de pe pămînt, spre a merge la nouî primejdii. Mai cu samă să însămnează comendantul acestei cete, cu căciula ţurcănească, şi un mocan, a căruia entuziasm să pare însufleţînd toată ceata. Gios zac pojijii şi armile oştenilor.

În depărtare să vede, pe malul rîului Neamţu, o ceată de duşmani lovindu-să cu cii 12 000 moldoveni veniţi în agiutor, şi dintre munţi Pionul (Ceahlăul) înălţînd spre nouri creştitul cel stîncos.

Origbinalul acestui cadru, alcătuit în Roma la 1812 de d. aga Asachi, s-au zugrăvit de un bun zugrav a Italiei şi acum s-au litografit aice de ghibaciul domnul I. Miler. În tot cadru domnează adevărul, şi acţia (fapta) răsuflă viaţă. Fapta aceasta ţinteşte asupra ei interesul fieştecăruia om iubitor de patrie şi de mărire, şi mai cu samă ale moldovenilor, carii, pin drit de moştenire, să împărtăşesc de nemuritoarea laudă a iroului lor.

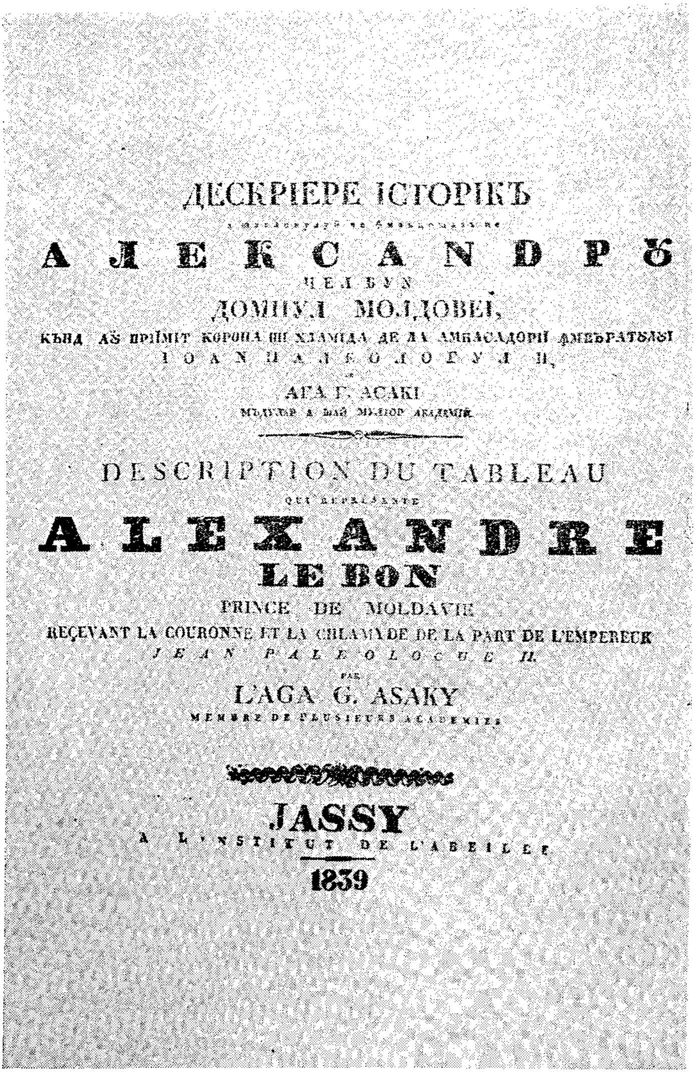

ДЕСКРІЕРЕ ІСТОРІКЪ
а таблоулуї че ѫнфъцошазъ пе
АЛЕКСАНДРӸ
ЧЕЛ БУН
ДОМНУЛ МОЛДОВЕЇ,
КЪНД АӸ ПРІЇМІТ КОРОНА ШІ ХЛАМІДА ДЕ ЛА АМБАСАДОРІЇ ѪМПЪРАТӸЛӸЇ
ІОАН ПАЛЕОЛОГУЛ II,
де
АГА Г. АСАКІ
мъдулар а маї мултор академії

DESCRIPTION DU TABLEAU
QUI REPRÉSENTE
ALEXANDRE
LE BON
PRINCE DE MOLDAVIE
REÇEVANT LA COURONNE ET LA CHLAMYDE DE LA PART DE L'EMPEREUR
JEAN PALEOLOGUE II.
PAR
L'AGA G. ASAKY
MEMBRE DE PLUSIEURS ACADÉMIES

JASSY
A L'INSTITUT DE L'ABEILLE
1839

Descriere istorică a tabloului ce înfățoșază pe Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, cînd au priimit corona și hlamida de la ambasadorii împăratului Ioan Paleologul II, de aga Gh. Asachi, Iași, 1839 (foaia de titlu)

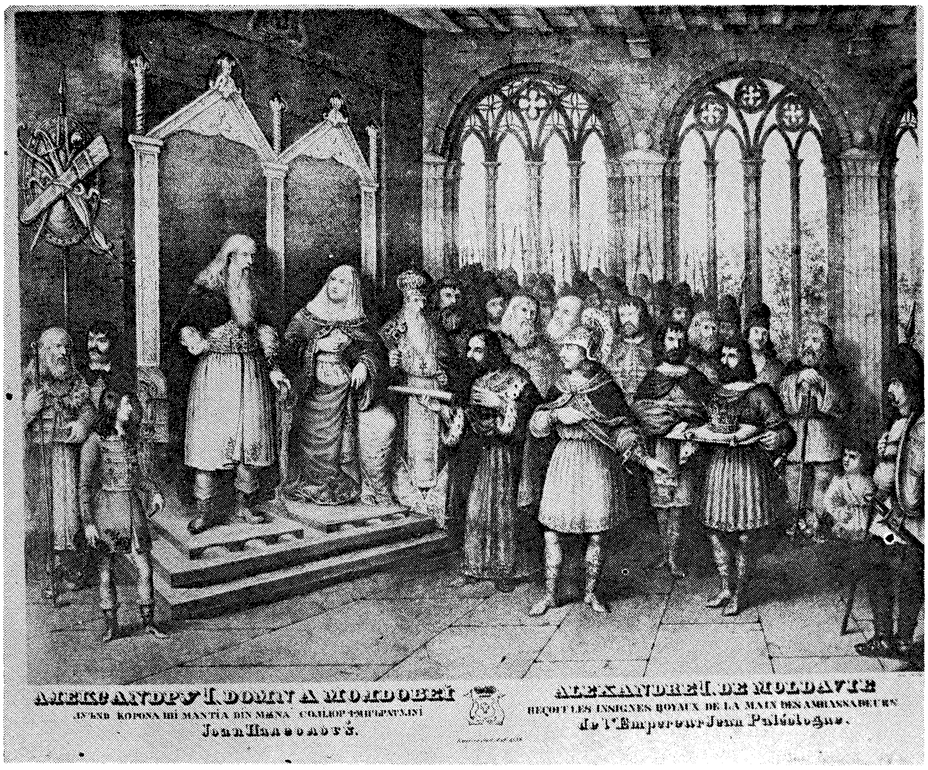
АЛЕКСАНДРУ I ДОМН А МОЛДОВЕЙ
ЛУѢНД КОРОНА ШИ МАНТИА ДИН МѢНА СОЛІЛОР ІМПЕРАТУЛУІ
Іоан Палеологу.
ALEXANDRE I. DE MOLDAVIE
REÇOIT LES INSIGNES ROYAUX DE LA MAIN DES AMBASSADEURS
de l'Empereur Jean Paléologue.

Tabloul intitulat *Alexandru I, domn a Moldovei, luînd corona şi mantia din mîna solilor împăratului Ioan Paleolog*, publicat în 1839 (Biblioteca Academiei R. S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *546*)

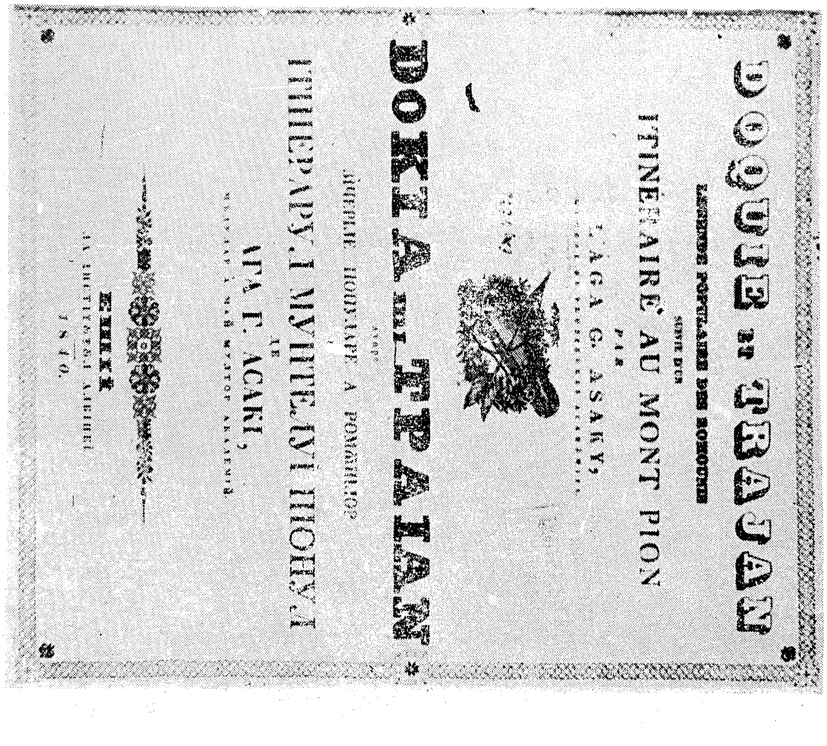

DOQUIE ET TRAJAN
LEGENDE POPULAIRE DES ROUMAINS
SUIVIE D'UN
ITINÉRAIRE AU MONT PION
PAR
L'AGA G. ASAKY,

DOKIA ШІ ТРАІАН
ДУПРЕ
ЗІЧЕРІЛЕ ПОПУЛАРЕ А РОМѪНІЛОР
ІТІНЕРАРУЛ МУНТЕЛУЇ ПІОНУЛ
ДЕ
АГА Г. АСАКІ,

ЕШІІ
ЛА ІНСТІТУТУЛ АЛБІНЕЇ
1840.

Dochia şi Traian, dupre zicerile populare a românilor, cu itinerarul muntelui Pionul, de aga Gh. Asachi, Iaşi, 1840 (foaia de titlu)

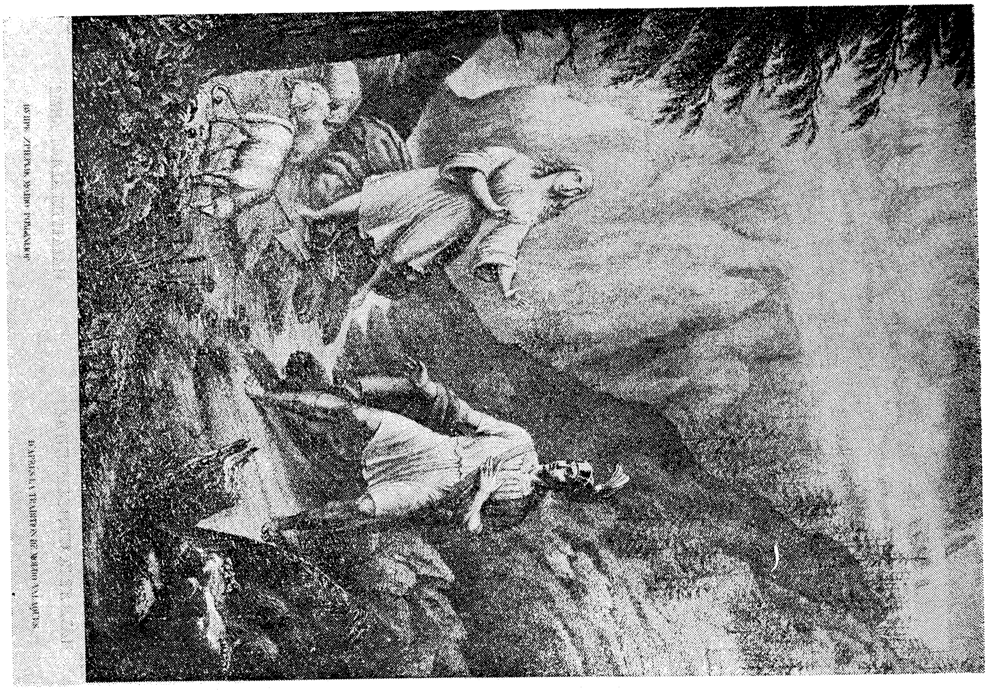

Tabloul intitulat *Zîna Dochia şi Traian, dupre zicerile moldo-românilor*, publicat în 1840 (Biblioteca Academiei R. S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. 547)

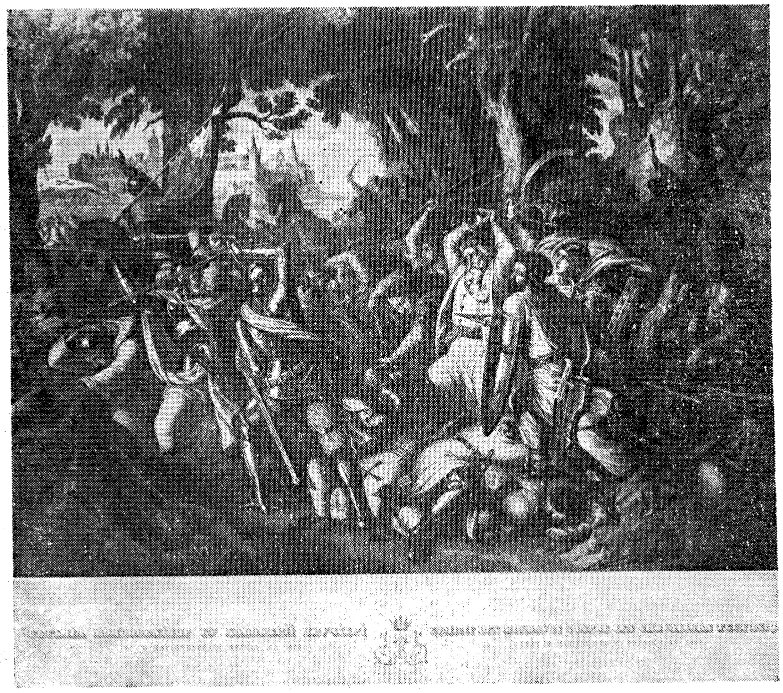

Tabloul intitulat *Bătălia moldovenilor cu cavalerii crucieri, urmată lîngă Marienburg, în Prusia, la 1423*, litografiat în 1843 (Biblioteca Academiei R. S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. 747)

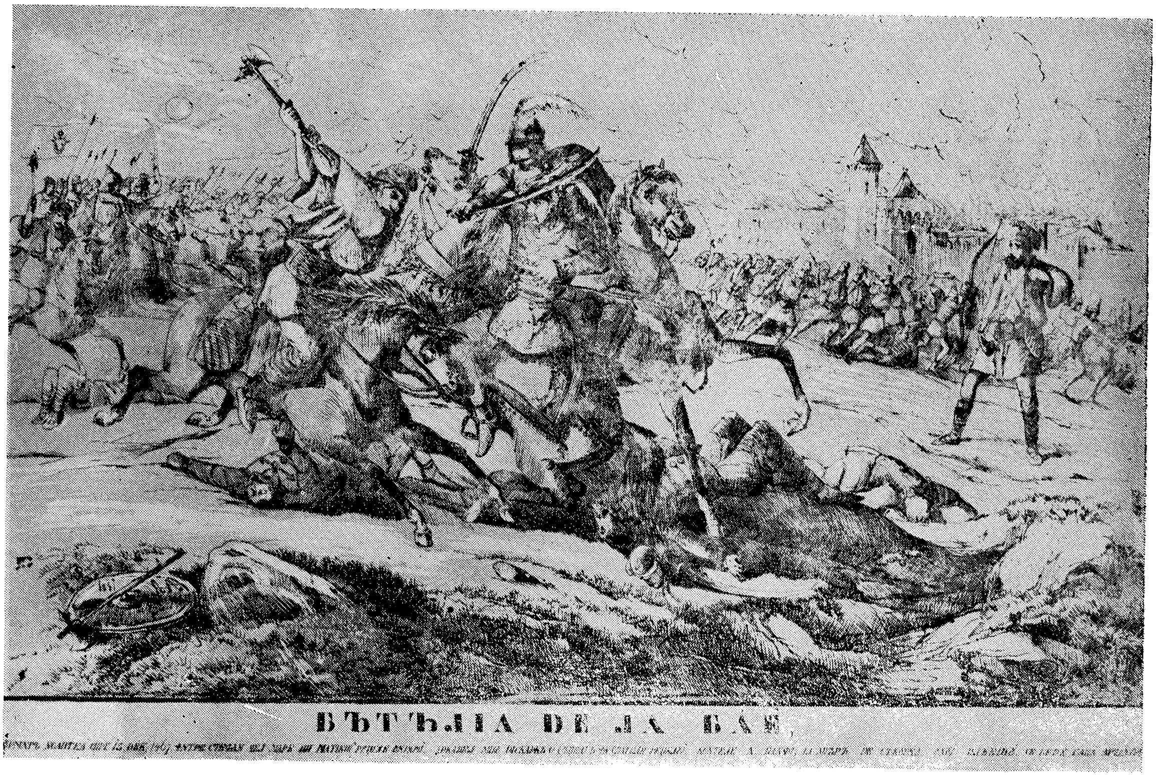

Tabloul intitulat *Bătălia de la Baie, urmată noaptea spre 15 dec. 1467 între Ştefan cel Mare şi Matiaş, regele Ungariei* (litografie aflată în „Gazeta de Moldavia", supliment la nr. 49, din 21 iunie 1851, p. 2, şi la Biblioteca Academiei R. S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. 745

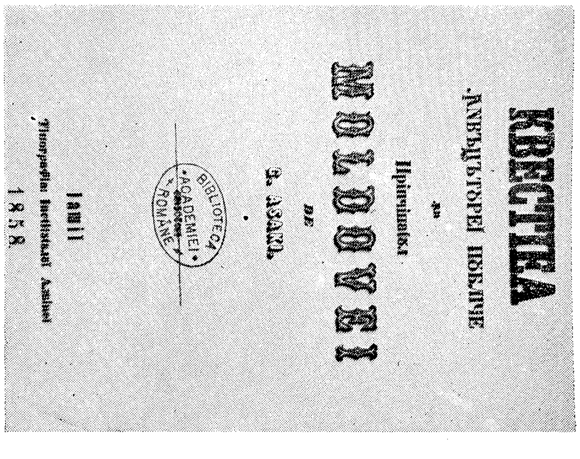
КВЕСТIЕА
ѪНВЪЦЪТѸРЕI ПѸБЛIЧЕ
ѪН
Прiнчiпатѹл
MOLDOVEI
DE
Г. ASAKI
Iашii
Тiпографiа Iнститѹтѹлѹi Албiнеi
1858

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Cvestia învăţăturei publice în principatul Moldovei de Gh. Asachi, Iaşi, 1858 (foaia de titlu)

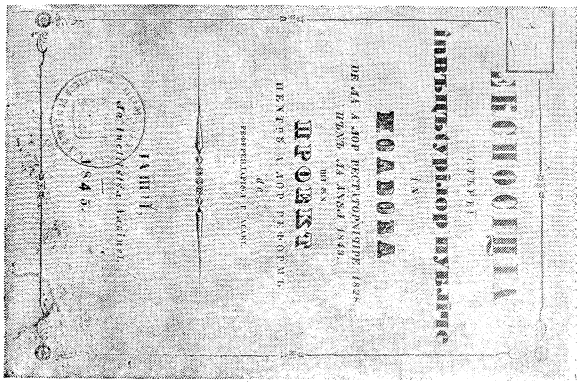
ЕКСПОСIЦIА
СТЪРЕI
ÎНВЪЦЪТѸРIЛОР ПѸБЛIЧЕ
ÎН
МОЛДОВА
DE ЛА А ЛОР РЕСТАТОРНIЧIРЕ 1828
ПЪНЪ ЛА АНѸЛ 1843,
ШI ѸН
ПРОЕКТ
ПЕНТРѸ А ЛОР РЕФОРМЪ
de
РЕФЕРЕНДАРIѸЛ Г. АСАКI.
IАШII,
Ла Iнститѹта Албiнеi.
1845.

Expoziţia stărei învăţăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire, 1828, până la anul 1843, şi un proiect pentru a lor reformă, de referendariul Gh. Asachi, Iaşi, 1845 (foaia de titlu)

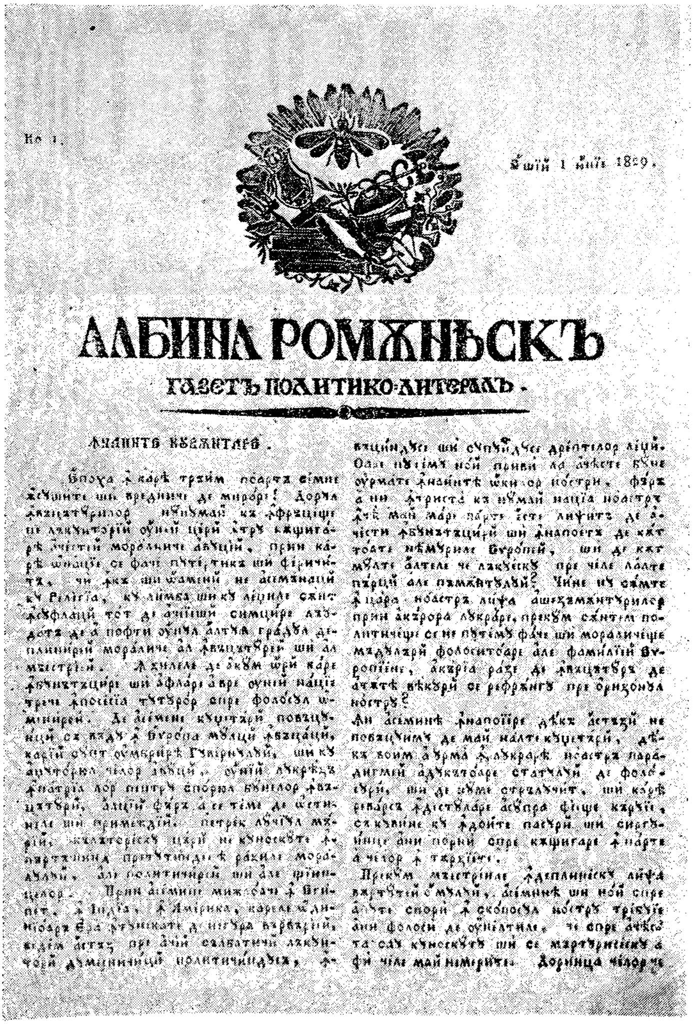

Но 1.

Ꙗшїй 1 Іюнїє 1829.

АЛБИНА РОМѪНѢСКЪ

ГАЗЕТЪ ПОЛИТИКО-ЛИТЕРАЛЪ.

Ꙟнаинте кꙋвѫнтаре.

Pagina întii a primului număr al gazetei „Albina românească“, din 1 iunie 1829

DESCRIEREA CADRULUI AL DOILE DIN ISTORIA MOLDOVII, ÎNFĂŢOŞĂTOR PE ŞTEFAN CEL MARE CUVÎNTÎND AL SĂU TESTAMENT POLITICESC

Moldova, a căria istorie, deprinderi şi producturi sînt mai puţin cunoscute Evropii decît a multor altor ţări celor mai depărtate şi carea ţînteşte astăz a lumii luare-aminte numai prin a ei poziţie în mijlocul a trii puternici imperii, această mică ţară au avut în veacurile trecute o epohă mănoasă de interesante întîmplări, atît pentru a lor haractir cît şi pentru înrîurirea ce ele au avut asupră stării politice a Evropii răsăritane, întîmplări pe care numai nefiinţa unui bun scriitor pămîntean le-au lipsit de cinste a fi întrulocate între faptele clasice a istoriii nouî.

Alexandru cel Bun, acest Numa[1] a moldovenilor, în cursul unei fericite domnii de 32 ani au fost organizat ţara, ce după prăzile varvarilor abia de nou să împoporasă. Acest domn i-au dat legi, au aşăzat o ierarhie bisericească neatîrnată şi prin număroase evlavioase aşăzămînturi plăcute lui Dumnezeu au însufleţit pe lăcuitori cu simţiri relighioasă şi patriotice, prin care mult au sporit puterea morală a poporului său.

Întocmită fiind în lăuntru prin asemene înţelepte legiuiri, Moldova avea trebuinţă a statornici a ei legături de dinafară cătră Polonia şi Ungaria, crăii războinice şi rîvnitoare, carile să certa între sine despre protecţia asupra Moldovii, şi totodată ea mai avea a să siguripsi despre primejdiile neapărate de care toată creştinătatea era ameninţată prin armele lui Moamed al doile, a căruia scopos era a statornici în lume o monarhie universală (obştească).

---

[1] Numa Pompilius, al doile crai a Romii, la anul 714 înaintea D. Is. Hs., au fost întăiul legiuitor şi evlavios întemeietor a imperiii romane (Gh. A.).

Această grea sarcină era menită lui *Ştefan* al şesele, carile, prin a sale fapte iroice, ş-au cîştigat nume de *Mare*. Înţelept în politică şi acel întăi povăţuitor şi oştean a veacului său, prin necontenite biruinţe purtate asupra naţiilor învecinate acest domn au întemeiet şi au păstrat neatîrnarea şi slava patriii sale, în curgerea unei domnii mai mult de 47 ani.

După ce au înfrînat pe duşmanii săi din lăuntru, el au întors armele sale asupra turcilor şi tătarilor. Biruinţele sale i-au cîştigat nume de *scut a creştinătăţii*, titlu măreţ carile însă au jignit ambiţia lui *Matieş Corvinus*, marile crai a Ungariii, carile dorea să aibă un asemene titlu şi carile de atunce începusă a unelti mijloace spre a supune pe *Ştefan* în numărul vasalilor (ascultătorilor) săi. Dar la anul 1467, într-un război năvălitor, cînd răzbătusă în Moldova, învins fiind şi rănit în bătălia de la Baia, acest mare crai al Ungariii s-au făcut aleat a lui *Ştefan* şi, după înfrîngerea cea cu sunet a polonilor, comenduiţi de însuş craiul lor *Ioan Albert*, au urmat un tractat de pace şi de aleanţie între Moldova şi Polonia.

Siguripsindu-să despre planurile ambiţioase ale acestor douî crăii, Ştefan întrebuinţa mijloacile puterii lor pentru obştească mîntuire. Armiile număroase a supuitoriului de Constantinopoli, asemine şi acele a înfricoşatului Baiazet, în mai multe rînduri au cercat ce poate un mic popor carile, povăţuit de un şef iroicesc, să luptă pentru păstrarea relighiii şi a slobozeniii. De biruinţile sale au răsunat toată Evropa, şi papa de Roma serba pe apărătoriul creştinătăţii. Naţia Ţării Româneşti, înfrîngîndu-să în cîteva războaie, au primit domni aleşi de Ştefan şi o parte a pămîntului lor au mărit pe Moldova despre Ţara de Gios. Lăcuitorii munteni al Ardealului (săcuii) nevoiţi au fost a oşti în armia moldovenilor şi vitejia ostaşilor lui *Ştefan* adeseori au rupt cornul mîndriii şi a furiii tătăreşti.

Patruzăci de mănăstiri și biserici, zidite de Ștefan, învecinicesc aducerea aminte de atîte a sale biruințe.

Acest domn au fost prin legături de familie încuscrit cu împărații Greciii și cu marele țar Ivan Vasilevici, și Dimitri, nepotul lui Ștefan despre fiica sa Elena, era menit a moșteni coroana Rosiii.

Temut și respectuit de dușmanii lui, iubit de ai săi supuși păn la gradul de evlavioasă închinare, *Ștefan* înălțasă pe Moldova la vîrful măririi și fericirii. Dar atîtă sporire și slavă, răscumpărată prin rîuri de sînge, avea să înceteze cu dînsul !

Îmbătrînit în mijlocul bătăliilor și a luptelor politice, luînd aminte asupra stării împregiur a Evropii, el nu ș-au tăgăduit primejdiile de care patria ave să se împresoare după a sa moarte din partea națiilor întărtate și în atîte rînduri de dînsul zmerite, și mai ales din partea turcilor, carii supusăse acum pe Ungaria. Dar adînca lui înțălepciune au viețuit și după moartea sa, prin sfătuirile ce au dat compatrioților în al său *testament politicesc*, carile avea să siguripsască soarta Moldovii.

Neputincios de vîrstă și de ostenele, *Ștefan* au chemat în vara anului 1504, în capitalia Suceava, o Obștească Adunare și, după sfînta liturghie, înturnîndu-să la palat, în ființa boierilor și a curtezanilor, au rostit cătră fiul său Bogdan aceste însămnătoare cuvinte :

„O, fiul meu Bogdan și voi toți ai mei prieteni și companioni de atîte triamvuri, vedeți-mă astăz aproape de a înturna naturii tributul (dajdia) ei ! Toată mărirea trecutei mele vieți este asemine unei năluciri ce să pierde în întunericul nopții. Un muritori nu să mai poate înturna pre urmile sale, carile, asemine unui verme de pămînt, vremelnicește au petrecut cărarea vieții, cînd moartea vine spre a-ș lua drepturile sale. Însă nu este acesta cuvîntul înspăimîntării mele, căci știu că minutul născării au fost cel întăi pas ce am făcut cătră mormînt. Ceea ce mă tulbură este trista îngrijire de a vide împregiurul vostru pe Soliman, ce amenință soarta acestei țări, carile pentru de a o supune va unelti toată puterea sa. El prin arme au cuprins cea mai mare parte a Ungariei, precum și Crîmul, ce nu cunoștea mai nainte nici un domnitori strein, întroducînd legea mahomedană în acea țară. Beserabia au fost teatrul biruinților și românii, carii deși sînt ai noștri dușmani, totuși însă creștini ca și noi, s-au supus schiptrului său. Cu un cuvînt, cea mai aleasă parte a Asiei și Evropii ascultă de legile sale. Nemulțămindu-să cu tronul împăraților romani, el nu-ș mărginește dorința de a mai cîștiga țări, cuprinzînd în inima sa domnia a tot pămîntul. După ce au supus atîte provinții și au depărtat toate împiedecările, oare crediți că va cruța pe Moldova aflătoare înaintea porții sale și încungiurată din toate părțile cu provinții de supt a lui domnie? Mai ales de temut este ca nu, îndată ce va supune toată Ungaria, să nu cadă asupra patriei noastre cu toate puterile sale. La vecinii noștri nu pot căuta fără a nu lăcrăma. De la poloni, ca de la niște nestatornici și fără putere, nu să poate aștepta ca să steie împrotiva turcilor, ungurii de sine s-au aruncat în fieră, Ghermania este atît de învăluită cu grijile din lăuntru încît nu-i rămîne nici voință, nici putere de a să împărtăși de cele ce să întîmplă pe dinafară de hotarile ei. Așadară, cumpănind trista stare a tuturor țărilor din pregiurul nostru, pari-mi-să că nu rămîne alt mijloc mai înțălept decît, între relile ce ne amenință, să alegem aceea ce să va părea mai de suferit. Înțăleptul corăbieri nu întinde niciodineoară vîntrelile sale împrotiva vînturilor și a fortunilor. Noi nu ni putem încrede în puterile noastre, agiutorurile streine sînt depărtate și nesigure, iară primejdia este aproape și neapărată. Drept aceea, să cuvine a alege mai bine să îmblînzim asprimea soartei, decît prin vreamătul armelor să trezim pe leul. Supunerea noastră va fi asemine unei ape răvărsate la vreme asupra acestei flacăre ce o vedeți aproape de a izbucni. Afară de aceasta, eu nu văd altă scăpare spre a întîmpina dărîmarea noastră, pentru care în aceste de pe urmă minute a vieței mele vă sfătuiesc cu toată dragostea unui părinte și frate ca să vă sîrguiți a închie tocmelile cu Soliman, încît, de veți putea dobîndi de la dînsul păstrarea legilor noastre bisericești și politicești, aceasta va fi o pace cuviincioasă, măcar de ar și fi supt titlul de suzerenitate (închinare). Căci mai de folos va fi pentru voi a cerca îndurarea, decît sabia lui. Iară dacă, din protivă, vi s-ar propune alte condiții, nu pregetați nicidecum mai bine a muri cu arma în mînă, apărînd legea și slobozenia patriei voastre, decît pe îmbe a le lăsa în prada nenorocirilor veghete și a fi defăimați privitori dărmării patriii. Încît să nu vă îndoiți cît de puțin, că Dumnezăul părinților noștrii, singurul izvor al minunilor, nu să va îndupleca odineoare și nu să va îndura de lacrămile închinătorilor săi și, răvărsînd cu îmbelșugare harul său preste voi, vă va trimete vouî odineoare mîngîiere, vindecînd rănile și statornicind pe totdeauna viitoarea voastră soartă."

Cadrul pe carile descrie această scurtă istorisire înfățoșază minutul în care *Ștefan* cuvintează acele de pe urmă cuvinte a testamentului său. Toată adunarea este adînc întristată. Lîngă el șăde doamna, carea au fost a lui a cincea soție. Spre stînga stă vrednicul m. logofăt Tăutu, carile în toată curgerea domniei lui pururea au fost al său de aproape sfătuitor și carile, șepte ani după moartea lui *Ștefan,* au pus în lucrare cuprinderea testamentului, mergînd la Buda la sultanul Soliman I, carile încungiurarsă cu arme această cetate.

La mijlocul cadrului să află prințipu Bogdan, moștenitor a curajului, dar nu a norocului părintelui său. Umilința și a lui în gînduri înadîncire arată simțirile de respect și de ascultare ce giuruiește acii de pe urmă a sale voințe. Mitropolitul Teofan, în veșminte arhierești, dă acestei mărețe întîmplări oarecare aer de sfințănie și el cheamă binecuvîntarea cerească asupra acelor de pe urmă dorințe a suveranului evlavios. La celalant capăt a cadrului să vede hatmanul Arbure, comendat a gvardiii, ostaș sumeț și neînfricoșat și unul din cii mai vechi prieteni a lui *Ștefan.* Stînd lîngă steagul național și răzămîndu-să pe al său buzdugan, el să întoarnă cătră soții săi de arme și samănă parcă nu ar avea teamă pentru întîmplările viitoare. Fundul cadrului este cuprins de boieri și de ostași, toți înfățoșînd semne de întristare de care sînt cuprinși.

Portul este după orighinalurile vechi. *Ștefan* are pe cap corona și tunica (sacos) ce s-au trimes domnilor Moldovii de către împăratul Paleolog. Tronul său este cungiurat de trofeia alcătuită din steagurile feliuritelor nații, întru aducerea aminte a biruințelor purtate asupra ungurilor, polonilor, turcilor, ardelenilor, românilor și tătarilor.

Pe păretele spătăriii, deasupra icoanei, să vede în piatră săpat numele lui Dragoș vodă, întemeitor statului Moldovii, la anul de la zidirea 6860 (1350 de la Hs.), spre stînga este numele lui Alexandru cel Bun, la anul lumii 6910 (1401) și alăture cu tron să vede numele lui Roman, ce au fost văr a lui *Ștefan*.

Făptuirea aceasta, afară de prețuirea istorică, este încă mai mult interesantă pentru cuvîntul că cu agiutorul acestui act și a driturilor cătră el legate s-au păstrat privileghiile Moldovii.

Familiile cele vechi a Moldovii vor afla în această adunare a boierilor pe ai lor strămoși, a cărora evlavie, patriotizm, unire, statornicie și curaj dau spre moștenire suveniruri (aduceri aminte) vrednice de mirare și de respect.

Acest cadru istoric s-au urzit de d. a. Gh. Asachi, carile au făcut și descrierea, iar d. I. Miler l-au însămnat pe piatră cu o nimerire care face cinste talanturilor acestui artist.

LUPTA MOLDOVENILOR CU CAVALERII CRUCIERI ÎN PRUSIA, LA 1423

După căderea imperiei apusane, coloniile romanilor, de trei veacuri așezate în Dacia, pe încet se despărțeau de la muma-patrie Italie și, atacate de popoarele nordice, începură a căuta a lor mîntuire, parte în Mizia, pe rîpa dreaptă a Dunărei, parte în mezul munților nestrăbătuți a Carpaților. Colonia cea întăi întemeí mai în urmă imperia româno-bulgară, carea, sub domnia Asanilor, deseori făcu a se cutremura Vizantul, cînd o altă parte de români urma a cuprinde cîteva politii așezate pe de-a stînga Dunărei și a Siretului și, cum am zice, era ospetatorii ghintelor năvălitoare ce necontenit se înnoia.

Apărați de munții Carpați și trăind sub un guvern național, românii munteni petreceau o viață chiar păstorească. Acolo, în cursul veacurilor și a tulburărilor ghenerále ale Evropei, ii au păstrat cu multă apropiere, până în zilele noastre, tipul original, limba și deprinderile strămoșilor lor.

Poziția cea tare nu numai asigura ființa acestui popor, ce încă favora înmulțirea lui în așa grad că, pe la începutul veacului al 13, pășunile cele mănoase a Maramurișului nu agiungeau spre îndestularea turmelor numeroase ale românilor.

Învingerea ce pățiră tatarii la 1300 prin puterile întrunite ale ungurilor și a românilor Daciei, răspingînd pe acești varvari dincolo de Nipru, îndămînă pe o samă din români a părăsi plaiurile strîmtoroase și a se așeza în locurile strămoşeşti, pe şesurile mănoase şi întinse între Dunăre, Nistru şi Carpaţi. La 1290, *Radul Negru vodă* au reîntemeiet un nou stat român spre ameazul Carpaţilor, iar *Dragoş vodă*, la 1350, un alt stat spre răsăritul acestor munţi.

Înlocate între Ungaria şi Polonia, adecă între două naţii războinice şi ambiţioase, Prinţipatele de demult s-ar fi făcut prada lor, dacă politica domnitorilor nu ar fi ştiut a urma un sistem favoritor neatîrnărei lor şi a se folosi de toate tîmplările înnăscute din rivalitatea vecinilor. Urmînd în acest chip, adeseori ii se vedeau în aleaţie cu cel mai neputincios din aceste două straturi, spre a se putea opune la proiectele ambiţioase a celuialalt mai puternic ; încît, spre a agiunge la scopul lor, domnii părăsau pe un timp chiar şi titlurile de independenţie, dară în luptele nepotrivite, care se văzură nevoiţi a întreprinde în contra puterilor celor mai înfricoşate, istoria ne-au păstrat şi fapte de eroism ale românilor şi prin urmare triumfuri agonisite. Aşa, de la căderea imperiei romane, ii purure au aflat mijloc a scăpa de domnie streină, păstrîndu-şi sub deosebite forme guvernul naţional.

Alexandru, prònumit cel *Bun*, al noule a dinastiei sale, s-au înălţat pe tronul Moldovei la anul 1401. Vrednicia sa au fost asemănată cu norocul său, carele ţenu un curs de 32 ani. Acest domn, unul din cii mai înţălepţi lege-dătători a Moldavei, prin politica sa au ştiut să facă nevătămătoare înrîurirea ce încerca polonii, litvenii şi ungurenii să capete asupra acestor ţări. Avînd de scop a se asigura din partea Poloniei şi dorind a o înlesni în războiul ei cu Ungaria, Alexandru împrumută pe cea întăi cu o somă însămnătoare pentru acea epohă şi, pănă la înturnarea banilor, primi drept depozit cetăţile Kolomea, Sniatin şi toată provinţia numită Pocuţia[1], care convenţie au fost mai pe urmă pricină de războaie necurmate între aceste două staturi.

La anul 1386, *Iaghelon*, marele duca de Litvania, părăsi paganismul pentru a se însoţi cu Edviga cea frumoasă, singura clironoamă a tronului şi care i aduse drept zestre corona Poloniei.

---

[2] *Pocuţia*, ţinut la nordul Bucovinei, locuit de huţuli (Gh. A.).

Botezîndu-se, el priimi numele de Vladislav al patrule. Istoria ni-l arată uneori ca un prinț misionar, alte dăți ca un împărat aspru, lățind evanghelia între poporul său. Uneori, neofiții cii sălbatici se așezau de-a lungul țărmului unui rîu și pe cînd cu sabia în mînă regele asculta giurămîntul lor de a se lepăda de șerpele cel sfînt, el i făcea pe toți a se coborî deodată în mijlocul apelor rîului, cărora un preot cuvînta rugăciunea botezului și da la toți un singur nume.

Unirea Litvaniei cu Polonia adusă pe astă din urmă a se face statul cel mai puternic între ale Nordului și mai ales înfricoșat pentru cavalerii teutoni.

Relighios, totodată și militar, acel ordin, compus numai din ghermani, a căruia urzire se suie la epoha cruciadelor[2], era la început așezat în Ierusalim, dar la anii 1297, după ce au perdut cetatea cea sfîntă, ordinul se strămută la Veneția. El agiunsese la punctul mărirei sale pe la începutul veacului XV, cînd atunce se întinse în Ghermania, de la rîul Oder, până la Golful Finic.

Polonii cerusă mai nainte de la ordinul teutonic agiutor în contra prusienilor, carii, după un război purtat în curs de 53 ani, fură nevoiți a cunoaște puterea ordinului și a îmbrățoșa hristianismul.

În așa epohă, popoarele slave de la Marea Baltică se prefăcură în ghermani de către ordinul teotonic, a căruia șef, numit marile maghistru, așeză rezidenția în Marienburg.

Prințipiile la început evlavioase ale acestor apostoli înarmați, țintitoare a lăți relighia hristiană între păgîni, în curînd se schimbără în proiecte lacome și ambițioase, încît, parte prin puterea armelor, parte prin tractate sau intrigi, ordinul impresură cîteva provinții ale Poloniei, cînd, despre altă parte, corumperea, cruzimea și nesațiul aruncără în sînul lui semințe de dizbinări, prin care se văzu căzută acea putere pe care relighia și curăția moralului au fost înălțat la un grad așa de mare.

---

[2] *Cruciada* se numea expediția creștinilor din Evropa, carii se oștea pentru mîntuirea Ierusalimului din mîna păgînilor (Gh.A.)

Polonia și ordinul teotonic, povățuit de asemene țintiri, nu putea sta îndelungat între sine în pace. La anul 1410 Iaghelon declără crucierilor război, pe carii învinse în bătălia cea faimoasă de Tanenberg. Dar el nu se îngriji a se folosi de asemine învingere și cavalerii recăpătară putere în cursul unei păci de 13 ani.

Împăratul Ghermaniei Sighismund, firesc protector al ordinului, mînios asupra lui Iaghelon pentru agiutorul ce dădusă Boemiei fratele său Vitold, întărtă asupra Poloniii pe cavalerii teotoni, a cărora mare maghistru era atunce Paul de Rosdorf.

Dușmăniile se încăierară de nou la anul 1422 și Iaghelon, temîndu-să de un război cu împăratul, ceru agiutor și de la Moldova.

Alexandru, credincios fiind giuruirilor sale, expedui în Prusia cumnatului său un corpos de cavalerie moldovană, sub comanda spatariului Coman, ce era oștean bătrîn, încăruntat în războaie, și carele, în vîrstă coaptă, întrunea cătră tactica militară cutezarea unui soldat june. În astă expediție rîndui și cîțiva juni nobili spre a le da prilej de a învăța meseria armelor.

Bravurile ce plini acel corp de agiutor, chiar sub ochii lui Iaghelon, adeveriră în faptă faima ce l-au fost propășit și insuflă în acest rege o așa încredere, încît în toată astă campanie el rîndui pe moldoveni să pășească purure în frontul armiei.

Cavalerii teotoni, carii număra numai 30 mii de înarmați, sub comanda marșalului lor Țanghier, neputîndu-să opune la o armie îmbinată de una sută mii ostași poloni, litvani și moldoveni, așezără garnizoane puternice prin cetățile lor și apoi, cu un corp ales a trupelor, cuprinseră Marienburgu. Iaghelon tinse tabăra la Colub și, pe cînd armia sa se îndeletnicea cu cungiurarea deosebitelor tării, moldovenii avură prilej de a se străluci prin o nouă faptă ostășască, care dădu prubă de eroizmul lor la întreprinderi și ghibacie întru plinirea lor.

Marienburgul se află așezat aproape de Marea Baltică, pe malurile rîpioase a rîului Nogat. Astă cetate era pe atunce apărată de tării număroase, zidite în epoha cînd ordinul strămută acolo rezidenția sa. Cavalerii, pe atunce foarte puternici, întrebuiră averi însemnate și aplicără frumseța artelor întru împodobirea catedralei și a palatului marelui maghistru, a cărora ruine încă și astăz înfățoșază suvenire și rămășițe mărețe.

Dorul gloriei și al deprădărei ostășăști au îndemnat pe comendantul moldovan a se încerca asupra Marienburgului. Cuprins de ist proiect, au cerut și au căpătat de la rege voia unei asemine expediții sumețe, care o întreprinse cu 400 din ai săi călăreți.

Agiutorat de umbrele nopței și pășind pintre mlaștinele ce acopereau pe de o parte apropierea de Marienburg, acel corp sosește ferit sub zidurile cetăței, unde ucid un pichet de cavaleri, carii, apărați de a lor poziție, crezîndu-se siguri, petreceau noaptea în somn acufundați.

Însă nu numai poziția ce tare a Marienburgului, zidurile înalte și rîpile cele adînci de care era conjurată sînt pedecile care se opuneau la nemerirea întreprinderei moldovenilor, dară și puterea cavalerilor, carii năvălise la auzul larmei făcute, încît asaltătorii se văd strîmtoriți a se îngriji mai puțin de atac decît de a lor apărare.

Fără a mai aștepta lovirea acelor cavaleri greu înzeuați și înfricoșați, moldovenii începură a se retrage, însă, după datina dacilor luptîndu-se, în a lor fugă făceau harță neîncetat cu dușmanul, lăsîndu-l a se apropie, dară cînd teotonii credeau a-i agiunge, moldoveni se depărtau repede ca fulgerul.

În mijlocul acestei lupte extraordinare, care înfrunta toată tactica cavalerilor și care costă viața comendantului lor, moldovenii sosiră la o pădure ce era de mai nainte menită de punct a întrunirei lor. Cavalerii, întărîtați, văzîndu-se struncinați de un număr așa mic de dușmani, cu carii se luptau întăia dată, se ademeniră de setea răzbunărei și fără a mai pregeta i alungără pănă în pădure.

Agiungînd aice, o ceată de moldoveni se pare a se deda la fugă de-a lungul pădurei, iar cialanți descălecînd părăsesc caii și caută a lor mîntuire în desimea copacilor.

Cavalerii, ce aveau a răzbuna moartea șefului lor, descalicără de asemine și-i atacă cu spada în mînă. La un semn dat, moldovenii se răspîndesc prin pădure. Unii încep a răsturna copacii de mai nainte curmați, carii abia era ținuți de trunchii lor și carii, în a lor cădere, ciuntesc și zdrumecă un mare număr de dușmani, alții, de pe vîrful pinilor, ca din nălțimea unui turn, încoardă asupra cavalerilor săgeți ce lovesc în față, atuncea cînd ii țintеau asupra dușmanilor aerieni, iar corpul de frunte a moldovenilor, înarmat de securi și pumnare, se luptă om cu om cu cavalerii, pe carii armele grele și desimele crengilor atîrnate împedeca a întrebuința lăncile și spadele cele lungi.

În mijlocul vuietului sălbatic, urmat din căderea arborilor, și a urletului fiarelor spăimîntate, îmbele partide se luptau într-un loc pre cît de neîndămănatic pentru unii, pe atîta favoritor pentru alții.

În cursul acestei lupte, în carea de cînd în cînd mereu cavalerii mergeau înainte, o ceată de moldoveni, așăzată la pîndă pe marginea pădurei, neașteptat dau busta asupra rezervei însărcinate cu paza cailor, o taie în bucăți și alungă caii, care, răspîndindu-se, fug spre Marienburg. După ce au întrerupt în asfeli retragerea dușmanilor, moldovenii aleargă spre agiutorul compatrioților. Cavalerii, cungiurați amu din toate părțile, au priceput prea tîrziu capcana în care au căzut și, îndelung luptîndu-se bărbătește ca niște disperați, cearcă a vinde scump viața lor, dar în urmă, obosiți de osteneală și sfărmați de greutatea zalelor de fier cu care erau învăscuți, mulți cad vii în mîna învingătorilor, iar cialalți, după o cumplită măcilărie, rămaseră morți în pădure, și numai vederea cailor în nerînduială, fără cavaleri înturnați la Marienburg, au încunoștiințat pe marile maghistru Rosdorf despre nenorocirea care în ziua aceea cercă ordinul teoton.

Moldovenii, încărcînd caii lor cu deprădările dușmanilor, mînînd cu dînșii un comtor[3] și un număr de teotoni prinși, se înturnară la tabăra rigală, unde au depus bandiera și armele cîștigate de la dușmani. Aceste trofee

---

[3] *Comtor*, nume ce purta unii din șefii acestui ordin (Gh. A.).

Iaghelon le trimese lui Alexandru, ca o mărturie a bravurei oștenilor moldoveni.

După multe bătălii, nu mai puțin de laudă pentru aleați cît și pentru moldoveni în particular, campania se curmă prin o pace încheietă dupre mijlocirea împăratului Ghermaniei și a papei.

Corpul moldovan, mai puțin număros decît la purcederea sa, dar mai avut de faimă și de pradă, se înturnă în patrie, după o neființă de un an. Dacă deșerturile rămase în șirurile oștenilor au custat lacrămi vărsate de cîteva familii, domnul, și cu dînsul patria, se înmîndreau de faptele acestor oșteni, carii, ca niște agiutători bravi ai vecinului lor, au fost purtat cu glorie bandiera și numele moldovan pănă la țărmul Mărei Baltice.

Între moldovenii morți în Prusia pe cîmpul de război, compatrioții plîngeau mai cu samă pe tînărul și frumosul oștean *Butu*, ce era logodit cu doamna Ana, fiica lui Alexandru din întăia căsătorie.

Una din stîncile ticloase a Pionului poartă pănă astăzi numele de *Turnul lui But*. O tradiție poporană niau păstrat un epizod al istoriei sale, asămănată cu acele care poeții ghermani și poloni cîntă în a lor balade și despre care și noi dăm aice o imitație în versuri române.

ESPLICAȚIA TABLONULUI

Acest tablon, executat dupre proiectul meu, s-au compus și s-au desinat de polonul d. Lesler, artist însemnat, iar de ghibaciul nostru compatriot d. Baltazar Panaiteanul, elevul Academiei Mihailene, s-au litografit cu o nemerire care mărturisește talentul și zelul său. Dinainte se vede Coman cungiurat de ostașii săi, urmat de tînărul Butu și avînd la stînga pe bravul său pavezar. După ce au răsturnat la pămînt pe dușmani, acest bătrîn căpitan se vede rădicînd securea amenințătoare asupra unei cete de cavaleri, ce cu bărbăție se apără din toată vîrtutea. De pe vîrful copaciului se vede un moldovan încordînd a sale săgeți omorîtoare. Spre dreapta, la pămînt, zace comturul încruntat, sub paza unui bătrîn armaş. Pe la mijloc, mai în fund, se văd curînd moldovenii în minutul cînd dau bustă asupra cailor şi teotonilor, iar în depărtare tablonul înfăţoşază cetatea Marienburg şi un vas plutitor pe rîu.

Mai împărtăşim aice asupra acestei tîmplări însămnătoare textul latin a istoriografului Longhin, a căruia descriere s-au deplinit dupre un manuscris nepublicat.

[*Urmează textul intitulat* VALACHI WLADISLAO IN AUXILIUM MISSI, 1423, EX LONGINI HISTORIA POLONIAE.]

EPIZOD DIN ISTORIA MOLDOVEI

[BĂTĂLIA DE LA BAIA]

Moldavia, astăzi țară numai agricolă, prin a ei poziție și rivalitatea puternicilor ei vecini era în timpurile vechi nevoită, neîncetat înarmată, a privighea. Din astă împregiurare mai cu samă derează propășirea cea neînsemnată ce au făcut aice științele și artele, afară de aceea a războiului, ce au produs oșteni, a cărora lucrări să arată cu atîta mai vrednice de mirare că mijloacele de care ii dispoza nu erau nicicum în proporție cu faptele ce s-au strălucit și prin care ii au agiuns a asigura patriei independența, pănă în minutul cînd soarta ei s-au așezat sub puternica protecție a monarhilor marinimoși.

Noi reproducem aice o faptă a lui *Ștefan cel Mare*, a căria descriere s-au fost cetit în fosta Academie a Iașilor, în 15 iuli 1842, la ocazia examenului public, de către doi din elevii de literatură română și franțeză, dirigiat de dd. profesorii Gh. Săulescu și L. Jordan. Ist fact, ce este faimoasa bătălie de la Baia, s-au fost reprezentat atunce și în un desemn de acvarelă, de un elev a clasului de zugrăvitură, și făcea parte a expozițiilor desemnelor istorice ce se predau de profesorul Schiavoni, carele formasă pe Lemeni și Panaeoteanu, meniți a introduce în patrie artele frumoasă, ce este unul din elementele civilizătoare a unui popor.

„Rivalitatea între Ungaria și Polonia au adus în multe rînduri grele învăluiri și nenorociri asupra Moldovei. În legătura ce se încheiesă asupra turcilor între aceste două puteri și Moldova, faimosul Ioan Huniad, regentul Ungariei, așezase în Chilia, cetatea Moldovei la gura Dunării, un garnizon pentru înlesnirea operațiilor militare. Dar ungurii, nici după nenorocita bătălie de la Varna, supt feliuri de cuvinte, nu dășărtau cetatea, până cînd le-au luat-o *Ștefan cel Mare* cu puterea armelor. Sporirea înrîuririi Moldovei au deșteptat pizma vecinilor. Înălțîndu-să marele rigă Matei Corvinus pe tronul Ungariei, au vrut să întunece prin dregirile lui faptele lui Ștefan și a-l dezbina de aliația polonilor. Pentru asemene cuvînt au îmbrățoșat pe pretendatorul Petru Aaron, giuruindu-i că îl va așăza de nou pe tronul Moldovei.

Asemene hotărîre, îmboldită și de un malcontent, anume Berendei, crezu a o putè aduce ușor întru împlinire prin o repede și neprevăzută încursie. Drept aceea, fără a declara războl, la anul 1467, cu o puternică armie, au răzbătut, în 25 noiemvrie, prin plaiul Oituzului și Ghemis, au încălcat țara, au ars Bacăul și Romanul și au bîntuit-o cu multe prădăciuni. Ștefan, nepregătit pentru un asemene război, nu cuteza a lovi de-a dreptul o armie bine organizată, ci, prin harță și partnice atacuri arzînd proviantul, au adus pe unguri în poziții grele. Cu toate aceste, bizuindu-să regele Matei în armia și experiența generalilor săi, răzbătu până la Baia, unde au tăbărît spre Agiun, voind să petreacă aice sărbătorile Nașterii Domnului. În noaptea aceea însă să concentrasă toată armia moldovană în codrul învecinat, cu hotărîre de a lovi pe unguri, și Ștefan, în cuvîntul ce făcu ostașilor, zise: «Mîine avem o sărbătoare mare; deci să urăm din toată inima pe oaspeții noștri!»

Ungurii, neașteptînd o atîta lovire serioasă, petreceau în plăcerile sărbărei, încît abia cu puțin mai înainte de lovire aflasă apropierea dușmanului lor. Matei însuși orîndui oastea și așeză pe piață, sub comanda palatinului, gvardia cea ferecată în zale dinaintea palatului în care lăcuie și petrecea fără de teamă. Întunicimea nopții să lumină deodată de focul ce dăduse moldovenii din patru părți a politiei, cu a căruie lucoare și cu zgomotul înfricoșat au răzbătut în năuntru și au lovit pe unguri.

Sîngeroasă au fost lupta. Ungurii, bine înarmați între ziduri și însuflețiți de ființa unui mare rege, să luptau eroic; om cu om bătîndu-să pieptiș, apărau nu numai faima, dară și viața suveranului lor, cînd moldovenii, întemeieți pe dreptul și încrederea ce aveau în a lor erou, carele-i ducea pururea la triumf, să luptau pentru vetrele și copiii lor ca niște lei carii apărau cu furie pe puii de năvălirea altor fiară.

Întunericul favore atacul moldovenilor și mărea primejdia ungurilor. *Ștefan*, cu fiul său Bogdan, cu hatmanul Buhte și Arbore, răzbătusă falanga gvardiei și cungiurasă acuma pe Mateas, ce era rănit cu trei săgeți. Oborît la pămînt de pe calul său, ce căzuse supt el, nesmintit ar fi suferit moarte din mîna unui melian plăieș, dacă lovitura cea cumplită nu ar fi întîmpinat-o generalul Banfi, carele mîntui pe Matei din peirea vederată, dîndu-i calul său și conducîndu-l prin întunerec din centrul amesticului în loc mai sigur peste munți.

Soarele de adaozi au luminat asupra zece mii unguri morți, un mare număr prins și o parte fugind prin munți și perind de oastea lui *Ștefan*, a căruie cete erau așăzate pin toate cărările.

În astă bătălie peri și Berendei, iară Petru Aaron să mîntui cu fuga, făcîndu-să călăuz lui Mateas.

Întru a sa evlavie, *Ștefan*, pentru astă biruință, au zidit biserica de la Baia, iară Mateas de abia în patru ani s-au putut vindeca de rănele ce au căpătat în bătălia de la Baia.

Mai în urmă, primejdia ce amenența staturile creștine din partea turcilor și stima reciprocă a ambilor eroi contimpurani statornici între *Ștefan* și între Matei o aleație și prietinie, care au ținut în tot cursul vieții lor.“

În astă eschisă litografică se vede, la lucoarea lunei, atacul noptorn asupra Baiei, ce arde; de departe, înfrîngerea ungurilor de către moldoveni, ce-i înteresc sub *Ștefan cel Mare*. În față se înfățoșază Matei Corvin și generalul său N. Banfi, carele distoarnă lovirea cea mortală ce un plăieș înfuriet dă regelui, pe cînd un arcaș aruncă o săgeată în spatele lui.

Mai multe detaile despre ist suget se pot ceti în Almanahul din 1846 a d. Kogălniceanu și în drama *Mihul* a d-lui N. Istrati.

CUVÎNTĂRI ȘI RAPOARTE ȘCOLARE

[CUVÎNTARE LA INAUGURAREA ACADEMIEI MIHĂILENE]

Preînălțate Doamne,

După ziua cea vrednică de aducire aminte, cînd patria v-au urat de a ei domn și părinte, aceasta este cea mai însămnată, pentru că cătră acele titluri vi să adaoge astăz nume de al ei *luminători*, titlu cu carele vor ura pe Î[nălțimea] V[oastră] veacurile viitoare, precum cu cunoștință să păstrează între noi facerile de bine de domnii cii vechi întemeiate.

În epoha cea mai înapoiată a statului Moldovei, deși învăluită de grele întîmplări, totuș nu era negrijită creștirea tinerimei. Un domn atît de ințălept și urzitori a multor folositoare și lui Dumnezeu plăcute așăzămînturi, precum au fost Alexandru cel Bun, n-au pregetat a statornici și shoale, din a cărora sîn au ieșit mitropolitul Damian, carile pentru a sale rare științe s-au chemat la Constantinopole de împăratul Ioan și, după sfătuirea urmată la patriarhie, împuternicit cu epistolă sinodală, au mers la Fiorența, împreună cu mitropolitul Mitrofan, unde au figurarisit între teologii cei învățați. Domnul Vasilie 1, la anul 1562, au întemeiat o ghimnazie la Cotnar, care era pe atuncea o politie împoporată, au așăzat acolo bibliotică, au adus învățați, precum era filozoful Peucer și matematicul Reticus, încredințîndu-le fii de boieri spre învățătură. Vasile al 2, numit Lupul, au mai îndeplinit acest ram, întemeind la anul 1640, în cuprinsul mănăstirii Sf. 3-Ierarhi, o ghimnazie cu bibliotică și tipografie. Asemine și din aceste sholi au ieșit învățați cu carii ne putem lăuda, precum mitropolitul Dosoftei, ecliziastic cuvios și poeta bisericesc, vornicul Costin Miron, istoriograful Moldovii, logofătul Evstratie, legist însămnat, și vrednicul mitropolit Petru Movila, fratele domnului ocîrmuitori, a căruia științe temelnice și sfînt haractir era în stare a înainti și a îndeplini învățăturile naționale, dar, nevoit de învăluirile politice a-ș părăsi patria, el au aflat în Rosia strălucit adăpost. Kiovul, mărturisind cunoștința meritului, l-au ales de al său mitropolit, și academiile de Novogrod, de Cernigov și de Moscva sînt lui datoare cu a lor urzire, precum și acea întăi seminarie în Rosia, care au întemeiet-o la Kiov.

În cît țara aceasta să ocîrmuia de domni pămînteni, shoalile naționale urma, cu schimbătoare soartă, păn la învățatul domn Dimitrie Cantimir, a căruia înscrisuri să pot număra între acele clasice. Dar agiungînd cîrma guvernului în mîni străine, apoi o sistimă vătămătoare întru toate s-au înrădăcinat, așezămînturi de învățătură de pămînteni întemeiate s-au desființat, științile și meșteșugurile s-au dat uitării ; singura limba elinească era menită a îndeplini toată educația, încît cu învățătura națională au perit patriotizmul, nouî năravuri și deprinderi s-au întrodus cu dialectul străinilor, rămîind limba maicii părăsîtă între săteni, și puțîn lipsea a fi lăcuitorii acestei țări împărțiți în doauă deosăbite nații.

Cînd pe rătunzimea pămîntului înflore țivilizația, a sale raze cu anevoie răzbătea asupra acestui horizon, de suflarea unor agere fortune să stîrpisă ramul dafinului național, și asupra Moldovii înzăstrate cu nenumărate odoară a naturii plutea o negură care învălea de întristare și de orbire această frumoasă țară.

În mijlocul unor asemine împregiurări, Pronia, aprinzîndu-vă în inimă sfînta scînteie a științelor, au hărăzit noauî pe Î[nălțimea] V[oastră] de mădular Epitropiei shoalelor, cînd, cu rîvna și patriotizmul a preosf[ințitului] nostru arhipăstori și a d. vornicului Costachi Mavrocordat, ați cercat reformarea învățăturilor publice, ca un singur mijloc de mîntuire morală, și cu îmbunătățirea ființei politice, ce s-au hărăzit Moldovii de indurătorii și preputernicii monarhi, au răsărit pentru învățăturile ei o nouî epohă.

Drept aceea, la anul 1828, rădicîndu-să din a ei surpări Ghimnazia Vasiliană, Î[nălțimea] V[oastră] ați întemeiat în ea sistime de învățătură potrivite cu acele care astăz să urmează pe la națiile megieșite, adecă a învăța științile în limba patriei, începînd de la cele elementare păn la închiderea clasurilor umanioare. Lipsa cărților de paradosire și înmiite îngreuieri n-au curmat sporiul acestui plan. Îndemnat și povățuit de înțălepciunea Î[nălțimei] V[oastre], personalul profesorilor îl urma cu statornicie, încît, după un curs de învățătură de 7 ani, acii tineri carii s-au crescut cu cheltuiala shoalei la institutul ghimnazial, statornic urmînd studiilor, acum la închierea trecutului an sholastic au săvîrșit filologhia, limba latină, gheografia, hronologhia, aritmetica, catihisis, istoria biblică, ritorica, poezia și arheologhia și au agiuns în stare de a putea asculta filozofia.

În cursul acestor ani, 3 420 de tineri pe rînd s-au împărtășit cu învățătura shoalelor publice aice în Ieși și pe la șesă shoale ținutale, înființate de la întroducirea Reglementului.

Șesă din acii mai vrednici elevi s-au trimes cu cheltuiala statului la universitate și academia de Viena; atestaturile Ghimnaziei Vasiliane aflîndu-să potrivite cu a lor științe, acele academii au primit pe tinerii moldoveni de ascultători la clasurile filozofice și tehnice, unde asemine făcînd eczamen au cîștigat întru toate mărturii de eminenție.

La îndemnarea Epitropiei, din deosebite părți s-au adunat bărbați vrednici de a paradosi înalte obiecturi științifice, a cărora paradosire până acuma au și urmat de la trecutul an sholastic deodată în cuprinsul ghimnaziei.

Din poronca Î[nălțimii] V[oastre], cinstita Epitropie, cu împreună lucrarea noului ei mădular, d. vist. Neculai Canta, au pregătit acum lăcașul muzilor; aceste, cungiurate de toate a lor atributuri, cu încredere întră astăz în acest templu ce li s-au sfințit, spre a înavuți pe tinerimea cu odoarile cele mai prețuoase și mai trainice a virtuții și a înțălepciunei.

Pentru de a agiunge la acel mîntuitori scopos, Î[nălţimea] V[oastră] aţi binevoit a legiui provizornic aşezămîntul de organizaţia ramului de învăţătură pănă cînd aplicaţia va arăta acele de cuviinţă.

Cuprinderea acestui reglement în privirea materiilor ce să vor paradosi este următoare : (urmează cetirea capului 1 din reglement). Cu acest feli de rînduială să întemeiază astăz la răsăritul Evropii un aşăzămînt de învăţătură carile, sub înrîurirea sfîntului său simvol, va răvărsa asupra doritorilor dreaptă lumină, va sădi în inimile lor simţiri de virtute şi va povăţui mînile lor cătră folositoare meşteşuguri.

Supt povăţuirea acestor rînduilele, păzite cu sfinţenie de dd. profesori şi cărora ii în cuget giuruiesc credinţă, tinerimea, fără a să înstreina, va putè începe şi a îndeplini tot cursul de învăţătură.

În această academie avem încredire că părinţii vor fi marturi de sporiul şi îmbunătăţirea fiilor, biserica îi va adăpa cu ale sale sfinte învăţături şi soţietatea va cîştiga folositoare mădulări, ce este singurul scopos al acestui aşăzămînt, carile, ideat, pregătit şi înfiinţat de Î[nălţimea] V[oastră], să va împodobi în veci cu numile de *Academie Mihailană*, întru memoria şi slava strălucitului ei urzitori şi drept semn a recunoştinţii ce vă este datoare patria.

RELAŢIE ISTORICĂ ASUPRA SHOALELOR NAŢIONALE ÎN MOLDOVA DE LA A LOR RESTATORNICIRE, 1828—1838

În această zi solenelă, în care tinerimea sholastică au avut cinste a înfăţoşa rodul îndeletnicirilor ei de piste an, să sărbează şi epoha zece-aniei de cînd s-au urzit iar în Moldova, în limba patriei, învăţăturile publice ; epohă lungă, însămnată de necontenite ostenele şi de statornicie, plină însă de nedejdi, a cărora împlinire este menită a să înfiinţa în periodul următor, în carile noi am întrat.

Atunce cînd toate ţările Evropei, înţălegînd adevărata sistemă folositoare învăţăturilor publice, de demult culegea rodul organizaţiei shoalelor în a lor limbă naţională, Moldova purta povara unei sisteme de educaţie publică în limba elenică, care, pentru greutăţile sale şi neaplicaţia în viaţa soţială, era urmată numai de tinerimea familiilor înavuţite.

Lesne să înţălege că, în mijlocul unor asemene împregiurări, limba naţională nu numai că nu au putut face propăşiri, ce încă, înterită fiind din cariera literală, să înapoia vederat de la punctul la care o adusăse, cu douî veacuri mai nainte, învăţatul mitropolit Dosoftei şi prinţul Cantimir. Părăsirea educaţiei publice în interesul naţiei era în acea epohă întru atîta încît abia să păstrasă oarecare aducere aminte chiar de locul în care fusesă odinioare aşezate shoalele naţionale intemeiete de domnii cii vechi. Dar pe la începutul veacului al nouîsprezece, un luceafăr mai priincios au lucit asupra orizonului patriei. Preosf[inţitul] nostru arhipăstor *Veniamin*

Costachi, însufleţit de simţiri evlavioase şi patriotice, înţălegînd cum că clirosul învăţat este acel întăi temei de educaţie şi de moral a unui popor ce să povăţuieşte de pildele şi de cuvîntul păstorilor săi, întemeiesă în anul 1804 la mănăstirea Socola acea întăi seminarie pentru creşterea şi învăţătura cliricilor, rînduind a li să paradosi după prinţiipii limba românească, istoria, aritmetica, gheografia şi teologhia.

Nevoia de a avea ingineri pămînteni pentru necontenitele hotărîturi a moşiilor au fost îndemnat pe domnul Scarlat Calimah, de fericită aducere-aminte, de a aşăza pe lîngă shoala elenică o catedră de învăţătura acestui ram, şi d. Gh. Asachi întăia oară au paradosit în limba naţională, la anul 1814, un curs de matematică teoretică cu aplicaţie practică de gheodezie şi arhitectură, din care la 1819 au ieşit cîţva tineri ce pănă acuma plinesc în ţară practice lucrări de inginerie.

Sporindu-să dorinţa preosf[inţiei] sale de a vedea mai îmbunătăţită seminaria şi în stare de a răspunde binefăcătoriului scopos, la 1819 au făcut al său sinepitrop pe Preî[nălţatul] Domn. Acest aşăzămînt, carile primise atunce o nouî organizaţie, ar fi produs pănă acuma fericite isprăvi, dacă întîmplările anului 1821 pe mulţi ani nu ar fi disfiinţat atîte nedejdi.

Din acea epohă ţara au rămas văduvită de aşăzămînturi de publică învăţătură, şi focul anului 1827 au nimicit păn şi zidirea shoalei elenice.

Însă prefacerile politice urmate în ţară au favorit planurilor cinst[itei] Epitropii, care nu le-au putut pune în lucrare decît la 1828. Lipsită de fondos bănesc, de cărţi elementare, păn şi de un loc pentru aşăzarea shoalei naţionale, ba încă în mijlocul unor vătămătoare pregiudeţe care pe atunce să purta asupra sistemei de învăţătură publică în limba patriei, Epitropia, povăţuită de sfinţenia însărcinării sale, n-au obosit întru lucrările ei ; ea au avut norocire a vedè dorinţele sale încununate de cele mai folositoare rezultaturi, prin aflarea unor vechi documenturi care închizăşluia vechei ghimnazii o însămnătoare dănuire făcută la 1644 de fericitul întru aducere-aminte domn Vasilie voievod şi uitată aproape de un veac.

Pe temeiul acestor documenturi, întărite de domnul Sandul Sturza voievod, s-au restatornicit la 1 ghenari 1828, pe locul ei cel de baștină, Ghimnazia națională, pe care, întru mulțămitoarea aducere-aminte a domnului Vasilie voievod, a ei urzitor, s-au numit *Vasiliană*. La această shoală, cinst[ita] Epitropie, prin întărire domnească, au rînduit de profesori pe sf.sa păr[intele] Ioan Silvan, pe d. pah. V. Fabian și d. pah. Gheorghi Săulescu, iar pe d. aga Gh. Asachi de referendari a învățăturilor publice.

Pentru de a asigura intemeierea acestei shoale naționale, s-au așăzat acolo, pe cheltuiala statului, 12 tineri, cu nume de stipendiști, aleși prin talent și sîrguință.

Cursul regulat ale acestor învățături piste puțin s-au fost întrerupt de epidemia anului 1829 și acea a holerii anului 1831. Cu toate aceste, de putință au fost, în luna septemvrie al acelui an, a începe cursul învățăturilor ghimnaziale, hotărîte pe 4 ani, pre lîngă care s-au adaos și un clas pentru informarea de profesori și repetitori.

Pe atunce să tipărise : 1. *Gramatica și sintaxul rom[ânesc]* a d.pah. Gh. Săulescu, 2. *Întăile cunoștințe*, de acelaș, 3. *Gheorgrafia mică* a d.pah. V. Fabian, 4. *Catihizmul*, 5. *Întăile cunoștințe rom. și franțeză.*

Prin întroducerea Așăzămîntului organic, la 1832, priimind casa shoalelor un statornic venit însămănători, cinstit[ita] Epitropie au putut da ramului de învățătură o nouî întindere. Șese shoale începătoare s-au așăzat atunce la politiile departamentale Roman, Hușul, Bîrlad, Galați, Focșani, Botoșani, cătră care să adăogisă shoala comunală de la Piatră, și aceste așăzămînturi începusă a înflori acum, sub guvernul provizornic, carile i hărăze o protecție spețială.

La anul 1834, un număr de elevi, încheind în Vasiliană cursul de umanioare, cinst[ita] Epitropie au ales dintr-înșii șesă carii, avînd știință de limba latină și ghermană, s-au trimes la Viena, spre a să aplica întru învățătura deosăbitelor ramuri spețiale, și anume : d. T. Stamati la știențele matematico-fizice, d. A. Velini la loghică și metafizică, A. Costinescu la științele ingineriei, C. Zefirescu la mineraloghie, N. Fătu la iurisprudenție, L. Filipescu la agronomie, și al șăptele, d. Popovi, pentru literatura franțeză s-au trimes în Franția.

Înzăstrați cu științele pregătitoare, adunate în shoalele noastre și adeverite prin examine care au depus la Viena, șesă dintre acești tineri s-au priimit la universitate, urmînd pre lîngă aceste fieșcare în particular cursul cătră carile era menit, iar al șăptele urmează la Lunevil literatura franțeză.

Relațiile din partea d. Popp, carile, întru a sale vrednice de laudă sentimente, s-au fost însărcinat cu purtarea de grijă a tinerilor noștri, și raporturile oficiale despre a lor învățătură au urmat a fi pururea din cele mai împăcătoare.

O nouî îmbunătățire în ramul învățăturilor publice au însămnat epoha suirii Înălțimii Sale pe scaunul domniei. Cunoscînd înrîurirea ce au mumile asupra creșterei tinerimei, s-au așezat, în 8 noiemvrie 1834, o shoală publică pentru creșterea fetelor, unde de atunce ele urmează a învăța folositoare cunoștințe și felurite manufăpturi.

Sistematica urmare și încheiere a cursului de umanioare au cerut adăogirea unor nouî clasuri mai înalte. Deci, în urmarea legiuirilor Reglementului organic atingătoare de întemeierea Academiei, cinst[ita] Epitropie au supus Preînălțatului Domn un proiect de organizația acestui învățat așăzămînt, carile, după îmbunătățirile priimite, căpătînd a sa întărire, în 16 iulie anului 1835 s-au serbat solenela inaugurație a Academiei, pe care Epitropia au numit-o *Mihaileană*, ca o mărturisire a cunoștinții publice cătră a ei strălucit întemeitor. Cîțva profesori însămnați s-au fost adus din țări străine pentru cursurile înalte, și în anul următor s-au adaos paradosul de loghică, metafizică, istoria pragmatică, istoria naturală, literatura elenică, acea franțeză, învățătura limbei rosiene și acei ghermane ; cătră clasul de desenul liniar, topografic și de arhitectură s-au adaos și un clas de desen istoric și de zugrăvitură.

În acest timp s-au publicat aice și al doile șir de cărți elementare în limba română, precum : *Istoria universală* în 2 tomuri a d. pah. Gh. Săulescu, *Istoria naturală* cu figuri a d. doctor Cihac, *Aritmetica* și *Algebra* i *Tablo hronologhic* a d. Gh. Asachi, *Mica geografie a patriei* de pitar Popescu-Scriban. La examenul anului trecut s-au înfăţoşat de profesori moldoveni şi de elevi 31 bucăţi de cărţi folositoare, între care mai cu samă sînt de însămnat : *Biografia slăviţilor bărbaţi* a lui Fenelon de d. pitar I. Ionescu, *Cornelius Nepos* a d. P. Scriban de pe latină, *Macroviotica* de d. Ioan Albineţ de pe ghermană, *Recreaţia tinerimei* a sulg. Gh. Caliman de pe franţeză, precum şi numărul însămnător de desenuri şi litografii mărturisesc propăşirea elevilor şi în acest ram a frumoaselor arte, iar astăzi să înfăţoşază acestei adunări următoare nouă lucrări literale :

1. *Dialogurile morţilor* a lui Fenelon de pe limba franţeză de pitar V. Popescu Scriban.
2. *Viaţa lui Socrat* şi
3. *Socrates,* dramă a lui Volter, de d. Scriban.
4. *Galeria morală şi politică* a lui Conte Seghiur, partea întăi, tradusă de Alexandru Grigoriu.
5. *Nestatornicia norocului,* de pe ghermană, a lui Şiler, de Ioan Albineţ.
6. *Haractirurile lui Teofrast,* de pe a lui Corai, din limba elină, tradusă de Grigori Romalos.
7. *Erast,* dramă pastorală a lui Ghesner, de d. A. Cuza.
8. *Shoală militară* a lui Berchen, tradusă de d. Gh. Cuza.
9. *Estella,* pastorală a lui Florian, tradusă de pe franţeză de d. Costachi Strat.
10. *Prinţiipii moralice în dialoguri* de mad. Ghizo, de acelaş.
11. *Zgîrcitul,* comedie în 3 acte de Molier, de acelaş.
12. *Cuvîntul lui Masilion* de N. Măcărescu.
13. *Istoria Ţării Româneşti* de d. ad. Kogălniceanu, tradusă din franţeză de C. Jan.
14. *Gheografia* de pe limba ghermană prelucrată de sub-leit. D. Asachi.
15. *Manual a desenatorului liniar* cu figuri, de către acelaş.
16. *Cornetul,* piesă dramatică de pe ghermană de M. Vitlemescu.

17. *Ruinarea Ierusalimului,* tradusă de pe franțeză de d. Ianco Cantacuzino.

18. *Critica shoalei femeilor* a lui Molier, de Gh. Iamandi.

19. *Istorisiri frumoase pentru tineri* de pe franțeză de A. Manu.

20. *Corespondenția tinerilor cu ai lor părinți,* culeasă din deosebiți autori, tradusă din franțeză de I. Stavrat.

21. *Întîmplările lui Robinson Cruzoe* pe scurt, din franțeză, de d. sulg. Gh. Caliman.

22. *Noua biserica catedrală din Ieși,* mic poem de Poni.

Pre lîngă aceste să tipărește românește *Geometria* a [lui] Gh. Asachi și o hartă a Europei.

Cătră aceste cărți o tînără damă au trimes traducerea în limba românească tomul I de *Paralele* a lui Plutarh, cu note.

Zugrăvelile cu olei să înfățoșază aice în no. de 6, litografii de 5, desenuri istorice de 82, acele de arhitectură și topografie de 12 bucăți.

În cursul acestei epohe de zece ani, cinst[ita] Epitropie au pregătit și au cumpărat opt case pentru întrebuințarea așezămînturilor de învățătură, precum : trii zidiri în cuprinsul mănăstirii Sf. Trierarhi, unde să țin și stipendiștii cu cheltuiala statului, acea a Academiei, în care urmează paradosurile și sînt așezate gabinetile de istoria naturală și de instrumente de agronomie, o casă din prijma Academiei pentru ținerea a 60 elevi, casa de la Sf. Ilie pentru institutul shoalei fetelor, o casă de shoală la Roman și alta la Bîrlad.

De la urzirea shoalelor naționale au urmat la învățătură, după condicile oficiale, 6 578 sholeri și 255 stipendiști și elevi.

În anul acesta să află cu cheltuiala statului 60 elevi i 60 stipendiști. La shoale începătoare urmează în Ieși și în țară 1 078, iar la Academie 126 sholeri.

Trii din tinerii moldoveni au încheiet la Viena cursul învățăturilor. D. Teodor Stamati s-au învrednicit a căpăta gradul cu diplomă de doctor a Universității de Viena și mădular a soțietății învățate din acea capitală ; el face o călătorie învățată prin Franția și Ghermania, și în luna septemvrie să va înturna aice cu dd. Velini și Costinescu. Atunce să va începe cursul de înalta matematică și fizică, cursul de geometrie practică, de arhitectură, mehanică, idraolică, spre înformarea inginerilor ș.a. Preî[nălțatul] Domn au binevoit a rîndui o somă însămnătoare pentru cumpărarea de cărți, de instrumenturi de fizică și de matematică, precum și de agronomie, din care o parte de nouî unelte, aduse de la Paris, se aflã așezate în un înadins gabinet. Cinstita Epitropie are scopos a adăogi pe la shoalele ținutale cîte un clas deosăbit pentru înformarea de gheometri și mehanici, îndată ce să vor îndeplini aice profesori vrednici pentru asemine obiecturi. Așadar, sistimaticește treptelnic pășind de la shoalele începătoare, am agiuns acuma la filozofie, și numai după încheierea acestia să va putea cu temei începe, în sept. 1839, cursul întreg a legilor, spre înformarea corposului atît de folositor de legiști pămînteni.

Deci petrecînd în scurt istorisirea lucrărilor de zece ani, ne putem ferici despre isprăvile sale. Înaintea acei epohe noi nu am avut nici gramatică în limba patriei, nici ideea shoalilor în limba națională ; astăzi, cu agiutorul ceresc, protecția guvernului, sub înțăleapta povățuire a cinst[itei] Epitropii și cu sîrguința corposului academic, avem cărți elementare în limba noastră și profesori pămînteni carii, precum cinst[ita] adunare astăzi au putut a să încredința, închizeșluiesc o creștere sistematică de gradul întăi și al doile, și care este o publică mărturisire în favorul acestui așezămînt.

Îndemnată de adevărul acestor fapte, tinerimea, văzînd că numai prin o statornică urmare să poate căpăta asemine temelnice rezultaturi, care închizeșluiesc o carieră și protecție din partea guvernului, să va folosi de așezămînturile publicei învățături, spre a cunoaște datoriile creștinești, științe și măiestrii, prin a cărora practisire cetățenii și patria vor agiunge la acel grad de fericire individuală și publică ce este țintirea noului Așezămînt, hărăzit de augusta curte suzerană și acea proteguitoare, și scoposul lucrărilor a Preaînălțatului Domn.

[Urmează o listă intitulată ACADEMIA MIHAILEANĂ. ÎMPĂRȚIREA PREMIILOR AL ANULUI SHOLASTIC **1837—1838.]**

RELAŢIE DE STAREA ÎNVĂŢĂTURILOR PUBLICE ÎN MOLDOVA PE ANUL SHOLAR 1839—1840

O nouă periodă şcolară s-au adăogit cătră acele care numărăm de la statornicirea învăţăturilor publice în limba naţională. Acest an este al XII-lea, număr puţin însămnător în alăturarea sarcinei mari care s-au pus asupra acestui ram urzit şi organizat de nou.

În mijlocul unor asemene împregiurări, starea învăţăturilor publice în Moldova trebuiè să fie deosăbită de ace a şcoalelor din ţările străine, care sînt de veacuri înfiinţate, deşi cererile şi nevoile cele adevărate a publicului au fost aice mai mari decît aiurea, pentru că, cu toată lipsa agiutorurilor cu care se înlesnesc acele aşăzăminte, trebuiè şi aice într-un timp hotărît a aduce pe tinerime tot la acel rezultat.

Alte instituturi de învăţătură, care se bucură astăzi de o reputaţie clasică şi sînt spre lauda guvernurilor şi folosul popoarălor, au agiuns întru aceasta cu împreunălucrare unui număr mare de bărbaţi învăţaţi. Întemeierea unei şcoale nouă în ţările civilizate nu înfăţoşază vreo mare greutate, avînd îndămînările cerute, cînd o colegie moldoromână este încă lipsită de asemine înlesniri. Că deşi are înaintea sa modeluri clasice ale altor staturi, cu toate acele este nevoită a le reforma după a sa trebuinţă, a se lupta neîncetat cu împiedecări, pregiudeţe învechite, care fireşte cearcă toate întreprinderile nouî. Însă tînăra noastră Academie nu s-au sfiit de greutățile ce au întîmpinat în cariera ei și, mulțămită fie protecției Preaînălțatului Domn, strălucitului fundator al acestui institut, cu înțălepciunea și îngrijirea cinst[itei] Epitropii și statornicia dd. profesori, noi am agiuns la cel întăi rezultat însămnător, care este publicarea cărților elementare în limba națională și informarea profesorilor și a repetitorilor dintre elevii acestui așezămînt și carii cuprind astăzi mai toate catedrile școalelor începătoare și acele a învățăturilor mai înalte de la Academie.

Prin introducerea metodei cei ușoare și lămurite am agiuns a face pe părinți să înțăleagă folosul cel mare de a începe învățătura fiilor, dupre pildele țărilor străine, în limba maicei, spre a fi ea de tinerime îmbrățoșată, ca una ce este mai înlesnitoare pentru cîștigarea cunoștințelor folositoare. Căci învățarea limbelor vechi și nouă, ce sînt atît de înavuțite și clasice, trebuie să fie la noi socotită ca agiutătoare pentru informarea și înfrumusețarea limbei născătoare pe prințipii nemerite și pentru înzestrarea carierei tinerimei, a căria talent însămnat sau poziția soțială minesc o propășire strălucită.

Cu toate aceste îngrijiri pentru cultura minței, ar fi rămas osteneala ne-ndeplinită fără cultivirea inimei. Cercarea veacurilor și pilda de toate zilele dovedesc că, desi însușimile minței sînt instrumentul cugetărei, faptele cele virtuoase derază numai din inimă. Pe acest adevăr se întemeiază legiuirile școalelor, care țintesc a îndrepta pe tinerime deopotrivă în calea propășirilor îmbunătățitoare, cultivîndu-i mintea și înzăstrîndu-i inima cu învățăturile sfintei noastre relighii și cu maximĭ de moral, însuflețîndu-o cu simțiri de supunere cătră legi, de respect și de dragoste cătră părinți și cu sentemente de credință cătră patrie și domnitor.

Rezultaturile mulțămitoare ce au produs pănă acum învățătura publică au sporit numărul acestor așăzăminte și au adaos urzirea a cîteva alte catedre. Potrivit planului de învățătură, la începutul acestui an școlastic s-au văzut așăzarea unei școale la Bacău, după care alte două se înființază la Piatră și Fălticeni.

Elevii claselor filozofiei, săvîrşind învăţăturile lor pregătitoare, au început cursul de fizică şi de hemia elementară şi experimentală, şi cabinetul de fizică s-au înzăstrat cu o colecţie de instrumente pentru fizică aduse de la Paris.

O catedră de legi întruneşte numeroşi elevi carii se hărăzesc epanghelmei giudecătoreşti.

Matematica aplicată şi speţială, şi anume geometria şi arhitectura, este un nou ram de învăţătură, ce are a înforma oameni folositori şi trebuitori la obşteasca hotărîtură, precum şi la numeroasele zidiri, faceri de poduri şi drumuri. O culegere de instrumenturi de matematică înlesnesc învăţătura practică a acestui ram.

Potrivit scopului învăţăturilor a da tinerimei, mai ales acei neînstărite, o creştere profesională şi a o înzestra cu cunoştinţe pozitive, ca prin aceasta să se împarte talenturile şi puterile sale între slujba statului şi practisirea epanghelmilor folositoare, care până acuma în chip neagiungător se plinesc de străini, către învăţăturile de mai sus s-au mai adaos şi acele mehanice. Drept aceea, dupre propunerea cinst[itei] Epitropii, Preaînălţatul Domn au binevoit a încuviinţa întemeierea unei şcoale de arte şi meşteşuguri, în care şese deosebite atelie, sub povăţuirea meşterilor fabricanţi, vor urzi un nou ram de industrie naţională prin practisirea meşteşugurilor şi a lor aplicaţie către agronomie. Zidirea casei hotărîte pentru această şcoală s-au săvîrşit din capitalul şcoalelor şi să aşteaptă transportul instrumentelor, precum şi sosirea meşterilor, spre a să putè începe cursul acestei învăţături.

O somă anuală hotărîndu-se pentru formarea unei bibliotice publice, se fac pregătiri ca de la 1 mai viitor acest aşezămînt să se dischiză doritorilor în zile şi ceasuri hotărîte, spre a să putè adăpa cu cunoştinţile folositoare.

După ce s-au întîmpinat cheltuielile acestor îmbunătăţiri, casa shoalelor are încă un capital de 340 669 lei, afară de averea nemişcătoare ce i se cuvine dupre legiuirile Reglementului organic, art. 419, însă întemeierea de un institut agronomic și de un ferm model, atît de priitor pentru sporirea agriculturei și cerut de legiuirea acelui reglement, va prileji o nouă cheltuială simțitoare, însă folosurile ce se vor răvărsa din acel institut asupra ramului de iconomie vor covîrși orice jertvă s-ar face pentru asemene urzire.

Numărul elevilor carii au umblat la școalele publice în acest an să suie la 2 837, acel a elevilor ce se țin cu cheltuiala statului în amîndouă instituturi la 140, afară de 60 clirici din Seminaria Veniamină.

Institutul pentru educația tinerilor fete au numărat 81 de eleve, afară de 4 ce se țin cu cheltuiala statului la acel institut și se îndeplinesc în științele orînduite spre a putè fi învățătoare pe la alte asemine institute.

Șepte elevi se îndeletnicesc la universitățile Franției, Ghermaniei și a Rosiei în teologhie, iurisprudenție, înginerie, frumoasele arte și în literatură. Trii din aceștia vor săvîrși a lor învățătură în cursul anului și, înturnîndu-se în patrie, vor jertfi în slujba publică științele cu care s-au înzestrat.

În anul acesta numărul cărților folositoare s-au adăogit prin următoarele lucrări :

1. *Manual de istoria naturală* de d. prof. și doctor Teodor Stamati.

2. *Gheografia,* în două tomuri, după a lui Balbi, prelucrată de d. stoln. prof. D. Gusti.

3. *Epitomi de iconomia politică* a lui Saĭ, d. prof. T. Codresco.

4. *Balansa politică și statistică a globului,* spre îndeplinirea *Atlasului gheografic* publicat întâie oară în limba românească.

5. *Istoria sfîntă* pentru tinerimea moldoromână.

6. *Despre îndatoririle omului,* de Silvo Pelico.

7. *Icoana lumei,* foaie periodică și instructivă la care lucrează o soțietate de profesori și de elevi.

8. *Gramatica franțeză* dupre Noel și Șaptal pentru români de T. Codrescu.

Aceste sînt rezultaturile prințipiilor dupre care cinst[ita] Epitropie povățuiește și însuflețază ramul de învățătura publică. Părinții, martori acestor lucrări, pătrunzîndu-se de încredere, se bucură a face părtași fiii lor de aceste bunuri, țintind a lor priviri cu mîngîiere asupra viitorimei, care este clironomia tinerimei menită a culege rodurile și a binecuvînta îngrijirile guvernului ințălept și părintesc a Preaînălțatului Domn și a așezămintelor de care se ocîrmuiește patria noastră.

Ieșii, 27 fevr. 1841

[*Urmează o listă cu* NUMELE ȘCOLERILOR DIN CLASELE ELEMENTARE ȘI A COLEGIII DIN IEȘI CARII LA EXAMENUL PUBLIC DIN 13 FEVR. 1841 AU INVREDNICIT PREMII ȘI LAUDĂ.]

[CUVÎNT LA DESCHIDEREA CURSURILOR ACADEMIEI MIHĂILENE, ÎN 20 OCTOMBRIE 1843]

După un paos mai îndelungat, junimea sholastică, povăţuită de şefii ei, prin organul preasf. arhiereu s-au rugat înaintea oltariului a se revărsa asupră-i harul Proniei şi, întărită de zel şi nădejde nouă, se întruneşte în acest aşezămînt consfinţit învăţăturilor spre a reîncepe îndeletnicirile ei studioase.

Motivul întîrzierei au fost pregătirea măsurilor de îmbunătăţiri nouă, ce după închierea stadiei întăia de la restauraţia shoalelor naţionale s-au aflat neapărate a se aduce în partea lor ştientifică şi materială. Prin introducerea şi păzirea acestor măsuri înţălepte, ramul de învăţătură publică mai bine va răspunde menirei sale şi îngrijirei onoratei Epitropii, carea, sporită de doi noi mădulari, prin întriită lumină şi zel, agiutorată de sfatul academic, asigurează rezultatul bunei-creştere, întemeietă pe învăţăturile sf. dogme a besericei, pe cunoştinţa binelui, supunerea cătră legi, prin ştiinţele pozitive şi speţialităţi folositoare pentru feliurite stări şi prin sentimente de dragoste şi de recunoştinţă cătră strălucitul *Fundator* şi Mecenas al Academiei.

Aceste sînt prinţipiile pe care se razămă legiuirile aşezămîntului nou şi sentimentele de care se onorează toţi confăptuitorii la înaintirea acestui monument măreţ. Cii vechi, pentru că în mijlocul luptelor au putut pune sub auguste auspiţii piatra temeliei acestui paladiu naţional, cii noi, pentru că soarta li-au păstrat vînta de a îndeplini și de a încununa acest monument intelectual. Cine din junime rămîne neîmpărtășită de bucurie văzînd că în limba noastră s-au făcut și se adaog paradosuri de învățături, la care rezultat tîrziu au agiuns școalele staturilor evropeene? Cine nu se disfătează de productul tinerilor literați, carii treptat împlinesc însărcinarea lor de a lumina tinerimea patriei lor și a înavuți astă frumoasă limbă, fiica Lațiului, căria nu i-au fost rămas altă zestre decît harurile maicei!

În mijlocul unei organizație atît de favorisitoare, de care se bucură numai națiile mari, junimea patriei alerge la astă fîntînă îmbelșugată și adăpe-să de apele ei mîntuitoare!

După zicerea poetului, *„Fugit irreparabile tempus"*. Întrebuințați cu folos timpul, neputînd înfrîna cursul său, fiecare urmează-i și culeagă cununa ce împarte celor sîrguitori, pe carii îi așteaptă binecuvîntarea părinților și aplauzul conșcolerilor!

Aceste le veți cîștiga, tinerilor, prin cea cu sfințenie păzire a legiuirei Reglementului, a instrucțiilor onoratei Epitropii și a sfatului academic, prin respectul către inspectorul institutului, d-lui spat. Iancu Ghica, și șef pedagogul d. Pop, urmînd cea cu sîrguință învățare a lecțiilor prin repetitoarele îndemînatice acum pregătite, de care erați lipsiți mai nainte, și prin o frățască unire în anii copilăriei, întemeind între conșcolerii voștri o legătură de dragoste. Cu asemene elemente a moralitățeі să petreceți, iubindu-vă și sprijinindu-vă unul pe altul, și atuncea cînd în vîrsta bărbătească veți fi cetățeni, părinți și diregători, aducere-aminte a dragostei cei timpuriu înrădăcinate și a prințipiilor virtuței însuflate vouă aici de înțelepciune să vă fie pavăză de-a pururea în contra patimelor ce vatămă adese interesul particular și cel public.

Aceste cuvinte, ce le rostesc din partea onoratei Epitropii, întipărească-se în inimile voastre, ca să vederați prin faptă că le-ați înțăles spre a le urma!

EXPOZIŢIA STĂREI ÎNVĂŢĂTURILOR PUBLICE ÎN MOLDOVA DE LA A LOR RESTATORNICIRE PÂNĂ LA ANUL 1843 ŞI UN PROIECT PENTRU A LOR REFORMĂ

Învăţătura publică în limba patriei, în curs de două veacuri înlăturată prin înrîurirea domnilor străini în Moldova, se adăposti sub umbrirea bisericei, unde se mărgini întru a învăţa româneşte numai a ceti şi scrie. Aşezămintele de sholi, ce în vechime înfloreau, acuma se stinse, şi dănuirile lor cu care erau înzestrate se înstrăinară ; numai din tradiţie cunoştea unii că în monastirea Sf. Trei-Ierarhi au fost odinioară o şcoală mare, care în zilele noastre era rădusă la un clas începător în limba grecească. În a sale ţintiri, acel guvern lăsă în părăsire asemine drituri publice, şi venitul, menit pentru învăţătura moldovenilor, o parte se întrebuinţa în ţinerea şcoalelor din Grecia, iară o parte pentru şcoala numită *domnească* de aice, în care se paradosea un curs de literatură elină.

Prin această sistemă a streinilor, limba română scăzuse la gradul unui dialect vulgar, şi moldovenii se împărţeau în două naţii : acii ce ostenea vorbea limba patriei, cei ce se folosea vorbeau greceşte, încît limba română, ce mai nainte de epoha aceasta agiunsăse a fi reaşezată în driturile sale ca organul bisericei şi al diplomaţiei, se văzu deodată înfrînată în zborul ce luase sub domnia lui Vasilie voievod, cînd s-au fost ilustrat prin scriirile Movililor, Dosofteilor, Evstraţilor. De aceea, pe cînd limbele moderne treptat agiunsese la culmea culturei lor, a noastră, de-abie acum trezită din litarghia sa, în vîrstă de copilărie, spre a agiunge la gradul culturei acelora, în loc de a păşi cătră *formarea* ei gradat, este nevoită a îndesa paşii şi a face deodată mai multe reforme decît le poate deprinde publicul.

În cursul acestei între-domnii a limbei romane, afară de cărţile bisericeşti nu se tipări în ea alta decît la 1795 o aritmetică şi geografie a lui Amfilohie, episcopul de Hotin. În acea stare agiunsăse limba patriei, cînd proin-mitropolitul Veniamin urzi la 1804 acel întăi seminariu, cu scop a forma în limba română un cliros luminat. Dar acest aşezămînt cu o chemare atît de mîntuitoare, lipsit de o direcţie ştientifică, n-au produs rezultatul menit a înrîuri asupra culturei spirituale şi asupra limbei.

Spre a paraliza monopolul care, în dauna naţionalităţei, uneltea la noi limba elină, Preaînălţatul *Domn*, epitrop şcoalelor de pe la anii 1813, organiză prin act domnesc, în limba română, cea întăie şcoală de inginerie, cu a căria direcţie şi paradosire fu însărcinat Gh. Asachi, şi care şcoală, după un curs de cinci ani, frecventată de un însemnat număr de fii de boieri, produse între altele şi cîţiva ingineri practici şi hotarnici, încă astăzi aflători în activitate, precum dd. post. Petru Asachi, banu Mavrodin, clucerul Fotachi Gheţul, caminar Pastia.

După aceasta Înălţimea Sa, ca epitrop seminariului, propusă fondatorului acestuia un plan de reorganizaţie, însărcinînd pe referendar a aduce pentru acest aşezămînt, din Transilvania, vrednici profesori români. Dar cursul învăţăturilor în limba naţională, început la 1820, după un plan sistematic, sub direcţia învăţatului doctor V. Pop, agiutorat de profesorii Fabian şi alţi trei, se curmă din împregiurările tulburărilor anului 1821.

Aceste întîmplări, care desfiinţară un aşezămînt unde avea a se plăzmui prinţipiul naţionalităţei în privirea învăţăturilor, sfărîmînd în patrie domnia străinilor, făcură a răsări apoi pe orizonul ei luceafărul renaşterei politice. Sub asemine auspiţii s-au scos atunci din întuneric documentele vechi, văditoare că la 1644 domnul Vasilie voievod au urzit o academie şi au înzăstrat-o cu averi nemişcătoare, statornicind acel aşezămînt sub epitropia monastirei Sf. Trei-Ierarhi. Pe acest temei, Epitropia învățăturilor, compusă din proin-mitropolitul Veniamin, Preaînălțatul Domn (atunci vornic), logofătul C. Mavrocordat și referendariul Gheorghie Asachi, au pornit cea întăie reclamație pentru restatornicirea școalelor naționale, și prin actul domnului I. Sandu Sturza, la 1828, reparuind casele ctitorice din Sf. Trei-Ierarhi și zidind altele din nou în cuprinsul monastirei, se organiză o școală începătoare, care, după fondatorul ei, se pronumi *Vasiliană*.

Cu un mic venit, adunat din casa răsurilor și parte din dajdiile preoților, se organiză două clase, cel întăi elementar, după sistema lui Lancastru, al doile după acel normal din Austria, avînd de profesori, cu întăritură domnească, pe cuv. sa iconomul Ioan Silvescu, dd. camin. Gh. Săulescu și pahar. V. Fabian.

Apoi, atît în privirea testatorului domn, cum și pentru a forma profesori, se primiră în institutul înființat, tot atunce, spre creștere 12 tineri.

Epidemiile anilor 1829 și 1830 au pus cea întăi piedecă la întemeierea așezămîntului, dar îndată după restatornicirea sănătăței și liniștei publice, au început anul I al ghimnaziei, împărțită în patru clase.

Reglementul organic, întrodus la 1 ghenar 1832, sfințind prințipiul învățăturei publice în limba patriei și asigurînd școalelor un venit anual de 200 000 lei și zăciuiala din lefile dregătorilor statului, au pus pe Epitropie în stare a da ramului de învățătură o întindere mai mare. Drept aceea, se înființară în septemvrie acelui an șese școli începătoare : la Roman, Huși, Botoșeni, Bîrlad, Galați și Focșeni, rînduindu-se de profesori pe tinerii carii încheiesă cursul normal, petrecînd și un înadins curs de pedagoghică, după ce la examenul ce li s-au făcut în public s-au arătat vrednici de asemine însărcinare.

Pe cît au îndămînat localul, se primiră atunce de interni 20 fii a dregătorilor statului, carii în urma dispozițiilor Reglementului organic se bucură de asemine drit. Adăogindu-se în fiecare an cîte un clas, în cursul învățăturilor gradului al doile, la capătul anului 1834 s-au încheiet periodul întăi a învățăturilor ghimnaziale. Cătră învățăturile obligate, se alătură atunci clase de desenul liniar și de limbele franțeză, ghermană și rosiană.

Apoi, spre a forma profesori pentru clasele înalte, se alese șese tineri din acii carii încheiese cursul ghimnazial și cu cheltuiala Epitropiei se trimiseră la universități streine, și anume : la Viena, dd. Stamati pentru fizică, Costinescu pentru matematică și spețialitatea inginerie, Fătu pentru legi, Velini pentru filozofie ; la Hohenhaim, I. Filipescu pentru agronomie ; la Șemniți, Zefirescu pentru mineraloghie.

Prețuind înrîurirea cea mîntuitoare în soțietate ce derază din buna creștere a femeilor, s-au înființat și pentru fete o shoală, în care, pre lîngă cunoștințele elementare, s-au orînduit a se învăța și feliurite lucruri de mînă. Deschiderea solenelă a acestei școale se făcu la 8 noiemv. 1834.

Spre înaintirea cursului de învățătură și înorînduirea facultăților i a spețialităților mai folositoare, în urmarea dispoziției art. 419 din Reglementul organic, s-au aflat neapărat a se restatornici vechea Academie Vasiliană. Dară neîncăperea zidirilor, în cuprinsul monastirei, și opoziția egumenilor la cererea legiuită de a îngădui o întindere potrivit îndatorirei ctitorice și trebuinței, nevoi pe Epitropie a cumpăra pentru acest scop alte case. Drept aceea, pe temeiul anaforalei Epitropiei din 20 april 1835, întărită de Preaînălțatul Domn, se organiză Academia nouă, care după fondatorul ei se numi *Mihaileană*.

În asemănare cu alte așezăminte de acest grad, ea să compusă din trei facultăți : *a)* din a filozofiei, *b)* a legilor și *c)* a teologhiei, pentru care pe rînd se aduseră dd. profesori doctorii Murgul, banul Bojinca și caminarul Cîmpeanu. Atunci întăia oară se paradosi la Academia noastră în limba română istoria naturală, loghica și metafizica, care științe profesorii erau îndatoriți a le traduce sau a le compune spre a se publica prin tipar. Către aceste se mai adăogă : *a)* un clas de inginerie, *b)* de desenul istoric și de zugrăvitură.

Înaugurația solenelă și deschiderea Academiei se făcu la 16 iunie 1835, în ființa Preaînălțatului *Domn*, a înaltului cliros, a corpului diplomatic și a dregătorilor statului, pe temeiul unui hrisov domnesc. Cursul învățăturilor începu după programa cuprinsă în reglementul școalelor provizoric întărit.

Dispoziția art. 422 a Reglementului organic, lit. A, de a se ține la institut până la 100 tineri fii și orfani a dregătorilor statului au nevoit pe Epitropie a mai cumpăra casele din preajma Academiei, în care se așeză institutul ținerei acestor elevi interni.

De atunce începu și cumpărarea instrumentelor de matematică, de fizică, și de cărți pentru înformarea bibliotecei publice, a cărora inventar și catalog sînt tipărite.

Aceste lucrări a ramului de învățătură au cîștigat Moldovei încrederea pe la așezămintele de învățătură ale Evropei. Atestatele Academiei din Iași fură cunoscute de Universitatea de Viena, de Minhen, de Paris, de Berlin, de Doprat și Atena, unde școlerii moldoveni, trimiși spre îndeplinirea cursurilor mai înalte sau a spețialităților, se primiră în acele clase numai după înfățoșarea atestatelor Academiei noastre.

La anul 1838—9, înturnîndu-se unii din elevi de la universitățile streine înzestrați cu științele pentru care s-au fost trimes și întitulați cu graduri de doctorat, s-au început un curs de fizică, de inginerie teoretico-practică și de arhitectură.

În acest an s-au deschis și cursul regulat al legilor, împărțit pe patru ani. Spre a aplica în practică folosul învățăturilor, elevii ieșiți din filozofie s-au destinat parte spre învățarea legilor, parte a îngineriei, parte a literaturei. Un număr însemnător îmbrățoșasă arta zugrăviturei și a litografirei, de care se văzură prube minitoare că vom ave zugravi pămînteni pentru podoaba lăcașelor dumnezeiești și iconirea faptelor istorice a patriei.

În acest an, prin organul referendarului său, Epitropia ceru a se pune în lucrare hotărîrea Obșteștei Adunări a Divanurilor, din anul 1830, dată în dreptatea școalelor naționale, pentru moșiile cu care le-au înzestrat domnul Vasilie, ctitorul Sfinților Trei Ierarhi. Dar prin sentenția încheietă de divanul domnesc în 15 iulie 1839, cu voturile giudecătorilor dezbinate, dreptul shoalelor cîștigat au rămas până astăzi neadus întru plinire, și prin aceasta ramul învățăturilor, atît științific cît și tehnic, care s-ar putea dizvăli, îndămînat de asemene mijloace, rămîne lipsit de un sigur și însămnători fondos. Spre lămurirea încungiurărilor acestui proțes, se alăturează expoziția înfățoșată divanului domnesc.

La anul 1839, cătră școalele ținutale s-au mai adaos acea din Vaslui și din Piatră, la 1840 și 1842 cea din Bacău, Fălticeni, Tecuci și Tîrgul-Frumos.

Luarea aminte că toată industria și manufaptura, spre vătămarea economiei politice a țărei, se află la noi în mîni streine, Epitropia au simțit nevoia a se pregăti din pămînteni un clas industrios ; drept care, pe temeiul întăririi Preaînalțatului Domn, după ce s-au adus din țări streine deosebiți meșteri, s-au cumpărat instrumentele și uneltele trebuitoare, s-au organizat o școală de arte și măiestrii cu șese atelii, care s-au așezat în o casă înadins pentru aceasta zidită alăturea cu școala fetelor.

În 11 iunie 1841, școala de arte s-au deschis cu solenitate, pe temeiul prințipiilor cuprinse într-un reglement spețial. În urmarea acestor dispoziții, fiecare eforie este datoare a da, din politia sa, cîțiva tineri spre învățarea a vreunui meșteșug, plătind la astă școală din casa eforiei pentru ținerea unui tînăr cîte 700 lei pe an, iară din miliție s-au rînduit 12 soldați la învățătura deosebitelor meșteșuguri. Spre a încuraje pe pămînteni ca să îmbrățoșeze vreunul din ramurile aceste, Preaînălțatul Domn, pe lîngă alte binefaceri, au hărăzit drepturi de scutire de orice dare la acii întăi carii, după încheierea cursului de învățătură, vor căpăta grad de maieștrĭ și vor deschide în politia lor atelia meseriei învățate, atît pentru practica ei cum și pentru formarea altor industrioși pămînteni.

Neplecarea moldovenilor pentru îndeletnicirea în manufaptură au fost, mai ales la început, o mare piedecă pentru adunare tinerilor la acea școală și mult au costisit pănă cînd s-au înduplecat moldovanul a prinde în mînă ciocanul, ce i se păre a fi numai moștenirea țiganilor.

După cursul lucrărilor acei școale și din expozîția făcută la 1842 a obiectelor fabricate de moldoveni publicul a căpătat o încredere mîngîitoare că nu e departe epoha cînd, sub o direcție bună, precum acea de astăzi, meșteșugurile cele mai neapărate se vor afla în mînele pămîntenilor, carii prin aceasta vor forma clasul industrioșilor, ce este razemul și înavuțirea politiilor.

În acest an, după ce s-au adunat un număr de cărți clasice, bibliotica Academiei s-au deschis publicului doritori a se folosi din citirea acelor cărți.

În a ei îngrijire de a spori venitul școalelor și a le asigura un fondos, Epitropia, prin mijlocirea ce au întrebuit, au cîștigat o danie de la răposatul comis Gheorghie Codreanu și, după un formalnic proțes, purtat de referendariul, la 1843 au luat în stăpînire moșia Vălenii, care acum deodată aduce un venit de 7 500 lei pe an.

Dacă fieșcare urzire, spre a produce un rezultat, cere timpul orînduit de a sa natură, în care să poată petrece deosebite faze a creșterei și a deplinirei, apoi urzirea din nou a școalelor naționale în Moldova, unde înaintea anului 1828 nu se afla macar un abețedar român, agiungînd astăzi la grad de a se putè paradosi de moldoveni, în limba patriei, clasele începătoare, acele ghimnaziale și științele pozitive, înfățoșază fiecăruia nepărtinitor un rezultat de mîngîiere și mai presus decît aceea ce se putè aștepta în un period de 12 ani, period prea scurt pentru asemene lucrare, mai ales cînd se va observa că pregiudețile învechite, plecarea pentru educația superficială și streinomania pun pedeci puternice la orice țintire națională.

Cu toate aceste, nerăbdarea publicului, sau mai bine zicînd nevoia de a secera neîntîrziet de la școalele noastre rodurile acele ce produc așezămintele streine, de veacuri înființate, lămuresc nemulțămirea care în parte se simți în privirea școalelor noastre. Strigările nerăbdărei străbătură pănă în sînul Gheneralnicei Adunări, care, potrivit cu atributele sale de a se îngriji de școli, formal, după ce au cercetat starea lor în sesia anului 1840—1 și în corpos au asistat la 13 fevruarie a acelui an la toate examenele spețiale, precum și la acel gheneral, prin anaforaua de atuncea au mărturisit starea mulțămitoare a școalelor, recomenduind Preaînalțatului Domn și pe corpul academic.

Între rezultatele binefăcătoare care derază din răspîndirea luminilor și a cunoștințelor pozitive cel de căpitenie fiind a da statului dregători vrednici în purtarea sarcinilor publice, Epitropia s-au îngrijit a asigura tinerimei studioase o viitorime analogă cu învățătura ce vor fi făcut aice în țară sau peste hotar. Preaînalțatul Domn, prețuind o asemine măsură mîntuitoare, au întărit anaforaua Epitropiei prin care, pe temeiul dispozițiilor cuprinse în Reglementul organic, pe viitorime să nu poată întra în slujba publică decît aciia carii vor fi încheiet cu laudă cursul întreg al învățăturilor, potrivit cu ramul în care au plecare a sluji.

Cu țintire a se da o creștire și prințipii uniforme tuturor națiilor statornicite în Moldova, Preînalțatul Domn au binevoit, întru a sa înțălepciune, a înființa la 1842 școale publice și pentru nația armană aici în capitală, la Botoșeni, la Roman și la Focșeni, supuindu-le unui înadins reglement și privigherei Epitropiei învățăturilor, care școli se țin cu cheltuiala însei nații.

Spre a se putè prețui lucrările Epitropiei în period de 12 ani, adecă de la 1832 pănă la 1843 inclusive, atît despre întrebuințarea timpului cît și a somelor destinate, alăturăm următoriul tablon : *[urmează, pe trei pagini, tabloul respectiv, o sinteză a bugetului Epitropiei școlilor pe cei 12 ani, pe care nu am socotit necesar să-l reproducem]*.

Din acest tablon se lămurește că casa școalelor au înființat în acest period de 12 ani o avere nemișcătoare și mișcătoare de 1 343 992 lei 45 bani, că în cursul acestor ani pe rînd s-au crescut 431 fii sau orfani ai dregătorilor statului și că în toate școalele publice au mai frecventat un număr de externi, carii în cataloagele anuale figurează în număr de 15 613, dintre carii o parte se deosebesc prin lucrări și slujbe folositoare.

Se mai vederează că cu lucrarea științifică a corpului academic s-au produs 56 cărți scolastice, dintre care 25 tipărite, iar 32 manuscrise, dupre cum se vede din lista alăturată.

Pre lîngă aceste, o soțietate din corpul academic se îndeletnicește cu compunerea unui lexicon de conversație, cartea cea mai nimerită a răspîndi în public cunoștințele folositoare. D. Ioan Albineț au tradus și au tipărit o macroviotică și au compus un manual de istoria Moldovei, care s-au pus sub tipar, d. Leon Filipescu un manual de agronomie, d. Manoil Filipescu călătoria lui Anaharsis, dd. P. Criste, Grigorie Platon și Soroceanu sînt colaboratori foiei periodice *Icoana lumei,* iar d. Baltazar Panaiteanu se deosebește prin litografiile ce rivalizază cu cele mai frumoase a Ghermaniei. Încît prin feliurite îndeletniciri tinerimea crescută în școalele naționale necontenit contribuiază cătră lucrările care întipăresc patriei un caracter de înaintire în cultură.

Dar oricît de împăcător ar fi rezultatul căpătat în acest scurt period, publicul, nepătruns de greutățile ce se opun întemeierii școalelor, nu încetează a pune în paralelă starea învățăturilor noastre cu aceea a țărilor streine, unde, cu toată înaintirea cunoștințelor, guvernurile se sîrguiesc a le îndeplini prin întroducerea de reforme nouă, precum aceasta este știut din discusiile la care acest obiect este supus în Franția, în Ghermania și în Marea Britanie. Aceste lucrări ar putè nesmintit înlesni la noi îmbunătățirile dorite, dacă măsurile aiurea adoptate ar putè ave aice deplină aplicație ; dar condițiile exțepționale a încungiurărilor noastre neiertînd o asemine lucrare, îngreuiază la noi mult cvestia reformei școalelor.

În mijlocul dezbaterilor asupra unei sisteme nouă, potrivit cu proiectele date de mai nainte, se adaose în cursul scolastic 1843—4 la suburgurile capitaliei trei școale începătoare. Însă tot atunce s-au desființat clasele a cîteva spețialități, precum acea a gheometriei practice, a arhitecturei și a zugrăvirei, și ca o reformă radicală s-au fost propus :

1. A desființa toate clasele pănă la cele elementare, spre a începe de la ea un curs de învățătură după o sistemă nouă.

2. A desființa instituturile în care, în puterea Reglementului organic, se cresc fiii și orfanii dregătorilor statului, și în locul acestui așezămînt.

3. Să se trimită în țări streine un număr de 24 tineri, spre a se forma acolo în feliurite ramuri a științelor și a artelor, ca după a lor întoarcere să reînceapă clasurile ghimnaziale, înaintindu-le pe tot anul treptat pănă la cele mai înalte.

Prin aceste măsuri se socotea a se înlătura pedecile ce se părea că se opun la propășirile dorite, cînd vederat este că atunce o realitate, chiar de ar fi și mijlocie, s-ar părăsi pentru o perfecție încă problematică, căci acea adevărată nu se poate cîștiga decît prin concursul multor împregiurări favoritoare și a unui timp mai îndelungat. Pentru o asemine măsură proiectată s-ar cere : *a)* un period cel puțin de 10 ani, în care învățăturile publice s-ar înapoie, sau cel mult ar sta pe loc, și *b)* o cheltuială de 40 000 galb., fără deplină siguranție de nimerirea planului, căci cine va putè asigura că acii puțini trimiși candidați a spețialităților vor rămînea până atunce în viață, nu se vor abate de la scopul propus, sau vor răspunde așteptărei ? Precum asta s-a tîmplat cu candidatul C. Zefirescu, carile, după ce cu cheltuiala statului s-au crescut aice, și apoi la universități streine săvîrșind cursul, în loc a se întoarce în patrie, au întrat ca director a unei fabrice de fier din Moravia.

În asemine încungiurare, interesantă pentru soarta morală a țărei, și povățuit de experiența lucrărilor trecute, vom dezvăli despre o parte pedecile cele adevărate, carele se opun aice la întemeierea și înaintirea învățăturilor publice, și apoi vom însămna și măsurile ce socotim mai priitoare pentru acest mare obiect.

Pedeca cea de căpitenie a propășirei studiilor este :

a) Lipsa îndatoririi ce ar nevoi pe tineri ca să petreacă cursul regulat al învățăturilor, din care urmează numărul cel mic al școlerilor.

Afară de efectul cel moral ce derază în țară de la cultură, înființarea școalelor ținteşte a produce un folos reciproc pentru guvern, care le întemeiază și le priveghează, și pentru acii ce urmează la învățături. Guvernul capătă din acel așezămînt dregători vrednici, cu carii administrează țara și o îmbunătățăște, iar tinerimea, care jertvește studiilor cea mai bună parte a vieței, cîștigă mijloace lăudate, cii avuți pentru dizvălirea talenturilor, a patriotismului și pentru cîștigarea vredniciilor publice, iar acii neînstăriți pentru asigurarea traiului. De la înființarea școalelor naționale putem zice că au stătut pedeci în calea acestui scop îndoit. Cu toate că Reglementul organic legiuiește a se prefera în posturi publice tinerii ce vor fi petrecut cursul regulat a învățăturilor (capul VIII, § 390), cu toate că, întru a sa luminată îngrijire, Preaînălțatul Domn au întărit anaforaua Epitropiei legiuitoare osebitelor dispoziții, după care în viitorime nu au a se primi în posturi decît acii cu însușiri cerute, totuși patroținiul asupra clienților proteguiți și nepotismul familiilor țin încă deschisă poarta cătră posturi subalterne, ce firește duc pănă la cele mai înalte, și pentru care, pre lîngă favorul, nu se cere altă știință decît acea a școalelor elementare.

Experiența arată că doi școleri, carii fără alt motiv decît cu dorință a căpăta un mijloc de carieră, totodată au intrat în școale, unul, mărginind studiile sale cu clasul normal, au intrat în slujbă, și după un period de zece ani ocupă astăzi post însămnător și poartă titlu cuvenit de boierie, cînd companionul său, încheind acuma pănă și cursul învățăturii de legi, sau nu capătă nici un post, sau rămîne numai practicant gratuit la canțeleria companionului său.

Aceste nu numai descurajază pe doritorii de învățătură, dar încredințază pe tinerime că drumul de a agiunge la posturi nu trece pe la Academie.

Încît învățăturile, nu de agiuns încă prețuite prin a lor valore morală, nu se cultivează nici pentru dragostea știinților, nici ca un mijloc de a dobîndi prin ele folosuri materiale. De aceea numărul școlerilor externi este mic, de aceea cii puțini nu frecventează cu statornicie cursul întreg a învățăturilor, și în urmare nu se pot îndeplini, și de aceea profesorii, cu toată a lor stăruire, nu pot produce rezultatul cătră carile țintesc școalele publice.

b) Lipsa cărților scolastice tipărite este de asemene o piedecă din cele însemnătoare.

Dacă gradul culturei n-au agiuns încă la noi a însufla publicului gustul cetirei cărților desfătătoare, precum asta o cearcă, cu dauna lor, toți cii ce se îndeletnicesc cu compuneri, traduceri și tipăriri, apoi cărțile scolastice, deși sînt obligătoare, nu se pot întrebuința decît de școleri, a cărora număr, fiind mic, nu înfățoșază autoriului vreun folos a tipări o carte din care nu poate vinde decît 20—30 exemplare pe an. De aceea profesorii au dictează lecția în cursul paradosului, cînd ar trebui să o explice, sau elevul o prescrie în timpul repetițiilor, cînd ar trebui să o învețe. Prin aceasta se perde un timp prețios, și sarcina paradosirei și a învățării se face mai grea din îmbe părțile.

c) Deasa schimbare a sistemei de învățătură mai sporește greutățile, pentru că orice progres în studie cîștigat după un plan este paralizat de o nouă sistimă, adoptată fără vreme.

În aceste trei pricini stă piedeca adevărată care se opune la întemierea și înaintirea învățăturilor, ele revarsă asupra școalelor o opinie defavoritoare și fac neputincios rezultatul mîntuitor ce ramul învățăturilor publice este menit a aduce patriei.

Deci, luînd în privire toate aceste încungiurări, nu mai puțin încă și micul număr a românilor învățați, carii să se fi deosebit prin lucrări clasice în feliurite spețialități, teoretice și practice, spre a asigura întemeierea ramului de învățătură, care va putè înrîuri și asupra culturii întregii românii, propunem următoarele măsuri :

1. A se legiui păzirea despozițiilor privitoare pentru primirea în dregătoriile statului, fie ecliziastică, fie țivilă sau militară, încît să se primască numai acii ce vor fi petrecut cursul regulat a studiilor, adeverite prin atestate, și a-i înainti numai după gradul științei lor analoghe.

2. De asemene, reglementul școalilor, carele se va legiui după forme, să se păzască cu cea mai mare sfințenie, atît în privirea driturilor și a îndatoririlor corpului profesoral cît și în privirea sistemei de învățătură.

3. Către școalele începătoare a se mai adăogi la Mihaileni, Dorohoi, Hîrlău, Tîrgul Neamțu, Ocna și Fălciul.

4. În Iași a se înființa o școală reală, și după aceea la Botoșeni și Galați, pentru formarea tinerilor în ramul comerțial și industrial, iar Ghimnazia a se organiza după un nou plan în curs de șese ani.

5. Spre înflorirea limbei și a literaturei române, a se așeza o premie onorifică și bănească pentru cartea cea mai bună în privirea stilului și a materiei, cu care premie se va încununa autorul, după giudecata unei comisii compusă din cii întăi ai noștri literatori.

6. A se forma tineri cu învățături clasice și în deosebite spețialități, atît pentru a ave Academia profesori cît și statul amploiați știențifici. Însă, fiindcă în privirea temeiurilor mai sus arătate nu se pare nimerit proiectul a se trimite peste hotar acel număr de tineri, apoi, în asemănarea lucrărilor guvernului rosian, carele, deși ave de mult timp organizat ramul învățăturilor publice în limba națională, chiar sub domnia împăratului Alexandru, pentru întemeierea universității Rosiii s-au adus pe un termin învățați streini din Ghermania, Franția, Anglia și Italia, din care o parte și astăzi încă paradosesc spețialități în limba franțeză. Drept aceea, pre lîngă profesorii ce avem, să se aducă și aice, *numai pe termin de șese ani,* profesori streini din cii mai cunoscuți, carii se vor fi deosebit în țara lor prin lucrări știențifice și practice, și anume pentru : *a)* Filozofie, *b)* Mehanică, Idrotehnică, *c)* Istorie naturală și Mineraloghie, *d)* Legi, Economie politică, *e)* Agronomie practică, *f)* Inginerie, *g)* Fizică, Himie aplicată, *h)* Literatură latină, *i)* Franțeză, *k)* Ghermană.

Acești profesori vor paradosi științele înalte în limba franțeză sau ghermană, în clasele publice, îndatoriți fiind în spețial a forma candidați de profesorie în obiectele lor. Drept aceea, din elevii și stipendiștii de față și din alți doritori se vor alege cii mai buni înzestrați cu științe analoghe, carii se vor împărți la fieșcare spețialitate, și așa în loc numai de 24 vor putè învăța mai mulți.

Acești candidați vor fi datori a traduce românește materiile ce vor învăța și la fieșcare examen, reviduindu-li-se lucrările, se vor și tipări cu cheltuiala școalelor. La întîmplarea cînd, după încheierea acestui period, vreo spețialitate nu s-ar deplini, apoi profesorul respectiv ar mai rămînea unul sau mai mulți ani.

Pănă la încheierea acestui period de șese ani, formîndu-se atît mai mulți profesori pămînteni cît și cărțile scolastice tipărindu-se pentru facultăți și spețialități, *paradosirea* regulată a claselor înalte și a spețialităților *va începe iar în limba patriei,* chiar de către fiii patriei.

Apoi pentru a ține Academia noastră în nivela descoperirilor nouă și a înaintirilor în științe, din timp în timp se va trimete la universități streine pe rînd cîte unul din candidații de profesorie, ca, înzestrîndu-se cu acele descoperiri folositoare, să le introducă în patrie.

7. Nu numai pentru scopul neapărat de a îndemîna realizația acestui plan trebuie a se păstra pe un period instituturile elevilor și a stipendiștilor interni, ce încă pentru că neagiunsurile creștirei casnice înrîurind asupra caracterului tinerilor nu se poate îndrepta decît prin o educație publică uniformă, care va putea însufla tinerilor prințipiile de relighie, de moral și de patriotism, ca sub o privire îngrijitoare să afle într-înșii patria vrednici conlucrători a reformei morale.

Organizîndu-se în acest mod paradosirea științelor spețiale, institutul elevilor va fi nesmintit căutat și de acei ce n-au drit de a așeza pe fiii lor ca interni, și pre lîngă 40 elevi, cu dritul zăciuielei, s-ar putea primi 30 cu plată a 1 400 lei pe an, precum și, pe lîngă 40 stipendiști, alți 30 a 700 lei pe an, și această măsură ar fi de agiutor la cheltuielile simțitoare cerute pentru plata profesorilor străini.

Pentru punerea în lucrare acestor dispoziții, se alăturează budgetul apropietor a cheltuielii de peste an.

8. Atît respectul pentru păstrarea dănuirilor plăcute lui Dumnezeu, întemeiete de strămoși, cît și nevoia de a statornici școalelor venituri în fondosuri, care să le poată asigura viitorimea și înlesni mijloacele de îmbunătățire în ramurile științelor și a industriei, toate aceste cer a se scoate de sub împresurare dania domnului Vasilie voievod făcută școalelor, mai ales cînd, între alte folosuri căpătate, pe una din moșiile școalelor se va putea înființa institutul agronomic, rînduit prin art. LXVI a Reglementului organic, anexa F, cap. III.

Aceste măsuri, și conlucrarea străinilor învățați, înzestrînd școalele noastre cu științe clasice și poztive, vor grăbi epoha mult dorită de fiecare moldoromân de a se *întemeia* la noi un *așăzămînt,* în a căruia sîn se vor dizvolta toate prințipiile și științile în folosul naționalității și a fericirei publice.

Statul va ave de atunci necontenit un număr mai mare de tineri îndepliniți în deosebite spețialități : legiști, ingineri, tehnici și agronomi etc., carii vor cîștiga aceste științe sub privigherea de aproape a guvernului, iar fiii boierilor, carii cu grea cheltuială se înstreinează chiar şi pentru învăţături secundarie, sub ochii părinţilor vor avea prilej a se deplini în deosebite ştiinţe de la un deplin corpos de profesori aleşi, precum poate cu greu ar găsi aiurea la un loc adunaţi.

[Urmează, pe o pagină, BUDGETUL APROPIETOR PENTRU CHELTUIELILE DE PESTE AN A ŞCOALELOR, DUPĂ REFORMA PROPUSĂ, *pe care nu am considerat necesar să-l reproducem.]*

CVESTIA ÎNVĂȚĂTURILOR PUBLICE ÎN MOLDOVA, PRECEDATĂ DE O OCHIRE ISTORICĂ ASUPRA ȘCOALILOR

Moldova precum și toți oamenii carii cunosc starea țărei și se interesează la viitoriul ei recunosc în unanimitate că între ramurile instituțiilor sale nu se află altul mai însămnător, care cere o reorganizație atît de radicală, decît acel a școalilor, spre a pune temeiuri solide instrucții publice, chemată a lumina giunimea și a forma dintr-însa oameni de acel feli precum, dupre a ei stare, i cere patria, pentru a ei fericire și păstrare.

Tratatul de Paris este în privirea noastră unic în istoria lumei. Europa unește a ei dorinți și a sa înrîurire spre a chema un popol uitat de a se bucura de folosirile civilizației ; ca acea întăie condiție ea ni asigurează pacea, care în curs de veacuri noi nu am cunoscut-o decît din nume ; Europa ni deschide comoarile experienței sale și încredințează nouă îngrijirea de a alege dintr-însele ceea ce poate întîmpina adevăratele noastre nevoi. Atîrnă de la noi a răspunde astăzi la mărturisirile acestei simpatii marinimoase.

Dacă un sistem a vreunui alt ram a guvernului împrumutat din țările civilizate cu nemerire se poate aplica la trebuințele noastre, apoi sistemul învățăturilor publice cere a fi spețial urzit pentru Moldova, carea, abia chemată a trăi în societatea europeană, are nevoie a fi îndănuită cu cunoștințe de care să împărtășesc numai popoarile sosite, după îndelungate ostenele, către maturitatea morală și perfecția cunoștințelor și ale artelor.

Cunoscut este că învățătura publică, spre a putea civiliza un popor, răspîndind cunoștințe folositoare între toate clasele societății, trebuie a se face în limba națională, care prin urmare cere a fi mai nainte cultivată într-un grad cuvenit de a putea plini a ei înaltă chemare.

De aceea, chiar starea limbei românе, în privirea științelnică, ca cel întâi element a învățăturei, ni îndatorește a urmări cîteva observații istorice care se ating de astă cvestie.

I

Luîndu-se aminte că limbi vechi, vorbite de popoli războlice, precum în Europa vechea limba gaelică [1], au perit în mezul învăluirilor de care astă parte a lumei au fost teatru în secolile de mijloc, după căderea imperiului roman, și că coloniștii Daciei, cu toate că erau dispărțiți de muma patrie Italia cu îndelungate ocupații a țărei lor de cătră diferite popoare barbare, au păstrat limba legionarilor romani, se cuvine a încheia că astă limbă au dat prube a puterei sale de trai și că, prin urmare, este vrednică a se perfecționa și a se face organ învățăturei mai înainte. Coloniștii romani, după strămutarea legioanelor în Mezia, reduși fiind a locui între munții Carpați, au fost transmis deștinzătorilor lor starea sau meșteria de păstori înarmați pentru apărarea adăpostului și a bunurilor lor. Lupta necontenită ce erau îndatoriți a susținea în contra străinilor încălcători lămurește cuvîntul pentru care ni lipsesc de tot vechi documente scrise în limba lor, carea din dialectul [2] latin vulgar ce-l vorbeau legionarii s-au transformat în limba care astăzi o numim *română*, cînd a lor evenimente și facturi istorice, atît vechi cît și nouă, s-au păstrat prin tradiții populare, care, ca şi cînturile gaelice a Scoţiii, necurmat ni s-au transmis de zece secole[3].

---

[1] *Gaelică*, limbă care o vorbeau vechii celți sau gali ; ea se mai păstrează în Franția, în Bretagnia de gios, și în principatul Gales în Anglia, însă din zi în zi se perde (Gh. A.).

[2] *Dialect*, limbă care cu oarecare deosebire se vorbește în provinția unei țări (Gh. A.).

Românii, în parte amu creştinaţi după shizma cea mare a Orientului, îndeplinită la 1053 de Kerulianos, patriarhul Constantinopolelui, carile au ordonat a se închide bisericele latine şi în Dacia, s-au catehisit în materia religioasă de cătră misionari (apostoli) greco-slavoni. Acestora sîntem datori întroducerea limbei lor în cultul bisericei noastre şi impunerea literilor chiriliene în scriptele limbei latino-române. O anomalie, cu asta asemănată, s-au reprodus şi în nordul Europei, unde toţi misionarii latini, întroducînd la polonii-slavoni cultul bisericei latine, au impus literile lor limbei polono-slavone. Din acea epocă, aşa precum latina se făcuse în Polonia limba bisericei şi a diplomaticei, acea slavonă de asemene au fost cuprins în Moldova aceste două posturi importante în curs de mai multe secule, şi învăţăturile au fost în cursul acestei epoche numai privilegiul clerului, carile, fiind slavon sau la noi slavonit, nicicum nu au fost dispus a părăsi domnia monopolului său.

Astă stare a lucrurilor, vătămătoare dizvoltării învăţăturilor naţionale, susţinută de războle, de încălcări străine şi de dizbinări cetăţene, s-au prelungit în Moldova până în mezul secolului al şesăsprezece, cînd atunce domnitorul Ioan Vasili Despot au cercat a întemeia în politia Cotnar o academie, la care au chemat mai mulţi profesori învăţaţi de la universităţile Cracovia din Polonia şi de la acea de Vitenberg în Saxonia. El întrunise în a sa nouă academie un mare număr de giuni din toate districtele principatului şi formasă o bibliotică însemnătoare, mai ales prin manuscriptele adunate. Însă prinţului *Vasili Lupu* era păstrată gloria de a înturna limbei române a ei drepturi în biserică şi în actele oficiale, precum şi la învăţăturile publice.

Ist domn au fondat în Iaşi, la anul 1644, o academie, pe care au îndănuit-o cu mari averi nemişcătoare şi o așăză sub epitropia monastirei Sfinților Trii-Ierarhi, de asemene de dînsul zidită și îndănuită, îndemnat fiind în ist scop evlavios de a asigura prin un asemene sînt patronaj inviolabilitatea și trăinicia istui institut științelnic. Acesta este periodul întăi, în care limba română au început a fi organul învățăturilor publice, în care s-au cultivit cu ardor, precum o mărturisesc cărțile, parte traduse și parte compuse în astă limbă și publicate în tipografia națională, atît în materia religioasă precum și în acea legiuitoare și istorică. Astă academie, deși scurt timp au înflorit și au existat, totuși au produs barbați învățați, precum prinții Dimitrie Cantemir și mitropoliții Petru Movila, Dosoftei, logofeții Efstrati, Miron Costin și alții.

---

[3] Un mare număr de acele cînturi s-au cules şi s-au publicat de d. V. Alecsandri, şi în parte s-au tradus şi în limbi străine. Parafrazul englez a d. H. Stanlei se deosebeşte însă prin eleganţa ediţiei (Gh. A.).

Dar astă organizare bine chibzuită a școalilor și impulsia dată culturei limbei române nu au întîrziet a se paraliza de sistemul domnitorilor fanarioți, pe care politica turcească au fost socotit neapărat a-i pune în locul domnilor pămînteni. Astă cauză au nevoit pe învățatul prinț Petru Movilă a se distăra în Polonia, și el este acela carile au fundat la Kiev acel întăi seminar bisericesc.

Interesul particular a acestor domnitori străini li însuflă proiectul a coloniza Moldova cu greci, a întemeia aice o aristocrație de nația lor și a trata pe pămînteni ca pe niște iloți[4], care plan i îndemnă a chema în agiutor pe clerul grec din Constantinopoli, căruia, favorat fiind de guvern, i s-au nemerit nu numai a-și însuși moșiile celor mai înavuțite monastiri a Moldovei, ce încă a încălca învățătura publică națională, care de atunce au rămas mărginită numai pentru fiii de boieri, adecă numai pentru nobleță. Prin urmare, limba națională, alungată din templul învățăturilor publice în curs aproape de două secule, nu au aflat alt adăpost decum sub egida bisericei pămîntene, a căria cler nu au putut să deie altă știință decît aceea ce însuși aveau, adecă cetirea cărților bisericești și scrierea cu litere chiriliane.

---

[4] *Iloți*, sclavi a grecilor lacedemonezi, vechi pămînteni de acești domnitori ținuți înadins în starea cea mai ovelită și neștiință, ca să nu capete dreptul de cetățenie; pe acii carii se deosebeau prin talent sau frumusețä i omorau (Gh. A.).

Casele mărețe a instrucției publice și moșiile cu care vechii domni le-au fost îndănuit s-au înstrăinat și s-au aplicat la alte trebuințe private, și toate documentele atingătoare de asemene s-au subtras și s-au trimes la Constantinopoli. Numai din tradiție își aminteau oamenii bătrîni că odinioară ar fi fost în Iași o mare școală națională, pe care clerul grec au redus-o la o școală începătoare. Dar lucru de care nime să îndoia era că veniturile cele însemnătoare dănuite în vechime pentru școalele naționale erau întrebuințate parte pentru susținerea școalei eline din Iași, în care nu se preda alta decît literatura acestei limbi, iar parte se trimetea la Constantinopoli, Smirna și Halkis, pentru susținerea școalelor grecești, în care giunimea, lipsită în a ei patrie de toată înlesnirea învățăturei, de demult se pregătea prin cultura autorilor clasici eleni, se învie moderna naționalitate grecească.

În urmarea acestui monopol străin asupra învățăturei publice, limba română chiar în a ei patrie era redusă la treapta unui simplu dialect. Spre ovelirea țării, s-au văzut locuitorii ei împărțiți în două clase : acii ce osteneau și produceau vorbeau limba română, iar acei carii trăgeau tot folosul nu vorbeau decît numai grecește.

În cursul acestei între-domnii limbistice, ce era încă semnalată de amorțirea sentimentelor patriotice și de lipsa unui spirit public, evenimentele politice cu care s-au început veacul al nouăsprezecea n-au lipsit a întinde a lor înrîurire favoritoare asupra patriei noastre, și Pronia ni făcu a răsări atunce un barbat pre carile îl alesă și îl meni a deștepta sentimentele patriotice a nației.

Mitropolitul *Veniamin*, din vechea nobilă familie Bolduri, abia agiuns la astă înaltă dignitate ecliziastică, care de la domniile străinilor concentra în sine și acea de reprezentant și de primas a țărei, însuflat fiind de sentimente evlavioase și patriotice, s-au pătruns de neapărata nevoie a rădica clerul pămîntean din neștiința și tunericul în care despotizmul străin îl ţinea asuprit. Drept aceea, el au întemeiet la 1804 acel întăi seminar, la Socola, în apropierea Iaşului, în care să trada întăia dată gramatica română şi alte cunoştinţe ce se socoteau trebuitoare pentru epanghelma de paroh. Însuşi învăţat fiind în literatura sîntă elină, acest arhiereu au înavuţit pe acea română cu un mare număr de traduceri, pentru a cărora tipărire au dănuit some însămnătoare. În giurul acestui cuvios bisericaş se adunau toţi acii carii doreau cultura şi luminarea patriei. Dar acel institut, chemat, dupre scopul nobilului fondator, a pune temeiul unei învăţături începătoare naţionale, din lipsa direcţiei competente în curs îndelungat n-au putut răspunde cătră scopul propus. În ist între-timp, domnitorii greciei susţineau în Iaşi unica şcoală publică numită *domnească*, frecventată mai cu samă de fiii de boieri. Trii profesori, mireni, uneori şi călugări, carii purtau titlu de filozofi şi de ecselenţie (εξοχότατος), paradoseau *gramatica*, *retorica* şi *poezia elină*. Analizul lui Tuchidides şi faimoasa retragere a celor zece mii greci a lui Xenofon[5] erau studiul de căpitenie a jiunimei moldovene, dintre carii mai procopsit era acela care recita de rost mai multe versuri din Iliadă şi din Odisee.

Sentimentul naţionalităţii era scăzut în o aşa apatie, că nime gîndea la putinţa unei învăţături publice de un grad mai înalt şi mai folositoare pentru ţară, şi pe cînd nici o rază de lumină nu răsărea din sînul acei şcoli, neştiinţa de limbi, străinătatea şi politica domnilor de a împedeca pe boieri a călători prin ţări străine formau în giurul Moldovei un adivărat mur de Hina, carile împedeca toată comunicaţia cu civilizaţia apusană.

Guvernurile provizornice rosiene, în cursul deosebitelor ocupaţii militare, niciodineoară nu s-au interesat de învăţăturile publice, dar petrecerea armiilor mai prelungită în țară nu au lipsit de a provoca în familii mari nevoia a da fiilor o creștere europeană.

---

[5] *Xenofon*, autor clasic şi general Atenei, au comandat corpul mercenar ce combătea în Asia în contra lui Artaxerxes. El au operat faimoasa retragere a lui Cirus, a celor zece mii de greci de la Tigru pănă în Ionia, şi însuşi cu mare talent au descris acea retragere, la 424 înaintea lui Hs. (Gh. A.).

În astă stare se afla învățătura publică la întronarea prințului *Scarlat Calimah*, după deșertarea Moldovei, de rosieni sub admiralul Ciceakov, carii, toamna anului 1812, se grăbeau a face față încălcării lui Napoleon cel Mare în Rosia.

Acel domn, a căruia bun era de familie moldovan, deși crescut în principiile străine și învățat ca toți candidații la domnie, totuși au fost pastrat oarecare simpatie pentru a sa patrie primară. În acea epocă, toate dregătoriile de folos bănesc a țării erau cuprinse de ceata grecilor de care domnii se încungiurau la a lor venire din Constantinopoli. Era însă încă un feli de însărcinare, nu mai puțin aducătoare de cîștig, care cu toate aceste nu se putea purta decît de pămînteni. Nestatornicia hotărîturilor de moșii era, mai ales pe atunce, un izvor nesecat de giudecăți pentru proprietari și o ocazie de cîștig pentru boierii arbitri numiți hotarnici, pe carii guvernul rînduia pentru cercetarea împresurărilor. Astă diregătorie cerea o deplină cunoștință a limbei române, la care grecii n-au putut niciodată agiunge, a legilor și a obiceiurilor țării și oarecare cunoștinți practice a măsurării pămîntului.

Atunce Gh. Asachi, carile încheiesă a sale studii pe la universitățile străine, s-au folosit de aceste împregiurări spre a propune domnitorului prinț S. Calimah planul de a forma o școală în limba română, unde giunii boieri, viitori candidați hotarnici, ar învăța cunoștințele trebuitoare pentru purtarea sarcinei de arbitru la cazuri de împresurare. Sprijinit de mitropolitul *Veniamin*, întăiul epitrop a școalelor, acest proiect s-au încuviințat și s-au pus în lucrare în 15 noiemvrie 1813.

Școala elenică, care considera acel fel de învățătură mai mult ca o meșterie, n-au opus nici o piedică de a așeza clasul chiar în sînul zidirilor sale, cînd despre altă parte perspectiva unei cariere înnobilite, care cerea învățătură de un nou sistem, nu tîrziu au împoporat clasul cu un număr însemnător de fii de boieri din cele întăi familii, între carii se afla și fiul domnitorului, prințul

Alexandru Calimah, acuma ambasador Î. Porţi la curtea de Viena[6].

Pentru acel clas nou profesorul au compus întâia dată în limba română un tratat de aritmetică, de algebră, geometrie, trigonometrie și o geodezie practică. După ce au învăţat teoria, desenul linear şi topografic, precum şi arhitectonic, elevii s-au practicat întru rădicarea planurilor, cu instrumente geodezice : planşeta şi cercul repetitor a lui Borda, dupre metodul trigonometric a lui Piuisan.

După cursul regulat de cinci ani, un examen general şi expoziţia planurilor topografice, de arhitectură şi de fortificaţie, care s-au făcut în 18 iunie 1818, în public au încredinţat despre cunoştinţele pozitive care elevii au fost cîştigat în limba română într-un ram ce s-au înţăles a fi mai folositori decît arta a scanda eleneşte iambele, spondeile şi horiambele a versului asclepiad[7], şi aceasta au fost cel întăi succes a învăţăturei în limba română. Un număr dintre acii elevi s-au declarat de guvern competenţi a purta sarcina de hotarnici, alţii arta de ingineri civili, şi unii din aceştia şi astăzi încă se află în astă dregătorie.

Ist rezultat a învăţăturilor cîştigat în limba română au adus un discredit în sistemul gramaticarilor greci, au însuflat naţiii o încredere în a ei proprie mijloace, a cărora elemente se ţineau îndelungat în amorţală artificială.

---

[6] De datorie credem a păstra numele elevilor carii cii întăi au frecventat cursul public a învăţăturilor în limba română de la a lor restaurare (listă după rîndul alfabetic) : Asachi Petru, Balş Alexandru (logofăt, ministru), Balş Teodor (răpos., caimacam), Beldiman Vasile (vornic), Bran Dimitrie (vornic), Buhuş Matei (vornic), Boian Gheorghi (postelnic), Vîrcolici Gheorghi, Gheţu Fotachi, Iamandi Gheorghi, Greceanu Ioan, Greceanu Neculai, Drăghici Vasile (postelnic), Calimah Alexandru (prinţ), Carp Dimitrie, Cantacuzin Iordachi, Cantacuzin Scarlat, Crupenschi Alexandru, Chiranghelu Teodor, Mavrodin Mihail, Panu Constantin, Pasti Dimitri, Razo Constantin, Schelet Alexandru, Schelet Antoni, Sturza Alexandru (logofăt), Sturza Constantin (logofăt), Sturza Alexandru (vornic), Scavinschi Daniil, Hristea Ioan, Osvald Scarlat. Dintre aceştia şepte au plinit sarcina de ingineri (Gh. A.).

[7] A *scanda* versul în poezie se cheamă a măsura şi a cerceta versul compus din silabe lungi şi scurte, iar în limba elină şi latină din iambe şi spondeie. *Asclepiades,* poeta elin, urzitori versului ce poartă al său nume (Gh. A.).

Recunoscînd că baza civilizaţiei unui popor este luminarea clerului şi formarea parohilor pătrunşi de sînţenia epanghelmei lor, mitropolitul *Veniamin*, dupre propunerea lui Gh. Asachi, ş-au însoţit de epitrop a seminariului pe vornicul Mihail Sturza, cel mai învăţat dintre boierii cii giuni, carile înţălesăse mărimea unei asemene chemări de a conlucra cătră renaşterea învăţăturilor naţionale. Punerea în lucrare a unui nou plan de reorganizarea acelui institut s-au încredinţat referendarului Gh. Asachi, drept care el au călătorit în Transilvania, în curs de şasă luni, spre a studia starea şcoalelor române ortodoxe, ce erau amu organizate în acea provinţie încă de la imperatorul Iosif al II-le. Patru profesori, sub direcţia doctorului Vasilie Pop, din cii mai învăţaţi şi vrednici români, angajaţi pentru seminarul Socolei, carile să reorganizasă dupre un nou sistem, conform cu starea învăţăturilor, au început cursul lor la anul 1820, cu un zel care promitea doritul rezultat.

Dar acest curs, organizat sub auspiţii atît de fericite, la începutul anului 1821 deodată s-au împedecat de revoluţia Eteriei greceşti, carea, pentru cuvîntul că s-au născut în Moldova, despre o parte au izbutit a asigura triumful cauzei politice a grecilor, iar despre alta a elibera ţara noastră de giugul în care domniile prinţilor greci au fost supus învăţătura naţională în curs de un timp atît de îndelungat, împedecînd dezvălirea elementelor de inteligenţă a moldovenilor.

Turcia, perzînd toată încrederea în prinţii fanarioţi, au înturnat familiilor moldovene dreptul antic a vredniciei de domnie. Ist eveniment s-au salutat prin cea întăie odă în limba română a lui Gh. Asachi, tipărită în Iaşi în luna octomvrie 1822.

În cursul dezbinărilor politice între Turcia şi Rosia, care reţineau în ingăimală interesele ţărei, pănă la convenţia de Akerman, la 1826, şcoalele publice, lipsite de toate mijloacele, au rămas închise în şir de şepte ani; profesorii se răspîndiră afară din ţară, căutînd alte îndeletniciri. În acel timp, referendarul Gh. Asachi purta sarcina de agent politic a Moldovei pre lîngă cabinetul de Viena, cînd, pe la începutul anului 1827, ist din urmă, întorcîndu-se la Iași, au înfățoșat un vechi document mărturisitori de fundația academiei și a sa îndănuire de cătră prințul Vasile Lupu, făcută la anul 1644, a căria averi nemișcătoare, moșii și zidiri, precum și veniturile se aflau atuncea în puterea monastirei Sfinților Trii-Ierarhi, supt a căria sfințenie dănuitorul marinimos au fost încredințat epitropia acestui așezămînt.

În urmarea reclamației Epitropiei școalelor, domnitorul prinț I. Sandu Sturza voievod, prin actul său din 4 aprilie 1828, au înturnat în a lor destinație edificiile din cuprinsul monastirei Sfinților Trii-Ierarhi, și referendarul s-au investit cu plenipotenție spre a reclama prin canalul tribunalelor punerea în lucrare actelor dănuirei.

Drept care, în acea monastire veche s-au restatornicit acea întăie școală elementară în limba română, compusă din trei clase, avînd de profesori pe părintele Ioan Silvanu, dd. Săulescu și Fabian. Aice s-au tipărit cea întăi gramatică complectă a limbei române, deși Vacarescu la București și Șincai în Transilvania au fost compus mai nainte oarecare epitoame ale acestei gramatice. Clerul grecesc, prevăzînd perderea foloaselor materiale, care li secerasă în cursul unui timp atît de îndelungat, au întrebuit feliurit mijloacele sale și au pus toată opinteala spre a protesta în contra așezărei acestei școale nouă în cuprinsul monastirei. Vrednic de însămnat este că, la cel întăi examen public, la care asista mitropolitul și un numeros auzitor, egumenul grec a monastirei s-au înfățoșat în mezul acestei adunări spre a arunca o anatemă în contra acei închipuite uzurpații a drepturilor sale ; dar zelul său cel nechibzuit i-au atras îndată o fulgerătoare apoplexie.

Folosul școalelor naționale s-au mai vederat și s-au predicat prin fondația acei întăi foi periodice intitulate *Albina română*, destinată a forma și a înavuți limba, prin articule țintitoare a răspîndi în public sentimente de evlavie și de patriotizm, de cunoștințe uzuale și notiții pozitive asupra diferitelor materii. Dar războiul și mai cu samă holera anului 1831 au pus o nouă pedecă propășirei și întemeierei școalei învățăturilor.

Regulamentul organic, hărăzit Moldovei la 1832, după ce au constatat prin art. 419 actul dănuirei lui Vasilie Lupu voievod, au mai rînduit pentru ţinerea şcoalelor o subvenţie anuală de două sute mii lei şi zeciuiala lefelor fonctionarilor civili a statului.

Interesul care publicul începusă a vedera pentru instituţiile ştienţifice au înlesnit fondaţia unei societăţi şi a unui cabinet de istoria naturală, care, prin zelul doctorului I. Cihac şi subvenţiile casei şcoalelor, au fost agiuns la un grad de interes chiar şi prin ţările străine, numărînd între membrii ei pe renumitul Humbold şi prinţul Dimidof, şi prin astă societate Moldova s-au pus în relaţie ştiencifică cu cele întăie societăţi învăţate şi muzee. Acele nouă agiutoruri băneşti au îndemnat pe Epitropie de a adaogi către şcoala din Iaşi un internat de 20 elevi şi a organiza şcoale primare în politiile Roman, Huşi, Botoşeni, Bacău, Galaţi şi Focşani. O legiuire, întărită de domnitorul, au regulat sistemul învăţăturei publice.

Către cele trei clase primare a capitaliei s-au adaos la 1831 un curs a studiilor de gradul al doilea, sau un gimnaziu, şi învăţarea limbelor latină, elină, franţeză, germană şi rosiană, precum şi desemnul linear. Un număr de şasă elevi, dintre cii mai cu merite, ce erau formaţi în gimnazie cu condiţie a îmbrăţoşa cariera profesoriei, s-au trimes în străin spre a se perfecţiona în specialităţile ştiencifice ; aceştia erau dd. A. Fătu pentru legislaţie [8], Velini pentru filozofie, Stamati pentru fizică şi hemie, Costinescu pentru inginerie civilă, L. Filipescu pentru agronomie şi Zamfirescu pentru montanistică.

Recunoscînd înrîurirea mîntuitoare ce are educaţia femeilor în sînul societăţii, s-au fondat în Iaşi o şcoală pentru fete, şi sfinţirea ei s-au făcut la 8 noiemvrie 1834.

Dispoziţiile Regulamentului organic privitoare la reaşezarea vechei academii în cuprinsul monastirei Sfinţilor Trii-Ierarhi neputîndu-se pune în lucrare, din cauza greutăților care opunea clerul grec, ce să răzăma foarte pe străină protecție, și luînd în privire nevoia a da învățăturei întinderea cerută de propășirea elevilor, Epitropia s-au văzut constrînsă a să îndămîna cu un alt edificiu, în care s-au transmutat colegiul. Cătră învățăturile ce se predau acolo, nu tîrziu s-au mai adăogit cîteva părți a filozofiei și legilor, a cărora catedre să încredințasă profesorilor români dd. Bojinca, Murgu și Cîmpeanu, precum și un clas special pentru ingineri civili, și un clas de picturä, care au preparat formarea pictorilor ghibaci Lemeni și Panaiteanu, a cărora tabloane și litografii, înfățoșătoare faptelor de istoria patriei, mărturisesc a lor talent artistic.

---

[8] D. Anastasi Fătu au împlinit la universitatea Vienei sarcina impusă de Epitropie, căpătînd şi diplomă de doctor de legi. Dorul învăţăturilor l-au îndemnat a urma şi acele a medicinei, despre care au căpătat la Paris diplomă de doctor (Gh. A.).

Prințul domnitor Mihail Sturza, carile, precum s-au zis, cu activitate au cooperat la organizarea instrucției publice, de la întronarea sa au consacrat o protecție particulară la toate îmbunătățirile socotite folositoare pentru întemeierea acestui ram. Întru mărturisirea recunoștinței publice, colegiul fu atunce denumit *Academie Mihaileană*, dupre numele fondatorului ei, și înaugurarea solenelă al acestui institut se făcu în 16 iunie 1835.

Pe temeiul dispozițiilor Regulamentului organic, s-au adaos cătră Academie un internat pentru una sută elevi, fii sau orfani a dregătorilor statului. S-au rînduit soame pentru formarea unei biblioteci și a cabinetului de instrumente de fizică, de hemie și de matematică. Ca o artă de plăcere, s-au instituit un clas de muzica vocală, cu scop de a reforma gustul cîntului asiatic. În anul 1840 s-au mai organizat alte cinci școale primare prin ținuturi.

În cursul acestui timp, referendarul au urmărit fără paos procesul reclamației moșiilor cuvenite casei școalelor și într-o seanță publică a divanului el au expus astă celebră cauză, care s-au publicat prin tipar, dar sentenția, nefavorabilă, dată de divanul domnesc în ist proces, în 10 iulie 1839, nefiind în unanimitate, din cauză că prezidentul logof. Constantin Balș nu s-au unit cu membrii divanului, neîntărindu-se de domnitorul, din norocire procesul au rămas încă deschis.

Epitropia şcoalelor, luînd în consideraţie că toate artele şi meşteriile se poartă în Moldova de către străini şi că, din lipsa industriei naţionale, politiile şi tîrguşoarele sînt lipsite de meşteri, artizani pămînteni, carii prin alte ţări formasă baza şi puterea comunilor, au recunoscut nevoia a forma în Iaşi o şcoală de arte şi de meşteşugurile cele mai folositoare. O casă încăpătoare, cumpărată cu banii şcoalelor, s-au destinat pentru învăţătura a şepte deosebite meşterii şi s-au organizat sub direcţia d. Mihailic de Hodocin. Astă şcoală s-au inaugurat la 11 iunie 1841. Greutăţile în contra cărora ea au fost constrînsă îndelung a lupta provineau în parte şi din neplăcerea elevilor a se deda la lucrul făurăriei, pe care îl priveau ca un atribut excluziv a ţiganilor.

Spre a curma uneltirile cele secrete prin a cărora agiutor egumenilor monastirei Sfinţilor Trei-Ierarhi s-au fost nemerit a paraliza lucrarea legilor, în reclamaţia urmărită de către Epitropia învăţăturilor publice aceasta au redigeat un memuar rezemat pe documente autentice şi au supus cauza înaintea Adunării Generale, carea, încredinţîndu-se de dreptatea reclamaţiilor şi în puterea atributurilor sale, au îmbrăţoşat cu toată căldura ist interes naţional de mare însemnătate şi prin anaforaua adresată către domnitorul Mihail voievod au stăruit a se re-ncepe revizia şi cercetarea procesului. Într-un consiliu de stat extraordinar, prezidat de prinţul domnitor în persoană, compus din ambe divanurile şi de miniştri, astă măreaţă cauză, atît de importantă pentru întemeierea şcoalelor şi după o giudecată de 18 ani, susţinută de referendarul şcoalelor pe a sa proprie osteneală şi cheltuială, s-au hotărît în favorul şcoalilor, la 27 martie, anul 1846.

Încît, după două seculĭ a unei storceri din cele mai nelegiuite, şcoalele au re-ntrat în proprietatea moşiilor Tămăşenii, Adgiudeni şi Răchiteni, aşezate pe rîul Siret în ţinutul Romanului, şi a unui mare edificiu în cuprinsul monastirei Trei-Ierarhi în Iaşi, precum şi a unei mari zidiri numită baia sau feredeul turcesc.

Afară de aceste moşii, tot prin stăruinţa referendarului şcoalele au întrat în proprietatea moşiei Vălenii, ținutul Tutova, ce li s-au dănuit de răposatul capitan Gheorghie Codreanu, unul din elevii școalelor naționale, care, prin astă dănuire, au fondat și un clas latin la Bîrlad, încît aceste proprietăți nemișcătoare au asigurat școalelor un venit anual neatîrnat de casa statului.

Pentru de a asigura viitorul elevilor și o poziție ca amploiați vrednici în toate ramurile administrațiii, Epitropia învățăturilor publice, întemeietă pe articolul 390 din Reglementul organic, au mijlocit a se legiui un așezămînt dupre care numai elevii carii ar fi încheiet cu succes învățăturile lor în țară sau în streini și ar produce diplome regulate vor putea fi treptat chemați la posturile vacante. În urmarea acestei dispoziții, mai multe dregătorii superioare sînt și astăzi purtate de vechii elevi a școalelor carii au plinit condițiile cerute.

II

REZULTATUL A DOUĂZECI ANI DE FIINȚĂ A ȘCOALELOR NAȚIONALE

Cei întăi rezultat cîștigat din organizarea școalelor este studiul teoriei limbei române, publicarea unei gramatici analitice, carea au coordonat regulile întemeiete pe elementele limbei și au fixat ortografia limbei. Astă importantă lucrare sîntem datori d. spatarul Gheorghi Săulescu, filolog român. Ist cercetător neobosit a limbei se ocupă de atunce cu facerea unui glosar de cuvinte adunate din gura poporului, care este adevăratul depozitar a cuvintelor și a zicerilor vechi, și care vor servi a înavuți limba din a ei proprie comoară.

În cursul acestei epoche de douăzeci de ani, foile periodice, precum *Albina română, Icoana lumei, Spicuitorul moldoromân,* cu traducerea franțeză, *novele trase din istoria patriei, trataturi de matematică, de istoria naturală și de hemie, poezii* în felurite genere, *fabule,* până și compuneri *dramatice,* precum și un număr însămnător de traduceri au adaos în limbă expresii nouă și ziceri care începu a o face proprie de a putea trata cu lămurire sugete mai înalte. Toate aceste lucrări au răspîndit o mulțime de cunoștințe pozitive și au cooperat la o educație populară. Tabloane istorice, înfățoșătoare de fapte naționale și lucrate de giuni elevi al Academiei, precum și reprezentațiile teatrale care întăia dată în limba română s-au făcut în Iași la 1817, pe un teatru privat, au dișteptat sentimentele de patriotizm și emulația literară a giunimei.

Nu se poate mai drept aprețui meritul tutulor acestor lucrări decît încredințîndu-se că, în cursul acestui timp, multe pregiudețe, nutrite de ignoranță, au perit înaintea luminei și a cunoștințelor pozitive cu care publicul s-au îndănuit, prin simpla cetire a diferitelor scrieri populare sau a convorbirei cu acei ce urmau cursul învățăturilor.

Drept esemplu, nu putem cita pe un compatriot carile, fără a cunoaște vreo limbă străină, numai din singura privată ocupație cu scrierile publicate în limba română au agiuns să cîștige cunoștințe atît de felurite cît și solide, cu a cărora agiutor au tratat în public cele mai grele cvestii de care amu se preocupă țara. Nu e îndoială că numai geniul singur poate plăzmui și perfecționa, dar nu este mai puțin adevărat că sînt lucruri care nu le putem cunoaște decum încît le învățăm.

Giunii triimeși în țări străine pentru studiile lor la a lor înturnare în patrie au găsit propășind învățătura publică și, invitați de o mișcare morală, ii s-au îndemnat a contribui cu a lor cunoștință cătră literatura națională. D. M. Kogălniceanu au cules, au publicat și au comentat *Anuscrisele* istoriei Moldovei, dd. Negruțți, Alecsandri și Donici au publicat *România literară* și mai în urmă foaia *Propășirea*, dd. Codrescu și Gusti, *Zimbrul* ș.c.l. Într-un cuvînt, nu se poate refuza instrucției naționale meritul a fi format o generație de barbați folositori statului și societății.

Cu toate aceste, astă stare a lucrurilor, care istoria nepărtinită va ști odineoară a prețui dupre a sa dreaptă valoră, nu au mulțămit pe toată lumea, deși nu e greu a ințălege cîtă statornicie și răbdare s-au cerut pentru de a opera, în mai puțin de un patrari de secol și în mezul pedecilor necontenit renăscătoare, o reformă atît de vederată în sentimentele și în cunoștințele moldovenilor.

Cîteva persoane, înrîuritoare prin a lor poziție, deprinse a considera dregătoriile aducătoare de cîștig ca o clironomie privilegietă a familiilor mari, erau departe a încuviința un sistem de învățătură publică care îndănuia fără deosebire cu toate acele cunoștințe pre acii avuți ca și pre acii săraci și de care iști din urmă deseori se foloseau mai mult. De aceea s-au și însuflat ne-ncrederea în țintirea acestui sistem și se aflau oameni carii întrebau: „Oare ce va face numeroasa ceată de filozofi într-o țară atît de mărginită?“ Făcînd o asemene luare-aminte ademinitoare, nu s-au considerat că țara se afla la începutul civilizației, că asupra unei populații de un milion și giumătate de locuitori nu se aflau la 1845 mai mult decît 2 180 școleri, adecă că școalele erau frecventate de a 500 parte a populației, cînd în Franția și Germania la școale învață a 12-a parte a populației, și că pericolul amenințător care îl pretexta din înlesnirea învățăturei publice pururea va fi paralizat pentru mulțimea prin greutatea ce vor întîmpina elevii lipsiți de mijloace de a continua și a termina cursurile lor înalte întru atîta de a putea întrece pe acii avuți în talent și în căpătarea înaltelor posturi.

Aceste reclamații, care aflasă un răsunet între lesnecrezători și mai ales între acii interesați, au provocat o reformă în sistemul învățăturilor, dupre o apoftegmă cum că „a da tot acea învățătură treptelor societății, care să găsesc în împregiurări deosebite, este atîta precum am voi a supune la unul și acelaș nutreț vietăți de soiuri deosebite...“

Dupre un asemene considerînd (temei), Adunarea Generală, în a ei a opta seanță, din 14 fevruarie 1847, au încuviințat regulamentul cel nou privitor la reducerea claselor, propusă de o comisie aleasă din sînul Adunărei, însă nici domnitorul, nici dînsa nu au crezut de cuviință a da acestui proiect putere legiuitoare, rezervînd a se giudeca de la a sa aplicație despre folosul prefacerei sistemului de învățătură.

Regulamentul cel nou au fost redus cele șepte clase a gimnaziului la patru și au pus în perspectivă predarea unor ramuri din facultăți în limbi străine.

Nenorociri renăscute, precum holera și turburările anului 1848, au cruțat pe Generalnica Adunare a face cercarea cea tristă a unei măsuri de învățătură discuviințate de opinia publică.

Europa au văzut în acea epocă adoptînd nouă principii, și Moldova au resimțit a lor înrîurire. Guvernul prințului Grigori Ghica au îndănuit pe ramul învățăturilor publice cu un regulament părut liberal și publicat în 1851, carile au reformat sistemul de pe urmă a școalelor și au compus școalele în modul următor :

1. *Învățătura primară* pentru ambe sexe : școale de arte și meșterii, școale militare, școale armene și școale evreiești ;

2-le. *Învățătura gradului al doile :* școale reale, ferma modelă și școale gimnaziale ;

3-le. *Învățătura înaltă :* facultatea filozofică, facultatea giuridică, facultatea teologică și facultatea medicală.

Însă fără a aștepta ca școalele pregătitoare de gradul 1 și al 2-le să fi format elevi în stare de a urma clasele înalte, aste din urmă s-au deschis mai toate deodată, împoporîndu-se cu elevi luați fără rînd din clasele inferioare.

În ist mod, catedrele cele înalte să țineau fără cărți școlastice și fără elevi în starea de a ințălege pe profesori.

Rezultatul acestui period de șepte ani nenorociți pentru învățătură este pre cunoscut, și astă negrijire a unei întregi generații va rămînea pe totdeauna o amintire foarte întristată.

Rezumînd ist period a istoriei țărei în privirea învățăturilor publice, se vede, 1-i, că pănă la 1813 Moldova era de două secule lipsită de învățături publice în limba română.

2. Că învățătura în astă limbă, re-ncepînd la 1813 prin un curs extraordinar de matematică aplicată, în definitiv s-au organizat la 1828 cu trei clase primare, dupre modelul altor asemene așezăminte și conform cu trebuințele țărei.

3. Că în ist period s-au compus și s-au publicat cea întăia oară în limba română cărți școlastice în deosebite materii.

4. Că de la 1828 pănă la 1847 un număr de elevi treptat au petrecut cursul învățăturilor prescrise.

5. Că prin concursul unor elevi carii s-au aplicat la literatură limba română au început a se înavuți cu compuneri originale în proză și în poezie lirică și dramatică, și că

6. Un număr de giuni, formați în școale, poartă astăzi cu merite mai multe funcții publice, și că școala de arte și meșterii, cu toate neagiunsurile ei de administrație și direcție, au dat industriei naționale meșteri carii încep a forma prin politii un mez de cetățeni pămînteni.

Dar nu mai puțin adevărat este că cu reducerea școalelor din 1847 au adus o fatală lovire în dizvălirea și propășirea învățăturei naționale, care din acea epocă moralicește s-au discreditat în opinia publică, că mai mulți elevi îndănuiți cu mare capacitate și carii ar fi putut coopera spre dizvălirea și succesul învățăturei publice, văzîndu-se lipsiți de mijloacele/de a putea deplini studiile lor sau vreo specialitate, s-au văzut nevoiți a îmbrățoșa o carieră contrarie cu a lor chemare începătoare, și prin urmare din asemene cauză au împuținat numărul barbaților vrednici de a coopera spre înaintirea acestei mari însărcinări morale, și că fiii de părinți avuți, carii doresc a se perfecționa în mai înalte științe, neputînd să le capete în a lor țară, sînt nevoiți a o căuta prin străin, încît giuni studenți moldoveni să găsesc în Paris, Berlin, la Viena, Leopol, Miunih, San-Petersburg, Odesa, Atena, Smirna și Svițera, ș.c.l.

Nu este cu putință a presupune că studiile în toate aceste școli să fac dupre tot un sistem, dar și mai puțin poate cineva a să îndoi că educația și prelungita petrecere acelor giuni în străini nu li insuflă pentru acele deosebite țări o simpatie vie, cu împuținarea sentimentelor patriotice, căci *patria non ubi natus, sed ubi educatus* (patria nu este unde te-au născut, ce unde te-ai crescut), și că la înturnarea lor, deși îndănuiți cu diplome și titluri a universitățilsomething, ii se văd nevoiți a începe studiul gramaticei a limbei mumei lor. Lesne e de înțăles că toate aceste motive nu favorează sentimentele de patriotism, care sînt puterea și nervul unei nații, nici propășirea învățăturei naționale.

Aceste luări aminte, a cărora temeiuri sînt mărturisite de facturi în general cunoscute, arată nevoia neapărată de a restatornici încrederea publică în sistemul învățăturilor publice în țară, reorganizîndu-se pre niște baze și într-un mod de a răspunde la adevăratul interes național și la condițiile care ni sînt garantate de tratatul cel glorios de Paris. Dezlegarea acestui problem este scopul cvestiei de față.

III

PROIECT DE REORGANIZAREA ȘCOALELOR NAȚIONALE

Spre a putea reorganiza școalele în interesul național este neapărat ca învățătura publică și acea privată să urmeze dupre o singură direcție, ce derează de la Ministeriul Cultului. Astă autoritate trebuie să privigheze cu îngrijire nu numai învățăturile, ce și formarea caracterului și a moralului giunimei, și să reducă în principii practicabile doctrinile folositoare pentru întemeierea fericirei publice și individuale. Acest minister trebuie să fie agiutorat în asemene direcție morală și știencifică de un consiliu mai înalt, compus de barbați învățați, îndănuiți de un caracter onorabil și carii ar fi scutiți de orice altă dregătorie; căci dacă acel consiliu ar rămînea, ca pănă amu, compus din profesori aflători în activitate sau din alți funcționeri acelui minister, ocupațiile postului lor, în care întrebuințază cea mai mare parte a timpului, totdeauna i vor împedeca de a consacra îngrijirile cele necurmate ce reclamă o îndatorire atît de importantă. A cultiva și a perfecționa limba română, întemeind-o chiar pre a ei proprii elemente, este una din neapăratele nevoi, spre a o aduce în stare de a putea fi organ exact a științelor. Dupre asemene sistem corect au a se face compunerile și tipărirele cărților școlare și populare.

ÎNVĂŢĂTURA GRADULUI ÎNTÂI ŞI ACELUI AL DOILEA

În aceasta, în linia întâi, întră învăţătura clerului, carile, prin cuvînt şi esemplu, este chemat a conduce toate clasele societăţii pre calea mîntuirei şi cătră plinirea îndatorirei de cetăţan. Un consiliu, compus din barbaţi ecleziastici şi mireni, se cuvine a se îndeletnici cu reorganizarea seminariilor mici în tustrele eparhii şi cu fondaţia unui seminar mare, alăturat cu mitropolie, în capitală, unde un număr mărginit de clirici, ce vor fi petrecut cursul seminariilor de gradul 1-i, vor urma de asemene clasele facultăţilor şi acea a teologiei, şi după ce vor plini toate rînduielile prescrise de canonele bisericeşti, vor fi destinaţi de candidaţi pentru funcţiile înalte a clerului.

Însă drept şi neapărat este ca o legiuire a guvernului să asigureze soarta parohilor prin sate şi prin politii, prin consideraţii onorifice şi prin emolumente mulţămitoare din venitul monastirilor.

Învăţătura în şcoalele de gradul întăi şi acel al doile, care formează baza culturei poporului, va urma a se face în limba română, şi numai la şcoalele de gradul al doile se va adăogi studiul limbei latine, iar învăţarea limbelor franţeză, italiană, germană şi elină, ca nişte studii facultative, se va mărgini în gramatică, literatura lor avînd a se preda la şcoalele gradului al trielea.

De la reaşezarea şcoalelor în limba patriei, de la publicarea foilor periodice şi a cărţilor în astă limbă, din lipsa terminilor tecnice şi a cuvintelor proprii a însemna lucrurile şi ideile într-un mod exact, în materii care se tractau întăia dată în astă limbă, au vederat neapărata nevoie de a întroduce pe rînd o mulţime de cuvinte nouă, pe care publicul fără greutate le-au adoptat, pentru că astă neologie, întemeietă pe elementele limbei mume, păstra formele şi caracterul limbei ce se vorbeşte. Dar, în timpul de pe urmă, excesul zelului a unor publicişti din Transilvania au păşit preste marginile unei reforme chibzuite, din care au ieşit un idiom ne-nţălegător pentru fiecare român ce nu este şi paleolog. Asemene sistem de şepte ani s-au întrodus în a noastre şcoale publice; ist period au fost de agiuns a face ca părinţii cu greu să înţăleagă pe fiii lor elevi a şcoalelor, şi de ar avea a urma în ist mod nu este îndoială că limba domnitoare cea vorbită şi acea scrisă, cărţile bisericeşti, documentele statului, cele private şi alte să nu fie osîndite de către aceşti doctrinari la starea unei limbi moarte sau ca un jargon (limbă coţovlahă).

Scopul cel nemerit de a preveni asemene rezultat periculos, care s-au întins şi în ţările moldoromâne, este ca direcţiile învăţăturilor publice din ambe Principatele să se înţăleagă în acest punct important, să organizeză pe tot anul reuniri literare, compuse din filologii ambelor ţări, cu scop a prelucra o gramatică sistematică şi un dicţionar a limbei române, care să serveze scriitorilor drept autoritate.

Pentru de a putea îndănui şi treptele de mijloc a societăţii cu cunoştinţe practice, neapărate în viaţa privată şi în eserciţiul unei meşterii industriale, s-ar cuveni a se organiza în Iaşi, la Botoşeni, Roman şi Galaţi şcoli tehnice, numite în Germania *şcoli reale,* în care elevii ce ar fi petrecut cursul gradului întăi ar învăţa desemnul linear, principiile măsurării pămîntului, a mehanicei, a fizicei, a tehnologiei şi al agriculturei. Asemene studii vor fi neapărate pentru elevii carii ar avea să urmeze un curs de agronomie în o fermă modelă, din care una, de gradul întăi, s-ar aşeza în apropierea capitaliei, iar alta, de gradul al doile, în Ţara de Gios, pe vreo moşie monastirească, pe care s-ar afla pămînturi întinse de arat, vii, cîmpuri de fînaţe, lacuri, rîuri şi păduri, spre a se putea face şi studii în fiecare ram al agronomiei şi totodată a le practica pe faţa locului.

De asemene s-ar cuveni a înmulţi numărul şcoalelor primare de fete şi a adăogi la acele din Botoşeni, Roman şi Galaţi cîte un clas mai înalt cu cunoştinţe uzuale pentru ist sex, şi a aşeza şcoli săteşti macar pe la toate moşiile a clerului.

Condiţia sau însuşimea de profesor şi de dascal de şcoală cere nu numai o deplină cunoştinţa obiectului ce are a trada, ce şi aceea a unui bun metod de a preda materia şi de a dirigea creşterea morală a giunimei. Lipsa unui număr îndestulător de asemene persoane carii se consacră învățăturilor cere perfecționarea unei școli normale, ca în Franția, sau preparandale, ca în Germania, organizată în mod a forma nu numai profesori pentru clasele de gios, ce și pentru școalele gradului al doile.

Spre a realiza unul din scopurile de căpitenie a învățăturilor publice, adecă acela a forma pentru stat fonctioneri vrednici în deosebite ramuri a serviţiului public, o nouă lege se cuvine să fie promulgată, prin care să se respecteze dispozițiile cuprinderea articolului 390 din Regulamentul organic și a legiuirei mai speciale dată întru aceasta de prințul M. Sturza, dupre care nici o funcție civilă sau militară în viitor să nu se deie decît acelora carii vor fi înfățoșat prube de capacitate și vor produce atestate cu formă cerută adeveritoare de succesul cu carile au încheiet studiile orînduite.

ÎNVĂȚĂTURA ÎNALTĂ

Dacă școalele naționale a gradului întăi și al doilea, a cărora ființă, precum am expus-o, datează de un patrar de secol, deseori schimbînd sistemul de învățătură, în mai multe rînduri au suferit pedeci, din cauza lipsei de profesori și de cărți, încît astăzi ceru o reformă așezată pe temeiuri mai raționale și mai potrivite cu nevoile noastre, cu atîta mai mult studiul înalt, care abia s-au plăzmuit în limba română, are trebuință de a fi obiectul unei reforme sau chiar a unei urziri de tot nouă.

Starea cea înflorită în care se află astăzi științele și artele pe la toate popoarele civilizate ni înlesnește întroducerea facultăților în a noastră învățătură ; dar, spre a putea aceste științi preda giunimei bine pregătite, avem nevoie de profesori și de cărți. Numărul cel mărginit de giuni formați aice sau în străin nu agiunge spre a deplini într-un timp ne-ndelungat, în comparația însemnătăților, lucrările care cer toate aceste reforme, și redacția sau traducerea cărților școlare, încît, spre a deplini scopul propus, numărul unor asemene conlucrători trebuie a fi de agiuns sporit.

Noi am fost semnalat necuviinţele ce derează, cel mai des, din trimeterea giunilor pentru a lor învăţătură în ţări străine ; starea de faţă politică au mai sporit acele ne-ndemnări şi pericule.

Apreţuind toate aceste motive, care le-am expus, nu ni mai este iertat, chiar numai din un sentiment fals naţional, a compromita astă cvestie vieţuitoare, răzămînd-o numai pe a noastră proprie putere. Rosia, sub împărăţia imperatorului Alexandru I, ni-au dat întru aceasta un mare exemplu. Corpul respectabil de profesori rosieni, între carii se aflau şi foarte învăţaţi, în acea epocă a reorganizării s-au sporit prin aducerea profesorilor din Germania, Franţia şi Italia, carii n-au pregetat a răspunde chemărei onorabile de a conlucra cu pămîntenii la clasica fondaţie a învăţăturei publice în Rosia, care rivalizază astăzi cu acea a altor ţări civilizate. Astăzi încă se aflā la S.-Petersburg specialităţi care să predau în limba franţeză.

Marşa care Grecia modernă au adoptat în asemene ocazie are să ni serveze de un model mai proaspet. După ce s-au eliberat, tot la epoca aceea ca şi Moldova, de pedecele care să opuneau la reorganizarea unei învăţături naţionale, Grecia, deşi ea număra atunce mulţi barbaţi învăţaţi, formaţi la universităţile Franţiei, Angliei, Italiei şi Germaniei, cu toate aceste au chemat în agiutorul ei profesori străini, a cărora luminată conlucrare, unită cu zelul pămîntenilor, au confăptuit a organiza pe baze temelnice instrucţia naţională în acel antic leagăn a înţălepciunei şi a virtutei, încununînd în urmă lucrul prin fondaţia unei universităţi, care să bucură amu de o reputaţie meritată şi a căria catedre sînt astăzi cuprinse de greci.

Ist rezultat, în general recunoscut, este o sigură garanţie a succesului ce ni păstrează adoptarea unei asemene măsuri. Prin urmare, după ce se vor reorganiza şcoalele de gradul întâi şi al doilea, atît în privirea filologiei române cît şi în privirea obiectelor neapărat folositoare pentru două grade de învăţătură, Ministerul Cultului, dupre alegerea ce s-ar face de limba germană sau franţeză spre a fi organ de învăţătură pentru un *curs straordinar*[8] *de şesă ani,* va angaja în Germania au în Franţia şepte profesori de merit şi de principii recunoscute, spre a face la colegiul din Iaşi cursurile următoare :

I. *Filozofia :* psihologie, logică, metafizică, morală, estetică, petagogică ;

II. *Giurisprudenţă :* dreptul natural şi a gintelor, drept politic, drept administrativ, drept civil şi criminal, economia politică şi socială ;

III. *Ştiinţe matimatice :* matematice curate, matematice aplicate, mecanica, astronomia, construcţia de punţi-şosele, drumuri de fer şi metrologie ;

V. *Ştiinţe fizice şi naturale :* fizica, optica, acustica, caloricul, electricitate, magnetizmul, meteoreologia, hemia organică, istoria naturală, mineralogia, botanica, zoologia, anatomia comparată şi un curs de hirurgie ;

VI. *Literatura :* lingvistica, filologia, retorica şi studiile compunerii în proză, discursuri în deosebite generĭ de retorică, stil epistolar, poetica ş.c.l.

VII. *Arte folositoare :* mecanice şi industriele, tecnologia, arte agricole, agricultura forestieră (de păduri), exploataţia minelor, a sarniţilor ş.c.l.

Însărcinarea acestor profesori străini va fi :

A fonda o şcoală normală superioară, adecă preparandală, pentru formarea profesorilor trebuitori la învăţătură gradului al doilea şi la facultăţi.

Candidaţii de profesorie se vor mănţinea pe socoteala statului, şi în cursul acelui timp vor fi îndatoriţi a traduce sau a compune cărţi şcolare, dupre programul consiliului superior.

---

[8] Ist proiect nu e nou ; Gh. Asachi, în a sa însuşime de referendar a învăţăturei publice, l-au fost propus Generalnicei Adunări ordinare în sesia ei a anului 1843. Dar profesorii români transilvani carii ocupau cîteva catedre superioare, îngrijindu-se a nu fi eclipsaţi sau întrolocaţi de cei străini, s-au pus sub protecţia opoziţiei ce se rădicasă atunce în contra guvernului şi care, pretextînd principii de patriotizm, au răspins acest proiect, nevoind a îngădui cursul provizornic a înaltelor ştiinţi în vro limbă străină. Astă perdere de timp preţuos de cincisprezece ani amu foarte este simţită. Unde s-ar afla astăzi instrucţia publică urmată după asemenea proiect ? (Gh. A.)

Aceștia, după ce vor fi căpătat rang de profesori, vor avea drepturi și onoruri analoge cu catedrele lor și, înlocuind pe profesorii străini, vor începe predarea științelor înalte în limba română la acii din elevi a gradului al doilea carii în cursul acestei epoche, prin regulată urmare pregătiți în clasele gradului al doilea, vor fi în stare a urma cu succes cursul științelor.

Aceste cursuri vor fi de asemene frecventate de externi, carii, dupre a lor aplicație, vor căpăta titluri și graduri academice, neapărate pentru a lor carieră.

După ce se va încheia acel *curs straordinar de șasă ani*, profesorii străini, carii vor fi deplinit în cuget curat a lor însărcinare, îndănuiți de recunoștiința publică, înturnîndu-se în a lor patrie, vor întreținea cu academia națională și cu elevii lor o legătură morală și științifică prin corespondenții, prin care să va mai întemeia astă lucrare mîntuitoare unora și onorabilă pentru alții.

Meritul personal și reputația profesorilor străini, științele cele interesante și artele folositoare care ii vor fi chemați a trada vor aduna în acest templu a inteligenții toată giunimea care va fi în stare de a să folosi de aceste, și atunce nu va fi ca amu, ca, spre a împopora clasele, direcția să fie nevoită a întreținea elevi interni peste numărul hotărît de legiuire și fără nici o alegere de drepturi și de capacități, din care să naște o nouă pedecă a propășirei învățăturilor.

Cu scop a da chiar o creștere începătoare, familiile avute nu vor fi atunce nevoite a se dispărți de fiii lor, spre a-i trimete cu mari cheltuiele în țările străine, într-o vîrstă crudă, expusă la pericole numeroase ; a lor sănătate, a lor religie, a lor sentimente de naționalitate nu vor mai fi supuse la niște cercări întristătoare, și giunimea crescută în sînul patriei, sub ochii guvernului și a părinților, se va forma spre a putea plini a ei îndatoriri și a ocupa cu talent și vrednicie posturile care țara i păstrează în viitori. Atuncea nu în zădar Europa ni va fi mărturisit atîta simpatie și ni va fi învitat a întra în sînul familiei sale !

STAREA ŞCOALELOR ÎN MOLDOVA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XIX

După ce academia naţională, fondată de *Vasili Lupu*, sub guvernul favorit s-au transformat în grecească, învăţăturile în limba română se reduseră la o simplă şcoală începătoare. Astă stare antinaţională ca şi politica ţărei au ţinut până la începutul secolului prezent. La 1804, venerabilul mitropolit Veniamin, dupre propunerea arhimandritului Leon Asachi, au urzit seminariul Socolei, sub direcţia egumenului Isaia şi a dascălului Ienachi Alboteanu, carele învăţasă la Cernăuţi de la gramaticul Demarchi.

Aceste şcoale publice se mărgineau în un clas, anexat lîngă fiecare catedrală biserică şi în care dascalul, după liturghie, paradosea din orarul (ceaslov) cetirea şi cîntarea troparilor.

Şcoala centrală din Iaşi, numită licheul, avea la 1805 pe lîngă profesori greci şi pe polonul Wengerski pentru tradarea limbei latine. La 1813 statul profesorilor se compunea din călugărul *Stefanos,* care paradosea elineşte fizica teoretică, iar pentru esperimente avea numai o beşică plină de spirt, în care giuca cunoscutul *demon cartezian*[1]. Istui didascal poetul grec post. Rizu adresă epigrama : „Stefane — mu gheometra, / Pu gnorisis aro metra etc., etc." (Geometre dascal mare, / Ce tot măsuri cu pahare etc.). Acesta mai apoi s-au înlocat de filozoful Gofdala Rapsinotul, iar literatura să preda de învățatul filolog Schelit, care din elinește esplica în mixo-varvar pe Omer, pe Tuchidides și Chiropedia lui Xenofon. Dascalul Gheorghi trada sintaxul, iar Capadochiul alfavitarul. Cursul acestor învățături se frecventa numai de fiii boierilor, carii vineau la școală călări, urmați de un țigan pedestru, ce era și a lor pedagog. Examine nu se făceau, iar emulația să deștepta numai prin epitete și prin falangă.

---

[1] Un drăcuşor de steclă neagră cufundat în o butelcă de spirt, care prin apăsarea dopului saltă ; se întrebuinţază în fizică spre a arata teoria aerostaţiei. (Gh. A.).

În acea epocă aristrocrații și literații vorbeau numai grecește ; limba română, cu numele ei, fu înterită pe la țară. Guvernul fanariot alimenta planul a preface Moldova în o colonie grecească, pentru care toate studiile se făceau elinește. În mijlocul acestor încungiurări, venind eu de la Roma plin de dorință a deștepta amorțitul sentiment de naționalitate, spre a încungiura pedeca care întru asta mi-ar fi opus chiar guvernul am proiectat a trada specialitatea ingineriei civile, care, ca o artă, nu da grecilor nici un prepus despre o țintire națională. Lepădînd postul de membru la Departamentul Intereselor Străine, compus de d-lui Ioan Bașotă și de mine, sub prezidenția fanariotului Negri, am început a paradosi ingineria în limba franceză, care așa am urmat-o pănă am pregătit acel curs în limba română.

REÎNVIEREA ȘCOALEI NAȚIONALE ÎN MOLDOVA

După un curs de învățătură de șesă ani, în 12 iuni 1819 s-au făcut în sala școalei domnești din Iași cel întăi public examen științific în limba română, la care au asistat venerabilul mitropolit Veniamin (de prea venerabilă memorie), epitropii școalelor, beizade Grigori Ghica, hat. Const. Mavrocordat, vorn. M. Sturza, toți funccionerii publici, boieri și străini cu știință. Elevii, în număr de 34, s-au examinat și de străini ingineri și s-au exercitat cu instrumente de geodezie, grafometru etc., ii au prezentat desenuri topografice și de arhitectură civilă și militară.

În urma acestei cercetări, care au ținut șesă oare, Epitropia au adresat către domnitorul, prințul Scarlat Calimah, următoarea anafora :

„*Preaînalțate Doamne,*

De pe a noastre datorii, în urmarea orînduielii pentru curatoria școalei din orașul Iașii, avînd neadormită priveghere spre propoveduirea bunelor învățături în patria noastră, între altele am socotit că una din cele mai trebuincioase și folositoare știință este matematica teoretico-practicească cu a sale ramuri spre rădicarea planului a mai multor moșii, pentru a cărora hotară urmează necontenite pricini, sporindu-să mai ales și din neștiința inginerilor. Cercînd deci o persoană care cu vrednicie să împlinească scoposul acesta, am aflat pe patriotul nostru d-lui Gheorghie Asachi, mădular Academiei din Roma, carele, primind poftitoarea noastră cerire, ne-au arătat și dorința de a face o asemene slujbă patriei, cu jărtvirea însuși a particularnicilor sale interesuri. Deci privind noi la ceimile și deosebitele sale științe, l-am proponuit Înălțimei Tale spre acest sfîrșit. Iar Înălțimea Ta, făcătoriul de bine țărei aceștia, prin luminata țedula din 15 noiemvrie 1813, l-ai numit în școala domnească din Iași profesor științelor trebuincioase unui ingineri politicesc, după care au avut îndestulare de a ne încredința despre folosul așezărei aceștia la obștescul examen ce s-au făcut în 12 iunie al anului 1819, în ființa clirosului bisericesc și acelor de treapta politicească, a străinelor cu științe, cînd mulți tineri, fii de boieri și altor orășăni, au fost cercetați în pomenitele științe a matematicei teoricești și practicești, paradosite lor în limba românească, întru care dînd încredințări și vii dovezi de a lor deplină cunoștință, unii din ei s-au giudecat vrednici de a fi ingineri și în faptă lucrează, spre mulțămirea obștiei. Drept aceea, încredințîndu-ne de greutățile, sîrguința și multele ostenele a d-sale Gheorghie Asachi spre a săvîrși un asemenea lucru, alcătuind cu lămurire pentru întîiaş dată în limba românească un curs de matematică şi întrebuinţîndu-l în aşa scurtă vreme spre folosul obştesc, ni simţim îndatoriţi, pentru cinstea şi rîvna neamului nostru, de a mărturisi d-sale deplina mulţămire şi îl giudecăm vrednic de al Înălţimei Tale faceri de bine, precum şi de cunoştinţa patrioţilor. Pentru aceasta şi rugăm pe Înălţimea Ta a întări acest atestat căzut meritului său. Iaşii, 1819, fevr. 8.

Al Înălţimei Tale smerit rugător,
Veniamin Mitropolitul
Prea plecate slugi,
Scarlat Ghica, hatm. C. Mavrocordat, M. Sturza“

Numile şcolerilor geometriei teoretico-practice a licheumului din Iaşi, în anul 1819, septemvrie.

Asachi Petru
Boian Iordachi
Balş Teodor
Bran Dimitrie
Buhuşi Matei
Balş Alexandru
Beldiman Vasili
Greceanu Ioan
Greceanu Neculai
Gheorghie Vîrcolici
Drăghici Vasili
Euclid Fotachi Gheţu
Iamandi Gheorghie
Ioan Hristea
Costachi Ioan
Calimah Alexandru
Canta Iordachi
Canta Iordachi
Canta Scarlat
Carp Dimitrie
Crupenschi Alexandru
Mavrodin Mihail
Panu Constandin
Pastii Dimitrie
Razu Constandin
Sturza Alexandru
Sturza Neculai
Sturza Ioan
Scavinschi Daniil
Schelit Antonie
Schelit Alexandru

Dupre esemplul acestui examen, mitropolitul Veniamin au voit să vadă rezultatul sacrificiilor ce făcea în un curs de 16 ani pentru formarea clerului naţional. Drept care, vara anului 1820, se făcu la seminaria de Socola o publică cercetare, la care de giuzi competenţi fură invitaţi mulţi străini şi arhiepiscopul Grigorie Irinopoleos, precum şi Gh. Asachi. Cercetarea după programul s-au încheiet cu examenul limbei latine, în care între temele elaborate se produse și o dizertație teologică. Mîngîierea venerabilului mitropolit despre rezultatul acestui examen fu a doua zi turburată de raportul ce Asachi i-au făcut că acea dizertație nu era alta decît descrierea lui Bahus și a faunilor din Metamorfozele lui Ovidius, pentru care drept mărturie să produsă și cartea tipărită din care acea dizertație s-au plageat.

Încredințîndu-se mitropolitul de o șarlatanerie atît de nerușinată în dauna seminariei (care din nefericire în zilele noastre s-au mai repetat în ramul învățăturilor), au alungat pe cei doi profesori transilvani și s-au decidat a proceda la reorganizarea seminarului și a numi pe vorn. M. Sturza de sinepitrop.

Acea întăie măsură neapărată au fost a alege profesori capabili, pentru a cărora aflare m-au însărcinat pre mine, care, după o călătorie în Transilvania de patru luni, am adus de acolo pe doctorul Vasili Pop, doi alți profesori și pe giunele Vasili Bob, pe carele, fiind el nepot a vlădicăi Bob din Blaj, nu l-am putut scoate de acolo decît ca un contraband, prefăcîndu-i și numele în acel latin de Fabian (*fava* — bob). Aceștia fură instalați la Socola, cursul învățăturilor dupre un nou program se începu la decemvri 1820. Revoluția Eteriei, proruptă la 1820—1821, au răsturnat astă urzire cu atîta osteneală făcută, personalul să răspîndi ; numai Fabian rămasă pre lîngă mine, și mai tîrziu, în 1828, la deschiderea școalei din Trei-Ierarhi, l-am ampluat profesor de limba latină.

MEDITAŢII

SCRISOAREA UNUI SAHASTRU DIN MUNŢII CARPAT ASUPRA SIMŢIRILOR LA ÎNCEPUTUL ANULUI NOU

Încheierea anului vechi şi începutul acelui nou niciodată n-au născut în inimile moldovenilor simţiri asemene cu cele de care era astăz cuprinse inimile tuturor binecugetătorilor patrioţi. Întru dispărţirea de la starea cea veche a lucrărilor, fieşcine se mîngîie cu rînduiala cea nouî întemeietă pe dritul strămoşesc, potrivită cu trebuinţele de astăz şi închizăşluită prin sfinţite legături între suverana şi proteguitoarea putere.

Lucrînd toţi împreună pentru a noastră şi a urmaşilor fericire, supuindu-ne la legiuirile statornicite prin noul aşezămînt, să păşim cu bucurie pre această nouî cale, dorind cu toţi ca :

Pre vasul nou ce duce
A patriii noastre soarte
Lin zefir ca s-îl poarte
Spre ţărmul cel dorit !

Milioane de oameni întră astăz în noua vieţii epohă cu simţiri născute din astă însămnată împregiurare. Mulţi gîndesc : Ce-m va aduce mie, familiii mele anul nou ? Oare fi-va mai bun sau mai rău ? Unii se îndeletnicesc numai cu ideea plăcerei, la urare, la darurile şi la ospăţurile urmate în asemene zi.

Acel în sănătate şi în anii înfloriţi vede în viitorime numai fericire. Fricosul suspină păn şi la ideea neplăcutelor întîmplări, în mijlocul cărora el acum se şi visază, părîndu-i-se că pot urma zile mult mai întristate.

Bolnavul cu mîhnire privește îndărăpt pe șirul în bucurie petrecuților ani noi, în vreme cînd acesta i se pare a fi cel de pe urmă. Tînărul gîndește la planuri de ambiție și a avuții pentru viitorime, fata cea mare vede în zorile dipărtate zile de mireasă, de soție și de mumă. Fieștecarile se sîrguiește a se veseli cît mai mult, cu încredere că cele în bucurie începute de asemine se vor săvîrși.

Înțăleptul însă — și oare cine n-ar voi a să împărtăși de acest nume —, omul cel înțălept, deși să pleacă cătră plăcere pregătită de această zi, totuș caută un minut de singurătate, spre a o puté petrece în tăcută cugetare, carea singură înrîurează asupra viitorimii. El cunoaște că toată a sa viață este un curs repede a lor soarte neștiute, fieșcare zi aduce înaintea vederii sale nouî înfățoșare, dar nu această experiențe (cercare), nu aceste soarte i pot aduce binele sau pe răul, ce numai chipul cum le priimește. Cine nu cunoaște încă aceste, acela au trăit fără nici un folos anii vieții sale.

Iată stă înaintea noastră anul cel nou chiar ca o străină necunoscută figură, carea arată drumul spre dreapta și spre stînga. Unul se cuvine a-l alege. Multe dăți am început noi anul nou pășind orbiș pre una din aceste căi, dar oare întru a noastră călătorie nu au întîmpinat părere de rău ? Așadar, pășește pre calea mîntuirei ! În aceasta nu vei simți mustrarea de cuget, nu vei simți urmele cele amare a unei pripite lucrări, supărarea neîmplinitelor planuri ; pre aceasta cale vei fi vrednic de respect în mijlocul prigonirilor, vei fi săninos cu toată împotrivirea soartei și avut în mijlocul sărăciii, nu vei uita pe prieten, cînd el va fi ție necredincios, nici patria, cînd va fi ție nemulțămitoare, și cu simțirea evlavioasei supuniri vei privi însuș trupul iubitului ce va răposa pre sînul tău ! Oare care alt dar mai minunat poci aștepta de la Dumnezeu ? Toate celelante fericiri de Pronie trimese să le socotești un adaos cătră visteria ce o vei afla pre această cale a mîntuirei.

Apoi, la închierea și acestui an, să arunci vederea pe calea cea petrecută ; cugetul ce te va însoți întru aducerea aminte acelor lucrate va fi acea mai dulce mîngîiere a ostenelilor suferite.

SÎMBĂTA MOȘILOR

Sfinte și vrednice de respect sînt strămoșeștile așezămînturi de evlavie, de fapte lui Dumnezeu plăcute și de deprinderi soțiale, a cărora păstrare din neam în neam, ca ale unei clironomii nestrămutătoare, dă nației un haracter particular, ce-l deosăbește de la alta. Între aceste este la moldoveni aducerea aminte și îndatorirea cătră cii morți, cărora mai cu înadins sîmbăta moșilor s-au hărăzit.

Trecut-au mii de ani de cînd strămoșii noștri stătură în strălucită putere, făptuiră, lucrară pentru fericirea urmașilor, plecară în rapaos ostenitul lor cap și muriră. Sfințita lor țărînă spulbără sup picioarile noastre. Și noi trăim precum ii odinioară și, de nu făptuim ca dînșii, totuș trecem ca ii, obosim, ni plecăm cătră pămînt din carile sîntem urziți, murim și țărna noastră să amestecă cu a strămoșilor noștri ; cii ce ni vor urma vor trece ca și noi, fieșcare precum au sămănat, va săcera.

Așadar, simțiri de evlavie pentru unii, de mirare pentru alții, de respect și de dragoste pentru părinții noștri ni îndeamnă în ziua ce li este sfințită a li hărăzi lacrimi de duioasă aducere aminte și a însoți aceste cu oarecare faceri de bine.

De aceea la noi să sărbează a strămoșilor aducere aminte uscînd lacrimile celor întristați, săturînd pe acii flămînzi, îmbrăcînd pe acii dispoieți și răscumpărînd pe acii pentru datorii arestuiți.

Fii și fiice, cu inimi duioasă, des-de-dimineață culeg flori mirositoare, spre a le împreuna cu lacrimile lor pe mormîntul moșilor, și împletesc cununi, cu carele împodobesc darurile părinților.

Cătră aceasta să mai adaoge astăz o hioroasă aducere aminte a sîmbetei din anul trecut, în care cruda epidemie săcera jertve înmiite, lăsînd drept semn unii aspri certări mii de fii și de văduve sărimane. Să nu fie trecută cu viderea soarta lor cea amărîtă, să cercetăm pe copiii sărimani carii, fără mijloace de buna creștere, se pot abate la zoarile vieții lor, să li fim în locul celor răposați ai lor părinți. Să cercetăm bordeiul cel sărac, unde zace lîngeda văduvă, căria cu a ei soț au lipsit tot agiutorul, să scăpăm o viață în care poate să ni binecuvînteze, să aflăm pe acel asuprit, pre carele nesăția unui preaputernic vînează mica părintească moștenire, să-i fim de scut împotriva nedreptății. Prin asemine urmări, mîngîind pe cii viețuitori în pătimire, vom cinsti aducerea aminte a moșilor.

ANUL NOU 1838

Meditaţie

Începutul unui an ne înfăţoşază o măreaţă şi noauă întîmplare, el seamănă unei sărbări, căriia hărăzim dorinţile şi nedejdile noastre. Iată că sunetul de dimineaţă a bronzurilor, a sfintelor cîntări şi a trîmbiţilor minesc începerea unei noauă epohe, cetile tinerimei voioase săltează întru a lui întîmpinare, cunoscuţii. prietinii şi familiile îşi urează fericire, evlavioşii fii înalţă rugi pentru păstrarea părinţilor, nenorociţii pentru viaţa făcătorilor de bine, popoarăle pin biserici pentru ai lor domnitori!

Ziua aceasta, sămănînd ca un hotar între doi ani, este tuturor însămnătoare, atît împăratului pe tron cum şi cerşitoriului în bordeiul său, părintelui în mijlocul ostenelilor, maicii în sînul familiei sale, bătrînului întru al său răpaos, precum şi junelui, carile va a să repezi între furtunile lumei.

Chiar ca un mare vis stă îndărăptul nostru viaţa cea trecută; ca o ţară necunoscută, acoperită de neguri nepătrunse, ni zac înainte rămăşiţa zilelor noastre. Pe acel melanholic îl supără mai grele îngrijiri, pe acel voios îl dezmiardă frumoase nedejdi; fieşcine ţinteşte ochiul său pe soarte ce au să-i aducă zilele viitoare, fieşcine ar dori să afle ceva despre acele întîmplări care în întunerica viitorime sînt ascunse ca sămănătura toamnei în sînul pămîntului.

Bătrînule, părul tău au înălbit, puterile încep a-ţi lipsi, vîntul cel răce a morţii au apucat a veşteji mădulările tale, care în pripă vor căde ca frunzile arborilor de agera iernii suflare! Bărbate şi fimeio, voi staţi mîndri în floarea vîrtutei, dar priviţi îndărăptul vostru! Mii asemine au picat în vara vieţii lor, ca spicul cel copt supt săcerea morţii. June, tu eşti voios, cursul vieţii tale îţi pare un veac fără capăt! Dar oare cunoşti tu acele din lăuntrul tău? Ştii tu ce sămînţă omorîtoare îţi dormitează în piept? Aruncă o căutătură pe mormînturile anului trecut; ele acopăr ţărîna multor juni şi june. Văd că vă oţărîţi de asemene icoană. Aţi dori a o depărta din cuget. Dar nu, ea este vrednică a fi luată aminte. Înainte de a începe vreo lucrare, omul înţălept gîndeşte la sfîrşitul ei. Tu ai intrat în un an nou, să cuvine să gîndeşti la sfîrşitul care poate să urmează, să cuvine să-ţi aduci aminte la acii carii au trecut de pe pămînt în anul de pe urmă şi carii nu să mai bucură cu tine în această zi, cugetează la acele ce încep!

Cu îngrijire începe astăz tot omul interesurile sale, face proiecturi şi planuri. Dar şi creştinul înnoieşte al său curs, şi pre dînsul îl încungiură teamă şi nedejdea, însă cu ce feli de cugetări păşeşte el întru întîmpinarea viitorimei cii posomorîte şi a necunoscutelor sale soarte? El caută un minut de sîngurătate, în care sufletul este dispoiet de toată patima, îl înalţă către preputernicul său Părinte, buzele-i rostesc mulţămirea inimei sale, zicînd: *Nu sînt vrednic de îndurarea ce mi-ai arătat.*

Omul cel înţălept, şi oare cine nu să crede vrednic de un asemene titlu şi acel mai înţălept, deşi să pleacă plăcerilor acestei zile, totuş îş alege un minut de singurătate, spre a putea cugeta. El ştie că timpul, nici numele lui, nimic nu adaog, ce haractirul său va siguripsi pe a sa viitorime. El ştie că toată a lui viaţă este o volboră de necunoscute întîmplări, fieşcare zi îi aduce nouă arătări, dar nu aceste întîmplări pot a-l ferici sau a-l împătimi, ce chipul cu carile le primeşte, le întrebuinţază şi le lasă. Cel ce încă aceste nu ştie, acela fără a să folosi au petrecut pănă astăz a sa viaţă.

Înţăleptul să sfătuieşte cu sine însuş cum ar putea mai bine să urmeză în a sa călătorie. El nu uită că, deşi au îmbătrînit, totuş nu au rămas împăcat întru nedejdile sale atîta precum simte că ar putea fi, el înţălege că, oricît cu înadins au cugetat, totuș lucrul cel de căpitenie i-au lipsit, aceea ce ne face adevărat înțălepți, neînfricoșați, care ni apropie de oameni și de Dumnezeu, adecă de adevărata relighie, pentru care să cuvine nu numai a-i cunoaște legile, ce a urma prin faptă și din inimă celor orînduite. Iată că stă înaintea noastră astăz anul nou ca o ursită înhobotată, serioasă și tăinuită în legătură cu sorți necunoscute, ea stă ca trimisul Domnului rostind cuvintele profitului : „Spune acestui popor : așa zice Domnul, eu vă propun calea spre viață și calea spre moarte“. Așa este, calea spre viață și calea spre moarte ; ea să despică înaintea vederilor noastre spre stînga și spre dreapta. Una să cuvine să alegem, timpul necontenit ne mînă și ne pripește.

Mii călăuzi ne încungiură, unii ne îndreaptă spre dreapta, alții spre stînga. Despre o parte credința și înțălepciunea, și senzualitate despre alta ; amîndoauă ne minesc fericire, amîndoauî ne cer oarecare jertve. Înțălepciunea și credința ne zic : „Cele de față jertvește-le viitorimei; atunce toate faptele cele bune, toate meritele și mulțămirea cea mai curată vor fi pentru tine“. Deșertăciunea și senzualitatea zic : „Cele viitoare le lasă pentru cele de față și vei săcera zile de bucurie“.

Așa stau înaintea noastră binecuvîntarea și blăstămul. Să cuvine a alege. Mulți ani am început fără asemene luare-aminte, fără îngrijere am viețuit precum ni să înfățoșa. Dar oare viața am gustat-o fără părere de rău ? Iată că și astăzi te tînguiești că încă nu ești fericit, că-ți lipsește mult încă spre a fi împăcat ; oare a cui este vina ? Domnul au zis : *„Iată calea către viață !“* Dacă ai hotărîre de a călca pre ea, atunce fii sigur de o statornică fericire.

Pășind pre această cale, să nu nădăjduim *decît numai acel noroc pre carile să-l putem cîștiga prin o dreaptă lucrare.* Această nedejde rareori ne va amăgi. Virtuțile ce le vei plini aduc și în astă lume a lor rod. Deprinderile cele răle, metehnile de care ne vom lepăda ni vor împăca cu acii carii ne urăsc. Însușirile cele bune, dorința a folosi pe alții fără interes personalnic, sîrguința de a vorbi despre toți de bine vor dizarma pe dușmanii noștri și vor însufla dragoste în acii cu carii avem a face, căci în ce altă razămă norocul? În aceea ca să fim mulțămiți cu noi însuși și să cîștigăm binevoința tuturor oamenilor buni.

Să socotim că timpul este un ogor neprelucrat, pe carile nu răsare nici fericire, nici nenorocire. Nouî să cuvine, cu a noastră mînă, a-l ara și a-l sămăna. Ceea ce vom sămăna, vom și săcera. Iar dacă ni să va tîmpla o fericire neașteptată, aceasta va fi noauă dovadă cît de îmbielșugat este harul Domnului!

Pre acea cale *nu te teme pre mult*. Teama despre rălele viitorimei este în sine răul cel mai mare. Tu vei pătimi mai mult de ea decît de răul carile ar putea să te împresoare. Tu vei învenina a ta sănătate și vei omorî plăcerile care încă ț-ar putea zîmbi.

Frica cea mare orbește pe om și-l trage în smintele. Nu socoti că teama și îngrijirea sînt rodul înțălepciunii. Înțălepciunea este liniștită, ea să bucură de acel de față minut norocit și prin nedejdea viitorimei înfrînează spaima. Lin plutește corăbierul pe valurile mării, bucurîndu-să de săninul soarelui. Oare cuvini-să a să teme de furtuni și de sfărmare atunce cînd toate-i merg bine? Dar îndată cînd ceriul să înnourează, cînd furtuna cea turbată întartă apele mării, cînd i să rump vîntrele și acufundare înfrișocată îl amenințază, atunce spaima lui i-ar grăbi peire. Însă plin de încredere în Dumnezeu, carile l-au adus prin mările cele mai depărtate, corăbierul adună cele de pe urmă a sale puteri, să luptă cu vîntul și cu apele și prin înțălepciune scapă de primejdie.

De aceea, *nu te teme pre mult*, ci, dacă pănă acuma nu ai fost de tot fericit, cugetă : *toate să schimbă*. Dacă te afli în o stare desperată, îmbărbătește-te ; cu bună samă nu va rămîne tot așa precum este. Oare, din cîte ai văzut, n-ai înțăles vecinica schimbare a lucrurilor? Nu este statornică fericire pre pămînt, dar nici asemene nenorocire. Di ce să ne întristăm cînd apune soarile ; în urma nopții oare nu va răsări o altă zi? Și cînd ai pierde toată bucuria vieții, tot încă nu vei însărăci, căci izvorul bucuriei și a harului, bunătatea dumnezeiască, încă n-au lipsit de pe pămînt. Dacă moartea ț-ar fi răpit vreun odor, inima să nu să întristeză purure pe mormîntul unui iubit răposat! Călătoriule cătră vecinicie, tu te înaintezi cu povățuirea Domnului spre întîmpinarea persoanei ce ai pierdut-o ! Dacă poate nedreptatea omenească, dacă răutatea inimilor crude te-au asuprit, dacă focul armelor ț-au răpit toată avuția, nu pierde nădejdea ; o dreaptă ființă domnează preste noianul stelelor, ea au numărat și lacrămile tale.

Precum omul, așa și statul are pătimirile sale și pe dușmanii săi, dar acel mai înfricoșat este răul carile darmă unirea și armonia publică ; dizbinarea din läuntru țintește cătră sfărmarea fericirii. Deci tot omul căruia drag este a fi mădular unii patrii ce are să se învrednicească de stima altor nații, acela carile dorește a meritarisi facerile de bine ce-i sînt hărăzite, acela căruia este scumpă chiar casnica sa fericire, lucru ce nu să poate înființa fără fericirea patriii, acela să adaogă toate a sale puteri spre întemeierea armoniei soțiale. Cătră aceasta să se sîrguiască fieșcarile, căci înțălepciunea individuală alcătuiește înțălepciunea nației, și de la a patriei fericire derază fericirea fieșcăruia.

Inima cea îmbunătățită este organul fericirii noastre ; dar nu socoti că ai inimă bună, dacă cunoscuților și familiei tale nici prin faptă, nici prin gînd n-ai făcut vreun rău, căci așa și acii morți ar fi buni, nimăruia făcînd vreun rău. Nu, tu nu ai inimă curată, pănă cînd știi că n-ai făcut aproapelui tău atîta bine cît ai fi putut face. Inima ta nu-i curată, pănă cînd înveți pe alții virtute și nu o plinești însuși. Inima ta nu este curată, pănă cînd nu te sîrguiești a folosi pe toți cii cu carii ai a face, cînd sara nu poți a-ți aduce aminte că ai agiutat pe cineva, că i-ai făcut vreo bucurie, deși cu jertvirea interesurilor tale. Atuncea, inimă evlavioasă, înalță-te în toate zile, adună toată vîrtutea, ca să pășești pre calea vieții ! Cînd soarta nedreaptă te va mîna cătră rîpa peirei, cînd, cu norocul cel nestatornic, prietinii cii necredincioși te vor părăsi, cînd singură durerea te va întovărăși, atunce în mijlocul lacrimilor tale vei vedea pre Domnul, carile nu te va părăsi, ci te va întări.

Cu aseminea simțiri să începem acest an nou. Poate că ni va aduce întristare și sărăcie ; pre aceste cu creștinească bărbăție să le suferim. Iar dacă acest an va aduce fericire mie și la al miei, atunce să o gustăm cu înțălepciune și cumpenire ; această să nu ne facă mîndri, căci cunoaștem prefacerea lucrurilor lumești.

Dar cînd acest an ar ave să fie pentru mine anul de pe urmă, eu prin fapte creștinești să mă sîrguiesc ca să fie și anul nașterii pentru o altă viață. Atunce, dar atunce, o, suflete nemuritoare, cînd va agiunge minutul cel mai frumos a nașterii de nou, care aice pe pămînt moarte, iar în ceri deșteptare să cheamă, atunce voi sta în fața Domnului.

Te voi vedea cungiurat de mirare și dragoste nerostită. O, ce bucurie ni să înfățoșază întru apropiere îndeplinirei mele ! Tainile lumii să dizvălesc înaintea ochilor miei și mă voi simți pătruns de fericirea căria nu pot afla un nume. Eu te voi vedea făcîndu-mă mai îndeplinit, ca o părticică a universului nemărginit, urzit spre deplinire, la care pe pămînt nu am putut agiunge.

A lumelor Părinte, învrednicește-mă a mă închina ție în fața luminei celor fericiți, unde nenumărate cete a nemuritorilor înalță viers de bucurie, unde pre o cale stelită să pot vedea de nou sufletele cele mie mult iubite, ce înaintea me timpuriu s-au înălțat !

O, cugetare, înfrînează zborul tău cel pre sumeț și în a ta neputință laudă pre Domnul ! Ce am fost până acuma, cît de abătut de datoriile mele în trecutul an, cum să privesc cătră ceriul, cum să nădăjduiesc acele mai pre sus ? Doamne, agiută-mă să am o inimă curată, pătrundi-mă cu virtutea sfîntului tău duh, să nu obosăsc a mă îndeplini eu însum și a mă curăți de toate răle deprinderi ! Ca un om nou, om mai bun să întru în acest *an nou ;* ferice de mine de voi putea birui, de voi agiunge la scoposul mieu ! Ferice de mine, cînd pe patul morții voi putea cu sănină frunte zice : „Ferice de acii cu inimă curată, că ii vor vedea pe Domnul !“

NOAPTEA ANULUI NOU

Noaptea trecută, un om de șesăzăci ani era la fereastră ; ochii cii întristați rădica către bolta cerască, în care plutea stelele brilante ca florile cele albe de nufăr asupra luciului unei ape line ; uneori țîntea vederile sale pe pămînt, unde nime nu era ca el într-atîta lipsit de bucurie și de răpaos, căci nu era depărtat de mormînt, către carile coborîsă șesăzăci de trepte. Din timpul cel frumos a tinereților sale nu i-au fost alta rămas decît zmintele și mustrări de cuget. Sănătatea lui era struncinată, sufletul era deșărt și obosit, inima sa amărîtă de părere de rău, și a sale bătrînețe era pline de dureri. Atunce zilele tinereților sale s-au înfățoșat înaintea sa și-i aducea aminte acel minut sfințit cînd părintele său îl pusese la răspintenea acelor douî drumuri, din care unul duce la o țară liniștită și ferice, acoperită de mănoase săcerișuri, luminată de un soare ce este purure sănin și răsunător de o dulce armonie, cînd celalant drum duce la lăcașul întunericului, la o vizunie din care nu să mai poate ieși, plină de șerpi și de venin !

Aleu, șerpii să acăța de inima sa, buzile sale să spurca de venin, încît el au înțeles în ce loc să afla. Atunce au înălțat ochii săi către ceri și cu spaimă necuvîntată au strigat : „O, tinereților, înturnați-vă ! O, părintele meu, du-mă încă o dată la intrarea vieții, pentru ca să pot alege în alt feli !“ Dar nici tinerețile sale, nici părintele său nu era ! El au văzut o stea căzătoare trecînd cu repegiune pe ceri, legănîndu-să şi stîngîndu-să. „Iată aşa sînt şi eu“, zis-au, şi spinuri ascuţite de pocăinţă i-au străbătut mai mult inima.

Atunce ş-au adus aminte de toţi oamenii ce sînt de a lui vîrstă, atît de acii pe carii au cunoscut de aproape cît şi de acii ce nu-i cunoştea, carii petrecusă tinereţile cu dînsul, carii acum, răspîndiţi pe faţa pămîntului, să purta ca buni părinţi, ca prieteni adevărului, a virtuţii, şi carii în linişte, fără a vărsa lacrimi, petrecea această întăi noapte al anului. Sunetul clopotelor, ce serbează pe acest întăi pas a timpului, din înălţimea turnului bisericii au răsunat la urechea sa ca un cîntic evlavios. Acest sunet i-au adus aminte de părinţii săi, de urările care ii făcea pentru el în această zi sfinţită, de învăţăturile care ii înnoia şi care sfătuiri nenorocitul lor fiu niciodineoare nu au urmat şi de care niciodată nu s-au folosit. Împovărat de durere şi de ruşine, el nu mai poate privi cătră acest ceri sub carile trăia părintele său, încît au ţîntit pe pămînt obosita sa vedere. Lacrimile au rourat din ochii săi, ele au căzut pe omăt, de care să acoperea pămîntul ; au suspinat şi, nevăzînd nimic care ar putea să-l mîngîie, „ah, înturnaţi-vă, tinereţilor, au mai strigat, înturnaţi-vă !“ Şi tinereţile sale s-au înturnat, căci toate aceste era numai un vis carele i-au fost tulburat acea întăi noapte al anului. El era încă tînăr, numai greşelile sale era adevărate. Atunce au mulţămit lui Dumnezeu că tinereţile sale nu i-au fost trecut şi că au putut părăsi calea necuviinţei, spre a urma acea a virtuţii, pentru de a întra iar în ţara cea lină, coperită de mănoase săcerişuri.

Înturnaţi-vă cu dînsul, cetitorilor mei, şi voi cîţi ca el v-aţi rătăcit. Acest înfricoşat vis fie de acuma giudeţul vostru, dacă odineoare, împovoraţi de durere, veţ fi nevoiţi a striga „înturnaţi-vă, frumoaselor tinereţe !“, că tinereţile cele dorite nu să vor mai înturna.

FERICIREA UNUI TRAI RETIRAT (TRAS DEOPARTE)

Fericit este astăz acel om carile, în loc de a umbla pin lume, trăiește departat de oameni ! Ferice de acela carile nu cunoaște nimic dincolo de orizonul său și pentru carile chiar satul cel învecinat este o țară străină ! El nu au lăsat inima sa la oarecare persoane iubite, pe care nu le va mai vedea, nici numele său în discreția (giudecata) celor răi. El crede că nevinovăția lăcuiește în cătune, cinstea în palaturi, iar virtutea prin temple. Toată a sa laudă și a sa relighie le întrebuințază a noroci pe acii ce încungiură pre el. Deși în grădinile sale nu vede nici poamele Asiii, nici adumbrirea Americii, totuș cultivează plînte care sînt bucuria femeii sale și a fiilor săi. El nu are nevoie de arhitectonice monumente pentru de a face mai evghenis al său peisaj (privirea cîmpului) ; o arbure (copaci), sub a căria umbră au răposat odineoare un om virtuos (îmbunătățit), îl umple cu înalte aduceri aminte, plopul de pin păduri i înnoiește în minte lupta lui Eraclis, iar frunzile de stejar, cununile ce să împărțea la capitolul Romei.

Cultura grîurilor i înfățoșază multe alte asămănări cu viața omenească : umbrile lor fac cunoscute ceasurile zilei, a lor creștere anutimpurile cele repede, și anii săi cii fugători i numără prin săcerișuri. El nu să teme, ca pe la politii, de Imeneul (însoțire) necredincios sau de o familie pre număroasă.

Ostenelile sale purure să întrec de facerile de bine a naturei. Îndată ce soarile agiunge în zodiacul vergurii (avgust), el adună a sa familie, pe ai săi fii, cheamă pe vecinii săi și din zor de zi întră cu dînșii cu săcerea în mînă în grîul cel copt. Inima-i saltă de bucurie văzînd înmulțîrea jărbiilor și pe copiii săi dănțuind în giurul lor, cununați de albastrele și de flori de neghină. Giocurile i aduc aminte acele a tinereților sale și suvenirul (aducere-aminte) a părinților celor îmbunătățiți, pre carii nădăjduiește a-i vede o zi în o lume mai norocită ! El nu-i la îndoială cum că este un Dumnezeu, la vederea acestor săcerișuri și la dulcele epohe care le înnoiește în a lui aducere-aminte, și i mulțămește că prin un șir necurmat de binefaceri au legat soțietatea trecătoare a oamenilor. Cîmpuri florite, măreațe și freamătoare păduri, rîurilor spumioase, sălbatice stînci, numai de singura turturică cercetate, drăgălașe singurătăți care ne fărmăcați prin dulce conțerturi, ferice de acela carile va putea rădica hobotul ce acopăr a voastre ascunse frumusăți ! Dar mult mai ferice de acela carile le va putea gusta în pace pe a părinților săi moștenire.

OMUL LITERAT

De cînd soarta, românilor favorisitoare, au deschis căile pe care au a păși pentru de a agiunge la scopul dorit a civilizațiii, mulți tineri, însuflețiți de o vrednică de laudă dorință, ostenesc în deosăbite ramuri, cu țintire de a înavuți limba și ideile compatrioților. În unii să descopere talent, în alții numai buna plecare, în puțini fondosul cel clasic neapărat pentru nemerirea țintirii lor. Grăuntea, mai nainte de a putea fi sămănată, au costisit multă sudoare ostenitorului ! Sfezile și controversile asupra formelor limbei sînt intempestive și însorb timpul prețuos a acelor autori carii, cu însărcinarea traducerii din limbi străine, să par îndatoriți a aduce pe românie străine idiotizme și construcții, încît din asemene fabrici au început a naște bastarduri, pre carii totimea nației necunoscînd, nu le va putea priimi de ai săi fii adevărați. Fondosul limbei noastre, ce pe aiure să caută, să află în sfînta Scriptură, ce este de toți românii înțăleasă ; această să se păstreze curată și întreagă, ca singura legătură ce unește încă pe românii dispărțiți în staturi deosăbite, și cătră aceasta adaogă-să îmbunătățirile cerute, după un metod simplu și care s-ar cuveni a să legiui de un giudeț *amfiction* ce să poate închega din gramaticii români a Transilvaniii, a Țării Românești și a Moldovei. Doritori de a vedea așăzată cultura neamului românesc pe trainice temeiuri, noi împărtășim aice portretul și însușirile omului literat, pe care să aibă totdeauna tinerii noștri de model întru a lor țintire.

Omul literat este acela a căruia meserie îl îndatorează a cultiva a sa minte spre a putea spori cunoștința altora. În această ambiție să mărginește toată a sa lucrare și interesul pe carile alți oameni împraștie preste deosăbite obiecte.

Ambițios de a înmulți ideile sale, el le caută păn prin veacurile antice, cercetează monumenturi și scripte, pentru de a culege, preste urmele uneori șterse, sufletul și cugetarea oamenilor celor mari din toate veacuri și țări. El vorbește cu dînșii în a lor limbă, a căria odoare întrebuințază pentru de a înavuți dialectul patriii sale. El petrece culegerea literaturei străine, cu a căria esență înfrumusățează literatura națională.

Înzăstrat de aceste norocite organe, care ne fac să iubim cu împătimire tot ce este frumos și adevărat, el lasă capitilor celor mărginite osteneala cea în zădar de a supune la această măsură și formă toate talentele și toate haractirile, cînd el culege din deosăbirea cea îmbelșugată feliurite mijloace a naturei pentru de a încînta (a disfăta) pe oameni, a-i lumina și a li fi de folos. Cîte să fac în lume bune și folositoare nu sînt pentru el perdute.

Pentru o asemene ureche sună armonia poeziilor lui Virgil, a lui Tasso și a lui Rasin, pentru asemene sentiment Tacitus au aruncat înfricoșate scîntieri pe inima tiranilor, cătră dînsul să adresază Monteschiu cînd apără dritul omenirii, Fenelon cînd împodobește virtutea. Pentru el fieșcare adevăr este o izbîndă și fieșcare capodopera o plăcere.

Deprinzîndu-să a să folosi atît din a sale reflexii, precum și din acele a altora, el nu va fi nici singur în singurătate, nici străin în soțietate. Cu un cuvînt, oarecare va fi a sa îndeletnicire, el cu un pas măsurat pășește în lumea cea cugetătoare a speculațiilor matematice, sau că să rătăcește în lumea cea înfărmăcată a poeziii, au că înduieșește pre oameni pe sțenă, sau că învață prin istorie ; aducînd la templul artelor a sale pîrgi, el nu va căuta de a coborî pe concurenții (rîvnitorii) săi în a sa cale, nici va defăima lucrările altora pentru de a înălța pre ale sale. Ochiul său, nespăriet, nu-l va întoarce de la triamvul altora; glasul faimei (laudei) nu va fi pentru sufletul său un neplăcut sunet și în loc, ca neastîmpărata mediocritate (cii cu puțin talent), să geamă pentru toate aceste sporiuri, pentru că înaintea ochilor ei să strîmtorează neîncetat cîmpul geniii, adevăratul om literat, petrecîndu-l cu un ochi mai sigur, va vedea că rămîn lui îndestule prilejuri de a înălța acolo cîte un monument și de a putea cuprinde vreun loc!

MEDITAŢIA UNUI ÎMBĂTRÎNIT POET

Va veni ziua în care să va stinge focul vinelor mele, în sînul meu va lăcui iarna, fulgii cii albi îmi vor împresura tîmplele și negurile vor întuneca ochiul meu. În mormintele cele așezate zac prietinii ; numai eu am rămas, ca un sînguratic spic pe carile săcerătoriul au uitat a-l tăie ! Un nou neam au răsărit, cu nouă dorințe și idei nouă ; plin de mirare aud numi nouă și versuri nouă ; sunetul numirilor celor vechi au trecut, precum m-am trecut și eu însumi ; poate că sînt de puțîni cinstit, de mulți defăimat și de nime iubit ! Şi iată cătră mine săltînd vin tinerii cii cu înflorită față și în mîna mea cea tremurătoare puindu-m harfa îm zic : „De mult ai tăcut, bătrînule ! En cîntă-ne iar versuri despre visurile juniii tale !“

Atunci apuc harfa, plăcerile și durerile cele vechi să trezesc, negurile pier, lacrimile răsar iar din ochii mei cii stînși, în sînul meu să răsprimăverează, tonuri dulce a duioșiii tremură de pe coardele harfei, iar mi să înfățoșază rîul cel galbîn, palaturile de marmoră, zînele cele frumoase, și cînt versuri de Italia !

Acesta va fi cînticul meu cel de pe urmă ; stelele mă vor lumina ca în nopțile tinereților mele, raza cea răcoare a lunei îmi va atinge fața și cînticile trecutelor privighitori ca un iho vor răsuna din depărtare ; atunce ochii mei doritori de răpaos să vor închide și sufletul să va înălța ca tonul harfei mele.

O arbure va umbri piatra de pe al meu mormînt; aş fi dorit să fie un dafin, însă acesta nu creşte în patria me! Acolo vor şădea o zi doi înamoraţi; paserea care pe ramuri să leagănă tace, şi arburea me răspîndeşte un freamăt preste fericiţii carii nici nu au un minut de a ceti înscrisul pietrii mele. Dar mai în urmă, cînd tînărul va pierde pe a sa iubită, atunci să va înturna iar la a mea arbure, va suspina, va plînge, va privi la piatra mult şi adeseori şi va ceti înscrisul: „*El au iubit floarea din cîmpul Italiei!*“

MEDITAȚIE PENTRU ZIUA ANULUI NOU

Un atom de pulbere au căzut preste muntele cel înalt, o picătură de apă în ocheanul cel nemărginit, un an au trecut în noianul veciniciei și s-au mistuit; unde, unde-l voi putea afla astăzi? Nepăsători de această luare aminte, cii mai mulți din oameni nu să îndeletnicesc astăzi cu altă decît cu plăcerea zilei, cu facerea și primirea urărilor. Sumețul în floarea sănătăței vede astăzi pentru dînsul în viitorime numai întîmplări fericitoare; fricosul și puținul la suflet împregiurări neplăcute, ce pot fi pentru dînsul mai întristătoare decît cele trecute; pătimașul caută îndărăpt cu durere la șirul zililor voioase a anilor ce au viețuit; mulți sînt carii urzesc planuri de mărire, de puternicie, de înavuțire, și mai tot omul caută în această zi să-ș înmulțască plăcerile, crezînd că bucuriile cu care să va începe anul îl vor însoți cu statornicie în tot cursul acestui period; dişi ii cu adevărat pre adeseori cu asemine idei pot fi înșălați, cu toate aceste lor le place a să face jertve unei bucurii măgulitoare.

Însă șirurile nenumărate ale anilor, cu a lor ispitiri, nu au trecut preste lume fără a lăsa pentru oameni lecții folositoare. Din sînul fieșcăruia an ce au apus răsărit-au cîte o învățătură ce s-au adaos în cartea înțălepciunei. A ei luări aminte ne îndeamnă să aruncăm în această zi, atît de voioasă la părere, o căutătură pe acele două mai însămnătoare momente a omului, adecă a întrărei lui în această viață și a ieșirei din ea, trecînd în acea viitoare.

Cîtă bucurie simţesc părinţii la naşterea unui prunc, precum dimpotrivă amărăciune la curmarea vieţii lui! Dar această plăcere, această a noastră durere, nu este pentru acel născut, nici pentru acel răposat, ce chiar pentru dragostea către noi înşii, carii simţim plăcere în aceea ce cîştigăm şi durere în aceea ce perdim. De am cunoaşte cele viitoare, de am fi în stare a simţi pentru altul dragostea cea neinteresată, apoi adeseori am plînge lîngă leagănul celui din nou născut şi am ferici pre acel din secriul morţii!

Însă norocit este omul că nu cunoaşte a sa soartă viitoare. Preaînţăleptul Urzitor al lumei au orînduit a se ascunde din a sa videre până şi cele ce au a fi în ceasul următori, ca omul, nici tulburat de frică, nici iarăş cu totul fără de grijă, să făptuiască neatîrnat după a sa voie şi cuget.

Anii cu adevărat în a lor repede zbor spulberă ca pe un atom lucrările cele uşoare, cufundîndu-le în noianul uitării; însă faptele cele făcătoare de bine ominirei, ca firul de grîu cel curat al dumnezeiescului cuvînt, răsădit în inimile virtuoase, produc rod însutit de lumină, de agiutor şi de mîngîiere neamului omenesc şi rămîn pre pămînt ca un monument nemuritori, care aduce făptuitorului în cer răsplătire şi pre pămînt binecuvîntare.

DORINȚA FOLOSULUI OBȘTESC

Cetit de p. Gh. Asachi în seanța publică a Academiei,
la 8 noiemvrie 1842.

Ne înmîndrim a purta pe străin prin politia noastră, a-i arăta zidurile cele mărețe, mănăstirile, bisericile, spitalurile și școalele și a-i zice : Aceste s-au zidit din facerea de bine a strămoșilor.

Pe fiii noștri îi aducem înaintea icoanei și a statuei a vreunui bărbat mare și sufletul nostru se înalță în mîndrie, istorisind faptele și viața celor mai nainte de noi, zicînd : Nobilul acela pentru patrie au pătimit moarte în cîmpul bătăliei, celalalt au murit pentru adevăr și pentru păstrarea credinței și a relighiei noastre ; aici un altul, carele au cuprins cele întăi posturi a patriei și au murit în sărăcie, pentru că toate le hărăzea spre binele concetățenilor săi ; iată un altul, carele jertvea averile și plăcerile sale, sîrguindu-să ziua și noaptea a revărsa o lucoare asupra patriei, prin științe sau prin descoperiri folositoare. Auziți glasul popoarelor ! Ele vestesc toată lauda vechimei, cu mîndrie numără faptele eroice a zilelor trecute, ele cîntă în versuri mărirea și puterea strămoșilor, și nici o nație în privirea strălucirei vechimei nu vrea să fie a doua cu rangul.

Ce feli au fost oamenii cei vechi pre carii lăudăm cu atîta entuziasm ? Oare prin ce mijloace le-au fost cu putință a face așa lucruri mari ? Oare bărbații acei mari fost-au de o viță mai nobilă decît a noastră ? Nu avea ii carne și sînge ca și noi ? Ii cu adevărat încă au fost neputincioși și muritori ca și noi și totuși noi astăzi, întru uimirea noastră, trebuie să ne mirăm de faptele și virtuțile lor cele mari și eroice! Fost-au ii doară mai înavuțiți decît noi, de au putut urzi atîte fapte plăcute lui Dumnezeu: mănăstiri, case de adăpost și dănuiri înavuțite pentru săraci, bolnavi, orfani și școale? Nicidecum. Și în zilele noastre trăiesc mulți înavuțiți și totuși nu ne învrednicim a vedè din partea lor niscaiva fundații în folosul obștilor, a vreunei politii sau a țărei. Oare strămoșii noștri era mai înțelepți, mai pătrunzători și mai învățați decît ce sîntem noi astăzi? Nicidecum, pentru că științele epohei de astăzi au întrecut cu foarte multe grade pe acele a vechimei.

Poate că oamenii veacurilor trecute avea mai mare plecare cătră relighie și virtute decît noi? De la începutul lumei, iară mai ales de la întemeierea relighiei cei adevărate, oamenii era deopotrivă însuflețiți de evlavie cătră relighie și de iubire cătră virtute, dișí este știut că nu toți se afla tot în acel grad de cultură. Cu adevărat este netăgăduit lucru că strămoșii noștri ne-au întrecut cu acea singură virtute ce se cere la sprijinirea și înflorirea folosului obștesc, a relighiei, a cetățenilor și a patriei, cu acea virtute zic prin care tot însul se sîrguia mai mult pentru familia sa decît pentru persoana sa, mai mult pentru binele public a patriei întregi decît pentru acela al obștiei sale.

De unde se trage ticăloșia timpurilor noastre? De unde cură necontenit rîul meseriilor vătămătoare tronurilor? De unde lîngezirea relighiei? Au nu de la nesimpatia oamenilor trăitori tot într-o politie? Acest izvor de ticăloșie în care suspină lumea zace în lăuntrul inimei omenești și se numește *interes* și *egoism*.

Egoismul este veninul carele roade legăturile cele sfințite ale prieteniei și a familiei, unde adecă tot însul este numai pentru sine însuși și nimene pentru toți; el este veninul carele desparte mădulările obștiei și a trupului unui stat de cătră olaltă și desface nervele care ar trebui să-l ție întrunit. Egoismul ne îndeamnă a ne osteni pentru lauda noastră, iară nu pentru aceea a patriei. Egoismul înalță pre cei lingușitori, iară pre cei îmbunătățiți cu sufletul îi lasă umiliți în pulbere. Egoismul desprețuiește măsurile cele înțelepte, ce ar putea mîntui patria de perzare și i-ar putea da de nou virtute și strălucire. Interesul și egoizmul dizbină popoarele și pre oameni de către olaltă, face mai adîncă rîpa ce desparte deosebitele clase a soțietății și ațîță flacăra urîciunei reciproce. Egoismul ne face nesimțitori pentru cinstea și vînta patriei, el numai este pricina de unul și altul nu se îngrijește, așadară nici unul pentru toți, nici toți pentru unul, dară tot însul numai pentru sine, făcîndu-ne cu totul nesimțitori la orice nenorocire publică, dacă nu se atinge de interesul nostru.

Au ne putem mira de căderea națiilor atunci cînd interesul particular sapă temelia statului? De mirat este dacă politiile odineoară strălucite se darămă atunci cînd lăcuitorii petrec între sine nu ca o familie, dară ca niște sihaștri egoiști, cînd familiile strălucite se acufundă, cînd interesul dizbină rudeniile între sine, făcînd a se rușina de cei săraci și a zavistui pre cei înavuțiți? Numai nenorocirea cea aspră ne face frați, numai ea ne învață cum trebuie a ne îngriji și a lucra toți pentru unul și unul pentru toți și ca, cugetînd pentru noi înșine, niciodată să nu aducem obștia în primejdie de peire. Însuși dușmanii, văzînd că corabia ce se poartă de valurile mărei cei înviforate este aproape de sfărîmare sau acufundare, întind mînă de agiutori unii altora și, întrunindu-se laolaltă, lucrează toți pentru toți.

Învieze dară iarăși în sînul nostru dorința folosului obștesc, ce de furtunile politice s-au fost mînat de pe orizonul patriei. Întoarne-să iarăși între noi virtutea aceea ce ne aduce mirare prin faptele strămoșilor, povățuită de mîna cercărilor; numai ea va sprijini zidirea cea măreață politică și soțială ce prin favorul Proniei s-au înălțat. Dorința folosului obștesc este o aplecare necontenită de a contribui, pre cît ne iartă puterile și împregiurările, la folosul, mulțămirea și cinstea patriei, a politiei și a familiei noastre.

Vederat este că acolo unde toți cetățenii sînt însuflețiți de ideea folosului obștesc nici unul nu poate fi nenorocit, căci binele ce-l face unul spre folosul celorlalți se revarsă înmiit asupra lui, pentru că în ce chip lucrează el pentru toți, în acel chip toți iarăși pentru dînsul. Cel ce voiește să fie folositori obștiei, trebuie să aibă mijloace spre a putè agiuta pre alții, trebuie să cunoască chipul, însă nu trebuie să aștepte numai agiutori de la alții, ci și singur să lucreză, agonisindu-și de o parte cunoștințe teoretice și practice, iară de altă parte înțelepciunea de a se ști folosi de aceste întru strîngerea averilor, fără vătămarea moralului. Cu cît mai multe cunoștințe și averi are omul, cu atîta mai mult se poate face folositori. Cînd zicem : să fii obștiei folositori, nu se înțelege : uită-te de tot pre tine, părăsește-ți interesurile tale, îngrijește-te numai pentru alții, ci în acest îndemn se cuprinde : năzuiește a-ți cîștiga mijloace materiale și morale spre a putè fi folositori familiei și patriei, căci fără asemene mijloace numai sarcină ești soțietății ; nu socoti că fără învățătură și mijloace materiale ai putea fi cîndva folositori. Amar de dezinteresarea ce se razemă pe trîndăvie și pe o dorință nelucrătoare !

Acela nu învredniceşte numele de dezinteresat, carele, contribuind în ceva la binele obștesc, așteaptă vreun interes sau bani, ci acela carele, povățuit de prințipia aceea înaltă a relighiei : *„ce face dreapta ta, să nu știe stînga“*, nici un interes și nici o mulțămire nu așteaptă pentru ostenelele sale puse întru înaintirea binelui obștesc.

Artizanul, neguțitoriul, dregătoriul și astronomul nu se ostenesc numai pentru sine, dară și pentru alții, ii însă cu aceasta încă nu se învrednicesc de cunună ; măiestria deci și însărcinarea lor poate fi folositoare, fără a se putè numi ii dezinteresați. *„Nici o virtute nu se cumpără cu aur !“* Dezinteresul cuprinde o prosforă pentru binele obștesc, pentru că nu este virtute care să nu fie unită cu o învingere de patimi și cu o jertvă de averi și de liniște ; virtutea este o luptă de bunăvoie împotriva tuturor pedecilor ce ar sta în calea înflorirei și a întăririei binelui obștesc.

Nemurire vouă, bărbaților străluciți a vechimei, carii v-ați jertvit pentru binele patriei, v-ați ostenit pentru luminarea omenirei ! Numele vostru strălucește pururea înaintea lui Dumnezeu și în aducere-aminte a oamenilor. De asemene acest așezămînt, pentru a căruia înființare serbăm ziua de astăzi, va învrednici numele strălucitului său *fundator* și, după veacuri, urmașii se vor înmîndri de ostenelele conlucrătorilor şi de folosul ce se va răvărsa asupra lor.

Adevărul este că toţi nu pot să fie mari, nici faptele tuturor încă nu se pot socoti de pilde mari, şi aceasta din pricină că nu toţi au mijloace şi prilejuri favorisitoare întru făptuirea lucrurilor celor mari. Cu toate aceste, în sfera sa tot însul poate lucra dupre legile înţelepciunei şi a moralului, iară în relaţiile soţiale a face purure bine, a se arăta neinteresat şi, prin urmare, dacă nu de nume mare, cel puţin de un nume bun a se învrednici. Ocaziile de a lucra cu chipul acesta sînt nenumărate. Aşa, de pildă, cînd în stăruirea ta de a căpăta vreo dregătorie publică vezi că unul dintre candidaţi te covîrşeşte în multe priviri, trage-te cu modestie înapoi, căci acela va lucra cu mult mai bine decît tine în priinţa patriei, iară ţie-ţi va putea da pildă de urmare la împlinirea datoriilor patriotice. Aşa, făcîndu-să vreo întreprindere ţintitoare cătră întemeierea binelui obştesc şi a cinstei patriei tale, apucă-te de lucru cu bucurie şi ajută dupre putinţă. Nu întreba : cine va face, cine este acela carele va începe, ci întreabă ce este de făcut.

Di se află patria în nevoie şi în primejdie, atunci ai prilej de a-ţi arăta inima. Egoistul caută să scape, iară patriotul să se împărtăşască de primejdiile ei, pentru ca să o mîntuiască prin unire şi statornicie.

Marinimia nu este vreun strein nemernic cu carele niciodată nu te-ai putè întîlni ; ea este o virtute cu care totdeauna putem străluci, numai de vom voi, fiind mai ales lăudată şi recomendată încă şi de cărţile cele sfinte. Lucrează deci şi osteneşte dupre puterile ce ai şi cu mijloacele ce le stăpîneşti ; di nu ai avere, acest aşezămînt este menit a te înavuţi cu ştiinţă şi cu talent. Nu aştepta să vie prilejul, dară singur caută ocaziile de a putè lucra împreună cu alţii pentru binele şi lauda patriei.

Niciodată nu va fi bun patriot şi cetăţan acela carele pre lîngă toate ştiinţele sale nu va învăţa şi de a se face obştiei folsitori, a asculta de legi şi de domnitoriul ţărei ; nu va fi următori poruncile lui Dumnezeu acela carele, precum Dumnezeu pentru toată lumea, el ca om, în cercul cel îngust a lucrărilor sale, nu va făptui pentru binele obștesc; acela va purta în sînul său o plăcere cerească, carele va fi multor făcători de bine cu jertvirea sa cea personală.

Dorința deci de a ne putè face folositori concetățenilor noștri să ne fie pururea ca un luceafăr călăuz prin întunericul vieței. Împlinirea acestei îndatoriri, poruncită de relighie și pilduită de toți filozofii cei adevărați și de toți bărbații cei mari, va întemeia și va spori binele statului public și a familiilor noastre și ne va mîngîia în minutele cele de pe urmă a vieței, cu încredere că *„aici pre pămînt nu am trăit în zădar“*.

ANOTIMPURILE VIEȚEI OMENEȘTI

Viața omenească, ca un munte, are două coaste : pe una ne suim plini de junie și de nădejde, agiungem pe culmea sa și, în vîrtutea vîrstei, mîndri de înălțarea la care am agiuns, stăm acum un minut ; apoi, împinși de brațul cel puternic al timpului, sîntem nevoiți a deștinde [1] pe cealaltă coastă, care, fiind mai repede și mai lunecoasă, iute ne aruncă în mormînt.

În astă cale îndoită la cîte metamorfoze (prefaceri) este omul supus ! Oare cum să cunoști tot pe acel om în ființa cea jună, cînd surîde și se gioacă la întrarea căii, și în acel bătrîn întristat carele, obosit, își dă sufletul la capătul călătoriei sale ? Prin cîte prefaceri au trecut el între aceste două capete opuse ale vieței ! Anul are mai puține schimbări, timpurile mai puține prefaceri. Putem zice că trupul nostru și mintea să schimbă din ceas în ceas ; din ceas în ceas creștem, ne întărim, spre a ne veșteji și a peri cu o repegiune deoptrivă. Sufletul nostru, pe rînd deschis la toate poftele, la toate dorințele, la toate patimele, niciodată nu se asămănă cu sine. Ori că se corumpe sau se curăță, omul este în o mișcare necontenită, îmbrățoșînd una după alta toate obiectele lumei, răspingînd astăzi ceea ce au iubit ieri și suspinînd după gustul cel de mîne. Omul este un adevărat microcosmos, adică o întreagă lume mică, oglindă vie în care se răsfrînge icoana urzirii întregi, al căreia el este minunea cea mai frumoasă.

---

[1] A coborî, cuvînt din o psaltire veche, tipărită la 1568 (Gh. A.).

Pruncul deschide ochii săi la lumină ; mai nainte se deșteaptă sensurile sale și poftele materiale sînt acele întăi semne ale vieței ; clironomul omului se tîrîie pe pămînt ca fiara necurată care caută prin tină nutrețul său. Urzitorul viitori de lucruri mari încă nu se poate ținea drept pe acest pămînt preste carele va domni ; el plînge, umple aerul de bocete ; împlîntat de tot în cele materiale, caută fără a videa, ascultă fără a auzi ; nu cearcă alt sentiment decît a foamei, se satură și adoarme pe sînul ce l-au alăptat. Dar iată el începe a cunoaște pe mama sa, pe fața sa iată începe a se forma surîsul cel dulce, gura începe a compune sunetele vorbei omenești. Peste cîteva luni îl vei videa cercînd umbletul cel clătinitori, îl vei auzi pronunțînd silabe și cuvinte. Cea întăi scînteie au lucit în crierii lui ; înțelegerea omenească însuflețește astă plîntă simțitoare ; el simte și începe a înțălege cele ce vra, el simte nevoia și o poate orîndui. Apoi, ușurîndu-se de fețele sale, vioi și neferecat în mișcările lui, ascultînd capriția sa, ușor ca o pasere, pruncul formează cele întăi giucării.

A doua vîrstă cu un capăt se ține încă de pruncie, cu altul se atinge de junie. Pruncul carele crește au perdut vioșia cea răsfățată, au început a se face sfiit, rușinos ; se pare că deșteptarea înțelegerei, sentimentul cel mai lămurit și mai sigur al vieței i aduc oarecare mirare, care îl turbură. Supus și plecat, el urmează învățăturile altora, ascultă direcția ce-l informează, el este ca o ceară moale pe care o frămînți între degete și căreia-i poți da orice formă vei voi. Simbolul lui este dulceața și blîndețile mielului ; curăția inimei, nevinovăția minței aburează din fizionomia sa. Patimele dormitează încă în fundul sufletului său, în carele se cuvine a se grăbi de a săpa cu caractere neșterse cuvintele de *virtute* și de *cinste*, căci mai tîrziu nu vei afla într-însul tot acea plecare de ascultare, și vei fi sigur de a videa sporind semințele ce arunci în mintea lui. Așadară, spre a-l învăța, folosește-te de curiozitatea sa, folosește-te de ținerea sa aminte proaspătă, spre a împlînta într-însa cunoștințe frumoase și bune, și fii încredințat că cele ce se învață în anii juniei nu se uită, ce se păstrează în adîncurile cele mai ascunse ale ființei noastre și după mulți ani se reaflă ca un depozit sfințit, ce n-au putut niciodineoară a se înteri nici de deprinderile noastre cele mai rele.

Iacă vine și junia, vîrstă încîntată, primăvara și floarea vieței, pe care poeții nu ostenesc a o cînta în versurile lor. În acel anotimp inima noastră nu e alta decît dorință, în care chiar și mintea noastră nepărtinitoare se pare că se văpsește de patime vii ; sîngele nostru curge atunce îmbelșugat, mintea se aprinde, noi pășim ca îmbătați de junie. În ochii noștri purtăm flacăra sufletului nostru ; răsuflînd cu îmbuibare aerul, peptul nostru se rădică și se umflă. Vîntul ce suflă în părul nostru și freamătă pe lîngă tîmple ne umple de nădejde, de curaj și de necunoscute dorințe ; se pare că suflarea lui străbate pănă în năutru și întartă patimele noastre. În asămănarea cerbului, carele pasă în sărituri și prin repegiune scurtează calea sa, am voi să luăm în zbor cariera vieței ; în asemănarea paserei tinere, simțim crescînd aripele noastre, aripele vieței, precum zicea Platon, pe cînd ne însuflețează o dorință secretă de a agiunge la planurile cele curate și înalte, unde videm vulturul legănîndu-se sub focurile cele arzătoare ale soarelui. Acum toate ideile nobile, toate sentimentele marinimoase ușor nimeresc calea inimei noastre. Junia, uneori nemintioasă, păn și nebună, deseori criminală, caprițioasă, nestatornică, gata a părăsi ceea ce iubește, și mîndră, deși plină de sminte, totuși junia este vîrsta cea minunată, în care interesele cele îngiosite nu au nici o înrîurire, unde patimile cele înghețate ale egoismului nu amorțesc instinctul nostru și în care nu putem a ne opune la sentimentul curat. Filozoful Aristoteles ni face următoarea icoană despre junie : „Dorințele junilor sînt puternice, dară nu au rădăcini adînci și samănă cu foamea bolnavilor. Îi iubesc lauda și învingerea mai mult decît avuția ; natura lor le încinde și produce asupra lor aceeaș lucrare ce și vinul asupra unui om beat. Ii trăiesc numai întru nădejde, pentru că nădejdea țintește la viitorime precum aducere-aminte la trecătorime, încît pentru dînșii viitorul este tot, trecutul un punct ne-nţăles. Sufletul lor este înalt, pentru că nicicodinioară nu s-au ovelit de mizeriile vieţei."

Ista este un period al vieţei. Omul cel june se apropie de marginea bărbăţiei, el nu mai are lucoarea cea proaspătă a juniei, pe care poeţii o alăturează cu ceaţa ce învăscă persicile, dară fizionomia, în locul graţiilor perdute, cîştigă o nobleţă, ochirea sa mai puţin brilantă este mai însuflată. Atunci cu seriozitate începem a ni îngriji de soarta vieţei, atunci himerile noastre a juniei cei întăi, plăcerile cele trecătoare, împătimirile cele nebune şi sterpe, în care mistuim înfocarea noastră cea de douăzeci de ani, ni se par ca nişte giucării copilăreşti, ca nişte cheltuiele necumpenite de însuşi noi. De acum înainte ni trebuiesc obiecte mai solide, mai temeinice, spre a mulţămi cererile minţii noastre, pentru de a împăca dorinţele inimei ; rangurile, averile şi laudele, aceste sînt obiectele cele nouă care ne îndeamnă. Cu ambiţie ne aruncăm în toate carierile, nu pentru de a cerca puterile noastre, ce pentru de a smulge preţul din mînile propăşitorilor, deznervaţi din o posesie pre îndelungată. Unii se aruncă pre cariera muzelor, altul urmează fortunei, adică norocirei de arme, zînă nestatornică, care despreţuieşte pe cii bătrîni, precum zice un împărat mare, şi, înălţînd în aer bandiera sa, osteanul pasă înainte, spre a cîştiga vînta lui Alexandru Macedon şi a lui Cesar romanul. Încrezător în sine însuşi, el vede la picioarele sale taurul, simvolul vîrtutei unită cu înfocarea !

Încă un pas şi iacă agiungem la culme. Sosind acolo, omul, în toată coacerea sa, se pare a se răposa un minut în deplină vîrtute a vieţei. Cu o mînă sigură săceră aceea ce au sămănat, de pe arborul vieţei culege poamele cele minunate ce au produs genia sa, curajul şi virtutea, flori brilante ale juniei. Acii din vîrsta bărbătească nu făptuiesc cu acea încredere care se preface în sumeţie, dară nici sînt înfrînaţi de frică ; ii păşesc pe o cale drept mijlocie. Nu dau crezare la toţi, dară nici au o descredere în toţi, nici se îndeletnicesc numai cu acele ce sînt folositoare sau numai de plăcere, ce şi cu una şi cu alta. Feriţi de zgîrcitură şi de împrăştiere, cumpenirea lor nu este lipsită de curaj, nici curajul lor de cumpenire, pe cînd aceste două deosebite însuşimi sînt dispărţite în oamenii juni și în acii bătrîni. Trupul se află în vîrtute deplină de la treizeci până la patruzeci nouă ani. Paremia zice : „Dacă ar ști juneța, de ar putea bătrîneța !“ Vîrsta coaptă știe și poate, știe cît de mincinoase sînt iluziile care dizmiardă neexperiența sa, el știe toate pedecile, toate ciompurile aflătoare pe calea ce trebui să o petrecem, știe amărăciunea ființei, caprițiile norocului și slăbiciunile cele triste ale naturei omenești, toate aceste le *știe* și le *poate* lucra, și cunoștința ce au cîștigat prin daunele sale, amar !, o supune puterii sale ; el întrunește înțălepciunea și vîrtutea și prin ist mijloc este de două ori domn al lumei. El cugetă mai nainte de a făptui și făptuiește numai după ce au gîndit. El este un adevărat împărat, șăzînd pe tronul său, liniștit întru mărirea sa, precum este leul : puternic, marinimos, mîndru ; aratarea omenească pe pămînt este icoana cea mai vrednică și mai nobilă a lui Dumnezeu, carele ne-au făcut întru asămănarea sa.

Dară iacă timpul au răsturnat ornicul său de arină[2] cel neschimbători, iacă se cuvine a părăsi culmea cea brilantă a vieței, unde pașii noștri stătură în faimă, iacă se cuvine a deștinde de pe muntele vieței, urmînd coastei cei opuse la acea care au suit. Alte dăți număram anii prin numărul primăverilor noastre, de-amu le vom număra prin iernele ce vin. Alte dăți fiecare pas ce făceam era ca o nouă propășire, dară de-amu, în loc de a cîștiga, noi perdem și toate decresc în noi cu creșterea vîrstei. Atunci suspinăm și avem părere de rău. Nevrînd, privirea se întoarce îndărăpt și, cugetînd la vîrsta noastră ce au trecut așa repede, întristați zicem cu poeta :

„O, ce v-ați făcut, anilor, ani ai juneței mele ?“

Deștinderea este dintăi nesimțitoare și abia o putem înțălege de pe părul ce începe a se încărunta, de pe talie care se pleacă sub povara anilor, abia simțim că ne aflăm pe coborîșul coastei, la a căria capăt ne-așteaptă mormîntul deschis. Adevăr este că am părăsit plăcerile vieței, care nu mai poate gusta trupul nostru, dară viața se pare că are pentru noi un îndemn mai serioz. Cinstea cîştigată prin ştiinţe, puterea cîştigată din purtarea intereselor, aceste sînt preţurile pe care ambiţia omului îmbătrînit le propune a le săcera. Grija de a combate şi de a învinge o lasă la alţii mai juni ; el îşi păstrează de a culege poama învingerei. Gîndeşte, combinează, prevede ; inima omenească nu mai are pentru dînsul vrun secret. Fortuna nu-l poate surprinde, pentru că el cunoaşte capriţiile ei ; chiar atunce cînd ea se pare că-i surîde, el nu se încrede în favorurile ei cele nestatornice şi cearcă a se feri de loviturile înrăutăţirei sale. Mai întăi de a începe ceva, mult se sfătuieşte ; el ascunde planurile sale, ne-ncrederea ce are despre oameni naşte în el astuţie (şeretlicul), durerile şi întristările cercate au îngheţat inima sa şi pe încet amorţesc sentimentul îndurărei, încît vîrsta preface limpezirea minţei sale în astuţie şi împetreşte inima lui pănă a o face nesimţitoare. S-ar putea zice că stema vîrstei sale este vulpea şi lupul. Dar anii se adună peste capul nostru, pătimirile crude ne împresoară ne-ncetat, încît se cuvine a cugeta la retragere, se cuvine a lăsa urmaşilor clironomia puterei şi a ştiinţei, se cade a uşura anii de povoara unor asemene îngrijiri şi a căuta în repaos singuratic îndulcirea pătimirilor ce sînt svita întristată a bătrîneţilor, vîrstă supărătoare, în care deseori omul nu este alta decît o tînguire pentru dînsul şi pentru alţii.

---

[2] **Ceasornic ce se întrebuința mai nainte de aflarea acestor de astăzi (Gh. A.).**

Sosind omu-n bătrîneţe, plin de grijă-i totdeaună,
Pentru alţii osteneşte, pentru alţ-averi adună,
El în toate-a sale dregeri cu pas merge cumpenit,
Plînge timpul cel de faţă, laudă pe cel fugit.
Orice dregere-a juniei el o critică şi ceartă,
Neputînd gusta plăcerea care anii n-o mai iartă !

În ist mod zgîrcitul încheie anii săi pe căpiţi de aur, numărînd şi renumărînd fără a se obosi galbinii săi, singura plăcere a ochilor, păzînd comoara sa cu privigherea întărtată a unui dulău, care şi este emblema acestei vîrste nenorocite.

Iacă am agiuns la poalele muntelui, pe treapta cea din urmă a acestui coborîş întristat. Acolo vezi pe un bătrîn plecat sub povara unui veac, lînged, murind, cu un picior în mormînt. Amu trebui a muri, moartea îl cheamă, moartea care va pune capăt suferinţelor sale, care i va da acea pace ce nu o poate găsi în viaţă şi de care simte o mare nevoie la încheierea acestei călătorii îndelungate. Dară cu cît este mai aproape de acest capăt, care samănă a fi pentru dînsul o binefacere, cu atîta el se teme de dînsul. Trupul său pătimaş este mort mai mult de giumătate, giudecata sa se clatină în crieri ca flacăra unei candele ce umblă să se stîngă, toţi prietenii, toţi contimpuranii săi de mult răposă în întunericul mormintelor şi în giurul lui domnează o cumplită singurătate. Cu toate acestea, viaţa încă-i dorită, acea viaţă ticăloasă, şi cu toată puterea sa să acaţă de acest ram veşted şi putred. Nu vra să moară ! Aşteptînd lovirea fatală, geme în o nelucrare îngheţată, chiar moarte înaintită. În urmă, mormîntul neînduplecat îl înghite.

Însă genunea mormîntului oare este capătul cel adevărat al călătoriei ? Oare pe totdeauna ne-am trecut, cînd capacul secriului s-au închis asupra noastră ? Pasul cel de pe urmă al vieţei oare nu este acel întăi pe o cale mai bună ? Moartea, acea stîncă de care se sfarmă fiinţa omenească, oare nu este punctul mîntuirii, malul cel dumnezeiesc unde vom afla un adăpost pentru totdeauna ? De pe marginea mormîntului să nu aruncăm îndărăpt cu spaimă căutătura noastră asupra plăcerilor vieţii care trebuie să le părăsim, ce mai ales să înălţăm ochii cu încredere spre patria cea dumnezeiască [ce] ne aşteaptă. Să nu privim cu spaimă genunea ce are a ne înghiţi, ci cu un ochi plin de încredere să privim cătră ceri, unde sufletul nostru peste puţin va zbura, dezbrăcat de legăturile materiale care îl ferecau pe pămînt.

Icoana înfăţoşază nouă trepte ale vieţei omeneşti, şi fiecare vîrstă răspunde la un animal ce reprezentează caracterul ei.

DATINE NAŢIONALE

Preste toată faţa pămîntului, atît de variată prin clime şi producte, locuiesc oameni fericiţi. Arşiţele cocitoare a ecvatorului, gheţurile amorţitoare a polurilor nu-i îndeamnă a se strămuta aiure, dişi, macar din auz, li sînt cunoscute ţările mai frumoase şi stîmpărate în care o climă paradisită răvarsă mană şi plăcere.

Di ce nu se oţărăşte eschimoul de cîmpiile coperite cu giulgiurea unui vecinic omăt şi de o noapte neîntreruptă de cîteva luni? Etiopul di ce sufere săgetarea soarelui şi se desfătează în mezul cîmpiilor de arină? Pronia dumnezeiască au aprins în inima omului scînteia cea sfîntă al amorului de patrie, care îl leagă cătră pămîntul unde au văzut lumina vieţei, unde răposază părinţii cătră carii doreşte şi el a uni a sa ţărînă.

Ist sentiment, de Dumnezeu însuflat, fiind împărtăşit de mii convieţuitori a unei ţări, au produs legătura cea puternică a naţionalităţei, care se nutră şi se păstrează prin relighie, limbă, istorie, port şi datine. Evenimentele au adeverit că un popor, de demult apus din orizonul politic, carele au ştiut păstra un asemene paladium, au triumfat de giugul veacurilor şi, ca un fenix, au reînviet din proprie cenuşă.

Precum cu interes păstrăm odoarele şi averile moştenite care ni asigurează o viaţă materială, cu atîta mai mult, mic şi mare, să respectăm şi să păzim semnele caracteristice a naţionalităţii, din care fiecarele poartă în sine tipul evlaviei, a virtuții, a pietății[1] și a simplicității trecute !

De aceea să urăm cu respect datina cea duioasă prin care românii mărturisesc *în sîmbăta moșilor* a lor sentiment în suvenirul strămoșilor ce odineoară stătură în putere, făptuiră pentru binele patriei și a familiei, plecară capetele obosite și muriră ! Cu cîtă îngrijire, de cîteva zile, se îndeletnicea femei bătrîne și june întru pregătirea părței unei pietăți sfinte, și în noaptea de ieri nu era mormînt carele să nu fi fost avut a sa lumină, o cunună de flori și în genunchi o ființă vie carea răposatului ei consfințea rugi și lacrimi !

Dar nici meserul cel lipsit nu fu ieri uitat. Precum în faptul zilei se văd albinele grăbindu-să spre stup pentru de a depune mana culeasă, de asemene de dimineață se purtau june fete ducînd cu paniere de fructe și cu cofe încununate și pline de lapte, de vin, căutînd, săturînd și adăpînd pe acii săraci !

Mărire celor ce păzesc datinele naționale ! Prin dînșii nu va peri dintre noi sentimentul de evlavie, de pietate, de dreptate și de unire, ce sînt baza puternică pe care se razămă ființa și fericirea unei nații !

---

[1] *Pietate*, sentiment de iubire fiască (Gh. A.).

ANUL NOU

Cu inceperea unui nou period al vieții, care ca o picătură cade în oceanul nemărginit a timpurilor, cîte milioane de inimi se bat cu îngrijire ! Spaima și nădejdea le însuflețează pe rînd. Puțini voiesc a arunca ochii în trecut, cei mai mulți țintesc ochii lor în viitor, cercetînd, ascultînd plini de grijă și de întristare. Oare ce ni va aduce anul nou ? Sau, mai bine zicînd, oare ce ni va lua ? Ce ni vom face în cursul celor douăsprezece luni, ce vor face familiile noastre ? Oare petrecut-am lovirile cele mai grele ale vieței, sau altele ni mai așteaptă ?

Cine n-ar dori să aibă puterea de a străbate cu cugetul în ascunsul timpurilor necunoscute ! Pe cine să întrebăm ? Viitorimea este mută. Domnul Zeu ascunde fața ei.

Cel pătimind, dezcurajat de nenorocirile de mai nainte, se cutremură de altele mai mari. Fericitul, carele vede apropietă plinirea nădejdelor sale, se pare temînd că vro tîmplare neașteptată ar putè surpa toate planurile imaginației ce ș-au urzit.

Vrednice de iertare sînt îngrijirile oamenilor, dară cuvine-să ca turbați de aceste să perim înaintea timpului ? Nu, ca niște oameni cuminți *să ni înarmăm cu curaj despre toate ce se pot întîmpla !* Însă curajul adevărat nu este ușurătatea cugetului, care, fără a cerceta primejdia, se aruncă în prejma ei și, nepregătit, de dînsa se surprinde ; nici adevăratul curaj nu este acela cînd omul se disperează despre toate, aruncîndu-să în primejdie orbiş, fără nevoie. Curajul înţăleptului stă în netemere, ce derază din convingere că chiar cele mai înfricoşate nu sînt neînvinse. Netemerea este o virtute mare, pentru că ea ni lasă să găsim căile şi mijloacele prin care putem întîmpina primejdiile ce ni ameninţă.

Dară în toate aceste anghera mîntuirei este religia. Dacă în anul trecut ai cunoscut iubirea Domnului Zeu, carele ca un părinte duios ceartă şi iartă, pas înainte şi, în fiecare an, în fiecare zi mai mult te încrede într-însul, şi credinţa ta te va agiuta, cu primejdiile ameninţătoare, să crească curajul tău. În tîmplările anului trecut cunoscut-am puterea sa cea nemărginită, uneori cu spaimă, alteori cu bucurie; de aceea, el fie-ne nădejdea noastră şi la începerea anului nou. Poate că una din zilele sale ni va aduce sărăcie şi alte loviri; toate să le suferim cu bărbăţie şi să gîndim că acel preaînţălept voieşte a ni cerca de preferăm pre el, sau comodităţile vieţei senzuale? Poate că în una din aceste zile îmi va veni chiar îngerul morţii! Ochiul meu să străbată cătră Domnul şi sufletul să-i zică: „Preaînduratule, lasă-mă să întru în împărăţia ta!“ Iar dacă în alt feli este voia sa, şi anul acesta va aduce pre pămînt mie şi familiei mele o binecuvîntare, să luăm cu adîncă recunoştinţă darul iubirei sale, însă acele daruri să le întrebuinţăm cu înţălepiciune. Norocul să nu ni facă mîndri, căci vederate sînt schimbările sorţilor, *toate ţîn numai un timp trecători!*

MEDITAȚIE LA ANUL NOU

Cine ar putea la începutul anului pătrunde în inima muritorului spre a descoperi secrete, a lor speranțe, a lor dorințe şi îngrijeri şi a saluta astă zi solemnelă ? Miile încep anul cu nepăsare, precum cu nepăsare au trăit în anul trecut. Dar milioane de oameni intră în astă nouă perioadă gîndind : ce am eu, ce au ai mei să aştepte în acest an ? Fi-va el mai bun, sau mai rău ?

Acel cu sanatate nu vede în viitor decît mulțămire şi tîmplări fericite, care îl aşteaptă. Acel de natură sperios suspină nu cumva împregiurările nefavorabile în care în parte el se află să mai aducă oare încă mai fatale. Bolnavul îşi aminteşte trecutul An Nou, pre carele cu bucurie, sănătos fiind, l-a serbat. Junele face planuri de ambție şi de avuție. Vergura în zorile vieței aşteaptă ziua de a fi mireasă.

Fiecine caută a serba asta zi cu seninătate, cu speranța că acele cu bucurie începute vor consfinți cursul anului.

Dar omul înțelept, şi oare cine nu pretinde a merita acest titlu ?, deşi voios, se împărtăşeşte de bucuria care prepară astăzi, caută un moment de singurătate spre a reflecta. El ştie că timpul şi numele său nu sînt nemica, ce numai viitorimea toate le consacră.

El ştie că toată viața sa este un curs de neştiută soartă. Fiecare zi i aduce nouă evenimente ; nu aceste, ce modul cu care el le acceptează și le aplică i pot aduce binele sau suferința.

Anul nou ni se înfățoșază ca o figură streină și velat în alianție cu soarta necunoscută. Iată răspintinea spre viață și spre moarte; una trebui să alegem, timpul ne îndeasă. Înțelepciunea despre o parte, despre alta nepăsarea, ambe ni oferesc fericire și ni cer sacrificii. Înțelepciunea și credința zic: Sacrifică cele de față pentru eternitate, atunce toate virtuțile, meritile și mulțămirea sînt ale tale. Iar ușurința și senzualitatea i zice: Sacrifică viitorimea pentru prezinte și, cu toate rătăcirile, vei gusta zile voioase.

În ist mod stau înaintea noastră binezicerea și blestemul; avem să alegem. În trecutul am fost început anul nou și fără asemine reflexiuni, am petrecut minutele cum ele veneau. Dar oare fără părere de rău am gustat viața? Te tînguiești că multe încă îți lipsesc spre a fi fericit?

Dupre esemplul Mîntuitorului, voi viețui de astăzi liniștit, binevoitori în toate împregiurările. Dar nu hotărîrea, ce plinirea unei asemine deciziuni mă vor ferici. La încheierea acestui an, dacă, după vointa lui Dumnezeu, aș agiungi-o, voi arunca o priivire la cele petrecute, și conștiința purtărei mele mă va conduce la perfecțiunea morală.

STIMA POPORULUI NOSTRU

Un uz lăudabil se practică în unele țări de a mărturisi în oarecare zi al anului mulțămirea sau pocăința purtărei înaintea tronului a judecătorului lumei, spre a cere pardon și iertare pentru pacate. Unii plinesc aceasta ca o ceremonie, dar multora va servi ca o deșteptare în fața giudecătoriului pacatelor.

Una din vătămătoare idei este aceea prin care cred creștinii cum că prin rugi făcute în biserici se vor șterge pacatele poporului și țara se va feri de giudecata dumnezeiască. În adevăr, timpul a sosit în care poporul să fie încunoștiințat că nu prin aceea că ne învestim în doliu și serbăm zile de pocăință se pot feri de giudecata lui Dumnezeu, ce prin aceea ca însuși noi să ne ferim de pacate care cheamă asupra patriei blestemul, că nu absolutismu lui Dumnezeu ni pedepsește, ce scăderile moralului poporului aduce mizerie și acufundare; aceasta este legea al eternului giudecător asupra lumei. Pacatul ordonează moarte.

Numai înturnarea de la pacatele poporului spre virtuți ni pot feri de nevoi.

Drept se cuvine ca fiecare popor către streini, dar atîta nu e de ajuns, deși prin asta cîștigăm stima altor popoare. Înainte de toate poporul să fie drept asupra lui și fiecare membru al unei nații să fie drept asupra sa.

Fii drept asupra nației tale, că numai pe acii putem onora și iubi a cărora însușimi lămurite le vedem.

Acela carele este încredințat de meritul său în privirea patriei, învrednicindu-se de stima ei, nu se va îngiosi la o faptă defăimată, prin care ar întuneca onorul său. Se poate ca în țara ta să fie multe neajunsuri, că oare ce este perfect sub soare? Însă fii drept pentru cele adevărat bune care se cuprind în ele. Cu neîncetatele pîri a legiuirilor, al ordonanțelor, al instituțiilor guvernului stîng a lor proprii și altor amori către patrie, și acolo unde încetează amorul patriei, acolo vine mania de aviditate. O nație care a perdut încrederea în sine, între toate alte este aceea mai mizerabilă, pentru că a frînt bastonul pe carele se putea răzăma. Ce mai ales patriotul caută *a împrospăta în memorie cele plăcute și glorioase facte din istoria țării:* prin asta vei însufla încrederea concetățenilor. Mania cea tristă de a lăuda tot ce este străin este un anunciu a stricărei moralului și îndeamnă la moștenire; imitatorul și mincinosul este pretutindene un mez-om, pentru că el nu este ceva întreg, ce ar trebui să fie, nici este de tot aceea care din a sa vanitate ar voi să fie. De aceea, păzește datinele nației tale și caută a anobli aceea care vederat este vătămători. Onorează datinele vechi și serbări a țărei tale, onorează limba nației tale și privegheează pentru a ei conservare, căci limba este vestimentul unei nații; fiecare limbă care se preferează, se preface în obeze și mometerie. Dar asta nu vra să zică că toate sînt minunate care sînt naționale; de vom fi drepți pentru meritul poporului nostru, apoi să nu fim nepăsători pentru a sale sminte; cunoscîndu-le, vom căuta a le îndrepta. Onorează mai presus de toate domnitorii țărei și guvernul ei, nu giudeca cu asprime dacă nu se face acele ce dorești. Plinește cele ordonate cu bucurie, căci un guvern părintesc ordonează nimica de vătămători. Prin concordie poporul se face puternic și vecinilor de respect. Curagiul cetățenesc speră aceea ce un popor are de nobil; fiecare cetățean să fie oștean în timp de răzbel, dar și inimic de o pace care nutre lenevire. Dreptatea înalță pe un popor. Dumnezeule, dă mie putere ca în a mea mică sferă să pot opera spre stima și binele patriei mele!

OBSERVAȚII FILOLOGICE

[DESPRE CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE]

Al doile an să apropie de a sa închiere de cînd, cu învoirea înaltului guvern, urmează publicația *Albinei românești* după statornicul său plan de a face nu numai interesantă, ce și folositoare cetirea gazetei, carea se poate zice a fi metodul practic al culturei naționale.

Greutățile înfățoșate în plinirea unui asemine scopos se lămuresc de sine, dacă se ia aminte că limba românească, în a sa pruncie și sărăcie, este întrebuințată a fi astăzi organul politicei, a științelor și a literaturei, ce în limbele streine numai după ostineala a mii de învățați în cursul multor veacuri au răsărit ! Pre lîngă aceste, spre a înlesni înțelegerea gazetei, redacția este nevoită a o însoți cu descrieri lămuritoare, și încă pentru întocma și adevărata rostire, după regulile filologhiei a urzit trebuincioase cuvinte tehnice, a se feri de acele varvare, ce nu s-au înromânit, și a le întroloca cu cuvinte chiar românești aflătoare în vechile manoscrisuri și cărți tipărite în Moldova, ce le-au păstrat de uitare, cătră carea osîndite au fost de atîte împregiurări împrotivitoare la orice fericire a patriei. Întru acesta redacția încă s-au povățuit de o nouă pildă, ce lumei au înfățoșat limba grecească, carea, după asemine planuri lucrată, au cuprins astăzi un post însămnat în șirul limbelor cultivite, făcîndu-să vrednică de ființa politică a nației sale.

Întemeietă pe aceste cuvinte aducătoare unui asemene fericit spori, redacția va urma planului său, cerînd întru aceasta agiutoriul binevoitorilor români filologhi, carii în luminata lor dorință vor împărtăși redacției sfaturile și ideile țintitoare cătră cultura unei limbi interesante, atît pentru începutul de unde derază cît și pentru împoporarea a mai mult de cinci milioane oameni carii o vorbesc.

Dorind apoi a împărtăși străinilor interesante novitale din Moldova sau a țărilor învecinate, precum și îmbunătățitoarele administrative măsuri după noua legiuire a țărei, redacția nu va pregeta a publica aceste împreună și în limba franțeză.

[REFERAT ASUPRA GRAMATICII LUI GH. SĂULESCU]

Către cinstita Epitropie a învăţăturilor publice.

Cuprinderea art. 7 a reglementului învăţăturilor supune cercetării comitetului sholastic toate manuscriptele care au să fie de parados la clasurile publicilor shoale, după care cercetare, manuscriptul, împreună cu socotinţa acelui comitet, afară de aceea a autorului, trebuie a să supune cinstitei Epitropii spre întărire şi încuviinţarea tipăririi acelui manuscript. Deşi, cu neîmplinirea acestei rînduiele, s-au tipărit şi s-au dat la lumină *Gramatica românească* alcătuită de d. profésorul Gh. Săulescu, totuş, întemeiet pe sus însămnatul art. şi pe prinţipiile care mă povăţuiesc în dregătoria de referendar cu care mă aflu însărcinat, după cercetarea numitei cărţi cu cinste supun din partea me următoare opinie :

Nici un lucru nu interesează îndeobştie o naţie ca limba, avînd asupra ei drit de proprietate păn şi acia carii nu au alta nemică. Din care urmează că gramatica, spre a fi a naţiii, trebuie să se întemeieze pe firea limbei şi pe regulile practice ce sînt într-însa şi pre care datoria gramatistului este a le culege şi a le orîndui în sistemă lămurită. Ipotezuri, iscodiri şi idei particulare al autorului nu pot fi regule, iar alcătuirea cuvintelor nouî este iertată a să face cu scumpătate şi la nevoie neapărată.

A supune limba la o sístemă străină, cu de-a sîla a o îmbrăca în forme clasice numai pentru dragostea maicii de la care să trage este o tiranie filologhică mai gre a să statornici decît acea politică.

După aceasta, cu vie părere de rău cunosc că autorul *Gramaticii*, a căria talant filologhic îl prețuiesc, la alcătuirea ei n-au luat în băgare de samă cuvintele sus arătate și că, hotărînd a reforma limba după a sa idee, asupra regulilor simple au țăsut atîtea paradoaxe, încît acea carte, menită a orîndui regulile limbei, cuprinde în sine feliurite stihii, carile vor aduce nemulțămire, descreditare și ură asupra institutului în al căria sîn s-au născut.

De prisos ar fi a întra în acea cu amăruntul arătare a tuturor cuvintelor ce înfățoșază asemine neîncuviințări ; mai fieșcare file le cuprinde, atît în textul românesc cît și în acel lătinesc.

După asemine luări aminte, socotința me este că această *Grămatică* nu poate fi rînduită de carte elementară pentru sholi, ce, pentru că să află tipărită, s-ar puté îngădui ca o disertație filologhică și sistemă particulară al autorului, iar pentru interesul învățăturilor, cătră carile d. Săulescu au arătat dovezi de rîvnă, să fie d-lui însărcinat, cu împlinirea art. 7, a face un extract din a sa *Gramatică*, cu trebuincioasile îmbunătățiri, care alcătuire simplă să răspundă la scoposul binevoitor a cinst. Epitropii de a înlesni învățăturile, fără a urzi din aceasta vreo colizie primejduitoare sporului și cinstei acestui institut.

Gh. Asachi aga, referendar

Ieșii, 15 mai 1833

IHO ALBINEI

Nu este la noi persoană carea să nu laude așăzămîntul gazetei, carile este aducătoare unui șir necurmat de novitale și de istorisiri curioaze, dar totodată să aud unii zicînd că nu înțăleg gazeta, aflînd în ea oarecare cuvinte străine. Această imputare redacția au purtat-o de la începutul lucrării. Poate că, îndemnată de o rîvnă pre timpurie pentru neologhizmul (urzirea cuvintelor nouî), ea au pășit peste marginea cuviincioasă, dar fiindcă *vox poupli, vox dei* (graiul poporului este graiul lui Dumnezeu), apoi de demult redacția, întru alcătuirea foiei, să povățuiește de cea mai mare cumpenire, întrebuințînd numai la nevoie cuvinte împrumutate, pe carile le și tîlcuiește, dar sunetul *„nu înțeleg gazeta“* de tot încă n-au încetat. La asemene împreguirare, redacția nevoită este a dizvăli taina pentru ce unii din cetitori sîmt greutate întru înțelegerea gazetii ; cuvîntul este că, spre a putea gusta mulțămire de la gazetă, afară de a limbei cunoștință să cuvine a fi înzăstrat cu știința gheografiii, istoriii, a politicii și altele, care sînt cheia novitalilor și fără care nu să poate face un pas înainte. Zicerile cele tehnice (a meșteșugului) și noima acestor știință sînt acele care, pricinuind cetitoriului nedumerire, îl lipsesc de dorita mulțămire.

Purure îndemnată de a să face folsitoare, redacția nu va înceta prin articule de literatură a dezlega, pe cît să va putea, greutățile ce pricinuiesc la unii neînțălegerea de oarecare noime sau ziceri ce li sînt străine pentru lipsa învățăturii, de care din nenorocire unii din cetitorii noștri pănă acum nu îndeobște s-au putut înzăstra. Fiindcă chipul adevărat a să face înțelept este a întreba și a învăța acele ce nu știm.

LEXICOGRAFIE

I

Nime va pretenda că limba românească, aşa precum au aflat-o anul 1830, este în stare a tîlcui cu precizie ideile deosebitelor ramuri de ştiinţe şi de măiestrii, pentru că, pe cînd să înaintea în Europa civilizaţia, împregiurările ţînea această limbă în statucvo de la epoha urzirei sale şi a ei fiinţă s-au păstrat numai în gura poporului, în documenturi vechi şi cărţile bisericeşti. Astăzi cînd aşezămînturile cele mîntuitoare favorează pe moldoromâni, cînd trebile statului, învăţăturile şi politica se tractează în această limbă, ea s-au început a se înavuţi de atîte cuvinte încît protivnicii tuturor înnoirilor zic că de s-ar înturna astăzi în lume un strămoş român nu ar înţălege înscrisurile noastre, ca cum întru adevăr la aceea ce facem am avea a ni supune examenilor celor trecuţi. Îmbunătăţirile ce se fac au a folosi pe contimpurani şi pe viitori ; drept aceea, de datorie şi de nevoie este a ni înavuţi limba prin toate mijloacile, întroducînd cuvintele clasice ce s-au păstrat în gura poporului român, re-nnoind acele ce se descopăr prin cărţi şi documente vechi şi adoptînd acele care se cer spre lămurirea ideilor nouă pentru români. Cine nu preţuieşte cu mîndrie un odor aflat, carile ştie că au fost întrebuinţat de strămoşii săi ?

Răzămîndu-ne pe aceste temeiuri, vom publica din cînd în cînd asemenea cuvinte, cu însemnarea de unde s-au luat şi pentru care idee s-au făcut. Drept aceea, poftim pre românii din toate provinţiile învecinate a ni agiuta la acest propus, care este, prin adunarea și lămurirea cuvintelor, cu obștească împreună-întălegere, să pregătim materialul pentru un lexicon a limbei, carile după zisa lui *Volnei* este acea întăia carte a unei nații.

II

Îndată ce s-au înștiințat publicul despre aflarea unor cărți vechi tipărite în limba românească, s-au adresuit cu poftire a se tipări de asemene exemplare, vrednice de respect atît în privirea vechimei cum și prețuitelor odoare strămoșești ce cuprind în cuvinte și ziceri și a cărora înnoire în graiul nostru cere atît nevoia cît și datoria strănepotească pentru o dănuire lăsată în moștenire.

Dorind a putea întîmpina o cerere atît de lăudoasă și cu scopos a înlesni cunoștința acelor părți în privirea filologhică, și prin aceasta a scăpa de perzare asemene cărți care să făcură cu totul rare, după ce am priimit învoirea Înaltpreasfințitului Arhipăstor, am hotărît a retipări în forma unei *Foi literarie* acele mai vechi cărți ecleziastice, precum Psaltirea diaconului Corisi, Psaltirea mitropolitului Dosoftei ș.a., la care se vor adăogi și adnotații filologhice.

Această foaie va ieși în caiete (tetraje) de la 1 păn la 2 coale pe lună, însă fără termin hotărît, și se va socoti în numărul îndatoririlor prenumerației gazetei cătră care s-au legat redacția *Albinei,* iar acia carii nu țin gazeta se vor putea prenumăra la această foaie cu 20 lei pe an.

ONOMATOLOGHIE ROMÂNĂ

Moda imitației s-au întins astăzi la noi până și asupra celor mai serioase și sfințite odoare a familiilor, adecă asupra numelor, încît pre lîngă nepăsarea și uitarea deprinderilor celor vechi, păstrătoare naționalității, generația cea nouă a românilor vede răsărind din sînul ei numiri care, despoiete de tipul caracteristic, vor împopora patria cu finalele streine, feliurite ca formele bizare a unui caleidoscop.

Nu vorbim despre numirea familiilor strălucite ; aceste nesmintit se vor păstra neschimbate supt eghida meritului moral a persoanelor sau a moșiilor de care sînt înzestrate. Dorim a ținti luare-aminte asupra numărului celui mare carele, născîndu-să sau renăscîndu-să, caută a prinde loc și rădăcină în soțietate. Toți aceștia, pre lîngă numele din botez, fără îndoială au și un nume de familie, căci cine este fără părinte, carile măcar prin nume să nu se fi deosebit de altul ? Dar neîngrijirea de a cerceta despre el sau nebăgarea de samă a unui asemene titlu, carile, oricît de mic, ar trebui să-l prețuim, îndeamnă pe mulți, la intrarea lor în lume, au a-și adopta un nume fantastic, au a preface acel adevărat cu vro finală streină de *-iu, -escu, -adi* sau *-ici* etc., cînd, dupre deprinderile vechi a oamenilor, cii bătrîni lua numele și predicatul lor de la o ființă, lucru sau de la un loc, și dupre firea limbei române finalul numelor era *-anu, -ani, -ilă* etc.

Oare în documentele vechi de moşii, unde figurează boieri, boierini, aprozi şi şerbi, află-să vreunul a căruia nume să se încheie cu *-iu, -escu, -adi* sau *-ici ?* Asanii, Arborii, Boulenii, Goianii, Zbéra, Iuga, Negrilă, Neagu, Albu, Gangheru, Boldu, Movilă, cu ceata multor bravi și drepți, dorm prin pergamente împulberate, cînd strănepoții lor, pogorîtori în linie dreaptă, se iscălesc pe hîrtie lustruită de saten *Boldescu, Moviliadi, Gangheriu* și *Zberovici !*

Cultura și fericirea unui popor nu stă în schimbarea portului, în mania de a se lepăda de învechime și de a lua orice lucru strein și nou, ci în respectul cuvenit aducerei aminte a strămoşilor, în păstrarea averei, a limbei, a driturilor și a numilor ce ni-au lăsat. Aceste să ne sîrguim a le păstra, a le îmbunătăţi, a le străluci prin o adevărată lumină și prin practica virtuței ce derază din ea.

CÎTEVA SMINTE

Cu plăcere videm că publicarea foilor periodice în limba patriei are asupra culturei limbei o înrîurire folositoare. Dar semințele nu cad pururе pre pămînt mănos și neghina are încă unde răsări. Dorind a îndrepta cîteva sminte alunecate din neînțăles, vom lămuri cuvîntul *respectiv* și *pasnic,* ce de mult se întrebuințează strîmb.

Zicerea *respectiv* mulți o ieu de la *respect* și o dau ca un titlu de cinstire, precum *respectivul tribunal, boier* etc. Adevăr că substantivul *respect* însemnează sevas, cinstire, dar *respectiv,* adiectiv, vra să zică aceea care are vreo analogie cu fiecare îndeosebi, care se atinge de îmbele părți, partide interesate sau lucruri corespunzătoare. *Cereri respective, drepturi respective, instanții respective,* adică acele cărora se cuvin asemene însușiri, lucrări sau drituri. Drept pildă : „Mă voi adresa la *respectivul* divan“, adică la acela căruia se cuvine lucrarea proțesului meu.

Reglementul organic au înființat, la cap. VIII, art. 319, pentru lăcuitorii săteni acea întăi instanție, la care să se adreseze spre punerea la cale a trebilor de valoră mică sau a dizbinărilor lor în chip *pacinic,* și cu astă ofiție au însărcinat pe cii mai vrednici bătrîni ai satului giurați, carii de la dregătoria lor se numesc *păciuitori* sau *pacinici,* iar nu *pasnici,* precum unii zic că vine de la *pas* sau *pripas.*

LIMBA ŞI PORTUL

Portul şi limba au avut la noi totdeauna analogie între sine şi vedera starea morală a naţiei. Strămoşii noştri, venind din Italia în Dacia, purta tunica, toga, coiful şi lancea, costium carele astăzi vedem numai pe icoanele sfinţilor.

Patricii[1] noştri vorbea limba latină *(sermo urbanus)*, plebeii acea rustică şi peregrină, care limbă astăzi trebuie să o învăţăm prin shoale. În acel costium şi cu acea limbă, plini de virtute şi curaj, dacoromanii învingea pre duşmani, mărea faima şi marginele imperiei romane, zidea cetăţile *Ulpia Traiana*, *Muniţipium Iassiorum*, *Severinul* etc., deschidea minele de la Torda, Auraria, Baia şi înarca peste Dunăre puntea cea ghigantică, a căria ruine pun pe lume în mirare.

De atunce de cîte revoluţii s-au prefăcut limba şi portul patriciilor ? Căci din Colona Traiană vedem că costiumul plebeilor era precum este astăzi şi di s-ar fi păstrat niscai papire (manuscrisuri) despre limba rustică, de bună seamă s-ar fi vederat limba noastră cea mai apropietă de dînsa.

În luptele lor cu barbarii şi nevoiţi de asprimea climei, ii au adoptat mai în urmă căciula dacică şi au înspătat burca caucazică, şi cu aceasta şi cîteva nomenclature s-au alunecat în limbă. La străbaterea hunilor în Dacia, românii, încălţînd cizme şi încingînd brîul polon, au luat finale magiare şi litvane.

---

[1] *Patricii*, părinţii sau nobilii (Gh. A.).

După asta vine epoha de primejdie şi de faimă, cînd domnii moldoromâni, în costium de păstori naţionali, înarmaţi cu curaj strămoşesc, se făcură scutul creştinătăţei în contra mahometanilor, prin rîuri de sînge au răscumpărat naţionalitatea şi cu limba lor rustică au încheiet tractaturi cu cele întăi puteri ale Evropei, de a cărora binefaceri şi astăzi ne bucurăm. În veacul al XVII se împlîntă un ram de literatură naţională, dar fortunele nu-i îngădui a prinde rădăcină adîncă. România se cungiură de raiele, de unde, cu moda traiului asiatic, ni se hultuiră prinţipii cu cuvinte de şerbi, şi pasul cel slobod se încătuşă de încălţămintea tîrîitoare.

Un venin adînc străbătu fiinţa româniei şi limba, portul, precum şi multe alte, se molipsiră de el. Grecească se făcu limba diplomatică şi de salon, cînd cea română se respinsă în sînul sătenilor, carii o păstrasă în curs de 1700 ani. În codrii întunecoşi, între plaiurile munţilor, pe malul rîurilor spumoase, unde cu simplicitatea patriarhală se îndeletnicea cu păstorie şi cu vînat, n-au străbătut săgeata tatarului, nici sunetul limbei sale, acolo în cursul fortunelor aprige s-au păstrat acest paladiu a naţionalităţei, aşteptînd zile mai senine!

În timpurile nouă, armele străine, după fiecare campanie, lăsa în ţară some de monede cu cîteva duzine de cuvinte şi cîte o prubă de mode evropeie. Luminele Evropei începură a răzbate între români, cu limbele, ştiinţele şi costumurile ei. Voiajorii noştri au cutezat a trece dincolo de marginea ţărei, ce o socotea *non plus ultra!*

Reforma, înturnînd driturile vechi, au agiuns a rechema din exil limba şi a-i înălţa altare de închinare. Costiumul asiatic cu deprinderile sale s-au strîns între rarităţi, încît după cufundarea vasului zbuciumat se văd încă ici-cole înotînd în mare oarecare rămăşiţuri. *Apparent rari nantes in gurgito vasto.*

De atunce *aretia,* ce se părea la noi o zînă mitologică, lăsă tronul ei *virtuţei* distărate şi lîngă ea, drept pază, *timpul* au cuprins postul *vremei,* şi *domnul* înteri pe *bei.* Astă reformă, întroducînd pe români în familia evropeană, urzi mulţime de lucruri nouă. Cu costiumul nou dregătorii priimiră în pripă streine expresii forenze şi administrative, dar nu tîrziu moldoromânii au simţit că tot aceeaş putere ce li-au înturnat pămînturi impresurate, pronomii călcate, li dă dreptate a-şi dezşerbi şi limba de impresurări şi a o aduce la gradul perfecţiei, introducînd cuvinte tehnice a maicei sau a sororilor ei, pentru că, dupre cum proverbia zice, „sîngele nu se preface în apă“.

În asemănarea grecilor, carii, curăţînd din limba modernă mixto-varvară cuvintele de element strein, videm stăruind pe literatorii români, adăpaţi cu studiile clasice şi păşind dupre acea sistemă, spre a agiunge la asemene scop. De aice trag despre o parte fanatismul latinităţei, franţeziei şi a italianiei, de aici şi critica împungătoare celor tîrzii, înfrînătoare celor prea înfocaţi, căci întru toate este mîntuitor a păzi mijlocul. *Medium tenere beati.*

Ca o critică, întru asta nemerită, cetim următoarele epistole, publicate în calendariul acestui an.

[*Urmează* CORESPONDENŢIE ÎNTRE DOI AMOREZI SAU LIMBA ROMÂNEASCĂ LA ANII 1832 ŞI 1822, *satira în versuri a lui Neculai Istrati.*]

NEOLOGIE

Nici una din științe și meșterii n-au agiuns încă la deplinătate. Toată sfera cunoștinței omenești ținteşte din zi în zi a se perfecționa, și limba, ca organul ei, urmează acestei dizvoltări repede. De aceea s-ar cădea a se înlătura din lexicoane cuvîntul *capăt* (finis). Caute neștine la lexiconul italian de la Crusca, la acel al Academiei de Franția, la acel gherman de Adelung, carii prin autoritatea clasicilor autori credea să îngrădească numărul cuvintelor limbei, și va afla că în curs de 30 ani numărul acelor cuvinte au sporit și suplementul acelor lexicoane se făcu mai gros decît însași cartea. În lucrarea nascîndă a literaturei române, cîtă prefacere s-au făcut în curs de 20 de ani ! Şi cît mai mult îi rămîne a mai face ! Dar pe cît dezvoltarea ideilor și a cunoștințelor cere cuvinte urzite din nou sau împrumutate, cu atîta datorie avem a fi cumpeniți și sistematici în alegerea lor, ca nu cumva prin curățirea limbei de elemente eterogene să le întrolocăm prin alte asemene. Mai mulți publiciști și filologici au proclamat prințipiul rațional a se reîntroduce : *1-i*, cuvintele clasice aflătoare în gura poporului și puțin cunoscute de cetățenii cărturari, a *2-le*, cuvintele răspîndite în nenumărate dresuri vechi și în cărțile bisericești, și *3-le*, cuvintele tehnice, de nu se pot informa din cea română, a se lua din o limbă clasică, elenă sau latină, precum fac toate națiile Europei.

Cum că urzirea cuvintelor nouă numai din limba română este putincioasă vederează multe care s-au adoptat de public. Cine nu înţălege însămnarea de *apăduc, feritun, caldo-măsur, marinimie, trilunie* etc., care cu multe alte au căpătat împămîntenire naţională. Dar precum nu tot lucru nou este bun, de aceea se cuvine a fi foarte măsuraţi în alegere, căci nu e dat fiecăruia a fi academist sau fabricant, şi între avorturile nenorocite putem număra cuvintele : *clădirea? dislușirea?* etc.

Noi, ca şi alte naţii, avem multe virtuţi şi zminte, lucrurile sînt, dar numele ba. Fiind însă a noastre, se cuvine să le denumim pe românie. De aceea, spre a nu rămînea ele dispoiete, poftim pe dd. literatori a ni propune deodată cuvinte pentru următoarele : cum să numim într-un cuvînt şi să deosebim pe acel ce vinde patria de acel ce vinde o marfă ? *Vînzători de patrie, vînzători de vite?* Pe cînd latinul, franţezul, italianul zice unui *venditor, vendeur, venditore,* altuia *proditor, traître, traditore; răsplătitor, răsplătire* însemnează şi mulţămită pentru cele bune, şi pedeapsă pentru cele rele ; de aceea poate să şi întîmplă la noi cîte o dată că greşălile aflu mulţămire şi virtuţile se pedepsesc. Pe cînd latinul, italianul şi franţezul zice *vindicta, vendetta, vengeance.*

Aceste puţine observaţii le recomendăm colaboratorilor de lexicoane, carii nesmintit doresc a face lucrul lor cît se poate mai raţional.

GAZETA DE TRANSILVANIA

Astă foaie periodică, ce din an în an îmbunătățează a ei cuprindere și format, în acest curgători au început a să tipări în parte cu litere latine. Afară de motivul afinității limbei noastre cu cea latină, acel de căpitenie este că românii, convietuitori în acele provinții austriace cu alte neamuri care vorbesc limba română, avînd interes a înlesni acestora și modul de a o ceti și scrie, au hotărît a întrebuința litere latine, ce sînt la ambi cunoscute. Astă întreprindere, deși nu e în literatura noastră, nu se razimă pe sistemul complicat ce să urmasă de alții, de a întemeia ortografia pe tragerea cuvintelor de la maica-limbă, și scrierea adoptată azi în *Gazetă* ni să pare cea mai nimerită și puțin diferează de la cea italiană, care cu mulți ani mai nainte și noi am întrebuințat în cercările de a scrie românește cu litere latine. Afară de ingînătoarele ъ, ꙟ, ce nu să pot reproduce decît cu vocale accentuate *(â, î)*, sunetul ш, ц, foarte bine să reproduce prin italiana *sci, zz*, fără a avea nevoie a anina țedile la *s* și la *t*.

FILOLOGIE

Deşi în operaţiile literaturei naţionale urmează de demult un paos vătămător, totuşi, fără scop de provocare la harţă în cîmpul filologiei, nu se cuvine a lăsa condeiul etnic a se rugini în călămări, mai ales cînd se tratează de *onorul* român. Ist titlu preţuos pentru fiecare suflet nobil este antic ca şi naţia, precum este şi acel de virtutea ostăşască, de care strămoşii au dat de agiuns prube. Amîndouă cuvintele, de la decaderea limbei, s-au fost esplicat prin cuvinte străine, zicîndu-se *român cinstit, român voinic*, pe cînd şi mai nainte de colonizaţie românul era *onorabil* şi *aprod*. Cuvîntul *aprod* se da în armia românească ostaşului veteaz, precum în istorie deseori se vede *aprodul* lui Ştefan voievod etc., şi acel cuvînt derează de la italianul *prode* (vrednic, curagios). Iar cuvîntul *onorabil* s-au restatornicit în loc de *cinstit*. Însă acel întăi reformator modern se pare a fi fost curtezan mai mult decît gramatic, botezînd acel substantiv renăscut cu un articol femeiesc, pe cînd el este de genere masculin, precum şi în limba latină şi în acele ce de la dînsa derează : latin (hic) *onor*, italianul (il) *onore*, franţezul (le) *honneur*. Aşadar, fără scăderea cinstei damelor, pentru că onorul barbaţilor este şi a lor, este cu dreptul în loc de *onoarea* a se zice *onorul*, încît se cuvine a zice *am onorul a fi.*

OBSERVAŢIE FILOLOGICĂ

Limba română, ce derează de la idiomele care se vorbeau în Italia antică, la început se scria cu litere latine; ist argument a uricului ei e de agiuns spre a statornici adevărul, în lipsa altor mărturii materiale, care în cursul a mai mult de una mii de ani s-au perdut.

Întrebuirea literilor chiriliane în limba noastră datează de la întroducerea creştinismului în românia, făcută de slavi, apostoli a bisericei răsăritene, carii, necunoscînd scriptura latină, au adoptat în limba română litere chiriliene, precum în Polonia apostolii bisericei apusene, necunoscători de litere chiriliene, au aplicat în scrierea limbei polone litere latine, deşi dupre uricul ei slav se cuvinea a se scrie cu cele chiriliane. Asămene încungiurări şi un simţ etnic au îndemnat aproape de un veac pe românii [de] dincolo de munţi a scrie iar limba lor cu caractere latine, însă în aplicaţie filologii s-au dezbinat prin diferite sisteme de ortografie, voind numai prin acele litere să se poată reproduce unile din sonurile originale a limbei, la care nu se poate agiunge prin simple litere latine, încît din asta au răsărit ortografii complicate, ce astăzi naţiile cele mai civilizate cearcă în a lor limbă a le simplifica.

Spre a înlătura o asămene greotate, nimerit s-au părut a adopta în limba română ortografia cea simplă italiană și cu oarecare mic adaos de semne nu numai că ea se va putea scrie corect și a se pronunția de asămene, ci și străinii mai lesne ne vor putea ceti și întălege scrierile noastre și prin asta a ne împărtăși de a lor critică luminoasă și nepărtinită, atît de folositoare pentru dezvoltarea literaturei naționale pe o cale clasică.

CÎTEVA OBSERVAȚII FILOLOGICE

Sentimentul naționalităței române, în zborul care au luat, au atras și limba, cel mai puternic a ei factor și care cere nu mai puțină cultură. Lăsăm bărbaților de stat direcția politică a naționalității noastre ; dorim, însă, spre a nu degenera limba în o babilonie, ca prelucrarea ei să se facă conform cu un sistem recunoscut mai rațional. Dupre părerea archeologilor, limba romînă este acea rustică a romanilor, adecă contimpurană acii latine, încît îmbunătățirile ce sînt neapărate a se introduce în ea se cuvine a să face din tezaurile surorei sale cultivate ; și fiindcă latina este moartă, apoi acel drit au moștenit italiana, a ei fiică. Prin urmare, cuvintele ce ni lipsesc, frazele și dicciile nouă, dupre dizvoltarea ideilor și a științelor de azi, au a se împrumuta de la acea italiană, dîndu-i forma și terminatul românesc. Așadar latino și galomania să nu se întindă și asupra reformei limbei, căci din fabrică fără matrice (calup) convenită nu pot ieși decît figuri diforme, vătămătoare caracterului limbei. Întroducerea literilor latine în limba română, care noi de patruzeci ani am predicat, este o consecvenție a dorinței a să apropia de cultura gintelor romane ; însă și în aceasta urmează feliurite metoade, între care acel a românilor Transilvaniei ni se pare că prin adoptarea unei ortografii complicate, pe conta rădăcinilor, conduce pe cetitoriul în un adevărat labirint.

Dupre cele de mai sus expuse, fără a mai înmulți numărul ortografiilor complicate, credem că acea italiană este cea mai conformă cu pronunția română, adăogîndu-i-se cîteva modificații pentru sonurile nazale. Încît, spre a statornici uniformitatea în scriere, s-ar cuveni ca Universitatea noastră să se ocupe de apropriarea ortografiei italiene la pronuncia română şi a o decreta de oficială.

De se va adopta astă ortografie atît de simplă, actele și corespondențiile nu vor înfățoșa un adevărat galimatias (confuzie) ortografic, vătămător interesului public şi privat.

CRONICI LITERARE ȘI ȘTIINȚIFICE

DESPRE LITERATURĂ

Productul mintei și a învățăturilor unei nație să numește literatură, și părțile ei sînt poezia, filozofia, istoria și ritorica. Aceste învățături să numesc cu drept cuvînt încă și umanitate, căci prin ele omul cîștigă cugetări de moral, simțiri delicate cei filantropi. Literatura tuturor națiilor s-au început cu poézia, pentru că aceasta este fiica simțirei, ce în inima omului mai timpuriu să dișteaptă de cîtu-i giudecata mintei sale. Aceasta o vedem și la români, carii arată mai mare plecare pentru viersuri decît pentru alte compoziții (alcătuire). De însămnat este că armonia viersurilor românești să asămănează cu ale poeziei italiane, carea și întru aceasta este cea întîie între cele nouă. Între multe ramuri a poéziei, acel carele țentește mai mult cătră folos este fabula (basna). Scoposul acestei poezii didactice este prin zugrăvele alegorice și satirice a da învățătură de moral. Acei întăi scriitori de fabule sînt : Locman indianul, Esop frighianul, Fedru latinul și Lafonten franțezul, iară acum toate națiile au a lor fabulografi, carii toți unul de la altul au împrumutat ideile fabulei. Asămenea și d. aga Asachi au făcut în limba românească oarecare cercări, din carile să alcătuisă o culegere de fabule, însă focul din 1827 au înghițit ostineala de 12 ani a alcătuitoriului, carile au pierdut în acea zi mînuscrisurile traghediilor *Alzira, Saul* și una orighinală numită *Mihail, domnul și* *iroul românilor*, o istorie a împărăției Romei, versuri lirice, cursul de matematică și o culegere de fabule. Din aceste, pe cît s-au păstrat în ținérea de minte și pe aiurea, să vor împărtăși uneori aice extracturi, iar începutul să face cu următoare fabulă.

[*Urmează textul fabulei lui Asachi,* GUZGANUL DE CETATE ȘI CEL DE CÎMP.]

DESPRE LITERATURA ROMÂNEASCĂ

Legiuitorii pururea s-au îngrijat mai întîi pentru educația (creștirea) tinerimei, și întru a lor înțălepciune au legiuit mijloace de a pregăti viitorimea acelor carii, urmînd ocîrmuirei dumnezeiești, au să fie o zi păzitorii bunelor așăzămînturi, carile, fiind izvor de fericire, statornicesc traiul unei nații și sporesc binele său. Pătrunș de acest adivăr, domnii cii buni s-au îngrijat și la noi despre educația publică. Învățatul domn Iacov-Vasilie au așăzat la 1562 acea întîi ghimnazie la Cotnari, unde pe atuncea au fost tîrg înflorit, precum mărturisesc astăzi surpările sale, și spre sporirea luminărei s-a rădicat mai în urmă Ghimnazia vasiliană. Dovadă că acele institituri (de învățătură așăzămînturi) era bine organizite este că din sînul lor au ieșit bărbați cu învățături temeinice, precum mitropolitul Ieremia Movila, carele pe la 1640, după tîmplările domnitoarei sale familii, ieșind din patrie au stătut mitropolit la Kiov, unde cel întîi au scris latinește și au tipărit la 1660 carte de teologhie, întitulată *Mărturisirea credinței ortodoxe,* carea s-au întărit de sinodul țenut în mănăstirea sfin[ților] Trei Ierarhi, al cărie ghimnazii școleri era autoriul și carele este întemeietoriul și dischizătoriul școalelor Kievului, unde ca unui ctitor i se serbează în institut ziua numelui său pănă astăzi, lucru ce nu puțină cinste face nouă moldovenilor. Aice au învățat mitropolitul Dosiftei, alcătuitoriul Psaltirei în versuri rumânești, ce s-au tipărit în Suceava la 1670. Aice au învățat contimpureanul (de acelaș timp) și prietenul său vornicul Miron Costin, versuitoriul acelor întîi ode în limba românească. La acest izvor s-au adăpat învățatul domn Dimitrie Cantimir, ale căruia cărți de filozofie și istorie, românește și latinește scrise, s-au tipărit în limba englizască, franțuzască, ghermană și rosiană. Temeiul învățăturilor în Moldova au primit și prințul Antioh, fiul domnului Cantimir, carele au fost ambasador Rosiei la curtea Angliei și Franției și carele cel întîi au alcătuit satire în limba rusească. Așadar, unii din moldoveni literați, neputînd de întîmplări a înavuți patria cu talantul lor, l-au răsădit în strein pămînt, unde au agiuns astăzi întru-nflorire. Dresurile acestor moldoveni alcătuiesc epoha întîia a literaturei românești, iar a doua se-ncepe cu vrednicul român marele ban Ioan Vacarescul, al căruia nepot de asemine nume i-au moștenit talantul poetic.

Din aceste urmează că Moldova se poate lăuda de a fi fost din învechime leagănul literaturei românești ; diși era țara supusă la ni-ncetate lupte spre ferirea giugului strein, totuși nu arareori se adăpostiră muzile în cele scurte răstîmpuri de pace în mijlocul romînilor, ci au firească plecare cătră poezie. Această genie (duh) s-au vădit în zilele noastre în Ioan Budescul, căruia cu dreptu se cuvine cununa de acel întîi poet romănesc, însă nemuritoarea sa poemă *eneică* zace ascunsă ca o comoară în scrinul familiei răposatului, și aciie pentru carii au ostenit în toată viața sa abie-i cunosc numele. Dorind a puté vorbi de acesta și de alți vrednici autori, noi vom da aice pe rînd oarecare prube despre alcătuirele versuitorilor romăni, pe cît mărginitile aceste file vor ierta, începînd cu următoarele versuri cătră Dumnezeu ale d.m. vornic Nicolai Dimachi, încredințate nouă de d.m. spătar Gheorghie Balș.

ÎNMORMÎNTAREA LUI POETA GHETE

Genia (duhul), talantul, haractirul moral și sîrguința a se face patriii folositor sînt haruri carele rareori se unesc în un muritor ; de aceea și cînd ele se află întrunite, apoi învrednicitul se face obiectul de sevas și mirarea oamenilor în cursul vieții, și mai ales după moarte, cînd zavistia se face mută. *Ghete* au fost unul din oamenii carii s-au învrednicit de aceste haruri, lăsînd după sine urme nemuritoare. Palatul lui era în astă împregiurare locul măreței și naționale pompe, ce s-au sărbit în 14 mart. Mulțimea oamenilor era atîta încît numai trecînd înaintea salei unde se afla mortul au putut să arunce cea de pe urmă căutătură asupra celuia de care se înmîndrează veacul nostru. Deasupra ușii salei să cete aceste versuri, scoase din cartea sa numită *Erman și Dorotea :*

Trecătorule, a morții vez icoana întristată !
Filozoful, nici creștinul nu se tem d-a ei săgeată.
Pre acel la trai îndeamnă și la dreaptă făptuire,
Iar acestuia-n necazuri i-ei liman de mîntuire.
Amîndoi prin moarte-nvață
Să cîștige-o altă viața !

În sală se afla aninate stemile lui *Ghete,* ce înfățoșa o stea în ceri albastru ; sicriul era încungiurat de șese chipariși, simvolul întristării, și între aceste era așezate diplomile de evghenie, de doctorie și de dregătoriile, împreună cu ordinile răposatului, pentru a căruia slavă poetică le-au dat curţile : Rosia, Austria, Prusia, Saxonia, Franţia şi alte, asemene şi o cunună de dafini, din curat aur lucrată, ce au fost hărăzit răposatului patria sa, Francfort. Trupul era îmbrăcat în veşminte albe, şi faţa, plină de frumuseţa bătrîneţilor, se păre adormită ; tîmplile sale era încinse de cununa adevăratelor dafini, de care douî alte era depuse la picioarile sale.

Îngroparea s-au făcut în mormîntul crăiesc, alăture cu familia domnitoare şi cu poeta Şiler. Parada se făcea de gvardia marelui duca, în fiinţa unui nenumărat popor, ce s-au adunat din politiile învecinate. Toţi era de simţire pătrunşi ca la asfinţirea unui soare, căruia asemene multe veacuri nu vor vide răsărind.

[ÎNȘTIINȚARE LITERARĂ]

Cu plăcere înștiințăm cum că românii din Ardeal au căpătat asemine o foaie periodică în limba națională, numită *Foaie de duminică,* menită de a împărtăși publicului idei interesante și instructive (de învățătură). Întraprinderea au făcut-o d-lor R. Orghidan și Marin, cărora să cuvine toată lauda și mulțămire. De dorit este ca soțietatea învățaților însărcinată cu redacția acestei foi să pășască cu stilul limbei într-o unire cu acele ce să urmează în Prințipaturi și care să cuvine a fi întemeietă pe stilul cărților bisericești vechi tipărite și pe dialectul acelor români carii au păstrat rostirea lor oarece mai curată, căci numai prin păzirea unei singure sisteme va putea spori literatura românilor, carii deși vorbesc deosăbite dialecturi, după deosăbitele provinții în care lăcuiesc, dar limba literală să cade a fi *una,* precum li este acea bisericească. Asemine avem spre pildă pe ghermani, din carii acii din Ghermania de gios vorbind abia pot ințălege pe acii din Austria, totuș cărțile unora și altora sînt scrise fără deosăbire în tot acea limbă.

Doritorii acestei foi, de care au ieșit pănă acum 16 numere, să pot prenumera aice în Ieși, la magazia d-lui Nicolai Gheorghiu.

[DESPRE GRAMATICA ŞI DICŢIONARUL ROMÂN-FRANCEZ ALE LUI J.-A. VAILLANT]

Cu plăcere vedem că în limba noastră să fac de oarecare timp o mulţime de lucrări literale. Numărul gazetelor sporeşte, disertaţiile, romansurile, versurile izvorăsc cu îmbelşugare ; întru aceasta să cearcă a imita lucrările de acel feli ce să fac pe aiure, dar în mijlocul zborului să alege mai mult calea plăcerilor decît acea a folosului. Avem nevoie de a înavuţi limba noastră cu cărţi elementare pentru deprinderea cunoştinţilor pozitive. Drept aceea, cu toate că preţuim oricare carte folositoare, totuş ne bucurăm mai mult de producturile ştientifice, precum gramatica a neobositului d. Eliad, compunerile istorice a d-lor Aron, Săulescu, Kogălniceanu, matematica a d. Poenar, istoria naturală a d. Cihac ş.c.l. Ni rămîne mult de lucrat, că oamenii şi mijloacile nu sînt încă în analoghia trebuinţelor noastre, în vreme cînd asemine îndeletniciri ni vor aduce mai nemerit cătră scopos.

În mijlocul unor asemene împregiurări, să cuvine a ne bucura că d. Valian au publicat o gramatică românească-franţeză şi că nemerirea acestui lucru l-au îndemnat a să îndeletnici cu compunerea unui lexicon româno-franţez. Recunoscînd sîrguinţa acestui autor, după prinţipia că *„acea întăi carte a unei naţii este lexiconul limbei sale“* şi că *„educaţia omului are a să încheie prin cugetări“*, facem îndemn la patriotizmul luminat a compatrioţilor de a agiutora cu a lor mijloace tipărirea acestei cărţi, a căria subscriere, pentru Moldova, să face în Ieşi, la d. Zamfir, dregător la consulatul Franţiei, şi sub următoare condiţii : *[urmează condiţiile respective]*.

DISERTAŢIE DESPRE TIPOGRAFIILE ROMÂNEŞTI ÎN TRANSILVANIA ŞI ÎNVECINATELE ŢĂRI, DE LA ÎNCEPUTUL LOR PĂN LA VREMELE NOASTRE

Scrisă de Vasili Pop, a frumoaselor măiestrii, a filozofiei şi medecinei doctor şi c.c. montano cameral fizic în Zlagna. Sibiu, 1838.

D. doctorul V. Popp este unul din acii bărbaţi învăţaţi şi ziloşi de care să poate lăuda românia. El era menit a împreună-lucra mai cu samă către luminarea neamului, dar împregiurările l-au mărginit în sfera medecinii, în care totuş de cînd în cînd dă semnele fireştei sale trageri către literatură.

Preînălţatul Domn cu Preosfinţitul Mitropolit, cînd au fost coepitropi a seminariii de Socola, încredinţaţi că luminarea neamului, spre a fi temeinică, trebui să înceapă de la acea a povăţuitorilor sufleteşti, au fost încheiet o hotărîre a reforma pe temelii clasice seminaria urzită la 1803 de Înalt Preosfinţitul nostru arhipăstor Veniamin. Drept aceea, au însărcinat pe d. aga Asachi a aduce din Ardeal profesori vrednici, încît acesta, călătorind la 1820, au ales şi au angajuit pe d. doctorul V. Popp şi pe alţi patru profesori români, pe carii i-au şi adus în anul acela la Ieşi, unde, sub înalta auspiţie, s-au alcătuit un plan pentru reforma acii seminarii şi un aşăzămînt pentru a sa urmare. Paradosurile cursului au fost început încă în toamna aceea, dar tulburările politice ce la începutul 1821 au izbucnit ca o mină au răsturnat tot acel aşăzămînt, au înnimicit nădejdile întemeitorilor şi a patriei şi au înterit din ţară pre toţi aceşti profesori, a cărora pănă astăz sîrguinţă ar fi produs în acest ram vrednice de laudă rezultaturi.

De atunce d. doct. *Popp,* petrecînd aceste țări, au ideat de a cerceta și a culege notiții despre tipografiile românești, și întru adevăr prin aceasta au adus o însămnătoare slujbă literaturei naționale, făcînd lumei cunoscute multe vechi, uitate tipografii românești, deși, precum însuș zice, nu s-au îndămînat a îndeplini toată a sa culegere, căci, între celelante, trece cu vedere tipografia d. Eliad și a sa litografie de la București și alte din acea țară, în care s-au publicat de curînd peste o sută de cărți românești folositoare, atît orighinale cum și traduceri, foi politice și literale. Asemene necunoscută să pare a fi autorului Institutul Albinei din Ieși, despre care în mai multe rînduri și cu laudă vorbea foile Franții și Ghermaniii și în care, deși pe încet, totuș să publică cărți folositoare pentru români, precum codica civilă a Moldovei, legiuirile organice a statului, Istoria naturală, cursul de matematică și altele, în vreme cînd litografia Ieșului, tot de moldoveni lucrată, au produs frumoase tablo istorice a patrii, hărți geografice și alte lucrări care vădesc ghibacia tinerimei românești pentru frumoasele arte. Asemene propășiri ne fac a nădăjdui că, după țintirea care însămnăm în Prințipaturile româniii, d. doct. Popp, spre îndeplinirea disertarii sale, peste puțin va mai alătura un *apendix* despre așăzămînturile necuprinse în acea publicată și care încă să vor mai putea urzi pănă atunce.

Aceea care cu plăcere și cu fală mai însămnăm în disertație este că din epistola dedicătoare (închinare) cătră C.C. Sa Înălțime Arhiduca *Ferdinand d'Este* să arată că acest strălucit prințip austrian și, mai ales, fratele C.S.Î., Arhiduca Maximilian, carii au petrecut mulți ani în Transilvania, cunosc foarte bine limba românească, precum însuș autorul zice în acea dedicație : „și întru adevăr, cui să cuvine mai mult a să închina (cartea aceasta) decît C.T.Î., care, sau pentru că și nația românească să trage din fericita Italie, unde înflorește înalta casă (familie) a Estilor, sau pentru dulceața și asămănarea limbei noastre cu cea italiană, încă din tinerețe ț-ai făcut cunoscută această limbă.

Ce să zic despre fratele C.T. Înălțimi, marile acela irou, Crăiescul Prinți și Arhiduca Maximilian, care limba românească așa din fundament o au învățat cît cu dreptul între cii mai de frunte filologi aceștii limbi să poate număra“ etc.

JURNALISMUL ROMÂN [I]

Jurnalele sau *gazetele,* product italian din veacul al XVI, au agiuns a fi astăzi organ înlesnitor a răspîndirei noutăţilor şi a cunoştinţelor folositoare de tot feliul, precum şi o hrană neapărată nu numai omului cugetător, dar şi celor doritori de noutăţi, precum se vederează în ţările civilizate, unde la 10 oameni unul se îndeletniceşte cu cetirea foilor periodice.

Poziţia favoritoare politică în care, în timpul nostru, se află Moldo-România au întemeiet în aceste prinţipate două gemene *gazete.* Aceste, bucurîndu-se de o lungă vieţuire, cam rară între fiinţe atît de fragede precum este hîrtia, au văzut în scurt timp născîndu-se şi alte foi, din care unele, după cursul naturei, timpuriu au răposat, înainte de a produce fructul aşteptat.

De aceea de mult era simţită lipsa unei foi literare atît de folositoare pentru cultura limbei după un singur prinţipiu şi răspîndirea cunoştinţelor, căci foaia literară a Transilvaniei, mănoasă şi interesantă în publicaţiile ei, se poate socoti ca o arhivă în care se depun feliurite materiale pentru o lucrare viitoare, cînd, după deşteptarea talentelor şi îndeletnicirile tinerilor români din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, se cere o foaie speţială, care să li fie de povăţuire şi de luminare în lucrările lor.

Uniformitatea limbei vechi bisericeşti a şepte milioane români, din deosebite provinţii, ni impune datoria a ni feri de dezbinarea acestei limbi care în cursul fortunelor, în multe veacuri, s-au păstrat *una*. Sfătuirea și lepădarea a tot feliul de pregiudețe și egoizm în împreună lucrarea literaților cătră unul și acelaș centru și scop va putè produce tot acel rezultat ce ni înfățoșază și Germania literară, care, despărțită fiind prin politică și religie în 39 staturi, are astăzi o singură limbă, puternic paladiu naționalității și care s-au făcut averea și lauda nației întregi.

Aceste fiind dorința și nădejdea noastră, cu bucurie salutăm publicarea *Foaiei literare* din Iași, despre a căria țintire împărtășim chiar întroducerea publicată în nr. 1, din 9 ianuarie.

[Urmează articolul program al PROPĂȘIRII.]

FLORI DE SCĂIEŢI CULESĂ PE MALUL DÎMBOVIŢEI DE ENRIC VINTERHALDER

Pe cînd săceta îndelungată s-au întins şi preste cîmpia literaturei române şi, spre dauna doritorilor, încă în ţărînă zac sămînţile cele mănoase, de plăcere ni este a gusta mirosul modest a *Florilor de scai,* culese de mîna ghibace a unui strein ! De nume strein, dar de sentiment chiar compatriot, carele de nimfa *Dîmboviţei* s-au metamorfozat în român prin farmăcul undelor descrise de autorul :

> Sus din munte curge-n vale
> Apă dintr-un mic izvor,
> Care şerpuind pin ţară
> Murmură încetişor :
> Dîmboviţă, apă dulce,
> Cine o bea nu să mai duce !

Stilul acestor compuneri este natural şi curge lin ca undele pe a cărora rîpi au răsărit florile culese. Epigramele, enigmele şi anagramile spirituoase sînt nouă în limba noastră.

Noi am avut prilej a preţui compunerile d. Vinterhalder în limba ghermană, iar acum îl putem număra între poeţii români. În astă carieră d-lui urmează sistemei filozofice : precum un Zeu este la carile toate popoarele în limbi înmiite adresază rugile lor, de asemene tot un Apolon însuflă şi cu deopotrivă plăcere ascultă tonurile felurite a cultorilor săi, mai ales că :

Acest vers ce sună aice lui Apolon nu-i strein,
Fiind gemene cu rostul ce-i urzit din cel latin.

Doritorii din capitală pot căpăta astă cărticică la librăria d. Caliman et compani, cătră care se vor adresa și acii de pe la ținuturi.

JURNALISMUL ÎN ROMÂNIE

De la încetarea varvarismului în Europa, popoarele, scutite de îngrijirea despre a lor siguranție materială, întru neastîmpărata dorință de îmbunătățire pe rînd s-au purtat de cîteva deosebite mari țintiri morale, care au înrîurit asupra stărei politice și asupra civilizației ghintelor Europei.

Pe la încheierea veacului al unsprezece au predomnit zelul relighios, carile, prin expedițiile crucierilor la Palestina, au restatornicit relațiile Răsăritului cu Apusul și prin alte multe încungiurări lumea luă o reformă mîntuitoare în starea socială.

Descoperirea busolei prileji aflarea Americei și a odoarilor acestui pămînt nou. Atunce Europa au căpătat nouă averi, producte și nevoi nouă. Dezbinarea relighiilor creștine ațîțasă îndelungate vărsări de sînge, din care răsăriră nouă staturi și toleranția, ce făcu pe toți oamenii, de orice lege, a-i privi de frați. După revoluția Franției, a căria vătămătoare elemente încă se văd în oarecare țări și care învălui toată Europa, răsări universala dorință a națiilor de a se perfecționa în meșteriile de pace. De atunce, în decursul unei păci îndelungate și nepilduită în istorie, națiile rivalizază. În asemine sîrguință, științele pozitive, manufacturile, comunicațiile, toate capătă din zi în zi nou adaos, și guvernurile, ca și individele, au drept laudă a întrebuința întru asemine perfecție morală și materială toate a lor mijloace. Dar deși cozmopolitizmul este astăz universal, totuş fiecare naţie, fie cît de mică, este geloasă a păstra semnele caracteristice a naţionalităţii sale de veacuri moştenită. Aceste simtome se văd între deosebite săminţii slave ce împoporează imperia Austriei. Cehii, moravii, croaţii, slavonii şi carinţii îş cultivează dialectele, le curăţă, înformă literatura şi culeg material pentru a lor speţială istorie. Sîrbii, bulgarii păşesc pe asemene cale. Şi ghinta număroasă a românilor este atrasă de acea putere, care o îndeamnă a nu rămîne îndărăpt în obştească propăşire.

Mijlocul de a opera toate aceste rezultate sînt foile periodice, care, bine povăţuite, răspîndesc lumini şi prinţipii mîntuitoare între clasele pentru care sînt înfiinţate. Asemine instituţii s-au statornicit şi în provinţiile române. Aceste foi nu au nevoie şi nu au vro ţintire sau color politic, de agiuns fiindu-le a încunoştiinţa pe cetitori de tîmplările şi faptele urmate în lume, dar chemarea lor este mai cu samă a prelucra limba. În astă privire foile se împart la noi în sisteme de conservativi, de radicali şi de cumpenitori sau de *juste milieu.* Noi părtinim acestei din urmă sisteme, care ţinteşte a îmbina driturile cele vechi a limbei cu nevoia de faţă.

La ist prilej se cuvine observa că, de este cu drept a păstra limba ca semnul naţionalităţii, apoi de datorie avem a o cultivi, prin reînvierea cuvintelor părăginite şi aflătoare în manuscripte şi cărţi vechi bisericeşti, precum şi prin întrebuinţarea acelora ce sînt vieţuitoare astăzi în gura poporului, a curăţi limba prin îndepărtarea cuvintelor străine şi adoptarea acelor ce avem ca sinonime de uric a mumei limbe, căci, deşi cer unii a rămînea aceste cuvinte ca unile ce prin veacuri ar fi căpătat cetăţenia română, noi răspundem că abuzuri, deşi vechi, rămîn tot abuzuri şi că mai lesne ni va fi a curăţi amu limba, păn a nu se informa o literatură naţională, avînd întru aceasta drept pildă pe grecii de astăzi. Limba lor este îngrecată cu cuvinte *turceşti, italiene, bulgare* şi *epirote,* care toate căpătasă de veacuri cetăţenia grecească, şi totuş în cursul reformei cei repede toate aceste cuvinte s-au scos şi în locul lor s-au luat acele de la elină, muma limbei greceşti, care limbă nouă, cu asemine reformă, începe astăzi a produce capodopere şi este înțeleasă și prețuită de toți acii ce se îndeletnicesc cu literatura. Drept aceea, prin asemine lucrare, dorind a spori cultura limbei pe basis rațional, noi credem că mijlocul cumpenit ce am ales a fi cel mai nemerit, adecă a avea drept temei și model cărțile bisericești cele vechi, asemene manuscriptele și documentele vechi, cuvintele cele prețioase și numeroase ce se păstrează în gura popoarelor a deosebitelor provinții române, compunerile de cuvinte trebuitoare ce se pot face chiar din cuvintele noastre şi întrebuințarea cuvintelor tehnice dupre pilda tuturor națiilor civilizate. Noi sîntem încredințați că toată altă sistemă de neologism universal, de latinism, italienism sau galicism va dizbina literatura şi sistema și nu va produce rezultatul dorit. Deci, pe temeiul dritului vechimei, redacția, ca o veterană de asemenea foi periodice, cutează a da scriitorilor români acest sfat de interesul comun.

Curierul român, pre lîngă a sale cunoscute lucrări, au întrodus literile latine, care înfățoșază un nou interes de a fi gazeta cetită de streini, pentru carii s-au oborît zidul cel hinez ce li opuneau literile chiriliane.

Gazeta semioficială urmează, ca pănă amu, a ei lucrări.

Gazeta ghermană din București au reînceput, sub redacția vrednicului redactor d. Șveder, și noi i dorim întemeierea cuvenită meritului ei.

Gazeta română a Transilvaniei pășește pe calea cea nemerită a lumina interesul material și moral a românilor, prin sîrguința vrednicului redactor d. Gh. Barit.

Il Danubio sau *Dunărea,* de demult avizată, au început de la 1 ghenarie și se arată sub cele mai bune auspiții pentru interesul comerțial a prințipatelor Dunărei.

Toți doritorii de aceste gazete se pot abona la Institutul Albinei.

JURNALISMUL ROMÂN [II]

Sentimentul cel nobil, vrednic de natura înaltă a omului, însă simţit din învechime numai de un număr mărginit de înţălepţi, au început astăzi a se face mai general. De la un pol la altul omul simte că nu e menit a sătura numai poftele cele materiale şi a se îngrădi ca hinezii între păreţii egoismului, ce, ca moştean a nemuririi, ca un fiu aceluiaşi părinte, se cuvine a se interesa şi de cele cugetătoare, şi de soarta fraţilor răspîndiţi pe faţa pămîntului. De aceea necontenit se adaoge numărul acelora carii nu se mulţămesc numai cu viaţa materială : ospăţiile, săturarea patimilor inimei, a interesului şi ale ambiţiei personale, ce ochiul lor cercetează cele ce să tîmplă dincolo de marginea patriei, pentru că sistema politică de astăzi tot urmează pe prinţipiile consfinţite de aleanţia cea sfîntă, ce cu o făşură frăţască leagă şi comunică popoarele între sine. Organele acestei comunicaţii şi viglele naţiilor sînt *gazetele*, ele s-au făcut companion nedespărţit a omului în toate lucrările sale, materie de convorbire şi de meditaţie.

Întrebuinţarea gazetelor au sporit la toate popoarele pămîntului ; în Europa se publică în 24 limbi peste 800 gazete. Asia, Africa, America, Australiile şi cîteva insule nu de mult încă sălbatice au a lor foi periodice, şi precum soarele în a sa călătorie periodică aduce lumină şi viaţă materială, gazetele, zburînd pe aripa vapoarelor, răspîndesc acum pe toată faţa pămîntului lumina cugetătoare.

De asemene şi românii, ce se păreau uitaţi în lista popoarelor vieţuitoare, au căpătat de 20 ani gazete în a lor limbă.

Din două gemine, care la anul 1829 ş-au deschis astă carieră, fără a număra cîteva foi care au răposat în a lor pruncie, astăzi viază 15 gazete, care cu plăcere le înşirăm în astă scurtă revistă. În Ţara Românească : 1. *Curierul român,* 2. *Curierul de ambe sexe,* 3. *Buletinul oficial,* 4. *Foaia pentru sate,* 5. *Vestitorul român,* 6. *Gazeta de Bucureşti ;* în Moldova : 7. *Albina,* 8. *Arhiva Albinei,* 9. *Buletinul oficial,* 10. *Foaia sătească,* 11. *Dunărea,* 12. *Gazeta medico-istorico-naturală şi agronomică ;* în Transilvania : 13. *Gazeta Transilvaniei,* 14. *Foaie pentru minte,* 15. *Organul luminării.* Dorim a crede că numărul acestor foi nu se va mărgini întru atîta, ce va spori prin o redacţie plăcută şi uniformă, răspunzînd la înalta chemare a publicităţii, încît gazetele române, ca la alte naţii, să se facă vipt neapărat şi de toate zilele a doritorilor culturei.

Curierul român, pre lîngă politică, ş-au propus o mare sarcină, anume de a reforma limba, reducînd-o la aceea ce era mai nainte de a fi coruptă de varvari, adică a învia limba rustică vorbită de coloniştii şi oştenii lui Traian. O asemene lucrare ar înrîuri în toată privirea asupra naţiei şi chiar asupra literaturei clasice, dar, dupre Ipocrates, *ars lunga, vita brevis* (arta-i lungă, viaţa e scurtă) !

Curierul de ambe sexe, deşi dupre a sa natură mai delicat, totuşi păşeşte pe urmele maiorenului său. Ţintirea lui este a înrola decît *cetitori* mai multe cetitoare, căci aceste, nu prin argumente filologhice, ce prin sentimentul de mamă pot face reformele cele rădăcinale, insuflînd fiilor, din a lor pruncie, sentimenturi prin care mai în urmă să fac buni cetăţăni şi patrioţi adevăraţi.

Vestitoru românesc, ca gazetă semioficială, în stil şi în materie sună spre a fi înţăles de public fără agiutorul lexicoanelor, şi prin asta răspunde trebuinţei curente.

Gazeta de Transilvania, pre lîngă răspîndirea noutăţilor politice, mai are o însărcinare din cele mai însămnătoare de a lumina şi a apăra driturile românilor şi a-i conduce pe o cale de a-i putè împărtăşi de acele de care se bucură naţiile convieţuitoare în tot acel pămînt, tot sub un guvern, care nu poate fi vitrih pentru unii, părinte pentru alţii.

Foaia pentru minte şi inimă este mai mult o arhivă a românimei, carea, nutrită de corespondenţi cunoscuţi şi anonimi, adună documente şi acte ce se păreau osîndite a peri în întuneric, încît scriitorii vor afla materie mănoasă pentru istoria ghintei române.

Organul luminării, prin adoptarea literilor romane, au vederat programa lucrărilor sale, care le urmează cu consecventă şi erudiţie clasică. Acest organ releagă şirul întrerupt între ghinta şi limba română cu naţiile romanizate, din care literatura poate aştepta mari rezultaturi.

Dunărea, română şi italiană, foaie comercială, care, precum au apropiet în colonele sale două surori dispărţite de 1 500 de ani, aşa va îndămîna a relega interesul comercial între Europa de amiazăzi şi între Prinţipate, luminînd pe neguţitorii şi pe proprietari despre trebuinţa grînelor şi preţul lor şi răspîndind cunoştinţe speţiale în acest ram.

Gazeta ghermană de Bucureşti, deşi în limbă străină, totuşi o putem socoti a noastră, pentru că îmbrăţoşază driturile naţionale şi le advocătează înaintea tribunalului Ghermaniei învecinate, care, mai ales în privirea Dunării, se interesează şi de cursul rîurelilor noastre celor mai mănunte.

Ce se atinge de *Albina românească* şi de a ei *Arhivă*, programa lor se cuprinde în deviza :

Este Albinei dor şi lege
Din flori miere a culege !

Făcînd voturi ca cetitorii acestei foi să se împărtăşască de productul Albinei, încredinţăm că în a ei îndeletnicire, spre a se face plăcută şi folositoare, redacţia nu cruţă ostenele, agiutorată de colaboratorii ei, între carii nu pregetă a însămna pe junele d. Gr. Platon, fostul elev al Academiei Iaşului.

LITERATURA SERBEASCĂ

Serbia, vecina Rumâniei, deşi cu neam deosebit împoporată, au fost purure legată cu ambele Principate şi împreună cu aceste s-au luptat pentru independenţia ei. Istoria deseori ni arată mari capitani serbi comenduind pe români, şi oastea serbească condusă de români pe cîmpul faimei. Relaţiile politice în care astăzi se află Principatele şi menirea unei soarte comune au mai închegat astă legătură, şi românii privesc cu mîngîiere, ca la a lor proprie cauză, toate cele ce se tîmplă în acea ţară pentru literatura naţională, ce are o înrîurire atît de mare în reformele mîntuitoare în care Serbia au purces.

Între cîţiva literatori serbi, unul, cel mai însemnat, este Vuk Stefanovici Karagici, născut în Herţogovină. El încă din junie au simţit povara de care se apăsa naţia sa sub giugul turcilor şi a întunericului ; cu inimă curată, dar plină de curaj, au purces în lume spre a căuta elemente vindecătoare unui asemene rău. De atunce patria mulţămitoare ilirică[1], de la Marea Neagră până la ţărmul adriatic, de la Morea până la Dunăre, cu respect cuvintează numele acelui barbat carele au ştiut să însufle în locuitorii acelor ţări scînteia de lumini morale. El zisă : „Voind a lumina pe oameni, se cuvine a li vorbi limba lor“. De aceea au cercetat toate ţările slavone, au adunat, au orînduit cînticile poporene[2], au compus un lexicon serbesc şi datinile poporului, prin care s-au alunecat în mintea poporului acele învăţături care au izvorît din inima sa sau care au aplicat de la naţiile cele civilizate.

---

[1] *Iliricum* se numea la romani şi de asemene astăzi însemnează ţara împoporată cu slavo-italieni (Gh. A.).

Din organul lui Vuk serbii s-au oglindit, au înţăles ce sînt, ce pot fi, ce răsuflă şi ce viitorime i aşteaptă. În un period scurt s-au înfiinţat o nouă literatură serbească, proaspătă ca o plîntă a chedrului urieş ; sub dînsa se răposază Vuk, compatrioţii depun cununi la picioarele sale, iar viitorimea... Nu, trăiască, trăiască pentru o cauză atît de frumoasă !

Foile publice împărtăşesc următoriul rescript, care din porunca Î.S. Măriri împăratul Austriei s-au adresat prinţul Ditrihstain :

„D. domnul Vuk Stefanovici Karagici, autor uvrajelor serbeşti.

Dupre rugămintea d-le din 20 noiem. 1847, Î.S.M. au binevoit a priimi hărăzirea uvrajului d-le în limba serbească şi au orînduit a se aşeza în a sa bibliotică privată. Pre lîngă aceste, Î.S.M., cunoscînd a d-le zel în lucrările literaturei, prin care nu numai că ai înavuţit, ce încă ai împreună-lucrat către luminarea poporului bulgar şi serbesc şi prin asta ai folosit o parte însămnătoare a supuşilor Imperiei Austriei, au binevoit a dănui d-le aici alăturatul inel în brilanturi, cu ţifra Î.S.M., şi care cu atîta mai mult mă bucură că dă mie prilej, din poronca M.S., a ţi-l trimete.

Viena, 11 ianuarie 1848

DITRIHSTAIN“
(Ex ofiţio)

---

[2] La acel prilej d. Vuk adunasă în călătoriile sale o mulţime de cîntece naţionale române, care mi le dăduse spre a adaogi colecţia cîntecilor de mine adunate cu scop de a le publica, care însă toate au ars la Iaşi în focul cel cumplit din anul 1827 (Gh. A.).

POEZII POPORALE

BALADE
CÎNTICE BĂTRÎNEȘTI ADUNATE DE D. V. ALECSANDRI

Partea I, tipărită la Buciumul român

Cînticile poporale a românilor, ce de cîțva ani, în deosebite foi periodice răspîndite, s-au fost publicat, au ieșit acum la lumină în un tom adunate. Aceste cîntice, răsunînd ca un eho a timpurilor vechi, dau observatorului materie de a putea giudeca despre viața și dregerile poporale a strămoșilor, încît și în privirea poetică vor contribui la istoria literaturei, precum asemene colecții o au luminat și în alte limbi.

Încă la 1822, în epoha emigrații, călătorind prin provințiile de români locuite, eu am fost întraprins pentru asemene scop a aduna a lor cîntice, iar la 1823, cînd petreceam la Viena, mult onorabilul d. Vuk Stefanovici, renumitul literator sîrb și al meu amic, carile călătorise mulți ani prin provințiile sud-slavice spre adunarea cînticelor sîrbești, ce apoi la 1823 le-au tipărit în 3 tomuri la Lipsca, cu cheltuiala prințului Miloș, au fost adăugit colecția me, dănuindu-mi 30 coale manuscrise cîntice românești, care cu ocazia călătoriilor sale le-au fost adunat în Transilvania, în Banat și în Țara Românească și între care se aflau compuneri foarte interesante. Dar colecția, cu multe a mele, le-au mistuit în Iași focul anului 1827, încît acele cîntări rămaseră iar numai în gura poporului, ca melodia patetică în fluierul păstorilor, iar adunarea lor în sarcina literaților mai ferice de a le asigura de urgia timpului și a evenimentelor. Drept aceea, atît în privirea poetică, cît şi a respectului ce d. Alecsandri au vederat pentru compunerile vechi, i sîntem datori cu recunoştinţă şi dorim ca pre lîngă a sale îndeletniciri literare să deplinească şi aceasta începută, căci repetăm cu Ovidie : *Et pius est patriae facta referre labor,* „Cuvioasă ostineală este a reproduce faptele patriii“.

POMPEI

În partea Italiei numită Campania, spre amiază de Neapoli, în depărtare ca de 5 mile era la poalile muntelui Vezuvio renumita politie *Pompei*, la gura rîului Sarno, pe țărmul mării. A ei fericită poziție favora nu numai comerțul, ce și o plăcută petrecere a romanilor înavuțiți, încît astă politie avea multe edificii publice și private de o construcție măreață și elegantă, pline de obiecte de artă și de lux, productele puterii și a înavuțirei romane. Păn la veacul I, muntele Vezuvio nu da nici un simtom vulcanic, la 63 după Hs. un cutremur cumplit au făcut mari daune în acea politie și la 79, la cea întăi izbucnirea Vezuviului, *Pompei* și cetatea Erculanum s-au acoperit, cea dintăi, fiind mai depărtată, cu cenușă, iar a doua cu lavă (materie metalică topită). Pompei era coperită de un strat de țărnă de 21 palme înalt. După trecerea de 18 veacuri, perzîndu-să memoria politiii, pe acea înălțime erau plîntate levezi și vii, și la 1748, săpîndu-să într-o vie o fîntînă, s-au descoperit în adîncime zidiri, prețuoasă lucruri etc., după care arheologii au prepus că acele erau ruinele *Pompeii*. De atunce guvernul au orînduit a să dizgropa politia, în care s-au găsit mari avuții, obiecte de artă și de istorie. Căci acea politie, în epoha catastrofei sale, cu toate a ei odoare și cu cea mai mare parte de locuitori s-au îngropat sub cenușa de vînt mînată din craterul (gura) Vezuviului. Dizgroparea urmează pănă amu și călătorul se preumblă astăzi pe paveua cea străveche, între case, dughene și apartamente amobilate, cărora lipsește numai acoperemîntul. La 1810 ni preumblam pe calea numită a Mormintelor, care, pintre nenumărate monumente, conduce în năutrul politiii. Până atunce erau dizgropate 2 teatruri, 2 piețe cu a lor portice, o bazilică, 2 terme (feredeie), 8 temple și 170 persoane victime a catastrofii. Apartamentele sînt toate frumos parcă de curînd zugrăvite, pavimentul (dușameaua) cu mozaică, pe prag e scris, în mozaică : *cave canem* (ferește-te de cînele). Asupra Pompeii s-au publicat multe trataturi arheologice interesante, despre care și noi păstrăm note interesante arhiologice și istorice dupre detailul de Plinius june dat despre catastrofa în care s-au înmormîntat acea politie în mezul scenelor înfricoșate. Doritorii de a afla despre acele scene înfricoșate și, fără a călători la fața locului, a avea un viu tablon de starea de atunce și de acea de astăzi a *Pompeii* să citească compunerea clasică a renumitului *Bulver* (acum ambasador M. Britanii la Toscana), care au publicat-o sub titlu : *Cele din urmă zile a Pompeii.* Astă carte s-au tradus în toate limbile Europei, iar acum și în limba română, de către d. Teodor Avineanul, fostul redactor a *Albinei române,* iar astăzi asesor la tribunalul de Huș. Noi nu putem decît recomenda publicului acest product a ostenelei și a cunoștinței traducătorului, carile au adaogit cartea cu note interesante, ce acum să pune sub tipar la tipografia româno-franțeză sub condițiile expuse în programa următoare.

[Urmează textul apelului pentru prenumerație *la tipărirea cărții respective, semnat de traducător.]*

REPERTORIUL DRAMATIC A D. V. ALECSANDRI,

publicat în Tipografia franțezo-română

> „Picătura, cît de mică, ce p-o stîncă picurează,
> Face rîului o cale care după ea urmează."[1]

La anul 1816 s-au compus și s-au giucat în Iași, pe un teatru de societate, cea întăia piesă în limba română, intitulată *Mirtil și Hloe ;* asta, deși mică, au plăcut, numai pentru că era întăia și reprezentată de junii și junele acelor întăi familii. De atunce toate merg cu repegiune progresivă. Înrîurirea secolului au deșteptat un spirit amorțit, cu sentimentul naționalităței s-au dizvoltat la noi și elementele literaturei, precum o mărturisesc compunerele dramatice menitoare de un viitori ce nu va lipsi a se realiza în o epohă apropietă, dacă arta cea sîntă se va cultiva dupre principii clasice, de cătră cei *chemați !* Productul cel mai însemnat dănuit cu asemene însușimi este repertorul teatrului român a d. V. Alecsandri, ce se înfățoșază astăzi compatrioților. Acest tom cuprinde XII comedii, vodevile și operete, cea mai mare parte giucate. Publicul au încheiet a sa opinie asupra acestor compuneri, pururea cu plăcere revăzute și aplaudate ; rămîne a aprețui și astă frumoasă ediție, în care d. autorul n-au crutat nimică spre a o face deamnă de a sa poziție și a se putea cu convenință prezenta în străinătate, între a ei surori la lux deprinse, și a da lumei literare un semnal de nașterea unui product ce *nu moare !*

NOTIŢII STATISTICE ASUPRA MOLDOVEI

DE PRINŢUL NECULAI SUŢU
TRADUCERE CU ADĂUGIRI DE TEODOR CODRESCU
În tipografia Buciumului român, 1852

Nu e nimic mai natural, nici mai laudabil, decum a-şi cunoaşte şi a-şi apăra patria! Acestor sentimente sînt datoare ţările cu a lor cultură morală şi materială, cu înavuţirea şi cu strălucirea lor. Precum un fiu, cu dizvoltarea sentimentului şi a minţei, simte dorinţa a cunoaşte uricul familiei şi mijloacele casei şi a intereselor sale, de asemenea cunoştinţa istoriei, a geografiei şi a statisticei patriei se face o nevoie neapărată a unui cetăţan, pentru că în asemene date el află motive serioaze de reflexie şi elemente prin a cărora industrioasă aplicare poate agonisi avutul şi, sporindu-l, a înmulţi masa averei naţionale. Dupre asemene adevăruri se vede că cunoaşterea ţărei unde locuim nu este cerută numai de curiozitate, ce chiar de interesul individual, şi prin urmare cela ce ne prezentează în un tablon asemene cunoştinţe merită onoarea publică, de care s-au învrednicit autorul strălucit al acestei statistice, scrisă şi tipărită în limba franţeză. Dar nu mai puţină mulţămire se cuvine să avem pentru zelul traducătorului acestei cărţi, d. Teodor Codrescu, carele, prin publicarea statisticei ţărei în limba ei, au adus astă carte folositoare în a ei practică aplicaţie. Cătră textul original, d. traducătorul au adaos cîteva tabloane interesante de veniturile şi cheltuielile statului, în general şi în speţial, de exportaţia, de importaţia etc., precum şi extractul general a dabililor pe şepte ani de la 1852. D. traducătorul au făcut cetitorilor încă şi o surprindere, prin adăogirea *Dizertaţiei asupra sarniţilor Moldovei*, compuse de d. Alexandru Obregea, carile au tratat astă materie mănoasă dupre date pozitive, ce au putut aduna în cursul a şepte ani în funcţia cămărei, pre lîngă care digresiile sale sînt uneori presurate nu de sarea ocneană, ce de cea *atică*, de unde samănă că junele elev veteran al fostei Academii au avut ocazion a studia acolo şi pe autorii clasici.

Spre încheiere, *Albina* se vede nevoită a reclama asupra unei uitări înstrîmbătătoare sistemului ei. D. traducătorul publică la începutul ediţiei sale cîteva articule atingătoare de apreţuirea şi analizarea Statisticei, atunce cînd cartea s-au publicat [1] în limba franţeză, drept mărturie citează cele ce au zis întru aceasta *Zimbrul*, *Giurnalul de Constantinopoli* şi *Loidul de Viena*. Ist din urmă, în foaia sa de sară din 3 decembrie 1850, începe articulul cu următoarele cuvinte: „Moldova au căpătat, în sfîrşit, după una sută cincizăci ani o statistică. În anul 1700, principele Dimitrie Cantemir au publicat acea întăi descriere a Moldovei; acum, în anul 1850, tot un principe publică o lucrare preţioasă asupra Moldovei." Se pare însă că un feli de ochi văd de aice mai bine la Constantinopoli şi la Viena decît la Muntenimea de Sus, unde *Albina română*, în no. 68, din 11 septemvrie 1850, zice în astă privire (cu trei luni înaintea *Loidului*) între altele: „Prinţul Dimitrie Cantemir au fost cel întăi carile ni-au dat o descriere de astă ţară. Au trebuit ca să aşteptăm *una sută cincizeci ani* ca prinţul Nicolai Suţţu să ne înfăţoşeze o scriere clasică care va nimici pregiudeţele ce domnează în ist obiect în Europa etc."

---

[1] Statistica aceea în limba franţeză, afară de cea de pe urmă coală, s-au tipărit la Institutul Albinei. Astă notiţie o adăugim pentru că pe titlul cărţei nu se află însemnată *tipografia* (Gh.A.).

Noi nu am fi atins asemene încungiurare dacă acea uitare, vrută sau nevrută, înlăturînd articulul original a *Albinei* și producînd pe *Loidul* ce l-au copiet, nu ar fi de natură a ne arăta lumei nepreţuitori acei cărţi şi autorului ei, a căruia merite am fost cei întăi a cunoaşte şi a proclama. Ediţia română a statisticei este, pe cît se poate, curată şi corectă.

[DESPRE DICȚIONARUL GERMANO-ROMÂN AL LUI TEODOR STAMATI]

La tipografia Buciumului român s-au publicat și se află de vînzare în toate libreriile broșura a V, prin care s-au complectat cartea intitulată : *Vocabular de limba germană și română, cu adăugirea celor mai obicinuite și în conversăciune priimite cuvinte străine,* de pahar. Teodor Stamati, doctor de filozofie și frumoasele arte, profesor public de fizică și de istoria naturală la Academia din Iași, mădular efectiv al Soțietății de medici și naturaliști din Prințipatul Moldovei.

Cunoștința limbei germane, una din cele mai cultivite și răspîndite, este folositoare mai ales moldoromânilor, atît în privirea convietuirei lor cu număroasele colonii germane, a vecinătăței cu imperiul Austriei, a relațiilor politice și comerciale, prin care în multe moduri se răvarsă în țara noastră avere și lumină, nu mai puțin și în privirea cărților clasice de care e mănoasă astă limbă. Cu toate aceste avantaje vedibile, studiul limbei germane foarte s-au negrijit la noi, nu numai din cauza unui pregiudeț în contra ei și din marea înlesnire ce înfățoșază analogia între limba franțeză cu cea română, dar încă și din lipsa ce urmează la noi de cărți neapărate pentru învățătura acei germane.

Vocabularul de față[1] e destinat a înlătura parte a pedecilor expuse, drept care, de datorie avînd a recunoaşte meritul, noi îl mărturisim d-sale autorului, carile, spre folosul public, au deplinit sarcina ostenitoare acelui până azi mai bun *vocabular* a limbei germano-române şi carile, dupre declararea d-lui autor, va uşura în viitor altor filologi lucrarea unui lexicon mai perfect. Dorim ca asemene rezultat să încunune ostenelile d. doctor *Stamati* şi la publicarea tomului al II-le a *Vocabularului* româno-german.

---

[1] Dupre știința noastră, cel întăi *vocabular româno-german* s-au publicat la Pesta în 1825 de răposatul *Teodori,* iar al doilea la Sibiu de parohul *Clementi* (Gh.A.).

BIBLIOGRAFIE

[A. FĂTU, MANUAL PENTRU ÎNVĂȚĂTURA MOAȘELOR,
Iași, 1852]

La o altă ocazie, tristă pentru științele și leteratura română, am fost amintat că între elevii aleși de fosta Epitropie a învățăturilor publice de a se perfecționa pe la instituturile străine în osebite spețialități, spre a putea cuprinde în Academie asemene catedre, au fost și d. *Anastasi Fătul.* Cele ce aice vom zice să nu să ieie de apologie, ci spre a fi altor de îndemn că *labor omnia vincit* (osteneala-nvince toate). D. Fătu, destinat pentru iurisprudenție, au deplinit cu atîta zel și succes a sa însărcinare, încît după depunerea rigoroazelor s-au învrednicit a fi încununat cu dignitaua de doctor de legi. Cine cunoaște greutatea acestei științe și asprimea statuturilor Universitățeі de Viena se va convinge de talentul și de sîrguința cea esemplară a giunelui elev. Dar noul iurist n-avea simpatie pentru astă știință, ce-i era impusă de Epitropie ; plecarea sa era pentru medecină, încît, fără a dizascultа instrucțiile date, el îndeosăbi urma cursului de medecină, și cînd iuristul s-au doctorat, el agiunsăse a fi și unul din cei mai buni elevi a artei sanitare. Îndănuit cu aceste cunoștințe, d. Fătu, învingînd greutățile esistenției sale, au mers la Paris, unde au deplinit cursul de medecină, de hirurgie și de mamos, s-au graduat de doctor, și astăzi, în asămine însușime, ocupă postul cel însămnător de director și profesor la Institutul filantropic. În astă însușime, d. doctor Fătu, după înalt ordin, au compus *Manualul* *pentru învățătura moașelor*, dupre a noastră idee cea întăia carte clasică medecinală în limba română.

Acest nou product a ostenelilor și a învățăturilor d. autoriului este cu atîta mai mult de prețuit că, spre a trăda și a lămuri asemene materie serie, au fost nevoit, pe lîngă terminile tehnice clasice, a aduna acele ce se întrebuiesc aice în limba vulgară. Noi credem că d. Fătu au dizlegat astă gre problemă cu nimerire, precum sîntem încredințați că elevele ce vor petrece cursul la acest Institut vor realiza spre agiutorul omenirei scopul cel filantropic a Strălucitului său *Fondator*, cu a căruia cheltuială s-au tipărit și cartea.

URICARIUL[1] MOLDOVEI

Nu-i nație, oricît de puțin civilizată, care să nu se îngrijască de a culege și a însămna evenimentele publice a țărei și dregerile domnitorilor au a altor barbați a ei străluciți, din care apoi se formează istoria nației. Elinii, romanii, italienii și englezii au dat în ramul istoriei clasice scrieri, după care și alte nații se modelează. În Hina, țara cea mai veche în civilizație, de mii de ani până azi încă esistă un tribunal de istorie cu un număr de amploiați carii observează, însamnă toate dregerile publice și, fără a le comunica altuia, le depun în o cutie secretă a statului, în care zac până la moartea domnitorului, după care apoi se publică, fără teamă de a învita urgia sa pentru adevărul rostit în acele însemnări. La noi, în timpuri vechi, barbați cu talent erau nevoiți mai mult a purta în mînă spata decît pana. Totuși domnii aveau un public foncționar, denumit *uricar*, însărcinat a înregistra faptele și discursurile domnilor și a altor barbați însemnați, din care apoi istoriografii au cules și au compus anuscrisele, ce în timpul de față, prin îngrijirea d. colonelul M. Kogălniceanu, s-au publicat.

Aceste anuscrise, mărginite în a lor descriere, cer a fi complectate prin amănunțimi ce se află răspîndite în înmiite dresuri, hrisoave, cărţi şi alte documente a domnilor, care, în epohele dezorganizate şi în ocazia deselor războiuri, prăzi şi emigraţii, parte s-au espurtat în ţări străine, parte s-au perdut, iar un bun număr de acel avut public au încăput în mînile particularilor.

---

[1] *Uric*, de la latini, *origo*, începutul, sau de la slavonul *uric*, hotărîre (Gh.A.).

O mică porţie de aceste, de la organizarea Arhivei Statului, dupre statuturile, s-au adunat, dar guvernul ar face un lucru vrednic de cunoştinţa publică dacă ar consfinţi întru aceasta mijloacele spre a aduna documentele Moldovei ce se află depuse în biblioticele staturilor învecinate. *Arhiva românească, Dacia literară* şi, la Bucureşti, *Magazinul istoric* au fost cules în a lor foi periodice asemene documente, d. spat. N. Istrati, în curs îndelungat, au fost alimentat foaia de Transilvania cu documente foarte interesante. Acuma însă, d. comisul Teodor Codrescu au întreprins în speţial a cerceta şi a aduna feliurite documente publice vechi şi nouă şi prin asta au rempiaţat la noi tribunalul istoric din Hina, aruncînd până acum în două tomuri o colecţie de tot feli de documente interesante, rămîind după aceea în sarcina unui istoriograf român a culege datele şi evenimentele, spre a le înşira în un corp de istorie naţională.

Cunoscut este că, precum la apusani era mai nainte limba latină limbă diplomatică şi a bisericei, de asemene au fost la noi acea slavonă, încît multe documente vechi se găsesc scrise în acea limbă. Din aceste se înţălege că slavonul slavoniza chiar şi numele proprii a românilor, iar traducătorul acelor acte, ce se pare a fi fost de asemene slavoman, le-au păstrat cu asemene finale, încît în aceste acte am văzut denumiri române cu finale slave. De esemplu, în hrisovul lui Alexandru cel Bun, din 1428, românul Giurge *Frate* este zis *Fratoschi*. Altul *Giumătatevici* Ivan, Despo *Dorohonschi* etc. Aceste însă nu împuţinează meritul sîrguitorului şi neobositului colector d. T. Codrescu, carile prin astă întreprindere literară mărturiseşte rezultatul aşăzămîntului de învăţătură unde, cu ştiinţă, au sorbit principiul şi gustul a o aplica în folosul patriei.

PREUMBLATUL SAU DANŢUL MESELOR

Evenimentele politice şi estravaganţiile anutimpului de faţă, ce ne dau materie mănoasă de cugetat, de îngrijet şi de vorbit, deodată s-au întunecat de descoperirea unei puteri mişcătoare mai nainte necunoscută, ce amu s-au aplicat la *preumblatul meselor*. Vaporul Vaşington, sosit în april la Bremen (în Germania), adusă de la Niu-Iorc din America descrierea acestui fenomen, a căruia dezlegare rămîne în sarcina învăţaţilor de a lămuri în ce mod un fluid (materie), transportat prin mîna oamenilor, este în stare a pune în repede mişcare lemnul unei mese, fără agiutorul a vreunei alte puteri.

Acest fenomen, ce se pare a avea afinitate cu discînticul romînilor, s-au reprodus în casa mea în modul următor :

O măsuţă veche de brad, ce fusesă odineoară neagră, iar acum de ani s-au înalbit, lungă de 4 şi lată de 2 palme, s-au pus în mijlocul salonului, pe parchet nu prea neted. În giurul mesei au stătut 5 persoane, din care trei barbaţi în cîte 30, 28 şi 40 ani şi două fete de 16 şi 11 ani. Aceştia, stînd împregiur, aşezară cam spre mijlocul mesei mînele cu palma lăţită, însă fără a apăsa, se atingeau cu degitul mic a mînei drepte de degitul mic a mînei stîngi a vecinului, şi prin astă atingere formau alisida cea misterioasă. Picioarele conlucrătorilor şi straile lor erau izolate, adecă neatinse între sine şi de masă. Petrecerea acestei mici companii, din care două erau persoane cu învățătură, era amestecată de reflexii serioase și de rîsuri necredule. Peste 30 minute, toți începură a simți la vîrvul degetelor amorțală, împunsătură și sporirea bătăiei de pulz. Peste alte 12 minute, începu masa a pocni și tabla a să cutremura și a scăpăta de la amiazăzi spre miazănoapte. Crezînd că acel șchiopătat a mesei provinea din scurtimea unui a ei picior și din clătirea fetei mici, am rînduit a să muta repede masa ca de o palmă pe o scîndură netedă și în locul fetei mici au întrat o femeie robostă ca de 40 ani. După 15 minute au simțit și aceasta înrîurirea amețelei și toți un miros de brad și de pucioasă. Atunce au început clătinatul sporitori a mesei, precum și sporirea împunsăturilor în mînă, în brață, iar masa, tot grăbindu-să în legănat, au început a să luneca spre miazănoapte cu putere, trăgînd și împingînd pe conlucrătorii, carii tot țîneau mînile lor lățite pe masă. Din un motiv încă neînțăles, masa păsuisă a ei mișcare, dar, cu statornicia alisidei, s-au reîntors peste alte 14 minute puterea mișcătoare în așa grad că toți conlucrătorii se simțeau cuprinși de un sentiment supărător ; mai ales giunele ce era cu spatele spre miazănoapte suferea mult. Atunce masa începu de nou a să clătina și, sporind clătinatul, a să lunica iar, însă nu ca mai nainte în linie dreaptă, ce în rotitoare de la apus spre răsărit (dupre cum să învîrtește pămîntul), și după ce au făcut ca un cvadrant de cerc de 90 grade, picioarile ei împedicîndu-se de nenetezimea parchetului, au stătut. Mirosul de brad și de pucioasă s-au răspîndit, iar referentul și o altă persoană aflătoare la ist esperement aveau la vintricel un sentiment displăcut în asămănarea unui leșin.

Un asemene esperiment s-au înnoit a doua zi cu o măsuță patrată de mahoni, lungăreață de 14 palmace, cu 4 picioare, trăgînd peste tot 512 dramuri. Astă măsuță s-au încins de o alisidă compusă de 3 giuni, cel mai mare de 17 ani, un altul de 12 ani și o copilă de 10 ani. După 20 minute începu clătinătura mesuței, care, sporind, se prefăcu într-o înaintire spre apus și apoi în rotire preste 20 ori de la apus spre răsărit cu o repegiune de vals, care conlucrătorii toţi, ţiind mînule pe masă şi lunecîndu-se cu picioarele, abia o puteau urmări. Afară de simtoamele cunoscute în degete, giunele cel de 12 ani simţea o atragere puternică la cotul mînei în direcţia în care păşa măsuţa.

MIŞCAREA PĂLĂRIEI

O pălărie se pune pe masă netedă cu fundul în gios. Două sau trei persoane aşază uşurel mînile lor preste aripile, adecă marginile pălăriei, ţîind degetul mic a mînei drepte preste degetul mic a mînei stîngi a vecinului său din dreapta. După formarea acestei alisîde magnetice, peste trei sau patru minute începe pălăria o magnetică mişcare, sporitoare spre stînga şi care se înnoieşte îndată ce alisida întreruptă de nou se încheagă. Iar dacă persoanele preschimbă poziţia degetului mic, adecă acela ce era pus deasupra degetului mic a vecinului său se pune dedesupt, pălăria începe a ei mişcare înapoietă, se rădică pe muche şi rotează în astă poziţie în cît timp este atinsă de alisida mînilor a trei au şi numai două persoane. După ce s-au pus pălăria în mişcare, apoi spre a o urma se poate împuţina numărul persoanelor şi a mînilor, încît în urmă cu atingerea numai a trei degete pălăria urmează a ei călătorie.

Pre lîngă aceste s-au făcut cercare şi cu alte obiecte : un ornic se razimă cu stecla sa pe masă ; magnetizat numai cu trei degete, începe a se mişca din loc şi a se învîrti ; de asemene, o carte mică, legată în marochin, avînd şi sponci de metal, înaintează în deosebite direcţii a ei mişcare.

Dizlegarea acestor fenomene se pare răzemată pe aceea că magnetizmul animal, de care sînt îmbăute toate fiinţele vieţuitoare, aburează de la persoanele ce formează alisida în giurul mesei sau a pălăriei, au şi altor obiecte ; umplîndu-se obiectele de acea putere, se prefac în magnet, care, precum e ştiut, ţinteşte spre nord (miazănoapte).

Toate aceste fenomene estraordinare, cercate şi de d. doctorul Frenkel, se întunecă de un altul, ce și aice s-au produs. Una din persoanele care au magnetizat masa şi urmează mişcărei sale are putere a o povăţui; comanda sa, cu energie rostită, de a sta o opreşte pe loc în a ei păşire spre dreapta; el o poate înturna prin ordin să meargă spre stînga. Ba încă masa, prin bătutul cu piciorul ei, au răspuns la întrebare! De pildă, cîţi copii are cutarile din conlucrători sau cîţi galbeni are în buzunari.

Astă descoperire, ce este azi încă în leagăn, cine ştie peste un timp ce urieși va produce!

IERUSALIMUL LIBERAT,

poemă epică tradusă de d. A. N. Pîcleanu, București, 1852

Cultura limbei italiene pentru înavuțirea acei române și formarea literaturei sale se pare a fi mai neapărată decît chiar cultura limbei latine, căci, precum e știut, la Roma se vorbeau două limbi : acea învățată, adecă latină, și acea vulgară (poporană), adecă română sau italiană, care de legioanele și coloniștii s-au întrodus în Dacia. Multe argumente subțin aceste propuneri, între care sînt și une cuvinte române ce nu-s latine, dar numai italiene, precum *ploaia*, în vechime de italieni zisă *ploia*, pe cînd latinii i zic *pluvia*, etc. Pentru asemene motive, atît proza noastră cu cît mai mult versurile se cuvin a se modela dupre versificația italiană, pe cînd giunii noștri inspirați de muză, fiind fără modele clasice, urmează după preceptele limbei franțeze, care, în privirea poeziei, nu ocupă postul întăi în literaturile Europei. În asemene convingere, o traducere a unui poem italian se părea evenimentul cel mai dorit în literatura română, și noi cu plăcere așteptam publicarea anonsată a *Ierusalimului liberat*. Încrederea că poeta traducătorul, voind a deplini asemene lucru, au cumpenit mai nainte a sa putere ne mîngîia că românii vor căpăta o copie macar în parte deamnă de geniul nemuritorului *Tasso*. Însă noi nu sîntem singuri de a ne întrista de ist product și l-am trece cu vederea, de nu am ave datorie a nu lăsa în cetitorul român întipărirea cea nefavorabilă ce i-au căşunat traducerea poemului lui Tasso!

Zmintă în general este a traduce în proză o poezie, dar ist mod, deşi nu favorează zborul ideilor poetice, nu îngrădeşte dizvălirea ideilor originalului. Însă d. traducătorul parcă ar fi fost ferecat de legea metrului sau a rimei, sare ideile cele mai frumoase sau le precurmă unde nu vra sau nu poate urma originalului. Scopul nostru nu este a disfira numeroasele abateri şi schimosituri în idei, ci numai a preveni pe cetitorii, chiar spre escuza traducătorului, că traducerea s-au făcut dupre o altă traducere, şi anume acea franţeză (nici a lui Labur-Lormian ?), şi în asta ne încredinţează adoptarea nomenclaturei franţeze în traducerea română. De exemplu, originalul italian, cîntul I, numeşte: *Godfredo, Baldovino, Antiochia, Gvelfo, Dudone* etc., iar traducătorul, luîndu-să după prototipul franţez, zice: *Godfroa, Boduin, Antioşia, Ghelf, Diudon.* Aceste şi alte cuvinte sînt franţeze, cînd, de se traducea de pe originalul italian, de esemplu, de cuvîntul *chioma* mai aproape era *coma* română decît *şeveliura* franţeză! De asemene, cu părere de rău se vede în scena combatimentului nopturn între Clorinda şi Tancredi (tom. II, pag. 35) că în urmă acei luptători înaspriţi, în loc să se lovască şi cu *mănuchea* spadei, se băteau ca ţăranii cu *pumnul!*

Tiparul este curat, deşi nu prea corect, dar stampele puţin armoniază cu sugetul. Godfredo din secolul XI îl vedem în uniformă rosiană, cu guler şi primb de adiutant, iar în un unghi zac parcă două tunuri.

Un abonat al nostru ne-au împărtăşit la astă ocazie cîteva strofe traduse de pe original, care drept prubă le vom publica.

BORDEIUL UNCHIULUI TOM ȘI COLIBA MOȘULUI TOMA[1]

Două părți a lumei civilizate, America și Europa, au salutat astă producere literară, ce s-au tradus mai în toate limbele și azi este sugetul reflexiilor serioase și a convorbirei duioase a tutulor acelora ce respectează și compătimează omenirea. Autorul cărței, renumita mis *Beeșer Stove,* s-au întîmpinat cu triumf în Anglia și Parisul i prosforează în sînul său demonstrații de admirare. Faima acestui geniu literar s-au răspîndit și la noi prin două ediții simultanee (deodată) în limba română : *Unchiul Tom* cel întăi au ieșit din bordeiul său ; nu tîrziu s-au arătat *Moșu Toma* la ușa colibei sale ; ca niște străini unul de altul și numai întîlnindu-se în a lor cale și împărtășindu-și istoria lor, ei se vor recunoaște că sînt gemeni a unei mame, cu atîta deosebire numai cîtă natura, în a ei capriții, au întipărit tutulor creațiilor sale, și acelor de artă, a nu fi în lume *două perfect ecvale.* Istorisirile Unchiului cît și a Moșului sînt atît de nouă, interesante, variate și sentimentale că nu le putem de agiuns admira și lăuda, dorind ca de plăcerile lor să se împărtășească tot românul ce se onorează cu titlu de filantrop și de favoritori literaturei naţionale, spre a căpăta despre o parte cetitorul un nutreţ moral, iar despre alta ca dd. traducătorii să afle o recompenzie a ostenelilor sale, mai ales că moldoromânul va afla în unile epizoade o nenorocită asemănare între soarta negrilor din America şi acelor de la noi. Adevăr este că, de consfinţeau talentul lor la două deosebite lucrări, familia noastră literară, până acum cam stearpă, pre lingă Moş şi Unchi s-ar fi împoporat şi de niscai nepoţi giuni, carii, în asemănarea apostolilor, au menire a răspîndi prin lumea română sămînţa cea mîntuitoare a evlaviei, a cunoştinţelor pozitive, a patriotizmului şi respectul legilor, a cărora practică asigurează fericirea cea publică şi acea individuală.

---

[1] *Moș* și *unchi,* în limba română cuvinte sinonime și însemnează un titlu familiar ce un giune dă altei persoane mai anuoase : *moș Ioane, unchешule, vino încoace!* De asemene sînt sinonime *coliba* și *bordeiul,* cea întăi de origină grecească, a doua de cea romană (Gh.A.).

DESPRE ÎNDATORIRILE FEMEILOR

şi despre mijloacele cele mai nemerite ce ar putea siguripsi fericirea lor, de pe limba franţeză a d-nei Gari-Gamond pe românie adus de T. Balş, hatman şi cavaler a mai multor ordine etc. La Iaşi, în Tipografia româno-franţeză.

Nu este faptă mai deamnă de menirea omului decît aceea de a conlucra pentru fericirea societăţei, a căreia temei şi principiul este moralul, ce cuprinde în sine toate învăţăturile unei drepte vieţuiri. Dacă bărbaţii cei mai evlavioşi şi învăţaţi au dat întru aceasta legiuiri, apoi aplicaţia unor asemene au rămas mai cu samă în sarcina femeilor, care, ca mume, numai ele pot hultui în inimile cele fragide a pruncilor sămînţa bunului, ce apoi prin învăţături dezvălindu-se agiunge la rezultatul dorit. Prin urmare, dacă femeia are să producă un asemene bine, cu cîte însuşimi de înţălepciune, de duioşie şi de zel trebuie să fie înzestrat acest mentor ce are a figura ca bună soţie, mamă şi mădular a societăţei? Spre a forma pe femeia cu asemene însuşimi, de care brilează acel sex prin ţări străine, d. hat. T. Balş au întreprins ostenitoarea lucrare de a arăta româncelor îndatoririle ce ele au a plini în societate. Acest scop nobil şi a sa aplicaţie se vederează chiar din procuvîntarea cărţei, care cu plăcere o şi împărtăşim cetitorilor noştri.

[*Urmează textul prefeţei respective.*]

ROMÂNIA LITERARĂ

După trecerea a mai multor secule, evenimentele au adus preste țările române un ordin de lucruri carile giuruia garanții favorabile poziției politice și dezvoltărei culturei naționale. S-au văzut atunce înnoinde așăzăminte publice, organizate după starea esceptională și trebuința țărei, s-au văzut barbați cu zel și cunoștință conlucrînd la punerea temeliei edificiului pe carile se razimă fericirea morală și materială a unui popor, și giunimea, însuflețită de spiritul predomnitor în Europa, întinse zborul în cariera culturei limbei și a științelor. *Dacia literară, Magazinul istoric, Propășirea* mărturisesc de agiuns talentul și dorința fondatorilor a acelor foi periodice, pe care, parte intrigile din năuntru și cele din afară, le-au paralizat și au lipsit aceste țări de folosurile ce aștepta.

Evenimentele cele mari deschid astăzi pentru țările noastre o eră de fericire, pe care ne-o asigurează întrunitele puteri a Europei, și acel întăi semnal a încrederei publice este că în ambe țări se deșteaptă cu speranța și literatura națională, chemată a seconda din parte-i scopul cel binefăcători ce priveghează soarta noastră. În astă privire salutăm *România literară*, înnoită de d. *Vasile Alecsandri.* Talentul, cunoștințele, esperiența, zelul recunoscut a acestui giune literator ne sînt o închezășuire mîngîietoare că a sa întreprindere va aduce rezultatul cel dorit.

Nr. 1 a acestei foi, prin fragmentul lui Răzvan-vodă, este consfinţit memoriei vrednicului literator *Nicolai Bălcescu*, răposat la Palermo în Sicilia, la 28 noiembrie 1852, fiind numai de 32 ani. El era conlaborator a *Magazinului istoric* şi mai ales autor a istoriei române din epoha lui Mihai Viteazul. *Călătoria de la Baiona la Marsilia* este o descriere dialogată umoristică, plină de spirit. Oda către *Anul Nou* a d. *Alecsandri* este o compunere plină de sentimente patriotice şi de o inspiraţie serioasă poetică, la a căreia voturi fiecare moldo-român se cuvine a uni pe ale sale. *Ziorile* a d. Dăscălescu arată, în stilul anacreontic, talent şi mare înlesnire în compunere. *Hronica* de I... este mai ales interesantă, pentru că cuprinde textul tratatului din 2 decem. pe care se razemă şi viitorul ţărilor *române*.

Dorim ca toţi ce iubesc cultura şi onorul patriei să îmbrăţoşeze cu statornicie astă foaie, căci prosperitatea şi lauda ei este prosperitatea şi lauda fiecăruia compatriot.

ADAM MIȚKEVICI

Știrea despre moartea acestui mărit poeta a Poloniei au răsunat pretutindene unde se aprețuiește geniul literar și sentimentul măreț de patriotism. Întristarea mare este mai ales în Polonia, că acest bărbat, fiind gloria nației sale, au lăsat a sale oase ostenite în pămînt străin, ca un al doile Moisi, mai nainte de a agiunge în pămîntul făgăduinței. Multe veacuri au trecut până au produs acest geniu și multe vor mai trece, mai nainte de a răsări un altul asemene lui Mițkevici. Gazetele Poloniei despărțite toate se unesc astăzi întru de a răsuna a lor tînguiri și laude asupra acestui mare poeta și patriot și atît în Polonia prusiană cît și în acea austriană, credem că și în acea rosiană, i se vor înălța monumente pentru a lui glorie și recunoștința compatrioților. Franția, unde răposatul au petrecut cea mai mare parte a exiliului său, au dat acel întăi semnal a aprețuirei sale. În 10 (22) ianuarie au urmat la Paris, în biserica Sfînta Magdalina, panahida pentru rămășițele muritoare ale lui Mițkevici, care cu costul guvernului s-au transportat de la Constantinopoli.

Încăperile cele mărețe a bisericei nu agiungeau de a cuprinde masa persoanelor ce s-au adunat pentru astă serbare. Toată emigrația polonă era prezentă, între carii se însămna părinții Adam și Ladislav Ciartorinski, contele Zamoiski, Branițki, generalii Dembinski, Iermanovski, Ciarnovski, Havronski, Volovski, Zeleski, Honovski etc., poeta Bohdarn etc., ex-ministru Vilmen, Cuzen, Mişele şi toată aristocraţia literală şi familia Miţkevici. În giurul catafalcului înălţat în mezul bisericei sta elevii şcoalei polone, un preot de ritul greco-unit, un ofiţer polon a legioanei turco-cazace, care au condus pe mortul de la Constantinopoli. După serbare, secriul cu solenitate s-au transportat la Monmoransi, unde s-au îngropat alăture cu alţi poloni răposaţi.

ARHEOLOGIA ROMÂNĂ

Străinii carii, atrași de curiozitate, călătoresc în zilele noastre în aceste țări ce poartă un nume clasic se miră că nu găsesc a marelui popor carele aice au domnit macar urme de monumente sau inscripții antice. Cum că multe din aceste au stătut aice vederează resturi presămănate pe fața acestui pămînt, iar mai cu samă din partea muntelui, unde între codruri se găsesc colosale ruine acoperite cu țărînă, în a cărora sîn mai zac și obiecte prețuoase, din care unele, abia estrase, au emigrat pe la muzee streine, cum am avut ocazie a videa la Petersburg, în Eremitajul, vase antice de argint cu base-relieve și un disc, de asemene de o sculptură elină, găsite în Moldova, pe malul Prutului. Ruinele cetății Caput Bovis (Ghertina) au îndănuit galeria unei persoane din București, și două vase de aur masiv, găsite în zilele noastre lîngă monastirea Războieni, s-au prefăcut în potire a bisericei noastre. Dar nu sînt numai aceste care atestează a noastră origină romană. Tipul legionarilor ce înfățoșază Colona Traiana, reprodus în fizionomiile românilor, a lor port, limbă și datini sînt o vie arheologie nemuritoare, rămase în aceste țări de la fondatorii coloniilor noastre. Toate aceste mai multe obiecte de studie și de admirare aduc călătorului cercetător decît monumentele sfărmate și medailile ruginite și a cărora cercetare au dat în timpurile nouă materie de interesante descrieri, precum mărturiseşte cartea intitulată *Românii* a renumitului Edgar Kinet.

Dar afară de aceste, în sînul pămîntului româniei zac şi multe rămăşiţe al artii romane, care aşteaptă a lor dizhumare, îndată ce se va statornici siguranţia ca acele relicvii, cînd vor revedea lumina zilei, nu se vor înstreina de la pămîntul ce le-au adăpostit în curs de 17 veacuri. Chiar amu, cînd ni răsare aurora viitorului dorit, încep a ieşi din tuneric documente istorice precum acel publicat sub titlu de *Fragment*, şi amu împărtăşim un alt fact istoric nu mai puţin interesant, scos din cronicile Franţiei, carile vederează relaţiile ce aveau cu apusul Europei românii după a lor a doua descălecare.

[*Urmează articolul* CAVALERII ROMÂNI ÎN FRANŢIA LA 1346, *tradus de Gh. Asachi din revista „La Presse" din 20 octombrie 1856, pe care îl reproducem în* NOTE ŞI COMENTARII.]

CÎNTURI POPULARE

Toate națiile antice, precum și cele moderne, au a lor cîntice populare, care să pot considera, și în faptă sînt, icoana moravurilor, a datinilor și a gîndirei oamenilor din acel timp ; prin ele să păstrează evenimentele politice a patriei, catastrofele publice și avanturile private. Aprozia, amorul și patima sînt sentimentele de căpitenie care dau viață acelor compuneri și aprind ~~de~~ interes și de entuziasm pe ascultătorul.

Acele cînturi, care prin tradiție se păstrează în gura poporului și se reproduc la solenități sau serbări casnice, au atras în epoca nouă luarea aminte cercetătorilor filologi, care prin necontinite ostenele le-au cules și prin a lor publicare le-au scăpat de perzare sau de ciuntire.

Una din cele mai clasice culegeri de acest feli sînt cînturile lui Osian, ce s-au păstrat în limba celtică între muntenii Scoțiii.

Unica literatura veche a românilor se mărginește astăzi în cînturile populare răspîndite între românii viețuitori între trii imperii. Dintăi mărginite între locuitorii săteni, aceste cînturi au atras luarea aminte a literaților, de cînd s-au deșteptat între noi sentimentul naționalităței. În timpul emigrațiii de la 1821—1827, s-au fost adunat un mare număr de acele versuri, care încă se adăogisă prin un dar ce ni făcuse renumitul literat d. Vuk, care, călătorind spre adunarea cîntecilor serbe, ce le-au și publicat, au cules un mare număr de cele române, însă din nenorocire aceste din urmă, cu alte interesante documente, s-au mistuit în Iași de incendiul anului 1827.

D. V. Alecsandri, care au prețuit însemnătatea cînturilor populare, au realizat așteptarea literaților patrioți, culegînd, prelucrînd și publicînd *Doinile române*. Interesul de care s-au cuprins Europa pentru naționalitatea română, reînvietă prin războiul de Orient, au produs și traducerea acelor cînturi interesante în limbi streine.

Iar amu un literator român din Transilvania, d. *A. Mariani*, a căruia talent și zel să aprețuiește în cariera filologiii, au întreprins a face o nouă culegere de cînturi române, spre a le publica dupre următoriul program cuprins în *Gazeta de Transilvania:*

[*urmează declarația respectivă a lui At. M. Marienescu, reprodusă din nr. 89—92 ale „Gazetei Transilvaniei"*].

BALADE

Sub ist titlu s-au publicat și urmează a se publica în limba română *poezii poporale*. Spre a esplica titlul străin de baladă, aplicat la poeziile române, dăm următoare lămurire :

Numele de *baladă* sau *balată* provine de la cuvîntul italian *ballo*, adecă danț, pentru că acele versuri se cîntau la danți și hore. Aceste balade, cele mai vechi compuneri, au trecut din Grecia în Italia și dupre ele s-au modelat și compunerile în alte limbi moderne. La italieni sugetul acestora canțone este mai cu samă sentimente amoroase, despre care ni-au dat modele Dante, Petrarca, Bembo și Lorențo de Medìți. Ele se compun din epodo și din strofe sau stanțe, în cîte șepte versuri, cîntate de unul, iar apoi de tot horul dănțuitor ; la capătul fiecării strofe se repetează rima versului întăi, precum asta se vede în *Balatele* lui Bocacio, la încheierea fiecărui *Decameron*.

Baladele, transportate în Anglia, mai ales la muntenii Scoțiii, s-au aplicat a se cînta vreun eveniment fabulos, în felul *romanțeros* spaniole, care caracter au conservat și în Germania, unde baladele s-au ilustrat de Șiler, Șleghel și Birgher, precum în Franția Victor Hugo au dat frumoasele compuneri de acel fel ; aceste se cuvin a se lua la noi de model la tratația sugetelor ce merită a fi denumite balade.

Cum că limba și mai ales poezia italiană are să serveze românilor de prototip în compuneri, s-au amintit junelor literatori, carii, prin adoptarea modelor franțeze, mai mult abat limba română de la a ei soră gemenă, cea italiană.

După acea întăi culegere de versuri poporale, publicată de d. V. Alecsandri, meritul completării lor s-au rezervat d. A. Mărienescu, autor român, patriot și neostenit în lucrările literale. Drept care au și publicat în coloanele gazetei *Telegraful român* o prochemare cătră toți românii trăitori în diferite staturi, dar între ele unite prin uric și limbă, de a contribui la acea întreprindere, împărtășindu-i poezii poporale care până amu nu s-ar fi publicat.

[Urmează un fragment din proclamația respectivă a lui At. Marienescu.]

POEZIA POPULARĂ ROMÂNĂ

BALADE

Culese și drese de Alexandru Mariane Marienescu, Pesta, 1859

Românii, chemați azi la viață politică, au mult de lucru, și în adevăr au început a lucra la temelie pe care are a se răzema edificiul cel măreț a naționalității. Un asemene edificiu are a se compune de materiale care, deşi diferite, au între sine o legătură ; drept aceea, conlucrătorii să cuvine să păzască un plan, mai nainte bine maturit, fără care nu s-ar putea spera trăinicia și un succes fericit.

De aceea, toți confăptuitorii chemați la astă înaltă însărcinare să lucreze fiecare în ramul său spețial, ca soma producerei tutulor să compuie în fine opul cel măreț a patriei române.

Una din puterile care până amu au conservat nația română este limba ; ea ni-au păstrat și ni-au condus prin fortunile cele grele a timpurilor barbare și tot numai limba leagă între sine membrii nației răspîndiți sub diferite guvernuri.

Drept aceea, ca paladiul cel mai puternic, să conservăm și să cultivăm limba română, încă și în privire că este din cele mai armonioase a Europei, încît cii ce se ocupă cu dînsa fac patriei un serviciu însemnători și merită recunoștința publică.

Amu cînd evenimentele politice în Principatele preocupă mai ales pe literatorii români, încît diplomatica au făcut loc literaturei și poeziii, sîntem datori a mulțămi d. Al. M. Marienescu pentru publicarea versurilor române, care cu acorduri armonioase au răsunat o mîngîiere în mijlocul îngrijirei naționale.

Aceste balade, culese de d. Marienescu în țările române din cuprinsul imperiului Austriei, s-au tipărit la Pesta, 1859. Ediția e elegantă, cu litere latine, și astă I-a parte cuprinde 18 balade originale, încă nepublicate.

Dorim a crede că un asemine product literar, ca un odor istoric național, se va aprețui de fiecare compatriot român. Mulțămirea morală autorul cel vrednic o va afla chiar în lucrul său, iar noi, prin îmbrățoșarea acei cărți, să-i dezdăunăm a sale sacrificii materiale, mai ales că venitul curat a ediției acestei cărți onorabilul autor-culegător îl dănuiește ca o fondație a școalei române de la Lipova.

LITERATURĂ ITALIANĂ

Italia, odineoară rezidenția domniei lumei, de la migrația popoarilor au încetat a fi un întreg imperiu neatîrnat; totuși, prin a sa natură minunată și prin suvenirile istorice, este mîndria locuitorilor și ținta dorinței străinilor. Astă țară, cu drept denumită grădina Europei, de la veacul al 5-lea pănă în timpurile noastre neîncetat au fost aria luptelor, atît între republicele și rigatele în care era împărțită cît și între străini, precum spaniolii, germanii și francezii, carii își disputau înrîurirea sau domnia asupra Italiei.

În mezul acestor turburătoare perioade, geniul Italiei au rămas mănos în lucrările sale. Italia e țara în care au înviet științele și artele; nu e ram de cultură în care italienii să nu fi pus temelia sau să nu-l fi perfecționat: Dante, Petrarca, princii poeziei, Michel-Angelo, Rafaele pictori și Canova scultori, Galileu astronom, Machiavel, Becaria, Filangeri diplomați, papa Leon mare mecenas, Colombo discoperitorul de America etc. sînt lucefiri care pururea vor lumina și vor onora omenirea.

Dar toate aceste daruri a naturei și a geniului de care se stolește Italia nu fac, de cincisprezece seculi, decît a atrage asupra ei nenumărate războle. La ocazia unui din aceste, cînd la 1680 o armie frânțeză trecuse Alpii spre a combate în Lombardia cu trupele germano-italiene, poeta fiorentin Vincențo da Filicaia, întristat a vedea patria sa sfara intereselor străine, au compus un sonet care au agiuns a fi clasic şi care, pentru a sa analogie cu timpul prezent, îl reproducem împreună cu o liberă traducere română.

Dacă literatura clasică a Italiei este astăzi recunoscută ca partea întregitoare a unei complecte educaţii, cu cît mai mult să cuvine să fie studiată de români ca o bază şi model a prelucrărei limbei noastre, care fără asemene agiutor niciodată nu va face un progres raţional.

[Traducerea în limba română a sonetului menţionat al lui Filicaia este publicată în volumul I al prezentei ediţii.]

APOTEOZUL LUI SCHILLER

Ziua de 10 noiemvrie al acestui an s-au semnalat în un mod fără esemplu în istorie. Lumea civilizată, de orice limbă, au celebrat în acea zi aniversala seculară (sute de ani) a naşterei lui Şiler, născut la Marbah în Virtemberg. Îndănuit de sînta scînteie a geniului, prin a sale compuneri istorice, dramatice şi lirice Şiler au redeşteptat în lume sentimente de amor pentru virtute şi patriotizm. Principiul lui era a ţînti, a lucra şi a se sacrifica pentru cele eterne nobile folosinţi a patriei sale şi a gintei omeneşti. Compunerile sale din giunie au atras admirarea publică, imperatorul Germaniei i-au conferat nobleţe imperiului, Republica Franceză i-au dănuit dreptul onorific de cetăţan a Franţiei. Opintelile ocupaţiilor literare au săpat a sa sănătate delicată şi, în 9 mai 1805, au răposat la Vaimar, în 46 ani a vieţei sale, în mezul tînguirilor universale pentru timpuria strămutare iar la locul purcederei al acestui geniu, care au concvistat inimile şi admirarea contimpuranilor şi a posterităţii.

Foile publice au raportat solenităţile consacrate memoriei lui Şiler. Afară de acele care s-au celebrat la Marbah, locul naşterei, şi la Vaimar, locul răposării sale, la Berlin s-au pus cu solenitate în acea zi piatra temeliei unui măreţ monument cu statua lui Şiler, care din partea regentului cu mare solenitate s-au încoronat. Mai mult încă decît oriunde în Germania, s-au serbat la Viena acea zi în curs de 6 zile, prin academii şi reprezentaţii teatrale, iar culmea serbărei s-au făcut în 10 noiemvrie sara, de 4 000 reprezentanţi a inteligenţiei şi a corporaţiilor, cu torcii şi stindarde, între care să deosăbea acea a lui Şiler cu 4 bande, şi horuri de cîntăreţi au petrecut capitalia pănă la piaţa cea nouă, care are de amu în veci a se numi *Piaţa lui Şiler.* Aice, înaintea statuei sale, s-au rostit discursuri, după care în mezul urărei a două sute mii de oameni s-au încununat tîmplele poetului. Nu-i politie în Germania să nu fi serbat în modul ei astă zi. Jurnalul de Francfort, descriind solenitatea urmată în acea politie, adaoge că acea a lui Şiler au întrecut toate strălucirile care să făceau acolo la încoronarea imperatorilor.

Parisul, Bruxela, London, Torino, Varşava, Petersburg de asemene au celebrat acea zi. Literaţii din Moscva, pre lîngă altele, au ordonat a să vărsa un clopot colosal, care să va trimete la biserica din Marbah, locul unde au fost naşterea şi leagănul lui Şiler şi unde ist poet au compus una din cele mai frumoase poezii, intitulată *Campana* (Clopotul), ce au numit-o *Concordia,* şi care să încheie cu următor vot :

Încă-n timp îndelungat
La mulţi oameni ea să sune,
Plîngă cu cel întristat,
Întoane la rugăciune
Şi să cheme p-omenire
La evlavie, la unire.

La acea ocazie s-au vărsat medaile de amintire în bronz, argint şi aur, cu portretul lui Şiler.

Acea zi solenelă nici în românia nu au rămas de tot mută. Ca un mic tribut din partea inteliginţii giunimei române, am publicat în o ediţie de lux, cu portretul lui Şiler ornată, libera traducere a poemului său *Credinţa,* din care exemplare s-au trimis la fiea sa, baroneasa Glaihen, şi la nepotul său Şiler, colonel în armia austriană ; asemene pe la toate comitetele instituate pentru serbarea acei zile seculare.

UNIVERSITATEA IAŞILOR

Între măsurile destinate a face epocă în cultura românilor este fondația și inaugurarea Universității, care cu mare solenitate s-au celebrat in Iași mercuri, în 26 octombrie 1860.

Însemnătatea acestui eveniment sporește luîndu-se aminte că, după o întrerupere de un secol și giumătate, reașezarea școalelor naționale în Moldova datează numai de 32 ani. Asta vederează factul straordinar că în un timp atît de scurt ar fi agiuns învățăturile publice de la cele începătoare până la cele mai înalte.

Ist rezultat, putem zice unic în istoria învățăturilor publice, deși au rămas trecut în tăcere în cursul dizertațiilor universitale, este o netăgăduită mărturie în favorul oamenilor și a sistemului care, sub un regim greu și antinațional, l-au urzit și au prezidat la aceste lucrări.

Deschiderea solenelă a școalelor naționale s-au făcut la 1 ghenarie 1828, în ființa demnului de amintire mitropolitul Veniamin, a epitropilor C. Mavrocordat, M. Sturza și referendarul Gh. Asachi. Un epizod au fost întrerupt pe un moment acea solenitate. Egumenul grec, invitat să fie de față, au întrat în sală, însă numai spre a pronunția un feli de anatemă asupra așăzării școalelor în monastire, de unde ieșind turburat, de apoplexie (damla) au și murit. Astă întîmplare au fost un bun ogur pentru școalele naționale, căci ea au precedat desființarea abuzului prin care călugării ș-au fost apropriat avutul școalelor, în curs mai mult de un secol și giumătate. De datorie credem a aminti că acii întăi profesori români erau : părintele iconom Ioan Silvan pentru religie, dd. Gh. Săulescu, gramatica română, și Fabian pentru geografie, aritmetică, cătră care s-au adăogit apoi Gh. Filipescu pentru caligrafie și desenul linear.

Cuvîntul *universitate* însamnă un corp de profesori carii predau universalitatea (a tutulor) cunoștințelor omenești, precum : limbi, literatură și științe. Universitatea este compusă astăzi în Franția din 5 facultăți : Teologia, Legile, Medicina, Științe și Litere. Universitatea de Paris s-au fondat la 1200, cea de Oxford în Anglia la 1206, de Neapoli 1224, Roma 1245, Fiorența 1349, Praga 1348, Cracovia 1364, Iena 1558, Moskva 1803, Berlin 1810, S. Petersburg 1819, Atena 1836, și la 1860 acea a Iașilor, căreia dorim să agiungă, prin învățături pozitive, clasice și adevărat naționale, pe învățatele a ei surori mai mari.

Universitatea formează în stat o putere morală, de la dînsa derează lumina adevărului în toate ramurile științelor și legile ei conduc pe giunime în creșterea morală și științifică. Mijloacele prin care ea operează aceste sînt nu numai corpul profesoral și acel a elevilor, ce și cărțile scolastice, fără care stearpă este învățătura publică. Cum că giunimea noastră simte prețul luminărei mărturișește numărul cel pe toată ziua sporitor a studioșilor. Mai mare este lipsa cărților scolastice, începînd de la cele elementare pănă la cele a facultăților, care ar fi compuse dupre un sistem rațional. Universitatea se cuvine să fie fructul tutulor acestor lucrări pregătitoare. După ce însă prin a ei creare ea le-au precedat, nu-i va fi de îngiosire, ce mai ales de merit, cînd va recompune, prin o comisie mixtă din ambe Principate, 1-i, o gramatică rezonată română, pe baza gramaticei a întăiului nostru filolog, d. Săulescu, 2-le, istoria universală de același autor, 3-le, un curs de științe matematice, atît teoretice cît și practice, la care Gh. Asachi au pus temei prin aritmetica, algebra și geometria predate la 1813 și publicate, 4-le, un curs de fizică, hemie, cu aplicație la agronomie și la tehnologie. Asemene lucrări a Universitații i vor așterne o bază de a putea trata în conștiință și cu succes învățături înalte care întră în sfera ei și vor face ca ea să producă nu numai *verba*, dar și *res*! (nu numai vorbe, ce fapturi).

CASTELUL DE ŞILLON

La o margine a măreţului lac Leman sau de Geneva se află ist castel în una din cele mai frumoase poziţii a lumii. Un vechi şi pitoresc turn recheamă suvenire tragice, care s-au ilustrat de geniul poetic a lui Bairon şi s-au tradus în toate limbele, încît şi noi împărtăşim românilor expunerea acestui suget interesant.

Încă la 830 după Hs., regele Louis le Pieux au închis pe abatele Corbie, care nu putea vedea de aice decît ceriul şi culmele Alpilor. Petru de Savoia au întărit la 1248 tot castelul. Pilastrele cele puternice care susţin bolta sînt de stil roman-bizantin. Comitele de Savoia deseori locuia în ist castel. Mai în urmă el servi de prigione (închisoare). Mulţi din genevieni erau aice arestaţi pentru sminte politice. Unul din acei au fost Bonivard, priorul (egumenul) de Sent-Victor, pe care duca au rînduit a se închide la 1530, ferecîndu-l la un pilastru, în giurul căruia paveua este roasă din pasurile necontenite a nefericelui prigioner. La 1536 castelul fu luat de armia Genevei, care au liberat şi pe Bonivard, la ocazia reformei religioase din care au agiuns domnitoare credinţa protestantă. Renumele castelului Şilon s-au lăţit mai ales prin frumosul poem a lui Bairon, care îl reproducem prin următoare prozaică traducere.

[*Urmează traducerea literală a poemului* PRIZONIERUL DE ŞILLON.]

SERBAREA SECULARĂ A LUI DANTE

Astă serbare merită a figura în *Icoana lumei,* fiindcă toată lumea literară și mai ales Italia a celebrat-o cu un entuziasm care onoră spiritul public. Dante e născut în Fiorența, la 1265. În a sa primă junie se înamoră de frumoasa Beatrice, care, perzînd-o timpuriu, fu sujetul compunerilor sale. În acea epohă Italia fu turburată de partidele politice numite gfelfi și ghibelini. El era de partida celor întăi. În espedițiile militare el se distinguă cu mare bravură. După ce a plinit mai multe misii diplomatice, apoi fu numit șef magistrat de Fiorența, însă o nouă revoluție a condemnat pe Dante la exil, ba încă de a fi ars de viu. El a umblat din loc în loc, a vizitat Parisul și în urmă se așeză la Ravena, unde a murit la 1321. După moartea Beatricii, se însură și lăsă cîțva copii. El a compus celebrul poema intitulat *La Divina Commedia* (Dumnezeiasca comedie), în trei acte : *Iadul, Purgatoriul*[1] și *Paradisul.*

Commedia, cuvînt elin, înseamnă cîntec sătean, pentru că în anticitate poeții umblau pe la țară cîntînd a lor compuneri.

Poetul, istorisind soarta sufletelor reprobate (rele), care după moarte pătimesc osîndele meritate, pune în iad pe cii ce s-a semnalat prin crime și mai ales pe acii carii l-a persecutat. El imaginează că Virgilie, a lui poeta favorit, îl conduce prin diferite secții a iadului, iar Beatrice îl conduce prin paradis. Comedia lui Dante este acel întăi poem scris în limba italiană, că pînă la el autorii scriau în limba latină. Pre lîngă aceste el a mai scris și alte compuneri.

---

[1] *Purgatoriul.* Catolicii imaginează că afară de paradis și iad mai este un alt loc, unde Dumnezeu învoiește sufletelor a spala pacatele lor, spre a merita de a trece în paradis, sau în iad (Gh. A.).

Aniversala de 600 ani ale acestui sublim poet s-a serbat în Fiorența și în toată Italia cu o pompă și entuziasm care a întunecat toate pompele oficiale. O corespondență de la Fiorența, din 14—15 mai, ni raportează următoarele :

„Ar trebui a se afla în ist moment la Fiorența, spre a avea o idee de mișcarea straordinară ce domnează în astă nouă capitală a Italiii, la ocazia a șese suta aniversală de nașterea lui Dante. Asta e mai mult decît eveniment politic ; ea este mai mult decît o serbare populară, că oamenii de geniul lui Dante nu sînt nici a unei urbe, nici a unui popor, ii sînt proprietatea omenirei ; ea este un jubileu a cărui centru este a sa patrie. De aceea, stradele sînt îndesuite de străini acurși din toate părțile Europei, Fiorența s-a împodobit cu flamuri, ghirlande, cetățenii în veșminte de sărbătoare ; pretutindene se văd afișate portretul și numele lui Dante, ele strălucesc pe fațadele bisericilor. La astă ocazie Fiorența a amintit pe toți a săi celebri concetățeni ; între alte inscripții, se vede înscris pe casa unde a locuit Galileo, carele cel întăi a probat că pămîntul se învîrtește, următoare cuvinte : «Gloria ta va înceta cînd geniul omenesc va înceta a vedea soarele și a locui pe pămînt».

Municipiul (municipalitatea) a organizat festine în curs de trei zile ; de asemene și alte urbe a Italii. Cu un cuvînt, Fiorența, antica republică, artistă, răsbelică, negucitoare, a chemat în agiutorul ei toate gloriile fiorentine, spre a le asocia la cele a poetului divin de care ea se înmîndrează ; se pare că ea li zice ca și celor în viață : *Onorate l'altissimo poeta !*“

Operile lui Dante s-a tradus în toate limbile europee, dar trist lucru este că între cinci milioane de români nu s-a aflat unul carele să ni fi dat măcar o cercare al acestui poem.

În neputința artistică la care sîntem reduși de a ilustra cu stampe monumentul nou ce s-a înalțat la Fiorența lui Dante, depunem cu umelință tributul de admirare și a cultului ce consacrăm divinului poeta.

CRONICI TEATRALE, MUZICALE ŞI DE ARTE PLASTICE

REPREZENTAŢIA TRAGEDIEI *SAUL*

După o îndelungată păsuire, care au întristat pe toţi doritorii teatrului naţional, s-au reprezentat în 16 a curgătoarei o piesă în limba românească. Această piesă era o tragedie din cele mai clasice şi mai grele a lui Alfieri, carile în templul Melpomenei au săpat fapte nemuritoare. Acolo ochiul nu vede podoabe minciunoase, toate sînt simple, adevărate, mărețe şi armonioase. Acolo se văd fantoame a iubirei de patrie ce pentru ea s-au jărtvit, a virtutei ce pentru adevăr au pătimit, fantoamele răsplătirei şi ale amorului prodosit, plecat preste morminturi şi răsunînd ziceri aspre şi gemete pătrunzătoare, care oţărăsc, încîntă, subgiugă pe ascultători, lu-ntartă la mînie sau i stoarce lacrimi de compătimire ! Dacă poezia lui Alfieri este atîta de sublimă, înflorită şi covîrşitoare, pot zice fără asămănare în limba italiană, oare cît de greu au trebuit să fie traducătorului românesc a cerca de a produce efectul propus de autorul ! Nu zicem că problema ar fi fost neputincioasă, dacă către greutăţile originalului d. traducătoriul înadins, de bunăvoie, nu şi-ar fi urzit încă mai multe, şi cu scopos chiar erculic, de a traduce textul (ba poate şi silabele) din vers italienesc în vers românesc. Alegerea metrului ni se pare nenemerită. Ştiut este că versurile limbelor urzite din cea latină au plecare de a fi rimate, şi versul eroic la români este de 16 silabe. Versurile iambice, trohaice, dactile, au după construcţia italiană, au şi franţeză, nu plac urechei noastre și sînt pre scurte spre a putè rosti vreo idee deplină. Încît autorul ce ar întrebuința vreuna din aceste străine construcții îș pune cerbicea într-un giug greu, carile, în loc de a călca în tact, îl face deseori a șchiopăta, și spre a agiunge în vreme la capăt este uneori nevoit a face săltături. Aceste nevoiesc a urzi contracții și elizii care întunecă sau deznervează cele mai frumoase idei, și urechea, lovită de cacofonie, nu cunoaște pe soara cea armonioasă a limbei italiane.

Dacă pe o fată prea frumoasă, născută la țară și care pănă a agiunge la vîrsta amorului s-au îndeletnicit numai cu lucrările cîmpului și cu pașterea turmei, un înfocat cetățan prețuitori harurilor ei, voind să o civilizeze, ar aduce-o în capitalie și, nerăbdător de a o vede în pripă asemenea damelor cetățene, ar întrebuința meșteșugul marșandelor de modă, a cosmeticelor corozive, pentru ca să prefacă în albă și netedă pelița feței brunete și a sînului ars de soare, mînile cele solzoase le-ar acoperi cu pelea de cîne sau de căprioară a Sveției și piciorul cel lat, spre a-l preface în parizian, l-ar strînge în niște scarpe înguste, cătră aceste, pentru a ei cultivire morală, i-ar da deodată dascali pe un franțez, pe un italian, pe un grec și pe un gherman și aceștia fieșcare s-ar sîrgui a o trage în favorul nației sale, giudice orcine dacă această junică, supusă unei astfel de sîlnice metamorfoze, ar putè fi voioasă și sănătoasă ? Oare ar fi privirea ei senină, umbletul și mișcările sale firești ? Vorbele și ideile ei nu ar sămăna babilonice, și amantul ei n-ar afla harurile firești subgiugate în modul acesta ? Deci, spre a nu face un monstru din a sa zînă, înfocatul amant să iaie o dozis mare de răbdare. Strămutînd-o de la țară în politie, pe încetu i va preface tinta feței în mai albă, mînile cu îndeletniciri mai ușoare din zi în zi se vor face mai delicate, hrana cea mai aleasă va face suferită întrebuințarea corsetului și deasa preumblare cu trăsura va mai îngusta talpa piciorului ei, încît, prin delicățirea treptelnică, lelica noastră, deși mai tîrzior, totuși să va preface în damă și va răspunde așteptărei amantului, și chiar a ei creștere, dintru-nceput sălbatică, va putè fi temeiul unei perfecții mai clasice.

O asemene sistemă mi se pare a fi mai potrivită pentru cultura limbei româneşti, care de puţini ani au întrat în soţietatea damelor Evropei şi a căria sîlnică, repede, nepotrivită creştere şi schimositură o va face stropiată pe toată viaţa. Fieşcare limbă are al ei particular; deci să ajutorăm pe a noastră în plecările ei fireşte şi aceste vor fi mult mai plăcute.

Saulul romănesc în acel chip prelucrat ar fi agiuns încă ţeva mai lung, dar cu bună samă mai de înţăles, mai ormonios şi nu s-ar fi spurcat cu cuvinte *spurcate*. Cu toate aceste, nu putem tăgădui că traducătorul, pre lîngă ideea unei mărețe întreprinderi, are şi talent de a o putea încheie cu ferice, povăţuindu-se dupre prinţipii mai puţin pretenţioase.

Ce se atinge de reprezentaţie, ea îndeobşte au făcut bun efect, atît prin personalul, cum şi acţesoriile ei. *Saul* au înfăţoşat talent traghic în poziţii şi gesticulaţii, au putut deştepta în ascultători în mai multe rînduri simţirile împătimirei sale. *David* înfăţoşa cu adevăr al său haractir nobil, evlavios şi melanholic. *Micol,* care s-au reprezentat de o demoazelă ce pănă acuma nici macar văzusă teatruri, au făptuit nu ca pe sţenă, ce chiar precum ar fi părtaşă adevăratei acestei întîmplări, încît ni face a crede că prin o îndelungată învăţătură s-ar putè face vrednică de laudă; asemene şi *Abner* au arătat talent şi cu toţii un organ foarte priincios şi potrivit declamaţiei traghice.

DOMNUL BOCSA ŞI MADAMA BIŞOP ÎN IEŞI

Interesul ce au aţîţat în public sosirea acestor doi [artişti] vestiţi ne îndeamnă a împărtăşi cetitorilor noştri cîteva notiţii încunoscute nouă mai înainte prin canalul jurnalurilor.

Numele de d. Bocsa este însămnat între compozitorii cii întăi de muzică şi socotit de cel întăi harpist. Vechi elev a conservatorului muzical la Paris, d. Bocsa, încă tînăr fiind, s-au deosebit prin o ghibăcie rară. Abie începusă a publica compoziţiile sale şi curînd îşi agonisi o reputaţie însămnătoare. Memoria sa se socote de o minune; deseori i s-au întîmplat a se aşeza lîngă piano după întăia reprezentaţie a unei opere în III acte, ce-i plăcuse, şi nu numai o sună întreagă, dar încă reproduse cu exacteţe armoniile, însămnînd din cînd în cînd tonurile instrumentelor predomnitoare în partitură, aşa ca cînd ar fi avut înaintea ochilor notele operei.

Alesele sale talente l-au distins în timpul imperiei lui Napoleon; el fu numit cavaler legioanei d-onor şi prof. de harfă împărătesilor Iozefina şi Maria Luiza. Afară de mai multe opere, publică o mulţime de uvrajuri pentru harfă, care au adus-o la cel mai înalt grad de perfecţie. La restatornicirea pacei, d. Bocsa trecu în Englitera, unde întemeie Academia rigală de muzică, după modelul conservatorului de Paris şi care lui este datoare cu toate isprăvile talentului şi activităţei sale.

Madama Bişop este elevă acestei academii. D. Bocsa, însămnînd talentul ei cel rar, i-au hărăzit cu dinadinsul toate îngrijirile sale, încît ea se făcu întăi cîntăreaţă a Angliei. La 1839 ea au început a ei carieră dramatică la Edemburg. Aplauzul ce acolo au cîştigat au întrecut chiar a ei aşteptare, încît s-au înfăţoşat în conţertul dramatic dat de d. Bocsa pe teatrul curţei. Laudele ce acolo au cîştigat i fac cu atîta mai mult cinste că tot în acel conţert, alăturea cu Rubini, Tamburini şi Lablaş, cînta cele întăi cîntăreţe a Italiei, precum madama Persiani şi Paulina Garsia. Dorinţa de a vizita Franţia şi Italia au îndemnat pe madama Bişop a cere o concedie, pe care acum o întrebuinţază spre a face o călătorie pin Evropa. Foile publice descriu păşirea acestei păreche din triamv în triamv. La Copenhaga, Stocholm, San-Petersburg şi Odesa au cîştigat laudele tuturor doritorilor de muzică, şi Ieşii se pot ferici a se împărtăşi de cîteva minute de plăcere păstrată numai capitalelor celor mari a Evropei.

ÎNTRUNIRE MUZICALĂ A MADAMEI BIŞOP ŞI D. BOCSA

Proiectul de a face de dimineață o petrecere muzicală, a doua zi după un bal mare de la curte, s-ar păre cu neputință, dacă aceşti artişti, carii mai nainte au fost hotărîți pentru acea zi, nu ar fi învitat interesul gheneral la un grad aşa de mare şi dacă nu ar ave a se produce înaintea unui public mai puțin doritor de muzica cea frumoasă și mai puțin prețuitori de talenturile cele mari.

Ostinită de plăcerile unui bal atît de învioşet cît și strălucit, carile s-au prelungit foarte tîrziu, soțietatea cea nobilă, cuprinsă de grija acestei petreceri muzicale, s-au smult din repaosul cel scurt spre a merge la un nou feli de plăcere şi duminică, la 1 ceas, în sala cea măreață a d. camenariului Spiru-Pavli, s-au întrunit o soțietate doritoare de muzică, care s-au cinstit de ființa Pre Î. Domn și a M. S. Doamnei.

Înfățoșarea madamei Bişop, însoțită de d. Bocsa, s-au urat cu aplauzuri sunătoare, după care deodată au urmat acea mai adîncă tăcere, și nu tîrziu cîntarea recitativului *Care compagne* și a cavatinei *Come per me sereno* din operile Sonabula, cînticul rosian și aria *Regnava nel silenzio* din Lucia de Lamermor au adeverit că acele aplauzuri propăşitoare nu era nicicum o curtenire cuvenită unei dame străine, ce un tribut de mirare hărăzit talentelor ei.

Noi nu putem analiza toată frumuseța viersului ei tînăr și armonios de soprano. Ea sună cu deopotrivă uşurință şi lămurire toate noatele și, atunci cînd se pare agiuns la grad nalt, viersul ei se repede ca o săgetaă ce nimerește a ei țintă în aer, de unde ea treptat coboară pe ascultărori cu oarecare trile așa de încîntătoare încît ii nu ar dori a agiunge la capăt și care în faptă mult timp după aceea mai răsuna în inima lor.

În plăcutul cîntec franțez *Je suis la bayadère,* m. Bișop au adeverit că știe a purta în deopotrivă ușurință și acest feli de muzică, însoțind-o cu toată expresia și grație a figurei sale cei frumoase.

Dar dacă madama Bișop ni-au încîntat, sunetul de harfă a d. Bocsa ni-au adus în mirare. Acest instrument, mai nainte așa de sterp și rebel, este dator d. Bocsa cu a sa perfecție, care nu o cîștigase în curs de 30 veacuri de la a sa urzire.

Mozaicul lui era compus de pietre prețuoase, variațiile sunate de pe temele lui Belini întruni toate cele mărite ce pot urzi gustul și imaginația, iar în fantaziile sale asupra baladei moldovene *În cetatea părăsită* d. Bocsa au știut să înfățoșeze prin sunetul coardelor harfei tot textul acestui sujet duios și eroic, încît aplauzurile ghenerale și de cîteva ori înnoite au adaos nouî frunze la cununele cele vechi al acestui bard clasic.

Noi îndelungat vom păstra suvenirul acestor sunete, însă, spre a rămîne el nișters, dorim ca d. Bocsa să lase moldovenilor în înscris minunatele fantazii improvizate asupra acestei balade.

CONŢERT DRAMATIC A MADAMEI BIŞOP

Lauda cea strălucită care mad. Bişop au cîştigat în a ei *petrecere muzicală* minea tot asemene rezultat în a ei conţert dramatic în costiumuri. În faptă toţi doritorii de muzică s-au grăbit a auzi încă o dată această artistă minunată. Pănă atuncea ea ni se înfăţoşasă numai ca o cîntăreaţă, dar astă dată am avut prilej a o admira ca actrisă. Cine este acel frumos cavaler, învăscut de arme strălucite, carele dezbarcă pe ţărmul Siţiliei ? Mersul său cel eroic, bucuria de a călca pe pămîntul patriei sale, nerăbdarea a vede, după atîta timp, pre obiectul amorului său vădeşte pe bravul Tancredi în persoană. Publicul se vede nevoit a admira pe acest june şi brav erou, a se împărtăşi de a sale dureri trecute şi de fericirea de faţă, însă el rosteşte toate aceste simţiri prin cavatina cea frumoasă *Tu ce aprinzi a mea simţire*, şi numai atunce cunoşti viersul cel armonios a madamei Bişop ! Aşa, prin acest nou Proteos, ni-am minunat de Nineta în sţenele de *Gaiţa lotră*, de săteanca rosiană ce cînta minunatul *Solavei* şi de *Amina*, interesanta sonanbulă. Dar sţenele de Ana Bolena au produs un farmec deplin.

Enric al optule, riga Angliei, voind a înălţa pe tronul său pe Ioana Seimur, a lui amoreză, cu nedrept au osîndit la moarte pe soţia sa Ana Bolena. Aceasta, întru a ei durere, au pierdut mintea şi întreabă despre cuvîntul întristării lor pe femeile casnice, care plîng soarta nenorocitei lor doamne ; ea în nebunie crede uneori că au să o încoronează, uneori i se pare că vede pe Persi, ce era prietenul copilăriei sale, și-ș aduce aminte de zilele fericite a tinereților. Deodată să aud soldații cari au să o ducă la moarte ; tot în acel minut ea aude sunetul de bucurie, căci Enric aducea acum la palat pe Ioana Seimur. Atuncea Ana-și vine în simțire și zice că, numai sîngele ei lipsind spre îndeplinirea serbărei, ea îl va vărsa, de aceea roagă pe Dumnezeu ca să ierte pe soțul ei cel nedrept și urmează executorilor, carii o mînă la moarte.

Portul și mersul măiestrit, expresia feței sale ce era, pe rînd, însuflețită de nebunie, nădejde și de resignație au stors din ochii publicului lacrimi de duioșie ; aplauzuri entuziastice au încununat talentul acestei tinere actrise. În cursul efimericei petreceri a m. Bișop pe teatrul nostru, mad. au dorit a înfățoșa publicului a ei recunoștință pentru buna sa priimire, care au împlinit prin un cîntic moldovinesc, în costium de păstoriță de la munte. Noi împărtășim acele versuri rostite cu un acțent așa de bun, încît prin aceasta au sporit iluzia portului ei cel pitoresc. Cununile și florile care ploua la picioarile au vădit că publicul nostru au știut prețui talentul și a ei atenție delicată.

Fantaziile care d. Bocsa au sunat pe arfă au fost vrednice de autorul cel mare, de carile ni-am mirat.

[*Urmează poezia lui Asachi,* CÎNTECUL UNEI PĂSTORIȚE ROMÂNE DE LA MUNTE.]

ARTELE FRUMOASE [1]

Publiciştii români şi cii ce, mişcaţi de dorinţa patriotică, se îngrijesc de luminarea şi cultura naţiei, intre măsurile pozitive ce proiectează pentru cîştigarea acestui scop mîntuitor dau uitărei *artele frumoase*, cugetînd poate că ele ar fi chiar de lux pentru un popor căruia-i lipsesc încă elementele cele neapărate. Astă idee s-ar putè încuviinţa, dacă românii ar fi spartani, dacă s-ar mulţămi cu portul cel simplu a săteanului de munte, cu ospătarea mursei cei negre, de s-ar mărgini în simplicitatea caselor şi a mobililor durate din pinii Carpaţilor şi dacă toate înnoirile, rele sau bune, le-ar răspinge de la dînşii. Dar în timp ce prisosul luxului de tot feliul revărsat în ţară întrece măsura mijloacelor, în timp ce răsunetul unui cîntec armonios, zugrăvirea icoanelor bisericeşti, a portretelor, a apartamentelor şi a faptelor istorice, în timp ce sculpirea a vreunui monument de îngropare cer întrebuinţarea de mîini streine, carele, umplîndu-se de bani, lasă în ţară productele lor, fără a lăsa mijloace de a le reproduce, apoi oare chiar în interesul *iconomiei statului* nu se cere înformare de artişti pămînteni ? Cînd acum, pre lîngă acest adevăr, să adaoge acel prea cunoscut că civilizaţia au început a se întemeia la o naţie atunci cînd pre lîngă ştiinţe au înflorit şi artele frumoase, fiindcă precum ştiinţele pozitive luminează mintea, de asemene artele îmblînzesc şi nobilează inima, lămuresc gustul bun şi înseninează viaţa omului. Anticele cele mai frumoase a vechimei, ce astăzi se dizgroapă, sînt din epoha cea mai strălucită a civilizaţiei şi a virtuţilor Greciei şi a Romei ! Pildele cele nouă de asemene ni sînt de povăţuire. În Evropa cultevită nu este politie de mijloc să nu aibă clase de zugrăvie, de muzică şi soţietăţi în care prin emulaţie şi sfătuire sporesc aceste arte. În Ghermania, pre lîngă clasele pentru aşăzămintele de învăţătură, sînt alte soţietăţi de armonie numite *Lieder-Tafel*. Mădularii acestora se îndeletnicesc cu cîntări atît pentru strălucirea serbărilor publice cît şi pentru petrecerea voioasă. Asemene dedare la artele frumoase nu numai că aduce confăptuitorilor mulţămire personală şi disfătare altora, ci încă feresc pe tinerime de stîncile primejdioase de carele li este viaţa presurată ; drept care nu putem de agiuns sfătui pe părinţi de a înzestra pe fiii lor cu una din artele frumoase.

---

[1] *Artele frumoase* sînt zugrăvia, sculptura (cioplirea figurilor), arhitectura, muzica şi ghimnastica etc. (Gh. A.).

După acest temei, între feliuritele învăţături ce pentru cultura naţională petrece tinerimea moldoromână se află şi zugrăvia, şi cu plăcere însemnăm că cii ce se dedau la astă artă înfăţoşază un talent ce se poate zice înnăscut între deviitorii Italiei. Academia de Iaşi se poate lăuda că în românie au pus temeiul acestui ram confăptuitor la scopul cel obştesc a civilizaţiei. Doritorii artelor frumoase cunosc de mai nainte, din lucrările sale, pe d. *Baltazar Panaioteanu*, triimes de cinst. Epitropie a Învăţăturilor la Minhen spre îndeplinirea artei, atît în teorie cît şi în practică. Acest tînăr răspunde la aşteptare, precum vederează două opere litografite de el, una din aceste înfăţoşînd *Romănca cu fiul ei,* iar alta *Două surori.* Corecţia, exacteţa şi fineţa desenului pune pe d. Baltazar de pe acum între artiştii cii ghibaci ai Evropei, şi o petrecere mai îndelungată în centrul civilizaţiei i mineşte un post însemnat între cii întăi artişti, încît avem încredere că zugrăvia besericei şi cea istorică a patriei vor ave peste puţin lucrători vrednici.

D. Panaioteanu au triimes de a se vinde în a lui socoteală un număr de acele tabloane.

LIST ÎN IAŞI

Un meteor din cele mai brilante, ce se înfăţoşează pe orizonul artistic, ţinteşte în ist moment toată a noastră luareaminte şi admirare. D. *List* au dat în 5 a curgătoarei un conţert în salonul d. vist. A. Balş. Ni se pare de prisos de a număra piesele care au sunat ; lucrul de căpitenie ar fi a încunoştiinţa *cum au sunat,* de ar fi cu putinţă a descrie aceasta prin cuvinte. Producerile penelului şi al instrumentelor trebuie a le primi chiar prin organul pentru care ele sînt urzite şi prin a căruia mijlocire ele pot înrîuri asupra sufletului, căci descrierile cele mai nemerite sînt purure nedeplinite în astă privire. Încît se cuvine a auzi o piesă de muzică, precum a vedea cu ochii o zugrăvitură, spre a avea despre ele o cunoştinţă deplină şi chiară. Iperbolile poetice, atît de desăori întrebuinţate în descrieri, învechite prin a lor deasă aplicaţie, nu sînt alta decît o mărturisire de neagiunsul cuvintelor spre a rosti impresiile sufletului. Drept aceea, ni mărginim astăzi numai a adăogi către opinia Evropei micul tribut al admirărei noastre pentru talentele cele mari a d. List.

Manevrele clavicaturei sale sînt *non plus ultra* al acestui instrument. În săltările cele mai sumeţe, în păşirile şi trecerile cele mai grele şi sunetele cele mai delicate, mîna stîngă rivalizază cu cea dreaptă, se confunde cu ea şi, fără o vederată opinteală, ambe nasc sunete care răpesc pe ascultători spre durere, bucurie și duioșie, dupre pornirea sentimentelor acestui mare maistru.

Primirea ce noblesa noastră făcu d. *List* era entuziastică și de acel feli încît au vederat că aice, ca și în alte capitalii a Europii, meritul adevărat află prețuire dreaptă.

TEATRU NAŢIONAL [I]

Oricînd se reprezentează pe sţenă vrun suvenir din istoria patriei sau vro altă piesă în limba naţională, teatrul nostru se pare îngust de a cuprinde pe toţi doritorii şi aplauzele entuziastice străbat dincolo de murii acestei mari zidiri. Mîntuitoare şi frumoasă este mărturisirea unui asemene sentiment, carele vederat cumpeneşte în favorul naţionalităţei, încît, precum teatrul franţez este de model acelui românesc, ista hrăneşte pe învăţătorul său prin o mănoasă încasuire.

Voind direcţia a încuraja lucrările d. A. Flehtenmaher şi a-i da un public semn a mulţămirei sale, d. Matei Millo, a căruia talent dramatic, ca a unui diletant, publicul de mult l-au preţuit, s-au îndemnat a giuca în astă reprezentaţie compusă din trei piese, din care două româneşti, iar una franţeză. Astă din urmă, întitulată *Cii ce să aseamănă, se supără între dînşii,* ni arată cum fac a lor învăţătură unii din juni pe carii părinţii îi trimăt la Paris; sţena urmînd în capitala Franţiei, s-au giucat în limba franţeză, iar alta, *Creditorii, sau cum se plătesc datoriile,* urmînd în Iaşi, s-au giucat româneşte.

Doi elevi a Universităţii din Paris nu se întîlnesc la clas, pentru că unul învaţă legile, iar altul medecina, dară la clasa de danţ numită Şomier (bordei) îi leagă între dînşii o prietenie ce o aseamănă cu cea a lui Orest şi Pilad. Un alt motiv mai strîngea prietenia lor. După ce în asemene îndeletniciri au cheltuit toţi banii, cugetă la economie și, pentru asta, închiriază la un loc o camară *(mansarde)* în podul casei. Aice, mărginiți la un crivat, o masă și două scaune, i videm pe la amiazăzi, cu cartea în mînă, tînărul legist pe scaun lîngă masă, iar doctorul pe pat, horăind și visînd la... Temis (zîna dreptăței), la... Ighea (a sănătăței). Nu, Doamne ferește, ii nu iubesc mitologia! Ca oameni pozitivi, ii visează la tot aceeași junică marșand de mod, ce are o dugheană în acea casă. Amoriul și foamea îi trezesc; deși tăinuiesc a lor patimă, dară foamea o dau pe față, și ii se mîngîie cu nădejdea scrisorilor cu bani ce așteaptă de la prea bunii lor părinți. Așteptarea li se împlinește, scrisorile vin, dară părintele unuia se află împlîntat în proțes, mătușa altuia au murit. Orest și Pilad rămîn flămînzi ca mai înainte. Altă nenorocire turbură a lor armonie: jaluzia îi dizbină și fiecarele află din comoara știinților cîte un paragraf cu carele să înșele pe rival. Dară amorul e mai meșter și el înzăstrează cu o clironomie neașteptată pe marșand de mod, carea apoi își alege de soț pe legistu și prin asta scapă pe amîndoi prietenii de foame și de închisoare.

Epidemia creditorilor supără în Iași mai cu samă pe junimea care aduce publicului plăcere, adică pe actori, și chiar înaintea reprezentației amenință cu arest pe un împărat înamorat. Dauna era sigură, dacă Aglaia, prima donna și logodnica sa, prin o manevră ghibace nu închidea în deosebi pe fiecare din creditori. Unchiul actorului, boierinaș de țară, aprins de grațiile Aglaiei, așteaptă în salon înturnarea ei de la prubă. Creditorii prizonieri, spărgînd ușile, scapă în salon și amenință peire de nu li se vor plăti datoriile. Unchiul înamorat face o galantomie și, ca să scape pe zîna sa de asemene oaspeți, plătește cît cer și numai la venirea nepotului cu Aglaia află că au plătit pentru acest rival, carile, plin de cununi secerate de la parter, serbează a lui triumf și căsătorie.

În vodevilul franțez d. Millo au rivalizat cu d. Pelié, favoritul publicului nostru, atît prin ușurința giocului cît și prin exacteța cu carea au cîntat. Nu mai puțină plăcere au adus în Samson și Spiridon, agiutorat fiind de d. Teodorini în rolul de comisar. Actorii noștri mult ar cîștiga dacă d. Millo, de cînd în cînd, prin practică li-ar fi model a giocului, ce îl cunoaşte cu deplinătate şi prin care s-ar perfecţiona teatrul nostru.

Scopul istei reprezentaţii s-au împlinit. D. Millo şi benifiţientul s-au urat cu binevoinţă de spectatorii ce ascultau şi aplaudau cu plăcere tonurile naţionale sămănate în frumoasa uvertură, şi toate locurile cuprinse au vederat preţuirea publicului. Altă întrebare este dacă, în privirea morală, piesele au răspuns condiţiii dramatice, carea *ridendo castigat mores* (rîzînd îndreaptă naravurile). Pre lîngă aceste teatrul mai are însărcinarea a se deosebi prin ziceri alese şi corecte a limbei. În alte capitalii sînt şi teatruri unde spectatorii se disfătează prin ziceri triviale, împrumutate din gura poporului de gios ; la noi nu se vizitează de aceştia teatrul, carele are a fi o shoală practică cu ţintire a înforma gustul clasei mai alese de public. Şegile, frumuseţile şi spirituoasele aburiri, spre a fi plăcute, trebuie să fie modeste, se cuvine a le arăta învălite şi a lăsa ascultătorului meritul de a le descoperi ; prin asta genia limbei se va perfecţiona şi ascultătorul n-a fi uneori în dorinţă ca mai bine să-şi fi uitat urechea acasă.

ZUGRĂVIA ÎN MOLDOVA

Astă artă, una din cele mai plăcute dintre a sale surori frumoase, n-au aflat în patria noastră alt adăpost decît biserica, unde din vechime s-au păstrat aşa precum gradul de atunci a ghibaciei au înformat-o. Ist adaos material cătră cele în adevăr sfinte, luîndu-se mai în urmă ca o parte esenţială a religiei, nu s-au cutezat la noi a se schimba întru nimic. Şi aşa, pe cînd toată lumea hristiană, şi acum de curînd în Rosia ortodoxă, arta zugrăvirei dupre natură s-au întrodus în biserică, icoanele noastre au rămas tot cu stilul a veacului de mezu, cel mai sărac pentru arte şi ştiinţă, cînd artiştii zugrăveau, filozofii cugetau şi scriau în întuneric. Adevăr este că răposatul zugrav Eustatie, carile cu 50 ani mai nainte se trimisesă cu cheltuiala statului la Academia de Viena, au reformat ceva în Moldova zugrăvia stilului bisericesc, însă el, afară de talentul său, era mărginit de ideea sus însemnată şi unii din cei puţini sholeri ai săi, răzămaţi numai în cîte au învăţat, au degenerat, am putut zice, chiar şi stilul cel vechi. De aceea, un rezultat binefăcător au produs clasul zugrăviei la Academia Mihăileană, pentru că în cursul efemer a fiinţei sale au înformat doi tineri zugravi compatrioţi, chemaţi a opera reforma cerută în ist ram. Tablonul efectuos a sîntului arhanghel *Mihail* şi multe portrete a celor întăi persoane a Moldovei de agiuns au încredinţat pe public despre talentul însemnat al academicului nostru d. G. Lemeni. Doritorii acestei arte frumoase vor ave acum prilej a admira şi operile în olei a d. Baltazar Panaiteanu, trimese de la Minhen. Exactitatea sa şi gustul s-au admirat în litografiile sale, dar coloritul, acurateţa şi armonia penelului său prezic un talent deosebit. Un sahastru, dupre natură, şi portretul unui doctor sînt icoane vii, dar acea care mai mult ţinteşte admirarea privitorului este portretul în mărime naturală a învăţatului orientalist doctor Pruner, acum deodată aflător la Minhen, dar de 15 ani petrecător în Orient şi mai ales la Cairo. Doctorul, în însuşime de medic a lui Abas paşa, este în costium de Egipet, coloritul carnegiunei (a carnei) este adevărat, de minune, transparent, peliţa sa se vede îngrecată de înrîurirea climei africane, paezajul de asemene, înfăţoşînd ţărmul mărei, este frumos şi cumpeneşte armonia întregului tablo, carele nu numai că samănă cu originalul, dar chiar d. Pruner parcă, de pe malul Nilului, zice : „Vă recomendez pe românul de pe malul Moldovei !“

Aceste tabloane să pot deodată vedea în cuprinsul caselor d. colonelului şi cavaler doctor *Cihac.*

TEATRU NAȚIONAL [II]

Teatrul nostru, ca și pe aiure, are două sțene: pe una actorii reprezentează în fața publicului tîmplări istorice, pe alta, în dosul publicului, gioacă între dînșii a lor epizoade casnice!... Cînd se păzește programa așternută, aceste două repertorii pasă minunat de bine, dar dacă din oarecare zmintă nu se aud suflerii sau se amestecă rolurile, atunce pe sțena publicului scapă cîte un intermețțo carele mai bine îi ședea între colise sau aiure!... Atunci actorii, în loc de a declama, improvizază, și în loc de aplauzuri s-ar auzi din paradis[1] niște tonuri de șerpe care au fost propășit catastrofa acii întăi sțene a lumei..., dacă parterul, cu a sa autoritate îngăduitoare, nu ar astîmpăra asprimea giudecăței.

Asemene îngăduire s-au vederat la reînceperea reprezentațiilor teatrului, trecut sub direcția lui sinior Luțțato. Publicul nostru cunoaște importanța unui teatru românesc în privirea naționalității și a culturei. Dorind deci a îndămîna formarea și perfecționarea acestui așezămînt, nu e econom în răbdare, nici în jertve, și așteaptă de la trupă o îngrijire de a învrednici astă părtinire prin învățătură spețială al artei dramatice, pentru că omul știe numai cîte învață, cînd asemene îngrijire este de datorie și de interesul direcției.

---

[1] *Paradis* sau raiul se numește galeria lăcuită de oameni ce ar trebui fi drepți (Gh.A.).

Piesa reprezentată duminică era întitulată *Mulatul*[2] *de San Pier*, melodramă. Un asemene suget ar fi avut pentru noi un interes din asemănarea cea tristă a sclavilor Vest-Indiei cu acii a țărilor noastre, unde urma *vînzarea la cochivechi a unui om!* Dar sugetul serioz uneori se făcu comic, pentru că unei din actori nu-l pătrundeau de agiuns, nu se identificau cu rolurile lor, încît cu tot costiumul și colorul a negrului vest-indian se cunoștea moldovanul cutarile, cu grimasele[3] și ticurile[4] individuale. Pentru lipsa învățăturii și a repetițiilor, unii ziceau rolurile lor după metodul lancastric, care discuraja pe acii actori ce au talent și inimă. Întru alegerea pieselor am dori mai mult tact și gust bun, la traducere o limbă mai curată, fiindcă teatrul este nu numai o îndeletnicire, ce shoală de moral și parados practic de literatură. De aceea, cuvintele tătărăști și baroche[5] nu se cuvin a răsuna într-un templu consfințit muzelor, în fața unui auzitori doritori de tot feliul de îmbunătățire clasică.

---

[2] *Mulatul*, corcit, om născut din părinți unul negru, altul alb (Gh.A.).

[3] *Grimas*, strîmbătură urîtă a feții (Gh.A.).

[4] *Tic*, deprinderi ridicule sau mișcări convulsive ce face omul fără voia sa (Gh.A.).

[5] *Baroc*, dișențat, strîmb, neregulat (Gh.A.).

A DOUA REPREZENTAȚIE ÎN FOLOSUL CELOR SĂRACI

Svințit lucru este săracul.

Îndurarea *(Pietas)* avea în timpurile antice a ei temple consfințite, dar compatrioții noștri păstrează a ei altare în inimile lor, și ist sentiment nobil, mai cu samă amorțit în politiile cele mari, prin abaterea de la o viață simplă și prin îngrijirea luxului, au serbat în Iași al doilea triumful cu reprezentația teatrală care soțietatea cea înaltă au dat în 3 a curgătoarei în fondosul săracilor.

Prețul de întrare s-au fost îndoit pentru sara aceea; numărul privitorilor de asemene ar fi agiuns la acel grad, dacă în localul teatrului ar fi putut încăpea mai mulți. Dorința de a contribui la ist lucru filantropic au fost atît de mare că cu opt zile înaintea reprezentației nu se mai afla nici un bilet.

Spectacolul [a] început prin vodevilul franțez *Nu-i voie de trecut!* D-na Esmaranda Mavrocordat, dd. Gr. Cantacuzino, V. Alecsandri, C. Negrutți și C. Catargiu au împlinit rolurile lor cu o nimerire care ar fi putut linguși amor-propriu chiar a actorilor. D. Alecsandri, cu rolul de rege, au ținut caracterul aspru de părinte a lui Frideric cel Mare. Ștena între grenadirul Ulric și logodnica sa Ieta, giucate de d. Gr. Cantacuzino și doamna Esmaranda Mavrocordat, care cu vioșie și grație făcea exercițiile militare, precum și naturalul giocului, au învitat aplauzurile cele mai vii. D. Negrutți, ca ministru, și d. C. Catargiu, ca prințul coronei, au contribuit la nemerirea piesei.

În *Vizita la Bedlam,* d-na Catinca Mavrocordat, în rola de Amilia, și d. A. Mavrocordat, ca baron, au adus mare plăcere, mai ales prin cînticile cele armonioase și frumoase. D. Gr. Cantacuzin, în rol de Alfred, au vederat a sa înlesnire rară de a se conforma la caracterul deosăbitelor roluri. Dar d. Millo, ca maestro de capelă *Creșendo,* s-au întrecut pre sine în ist rol, cu atîta mai greu că imita foarte bine pe italianul ce vorbea limba franțeză ; de aceea publicul, prețuind talentul său, l-au recunoscut prin aplaudările cele mai sunătoare.

O nuntă țărănească în Moldova, compusă de d. V. Alecsandri, au încheiet astă reprezentație. Cortina se rădică și spectatorii capitaliei se văd deodată transportați în mezul unui sat ce se pregătea a serba o nuntă. Astă sțenă națională cu atîta era mai interesantă cu cît înfățoșa un tablo credincios a datinelor ce în asemene caz se urmează de cătră sătenii români.

O ceată voioasă de tineri, avînd în fruntea lor doi pețitori, se înfățoșază înaintea casei în care locuiește mireasa și adresează cătră părintele ei următoarea urare :

Sîntem oameni călători,
Călători și vînători,
Și cătăm o căprioară,
Tinerică, sprintioară,
Cu-ochișori de porumbrele,
Cu cosițele-n inele
Și cu salbă de mărgele.
Și-i frumoasă, vorbitoare,
De trup gingaș ca o floare,
Păsărică cîntătoare,
Care cîntă făr' să zboare.
La gît poartă sălbuliță,
Floricele pe guriță
Și bănuți pintre cosiță.
Rogu-te. moșule, spune
N-ai văzut așa minune ?

Părintele scoate din casă o femeie îmbrobodită, ceata prorumpe cu strigăt de spaimă văzînd o bătrînă ; atunce se deschide ușa și din casă iesă un roi de fete, între care logodnicul nu întîrzie a cunoaște pe mireasa lui. Un dueto foarte frumos între d-na Esmeralda și d. A. Mavrocordat esprimă fericirea acestor juni logodnici. Nunta umblă să înceapă, însă chir Gaetani, bătrîn dascal grec (d. Millo), cuprins de mai nainte de harul miresei, se opune a se face nunta, și prin urzirea de clenciuri înființază sțenele cele mai comice. Dar fiul proprietarului satului, june spirituos, gioacă dascalului său mii de feste curioase, prin care îl nevoiește a se părăsi de pretenția sa. Junele boier favorează astă serbare cîmpeană și chiar el se amestică în grupele nuntașilor, care cu cîntice esecută danțul național cel frumos ce are multă asemănare cu tarantela italiană și se încheie cu o horă.

Totul acestei piese, cînticile și costiumurile naționale au produs asupra privitorilor o înrîurire plăcută, cu greu de a se descrie, dar cu atîta mai vie că aceste sțene înfățoșau tablonul grațios a datinilor și obiceiurilor păzite de poporul cîmpean.

Stima obștească care au însuflat plecarea cea binevoitoare a soțietăței de diletanți, și mai ales a damelor, chiar s-au exprimat prin cununi de flori aruncate pe sțenă de o *mînă înaltă* și însoțite de aclamări și de aplaudări entuziastice, îndelung re-nnoite.

Aceste semne de sentimente nobile răsună în inimele mulțămitoare a săracilor, obiect de buna plecare a soțietății și a mărturisirilor marinimoase a întregului public.

HÎRCA [1]

În Moldova se află o seminție de oameni care, dişi împămîntenită de 400 ani, totuş au păstrat tipul original a uricului său în fizionomie, în maniere, în caracter, în talent şi în vorbe, mai ales un nu-s' ce de misterios comun gintelor Orientului.

Țiganii au petrecut cu noi timpuri sănine și fortunoase, nu arareori au combătut în șirul oastei spre apărarea patriei comune și, prin a lor sînge răscumpărîndu-și iertare din sclavi, s-au învrednicit de ranguri și de averi moştenitoare, în asemănarea datinei urmată la anticii romani, căci şi acolo sclavii, prin arme sau prin învățături, scăpau de condiția șerbiei și se numeau libertini (affranchis) și agiungeau a fi artiști sau învățați foarte însemnați. Observînd formula oficială prin care romanul legiuia pe atunce iertarea sclavului său, vedem că, între altele, i da și o palmă ; păcat că țiganii nu cunosc anticile romanilor, căci, reclamînd astă antică privilegie, nu e îndoială că, după palmele ce capătă de la domnii lor, pănă acum *toți ar fi iertați.* După astă mică digresie etnică, revenind la țiganii noştri (acii ce au rămas în a lor veche condiție), nu puțin trebui să ni mirăm de a lor talent îndustrios și de ghibacia prin care a lor familii nu numai s-au păstrat, ce încă s-au înmulțit în mijlocul unei viețe preumblătoare, dispoiete și mizerabile, însă tot pitoresce, păstrînd încă pururе acel umor voios, izvor de anecdote spirituoase, care noi țităm precum franțezii acele a gasconilor. Cine nu știe că între îndeletnicirile favorite a țiganilor este arta gîciturei. care află credit pe la amorezi și acii disperați. Aceste însușiri a țiganilor au însuflat d. M. Millo, directorul Teatrului Național, siujetul piesei *Hîrca*, ce cu mare aplauz s-au reprezentat. Piesa nu se însamnă prin țesătura întregei, ce prin tabloanele pitoresce, copiete după natură, prin costiumurile naționale chiar țigănești. *Baba Hîrca*, giucată de însuși d. autoriul, au fost *non plus ultra* acestei piese, atît prin naturaleța caracterului cum și prin magica prefacere din un în alt personaj, atît de repede încît nici adevărata Hirchina nu putea face mai bine asemene operații. *Chiusa* (d. Teodorini) gioacă minunat și dănțuiește bine țigănește, *Viorica* (d. Gabriela) dupre numele ei păzea în rolul ei modestie, care și noi imităm în privirea laudei sale. Dar Hîrca nu numai din doi draci, ferbîndu-i în cazan, scotea un zîn Amor, ce deseori prin aluzii lovea în modele și deșertăciunele unei clase care prin forme, iar nu prin sentiment, voiesc a se deosebi. Muzica de d. Flehtenmaher aranjată era națională și bine aleasă, decorațiile frumoase. În costiumuri am fi dorit a se păzi tipul mai mult estetic. Ciubotele au împresurat la săteni pe opincele, precum fustele și rochiile încep a înteri pe la fete foatele și catrințele cele clasice.

---

[1] *Hîrca,* nume ce se dă femeilor bătrîne care se îndeletnicesc cu discîntec, fărmăcături și se prepun că au comerț cu dracii. Se vede că se trage din mitologia romană, la carii *Hirchina* era o ninfă a Proserpinei, împărăteasa iadului și a dracilor (Gh.A.).

MUZICA ÎN ROMÂNIE

Muzica are o înrîurire așa de însămnătoare asupra creşterii şi caracterul unui popor, că din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre ea este obiectul unei educaţii clasice pe la institituri, pe cînd teatrele și concertele sînt menite a răvărsa asupra auzitorilor rîurile armonice producătoare de plăcere, de mîngîiere și însufleţitoare de sentimente nobile. Doinile păstorilor se par a fi de eho transportate de la munții Apenini la cei Carpați, și noi aflăm în cînticele noastre multe melodii a popoarilor sudice. Vecinii noștri români mai mult decît noi sînt însuflați de plecare pentru asemene armonie muzicală, precum vederează succesul operii italiene, care de atîța ani se subţine în București, încît au produs mulți diletanți și maiștri de muzică. Ca un rezultat acestei filarmonii, s-au compus acolo de curînd un marş frumos național dedicat ex[celenței] s[ale] marele spatar și supra-comendant a oastei române, d. *Constantin Nestorel Herescu,* a căruia text, compus de poetul veteran Ioan Vacarescu, îl împărtășim cetitorilor noștri.

[Urmează marșul respectiv, tipărit cu litere latine și ortografie italiană.]

CONCERTUL LU FRANKENŞTAIN

Cu toate concertele de dimineaţă şi cele de sară care privighitoarele acestei primăveri dau în toate zilele prin grădinele noastre, publicul iaşan să îndeasă prin saloane şi pe la teatru spre a asculta *viora*, ist vrednic organ a sentimentului şi a geniului omenesc, pre carile d. Frankenştain îl ştie a suna cu atîta efect. Două concerte care ist artist au dat de-a rîndul în salonul d. vorn. C. Sturza, ce de un timp se făcu templul Armoniii, au sporit numai dorinţa generală de a le vedea repetate în teatru. Se cuvine a mărturisi că societatea noastră au cîştigat un gust prea fin pentru muzică, ea este doritoare, dar, cu însuşime de cunoscători, curtenirea ei pentru artişti nu trece preste marginile dreptului şi pre favoriţii săi alege numai din meritul cel adevărat. După Arto şi List, carii au încîntat auzul nostru, d. Frankenştain, ce au strălucit la S. Petersburg alături cu Konski şi Neruda [1] cea minunată, nime din artişti n-au produs un asemene entuziasm în publicul nostru, nici au cules mai multe prube de admirare de cum acest fiu a Varşavei au electrizat prin a sa vioră, prin a lui piţţicato [2] minunate şi a lui acorduri îndoite, mai ales în *Carnavalul de Veneția* și în *Mazurca* lui Konski. Pre lîngă aplauzele repetate după fiecare piesă, la încheierea concertului au plouat asupra eroului muzical cununi de flori și de buchete, ca o espresie de recunoașterea generală a meritului acestui june artist.

---

[1] *Neruda*, o june din Boemia, ca de 13 ani, sună amu vioara cu un talent care mineşte să întreacă pe toţi viorenіştii din lume (Gh.A.).

[2] *Piţţicato*, termin tehnic italian (pişcat), însamnă sunetul ce produce sunătorul piscînd corda viorei (Gh.A.).

HRONICA TEATRALĂ [I]

Şirul operilor italiene date pe teatrul nostru, din care cele de căpitenie sînt *Ernani, Norma* şi *Giurămîntul*, au cîştigat un nou lustru prin reprezentarea *Luciii de Lamermor*, reprezentată în benefisul lui sinior *Milezi*. Deşi în mai multe rînduri auzită, astă operă au atras astă dată admirarea şi aplaudarea spectatorilor. Sinior Milezi ni-au arătat rolul cel frumos a lui Edgardo sub o faţă de tot nouă, atît prin dulceaţa şi întinderea însemnătoare a glasului său cel frumos cît şi prin gustul şi expresia rostirei sale. Mai ales au fost perfect în duo *Sulla tomba* (Pre mormîntul) şi în cvintetul *Chi mi frena?*, dar mai cu samă s-au întrecut în scenile *Maledetto sia l'istanto* (Blăstămat fie minutul) şi în *Trapoco a me ricovero* (Curînd scutire îm va fi). Toate aceste erau atît de bine expuse că ascultătorii să simţeau pătrunşi de durerea lui Edgardo. Sinior Milezi este un artist perfect, triumful lui era frumos, dar şi meritat.

Siniora Giordano, care, cu părerea de rău a publicului, de cîtva timp nu să înfăţoşasă pe scenă, s-au întîmpinat cu părtinire vie, de care s-au arătat vrednică. Niciodinioară nu era mai bine însufleţită, niciodată n-au cîntat cu un sentiment mai mare, cu un metod mai maiestru şi plin de bun gust. Să putea crede în scena *Spargi di qualche piantto* (Udă de vro lacrămă) că zmintirea Luciii, a ei delir dureros, înadevăr ar fi trecut în spirtul cîntăreţei, a căria glas plin de lacrimi era poate un eho credincios a înduioșirei și a recunoștinței ce simțea cătră publicul care atît de bine au priimit-o. Deci lui sinior Milezi și siniora Giordano sînt cuvenite onoarele acestei reprezentații, încît să poate zice că niciodată aplaudările și buchetele de flori nu s-au împărțit cu mai mare îmbelșugare.

Nu putem încheie articolul fără a aminta pe sinior Doneli, carile cu vrednicie au plinit rolul lui Aston, în care viersul său cel sunători au putut lua dizvoltarea cea însemnătoare. Orhestra și horurile erau în sara ceea perfecte.

HRONICA TEATRALĂ [II]

VESTALA

Siniora Giordano alegînd pentru benefisul ei astă operă nouă pe a noastră scenă, îndoitul motiv, a noutăţii şi a benefisului unei artiste preţuite de public, au întrunit o număroasă adunare, în care toaletele cele brilante, strălucind la lucoarea unei luminaţii îndoite, sporeau a damelor graţii, a cărora lipsă este o primăvară fără roze, precum zicea Fransoa I, regele cavalerul şi galant al Franţii. Simţitoare la mărturisirea de binevoinţă care atît nalta noblesă precum şi publicul doritori de armonie au binevoit a-i da, *siniora Giordano* au cercat a putea expune a ei recunoştinţă prin un mic prolog cîntat în limba românească. Sugetul tragic tratat prin muzica cea dulce a lui Mercadante au însufleţit un viu interes între privitori. Siniora Giordano, în rolul Emiliii, au agiuns în a ei cîntare şi în a ei gioc dramatic o treaptă de perfecţie mai presus decît să putea aştepta chiar după toate prubele de talent ce ni-au dat pănă atunce. Tablonul osîndirei Vestalei, la încheierea actului al 2-le, şi scena aiurării sale în al treile act i-au adus un nou lustru, de asemene prin conlucrarea siniorei Santolini, ca Giulia, a siniorilor Milezi şi Donelli, ca Decio şi Publio ; aceşti artişti s-au împărtăşit de meritatele aplaudări. Să poate zice că astă reprezentaţie au fost şi epoha triumfului siniorei Giordano. Un mare număr d-esemplare a portretului ei, litografiat prin îngrijirea amiratorilor talentelor sale, s-au răspîndit între spectatori, carii le-au priimit cu vii aplaudări ; de asemene mai multe compuneri poetice, tipărite pe hîrtii colorate, s-au împărțit în mezul salei. Noi împărtășim aice o compunere franțeză și o altă română, care, nu mai puțin lingușitoare decît celelalte, au merite că s-au improvizat chiar după reprezentația operii.

[Urmează poezia CĂTRĂ SINIORA L. GIORDANO, *publicată în volumul I al prezentei ediții.]*

HRONICA TEATRALĂ [III]

Marță sară am asistat la o reprezentație a *Lucreții Borgia,* care am văzut-o anonsată duminică pentru benefisul siniorei *Santolini.* Astă operă înfățoșază viața a granzilor Italiii din mezul secul și scene interesante prin fiorul și spaima ce însuflă inimilor de azi, scene ce să fac încă mai interesante cînd au de organe artiști precum e siniora *Santolini* și sinior Derivis. Ce pompă și gravitate în gestele (shimile) acestuia, precum și cîtă naturalitețǎ și energie în cealaltă, deși s-ar cuveni să zicem *celuialalt,* căci siniorei *Santolini* stă de minune bereta cea rotundă și musteața cea subțire, atunce cînd poartă numele de Mafio Orsini ; și cum e de naivă și comică cînd reprezentează pe săteanul Pieroto Savoiard, carile vizitează pe a sa companionă de mai nainte, iar acum înavuțită pe dama *Linda,* care scene beneficianta au fost întrodus în întracte spre variare. Siniora *Santolini* cîntasă a ei arie *Pia dei Tolomei* și în mezul aplaudărilor sunătoare culesă o cunună hărăzită de a ei număroși amirători. Dar iacă cortina să rădică și vendeta lui Don Alfonso ni umple de nouă simțiri, noi ascultăm cu mare plăcere actul al doile și, ca tot publicul, aplaudăm pe siniora Giordano și pe sinior Milezi, care au totdeauna viersul dulce și pătrunzători. În actul al treilea am admirat pe siniora Santolini în cîntul ei de benchetuire, plin de energie și în a ei harță cu ospătării, încît în mai multe rînduri s-au aplaudat.

HRONICA TEATRALĂ [IV]

În şirul operilor italiene reprezentate pe teatrul nostru, *Roberto il Diabolo,* dat în benefisul d. directorului Delmari, cuprinde fără îndoială cel întăi loc. Spre a face astă reprezentaţie, care cere mari efecte de teatru, brilantă, pe cît iartă mijloacele scenii noastre, trupa franţeză au cooperat şi orhestra s-au îndoit prin concursul amatorilor, decoraţiile erau nouă şi costiumurile atît de înavuţite şi brilante ca acele a altor teatruri bune. Nu vom intra în amănuntul acestei opere faimoase a lui Maerber, care au împlut Europa de vuietul succesului ei, dară datori sîntem a lăuda sîrguinţa direcţiii, care au făcut toate spre a merita încuviinţarea publică şi n-au cruţat zelul ei şi a ei jertve. Siniora *Caradori,* care au giucat pe teatrul cel mare Della Scala la Milano, în rolul de Isabela au cîştigat şi pe acel din Iaşi onoarele triumfului, d-la Ami *Roland* au vederat multă graţie în scena mormintelor, sinior *Derivis,* ca Bertran, s-au admirat în deosebite scene, şi siniora *Giordano,* ca Alice, şi s. *Milezi,* ca Robert, au subţinut a lor reputaţie. Cu un cuvînt, toate au conlucrat de a îndestula chiar şi pe cii mai cu pretenţie şi a face număroşilor privitori, în curs de trii reprezentaţii ale acestei opere, plăceri, a cărora suvenire vor fi cel mai frumos titlu a talentului trupei şi a meritului direcţiii.

HRONICA TEATRALĂ [V]

Don Pascvale a lui Donițeti au încheiet șirul operilor nouă date de direcție în cursul iernei. Astă compunere plăcută a nemuritorului maestro, a căria suget este imaginat la Roma, înfățoșază unul din multe epizoade în care amorul, și pe la alte politii, prin a sale arte triumfă de toate pedecile. Sugetul să face mai plăcut prin ghibăcia și grația naturală însușită italienilor și limbei lor. Căci sinior *Derivis*, ca un al doile Protei transformat în *Don Pascvale*, înfățoșa tipul clasic a unui celibatar (holtei) prea mator, iar sinior P. Toțțoli, ca dotor Mala[tes]ta, s-au fost identificat cu caracterul unui din acii medici carii tratează intrigile familiilor cu mai mare nimerire decît pe bolnavii lor. Amîndoi cîntăreți basi au rivalizat în giocul lor și în executarea cînticilor frumoase. Sinior *Milezi* au subțînut a sa reputație prin viersul cel dulce, dar siniorina *Gaveti*, ca *Norima*, au dizvălit minunate grații nouă prin gioc și prin arta cîntului și cu nemerire au plinit sarcina cea grea ce i-au încredințat direcția. Publicul nostru, june în materia operilor italiene, au giudecat astă dată ca un veteran, nu i-au scăpat nici o notă, nici o acție frumoasă fără să le fi apretuit după merit, încît aplaudări repetate au prosforat artiștilor, și mai cu samă siniorei *Gaveti*, care s-au rechemat pe scenă în mai multe rînduri.

MIHUL

Dramă istorică în 3 acte, compusă de spat. N. Istrati

Mihul, nemuritori în istoria Moldovii, după fapta eroică ce sub *Ștefan vodă* au plinit la Baia asupra lui Mateaș Corvinus, cel mai mare rege a Ungariii, mai numără două perioade nouă în care au atras publica luare-aminte : unul, cînd în anul trecut armatele criticei au fost deschis un răzbel negru asupra versurilor albe ce au descris a lui eroizm, și al doile period s-au serbat alaltaieri prin cea întăie reprezentație a dramei pe teatrul național. Noi nu pretindem a face recenzia acestei compuneri ; declarația cea modestă a însuși autorului, cuprinsă în prefața dramei, și datoria a încuraja un product dramatic original întăia oară publicat în limba noastră ni face a-l saluta din inimă și a dori să aibe imitatori. Alte compuneri, deși cu mult mai mare maiestrie țesute, nu vor întuneca meritul acestiia întăi născute, ce în astă privire va cuprinde purure un post onorabil în literatura noastră. Nu putem însă tăgădui că astă dramă, fiind menită numai pentru cetire, ar fi trebuit pentru reprezentare a să modifica oarece în favorul acțiii, care pe la une locuri i-ar fi adaos o nouă vioșie. Asemene suget măreț pentru a fi reprezentat ar fi cerut tributul talentului și exactețâ din partea actorilor, iar din partea direcțiii aplicarea tuturor mijloacelor menite a produce iluzia care, ca prin magie, să transporteze pe spectatori în locul și în epoha faptei. Precum la unii din cii întăi smintita declamație denatura uneori sensul și frumusețea versurilor, de asemene acea a doua au îngăduit displăcute anahronisme în costiumuri, căci afară de acel a lui Mihul în două întăi acte și a Teliței, celelante costiume erau de tot fantastice. Gligorce (d. Millo), șoltuzul (d. Bosie) și Mihul (d. Poni) au subținut rolul lor ; mai ales Mihul, prin căldura giocului și a sale poze atletice, s-au identificat cu prototipul său. Scena nopturnă a asaltului ce Ștefan vodă face Baii, care o și aprinde și în care eroul nostru figurează călare în mezul armașilor săi, au fost din cele mai frumoase bine executate, și de publicul entuziast s-au cerut de trii ori a se repeta. Toate espresiile mărețe și patriotice, de care e drama mănoasă, s-au aprețuit și s-au aplaudat cu înfocare. La încheierea reprezentanțiii, actorii s-au rechemat în semn de încurajire și pentru autorul au sunat rostiri mulțămitoare, iar reprezentarea dramei s-au cerut a se repeta. Dorim a crede că a doua va fi mai conformă cu a ei suget interesant și glorios pentru istoria patriii.

HRONICA MUZICALĂ

Domn. H. Kelerman, întăi violoncel de cameră a regelui de Danimarca, a căruia sosire în astă capitalie am fost anonsat, au dat în 29 april al său întăi concert în saloanele d.m. logofăt C. Sturza. Artistul au adeverit şi la noi cele care, dupre a sa reputaţie, avem drept a aştepta. Auzitorul numeros, compus de naltă noblesă şi de amatori, au apreţuit după cuviinţă geniul muzical carile ştie a însufla instrumentul cu sunete atît de puternice, precît duioase. În scena sviţeră, compusă de concertantul, arcuşul său au imitat în un mod vrednic de mirare sunetul clasic a buciumului Alpilor, carile ca un eho au răsunat în toate inimile. Aria faimoasă a Franţei de amiază, numită *romanesca* (românească), pe care tradiţia muzicală au păstrat-o acolo de 400 de ani, avînd mare asemănare cu numele şi cu viersul poporan a ţărilor noastre, au produs un efect neaşteptat. D. *Kelerman* au încheiet concertul prin variaţii asupra temelor moldovene, care, ca şi celelante, cu vioşie fură aplaudate. Dd. Polak şi Flehtenmaher, ce au cooperat pe piano, au avut partea de aplauzuri şi, în urmarea cererei, d. Kelerman va da astă-sară la teatru al doilea concert.

HRONICA TEATRALĂ [VI]

Sînt cîţva ani de cînd publicul teatral au fost salutat întrarea Cucoanei Chiriţe în capitală. Deşi împregiurări de familie, tuturor cunoscute, au fost nevoit-o a să înturna la moşie, dar patima înnăscută de a figura în numărul reformatorilor ţînutului ei au adus-o în cîteva rînduri la Iaşi, unde să vede că au ştiut a să întroduce în soţietăţile de modă şi, petrecînd toate clasele acestui studiu interesant, au hotărît a-l şi aplica în provinţie. Cu această operaţie începe spectacolul *Înturnarea cc. Chiriţe,* vodevil original a d. V. Alecsandri, reprezentat pe teatrul naţional în 8 mai. Tendinţa autorului : *ridendo castigat mores,* adecă „prin derîderi a curăţi naravurile", este vrednică de laudă şi fie astă lucrare nu o picătură vărsată în mare... Chiar sugetul l-au nevoit a dizvolta piesa prin nişte scene detaliate, ce aiure s-ar părea triviale, care însă n-au lipsit a produce între spectatori îndelungată disfătare. Înturnarea Chiriţei de la Iaşi pe moşia ei, în costium de amazonă, aducerea guvernorului franţez pentru creşterea unui fiu hăbăt, nădejdea familiii sale ce, dupre a ei ambiţie, avea a străluci între magnaţi, reformele casnice, stropşirea limbei franţeze, traducînd frazele din cuvînt în cuvînt : *J'ai lavé la barille* (am spălat putina) etc. înfăţoşau multe scene comice. Dregătoria ţînutală, care ea au ştiut să capete pentru bărbatul ei, întinsăse planurile sale de a voiaja în Europa şi la Paris !... şi monsiu Şarl, guvernorul, i adusăse acum şi pasaportul cu titlul pretendat de baronesa Chiriță, cînd ocîrmuirea, prin al ei secret însărcinat, discoperind abuzurile noului dregători, uneltite mai ales prin faimosul curcan ce l-au vîndut ca prezent pentru sine de 59 ori, l-au scos din post cu rușine, și Cucoana Chirița, ca broasca, vrînd să agiungă pe boul, într-atîta s-au umflat pănă au crăpat. Confidentul guvernului nu numai s-au remunerat cu acel post, ce și cu o orfană înavuțită, ce Chirița păstra în casă pentru fiul ei. Dd. Millo (Chirița), Bosie (Leonaș), Luchian (Luluță) mai ales s-au deosebit prin gioc caracteristic și au plinit a lor sarcină spre folosul reprezentațiii, îndelung și cu vioșie aplaudate.

HRONICA PROVINCIALĂ

În ist timp în care plutim aice în atmosferă îngrecată de pulbere, cînd instanțiile obosite lasă în rapaos pana și cumpăna dreptăței și caută pe la țară scapare de haosul trebilor, capitala, în privirea disfătărilor teatrale, au preschimbat rolul ei cu politiile provințiale. Pe cînd la poarta Teatrului Național amenință a crește scai și pălămidă, trupa artiștilor, în două stoluri împărțită, culege prin provinție cununi de dafini și ermilici. Unul din aceste stoluri să poartă prin Comania Mică[1] și, în cursul forului frecventat ce în tot anul să face la Bacău în ziua Sfînților Apostoli, au dat cîteva reprezentații nemerite prin talentul actorilor și favorite de ploile îndesite ce nevoiau pe adunare a să adăposti sub acoperemîntul casei în care s-au încvarteluit muzele. Cîțva juni diletanți bacovieni au fost sporit trupa, și vioara maiestrală a d. Flehtenmaher cu un piano formau orchestrul acompaniator a cînticilor plăcute de care sînt sămănate *Piatra din casă, Doi țărani și cinci cîrlani, Nunta țărănească, Creditorii* și o parte din *Baba Hîrca*, care piese pe rînd s-au dat cu cea mai mare mulțămire a spetatorilor, credem și a trupei, în privirea aplauzului și a interesului, căci biletele scenei române se vindeau ca cele italiene.

---

[4] *Cumania,* numele vechi a părței Moldovei la poalile munților Carpați, din care nume au rămas *Cămăneștii* și *mocanii* (Gh. A.).

De dorit este ca trupa să urmeze prin țară a ei chemare misionară, spre a însufla unor provințiali gustul unei petreceri mai nobile, mai raționale și mai economicoase decît acea în care ei se acufundează în societatea rigilor ! Căci dacă la teatru ei întră uneori întristați, de-a pururea iesă rîzînd, iar în acea societate întră rîzînd, însă deseori iesă plîngînd.

DESCHIDEREA OPEREI ITALIENE, ÎN 9 OCTOMVRIE, ÎN IAŞI

Întăia debutaţie (încercare) a d-lei *Brambila* în opera *Attila* de Verdi. Această artistă însemnată, care au căpătat cel mai strălucit succes pe teatrele cele mari din Paris şi Barcelona, de asemenea şi pe scena noastră au priimit dreapta recunoaştere a meritului său în rolul *Odabellei.* Glasul său tremurător şi plăcut, precum şi buna sa metodă, unită cu un gioc de scenă plin de energie şi de sentimenturi, înfăţoşarea sa plăcută şi graţioasă i-au cîştigat chiar de la cea întăia reprezentaţie prelungite aplaudări din partea publicului. Aria cea mare, *Santo di patria,* romanţa din actul al doile, precum şi duo cu Foresto, *Oh, tinebbria,* au trecut peste dorinţă. La a patra reprezentaţie a lui *Attila* ea fu rechemată cu entuziasm şi-i s-au aruncat cununi de flori. Felicităm dar direcţia pentru nimerita alegere ce au făcut, angajînd pe d-la *Brambila* pe vremea iernei, şi aşteptăm cu nerăbdare viitoarea bucată nouă de operă, spre a o mai admira. Dom. *Doneli* (Ezio) au căpătat ca totdeauna aplauzurile meritate.

Gioia trecută s-au dat întăia reprezentaţie a *Somnambulei* de Belini. Debutaţia d-lei *Vascheti,* în rolul Aminei, a căruia succes au fost strălucit. Încă de multă vreme publicul nostru nu simţise nişte mişcări aşa dulci ca şi acele pe care d-la *Vascheti* are talentul de a le însufla, căci cineva stă la îndoială ca ce ar trebui să admireze mai mult într-însa : curăţănia unui glas ce păstrează ezacteța până și în cele mai grele bucăți, ori giocul său ingenios și plin de grații ?

Atît într-o privire cît și în alta, giuna artistă au smult chiar de la cele întăi scene afecția unanimă a publicului și în toată reprezentația zgomotoasele aplaudări au dat onorul cuvenit acestui talent deosebit, care se înălța încă și mai mult prin cea mai atrăgătoare modestie.

Aria *Grand Dio, non mirar il mio pianto,* cîntată cu un sentiment tot atîta de adevărat pre cît și împătimit, au făcut un efect neînchipuit, și d-la *Vascheti* au arătat ascultătorilor săi până la ce grad de putere poate să agiungă glasul ominesc, cînd el este povățuit de arta desăvîrșită.

Ne păstrăm dar ca cît de în curînd să mai vorbim și de cielalți artiști, a cărora talent au contribuit la văditul succes a acestor două opere.

HRONICA TEATRALĂ [VII]

Viaţa de cantonament a unui regiment, mai ales după îndelungate campanii glorioase, înfăţoşează uneori împregiurări interesante. Soldatul cu o privire aspră, a căruia chemare şi meşterie este a răspîndi spaimă în ţările străine şi moartea în şirurile duşmane, la încetarea bătăliei nu este străin de sentimentele omeniei şi de simţirile cele mai duioase, care au dat materie autorilor ghibaci de cele mai frumoase romanse. Unei asemene tîmplări sîntem datori cu sugetul operei frumoase intitulate *Fiica regimentului,* care s-au reprodus aice pe teatrul italian cu o nemerire extraordinară.

Copila unui colonel, ucis în bătălie, este crescută în regiment, în a căruia nume sergentul Sulpiţio poartă epitropia cea mai duioasă asupra orfanei. Recunoscută fiind de o marchiză, care produce drepturile sale de maică, Maria cu durere se desparte de regimentul şi de un giune muntean căruia giuruisă a ei inimă şi carile spre a o cîştiga se înrolasă de soldat, şi mai în urmă, prin a sa bravură înaintindu-să la grad de capitan, se făcu vrednic de mîna giunei marcheze.

Scena tamburului în cantonament, aceea a luărei de adio, a lecţiei de muzică în capitală şi a revederei cu logodnicul ei s-au reprezentat cu un adevăr încîntător. Nemuritorul *Doniţetti* n-au putut afla un organ mai credincios, nici mai ghibaci, spre a da viaţă inspiraţiilor sale celor armonioase, de cum este siniora *Brambila.* Văzînd astă artistă în *Attila* ca Odabella, și ca Lucia de Lamermoor, în care ea ca eroină și amantă împătimitoare zmulge de la privitori sentimente de admirare, nu se recunoaşte în rolul de marchetanta Marie, naivă, voioasă și uneori distrămată, decît prin puterea, sumeția și arta viersului ei, a giocului şi a mimicei, care îmbile îi esprimă cu vioșie textul poetic și acel muzical. *Brambila* se făcu idolul publicului nostru ; ca toate talentile mari, i s-au nemerit a reuni sub o singură bandieră triumfală toate partizele, toate opiniile teatrale, numele ei este un apel învingător către toți doritorii de muzică de a se aduna la templul Taliei, iar a ei înfățoșare este semnalul aplaudărilor, a ploilor de cununi și a prosforalilor, cu atîta mai prețuoase că aceste sînt rostirea generală de admirare și de entuziasm a publicului, carile, mulțămită fie înaltei dărnicii, se bucură aice de plăceri date numai la puține capitalii a Europei.

CONCERTUL D-LUI TERŞAK

Venirea d. *Terşak* în Iaşi au fost propăşită de *eho* a renumelui european care ş-au cîştigat în a lui însuşime de mare artist de flaut. De aceea saloanele d. vornicului N. Millo erau vineri sara pline de elita societăţei şi a amatorilor de muzică.

Cele întăi sonuri a *Sirenei,* capriţiul original esecutat de d. Terşak, au fost aţintit luarea-aminte auzitorilor prin limpezirea, expresia şi dulceaţa esecutărei, şi ist interes treptat au sporit prin *Serenada* şi mai ales prin *The Remembrence* (Suvenirul), a căruia armonie magică abia au putut înfrîna impetul manifestaţiei de entuziasm general şi de admirare care au încununat talentul acestui artist însemnat.

Cîţiva amatori au mai conlucrat către succesul acestei serate. Giunea demoazelă Rote, care acompania pe piano, au plinit a ei sarcină în modul cel mai mulţămitor şi talentul ei muzical deseori au tras-o din rolul ei cel ordinat, spre a-i prochema numeroase aplaudări. Dar ceea ce în ochii noştri au făcut ist concert încă interesant este mărturia cea nouă, care ni place a semnala, că giunimea noastră au început a se îndeletnici cu muzica instrumentală. Trei fii a d. spat. T. Burada au esecutat în acest concert, pe vioară, bucăţi foarte grele, cu un succes care cu unanimitate s-au aplaudat de toată adunarea.

CRONICI ECONOMICE ŞI POLITICE

INDUSTRIA MOLDOVEI

În cît lăcuitorii Moldovei se îngrijea numai de a îndestula cele mai neapărate a lor nevoi, lucrarea pămîntului, creşterea vitelor şi exportaţia unor producte crude era de agiuns de a ţînè cu ţările streine bilanţul comercial. Dară de cînd din propăşirea veacului întrebuinţarea manufapturilor streine s-au făcut tuturor treptelor o nevoie neapărată şi că această ţară pentru cel mai mic lucru manufaptuit se făcu tributarie (dajnică) a tuturor fabricelor, o poziiţe stătătoare, nesuferită şi cu ţintirea celorlalte popoare, nu ar lipsi de a-i fi vătămătoare.

Asemene împregiurări au născut disertaţia cea interesantă a prinţului N. Suţo, intitulată *Despre nevoile industrioase şi comerciale a Moldovei,* ce au dat cel întăi deştept întru aceasta. Dizvălirea industriei manufaptuale şi comerciale s-au cunoscut de atunce că este prinţipiul vieţuitor a Moldovei. Guvernul au dat cea întăi pildă prin aşezarea shoalei de arte şi meşteşuguri, în scurtă diastimă de doi ani s-au văzut înformîndu-se în ţară cîteva fabrici, precum acea de hîrtie, fabrica de instrumente de agricultură şi de lumînări stearine, şi despre care vom cerca să dăm oarecare ştiinţă.

FABRICA DE HÎRTIE

În 8 noiemvrie anul 1841 s-au făcut sfinţirea şi deschiderea *acei întăi fabrice a Moldovei,* care d.aga Gh. Asachi au înființat în apropierea poliției [Piatra], pe locul său numit *Cetățuie*.

Bandiera națională împlîntată la zori de zi preste culmea acei zidire măreață s-au urat de pe stîncele învecinate de buciumile păstorilor și sănețele plăieșilor.

Pe marginea acestei mici proprietăți se înălța un arc împodobit cu festoane de frunzari și cu stema țărei, sub care se cetea despre o parte înscrisul : *Întăia fabrică a Moldovei,* iar despre alta : *Fie o mie !*

Toate casele din care se alcătuiește această colonie născătoare era de asemene împodobite cu festoane și ghirlande, iar în lăuntrul fabricei strălucea pe o frumoasă draperie țifra M. Sale cungiurată de cununi.

Această priveliște nouă în țară au fost adunat acolo mai pe toți lăcuitorii Pietrei. D. ocîrmuitorul ținutului și celelalte instanții, damele, boierii și acii de frunte neguțitori s-au întrunit la 11 ceasuri în zidirea de căpitenie a fabricei și s-au așăzat în o tribună, de unde se putea vede toate mașinele.

Dupre săvîrșirea sf. rugăciuni, îndată clirosul au sfințit zidirile și instrumentele, mașinele s-au pus în mișcare și au înfățoșat publicului tot amănuntul fabricărei hîrtiei. După pregătirile urmate de mai nainte și o lucrare de 40 minute, șef-maistrul scoțînd de sub teasc teancul hrîtiei, d. proprietarul au înfățoșat d. diregătoriului acea *întăi coală de hîrtie moldovană,* însemnată cu țifra M și anul 1841, care s-au urat de strigările de bucurie a adunărei, de sunetul muzicei și a detunărilor înarmaților ce se afla înșirați în prejma fabricei. Într-adevăr un interesant minut era a vedè trecînd din mînă în mînă acest întăi product a mîno-făpturei țărei, a căruia nimerire va fi o fericită îmboldire pentru a se începe alte asemene folositoare întreprinderi.

D. ocîrmuitorul și adunarea au cercetat după aceasta toate părțile zidirilor și a mașinăriei, făcute dupre un nou plan a d. Mihailic de Hodocin, director shoalei de arte și meșteșuguri, și care, dupre socotința cunoscătorilor, ar fi vrednice a figura în oricare țară industrioasă.

Soțietatea s-au întrunit după aceea la o gustare, în care s-au închinat toasturi în sănătatea Preaînălțatului Domn, supt a căruia ocîrmuire s-au urzit multe folositoare așezăminte, în propășirea industriei naționale și în sănătatea compatrioților priitori luminărei și înaintirei, iar d. vorn. Miclescu au mai adaos un toast în sănătatea d. proprietarului, carile și la acest nou prilej întrebuințază protecția guvernului și încrederea compatrioților în urzirea unui așezămînt atît de folositori pentru țară.

Această serbare, ce se va păstra în analile industriei țărei, s-au încheiet prin o horă a lucrătorilor barbați și femei, care s-au făcut împregiurul unui obelisc ce s-au înălțat acolo întru aducere aminte a acestei întîmplări și carele va fi totodată și cadran (ceasornic) de soare.

Se alătureaza și veduta acestei fabrice așezate în prejmetul pitoresc a Pietrei.

MORI MEHANICE CU ȚILINDRE

D. Sacheti, căpătînd de la guvern o privileghie de zece ani pentru importația acestor nouă mori în Moldova, s-au dus în Franția spre a aduce de acolo cinci de aceste mașine. Adusă aici cu mari cheltuiele, nu s-au putut face cu ele nici o lucrare pănă la 1 dechemvrie 1841. Pricina care au împiedecat ca în primăvară să nu se poată produce făină bună de întăia calitate au fost că nu s-au putut închipui din vreme grîu spălat. Cu toată asprimea primăverei, spălîndu-să și uscîndu-să o mică cîtime de grîu, s-au încredințat că producerile acestor mașine, deși nu mai bune, însă sînt deopotrivă cu făinile ce se aduc din țări streine.

Nemerita punere în lucrare a acestor mașine, trăinicia pănă la 30 și 40 ani, mergerea cea regulată, frumusețea producerilor și repegiunea mișcărei lor sînt de așa feli că nimic nu poate cineva dori mai mult, ba face încă a să nedăjdui că proprietarii se vor grăbi a îmbrățoșa acest nou feli de mori și vor ușura prin aceasta țara de un tribut ce plătește țărilor streine pe o mulțime de făină bună ce se trece în Moldova, mai ales dacă cineva ar așăza aceste mori pe vro apă ; în sfîrșit aceste mori, care dau în 12 ceasuri 10 merțe făină bună prin mijlocirea unui cal numai, îndoit pot da în 18 ceasuri, dacă se vor așeza pe vrun mic curs de apă.

Aceea ce îndoiește folosul acestor mori este că se poate cîștiga prin aceeași putere mișcătoare o îndoită sistemă de pitluire.

FABRICĂ PENTRU INSTRUMENTE DE AGRICULTURĂ

De mai mulți ani D. Sacheti își plănuisă de a face aice o fabrică pentru instrumente de agricultură, însă mijloacele și îndeletnicirile sale nu l-au iertat ; cu toate aceste, încredințat de folosurile ce poate aduce țărei un asemene așezămînt, au alcătuit o asoțiație pentru a pune în lucrare această fabrică. Patruzăci acții s-au făcut, din care triizăci numai au întrat în casa soțietăței, iar zece s-au dat dumisale ca fondator și director așezămîntului. Preaînălțatul nostru Domn au luat acest așezămînt sub a sa protecție. O persoană, din poronca Sfatului administrativ, se trimesă în Franția spre a aduce fabricanți în stare a povățui fieșicarele în parte lucrările ce D. Sacheti ave a împlini. În acest timp dumnealui se îndeletnicea cu zidirea ateliilor. D. Pelie, companionul său, voind a fi părtaș de această lucrare industrială, se primi ca ateliile să fie zidite pe locul său, pentru a scăpa pe soțietate de a cumpăra o proprieta, lucru ce nu ar fi putut să-l facă cu 1 500 galbeni, produși din 30 acții. Să trecem în tăcere toate greutățile învinse și ostenelele ce au trebuit să jărtvească pentru a agiunge la puntul în care se află astăzi fabrica. Socotința publică i va da dreptate la aceasta. Fabrica fiind gătită, fabricanții sosiți din Franția, direcția se văzu nevoită a alerga la guvern, carele sub control o împrumută cu 1 500 galbeni ; această somă au fost numai pentru a îndeplini în parte instrumentele fabricei și a o pune în stare ca la 15 april să poată găti două mașine de trierat grîu, cu uneltele lor. Aceste mașine, fabricate de d. Hofman din Nansi (Franția), vor produce 24 chile de grîu bine trierat în 24 ceasuri, folos destul de mare pentru țară ; pe lîngă aceste, paile rămîn întregi și se pot întrebuința la acoperitul caselor prin sate. Se mai adaoge încă că grîul trierat de aceste mașine sporește cu o 1/2 la chilă și nu are nicidecum țărnă și seminţe streine, ba încă se poate întrebuința în negoț cu cîștig de 10% mai mult decît cu acel trierat de cai.

După patru luni din fabrica aceasta vor ieși 2 mașine de trierat, o cumpănă zăcimală ce va ține greutate de 1 500 ocă, o mașină de semănat de un cal, un plug mai tot de fier, o bucătărie engleză, de care s-au mirat toți carii au binevoit a vizita fabrica. O mașină de fabricat cuie se va pune în lucrare. Instrumentele pentru fabricarea acestor lucruri sînt mai gata.

[EMANCIPAREA ŢIGANILOR, 1844]

Un act din cele mai însemnătoare au strălucit epoha domniei Preaînălţatului Domn, prin *emancipaţia* (dezrobirea) ţiganilor.

Cetele unui neam din India, din secta lui Paria, fugind înaintea cruntelor stărpiri a lui Tamerlan, au încurs pe la 1428 în Evropa răsăriteană. Un mare număr de familii acestor nomazi se aşăzără şi în Moldova, sub domnia lui Alexandru cel Bun, cu condiţie de şerbie personală cătră stat, dar astă şerbie în curînd se prefăcu în robie. Domnii dispoza cu ţiganii după voia lor şi-i dănuia monăstirilor şi boierilor, cu drept de a-i putè înstrăina şi vinde ca pe o proprieta. Asemene stare ovelitoare omenirei ţinea în îngiosire pe acest neam, interesant şi în privirea folosului ce purure au tras soţietatea din fireasca lui ghibacie.

Reglementul organic, carile au întrodus la noi atîte reforme mîntuitoare, au pus cele întăi temeiuri de îmbunătăţire stărei ţiganilor. În urma dispoziţiilor administraţiei, peste 500 sălaşe s-au statornicit de atunci prin sate cu aceleşi drituri şi îndatoriri ca şi sătenii moldoveni.

Rămîind încă a se întinde aceste binefaceri asupra unui număr mai mare, prin o legiuire speţială, potrivită cu prinţipiile sf. evanghelii şi a legilor astăzi păzite, Sfatul administrativ au propus în astă sesie un proiect de legi atingătoare de astă mare cvestie. Gheneralnicei Adunări de acum era păstrată cinstea a vota în unanimitate legea emancipației țiganilor statului și a tuturor monastirilor.

Gheneral̦a Adunare, însuflețită de un zel vrednic de toată lauda, au mai votat un fondos pentru răscumpărarea țiganilor de la particulari. Sîntem încredințați că, curînd sau mai tîrziu, astă pildă frumoasă nu va fi perdută pentru proprietarii particulari, carii de bună samă nu se vor putè împrotrivi chiar mișcării simțirilor inimei lor, nici acei a opiniei publice, ce, fiind în astă încungiurare unanimă, este cinstitoare pentru Moldova.

INDUSTRIE MOLDOVANĂ

Este recunoscut că Moldova, prin a ei poziţie, cvalitatea pămîntului, precum şi prin gradul culturei la care au agiuns, este o ţară mai cu samă agricolă. Dar astă a ei stare nu o face neputincioasă de a aşăza cîteva manufăpturi, spre a întîmpina nevoile cele mai neapărate a locuitorilor ei. Că, pre cît nedrept, pe atîta împovărător este ca lucrătorul de pămînt carile au crescut oile şi vitele sale să nu se poată nici îmbrăca, nici încălţa, mai nainte ca lîna şi pelea nelucrată care au vîndut-o să-i revie de peste marginele ţărei cu un preţ însutit mai mare decît acela cu care au vîndut acele producte.

Cîteva întreprinderi de acest feli, cercate în Moldova, mărturisesc folosurile care derează din ele şi care vor spori îndată ce creditul public se va aşeza pe nişte temeiuri mai statornicite.

Răposatul stareţ Neonil, carele au contribuit atît de mult la propăşirea morală şi materială a monastirei Neamţului, simţind nevoia industriei chiar pentru trebuinţele numeroasei sale tagme, pe lîngă o mică manufăptură de şaiac ce au aşezat, au îndemnat pe d. colonelul M. Kogălniceanu şi l-au încuragiat ca să deschidă o fabrică de postav. Spre aceasta, au dat sub condiţie de amfiteozis patru fălci de loc şi un vad pe gîrla Neamţului şi a Ozanii, la locul numit Luncă, în apropiere de Tîrgul Neamţului, în poziţia cea mai pitorească. Pe acest loc s-au aşezat zidirile fabricei, în formă de castel cvadrat, c-un turn nalt în mijloc; zidirea este toată de cărămidă; din fiecare lature are 30 stînj. lungime și 9 lățimea. Fabrica este așezată pe sistem de roți idraulice, care învîrtesc nu numai gavanele piuei, dar și mașinele de peptănat, de tors și de tunsul postavului. Fabrica este menită pentru 12 mașine de peptănat (cardage — centinne), 12 mașini de tors, fiecare de cîte 60 fuse, și 30 scaune de țăsut. Ea mai are șurele trebuitoare pentru spălat, uscat, forfecărie, o atenenție pentru director și lucrători. Mașinele sînt ieșite din cele întăi atelii din Austria și Belgia. Această fabrică, prin mărimea și frumuseța zidirilor, calitatea și perfecția mașinelor, este vrednică de însemnat și se poate compara cu cele întăi fabrici din Europa.

Avantagiul ei cel mare, și care în aceasta întrece multe fabrice din Europa, este că aice se cumpără lîna de pe oaie și se înapoiește în postav gata pentru foarfica croitorului. Aice lîna se spală, se scarmănă, se piaptănă, se boiește, se toarce, se țesă, se bate la chiuă, se tunde și se tescuiește, operații care în multe locuri din Europa se despărțesc între mai mulți fabricanți.

Fabrica aceasta este menită pentru a răspunde la trebuințele consumației mari, adecă produce postavuri de mijloc, cergi, oghialuri, flanele, covoare, materii cadrilate și altele. Tot în astă fabrică sînt și mașini pentru a lucra *sucmanul* rustic, cu scop de a-l vinde mai ieftin decît acel tors și țăsut cu simplul agiutor a gospodinilor. De la 1-i iunie viitor, cu începerea lînei nouă, fabrica va lucra zilnic cîte 200 coți de postv i alte materialuri de lînă.

Noi nu putem de agiuns aproba sîrguința și jertvele ce face d. colonelul M. Kogălniceanu spre a îndănui pe Moldova cu un institut atît de folositor, carile nu va lipsi a produce în țară un ferice rezultat.

[EMANCIPAREA ŢIGANILOR, 1855]

I

Ziua de 28 noiemvrie s-au strălucit la noi prin un act din moralul hristian, de amor de patrie şi de o înaltă înţălepciune. Moldova, care aspirează la onorul de a întra în circul familiei europeene, la care o îndrituiesc a ei poziţie şi interesul comun, au scuturat amu de la sine cele de pe urmă semne a barbariei. Glorie fie filantropului domnitor *Grigore Ghica voievod* şi guvernului său! De azi înainte nu mai sînt sclavi în patria noastră! Din ofisul domnesc adresat cătră Sfatul Estraordinar şi din răspunsul acestuia, publicate în suplementul gazetei din urmă, s-au apreţuit cuvintele cele înţălepte şi patriotice, prin a cărora realizare în faţa lumei patria mărturiseşte că nu e străină la însuflări marinimoase şi la rezoanile adevăratului ei interes, nici la practica virtuţei cetăţene, aplaudînd din toată inima desfiinţarea din sînul ei a unei datine abuzive.

Poporul ţiganilor, aşezat în Asia pe ţărmurile lui Indus, învins de marile cuceritor Tamerlan, fugind la 1418 de cruzimile armelor sale, s-au înstrăinat din patria sa şi, trecînd în Europa, o parte au căutat adăpost, siguranţie şi ospitalitate în Moldova, unde pentru astă binefacere de bună voie i-au prosforat a lui şerbie, care îndatorire au purtat-o în curs de 437 ani! Astă datină, ce prin timpul îndelungat se consfinţi ca un aşezămînt, se abătu de la buna cuviinţă, şi ţiganii, ca iloţii lacedemonilor, au fost la noi trataţi nu ca oameni, ci ca un lucru (*res*). O asemene condiție, care dispoia pe om de dreptul libertăței individuale și-l lipsea de binefacerile învățăturei religiei și a moralului, au abătut a lor firesc talent și ghibacie cătră fapte prin care agiunsăse a fi de ovelirea omenirei și de sarcina publică chiar spre dauna proprietarilor.

Îngrijerea Regulamentului organic de a regula soarta țiganilor și emancipația celor a statului și a monastirilor întrodusăse o anomalie în drepturile lor, încît numele de țigan era încă ecvivalent cu acel de sclavi. Nume nelegiuit, care nicidecum nu mai esista în societatea europeană, decît în Moldova cea ortodoxă și ospitalieră. Deci, spre a merita aceste titluri și simpatiile lumei civilizate, chiar în interesul politicei, care la viitoarea reformă n-ar fi îngăduit prelungirea unui asemenea abuz, toți moldovenii carii prețuiesc onorul și fericirea patriei să ureze cu bucurie astă măsură înțăleaptă, care, lipsindu-i de un folos iluzor, li asigurează un viitor și o avere întemeietă pe aplicarea facultăților de care Pronia au îndănuit pe acel popor, de care în fața lumei ni vom putea folosi fără înroșire. Deși guvernul, respectînd un drept îndatinat, au făcut dispoziții a se dezdăuna acii cu țiganii, din casa statului, totuși, însuflețiți de sentimente religioase și patriotice, luînd în privire nevoile publice, moldovenii vor adeveri aceste, eliberînd suflete *nu pentru bani, ci pentru a lor proprie și a patriei mîntuire și laudă !*

II

De la ziua publicărei actului de emancipație generală a țiganilor, toți moldoromânii într-un cuget cu dreptul se urează ca după un triumf cîștigat de armele civilizației asupra unui din dușmanii societăței. Căci, dacă prin acea măsură țiganii au scăpat de giugul sclaviei, societatea nu mai puțin s-au mîntuit de giugul înrîurirei cei nemorale ce pătimea în casnica sa relație cu țiganii, carii, lipsiți de tot feliul de învățătură, oveliți și defăimați de proprietarii lor, se răzbunau ultuind veninul lor în inimele cele fragide a giuniei, cu care a lor servițiu i punea în contact zilnic. Ce ni agiuta a da fiilor noştri cîteva oare de lecţii în limbi străine şi de moral teoretic, dacă după aceasta ii respirau în practică atmosfera cea necurată de care se aflau cungiuraţi în cursul zilei ? Ce ni agiută servitiile cele ieftene a mînilor acestor sclavi, dacă a lor viţii înveninau inimile acelora ce ni sînt mai preţuoşi în lume şi care deseori poartă un fruct amar ?... Aşadar, emanciparea ţiganilor, care aduce deodată în parte oarecare neagiunsuri, i va pune în stare a îmbunătăţi caracterul, încît a lor amestec în a noastră viaţă casnică, ca şerbi însîmbrieţi, în viitor nu ni va fi de primejdie. Aşadar, precum urăm pe ţiganii că s-au emancipat, îndoit se cuvine a ura pe societate, atît pentru binefacerea de care s-au împărtăşit cît şi pentru binele moral ce ea va secera şi din a lor reformă morală. Dar sarcina guvernului, carile au luat iniciativa în astă cauză importantă, prin asta încă de tot nu s-au îndeplinit. Rămîne a se deschide giunimei ţigane de ambe sexe porţile aşezămintelor de învăţătură, a adopta întru aceasta măsuri îndemnătoare şi recompenzătoare, ca prin o înrîurire binefăcătoare, atît a guvernului cît şi a societăţei, *ţiganii să se emancipeze şi de viţiile lor !*

INDUSTRIE ÎN MOLDOVA

Opinia publică a Europei cei liberale au mărginit pe Moldova a nu se îndeletnici cu altă industrie decît cu acea agricolă, prin care să producă multe grîne de cvalita aleasă și vite de bune soiuri, iar cuile de fer ce i vor trebui pentru dregerea unui plug și ferecarea unghiilor calului să le tragă parte din băile Siberiei, parte din acele a Angliei sau a Austriei, fără a vroi să priceapă că asemene monopol îngreuiază chiar lucrul de care multe țări a Europei se interesează, pentru că, afară de prețurile mari cu care se vînd uneltele și mașinele de arat și altele, care prin mehanică înlesnesc lucrările economiei cîmpene, deseori, cînd e cea mai mare nevoie la timpul cerut, din cauza depărtărei și a greutăței transportului, nu se află unele din aceste, precum deseori se tîmplă că în timpul cînd vine a se secera sau a cosi lipsesc coase și secere.

Proprietarii moșiilor, carii se interesează de îmbunătățirea agronomiei în țară, n-au avut pănă amu curagiu a părăsi metodul cel antidiluvian dupre care se prelucrează pămîntul în Moldova, unde se cere ca toate să se facă numai în puterea brațelor și a vitelor, fără a chema în agiutorul lor industria mehanică și mijloacele de a înlesni în țară a ei întroducere.

D. comisul Mihailic Hodocin, montanistic la Departamentul Lucrărilor Publice, carile au dat atîte prube de cunoștință în acest ram, de mult se ocupă cu cercetările teritoriale, spre a se putea urzı în Moldova o baie de fer.

În a sa de pe urmă escursie, aducînd de la munte pietre feruginoase, prin metod simplu le-au topit aice în Iași și au* căpătat rezultatul mulțămitor de a produce cea întăi bucată de fer moldovan, pentru că, deși în timpurile romanilor și mai în urmă, sub domniile moldo-române, se esploatau aice băi de aur, aramă și argint, noi nu avem semne să se fi fabricat aice și fer.

După un asemene rezultat, fiecare patriot se cuvine să dorească a se întruni o societate de capitaliști în folosul dezvoltărei economiei pămîntene și a industriei, care înrîurează chiar cultura generală a țărei, în a căreia cuprins, între codri și rîpi sterpe, zac în sînul pămîntului mănoase vine de metal.

Asemene întreprindere mai ales se poate face pe moșiile monastirești, care posedează toate înlesnirile, afară de spiritul de întreprindere, capitaluri de bani și cunoștințele tehnice.

Despre astă lucrare cu atîta mai mult nu este iertat a o negriji că chiar Reglementul organic (§ 28) o consfințește în folosul țării. Întru a sa dorință de a începe punerea în lucrare a unei asemene măsuri, d. Mehailic este gata a da întru aceasta fiecăruia doritor ceruta lămurire, luînd asupra sa asigurarea unui bun rezultat.

[EXAMENUL ŞCOLII DE ARTE ŞI MESERII]

Este cunoscut că Moldoromânia este o țară curat agricolă. Dupre exemplul strămoşilor, lăcuitorii erau dedați numai la lucrarea pămîntului și la arme, încît constitua în țară două clase, adică a boierilor și a lucrătorilor de pămînt. Comerțul și artele erau privilegiul streinilor și anume : în timpul romanilor, în mîna grecilor şi a fenicienilor, iar la români se îndeletnicesc cu acestea evreii şi ţiganii, încît aceşti din urmă, după a lor intrare în astă țară, au fost arvonit făuria zeului Vulcan. Abie în zilele noastre, cu cea mai mare greutate s-au putut pune în mîna tinerilor români ciocanul, pentru că ii considerau acest instrument ca un privilegiu exclusiv al acestui neam asiatic. Însă, la cea întăi reorganizație a țărei, guvernul au fost înțăles nevoia de a urzi o a tria treaptă de lăcuitori, prin formarea industrierilor și a artizanilor pămînteni. Acest principiu au motivat în Iași urzirea unei şcoale de arte şi meserii la anul 1834, sub domnia prinţului Mihail Sturza. Un pătrar de secol n-au agiuns la dezvoltarea acestui aşezămînt folositori, carile dupre al său întăi director organizator, d-lui comis. Mihalic Hodocin, au trecut pe la mai mulţi antreprenori și le-au fost mai mult un mijloc de neguțătorie decît de învățătură, precum vederează starea cea ră a heiurilor, stricarea tutulor instrumentilor și numărul cel mic de artiști care s-au format pănă acum.

Abie un an este de cînd astă școală s-au încredințat direcției d. Hristien Virt, cunoscut sub nume de Peister, șef artizan, carile întrunește toate condițiile spre a realiza scopul cel întăi al acestui institut. Prin urmare, noul director au adus din Franția și din Germania maiștri care sînt astăzi învățători elevilor.

În 19 ale curentei s-au făcut în astă școală eczamenul public, în ființa delegaților Depart. Cultului și al Învăturilor Publice, a d. doctor A. Veline și d. Ber. Ecselenția sa prințul *Caimacam* au însărcinat pe șeful poliției de a asista acolo din partea guvernului.

Patruzeci și cinci elevi, împărțiți pe la nouă deosebite meșterii, au dat eczamenul într-un mod mulțămitori. Șese dintre dînșii s-au numit maiștri și douăzeci și patru lucrători. Ii s-au eczaminat și asupra religiii, aritmeticei și geografiei. Trii din maiștri s-au trimes la Galați și anume : doi lăcătuși și ambi frați Șeptilici, ce se trag din o veche familie de oameni de arme cunoscuți în istoria noastră, și un făurar Ștefănescu, un maistru făurar la Focșani, un rotari și un făurari la Tîrgul-Frumos, toți cu îndatorirea de a statornici în acele politii a lor fabrici, pentru care au și căpătat instrumentele trebuitoare.

După eczamen, adunarea au vizitat expunerea obiectelor fabricate de către elevi și s-au putut aprețui curiozitatea și gustul cel bun a construcției acestor lucruri dirigiate de inspectorul d. Petru Virt, carile s-au perfecționat în aceste ramuri la Viena și la Paris. La încheierea eczaminului, muzica militară au unit a sale sonuri armonioase către rostirea la mulțămirea generală ce au produs acest eczamin. Sîntem încredințați că guvernul va consfinți a sa îngrijire și un agiutori pentru acest așezămînt ce are o însămnătate atît de mare și va aprețui activitatea și înțălegirea a directorului, d. Virt.

ITALIA

Între evenimentele care preocupă astăzi lumea întreagă este proclamarea principiului naționalităților, susținut de puterile apusane. Renașterea Italiei este cel întăi rezultat acestui principiu.

Nu este țară, în istoria veche și nouă, care să fi cercat mai multe și mai mari revoluții decît Italia, pe care natura au îndănuit-o cu atîte privilegii a fi fericită ; însă chiar acest dar întreține gelozia din năuntru și invidia (zavistia) din afară. Întăia dată de la căderea Romei, țara cea mai frumoasă a Europei cere a fi unită sub un singur sceptru. Visul lui Mahiavel și prezicerea lui Petrarca să va realiza, precum sună canțona sa :

Italia, Italia... Virtù contra furore
Prendera l-arme, e fia il combatter corto ;
Che l'antico valore
Ne gli Italici cor non è ancor morto.

(Virtutea în contra furiei va lua arme, și combaterea va fi scurtă ; că anticul valor în inimi italice încă nu au murit.)

Renașterea Italiei, care va face o nouă epocă în istoria gintelor, interesează pe românii, ce sînt a ei fii mai giuni dintre toate popoarile Romei.

Astă țară, în vechime rezidenția domniei lumei, are 5 762 mile cvadrate și numără 22 milioane de locuitori ; ea să întinde de la nord spre sud între Marea Mediterană și cea Adriatică ; despre nord este îngrădită de Alpii, cii mai înalți munți a Europei ; de la aceștia să trage pe la mijloc pănă la capătul sudic șirul munților Apenine, care la Neapoli formează pe vulcanul Vezuvio, iar în Sicilia reproduce un alt vulcan, numit Etna, ce este punctul cel mai înalt acestor munți. Italia de miazănoapte este rîurită de Pò, care, după ce absoarbe multe alte rîuri, se revarsă în Marea Adriatică. În Italia de mijloc cură la Fiorența rîul Arno, la Roma rîul Tebro, iar la nord se află mare număr de lacuri pitoresce, precum e Como și acel Magiore. Italia e renumită pentru a ei frumusață și dulceața climei sale. Căldura e arzătoare pe țărmul mediteran, la mijloc stîmpărată, iar la nord, în Piemont, e rece.

În mez-evul (veacul de mijloc) au fost Italia emboriul de căpitenie a comerciului Europei cu Orientu. Veneția, Fiorența, Piza și Genova au fondat colonii comerciale chiar pe litoralul Mării Negre, precum și în românie, la Cetatea Albă, Galați și pănă la Hotin.

Italienii, care în timpuri antice domneau în lume nu numai prin puterea armelor, ce și prin cultură, ocupă și astăzi o supremație morală prin geniul lor pentru artele frumoase : ii exelează în pictură, scultură și muzică ; între limbele de origin latin, italiana este cea mai armonioasă și cultivată de vechi și noi autori celebri, precum Dante, Bocacio, Petrarca, Alfieri ; Rafaele, Michel-Angelo, Canova sînt principii picturei și sculturei, Galileo, care cel întăi au demonstrat rotirea pămîntului în giurul soarelui, Colombo, care au descoperit America, și un mare număr de genii în toate ramurile științelor au răspîndit lumină asupra omenirei întregi. Asemene motive, pre lîngă afinitatea limbei noastre cu acea italiană, sînt argumente pentru români ca să cultiveze literatura și artele acestei nații clasice. Între geniile Italiei, ca un luceafăr strălucește Rafaele, cel întăi pictor a lumei, care au trăit la Roma în timpul lui Ștefan cel Mare. A sale capodopere nemuritoare sînt în Vatican, iar unile, cu mari prețuri cumpărate, pe la muzeuri străine. Alăturăm stampa înfățoșitoare de Sfînta Familie, care să păstrează în Galireia tabloanelor de Paris, între cele mai prețuoase.

Italia pănă în ist an au fost împărțită în regnul de Piemonte, Lombardo-Venețian, ducatul Modena, ducatul Parma, m[are] ducatul Toscana, Statul ecleziastic, regnul ambelor Sicilii și în mica republică San-Marino. La Italia să numără insulile Sardinia, Corsica, Sicilia, Malta și alte mici din Marea Adriatică. După evenimentele straordinare care să plinesc amu, Italia cu a ei continent și Sicilia au a să uni în un singur stat, cu titlu Regno d'Italia, sub dinastia Savoiei, și a forma a o șesa putere mare a Europei, încît prin asta elementul roman ar căpăta în areopagul politic un adaos. Ist măreț problem se va dezlega, dacă cele opt staturi în care pănă acum Italia era împărțită vor rămînea statornice în abdicarea autonomiei lor și politiile Neapoli, Roma, Fiorența, Milano, Torino și Veneția vor sacrifica foloasele și titlurile ce de cincisprezece secoli purtau de capitale a staturilor independente.

STAREA POLITICĂ ȘI SOCIALĂ A EUROPEI LA ÎNCHEIEREA ANULUI 1860

Anul prezent ni semnalează evenimente ce sînt proprii a-l face începutul unui period din cele mai mari în istoria lumei. Cercetările speculative a metafizicilor din secolul trecut au făcut loc descoperirilor prin care s-au îndămînat viața materială a societății. Aplicația aburilor la mașini locumotive pe uscat și pe mare, care să luptă cu puterea inertă și cu elementele ; telegrafia, care pe aripile fulgerului transportează zisele oamenilor ; fotografia, prin care icoanele ogetelor vii și neanimate arta le fixază pe table, sînt descoperiri care eclipsază astăzi mult din cele ce au fost fruptul opintelei spiritului omenesc în curs de mii de ani.

După acest triumf a geniului omenesc, compunerea socială a națiilor se află în agiunul unei reforme prin proclamarea principiului naționalităților, principiu cel mai însemnător de la introducerea hristianizmului și oborîrea idolilor, cărora se închina pănă atuncea lumea orbită. Însă realizarea acestui principiu produce un conflict amenințător între tronurile și popoarile. Acest principiu, amorțit în sentimentul omului, s-au chemat de Napoleon III mai ales spre a-i fi puternic aleat la lucrările politicei sale. Evenimentele din aceasta rezultate au provocat îngrijirea monarhilor spre a lua pentru viitor măsuri feritoare în contra vărsărilor de sînge, care ar acufunda omenirea în secolul de varvarie, precum aceasta au mai urmat și altă dată, cînd în loc de a cultiva pacea se învăluiesc în îndelungate răzbele sociale și cele de principii.

Nu este de mirare ca Franția să proclame și să susțîne principiul naționalităților; acest imperiu, compus din o singură nație, nu se teme a fi pe din năuntru pentru acest motiv turburat, dar că ministrul englez, prin organul lordului Gion-Rusel, au proclamat validitatea acestui principiu se pare lucru paradox, fiind vătămător chiar interesului internațional a Mare-Britaniei, ce este compusă din irlandeji și scoțezi, carii aveau parlamente și, nu demult încă, a lor proprii regi, principiu periculos pentru posedarea Indiilor răsăritene, care anțărț combăteau pentru acel motiv și au trebuit din nou a fi subgiugați.

Dupre acest principiu, Italia, care în diplomatică până dăunăzi se recunoștea numai ca țară geografică, sub înrîurirea Franției și conducerea patriotului Garibaldi s-au răsculat, pe regii și prinții ei i-au alungat, și astăzi, sub nume de Regnu d'Italia, se proclamă o putere de 22 milioane. Astă constituire, spre a fi complectă, amenință un nou războl a Italiei asupra Austriei, avînd de scop eliberarea Veneției. Războlul s-ar putea face general, fiind probabil că vor lua parte Franția și Germania, pe cînd cvestia Orientului poate în alt mod se va dezlega.

Austria, care după revoluția anului 1848 au cercat a centraliza staturile sale, adecă a șterge naționalitățile, în privirea evenimentelor de față au dat popoarelor sale liberale instituții, a cărora validitate parcă începe a se aprețui. Este cunoscut că românii Transilvaniei, ce sînt adevărații pămînteni a țării, după multe evenimente agiunsără a fi considerați în propria lor patrie numai ca tolerați, adecă precum la noi străinii, căci sașii, ungurii și secuii atraseră la ii tot dreptul naționalității. Constituția cea nouă al Austriei au împărtășit și pe români cu toate drepturile politice și civile; un conciliu (sobor) de cler român s-au adunat spre a lua diferite măsuri folositoare naționalitățăi și religiei ortodoxe, după care va urma alegerea unui mitropolit român, neatîrnat de acel sîrbesc de Carloviți, de care până acuma românii ascultau. Încît românii Transilvaniei, a Maramureșului, a Banatului și a Bucovinei, deși împresurați de eterogene și neamice ginte, vor avea îndămînare a dizvolta naționalitatea și simpatia română.

Români a Daciei Transalpine [1], evenimentele epocii au anobilat în voi simțul naționalității, diplomatica l-au sancționat, l-au luat sub a ei scutire și au garantat a voastră viață politică, răspundeți la apelul, la dorința Europei civilizate, care v-au acceptat în sînul familiei sale !

În mezul fulgerilor și a tunetelor Orientului ni s-au dat sînte table a *Legei cei nouă* ; mîntuirea românilor este a le păzi în cuget curat ; a face mai puțin decît ele prescriu ar fi a noastră peire !

Israeliții, carii nu au observat tablele lui Moisi, au fost osîndiți a umbla patruzeci ani prin deșerturi, mai nainte de a putea întra în *pămîntul făgăduinței !*

---

[1] Principatele Unite (Gh. A.).

ROMA

Nil novi sub sole.

Nou nimic nu-i pre pămînt,
Au fost cele ce azi sînt.

Evenimentele lumei care se disfăşoară în zilele noastre nu sînt alta decît acele vechi, ce se reproduc sub o nouă formă. Între înmiite asemene cazuri, zicerea *Nil novi sub sole* se adevereazăşi din un epizod a Romei moderne, care s-au tîmplat mai nainte de un mez de secol, descris în memorialul unui contimpuran român, din care împărtăşim următorul extract.

Încă din timpurile antice, domnitorii Romei, pre lîngă titlul lor, purtau şi acel de *pontifex maximus,* adecă *făcător de punte,* cu care lucrare acel dignitar era însărcinat a mănţinea peste rîul Tibru puntea ce conducea la un templu. Acel titlu îl luă şi patriarhul adecă papa de Roma, încă de cînd se declară urmaş a sîntului apostol Petru, căruia Hs. au zis : *supra istam petram aedificabo ecclesiam meam* (peste astă piatră voi zidi biserica mea). Pe locul pe carele în Roma să află construită biserica sîntului Petru, cea mai măreaţă din lume, au pătimit martirul acest prinţ al apostolilor, sub imperatorul Neron, la anii 65 de la Hs. De la sîntul Petru, ce să intitulează acel întăi pontif creştinesc, pănă la Pius al VII (1800) au succedat 255 de papi.

În epoca încălcării Italiei de ginte barbare şi în cursul nenumăratelor revoluţii intestine, statul Romei au putut păstra a sa autonomie şi independenţă numai sub scutul prestigiului religios. Acel stat, ce la început să mărginea numai în politia Roma cu a ei olaturi, s-au sporit la

1077 prin dănuirea ce i-au făcut Matilda, duchesa de Toscana, încît pirn asta, cu Umbria, Sabina și Campania de Roma, statul fu numit *Patrimoniul Sîntului Petru.*

Roma creștinească au fost deseori învăluită de mari revoluții, provenite dintăi din antagonizmul între cultul paganizmului și între acel a creștinismului. Acestei lupte crunte, ce au produs mulți martiri întemeietori adevăratei religiei, au pus capăt imperatorul Constantin cel Mare, născut la anul 274 de la Hs. în Dardania, provincia Daciei. Acesta, ca imperator roman, creștinîndu-se, au mers asupra Romei, unde domnea tiranul Maxențius. Atunce i se arătă în ceri crucea cu înscrisul *în ist semn vei învince* și, în adevăr, înaintea Romei, în o mare bătălie, Maxențius s-au învins și să înecă în Tibru, care eveniment Rafaele l-au reprodus în Vatican prin a sa frumoasă pictură *a fresco.* Constantin, după ce au proclamat legea lui Hs. de religie a statului, au sfărmat idolii și templele păgîne, au învins pe rivalul său Licinius, ce se declarasă imperator a Orientului, și la 330 au strămutat rezidenția imperiului la Vizant, care, dupre numele său, fu chemat Constantinopoli.

Din acea epocă, papa guverna statul său cu drit de suveran, care drit i să întări de imperatorul Carlo-Magn. Dar memoria Romei antice, dorul libertății și luminele înviete în mez evul au început a răzbate prin negurile varvariii, precum și poeții Dante și Petrarca prin a lor scrieri înfocau simțul patriotic, încît barbați curagioși, precum Cola de Rienți, deși în van, au cercat la 1347 a reforma statul politic a Romei. În cursul acestor turburări, rezidenția papei fu strămutată în Franția, la Avignon, unde petrecusă 68 ani. Deși Italia, împărțită în multe republice independente, era teatrul necontenitelor lupte, totuși ea fu leagănul științelor și artelor liberale, care de aice s-au răspîndit prin toată Europa. Încît italienii, prin lucrările geniului, au înnoit în patria lor secolii lui Pericles și a lui August ; ba încă l-au întrecut prin discoperiri folositoare, în astronomie, fizică și prin aflarea Americei.

Cu toate aceste însușimi rare, cu toată învățătura istoriei și a evenimentelor de care strămoșii lor erau confăptuitori și autori, italienii, mișcați de interesuri materiale, nu s-au putut uni în un singur stat și se supuneau cînd înrîurirei Germaniei, carea purta titlu de imperiu roman, cînd se încălcau de Franția, care tristă soartă a patriei o descrisă la 1680 fiorentinul poeta Filicaia prin faimosul sonet care îl reproducem în următoare imitație : [*acest sonet este editat în volumul I al prezentei ediții, p. 456*].

Prin asemene suferințe agiunse Italia până la revoluția cea mare a Franției, cînd Bonaparte, prin promiterea eliberărei de giug străin, în șesurile ei cîștigă cununa de vincitor, iar apoi o încătușă la carul triumfului Franției, a căreia el se proclamasă imperator. Atuncea Lombardia, ca regat, fu dată fiastrului său Eugenie, Toscana surorei sale Eliza, Neapoli cumnatului său Miurat. Genova fu anexată cu Franția, iar Roma declarată a doua capitală a imperiului Franției. În mezul acestor mari evenimente și metamorfoze politice, îndemnat de dorul studiilor archelogice, am sosit la Roma în 11 iunie 1808. Dacă astă cetate imortală este privită ca un sanctuar pentru fiecare aprețuitori a studiilor clasice, a faptelor mărețe acelui antic popor de eroi, cu cît se cuvine dînsa să entuziazmeze pe un român, care reaflă aice o moștenire de optsprezece secoli perdută ! Acest sentiment mi-au dictat, la 1809, următoare compunere : [*este reprodusă poezia* LA ITALIA, *editată în volumul I al prezentei ediții, p. 13*].

Dar aceste frumoase țărmuri de nou să acoperiră cu o tristă negură ; toate resursele țării fură absorbite în scopul și interesul marelui concvistator Napoleon I ; giunimea Italiei, de la farul Mesinei până la Alpe, ca auxiliară al armiei franțeze, fu condusă în Spania și în Portugalia, unde fu sacrificată de bravii a independenții naționale. Capo d'operile artelor, statue și tabloane, ce fac vînta și podoaba politiilor Italiei, fură transportate la Paris, precum din Veneția cii patru cai de bronzul de Corint, Venus de Medecis din Fiorența, Apolo de Belvedere din Roma și multe alte. Asemine era scop a se disface Colona Traiana din Roma și a să transporta la Paris, însă în privirea greutății asta nu se putea esecuta decît pe mare, care atunce era cuprinsă de englezii, și dacă generalul Miolis, guvernatorul de Roma, ar fi realizat ordinul lui Napoleon, Colona lui Traian cu toți dacii ar fi fost capturată de flota engleză și astăzi ar figura pe una din square (piațele) a Londonului. Toate aceste încungiurări fatale împedecau pe străini admiraratori anticilor a vizita Roma, lipsînd-o de sigurul venit cu care locuitorii acii capitalii se agiutau, prin vînzarea productelor industriei sale. Clerul catolic, carele apăra a lui drepturi, fu mai ales expus persecuției guvernului francez. Papa Pio al VII, care la 1804 coronasă pe Bonaparte la Paris cu nume de Napoleon, imperator a francezilor, opunea o rezistență morală din cele mai energice în contra cerirei ce i se făcea de a abdica puterea suverană și a se mărgini în cele spirituale. Roma, cuprinsă de o garnizoană franceză, perdusă a ei avtonomie, și papa, întru așteptarea unui agiutori de din afară, însuși declarîndu-se prizonier, se închise în palatul Cvirinale. Cu toate că Europa, de la Coloanele lui Ercole pănă la Niemen, asculta de ordinele lui Napoleon, papa avu curaj a-i lăncea în 10 iulie 1809 excomunicarea (anatema). Acest act, care pe atuncea conserva încă a sa înfricoșată înrîurire asupra italienilor, au fost, la o oară combinată, publicat în biserică și în secret cetit în toate casele Romei. Cu toată asuprirea și ovelirea care sufereau romanii, francezii au fost găsit între acii mai exaltați un mic număr de partizani, carii formară un batalion de gvardie națională. Aceștia fură întrebuințați spre executarea planului lui Napoleon. Papa, refuzînd a subscrie concordatul ce i se propunea, precum zisei să mărginisă în palatul său, unde deseori, din apropieta fereastră a cvartirei mele, în costium roși de cardinal îl vedeam îngenunchet lîngă o cruce, rugîndu-se în a sa grădină. Noaptea spre 6 iulie, generalul de jandarmerie Radel, cu agiutorul acelor romani înarmați, au escaladat murul grădinei, au dezarmat pe svițeri, ce formau gvardia papală, și spărgînd o ușă muruită au pătruns în camera lui Pius, pe care îl găsi scriind. Generalul francez i mai ceru abdicarea puterii politice, și priimind refuzul i declară nevoia a părăsi palatul și Roma. Pius, luînd breviarul (cartea de rugăciune), urmă ordinului, și prin o fereastră să lăsă pe strată, unde-l aștepta o trăsură, în care, împreună cu generalul Radel, au călătorit fără încetare pănă la Savona, unde fu așezat ca prizonier de stat. De aice fu papa la

1812 transportat la Fontaneblo, dar şi acolo de nou au refuzat a încheia concordatul propus. Palatul Cvirinal (Monte Cavallo) fu îndată transformat în rezidenţie imperială, amblemele şi cheile sîntului Petru se înlocuise cu vulturul napoleonean şi de boambele artileriei, şi chiar paraclisul papei prefăcut în sală de bal, în care şi eu am dănţuit un ecosez cu demoazela Dejerando, frumoasă fiie a guvernului civil de Roma. Până cînd, după căderea lui Napoleon, la 1814 papa fu de englezi şi de austrieni recondus în Roma, a sa rezidenițe, şi în 24 mai acest bătrîn ecleziastic, care prin a lui simplicitate apostolică şi curajul în contra preputerniciei au fost cîştigat respectul Europei, s-au restatornicit în toate driturile şi posesiile pontificale. Oare Roma din 1808 nu samănă cu acea din 1860? Italia, sub înrîurirea Franţiei, dizbinată, Neapoli turburat de pretendenţi, între care un Miurat, Roma cuprinsă de garnizonă franceză, papa strîmtorit a abdica... Noi cunoaştem rezultatul acelor urzite la 1808; evenimentele păşesc repede, încît nu vom întîrzia a vedea şi ediţia a doua acestui conflict politico-religios, care pururea au fost periculos pentru pacea Italiei.

OAMENI ȘI LOCURI

[PIONUL SAU CEAHLĂUL]

Munții aflători pe marginea apusană a Moldovei înfățoșază varietăți de forme și producturi care țintesc luare-aminte a naturalistului. Acolo se operează mehanizmul regulat și neapărat pentru invioșerea firei și să adapă izvoarile de care să înrîurează șesurile noastre. Stînci sumețe, cu forme dișențate, înalță mai presus de nouri a lor vîrfuri de fulgere săgetate. Fantazia însușește minuni acestor locuri urieșe și cu plăcere privește oarecare fenomene ce se înnoiesc acolo cu necontenire.

Carpații, numiți de romani *Bastarne Alpes*, se alcătuiesc din stînci primitive și de pămînt mîlit. Ii, împreună cu toate ramurile lor, cuprind o întindere de 1 860 mile cvadrate.

Acestor munți sînt românii datori pentru a lor păstrare de la epoha căderei imperiei apusane, căci au fost un timp plin de nenorociri, în care numai un car sau un cal repede putea feri pe lăcuitorul șesului de arma sau de ferile varvarilor.

În sînul acestor munți s-au păstrat oarecare monumente din epoha restatornicirei statului român în aceste părți ale Daciei. Evlaviosul află biserici întemeiete de domnii cii buni spre închinarea creștinilor, mănăstirile hărăzesc nenorociților o mîntuire, iar călătoriului un adăpost, ostașul vizitează cîmpurile de războaie și de vînta strămoșilor săi, gheologul cercetează minile încă ascunse, a cărora product, precum ceara de pămînt, sînt însușite acestei țări, iar artistul se bucură de prospectul pitoresc, carile se întrece în frumuseță cu ale Alpelor Elveției. În mijlocul unui șir de munți acoperiți de codrii străvechi se înalță Ceahlăul sau Pionul în asemănarea unui urieș așezat întru paza patriei noastre. Plutitorul de pe Marea Neagră descopere înaltul său pisc de la capul Mangaliii până la Cetatea Albă, lăcuitorul Nistrului vede soarele apuind după dosul său, iar păstorul nomad susuian, după ce ș-au iernat turmele în cîmpiile Bugeacului, înturnîndu-se ș-îndreaptă pasurile dupre măgura Pionului, ca un vas povățuit cătră limani de lumina farului.

Acest munte aflător în ținutul Neamțului, pe malul drept al Bistriței, se întinde până la marginile Transilvaniei și cuprinde un loc ca de patru mile (ceasuri) cvadrate. La poalele sale se află alți munți, carii nu mai puțin învrednicesc a noastră luare aminte. Piscul său numit Panaghia (Vergura) este sub 46 grade, 53 minute de lățime și 43 grade, 34 minute lungime de la Ferro ; a sa înălțime s-au socotit de 7 200 palme preste cumpăna Mărei Negre.

Douăsprezece părăie[1] izvorăsc din coastele muntelui, iar pe vîrful său este obîrșia unei fîntîni care informează din partea apusană o cascadă.

Muntele se întinde mai cu samă de la amiază spre nord, și Panaghia se înalță în parte de miazănoapte. Codri îndesiți de mestacăn, de brazi, șnepini și crini umbresc două triimi ale înălțîmei sale ; partea susnică este lipsită de arbori, în locul cărora se văd numai oarecarii iniperi tîrîitori, iar chiar pe vîrv este un mușchi frumos carile în privirea mediținală nu-i mai gios de lihenul de Islandia. Din sînul acestei verdețe frumoase se urcă în formă de turnuri stîncile de văpsea cenușie, înalte de 170—200 palme ; materia lor se asamănă cu lava și se par a fi din plămădire vulcanică. Cantimir scrise că pe munții Moldovei se află un feli de unt veghetal, carile se depune în potiriul florilor ; asemene nutreț, foarte plăcut oilor, trage către aceşti munţi turmele cele mai frumoase. Dar necumpătata întrebuinţare fiindu-le vătămătoare, nu le lasă păstorii pre mult pe un loc. Prin analizul hemic s-au aflat acuma că acel unt este pulberea spermatică a unor plînte speţiale disfăcute în rouî.

---

[1] Numele acestor părîie este *Albu*, *Serbeni*, *Răpciune*, *Sasca*, *Răpciunița*, *Ruptura*, *La Martin*, *Serafin*, *Durău*, *Bistruța*, *Bistra* și *Schitu* (Gh. A.).

Pionul este încă mai faimos pentru români în privirea istorică şi în zicirile poporene. Aceste păstrează tradiţia că în vizuniile muntelui s-ar fi mistuit odineoară doamna *Dachia,* fiica lui *Decheval,* cînd, după subgiugarea patriei sale şi moartea părintelui ei, spre a scăpa de prigonirea romanilor, ar fi petrecut aice în forma unei păstoriţe şi păşunînd o turmă de oi. Dupre aceste ziceri, *Dachia,* urmărită fiind de *Traian,* carile să aprinsesă de amor, cu toată turma s-au prefăcut în stîncă, în minutul cînd avea să se răpească de acest biruitor. În epoha lui Cantimir încă se vedea o asemine figură, dar timpul dărăpănători ni-au păstrat numai oarecare rămăşiţe şi o istorisire fabuloasă.

În timpurile mai nouă numele *Dachiei* s-au schimbat în *Dochia,* care este a unei sfinte a bisericei, a căria zi se serbează la începutul lui mart, ce este şi începutul de primăvară, cînd soarile întră în semnul berbeciului. Aceste impregiurări însuşesc *Dochiei* şi turmei sale o înrîurire asupra celor întăi zile a timpului, care aice se numesc zilele *Dochiei.*

Noi împărtăşim un cîntic (baladă) naţional păstrător tradiţiei de mai sus.

[*Urmează textul baladei* DOCHIA ŞI TRAIAN, *publicată în volumul I al prezentei ediţii.*]

BUCIUMU

Fiecare țară și politie are, în cursul anului, cîteva zile cînd, prin serbări civile, înnoiește suvenirul de oarecare tîmplări fericite au nenorocite prin care au trecut lăcuitorii ei. Din asemene epizoade de bucurie sau de întristare este țăsută istoria spețială a popoarelor, și păzirea datinilor vechi înformează a lor caracteristică, le deosăbește de a lor vecini și le asigurează traiul național. De aceea, cu părere de rău vedem la noi pe încetu apuind una după alta, în noianul uitării, cîte o datină, cîte un suvenir, cîte o zicătoare și cîte un cuvînt vechi, pentru că afară de nevoile cele materiale nu ni îngrijim a avea mai deasă relație cu păstrătorii acestor odoare vechi, cu *poporul,* carile este anuscrisul cel viu a istoriei și lexiconul a limbei noastre.

Lucrătorul de pămînt cu nerăbdare în tot anul așteaptă înturnarea timpului priincios îndeletnicirei sale. Iacă cu învierea Mîntuitorului și primăvara au înviet, dar, mai nainte de a se atinge de pămînt, săteanul îl urează prin o serbare pastorală. În Joia Luminată buciumul îl cheamă la cîmp, la vii și grădini, unde întăia oară în ist an poporenii, cu ale lor famili, cu vecinii, se urează, se îmbrățoșează, se sărută, fac libație[1] și împărtășesc a lor nevoi și nădejdi, închin întru sănătatea și fericirea lor. Bătrînii își spun de timpurile cel bune, pe cînd fetele și junii satului, în stofele cele simple, dar pitoresce, a manufăpturei casnice, purtînd pe cap pîrga floricelilor, la sunetul cimpoaielor și al alăutei, formînd cete de horă, cu talpă ușoară ating iarba, iar alții pe aripele scrînciobului, zburînd ca rusaliile prin aer, răsuflă cel întăi sentiment de amor, carile în cursul verei va crește cu plînta și spre toamnă se va încheia cu o căsătorie.

---

[1] *Libație,* datină romană dupre care la țeremonii din fiecare product se da o pîrgă mai întăi zeului. Așa sătenii noștri, închinînd în sănătate, varsă mai întăi pe pămînt ceva vin, mai nainte de a pune cana la gură (Gh. A.).

Astă sțenă interesantă, dar depărtată de ochii cetățănilor, o veche datină o apropiese de capitală. În Joia Luminată toți lăcuitorii ei și a prejmetelor se întruneau la Bucium [2], locul încîntător în gavanul Repedei, carele de gios pănă în culme este împodobit cu mănăstiri, cu palatul Belveder și cu multe case de plăcere, cu vii și grădini. Aici, între sțenele voioase și rustice, nu se îngiosea a se amesteca negutitorul, boierul și străinul diplomat și a se împărtăși de plăcerile curate ca aerul cel tinerel a primăverei. Aici cucoanile produceau a lor toalete, a lor ecvipajuri și livree, boierii juni a lor armasari sireapi, cu un cuvînt aice era un *Long Champs* [3] nu copie, ce oarece orighinal, carele împrospătă sentimentul național și adună bineziceri asupra Buciumului în viitor !

---

[2] *Bucium*, sat în fundul Socolei, care trage numele său de la serbarea ce din vechime se făcea în Joia Luminoasă și la care poporul se chema prin sunetul buciumului (Gh. A.).

[3] *Long Champs* (Cîmpul Lung), o preumblare lîngă Paris, carea în asemene împregiurare se vizitează de eleganții capitaliei (Gh. A.).

DANŢUL NAŢIONAL

Danţul era la început, şi azi urmează încă a fi pe la popoarele necultivite, un organ aplicat la solenităţi, la ceremoniile religioase şi ca semne a întristării. Dumnezeiescul profit David, cîntînd spre lauda Domnului Zeu imne, sălta înaintea arhei. Pe la unele popoare dănţuiau în giurul mortului, şi alţii învitau a lor curaj războlic prin danţuri militare. În timpurile nouă danţul se întrebuinţează numai ca o manifestaţie de voie bună şi de plăcere, şi nu e naţie care să nu aibe a ei danţ caracteristic întrebuinţat de ţărani şi de arta anoblat pentru cetăţeni. În zilele noastre un june, cît de patriot, la un bal se face cozmopolit, el execută cu nemerire danţurile tuturor naţiilor, fără a cunoaşte despre ele alta decît tropăitura pasurilor lor, încît în acel minut el se crede franţez prin contredans, neamţ prin vals şi polon prin mazurca şi polca. De asemene urmează şi pe la noi, şi numai cînd dănţuieşte hora moldovanul simte un ce de patriotic, o moştenire strămoşască ce singură poate s-au păstrat în toată a ei întregime... Doritorilor însă săltători nu prea place ist danţ naţional, ce este maiestos şi flegmatic, dar ţăranul moldovan nu dănţuieşte numai hora; el are între altele un danţ vrednic a fi întrodus în saloane, nu numai în privirea frumuseţii şi a vioşiii sale, ce şi a titlurilor ce poartă.

În Italia, anume în provinția muntenoasă Apulia (rigatul de Neapoli), este un vechi danț, numit *Tarantela*[1], ce se execută și azi după o muzică de asemene nume, și prin figurile sale este podoaba baleturilor teatrale. Dar și românii noștri se disfătează cu acel danț, numit aice *Ardelean*, a căruia pasuri și melodie se asamănă cu danțul *Tarantela* ca doi gemeni[2]. Această descoperire merită luare-aminte a arheologilor, căci vederat este cá *Tarantela*, danț național în Apulia și în Italia, împreună cu melodia sa, nu s-au tranportat acum între țaranii noștri de muzicanții și de danțmaiștrii italieni, ce împreună cu limba și alte datini romane s-au adus în Dacia de coloniile ce au venit din Italia. O asemene discoperire vederează că astă melodie și ist danț se cîntau și se dănțuiau în epoha împăratului Traian și prin tradiție poporană s-au păstrat în Italia și între români în curs de 18 veacuri, care caz poate fi citat ca un fenomen în istorie, căci noi nu cunoaștem pănă acum melodia antică pe care s-au cîntat psalmii, nici ditirambii a elinilor și a romanilor. Acel danț, ce pentru a sa asemănare l-am numit *Tarantela română,* precum și hora, pot fi cu merit citate de căpiteniile danțurilor naționale. Din asemene elemente, renumitul danțmaistru cavalierul *Corvin,* de curînd sosit în astă capitală, au compus o *cadrilă moldovană,* ce atît la pas cum și la muzică poartă semnele caracteristice a horei. Noi credem că acest adaos în programa danțurilor va aduce doritorilor nu numai o plăcere nouă, ce și o mulțămire patriotică, că din productele de țară se poate fabrica și la noi stofe elegante, vrednice a figura prin saloane.

---

[1] Numele de *Tarantela* derază de la un paingăn veninos, a căruia mușcare, dupre pregiudețile poporane, se vindecă prin ist danț, încît mușcatul, prin multă săltătură, cade în sudoare și se tămăduie. În opera *Stradela* se aude și se vede o asemene *Tarantelă* (Gh. A.).

[2] În *Almanahul pentru români* pe anul 1851 se află publicată muzica acestui danț (Gh. A.).

GIOCUL NAIBEI

Giocul cărților este o invenție a Orientului, precum vederează numele său cel vechi de *naibi, naipes,* așa cunoscut din vechime în Italia, Spania și Portugalia și însemnători în limba răsăritului „prezicere, fărmăcătorie, diavolerie“, de unde românii în stil trivial pe diavolul *naiba* au pronumit. De la țiganii Asiii, ce să ocupau de prezicere prin cărți, au învățat arabii, carii au întrodus giocul cărților în Europa. Cele întăi cărți s-au fabricat în Italia la 1299. În Ispania s-au lanceat la 1387 anatemă asupra giucătorilor de cărți, și astă ocupație, cînd este o meserie, și astăzi în Europa este supusă la grea pedeapsă.

Mulți dintre giucătorii de cărți, carii prosforează fortunei oarbe (norocului) timpul cel prețuos, averea, sănătatea, pacea și onorul familiilor, nu cunosc poate uricul acestei fărmăcătorii și poate nici nu vor avea un minut de prisos să arunce ochii asupra acestei biografii a soartei lor. Noi nu am amintat efectele lăcrămoase ce derează din asemene ocupație ; aceste să văd în toate zilele ca pe aiure și pe la noi, unde astă patimă într-atîta orbește că, spre a o sătura, s-au depus uneori pe roata cea fatală chiar și obiectele cele mai sfinte și cele vrednice de respect, încît cu întristare vedem că, precum un defăimat vițiu fizic corcește neamul cel odineoară frumos a moldovenilor, de asemene mania cărților de gioc demoralizază treptele cetățenilor. Pe la multe case pănă și părinții, fanatici în giocul cărților, sînt de model fiilor lor. Răul sporește din zi în zi și numai o măsură înrîuritoare politică și ecleziastică va putea mîntui societatea de rîpa peirei !

CATELINA ÎN MOLDOVA

Ist nume, faimos în istoria Romei, poartă și o localitate din cele mai interesante a Moldovei, dar pre cît e cunoscută istoria lui Catelina, pe atîta vălul anticvităței acopere cu misteriile sale motivul dupre care, cu vro două veacuri mai în urma esistenției Catelinei, au reînviet în Dacia al său nume, care împregiurare ne este deodată un document clasic că și aceste părți a patriei noastre s-au colonizat și s-au cultivat de romani.

Necunoscînd deci istoria antică a acestei localități, vom zice ceva despre barbatul dupre care ea s-au denumit. Lucius Serghius Catelina, de familie patriție (nobilă), viețuia pe la 80 ani înaintea lui Hs., cînd Roma se învăluia de turburări și războle cetățene, născute parte din patriotismul, parte din ambiția lui Marius, Silla, Crasus, Pompeus, Iulius Cesar și Antonius, carii căutau a-și însuși puterea guvernului. În mezul acestor lupte domneau luxul, distrămarea și prada, la care în zadar se opuneau patrioții cei mari, precum Caton și Cicero, încît, săpată fiind din temelie, republica romană se apropia de a ei agonie.

Plin de talent, de ambiție, de sumeție, Catelina, prin mii de uneltiri și crime, agiunsese a se face șef înspăimîntători a unei partizi de distrămați juni carii, ca și dînsul, spre a scăpa de răspundere și de datorii, formasă un plan de a răsturna ordinul statornicit, spre a putea prăda visteria republicei în folosul lor. Toate măsurile spre a aduce întru împlinire o asemene întreprindere erau luate și nezmintit le s-ar fi nemerit, dacă renumitul senator și ritor Cicero, veghind toate aceste defaimate urziri, nu le-ar fi discoperit chiar în ziua cînd Catelina cu ai săi partizani înarmați se înfățișă în senat spre a pune în lucrare criminile sale. Cicero au rostit renumitul discurs ce începe cu cuvintele : *Quousque tandem Catelina abutere patientia nostra?* (Oare pănă cînd, o, Catelino, vei abuza de răbdarea noastră ?) Detunat de puterea cuvîntului și descoperit întru toate, Catelina abia s-au putut retrage cu ai săi din senat și din Roma și s-au pus în fruntea unei armii puternice de congiurați. Despre altă parte, adevărații patrioți, însuflețiți de cuvintele lui Cicero, au osîndit la moarte pe partizanii șefi a congiurației, au apucat armele și, sub comanda delegatului Petronius, după multe crunte bătălii, au cungiurat pe rebeli lîngă Pistoia, în Etruria, și la 5 ghenarie, 65 ani înaintea lui Hs., i-au învins în o bătălie în care Catelina au perit cu arma în mînă. Împregiurare pentru care poartă la noi numele Catelina localitatea ce mai gios descrisă se face încă mai curioză, că nu departe de Catelina, și am putea zice chiar în prejma sa, se află un alt punt numit *Chicera,* ce se pare a fi cuvîntul corupt din *Cicero,* încît s-ar prepune că un prefect roman, nu prea legitimist, sau din alt motiv, au voit prin astă denumire să puie în paralelă pe acei doi renumiți romani.

Este de observat că dacă războiul catelinar ar fi putut cuprinde în Dacia astă poziție, nezmintit că ar fi ținut, căci tăria cea naturală a poziției, încă de artă sporită, o fac una din cele mai însemnate fortărețe a acestei țări.

Cotnariul, a căruia nume antic s-ar putea deduce de la *cotaria,* adecă *coteria* (petrărie unde se scot cutea), una din cele mai plăcute politii a Moldovei, în vechime rezidenția domnitorilor și a boierilor, era întinsă, plină de multe edificiuri publice, palaturi domnești, biserici ortodoxe și catolice, din care parte esistă, iar cele mai multe înfățoșază o tristă privire de surupări prea timpurii. Iar de renumita Academie cu a ei bibliotică și despre cei ce o ilustrau, numai istoria ne-au păstrat cîteva notiții. Poziția cea favorabilă și feliul pămîntului au îndemnat pe

Ştefan voievod, întru toate mare şi îngrijitori, a aduce de la Tokai, precum spun, în baniţe, butuci de vie, care, plîntate aice fiind, produc un vin nu mai puţin generos şi preţuos de acel de Tokai. Via acelui domn este astăzi proprieta a d. visternicului Nicolai Roset-Roznovanu.

Ca toate rezidenţiile domneşti, şi Cotnariul au avut spre apărare o cetate, şi asta au fost *Catelina*.

Despre miazănoapte cu Cotnarul, întretăiet de rîpi şi valuri, se mărgineşte un podium, carile pănă la acelalalt capăt agiunge la o înălţime însemnată, încît totalui formează o mare tabără de natură întărită, în lungime de 4 800 şi în cea mai mare lăţime 4 000 palme, împărţită în Catelina mare şi Catelina mică, cungiurate şi încinse de stînci poncie, de valuri şi de rîpi, iar pe dinăuntru avînd întinse şesuri cu fîntîni spre a putea adăposti şi vieţui nu numai o întreagă împoporare cu pojijii, ci şi vitele ei. La nord-ost se nalţă peste Catelina cea mare cetatea în lungime de 1 600 şi în lăţime 480 palme, cătră care duce tot urcînd, pe muchia culmei, o cărare îngustă ce se vede a fi fost cu zid întărită, pănă la o rîpă peste care se vede că era o punte de comunicaţie cu cetatea. Mai multe gropi şi cărămizi ce se găsesc mărturisesc că aice se aflau zidiri. Din ist punt se înşiră înaintea ochilor o panoramă încîntătoare de şesuri cu colnici presămănate, crucile bisericilor, iar în şes pintre vii cu linişte şerpează rîul lui Bah (Bahlui), precum se prezentează în litografia văzutului Catelinei despre partea răsăritului.

HÎRLĂUL

Astă poliție nu este mai puțin interesantă, atît în privirea poziției sale cei pitoresce cît și a ruinilor ce păstrează despre a ei veche strălucire și istorie. Biserica sîntului Dimitrie, de Ștefan cel Mare fondată, este un model de frumusețe arhitectonică în gustul epohei aceia ; ea era pe dinăuntru și pe dinafară a fresco zugrăvită, precum se mai văd resturi la fațada de amiazăzi, ce nu s-au ruinat de furtună și de ploaie. Vrednic de tînguit este că aice, ca la catedrala sîntului Nicolai în Iași, după ce contipurenii nu știu a zidi asemene biserici, apoi voiesc a mai îndrepta aceste vechi monumente. Precum aice s-au tîmplat că, voind a lărgi biserica, s-au luat păretele de mijloc, ce-i era de tărie și pe care se razimă bolta, cînd cu astă restaurare vandalică au lipsit de pe acest părete portretul lui Ștefan voievod cungiurat de toată a sa familie și de a lui de pe urmă soție, doamna *Margareta de Losonț,* sora domnitorului Transilvaniei. Astă doamnă, de religie catolică, era zugrăvită în unghiul acelui părete de mijloc, din care o bucată au rămas, și la cercetarea ce am făcut, rădicîndu-să cu anevoie pătura de muruială, s-au readus la lumină giumătate de a ei figură, precum se înfățoșază în alăturata litografie. În privirea acestei doamne, am fi putut căpăta mai multă lumină artistică, dacă biserica catolică Santa Croce, zidită la Cotnar pentru astă doamnă, nu ar fi perdut ,a ei boltă gotică și zugrăvelile de care era pe dinăuntru împodobită, și din a cărora surupări este astăzi biserica încungiurată ca de un val, de unde, ici colo se vede cîte un fragment de colonă și capitele ce s-au întrebuit de petre sepulhrare (de mormînt). Astă din urmă biserică se administrează de episcopul catolic cu venitul unei moșii dănuite de numita doamnă.

GOLIA

Ist nume clasic în lumea toată are în Iaşi o întreită însămnătate. Istoria amintează în el pe sumeţul urieş biblic, ucis de păstoriul cel însuflat cu puterea lui Dumnezeu. Moldova onorează în acest nume pe vechiul ei boier, compatriot evlavios, carile au consfinţit averea sa nu unui moştean trecători, ci unui clironom trainic, îndatorit prin acturi sfinte a întreţinea un aşăzămînt plăcut lui Dumnezeu şi folositori oamenilor, a căruia scop din nenorocire încă pănă amu zace, în parte, numai în actul dănuirei !... Şi a treia însuşime de *Golia* este la noi de a fi casa titulară a nebunilor. Dar astăzi i se adaoge şi a patra însuşime, adecă de a fi reprezentantul turnurilor celor mai înalte din capitalie şi a ei podoabă, lucrată dupre planul d. Brandel, arhitectul guvernului, început şi încheiet în ist an. Zidirea cea veche măsura o înălţime de 88 palme domneşti, acoperemîntul pănă la cruce 28 palme, peste tot 116 palme.

Zidirea adăugită, care s-au suprapus peste cea veche, măsură 60 palme, înălţimea cupolei cei mari 18, acei mici suprapuse 16 pl., a crucei 10 p., încît, cu adaosul ce are 104 p., înălţimea turnului de la linia orizontală a pavelei măsură 220 palme domneşti. Înălţimea cupolei bisericei Sîntului Petru de la Roma măsură 556 palme, adecă de două ori şi giumătate mai mult decît acea a turnului *Goliei*.

Ist turn înfățoșază din vîrful său o încîntătoare privire asupra prejmetelor frumoase a capitaliei, dar totodată și un trist spetacol în giurul său, căci de-acolo se descopere, între altele, pe deasupra cîteva acopereminte a edificiilor evlavioase crescînd chir, scai și pălămidă... Dar astă impresie melanholică în tăcerea nopței se astîmpără în timpul de față de eho armonios a buciumului muntean ce fac a răsuna plăieșii, provizornica garnizonă a capitaliei.

Spre a avea ist turn, pre lîngă însămnătatea frumoasei sale înălțimi, și un folos practic, ar fi de dorit a se așeza pe vîrful lui un *feritun*, cel întăi în Moldova și prin carile capitalia s-ar feri de lovirile fulgerului, ce uneori aduc morți și incendiri.

IN MEMORIAM

SERBAREA SECULARĂ[1] CONSFINȚITĂ LUI VASILIE LUPU VOIEVOD, CTITORUL ŞI ÎNZĂSTRĂTORUL SHOALELOR NAȚIONALE

Strămoşii noştri au stătut odineoară în putere, au lucrat pentru binele nepoților, au plecat a lor capete obosite, şi pulberea lor răposază în sînul pămîntului ce au apărat cu sînge eroic şi au fericit cu trainice binefaceri, însă a lor ființă nemuritoare răsuflă încă şi viază în a lor făptuiri, şi numele, cununat de faimă, se va purta prin rostul ghintelor, pe cît sentimentul de patriotism şi de virtute va avea preț în astă lume.

Între barbații carii din învechime, în grele împregiurări, au fericit patria, domnul *Vasile Lupu* au agonisit recunoştința noastră, căci dacă *Alexandru cel Bun* au dat patriei o organizație regulată prin legi înțelepte, *Ştefan cel Mare* dacă, prin arme triumfătoare, au mîntuit-o de giugul în care căzură popoarele învecinate mai puternice decît Moldova, *Vasile Lupu,* în cursul îndelungatei sale domnii de douăzeci ani, înțălegînd că pentru Moldova s-au trecut epoha armelor, prin care pănă atunce sprijinise a sa neatîrnare, i-au dănuit paladium[2] cel moral, ce l-au aşezat sub scutirea sîntului său patron, marele dascal Vasilie, a sf. Paraschive, a legilor politice şi întru încrederea în credința și în evlavia strănepoților. Ist paladium nemuritor este urzirea și înzestrarea shoalelor naționale, menite a învinge și a împrăștiè întunericul neștiinței, a pregiudețelor și a patimilor, ce sînt cii mai mari dușmani a fericirei și a existenției poporului moldoromân.

---

[1] Nume ce să dă sărbărilor plinite la unul sau mai multe veacuri (Gh. A.).

[2] *Paladium* era icoana înțelepciunei, dănuită din ceri cetății Troia, cu condiție că cetatea va fi nesupusă pe cît lăcuitorii vor păstra icoana. Acum se numeşte orice sfințit lucru scutitor (Gh. A.).

Dar nu numai interesul de față, de a fi apărați cu asemene arme neînvinse, ni îndeamnă către mulțămire, ce prevedera în viitorime și respectul pentru voința cea de pe urmă a unui părinte a patriei ni impune o sîntă datorie astăzi, la serbarea aniversală de două veacuri de la urzirea shoalelor, a depune tributul solenel a recunoștinței naționale pe treptele acestui monument măreț, ce se umbrește de sufletul fericit și marinimos a strălucitului fundator, domnul *Vasile Lupu* voievod.

CHIRANGHELEU, FILOZOF COSMOPOLIT ÎN MOLDOVA

Între spițele nenumărate de oameni, ce nu se asamănă la fizionomie, la limbă, la credință și la port, este un neam, nu prea numeros, numit *cosmopolit*, a căruia patrie este tot pămîntul și compatriot fieșcare om. Ca cetățan a tuturor climelor, nicăire străin, cosmopolitul n-are pentru toți convietuitori alt sentiment decît acel de bun frate a familiei mărețe, toate cugetările și ostenelele sale le consfințește pentru închegarea unei aleanții evanghelice, îmbunătățirea morală și materială a individelor din care se compune familia omenească.

Îndreptarea morală a unei nații se cuvine să purceadă din năuntrul ei ; nu plecarea domnitorilor buni, nici asprimea legilor o pot înființa, ce prin făptuirea și pilda individuală. Cîte fapte bune și mărețe ce vrodinioară în lume s-au lucrat rareori provineau de la oameni carii pe pămînt purtau nume de mari, ce mai deseori prin virtutea și înțelepciunea persoanelor neînstărite și necunoscute. Chiar Mîntuitoriul, pentru lățirea credinței adevărate, n-au ales pe acei ce ședeau pe tron sau dintre cei mai faimoși cărturari, ce dintre oameni meseri, necunoscuți, plini însă de darul lui Dumnezeu, ce se vedeređză prin virtute și credință.

Dreptul și adevărul sînt netrecători ; aceste două virtuți, ce derează de la dumnezeire, n-au perit dintre oameni nici în epoha tiraniei, nici a întunericului, nici a barbarismului și nici a corumperii generale. A lor sîntă scînteie se păstrează în inimile celor virtuoşi de orice neam şi, ca un far lucitori, luminează călătorilor pe marea cea furtunoasă a vieţii.

Teodor Chirangheleu fu unul din aceste fiinţe privilegiete. Patria sa era tot pămîntul, care în mare parte l-au petrecut, şi în urmă ş-au ales Moldova de vatră, unde, spre încălzirea bătrîneţilor sale, 32 ani au şezut. Locul naşterei sale, după cum ni este cunoscut, şi creşterea au căpătat-o la Naxos şi în Insulele Ionice, unde, sub domnia veneţiană, înfloreau învăţăturile clasice. Cosmopolitul nostru era înzăstrat cu limbele elina, italiana şi arabă. Cunoscînd sistema academică a lui Plato şi acea peripatetică a lui Aristoteles, el mai ales se ţinea de a lui Socrates, cu a căruia fizionomie sămăna. Ca acest prinţ a filozofilor antici, carele se îndeletnicea cu sculpirea statuilor, Chirangheleu se ocupa cu zugrăvia, însă nu ca filozoful antic, ce în arta sa avu de învăţători pe Sofronisc, părintele său. Cosmopolitul nostru învăţă zugrăvia de la sine ; până şi amesticarea colorurilor o compunea dupre ideea sa, ca cum astă artă avea de amu a se începe.

Îndemnat de dorul ţărilor străine, s-au înrolat ca gramatic a marinei neguţitoare, şi în acea însuşime au vizitat Grecia, Egiptul, unde au sărutat ţărna Cecropilor şi a Ptolomeilor. După aceea, cu Platon în mînă, au vizitat Italia ; lîngă Padua, în junie de 15 ani, căzu în mînile unor lotri, carii vrură să-l crească în meşteria lor şi de la care prin ghibace uneltiri au scăpat. La Viena au asistat la triumful Mariei Terezii şi de acolo trecu în Ţara Românească, ţinîndu-se cu zugrăvia icoanelor, lucrate în stilul bizantin. Până cînd au încetat a le lucra, poartă semnele a trei epohe, a naşterei, a deplinirei şi a scăderei artei ; mai ales la portret nimerea nu numai trăsăturile fizionomiei, ce încă întipărea caracterul şi sentimentul orighinalului. În toate se videa semne de un talent original, carele, de l-ar fi practisit în ţara artelor, s-ar fi făcut poate mai faimos decît mulţi din contimpuranii săi ; însă Chirangheleu nu avea ambiţie, nici de laudă, nici de argint. Astă artă o practica dupre un sentiment firesc şi prin ea întîmpina nevoile unei vieţi cumpătate şi spre a agiutora pe alţi mai meseri decît dînsul. El niciodată nu statornicea prețul icoanelor sau a portretelor; lua ce i se da și uneori înturna parte de bani care i să părea peste agonisita sa. Ca cum ar fi contimpuran al anticvității, timpul său îl petrecea mai cu samă cu studiul filozofilor vechi, cu urmarea la paradosuri publice a vreunui obiect interesant și cu desertații vorovitoare cu oameni vrednici de a-l cunoaște sau a-l lumina. Așa petrecu în românime până la 1803, cînd generalul Sebastiani, ca ambasador a Republicei Franțeze, trecea la Constantinopoli. Agiungînd la București, ist cumnat al întăiului consul Bonaparte cerca o persoană vrednică, care cunoștea locurile Turciei și i-ar putè fi de dragoman. După multe cercări a guvernului, nu se găsi altul cu însușirile cerute și cu plecare de a lua o asemine însărcinare decît Chirangheleu.

Programa republicană, ce giuruia popoarălor veacul de aur, ademeni și pre el, încît peripateticul nostru, atras din viața speculativă, se văzu alăturea cu ambasadorul, calare galopînd cu eșarpa și cu cocarda tricoloră. Sosind pe culmea muntelui Emos (Balcanul), de unde se descopereau multe provinții, zice generalul: „Cetățane Chirangheleie, care ți-i patria?“ „Cetățane Sebastiani, i răspunsă el, ar trebui să ne suim mai presus de cît nourii, ca să poci vide patria me, ce este tot pămîntul!“ — „Ai mulți compatrioți, dară, precum văd, puțin folos.“ — „Nu mulți pentru unul, ce fiecine pentru toți să ostinim!“ Astă prințipie a sa gheneralul avu prilej a o vide în practică, pentru că filozoful nostru, atît în cursul călătoriei, cum și în Constantinopoli, fără îndemn strein cerceta pururea pe acei mai meseri decît dînsul, spre a-i agiutora prin marinimia și înrîurirea mecenatului său. Acesta, pre cît era subriu (cumpătat) în cheltuiele pentru persoana sa, cu atîta darnic pentru alții. Ospățurile strălucite care, în trecerea sa, i pregăteau pașii le împărța pe la saraci, pe cînd însuș să sătura cu o plăcintă ce-i aducea de la forme Chirangheleu, carele o împărță cu dînsul. Însărcinarea sa de dragoman turcesc o plinea italienește cu laconism presurat cu sare atică [1], care o păzea purure în a sa viață, fiind de umor voios chiar în relațiile cele mai serioase. Sub scutirea puternică a Franției, Chirangheleu vizita anticvitățile Bizantiei, mai ales Sînta Sofia, de care făcu o credincioasă vedută pentru ambasadorul. În catastrofa politică în care acesta îndrepta asupra flotei engleze, sub Colingvod, tunurile cetățuiei Dardanelilor, Chirangheleu era nevoit, cu Platon în buzunar, a se face artilerist, fără a presimți că 20 ani mai tîrziu avea să gioace asemene rol pe malul Prutului! Dară această carieră, care nu înfățoșa un rezultat conform plecărilor sale, îl îndemnă a-ș lua adio de la generalul ce îl lăsa cu părere de rău. Vrînd a-l mulțămi cu o somă însemnată și cu o mărturie oficială în numele Republicei, care purta titlu de *una și nedispărțită*, de *egalitate* și de *libertate*, Chirangheleu refuză, zicînd că se folosește de dritul *libertății* spre a nu primi asemenea act și, prezicîndu-i la bătrînețe o mare întristare, ceru numai a i să asigura un post în un vas negutătoresc până la Galați și merindele cerute în acea călătorie.

---

[1] *Sare atică* se numesc șegile cele fine în care atenienii erau practisiți (Gh. A.).

Sosind iarăș în Românie, Chirangheleu re-ncepu zugrăvia și, pre lîngă studiile clasicilor favoriți, asculta filozofia scolastică, care la București se paradosea elinește de Vamva. Întîmplările politice care amenințau liniștea țării îl îndemnără a să strămuta în Moldova, la 1815, unde auzi că se deschisă o școală de matimatică în limba română, prin a căria organ atunce, în ambele Prințipate, s-au deșteptat sentimentul naționalității. Iacă omul de 60 ani să înmatriculă în acel curs între juni de 16 ani și cu dînșii urmează parte secțiile conice și geometria practică, parte îndeletnicirei zugrăviei, prin care își agonisea traiul. În astă epohă Chirangheleu au produs cele mai frumoase opere, cu care înfrumusețasă în stilul clasic cabinetul și pavilionul de la Socola a strălucitului june menit pentru soartă mai înaltă a patriei și carele cu plăcere convorbea cu ist filozof practic. Atuncea, după cerirea autorului tablonului lui Ștefan voievod înaintea cetății Neamțu, Chirangheleu îl execută în oloi și în mărime naturală. Ienicerii însă, înfurieți asupra moldovenilor ocupați de la Valea Albă, la catastrofa anului 1821 au tăiet tabloul cu iertaganele în bucăți. Dară lui Chirangheleu era păstrată asupra lor o răzbunare. La tîmplarea cea fatală, cînd batalionul eteriştilor, sub comanda capitanului Tanasă, apărîndu-se în tăria de la Sculeni, era lipsit de plumb şi nime de pe malul opus nu cuteza a li aduce, Chirangheleu, defăimînd primejdia, pusă într-un caic o balercă cu ţinte, cu care, încărcînd armele lor, eteriştii au vîndut a lor viaţă.

Emigraţia nu era lui lucru nou ; toate ţările şi toate locurile şi naţiile erau pentru dînsul asemănate. De aceea, în Besarabia şi în mijlocul campaniii petrecu tot cu acea sănінătate ce şi în timpul păcei. Deşi avea la Odesa un frate, avut negoţiant, totuşi pentru că sistema meşteriei aceluia era egoismul, iar a lui era cosmopolitismul, nu se împăca cu dînsul, nici cu modul vieţei sale. De aceea, la 1835 se re-ntoarnă în Moldova. Atunce, cătră îndeletnicirile sale de mai înainte adaosă acea a medecinei casnice, vindecînd pre sine şi pre alţii numai cu buruiene : nalbă, scai, despre a cărora virtute avea o cunoştinţă practică cîştigată între popoarele necultivite, care nu au alt agiutor decît acel metod firesc, ce în multe cazuri s-au arătat folositori.

Deşi născut în religia ortodoxă, totuş studiul filozofilor vechi l-au adăpat cu ideile de metempsicozie. Pitagora, în filozofia sa, adoptă astă opinie ca o mărturie a nemurirei sufletului, carele, dezbrăcat de obeze materiale, pasă în imperia morţilor, unde, după oareşcare timp, trece iarăş în un trup omenesc, animal sau vegital, pănă se încheie terminul limpezirei sale. Pe ist temei, precum egiptenii vechi, astăzi indienii adorează oarecare animale şi se oţărăsc de a mînca a lor carne, neputînd şti, cum zic ii, pe care strămoş au nepot li se nemereşte a înghiţi ! Deşi neadevărate, *[aici urmează şase rînduri de puncte, în locul unui text eliminat desigur de cenzură]* însă toată astă sistimă Chirangheleu o giudeca drept alegorie, ce da a înţălege că, prin necurmată schimbare în mai bune fapte, sufletul trebuie să propăşască pe trepte pănă la agiungere la deplinătate. Dară prin care forme şi invăscări organice ar ave a se plini metempsihozie, rămîne în dispoziţia părintelui, carele în casele sale are multe locuinţă.

Pe cînd agiunsă la adînci bătrîneţe, genia lui se adăpa cu aceste înalte cugetări speculative, traiul său îl îndestula cu lucrul mîinelor sale și la înființarea Școalei de arte căpătă post de învățător de desen lineal și de ornamente. În asta însărcinare Chirangheleu au vederat mai cu samă scopul său de a se face folositori omenirei. Deși trăda mehanicilor învățături mehanice, totuș la închierea fiecăria părți de duminică, dupre metodul antic, aduna în giurul său pe acea junime și i istorisea tîmplări sau da învățături practice și folositoare, încît era iubit și respectat pentru caracterul cel voios, atît de rar în oamenii carii agiung la adînce bătrînețe.

Dară constituția sa de fer începu a să roade de o lucrare aproape de 100 ani. Simțindu-se lînged, își lăsă barba și părul lung ; o patimă grea, agiunsă a fi hronică, amenința a lui viață, încît spre îngrădirea răului el bea în toate zilele cucută, iar mai în urmă întrebuința chiar dozis de arsenic. Cu toate aceste, săninătatea cugetului nu se împuțină ; retras în un bordei pe malul rîului, el urmă modul vieței sale. Deși cu pas întîrziet umbla la parados și în piață, unde își cumpăra prînzul său, în soțietăți de străini cetea gazetele, șăzînd într-un ungheri, sorbea apă rece și convorbea despre noutățile zilei, despre care, ca un Plutarh, făcea paralele cu tîmplările vechi, ca cum ar fi contimpuran de două epohe atît de depărtate. Interesant era a auzi asămăluirile ce făce între Napoleon și Alexandru, între O'Conel și Grahus. El era la stat de mijloc, corpolent, fizionomia și capul cu barba părea socratic, răbdarea stoică, care o videra în cumplitele sale pătimiri, cășunate de un schiros nevindecabil. Cunoscuții săi cerca de a-i ușura și a-i îndămîna traiul, însă el statornic refuza a-și părăsi bordeiul, clasicii și zugrăvelile sale, până cînd unul din cei mai vechi ai săi priitori, în neființa sa, pusără a să rădica tot avutul ce făcea parte a mîncărei sale, după care fu nevoit a să strămuta în casa aceluia, unde, trăind ca un an de zile, fu obiectul celor mai alese îngrijiri din partea familiei. Dară nu mult se bucură de acest adăpost. Primejdia pătimirei necurabile sporea și doctorii, pentru mai bună îndămînare, au cerut a să așăza el în camară înadinsă la Sf. Spiridon. În 16 iuli 1847, ziua sfîntului Antioghen, s-au mutat în patria comună, unde nesmintit se va întîlni cu mulți mai săraci dintre oameni, dară nu mai drepți de cum au fost el. În noaptea următoare, pe cînd un întuneric des acoperea pămîntul, trăsura morților, purtată de doi cai, condusă de un cioclu, dimpreună cu preotul, se îndruma spre țintirimul săracilor. Agiungînd în cuprinsul unde încetează durerile, luna plină, însă voalată, răsări și cu a ei lumină lîngedă înlumină secriul lui Chirangheleu și pe singurul june D. G., carele, plin de mizeritate, cu capul plecat, singur înmormîntă pe cosmopolit, vărsînd lacrime asupra aceluia ce în viață îmbrățoșa cu sentimente toată omenirea.

O piatră simplă cu o cruce și un flutur, simvol antic a nemuririei sufletului, va purta acest epitaf :

Aici, Chirangheleu cosmopolit,
Pe pămînt pentru alții au trăit,
Iar pentru dînsul în cerescul plai
Începutu-s-au astăzi un nou trai.

MEMORIA DOMNULUI VASILIE VOIEVOD

Non totus moriar!
HORATIUS

„Cel ce samănă mult, va săcera mult."

Datină nobilă a strămoşilor era a dănui averi pentru biserici, shoale, aşezăminte de săraci şi alte fapte plăcute lui Dumnezeu, spre a asigura strănepoţilor compatrioţi un trainic ajutor moral şi material. Marinimoşii timpurilor vechi n-au încetat a vieţui între noi, şi a lor mînă n-au contenit a răspîndi asupra noastră a lor faceri de bine! Unii doritori ai nemurirei numelui întrebuinţează averea lor întru înălţarea de monumente şi de morminte de bronz şi de marmoră; prin asemene deşertăciuni cred că vor triumfa asupra timpului! Dar dintele timpului este mai tare decît marmora şi bronzul, pe care peste puţin le preface în pulbere; *binefacerea numai este cel mai trainic monument a numelui bun şi de nemurirea familiei!*

Unde sînt strănepoţii domnitorului Vasilie vodă? Unde-s deştindătorii (pogorîtorii) familiei sale, ce prin faimă şi frumusaţă atrăgea lauda şi pizma contimpuranilor? Unde-s averile cele colosale pe care în cursul domniei de 20 ani le-au adunat? Timpul au putut răpi cu sine despoierea lor cea materială şi, în volbora întîmplărilor, le-au răspîndit în prada vînturilor, dar partea cea mai bună între noi viază în vecinică junie. Cercetează în Iaşi aşezămîntul cel măreţ, acea piramidă creştină închinată evlaviei celor trei sfinţi teologi, consfinţită învăţăturilor şi junimei moldoromâne, rînduită îndurării meserilor! Vei vedea în fiecare din acestea cîte un fiu strălucit a lui *Vasilie Lupu,* averea sa cea colosală o vezi cu camătă sporită, și numele său răsună cu armonie din fiecare de aceste fapte !

De aceea, binecuvîntat fie numele lui Vasili voievod, carile prin fundația mănastirilor, rechemarea limbei române prin biserici și în politică, prin urzirea academiei de învățătură au întemeiet evlavia şi naţionalitatea, şi prin dănuire de averi asigurînd ajutorul acelor săraci, au meritat cununa nemurirei şi, ca un părinte a patriei, recunoştinţa strănepoţilor.

CODREANU

Non totus moriar.
(De tot nu voi muri.)
HORATIUS

Cercetînd cu luare-aminte moldovanul țara sa, care, în alăturare cu altele, se vede încă înapoietă în științe și arte, pre lîngă elementele intelectuale cu care natura au înzestrat pe compatrioți descopere mijloace ale viitoarei sale fericiri, pregătite de patriotizmul și dărnicia cea măreață a strămoșilor.

Nu statue, nici monumente clasice ne împodobesc piațele cetăților noastre ; bibliotecele și muzeile nu ne păstrează icoane și biografii de ale eroilor, înțelepților și filantropilor ce au stătut aice în vechime. Ostentația lipsește, dară sămînța cea mănoasă a binefacerei sămănată de mîna lor zace în sînul pămîntului și așteaptă timpul dizvălirei sale. De la obîrșia rîului Moldova pănă la șesul Dunării și de la culmea Pionului pănă la Cetatea Albă se înalță între munți și codruri nenumărate monumente neperitoare, nu ca acele ale Egiptului, făcute a se lupta cu dintele cel rozători a veacurilor, înălțate pentru săturarea egoizmului domnitorilor, ce monumente consfințite evlaviei și omenirei. Astăzi încă, după mărginirea țărei, se numără 125 monăstiri care, sub umbrirea altarului, unele sînt menite a fi adăposturi pentru evlavie și meseri, altele sholi pentru luminarea junimei și în care suspinul pătimașului și rostul mulțămirei îmbinate se înalță către ceri pentru binecuvîntarea dănuitorilor, încît a lor suflete marinimoase n-au încetat a viețui între noi, și cînd voința lor cea de pe urmă va avea deplina aplicație, atunci aceste așăzăminte vor fi chiar plăcute lui Dumnezeu și înființătoare fericirei și vîntei patriei.

Cum că sentimentele patriotice și marinimoase prin care relațiile sociale s-au păstrat în mezul nenumăratelor tîmplări nu s-au stîns de tot între românii Moldovei, le-au vederat între altele în zilele noastre și vrednicul de aducere aminte *Gheorghie Codreanu*, căruia consfințim aceste puține rînduri ca un tribut a recunoștinței publice cuvenite unui adevărat binefăcători a patriei.

Comisul *Gheorghe*, fiul spat. Ioan Codreanu, s-au născut la Bîrlad, 10 martie 1805, înzestrat fiind de natură cu talenturi alese, și mai cu samă cu sentimente și cu temperament foarte blînd, dară rezolut, priimitor de orice înrîurire nobilă. Căpătîndu-și creșterea după sistema de atunci, au învățat limba grecească, franțeză și germană, cultivînd însă mai mult cele două dintăi, pe lîngă limba românească.

Înformarea shoalelor naționale în Vasiliana, la anul 1828, au însuflețit și pe ist june de bucurie și l-au îndemnat a se pune în relație mai apropietă cu personalul sholastic. Vizitînd deseori clasele, se mira auzind paradosirea teoretică a gramaticei române, care până atunci se învăța numai din practică, a geografiei, a istoriei și a cursului de matematică, toate aceste științi în limba patriei, ce în epoha domniilor străine era proscrisă din drepturile cuvenite. Mai mult decît toate îl aducea în mirare afinitatea cea mare a limbei latine cu cea română, pentru care îl cuprinsă o mare simpatie, ce mai în urmă avu un rezultat atît de bun pentru shoale.

Sentimentul său cel patriotic și brav l-au vederat la organizarea regulată a miliției moldovene. *Gheorghie Codreanu* era unul din cei întăi nobili ce se înscrisă în miliție, în care la 7 oct. 1830 au întrat ca comendant a companiei a II-a și apoi acei a IV-a de infanterie, în care cu zel și vrednicie au stătut, spre mulțămirea șefilor și iubirea soldaților, până la reforma miliției într-un batalion și un escadron. Aflîndu-să apoi din nesănătate peste complect, deplin împuternicitul prezident (contele) Kiselef, prin ordin de zi, i-au încuviințat demisia la 1 noiemvrie 1832, precum adeverează atestatul colonelului (de atunce) Costachi.

Îngrijirea unei sănătăţi delicate, care îl ţînea mai cu samă la moşia sa Vălenii, nu-l împedeca a se îndeletnici cu cultura ştiinţelor, pentru care simţea sporind mare plecare. Drept aceea, lăsînd altora vînarea proiectelor himerice, ce mai cu samă căutînd a-şi perfecţiona însuşirile înnăscute, alegea soţietatea barbaţilor carii puteaù răspunde dorinţei sale. Deasa vizitare a reînnoitei Ghimnazii Vasiliene, a urzitului institut al Albinei, unde se concentrau toate lucrările născîndei literature române pe baza învăţăturilor clasice, au captivat (robit) buna plecare a Codreanului pentru impulsul ce minea patriei un viitori. Deseori se vedea debatînd cu literaţii români teme asupra literaturei şi a politicei patriei şi din toate se înţălegea o giudecată cumpătată, încredinţătoare că acea întăi bază a românilor este a se înturna, precum la uricul limbei, de asemene la virtuţile cele austere a strămoşilor.

În mijlocul îndeletnicirilor literare şi acelor cîmpene se declără simtoame ameninţătoare sănătăţii sale, care după îndelungată cură prin cei mai buni doctori nu s-aù putut înlătura, încît vederata scădere a puterilor l-au îndemnat a călători spre consultare la Viena, de unde, după o cură radicală şi întrebuirea apelor minerale, dorea a se înturna în dulcea patrie spre a se consfinţi cu o înjunită putere în cariera ce ş-au fost plănuit-o. După o duioasă luare de adio de la unicul său frate, d. nobilul *Nicolae Codreanul,* şi de la numeroşii companionii ce-l însoţeau cu a lor urări şi dorinţe, purcesă în 8 iunie 1837 de la Galaţi pe coverta unui vapor, îndrumîndu-să spre Viena. Petrecerea sa în acea capitală au fost totodată încurăjătoare şi dureroasă, căci, văzînd atîte institituri publice menite pentru luminarea tinerimei, agiutorul celor sărmani şi dezvoltarea industriei, au simţit cît de înapoietă i era patria, cît rămîne generaţiii de astăzi a osteni şi cîte împregiurări favorabile se cereau spre a o mişca în cariera nouă ce i s-au deschis. Pe cît puterea trupului scădea, pe atîta sporea acea morală, care până la cel din urmă minut rămasă triumfătoare asupra lîngezirei trupului.

Simţindu-să prin neagiunsul medeţinei apropiet de încheierea carierei pămînteşti, ce ameninţa plinirea bunelor sale proiecte, *Codreanu* au aflat mijloace de a face nemuritoare a sale plecări virtuoase în favorul luminării compatrioţilor, prin testament formalnic *dănuind moşia sa Vălenii* pentru înfiinţarea unei sholi în limba latină.

Nu vom însemna în ce curse căzuse astă diată, în care era aproape a se stînge scopul cel marinimos a dănuitoriului, încît Epitropia învăţăturilor, prin organul referendarului ei d. Gh. Asachi, au fost nevoită a sta în giudecată, care, după sensul lămurit al actului, au decretat în favorul casei shoalelor moşia Vălenii, cu însărcinarea legatorilor şi a datoriilor.

Pentru a plini voinţa dănuitorului, Prea Î. Domn, prin rezoluţia pusă pe anaforaua Epitropiei, au încuviinţat a se forma la shoala din Bîrlad un clas speţial de învăţarea limbei latine, care, întru aducerea aminte a dănuitoriului s-au denumit *clasul Codrean.*

De asemene, s-au decretat a se aşeza cu solenitate în sala sholei portretul său zugrăvit în olei de pictorul Lemeni, şi în tot anul a se serba de corpul sholastic ziua onomastică a dănuitorului. Guvernul, preţuitori unei fapte atît de lăudate, au împărtăşit-o Gheneralnicei Adunări prin cuvîntul adresat în sesia anului 1846.

Memoria sa va vieţui nu numai între acei ce de-a dreptul se vor împărtăşi de binefacerea învăţăturei, ce între toţi preţuitorii nu a cuvintelor, ce a faptelor patriotice.

Alăturăm portretul Codreanului pe cînd era capitan în miliţia naţională.

[TEODOR STAMATI]

D. paharnicul doctor *Teodor Stamati* au răposat sîmbătă în 13 a curgătoarei, după o îndelungată pătimire. Nu vom întreprinde a descrie a sa viață privată, dar întrebuințarea timpului chemărei sale fiind o proprietate publică, cere a fi amintită. După trecerea a mai mult de un veac, în care era desființate școalile naționale, reînviindu-se cu sentimentul de patriotizm și simpatia publică pentru acest așezămînt, paladiul sfințit a unei nații, s-au organizat la 1828 Ghimnazia *Vasiliană,* cu școala normală și studiile umanioare, la care prin hrisov a domnului Ioan Sandu Sturza voievod erau numiți profesori presfi. iconom Ioan Silveanu, d. caminar Gh. Săulescu, pah. V. Fabian și Flectenmaher, sub direcția unui referendar. Țintirea sistemului de învățătură, în acel întăi period a urzirei sale, au fost a forma, pre cît de grabă se putea, giuni elevi în stare de a deplini sarcina de profesori școalilor începătoare de care era lipsă în toată țara. Drept aceea, în năuntrul *Vasilianei* se înființă un seminar de interni, alegîndu-se pentru aceasta giuni săraci și cu dispoziții bune ; în numărul acestora era și talentuosul elev *T. Stamati,* carile, după un curs de șesă ani, încheind învățăturile normale și acele gimnaziale, prin concurs s-au ales a fi trimes la universități străine, spre deplinirea ramului la carile era destinat. Deci la 1834, în luna iunie, cu cheltuiala Epitropiei shoalilor, au purces la Viena, împreună cu conșcolarii săi dd. A. Fătu,

A. Costinescu, Zefirescu, A. Velini şi L. Filipescu, carii, dupre producerea şi a atestatelor Ghimnaziei *Vasiliene* şi depunerea unei cercetări, au meritat a fi în acelaşi an priimiţi ca şcoleri ordinari, parte la Universitate, parte la Politehnică. După un curs de 4 ani, *Stamati* au dizvălit aşa de bună aplicaţie în ştiinţele matematico-fizice, încît după un public rigoroz au căpătat şi diplomă de doctor de filozofie şi de frumoase arte. Spre a mai întinde sfera cunoştinţilor sale, Epitropia l-au trimes cu cheltuiala şcoalilor să facă o călătorie ştiinţelnică în Germania şi în Franţia, după care întorcîndu-să în patrie au vrednicit a fi numit profesor public de fizică şi de hemie la Academia Mihaileană. În aceste ramuri frumoase a ştiinţelor, *Stamati* au dizvălit mult zel, atît întru compunerea cărţilor scolastice cît şi în predarea acestor ştiinţe de tot nouă, chiar în nomenclatura limbei române. Sub a sa direcţie s-au organizat şi s-au înmulţit cabinetul de fizică cu instrumentele cele mai alese, cu care el făcea experimente interesante. Afară de cunoştinţa ramului său, *Stamati* avea şi acele a literaturei şi a filologiei, pentru care au compus şi au publicat mai multe cărţi, a cărora titlu nu vom întîrzié a împărtăşi. Ca mădular efectiv a cabinetului naturaliştilor din Iaşi, *Stamati* au conlucrat şi în interesul acelui aşezămînt, ce, ca la începutul urzirei sale, şi acum merită toată îmbrăţoşarea publică. Născut cu o constituţie lîngedă, sănătatea lui suferea încă prin aplicaţia studiilor şi a ocupaţiilor. Moartea soţiei sale, urmată în ist an, lăsîndu-i două fiice mici, au mai săpat şi moraliceşte a sa viaţă.

Înmormîntarea s-au făcut luni, în 15 dec., la biserica Academiei, cu toată solenitatea scolastică, de arhiereul Ghenadie, în fiinţa înaltului cler, a corpului profesoral şi şcolar, la care ocazie d. August Trebonie Laurian, general inspector a tuturor şcoalelor Moldovei, au rostit un discurs pătrunzător, ce au înduioşit toată adunarea, care au depus răposatului a ei de pe urmă adio şi voturi a fi a sa vrednicie în curînd întrolocată de giunimea patriei.

[HRISTIAN FLEHTENMAHER]

Una din virtuțile sociale și publice care conlucrează către binele și gloria patriei este *cultul virtuței,* mărturisit prin respectarea și prețuirea cetățenilor ce în faptă o plinesc, prin a lor recunoștință în viață și a lor amintire după moarte. Între diferitele îndeletniciri ce poartă mădularii societăței, aceea a învățătorilor este cea mai grea, mai demnă de a nostru respect și recunoștință, ca una ce se asamănă cu aceea a Mîntuitoriului, carile, prin faptă și cuvînt, au evanghelisit adevărul și au împrăștiet negura neștiinței. Deși recunoștința este virtutea cea mai grea a se plini, pentru că oamenii de rînd, orbiți de ambiție și de egoizm, cred lucru îngiosit a fi altuia datori pentru binefacerea căpătată, totuși meritul este mai presus de invidie (zavistie) și pururea *vox popoli* este *vox Dei* (glasul poporului e glasul lui Dumnezeu)!

Un eho al acestui organ puternic, ce nu amuțește niciodinioară, ne răsună în inimă și ne îndeamnă a plini o datorie către unul din vrednicii conlucrători în ramul învățăturei publice în Moldova,

D. caminarul Hristian Flehtenmaher

Ist barbat, deși de nație sas din Brașov, adăpat cu științele clasice eline și latine și îndemnat de uricul cel clasic a românilor, în mezul cărora au născut și au trăit, au hotărît a li consfinți a sale cunoștințe în tot cursul vieței sale, încît prin acest sentiment, prin ostenelile sale cele literare, a sa împămîntenire și boierire în Moldova îl putem cu tot cuvîntul numi *compatriot*. După ce au încheiet cursul învățăturilor sale în școalele din Transilvania, d. *Hristian* au studiat cursul legilor la Universitatea de Viena, de unde s-au chemat la anul 1811 la Iași. Pe atunce creșterea giunimei se mărginea mai cu samă în studii private și puțini părinți consfințeau a lor îngrijire și mizloace pentru a da fiilor o învățătură clasică. Între aceștia însă se deosebeau familia fraților Lascarachi și Grigoraș Sturza. Ist din urmă, conchemînd pe caminarul *Hristian* la Iași și pe legistul Anania, au conlucrat cu dînșii, sub prezidenția domnului Scarlat Calimah, redacția codicei politice ce luă nume de *Codica lui Calimah*. După ce s-au tipărit cartea în limba grecească, cam. *Hristian*, carile cunoștea limba elină, fu însărcinat a o traduce în limba română, însă manuscriptul, din cauza turburărilor născute, au zăcut până la 1833, cînd, dupre propunerea Log. Dreptății, d. logof. Const. Sturza, s-au și tipărit întăia oară în limba română.

Afară de aceasta, d. cam. *Hristian*, la reforma școalelor, în 1828, au fost numit profesor al limbei latine, atît în gimnazie cît și la Seminarul Veniamin, și, pentru științele și meritele sale, cel întăi iurisconsult (nomofilax), în care însușime au tradat un curs de legi în limba română. Astă grea îndatorire, mai ales la introducerea Reglementului, în mezul numeroaselor sale lucrări literare, au purtat-o cu laudă până la anul 1836, publicînd și mai multe broșure, cînd, obosit de osteneală și de pătimiri fizice, nemaiputînd prelungi sarcina, fu demisionat cu onor și cu o pensie analogă, deși îngustă pentru un cap de familie numeroasă. O pătimire hronică i stînsă la 1 (13) mai 1843 viața agiunsă abia la 55 ani, complîns de o familie delăsată și de număroșii săi elevi și amici, carii nezmintit depun cu noi pe altarul recunoștinței tributul amintirei pentru folosul ce răposatul, dupre a sa chemare, au produs în Moldova.

MEMORIEI LUI NICOLAI ROŞCA CODREANU

Între ceata nemuritoare a binefăcătorilor patriei vor străluci pe totdeauna în firmamentul nostru ca Dioscurii[1] *fraţii Gheorghie şi Nicolai Roşca-Codreanu.* Urmînd esemplilor strămoşilor moldoromâni, şi mai mult propriului lor sentiment înnăscut de patriotizm şi de filantropie, aceşti fraţi au anobilat nobilitatea familiei prin nemurinde fapte ; căci nu din averi, nici din hrisoave, ci din dregeri se recunosc nobilii. Un adevărat nobil vederează a sa înălţare preste gloata oamenilor, prin esemple în faptă ; el agiută pe nevoieşi, pre văduve şi pre orfani, apără pre cii neputincioşi în contra nedreptăţei şi prosforează patriei nu numai averea, ci repaosul şi chiar viaţa sa.

Aceste erau virtuţile ce plineau strămoşii noştri, prin asemine conlucrare a tutulor puterilor întrunite şi a talentelor, statul cel de nou restaurat a Moldovei, în mezul furtunilor, s-au păstrat de 500 ani, prin acea eroică şi filantropică lucrare străbunii au închegat nervele patriei de a putea vieţui în viitor cu mai mare siguranţie.

Dar, spre a putea produce asemene rezultate mîntuitoare, străbunii noştri nu întrebuiau averile lor în luxul cel mort, în festine, care ca un fum de mirezme plăcute pe un minut măguleşte senzurile şi se perde în deşert, nici în case pompoase, în stofe și în scule prețuoase; casele străbunilor, de care puține ne-au rămas, sînt modele de simplicitate și de austeritate, cu acoperemintе umelite, dar așezămintele publice, cu averea lor în monastiri întemeiete, mîndru înalță către nori a lor turnuri și a lor boalte ghigantice. Noi nu vedem a lor mauzolee pompoase, dar fiecare creștin, vizitînd a lor așezăminte, cu laudă proferează numele fundătorului; nu cetim engomii și paneghirici despre binefacerile lor, dar fundațiile aceste le publică în auzul tutulor, ca rost de recunoștință, precum nepunerea lor în lucrare acopere de păcate și de despreț pe acii ce îngroapă talantul cu drept agonisit și cu drept dănuit, sau îl abat în folosul particular.

---

[1] *Castor* şi *Polux*, fraţi, pentru a lor merite binefăcătoare de antici s-au aşezat în cercul stelelor zodiace (Gh. A.).

Vrednici de epoha cea frumoasă a darnicilor boieri din vechime sînt și numiții frați *Codreanu*, carii, cu modestă avere de la părinți îndănuiți, erau în cele din afară modelul de simplicitate, dar ambi aprinși de zel a conlucra pentru îndemînarea și luminarea patriei lor. Despre fundația lui *Gheorghie Codreanu* am amintat în *Almanacul* anului 1849, și fostul domn Mihail Sturza voievod au consfințit memoriei sale un act de recunoștință în cuvîntul său către Generalnica Adunare din 1846, pentru scopul cel îmbunătățit cu care au dănuit moșia sa Vălenii în folosul școalelor publice.

Nicolai, fiul spatariului Codreanu, născut în Bîrlad la anul 1806, după moartea fratelui său, îndănuit ca și acesta de un sentiment nobil, cu purtări blînde și oneste și însuflețit de dorința a se face folositor patriei, deși nu căpătase o învățătură sistematică, dar talentul său firesc și relațiile cu persoane cultivate l-au îndănuit prin modul practic cu de agiuns esperienție și înțălegere că un bun patriot este datori a prosfora în agiutorul patriei sale mijloacele de care poate dispoza. Drept aceea, înțălegînd folosul material și politic ce au adus Moldovei deschiderea navigației cu vapor pe Dunăre și cîtă îngreuiere cearcă țara din lipsa comunicațiilor înlesnitoare, care înfrînează comerțul și industria, au propus a fonda cu a sa avere un capital pentru navigația rîurilor patriei, Prutul și Siretiul. Care cerere, dupre de agiunsă tratație de consiliul administratif, recunoscîndu-se folositoare, Î.S. Prințul Domnitor *Grigorie Ghica* voievod au fost slobozit un hrisof cu privilegie de 36 ani şi cu condiții deplin răspunzătoare la scopul cel nobil a fondatorului.

Însă încungiurările politice de care s-au cuprins țara noastră prin cvestia orientală au împedecat punerea în lucrare a acestui plan ce agiunsăse la a sa apropiere.

Deşi de constituție, la părere, sănătoasă, se vede că nutrea în sine sămînța lînceziei clironomite, încît surprins fiind de simptoame amenințătoare vieței și văzînd că nu va putea realiza planul său cel prea dorit a navigației cu vapoare în năuntrul țărei, voind însă a încheia viața sa prin un act de binefacere, au proiectat o altă întrebuire a averei sale, pentru care au făcut un formal testament, care noi, în lipsa unui monument ce am dori a depune nemurindului *Nicolai Roşca Codreanu,* publicăm acest act al său, carile, de nu înfățoșează trăsăturile fiziognomiei sale, viu răsuflă bunătatea inimei, principiile de moral, iubirea patriei și dorința de a putea conlucra către a ei fericire și glorie.

D. HAMER

Acel întăi orientalist a zilelor noastre, baronul Hamer-Purgstal, au răposat la Viena în 9 (21) noiemvrie, agiungînd la 83 ani. El au început a sa carieră în diplomatică, au fost consul în Moldova, apoi ataşat la Constantinopoli. Toate limbele orientale le vorbea şi le scria. El au publicat, pre lîngă istoria clasică a imperiului otoman, o mulţime din turcească, arabească şi limba persiană. El au fundat Academia ştiinţelor de Viena, a căria era viţe-prezident şi acea întăi notabilitate. Ca admirator a geniului său, noi perdem în el şi un vechi cunoscut personal.

SERBAREA ZILEI DE TREI-SFINŢI

În toată ortodoxia s-au serbat la 30 ianuarie trecut onomastica sfinţilor teologi *Vasili, Grigori* şi *Ioan,* iar în Iaşi, în biserica monastirei ce poartă ist nume, s-au mai celebrat şi aniversala ctitorului ei, renumitul *Vasili Lupu,* domn a Moldovei.

Preasfinţitul Marchian au serbat sînta liturgie în fiinţa unor numeroşi modeşti poporeni şi a clerului carile se împărtăşeşte de dărnicia acestei înavuţite monastiri. Un clas însă interesant, carile nu mai puţin se bucură de binefacerile acestui domn, lipsea! *Vasili Lupu* este totodată fundatorul acei întăie academii naţionale în Moldova; el, carile din bunurile sale au zidit edificiul Academiei, au cumpărat şi o au îndănuit cu trei moşii, cu a cărora venituri se nutră, se învaţă astăzi 180 săraci elevi şi 60 fiice a dregătorilor statului şi a lor orfane. Cu toate aceste, sufletul cel nemuritor n-au avut mîngîierea din sus a contempla pe şefii şcoalelor cungiuraţi de elevi o dată pe an întruniţi înaintea acestui altar, spre a face act de evlavie şi de amintire!

O uitare de ist feli este nu numai o zmintă în reprezentaţia oficială din partea regulamentului scolastic şi a instrucţiilor, ce încă semn de lipsa unui sentiment de recunoştinţă, care, în numărul îndesitelor sărbători, foarte comoade pentru corpul profesoral, ar fi trebuit să legiuiască pe an o zi de serbare scolastică, spre a onora memoria fondatorului şcoalelor şi în care elevii, prin compuneri de retorică și poezie română [1], s-ar exercita a rosti a lor sentiment de recunoștință.

Mărimea recunoștinței noastre se cuvine să fie în proporție cu binefacerile ce le priimim ; apoi oare care binefacere poate fi mai mare de aceea prin care ni se aduc luminele învățăturei, spre a ni face nouă folositori și patriei ? Sentimentul de respect și de recunoștință cătră părinți și binefăcători este baza unei educații morale și o puternică legătură a societății, precum și adevărata filozofie !

Domnia lui *Vasili Lupu* este una din cele mai interesante a istoriei noastre, atît prin a ei epohă de 20 ani cît și prin evenimentele straordinare ce s-au urmărit în cursul ei. Lăsînd istoriografilor sarcina a înregistra șirul tutulor faptelor memorabile, noi vom aminti numai cîteva din cele ce atîrnă de întemeierea cea mare a monastirei și a academiei.

Prințul *Vasili Lupu* s-au fost căsătorit cu una din cele mai frumoase princese a Cercasiei, de religie mahometeană. Spre a se împăca cu biserica și cu compatrioții, el au răscumpărat cu o somă de 300 mii lei relicviile sîntei Paraschive și le-au așezat în monastirea Sînților Trei-Ierarhi, puind sub a ei egidă și academia ce au fundat și au îndănuit. Acest domn au restatornicit în biserică și prin tribunale limba română, pe care apostolii misionari Metodie și Chiril o întrolocase prin cea slavonă.

Prințul Petru Movila, fratele domnului Moldovei, din rezoane politice nevoit a emigra în Polonia, au agiuns în 1636 la Kiev a se face mitropolit, unde au fondat acea întăie academie bisericească a clerului greco-mic-rosian [2], strălucind-o prin a sale învățături și îndănuind-o cu a sale proprii averi. De la astă academie *Vasili Lupu* au tras profesori pentru limba latină, teologie și pentru legi, în tipografia acestei academii s-au tipărit cele întăie cărți în limba română sciintifice și de literatură, renumitul învățatul mitropolit Dosoftei, Efstrati, istoriograful Constantin, prințul Cantemir și alții sînt datori acestei academii a lor creștere.

---

[1] Retorica și poezia română nu se învață în colegiul român ! (Gh. A.)

[2] La Kiev se serbează până astăzi în tot anul, la 31 dechemvrie, amintirea acestui prinț ecleziastic teolog și istoric (Gh. A.).

Nu e îndoială că, dacă astă academie ar fi urmat a ei lucrare, învățătura publică și literatura română ar fi agiuns până astăzi la o mare perfecție. Însă în cursul domniei fanarioților prinții greci, pentru a lor personale interese, viniturile celor mai înavuțite monastiri le-au închinat patriarhilor. Egumenii acestora, trimeși aice să administreze monastirile, se făcură adevărați posesori, și, tîmplîndu-se arderea edificiului Academiei Vasiliene, egumenul de atunce nu l-au mai rezidit, încît cu edificiul au perit și lucrarea Academiei, au contenit în curs mai mult de 100 ani, despre care abia rămăsese o amintire.

La anul 1828, d. Gh. Asachi au avut ocazie a descoperi un document ce era rătăcit în străinătate și carile adeveri fondația și îndănuirea Academiei de *Vasili voievod*. În a sa însușime de membru a Epitropiei învățăturilor publice, în curs de 18 ani numitul s-au giudecat prin toate instanții, cu a sa cheltuială, pentru dizrobirea acei dănuiri, încît în urmă, sprijiint și de Generala Adunare, prin publică giudecată și act domnesc s-au înturnat atît edificiul Academiei cît și trii moșii care egumenii monast. ș-au fost însușit.

VASILI LUPU, DOMN A MOLDOVEI, FUNDATORUL ACADEMIEI DIN IAŞI ŞI RESTAURATORUL LITERATUREI ROMÂNE

După trecerea de secoli neamul omenesc adorează cu recunoştinţă memoria barbaţilor mari şi buni, carii prin vreo faptă înaltă şi folositoare se făcură bine-faptorii epohei lor şi deseori a urmaşilor săi. Astăzi încă cu respect se aminteazā Moisi, mîntuitorul lui Israil, şi psalmii lui David în lauda Domnului se cîntă în mii de temple. Istoria înregistrează numele şi faptele a mii de martiri, carii pentru triumful adevărului şi a patriei au suferit persecuţie şi moarte. Ţărîna lor de mult s-au spulberat, mormintele lor se făcură necunoscute, dar aceşti morţi viază încă între noi, ii sînt prezenţi în cugetul nostru ; ii au trăit înainte de sute de ani, şi astăzi încă de tot nu au murit : *Non totus moriar !*

Cînd inima ni se aprinde la istorisirea faptelor strămoşeşti, cînd auzim cum ii au dispreţuit viaţa pentru binele patriei, cum pentru libertatea concetăţenilor cu bucurie au vărsat sîngele lor, cum în viaţă încă s-au dispoiet de avere spre a fonda aşezăminte de binefacere, atunce cînd un sfînt fior ni străbate oasele, sau o lacrămă ochiul ni întunecă, oare indiferenţi putem fi de a li sămăna sau nu ? Indiferent fi-vom a trăi în buna amintire a oamenilor, sau nu ?

Adevăr că noi nu putem simţi mulţămirea despre cele ce urmaşii vorbesc preste mormîntul nostru, dar speranţa, prin cele ce în viaţă am făptuit, a contribui între urmași ni înalță inima în oara morții și ni face a presimți a noastră semi-zeime.

Nu e de tăgăduit că gloria pămîntească este o avere ecvivocă, și binele să nu-l facem numai pentru glorie. Cel ce samănă pentru zile în care însuși nu poate secera, acela în adevăr iubește neamul omenesc mai mult decît pre sine. Cel ce iubește în cît este iubit, practicază binele pe cît îl capătă de la alții ; acela este un egoist, care nu trăiește decît numai pentru dînsul. Virtutea sa este însimbrietă. El moare, mulțămita ș-au luat-o. Un bun nume după moarte este o prețuoasă clironomie care putem lasa urmașilor noștri. Nenorociri de tot feli li pot răpi averea ce li-am economi, dar un bun nume după moarte, ce derează din fapte publice folositoare nației, ni încungiură cu o viață îndoită. Căci după încheierea carierei pămîntene, geniul unui asemene barbat trăiește prin faptele sale în mezul posterității recunoscătoare.

De asemene *Vasili Lupu, domnul Moldovei,* după două seculi trăiește între noi, și astăzi în aniversala numelui său reclamă manifestația și recunoștința publică.

Născut din sînul celor mici, prin geniul, credința, energie și aprozie s-au înălțat la domnie, prin simț patriotic național el cel întăi au restatornicit limba română în biserică și în acte publice, prin evlavie au fondat și au îndănuit monastirea Trii-Ierarhi și au zidit biserica ce este modelul de frumuseță arhitectonică, au întemeiet o academie națională, au îndănuit-o cu averi nemișcătoare și au împoporat-o cu barbați literari, au asigurat fondori pentru luminarea junimei ; curtea lui și familia înfățoșau splindor rar în acea epohă. Dar, după douăzeci ani de domnie, învăluirile politice de din afară i-au răsturnat tronul, familia cea frumoasă, ce era mîndria sa, s-au stîns în sclavie, averile colosale s-au răpit, el însuși au murit necunoscut în țările depărtate ; dar a sale fapte bune l-au supravietuit. El trăiește în biserică, în școală și în facerile de bine, precum și în recunoștința patriei !

ALEXANDRU HUMBOLD

Alexandru baron *Humbold*, cel mai renumit filozof a veacului nostru, au răposat în Berlin, la 7 mai (25 aprilie), în al 90 an a vieței. Germania și cu dînsa toată lumea scientifică serbează în lucrările istui Aristotelis modern triumful geniului omenesc. Dregerile și descoperirile sale în toate ramurile științelor pozitive și speculative, plinite în cursul unui giumătate veac de pace, încheindu-se la începerea unui război din cele mai încruntate, a căruia rezultat nici se poate prevedea, vor face o epocă în istoria civilizației. Dar cu ist ocazion se dișteaptă reflecsia : cîți giuni oșteni cu genie și cu talent, care de asemene ar fi putut înavuți sfera științelor și al artelor folositoare oamenilor, timpuriu vor cădea în astă măcelărie, suscitată de ambiție și de interes ? Miile care vor peri pe cîmpul bătăliei nu vor produce în toate părțile lumei civilizate senzația ce au însuflat moartea acestui bătrîn venerabil, care mai mult decît oricine au cuprins lumea cu spiritul lui cel pătrunzători, încît să poate zice că el au pășit peste marginile ce se păreau însemnate pentru cunoștința omenească. După ce impulsul cel neobosit l-au mînat în toate părțile pămîntului, în toate înălțimile și adîncimile sale, după ce el au fundat științele de climatologie, de geografia plîntelor, de magnetizm pămîntesc și de meteorologie, și în istoria naturală mai mult de oricine au cooperat, apoi în adînci bătrînețe au conceput ideea sublimă de a culege toate descoperirile lumei făcute de geniul omenesc în o carte întitulată *Cozmos*. Numai a lui activitate și memorie nepilduită au putut, ca un nou Atlas [1], încărca lumea preste umerile sale.

A. Humbold e născut la Berlin, în 14 septemvrie 1769. Din giunie s-au dedat la științele naturale, în care au practicat ca montanistic la Ren. După ce au călătorit prin toată Europa, apoi la 1799 au întraprins renumita călătorie în America, cu învățatul franțez Bonplan. Dacă Colombo au descoperit America, apoi numai Humbold au concvistat-o (cucerit-o) pentru științe. După ce au vizitat Cimbaroso, cel mai înalt munte, craterile vulcanilor, minile, plîntele, oamenii, au cercetat animalii și climele, apoi la 1805 s-au înturnat în Europa cu o mănoasă culegere scientifică, care au publicat la Paris și în Italia. Dar nu numai în aceste ramuri, ce și în politică au fost de guvernul prusian întrebuințat la Congresul de la Ahen (Aix-la-Chapelle) și în Anglia.

Imperatorul Nicolai, voind a avea o științifică notiție asupra părței ostice a imperiului său, au însărcinat cu asta pe Humbold, care, în vîrstă de 57 ani, au cercetat Siberia în curs de 9 luni, unde între altele au organizat observatorii pentru magnetismul pămîntului. El au fost strîns legat cu regele actual a Prusiei. Nu vorbim de ordinile și titlurile ce toți monarhii i-au prosforat : mai mult decît aceste îl onorează lucrările sale, a sa înțălepciune socială, patriotismul practic, admirarea cea adîncă cu care urmărea lucrările Plăzmuitorului, respectul cel sfînt cu care el, agiuns la marginea cunoștințelor omenești, din lumea vidibilă străbătînd în cea nevidibilă, fac asupra cetitorului scriirilor sale o impresie măreață.

Un poet zice : „Cînd moartea întinde arcul asupra omului, înțăleptul se pleacă, ca săgeata fatală să-i ieie numai cununa cea spinoasă de pe cap“.

---

[1] În mitologie, zînul ce poartă pămîntul pe umerile sale (Gh. A.).

Noi unim cătră doliul public a civilizației și din partea românilor un tribut moral, cătră care adaogim și al nostru propriu, pentru că, afară de respectul admirător ce avem pentru scriirile lui Humbold, am avut și fericirea a-l cunoaște în persoană.

[GHEORGHE SĂULESCU]

Domnul Gheorghie Săulescu a răposat în 6 septemvrie 1864 la Vladnic, proprietatea sa, lîngă Huş.

Pe cînd în şcoala publică, numită domnească, până la 1813, se tratau învăţăturile în limba elină, acele în limba română se refugisă sub altarul bisericei Sîntului Necolai cel Mare, unde, pe tîrnaţul căsuţei dascalului, junii învăţau rugăciunele şi cîntările bisericeşti. Atunce d. Gh. Asachi, în funcţie de referendar a şcoalelor, după îndelungata luptă cu călugării greci, a scos de sub jugul lor cele trei moşii dănuite şcoalelor de Vasile vodă şi cu agiutorul venitului a organizat în cuprinsul monastirei Trei-Ierarhi acea întâi şcoală normală română, la care fură numiţi profesori sf. sa economul Ioan Silvescu pentru religie, Fabian pentru matematică şi geografie şi Săulescu pentru gramatică şi istorie.

În astă însuşime, Săulescu a dizvoltat al său talent filologic şi a compus cea întâi gramatică română, pentru că acea a lui Vacaresco, ce se tipărise la Bucureşti, era foarte incomplectă.

Specialitatea lui Săulescu era filologia. El a vizitat în ţară satele şi cotunurile, maiestriile şi uzurile ţăranilor, şi a adunat o colecţie interesantă de cuvinte române, ce au pronumit-o *Glosariul limbei române*. De dorit este ca Ministeriul Instrucției Publice să nu lase înmormîntat fructul laborios al acestui barbat, a căruia memorie se va conserva în analele literaturei naționale, deși înmormîntarea sa nu s-a semnalat prin sunetul clopotelor Iașilor și fluturarea standardelor Academiii. El ar fi putut zice : *In patria non totus moriar !*

PREFEŢE

ÎNAINTE CUVÎNTARE

[la „ALBINA ROMÂNEASCĂ“]

Epoha în care trăim poartă semne însuşite şi vrednice de mirare! Dorul învăţăturilor nu numai că înfrăţeşte pe lăcuitorii unei ţări întru cîştigarea acestei moralnice avuţii, prin care o naţie se face puternică şi fericită, ci încă şi oameni neasemănaţi cu relighia, cu limba şi cu legile sînt însuflaţi tot de aceieşi simţire lăudată de a pofti unul altuia gradul deplinirei moralice, al învăţăturei şi al măiestriei. În zilele de acum oricare îmbunătăţire şi aflare a vreunei naţie trece în posesia tuturor, spre folosul omenirei. De asemene cugetări povăţuiţi să văd în Evropa mulţi învăţaţi, carii, supt umbrirea guvernului şi cu agiutoriul celor avuţi, unii lucrează în patria lor pentru sporiul bunelor învăţături, alţii, fără a se teme de ostinele şi primejdii, petrec luciul mării, călătoresc ţări necunoscute, împărtăşind pretutindenea razile moralului, ale politicirei şi ale ştiinţelor. Prin asemine mijloace, în Eghipet, în India, în America, carele odinioară era întunecate de negura vărvăriei, vedem astăz pre acii sălbatici lăcuitori dumesniciţi politicindu-să, învăţîndu-se şi supuindu-se dreptelor legi. Oare putem noi privi la aceste bune urmate înaintea ochilor noştri fără a ni întrista că numai naţia noastră în cea mai mare parte este lipsită de aceste îmbunătăţiri şi înapoietă decît toate neamurile Evropei şi decît multe altele ce lăcuiesc pre celelalte părţi ale pămînului? Cine nu sîmte în ţara noastră lipsa aşezămînturilor, prin a cărora lucrare, precum sîntem politicește, să ne putem face și moralicește mădulări folositoare ale familiei evropiene, a căria raze de învățătură de atîtea veacuri se refrîng pre orizonul nostru?

În aseminea înapoiere, dacă astăzi ne povățuim de mai nalte cugetări, dacă voim a urma în lucrarea noastră parádigmei aducătoare statului de folosuri și de nume strălucit și carea revarsă îndestulare asupra fieștecărie, să cuvine cu îndoite pasuri și sîrguințe a ni porni spre cîștigare în parte a celor întîrziete.

Precum măiestriile îndeplinesc lipsa vîrtutei omului, aseminea și noi, spre a puté spori în scoposul nostru, trebuie a ni folosi de uneltile ce spre aceasta s-au cunoscut și se mărturisesc a fi cele mai nemerite. Dorința celor ce de mult poftesc înființarea unui mijloc înlesnitori prin carele să poată nația noastră cunoaște îmbunătățirile și înaintirile mintei omenești, precum și cursul întîmplărilor lumei, de carele tot omul atîrnă, astăzi să plinește prin publicația acestei gazete, ce supt preaputernică paveza a împărăției Rosiei s-au privilighiat și prin agiutoriul evgheniștilor compatrioți s-au înființat. Numile binevoitorilor prenumeranți păstrate în filile aceste vor fi cunoscute în Evropa și în toată lumea politicită și trăitoare în istoria nației, iară nepoții noștri, carii deplin vor gusta rodul acestei bunătăți, vor binecuvînta lăudatul lor nume.

Albina românească astăzi întîi vede lumina zilei și tinerelile sale aripi le cearcă în ostinitoarea sa călătorie. Mii și mii de flori cu felurite văpsele și mirezme împodobesc cîmpul pre carele ea va să zboare, însă numai acele flori îi vor fi plăcute care aduc mană și vindecare. De însași ei blîndă fire povățuită, se va feri de cele ce, supt amăgitoare frumusețe, ascund farmăc și venin în sînul lor.

Asemine și redacția gazetei nu se va abate de la acele ce privesc către îmbunătățirea inemei și a minței. Dogmile sfintei noastre relighiei ortodoxe, sevas către ocîrmuirea și legile țării o vor povățui întru a sa lucrare. Înștiințări adevărate, pre cît vor agiunge la cunoștința sa, și învățături folositoare vor cuprinde filile sale. Fiind însă că tot lucrul la începutul său nu poate ave deplinătatea care se cîştigă numai prin o îndelungată praxis, drept aceasta şi binevoitoriul cetitori va îngădui la neagiunsurile ce poate întîmpina în această gazetă, şi spre a ei întocmire redacţia pururea va priimi cu cunoştinţă înţeleptele îndreptări, atît ale celor din lăuntrul ţărei cît şi a celor streini, ce prin chipurile cuviincioase le vor împărtăşi redacţiei.

ÎNAINTE CUVÎNTARE

[la ISTORIA IMPERII ROSIENE, Iași, 1832—1833]

Învățătura istoriii este din cele mai însămnate ramuri a știinților folositoare, ca una ci, pre lîngă mulțămirea de a cunoaște lucrurile de mai nainte din urmările bărbaților străluciți carii au făptuit în epoha lor soarta popoarilor, înfățoșază feliurită adunare de întîmplări, ce pot fi omului public și însuș celui particular de povățuire.

Între istoriile moderne (nouî), acea a Rosiii ținteşte mai cu samă a noastră luare aminte. O nație care, după a sa gheografică și politică stare, de curînd încă se părè menită a rămîne îngrădită între sălbatice margini, deodată deșteptată de o puternică *ghenie*, scuturînd giugul vărvăriii, o videm aducînd în sînul ei măiestrii și științe, prin care repede înaintindu-să în civilizație, au cuprins unul din cele întăi posturi între puterile Evropii și, îmblînzind însuș aspra climă a nemărginitelor sale țărmuri, le-au făcut primitoare culturii și adăpost muzilor. Dacă iroicele fapte a lui Tezeus și a lui Romulus, întemietorii Atinii și Romii, ce au stătut cele mai strălucite politii a vechimii, chiar îmbrobodite fiind cu istorisiri mitologhice, dișteaptă în noi simțiri de mirare, apoi cu cît mai minunate se cuvine a ni se păre făptuirile cele adevărate a Marelui *Petru*, de care însuși strămoșii noștri au fost martori și a cărora urme întratîta au înrîurit asupra stării politice a Evropii ! Pre lîngă aceste, istoria Rosiii înfățoșază moldoromânilor încă un alt interes particular. După căderea imperiii romane, coloniile sale rămase în Dachia sau în Mizia adeseori se afla amestecate cu neamuri ruso-sclavone, au supuse, au împreună domnitoare, precum aceasta au urmat în epoha *Asanilor,* împărații românilor. Iar în veacul de pe urmă, cînd din apropierea imperiilor Rosiii și Turciii s-au născut lupta cea rivală, pămînturile moldcvoromânilor au fost teatrul marilor întîmplări, încît, spre a putè urma șirul istoriii noastre, adeseori trebuie să vorovim despre faptele rosienilor, carii au pricinuit o totală reformă în a noastră ființă politicească și în deprinderile naționale.

Raportul sau legătura între istoria noastră cu a cestei nații vădește neapărata trebuință a le cunoaște amîndouî. În scoposul meu de a compune istoria Moldovii, întîmpinînd întîrziere din neadunarea tuturor materialurilor trebuincioase, m-am îndemnat a mă îndeletnici mai nainte cu traducerea istoriii Rosiii ; pentru aceea am ales compunerea *d. Kaidanov,* ca una care, întemeietă pe scrisurile strălucitului *Karamzin,* prin ales metod s-aŭ arătat lămurită și bine orînduită.

Sarcina de a scrie în o limbă încă neprelucrată la literatură și nedeprinsă a tractarisi obiecturi mai înalte este mult mai simțitoare decît să pare ; pentru aceea unii din cetitori vor întîmpina oarecare cuvinte și idei nouă, dar aceasta nu urmează din plecarea de a întroduce în limba noastră cuvinte străine, fără care ea ar putea rămîne, ce din nevoia de a tîlcui cu mai mare credință ideile și zicirile tehnice aflate în orighinal. Spre lămurirea acestora am adăugit la sfîrșitul părții a doua un mic vocabular, unde, după rînduiala alfavitară, lesne se pot afla acele cuvinte și a lor tîlcuire.

Dînd la lumină istoria Rosiii, din douî părți alcătuită, nu-m rămîne alta decît a cere a cetitorului îngăduire pentru neagiunsurile ce s-ar putè afla în această carte, a căria binevoitoare primire mă va însufleți cu nouî putere de a mă îndeletnici întru compunerea istorii patriii.

ÎNAINTE CUVÎNTARE

[la ÎNVĂŢĂTURA HRISTIANĂ, Iaşi, 1836]

Relighia este sfinţita legătură între Dumnezeu şi omul, între ceriul şi pămîntul. Învăţătura ei ne îndreaptă către cunoştinţa şi serbarea Domnului şi a sfintelor sale legiuiri, ea ne deşteaptă şi ne îndeamnă către evlavie şi către fapte plăcute lui, precum sînt îndatoririle către sfînta noastră dreptcredincioasa biserică, către părinţi, către domnitoriul ţării şi către aproapele.

Prin păzirea unor asemine datorii află omul în viaţă har înaintea Urzitoriului său şi mîntuire în altă lume, cîştigă dragostea vieţuirilor, bun nume, şi prin plinirea acestor sporesc familiile şi statul.

Fiind deci relighia temeiul pe carile razimă fiinţa şi viitorimea omului, apoi atît părinţii cît şi învăţătorii, cărora este încredinţată luminarea tinerimei, vor pătrunde însămnata sarcină pusă asupra lor de a li împărtăşi aceste sfinte adevăruri cu rîvnă şi lămurire, atît prin cuvînt cît şi prin pilde, avînd cu răspundere a da samă despre plinirea unei asemine mari îndatoriri.

Această cărticică, menită pentru a da tinerimei cele întăi cunoştinţe hristiane, deosebită fiind prin metod înlesnitori, traducîndu-să de pe limba rosiană, după ofiţioasa orînduire şi cu binecuvîntarea Preaosfinţitului nostru Arhipăstori şi Mitropolit dd. *Veniamin,* întăiul epitrop al shoalelor publice, am dat-o la lumină spre folosul obştesc.

Aga *Gheorghi Asachi*

Ieşii, 30 avgust 1836

ÎNAINTE CUVÎNT

[la ELEMENTE DE MATEMATICĂ. PARTEA I.
ARITMETICĂ, Iași, 1836]

Matematica, care prin a ei aplicație îmbrățoșază toată sfera a științelor și a meșteșugurilor omenești, este unul din obiectele cele mai însămnate a învățăturilor clasice. Dorind a da tinerimei patriii înlesnire de a cultivi îndeobște această știință, încă la 1814, pe cînd de la învățături era exclusă (înstrăinată) limba patriii, acel întăi am paradosit în public românește matematica, și anume geometria teoretică și practică spre înformarea inginerilor civili, pentru care am fost compus un curs elementar de matematică, a căruia manuscripte să întrebuințează încă la shoale. Iar acuma, spre îndămînarea tinerimei, am socotit a da la lumină o compilație în scurt de cunoștințele matematice, în trii părți, din care aceasta I cuprinde aritmetica, a II alghebra și a III gheometria, fericindu-mă dacă prin această lucrare vor putea spori temelnicile cunoștințe matematice și luminarea tinerimei, care este ținta tuturor dorinților mele.

Aga *Gh. Asachi*

Ieșii, 31 avgust 1836

ÎNAINTE-CUVÎNT

[la ELEMENTE DE MATEMATICĂ. PARTEA II.
ALGEBRA, Iași, 1837]

Algebra sau aritmetica universală să poate socoti ca o limbă, în care să rostesc oarecare perioade date, ce, după regulile de litere întru aceasta așazate, să leagă, și apoi prin deștifrarea (dezlegarea) rezultatelor acestei legături să capătă oarecare hotărîri, care a le dobîndi prin alt mijloc ar fi cu greu și uneori chiar cu neputință.

Acea mai veche carte asupra algebrii, ce să cunoaște, este a lui Diofantus de la Alexandria în Eghipet, ce au trăit în veacul al 4-le după Hs.

Algebra poartă acest nume de la întemeitoriul acestei științe, *Gebr*, învățatul arab, carile în a 9 sută după Hs. trăia la Sevila în Ispania.

Dar această știință, care, precum s-au zis, s-au întrodus în Evropa de arabii, s-au întrebuințat și apoi s-au prelucrat de italieni, pe la începutul veacului al 15-le.

După aceasta *Descart* în Franția, *Eiler* în Ghermania și mai ales marile *Nevton* în Anglia au adus această știință la deplinătatea prin care astăz ea s-au făcut cheia acelor mai înalte probleme în cuprinsul matematicei și a fizicii.

În limba românească am început această știință a paradosi în Ieși întăia oară la anul 1815, iar acuma pentru începătorii să dă la lumină această prescurtare de algebră, orînduită la clasurile de umanioare.

A. Gh. Asachi

Ieșii, 20 avgust 1837

ÎNAINTE CUVÎNT

[la ELEMENTE DE MATEMATICĂ. PARTEA III.
GEOMETRIA ELEMENTARĂ, Iași, 1838]

Geometria sau gheometria este cuvînt elinesc și însămnează *măsurarea pămîntului,* pentru că una din aplicațiile sale cele folositoare este a rădica planuri de moșii, a face hărți de țări și pămînturi. Ea este a doua parte de căpitenie a matematicei, subt-împărțită în mai multe ramuri.

Acii mai vechi geometri eleni sînt Evclides, a căruia scripte s-au păstrat, Arhimedes, Pitagoras ș.c.l. Arabii, cultivitori de matematică, în veacul de mijloc au înaintit această știință și mai ales trigonometria. În veacul trecut au îndeplinit-o Nevton, Laibniț, Galileo, Pascal, Casini, Ailer ș.c.l., iar în epoha noastră Lagranj, Laplas, Lejandru au adus această știință la mare perfecție, încît prin al ei agiutor să fac lucrări folositoare și vrednice de mirare în științe și meșteșuguri. Aceste adevăruri trebuie să îndemne tinerimea de a se îndeletnici cu tot zilosul întru învățarea geometriei. Tractatul de față este îndestulător pentru cii ci încheie a lor studii cu clasele coleghiei și totodată este pregătitor pentru acii ci au a întra la înalta matematică. Eu mă voi ferici dacă prin această publicare geometria, carea încă la anul 1816 am paradosit aice în liceul public întăia oară în limba românească, va căpăta un spori în privirea numărului doritorilor a se folosi cu această știință interesantă.

Gh. Asachi

Ieșii, 20 iuli 1838

PREFAȚĂ

[la ROMÂNII PRINCIPATELOR DUNĂRENE,
de EDGAR QUINET, PARTEA I, Iași, 1856]

Românii, carii de șeptesprezece seculĭ se află transplîntați în pămînturile Daciei, și în ist period îndelungat plinire fapte ce au înrîurit asupra soartei Europei orientale, au fost rămas necunoscuți Apusului. Cauza acestei neștiințe era lipsa scriitorilor naționali și a sistemului vecinilor de a absorbi naționalitatea românilor și a întuneca vînta dregerilor sale.

Toate aceste pedeci, ce erau de natură a putea îneca orice dregere omenească, n-au putut învince în inima română sentimentul naționalității, carile s-au păstrat pănă în zilele de față, cînd Providența cerească au chemat privirile Europei asupra patriei noastre, spre a o reconduce în sînul familiei sale pe calea culturei și a orînduielei, elemente neapărate fericirei publice.

Simpatia care astăzi românii au cîștigat-o sîntem datori vechilor suferinți îndelungate și publiciștilor carii au advocatat cauza noastră. Între aceștia, nici unul n-au îmbrățoșat-o cu mai mare talent, erudiție și căldură decît renumitul istoric a Franției *Edgar Quinet*, carile, în agiunul deschiderei Conferențiilor de Paris, au publicat tratatul intitulat *Românii*, prin care s-au revărsat o nouă lumină asupra nației noastre ; s-au deșteptat interesul străinilor, și în inima tutulor compatrioților o adîncă admirare și vie recunoștință cătră autorul.

Spre a mulțămi nerăbdarea acelora carii n-au putut ceti în original acea compunere clasică, noi publicăm deodată a sa parte I-e, la care, spre înțălesul arheologiei, adaogim harta vechei Dacie, și ca un semn a stimei din partea românilor s-au pus în fruntea cărței portretul renumitului autor.

De asemenea s-au adaos a lui cuvînt funerar dedicat memoriei lui Gheorghie Moruz.

Iași, mai 1856 Editorul

PREFAȚĂ LA *FRAGMENTUL ISTORIC* A MOLDOROMÂNILOR

Istoria nu are un alt esemplu asemănat cu acela care Roma au dat lumei de la a ei urzire păn la apunerea sa. Amorul patriei, a libertăței, a gloriei umplea inima romanilor, i întărea întru prosforalile cele mai mari, întru faptele cele mai sumețe și mai nobile. Îi desprețuiau averea, moartea ; onorul numelui lor li era mai presus de toate. Prin asta ii se făcură mai puternici preste toți vecinii lor ; nici o nație nu se înălțasă întru atîta. Oastea lor se lupta cu vinceală în tustrele părți a pămîntului. Dar nu rîurile de sînge revărsate în trei părți a pămîntului, nu bătălii cîștigate preste armii mai puternice, nu odoarele adunate din toate părțile lumei, nu gloria, mărirea și domnia Romei preste fața pămîntului erau lucrul cel minunat carii ii au făptuit. Nu, toate aceste erau trecătoare. Roma este astăzi o cetate neputincioasă. Dar acele la care poate că romanii mai puțin cugetau că ar fi pentru lume mai însemnători, mai puternic și pentru care ii nu se repezeau în pericolul morței, chiar aceea li-au supraviețuit ! Adecă ii au răspîndit în giur știința, au împărtășit popoarelor semivarvare a lor legiuiri și datini mai umane, și în părțile depărtate, pe atunci sălbatice, au urzit în răsăritul Europei un popor îndănuit cu o viață atît de solidă încît varvarii nordului și a răsăritului, cu toate a lor flagele, nu i-au putut stărpi, și astăzi românii, ca un fenix, politicește renasc sub soarele Proniei și sub egida puterilor Europei, care li asigură o esistență trainică și pre care tot românul se cuvine a o considera, a o prețui și venera ca o moștenire a strălucițilot săi antecesori. Filele istoriei viitorului nostru sînt albe, de la noi atîrnă a se putea înscrie în ele faptele unei vieți civile pacinice, însemnate cu plinirea legilor religiei și a statului, cu esemple de virtute, de dorul luminărei și a dezvoltărei mijloacelor materiale, de care natura au îndănuit țara concvistată cu puterea armelor străbunilor și răscumpărată prin pătimirea strănepoților.

Iar ce se atinge de istoria trecutului a țărei noastre, dînsa se află încă împresurată de o negură, care nesmintit raza adevărului și sîrguința literaților o vor răzbate îndată ce sub auspițiile păcei și a organizației statornice a patriei geniile patriotice se vor prosfora a dezmormînta documentele istorice prețuoase, îngropate prin mai multe biblioteci și aziluri particulare, precum s-au tîmplat cu descoperirea fragmentului istoric, carile, prin îngrijerea d. logofătului Gheorghie Costachi-Boldur, s-au dat la lumină sub titlu de *Fragment*. Acest document prețuos, destinat a răspîndi o lucoare în istoria patriei, scris fiind în vechea limbă română, pentru mai bună înțălegere s-au tradus în stilul modern de întăiul filolog a româniei, d. spat. Gheorghie Săulescu, și pre carile aice îl publicăm.

Gh. Asachi

PREFAŢĂ

[la CVESTIA RELAŢIILOR DINTRE PROPRIETARII DE MOŞII DIN MOLDOVA CU LOCUITORII LUCRĂTORI DE PĂMÎNT, DE N. ISTRATI,
Iaşi, 1857]

Între toate instituţiile Moldovei ce au a fi reorganizate, nici una nu este chemată a avea o însămăntate mai mare şi a înrîuri asupra binelui public decît aceea ce va regula în viitor relaţiile între proprietarii de moşie şi între lucrătorul de pămînt.

Dezlegarea unei aseminea cvestii cere o deplină cunoştinţă şi o serioasă pătrundere a intereselor locale, ca prin o nouă şi dreaptă combinare să se poată întemeia industria agricolă, care pretutindene, iar mai ales la noi, este izvorul îndemînărei şi a înavuţirei ţărei.

Astă cvestie, care preocupă într-un grad atît de mare pe proprietari şi pe săteni, au fost nu demult obgetul dezbaterilor publice şi nu conteneşte a fi cauza îngrijirilor societăţei. Cu toate acestea, rezultatul consfătuirilor pentru dizlegarea problemului, pănă amu socotit indisolubil, nu s-au expus în critica publică.

D-lui post. N. Istrati, ex-deputat a Divanului Ad-hoc, care s-au disfiinţat mai nainte de a fi consultat, şi ale căruia scrise politice în mai multe rînduri au lămurit interesele patriei, ca moldovan interesat şi în astă cvestie vitală, supuind-o cercetărei curat practice, prin un analis chiar şi înţălegător au dedus o încheiere ce ni se pare singura putincioasă a îmbina dreptul cel sfinţit a proprietarului de pămînt cu dreptul nu mai puţin natural a săteanului, proprietar a ostinelei sale, ca prin împăcarea ambelor părţi să fie asigurat interesul cel mare a lucrărei pămîntului și să se restatornicească și armonia între aceste două clase a societăței, și lumea să se convingă de înțălegirea și dreptatea ce au precumpenit în dezlegarea acestei cvestii.

Din aceste motive s-au produs tratatul de față, care atît dupre însemnătatea materiei ce o cercetează cît și dupre cererile stăruitoare ce din mai multe părți s-au adresat, dum[nealui] autorul au încredințat spre a se publica.

Pre lîngă destinația ce ist tratat a găsi mijlocul cel mai nimerit pentru mănoasa producere a pămîntului, publicarea sa în broșură are de scop, dupre dorința d-sale autorului și a editorului, prin vînzarea ei a se putea aduna un fondos pentru facerea unei fîntîni arteziane pe podișul Copoului, prin care s-ar îndestula cu apă atît partea cea de sus a capitalei cît și parcul cel giune lipsit de îndemînarea apei.

Cu punerea în lucrare al acestui proiect s-ar însărcina o societate compusă din d-lui Gh. Drăghici, prez[identul] Eforiei, și din editorul, iar cu desfacerea eczemplarelor tipărite pe d. post. Manolachi Godrescu.

Gh. Asachi
editor

Iași, 31 dec. 1857

CĂTRĂ LECTORI

[la CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA GEOLOGIEI,
de A. D. HOLBAN, Iași, 1860]

Ramul științelor pozitive au căpătat la noi un nou conlucrător. Junele compatriot, d. *Alexandru Holban*, pregătit aice cu cunoștințele elementare, ș-au ales specialitatea agronomiei, care, cu modeste mijloace private, în curs de opt ani au învățat-o în Franția, la Grignon, celebrul institut imperial de agricultură, cu o fabrică de instrumente aratorii. D. Holban reîntră amu în sînul patriei cu grad de *inginer agricol* și cu vie dorință a i se face folositor, în o epocă în care tot românul este chemat prin fapte, nu prin iluzii, a contribui la reforma edificiului social.

În privirea unor asemene principii, care pururea am cercat însum a profesa și a le întipări junimei, simt în astă ocazie datoria a provoca asupra junelui compatriot publica luare aminte, înlesnind tipărirea gratis și împărțirea acei întăi a sale de față scrieri ca o programă ce-l va recomenda în a sa carieră țării folositoare.

Gh. Asachi

Iași, 9 martie 1860

ROMÂNII

Cincizeci de generații au trecut de la contenirea domniei romanilor în Dacia, urmată din cauza dezbinărilor din năuntru și a fortunilor de din afară. Pe cînd în ist șir îndelungat de ani multe popoare puternice s-au acufundat în volbura politică, încît abia au rămas urme de a lor ființă pe pămînt, românii au supraviețuit la toate zguduiturile care au schimbat fața pămîntului, și din rădăcina acestui trunchi nemuritori au răsărit o generație care au repopulat pămîntul Daciei antice.

Un asemene rezultat nu s-au putut plini fără ca în cursul a cincisprezece veacuri să nu fi plinit românii, pentru a lor conservare, fapte demne de a fi înregistrate în istoria lumei. Însă toate aceste fapte erau cufundate în întuneric, atît din nestatornicia impregiurărilor cît și din lipsa scriitorilor : *ignotique longa nocte carent quia vatae sacro.*

Deși în ambe Principate cîțiva oameni practici au cules din tradiții evenimentele din timpul numit a doua colonizare a românilor, totuși nu numai că aceste au rămas necomplectate, dar a lor precedente lipsesc de tot.

Între titlurile puternice a unui popor este a lui istorie, și oamenii ce se ocupă cu cercetarea și adunarea documentelor ei pretutindene au meritat stima publică. Dar niciodineoară producerea istoriei românilor nu era mai de nevoie decît în epoca noastră, cînd, pentru reașezarea lor între familia europeană, Congresul din Paris cerea și titluri istorice, care înaintea lumei să legitimeze actul solenel cerut de diplomatică.

Astă sarcină mîntuitoare, de datoria unui român, au plinit-o renumitul filoromân *Edgar Quinet,* care, din sentiment și din legături de familie, se cuvine cu dreptul a se număra între acii *întăi români.* După războlul Crimeei, care au prefăcut starea politică în Orient, pe cînd se anonsa adunarea congresului ce avea să reguleze Principatele pe o nouă bază, d. *Quinet,* însuflețit de sentimente adevărat patriote, spre a spori interesul Europei în favorul românilor, au publicat în *Revue des deux mondes,* din ghenarie și martie din 1856, două tratate istorice intitulate *Les Roumains,* care scriere au atras luarea aminte al areopagului european și a tutulor națiilor libere, și nu puțin au contribuit la marinimoasa rezolvare a acestei cvestii vitale.

Noi am publicat chiar în acel an traducerea părței I-a a *Românilor,* iar astăzi reproducem și partea II-a, spre a fi înregistrată în literatura națională ca un document și ca o mărturie a recunoștinței românilor cătră autorul renumit.

Gh. Asachi

SCRISORI ŞI FRAGMENTE AUTOBIOGRAFICE

[SCRISOARE CĂTRE BANCHERUL CONSTANTIN POPP, DIN 1 IULIE 1823]

Monsieur,

Je profite de votre voyage de Bucarest, pour vous prier de vouloir bien vous informer auprès de Mr. le baron de Hiller sur la réception de ma lettre et d'une boëtte contenant un portrait encadré, que je lui ai envoyé dans le mois de mars, en le priant de le faire présenter à Son Altesse le Prince Régnant. Comme je n'ai là-dessus aucune réponse, je pense que quelque raison l'a empêché d'accéder à ma prière. Veuillez, dans ce cas vous charger d'une offre qui ne peut qu'être agréable à S. A. Sérénissime. Vous devez être fort content d'avoir trouvé à Bucarest monsieur l'agent de Lippa. Sa présence facilitera l'exécution de vos projets, mais j'espère qu'elle ne vous empêchera pas d'aller à Iassy. J'y ai écris à plusieurs amis pour préparer les esprits, mais il *[ms. deteriorat]* à vos moyens et à votre présence pour achever la subscription. Avant votre départ de Vienne, je vous ai engagé d'opérer à Iassy entre deux personnages une intimité pour l'avantage reciproque; je reitère mes instance en vous assurant que si vous entamez à Bucarest, vous acheverez à Iassy dans une tête-à-tête la meilleure des oeuvres. En arrivant dans cete ville faites la connaissance du jeune Alexandre Balche, mon intime ami, qui est le plus instruit et le mieux intentionné de toute notre jeunesse.

Je voudrai lithografier le portrait du grand Mihay, Prince de Valachie, qui y régna l'an 1600 ; il doit être representé dans l'église de son nom qui est à Bucarest. Faites-en tirer une copie exacte en crayon, et je vous remettrai avec reconnaissance les frais.

En vous souhaitant l'accomplissement de vos projets et une parfaite santé, je vous prie d'agréer l'assurance de l'estime de votre très humble serviteur,

G. Asaky

Vienne, à 1 juillet 1823

[SCRISOARE CĂTRE BANCHERUL CONSTANTIN POPP, DIN 12 APRILIE 1825]

Monsieur,

Sensible aux sentiments d'amitié, non seulement exprimés dans votre agréable lettre du 2 d'avril, mais aussi prouvés dans l'affaire dont je vous avais prié, je me réserve le plaisir de vous en témoigner ma reconnaissance. Je joins ici la 2-e lettre de change et vous la recommande également.

Je remercie Madame votre épouse de son aimable souvenir, et prendrai la liberté de lui exprimer mes hommages respectueux. Veuillez en même temps présenter mes compliments à vos charmants enfants.

L'état financier de la Moldavie offre dans ce moment des attraits pour ceux qui voudraient faire valoir leurs capitaux, et qui, comme sujets d'Autriche, jouiraient d'une sûreté et d'une garantie suffisante. Les banquiers grecs n'étant pas rentrés en Moldavie, S.A.S. le Prince m'a chargé de faire des propositions à quelque maison de commerce, pour l'engager de s'y établir ou de tenir à Iassy un comptoir, avec des conditions avantageuses.

Comme vous êtes au fait des affaires de ce pays là, et que vous y êtes si près, peut-être vous conviendrait-il d'accepter les offres du gouvernement, d'avoir un associé à Iassy et d'entâmer des affaires majeures. Si vous êtes disposé, veuillez me communiquer votre pensée là-dessus, ou de m'honorer de vos conseils judiciuex.

Pendant notre séjour de Baden, vous m'aviez engagé de faire imprimer les poésies vallaques. Disposé de suivre les conseils d'un juge aussi compétent, j'ai songé à la manière de l'exécution, et me souvins que l'an 1819 me trouvant à Hermanstadt, Mr. Thiery, que j'ai connu dans sa librairie, m'avait témoigné le désir de publier à ses frais des ouvrages vallaques. S'il l'est toujuor disposé, chargez vous d'arranger cette affaire, je lui livrerai le manuscrit d'un recueil de poésies liriques de 5 à 6 feuilles in 8-o, et qu'il me mande les conditions. Comme homme de lettres et *rumân,* je pense que vous vous y interésserez volontiérement.

Je ferai parvenir vos amitiés à Monsieur et Madame Pezzoni, et suis persuadé de leur procurer bien du plaisir.

Agréez l'assurence des sentiments très distingués d'estime et de considération avec lesquels j'ai l'honneur d'être votre très devoué serviteur et ami,

G. Asaky

Vienne, 12 avril 1825

Je m'acquitterai de votre commission exprès de Mr. Copitar.

Si Mr. Thiery ne trouvait pas son compte dans l'impression, je fais imprimer ici ce recueil avec d'autres pièces que je prépare.

[SCRISOARE CĂTRE MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHE, DIN 18/30 AUGUST 1826]

Înalt Preosfinţite Părinte,

Cunoscînd a Preosfinţiilor Voastre arhipăstorească îndurare şi binevoinţă asupra acelora ce, urmînd pre calea însemnată de cuvîntul sfînt a Mîntuitoriului nostru Iisus Hristos, să sîrguiesc de a să face folositori la aproapele lor, cutez să înfăţoşez înaintea Înalt Preosfinţiilor Voastre pre aducătoriul acestiia scrisori, d-i Alexandru Teodori, doftor, de neam român drept credincios şi fiul a parohului bisericei ortodoxe din Peşta, carile au aretat dorinţa de a merge în Moldova spre a practisi acolo maiestria doftoriii, pre care aici în Viena cu multă laudă au învăţat-o. Drept aceea, fiind d-lui acel întăi din românii noştri carile s-au îndeletnicit întru aceasta ştiinţă, doreşte să aibe norocire de a priimi de la Înalt Preosfinţia Voastră arhipăstorească binecuvîntare pentru sporiul pildei sale şi pentru împlinirea scoposului său, ce este de a să face folositori la simpatrioţii noştri. Avînd d-i Teodori şi alte ceimi care fac temeiul a unuia hristian şi vrednic cetăţan, fără îndoială să va sîrgui de a agonesi scutirea Înalt Preosfinţiilor Voastre, pentru care şi eu voi fi pătruns de acea mai vie mulţămire.

Rugîndu-mă ca să-m păstraţ şi mie a sa arhipăstorească binevoinţă şi ca să mă învredniciţ cu o mîngîitoare binecuvîntare, dorindu-vă o statornică sănătate, sărut dreapta Înalt Preosfinţiilor Voastre şi rămîn cu adînc sevasis al Arhipăstoriei Voastre pre supus şi pre umelit şerb,

Cam. Gh. Asachi

Viena, 18/30 avgust 1826

[SCRISOARE CĂTRE VORNICUL MIHAIL STURZA, DIN 18/30 AUGUST 1826]

Arhon Vornice,

Întemeieta cunoștință ce am despre cugetarea și simțirile dumitale pentru acei ipochimeni ce prin vrednică sîrguință să fac în lume folositori mă îndeamnă ca să înfățoșez prin astă scrisoare pre aducătoriul ei, dumnealui Teodori, de neam român ortodox și doctor a filosofiii și a mediținei, precum și cultivator a limbii noastre, carile dorește ca să afierosască în Moldova pîrga științelor sale. Nime nu poate mai bine decum d-ta, Arhon Vornice, să cumpănească meritul său și folosul carile din el poate să răsară, nici poate d-lui Teodori să aștepte de aiure mai bun sfat și scutire acuma la venirea sa în o țară ce numai inimei sale nu este străină și întru care de lipsă este d-sale un puternic razim și agiutori, cînd d-ta pururea ai fost din simțire, din feliurite înalte științe și din a sa treaptă energhicos Mețenas la toți ce au dorit să fie folositori la simpatrioții noștri. Drept aceea, recomenduind pe d-lui Teodori la binevoința d-le, poftesc să priimești încredințarea de sevasis cu care rămîn a d-tale, Arhon Vornice, umelit și priitor șerb,

Gh. Asachi

Viena, 18/30 avgust 1826

SPRE AMINTIRE

Un neferice incident, care întrasă în discuția publică și a Camerei, mă îndatorește a împărtăși următoare petiție, ce am fost adresat și care s-au cetit în seanța Camerei din 9 martie.

„Onorabilei Adunări Elective.

Convins de sentimentele de dreptate care însuflețesc pe corpul reprezentanților nației române, sperez că cu binevoință se va asculta espunerea prezentă, mai ales că ea nu este numai personală, ce încă atingătoare de poziția care am în serviciul public ce-m este încredințat.

Recunoscător Providenției, care mi-au concedat soarta rară a servi patria în curs de giumătate de secol, mă simt datori a esprima guvernului și compatrioților adînca mulțămire pentru indulgența ce mi-au acordat în acest timp îndelungat, în care m-am anevoit a aduna nu avere materială, ce titlul de conlucrători întru cele de folos și de lauda patriei române.

Împacat cu a mea conștiință că pentru aceasta întru nimică nu m-am crutat, nu am avut vanitate a-mi face un merit din plinirea sîntei mele datorii. Astăzi însă, cînd o neferice persecuție personală s-au încercat a-mi răpi și astă avere morală, mă văd constrîns a apela la tribunalul nepărtinitori al Onoratei Adunări și al opiniei publice și, totodată, la insulte revoltante a opune facturi.

D. M. Kogălniceanu, fostul preşedinte a Ministeriului, amintindu-şi poate de un vechi antagonizm în sfera publicităţei, amu, cînd agiunsăse la totputernicie, ca înalt şi primar public dregător, au crezut oportun să se răzbuneze. Spre a giustifica înaintea publicului al său neîmpacat resentiment şi dispreţ a lucrărilor mele, domnul fostul preşedinte, prin ghibace limbuţie, s-au încercat a întuneca facturi pozitive. În discursul academic din 26 octomvrie trecut, la ocazia înaŭgurărei Universităţii, ce au improvizat, au falsificat istoria literaturei române, semnalînd de întemeitor a şcoalelor naţionale în Moldova pe transilvanul V. Fabian.

Cui este necunoscut că la 1813, în floarea regimului fanariot, în şcoala domnească din Iaşi, monopolizată de greci, eu cel întăi am întrodus limba română, tradînd în ea un curs de matematică teoretică şi practică, adecă ingineria civilă, din care mai mulţi elevi sînt vii marturi acelui clas şi astăzi încă esercitează în ţară arta ingineriei.

D-sa fostul preşedinte, care în 30 decemvrie trecut oficial m-au chemat în camera Consiliului, uitînd regimul constituţional, dignitatea postului şi a localului, împutîndu-mi cutezarea că la atacul ce mi-au făcut m-am disculpat prin o espunere dreaptă şi moderată, cu voace tunătoare m-au terorizat, m-au declarat de duşman a patriei, asupra căria nu aş fi avînd nici un drit şi care nu-mi este cu nimic datoare, pentru că nu am făcut nimic pentru dînsa, şi drept care prin un mot propriu desfiinţează contractul meu cu guvernul etc., etc.

Neputînd atunce răspunde, pentru că voacea d-sale umplea nu numai camera Consiliului, ce chiar saloanele şi coridorii dimpregiur, îndesuite de ascultători, cu toată modestia i-adresez întrebarea : Cine în românia au început publicitatea şi cu numele au înviet în patrie şi simţul român ? Cine, încă la 1828, au deschis şcoalele naţionale în Sf. Trei-Ierarhi ? Cine au dezmormîntat drepturile şcoalelor şi în curs de 18 ani, în numele Epitropiei, s-au giudecat şi au dezrobit trei moşii şi feredeul, prin care s-au asigurat şcoalelor unicul fondos material, fără a priimi eu, ca advocat, nici un ban de remuneraţie, dar nici o mulţămire oficială, decît aceea a conştiinţei că am plinit datoria mea ? Cine au redus poezia română la regulele versificaţiei şi a prozodiei dupre principiile clasice în literatură ? Cine acel întăi au ilustrat istoria patriei prin tabloane şi descrieri ? Cine au deschis fără subvenţie acel întăi teatru naţional şi acel întăi conservator filarmonic ? Etc., etc.

Ca răspuns a unui bătrîn la provocările teroristice unui mai june, iertat să fie enumerarea acestor facturi, care constituiază averea morală ce am adunat în curs de cincizeci ani şi care o înverşunată patimă şi abuz de putere s-au fost încercat a mi-o răpi, care însă, ca tribut pentru dezvoltarea naţionalităţei române, cu toată încrederea o depun pe altarul patriei, sub egida *Onor. Adunări.*“

[O PRECIZARE]

În foiletonul *Românul*, din 5 dec., no. 339, între mii de bagatele se află și cîteva rînduri îndatoritoare pentru Gh. Asachi, cum că veteranul *Albinei române* are în literatura română merite cunoscute, *oricare ar fi ideile politice care profesă !* Pentru că pănă amu nu s-a cetit nicăire a sa profesie, după care s-ar fi giudecat a sale *idei politice*, nu credem de prisos în scurt a le espune aice, pentru cii ce s-ar interesa a le cunoaște. Asachi, deși veteran, profesă principiul de *progres*, la care crede că de la anul 1812 a cercat a contrebui prin formarea școalelor și a clerului.

El se ține de principiul *unirei* drepte, că *în unire stă tăria* ! El a reclamat și a dorit formarea păstorilor spirituali pentru conducerea sătenilor, carii nu cunosc nici credința, nici moralul ; el au cerut educarea clerului pentru cetățeni, a cărora biserici sînt deșerte, pentru că nu înțeleg cuvîntul lui Dumnezeu ; el a dorit și a fost pus temelia a se întroduce între pămînteni cîteva ramuri de industrie, spre a nu lasa a fi esersate numai de evrei. Ce se atinge de literatura națională, nime va contesta că ea ar fi esistat înaintea anului 1809 și 1811, cînd la Roma s-a publicat chiar în foaia oficială *Giornale di Campidoglio*, no. 154, cele întâi versuri, compuse dupre regulile prozodiii de Asachi întroduse în limba română, precum mărturisește și sonetul tipărit la 1821 în cartea *Bordeiul* *indienesc : Cele neguri...*, oda *Vers înalt de bucurie...*, la 1822, ş.c.l.

Articolul susmencionat, care în favorul veteranului citează versul lui Horatius, este un balsam de mîngîiere pentru dînsul ; el a declarat, ca prin testament, scris pe fruntea casei sale, că din tot lucrul său de 50 ani nu are decît casa pentru repaosul bătrîneţelor şi zilnica rugă către Zeul...

> „...et valido mihi
> Latoe dones, et precor integrae
> Cum mente, nec turpem senectam
> Degere, nec cithara carentem."

Ode, XXXI

NOTIȚIE BIOGRAFICĂ

Suplement la articolul *Asachi,* publicat în *Dicționarul contimpuranilor,* Paris, 1858

Gheorghi Asachi este născut la Herța, tîrgușor în Moldova de Sus, la anul 1788, martie 1, ziua sîntei Dochii, homonimă cu Dachia sau Dacia, pre care el a ilustrat-o prin balada *Dochia și Traian.*

Părintele lui *Gheorghi,* care după moartea soției sale a intrat în tagma călugărească cu nume de Leon, barbat învățat, aprețuind o educație clasică, pentru creșterea fiilor s-a mutat cu familia sa la Leopol, în Galiția. Din etatea de nouă ani, *Ghiorghi* a urmat acolo cursul studiilor, în limbele polonă, latină și germană, și la 1804 l-a încheiet la universitate, căpătînd și gradul de doctor de filozofie.

Dar totodată el s-a aplicat la specialitatea ingineriei civile și, în etate de 17 ani, a căpătat diploma de inginer și arhitect. În astă însușime a rădicat planuri geodezice și a construit în Leopol o casă mare, în suburgul Halici. Înturnîndu-se la Iași, el s-a aplicat în lucrările artei sale și dupre al său plan s-a construit casele d-nei principese Helena Sturza-Pastravano.

O grea pătimire, urmată după friguri îndelungate, l-a îndatorit, dupre consultul doctorului Velter, a schimba clima. Drept care, în luna august 1805, a călătorit la Viena, unde a urmat studiul înaltelor matematice sub direcția celebrului astronom Burg, carele fu de Napoleon I distingat pentru calculul tablelor lunare, atît de folositoare navigațiunei.

Dar aceste studii fură întrerupte de invazia francezilor și bătălia de la Austerliți, zisă a trei împărați, între Napoleon I și imperatorii Rosiei și al Austriei. După restatornicirea păcei, *Asachi* a urmat la Viena studiile matematice și pictura pănă în anul 1809.

În acea epohă Moldova era ocupată de armia rosiană, și admiralul Ciciagoff, supra comandantele ei, prin intervenția părintelui lui *Asachi*, a fost propus acestuia în corpul inginerilor post cu gradul de locotenent; dar el, preferînd învățătură clasică, în loc de a se înturna în țara sa a purces la Roma, unde s-a aplicat la studiul arheologiii și al limbei italiene, în care a publicat mai multe compuneri, între care și *Sonetul* înșerat în jurnalul oficial *Il Campidoglio*, no. 154, după care societatea literarie de Roma l-a admis de membru estraordinar.

La anul 1812, cînd Napoleon I a întreprins a sa mare espediție în Rosia, generalul Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Roma, a îndemnat pe *Asachi* a se înturna în Moldova, unde, dupre zicerea sa, armia franceză avea din Rosia să treacă spre a restatornici imperiul antic al Daciii.

Astă idee a electrizat pe *Asachi*, dar cu înturnarea sa la Iași a auzit despre memorabila catastrofă în Rosia, și în loc de francezi a aflat pe principele Scarlat Calimahi cungiurat de o ceată de fanarioți, carii, în mîndria lor, dispretuiau tot sentimentul de naționalitate română, și *Asachi* se văzu străin în patria sa. Toate dregătoriile erau cuprinse de acești greci. Pe una numai nu puteau pune mîna, adecă pe aceea de hotarnicii de moșii împresurate, și care cereau nu numai cunoștința limbei române, ce încă și discifrarea vechelor documente.

Asachi se folosi de astă încungiurare spre a espune nevoia ca hotarnicii, chiar pentru a lor propriu interes, să aibe cunoștințe geodezice. O asemene propunere s-a adoptat, și *Asachi* fu numit la 1813 profesor științei teoretico-practice al artei de inginer. Spre ist scop, cu toată greutatea terminelor tehnice, el a compus cea întăia dată în limba română un curs de matematică, și anume aritmetica, algebra și geometria, care mai în urmă fură și tipărite[1]. Treizeci și trei elevi, fii de boieri, între care și fiul domnitorului, principele Alexandru Calimah, ce este azi ambasador otoman la Viena, a urmat acel curs până la anul 1819, cînd un esamen public și o espoziție de planuri geodezice și arhitectonice civile și militare a meritat aprobarea generală, și acel rezultat s-a considerat ca un eveniment care a însemnat începerea periodului de cultură. Un mare număr dintre acii elevi a esercitat astă artă, și d. Ghețu Fotachi, și astăzi inginer de stat, este încă o prubă vie.

În cursul domniei prinților fanarioți, boierii moldoveni nu erau liberi a călători în strein. Cel întâi boier care a trecut peste marginile țărei a fost Ghiorghi Bogdan. Ca dușman declarat a fanarioților, el a refuzat a scoate șlicul înaintea domnitorului, carele i-a trimes răspuns că șlicul i va scoate împreună cu capul[2]. Nevoind a se supune unei asemenea operații, Bogdan a fugit la Paris și apoi s-a așezat la Roma, unde a și murit. Mărginiți a petrece în țară, boierii nu aveau nici o idee de scena dramatică, și sub ist nume considerau priveliștile care dau trupele de pelevenie umblătoare din loc în loc. La 1817 *Asachi* a organizat pe a sa cheltuială un teatru de societate în salonul hatmanului Costachi Ghica. El a angajat pe a sa cheltuială un pictor de decorații și un mașinist, casa lui se prefăcu în adevărată fabrică. Cortina principală s-a picturat dupre un model adus de la Roma. Ea înfățoșa pe Apolon cu muzele, care tindea mîna Moldovei, spre a o rădica. Copiii boierilor Ghica, Sturza a reprezentat mai multe piese în limba română și franceză. Doamnele Șubina, născută Ghica, Agripina Sturza, d. Iacovachi Leon și d. M. Cerchez a mai rămas vii marturi.

Revoluția grecească din anul 1821, care s-a fost născut în Moldova, se făcu leagănul libertăței eline, unde se formasă combatanți carii se răspîndiră peste toată Turcia, și cruziile făptuite de cetele grecilor numiți eteriști a ocazionat emigrația acelei mai mari părți din locuitori. *Asachi* cu a sa familie de asemene a urmat istui povoi și s-a refugit în Besarabia.

---

[1] *Amfilohie,* episcopul Hotinului, a publicat la 1791 o filadă în care prin semne de nule a înfățoșat cîteva figuri geometrice (Gh. A.).

[2] Care ar fi putut și esecuta, fiindcă mai nainte boierii Cuza și Bogdan, carii se rădicase asupra abuzelor și a tirăniii prinților fanarioți, prin a lor viață a răscumpărat stîngerea patriotismului lor (Gh. A.).

După ce turcii, prin congresul de la Laibah, s-a autorizat a înfrîna răscoala grecească aicea propusă, încît astă țară a fost leagănul renașterei eline, Poarta a numit de domnitor pe Ioan Sandu Sturza, carele chemă pe *Asachi* și îl rîndui agent diplomatic al Moldovei la curtea de Viena. În curs de cinci ani a petrecerei sale în acea capitală el avu norocire a descoperi în mai multe politii a Galiției hrisoave a domnilor Moldovei, pe care mitropolitul Dosoftei în anul 1687 le-a fost luat cu sine în Polonia, unde se refugi în cursul războiului a regelui polon Ioan Sobieski[3]. Aceste documente, după moartea mitropolitului Dosoftei, se făcură proprietatea persoanelor particulare. La astă ocazie *Asachi* a avut norocire de a cumpăra documente originale care adevereau că călugării greci a monastirei Trei-Ierarhi ș-a fost apropriet de una sută cincizeci ani veniturile unor trei moșii, care prințul Vasile Lupu a fost dănuit academiii de el fondată în cuprinsul acei monastiri, de asemene de el făcută. *Asachi,* în a sa însușime de referendar sau director a shoalelor, a deschis un proces călugărilor greci, în a cărui curs acii călugări întrebuințau protecția consulatului rosian și pre lîngă *Asachi* toate mijloacele de corumpere. Spre a înlătura cazul de paragrafie, el a regulat ca, la fiecare dare se samă a cheltuielilor și a venitului casei școalelor, la rubrica de venit să se adaogă fraza : *afară de venitul a trei moșii.*

---

[3] Tot din acea epohă se află împrăștiete pe la domnii particulari în Galiția o mulțime de hrisoave a prinților Moldovei atingătoare de interesuri a statului și de a particularilor. Din epoha noastră se află acolo rătăcit manuscriptul dicționarului complect a lui *Budai* și un poem epic *Țiganaida,* cel întâi în limba română, care tezaure zac înmormîntate pentru literatura română, fără ca Ministerul Cultelor să se ocupe de a le cumpăra din somele ce se zice că se află rînduite pentru asemene. Dar de urgență s-a declarat a trimete pe un literator cu merit până la Colonele lui Ercole, spre a aduce de acolo documente care descopăr și constatează că românii Principatelor se trag de la anticii romani (Gh. A.).

În fine, cu toate intrigile opozanților a binelui public, Înalta Curte (Divanul Domnesc), după o trecere de optsprezece ani, a fost nevoită a proceda la revizia istui proces.

Asachi a pronunțat în 10 iulie 1839 acea întăi orație forensa (pledoelul) astei cauze celebre înaintea Curții complete și a unui numeros public. Dar, prin uneltirea călugărilor greci, sentența a ieșit defavorabilă pentru școale, însă ea nu a căpătat întărirea domnească, pentru că prezidentul Curții, loialul Constantin Balș, a fost de altă socotință.

Spre a paraliza uneltirele acelor călugări, *Asachi* a redigeat un memuar cu anexe de documente, care în mii de esemplare s-a împărțit în public și care de-a dreptul l-a supus Generalei Adunări. Ist corp, convins de dreapta reclamare și neputînd a se opune opiniii publice, a îmbrățoșat cu energie astă cauză și, prin un raport cătră domnitorul, a cerut revizia procesului.

Într-un consiliu de stat estraordinar, președat de domnitorul și compus din două divanuri și de toți miniștrii, cătră carii s-a adaos și Asachi, astă mare cauză, atît de însemnătoare pentru propășirea shoalelor, după un curs atît de îndelungat de optsprezece ani și susținut fără nici un agiutor numai de *Asachi,* s-a decidat în 27 martie 1846, încît, după acel îndelungat period, shoalele a reîntrat în proprietatea acelor moșii : Tomașenii, Agiudenii și Răchitenii, situate în districtul Roman, a edificiilor dănuite de prințul Vasile Lupu, și care călugării greci ș-a fost însușit. Cătră care moșii prin îngrijirea și stăruința lui *Asachi* se adaose și Văleni, care tuspatru moșii sînt unica proprietate a shoalelor publice.

Asachi, în a sa însușime de referendar sau director a shoalelor, a secfestrat o parte din casele monastirei, unde îndată a deschis shoala primară.

În curpinsul acestei monastiri s-a statornicit și colegiul în care d. Gheorghi Săulescu preda întăia dată gramatica și filologia română de el compuse, d. Fabian matematica și geografia și d. G. Filipescu geodezia. În curgerea anilor 1829—1831, *Asachi* s-a ocupat la București și la Petersburg, ca secretar a Comitetului ad-hoc, de redacția constituției politice a Moldovei, cunoscute sub nume de *Regulamentul organic,* care a re-ntrodus în țară guvernul reprezentativ și care în mare parte a servit de bază la facerea Convenției din 7 (19) august 1858.

La 1831 el fu numit arhivist de stat și se ocupă cu culegerea documentelor vechi privitoare la drepturile țărei ; la 1829, pe cînd presa era în fașe, găsindu-se numai la mitropolie un teasc pentru cărți bisericești, și pe cînd locuitorii țărei nu aveau alt mijloc de a afla ce se petrece în afară, dar chiar și în lăuntrul, decît veștile din gură în gură, el a fost carele cel întăi a avut inspirația și curagiul dintre toți de a lua inițiativa și d-a pune mîna pe stindardul presei, fondînd acea întăi foaie periodică, întitulată *Albina română,* urmată de *Patria,* care a continuat 33 ani, și *Buletinul oficial* a guvernului. La 1839 el a instituat Conservatorul filarmonic, a cărui elevi a putut cu succes reprezenta românește opera *Norma.* Între multe alte piese teatrale, de el prelucrate, care fură reprezentate pe teatrul de societate și acel public, el mai adaose a sale originale compuneri, precum dramele naționale : *Petru Rareș, Elena Dragoș* și *Turnul Butului,* comediile *Pedagogul* și *Țiganii,* la ocazia eliberărei lor de sclavie, ș.c.l., el a dat la lumină din istoria patriii mai multe broșuri ilustrate de tabloane litografice și foaia periodică *Icoana lumei,* însoțită cu stampe, un atlas geografic, un tablou istoric, lucrări care a contribuit la deșteptarea spiritului național și la răspîndirea cunoștințelor folositoare, dintre care n-a lipsit și acele pentru tragerea neamului român, și prin fondarea unei întăi fabrici de hîrtie pe a sa mică proprietate, antica Petrodava, a deșteptat industria națională, însă și înghițirea stărei sale finanțială.

Pentru de a da la streini o idee despre istoria țărei, el a tradus și a publicat în limba franceză *Novelele istorice a româniei,* o culegere a poeziilor sale, compuse dupre regulile prozodiei, care le-a adaptat la haracterul limbei, și mai multe fragmente originale în limba italiană, franceză și germană.

Cătră aceste se cuvine a adăogi că, pre lîngă cunoştinţa limbei mume, *Asachi* cunoaşte acea polonă, rosiană, latină, germană, italiană, franceză şi acea engleză.

În epoha cînd tratatul de Paris a asigurat româniei un post între naţiile Europei, şi *Asachi* a văzut începutul realizării a dulcelor sale visuri, tocmai atuncea el, acela carele de-a pururea a lucrat pentru renaşterea patriii sale, s-a văzut lipsit de publicitate oficială, care este a sa creaţie, sau mai bine a zice de copilul său, luîndu-se şi dîndu-se pe mîna evreului *Foaia oficială*, fără măcar o formă de publicaţie, încît al său mare institut tipo-litografic s-a osîndit la nelucrare.

Sic annorum labor quinquaginta remuneratur !

NOTE ȘI COMENTARII

p. 21 PRÉFACE

[la NOUVELLES HISTORIQUES DE LA MOLDO-ROUMANIE, Iaşi, 1859]

În gazeta „Patria“, supliment la nr. 58, din 22 iunie 1859, p. 50, este anunțată apariția în curînd a primei părți a culegerii *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie*. Anunțul, redactat în limba franceză, comunică totodată cuprinsul părții respective, precum și al părții a doua, aflată sub tipar. În numărul următor al „Patriei“, din 25 iunie 1859, p. 233—234, a apărut, paralel cu versiunea în limba franceză, următoarea știre :

„De cînd Principatele dunărene, în urmarea tratatului de Paris, s-au unit politicește cu familia europeană, străinii urmăresc cu viu interes a lor dizvoltare în calea progresului. Ist interes pentru o naționalitate renăscîndă însuflă o dorință legiuită de a cunoaște mai cu amănuntă descrierea, istoria și datinile românilor, carii, în mai multă privire, în cursul învăluirilor seculare, au păstrat limba, tipul și tradițiile gintei latine.

În mezul unei lipse simțitoare a cărților care ar răspunde la o aseminea cerere, dorim să putem aduce în astă privire un mic tribut către literatura streină, publicînd traducerea franceză a culegerei de *Nuvele istorice a Moldo-României* de Gh. Asachi. *Partea I-a,* care au ieșit din tipar, cuprinde : 1. Fragmentul vechi istoric. 2. Arhiologia moldoromână. 3. Dochia și Traian (legendă). 4. Dragoș, întâiul domnitor a Moldovei, după a doua descălicare în Dacia Transalpină. 5. Alexandru cel Bun. 6. Svidrighelo, prințul Litvaniei, păstor în Moldova. 7. Valea Albă. 8. Ștefan cel Mare înaintea cetății Sîntului Gherman (Neamțu). 9. Elena de Moldavia, mare duchesă a Moscvei.

10. Testamentul lui Ștefan cel Mare. 11. Bogdan. 12. Petru Rareș, domnia I-a. *Se află sub tipar partea a II, cuprinzînd :* Ziua de pe urmă a Municipiului Iasiorum. Românii din Ano-Vlahia (Țînțari). Mihai Viteazul. Roxanda de Moldavia. Prințul D. Cantemir. Notiție geografică statistică a Moldovei. Harta Moldovei vechi. Stampe arheologice."

Apariția în versiune franceză a nuvelelor istorice ale lui Asachi este comentată astfel într-o notiță, nesemnată, din gazeta ieșeană „Tribuna română", nr. 24, din 2 august 1859, p. 4:

„La tipografia Albinei s-au publicat nu demult un volume din acele scrieri a d-lui Gh. Asachi ce erau destinate a trăi mai mult decît toate altele: vrem să zicem novelile sale istorice. Însă d. Asachi nu se reeditează numai, ci se traduce în franțuzește, în limba făcută pentru marile renume europene. Nu știm dacă *Les Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* vor ave pentru publicul literar al Europei același interes ce au avut pentru români. Credem însă că se vor afla curioși de noutăți literare, încă, deși în mai mic număr, și cunoscători carii vor aprețié *Nuvelele istorice* ale d-lui Asachi dupre adevăratul lor merit. Ele vor spune erudiților ceea ce nu vor fi știut discerne din scrierile străine, și oamenilor de gust le vor da o dovadă de începuturile unei literaturi căreia nu i-au lipsit de tot simțul înaltelor modeluri.

Dacă această versiune franceză de niște scrieri atît de naționale ar fi mai puțin incorectă, mai curat franceză, n-am pregeta a o recomânda, fără rezervă, de a fi adoptată în școalele publice, ca și în instituțiile private, ca o bună carte de eserciții pentru uzul claselor de franțozește."

O parte din tirajul volumului de nuvele istorice apărut în 1859 a fost difuzată, cu o nouă foaie de titlu, în 1863. Prefața acestei „noi" ediții a rămas însă neschimbată. Același volum este difuzat, cu o nouă foaie de titlu, și în 1868. De data aceasta a fost eliminat din prefață ultimul alineat, precum și semnătura *l'Editeur* și data *Jassy 1858*, iar la începutul volumului este pus portretul autorului, litografia desenului în peniță apărută și în ediția în limba română a nuvelelor istorice, din 1867.

În 1866 a apărut la Iași, tot la Institutul Albinei, volumul intitulat *Le dernier jour du Municipium Iassiorum. Episode de l'histoire moldave, par G. Asaky.* Pe p. 1, 9, 17, 25, 33, 41, jos, are signatura *Tom. II des Nouvelles historiques.* Volumul conține 48 de pagini. Pe p. 1—36 se află nuvela *Le dernier jour* *du Municipium Iassiorum (Iassi)*, iar pe p. 37—48, textul intitulat *Les Roumains de l'Anovalachie*, reprodus din „Spicuitorul moldoromân", partea a III-a, iulie-septembrie 1841, p. 1—16, unde este semnat *Morangiés* (vezi și nota la poezia ***Cîntecul unui giune român din Anovlahia***, în vol. I al ediției, p. 670, precum și în volumul de față, la ***Addenda et corrigenda***).

Restul textelor anunțate că vor apărea în partea a II-a a volumului *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* nu au mai apărut.

p. 23

PREFAȚĂ

[la NUVELE ISTORICE A ROMÂNIEI, Iași, 1867]

Afirmația că nuvelele au apărut întîi la „Albina românească" este inexactă. Asachi a confundat gazeta lui cu *Almanahurile* editate de el, cu regularitate, ca supliment la *Calendarul pentru români*, din 1847 pînă la moarte.

Faptul că ediția din 1867 a fost alcătuită de „un amic" al autorului, pe care nu l-am putut identifica, se reflectă în oarecare măsură în diferențele lingvistice ale textelor editate în volum față de forma lor inițială. Unele cuvinte, forme gramaticale și fonetisme introduse în ediție nu aparțin scrisului obișnuit al lui Asachi.

Mențiunea *Ediția a III-a*, de pe foaia de titlu a volumului din 1867 (vezi în acest volum fotocopia ei), se explică prin faptul că Asachi a considerat drept ediția I publicarea nuvelelor sale în periodice, iar ediția a II-a apariția majorității lor în versiunea franceză din 1859.

Apariția acestui volum de nuvele a fost anunțată în „Convorbiri literare", I, 1867—1868, p. 228, foarte sobru, prin următorul text, intitulat *Notițe :*

„Sub titlul *Novele istorice a României* a apărut în anul curent a treia edițiune a cunoscutelor novele de d. Gheorghie Asachi, publicate cu mulți ani în urmă în foaia «Albina română». Novelele sînt: *Dragoș, Alexandru cel Bun, Svidrighelo, Elena Moldovei, Valea Albă, Bogdan voievod, Petru Rareș, Mazepa în Moldova, Ruxanda doamna.* Ele sînt precese de o descriere biografică și de portretul venerabilului autor."

Volumul din 1867, care are la început autobiografia autorului și un frumos portret al său în peniță, a fost reeditat în întregime de Petre V. Haneș, la București, în 1915. Haneș a glosat în subsolul paginilor numeroase cuvinte, atît vechi cît și neologisme, iar la sfîrșitul volumului a alcătuit un bogat *Indice de cuvinte și forme*. Prefața ediției, intitulată *Între nuvelă și istorie*, este un studiu temeinic al prozei lui Asachi.

P. V. Haneș a republicat, prin anii 1926—1928, șapte dintre nuvelele istorice ale lui Gh. Asachi, în colecția bibliotecii literare și științifice „Căminul", nr. 113—114 *(Bogdan voievod)*, nr. 115—116 *(Dragoș)*, nr. 125—126 *(Alexandru cel Bun)*, nr. 127—128 *(Valea Albă)*, nr. 143—144 *(Svidrighelo)*, nr. 157—158 *(Mazepa în Moldova)*, nr. 159—160 *(Ruxanda doamna)*.

În ediția Gh. Asachi, *Scrieri literare*, două volume, „Biblioteca pentru toți", București, 1957, îngrijită și prefațată de N. A. Ursu, au fost reeditate nuvelele *Ruxanda doamna, Svidrighelo, Dragoș, Bogdan voievod, Petru Rareș* și *Valea Albă*, de unde *Ruxanda doamna* și *Dragoș* au fost reproduse în ediția Gh. Asachi, *Scrieri alese*, îngrijită și prefațată tot de N. A. Ursu, „Biblioteca școlarului", București, 1961.

Șapte dintre nuvelele lui Asachi *(Dragoș, Svidrighelo, Elena Moldovei, Valea Albă, Bogdan voievod, Ruxanda doamna* și *Mazepa în Moldova)* au fost reeditate de I. Varticean și F. Levit, în volumul Gh. Asachi, *Opere alese*, Chișinău, 1957, de unde, cu excepția nuvelei *Dragoș*, au fost reproduse în ediția Gh. Asachi, *Scrieri alese*, îngrijită de F. Levit, Chișinău, 1968.

O ediție mai nouă a nuvelei *Petru Rareș*, îngrijită de Emil Manu, a apărut la Editura militară, București, 1970.

p. 24 DRAGOȘ

A fost publicată întîi în *Almanah*, 1852, p. 14—49, cu subtitlul *Novelă. Dupre istorie și tradiție*. De aici a fost reprodusă în *Nuvele istorice*, p. 1—33.

A apărut și în versiune franceză, în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 51—81, cu titlul *Dragosch. Le rétablissement de la domination des Roumains dans la Dacie Transalpine (Moldavie), l'an 1352. Nouvelle historique d'après les traditions populaires.*

Cu privire la numele *Dragosch*, Asachi face în notă următorul comentariu: „*Dragosch* ou *Dracose*, nom de la dynastie qui a régné sur les Roumains jusqu'au milieu du seixième siècle. Il est réservé aux investigations des historiens de constater l'identité de cette dynastie avec celle de *Dracocès* qui régna dans la nouvelle Rome, sous le nom de Constantin XII." Dintre cele 18 note ale textului românesc, în versiunea franceză sînt traduse numai patru (9, 10, 11 și 15).

Figura legendară a domnitorului Dragoș, întemeietor de țară, a fost evocată prima dată de Asachi în sceneta alegorică intitulată *Dragoș, întăiul domn suveran a Moldovii*, reprezentată la 26 august 1834, cu prilejul urcării pe tron a domnitorului Mihail Sturza (vezi „Albina românească", 1834, p. 291—292). Textul acestei scenete s-a pierdut.

p. 54 ALESANDRU CEL BUN

A apărut întîi, cu versiune paralelă în limba franceză, în broșura intitulată *Descriere istorică a tablonului ce înfățoșază pe Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, cînd au priimit corona și hlamida de la ambasadorii împăratului Ioan Paleologul II, de aga Gh. Asachi, mădular a mai multor academii*, Iași, 1839, p. 1—11. În partea de sus a primei pagini se află imprimate două medalioane cu chipul împăratului Ioan Paleologul, avînd următoarea explicație: *Împăratul Ioan Paleologul II, dupre o veche zugrăvitură.* Drept motto, Asachi citează, în traducere, următoarele versuri din Horațiu, reproduse și în original, la începutul versiunii franceze a textului:

„Înainte de-Agamemnon mulți puternici fură-n lume,
Dar cu faptele mărite au perit păn s-a lor nume,
Ne-avînd cine să-i descrie.

Trîndăvia îngropată
De virtutea cea ascunsă nu e prea mult depărtată.
Orațius"

Textul publicat în 1839 și tabloul pe care îl însoțea au fost larg comentate de M. Kogălniceanu la rubrica *Critica*, în „Dacia literară“, 1840, p. 102—108. Atît Asachi cît și Fr. Hoffmann, pictorul care a executat litografia, răspund iritați, în „Albina românească“, 1840, p. 89—90, criticilor îndreptățite ale tînărului Kogălniceanu. La rîndul său, acesta le răspunde, în „Dacia literară“, 1840, p. 279—296, cu prilejul criticii noului tablou publicat de Asachi, *Dochia și Traian*, de asemenea litografiat de Fr. Hoffmann (vezi și nota la textul intitulat *Itineraru sau călăuzul la Pion*, în prezentul volum, iar în vol. I al ediției, p. 685—687, nota la poezia *Dochia și Traian).*

Textul românesc al descrierii tabloului cu Alexandru cel Bun a fost reprodus în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1841, p. 210—214, 217—220.

A fost republicat, cu titlul *Alexandru cel Bun, domnul Moldovii*, în *Almanah*, 1864, p. 1—11, iar de aici în *Nuvele istorice*, p. 34—44.

Versiunea franceză din broșura de la 1839 a fost reprodusă în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 82—99, cu titlul *Alexandre le Bon, prince de Moldavie.*

În broșură textul este precedat de următoarea frază: „Pentru a se încunoaște acest act însemnători în istoria Moldovei este neapărat de nevoie a-l lămuri cu o pe scurtă descriere a întîmplărilor și a împregiurărilor din care s-au urzit“.

p. 64 SVIDRIGHELO

A fost publicată mai întîi în *Almanah*, 1850, p. 33—53, cu subtitlul *Novelă din istoria patriei.* Este semnată *G. A.* De aici a fost reprodusă în *Nuvele istorice*, p. 45—56.

A apărut și în versiune franceză, în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 100—114, cu titlul *Svidrigello, prince Lithuanien en Moldavie.*

p. 75 ELENA MOLDOVEI

A fost publicată întîi în *Almanah*, 1851, p. 27—63, cu titlul *Elena de Moldavia. Din istoria patriei.* De aici a fost reprodusă în *Nuvele istorice*, p. 57—83.

A apărut și în versiune franceză, în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 161—195, cu titlul *Hélène de Moldavie*.

O schiță a primei părți a acestei nuvele a publicat Asachi, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 61, din 26 decembrie 1829, p. 244—246, sub titlul *Din istoria patriei*, și în nr. 4, din 23 ianuarie 1830, p. 15—16, sub titlul *Urmarea din istoria patriei la no. 61.* Textul acesta a fost reprodus în „Curierul rumânesc", 1830, p. 349—355, 371—378. Întrucît nu prezintă un interes literar sau documentar deosebit, nu am considerat necesar să-l reproducem aici.

p. 99 VALEA ALBĂ

A fost publicată întîi în *Almanah*, 1855, p. 93—137, cu subtitlul *Novelă din istoria Moldovei*. De aici a fost reprodusă în *Nuvele istorice*, p. 84—125.

A apărut și în traducere franceză, în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 115—154, cu titlul *Valea Alba (Vallée Blanche). Nouvelle historique*. Versurile de la sfîrșitul nuvelei sînt reproduse, în versiunea franceză, în „traduction littérale", urmate de textul românesc, scris cu litere latine și cu ortografie italiană. Într-o notă, Asachi face următoarea precizare : „Le roumain, écrit avec lettres latines, se prononce d'après l'orthographe italienne".

Versurile respective sînt reproduse și în studiul lui Edgar Quinet intitulat, în traducerea publicată de Asachi în *Almanah*, 1861, *Românii. A lor istorie* (vezi în acest volum prefața lui Asachi intitulată *Românii*), iar ca „eczemplu de scris cu litere latine" sînt reproduse, cu titlul *Valea Albă. Cîntec păstoresc*, la sfîrșitul articolului *Cîteva observații filologice*, publicat tot în *Almanah*, 1861, p. 143—154.

În *Almanah*, 1855, la sfîrșitul volumului, se află o litografie cu notele muzicale ale cîntecului *Valea Albă*. (În unele colecții ale *Almanahului* foaia respectivă lipsește.)

p. 137 BOGDAN VOIEVOD

A fost publicată întîi în *Almanah*, 1853, p. 40—70, cu subtitlul *Novelă istorică*, de unde a fost reprodusă în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1854, p. 27—28, 31—32, 37—40, 45—48, 51—52, 55—56. A fost republicată de autor în *Nuvele istorice*, p. 126—154.

A apărut și în traducere franceză, în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 202—233, cu titlul *Bogdan. Nouvelle.*

În „Gazeta de Moldavia“, nr. 30, din 18 aprilie 1855, p. 122, a apărut următoarea notiță, nesemnată, dar scrisă în mod evident de Asachi :

„18 aprilie. *Ziua aniversală a morței lui Bogdan voievod.* Bogdan voievod, fiul lui Ștefan cel Mare, cu voia tutulor locuitorilor s-au suit pe tronul Moldovei la 2 iulie 1504, au purtat cu fericire războl cu polonii, tatarii și românii-munteni. Puternic fiind în arme, dupre sfatul părintelui său au pus țara cu privilegiile ei sub garanția sultanului Selim I, nepotul lui Mohamet. Îndănuind multe mănăstiri pentru plinirea de binefaceri, au răposat la 18 aprilie 1517 în politia Hușii, după o domnie de 12 ani, 9 luni și 21 zile.“

p. 163 PETRU RAREȘ

Prima parte a acestei nuvele a apărut întîi în *Almanah*, 1854, p. 72—120, cu subtitlul *Novelă istorică*, de unde a fost reprodusă în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1854, p. 129—135, 137—140, 146—147, 169—172, 179, 183—188. Partea a doua, cu același titlu, a apărut în *Almanah*, 1857, p. 85—120, iar partea a treia, cu titlul *Petru Rareș și regina Isabela. Novelă istorică*, în *Almanah*, 1861, p. 99—118. La sfîrșitul părții a doua se află însemnarea : „Partea a III, vrînd D-zeu, la anu“, dar aceasta a putut fi terminată și publicată abia peste patru ani. În întregime, nuvela a fost republicată în *Nuvele istorice*, p. 155—240.

Părțile întîi și a doua au fost publicate și în traducere franceză, în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 234—314, cu titlul

Pièrre Rarèche. Nouvelle historique, iar la tabla de materii *Pièrre Rarèche. Premier règne.*

În „Gazeta de Moldavia", nr. 25, din 31 martie 1855, p. 97—98, sub titlul *Din istoria Moldovei,* Gh. Asachi publică un document de la Petru Rareș, prin care acesta dăruiește mănăstirii Bistrița moșia Mojeștii. Pe marginea acestui document el face următorul comentariu, care, împreună cu documentul respectiv, a fost reprodus și în „Foiletonul Zimbrului", 1855, p. 377. Reproducem textul din „Gazeta de Moldavia" :

„Amor propriu, adecă iubire de sine, este principiul îndemnător tutulor faptelor noastre. Ist sentiment, dirigeat de virtute, iar nu de egoism, aduce pe om a se face, chiar cu scăderea sa, folositor societății, și atunce acel sentiment ia caracter de amor de patrie, și cu cît mai multe esemple putem enumera de fapte patriote cu atîta mai glorioasă se face patria. Precum individual dorim a ne putea lăuda cu bunurile morale și materiale a familiei, de asemene și mai mult datori sîntem nu numai a considera, ce și a păstra și a onora suvenirul faptelor ce străbunii ne-au lăsat. Și astă îndatorire nu o putem plini decît prin cunoașterea istoriei patriei noastre, despre care, afară de anuscrisele publicate, nu avem o carte sistematică, afară de acele scrise de cîțiva străini, mai cu samă în interesul lor. Bătrînii noștri ni-au lăsat faptele lor depuse în mii de documente răspîndite ; deci de datoria literaților moderni este a le dizhuma (dizgropa) și a le da la lumină.

Istoria lui Petru Rareș, care am publicat în formă de novelă, nu am condus-o la capăt, din cauza unei deosebiri importante ce este între cele ce descrie anuscrisul și între ceea ce mărturisește un document autentic, carile nimicește epizodul istoriei cum că Petru Rareș, învins de sultanul Soliman, ar fi fugit în Transilvania, ce chiar atunce era sub domnia turcească, și ist fapt documentul îl întărește prin dania moșiii Mojeștii, ce Petru Rareș, întru mulțămirea mîntuirei sale, au prosforat-o monast. Bistrița. Până ni va fi iertat a da capăt la acea novelă, împărtășim cetitorilor hrisovul următor, a căruia original se află în arhivile monastirei Sîntul Sava." Urmează textul hrisovului respectiv.

Un alt fapt interesant privitor la Petru Rareș relatează Asachi, fără semnătură, în *Almanah,* 1866, p. 107—108, sub titlul *Din domnia I-a a lui Petru 6 Rareș,* text însoțit de litografia intitulată *Ambasadorul lui Ferdinand, imperatorul Germaniii, prezentează lui Petru Rareș a sale creditive.* Iată textul respectiv:

„Păstrarea cea misterioasă a fiului lui Ștefan cel Mare, în curs îndelungat de ani, a sa descoperire în un moment atît de critic pentru țară și atîtea însușimi estraordinare în un june plin de înțelepciune, de energie și de aprozie, de care în a sa poziție îngiosită a dat atîtea probe, s-a judecat chiar o minune dumnezeiască în favorul moldovenilor, carii s-a electrizat de un nou curagiu și priveau cu încredere în viitorul soartei lor. Dar, despre altă parte, acest neașteptat eveniment au paralizat planurile inimicilor, mai ales că apucările cele energice a lui Petru i însuflau respect și reținere.

Petru, deși crescut între pascari, cercetînd în giur cu agerime pe vecinii țărei au înțeles că puterea imperiului Ungariei s-a înfrînt prin războiul de la Mohaci, după care turcii a împresurat țara aceea. El cu plăcere a văzut cum Transilvania era împărțită între două partizi, a regelui Ioan Zapoila și a imperatorului Ferdinand, pretendent a coronei Ungariei sub titlu de rege, și că unul și altul se nevoiau prin arme a-și însuși domnia preste țara aceea. Acel întâi pas a lui a fost a închia, în 13 dechemv. 1527, cu Polonia un tratat ofensiv și defensiv asupra tatarilor, carii prin acest act se văzură constrînși a păzi pacea în astă parte și a se retrage în Bugeacurile lor. Tratațiile secrete care Petru a început cu regele Ioan Zapoila a îndemnat pe imperatorul Ferdinand a preveni o asemene aleanță și a trimete către Petru o formală ambasadă în persoana lui Gheorghie Raichsdorfer. Acest ambasador, carile cu solenitate se priimi la Suceava, în curtea princiară, de către Petru, încungiurat de boierii țărei, a prezentat creditivele imperatorului și a tratat despre oarecare condiții, a cărora cuprindere însă nu s-a părut lui Petru favorabile țărei, drept care le-a amînat a se urma tratație la Pesta, unde Ferdinand deschisese o dietă națională; dar nici aice, nici la Praga, unde în iunie, la 1528, a mers ambasadorii Moldovei, nu s-a putut încheie un asemene tratat, ce iar s-a amînat la o altă încungiurare. Spre a face cunoscut ambelor părți a sa poziție și puterea armelor sale, pretestînd un insult ce secuii ar fi făcut Moldovei, Petru a intrat în Transilvania pe la Sepsi, Chezda, Orbai, Cicu și Ghierghie, în luna fevruarie 1528, pedepsind pe acei munteni și răspîndind spaimă împregiur; după aceea pe la Bistriță s-a înturnat la Suceava încarcat cu multă pradă, din care a zidit o mănăstire.

Stampa, compusă de un artist diletante militar din Iași, înfățoșază audiența solenelă în care ambasadorul imperatorului Germaniii prezentează lui Petru a sale dresuri creditive. Vezi ilustrația."

p. 239 MAZEPA ÎN MOLDOVA

A fost publicată prima dată în *Almanah*, 1859, p. 90—120, cu subtitlul *Novelă istorică*, de unde a fost reprodusă în *Nuvele istorice*, p. 241—262.

p. 259 RUXANDA DOAMNA

A fost publicată întîi în „Spicuitorul moldoromân", partea I, ianuarie-februarie 1841, p. 52—80, cu subtitlul *Novelă scoasă din anoscrisele patriei*. O versiune în limba germană a acestei nuvele a apărut la Brașov, în „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde", VI, 1842, p. 23—26, 33—36, 40—43, cu titlul *Roxandra. Historische Novelle von G. Asaky ins Deutsche übertragen von -i.* G. Bogdan-Duică, în *Ioan Barac*, București, 1933, p. 25—26, crede că traducerea a fost făcută probabil de I. F. Neigebauer, consulul prusian din Iași, care a mai colaborat la respectiva revistă brașoveană. Vezi și Mircea Popa, *Gh. Asachi și Mihail Kogălniceanu într-o revistă germană între 1841 și 1847*, în „Revista de istorie și teorie literară", XXV, 1976, p. 403—405.

A fost republicată în *Nuvele istorice*, p. 262—286.

p. 281 MIHAI VITEAZUL

A apărut în *Almanah*, 1856, p. 76—95. Gazeta ieșeană „Zimbru", în nr. 22, din 31 ianuarie 1856, p. 3, anunță în termeni elogioși apariția acestei nuvele, prin următoarea notiță:

„În *Calendarul pentru români*, publicat la Institutul Albinei pe anul acesta (1856), se cuprinde o novelă istorică intitulată *Mihai V. Viteazul* și care iese cu numele d-lui Gheorghi Asachi. Foaia ebdomadară a *Zimbrului* [...] va da o analiză ezactă de însemnata novelă a d-lui Asachi [...] D. Asachi pentru întăiași dată au cules din grădina istorică a Țărei Româneşti o floare națională ; această norocită idee, esecutată în privirea artistică după maniera obicinuită a autorului tabloanelor din istoria Moldovei, este în privirea literară o producere de piesă bună, fiind întru adevăr pentru d. Asachi un succes maestru, ca să întrebuințăm însuși o espresie a d-sale."

Partea a doua a nuvelei nu a mai fost scrisă.

Versiunea franceză a nuvelei, care urma să apară în *Nouvelles historiques*, partea a II-a, anunțată în „Patria", supliment la nr. 58, din 22 iunie 1859, p. 50, nu a mai apărut.

Figura lui Mihai Viteazul l-a preocupat pe Asachi din tinerețe. În articolul intitulat *Despre literatură*, publicat în 1829 (vezi textul în prezentul volum), el afirmă că pînă la acea dată scrisese tragedia *Mihail, domnul și iroul românilor*, pe care a pierdut-o, împreună cu alte lucrări literare și științifice, într-un incendiu, la 1827. Tragedia respectivă a fost scrisă desigur în timpul petrecerii sale la Viena, ca agent diplomatic al Moldovei, căci atunci se interesa și de portretul lui Mihai Viteazul, pe care voia să-l litografieze, după cum rezultă din scrisoarea trimisă bancherului Constantin Popp din Sibiu, la 1 iulie 1823 (vezi textul acestei scrisori în volumul de față).

p. 300 ZIUA DIN URMĂ A MUNICIPIULUI IAȘENILOR (IASSIORUM)

A fost publicată în *Almanah*, 1858, p. 91—118.

A apărut și în versiune franceză, în *Nouvelles historiques*, partea a II-a, p. 1—36.

Ideea lui Gh. Asachi privitoare la originea latină a numelui orașului Iași trebuie pusă în legătură cu rezultatele cercetărilor arheologice ale lui Gh. Săulescu la cetatea Ghertina (Caput Bovis) din sudul Moldovei. De fapt mai multe opinii arheologice și lingvistice latiniste sînt comune celor doi învățați, fiind uneori greu de spus care pe care l-a influențat. În articolul *Archéologie,* din „Spicuitorul moldoromân“, 1841, partea I, ianuarie-februarie, p. 44—51, prezentînd rezultatele săpăturilor făcute de Gh. Săulescu la Ghertina, în anii 1836 și 1837, Gh. Asachi găsește în ele o mărturie că „Iașii trage numirea de la legheonul roman *Iassiensis XIX,* așezat în *Municipium Iassiorum,* ce era o tărie zidită în Iași, pe localul curței vechi“. Cu acest prilej el comentează și textul latinesc aflat pe o coloană descoperită lîngă Abrud, în care găsește de asemenea o dovadă în sprijinul opiniei sale. Într-un alt articol publicat în „Spicuitorul moldoromân“, 1841, partea a III-a, iulie-septembrie, p. 60—67, intitulat tot *Archéologie,* Asachi vorbește despre descoperirile arheologice din 1812 de la Conțești, lîngă Prut, și despre tezaurul descoperit în 1838 la Pietroasa, lîngă Buzău. Ambele articole din „Spicuitorul moldoromân“ au fost reproduse în *Nouvelles historiques,* partea I, primul cu titlul *Archéologie,* p. 23—28, al doilea cu titlul *Découverte d'objets antiques en Valaquie,* p. 28—34.

Asupra inscripției de la Abrud se va opri Asachi mai pe larg în articolul *Arheologie,* publicat întîi în „Gazeta de Moldavia“, nr. 39, din 17 mai 1851, p. 159—160, cu versiune paralelă în limba franceză, de unde textul românesc a fost reprodus, cu același titlu, în *Almanah,* 1853, p. 76—77. La sfîrșitul articolului, Asachi propune : „Fiind deci astă colonă un autentic monument, rămas de la locuitorii antici a Iașilor, cu drept este a-l onora și a-i conserva simbolul, adoptînd-o drept stemă a capitaliei și, prin urmare, ca sigil a municipalităței sale“. Acest articol a fost reprodus de Alexandru Asachi, fiul autorului, în *Almanah,* 1874, p. 62—63.

Cîntul legionarilor iassieni la părăsirea Daciei a fost reprodus de At. M. Marienescu, căruia Asachi îi trimisese almanahul pe 1858 (vezi nota la textul intitulat *Cînturi populare,* în volumul de față), în culegerea sa, *Poezia poporală. Colinde,* Pesta, 1859, p. 157, cu titlul *Legionarii iasieni.* În nota de la p. 164 privitoare la acest text Marienescu face următoarea observație : „Această colindă e din Moldavia, arătată de d. Gh. Asachi. Eu o aduc aici pentru diferinția formei în vers. Toate cîntecele popurale au cadinția după olaltă, adecă versul întăi cu al doile ; aceasta însă are cadinția în versul întîi și al treile, pentru ce — privind și la stil — deneg a fi compusă de popor, ci de alt autor inteligente.“

p. 329 REDIUL MOLDOVENESC ÎN AUSTRIA, APROAPE DE VIENA

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, 1830, nr. 35, din 26 septembrie, p. 140, şi nr. 37, din 3 octombrie, p. 147—148. La data cînd se publica acest articol, Asachi era plecat în călătoria la Petersburg.

Numele de loc *Moldauer Hölzer* (?), pe care Asachi îl traduce prin „rediul moldovenesc“, interpretîndu-l drept o urmă toponimică a scurtei staţionări a unei unităţi militare moldovene în preajma Vienei, are desigur o altă explicaţie etimologică. *Moldauer* trebuie, probabil, pus în legătură cu germ. *Mold* „pămînt“ sau *Mulde* „vîlcea; depresiune, albie“. Toponimicul respectiv ar putea să însemne mai curînd „păduricea de pe vîlcea“, sau ceva asemănător, fără să aibă deci nici o legătură cu prezenţa ostaşilor moldoveni la asediul Vienei, care dealtfel erau încorporaţi armatelor turceşti asediatoare.

O nouă referinţă la acest nume de loc face Asachi la sfîrşitul reportajului intitulat *Dunărea*, publicat în „Gazeta de Moldavia“ din 1855 (vezi şi acest text în prezentul volum).

Acelaşi episod este relatat şi în articolul intitulat *Rediul moldovenilor la Viena (Das moldauer Wäldchen)*, publicat, tot fără semnătură, în *Almanah*, 1868, p. 106—107. Paternitatea lui Asachi asupra acestui articol este dovedită de prezenţa, în ultimul alineat, a frazei: „În acest rediu, pre carele în cursul petrecerei mele la Viena ca agent diplomatic a Moldovei [...]“.

p. 333 ESTRACT DIN JURNALUL UNUI CĂLĂTORI MOLDOVEAN

A fost publicat, fără semnătură, în mai multe numere din „Albina românească“, 1830: nr. 61, din 10 august, p. 263—264, nr. 62, din 14 august, p. 268 şi, supliment, 269, nr. 74, din 26 septembrie, p. 317—318 şi, supliment, 319—320, nr. 78, din 9 octombrie, p. 335—336 şi, supliment, 337—338, nr. 80, din 16 octombrie, p. 345—346 şi, supliment, 347—348, nr. 82, din 23 octombrie, p. 356 şi, supliment, 357—358, nr. 86, din 6 noiembrie, supliment, p. 371—372, nr. 88, din 13 noiembrie, p. 383—384 şi, supliment, 385—386, nr. 91, din 23 noiembrie, p. 398 şi, supliment, 399—400, nr. 92, din 27 noiembrie, p. 402—404, nr. 94, din 4 decembrie, supliment, p. 413—414.

A fost reprodus în „Curierul rumânesc“, 1830, p. 242—244, 247—248, 251—252, 255—256, 259—260, 264, 276, 288, 292, 295, 299—300, 303—304, 311—312, 315—316, fără ultimul fragment.

Primul studiu amănunțit asupra acestui jurnal de călătorie a fost făcut de Iosif Pervain, sub titlul *Extract din jurnalul unui călătoriu moldovean,* în „Steaua“, VIII, 1957, nr. 10, p. 104—112.

A fost reeditat parțial de către George Ivașcu, în *Reflector peste timp. Din istoria reportajului românesc,* București, 1964, p. 8—48 ; în studiul introductiv al antologiei, p. XXXVII—XXXIX, G. Ivașcu discută în termeni laudativi activitatea de reporter a lui Asachi.

Călătoria lui Asachi la Petersburg a durat de la 15 mai pînă la 21 decembrie 1830. Despre „al nostru Evstate“ pomenește Asachi și în articolul *Zugrăvia în Moldova* (vezi acest text în prezentul volum).

p. 376 [EXTRACT DIN CĂLĂTORIA UNUI MOLDOVAN LA ROMA]

A fost publicat, fără semnătură, sub titlul *Arhiologhie,* în „Albina românească“, nr. 5, din 17 ianuarie 1837, p. 23—26.

După cît se pare, tot lui Gh. Asachi îi aparține și un alt articol în care este descrisă Coloana lui Traian, publicat, fără semnătură, în *Almanah,* 1860, p. 101—104, cu titlul *Colona Traiană la Roma.* Acest text este însoțit de o litografie care „înfățoșază colona cu piața ei și resturile acelor coloane, desemnate dupre natură la fața locului de *maiorul Alexandru Asachi*“ (p. 104).

p. 383 BISERICA CATEDRALĂ A SFÎNTULUI PETRU LA ROMA

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, supliment la nr. 64, din 15 august 1837, p. 271 bis — 274 bis.

A apărut în broşura intitulată *Dochia şi Traian dupre zicerile populare a românilor, cu itinerarul muntelui Pionul*, Iaşi, 1840, p. 6—16, paralel cu versiunea în limba franceză. Vezi şi nota la balada *Dochia şi Traian*, în vol. I al prezentei ediţii, p. 685—687.

Textul românesc a fost reprodus, alături de celelalte texte din broşura respectivă, în „Icoana lumei“, 1840, p. 53—54, 63—64, şi 1841, p. 9—12, 18—19, şi în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“, 1841, p. 155—159, 161—165. În „Dacia literară“, 1840, p. 279—296, M. Kogălniceanu face o elogioasă prezentare a textului descrierii, dar critică execuţia tabloului (vezi şi nota la nuvela *Alesandru cel Bun*, în prezentul volum). Întregul conţinut al broşurii a apărut şi în versiune germană, fără menţiunea traducătorului, în revista braşoveană „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde“, V, 1841, p. 81—83, 301—304. Vezi G. Bogdan-Duică, *Ioan Barac*, Bucureşti, 1933, p. 25—26, şi Mircea Popa, *Gh. Asachi şi M. Kogălniceanu într-o revistă germană între 1841 şi 1847*, în „Revista de istorie şi teorie literară“, XXV, 1976, p. 403—405.

Versiunea franceză din broşura de la 1840 a fost reprodusă în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 40—50.

Textul publicat de Asachi în 1840 sub titlul *Itineraru sau călăuzul la Pion* reprezintă o sinteză, un extras din jurnalul călătoriei făcute de el la Ceahlău, în vara anului 1838, întovărăşit de fiul său Alexandru şi de doi buni prieteni. Acest jurnal, rămas în manuscris, a fost publicat de Alexandru Asachi, în *Almanah*, 1871, p. 22—43, cu titlul *Călătoria la Pion, de Gh. Asachi. La 1838*, precedat de următoarea notă: „Găsind manuscriptele iubitului meu defunct părinte cu desemnele lucrate de d-lui de pe natură în călătoria ce au fost făcut la anul 1838, august in 16, în compania onora. d-lor doctor Alexandru Teodori, Petru Cîmpeanu şi subscrisul, fiul defunctului, mă folosesc cu recunoştinţă de orice ocaziune spre a ilustra memoria venerabilului, publicînd această călătorie, interesantă atît în privirea istoriei naţionale cît şi a suvenirilor de amiciţie.“

Deoarece textul rămas în manuscris şi publicat de Alexandru Asachi în 1871 cuprinde unele pasaje în plus faţă de textul publicat de Gh. Asachi în 1840 sub titlul *Itineraru sau că-*

lăuzul la Pion, reproducem aici cîteva fragmente care întregesc informația referitoare la călătoria respectivă și descopăr în Asachi un tip de călător erudit și plin de voioșie livrescă, în genul aceleia a lui Calistrat Hogaș. Două pasaje mai întinse din manuscrisul publicat de Al. Asachi în 1871 fuseseră încorporate de Gh. Asachi în textele *Pionul sau Ceahlăul* și *Descrierea cadrului întăi din istoria Moldovii*, versiunea din 1841, pe care le reproducem în prezentul volum (vezi și notele privitoare la aceste texte).

Jurnalul lui Asachi, intitulat *Zilnicari a călătoriei*, începe astfel :

„Marți, în 16 august 1838, am plecat de acasă la 10 oare jumatate demineață, în compania d-lui doctor Petru Cîmpeanu și a fiului meu Aleco. La Strungă am gustat apă, ce era rece și foarte limpide, cu îndestul miros și gust de pucioasă. La 9 oare sara am sosit la Roman, în gazdă la stimabilul d. doctor Alexandru Teodori, ce ne-au făcut o prietinească primire. În acest tîrg am vizitat biserica Precistei, care de mai înainte era struncinată. S-au prefăcut acum de sfinția sa egumenul Macarie, după ce la 1835 au fost dărîmată pănă la jumătate ; acuma este spațioasă și luminoasă.

Această biserică mai întăi, după cum zice o piatră veche, s-au zidit de doamna Ruxandra, maica lui Bogdan voievod, la 1569, care au și înzestrat-o. A doua oară s-au zidit această biserică de Ioanichie, episcopul de Roman, cu ajutorul domnului Constantin Racoviță, la 1753 ; s-au afiorisit mitoc a Sîntului Spiridon. A treia oară a zidit-o egumenul Putneanu, la 1787. Aicea alăture să ține spitalul cu 20 crivate ; acuma însă numărul s-a sporit pănă la 40, pentru care s-au cumpărat casele.

Vineri, în 19 august. Stimabilul d. doctor Teodori voind a ne acompania în pelegrinajul nostru la muntele Pion, am pornit cu toții. Și trecînd Moldova pe un pod stătători la vest de Roman, drumul merge prin șesul mănos și apoi pe înălțimea vechilor rîpe, de unde se descopere tot șesul acestui rîu. Trecînd prin Dulcești, a d-lui Gheorghie Sturza, Bozienii d-lui Lupo Balș și la poșta Socii, a d-lui aga Aleco Cantacuzino, unde s-au schimbat caii, am sosit în tîrgul Piatra (Petro-Dava)."

În continuare este descrisă, în același mod, cu multe informații istorice extrase din pisanii și pomelnice, călătoria la mănăstirile Bistrița și Agapia, la Cetatea Neamțului, căreia îi face un adevărat studiu arheologic, și la mănăstirea Hangu :

„De la Tîrgul Neamţ am plecat pe curmezişul părăilor Neamţ şi Nemţişor, trecînd pe la satile Carpăn, Piperig, pe părăul de acest nume, a cărie obîrşie este subt muntele Halăuca, şi apoi la cotunul Pluton. Acest rîurel numit Pluton curge pe pături de table de pietre negre ; anticii i-au dat denumirea de Pluton (zeul infernului). Posesorul acestei moşii este d. Dimitrie Stan. După un scurt repaus la d-sa, am făcut suirea măreţului munte Petro Vodă, care despărţeşte valea Pipirigului de valea Hangului şi [este] acoperit de codruri de brazi seculari. Eram călări pe caii plăieşilor, iar braşovanca dusă de 4 boi ne urmărea. Nimică mai grandios şi încîntători decît drumul pitoresc acestui interesant munte, de unde la fiecare pas se discopere spre apus panorama cea mai pitorescă, se disfăşură lanţul munţilor de peste Bistriţă, cu Piatra Teiului, dominat de giganticul muntele Pionul. În astă poiană plăieşii aprinseră un foc pe lîngă carele am făcut un dejun frugal, subt umbra colosalilor brazi acoperiţi cu vălurile lor seculare. Aceste văluri, ca o dantelă de color buraticiu, este un fel de muşchi provenit din vechimea şi bătrîneţa arburilor ; prin a lor forme ghirlandate aduce oarecare doliu în codrurile acestor locuri solitare.

Pe lîngă frumuseţa naturei, mulţămirea ne-au fost îndoită la a noastră coborîre spre Gura Largului prin întîmpinarea sfinţiei sale părintele Gavrilaş, egumenul monastirei Hangul, care, călare în fruntea unei cete de plăieşi, ne salută şi ne întovărăşi ca un călăuz practic acestor grele locuri. Sara ajunserăm la Gura Largului, unde părintele Gavrilaş, descălicînd dimpreună cu plăieşii săi, prin întunecime au condus braşovanca ţiind-o însuşi cu a sa mînă prin vadul rîului Bistriţa, avînd apa pănă la brîu. Asta dovedeşte experienţa bunului călugăr şi a cunoştinţei locurilor, întemeiete de sentimentul îndatorirei. Însă noi prin întuneric urmam malul rîului Bistriţa şi, trecîndu-l pe podul Hangului, Pronia ni-au condus sănătoşi, la 10 jumatate oare sara, în monastirea Hangu, unde agiunsăse mai nainte părintele egumenul, şi pentru înlesnirea sosirei noastre au pus de au dat foc la mai mulţi brazi, spre a lumina intrarea noastră.“

La mănăstirea Hangu se fac pregătirile necesare pentru ascensiunea muntelui :

„După o noapte petrecută în sînul liniştei clostrale, toaca de palten durată a călugărului smerit în jurul bisericei ne trezi cu aurora ce lumina vîrfurile stîncilor Pionului. Fiindcă decisesem a face asenţiunea Muntelui, părintele egumenul orîndui toate pentru înlesnirea noastră. Plăieşii, cu caii lor încărcaţi cu aşternuturi şi provizie, fură pregătiţi pentru un îndemînat voiaj, încît la 7 jumătate oare pornirăm în modul următori : înainte mergătorul, în capul caravanei, era un bătrîn călugăr numit Dormidon, călăuz practic, exploratorul tuturor poticilor munţilor şi filozof, care, sprijinit într-un toiag, ducea pe lîngă merinde în desagi şi un şip de rachiu anison, menit, după uzurile monastirei, să servească la osteniţii călători ca un fel de elixir împuternicitori. În urma sa vinea un plăieş, apoi călări precedam pe d. doctor Teodori, d. Cîmpeanu şi fiul meu Aleco. Marşa se închide cu părintele egumenul Gavril şi plăieşii cu proviziile."

Către sfîrşitul relatării călătoriei, între alineatul care se termină cu cuvintele „... spre răsăritul muntelui Pionul" şi alineatul care începe cu „În acest schit, durat de lemn...", în manuscris se afla menţionat următorul episod hazliu :

„Din mijlocul frumuseţelor naturei care ne încungiurase nu am putut fi indiferent de hărnicia ciceronului nostru octogenari Dormidon, care, pe lîngă istorisirea tradiţiilor locurilor, ne făcea nişte manevre ce deşteptau curiozitatea noastră. Se depărtă uneori prea mult, încît nu se mai vedé. Voind a mă asigura în persoană de astă mistificaţie, îl descoperii bînd rachiu anison din şip şi-l înlocuia cu apă de la izvor. Întrebîndu-l pentru ce a împlinit asemenea escamotaş, el cu un aer solemnel îmi răspunsă că rachiul ce are să între în schitul Ceribuc trebuie botezat cu apă limpede de munte. Astă idee m-a făcut a compune un mic cîntec numit *Ciribuchiana,* care cu d. doctor Teodori îl cîntam în hor la intrarea noastră în schit.

CIRIBUCHIANA

Cu sahastrul Dormidon
Suii domnii la Pion.
Dau de piatră, de butuc,
Prin haţaş la Ciribuc.
Pintre stînci şi prin părîie,
Merg încet la săhăstrie.
De căldură se usuc, } *Bis*
Păn-agiung la Ceribuc. }

Cu egumenul în frunte,
Cîntînd, urcă toți la munte,
Și înainte Dormidon
Duce-un șip cu anison.
La fîntîni tot poposează
Ș-anisonul tot botează.
C-a-ntra-n schit nu e iertat } *Bis*
Celui ce nu-i botezat.

Cu cîntări de armonie,
Agiungînd la săhăstrie,
Mulțămesc Celui de Sus
C-aici teferi ne-au adus.
Dup-aceea sub un brad
D-ostineală-n iarbă cad,
Și cu vin și anison } *Bis*
Închin cupe la Pion.

În manuscris descrierea călătoriei se termina cu fraza:

„Multe interesante lucruri mai sînt de văzut pe acest gigantic munte, însă timpul neiertîndu-ne de a le vizita mai departe și fiind chemați la Iași pentru afaceri de serviciu, ne-am despărțit cu părere de rău de aceste locuri încîntătoare, sperînd a le revedea în alt an și a continua descrierea".

Petru Cîmpeanu era în acea perioadă tînăr profesor de filozofie la Academia Mihăileană din Iași. După cîțiva ani va deveni un asiduu colaborator la „Albina românească".

Doctorul Alexandru Teodori, fiul preotului Ioan Teodorovici, paroh în Pesta și revizor al cărților românești la tipografia din Buda, era un vechi prieten al lui Asachi. Se cunoscuseră la Viena, iar Asachi i-a înlesnit stabilirea ca medic în Moldova (vezi în prezentul volum textele intitulate [*Scrisoare către mitropolitul Veniamin Costache, din 18/30 august 1826*] și [*Scrisoare către vornicul Mihail Sturza, din 18/30 august 1826*].

p. 400 BĂNUȚUL LUI ȘTEFAN VOIEVOD

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 100, din 20 decembrie 1845, p. 397—400.

Textul din Cantemir pe care nu l-am transcris în nota 1 a fost prelucrat de Asachi în articolul intitulat *Din istoria Moldovei,* apărut în „Albina românească", nr. 6, din 16 iunie 1829, p. 23—24, și în *Descrierea cadrului întăi din istoria Moldovii,* publicată în 1833 (vezi în prezentul volum textul acestei descrieri și nota respectivă).

p. 404 DUNĂREA

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", 1855, nr. 55, din 14 iulie, p. 217—219, nr. 59, din 28 iulie, p. 233—235, nr. 60, din 1 august, p. 237—239, și nr. 61, din 4 august, p. 241—243.

Atît conținutul reportajului cît mai ales particularitățile lingvistice ale textului arată că autorul lui necunoscut este Gh. Asachi. „Gazeta de Moldavia", nr. 43, din 2 iunie 1855, la rubrica *Novitale din năuntru,* anunța că „D. postelnicul *Gheorghie Asachi,* căpătînd congedie de trei luni spre a merge în străinătate pentru rezon sanitar, în curînd va purcede" (p. 167). Autorul reportajului afirmă că la 3 iunie a sosit la Galați, iar la 5 iunie s-a îmbarcat pe un vapor austriac, cu destinația Viena. O dovadă că acest jurnal de călătorie aparține lui Asachi sînt și versurile citate în comentariul privitor la portul Galați și la monopolul turco-fanariot asupra comerțului Moldovei, pînă la pacea de la Adrianopole. Ele reprezintă un fragment din aria bătrînului Gălian, personajul principal al scenetei *Piatra Teiului,* compusă de Gh. Asachi în 1835 și publicată în volumul său de poezii din 1836. Același personaj Galian, cîntînd aceeași arie, este reluat de Asachi în idila *Înturnarea plăieșului din Anglia,* publicată în *Almanah,* 1851 (vezi vol. I al prezentei ediții, p. 504, 550, 770, 773—774).

Ținta călătoriei lui Gh. Asachi erau băile termale de la Karlsbad (astăzi Karlovy Vary), pe care le descrie în reportajul următor, *O vizită după cincizeci ani,* apărut tot în „Gazeta de Moldavia", nr. 63, 64 și 65, din august 1855. La sfîrșitul acestui al doilea reportaj Asachi publică, sub semnătură, poezia omagială intitulată *La termele de Karlsbad* (vezi vol. I al ediției, p. 233, 701—702). În textul descrierii stațiunii Karlsbad aflăm următoarea frază, din care rezultă că și reportajul intitulat *Dunărea* este tot al lui Asachi : „În mezul acestor metamorfoze a lumei, agiuns fiind eu de o suferință a sănătăței, dupre ordinul medical mă îndrumai cu o așa repegiune încît, petrecînd o distanție de 400 mile, n-am putut observa alta decît invenția cea minunată a vaporului transportuitor, carile ca prin farmec m-au depus lîngă o altă minune a naturei, adecă la termele cele renumite de Karlsbad“.

Deși aparține în mod evident lui Gh. Asachi, acest reportaj a rămas pînă acum necunoscut bibliografiei asachiene, datorită mai ales faptului că Eugen Lovinescu, în cunoscuta sa monografie asupra vieții și activității cărturarului moldovean, nu l-a menționat între foiletoanele din „Gazeta de Moldavia“ pe care le atribuie lui Asachi (vezi Lovinescu, *Asachi,* p. 183). Fiind nesemnat, nici alți istorici literari și cercetători ai publicisticii lui Asachi nu i-au putut stabili paternitatea.

O știre publicată în „Gazeta de Moldavia“, nr. 88, din 10 noiembrie 1855, p. 353, anunță că „D-lui postelnicul Gheorghie Asachi au sosit în capitalie ieri, după o călătorie ce făcuse în țări străine, pentru a sa sănătate“. Așadar, atît reportajul *Dunărea* cît și cel următor, intitulat *O vizită după cincizeci ani,* apărute în perioada 14 iulie — 18 august 1855, sînt corespondențe trimise de Asachi gazetei sale din Iași, ca și cele trimise în 1830, în timpul călătoriei sale la Petersburg.

În 1861 Asachi a făcut o nouă călătorie la Karlsbad, după care, în *Almanah,* 1862, p. 9—28, a publicat un extras dintr-o disertație a doctorului „Rodolphe Manul“, medicul stațiunii. Într-o scurtă introducere, în care recomandă stațiunea, Asachi face și următoarea recomandare a călătoriei pe Dunăre : „Modul mai lesnicios a călătoriei la Karlsbad, pentru românii din ambele Principate, este Dunărea, fiindcă pătimașul nu cearcă struncinarea drumului și neîndămînarea nutrirei. Prin ist mijloc și prin drumul de fer se agiunge în 4—5 zile la Viena sau la Brin ; de aice de-a dreptul la Praga, pe drum de fer, iar de acolo asăminte la Șvarțenberg, și apoi într-o zi cu trăsură la Karlsbad.“

Vezi și N. A. Ursu, *Un journal de voyage inconnu, appartenant à Gh. Asachi,* în „Cahiers roumains d'études littéraires“, nr. 4/1980, p. 149—151.

p. 421 O VIZITĂ DUPĂ CINCIZECI ANI

A apărut în „Gazeta de Moldavia," 1855, nr. 63, din 11 august, p. 249—250, nr. 64, din 15 august, p. 253—254, și nr. 65, din 18 august, p. 257—259. Are paralel versiunea în limba franceză. Vezi nota precedentă, la reportajul *Dunărea,* precum și nota la poezia *La termele de Karlsbad,* în vol. I al prezentei ediții, p. 701—703.

În perioada călătoriei sale în Europa din vara anului 1855, Gh. Asachi a fost și la Bruxelles, în vizită la fiica sa Ermiona, căsătorită cu Edgar Quinet. Gazeta „Zimbrul", 1855, p. 858, îi anunță prezența la Bruxelles, iar în ms. *4401* de la Biblioteca Academiei R. S. România, f. 232^{r}, se află un mic chip al său, cu nota: „Gheorghi Asachi, dupre un barelief făcut la Bruxella la 1855. Născut 1788".

p. 426 PRINȚUL DE ARACAN, AUREG-ȚEIB DE INDIA, ÎN IAȘI

A apărut, fără semnătură, în *Almanah,* 1861, p. 119—132. Fraza: „Ista fu unul din motivele care mă îndemnă a părăsi studiile archeologice din Roma și a mă îndruma în românie" constituie, între altele, un indiciu că textul aparține lui Gh. Asachi. Vezi și nota lui Dumitru Negoescu, *O povestire curioasă în „Almanahul de învățătură și petrecere" din anul 1861,* în „Revista de istorie și teorie literară", XX, 1971, p. 679—680.

p. 435 FRAGMENT DIN MEMORIILE CĂLĂTORIEI UNUI ROMÂN DIN 1808

A fost publicat, fără semnătură, în *Adaos literar pentru dd. abonați la „Monitorul oficial a Moldovei"*, aprilie, Iași, 1861, p. 13—28.

p. 443 MUZA UNUI MOLDOROMÂN

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1869, p. 14, drept comentariu privitor la portretul intitulat *Muza unui moldoromân, după un portret original de dînsa lucrat*, litografie executată de *A.A.* [= Alexandru Asachi].

Portretul respectiv al Biancăi Milesi, executat de Alexandru Asachi, după cum indică și inițialele *A.A.*, cu care este semnat în partea stîngă, jos (vezi fotocopia lui, în prezentul volum), bineînțeles, după o schiță din memorie a lui Gh. Asachi, este considerat drept autoportret al Biancăi Milesi. Cel dintîi care l-a considerat astfel a fost C. I. Istrati, în studiul intitulat *Din trecutul nostru. O sută de ani de cînd Asachi s-a dus la Roma. O iubire adevărată și neprihănită. Amorul care naște din virtute și este nemuritor*, București, 1909, extras din revista „Literatura și arta română“, p. 48. Contactul avut apoi de C. I. Istrati, prin intermediul fiicei sale, soția doctorului C. Levaditi, și prin corespondență personală, cu Benito Mojon, fiul Biancăi Milesi, l-a convins că se înșelase în privința „autoportretului“ Biancăi (vezi G. Asachi, *Leucaida*, traducere, ediție, prefață și studiu de George Sorescu, București, 1974, p. 123, 124, 127—130). B. Mojon dăruiește lui C. I. Istrati o reproducere fotografică după un adevărat autoportret al Biancăi Milesi, de prin 1823 sau 1824. Descoperindu-l în arhiva rămasă de la C. I. Istrati, George Sorescu îl publică în lucrarea citată (de aici l-am reprodus și noi în prezentul volum). În mod surprinzător însă, publicînd pe aceeași foaie și portretul Biancăi Milesi din *Almanah*, 1869, George Sorescu îl consideră și pe acesta tot *autoportret*.

Lucrarea citată a lui George Sorescu este o contribuție importantă privitoare la viața și activitatea Biancăi Milesi, bazată pe unele documente inedite, provenite de la fiul ei, Benito Mojon, aflate în arhivele românești.

p. 445 DESCRIEREA CADRULUI ÎNTÂI DIN ISTORIA MOLDOVII

A fost publicată întîi, paralel cu versiunea în limba franceză, în broșura cu același titlu apărută la Iași, în 1833. Împreună cu *Descrierea cadrului al doile din istoria Moldovii*, a fost difuzată în broșura intitulată *Descriere a douî cadre din istoria Moldovei*, Iași, 1833 (de fapt 1834). Prima parte a textului a fost reprodusă în „Curierul românesc“, 1833, p. 126—127.

Evenimentul prezentat în tabloul respectiv și relatat în această descriere, după datele aflate în capitolul intitulat *Domnia lui Ilderim Baiazet*, din *Istoria imperiului otoman* a lui Dimitrie Cantemir, a fost povestit de Asachi mai întîi în articolul intitulat *Din istoria Moldoviei*, publicat, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 6, din 16 iunie 1829, p. 23—24. Unele precizări la conținutul acestui articol a adus în nr. 8 al „Albinei românești“, din 23 iunie 1829, p. 32, sub titlul *Din istoria patriei*. Fiind lipsite de interes istorico-literar, nu am considerat necesar să reproducem aici aceste două articole.

În „Spicuitorul moldoromân“, 1841, partea a II-a, aprilie-iunie, p. 74—84, sub titlul *Tableaux de l'histoire moldave*, Asachi republică textul din 1833, căruia îi adaugă fragmentul următor, în care relatează unele evenimente mai noi din istoria cetății Neamț :

„Mai nainte de a împărtăși balada națională care păstrează între popor suvenirul acestei fapte iroice, noi vom împărtăși o altă întîmplare nu mai puțin glorioasă (slăvită), care au urmat tot în zidurile acestei cetățui, ca cum apărătorii ei ar fi fost însuflețiți de manele (duhul) a mult lăudatei noastre iroine.

Craiul Ioan Sobieski mîntuise Viena de turci și, dupre condițiile încheiete între el și împăratul Ghermaniei, au hotărît să între în Moldova, spre a-ș supune acest prințipat ca o mulțămită pentru agiutorul ce au dat polonii creștinilor.

În Moldova domnea Constantin Cantimir, iar craiul cunoscînd ghibacia acestui domn, prin care cu 15 ani mai nainte se perdusă o bătălie, au hotărît a-l trage deodată în a sa partidă, garantuindu-i lui și familiei sale suverinitatea asupra acestei țări. Dar Cantemir, cu toate că doré spor armelor creștine, s-au excuzat (dizvinovățit) că nu poate să ieie fățîș armele în favorul polonilor, pentru că Turcia luase drept amanet nu numai pre a lui fiu, ce și pre toți cii a boierilor de căpitenie, zicînd : «Polonii vor afla în țară de agiuns de toate, însă soarta armelor nu este sigură, ce dacă acele a creștinilor vor birui, eu voi cerca a răscumpăra pe fiii noștri, și de nu mi să va nimeri, i voi jărtvi pentru lege și binele patriei».

Această declarație au îndemnat pe Sobieski de a întra în Moldova în luna septemvri 1687, și pe încet, fără piedecă, au sosit la Ieși, unde, din porunca domnului, vornicul Ramadan adunase mare proviant. Craiul au petrecut aice două săptămîni în serbări și în plăceri, fără a se mai îngriji de turci. Cantemir ieșisă din Ieși cu trii zile mai naintea venirei craiului și, sosind la Fălciu, au lăsat pre toți ai săi carii ar voi să ieie partida creștinilor. Atunce seraschierul Buikli-Mustafa, în fruntea de 70 000 turci și tatari, întră în Moldova, Sobieski să mișcă ca să-l întîmpene, dar nu tîrziu vede că are lipsă de provizioane, căci pe cînd oastea mînca acele aflate în Ieși, tatarii stîrpe toate cîte puté afla, și polonilor nu rămăsese alt vipt decît oarecare poame de pe copaci și vii. Spre a se feri de foamete, Sobieski să văzu nevoit a trece Prutul la Toțora, dar nu tîrziu tatarii îl împresură, ard toate, păn și iarba, iar turcii, carii tot făce mici harțe, să feré de bătălie gheneral̆ă, care polonii în zădar căuta să încaiere.

Foamea împlinea aceea ce nu făce sabia, și în tabăra polonilor urma cumplită moarte. Craiul se vedé nevoit a trece iar Prutul la locul numit *Valea Strîmbă*. Tatarii năvălesc asupra arier-gvardiei (paza dinapoi), prind mulți dintre poloni, și o mare parte o îneacă în rîu. Sobieski, neputînd a se răzbuna asupra turcilor, întoarce a sa urgie asupra moldovenilor și, spre a-i îndestula, le dă voie a prăda țara. Poroncește a să rădica arhivele țării și moaștele sf. Ioan de la Suceava, împodobite cu multe odoare, și care, afară de Sfîntul, au rămas în Polonia, precum mărturisește un inventar[1] legalizat de dregătoriile de Leopol și de mitropolitul Dosoftei. Se încredințează că atunce au pus a se arde în public actul fondamental de suzerenitate care *Bogdan voievod* îl făcusă cu sultanul Suleiman, iar un armaș polon striga: «Vedeți, oamenilor buni, cum măria-sa vă apără!» La acest prilej, învățatul Dosoftei au fost nevoit a trece în Polonia. Însuș craiul să înfățoșă înaintea mănăstirei Trii-Ierarhi, cerînd a i se da moaștele sf. Paraschiva, cu toate odoarile sale. Dar egumenul, carile aflase de soarta mitropolitului, au declarat că mai dorit este a să îngroapa sub surupările mănăstirei decît a da acest sfînt depozit. Pentru de a înfricoșa pe călugări s-au adus tunuri, dar neînduplecarea egumenului au îndemnat pe poloni a se lăsa de această nelegiuire și a părăsi politia. Lăcuitorii, spăimîntați de aceste făptuiri, s-au mistuit cu vitele lor prin codruri, iar domnul Moldovei, înasprit de prădăciunile polonilor, au trimes trupele sale, care au ajuns și au omorît vro 4 000 din acești prădători.

---

[1] De acest inventar era 3 exemplare (triplicata), din care unul au ars la mine, în arderea Ieșului din 1827 (Gh. A.).

Tătarii, carii urma și propășè pe poloni în a lor cale, înveninasă lacul de la Cotnar. Spre a se feri de asemene primejdii, Sobieski au apucat spre munți, iar turcii, socotind că se întoarnă în Polonia, nu l-au mai urmărit.

Atunce, pentru de a însemna a sa expediție cu vreo faptă care să răspundă cu jertvele bănești ce întru acest război au fost făcut papa de la Roma, craiul au năvălit asupra cetățuiei Neamțu, ce au găsit în a sa cale. La apropierea polonilor, lăcuitorii politiei fugisă, și numai nouîsprezece vînători (plăieși), ce era tot garnizonul, au avut curaj a închide porțile și a refuza întrarea.

Craiul, necunoscînd puterea și starea acestui garnizon închipuit, poroncește a se încungiura cetățuia și a o lovi cu tunuri în curs de patru zile. Vînătorii, sub adăpostul tăriilor, se apără cu putere și omoară cincizăci de poloni, precum și pe comendantul artileriei lor. Însă în ziua a cincea, perzînd zece dintre dînșii, lipsiți fiind de provizii și de amuniții, au propus a se capitula (închina) cu condiție de a ieși cu averea lor și a se duce oriunde ar voi.

Craiul, carile nu puté a mai pierde timpul său și dorind a cuprinde această cetate, învoiește cererea și poroncește a se înșira a sa oaste spre a priimi pe garnizon. Însă cît de mare au fost mirarea, rușinea și mînia polonilor, cînd au văzut ieșind din poartă *șasă oameni,* carii ducé pe spate pe alți trii răniți! Sobieski rămăsese ca împetrit și, socotindu-să defăimat de acești moldoveni, umbla să-i pedepsască, dar, dupre luareaminte a marșalului Iablonovski, carile i adusăse aminte a sa parolă de suveran ce li-au fost dat, acești veteji s-au slobozit, după ce s-au umplut de merinde și de laude.

Spre mulțămirea faptei iroice, acești vînători fură așăzați în șes, lîngă cetate, în un sat carile și astăzi să numește *Vînătorii* și în care, spre aducerea aminte, se păstrează în biserică oarecare icoane din paraclisul cetății.

Dupre trazicerile cele vechi, cetățuia s-au zidit de cavalerii maltezi de nație ghermană (neamț), care nume de asemene este o mărturie a socotinței acestia, precum am mai zis în descrierea tablonului lui Alexandru cel Bun. Zidirea este foarte masivă (puternică), dar ruinile de astăzi și deosebitele feliuri de arhitectură sînt semne că cetățuia adeseori s-a surupat.

La anul 1706, sub domnia lui Mihail II (Racoviță), cînd țara era lipsită de oaste de pămînteni, în loc de garnizon s-au așezat în această cetățuie un număr de călugări. Aceștia, ca niște apostoli de pace, deschisă a lor porți gheneralului ungarez Ferenți Ernai, carile cu un puternic corpos de usari urzisă planul sumeț de a surprinde (a prinde fără veste) pe domnul chiar în a sa capitală, ce o știé mai fără pază de oaste. Deodată domnul se trasă între zidurile Cetățuiei, lîngă Ieși, apoi, adunînd ceva ostași, ungurii, cu toată răpegiunea venirei și vetejia în acest atac urmat pe podișul Galatei, s-au învins, și comendantul lor Ferenț s-au ucis. O cruce colosală, înalțată pe locul acestei bătălii, mărturisește întreprinderea sumeață a dușmanilor și bravura moldovenilor. Pentru a nu mai ave călugării prilej de a priimi niște oaspeți atît de primejduioși, domnul au poroncit a se înturna la mănăstire, iar cetățuia s-au surupat. De tînguit este că lăcuitorii tîrgului Neamțu s-au folosit de aceasta pentru de a scoate de acolo toate pietrile trebuincioase la zidirea caselor lor și de care să văd bucăți foarte mari. Tîrziu, la anul 1833, s-au curmat acest vandalism (varvarie) prin orînduirea guvernului, carile au pus a se încungiura cu un gard aceste rămășițuri mărturisitoare vechei faime moldovene.

Noi înfățoșăm cetitorilor veduta (obiectul însemnat precum să vede) acestor ruine, însemnată din partea nord-răsărit, asemene și planul cetățuiei din lăuntru, a căria ziduri au mai rămas, căci tăriile din afară, precum am zis, sînt surupate, încît abie să cunosc urmele temeliei.

EXPLICAȚIA SEMNELOR PLANULUI TOPOGRAFIC

No. *1*. Cărare pentru pedeștri, ce din vechi ducé de gios până la poarta cetățuiei. 2. Drum de trăsură, carele vinea de la satul Brusturi, trecea prin pădure, și cîteva punți întinse preste rîpi, precum la no. *3* să vede. *4*. Pilastruri (stîlpi) de piatră, de-a curmezișul șanțului *6*, preste carii era puntea cea rădicătoare păn la punctul *5*. No. *7*. Douî turnuri care apăra drumul *2*. La no. *8* se vede un drum chezîș, carile din șanț duce deasupra valului *9*. La no. *10* se vede poarta de căpitenie, care pănă în zilele noastre mai avea alăture o portiță. De asemene se vede și la no. *11*. La no. *12* și *13* se văd scări ce ducé pe turnurile de căpitenie. La no. *14*, un puț de apă. No. *15*. Curtea cea mare. No. *16*. O scară în formă de culbec. No. *17*. Mare sală. No. *18*. Paraclisul cetățuiei. No. *19*. Bolte și catacombe. No. *20*. Munte ponci acoperit de copaci de mastacăn și despărțit de acest podiş prin rîpă adîncă și rîușorul no. *21*. În trilunia viitoare vom împărtăși balada despre care am vorbit în această descriere."

La sfîrșitul acestui text se află litografia cu titlul *Planul topografic a cetățuiei Neamțu (S. Gherman) în Moldova* (vezi fotocopia ei în prezentul volum).

Primul episod pe care Asachi îl relatează în fragmentul reprodus mai sus, preluat tot din opera citată a lui Dimitrie Cantemir, va fi povestit și de C. Negruzzi, în 1845, în *Sobieski și românii*, iar mai tîrziu va fi reluat de V. Alecsandri în piesa istorică *Cetatea Neamțului* și de G. Coșbuc în poezia intitulată tot *Cetatea Neamțului*. Ultima parte a fragmentului, de la alineatul care începe : „Dupre trazicerile cele vechi..." pînă la fraza finală în care este anunțat faptul că balada respectivă va fi publicată în numărul următor al „Spicuitorului", a fost extrasă de Asachi din povestirea călătoriei făcute de el la Ceahlău, în 1838 (vezi și nota la textul *Itineraru sau călăuzul la Pion*). Cu prilejul acestei călătorii a executat Gh. Asachi, ajutat desigur de fiul său Alexandru, planul cetății Neamț.

Versiunea franceză inițială a acestui text, cea din broșura de la 1833, urmată de versiunea franceză a baladei *Ștefan cel Mare înaintea cetăței Neamțu*, a fost reprodusă în *Nouvelles historiques*, partea I, p. 155—160, cu titlul *Description du tableau représentant Étienne le Grand devant le chateau de St. Germain (Niamtzo)*.

Un tablou cu chipul lui Ștefan cel Mare litografiase Asachi la Viena, prin anii 1822—1823 (vezi fotocopia lui în prezentul volum). Este intitulat *Ștefan cel Mare, domn și irou a Moldovii, au domnit de la anul 1458 pănă 1504, iulie în 2*, iar dedesubt are următoarele versuri :

Iată íroul Moldovii, căria-au fost duios părinte,
Și în cursul vieții sale neobositul scutitori.
Umelit în zi de tríamv ș-în sebirea legii sfinte,
Era ager întru arme ca un fulger tunetori.

p. 449 DESCRIEREA CADRULUI AL DOILE DIN ISTORIA MOLDOVII, ÎNFĂŢOŞĂTOR PE ŞTEFAN CEL MARE CUVÎNTÎND AL SĂU TESTAMENT POLITICESC

A fost publicat întîi, paralel cu versiunea în limba franceză, în broşura cu acelaşi titlu apărută la Iaşi, în 1834. Vezi şi nota la textul *Descrierea cadrului întăi din istoria Moldovii.*

Aceste două tablouri istorice ale lui Asachi, însoţite de descrierile lor, s-au bucurat de o primire deosebit de bună din partea contemporanilor, bucuroşi să vadă tot mai multe opere de artă inspirate din istoria naţională. Apariţia celui de-al doilea tablou este astfel anunţată în „Albina românească", nr. 16, din 1 februarie 1834, p. 67—68: „Socotim că vom îndatori pe doritorii frumoaselor meşteşuguri înştiinţîndu-i că al doilea cadru din istoria Moldovii, înfăţoşător pe Ştefan cel Mare în minutul cînd cuvintează al său testament politicesc, s-au gătit la Institutul tipo-litografiei Albinei, împreună cu a sa istorică descriere. Acest cadru, carile înfăţoşază o întîmplare atîta de însămnătoare ale istoriei, are merit de a fi izvodit şi lucrat în Ieşi. Ce să atinge de meşteşug, ni măgulim cum că asemene nou product poate fi de podoabă apartamenturilor fiecăruia moldovan carile poartă în inimă frumoase istorice suveniruri a patriei, cînd străinii vor înţălege cu această făptuire o interesantă întîmplare ale istorii Moldovii şi totodată pîrga frumoaselor meşteşuguri care încep a înflori în acest pămînt supt favorul noului aşăzămînt, carile hărăzeşte a sa protecţie la toate cele ce pot înainti luminarea naţională."

În nr. 30 al „Albinei româneşti", din 22 martie 1834, p. 121—122, este reprodusă din „Buletin, foaie oficială", nr. 18, din 11 martie 1834, p. 191—192, cu un scurt comentariu introductiv, „ofiţia" de mulţumire a generalului Kiseleff pentru tablourile primite de la Asachi, pe care le recomandă învăţămîntului şi educaţiei naţionale:

„Frumoasele meşteşuguri, acum la a lor naştere în această ţară, au făcut o nemerită aplicaţie a odoarilor sale, înnoind la videre fapte mărețe a vechilor moldoveni, ţintitoare a diştepta sentimentile unei evghenicoase mîndrii naţionale şi a le formarisi întru urmarea virtuţilor (faptelor celor bune) publice. Ex. S.D. Prezident Plenipotent, a căruia înţăleaptă administraţie au adus asemine ferice isprăvi, drept preţuitor şi protector de toate cele care pot spori îmbunătăţirile, au adresuit la acest prilej următoare ofiţie, ce împărtăşim din Buletinul oficial. Ofiţia Ex. S.D. Plenipotent adresuită către Sfatul Administrativ a Moldovii, în 15 mart 1834, nr. 71 :

Aga Gh. Asachi mi-au înfăţoşat descrierea istorică a cadrului al doile alcătuit şi lucrat prin a sa îngrijire şi atingătoare de o epohă a Moldovii vrednică de aducere aminte sub domnia lui *Ştefan cel Mare.* Domnul Asachi, carile, la toate prilejuri ce au putut afla, s-au grăbit a da dovezi a unui adevărat patriotizm şi a unei statornice dorinţe de a spori luminarea între compatrioţi, prin o nouî slujbă către ţară au înfiinţat opinia pe care au cîştigat-o de bărbat folositori şi de bun moldovan. Eu nu pot îndestul recomendui Sfatului cîtă datorie are ocîrmuirea de a sprijini asemine sîrguinţe ţintitoare a formarisi duhul opştii şi a evghenisi simţirile tinerimei.

Faptele dn istoria ţării înfăţoşate în acele douî cadre ce s-au publicat şi ale lor descrieri lămuritoare care le însoţesc agonisăsc nu numai a împodobi cabineturile acelora ce să interesază de mărirea patriii lor, ci a fi întipărite în cugetul tinerilor elevi, spre a-i însufleţi cu dragostea patriii şi cu virtuţile publice, carile singure înalţă pe o naţie şi fac înfloritoare ale sale aşezămînturi.

În privirea acestor cuvinte, eu îndemn pe Sfatul ca din paragraful cheltuielilor extraordinare să cumpere una sută exemplare al acestor cadre, din care 25 să se deie la a me canţelerie, iar rămăşiţa să se împarte pe la şcoale şi aşăzămînturi publice ; profesorii vor fi îndatoriţi a da în a lor paradosire drept temă descrierile lămuritoare făptuirilor acelor cadre ; prin aceasta ii vor afla mijloace de a întipări pentru memoria (cugetul) elevilor una din cele mai strălucite epohe a istoriei patriei lor. (Iscălit) Împuternicitul Prezident a Divanurilor, gheneral-adiutant Kiselef."

Textul din 1834 a fost republicat, cu titlul *Testamentul politic a lui Ştefan cel Mare a Moldovei şi descrierea tablonului înfăţoşător de astă întîmplare*, tot paralel cu versiunea franceză, în „Spicuitorul moldoromân", 1841, partea a III-a, iulie-septembrie, p. 73—80, de unde numai versiunea românească a fost reprodusă în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1841, p. 274—278, în „Universul", 1847, p. 201—204, şi în *Alma-*

nah, 1876, p. 54—59, cu titlul *Testamentul politic a lui Ștefan cel Mare, domn suveran a Moldovei, 1504. Cu descrierea tabloului înfățoșător pe Ștefan cel Mare cuvîntînd al său testament politic dinaintea adunărei naționale.* Un fragment din acest text a fost reprodus, cu prilejul morții lui Asachi, alături de autobiografia sa, în „Albina Pindului", 1869, p. 204.

Versiunea franceză a textului a fost publicată și în *Nouvelles historiques,* partea I, p. 196—201, cu titlul *Testament politic d'Étienne le Grand et tableau représentant le prince au moment où il se prononce devant l'assemblée nationale.*

p. 455 LUPTA MOLDOVENILOR CU CAVALERII CRUCIERI ÎN PRUSIA, LA 1423

A apărut, paralel cu vesiunea franceză, în broșura intitulată *Lupta moldovenilor cu cavalerii crucieri la anul 1423 și descrierea tablonului litografit ce o înfățoșază,* Iași, 1845, p. 1—9 (vezi și nota la balada *Turnul lui But,* în primul volum al prezentei ediții, p. 687—690). Apariția tabloului, „litografit de Baltazar Panaioteanu, elev Academiei Mihailene", este anunțată astfel în foiletonul „Albinei românești", nr. 83, din 21 octombrie 1845, p. 329 : „Publicația acestui tablou și descrierea ce-l însoțește reproduc o faptă puțin cunoscută, interesantă însă pentru istoria universală, și mai ales glorioasă pentru ale Moldovei. Tabloul, urma celor publicate la acest institut, se deosebește încă prin lucru fin, carele se poate pune alăture cu cele mai nemerite litografii străine."

Probabil exemplare nevîndute din tirajul de la 1845 al tabloului erau anunțate spre vînzare în „Patria", supliment la nr. 36, din 26 aprilie 1859, p. 42 : „Tablou litografit, înfățoșător de lupta moldovenilor cu crucierii germani la 1423, lîngă Marienburg pe Marea Baltică, dupre compunerea lui Gh. Asachi, desinat și litografit de Panaiteanu. Tipărit în Iași, la Inst. Albinei, 1859."

Textul acestei descrieri, urmat de cel al baladei *Turnul lui But,* a fost republicat în *Almanah,* 1867, p. 28—36.

p. 463 EPIZOD DIN ISTORIA MOLDOVEI [BĂTĂLIA DE LA BAIA]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, 1851, supliment la nr. 49, din 21 iunie, p. 1. Pe verso foii respective se află litografia tabloului intitulat *Bătălia de la Baie*, a cărui fotocopie o reproducem în prezentul volum.

A fost republicat, tot fără semnătură, în *Almanah*, 1869, p. 11—13. Aici se precizează că tabloul a fost executat de Alexandru Asachi.

p. 466 [CUVÎNTARE LA INAUGURAREA ACADEMIEI MIHĂILENE]

În „Albina românească“, 1835, nr. 48, din 20 iunie, p. 189—191, și nr. 49, din 23 iunie, p. 193—194, este relatată desfășurarea solemnității inaugurării Academiei din Iași. Cuvîntarea lui Gh. Asachi, publicată pe p. 191—194, a fost rostită după cuvîntul domnitorului Mihail Sturza.

Această cuvîntare are o legătură directă cu cea adresată de Asachi domnitorului la 8 noiembrie 1840, cu prilejul împlinirii a cinci ani de la inaugurarea Academiei Mihăilene. Festivitatea respectivă, care a avut loc la palatul domnitorului Mihail Sturza, este relatată în „Albina românească“, 1840, p. 355, în „Buletin, foaie oficială“, 1840, p. 361—362, în „Gazeta de Transilvania“, 1840, p. 206, și în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1840, p. 409—411.

p. 470 RELAȚIE ISTORICĂ ASUPRA SHOALELOR NAȚIONALE ÎN MOLDOVA DE LA A LOR RESTATORNICIRE, 1828—1838

În „Albina românească“, nr. 53, din 7 iulie 1838, p. 228—229, este relatată desfășurarea examenului public al Academiei Mihăilene și împărțirea premiilor pe anul școlar 1837—1838, cu care prilej, „corposul academic serbînd epoha de 10 ani de la întemeierea în Moldova a shcalilor naționale, d. referendariul au făcut o relație istorică de lucrările cinst. Epitropii în astă diastimă“. La sfîrșitul nr. 54 al „Albinei românești“, din 10 iulie 1838, p. 235, se afirmă că „Să alăturează de suplement extraordinar relația asupra sholilor Moldovei“. Acest supliment, intitulat *Relație asupra shoalilor Moldovei,* cu versiune paralelă în limba franceză, cuprinde paginile 236—246. A fost publicat și în extras, cu paginația din gazetă. Titlul complet al extrasului este următorul: *Relație istorică asupra shoalelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828—1838. Înfățoșată în seansa gheneralnicului examen, în 3 iuli 1838, de aga Gh. Asachi, referendariu publicei învățături.* În unele colecții ale „Albinei românești“ lipsește suplimentul respectiv, iar extrasul este rarisim.

Acest raport școlar a fost reprodus în „Cantor de aviz și comers“, I, 1837—1838, p. 370—371, 374—376, și II, 1838—1839, p. 19—20, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1838, p. 65—70, și în *Almanah,* 1873, p. 26—33.

p. 477 RELAȚIE DE STAREA ÎNVĂȚĂTURILOR PUBLICE ÎN MOLDOVA PE ANUL SHOLAR 1839—1840

A fost publicată, paralel cu versiunea în limba franceză, în broșura cu același titlu, apărută la Iași, în 1841. A fost reprodusă în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1841, p. 149—151.

p. 482 [CUVÎNT LA DESCHIDEREA CURSURILOR ACADEMIEI MIHĂILENE, ÎN 20 OCTOMBRIE 1843]

A fost publicat în „Albina românească“, nr. 83, din 21 octombrie 1843, p. 329—330, precedat de următoarea relatare: „Mercuri, în 20 a curgătoarei, s-au făcut la Academie solenela deschidere a cursului de învățătură, în ființa epitropilor, prințul N. Suțu și d. vorn. Alexandru Balș. La acest prilej, preaosfinția sa arhiereul Apamias au serbat un Te-Deum în biserica Academiei, unde era adunați elevii și stipendiștii instituturilor, sub povățuirea șefilor lor. După biserică, întrunindu-să Epitropia cu sfatul academic, corposul profesoral și toți elevii în sala Academiei, referendariul shoalelor, d. post. Gh. Asachi, au rostit următoarele :“.

p. 484 EXPOZIȚIA STĂREI ÎNVĂȚĂTURILOR PUBLICE ÎN MOLDOVA DE LA A LOR RESTATORNICIRE PÂNĂ LA ANUL 1843 ȘI UN PROIECT PENTRU A LOR REFORMĂ

A fost publicată în broșura cu același titlu, apărută la Iași, la Institutul Albinei, în 1845 (vezi în prezentul volum fotocopia foii de titlu a broșurii respective). A fost reprodusă în „Gazeta de Transilvania“, 1845, p. 122—123, 125—126, 129—131, 133—135, 137—138.

După cum se vede, acest raport și proiectul de reformă respectiv justifică necesitatea menținerii limbii române ca limbă de predare în Academia Mihăileană, într-un moment în care anumite cercuri cosmopolite voiau să o înlocuiască cu limba franceză. Făcîndu-se ecoul luptei duse în anul 1843 de cercurile progresiste din Moldova pentru menținerea limbii române în învățămînt, „Gazeta de Transilvania“ publică următoarele corespondențe din Iași, referitoare la dezbaterile din Adunarea Generală pe marginea proiectului de buget prezentat de Epitropia învățăturilor publice :

„Iași, 30 aprilie. Dumneavoastră ați văzut în Buletin adresa de mulțămită dată domnului postelnic și referendari Gh. Asachi. Ar fi de pagubă a nu cunoaște măcar și mai pe scurt dezbaterile înainte mergătoare a Adunării Generale făcute cu prilejul bugetului școalelor. Socotiți ! Partida celor ce nu încuviința bugetul aducea pricină că limba românească nu ar fi în stare de a se propune în ea științe și că în locul ei ar trebui întrodusă cea franțozească, afară numai de școalele elementare, unde să rămîie limba română. Unii din acea partidă era naivi destul de a mai adaoge : «copiii noștri să învețe franțozește, pentru ca să poată întra în slujbe pe la Odesa, Petersburg și Viena», căci adecă în biata Moldovă, pentru nemărginitul număr al oamenilor procopsiți și destoinici pentru dregătorii publice, n-au mai rămas nici un unghiuleț vacant, și așa moldovenii astăzi, mîne vor împlea lumea cu feciori de ai lor! Cu toate acestea, o maioritate nu prea cumpănitoare hotărî soartea Academiei în favorul limbei româneşti. Vornicul Alecu Sturza şi hatmanul Alecu Aslan au fost doi îngeri apărători ai naţionalismului, carii au arătat că blestămul naţiei din generaţie în generaţie va însoţi şi pe cei carii vor goni limba naţională din şcoală. Gh. Asachi vorbi şi el cu toată puterea cuvîntului; şi aşa se scăpă şi cinstea naţională în ochii Europei, carea simte şi doreşte ca la Dunăre să se întemeieze şi să înflorească naţionalitatea românească lămurită de orice străinism. Cu toate aceste, să nu alunece a crede cineva cum că noi cu aceasta voim a lăuda necondiţionat şi organismul cel din lăuntru al Academiei moldovene; credem însă că oamenii înţelepţi nu dărîmă zidirea toată atunci cînd ea are trebuinţă numai de reparaţie sau diregere la o parte sau la alta“ (nr. 38, din 13 mai 1843, p. 150).

„Iaşi, 31 mai. Bine era dacă corespondinţa din Iaşi, de la 30 apr., sunătoare pentru apărarea limbei naţionale române în Obşteasca Adunare a Moldaviei, nu uita a numi pe toţi acei barbaţi carii se luptară aşa luptă nobilă şi mîntuitoare, pentru ca patriotismul să rămîie cunoscut în toţi adevăraţii reprezentanţi ai lui la toate prilejurile cele mari şi cu toate adumbririle ce deşteaptă interes. Astfeli, se cădea a fi numiţi încă şi d. logofăt şi ministru C. Sturza, cum şi Costache Sturza (fratele vornicului), carii amîndoi apărară cauza naţională cu căldură“ (nr. 47, din 14 iunie 1843, p. 186—187).

„Iaşi, 11 iunie. Mare greşală este a se crede cum că la noi în anul acesta s-ar fi ispitit vreunul cu *crierii sănătoşi* a ne franţozi şcoalele noastre naţionale, de care cu toţii dorim ca să se facă izvor de toate bunătăţile pentru patrie şi naţie. Din protivă, cu totul din protivă. Scămuirea bugetului şcoalelor cum s-ar putea preface în planul de a franţozi? Dumneavoastră cunoaşteţi cum că Adunarea noastră nu votează nimic care nu s-ar proiecta de către miniştrii guvernului; apoi vă îndoiţi că guvernul nostru ar putea proiecta aşa ceva? Ce e drept, încă pe la anul 1838—1839, după intriga lui Mezonabl, fostul director al Academiei, era să se introducă ştiinţele în franţozeşte, însă mitropolitul Veniamin fu singurul bărbat care atunci s-au împrotivit cu energie, iar de atunci încoace moldovenii au învăţat a cunoaşte şi mai mult şi a simţi mai adînc preţul dulcei noastre limbe naţionale şi neapărata trebuinţă de a o ajuta și a o ține în rangul ce i se cuvine, spre a ne scăpa prin dînsa de orice primejdii ne-ar veni din eterogenități“ (nr. 51, din 28 iunie 1843, p. 202).

p. 499 CVESTIA ÎNVĂȚĂTUREI PUBLICE ÎN MOLDOVA, PRECEDATĂ DE O OCHIRE ISTORICĂ ASUPRA ȘCOALILOR

A fost publicată în broșură, cu titlul *Cvestia învățăturei publice în principatul Moldovei, de Gh. Asachi, Iașii, Tipografia Institutului Albinei, 1858.* Are următoarea prefață, intitulată *Către cetitori :*

„Învățătura publică este temeiul instituțiilor celor bune a unei țări ; de la a ei ințăleaptă organizare și propășire derează puterile morale și materiale care confăptuiesc succesul lucrărilor guvernului.

Dar cu toată a sa însămnătate recunoscută, ist ram n-au găsit încă loc între proiectele numeroase care au răsărit la ocazia reformei politice a țării noastre, au că cvestia învățăturei s-au părut ușoară a să dezlega, sau că ea s-au giudecat neputincioasă din cauza greutăților ce se părea că ar fi înfățoșînd.

Cu toate aceste, fiindcă starea școalelor, carea reclamă o reformă, interesază pe fiecine, s-au propus întru aceasta un mod ce se pare că ar putea reuni condițiile cerute pentru dezlegarea acestei cvestii.

Prin urmare, ist mic tratat îl supunem publicității, spre a fi cercetat, cumpenit și îndreptat de către barbați carii, dispoieți de orice spirit de partidă și de amor propriu, nu vor avea în vedere decît nevoia de a întemeia pe baze solide învățătura publică națională, ce este garantul puternic a păstrării și a fericirii patriei.

Iașii, fevruarie 1858

Editorul“

În același an a apărut, tot în broșură, traducerea în limba franceză a textului, făcută de Neculai Istrati, cu titlul *Question de l'instruction publique en Moldavie, précédée d'un aperçu historique sur les écoles, par un ex-deputé du Divan Ah-hoc des* *premières élections. Iassy, Institut de l'Abeille, 1858.* Prefața versiunii franceze, intitulată *Au Lecteur*, datată *Iassy, le 1r Février 1858* și semnată *N. Istraty*, reprezintă traducerea fidelă a celei românești, reprodusă mai sus, cu o mică interpolare în alineatul al treilea, care capătă astfel următoarea redacție :

„Cependant, comme l'état actuel des nos écoles prouve que leur réforme fondamentale est impérieusement requise, Mr. le Postelnic G. Asaky, ancien restaurateur de l'instruction publique nationale en Moldavie, vient de proposer un mod qui nous paraît réunir les conditions nécessaires à la solution de cette question".

p. 524 STAREA ȘCOALELOR ÎN MOLDOVA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XIX

A apărut, fără semnătură, în *Adaos literar pentru dd. abonați la „Monitorul oficial a Moldovei"*, aprilie, Iași, 1861, p. 6—12.

p. 529 SCRISOAREA UNUI SAHASTRU DIN MUNȚII CARPAT ASUPRA SIMȚIRILOR LA ÎNCEPUTUL ANULUI NOU

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", 1832, nr. 1, din 3 ianuarie, p. 4, și nr. 4, din 14 ianuarie, p. 16. A fost reprodusă în *Almanah*, 1875, p. 69—70, cu mențiunea, înaintea titlului, „meditație de Gh. Asachi".

Zamfir, *Proza*, p. 83, crede că, „după toate probabilitățile", aparține lui Asachi. Cele patru versuri citate în text sînt din poezia lui Asachi intitulată *Imnul moldovenilor la Anul Nou 1829* (vezi vol. I al prezentei ediții, p. 141).

Este, în parte, prelucrare după două meditații ale lui Heinrich Zschokke, intitulate în ediția franceză *Sentiments qu'on éprouve au jour de l'an* (v. *Méditations*, III, p. 99) și *Le jour de l'an* (v. *Méditations*, I, p. 11). Vezi, în prezentul volum, și textele intitulate *Anul Nou 1838* și *Meditație la Anul Nou.*

Pentru comparaţie, cităm următorul pasaj din meditaţia lui Zschokke, *Sentiments qu'on éprouve au jour de l'an :*

„L'homme d'une santé florissante ne voit dans son avenir qu'événements fortunés. L'homme soucieux par caractère gémit de crainte que les désagréments de sa situation actuelle ne s'accroissent. Le malade se reppelle avec tristesse, si ce n'est avec humeur, les plaisirs dont il a si fréquemment joui à pareil jour, et il les compare douloureusement à son état présent ; peut-être même voit-il dans cette disposition un présage funeste. Le jeune homme bâtit des plans où les honneurs et les richesses forment la principale base. La jeune fille rêve un époux, un ménage, des enfants ; et déjà son imagination rapproche et colore le lointain, où elle voit, où elle place tant de bonheur. Chacun cherche plus ou moins, selon ses moyens, à célébrer ce jour par quelque marque de satisfaction. Le plaisir d'un coeur qui se dilate en accueillant la jeune année, lui semble être d'un augure favorable. Dût-il se faire illusion, une imagination si douce le charme et le captive.

L'homme sage (et qui n'aimerait à mériter ce titre ?), l'homme sage, tout en se livrant aux plaisirs légitimes de ce jour de fête, cherche quelques moments de solitude pour s'appliquer à de pieuses méditations. Aux yeux de la sagesse, les jours, les epoques, et leurs noms solennels, sont une chose indifférente : les réjouissances ne sont pas la véritable destination du temps ; c'est le coeur principalement qui doit consacrer l'avenir."

p. 531 SÎMBĂTA MOŞILOR

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 41, din 26 mai 1832, p. 164. A fost reprodusă în „Curierul rumânesc", 1832, p. 139—140. Unele fraze din acest text sînt reluate de Asachi în meditaţia *Datine naţionale* şi în evocarea intitulată *Serbarea seculară consfinţită lui Vasilie Lupu voievod, ctitorul şi înzăstrătorul shoalelor naţionale,* pe care le reproducem în prezentul volum.

Este, în parte, o prelucrare a meditaţiei lui Heinrich Zschokke intitulată în ediţia franceză *Devoirs envers les morts* (v.

Méditations, III, p. 460). Pentru comparație, cităm începutul meditației lui Zschokke :

„Des milliers d'années se sont écoulées. Nos ancêtres, dans la plénitude de leurs forces, travaillèrent pour eux et pour leur postérité. Fatigués au terme de leur carrière, ils couchèrent leurs têtes dans la tombe, et disparurent de la surface du globe. Nos pas foulent leurs cendres sacrées. Nous vivons, nous agissons comme ils vécurent et agirent : lassés aussi à la fin de notre journée, nous descendons comme eux dans le sein de la terre, et la poussière de nos corps se mêle à leur poussière. Nos descendants naîtront, s'agiteront, et mourront comme nous."

Sîmbăta moșilor, adică sîmbăta din ajunul duminicii *Rusaliilor,* numită de popor și *Moșii de vară,* a constituit în repetate rînduri pentru Asachi un prilej de a atrage atenția asupra acestei frumoase tradiții a poporului nostru privind cultul morților. Iată, de exemplu, alte două descrieri ale acestui străvechi obicei, care de asemenea îi aparțin.

În „Albina românească", nr. 41, din 26 mai 1835, p. 155, se află inserată știrea următoare :

„Între poporul moldovan urmează a să serba o zi hărăzită aducerii aminte acelor răposați și numită *Sîmbăta moșilor.* În ziua aceasta evlavia fiască, prietenia și cunoștința aduc a lor tribut (dajdie) memoriii celor răposați, pe carii prețuiesc pentru legăturile de familie sau pentru facirile de bine cătră omenirea. Îndatoririle cătră aceștia sînt din cele mai sfinte. Ii au lăsat lumea încrezîndu-să în a noastră dragoste și în buna credință ; fără asemine încredire minutul răposării ar fi între rude mult mai amar, și nici că s-ar înființa vreo dănuire evlavioasă, dacă muritoriul ar putea avea îndoială despre neîmplinirea scoposului său.

Zorile de ieri au aflat pe țînterimea bisericilor o mulțime de acele simțitoare ființi, carile, după sf. liturghie, au aprins pe mormînturi, unde să mistuiesc rămășițile obiecturilor scumpe, lumînări drept semn a viei aduceri aminte care arde în ale lor inimi, și pe cînd lacrimile rîura pe pietrile sub care zac, rugile să înălța cătră ceri cu tămîia care fumega pe mormînturi. După aceasta s-au văzut tineri și fete, păn la amiazăzi, în cucerie petrecînd drumurile cu vase, ulcioare și panere încununate de flori, hărăzind trecătorilor gustări și băuturi și îndemnîndu-i a cinsti pe răposații, ca prin aceasta să se întărească încredirea viețuitorilor în virtutea și credința urmașilor !“

În „Gazeta de Moldavia“, nr. 37, din 19 mai 1852, p. 145, la rubrica *Novitale din năuntru*, se află, paralel cu versiunea în limba franceză, următoarea relatare :

„*Sîmbăta moșilor*, pe care poporul moldoromân observează în agiunul duminicii Rusaliilor, este una din cele mai frumoase sărbări care biserica consfințește în amintirea acelor răposați în uitare, în vro nenorocire, și carii sînt lipsiți de rînduiala mormîntului. Poporul nostru păzește astă zi cu o evlavie esemplară, încît în agiunul ei și toată noaptea țînterimele scînteiau de lumini, și cele întăi rază a soarelui aflară pre lîngă morminte proșternute maice, fii și pe barbați, împlîntați în rugi și în lacrimi. După încheierea liturgiii, să adusără acolc feliuri de bucate pentru săraci ; juni și fete să vedeau petrecînd prin căi și răspînteni cu vase rustice înghirlandate de flori și pline de lapte, de vin au de apă proaspătă, spre a le prosfora trecătorilor. Cu dimineața să încheie astă serbare duioasă, dar a ei înrîurire rămîne adînc întipărită. De dorit ar fi ca toate alte zile consfințite de cultul religiii și moralul să fie păzite cu de asemene evlavie și plecare ca Sîmbăta moșilor.“

În anul 1854 Asachi a publicat și o poezie inspirată de această tradiție populară, intitulată *Moșii. Sîmbăta morților* (vezi vol. I al prezentei ediții, p. 201, și *Addenda et corrigenda*, în volumul de față).

p. 533 ANUL NOU 1838

A apărut, cu semnătura lui Gh. Asachi, în „Alăuta românească“, supliment la nr. 102 al „Albinei românești“, din 30 decembrie 1837, p. 411—414. A fost reprodusă de către Alexandru Asachi, cu titlul *Meditație* și tot cu semnătura lui Gh. Asachi, în *Almanah*, 1873, p. 3—9.

Este traducerea meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în ediția franceză *Le jour de l'an* (v. *Méditations*, I, p. 11). Pentru comparație, cităm începutul meditației lui Zschokke :

„Il y a toujours quelque chose de singulièrement solennel dans le jour qui commence une nouvelle année. C'est une sorte de fête consacrée à l'espérance et aux voeus secrets. Ici, le son des cloches annonce, au point du jour, le commencement de la période annuelle ; là, des instruments sacrés et des chants religieux saluent le premier matin de l'année. La jeunesse rassemblée l'accueille avec joie et par des cris de triomphe. Les amis, les connaissances, se témoignent par leur souhaits une affection réciproque. Les enfants pieux prient avec plus de ferveur pour le bonheur de leurs parents ; les malhereux, pour la conservation de leurs bienfaiteurs ; les peuples qui se pressent dans les temples, pour les princes ou les magistrats qui les gouvernent."

Unele pasaje din această meditație au fost traduse de Asachi, în 1832, în *Scrisoarea unui sahastru din munții Carpat asupra simțirilor la începutul anului nou,* și în 1868, în *Meditație la Anul Nou* (vezi și aceste texte, în prezentul volum).

Meditația lui Zschokke a fost tradusă și de Gavriil Munteanu, sub titlul *Ziua de Anul Nou,* în *Meditații religioase,* vol. I, Buzău, 1839, p. 13—27.

Comentariul de la începutul acestei meditații, care în original este în versuri, iar în ediția franceză a meditațiilor lui Zschokke a fost tradus în proză, a fost tradus și de către Asachi în versuri și publicat sub titlul *Anul Nou 1843* (vezi volumul I al prezentei ediții, p. 147, și *Addenda et corrigenda,* în volumul de față). Același text a fost tradus în proză și publicat, fără semnătură, cu titlul *Ziua de Anul Nou,* în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1844, p. 1.

p. 539 NOAPTEA ANULUI NOU

A fost publicată, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 1, din 1 ianuarie 1839, p. 1—2. În continuarea ei este publicată idila lui Asachi, *Copilul vînător,* semnată *Alviru Dacianu.* Vecinătatea și legătura între aceste două texte, sub aspectul moralei, constituie o dovadă în plus că și primul text este al lui Asachi.

Ambele texte au fost reproduse de Alexandru Asachi în *Almanah,* 1871, p. 3—6. Aici nici poezia *Copilul vînător* nu este semnată.

p. 541 FERICIREA UNUI TRAI RETIRAT

A fost publicată, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 10, din 2 februarie 1839, p. 37—38.

p. 543 OMUL LITERAT

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 12, din 9 februarie 1839, p. 45—47.

p. 546 MEDITAȚIA UNUI ÎMBĂTRÎNIT POET

A fost publicată, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 17, din 26 februarie 1839, p. 67—68.

p. 548 MEDITAȚIE PENTRU ZIUA ANULUI NOU

A fost publicată, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 103, din 31 decembrie 1839, p. 417—418.

Este o prelucrare a meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în ediția franceză *Pour la fin de l'année* (v. *Méditations*, III, p. 90). Pentru comparație, cităm începutul meditației lui Zschokke :

„Un atome de poussière est tombé sur la globe, une goutte d'eau dans l'Océan, une année dans le gouffre des siècles. Tout cela est perdu ; où le chercher ? où le retrouver ?“

Comentariul poetic de la începutul acestei meditații, în original în versuri, iar în traducerea franceză în proză, a fost tradus de Asachi în zece versuri care precedă textul în proză. Aceste versuri au fost reproduse de Asachi în volumele sale de poezii, cu titlul *Meditație pentru ziua Anului Nou* (vezi vol. I al prezentei ediții, p. 145, și *Addenda et corrigenda*, în volumul de față).

A fost republicată, împreună cu cele zece versuri de la început, sub același titlu, dar cu subtitlul *Sfătuiri pentru români de Gh. Asachi*, în *Almanah*, 1872, p. 11—13.

p. 550 DORINȚA FOLOSULUI OBȘTESC

A apărut în „Albina românească", nr. 17, din 28 februarie 1843, p. 65—68. A fost republicată în *Almanah*, 1867, p. 12—16.

Este o adaptare a meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Le dévouement au bien public* (v. *Méditations*, I, p. 316). Pentru comparație, cităm începutul meditației lui Zschokke: „Vous promenez avec complaisance l'étranger dans votre ville. Vous lui montrez les vastes et utiles édifices, les temples, les hôpitaux, les écoles, les maisons consacrées aux orphelins, et vous lui dites: Ces fondations sont dues à la bienfaisance de nos pères.

Vous conduisez vos enfants devant les images ou les statues des grands hommes de votre nation, et vous faites passer dans leurs jeunes âmes le feu et l'émotion de la vôtre, tandis que vous leur racontez la vie et les actions de vos glorieux ancêtres. Vous leur dites: Ce mortel généreux a péri en défendant son pays; cet autre a été martyr de la vérité, de la fois, de la religion" [...].

Această meditație a lui Zschokke a fost tradusă și publicată, fără semnătură, în *Almanah*, 1860, p. 1—7, cu titlul *Folosința publică*. Probabil că și această traducere aparține tot lui Gh. Asachi. Este precedată de următoarele versuri, care nu au corespondent în versiunea franceză sau în original:

Fiecare om aice de o sarcină-are parte,
Atît cela din colibă cît și cel cu avuție,
Iar a lumei Urzitorul lucrătorului împarte
La-ncheierea zilei sale dupre merit o simbrie.
Nici un lustru ver mărire ochiul nu-i ademenează,
Că în fața a dreptăței om cu om l-asemănează;
Nici o faptă sau gîndire înaintea lui s-ascunde,
Că el lumea materială cît și spiritul pătrunde.

Prima traducere în limba română a acestei meditații, tot după versiunea franceză, a fost făcută de Gavriil Munteanu, cu titlul *Jertfirea pentru binele de obște*, în *Meditații religioase*, vol. I, Buzău, 1839, p. 386—398.

p. 556 ANOTIMPURILE VIEȚEI OMENEȘTI

A apărut în *Almanah*, 1848, p. 3—11, semnată cu inițialele *G.A.* Atît textul cît mai ales compoziția litografiei care îl însoțește, executată în mod evident după o stampă apuseană, arată că Asachi a tradus sau a adaptat această meditație. Nu am putut identifica sursa respectivă.

p. 563 DATINE NAȚIONALE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 43, din 30 mai 1848, p. 173. A fost reprodusă, cu semnătura *Gh. Asachi*, *în Adaos la Almanacul Albinei române* pe anul 1869, sub titlul *Datinele naționale.*

A fost scrisă, ca și meditația *Sîmbăta moșilor*, tot cu prilejul tradiției populare respective (vezi și nota la textul *Sîmbăta moșilor).* Unele fraze sînt traduse din meditația lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Devoirs envers les morts* (v. *Méditations*, III, p. 460).

p. 565 ANUL NOU

A apărut în *Almanah*, 1849, p. 1—4, semnată cu inițiala *A*, ca și textul intitulat *Codreanu*, din același almanah, pe care de asemenea l-am reprodus în prezentul volum (vezi și nota respectivă). Vezi și articolul intitulat *Pompei*, semnat tot cu *A*. A fost reprodusă, cu același titlu și cu semnătura lui Gh. Asachi, în *Almanah*, 1876, p. 43—45.

Este o traducere rezumativă, o adaptare a meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Méditation pour le commencement d'une nouvelle année* (v. *Méditations*, II, p. 229). Pentru comparație, cităm al patrulea alineat al meditației lui Zschokke :

„Ah ! les inquiétudes des hommes ne sont que trop fondées : mais nous autorisent-elles à nous livrer aux angoisses du désespoir ? Non, sans doute. Ce que la sagesse nous ordonne, c'est de *nous armer de courage contre tous les maux que le temps peut entraîner.* Or, le courage n'est pas cette légèreté qui se rit du péril au lieu de l'envisager, et qui finit par s'en laisser surprendre. Ce n'est pas non plus ce désespoir aveugle qui court au-devant des maux, sans prévoir ce qui peut arriver, sans calculer les chances de salut. Le vrai courage, c'est la fermeté née de la conviction qu'il n'y a aucune terreur que le coeur de l'homme ne puisse surmonter ; c'est la constance de la sagesse qui étudie et emploie les moyens propres à éviter le danger, ou du moins à le diminuer."

p. 567 MEDITAȚIE LA ANUL NOU

A apărut în *Almanah*, 1868, p. 3—4. La sfîrșit are cele zece versuri publicate de Gh. Asachi în volumul său de poezii din 1863 sub titlul *Epilog* (vezi vol. I al prezentei ediții, p. 244), după care se află semnătura lui Gh. Asachi.

Ca și *Scrisoarea unui sahastru din munții Carpat asupra simțirilor la începutul anului nou*, acest text este traducerea rezumativă a acelorași două meditații ale lui Heinrich Zschokke intitulate în versiunea franceză *Sentiments qu'on éprouve au jour de l'an* (v. *Méditations*, III, p. 99) și *Le jour de l'an* (v. *Méditations*, I, p. 11). Vezi, în volumul de față, și textul meditației *Anul Nou 1838*. Pentru comparație, cităm începutul primei meditații a lui Zschokke menționată mai sus :

„Que ne puis-je plonger, en ce jour, dans le coeur des mortels, découvrir le secret des sentiments, des espérances, des inquiétudes et des voeux par lesquels ils saluent l'aurore d'une nouvelle année ! Sans doute beaucoup d'entre eux commencent l'année qui renaît comme ils ont fini l'année qui expire, légers, vains, insouciants, irréfléchis. A leurs yeux tous les jours sont égaux. En revanche, il en est un bien plus grand nombre qui n'entrent pas dans cette nouvelle période de leur vie sans éprouver quelques sentiments particuliers, et se dire à eux-mêmes : «Que dois-je attendre de l'année qui commence ? Qu'en doit espérer ou craindre ma famille ? Notre sort sera-t-il meilleur ou plus fâcheux»"

p. 569 STIMA POPORULUI NOSTRU

A apărut în *Almanah,* 1869, p. XIX—XX, semnată *Gh. Asachi.*

Acest text, cu caracter de testament civic al cărturarului octogenar, este traducerea rezumativă a meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Respect pour notre propre nation* (v. *Méditations,* I, p. 396). Pentru comparație, reproducem primul alineat al meditației lui Zschokke :

„C'est une antique et respectable coutume dans plusieurs pays de célébrer, à certaines époques de l'année, une fête de reconnaissance en l'honneur de l'Éternel, ou bien un jour solennel de pénitence et de regrets, où le peuple entier, abattu par le sentiment de ses fautes, humilié par la douleur du repentir, se prosterne devant le trône du Roi des nations et implore son pardon et sa clémence. Si, pour beaucoup d'hommes, cette humiliation publique n'est qu'une vaine cérémonie, une pratique stérile, elle est aussi pour beaucoup d'hommes un moyen puissant de réveiller la vertu engourdie, en rappelant à tout un peuple le jouje incorruptible des transgresseurs de sa loi."

Această meditație a lui Zschokke a fost tradusă prima dată în românește, tot după versiunea franceză, de Gavriil Munteanu, cu titlul *Respectul către nația noastră,* în *Meditații religioase,* vol. II, Buzău, 1840, p. 117—127.

p. 571 [DESPRE CULTIVAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE]

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 1, din 2 aprilie 1831, p. 1—2, cu text paralel în limba franceză.

p. 573 [REFERAT ASUPRA GRAMATICII LUI GH. SĂULESCU]

Manuscrisul autograf al acestui referat se păstrează la Arhivele Statului București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dosar 127/1832, f. 2 r-v. A fost publicat prima dată de V. A. Ureche, în *Istoria școalelor de la 1800—1864*, vol. I, București, 1892, p. 251. Este comentat de D. Pompeiu, în articolul *Din hîrtii vechi: Asachi și firea limbei noastre*, apărut în volumul *Închinare lui Nicolae Iorga, cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 ani*, Cluj, 1931, p. 343—344. G. Călinescu și colectivul de documentație îl publică din nou, după original, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, II, 1953, p. 201—202, sub titlul *Material documentar: Gh. Asachi* (textul este copiat de Elena Piru).

Am reprodus în prezenta ediție textul original.

Pe referatul lui Asachi Epitropia a pus următoarea rezoluție :

„Fiindcă ace dizertații filologhică nu poate a să întrebuința de gramatică spre învățătura tinerimei, precum însuș autorul iei au cunoscut-o, îndatorindu-să ca să alcătuiască o gramatică cu regulile simple a limbii noastre, până atunce să va paradosî manuscriptul îmbunătățît de Epitropie, asăminea poroncindu-să și profesorilor shoalilor ținutale, care să să ferească a paradosî ace dizertații filologhică abătută din acel adivărat scopos. Iuni 20.“

Gramatica lui Săulescu, intitulată *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei românești pentru școalele normale și ghimnaziale, I. Partea etimologhică, II. Partea sintactică*, a apărut în tipografia mitropoliei din Iași, în 1833. La propunerea lui Asachi, Săulescu a refăcut partea întîi a gramaticii sale, pe care a publicat-o în 1834 cu titlul *Gramatica românească pentru clasele elementare, prescurtată din cea pre larg compusă de* [...] *Partea etimologhică.*

p. 575 IHO ALBINEI

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, supliment la nr. 5, din 21 decembrie 1833, p. 1.

Iho Albinei este titlul unei rubrici care apare și alte ori în paginile gazetei, cu conținut variat.

Dictonul latinesc *vox populi, vox Dei* apare și în textul intitulat *[Hristian Flehtenmaher]*, reprodus în volumul de față.

p. 577 LEXICOGRAFIE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, 1840, prima parte în nr. 2, din 7 ianuarie, p. 8, iar partea a doua în nr. 5, din 18 ianuarie, p. 20.

La sfîrșitul primei părți sînt citați, drept exemplu, sub titlul *Cuvinte scoase din acea mai veche Psaltire pe române adusă de diaconul Corisi și tipărită la Brașov, la anul 1568*, termenii *Zeul, cucură, încinde, miser, reposa, predarea*, în contextele respective și cu corespondentul lor latin sau italian. O altă listă de cuvinte extrase din Psaltirea lui Coresi este publicată în nr. 55 al „Albinei românești“, din 14 iulie 1840, p. 226, sub titlul *Lexicografie românească (Din Psaltirea lui Corizi)*.

Prima parte a articolului a fost reprodusă în „Curierul românesc“, 1840, p. 31, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1840, p. 54—55, în „Dacia literară“, 1840, p. 112—114, precedată de observația : „D. aga Gh. Asachi, ca început a lexicografiei vestită prin *Albina românească*, au publicat următorul articol vrednic de cetit prin interesantele sale însămnări“, și în „Curier de ambe sexe“, II, 1838—1840, p. 357—358, precedată de o notă mai mare intitulată *Despre Albina românească*, în care este criticat felul de a scrie al lui Asachi și al colaboratorilor săi.

„Foaia literarie“ proiectată nu a mai apărut, probabil din lipsă de abonați. Gh. Săulescu a pregătit însă glosarele cărților respective, care, rămase în manuscris, au fost publicate de Teodor Codrescu, în „Buciumul român“, I, 1875, II, 1876, și III, 1881.

p. 579 ONOMATOLOGHIE ROMÂNĂ

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 55, din 15 iulie 1843, p. 217.

p. 581 CÎTEVA SMINTE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 56, din 18 iulie 1843, p. 221.

p. 582 LIMBA ȘI PORTUL

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 21, din 12 martie 1844, p. 81—82, drept prefață la satira menționată a lui Neculai Istrati, pe care autorul o reproduce din suplimentul literar al *Calendarului pentru români* pe anul 1844, editat de M. Kogălniceanu. A fost republicat, împreună cu poezia respectivă a lui N. Istrati, în *Almanah,* 1870, p. 36—41, sub titlul *Limba și portul în anii 1822 și 1832 în România.*

Lovinescu, *Asachi,* p. 173, crede că introducerea la poezia lui Istrati este a lui Asachi. Un comentariu asemănător cu privire la calea de mijloc pe care a urmat-o autorul în dezvoltarea limbii române literare se află și în articolul *Jurnalismul în românie* (vezi și acest text în volumul de față).

p. 585 NEOLOGIE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 15, din 19 februarie 1848, p. 59—60.

p. 587 GAZETA DE TRANSILVANIA

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 6, din 28 ianuarie 1852, p. 21. Vezi în prezentul volum și textele intitulate *Observație filologică* și *Cîteva observații filologice.*

p. 588 FILOLOGIE

A apărut, cu semnătura *..., în „Gazeta de Moldavia“, nr. 61, din 5 august 1854, p. 243. Tot cu asterisc sînt semnate și articolele *Teatru național [II], A doua reprezentație în folosul celor săraci, Deschiderea operei italiene, în 9 noiemvrie, în Iași* și *Hronica teatrală [VII],* reproduse în prezentul volum.

p. 589 OBSERVAȚIE FILOLOGICĂ

A fost publicată în *Culegere,* I, partea a II-a, p. 91. Aceeași părere privitoare la necesitatea orientării după ortografia italiană a scrierii limbii române cu litere latine este exprimată și în textele intitulate *Gazeta de Transilvania* și *Cîteva observații filologice,* reproduse în volumul de față.

p. 591 CÎTEVA OBSERVAȚII FILOLOGICE

A apărut, fără semnătură, în *Almanah,* 1861, p. 151—152. Se termină cu fraza : „Iacă un eczemplu scris cu litere latine“, după care urmează textul poeziei *Valea Albă. Cîntec păstoresc,* de la sfîrșitul nuvelei *Valea Albă.* Vezi în prezentul volum și textele intitulate *Gazeta de Transilvania* și *Observație filologică.*

Unele probleme privitoare la ortografia limbii române au fost discutate de Asachi și cu G. Vegezzi-Ruscalla, cum rezultă din interesanta scrisoare a acestuia către Gh. Asachi, din 6 februarie 1861, aflată la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S-CCCXIX/24.

p. 593 DESPRE LITERATURĂ

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 5, din 13 iunie 1829, p. 19. Unele elemente autobiografice din text și fabula *Guzganul de cetate și cel de cîmp*, publicată la sfîrșit, care este a lui Gh. Asachi, sînt indicii sigure că și articolul îi aparține.

T. T. Burada, în *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iași, 1915, p. 168, nota 1, afirmă că a văzut un manuscris intitulat *Alzira*, copiat la 1840 de Samuil Botezatu, care menționa într-o însemnare că textul a fost tradus la 1819 de Gh. Asachi. Manuscrisul se afla atunci în posesia lui Corneliu Codrescu.

Un manuscris intitulat *Versuri lirice*, autograf al lui Gh. Asachi, se află la Biblioteca Academiei R. S. România, cota ms. rom. *3059*, datat 1822. De focul de la 1827 a scăpat și un alt manuscris autograf al lui Asachi, aflat astăzi la Arhivele Statului din Iași, cota ms. *1901*, datat 1820 (vezi vol. I al prezentei ediții, p. XLVI).

Cu privire la interesul lui Asachi pentru figura lui Mihai Viteazul, vezi în prezentul volum nuvela *Mihai Viteazul* și nota respectivă.

p. 595 DESPRE LITERATURA ROMÂNEASCĂ

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 12, din 20 februarie 1830, p. 51—52.

Comentariul din prima parte a acestui articol, privitor la starea culturii și a literaturii române în secolul al XVII-lea, a fost reluat de Asachi, uneori cu aceleași cuvinte, în cîteva articole de comemorare a lui Vasile Lupu sau în unele rapoarte şcolare. Vezi, de exemplu, în prezentul volum textele intitulate *Expoziţia stărei învăţăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire până la anul 1843*, *Serbarea zilei de Trei-Sfinţi* şi *Cvestia învăţăturei publice în Moldova, precedată de o ochire istorică asupra şcoalilor.*

Pentru preocuparea lui Gh. Asachi ca manuscrisele lui Ion Budai-Deleanu să fie aduse în ţară, vezi Aurora Ilieş, *Gh. Asachi şi manuscrisele lui Budai-Deleanu*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", II, 1957, p. 277—284, şi Ion Nicola, *Gh. Asachi şi manuscrisele lui Ion Budai-Deleanu*, în „Limbă şi literatură", XV, 1967, p. 237—240.

p. 597 ÎNMORMÎNTAREA LUI POETA GHETE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 29, din 14 aprilie 1832, p. 116.

Ion Gherghel, *Goethe în literatura română*, vol. I, Bucureşti, 1931, p. 51—52, crede că autorul articolului este „probabil, Asachi însuş".

p. 599 [ÎNŞTIINŢARE LITERARĂ]

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 36, din 9 mai 1837, p. 157, la rubrica obişnuită de ştiri.

Un comentariu asemănător cu privire la unitatea limbii cărţilor bisericeşti se află şi în articolul intitulat *Jurnalismul român [I]*, prin care era anunţată apariţia revistei „Propăşirea" (vezi şi acest text, în prezentul volum).

p. 600 [DESPRE GRAMATICA ŞI DICŢIONARUL ROMÂN-FRANCEZ ALE LUI J.—A. VAILLANT]

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 42, din 29 mai 1838, 177—178, cu text paralel în limba franceză, la rubrica obişnuită de ştiri.

p. 601 DISERTAȚIE DESPRE TIPOGRAFIILE ROMÂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA ȘI ÎNVECINATELE ȚĂRI, DE LA ÎNCEPUTUL LOR PÂN LA VREMELE NOASTRE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 54, din 9 iulie 1839, p. 221—223.

Lovinescu, *Asachi*, p. 168, crede că articolul aparține „probabil“ lui Asachi.

p. 604 JURNALISMUL ROMÂN [I]

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 6, din 20 ianuarie 1844, p. 21.

Comentariul privitor la unitatea limbii cărților românești de cult este similar cu cel făcut în *[Înștiințare literară]*, prin care era anunțată apariția gazetei „Foaie de duminică“ (vezi acest text în prezentul volum).

p. 606 FLORI DE SCAIEȚI CULESĂ PE MALUL DÎMBOVIȚEI DE ENRIC VINTERHALDER

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 55, din 14 iulie 1846, p. 217. Vezi și nota la poezia *Lumea*, în vol. I al prezentei ediții, p. 669—670.

p. 608 JURNALISMUL ÎN ROMÂNIE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 3, din 9 ianuarie 1847, p. 10—12.

Comentariul privitor la calea de mijloc pe care o urmează autorul în dezvoltarea limbii române literare este similar cu cel de la sfîrşitul articolului *Limba şi portul* (vezi şi acest text, în prezentul volum). De asemenea, vezi şi textul intitulat *Jurnalismul român [II]*, care este o revistă similară a presei.

p. 611 JURNALISMUL ROMÂN [II]

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 2, din 4 ianuarie 1848, p. 5—7.

Articolul cuprinde unele aprecieri asupra publicisticii româneşti comune cu cele exprimate în *Jurnalismul în românie*, care este tot o asemenea revistă a presei (vezi şi acest text, în prezentul volum).

În „Albina românească", nr. 5, din 15 ianuarie 1848, p. 20, este publicată următoarea *Erata la articolul* Jurnalismul român *din feiletonul „Albinei" nr. 2*:

„Pe lîngă cele 6 foi anonsate din Ţara Românească se mai adaog două şi încă din cele mai interesante, ce să scăpasă din vedere: *Magazinul istoric*, jurnal periodic care în adevăr este ca un tezaur pentru toată românimea. Materiile cuprinse în el şi arătate de cătră doi renumiţi literatori români sînt de cea mai mare importanţă pentru istoria şi literatura noastră.

Universul, care, după deviza sa: *Mens agitat molem*, ne arată minunele naturei, a culturei şi a literaturei omineşti. Izvorul acestui jurnal este cel mai avut; fie ca românimea să se adăpe de dulcele sale unde, iară de redactor norocire în frumoasa sa întreprindere."

p. 614 LITERATURA SERBEASCĂ

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 6, din 18 ianuarie 1848, p. 21—22.

Referinţe la relaţiile autorului cu Vuk Stefanovici Karagici şi la primirea din partea acestuia a unor texte folclorice româneşti, pierdute în incendiul de la 1827, se află şi în articolele intitulate *Poezii poporale. Balade. Cîntice bătrîneşti adunate de d. V. Alecsandri* şi *Cînturi populare* (vezi şi aceste texte, în prezentul volum).

p. 616 POEZII POPORALE. BALADE. CÎNTECE BĂTRÎNEŞTI ADUNATE DE D. V. ALECSANDRI

A apărut, cu semnătura *Gh. Asachi*, în „Gazeta de Moldavia", nr. 20, din 17 martie 1852, p. 77. Vezi în prezentul volum şi textele intitulate *Literatura serbească* şi *Cînturi populare*.

p. 618 POMPEI

A apărut, cu semnătura *A.*, în „Gazeta de Moldavia", nr. 42, din 5 iunie 1852, p. 165—166.

Semnătura *A.* şi referinţa la faptul că autorul se plimba, la 1810, pe una din străzile recent dezgropate ale fostului oraş Pompei arată că articolul aparţine lui Gh. Asachi. Lovinescu, *Asachi*, p. 182, afirmă că „e cu siguranţă" de Asachi. Vezi în prezentul volum şi textele intitulate *Anul Nou* şi *Codreanu*, semnate tot cu iniţiala *A.*

p. 620 REPERTORIUL DRAMATIC A D. V. ALECSANDRI

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 64, din 21 august 1852, p. 151.

Referinţa la spectacolul din 1816 cu piesa *Mirtil şi Hloe* şi cele două versuri citate drept motto, care sînt din poezia lui Asachi intitulată *Pentru ziua aniversală a deschiderei Teatrului Naţional* (vezi vol. I al prezentei ediţii, p. 72), arată că articolul îi aparține în mod sigur, așa cum a afirmat Lovinescu, *Asachi,* p. 182.

p. 621 NOTIȚII STATISTICE ASUPRA MOLDOVEI, DE PRINȚUL NICULAI SUȚU

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 70, din 11 septembrie 1852, p. 175—176.

p. 624 [DESPRE DICȚIONARUL GERMANO-ROMÂN AL LUI TEODOR STAMATI]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 75, din 29 septembrie 1852, p. 195.

p. 626 BIBLIOGRAFIE. [A. FĂTU, *MANUAL PENTRU ÎNVĂȚĂTURA MOAȘELOR,* IAȘI, 1852]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 100, din 29 decembrie 1852, p. 295.

Prima frază, „la o altă ocazie, tristă pentru științele și leteratura română, am fost amintat...“, se referă la necrologul lui Teodor Stamati (vezi acest text în prezentul volum), semnat de Gh. Asachi, unde este vorba și de A. Fătu.

p. 628 URICARIUL MOLDOVEI

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 20, din 9 martie 1853, p. 81—82. A fost reprodus în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 1853, p. 127—128.

p. 630 PREUMBLATUL SAU DANŢUL MESELOR

A apărut, cu semnătura *Gh. Asachi*, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 32, din 23 aprilie 1853, p. 129—131.

Descoperirea fenomenului ştiinţific respectiv, care preocupa intens lumea de atunci, l-a interesat în mod deosebit pe Asachi. În „Gazeta de Moldavia“, nr. 31, din 16 aprilie 1853, p. 125—126, el publică traducerea unui articol intitulat *Table-Moving sau mişcatul mesei*, iar în nr. 38, din 14 mai 1853, p. 153—154, a articolului *Mase mişcătoare*, ambele din presa occidentală.

p. 634 IERUSALIMUL LIBERAT

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 36, din 7 mai 1853, p. 145—146. Vezi şi nota la textul *Fragment din „Ierusalimul eliberat“ a lui Tasso*, în vol. I al prezenţei ediţii, p. 673—675.

Foaia de titlu a traducerii lui A. N. Pîcleanu are următorul cuprins: *Ierusalimul liberat. Poemă epică în două volume. Traducţie în proză, precedată de o noticie ezactă asupra vieţei famosului ei autor Torcuato Tasso, adornată cu portretul său şi cu douăzeci gravure împărţite pe cînturi, de Atanasie N. Pîcleanu*, Bucureşti, Tipografia lui Iosef Copainig, 1852. Intermediarul francez de care s-a servit traducătorul, pe care însă nu-l menţionează nicăieri, este, probabil, traducerea în proză a lui Charles-François Lebrun (1739—1824), apărută în 1774, tot în două volume, şi reeditată de numeroase ori, pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Vezi şi Alexandru Marcu, *„Gerusalemme liberata“ în traducerea lui A. Pîcleanu (1852)*, în „Studii italiene“, II, 1935, p. 5—23. Asachi nu cunoştea această versiune franceză, ci numai pe cea a lui Baour-Lormian, apărută în 1795, pe care o avea (vezi vol. I al prezentei ediţii, p. XIV).

p. 636 BORDEIUL UNCHIULUI TOM ŞI COLIBA MOŞULUI TOMA

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 42, din 28 mai 1853, p. 169.

În anul 1853 au fost publicate la Iași două traduceri ale celebrului roman al scriitoarei americane Harriet Beecher Stowe, ambele făcute după o versiune franceză a cărții. În tipografia Institutului Albinei a apărut traducerea profesorului Dimitrie Pop, cu titlul *Bordeiul unchiului Tom sau viața negrilor din America,* iar în tipografia Buciumului român cea a lui Teodor Codrescu, cu titlul *Coliba lui moș Toma sau viața negrilor în sudul Statelor Unite din America.*

În legătură cu referința la sclavia țiganilor din Moldova, vezi și cele spuse de Asachi în articolele intitulate *[Emanciparea țiganilor]* și *Hîrca,* reproduse în prezentul volum.

p. 638 DESPRE ÎNDATORIRILE FEMEILOR

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 35, din 6 mai 1854, p. 137.

În prefața traducerii, T. Balș face următoarea afirmație : „M-am ferit însă, pre cît s-au putut, de întrebuințarea ziselor străine, pentru că am dorit să fiu înțăles de cetitorii mei, și nu am pretenția a imita pe vestitul Prale și pe urmașii săi, carii ș-au croit feluri de dialecte împestrițate cu ziceri adunate de pe la toate neamurile, înființîndu-și în așa chip fiecare limba sa, pre care cred că de multe ori chiar însuși ei nu înțăleg“.

Cu privire la această afirmație, autorul recenziei face, în notă, urmtoarul comentariu interesant : „Autorul, carile în astă traducere întrebuințează o limbă populară, spre înțălegerea tutulor treptelor societăței, face aluzie la neologizmul iperbolic de unii introdus fără sistemă în limba română, căci pre cît este neiertat a întroduce în limba noastră cuvinte franțeze etc., pe atîta neapărat este a o prelucra în progresul culturei de azi, precum se practică și în Grecia, unde, deși erau împămîntenite prin obicei îndelungat cuvintele varvare turcești, arnăuțești și italiene, aceste s-au întrolocat cu cuvintele eline. De asămene fîntînă de unde sîntem datori a înavuți acea română în cazuri neapărate este a ei maică-limbă“.

p. 639 ROMÂNIA LITERARĂ

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 2, din 6 ianuarie 1855, p. 5.

Apariția revistei „România literară“ este salutată de Asachi și în cronica intitulată *Anul 1854*, din „Gazeta de Moldavia“, nr. 102, din 30 decembrie 1854, p. 405—406, în care, anunțînd două „așezăminte binefăcătoare“ fondate în 1854, se referă la revista lui Alecsandri și la *Asociația moralo-științifică*, al cărei scop era adunarea fondurilor necesare pentru burse de studii în străinătate acordate copiilor săraci și talentați. Iată textul care precedă aceste anunțuri :

„Ist an foarte estraordinar, a căruia fapte neasămănate se vor înscrie în istoria lumei cu caractere de sînge, pe cînd are încă puține zile de viață, aruncînd ochii lîngezi în giurul său, pintre nouri de foc și de fum, fructul dregerilor sale, văzu peste patru imperii a pămîntului întinsă o giulgiură de doliu, în lacrimi împlîntată, iar în țările române — Suferință și Speranță. În asămene minut fatal, inima cea mai crudă se înfrăgezește, drept care și ist an muribond, voind în oara a unsprezăcea a răscumpăra pacatele sale cu fapte chiar filantroape și de lumină, prin testament fondă și îndănui în patria noastră două *așezăminte binefăcătoare,* puindu-le sub epitropia patriotizmului național și denumind de esecutori persoane vrednice de stima publică, de la care patria așteaptă cu încredere rezultatul cel mai folositori în privirea culturei sale.

Așezămîntul cel întăi, a căruia esecutor au denumit pe d. *Vasile Alecsandri* și a căruia statuturi urmează aice după original, poartă numile dorit tutulor compatrioților : *România literară.*“

p. 641 ADAM MIȚKEVICI

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 7, din 23 ianuarie 1856, p. 25.

Știri privitoare la Mickiewicz fuseseră inserate și în „Albina românească“, nr. 15, din 21 februarie 1846, p. 60, unde este anunțată înlocuirea lui la catedra de filologie slavă din Paris, și în nr. 37, din 9 mai 1848, p. 149, unde este anunțat faptul că poetul, „informînd o legeonă polonă, a trecut pe la Roma în Italia de sus“.

Lui Gh. Asachi îi era bine cunoscută opera literară a lui Mickiewicz. Chițimia, *Mickiewicz*, p. 125—133, a stabilit că baladele *Turnul lui But*, *Jijia* și *Sirena lacului* sînt adaptări ale lui Asachi după trei balade cu subiecte similare ale lui Mickiewicz. Tot I. C. Chițimia a stabilit că și în poezia *Moșii* a prelucrat Asachi un fragment dintr-o operă a lui Mickiewicz. Vezi notele la poeziile menționate, în vol. I al prezentei ediții, p. 687—689, 691—694.

p. 643 ARHEOLOGIA ROMÂNĂ

A apărut, fără semnătură, în „Noua Albină română“, nr. 1, din 5 ianuarie 1857, p. 1. La sfîrșit are, paralel cu textul original, traducerea din revista franceză „La Presse“ a următorului articol, intitulat *Cavalerii români în Franția, la 1346* :

„Pe la mezul veacului al XIV, sub domnia regelui Filip de Valua, Franția au fost cuprinsă de englezi. Într-o țară depărtată (Moldo-România), pe la rîpele Dunărei de gios, numele Franției, carile au strălucit cu mare lucoare în timpul cruciadelor, au fost rămas simpatic între popor. Auzirea încălcărei pămîntului ei au produs în românie o mare compătimire. Ce nenorocire că Pontul Euxin (Marea Negară) este despărțit de Manșa (Marea Franției) cu o distanție pe atunce atît de greu de trecut! Mii ostași ar fi ieșit din vechea legionă romană a lui Traian spre a alunga pe încălcătorul englez.

Cu toate aceste, regele Filip de Valoa într-o zi au văzut venind în tabăta sa un cavaler giune, coperit de pulbere, urmat fiind de un mic stol de călăreți aprozi, purtînd în spate armele lor ; ii vorbeau o limbă armonioasă și necunoscută, pe care o numeau limbă de aur. Şeful lor răspundea în numele Banului Marucini, carile, în a lui idiom strein, însemna *Signeorul de Rons*, dupre care s-au tradus numele francez Marchizul de Ronsar.

Giunele marchiz era un român, fiul mezin a unui avut şi puternic domn de la gura Dunărei, carile, după neauzite ostenele a unei călătorii de 700 mile, vinea de la o margine a Europei la alta, spre a se pune cu stolul său în dispoziţia regelui de a-l agiuta de a mîntui pămîntul nostru de ocupaţia engleză. Aceşti aprozi români, carii se încredeau în Franţia cea învinsă, s-au îmbrăţoşat cu recunoştinţă ; ii au combătut în fiecare tîmplare cu înfocarea a unui patriotism înflacarat şi cu curajul cavalerilor celor mai bravi.

Astă tîmplare, de tot necunoscută în Franţia, este scoasă din istoria României. Ronsar, prinţul poeţilor, carile pretinde că se trage de la Banu Marucini, de asemene au semnalat acel fact în versurile următoare :

> Ce s-atinge de familia d-unde-n vechime s-au tras,
> De la Dunăre ea-ncepe, ce prin Dacia are pas.
> Mai gios decît e Ungaria, unde munţi înalţi răsar,
> Străbunicul meu trăit-au, domn-marchizul de Ronsar.
> Poporat i-au fost pămîntul de cetăţi, de aur plin ;
> A războiului dorinţă avînd fiul său mezin,
> În al său giur adunat-au de aprozi un stol oştean
> Ş-a românilor giunimei se făcuse capitan.
> Prin Ungaria trecut-au, prin Germania vîntoasă,
> Au trecut pe la Burgonia, prin Şampania vinoasă,
> Au venit ca să agiute pe regele Valua,
> Care atunce în mezul Franţiei cu englezii răzbela.

Interesîndu-se astăzi de soarta Moldo-României, Franţia răscumpără a ei datorie de recunoştinţă contractată de 500 ani cătră bravul Banu Marocini."

Lovinescu, *Asachi*, p. 184, atribuie lui Asachi atît articolul intitulat *Arheologia română* cît şi traducerea celui francez, reprodusă mai sus.

Traducerea prin „limbă de aur" a expresiei franceze *langue d'or* este greşită, căci aşa cum spunea şi J.-A. Vaillant în notiţa introductivă la volumul său de traduceri din limba română intitulat *Poésies de la langue d'or*, Paris, 1851, p. V, „la langue d'or est la langue romane d'Orient, comme la langue d'oc est la langue romane d'Occident".

Articolul tradus din revista „La Presse“ a fost reprodus în *Almanah*, 1858, p. 89—90, precedat de textul următor, intitulat *Aprozii români în Francia* (p. 87—89), nesemnat, dar care aparține în mod evident tot lui Gh. Asachi :

„Franția, concvistată de romani sub Iulius Cezar (la 58 înaintea lui Hs.), la decăderea domniei lor fu încălcată de germani, vizigoți și burgunzi ; aceștia formără mai multe staturi, și șefii împărțiră pămînturile între aprozii oastei cu drit de feod (fief), încît astă țară, astăzi compusă de 36 milioane franțezi din o singură viță și unită, era până în secolul al 15, ca buneoară românii de astăzi, împărțită între mai mulți domnitori pămînteni și între pretendenți al Angliei și a Germaniei. De aicea decurgeau necontenite dizbinări și războle civile și străine.

În mezul acestora, spiritul religios au născut întreprinderea cruciadelor, a căria scop au fost a elibera Sîntul Mormînt de sub giugul saracenilor muzulmani.

Acea întăie cruciadă, predicată de săhastrul franțez Pierre (Petru), s-au făcut la 1096. Godefroy de Bouillon au condus pe franțezi în Palestina, au luat Ierusalimul, a așezat acolo un imperiu creștin. A doua cruciadă, la 1147, au întreprins-o franțezii și germanii, iar a tria cruciadă, de trei suverani : a Franției, a Germaniei și al Angliei, l-au întreprins la 1187 cu scop de a elibera iar Sîntul Mormînt, ce de nou încăpusă sub giugul necredincioșilor ; încheierea espediției nu au fost favorabilă. Iar a patra cruciadă s-au făcut pe uscat, la 1204, de Boduin, contele de Flandra, și de venețieni. Oastea au trecut parte pe uscat, pin țările române pe la Constantinopoli, unde din intrigile grecești s-au paralizat, învăluindu-se în certele pretendenților tronului ; crucierii au alungat de pe tron pe uzurpatorul Alexi Anghel, și la 1203 au întronat pe Alexi cel giune, dar după 2 ani au luat Constantinopoli și au împărțit imperiul orientului roman între șefii cruciadei, între carii franțezul Boduin luă titlu de imperator grecesc. În cursul mai ales acestei de pe urmă cruciade, românii avură ocazie a cunoaște pe franțezi atît la războlul ce avură asupra lui Boduin, sub conducerea lui Asan, imperatorul româno-bulgar, la 1261, cît și mai în urmă, combătînd la 1360 în contra turcilor ca aliații Franției, încît afinitatea gintei franțeze cu acea română și aprozia ei lăsasă între români o adîncă întipărire de simpatie.

După îndelungate învăluiri politice urmate în Franția la 1314, sub domnia regelui Valua, se născusă reacția feudală, care era aproape să aducă dizbrănarea Franției. Regii Angliei, uniți cu flamanzi și bretoni, au început războiul de 100 ani, ce au ținut de la 1337 până la 1437. Edvard, regele de Anglia, s-au întins după ce au luat titlu de rege de Franția până la Paris și au cîștigat la 1346 faimoasa bătălie de Cresi, faima acestei mari înfrîngeri, care umbla să supuie toată Franția sub giugul Angliei, străbătînd și în Românie, care era guvernată de prințul Alexandru Basarabă. Mișcarea tîmplată pe atuncea între românii din Maramuriș, care în stoluri mari inmigrără în vechea patrie, dincolo de munți, au deșteptat între dînșii spiritul ostășăsc carile brila la apusul Europei. Pre lîngă aceste, însoțirea lui Besaraba cu prințesa Clara, de religie catolică, explică de agiuns relațiile și simpatia ce avea domnitorul și țările româniei cu Apusul. La curtea lui Besaraba se afla banul Marocini, unul din cii mai aprozi giuni. Acesta, aprins de dorul gloriei, voind a da franțezilor în a lor nevoie un semnal de simpatie, au adunat un stol de giuni întreprinzători și, înarmîndu-se, au purces la Franția.

Stolul de români, mai însemnat prin aprozia și dorul înflacarat de glorie decît prin numărul ostașilor, au trecut cu învoirea regilor prin Ungaria și Germania, și într-o zi, pe cînd regele Filip de Valua petrecea în tabără în cortul său, i s-au anostat apropierea unui stol de înarmați. A lor mic număr au înlăturat ideea de dușmani, dar vederea lor au surprins prin costiumul și armele și prin asemănarea limbei lor cu cea latină. Giunile Marocini, discălicînd, au expus scopul venirei românilor, și de regele s-au îmbrățoșat cu acel sentiment care dictează recunoștința pentru un agiutor neașteptat și admirarea spiritului cavaleresc.

Ist epizod istoric și interesant s-au reprodus de «Presa» franțeză din 30 octomvrie 1856 în modul următor :"

Urmează traducerea pasajului din gazeta franceză reprodus mai sus ; articolul neavînd aici paralel versiunea franceză, versurile lui Ronsard au fost reproduse și în original.

Articolul din *Almanah* este ilustrat cu o stampă care „reprezentează sosirea românilor în tabăra franțezilor. Regele Filip întîmpină pe Marocini înaintea cortului și-l îmbrățoșază."

Așadar, înaintea apariției, în ediția a doua a volumului *Doine și lăcrimioare*, Paris, 1863, p. 318—322 (și notă la p. 430), a poeziei *Banul Mărăcină* a lui Vasile Alecsandri, scrisă însă în 1855, legenda originii poetului Ronsard a fost popularizată la noi de Gh. Asachi.

p. 645 CÎNTURI POPULARE

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 56, din 17 iulie 1858, p. 221.

Referința la versurile populare adunate în timpul emigrației din 1821 și la cele dăruite de Vuk Stefanovici Karagici, care au ars în incendiul din 1827, arată că articolul aparține lui Gh. Asachi (vezi în volumul de față și textele intitulate *Literatura serbească și Poezii poporale. Balade. Cîntice bătrînești adunate de d. V. Alecsandri*, în care sînt spuse aceleași lucruri).

Interesul lui Asachi pentru prima colecție de poezii populare a lui At. M. Marienescu, asupra căreia se oprește în trei rînduri (vezi în prezentul volum și textele intitulate *Balade* și *Poezia populară română. Balade*), are și o explicație de ordin personal, pe care ne-o dezvăluie scrisoarea tînărului student At. M. Marienescu către Gh. Asachi, din 6 iunie 1858, aflată la Biblioteca Academiei R. S. România, sub cota S — CCCXIX/17, prin care Marienescu îi mulțumește pentru cărțile trimise (volumul de poezii din 1854 și calendarul pe anul 1858) și îl informează despre situația românilor din Transilvania și Banat și despre preocupările sale științifice și literare, iar la sfîrșit îi dedică o poezie. Fiind inedită și deosebit de interesantă, atît pentru biografia lui At. M. Marienescu cît și pentru relația sa cu Asachi, reproducem integral textul acestei scrisori.

„Pesta, 6 iuniu v. 858

Preaonorate Domnule,

Poeziele Domniei Tale și calendariul de Iași avui onoare a le primi încă pe începutul lui martiu; deoarece însă mă preparam pe rigorosul juridic, dar mai ales așteptam ocaziune ca și eu să-Ți reprezentez un op al meu, mă iartă că nu Ți-am răspuns mai curînd.

Domnule, sum mulţămitori şi mult mă bucur pentru onoarea ce mi-ai făcut-o cu cărţile trămise ca unui tînăr necunoscut; eu acele le voi păstra de suvenire dulce în toată viaţa mea şi le voi ţine de prezentul cel mai frumos de la un român aşa adevărat şi mare ca şi Domnia Ta.

Cu numele D-Tale mă cunosc de mult, şi prin acesta am devenit a cunoaşte multe întreprinderi şi fapte frumoase ce ai făcut ca neostenit pe cîmpul literaturei şi al intereselor române. Eu Te preţuiesc şi Te adorez pentru aşa simţăminte nobile. Deie D-zeu ca să mai trăieşti pănă vei vedea odată poporul român întărit în drepturile sale şi recunoscut de adevărată naţiune în Europa, pănă-l vei vedea că stă pe o bază, ca să nu mai poată recade.

Iartă-mi ca cu ocaziunea aceasta să-Ţi scriu ceva şi despre românii dincoace de Carpaţi.

Noi încă vieţuim, dar viaţa noastră e tristă, e tristă ca acelui popor ce-şi plînge mărirea şi numai în speranţie trăieşte. Noi sîntem în apatie. Noi aşteptăm viitorul, ca el să vie, iară noi nu vrem să-l creăm.

Naţiunalitatea noastră aseamănă unei umbre de nor ce se mută de pe văi la munţi, şi în capăt pere. Aci numai o naţiunalitate este, şi aceasta e austriacă.

Religiunea noastră e aşa de suprensată. Înfrăţirea română mai mult se înfrînge decît se întăreşte. Ce a adus seculii? Fraţii de un sînge într-o patrie să fie împărţiţi la două altare. Unii sînt uniţi, alţii neuniţi. Despărţirea aceasta ne desparte şi de la interesele comune, şi am ajuns ca să ne urîm fraţi cu fraţi, ca şi cu inimici.

Românii neuniţi avură episcopate vacante, şi în acele se aşezară episcopi sîrbi, carii, precum istoria ni-i arată, totdeauna a fost pedecă culturei poporului român; românii uniţi în aşa împrejurări căpătară 2 episcopate nouă şi mitropolie. Aceştii deveniră în împrejurări de a-şi înmulţi credincioşii; aceia, sau a se pune reacţiunii, sau a se umili.

Cauzele aceste nu ne-mpacă, căci frecările mai tare ne despart, ne-nfrînge înfrăţirea, încît nu ne putem învoi nici la o faptă comună, d.e. a face fundaţiuni pentru tinerimea întregului popor, asemene a părtini literatura etc.

Noi cu literatura aşa stăm de rău, cît mă doare cînd cuget la soarta ei.

Avem două organe publice, *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român*, și aceste n-au de sigur nici cîte 400 de prenumeranți, nici colaboranți. Poporul nu agiută cu bani, inteligința cu operate.

Aceste două organe adeseori se încaieră din caprice sau vătămări și sînt în neamiciție. Săracul popor român, el se împarte cu ele ca cu religiunea!

Literații — în parte — iară puțin fac. Trec ani și, de multe ori, într-un an barem numai un op interesant nu se poate arăta ca productul literaturei. Merită ca să-Ți aduc înainte de d. Vasili Maniu, carele scrie un op destul de mare, *Disertațiune critico-istorică*, într-o limbă curată și bună. D. Timoteu Cipariu, *Crestomația* — anticități de limbă din mai mulți seculi, și D. Constantini, *Istoria Ost-vestromânilor*, ce nu ne-a suprins așa tare. Apoi între aceștia și eu, ca un tînăr carele încă mai am de lucru cu studiele, am scris *Învățătoriul și poporul. Despre bunăstarea materială și cultura spirituală*, — o carte populară. Această carte nu o am la mînă, și așteptînd ca să mi se trimită din Sibiu vreo cîteva esemplare, am întîrziat cu răspunsul, însă cum voi căpăta, voi îndrăzni a-Ți trămite barem un esemplar, în semn de recunoștință pentru poezii.

În școalele mici avem tinerime destulă, și numai a 8-a parte de ar putea găta studiele la universitate, am avea speranță de o inteligință mai mare și crescută mai dezintegrată în simțămintele naționale. Dar și aci acea împrejurare e tristă, că puțini tineri pot să absolveze pe la universități, căci cei mulți sînt săraci, și mai cu seamă săracii învață mai bine.

Nu pot a nu-Ți spune că întru ajutorarea tinerimii cel mai mare mecenat s-a arătat Escelenția sa Domnul episcop Baron de Șaguna, și întru mărirea plății profesorilor Es. Sa Domnul episcop Vasili Erdelyi.

Domnul meu, iartă-mi și următoarele. Eu sum născut în Lipova, în Banat, și sum concetățeanul d-lui profesor Dimitriu Stoica din Iași. Ai bunătatea a-i spune sănătate și închinăciune de la mine; cu tata Domniei Sale am fost ca întru relațiuni părintești.

Drepturile le-am finit în Pesta și Viena. Am depus două esamene de stat, și cel juridic și cel administrativ, și în luna lui mai depusei și rigorosul juridic din științele politice; mai am de a depune două rigoroase, pentru ca atunci să-mi cîștig laurea de juris dr. Cu voia lui D-zeu, peste un an voi fi gata. Eu puțin ajutor am avut de acasă; singur m-am susținut învățînd, și astăzi sum prefect lîngă doi prunci, la întîia familie română aci, la familia Mocioni.

Spre literatură am mare pasiune, scriu proză și versuri, — unii îmi zic că în proză mai bine mă aflu. Acuma culeg poeziele popurale din Austria; până acu am 240 de bucăți și sper că cu timp întreprinderea mea va avea succesul literar.

Domnul meu, mai iartă-mi încă ceva. Am scris, și până acu am în manuscris mai gata, *Dreptul Daciei, ca provinție romană, din punt privat, comun și internațiunal.* (La aceasta mi-ar trebui istoria dreptului din Principate, și nu știu, esistă așa op, au ba; de esistă așa ceva, m-ai deobliga foarte tare dacă mi-ai trămite, avînd și putință.) Am scris *Topografia și populația Daciei*; către topografie am lucrat și o mapă, iară în populație am luat: a) popoarele înainte de colonizarea noastră, b) popoarele emigratoare și c) popoarele de astăzi. Literatura din puntul acesta, ce e în Principate, afară numai de numele unor cărți, nu-mi e cunoscută, deoarece acia greu putem căpăta cărți din Principate.

M-am deprins și cu beletristica; am comedie, tragedie etc., și cum voi depune doctoratul, voi eda poeziele din junimea mea.

Mă recomend simțămintelor grațioase și rămîn al Preaonoranței Tale serv umilit,

At. Marian Marienescu
doctorand

CĂTRĂ GHEORGHI ASACHI, ÎN IAȘI

În țara ta cea mîndră aurora-acu răsare,
Și razele-i auree lucesc în nimb senin!
Și roua cea din ceriuri cu-a ei mărgăritare
Viața o nutrește, și crește roză, crin!

Ferice ești, bătrîne, cînd poți căuta-n nălțime
Și vezi al lumii soare pe orizon în sus
Că luce-n vioșie, în vechea lui mîndrime,
Și focul lui pe țară căldura a adus.

În țara ta amoarea e sinceră și dulce,
Și ea o fericește, apare-un paradis;

Nici pasărea străină din munţi-i nu se duce,
Că încă şi pe stîncă răsar flori de narcis.

Ferice eşti, Moldovă, că geniul nu te lasă
Să cazi, ci el te poartă la-nvingeri şi triumf,
Şi fiii tăi cei sinceri te priveghează-acasă,
C-au suflet de-nfrăţire, sînt unşi cu mirul scump.

Trecut-a neagra noapte, şi răul tău dispare,
Durerea cea de seculi se-nfrînge-ntr-un minut.
Avea-vei zile bune, căci cerul cu-ndurare
Se-ntoarse cătră tine, el astăzi te-a plăcut.

În ţara mea e-amară şi ziua cea senină,
Că soarele e rece, n-o poate a-ncălzi,
Şi sora ta cea dreaptă de mult şi greu suspină,
Păzeşte-altariul Vestei, păn mirele-a sosi!

At. M. M."

Aşadar, cele trei articole ale lui Asachi consacrate apariţiei primei colecţii de poezii populare a lui At. M. Marienescu constituie de fapt răspunsul său la această scrisoare.

p. 647 BALADE

A apărut, fără semnătură, în „Patria", nr. 26, din 26 februarie 1859 p. 101—102.

Unele aprecieri similare cu privire la faptul că poezia italiană ar trebui luată ca model de scriitorii români, nu cea franceză, se găsesc şi în prefeţele lui Asachi la volumele sale de poezii (vezi vol. I al ediţiei, p. 3—7). Vezi, de asemenea, şi nota la articolul *Cînturi populare*, în volumul de faţă.

p. 649 POEZIA POPULARĂ ROMÂNĂ. BALADE

A apărut, fără semnătură, în „Patria", nr. 29, din 9 martie 1859, p. 113. Vezi în volumul de faţă şi notele la articolele *Cînturi populare* şi *Balade*.

p. 651 LITERATURĂ ITALIANĂ

A apărut, fără semnătură, în „Patria“, nr. 55, din 11 iunie 1859, p. 217. Face parte din seria de articole consacrate de Asachi evenimentelor politice din Italia anilor 1859—1862 (vezi, în volumul de față, și textele intitulate *Italia*, *Starea politică și socială a Europei la încheierea anului 1860*, *Roma*, precum și poezia *La Italia* și nota respectivă, în vol. I al ediției, p. 456 și 750).

p. 653 APOTEOZUL LUI SCHILLER

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1860, p. 105—108 (vezi și notele la poeziile traduse din Schiller, *Credința*, *Cucoarele lui Ibicus* și *Împărțala pămîntului*, în vol. I al prezentei ediții, p. 694—697, 752).

Amintirii lui Schiller i-a consacrat Asachi două note și în „Albina românească“ din anul 1839, cînd, în nr. 38, din 14 mai, p. 155, anunța *Pregătirile sfințirii monumentului pentru strălucitul poeta Șiler*, iar în nr. 39, din 18 mai, p. 157—158, sub titlul *Inaugurația monumentului lui Șiler*, relata, după presa germană, solemnitatea respectivă, care a avut loc la Stuttgart, în ziua de 8 mai 1839.

Vezi și studiile lui G. Bogdan-Duică, *Schiller la români*, în „Luceafărul“, IV, 1905, p. 187—190, și Ion Gherghel, *Schiller în literatura română*, extras din „Revista germaniștilor români“, București, 1935, p. 18—19.

p. 655 UNIVERSITATEA IAȘILOR

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1861, p. 137—140. Unele relatări privitoare la începuturile învățămîntului național în Moldova, făcute aproape cu aceleași fraze în rapoartele sale școlare, arată că articolul aparține lui Gh. Asachi.

p. 658 CASTELUL DE ŞILLON

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1862, p. 76—77. Sub titlu se află menţiunea : „Tradus din engles". În continuare, p. 77—89, este publicată traducerea poemului respectiv. Semnalînd şi comentînd această traducere, Adrian Marino, *Vechi traduceri româneşti, nesemnalate încă, din Lord Byron*, în „Kalende. Preocupări literare", II, 1943, nr. 4—5, p. 51—54, crede că „n-ar fi exclus [ca traducătorul] să fie chiar Gh. Asachi". Particularităţile lingvistice ale textului arată că, într-adevăr, poemul este tradus de Asachi, foarte probabil după original, căci el cunoştea, desigur imperfect, şi limba engleză.

p. 659 SERBAREA SECULARĂ A LUI DANTE

A apărut în „Icoana lumei", nr. 2, din 3/15 iunie 1865, p 9—10. Vezi şi nota poeziei *La Dante*, în vol. I al prezentei ediţii, p. 753—756.

p. 662 REPREZENTAŢIA TRAGEDIEI *SAUL*

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 75, din 21 septembrie 1839, p. 307—309. A fost reprodusă în „Curierul românesc", 1839, p. 557—562, şi în „Curier de ambe sexele", II, 1838—1840, p. 279—289, urmată în ambele publicaţii de articolul lui I. Eliade intitulat *Răspuns. Despre metru.*

Gh. Asachi era familiarizat încă din tinereţe cu opera lui Vittorio Alfieri. Printre extrasele din diferiţi scriitori aflate în ms. *3075* de la Biblioteca Academiei R. S. România, pe care le-a copiat în timpul studiilor sale la Roma, sînt (f. 54^{v}, 55^{v}—59^{r}, 63^{v}, 132^{r}—141^{r}) mai multe sonete şi alte versuri ale lui Alfieri, printre care şi un fragment din tragedia *Saul*, iar în articolul intitulat *Despre literatură*, reprodus în prezentul volum, Asachi afirmă că, în incendiul din 1827, a pierdut, împreună cu alte lucrări, şi manuscrisul tragediei *Saul*.

„Gazeta Teatrului național“ din București, 1836, nr. 12, p. 92—94, publicase o scrisoare de laudă a lui C. Negruzzi la adresa lui Aristia pentru traducerea lui *Saul*, precum și scrisoarea de răspuns a lui Aristia către Negruzzi. Ambele scrisori fuseseră reproduse în „Alăuta românească“, supliment la nr. 32 al „Albinei românești“, din 25 aprilie 1837.

Puțin mai tîrziu, „Albina românească“, nr. 36, din 9 mai 1837, p. 157, la rubrica obișnuită de știri, anunța în termenii următori vizita la Iași a lui I. Eliade, însoțit de Aristia: „D. I. Eliad de la București, românilor cunoscut cu laudă pentru zilosul carile de demult dizvălește întru cultura națională, au petrecut între noi cîteva zile, puține întru adevăr pentru mulțămirea prietenilor și pentru dorința miratorilor săi, dar toate minutele petrecerii sale au hărăzit întru cercetarea așăzămînturilor publice și a persoanelor carii în așa scurt timp au țîntit a sa luare-aminte. Împreună cu dumnealui să afla și rîvnitorul d. profesorul a literaturii Aristias, traducătorul lui *Saul* a lui Alfieri și al *Iliadei* pe limba românească.“

p. 665 DOMNUL BOCSA ȘI MADAMA BIȘOP ÎN IEȘI

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 96, din 4 decembrie 1841, p. 385—386, paralel cu versiunea în limba franceză.

În numărul următor al „Albinei românești“, din 7 decembrie 1841, p. 390, este inserată următoarea notiță: „Astăzi, la 1 după-amiazăzi, mare conțert a *madamei Bișop*. Ni fac a nădăjdui că această faimoasă artistă, înaintea purcederii sale în Italia, va da la teatru un conțert dramatic în costium, după pilda acelor date cu cel mai mare aplauz la Londra, S.-Petersburg, Moscva și Odesa. Madama Bișop s-au înfățoșat în 6 deosebite costiumuri în acele conțerte compuse din cele mai frumoase sțene a operilor *Tancredi, Gața Ladra, Sonambula* și *Lucreția Borgia.*“

În cronicile următoare, intitulate *Întrunire muzicală a madamei Bișop și d. Bocsa* și *Conțert dramatic a madamei Bișop*, sînt prezentate concertele date la Iași de cei doi artiști. Toate aceste trei cronici au fost republicate în „Spicuitorul moldoromân“, partea a IV-a, octombrie—decembrie 1841, p. 159—165, sub titlul comun *Teatru din Iași*, cu semnătura *G.A.*, cum este semnată în același volum și poezia *Vioreaua de martie* (vezi nota la această poezie, în vol. I al ediției, p. 745). Cu inițialele *G.A.* este semnată, în tabla de materii a volumului respectiv din „Spicuitorul moldoromân“, și poezia *Spicuitorii*, pe care Asachi o reproduce în volumele sale de versuri. Tot cu inițialele *G.A.* sînt semnate, de exemplu, nuvela *Svidrighelo*, meditația *Anotimpurile vieții omenești* și articolul comemorativ *Chirangheleu, filozof cosmopolit în Moldova*, reproduse în volumul de față (vezi notele respective).

Faptul că cei doi artiști au fost primiți la Iași în anturajul familiei lui Asachi și că, prin urmare, cele trei cronici muzicale sînt scrise într-adevăr de el rezultă și din relatarea că, în primul spectacol, harfistul Bochsa a improvizat fantezii pe tema baladei moldovene *În cetatea părăsită*, a cărei melodie a fost compusă de Elena Asachi (vezi balada *Ștefan cel Mare înaintea cetății Neamțu* și nota respectivă, în vol. I al ediției, p. 171 și 682—684), iar în spectacolul al doilea cîntăreața Bishop a interpretat, în românește, *Cîntecul unei păstorițe române de la munte*, pe versurile alcătuite probabil ad-hoc de Asachi (vezi vol. I al ediției, p. 124 și 670).

p. 667 ÎNTRUNIRE MUZICALĂ A MADAMEI BIȘOP ȘI A D. BOCSA

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 98, din 11 decembrie 1841, p. 393—395, de unde a fost reprodusă în „Spicuitorul moldoromân“, partea a IV-a, octombrie-decembrie 1841, p. 159—165, semnată cu inițialele *G.A.* Vezi și nota la textul *Domnul Bocsa și madama Bișop în Ieși.*

p. 669 CONȚERT DRAMATIC A MADAMEI BIȘOP

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 99, din 14 decembrie 1841, p. 397—399, de unde a fost reprodusă în „Spicuitorul moldoromân“, partea a IV-a, octombrie-decembrie 1841, p. 159—165, semnată cu inițialele *G.A.* Vezi și nota la textul *Domnul Bocsa și madama Bișop în Ieși.*

p. 671 ARTELE FRUMOASE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 12, din 10 februarie 1844, p. 45—46. Lovinescu, *Asachi*, p. 173, crede că acest articol aparține lui Gh. Asachi.

Grija deosebită a lui Asachi pentru formarea ca artist a lui Gh. Baltazar Panaiteanu, trimis cu o bursă de studii pe mai mulți ani la München, rezultă din bogata sa corespondență cu tînărul artist, din anii 1842—1849, pe care a publicat-o A. D. Atanasiu, sub titlul *Scrisori din corespondența lui Gh. Asachi către G. Panaiteanu*, în „Arta română“, III, 1910, p. 8—14, 35—37, 69—72, 108—112, 152—158, 178—180. S-au păstrat și două frumoase scrisori ale lui Panaiteanu către Asachi, după cîte știm încă nepublicate, prima datată *München, 1840, decemvrie 24 zile*, iar a doua, *München, 1841, noiemvr. 15*, aflate la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S—CCCXIX/21 (1, 2).

Vezi și articolul *Zugrăvia în Moldova*, reprodus în volumul de față.

p. 673 LIST ÎN IAȘI

A apărut, fără semnătură, paralel cu versiunea franceză, în „Albina românească“, nr. 3, din 9 ianuarie 1847, p. 9—10. În nr. 4 al „Albinei românești“, din 12 ianuarie, p. 13—16, a apărut cronica intitulată *Liszt. Conțertul al doile*, semnată *A.G.* [= Gallice], iar în nr. 5, din 16 ianuarie, p. 17—18, fără semnătură, cronica intitulată *Conțertul al treile și de pe urmă a lui F. Liszt*.

Lovinescu, *Asachi*, p. 177, crede că toate cele trei cronici aparțin lui A. Gallice, care semnează cu inițialele *A.G.* cronica a doua. F. Levit le atribuie pe toate trei lui Asachi și le reproduce în ediția Gh. Asachi, *Scrieri alese*, Chișinău, 1968, p. 446—451. Noi credem că numai prima și a treia cronică, nesemnate, sînt ale lui Gh. Asachi, iar a doua, semnată *A.G.* [= Gallice] și publicată pe prima coloană în versiunea franceză, poate fi cel mult tradusă de Gh. Asachi, căci A. Gallice nu scria în românește.

A treia cronică a fost reprodusă de noi în nota la poezia *List* (vezi vol. I al ediției, p. 648—649).

Aprecierea superlativă *non plus ultra* apare și în cronica la reprezentația operetei *Hîrca*, reprodusă în prezentul volum.

p. 675 TEATRU NAȚIONAL [I]

A apărut, cu semnătura *Un abonat*, în „Albina românească", nr. 19, din 6 martie 1847, p. 73—74. La fel este semnat și *Fragment din „Ierusalimul liberat" a lui Tasso* (vezi nota la acest text, în vol. I al ediției, p. 673—674).

Dictonul latinesc *ridendo castigat mores*, uneori tradus la fel, mai apare în prefața la comedia *Pedagogul* (vezi vol. I al ediției, p. 479) și în cronica la comedia lui V. Alecsandri, *Înturnarea cc. Chiriţe* (vezi textul intitulat *Hronica teatrală [VI]*, în prezentul volum).

p. 678 ZUGRĂVIA ÎN MOLDOVA

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 73, din 14 septembrie 1847, p. 303—304. A fost reprodus în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", 1847, p. 326—327, urmat de unele reflecții ale lui Gh.Bariț.

Lovinescu, *Asachi*, p. 176, crede că „autorul probabil" al acestui articol este Gh. Asachi.

Despre pictorul Eustatie vorbește Asachi și în *Estract din jurnalul unui călător moldovean* (vezi acest text în volumul de față).

Vezi și nota la articolul *Artele frumoase*, în prezentul volum.

p. 680 TEATRU NAȚIONAL [II]

A apărut, semnată cu *, în „Albina românească“, nr. 100, din 18 decembrie 1847, p. 411—412. Tot cu asterisc mai sînt semnate textele intitulate *A doua reprezentație în folosul celor săraci*, *Deschiderea operei italiene, în 9 octomvrie, în Iași*, *Hronica teatrală [VII]* și *Filologie* (vezi notele respective, în prezentul volum).

p. 682 A DOUA REPREZENTAȚIE ÎN FOLOSUL CELOR SĂRACI

A apărut, semnată cu *, în „Albina românească“, nr. 12, din 8 februarie 1848, p. 45—48, paralel cu versiunea în limba franceză, semnată de asemenea cu asterisc. La versiunea franceză, motto-ul este citat în original : *Res est sacra miser.*

Vezi, în acest volum, și textele *Teatru național* [II], *Deschiderea operei italiene, în 9 octomvrie, în Iași*, *Hronica teatrală [VII]* și *Filologie*, semnate tot cu asterisc.

p. 685 HÎRCA

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 8, din 27 ianuarie 1849, p. 29—30.

Comentarii similare privitoare la robia țiganilor se află în cele două articole intitulate *[Emanciparea țiganilor]*, pe care le-am reprodus în prezentul volum, precum și în poezia *La Moldova, în ocazia emancipației țiganilor*, reprodusă în vol. I al ediției, p. 434. Vezi și comedia *Țiganii*, cu nota respectivă, tot în vol. I al ediției, p. 563 și 774.

Aprecierea superlativă *non plus ultra* apare și în cronica muzicală *List în Iași*, reprodusă în volumul de față.

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 5, din 15 ianuarie 1851, p. 17.

Acest articol este răspunsul lui Asachi la următoarea scrisoare, păstrată la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S — CCCXIX/13, pe care i-o adresează spătarul Constantin Nestorel Herescu:

„1851, ghenuarie 4, Bucureşti

Domnule Asache,

Nu ştiu la ce să atribuiesc nepriimirea-m şi pînă acum a doritu-m răspuns de la Domnia-Voastră la scrisoarea mea prin care vă aduceam toate simtimentile şi recunoştinţa-m pentru buna aducere-vă aminte de mine, mai vîrtos cu trimiterea *Gazetii* ce doream a priimi. Vă rog dar să mă orînduiţi cui am a plăti costul ei. Această rugăciune vă o poftoresc şi acum cu recunoştinţa-m, iar tot într-o vreme îndrăznesc a vă trimite un *Marşi* dedicat mie, spre aducere-vă aminte de cel ce are onoare d-a fi în veci prieten adevărat al Domniei voastre.

Plecată slugă,

Herescu“

Scrisoarea este scrisă de un funcţionar şi numai semnată de Herescu.

Fiind vorba de o poezie necunoscută a lui Iancu Văcărescu, reproducem aici marşul respectiv, care are aceeaşi cadenţă ca şi cunoscutul său *Marş românesc* publicat în 1829.

MARŞ ROMÂNESC

Voioşi toţi gata ne pornim cînd marşu ne-mpreună,
Voioşi, căci Prea-nţeleptu Prinţ ne dă-ngrijire bună.
Ne-a dat steaguri Năsturel, ce bine străluceşte,
Ce-n sabie, puşcă şi tun semnu ni-l potriveşte.
Semnu ce ne va-nfierbînta de obşte, ca în parte,
Spre vitejia în virtuţi, nu spre nădejdi deşarte.
Supunerea dragoste e, dragostea e credinţă,

Credința orice noi dorim ni-l face în ființă.
Supunerea va nimici primejdia grozavă,
Voioși, vom fi biruitori, încununați de slavă.
Minciună nu va profana de brav român vro gură,
Ca-n Dumnezeu, ca-n adevăr, în arma lui se jură.
Patrie avem spre-a ne hrăni, plină de frumusețe,
Cerul, spre a ne ocroti, ne-a dat puteri mărețe.
Brațu noi patriii jertfim și inima iubirii,
Rumâni viteji vrednici sîntem, copii ai ocrotirii.

La sfîrșitul textului, scris cu litere latine, se află nota: „Ortografia cu aceste litere e conformă cu acea italiană".

p. 688 CONCERTUL LUI FRANKENȘTAIN

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 34, din 30 aprilie 1851, p. 139, paralel cu versiunea în limba franceză.

Despre cele două concerte anterioare ale acestui artist, „Albina românească" inserează următoarele note, prima în nr. 29, din 12 aprilie 1851, p. 120, iar a doua în nr. 31, din 19 aprilie 1851, p. 128:

I

„D. Edvard Frankenștain, artist polon, carile au cules la S.-Petersburg tributul cuvenit unui talent însemnat, în trecerea sa la Constantinopoli au dat astă-sară în salonul d. vorn. C. Sturza un conțert pe vioră. A urmări pe artistul în zborul entuziastic, a descrie ghibacia și puterea arcușului său și a zugrăvi efectul ce au produs asupra unui auzitor ales și număros ar trece preste marginile acestui articul, țintitori a împărtăși numai sentimentul de admirație a tuturor prețuitorilor unui asemene talent însuflețit de focul cel svînt a geniului."

II

„D. E. Frankenștain au dat mercurea trecută, în saloanele d. vorn. C. Sturza, al său al doile concert. Prețuirea entuziastă a tuturor pieselor este cu atîta mai măgulitoare că ea provinea de la o societate aleasă, compusă de cunoscători şi doritori. Dd. Arghiropolo şi Pascale, prin cîntarea doetelor: unul italian, altul spaniol, au contrebuit ca dilitanţi la plăcerile acestei soarele brilante muzicale."

Ambele note au paralel versiunea în limba franceză.

p. 690 HRONICA TEATRALĂ [I]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 2, din 7 ianuarie 1852, p. 5—6, paralel cu versiunea în limba franceză.

Venirea la Iaşi, în 1851, a unei trupe italiene de operă, care a rămas aici cîţiva ani şi a dat un număr mare şi variat de reprezentaţii, a constituit pentru Asachi un prilej de bucurie. Revăzînd în grupul acelor artişti Italia anilor săi de studii la Roma, el i-a privit în toate ocaziile cu simpatie şi admiraţie, ca pe nişte mesageri ai unei limbi şi culturi care trebuiau, după părerea lui, să fie adevăratul model pentru dezvoltarea limbii literare şi a culturii româneşti. La încheierea stagiunii 1851—1852, Asachi dedică trupei italiene poezia intitulată *Companiei filarmonice a operei italiene* (vezi vol. I al ediţiei, p. 77 şi 652), după ce dedicase o odă uneia dintre cele mai bune cîntăreţe a trupei, Laura Giordano (vezi nota următoare). Aceste împrejurări ne determină să credem că multe dintre cronicile teatrale consacrate spectacolelor operei italiene, apărute fără semnătură, au fost scrise de Gh. Asachi.

p. 692 HRONICA TEATRALĂ [II]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 9, din 7 februarie 1852, p. 33—34, paralel cu versiunea în limba franceză. Vezi şi nota la *Hronica teatrală [I]*, iar în vol. I, al ediţiei, p. 651, nota la poezia *Către signora L. Giordano.*

p. 694 HRONICA TEATRALĂ [III]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 13, din 21 februarie 1852, p. 49—50, paralel cu versiunea în limba franceză. Vezi și nota la *Hronica teatrală [I]*.

p. 695 HRONICA TEATRALĂ [IV]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 18, din 10 martie 1852, p. 69—70, paralel cu versiunea în limba franceză. Vezi și nota la *Hronica teatrală [I]*.

Pe p. 70 a gazetei, sub titlul *Robert il Diavolu*, Asachi povestește subiectul operei, după ce face la început observația: „Succesul cel brilant cu care astă operă în mai multe rînduri s-au dat pe teatrul nostru ne îndeamnă a expune istoria pe care să razimă sugetul ei“.

p. 696 HRONICA TEATRALĂ [V]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 21, din 20 martie 1852, p. 81—82, paralel cu versiunea în limba franceză. Vezi și nota la *Hronica teatrală [I]*.

p. 697 MIHUL

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 29, din 21 aprilie 1852, p. 113.

„Războiul negru asupra versurilor albe“, prilejuit de publicarea piesei *Mihul* a lui N. Istrati, a avut loc în coloanele gazetei „Zimbrul“, în cursul anului 1851. Atacul a fost lansat prin aspra recenzie a lui G. Sion (p. 253—254, 257—258, 285—288), la dezbateri participînd și N. Suțu (p. 257), „un provincial“ (p. 269), Holban (p. 281—283) și Z. Roman (p. 285). „Gazeta de Moldavia“ a intervenit în discuție prin articolul intitulat *Baia către redacția Albinei* (1851, p. 103), nesemnat, dar scris probabil de Gh. Asachi.

p. 699 HRONICA MUZICALĂ

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 33, din 5 mai 1852, p. 129—130, paralel cu versiunea în limba franceză.

În nr. 31 al „Gazetei de Moldavia“, din 28 aprilie 1852, p. 121, la rubrica *Novitale din năuntru*, era anunțată astfel sosirea la Iași a violoncelistului Christian L. Kellermann :

„Ni grăbim a încunoștiința despre o nouă apariție clasică în imperiul armoniii. D. Hristian *Kellermann*, artist de cameră a M.S. regelui de Danimarca, au sosit în astă capitală. Gazetele de București, unde numitul în scurt timp au dat trii concerte brilante, fac o laudă entuziastică despre acest artist carile au întunecat pe toți concurenții săi prin al său sentiment și executarea violoncelei, ce nesmintit mai mult decît alte instrumente înduioșește inima omului. D. Kellermann va da mîne, marța, în 29 april, al său întăi concert în saloanele d. mar. logof. Con. Sturza.“

Al doilea concert al lui Kellermann este comentat astfel, într-o cronică tot nesemnată, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 36, din 15 mai 1852, p. 141 :

„En să culegem sunetele cele de pe urmă acelor paseri trecătoare, pe care o lege binefăcătoare a naturei osîndește la o eternă distărare, căci, fără astă lege înțăleaptă, care deseori le strămută din loc în loc și uneori le face mute, noi am fi în primejdie de a muri de plăcere sau a ni îneca în undele armoniii ! Mai nainte de a face loc privighitoarilor, d. Kelerman, prin al doile conțert, dat la teatrul cel mare, au mai sporit prin a lui violoncel efectul încîntători produs mai nainte.

D. Ladislav Ijețki de la Cracovia au dat de asemene un concert în saloanile d. vornicului N. Millo, și după aceea s-au produs în mai multe soarele muzicale. Acest artist este poet elegiac pe viora lui, care improvizează și exprimă cu mare căldură temele cele melancolice a muntenilor săi compatrioți. El execută și pe monocordă (pe o strună) piese de ale faimosului Paganini și chiar proprie cu o putere și cu sentiment ce cu drept s-au apreţuit de auzitorii competenţi prin aplaudări entuziastice."

p. 700 HRONICA TEATRALĂ [VI]

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 35, din 12 mai 1852, p. 137.

Dictonul latin *ridendo castigat mores* mai este folosit de Asachi în prefața comediei *Pedagogul* (vezi vol. I al ediției, p. 479) și în textul intitulat *Teatru național* [I], reprodus în prezentul volum. Comparația Chiriței cu broasca ce a crăpat umflîndu-se ca să ajungă mare cît boul amintește de cunoscuta fabulă a lui La Fontaine pe care a tradus-o Asachi cu titlul *Broasca și boul* (vezi vol. I al ediției, p. 251 și 709).

p. 702 HRONICA PROVINCIALĂ

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 53, din 14 iulie 1852, p. 107.

Asachi repetă în nota acestei cronici cele afirmate cu privire la *Cumania* și la *mocani* în nota 2 de la nuvela *Dragoș*.

p. 704 DESCHIDEREA OPEREI ITALIENE, ÎN 9 OCTOMVRIE, ÎN IAȘI

A apărut, cu semnătura *..., în „Gazeta de Moldavia", nr. 82, din 23 octombrie 1852, p. 223—224, paralel cu versiunea în limba franceză. Tot cu asterisc sînt semnate și textele *Teatru național* [II], *A doua reprezentație în folosul celor săraci, Hro-*

nica teatrală [VII] și *Filologie*, reproduse în prezentul volum (vezi și notele respective).

Lovinescu, *Asachi*, p. 103, crede că libretul operei *Attila*, publicat la Iași, în 1852, a fost tradus de Asachi.

În nr. 77 al „Gazetei de Moldavia“, din 6 octombrie 1852, p. 205, apare un mic articol intitulat *Attila*, în care, pentru înțelegerea subiectului operei respective, sînt date cîteva relații istorice privitoare la huni și la viața marelui lor rege, iar în *Almanah*, 1853, p. 80—82, este publicat, fără semnătură, articolul *Attila în Moldova*, însoțit de litografia intitulată *Attila în Moldova la anul 440 după Hs.* Fiind interesant atît prin conținutul său cît mai ales prin faptul că are la sfîrșit traducerea necunoscută a unui fragment dintr-o elegie a lui Ovidiu, reproducem acest articol, care aparține, foarte probabil, lui Asachi.

„ATTILA ÎN MOLDOVA

Tatarii! Ist nume în curs de timp îndelungat au fost spaima nu numai a Moldoromâniei, ce a Ungariei, a Poloniei și a Germaniii. Moscva îndelung au purtat povoara giugului acestei ghinte; și fără patriotizmul și eroizmul rosienilor, oardele întreprinzătoare, ce împresurau Europa de către răsărit, ș-ar fi dat mîna cu maurii, de asemene mahometani, ce o încălcau din partea apusului, și poate că Semiluna azi ar fi domnit și preste patria noastră. Atuncea petrecirea tatarilor se întindea din mezul Asiei, pe la Taurida (Crîmul), de-a lungul Mărei Negre, până la Bessia (Besarabia). Sistemul lor era traiul nomad, în necontenită strămutare; a ședea pe loc era o difăimare, și cînd tatarul ocăra pe cineva i zicea: «șede-vei pe loc ca moldovanul!» În astă necontenită schimbare, neputînd ei însuși prelucra pămîntul, erau nevoiți a prăda țările cele cultivate, pentru care ei se transportau cu familiile și cu toată pojijia. Puterea lor înarmată era călărimea, de veacuri renumită pentru ușurătatea ei și care combatea chiar fugind. În mîncare și în băutură erau tatarii foarte cumpeniți, nutrindu-se din malai, de orz, de lapte de iapă și de carnea înferbîntată sub șeaua calului. Portul lor era compus din vestminte lungi, în care barbații nu se deosebeau de femei decît prin arme, iar femeiele prin învălirea feței, zice hronica, ca cele moldovene; dar asta pentru că, din epoha apropierei tatarilor și a relației lor cu Moldova, nobilii, carii iubesc schimbarea, împrumutasă de la tatari acest port, din care parte rămăsesă păn în epoha noastră sub nume de port moldovenesc, cînd portul adevărat național a țăranului, ca și a lui limbă, este de formă antică, iar cel a nobililor se compunea atuncea din un scurt mintean alb sau negru, cusut cu găitan pe la pept și poale, o cingătoare cu colane, un tabar scurt aninat pe spate, uneori căptușit cu pele de ied au mel, ciubote avînd turetcile răsfrînte, au cu opinci, după modul sandalilor antici, iar pe cap o căciulă țurcănească dacică.

De cîte ori un erou creștin nu sta în fruntea oastei vincitoare, tatarii reînnoiau a lor înrumpere pănă în mezul Europei, pe trei deosebite căi, numite : calea cuțmeană, acea neagră și cea moldovană. Astă din urmă cale o bătusă tatarii preste cetele moldoromâne moarte în apărarea focularilor patriei. Pe atuncea locuitorii nu aveau altă tărie decît codrii cei nestrăbătuți, unde se adăposteau în palance și prin groate, pe cînd giunii și fetele, legați de coada cailor, tatarii îi tîriau în sclavie.

La asemene soartă lăcrămoasă era patria noastră expusă din vechime, de cînd cel mai mare din șefii lor, hunul *Attila*, ce însuși s-au pronumit Varga lui Dumnezeu, la anul 440 cu toată Asia aruncîndu-se asupra Europei, au fost așezat în cîmpiile Moldovei acel întăi al său bivac (tabără), cînd atuncea coloniile romane rămaseră fără custodie. Imaginația abia poate întipui catastrofele, unele crude, altele duioase, ce vor fi urmat pe acest pămînt adăpat de atîta sînge și de lacrimi, presămănat de mii movili, morminte a locuitorilor și deseori azil a odoarilor ascunse în sînul lor.

Icoana alăturată reprezentează una din acele scene. Attila se vede călare, cu măciuca ferecată, invitînd la cruzie pe ai săi, carii ucid copii și bătrîni, răpesc giuni și fete, îi dispoaie de avuțiile și ard locașurile lor.

Cum că astă ghintă din timpuri antice era dedată la o viață nomadă și la prăzi, mărturisește și poeta nostru *Ovidius*, carile, pentru un mister necunoscut, dițărat fiind din Roma de împăratul August, au petrecut zece ani pe țărmul Mărei Negre, la Tomi, unde în 17 ani după Hs. au murit.

Ovidius, în a lui *Tristium*, descrie atacurile și prăzile acestor varvari în modul următori. Elegiile intitulate *Tristium* (Tristele), Liber III, Elegia X, zice :

Dar cînd apa o încheagă Acvilonul[1] crud şi rece,
Oastea varvară cu vuiet pe cai repezi Istrul trece,
Săgetînd din depărtare călăreţul fioritor,
Din pregiur dispoaie iute satele de-a lor popor.
Cine poate, fuge, lasă părăsit-a lui cîmpie,
Ce de varvarii se pradă, ca şi toată avuţie.
Ale ţărei mici odoare
Cară, turme zberătoare
Şi orice avut mănunt
Îl răpeşte-un duşman crunt.
Acei prinşi, avînd pe spate
Mînile lor ferecate,
Îndărăpt cată cu dor,
La bordei ş-a lor ogor,
Alţii cad de-a lor săgeată,
Ce de moarte-i veninată.
Cele ce lua nu poate varvarul le lasă-n loc,
Toate însă le preface în cenuş-a lor crud foc."

Unele aprecieri din acest articol privitoare la tătari sînt asemănătoare sau chiar identice cu cele din nuvela *Dragoş*, publicată de Asachi în anul 1852.

Pentru alte legături ale lui Asachi cu opera lui Ovidiu, vezi poezia *Lacul lui Ovid* şi nota respectivă, în vol. I al ediţiei, p. 49 şi 634.

p. 706 HRONICA TEATRALĂ [VII]

A apărut, cu semnătura (*), în „Gazeta de Moldavia", nr. 97, din 15 decembrie 1852, p. 283—285, paralel cu versiunea în limba franceză, semnată la fel. Tot cu asterisc sînt semnate şi textele *Teatru naţional [II], A doua reprezentaţie în folosul celor săraci, Deschiderea operei italiene, în 9 octomvrie, în Iaşi* şi *Filologie,* reproduse în prezentul volum. Vezi şi nota la *Hronica teatrală [I].*

---

[1] *Acvilonul,* crivăţul (Gh. A.).

p. 708 CONCERTUL D-LUI TERŞAK

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 40, din 21 mai 1856, p. 157, paralel cu versiunea în limba franceză.

Sosirea la Iaşi a flautistului Adolf Terschak era anunţată încă din nr. 33 al „Gazetei de Moldavia“, din 26 aprilie 1856, p. 129, prin următoarea notă : „D. Adolf Terciak, renumit sunător de flaută, carile au avut onoare a se produce la Paris înaintea M. S. Imperatorului Luis-Napoleon şi prin alte capitale a Europei, au sosit în astă capitală, venind de la Bucureşti. Jurnalile cele mai acreditate dau mare laudă talentului acestui giune artist. Sperăm că în trecere prin astă politie ni va da ocazie de a auzi şi a admira sunetele acelui instrument magic.“ Nota are paralel versiunea în limba franceză.

p. 709 INDUSTRIA MOLDOVEI

A apărut în „Spicuitorul moldoromân“, partea a IV-a, octombrie-decembrie 1841, p. 147—158. În tabla de materii a volumului respectiv articolul este semnat cu iniţialele *G.A.*, cu care sînt semnate multe scrieri ale lui Gh. Asachi (vezi şi nota la textul *Domnul Bocsa şi madama Bişop în Ieşi*).

p. 714 [EMANCIPAREA ŢIGANILOR, 1844]

A apărut, fără semnătură, la rubrica de ştiri oficiale, în „Albina românească“, nr. 14, din 17 februarie 1844, p. 53—54, paralel cu versiunea în limba franceză. Vezi şi nota la textul *[Emanciparea ţiganilor, 1855]*.

p. 716 INDUSTRIE MOLDOVANĂ

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 22, din 18 martie 1854, p. 85—87, paralel cu versiunea în limba franceză.

p. 718 [EMANCIPAREA ŢIGANILOR, 1855]

Prima parte a apărut, fără semnătură, la rubrica *Novitale din năuntru*, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 95, din 1 decembrie 1855, p. 377, iar partea a doua, tot fără semnătură, la aceeaşi rubrică, în nr. 98, din 12 decembrie 1855, p. 390. Ambele părţi au paralel şi versiunea în limba franceză. În numerele respective şi în multe altele gazeta publică, însoţite de laude, numele acelor proprietari care au eliberat pe ţigani fără a pretinde despăgubirile oferite de stat.

Gh. Asachi a acordat o deosebită atenţie acestei probleme sociale şi politice. Evenimentul eliberării ţiganilor proprietate particulară a fost salutat de el şi prin două compuneri literare: oda *La Moldova, în ocazia emancipaţiii ţiganilor* şi comedia *Ţiganii* (vezi aceste texte în vol. I al ediţiei, p. 434 şi 563). Vezi şi textul intitulat *[Emanciparea ţiganilor, 1844]*.

p. 721 INDUSTRIE ÎN MOLDOVA

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 101, din 22 decembrie 1855, p. 401.

p. 723 [EXAMENUL ŞCOLII DE ARTE ŞI MESERII]

A apărut, fără semnătură, la rubrica *Novitale din năuntru*, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 68, din 29 august 1857, p. 265—266, paralel cu versiunea în limba franceză.

Gh. Asachi, în calitate de director al învățăturilor publice, pe vremea căimăcămiei lui Teodor Balș, de la 15 iulie 1856 pînă în ianuarie 1857, a susținut numirea maistrului Christian Wirth Pester la conducerea Școlii de arte și meserii. Vezi și N. C. Enescu, *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova*, București, 1962, p. 185.

p. 725 ITALIA

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1861, p. 132—137. Conține multe aprecieri similare cu cele făcute de Asachi în textele intitulate *Fragment din memoriile călătoriei unui român din 1808, Literatură italiană* și *Roma*, publicate în prezentul volum, precum și în prefețele volumelor sale de poezii (vezi vol. I al ediției, p. 3—7).

p. 728 STAREA POLITICĂ ȘI SOCIALĂ A EUROPEI LA ÎNCHEIEREA ANULUI 1860

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1861, p. 140—143. În continuarea acestui text Asachi republică poezia *Odă la Dumnezeu pentru incolumitatea patriei române* (vezi vol. I al ediției, p. 234 și 703).

p. 731 ROMA

A apărut în *Adaos literar la „Monitorul oficial a Moldovei“*, februarie, Iași, 1861, p. 3—12. Unele elemente autobiografice, amintiri ale sale de la Roma, arată că această cronică aparține lui Asachi. În continuarea textului el publică poezia *Împărțala pămîntului*, tradusă din Schiller, probabil ca o aluzie la situația

Italiei, unde întotdeauna au înflorit artele, în raport cu imperiile care se întreceau în a-şi împărţi pămîntul.

p. 736 [PIONUL SAU CEAHLĂUL]

A apărut în broşura *Dochia şi Traian dupre zicerile populare a românilor, cu itinerarul muntelui Pionul,* Iaşi, 1840, p. 1—4, paralel cu versiunea în limba franceză. Pentru informaţii privitoare la republicarea acestei descrieri, împreună cu celelalte texte din broşura menţionată, vezi notele la poeziile *Dochia şi Traian* şi *Amor de patrie,* în vol. I al ediţiei, p. 685 şi 679, precum şi nota la textul intitulat *Itineraru sau călăuzul la Pion,* în prezentul volum. La cele spuse acolo adăugăm informaţia că versiunea franceză a întregului conţinut al broşurii *Dochia şi Traian,* de la 1840, a fost reprodusă în *Nouvelles historiques,* partea I, p. 35—50, cu titlul *Doquie et Trajan, légende populaire des Roumains, suivie d'un Itinéraire au mont Pion.*

Un rezumat al acestui text a apărut, sub titlul *Notiţie asupra muntelui Pion în Moldova,* paralel cu versiunea în limba franceză, în *Culegere II,* partea a III-a, p. 88—91.

p. 739 BUCIUMU

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească", nr. 25, din 30 martie 1847, p. 97—98. Conţine unele aprecieri privitoare la datinele naţionale similare cu cele făcute şi în textele intitulate *Sîmbăta moşilor* şi *Datine naţionale,* reproduse în prezentul volum.

p. 741 DANŢUL NAŢIONAL

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 15, din 19 februarie 1851, p. 63—64.

Observații similare cu privire la asemănarea dintre dansul italian numit *tarantela* și un anumit dans românesc a făcut Asachi în repetate rînduri. Vezi și observațiile făcute în piesa *Întumarea plăieșului din Anglia*, în *Proimiu* la partea a doua a volumului său de poezii din 1854 și în piesa *Țiganii* (în vol. I al ediției, p. 6, 557, 561 și 587). Originea și semnificația inițială a acestui dans au fost explicate în articolul intitulat *Tarantela*, nesemnat, apărut în „Albina românească, 1839, p. 170—172.

p. 743 GIOCUL NAIBEI

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia", nr. 46, din 19 iunie 1852, p. 181.

O aluzie a moralistului Asachi la viciul jocului de cărți se află și la sfîrșitul cronicii intitulate *Hronica provincială*.

p. 744 CATELINA ÎN MOLDOVA

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1854, p. 67—70. Explicația dată în acest articol toponimicului *Dealul Cătălinei*, de lîngă Cotnar, se află și în nota 18 a nuvelei *Dragoș* a lui Asachi. Vezi și nota la textul *Hîrlăul*, în prezentul volum.

p. 747 HÎRLĂUL

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1854, p. 70—71, însoțit de două litografii intitulate *Biserica Sf. Dimitrie de la Hîrlău* și *Margareta de Losonț, a patra soție a lui Ștefan cel Mare*. Vezi în prezentul volum și textul intitulat *Catelina în Moldova*.

Aceleași date istorice privitoare la Hîrlău și împrejurimi sînt menționate și în următorul pasaj de la sfîrșitul unei note despre spitalul înființat în acest oraș de către Pulheria Ghica, văduva logofătului Gheorghe Ghica, publicată în „Gazeta de Moldavia“, nr. 48, din 20 iunie 1857, p. 190—191 :

„Hîrlău, renumit pentru suveniruri istorice, are o frumoasă biserică a Sf. Dimitrie, zidită de Ștefan cel Mare, și o școală elementară întemeietă în anul trecut, sub direcția d. Asachi. În apropierea acei politii sînt oarecare ruine interesante a cetăței romane care poartă și astăzi nume de Catelina, precum și Cotnarul, odinioară politie înflorită, unde se așezase în anul 1562 acea întăi academie națională. Viile Cotnarului sînt renumite pentru vițăle din Tokai plîntate, după ordinul lui Ștefan cel Mare.“

p. 749 GOLIA

A apărut, cu semnătura X..., în „Gazeta de Moldavia“, nr. 72, din 13 septembrie 1854, p. 285. La fel a semnat Asachi și poezia *Către signora L. Giordano* (vezi vol. I al ediției, p. 652).

p. 751 SERBAREA SECULARĂ CONSFINȚITĂ LUI VASILIE LUPU VOIEVOD, CTITORUL ȘI ÎNZĂSTRĂTORUL SHOALELOR NAȚIONALE

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 10, din 3 februarie 1846, p. 37—38.

Primul alineat al acestui text este o reluare a unui pasaj din alineatul al doilea al meditației *Sîmbăta moșilor*, care este tradus după meditația lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Devoirs envers les morts* (vezi textul respectiv în nota la meditația *Sîmbăta moșilor).*

În numărul precedent al „Albinei românești“, din 31 ianuarie 1846, p. 33, apăruse următoarea relatare a serbării prilejuite de împlinirea a 200 de ani de la înființarea academiei lui Vasile Lupu :

„Ziua Sfinților Trei-Ierarhi s-au serbat ieri în monast. cea frumoasă ce poartă acest nume nu numai ca o sărbătoare religioasă, ce și ca aniversala consfințită aducerii aminte a domnului Vasile Lupu, ctitorul acestei monastiri și a Coleghiii Vasiliene, care număra în acea zi 200 de ani de la a ei urzire. Prin înturnarea limbei române în besericâ și în tribunale, prin întemeierea și dănuirea cea înavuțită a shoalelor naționale, acest domn, între alte, a strălucit a sa domnie de 20 ani și au agonisit recunoștința urmașilor.

Sfatul academic, cu referendarul învățăturilor și o deputație din elevi au depus în acea zi pe mormîntul ctitorului tributul public și solenel a recunoștinței, pentru binefacerile prin care acest domn strălucit au asigurat crșterea junimei, ce este baza traiului unei nații.“

Gh. Asachi a întreținut în periodicele sale un adevărat cult al memoriei lui Vasile Lupu, pentru marile lui înfăptuiri culturale, îndeosebi a academiei de la Iași. Primul articol consacrat memoriei acestui domn a apărut, fără semnătură, în „Albina românească“, nr. 6, din 30 ianuarie 1830, p. 24 și, supliment, 25—26, cu titlul *Serbarea zilei domnului Vasilie voievod, la 30 ianuarie*. Probabil nu este scris de el, sau în întregime de el, căci Asachi se afla atunci la București, în calitate de secretar al comisiei de redactare a Regulamentului organic. Alte articole consacrate memoriei lui Vasile Lupu, despre care credem că aparțin lui Asachi, sînt cele reproduse în această subdiviziune a volumului de față. Unele aprecieri sau chiar fraze întregi din aceste articole se întîlnesc și în cuvîntările sau rapoartele școlare ale lui Asachi, reproduse de asemenea în prezentul volum. Lui Vasile Lupu i-a închinat Asachi și două poezii : *Cînt secular* și *În amintirea de 30 ianuarie* (vezi vol. I al ediției, p. 453 și 458).

p. 753 CHIRANGHELEU, FILOZOF COSMOPOLIT ÎN MOLDOVA

A apărut, semnat cu inițialele *G. A.*, în *Almanah,* 1848, p. 63—70, însoțit de o litografie cu chipul lui Chirangheleu. Pe un exemplar din această litografie, păstrat la cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România, inv. nr. *821*, Asachi a scris cu propria-i mînă : „Theodore Chirangeleo, greco-italian din Archipelag, filozof natural și pictor în Iassy, răposat, după delungată petrecere, în casa mea. Descris în Almanac român."

„Singurul june D.G.", care l-a condus pe Chirangheleu la mormînt, este Dimitrie Gusti.

În primele alineate ale acestei evocări Asachi a folosit unele pasaje de la începutul meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Respect pour les nations étrangères* (v. *Méditations*, I, p. 390). Pentru comparație, cităm următorul fragment din meditația lui Zschokke :

„L'amélioration morale des nations doit prendre sa source dans l'âme même du peuple. Les gouvernements et les lois civiles peuvent maintenir la discipline extérieure, mais non commander aux esprits et dompter la pensée [...] Le courage et l'exemple des citoyens sont souvent plus efficaces pour l'amélioration morale d'un peuple que la force des lois et la sagesse des gouvernants. L'homme le plus obscur, la famille la moins considérable exerce une influence plus désintéressée sur la moralité publique. C'est rarement parmi les hommes que le monde honore du nom de grands, qu'il faut chercher les auteurs des belles et généreuses entreprises qui ont des effets durables ; elles sont bien plus souvent dues à l'énergie, à la sagesse, à la vertu de personnes moins riches et moins connues. Pour propager cette doctrine sanctifiante qui a changé le monde, Jésus-Christ ne choisit ses apôtres ni sur le trône, ni dans les sanctuaires des sciences, ni parmi les familles opulentes : il choisit des hommes inconnus, pauvres, sans considération, mais en qui les moeurs du siècle n'avaient ni altéré la force, ni corrompu la pureté de l'âme."

p. 760 MEMORIA DOMNULUI VASILIE VOIEVOD

A apărut, fără semnătură, în „Albina românească" nr. 10, din 1 februarie 1848, p. 37—38. A fost reprodus în *Adaos la Almanacul Albinei pe anul 1869*, p. 8—9, tot fără semnătură.

Lovinescu, *Asachi*, p. 178, crede că, „probabil", acest articol îi aparține lui Asachi.

Același fragment din cunoscutul vers al lui Horațiu apare ca motto și la textul intitulat *Codreanu*, semnat cu inițiala *A.*, precum și în cuprinsul evocării intitulate *Vasili Lupu, domn a Moldovei, fundatorul academiei din Iași și restauratorul literaturei române* și la sfîrșitul necrologului lui Gh. Săulescu (vezi aceste texte și notele respective în prezentul volum).

p. 762 CODREANU

A apărut, cu semnătura *A.*, în *Almanah,* 1849, p. 8—14. Tot cu inițiala *A.* a semnat Asachi textele *Anul Nou* și *Pompei,* reproduse în prezentul volum, precum și poezia *Părerea de rău* (vezi vol. I al ediției, p. 667).

p. 766 [TEODOR STAMATI]

A apărut, cu semnătura *Gh. Asachi,* în „Gazeta de Moldavia", nr. 98, din 18 decembrie 1852, p. 287—288, sub titlul *Necrolog.*

p. 768 [HRISTIAN FLEHTENMAHER]

A apărut, fără semnătură, sub titlul *Amintire,* în „Gazeta de Moldavia", nr. 61, din 3 august 1853, p. 245—246.

Nu știm din ce cauză, moartea lui Christian Flechtenmaher, prieten și vechi colaborator al lui Asachi, a fost doar anunțată, la rubrica de știri din Iași, în „Albina românească", nr. 36, din 9 mai 1843, p. 141, prin următoarea notiță: „D. caminariul *H. Flehtenmaher,* iurisconsult a statului, au răposat la 1 mai, după îndelungate suferințe. Slujbele ce au făcut răposatul statului în ramul său fac a fi simțitoare perderea sa cea timpurie."

O mărturie a vechii prietenii dintre Asachi și Christian Flechtenmaher este și poezia următoare, aflată în ms. *3477* de la Biblioteca Academiei R. S. România, f. 42, pe care Flechtenmaher o dedică lui Asachi la 12 aprilie 1830 :

„Cătră al mieu pre scump prietin, de nobil neam născute,
d. aga Georg Asachi

Iată, din nemuritoriul izvor a dulcilor muze,
Prietene, ești adăpat încă din leagănul tău.
Mai de demult, prin a tali neobosîte sîlințe,
Cu bucurie privesc învățătura sporind.
Din întunerecul nopții, din surpăturile veche,
Vasiliana spre nou binile s-au rădicat,
Prin a slăviților nobili ocrotitoare putere,
Supt direcția ta, muzile iarăș întră.
Spre a culege mai lesne miere din toate științe
Și a să cultivi, vezi și *Albina* zburînd,
Și cu grăbire purtînd în tot locul în feliurite
Flori într-alese cu gust, binile spre a zidi.
Întru această lucrînd cu toată-a ta privighere,
Patria te-au și chemat, ca dimpreună să-agiungi
Spre a pămîntului întemeiată de nou așăzare.
Iată acum și eu, obștiei a folosi,
Alcătuit-am în scurt Istoria pravililor Romii,
Carea, spre a-ți arăta semn prietenescul adînc,
Pîrga-acest-îți aduc, dorind cu bună credință
Neamul înaintat, binele iarăș sporind.

Alcătuit de cătră
Hristian Flehtenmaher,
pravilist.

Iași, 1830, april 12"

Dictonul latinesc *vox populi, vox Dei* este folosit și în nota filologică intitulată *Iho Albinei*, reprodusă în prezentul volum.

p. 770 MEMORIEI LUI NICOLAI ROȘCA CODREANU

A apărut, cu semnătura *Gh. Asachi*, în *Almanah*, 1855, p. 55—57. Vezi în volumul de față și textul intitulat *Codreanu*.

p. 773 D. HAMER

A apărut, fără semnătură, în „Gazeta de Moldavia“, nr. 93, din 22 noiembrie 1856, p. 371.

O referință la relațiile sale cu celebrul orientalist german din Austria a făcut Asachi și în versiunea franceză a autobiografiei sale, intitulată *Esquisse biographique* și păstrată în ms. francez, autograf, nr. *3* de la Biblioteca Academiei R. S. România (vezi fragmentul respectiv citat în prefața prezentei ediții, vol. I, p. XXI).

p. 774 SERBAREA ZILEI DE TREI-SFINȚI

A apărut, fără semnătură, în „Noua Albină română“, nr. 3, din 7 februarie 1857, p. 1—2, paralel cu versiunea în limba franceză. În continuarea textului, pe p. 3, se află o litografie semnată *A. A.* (= Alexandru Asachi), în care este reprezentat Vasile Lupu, în prim plan, iar în planul al doilea sînt schițate siluetele bisericii Trei-Ierarhi și a clădirii fostei academii înființate de el. Sub litografie se află scris, în românește și franțuzește, următorul text : „*Amintirei lui Vasili voievod.* Vigneta aflătoare în fruntea foiei înfățoșază portretul lui *Vasili Lupu,* copiet dupre originale păstrate în biserică a fresco și cu maiestrie cusute pe catife în mărime naturală și care se văzură expuse în ziua serbării. Spre stînga se vede în perspectivă cripta cu secriul relicviilor Sfintei și despre dreapta edificiul vechei Academii Vasiliene.“

O evocare similară apăruse, cu același prilej, și în „Gazeta de Moldavia“, nr. 9, din 31 ianuarie 1855, p. 33, la rubrica *Novitale din năuntru,* paralel cu versiunea în limba franceză. Iată și acest text, care pare a fi scris tot de Asachi :

„Biserica ortodoxă au celebrat ieri sărbătoarea sînților Trei-Ierarhi : Vasilie cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Hrisostomul. Dar astă serbare este pentru Moldova însămnătoare și în altă privire, căci ea este ziua onomastică a domnului *Vasile Lupu,* de fericită amintire, carile în cursul îndelungatei sale domnii de 20 ani (de la 1633—1654), chiar în mezul evenimentelor învăluitoare, au umplut biserica și școalile publice de mari binefaceri. Acest domn au fost acela carile cu o dărnicie împărătească au zidit și au îndănuit monastirea sînților Trei-Ierarhi și Academia ce poartă numele său, așezînd aceste două urziri de evlavie și de lumină sub egida sînțită a sîntei Paraschеve, a căria relicvii (moaște) cu mari some au răscumpărat de la necredincioși, și care face epohă în istoria bisericească prin conciliul (soborul) care aice s-au ținut la 1640.

De la 1828, cînd astă Academie s-au restatornicit și au recăpătat driturile și averile sale, cînd prin acte oficiale reînnoindu-se memoria domnului Vasilie voievod s-au făcut obiect de închinare a adevăratului patriot, în fiecare an astă zi este semnalul manifestațiilor de devotament public, și ieri s-au văzut o mulțime de juni depunînd peste altarul acestei frumoase biserici tributul recunoștinței întru amintirea prințului a patriei binefăcători."

Unele aprecieri și chiar formulări din aceste articole sînt reluate în Asachi în raportul școlar intitulat *Cvestia învățăturei publice în Moldova, precedată de o ochire istorică asupra școalilor* (vezi și acest text, în prezentul volum), precum și nota la evocarea intitulată *Serbarea seculară consfințită lui Vasilie Lupu voievod.*

Gh. Asachi îndeplinise, de la 15 iulie 1856 pînă în ianuarie 1857, sub căimăcămia hatmanului Teodor Balș, funcția de director al învățăturilor publice. Demiterea lui recentă din această funcție explică indignarea și aprecierile sale defavorabile la adresa noii conduceri a școlilor din Iași, care nu a mai organizat tradiționala comemorare a lui Vasile Lupu.

p. 777 VASILI LUPU, DOMN A MOLDOVEI, FUNDATORUL ACADEMIEI DIN IAȘI ȘI RESTAURATORUL LITERATUREI ROMÂNE

A apărut, cu semnătura *Gh. Asachi,* în supliment la „Patria", nr. 18, din 29 ianuarie 1859. În partea de sus a foii respective se află litografiat chipul lui Vasile Lupu, iar sub portret este tipărită poezia *Cînt secular. Pentru aniversala 30 ianuarie 1859* (vezi vol. I al ediției, p. 453 și 749). A fost reprodus în „Transilvania", I, 1868, p. 136—138, cu mențiunea: „Cetim în jurnalul *Patria* din Iași următorul discurs ținut de d-nul Asachi cu ocaziunea aniversariei numelui d[omnu]lui V. Lupu, fondatorul școalelor naționale". Vezi și nota la textul *Serbarea seculară consfințită lui Vasile Lupu*, în prezentul volum.

Unele pasaje de la începutul acestei evocări sînt traduse din meditația lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Bonne renommée après la mort (v. Méditations, III*, p. 442), care fusese tradusă, cu titlul *Numele cel bun după moarte*, în „Albina românească", 1844, p. 381, de unde a fost reprodusă în „Gazeta de Moldavia", 1853, supliment la nr. 2. Pentru comparație, cităm următorul pasaj din meditația lui Zschokke:

„Lorsque votre coeur brûlait au dedans de vous au récit des actions des vos aïeux; lorsque vous apprîtes comment, pour leur foi, ils dédaignèrent leur bien-être et leur vie, ou comment ils coururent au-devant du péril pour leur patrie menacée, et versèrent généreusement leur sang pour la liberté de leurs concitoyens; si alors un saint frémissement saisissait votre être, ou si une larme d'émotion s'échappait de vos yeux, étiez-vous insensible à la pensée de leur ressembler? Ne vous demandiez-vous qu'avec indifférence si après votre mort vous continueriez à vivre au milieu des hommes et à influer sur la société?"

p. 779 ALEXANDRU HUMBOLD

A apărut, cu semnătura *Gh. Asachi*, în „Patria", nr. 44, din 4 mai 1859, p. 175. Vezi și poezia *Dedicat manelor lui Alexandru Humbold*, în vol. I al ediției, p. 454 și 750.

Un articol intitulat *Biografia lui Humbolt*, scris probabil tot de Asachi, a fost publicat în „Albina românească", 1829, p. 19 și 23.

p. 782 [GHEORGHIE SĂULESCU]

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1865, partea a II-a, p. 94—95.

Unele delimitări între activitatea sa și cea a lui Gh. Asachi la restaurarea școlilor naționale în Moldova a făcut Gh. Săulescu într-un volum de memorii, rămas în ms. rom. *1639* de la Biblioteca Academiei R. S. România. Vezi și C. N. Enescu, ***Gheorghe Săulescu, Dimitrie Pop, Anton Velini***, **București, 1970, p. 13—109.**

p. **784** ÎNAINTE CUVÎNTARE

[la „ALBINA ROMÂNEASCĂ"]

A apărut, fără semnătură, în nr. 1 al „Albinei românești", din 1 iunie 1829, p. 1—2.

Pentru a scoate în evidență momentele mai importante din activitatea de publicist a lui Gh. Asachi, apreciate de el însuși, prospectiv și retrospectiv, reproducem în continuare principalele înștiințări privitoare la apariția „Albiei românești" și a celorlalte gazete care au continuat-o, „Gazeta de Moldavia" și „Patria".

Cererea de autorizație pentru editarea gazetei, din 20 februarie 1829, este publicată în *Uricarul* lui T. Codrescu, vol. VIII, p. 103—105. În același volum, p. 107—112, Codrescu tipărește textul *Înainte cuvîntării* din primul număr al gazetei și lista primilor abonați.

Apariția gazetei a fost anunțată prin următoarea *Înștiințare despre gazeta românească din Ieși*, publicată sub formă de foaie volantă, semnată *Redacția Albinei românești* și datată *Ieșii, 17 aprilie 1829* :

„Nu să află astăzi în lumea politicită neam, deși mai mic la număr decît românii, carele, între alte ale sale folositoare instituții, să nu aibă în limba nației un jurnal periodic. Sporiul acel vrednic de mirare la carile acum au ajuns științile, măiestriile și negoțul au răsărit în parte din asemene împărtășitoare mijloace, prin carile lăcuitorii dispărțiți de munți și de mări să fac vecini și, împrumutîndu-se cu rodul cercărilor, îndămînează traiul însoțitori. Luători aminte, cetitoriul gazetei ca într-o oglindă în ea vede înfățoșate toate înteresantele întîmplări de carile el însul atîrnă, martor să face cruntelor bătălii, vede faptele, aude vorbile strălucițilĭor bărbați, să minunează de fenomenele firei și ca un călători de pre rătunzimea pămîntului culege folositoare pilde și învățături.

Întru părinteasca îngrijire ce pentru binele public păstrează către patria noastră *scutitoarea împărăția Rosiei*, înalta ocîrmuire au binevoit a da voie să se tipărească în Ieși gazetă românească. În puterea sus arătatei înalte învoiri d. aga Asachi însărcinîndu-se cu direcția acestui lucru, redacția gazetei, adecă soțietatea alcătuitoare, nu pregetă a înștiința pe evgheniștii boieri și pe toți simpatrioții că jurnalul acest politico-literal să va tipări în Ieși, supt nume de *Albina românească*, în următoarile condiții :

1. Începînd de la 15 mai viitori, *Albina românească* se va tipări de doauă ori pe săptămînă.

2. Mărimea și forma gazetei va fi pe săptămînă de o coală și giumătate în 4.

3. Ea va cuprinde : politicești și interesante novitale din toate țările lumei, buletine de la teatrul războiului, culegeri istorice, literale, morale, filologhice, acele despre folositoare aflări, și mai ales adese se vor împărtăși din vrednici scriitori povățuiri despre economia cîmpului, despre care pentru toate timpurile anului se vor însemna regule după sistema practisită în țările politicite, atît despre mai bună lucrarea pămîntului, a pometelor, a viilor, a stupilor, a vermilor de mătasă, a velniților, a pădurilor, cît și povățuiri pentru ferirea și vindecarea epizótiei (boalei vitelor) și alte folositoare pentru moșinași și posésori. Prenumerantul ci-ș va păstra șirul întreg al acestor gazete va ave în casa lui hronograf deplin de întîmplările în mijlocul cărora însul viază și carile în adevăr întrec pe multe alte epohe. În suplementul ci să va adăogi cîteodată se vor tipări poroncile ocîrmuirei ce au să fie tuturor cunoscute ; asemene acele ce, atingîndu-să de negoțul Moldovei, se vor slobozi în megieșitele țări. În acel suplement să vor mai publica mezaturile, vînzările și înștiințările particulare ; acii carii vor ave trebuință a li se tipări asemene cuprinderi, supt a lor iscălitură întărită de deregătoria locului, le vor trimite către : *Redacția Albinei românetși*, adăogînd și cheltuiala publicației.

4. Prețul acestei gazete pentru Moldova va fi patru galbini pe an, care preț foarte măsurat este în alăturare cu cele mai ieftine străine gazete, cînd *Albina românească* va cuprinde în filile sale toate înștiințările adevărate ale altor jurnale. Dar pentru că de la 15 mai, cînd se va începe gazeta, pîn la încheierea anului 1829 rămîn numai șepte luni și giumătate, așadar análogul ce să cuvine acuma la prenumerație este de 78 de lei, 30 parale. Dacă această gazetă va căpăta doritul spori, de care în toate chipurile redacția să va sîrgui a să învrednici, atunce de la începutul anului 1830 *Albina românească* se va tipări cu mai mare deplinătate, cu nou tipari și pe mai fină hîrtie.

Ce să atinge de stilul gazetei aceștia, redacția va urma după cel cerut de regulile limbei și pe carile orice filolog ideat îl va afla potrivit. Precum de datorie este a nu mai întîrzié de a aduce limba vorbită de mai mulți decît patru milioane români la gradul deplinirei, către carele strălucitul ei început o împuternicește, iar parádigma cultivitelor sale surori o îndeamnă.

În Ieși prenumerația se va face deodată în mănăstirea sfinților Trii-Ierarhi, iar pe la ținuturi redacția s-au adresuit către persoane binevoitoare, trimițîndu-le biletурile cuviincioase și împuternicire de a priimi prețul sus arătat de la prenumeranți și de a le da biletурile însemnate cu sighilul redacției, prin carile și vor cere gazeta la locul și ziua arătată.

Cu ace întîie gazetă să vor tipări pe o filă, spre pomenire, numile prenumeranților, carii unui lucru obștește folositori vor da razemul și îndemnul dorit, fără carile nu să va putea înființa."

Pentru că nu s-a putut ca gazeta să-și înceapă apariția la 15 mai 1829, cum fusese anunțat, Asachi publică, în cursul lunii mai, trei buletine de știri, intitulate *Novitale de la armie*, precum și noi înștiințări despre apariția gazetei la 1 iunie. Înștiințarea datată *Ieși, 15 mai 1829* are următorul cuprins :

„Din neprevăzutele împedecări, ce nu atîrnă de redacția *Albinei românești*, neputînd astăzi după făgăduință a se începe publicația gazetei, evgheniștii și cinstiții prenumeranți se înștiințază prin aceasta cum că fila întîie a gazetei se va tipări fără sminteală la 1 iunie viitori și pentru dumnealor va urma până la 15 ianuarie 1830, iară acii ci doresc a se prenumera de acuma sînt poftiți a face în luna aceasta cunoscut scoposul său.

Binevoința publecă cu carea s-au împărtășit redacția va îngădui ceruta păsuire, spre a se puté îndeplini toate mijloacile cuviincioase pentru necurmată publicația gazetei. Până atunce, spre oarecare îndestulare binevoitorilor prenumeranți, să vor publeca novitalile de la armie, din carile cele mai întîie sînt cuprinse în următoriul buletin."

În buletinul cu nr. 3 se află următorul anunț asemănător :

„Redacția *Albinei românești* adaoge a înștiința pe binevoitorii prenumeranți cum că de la 1 iunie viitori va ieși fără sminteală gazeta și va urma pentru dumnealor pînă la 15 ianuarie al anului 1830. Iar acii ci vor voi a să prenumera și de acum, sînt pofiți a nu întîrzié și a face cunoscut redacției încă din luna aceasta scoposul lor. Asemine dumnealor prenumeranții vor binevoi la 1 iunie, până la amiazăzi, a trimite biletur̦ile la cantóră în monastirea Sf. Trei-Ierarhi spre a-ș căpăta gazeta."

Primul bilanț al publicației este făcut în foaia volantă intitulată *Înștiințare. Către binevoitorii compatrioți*, datată *Ieșii, 14 dechemvri 1830* și difuzată împreună cu nr. 97 al „Albinei românești", din 14 decembrie 1830. Iată cuprinsul acestei înștiințări :

„Un an și giumătate s-au încheiet de la publcația gazetei în limba patriei. Un aseminea lucru, cunoscut de folositori, nu putea rămîne lipsit de agiutoriul material și moral, fără care orișice nouă apucare nu are trăinicie. Redacția *Albinei românești*, îndemnată fiind de o mîngîitoare minire, în cursul neființei urzitoriului gazetei s-au silit a urma după planul ce i s-au însămnat și, în mijlocul nepriincioasălor publice împregiurări, de la care nici aceste, dar nici simțitoare scăderea numărului prenumeranților nu o au abătut, știind că statornicia întru facerea unui bine poartă în urmă biruință asupra tuturor împiedecărilor.

Însă spre sporitoarea îndămînare acestui scopos se cere o asemine urmare și agiutoriul binevoitorilor compatrioți, cătră carii redacția astăzi se adresuiește, arătînd că, supt direcția proprietariului ei, gazeta va începe în viitoriul curs a prenumerantiei cu un nou tipari și cu simțitoare îmbunătățiri, spre a să face vrednică de a patriei favoritoare împregiurări.

Asămine, dorind a îndămîna ințălegirea acestei gazete și prin țări streine ce să interesază de soarta noastră, redacția nădăjduiește că peste puțin va puté publica o samă de novitale în limba românească și franțuzască, cînd atunci măcar că i se vor spori cheltuielile, totuși nimic nu să va adăogi în Moldova prețul prenumerației.

Așadar știut să face că, voind a se prenumera, acii din Ieși să binevoiască a trimite la cantora redacției, iar cii de la ținuturi la dumnealor comisionarii, cîte doi galbini de exemplar pe șese luni, priimind până la vadeaua hotărîtă biletul prenumeranției, fără care nu o vor puté căpăta."

În suplimentul extraordinar la nr. 102 al „Albinei românești", din 29 decembrie 1849, p. 433—434, anunțînd schimbarea titlului, a formatului și unele îmbunătățiri aduse gazetei, Asachi face cu acest prilej următoarele observații judicioase cu privire la contribuția gazetei sale, în cele două decenii de existență, la dezvoltarea culturii românești :

„Deplinătatea este atributul numai a Divinității, cătră ea însă ţintește spirtul omenesc ca la centru de unde el derează. Acestei ţintiri neobosite sîntem datori cu toate cele bune, folositoare și frumoase în ramul știinților, ale artelor și în toate dregirile noastre. Între aflările moderne, publicitatea cunoștinților s-au vederat ca mijloc conlucrători cătră un asemene rezultat, și nația moldoromână, deși tîrziu, s-au împărtășit de un asemene organ prin acea întăi foaie periodică încunoștiințată publicului în 17 april 1829.

Purcegînd pe o cale nebătută, luptîndu-se cu greutățile limbei neprelucrate pentru a tracta asemene materii, combătînd cu pregiudețe înrădăcinate, astă foaie au petrecut un curs de 21 ani, timp neîndelungat pentru o sarcină atît de grea ce este a recăpăta cele negrijite în cursul unui veac, a păși împreună cu spirtul contimpuran, a învie amorul amorțit a naționalității, a răspîndi în patrie reflexul luminilor străine, a urmări cursul evenimentelor politice ce în zgîțiiturile lumei înrîurează și preste ungheriul pămîntului în care soarta ni-au așezat, și prin tratarea acestor multi-forme materii a contribui la dizvoltarea limbei noastre și a deschide cariera literaturei născînde. Întru cît astă foaie periodică au putut răspunde la a ei menire, vor giudeca contimpuranii, unii cu părtinire, alții cu asuprire ; istoriei numai este dat a pune în cumpăna nepărtinitoare fructul ostenelelor noastre și, la neagiuns, a nu trece cu vedere plecările ce ne-au însuflețit pentru luminarea și gloria patriei. Aceste ne-au făcut, în o epohă de propășire generală, a dori îmbunătățirea redacției prin sporirea puterilor morale și științifice, din conlucrarea altor persoane vrednice. Cu agiutoriul acestora, astă foaie va reîncepe de la 1 ianuarie 1850 a ei al doile period, sub titlu de *Gazeta de Moldavia*, a căria foileton va purta titlu de *Albina românească*."

În nr. 1, din 5 ianuarie 1857, al gazetei literare și științifice „Noua Albină română", adaos al „Gazetei de Moldavia", în articolul-program Asachi se referă din nou la istoria gazetei sale :

„Numele româniei au răsunat în publicistică întâia dată la anul 1829, prin organul *Albinei* vechi. Chemarea și principiile acelei foi au fost a dizhuma faptele și scriptele strămoșești. Ocupații neîntrerupte, sprijinite de concursul literaților, au produs a se onora și a se iubi acel titlu, carele au agiuns a fi astăzi paladiul nației și mobilul tutulor lucrărilor intelectuale.

În o epohă din cele mai mărețe a istoriei noastre, în care patria e chemată la o nouă viață, *Albina*, însuflețită de o nouă vîrtute, se simte întinerită și prosforează îndatinatul ei zel în lucrările literare și artistice, care să cuvine să capete o dezvoltare deamnă cu interesele societății. Drept aceea, *Albina* nouă provoacă pe toți literații a concurge în acel înțăles pentru prelucrarea și înavuțirea literilor, a istoriei și mai ales însuflețirea giunimei cu sentimente de virtuți publice și private, pentru respectul legilor sînte și civile a patriei, căria se deschide o carieră de fericire și de concetățenie între popoarele civilizate a Europei."

În „Patria", nr. 87, din 5 octombrie 1859, p. 345, cu prilejul încetării apariției gazetei, Asachi publică, sub semnătură, următoarea înștiințare, intitulată *Către compatrioții mei :*

„Popolul român, atît de interesant prin a sa origină, inteligență și poziția geografică, lîngezea în curs de mai bine de un secol, necunoscut Europei și chiar mie. Limba sa atît de armonioasă, fiea cea mai mare a latinei antice, distărată din societatea cetățană, se refugisă în sînul bisericei și sub acoperișul cel umelit a locuitorilor cîmpeni ; chiar numele *român* era proscris și însușit numai locuitorilor de țară.

Dacă spiritul secolului nostru, atît de mănos în rezultaturi straordinare, au deșteptat sentimentul amorțit de naționalitate română și au provocat în favorul nostru simpatia europeeană, toți cii carii au urmărit cu luareaminte fazele evenimentelor noastre recunosc că publicitatea puternic au cooperat la repedea dizvoltare morală a societăței noastre.

Întemeind la 1829 acea întăi gazetă în limba națională, intitulată *Albina română*, simt îndatorirea de a rosti astăzi adînca recunoștință către Providenție că mi-au procurat ocazie și mijloace de a plini o sîntă datorie către patrie. Cu concursul altor compatrioți zeloși, bazele literaturei nouă a româniei s-au așezat sub auspiții ferice, și istoria națională au deschis inspirațiilor patriotice o fîntînă nesecată.

În cursul lucrărilor neîntrerupte de 30 ani trecuți, *Albina română*, a căria titlu s-au prefăcut în *Gazeta de Moldavia* și în urmă în *Patrie*, au pătimit soarta tutulor instituțiilor nouă, adecă acea a luptei cu pregiudețele învechite, și încă, în interesul păstrărei sale pentru un mai bun viitori, au suferit înrîuririle diferitelor regime ce s-au succedat în țară.

Astăzi, cînd publicitatea română au cîștigat numeroase organe, eu nu pot mai bine închide cariera de publicist decît depuind partea politică a *Patriei* în sînul *Monitorului oficial* *a Principatelor Unite*. Mulțămind compatrioților pentru a lor indulgență, fac la astă ocazie voturi sincere ca organele cele nouă a publicității să se pătrundă de scopul chemărei lor, care este acela de a lumina și a conduce opinia publică pre acea cale ce să înfățoșază patriei noastre, spre a dizvolta a sa existență politică și, totodată, spre a agiunge la fericire și la glorie.

Onor. abonați a *Patriei* vor căpăta în locul ei *Monitorul oficial* pănă la încheierea anului.“

Ultimul bilanț al activității sale publicistice îl face Asachi în *Adaos literar pentru abonații Monitorului oficial al Moldovei*, iulie, Iași, 1860, p. 3—5, în următoarea notă intitulată *La onorabilii compatrioți :*

„O generație au trecut de cînd, în 17 aprilie 1829, am adresat un apel către compatrioți, anonsînd în Moldova fundația acei întăie foi periodice în limba română, ce era pe atunce proscrisă din literatură și chiar din societatea cea aleasă.

Acea foaie, intitulată *Albina română*, au făcut întăiul pas de progres și au arborat stindardul naționalității române în mezul elementelor neamice. Cu toate greutățile întîmpinate pe o cale necălcată, sub povara pregiudețelor înrădăcinate și a rezoanelor politice, luptînd și perseverînd, foaia au petrecut un period îndelungat, în care, sub scutirea Providenței și cu conlucrarea domnilor patrioți, s-au sămănat un grăunte care nu au căzut în țarină stearpă.

Ținta de frunte ale acestei foi au fost a culege din fîntîni clasice și a da giunimei învățături de religie, de moral, de virtute cetățană, a însufla amor de patrie, respect către bătrîni și binefăcători, a prelucra limba dupre principiul originei sale și a răspîndi din toate ramurile științelor pozitive noțiuni practice; contimpuranii să giudece în cît s-au înțăles și s-au practicat aceste.

Nime nu va contesta că în acea foaie întăia oară s-au publicat în limba română originale poetice compuneri lirice și fabule versuite dupre arta poetică și regulile prozodiii, precum nu mai puțin se poate atesta că acele lucrări au dișteptat între giuni o emulație, care prin talent au produs flori plăcute, anunțiatoare de fructuri mănoase.

În insușime de amploiat public, am avut de datorie totdeauna a lucra în interesul guvernului, în curs de treizeci ani gazeta au publicat toate ordinile și articule comunicate în limba română și franțeză, fără nici o subvenție, și astăzi n-am pregetat a înlesni scopul ce are D. Ministru Kogălniceano, șeful Cabinetului, de a organiza o regulată tipografie a statului; pentru care, în privirea editărei *Monitorului*, am rezilat contractul meu lucrător până la 1 april 1862.

În agiunul de a fi dizsărcinat de organul publicităței, adresez cuvinte de mulțămire tutulor onorabililor persoane cu care am fost în relație, lectorilor vechi și noi a foaielor periodice de mine redigeate, nu mai puțin sînt recunoscător către acii carii, prin critici aspre, m-au încălit a persevera în calea cumpenirei.

Pre lîngă aceste înștiințez că domnii abonați a *Monitorului* din epoha administrației mele vor urma a căpăta acea foaie pe timpul pe care au depus prețul, iar unii din vechi abonați a *Gazetei* și a *Buletinului* vor ști, ca și mine, că prețul neplătit al abonamentului au rămas la d-lor fără termin și fără procent.

Aceste expuse sînt de agiuns cunoscute veteranilor ai mei contimpurani, deci numai pentru știința generației cei nouă am înșirat facturi vechi, către care adaog cîteva compuneri literare, spre a le fi de epilog.

...forsan et haec olim meminesse juvabit".

Vezi și notele la poeziile ***Albina și trîntorul, la 1829*** și ***Albina și trîntorul, la 1850,*** în vol. I al prezentei ediții, p. **665—666,** precum și textele *Jurnalismul român (I), Jurnalismul în românie* și *Jurnalismul român (II),* în volumul de față.

p. 787 ÎNAINTE CUVÎNTARE

[la ISTORIA IMPERIŬ ROSIENE, Iaşi, 1832—1833]

Apariţia cărţii a fost anunţată într-o *Înştiinţare literală* publicată în „Albina românească", nr. 99, din 15 decembrie 1832, p. 396. A fost de asemenea anunţată în „Curierul rumânesc", 1832, p. 358, şi 1833, p. 16.

Cartea are două părţi, cu paginaţie în continuare, iar la sfîrşit (p. IV—XIV) un bogat *Vocabular de oarecare cuvinte întrebuinţate în această carte,* primul din seria numeroaselor glosare de neologisme alcătuite de Asachi la cărţile sale. Vezi şi I. I. Krasnova, *Gheorghe Asachi — lexicograf,* Chişinău, 1969, p. 90—94.

p. 789 ÎNAINTE CUVÎNTARE

[la ÎNVĂŢĂTURA HRISTIANĂ, Iaşi, 1836]

A fost reprodusă întocmai în ediţia a doua a cărţii, apărută în 1841, precum şi în ediţia a treia, din 1851, unde forma *relighia* este înlocuită cu *religia.*

p. 790 ÎNAINTE CUVÎNT

[la ELEMENTE DE MATEMATICĂ. PARTEA I. Aritmetică, Iaşi, 1836]

A fost reprodusă întocmai şi la ediţia a doua a cărţii respective, Iaşi, 1843.

Manualul acesta de aritmetică al lui Gh. Asachi a fost descris amănunţit de P. V. Cazanacli, în studiul intitulat *Aritmetica lui Gheorghe Asachi,* „Gazeta de matematică", XLIII, 1937—1938, p. 64—69, 120—123, 235—239, 344—347, 398—403, 453—457, 510—514, 564—570, 618—621. Vezi şi N. A. Ursu, *Formarea ter-*

minologiei științifice românești, București, 1962, p. 101—104, și Dina Căplescu, *Diferențele lingvistice între cele două ediții ale aritmeticii lui Gh. Asachi*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. III, București, 1962, p. 137—150.

O copie după cursul de aritmetică al lui Gh. Asachi, tradus din limba franceză, după Étienne Bézout, și predat la Iași între anii 1814—1818, se păstrează la Seminarul de matematică al Universității din Iași, sub cota *1916/1*.

p. 791 ÎNAINTE-CUVÎNT

[la ELEMENTE DE MATEMATICĂ. PARTEA II. ALGEBRA, Iași, 1837]

O copie după cursul de algebră predat de Asachi în anii 1814—1818 se află la Biblioteca Academiei R. S. România, cota ms. rom. *1789*. Vezi și Florica Cîmpan, *Despre algebra tipărită și cea în manuscris a lui Gh. Asachi*, în „Revista Universității «Al. I. Cuza» și a Institutului politehnic din Iași“, tom. II, 1955, fasc. 1—2, p. 317—324.

La sfîrșit (p. I—III), volumul are un *Vocabular a cuvintelor tehnice întrebuințate în această carte*. Vezi și I. I. Krasnova, *Gheorghe Asachi — lexicograf*, Chișinău, 1969, p. 101—105.

p. 792 ÎNAINTE CUVÎNT

[la ELEMENTE DE MATEMATICĂ. PARTEA III. GEOMETRIA ELEMENTARĂ, Iași 1838]

Copii după cursul de geometrie și trigonometrie predat de Asachi în anii 1814—1818 se păstrează în manuscrisele românești nr. *151, 1796, 2496* și *5551* de la Biblioteca Academiei R. S. România. Vezi și Florica Cîmpan, *Geometria și trigonometria lui Gh. Asachi*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași“ (serie nouă), secțiunea I (Matematică-Fizică-Chimie), tom. II, 1956, fasc. 1—2, p. 333—340.

La sfîrşit (p. 308—312), volumul are un glosar intitulat *Cuvinte tehnice întrebuinţate în această carte*. Vezi şi I. I. Krasnova, *Gheorghe Asachi — lexicograf*, Chişinău, 1969, p. 101—105.

p. 793 PREFAŢĂ

[la ROMÂNII PRINCIPATELOR DUNĂRENE, de Edgar Quinet, partea I. Iaşi, 1856]

Vezi în prezentul volum şi prefaţa la traducerea părţii a doua a studiului lui Quinet, intitulată *Românii*.

După cum se ştie, Edgar Quinet era căsătorit cu Ermiona Asachi, fiica lui Gh. Asachi. Vezi articolele Elenei Piru, *Gheorghe Asachi şi fiica sa, Hermiona Quinet*, în „România literară", II, 1969, nr. 45, p. 12—13, şi *Hermiona Asachi-Quinet*, în „Manuscriptum", II, 1971, nr. 2, p. 178—188.

O interesantă scrisoare a lui Edgar Quinet către Gh. Asachi, datată *Veytaux, 25 avril 1860*, se află la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S- CCCXIX/19.

În „Patria", nr. 42, din 27 aprilie 1859, p. 165—166, este publicat, fără semnătură, articolul *Filoromânul Edgard Kiné*, în cadrul căruia este reprodusă în traducere, după „Gazeta literară din Leopol", o recenzie la cartea lui Quinet, *L'histoire de mes idées*.

Gheorghe Moruz, mort la Bruxelles, în vîrstă de 16 ani, a fost fiul Ermionei Asachi, din prima sa căsătorie, cu Alexandru Moruzi de la Pechea. Moartea nepotului lui Asachi este anunţată şi în „Gazeta de Moldavia", 1856, p. 93.

p. 795 PREFAŢĂ LA *FRAGMENTUL ISTORIC* A MOLDO-ROMÂNILOR

În anul 1856, Gh. Asachi a publicat în tipografia sa celebrul fals intitulat *Fragment istoric scris în vechea limbă română, din 1495*, cunoscut sub numele de „Cronica lui Huru" sau „Izvodul lui Clănău". Broşura respectivă are la început următoarea adresă a lui Gheorghe Costachi-Boldur, „şeful oastei Moldovei, cavaler a mai multor ordine“, către Gh. Asachi :

„Onorandu-D-lui post. *Gheorghi Asachi.*

Încăpînd în mînele mele fragmentul unui document de o însemnătate istorică a patriei, scris în vechea limbă română, am socotit de folos a-l supune în critica cunoscătorilor filologi, pentru care vă poftesc a orîndui să se publice, pe a mea cheltuială, acel fragment, împreună cu prefaţa alăturată, în număr de una mie exemplare. Pre lîngă aceste, cred că s-ar cuveni adaogi către text o traducere în limba română modernă, spre a putea înlesni înţălegerea originalului vechi, şi a litografi o faţă de facsimile a originalului.

Cu astă ocazie vă înnoiesc rostirea sentimentelor de aleasă consideraţie cu care am fost şi sînt

A d-voastre umelit şerb,

Gheorghi Costachi

Iaşii, 23 mai 1856.“

Reproducem în continuare şi prefaţa, nesemnată, la care se referă Gheorghe Costachi-Boldur şi care a fost atribuită de unii cercetători, în mod eronat, lui Gh. Asachi :

„Prefaţă

Acest fragment al cronicei vechi latine carea se citează de cronicarii ţărei şi carea astăzi încă nu este reaflată leagă şirul istoriei moldoromânilor, ce era întrerupt şi acoperit de nourii vechimei şi de pulberea încursiei preste noi a varvarilor, începînd de la 274 d. Hs., adecă de la trecerea legioanelor în Mizia, dupre mandatul imperatorului Aurelian, şi pănă la descălicarea lui Bogdan-Dragoş în Moldova, de pe cînd datează hronografii noştri reunirea deosebitelor staturi în o singură domnie.

Lumina ce poate produce în filile istoriei acest tratat las a se degiudeca şi a se comenta de către literaţi ; eu, mulţămit în conştiinţa mea de a putea contribui la un rezultat atît de însămnător pentru istoria patriei, mă măgulesc că nu l-am lăsat a zăcea ca pănă acuma în întuneric, supus fatalităţei a peri ca multe și foarte interesante alte manuscripte ce dintru început s-au compus de scriitori în osebite epohe, carele, dacă s-ar fi dat la lumină, nu s-ar fi putut perde, și atuncea de bună seamă că periodul de la 274—1274 nu ar fi atît de întunecat și similitor pentru noi."

„Traducerea în limba română modernă", pe care o propunea Gheorghe Costachi-Boldur, nu a apărut în broșura publicată în 1856, ci în *Almanah,* 1857, p. 10—28, precedată (p. 8—9) de prefața lui Gh. Asachi.

Traducîndu-l în limba franceză, Gh. Asachi a reprodus textul acestui „fragment istoric" și în *Nouvelles historiques,* partea I, p. 5—22, cu titlul *Fragment historique. Fragment d'une ancienne chronique roumaine.*

p. 797 PREFAȚĂ

[la CVESTIA RELAȚIILOR DINTRE PROPRIETARII DE MOȘII DIN MOLDOVA CU LOCUITORII LUCRĂTORI DE PĂMÎNT, de N. Istrati, Iași, 1857]

N. Istrati era un vechi prieten al lui Gh. Asachi, avînd aceleași convingeri și atitudini politice. Vezi și nota la textul *Cvestia învățăturei publice în Moldova, precedată de o ochire istorică asupra școalilor.*

p. 799 CĂTRĂ LECTORI

[la CONSIDERAȚII GENERALE ASUPRA GEOLOGIEI, de A.D. Holban, Iași, 1860]

Acest text este o nouă dovadă a interesului deosebit pe care l-a manifestat Asachi în tot timpul vieții pentru dezvoltarea științelor și pentru progresul tehnic și economic al poporului român. Vezi în prezentul volum cuvîntările și rapoartele sale școlare și, mai ales, textele reproduse în subdiviziunea *Cronici economice și politice.*

p. 800 ROMÂNII

A apărut în *Almanah*, 1861, p. 7—8. Traducerea lucrării lui Quinet urmează pe p. 9—98. Vezi şi nota la *Prefaţă* [la *Românii Principatelor dunărene* de Edgar Quinet, partea I, Iaşi, 1856].

p. 802 [SCRISOARE CĂTRE BANCHERUL CONSTANTIN POPP, DIN 1 IULIE 1823]

Se află la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S-CCCXIX/9. A fost publicată de C. Fierăscu [= C. Moisil], sub titlul *Un autograf al lui Gh. Asachi*, în „Revista Arhivelor", I, 1924—1926, nr. 1—3, p. 415—416.

p. 804 [SCRISOARE CĂTRE BANCHERUL CONSTANTIN POPP, DIN 12 APRILIE 1825]

Se află la Biblioteca Centrală de Stat, nr. de inventar *1654*, cota ms. A-*206—38*. Tot aici se află încă două scrisori ale lui Gh. Asachi către Constantin Popp: una din 10/22 martie 1825 (nr. de inventar *1653*, cota ms. A-*206—39*) şi alta din 4/16 mai 1825 (nr. de inventar *1652*, cota ms. A-*206—40*). Ambele conţin diferite chestiuni aferente funcţiei lui Asachi de agent diplomatic la Viena.

p. 806 [SCRISOARE CĂTRE MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHE, DIN 18/30 AUGUST 1826]

Se află la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S-CCCXIX/29. Prezintă interes documentar pentru sprijinul acordat tînărului medic Alexandru Teodori, colaborator al *Lexico-*

nului de la Buda, ca să se stabilească în Moldova. Vezi și nota la textul *Itineraru sau călăuzul la Pion*. Alte mărturii ale relațiilor de prietenie ale lui Asachi cu Alexandru Teodori sînt scrisorile sale adresate acestuia, aflate la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S- CCCXIX/7 (1, 2, 3).

p. 808 [SCRISOARE CĂTRE VORNICUL MIHAIL STURZA, DIN 18/30 AUGUST 1826]

Se află la Biblioteca Academiei R. S. România, cota S-CCCXIX/6 (1). Vezi și nota precedentă.

p. 809 SPRE AMINTIRE

A apărut, cu semnătura *Gh. Asachi*, în *Adaos literar pentru dd. abonați la „Monitorul oficial a Moldovei“*, aprilie, Iași, 1861, p. 3—6.

Cu privire la acel „vechi antagonizm în sfera publicității“, la care se referă Asachi, vezi studiul lui G. Zane, *O concurență tipografică și o polemică literară între M. Kogălniceanu și Gh. Asachi*, în „Arhiva românească“, VI, 1941, p. 31—71.

p. 812 O PRECIZARE

A apărut, fără semnătură, în *Almanah*, 1863, p. 42—43, la rubrica *Varietăți*.

p. 814 NOTIȚIE BIOGRAFICĂ

A apărut întîi, paralel cu versiunea în limba franceză, în broșura intitulată *Notiție biografică*, Iași, 1863. În același an a apărut și ediția a doua a broșurii respective, cu unele date în plus. Noi am reprodus textul din ediția a doua. Ambele ediții au următoarea prefață, intitulată *La lector :*

„Următoarea notiție biografică nu are alt scop decît a rezuma, în period de 50 ani, de la 1813—1863, facturi puțin cunoscute de generația cea nouă, care se interesează de fazele luminilor în Moldova.

Editorul"

Textul românesc a fost republicat, cu același titlu, în *Almanah,* 1864, partea I, p. 51—58, unde prefața are în plus următoarea frază :

„Respectînd lucrările literare care alți demni compatrioți a consacrat în folosul și onorul patriii române, noi publicăm acele care în asemene scop a făptuit d. Gh. Asachi și care se rezumă în astă notiție".

Fără prefața *La lector,* textul românesc a fost reprodus, cu titlul *Biografia autorului,* și la începutul volumului său de *Nuvele istorice a româniei,* Iași, 1867, p. III—IX.

Cunoscutul *Dictionnaire universel des contemporains, contenant toutes les personnes notables de la France et des pays étrangers,* Paris, 1858, elaborat sub direcția lui G. Vapereau, îi consacră lui Asachi următorul articol :

„*Assaki* (Georges), poète et littérateur moldave, né a Jassy, en 1788, fit ses études dans plusieurs universités d'Allemagne, puis en Italie, et fu reçu, en 1811, membre de l'académie de Rome, sous le nome d'*Alviro.* De retour, l'année suivante, dans son pays, il fut attaché comme rédacteur au département des affaires etrangères. En 1822, il représenta le nouveau gouvernement moldave près de la cour de Vienne. Rentré à Jassy, en 1827, il fut appelé à concourir à la rédaction du réglement organique, et se rendit, en qualité de membre du comité, à Saint-Pétersbourg, où l'empereur l'accueillit avec distinction, le décora de l'ordre de Saint-Vladimir et le nomma archiviste de l'État. Vers la même époque, il reçut du sultan les insignes du nichani iftikhar. Depuis cette époque, M. Assaki n'a point cessé de remplir des fonctions publiques importantes ; il est, depuis le mois de juillet 1856, directeur au département du culte et de l'instruction publique.

A la fois poète, historien, littérateur et publiciste, M. Assaki a publié un grand nombre d'écrits parmi lesquels on remarque son *Théâtre,* composé en grande partie de pièces traduites de l'allemand et du français, et dont la plus ancienne remonte à l'année 1817 ; une *Histoire de Russie* (2 vol. in-8) ; un volume de *Poésies* en plusieurs langues (2e édit., Jassy, 1854). Il fonda en outre et dirigea plusieurs revues littéraires : l'*Abeille moldave*, le *Glaneur*, l'*Image du monde*, etc. Il est aujourd'hui rédacteur propriétaire de la *Gazette de Moldavie*, journal officiel. En tant qu'écrivain, M. Assaki a été l'Héliade de la Moldavie. Venu, lui aussi, à une époque où l'idiome national s'était altéré par l'effet du temps et la prédominance de la langue grecque dans les principautés, il entreprit de lui rendre son ancien lustre en le purgeant des mots étrangers, par une réforme peut-être un peu trop radicale. Il est considéré comme l'un des pères de la littérature moderne de la Roumanie."

Nemulțumit de puținătatea datelor, în unele cazuri inexacte, pe care le conține acest articol privitor la activitatea sa și, mai ales, de faptul că marile sale înfăptuiri pe plan cultural începuseră să fie ignorate sau chiar interpretate eronat de către noua generație (vezi, de exemplu, protestele lui din textele *Spre amintire* și *[O precizare]*, reproduse în prezentul volum), Gh. Asachi se hotărăște să-și publice autobiografia ca un „suplement" la articolul *Asachi* reprodus mai sus. Primele istorii ale literaturii române și unele dintre primele studii și articole referitoare la viața și activitatea lui Gh. Asachi se bazează aproape exclusiv pe datele cuprinse în această autobiografie.

În manuscrisul francez nr. 3 de la Biblioteca Academiei R. S. România se află prima versiune a autobiografiei lui Gh. Asachi, cu titlul *Esquisse biographique*, alcătuită probabil prin anii 1857—1859. Versiunea franceză din acest manuscris (de 15 pagini mari) conține unele informații în plus față de cele publicate în *Notiție biografică*, pe care le-am citat în bună parte, la locurile respective, în prefața ediției.

În primele două decenii după moartea scriitorului, autobiografia lui Asachi a fost republicată de mai multe ori. Alexandru Asachi o retipărește în *Almanah*, 1876, p. 46—53, precedată de următoarea notă semnată *Florantin*: „Statuiele oamenilor celor mari țin atenția urmașilor țintită asupra faptelor cu cari s-au ilustrat și-i *îndeamnă ne-ncetat* să-i *urmeze* pe calea virtuților lor. Noi, în lipsa acelui grad de recunoștință, patriotism și prudență cu care, la alte neamuri, se rădică statuiele tuturor patrioților mai bine meritați, cel puțin până atunci ce ne vom puté înălța și noi la acel grad de lumină, pietate și zel, să susținem ne-ncetat în vederea fiecărei generații descrierea faptelor importante din viața luminătorilor neamului nostru și a ne îndrepta activitatea numai pe căile cele mai salutarie pentru patria și întreaga națiune compusă din *toți românii.*

Lui *Gheorghie Asachi,* ca întemeietorul ziaristicei române și îndeplinitorul atîtor fapte însemnate pentru deșteptarea și cultura românilor, i se cuvine *eterna recunoștință* din partea tuturor generațiilor națiunii."

Comitetul înființat în 1883 pentru ridicarea la Iași a statuii lui Gh. Asachi a publicat din nou, sub formă de foaie volantă, autobiografia scriitorului, pe care a difuzat-o împreună cu un apel pentru strîngerea de fonduri.

Programul solemnității dezvelirii statuii lui Gh. Asachi, la 14 octombrie 1890, publicat sub formă de afiș, după care l-a reprodus T. Codrescu, în *Uricarul,* vol. XVI, Iași, 1891, p. 417—422, prevedea la sfîrșit și măsura următoare: „Cu ocaziunea acestei festivități, domnii librari Dimitrie Daniil și Frații Șaraga vor distribui gratis publicului mai multe sute de exemplare din biografia lui Gheorghie Asachi cu ilustrațiune".

Cu diferite prilejuri, atît în volumul întîi al ediției cît și în volumul de față, am scos în evidență aprecierile, pozitive sau negative, ale unor contemporani privitoare la viața și activitatea lui Gh. Asachi. Pentru netăgăduita lor valoare documentară și pentru faptul că sînt publicate în gazete astăzi greu accesibile, reproducem și aici cîteva asemenea aprecieri, mai puțin cunoscute. Începem cu următorul fragment din scrisoarea lui Dimitrie Pastiescul, fost elev al lui Asachi la școala de inginerie din Iași, adresată lui I. Eliade și publicată de acesta în „Curierul rumânesc", nr. 79, din 7 ianuarie 1830:

„D-lui aga Gheorghie Asachi, referendarul Ghimnaziului Vasilian din Iași, bărbat înțelept și luminat în literatură, rumân adevărat și iubitor de patrie, a alergat de a cules ca albina cele bune din părți luminate și le-a semănat aici în rîvna iubiților săi compatrioți. Acest de cinste bărbat a tîlmăcit întîiași dată aci în limba patriii aritmetica, geometria, trigonometria dreaptă linie și sferică și algebra și au dat învățături asupra lor în teorie și practică, al căruia ucenic am fost și eu în acestea; și alte multe scrise în proză și în versuri, ce din nenorocire s-au ars, după cum s-a arătat și în *Curierul rumânesc.*

Acest bărbat a alcătuit aici teatru de a se reprezenta în limba patriii cele mai frumoase tragedii de iroism și bucăți pastorale, care teatru în epoha cea trecută, cu trecerea peste hotară, s-a stricat și încă nu s-a mai înființat. După întoarcerea de peste hotară, în vremile acestea de război, cînd se pot întîmpina atîtea greutăți, acest rîvnitor bărbat nu ș-au perdut curajul și gîndul cel bun, ci, ajutat cu sufletească plăcere de înțeleptul și preaosfințitul mitropolit al Moldovii, carele nu cu mai puțină rîvnă decît aceea pentru întemeierea seminariului de la Socola a stătut pentru rîdicarea din ruinuri a Ghimnaziului Vasilian din orașul Iași. Deopotrivă ajutat și de d-lui vornicul Mihalache Sturza, au așăzat și ghimnaziu din sfînta mănăstire Trei-Ierarși și s-a pornit cu o frumoasă rînduială subt profesori învățați ce-i are. Tot acest bărbat au așăzat a se tipări aci gazeta în limba patriii, cu nume *Albina rumânească*, în care pe anul viitor se gătește a da afară frumoase lucruri din literatură, istorii întregi spre luminarea neamului" (p. 331—332).

G. Sion, cel care avea să se descopere plin de venin față de memoria lui Gh. Asachi, în *Suvenire contimpurane*, București, 1888, p. 447—452, publică în „Revista Carpaților", 1861, tom. II, p. 339, în cadrul articolului *Convorbiri literare. Pleiada poeților români*, următoarea caracterizare a scriitorului încă în viață: „G. Asachi. Iată un veteran carele zbîrnîie în liră mereu cam de pe la 1818. Ce păcat! În așa lungă carieră de poezie, el nu poate să ne lase macar un vers de model. Ode, fabule, elegii, pastorale, canțonete, de toate a scris, a compilat, a tradus; și încă ... încă nu poate scrie românește. Limba și stilul său sînt nesuferite; chiar puținele idei frumoase ce presară cîteodată în operele sale perd valoarea lor, fiind rău esprimate."

Doar amicii și colaboratorii apropiați îi mai adresau, în ultimul deceniu al vieții, cîte o odă în care își exprimau recunoștința pentru ctitoria lui literară, culturală și socială. La 1 martie 1864, Dimitrie Gusti îi dedică următorul sonet, publicat în *Almanah*, 1865, p. XXVII, căruia i-a pus drept motto inscripția pusă de Asachi pe frontonul casei sale: *Lucru și al meu repaos.*

Șaptezeci și șase de ani te-mpresoară.
Ești bătrîn acuma! Bătrîn ș-ai văzut
Cum pe frunte-ți timpul repede-au trecut,
Zili senine, triste, ca un nor ce zboară.

Zilele albinde ce vîrsta-ți măsoară,
Nu neghini, dar mîndre flori au tot crescut;
Sufletu-ți în Domnul oricînd au crezut,
Inima-ți de-amoruri sacre i-o comoară.

Lacrimile tale de duios părinte
În ceriuri sînt perle, iară lucrul tău
Pre pămînt o carte de învățăminte.

Vanitatea pere, cînd ziua apune...
Viața-i lung repaos, lira ta ni spune,
Cînd îți iubești țara și pe Dumnezeu!

Un alt sonet îi dedică, în *Almanah, 1866*, p. 110, colaboratorul V. Gheorghianu:

A mea liră descordată și lipsită d-armonie
N-ar putea în veci să treacă al tău nume-n viitor,
Dacă geniul tău falnic, plin de nobilă mîndrie,
N-ar fi spus la lumea-ntreagă că tu ești nemuritor.

Lucrul e a ta deviză, și c-o rară bărbăție
Ai lucrat și lucrezi încă prin silință și amor;
Aprinzînd în a ta țară a științelor făclie,
La altarul de lumină adunat-ai un popor.

Cînd vor trece aste timpuri, după lungă depărtare,
Și pe lumea de acuma va veni trista uitare
S-o cuprindă-n sînul său,

Veritatea suverană, împlinind a ei chemare,
Te va duce deadreptul la al gloriei altare,
Răsplătindu-ți lucrul tău.

În „Icoana lumei“, nr. 11, din 1 mai 1866, p. 81, a fost publicată, sub titlul *Dedicațiune d-lui Georgie Asachi, cu ocaziunea zilei onomastice, din partea studenților clasei VII gimnaziali*, următoarea odă:

Omenirea cea ingrată și nerecunoscătoare
Părăsește totdeauna p-al său binefăcător
Și lasă în întuneric omul cărui e datoare
A sa dulce fericire și-al său mîndru fiitor.

Dar, iată, posteritatea ne aduce la lumină
Meritul uitat de timpuri și sub nori acoperit,
Și dreptatea-nvingătoare adevărului se-nchină,
Lăsînd în eternitate al Tău nume strălucit.

O, *Asachi*, mîndru nume în a școalelor anale,
Cînd pe frunte-ți bătrînețea anii Tăi a numărat,
O cunună tinerimea azi aduce vîrstei Tale,
Ca un simbol de iubire și respect ce-ai meritat.

Această odă este precedată de următoarea notiță, care arată că prinosul de recunoștință venea de fapt din partea profesorului D. Stoica, vechi colaborator al lui Asachi : „Astăzi, în care se serbează eroul-martir, patronul Moldovei, prin sînte și private felicitări, a dat ocazie elevilor clasului al VII din Colegiul Național, conduși fiind de domnul profesorul Stoica, de a adresa următoare compunere, oferită cu fiescul sentiment și acceptată cu părintească duioșie".

Ceremonia înmormîntării lui Gh. Asachi este relatată pe larg în „Curierul de Iași", nr. 53, din 16 noiembrie 1869. Unele relatări au fost reproduse de aici și în „Familia", din 27 noiembrie 1869. Necroloage au publicat mai multe gazete și reviste, printre care „Curierul de Iași", în nr. de joi, 13 noiembrie 1869, „Convorbiri literare", în nr. 18, din 15 noiembrie 1869, p. 324, „Albina Pindului", în nr. din 1 decembrie 1869, p. 2—4.

Gh. Asachi a fost înmormîntat la biserica 40 de Sfinți din Iași. Pe piatra funerară i-a fost săpat următorul epitaf, alcătuit de el : „Aice zace corpul acelui carele în viață purta numele de Gheorghi Asachi, iar după ani, recăzînd în pulbere, sufletul ce-l învia se întoarsă în sînul Celuia ce l-a fost urzit și căruia totdeauna se închina prin păzirea virtuții". (Vezi ms. *4401* de la Biblioteca Academiei R. S. România, f. 233, și P. Zosin, *Două epitafe : al lui Franklin și al lui Asachi,* în „Însemnări ieșene", I, 1936, nr. 10, p. 518—521.)

În anul 1890, osemintele lui Asachi, împreună cu ale soției lui, au fost depuse sub soclul statuii sale din Iași.

Manuscrisul *4021* de la Biblioteca Academiei R. S. România, achiziționat în ultimii ani, conține însemnări autografe ale lui Gh. Asachi din anii 1862—1869, în general nu prea interesante, din care se pot însă deduce o serie de amănunte privitoare la condiţiile de viaţă, la starea sănătăţii, la relaţiile cu membrii familiei şi cu vechii prieteni şi la preocupările sale intime din ultimii ani ai vieţii.

ADDENDA ET CORRIGENDA

(la volumul I)

CÎNTECUL UNUI GIUNE ROMÂN DIN ANOVLAHIA

(p. 670)

A apărut întîi, cu titlul *Cînticul unui june grec*, în „Albina românească“, nr. 57, din 20 iulie 1839, p. 237—238, la sfîrşitul articolului intitulat *Călătoria lui riga Oton prin Grecia*. Este precedat de următorul comentariu: „Îndată ce au încetat o mică ploaie, cete de tineri şi de fete au înformat un danţ cîntînd versul următor, carile vădeşte cum că acele mai frumoase fete a Greciii să găsesc la poporul românilor machedoni, ce-i zic şi coţo-vlahi, carii români, în zilele împăratului Aurelian distărîndu-să din Dachia, au trecut pănă în Machedonia, unde să află aşăzaţi şi trăiesc din păstorie şi neguţătorie“.

Versiunea franceză a articolului *Românii din Anovlahia* a fost reprodusă de Asachi în *Nouvelles historiques*, partea a II-a, p. 37—48.

MEDITAŢIE PENTRU ZIUA ANULUI NOU (p. 677)

Vezi în prezentul volum şi nota la textul cu acelaşi titlu.

Este o prelucrare a următorului comentariu poetic de la începutul meditaţiei lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Pour la fin de l'année* (v. *Méditations*. III, p. 90):

„Ô Dieu, les jours de l'homme passent avec la rapidité de l'éclair! Avant qu'il y pense, ils ont disparu dans l'abîme. Oh, si nous savions te consacrer toutes les heures d'un temps si précieux !

Appliquons-nous donc à répandre des semences dans le temps pour la moisson de l'éternité. Heureux qui sait et qui peut se dire qu'il n'a pas vécu en vain ! Que celui qui a semé ici-bas de bons et d'heureux germes, en recueille à jamais le fruit !"

ANUL NOU 1843 (p. 678)

Vezi în prezentul volum și nota la textul *Anul Nou 1838.*

Este o prelucrare a următorului comentariu poetic de la începutul meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Le jour de l'an* (v. *Méditations*, I, p. 11) :

„Plusieurs sont tombés, je suis demeuré debout ; la main de la mort a frappé mes frères ; moi, j'existe, je vis encore, et je me réjouis de ce nouveau don de la vie. Qui suis-je ? à quel sort dois-je être réservé ? Ô Dieu ! toi qui règles ma destinée, et qui me conserves si merveilleusement, qui suis-je, pour que tu te souviennes de moi ?

Je ne suis rien ; tu es tout, oui, tout. J'ai vécu sans nul mérite sur cette terre, ton ouvrage. Hélas ! couvre d'un voile ma vie passée, et sois désormais mon guide pour le reste de mes jours. C'est à toi que je veux consacrer cette nouvelle année. Je n'entreprendrai aucune œuvre sans élever mes regards vers toi ; je ne répandrai, je ne sèmerai partout que le bien ; la vertu seule aura des attraits pour moi."

EVLAVIA CASNICĂ (p. 679)

Este o adaptare a următorului comentariu poetic de la începutul meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *Le culte domestique* (v. *Méditations,* I, p. 19) :

„Grand Dieu, que des milliers de mondes adorent, dont le simple ver de terre célèbre la gloire, toi qui vois les soleils du firmament s'abaisser en décrivant leurs orbites autour de ton trône, et devant qui le séraphin en prières s'incline avec respect, ô Seigneur, que mon humble demeure aussi te soit consacrée ; qu'elle devienne ton sanctuaire et ton temple !

Ta présence la sanctifiera ; ceux qui l'habitent avec moi seront tes prêtres, nos coeurs seront tes autels ; les flammes vives et pures de la dévotion s'y allumeront. Les rayons de ta gloire éternelle brillent déjà sur terre aux yeux de celui qui consacre sa vie entière à ton service."

AMOR DE PATRIE (p. 679)

Este o adaptare a comentariului poetic de la începutul meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *L'amour des peuples pour leur pays* (v. *Méditations*, V, p. 328) :

„Dieu grand, avec l'ombrage de palmiers tu formes des tentes au milieu des déserts brûlants ; tu construis à l'insecte, au sein d'un épi, un monde plein de richesses.

L'aigle plane dans les airs, porté par les orages ; les bêtes fauves se réjouissent de trouver dans les cavernes un sûr abri.

Tu attaches l'homme par de merveilleux liens à sa contrée native, pour qu'il ne l'abandonne pas.

Enfin il n'est aucun point dans le vaste univers où ta bonté n'ait semé la vie et la joie."

MOȘII (p. 692)

Primele 14 versuri ale acestei poezii reprezintă traducerea următorului pasaj de la începutul meditației lui Heinrich Zschokke intitulată în versiunea franceză *La dévotion du printemps* (v. *Méditations*, V, p. 93) :

„L'haleine plus chaude du zéphyr se fait sentir, et m'apporte les parfums de mille fleurs épanouies. La verdure rajeunie des bois et des collines réfléchit la lumière ; à chaque mouvement de l'air, une pluie argentée tombe des arbres fleuris. Le ruisseau, enchaîné par la glace, peu de semaines auparavant, coule en murmurant de joie sous l'ombre verdoyante des ar-

brisseaux suspendus à ses rives qu'ils décorent de guirlandes de fleurs. Des papillons, tels que des fleurs vivantes, voltigent dans les airs. Des insectes bourdonnent aux rayons du soleil ; et les alouettes s'élancent en chantant vers l'astre du jour.

Quelle pompe dans la nature ! quel luxe de couleurs dans nos jardins ! Les fleurs déployant successivement leurs formes belles et variées, ouvrent leurs calices, d'où elles répandent sur la terre leur encens en l'honneur de l'Éternel.“

GLOSAR[1]

---

[1] Cifrele romane din paranteză indică cele două volume ale ediției.

A

acurge (a) = a sosi (II, 660)
adevăro-asemănat = verosimil (II, 24)
afierosi (a) = a hărăzi, a închina (II, 279, 342, 354, 808)
aliev = elev (II, 354, 355, 356, 357)
aligni (a) = a șchiopăta (II, 276)
alisidă = lanț (I, 158 ; II, 61, 91, 630, 631)
almosin = milostenie, pomană (I, 203)
amaestrat = exersat, maestru (II, 137)
amfiction = delegat, reprezentant (II, 543)
amintar = pomelnic (II, 133)
amirare = admirație (I, 14 ; II, 378)
amirator, *amirător* = admirator (II, 692, 694)

amplua (a) = a folosi, a întrebuința (II, 428, 528)

angheră = ancoră (II, 372, 566)

anoscris, anuscris = letopiseț, cronică (II, 218, 513, 628, 739, 831, 833)

anțărț = acum doi ani (I, 327, 555, 582 ; II, 729)

anuos, anos = bătrîn (I, 64, 70 ; II, 38, 161, 176, 181, 210, 636)

apatic = acvatic (I, 135 ; II, 175, 186, 315, 413)

apoftegmă = sentință, maximă (II, 514)

aprod = viteaz (I, 34, 171, 285, 595 ; II, 123, 132, 136, 165, 580)

apropietor = aproximativ (II, 497)

aratru = plug (I, 661 ; II, 44, 207)

arcan = laț de prins caii, folosit și în lupte (II, 113, 147)
areopag = adunare de învățați, de înțelepți (II, 727, 801)
arhistratig = arhanghel (II, 132, 134)
arină = nisip (I, 24, 28, 154, 183, 192 ; II ; 268, 418, 560, 563)
armestare, armistare = armistițiu (II, 59, 60, 92, 156, 197, 262)
asămăluire = comparație (II, 758)
astruca (a) = a înmormînta (II, 138, 160, 187, 306, 316, 322)
astuție = viclenie, șiretenie (II, 170, 561)
auzitor = auditoriu, ascultător (II, 508, 681, 687, 699, 708)
avedea (a) = a aviza (II, 44)

B

bandieră, pandieră = steag, drapel (I, 135, 441, 595 ; II, 44, 113, 117, 133, 182, 228, 407, 460, 710)
becas = sitar (I, 424)
becier = bucătar (I, 338)
binezicere = binecuvîntare (II, 91, 568, 740)
blan-manjele = gelatină din zahăr și lapte de migdale (I, 158)
blem = haide ! (I, 281, 423, 443 ; II, 400)
bocal, bucal = borcan (I, 158, 470)
brîncă = labă, mînă (I, 258, 275, 276, 313)
brudie = copilărie (II, 167)
bustă (a da) = a se repezi, a năvăli (I, 253, 509 ; II, 177, 185, 460)

C

cadru = tablou (II, 341, 347, 348, 354, 369, 402, 445, 449)
caldo-măsur = termometru (II, 586)
campa (a) = a organiza tabără (II, 116, 411)
campoduce = comandant de oaste (II, 208)
canghel(ă) = grilaj (II, 363, 388)
cantoră = birou de administrație, cancelarie (II, 924)
cață = cîrlig lung de lemn, folosit de ciobani la prins oile (I, 321, 485, 486, 489, 573)
ceatră = scut, pavăză (I, 49)
ceime = calitate (II, 526, 806)
ceraune (stînci) = primejdioase (I, 20)
cesie, cesiune = cedare (II, 199, 236)
chelar = intendent, magazioner (I, 575)
chiar = clar, curat, limpede (I, 17, 87, 90, 93, 126, 470 ; II, 84, 88, 95, 143, 416, 673, 797)

ciceron(e) = ghid, călăuză (II, 379, 841)

cign = lebădă (I, 471 ; II, 410)

cipresă (frunză) = de chiparos (I, 467)

cit = pînză, stambă (II, 367)

cliocva (mere) = mici și roșii, ca fructul răchiței (II, 366)

clironom = moștenitor (I, 74, 512 ; II, 85, 90, 96, 104, 128, 382)

cochivechi = licitație, mezat (II, 681)

coclidă (coloană) = în spirală (II, 310)

comîndă = jertfă, praznic (II, 245)

conchema (a) = a convoca (II, 85, 133, 204, 298, 769)

conchista, *concvista* (a) = a cuceri (I, 593 ; II, 236, 653, 779)

conchistator, *concvistator* = cuceritor (II, 205, 227, 421, 733)

concinare = sfîrșit, distrugere (II, 336, 378)

concuistă = cucerire (II, 55, 103)

concurge (a) = a concura (II, 926)

contoar, *contuar* = birou, casă de comerț (II, 102)

corhană = rîpă, coastă de deal abruptă (I, 353)

cosor = plantă ierboasă, acvatică (I, 289)

coteletă = cotlet, antricot (I, 159)

covil = vizuină, adăpost (II, 47)

crăpa (a) = a muri (II, 415)

crin = arin (II, 737)

crivat = pat (II, 676, 839)

cruciat = crucificat (II, 185)

crucier, *crucer* = cruciat (I, 536, 538 ; II, 25, 55, 68, 205, 338, 455)

crunt = însîngerat, sîngeros (I, 70, 206 ; II, 208, 230, 237)

cucerie = cucernicie (II, 862)

cujbă = pîrghie, capăt de nuia de care se atîrnă ceaunul, cînd se face fiertură la cîmp (I, 556)

cunoscător = recunoscător (I, 16, 233)

cunoștință = recunoștință (I, 48, 72, 453)

curătură = loc curățat de arbori, de spini, pentru a fi cultivat (I, 294 ; II, 57)

cvartir = cartier, mahala (II, 367)

cvartiră = gazdă (II, 200, 424, 432, 734)

D

dardă = săgeată, suliță (I, 58, 79, 222, 241, 281, 373, 384 ; II, 124, 176, 182, 189)

darn (în) = în zadar, în van (I, 73, 130, 151, 223 ; II, 427)

dănui (a) = a dărui, a înzestra (I, 39, 54, 161, 165, 230, 463, 495 ; II, 45, 50, 83, 91, 140, 211)

debata (a) = a dezbate (I, 353)
demerlie = unitate de măsură pentru cereale (I, 555)
deprădare = pradă, jaf (II, 459, 460)
derează, derază = decurge, provine (I, 14, 57, 69, 141, 143, 215 ; II, 24, 377, 445, 463, 478, 487)
deșira, dișera (a) = a sfîșia (I, 203, 512, 531, 754, 755 ; II, 138, 158, 219, 224)
deștinde (a) = o coborî, a descinde (I, 26, 190, 192, 197, 207, 454, 468 ; II, 33, 42, 43, 48, 60, 153, 284, 439, 556)
deștinzător = descendent, urmaș (I, 592 ; II, 59, 61, 226, 231, 301)
deviitor = urmaș (II, 51, 104, 197, 414, 672)
dezdăuna (a) = a despăgubi (II, 289, 410, 650, 719)
dezdăunare = despăgubire (I, 585 ; II, 157, 193, 236)
dezvăli (a) = a dezvolta (II, 56)
dezvălire = dezvoltare (II, 493)
diadoh = moștenitor (II, 342)
diastimă = distanță (II, 346, 352, 709)
disfată = înfrîngere (II, 75)
disfătui (a) = a sfătui de a nu face ceva (II, 151, 294)
disfătuire = sfătuire de a nu face ceva (II, 92, 146, 148)
dispoiere = rămășițe pămîntești (I, 395, 651 ; II, 177) ; pradă (II, 338)
distrămare = destrăbălare (II, 233, 744)
distrămat = destrăbălat (II, 170, 179, 707, 744)
disțăra (a se) = a (se) expatria, a (se) exila (I, 344, 511 ; II, 77, 170, 181, 188, 197)
disțărare = exil (II, 67, 80, 179, 183, 279)
dizgrecare = descărcare (II, 270)
dodăitor = urmăritor, căutător (II, 72, 124, 170, 183)
drit = drept (I, 15, 30, 52, 512, 523 ; II, 89, 92, 104, 144, 232, 240, 277, 331, 427, 484)

E

eco, eho, iho = ecou (I, 27, 114, 199, 374 ; II, 49, 113, 307, 391, 546, 575, 616, 687, 699, 708, 750)
elemozină, elimozină = pomană, milostenie (II, 202, 374)
emolument = onorariu, plată (II, 518)
engomie = elogiu (II, 771)
epanghelmă = profesie, ocupație (II, 44, 303, 356, 362, 479, 504)
epitomă = prescurtare, rezumat (II, 508)
estime = ființă, existență (I, 58, 206, 319)

eteră = plasă de prins pește (I, 547 ; II, 39, 164, 215)
evghenie = noblețe (I, 392, 537 ; II, 349, 445, 597)
evghenis(t) = nobil (I, 52, 515, 532, 537, 542 ; II, 342, 360, 541, 785)

F

factorie = reprezentanță comercială (II, 56)
fanar, fănar, fînar = felinar (I, 446 ; II, 363, 368, 387, 410)
fapt = farmec, făcut (II, 245)
faraon = țigan (II, 169)
fat = soartă (I, 24 ; II, 31)
făchie = făclie (I, 206)
feritun = paratrăsnet (II, 586, 750)
fiastru = copil vitreg (II, 86, 88, 733)
fig = smochin (II, 100)
ființă = prezență (II, 275, 297, 347, 355, 451, 464, 487, 774)
foaie = foale de suflat (I, 221, 445 ; II, 372)
foale = pîntece (I, 576) ; burduf (II, 112)
focolar, focular = vatră, casă (II, 51, 906)
foișor = locuință, casă simplă (I, 186, 202, 216, 267, 287, 301)
forteță = fortăreață (I, 163)
fustă = bîtă, toiag (I, 253)

G

gară = gălăgie ; calomnie (I, 340)
gerid = un fel de suliță la turci (II, 432)
gherdan = salbă, colan (II, 312, 349)
gir, ghir(os) = rotire, ocol (I, 132, 206, 299 ; II, 349)
gîță = codiță, panglică pe care o împletesc fetele în vîrful cosițelor (II, 141)

H

halici = alică (I, 316)
har = dar, cadou (I, 88, 186)
hardală, hîrdală = curte, suprafață mărginită, închisă (I, 202, 203, 566)
hațaș = drum îngust și rîpos (II, 841)
hăbăt = nerod, smintit (I, 556 ; II, 700)
hebeție = nerozie (I, 359)
hei = dependință, acaret (II, 723)
heretisi (a) = a felicita (II, 358)
hină = chinină (I, 163)
hindichi = șanț, canal (II, 412)
hliză = fîșie (I, 167, 203 ; II, 439)
hobot = văl, broboadă (I, 293, 314 ; II, 308, 360, 542)
hor = ceată, adunare, cor (I, 56, 87, 188, 222, 244, 435, 436 ; II, 352, 370, 647)

horbot(ă) = dantelă (II, 189, 192)

hultui (a) = a inocula, a altoi (I, 54 ; II, 362, 363, 583)

I

i = și (II, 398, 474, 475, 487, 717)

idea (a) = a imagina, a închipui (I, 430 ; II, 219, 469, 602)

iezi (a) = a stăvili, o apă prin ridicarea unui dig, a zăgăzui (I, 543)

iman = preot musulman (II, 433)

impet = năvală, furie, violență (II, 113, 183, 708)

incolumitate = prosperitate (I, 703)

insubra (cetate) = din vechea provincie Insubria, în Italia de nord (I, 229)

interes = dobîndă (I, 248)

ipochimen = persoană (II, 362, 808)

ipovol = parte din averea bărbatului care, după moartea lui, rămîne soției (II, 65)

iznov (de) = din nou (I, 719)

Î

îmbăut = îmbibat (II, 632)

împărechere = neînțelegere, dezbinare, vrajbă (II, 105, 170, 172)

împopora (a) = a popula (I, 122 ; II, 27, 30, 68, 206, 227, 235, 243, 300, 338, 380, 417)

împoporare = populație (II, 44, 51, 107, 182, 227, 305, 320, 424, 572)

împregiurime = circumferință (II, 383, 393)

împreunălucra (a) = a colabora (II, 353)

încălcat = îngroșat, tare, dur (I, 165)

încinde (a) = a aprinde (I, 31, 218 ; II, 558)

încrunta (a) = a însîngera (I, 28, 80, 89, 181, 517, 531 ; II, 203, 212, 231, 251, 410)

încungiurare = împrejurare, circumstanță (II, 57, 96, 107, 108, 118, 128, 140, 207, 282, 492)

încurare = incursiune (II, 259)

încurgere = incursiune (II, 57, 75, 81, 82, 204)

îndănui (a) = a înzestra, a face dar (I, 704 ; II, 132, 165, 178, 208, 216, 242, 304, 435, 775)

îndritui (a) = a îndreptăți (II, 238, 718)

înforma (a) = a forma (I, 18, 57, 304, 758 ; II, 38, 55, 167, 268, 479)

îngîna (a) = a amăgi, a înșela (I, 33, 188, 194, 311)

îngreca (a) = a încărca, a umple, a însărcina (I, 130 ; II, 126, 246, 362, 422, 425, 609, 702)

îngreunată = însărcinată, gravidă (I, 323)
înlăuntra (a se) = a se introduce, a se adînci (II, 266)
înmierit = dulce (I, 82, 398)
înrumpere = izbucnire, invazie (II, 155, 157)
însuşime = însuşire, calitate (II, 67, 84, 96, 178, 187, 194, 232)
însuşit = propriu (II, 87, 784, 926)
înteri (a) = a izgoni, a alunga (I, 49, 72 ; II, 169, 465, 470, 525, 558, 583, 601, 686)
întrebui (a) = a întrebuinţa (II, 286, 323, 338, 343, 411, 427, 508)
întredomnie = interregn (II, 242, 485, 503)
întregime = integritate (II, 253)
întroloca (a) = a înlocui (II, 55, 426, 522, 571, 585, 767, 775, 882)
întruloca (a) = a încorpora, a pune la un loc (II, 449)
învăluire = întîmplare (II, 223, 225, 238, 253, 273)
învesti (a) = a îmbrăca (I, 480, 755 ; II, 36, 72, 95, 110, 124, 180, 431)
învince (a) = a învinge (I, 444 ; II, 28, 49, 106)
învita (a) = a aţîţa, a incita (I, 47, 55, 61, 88, 102, 222 ; II, 38, 43, 77) ; a invita, a chema (I, 336 ; II, 523)

J

jîntiţă = zer albicios şi cam gros, care rămîne pe fundul cazanului, după ce s-a luat urda (II, 113)
joldănar = militar plătit, soldat, slujitor (I, 519, 568 ; II, 169, 177, 243, 245)

L

lacrimătorii = vase în care se adunau lacrimi la procesiunile funerare din antichitate (II, 117, 318)
lapidă = piatră (II, 301)
lazaroni = săraci, zdrenţăroşi (II, 437)
lăncea (a) = a lansa (II, 734, 743)
lipcan = curier călare (II, 429)
lucor, lucoare = strălucire (I, 29, 30, 56, 69, 106, 112, 114, 115, 148, 190, 206, 226, 332 ; II, 32, 33, 39, 50, 125)

M

maiestros = lucrat cu măiestrie (II, 200, 339, 369, 372)
magopeţie = bucătărie (II, 165)
mam = mamoş (I, 322)
manin = mare, uriaş, măreţ (I, 135, 189, 562 ; II, 47, 48, 121, 123, 153, 209, 398)
meniştergură = şervet, ştergar (I, 569)

meser = sărac, sărman (I, 18, 117, 203, 296, 453, 460 ; II, 248, 283, 564, 759)
mezocercuitor = semicircular (II, 352, 263, 369)
mez-om = semi-om (II, 570)
miezolună = semilună (II, 330)
migmă = pastă, alifie (II, 174)
milian, *melian* = voinic, viteaz (I, 176, 188, 189, 236, 551 ; II, 44, 85, 113, 133, 142, 209, 465)
mirare = admirație (II, 667)
mirator, *mirător* = admirator (II, 394, 893)
mîneca (a se) = a se scula de dimineață (I, 22, 107, 485, 487 ; II, 218, 411, 416)
molo = dig, stăvilar (II, 372)
moșean = moșier (II, 339)
moșinaș = (mic) proprietar de moșie (I, 528 ; II, 922)
moștean = moștenitor (I, 163 ; II, 88, 90, 166, 167, 191, 250)
mur = zid, perete (I, 37, 55, 302 ; II, 59, 100, 153, 200, 410)
mursă = suc, sirop (I, 336)

N

nazîr = vătav de țigani domnești (I, 577)
năbuși (a) = a izbucni, a izvorî (II, 126)
nălban = felcer empiric (I, 313 ; II, 428)
nefer = soldat de poteră (II, 430)
nemernic = pribeag, fără adăpost stabil (I, 15, 47, 336 ; II, 244)
nemetez = broboadă subțire, voal (II, 274)
nemic = dușman (I, 34, 38, 59, 231)
nemiciție, *nimiciție* = dușmănie (II, 235, 238)
nemitit = care nu poate fi mituit (I, 25)
nios = ca de zăpadă, de nea (I, 381)

O

ogur = augur (II, 42, 50, 169, 181)
ogura (a) = a augura (II, 186, 296)
olandez = o anumită monedă de aur (I, 341)
olat = ținut, regiune (II, 143, 151, 165, 166, 298)
olocaust = sacrificiu, jertfă (II, 107)
orcan = uragan (II, 175)
otgon = funie groasă, cablu (II, 410)
oțărî (a se) = a se dezgusta, a avea repulsie, a se îndîrji (I, 379, 381 ; II, 30, 31, 33, 226, 287)
oțărîre = dezgust (II, 180, 183, 219)
oveli (a) = a umili, a rușina (I, 15, 39, 55, 79, 206, 460, 592 ; II, 85, 93, 170)
ovelire = umilință (II, 247)

P

pacinic = judecător rural de pace, ales dintre săteni, împăciuitor (I, 503, 547, 548 ; II, 581)

pacinicie = slujba de pacinic (I, 558)

paladiu(m) = chezășie, garanție (I, 68 ; II, 74, 123, 405, 482, 563, 583, 605, 649, 751)

palancă = întăritură făcută din copaci doborîți sau cu pari îngrădiți cu nuiele (II, 123, 164, 184, 206, 209, 906)

palamar = clopotar (I, 349)

paner, panier = coș (I, 133, 501, 579 ; II, 164, 215, 564, 862)

paos = repaos, liniște (I, 83, 210, 233, 461 ; II, 72, 132, 213, 482, 588)

paradigmă = exemplu (II, 785, 923)

parados = curs, lecție, predare (II, 473, 475, 482, 573, 601, 681)

paradosi (a) = a preda (II, 430, 468, 471, 484, 496, 790)

paragrafie = prescripție (I, 305 ; II, 818)

parcan(ă) = întăritură (II, 197)

pasere = vrabie (I, 422, 423)

păsa (a) = a păși, a merge (I, 33, 45, 106, 167, 271, 450, 461 ; II, 36, 211, 558, 566)

pelevenie = pehlivănie, scamatorie (II, 816)

peripter = înconjurat de o galerie cu coloane (II, 383)

peștină = piscină (II, 164)

pitac = act oficial (I, 578)

pitan = pîine de orz sau de secară (I, 575)

pitic = pește, pește mic (I, 197, 198, 338, 339)

pitluire = cernere fină (II, 712)

pîrgă = primele roade (I, 48 72, 108, 113, 204, 503 ; II, 808, 852)

pîrie (raze) = care ard, pîrlesc (I, 444)

plaga (a) = a răni (I, 206)

plasă = lature (II, 416)

plavie = depunere de ramuri de copac, resturi de stuf și mîl pe cursul unui rîu (II, 414)

plăieș = locuitor al unui plai, de la munte (I, 4, 137, 557 ; II, 236, 269, 390, 448, 710)

poftori (a) = a repeta (I, 758)

pojijie = cele de trebuință în gospodărie sau la drum (I, 421, 518, 603 ; II, 52, 152, 154, 314)

police = urmă, miros (I, 510 ; II, 176)

politici (a) = a civiliza (II, 784, 785)

politicire = civilizație (II, 329, 784)

politicos = de oraș, de politie (I, 260)

politie = oraș, cetate (I, 122 ; II, 26, 27, 44, 55, 98, 390, 437)
posesor = arendaș (II, 922)
postilion = cal de poștă (I, 576)
praxis = practică (II, 786)
predanie = tradiție (II, 399)
prelucă = poiană, luncă (I, 32, 61, 111, 132, 194, 195, 205, 572 ; II, 38, 244, 324)
preputere = silă, forță (II, 25, 52, 406)
prezent = dar, cadou (I, 160, 166 ; II, 61, 62, 86, 102, 138, 701)
primb = prim, garnitură la un obiect vestimentar (II, 439, 635)
pripas = lucru găsit (I, 575, 586)
priveliște = spectacol (II, 816)
procatoh = antecesor (I, 538)
prochema (a) = a proclama (I, 164 ; II, 65, 90, 151, 184, 187, 708)
prochemare = proclamație (II, 183, 296, 648)
proditor = trădător (II, 106)
prodosi (a) = a trăda (I, 543 ; II, 250, 662)
prodosie = trădare (I, 389 ; II, 40, 315)
prodot = trădător (I, 130)
profit(ă) = profet (I, 423, 471 ; II, 129, 535, 741)
profuma (a) = a parfuma (I, 25)
progeta (a) = a proiecta (I, 353)
proiept = proiect (I, 355)
proimiu = prefață (I, 5)
pronomie = privilegiu (II, 285, 584)
pronumi (a) = a supranumi (II, 52, 137, 163, 204, 438, 443, 456, 486, 743, 782)
proru(m)pe (a) = a izbucni (I, 748 ; II, 103, 165, 170, 185, 186, 190, 234, 284, 306, 438, 683)
prosfora (a) = a jertfi, a consacra (I, 58, 59, 190, 193, 484, 585, 587 ; II, 31, 37, 39, 40, 49, 65, 119, 636)
prosforá = jertfă, dar (I, 201, 484 ; II, 41, 86, 145, 226, 303, 311, 553)
prosterne (a se) = a se prosterna (I, 191 ; II, 167, 175, 193, 210, 211, 214, 307, 863)
protie = prioritate (I, 308, 415, 444)
provorbă = proverb (I, 157 ; II, 143, 404, 437)
putincios = posibil (II, 118, 192, 206, 345, 409, 438, 586, 797)

R

răsuflare = expirare (II, 60)
răsuri = impozite suplimentare (II, 486)
recerca (a) = a căuta din nou (II, 26)
red, redi = crîng, pădurice (I, 65, 92, 198, 398, 399, 408, 487 ; II, 329, 330)

régie = domnie, stăpînire (II, 100, 138, 139)
regn = stăpînire, imperiu (II, 57, 427, 727)
rempiața (a) = a înlocui (II, 629)
resor = resort, arc (I, 158)
reședea (a) = a rezida, a avea reședința (II, 56)
rezon = rațiune (II, 927)
ri(m)bomba (a) = a răsuna (II, 42, 50, 117, 125, 146, 175, 190)
rînd = ordin (II, 363)
rost = gură ; grai, vorbire (I, 33, 53, 140, 163, 256, 354, 523, 603 ; II, 213, 607, 771)
roura (a) = a uda (II, 57)

S

sagnă = rană (I, 238, 694 ; II, 208)
salt = gol, curat (I, 163, 244 ; II, 386)
sameș = perceptor (I, 559)
sărindar = plată pentru rugăciunea făcută de un preot (I, 189, 438)
scarpă = pantof (I, 313 ; II, 373, 663)
schiros = un fel de cancer, tare și nedureros (II, 758)
schitnic = călugăr (I, 463)
scrie (a) = a picta (I, 81)
sculpi (a) = a sculpta (II, 54, 141, 310, 316)
scutire = apărare (II, 806)
semen = seimen (II, 286, 287)
sens = simț (II, 63, 557, 770)
sesie = sesiune (I, 161, 430 ; II, 490)
sevas(is) = venerație, respect (II, 339, 365, 374, 581, 597, 785, 807, 808)
sfară = jertfă (I, 116, 208, 221, 240, 492 ; II, 193, 252, 429, 651)
sfită, svită = suită (I, 177)
sfîrșit = scop (II, 526)
shimă = gest (II, 433, 694)
sibir = fier, oțel de Siberia (I, 567)
siguripsi (a) = a sigura (I, 544 ; II, 259, 338, 380, 450, 534)
sinepitrop = coepitrop (II, 471, 528)
slimui (a) = a urzi, a alcătui ceva (II, 212)
smintă, zmintă = greșeală (I, 167, 431, 449 ; II, 581)
spirt = spirit (I, 421, 433)
spulberat = nebunatic, neserios (I, 163)
stanește = loc obișnuit de popas (II, 164)
sterc = gunoi (I, 431, 708)
stoli (a se) = a se îmbrăca, a se împodobi (I, 227, 479, 581 ; II, 35, 48, 140, 152, 237, 295, 431, 651)
stramă = țesătură (I, 292)
strat = pat, culcuș (I, 196 ; II, 33, 49, 50, 166, 177, 198, 395)
strată = stradă (I, 356 ; II, 424, 440, 441, 734)

strălucoare = strălucire (I, 133)
strămurar(e) = nuia, smicea (I, 100, 203, 416 ; II, 241)
strug = strung (I, 564 ; II, 354)
sudit = supus al unui stat, al unei autorităţi (II, 103)
sum = sînt (I, 24, 36, 73, 83, 147)

Ş

şarpă = pungă, geantă mică (II, 274)
şăiag = postav gros, şiac (I, 174)
şerb, şarbă = rob, roabă (I, 165, 254, 256, 456 ; II, 248, 274, 300, 580, 583, 807)
şerbi (a) = a sluji (I, 280)
şerbie = robie (I, 102 ; II, 305)

T

tabar = haină lungă, manta (II, 118, 141, 151, 311)
tablon = tablou (II, 62, 63, 209, 210, 388, 399, 402, 427, 461, 491, 672, 679)
talam = pat nupţial, iatac (I, 222, 387)
taraf = partidă (II, 352)
tartar = tătar (I, 34)
teas = taler, ceaşcă ; vas mic (II, 117, 119, 349)
terţiu = intrat în al treilea an (I, 503)
timpestă = furtună (I, 662)
tîmp = tocit, neascuţit, (I, 518 ; II, 296)
tîmpi (a) = a toci (I, 573)
tînt = nătîng (I, 258)
tîrnaţ = prispă, cerdac, balcon (II, 190, 216, 782)
torcie = făclie (II, 48, 212, 654)
trabant = soldat de gardă (II, 190, 192, 193)
tractir = han, hotel, restaurant (I, 580 ; II, 371, 374)
tradiment, tradimînt = trădare (I, 754 ; II, 158, 315)
traditor = trădător (II, 150, 152, 159, 162, 218, 220, 325)
trazicere = tradiţie (II, 849)
trăda (a) = a preda (I, 599 ; II, 42, 67, 72, 106, 152, 195, 222, 224, 231, 253, 287, 434)
triamv = triumf (II, 272, 334, 341, 342, 345, 378, 451, 666, 810, 851)
trilunie = trimestru (586, 851)

Ţ

ţiclău = pisc, vîrf de munte (II, 40)
ţifră = semn distinctiv (II, 710)
ţîu = ied (II, 47)
ţurană = povîrniş pietros (II, 395)

U

uric = origine, obîrşie, semn al originii (I, 166, 193, 238 ; II, 160, 166, 168, 179, 339, 405, 414, 589)

V

vasfrîngere = naufragiu (II, 28, 111, 176)

vasfrîns = naufragiat (II, 27, 28)

vazon = vas, vază (I, 158)

vechi = bătrîn (I, 167, 177, 355, 430)

vecin = țăran (I, 168)

vedera (a) = a evidenția (I, 431, 438 ; II, 53, 69, 74)

vederat = evident, văzut (I, 81, 306 ; II, 34, 39, 50, 71, 95)

vedută = vedere (II, 400, 411, 711, 756, 850)

velat = învelit, acoperit (II, 302, 308, 314, 568)

vendetă = răzbunare (I, 207, 209 ; II, 37, 41, 43, 146, 153, 198, 694)

ver = sau, ori (I, 271 ; II, 145, 866)

verdură = verdeață (I, 292)

vergură = fecioară (I, 56, 105, 188, 190, 292, 389, 468, 478 ; II, 30, 40, 193, 302)

verunde = oriunde (I, 210)

verșunie = înverșunare (II, 68, 168, 179)

vexilar = stegar (II, 208)

viețuitor = vital (II, 405, 521, 709)

viglă = strajă, pază (I, 27, 209, 595 ; II, 39, 115, 117, 125, 214, 217, 301, 305, 611)

vinceală = învingere (I, 238 ; II, 56, 57, 59, 204, 207, 208, 210, 255, 305, 311, 325)

vincitor = învingător (I, 456 ; II, 50, 59, 75, 82, 209, 305, 436, 733)

vindica, vindeca (a) = a răzbuna (II, 81, 146, 197, 203)

vintricel = stomah (II, 631)

vipt = hrană (I, 287, 533 ; II, 321, 416, 612, 848)

viptui (a se) = a se hrăni (II, 393)

vizunie = groapă, grotă, vizuină (I, 42, 173, 381, 383, 508, 532 ; II 39, 44, 69, 393)

vîntă = slavă, mărire (I, 13, 112, 172 ; II, 136, 208, 269, 273, 552)

vîntrele = pînze de corabie (I, 50 ; II, 26, 111, 182, 407, 452)

volboră, volbură = vîltoare, vîrtej (I, 24, 210, 296 ; II, 40, 166, 175, 205, 282, 354, 413, 534, 760)

vot = dorință, jurămînt (II, 74, 130, 156, 257, 303, 613, 640, 654)

Z

zece-anie = deceniu (II, 470)

BIBLIOGRAFIE

A. SCRIERI ALE LUI GH. ASACHI[1]

Cătră neamul Moldaviei, *pentru întoarcerea priveleghiilor sale și prăznuire a zilei 8 octomvrie, întru carea s-au suit pre scaunul domniei preaînălțatul, binecredinciosul și patriotul domn Ioan Sandul Sturza voievod. Odă a lui Gheorghie Asachi. Iași, 1822.*

Istoria imperiii rosiene, *compusă de consilieriul de stat și cavaler Ivan Kaidanov. Tradusă de aga Gheorghie Asachi, mădular Academiii de Roma.*

---

[1] În ordinea cronologică a apariției.

Prima bibliografie a scrierilor lui Gh. Asachi a fost întocmită de Teodor Codrescu, în 1890, cu prilejul dezvelirii la Iași a statuii scriitorului. A apărut în gazeta „Ecoul Moldovei“, nr. 5, din 15 octombrie 1980, de unde a fost reprodusă în *Uricarul,* vol. XVI, Iași, 1891, p. 412—417. Mai bogată este bibliografia alcătuită de tipograful G. Ionescu, în studiul intitulat *Institutul „Albina“ din Iași,* apărut în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, XI, 1910, p. 213—224. E. Lovinescu, în monografia *Gh. Asachi. Viața și opera sa,* București, 1921, reeditată în 1927, publică, în partea a VI-a a cărții, *Bibliografia cronologică a lui Asachi,* alcătuită cu grija de a fi cît mai completă și adnotată cu numeroase informații și comentarii deosebit de utile. O biografie Asachi, atît a scrierilor autorului cît și a scrierilor despre autor, se află în lucrarea lui Gheorghe Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească,* fascicula I, București, 1921, p. 49—52, fascicula a II-a, București, 1923, p. 48—49, și fascicula a III-a, București, 1928, p. 44—45. George Sorescu alcătuiește o bibliografie asemănătoare, la sfîrșitul monografiei *Gh. Asachi,* București, 1970, p. 235—241. Bogată și adusă la zi este bibliografia aflată la sfîrșitul articolului *Gheorghe Asachi,* elaborat de Algeria Simota, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900,* București, 1979, p. 58—60.

Partea I. Ieșii, În privileghieta tipografie a Albinei, 1832. Partea II, 1833

Descriirea cadrului întăi din istoria Moldovii. *Ieșii, În tipografia Albinei, 1833.* [Cu text paralel în limba franceză.]

Descrierea cadrului al doile din istoria Moldovii, *înfățoșitor pe Ștefan cel Mare, cuvîntînd al său testament politicesc. S-au publicat în Ieși, la tipografia Albinei, 1834.* [Cu text paralel în limba franceză.]

Poezii *a lui aga Gh. Asachi, mădulari Academiei de Roma, Ieșii, În tipografia Albinei, 1836.*

Fabule alese, *pe raomânie aduse de aga Gh. Asachi, mădulari Academiei de Roma. Ieșii, În tipografia Albinei, 1836.*

Elemente de matematică *de aga Gh. Asachi, mădulari Academiei de Roma. Partea I. Aritmetică. Ieșii, În tipografia Albinei, 1836.*

Elemente de matematică *de aga Gh. Asachi, mădular Academiei de Roma. Partea II. Algebra. Ieșii, În topigrafia Albinei, 1837.*

Lapeirus. *Dramă serie cu cîntice, prelucrată de pe a lui Koțebue de aga Gh. Asachi și întăia oară, în 26 febr. 1837. reprezentată pe teatrul din Ieși de elevii Conservatoriului filarmonic-dramatic. Ieșii, În tipografia Albinei, 1837.*

Privigherea ostașului moldovan. *La prilejul sărbării date Preînălțatului domn Mihail G. Sturza voievod de corposul ofițerilor. Meditație compusă de a. Gh. Asachi. Ieșii, 1837, În Institutul Albinei.*

Elemente de matematică *de aga Gh. Asachi. Partea III. Geometria elementară. Ieșii, În tipografia Albinei, 1838.*

Norma. *Tragedie lirică compusă de F. Romani, iar muzica de prelăudatul V. Belini, tradusă de a. Gh. Asachi. Reprezentată întăia oară la Ieși, 20 fevr. 1838, de elevii Conservatorului filarmonic. Ieșii, La Institutul Albinei, 1838.*

Relație istorică asupra shoalelor naționale în Moldova *de la a lor restatornicire, 1828.—1838, înfățoșată în seansa gheneralnicului examen, în* 3 *iulie 1838, de aga Gh. Asachi, referendari publicei învățături. Ieșii, În tipografia Albinei, 1838.* [Cu text paralel în limba franceză.]

Fiul perdut. *Dramă în 1 act, de pe a lui A. de Koțebue, tradusă de a. Gh. Asachi. Ieșii, În tipografia Albinei, 1839.*

Pedagogul. *Comedie-vodevil a lui A. de Koțebue, prelucrată pentru teatrul național de aga Gh. Asachi și întăia oară reprezentată în 12 noiembrie 1837 de elevii Conservatoriului. Ieșii, În tipografia Albinei, 1839.*

Reclamația Epitropiei învățăturilor publice în Moldova *asupra egumenilor mănăst. sf. Trii-Ierarhi, înfățoșată în Divanul Domnesc de referendariul Gh. Asachi, vechilul Epitropiei, în mai 1839.*

Descriere istorică a tablonului ce înfățoșază pe Alexandru cel Bun, *domnul Moldovei, cînd au priimit corona și hlamida de la ambasadorii împă-*

ratului Ioan Paleologul II, de aga Gh. Asachi, mădular a mai multor academii. [Iaşi, la Institutul Albinei, *1839.* Cu text paralel în limba franceză.]

Dochia şi Traian *dupre zicerile populare a românilor, cu Itinerarul muntelui Pionul, de aga Gh. Asachi, mădular a mai multor academii. Ieşii, La Institutul Albinei, 1840.* [Cu text paralel în limba franceză.]

Relaţie de starea învăţăturilor publice în Moldova *pe anul şcolar 1839—1840. Rapport sur l'état de l'instruction publique en Moldavie pour l'année scolaire 1839—1840 par le référendaire aga G. Asaky. Iassi, Institut de l'Abeille, 1841.* [Cu text paralel în limba franceză.]

Lexicon de conversaţie, *prelucrat şi publicat de o soţietate literară supt direcţia agăi Gh. Asachi. Broşura I. 1842.*

Elemente de matematică *de post. Gh. Asachi, mădulari a mai multor academii. Partea I. Aritmetica. Iaşii, La Institutul Albinei, 1843.* [Ediţia a doua.]

Fabule versuite *de Gh. Asachi, mădular Academiei de Roma şi a mai multor soţietăţi învăţate. Ediţia a treia, adăogită. Iaşii, Institutul Albinei, 1844.*

Expoziţia stărei învăţăturilor publice în Moldova *de la a lor restatornicire, 1828. până la anul 1843, şi un proiect pentru a lor reformă, de referendariul Gh. Asachi. Iaşii, La Institutul Albinei, 1845.*

Lupta moldovenilor cu cavalerii crucieri *la anul 1423 şi descrierea tablonului litografit ce o înfăţoşază, de Gh. Asachi, mădular a mai multor academii. Iaşii, La Institutul Albinei, 1845.* [Cu text paralel în limba franceză.]

Mirtil şi Hloe. *Pastorală prelucrată de Gh. Asachi, cea întăi piesă dramatică reprezentată în limba română. Iaşii, tipografia Institutul Albinei, 1850.*

Petru Rareş *dramă istorică în patru părţi, de Gh. Asachi. Partea I. Iaşii, Institutul Albinei, 1853.*

Culegere de poezii *a lui Gh. Asachi, ediţia a doua, adăogită. Iaşii, tipografia Institutul Albinei, 1854.*

Ţiganii. *Idil cu cîntice de Gh. Asachi, reprezentat în 24 ianuarie 1856 pe Teatru Naţional. Iaşii, tipografia Institutul Albinei, 1856.*

Anul Nou 1857 în Moldavia. *Auguştilor suverani subscriitori tratatului de Paris dedicaţie de Georgi Asachi. Iaşi, imprimeria lui Adolf Bermann.*

Cvestia învăţăturei publice în principatul Moldovei, de *Gh. Asachi. Iaşii, tipografia Institutului Albinei, 1858.*

Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie, par *G. Asaky. Traduit du roumain. Première partie. Iassy, Institut de l'Abeille, 1859.*

În amintirea zilei 10 noiemvrie 1859, *prima seculară a naşterei lui Friedrich v. Schiller, sublim cantator de virtute şi de patriotism, tribut de admirare depune, în numele giunimei române, un veteran. Iaşi, tipografia lui Adolf Bermann, 1859.*

Poetul. *D-sale d. Vasile Alecsandri dedicat de Gh. Asachi. Iași, Institutul Albinei române, 1861.*

Fabule, *întăia oară în limba română versuite de Gh. Asachi. A patra ediție, adăogită cu viața lui Esop. Iașii, Institutul Albinei, 1862.*

Culegere de poezii *a lui Gh. Asachi. Ediția a treia, adăogită. Iașii, tipografia Institutului Albinei române, 1863.*

Pentru prosperitatea patriei române. *Odă dedicată Înaltei Adunări Elective a Principatelor Unite de Gh. Asachi. Iașii, Institutul Albinei, 1862.*

Notiție biografică. *Iași, Institutul Albinei române, 1863.*

Elena Dragoș de Moldavia. *Dramă istorică originală în 3 acte, de Gh. Asachi. Iașii, tipografia Institutului Albinei române, 1863.*

Turnul Butului. *Dramă originală în 3 acte, dupre tradiții poporane, de Gh. Asachi. Iașii, tipografia Institutului Albinei române, 1863.*

Voichița de Românie. *Dramă originală istorică de Gh. Asachi. Iașii, Institutul Albinei române, 1863.*

Petru Rareș. *Dramă originală din istoria Moldovei, de Gh. Asachi. Partea I-a și a II-a. Iașii, tipografia Institutului Albinei, 1863.*

Le dernier jour du Municipium Iassiorum. *Épisode de l'histoire moldave par G. Asaky. Iassy, Institut de l'Abeille, 1866.*

Nuvele istorice a românieí *de Gheorghie Asachi. Tomul I. Ediția a III-a, adăogită cu notiție biografică și cu portretul autorului. Iașii, Institutul Albinei române, strada Asachi, 1867.*

B. SCRIERI PRIVITOARE LA VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI GH. ASACHI [2]

Adamescu, Gh., *Istoria seminarului Veniamin Costache,* București, 1904, p. 55–56.

Alexianu, Al., *Din izvoarele de inspirație ale cărturarului Gh. Asachi,* în „Ateneu", III, 1966, nr. 11, p. 2.

Alexianu, Al., *Un model byronian al portretului Domniței Ruxandra,* în „Ateneu", IV, 1967, nr. 9, p. 2.

Andreescu, C., *Istoricul Liceului Național - Iași,* în volumul *De la Academia Mihăileană la Liceul Național,* Iași, 1836, p. 20–130.

Andriescu, Al., *Prima revistă literară la Iași,* în „Cronica", III, 1968, nr. 28, p. 3.

---

[2] În ordinea alfabetică a numelor autorilor.

Andriescu, Al., *Valorificarea limbii și stilului vechilor texte românești (cronici, texte religioase etc.) în creația scriitorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. I, București, 1969, p. 336–339.

Andriescu, Al., *Începuturile presei literare în Moldova : „Alăuta românească"*, prefață la *„Alăuta românească" (1837–1838)*, ediție facsimilată, București, 1970.

Andronic, Al. și Antohi, I., *Gh. Asachi și unele probleme referitoare la introducerea învățămîntului practic în Moldova*, în „Revista Arhivelor", serie nouă, III, 1960, nr. 1, p. 194–203.

Anghelescu, Mircea, *Preromantismul românesc*, București, 1971, p. 143–144, 155, 189, 200, 210–211, 214–215, 219–220, 222, 257.

Antonescu, Georgeta, *Adevăratul autor al piesei „Mirtil și Hloe" (1816)*, în „Tribuna", V, 1961, nr. 3, p. 8.

Apostolescu, N.I., *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, p. 52, 55.

Armeanu, E., *Aportul lui Gheorghe Asachi la tratarea peisajului în pictura românească*, în „Comunicări științifice", Iași, 1971, p. 239–251.

Atanasiu, A.D., *Din istoricul Pinacotecei din Iași*, în „Arta română", I, 1908, p. 15–19, și II, 1909, p. 2–6, 25–27, 134–136.

Atanasiu, A.D., *Scrisori din corespondența lui Gh. Asachi către Gh.B. Panaiteanu*, în „Arta română", III, 1910, p. 8–14, 35–37, 69–72, 108–112, 152–158, 178–180.

Atanasiu, V., *Gh. Asachi. Biografia și operele sale*, Iași, 1890.

Bacaloglu, Elena, *Bianca Milesi e Giorgio Asaky*, Roma, 1912.

Bacaloglu, Hélène, *Preuves d'amour*, București, 1914, p. 1–52.

Bădărău, D., *Introducerea naturalismului în Moldova și Gh. Asachi*, în „Viața românească", XXI, 1929, nr. 7–8, p. 146–156.

Bădărău, Dan A., *O sută de ani de naturalism în România*, Iași, 1930, p. 1–77.

Bănățeanu, Vl., *Armenii în istoria și viața românească*, București, 1938, p. 51.

Berindei, Dan, *O scrisoare a lui Gheorghe Asachi din 1856*, extras din „Arhiva românească", X, 1946.

Bidnei, Nicolae V., *Activitatea dramatică a lui Gheorghe Asachi*, Botoșani, 1941. Extras din „Anuarul Liceului « Laurian »" din Botoșani.

Bistrițeanu, Al., *G. Asachi și folclorul*, în „Limbă și literatură", I, 1955, p. 12–36.

Bistrițeanu, Al., *Teorie și inspirație folclorică la predecesorii lui V. Alecsandri*, București, 1977, p. 107–153.

Bitay, Árpad, *De unde şi-a luat Gh. Asachi denumirea de „Albina românească"*, în „Dacoromania", II, 1921–1922, p. 682–683.

Bîrsănecsu, St., *Gh. Asachi şi studiile sale la Universitatea din Lwow*, în „Iaşul literar", VIII, 1957, nr. 7, p. 107–111.

Blazian, H., *Contribuţii la istoria picturii române în sec. al XIX-lea. Începuturile picturii moderne în Moldova*, în „Viaţa românească", XXX, 1938, nr. 9, p. 40–62.

Blazian, H., *Gh. Asachi*, Bucureşti. 1958.

Bogaci, I., *Cu privire la glosele lui Gh. Asachi din „Albina românească"*, în „Limba şi literatura moldovenească," VI, 1963, nr. 1, p. 57–62, şi extras.

Bogdan-Duică, G., *Traducătorii români ai lui August de Kotzebue (1830–1850)*, în *Lui T. Maiorescu, Omagiu*, Bucureşti, 1900, p. 197–201.

Bogdan-Duică, G., *Salomon Gessner în literatura română*, în „Convrobiri literare", XXXV, 1901, p. 162–173.

Bogdan-Duică, G., *Schiller la români*, în „Luceafărul", IV, 1905, p. 187–190.

Bogdan-Duică, G., *Gh. Asachi*, în „Luceafărul", VI, 1907, p. 47.

Bogdan-Duică, G., recenzie la G. Asachi, *Poezii*, Vălenii de Munte, 1908, în „Luceafărul", VIII, 1909, p. 159.

Bogdan-Duică, G., *G. Asachi şi O. Minzoni*, în „Gîndirea", II, 1922, nr. 5, p. 95.

Bogrea, V., recenzie la E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viaţa şi opera sa*, Bucureşti, 1921, în „Dacoromania", II, 1921–1922, p. 791–792.

Borcilă, M. şi Bulat, V., *Primul lexicon enciclopedic românesc*, în „Tribuna", XI, 1967, nr. 16, p. 6.

Bordeianu, M., *Însemnările lui Asachi pe o carte* [manuscrisul lexiconului lui Körösi], în „Revista bibliotecarilor", XIX, 1966, p. 114–115.

Bordeianu, Mihai, *Contribuţii la bibliografia publicaţiilor periodice româneşti : „Le Glaneur Moldo-Valaque"*, în „Revista de istorie", XXXII, 1979, nr. 4, p. 717–720.

Brădăţeanu, Virgil, *Drama istorică naţională. Perioada clasică*, Bucureşti, 1966, p. 47–52.

Brădăţeanu, Virgil, *Istoria literaturii dramatice româneşti şi a artei spectacolului*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 66–70, 89–93, 220–222.

Bulgăr, Gh., *Despre limba şi stilul primelor periodice româneşti*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, Bucureşti, 1958, p. 75–113.

Burada, Th. T., *Elena Asachi*, în „Convorbiri literare", XXI, 1887, p. 638–641.

Burada, T.T., *Cercetări asupra Conservatorului filarmonic-dramatic din Iași (1836–1838)*, Iași, 1888.

Burada, Teodor, T., *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iași, 1915, p. 99–103, 166–172, 184, vol. II, Iași, 1922, p. 11, 39, 49, 135.

Calmusky, C., *Gheorghe Asachi, Viața și activitatea lui*, Bîrlad, 1887.

Caracostea, D., *Izvoarele lui G. Asaki. Temelia antichității clasice*, în „Convorbiri literare", LXI, 1928, p. 243–280, 417–433, reprodus în broșura *Izvoarele lui G. Asachi*, București, 1928.

Caracostea, D., *Lenore. O problemă de literatură comparată și folclor*, p. 84.

Caracostea, D., *Un izvor preromantic al lui Asaki*, în volumul *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 108–112.

Caracostea, D., *Le préromantisme de G. Asaki*, în „Langue et littérature", I, 1940, nr. 1, p. 18–72, și extras.

Cartojan, Laetiția, *Legenda „Mama lui Ștefan cel Mare". D. Cantemir, izvorul baladelor din secolul al XIX-lea*, în „Cercetări literare", V, 1943, p. 65–98.

Cartojan, N., *„Alăuta românească", prima revistă din Moldova*, în volumul *Omagiu lui Ion Bianu din partea colegilor și foștilor lui elevi*, București, 1927, p, 109–136.

Cazanacli, Petre V., *Aritmetica lui Gheorghe Asachi*, în „Gazeta matematică", XLIII, 1937–1938, p. 64–69, 120–123, 235–239, 344–347, 398–403, 453–457, 510–514, 564–570, 618–621.

Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București 1941, p. 96–111.

Călinescu, G., *Cavalerul de Florian, Salomon Gessner, Bernardin de Saint-Pierre*, în „Jurnalul literar", 1948, nr. 3.

Călinescu, G. și colectivul de documentație, *Material documentar: Gh. Asachi*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", II, 1953, p. 201–202.

Călinescu, G., *Material documentar: Gh. Asachi*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", VIII, 1959, fasc. 1–2, p. 368–373.

Căplescu, Dina, *Diferențele lingvistice dintre cele două ediții ale aritmeticii lui G. Asachi*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. III, București, 1962, p. 137–150.

Chendi, Ilarie, *Portrete literare*, București, 1911, p. 19–26.

Chihaia, Pavel, *Date noi în legătură cu activitatea lui G. Asachi în Italia*, în „Studii și cercetări de istoria artei", X, 1963, p. 437–452.

Chiriuc, Ion, *Trei nuvele istorice de Asachi și cronicarii moldoveni*, în „Convorbiri literare", LXXIV, 1941, p. 622–631.

Chiţimia, Ion Constantin, *Adam Mickiewicz et son poème dramatique „Dziady“*, în „Revue d'histoire littéraire“, I, 1956, p. 137—138.

Chiţimia, I.C., *Adam Mickiewicz et l'ècrivain roumain G. Asaki*, în „Romanoslavica“, I, 1958, p. 124—135.

Ciobanu, Valeriu, *Aspecte ale operei lui G. Asachi*, în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor“, X, 1961, p. 635—659.

Ciobanu Valeriu,, *Gheorghe Asachi*, în *Istoria literaturii române*, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 354—372.

Cioculescu, Şerban, *Gh. Asachi*, în *Istoria literaturii române moderne* (în colaborare cu Vladimir Streinu şi Tudor Vianu), Bucureşti, 1944, p. 18—28.

Cioculescu, Şerban, *Acum 150 de ani*, în „Teatrul“, XI, 1966, nr. 12, p. 5—8.

Ciorănescu, Al., *Italia în literatura românească*, în „Roma“, XII, 1932—1933, nr. 2, 3, 4 şi altele.

Ciorănescu, Al., *Manuscrisele italiene ale Academiei Române*, în „Studii italiene“, I, 1934, p. 159—174.

[Ciorănescu, Al.], *Versuri italiene inedite ale lui Gh. Asachi*, în „Viaţa românească“, XXVII, 1935, nr. 9—10, p. 107—108.

Cîmpan, Florica, *Despre algebra tipărită şi cea în manuscris a lui Gh. Asachi*, în „Revista Universităţii « Al.I. Cuza » şi a Institutului politehnic din Iaşi“, tom, II, 1955, fasc. 1—2, p, 317—324.

Cîmpan, Florica, *Geometria şi trigonometria lui Gh. Asachi*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii « Al.I. Cuza » din Iaşi“ (serie nouă), secţiunea I (Matematică-Fizică-Chimie), tom. II, 1956, fasc. 1—2, p. 333—340.

Codrescu, Th., *Amintiri despre Gheorghe Asaki*, în „Arhiva“, II, 1890—1891, p. 338—344.

Comarnescu, Petru, *Gh. Asachi sau trecerea de la cosmopolitanism la conştiinţa naţională*, în „Însemnări ieşene“, I, 1936, p. 686—688.

Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc*, Bucureşti, 1972, p. 320—343.

Damianovici, Constantin *Nuveliştii istorici în literatura noastră. I. Gh. Asachi*, în „Viaţa nouă“, III, 1908, p. 108—113.

Densusianu, Ovid, *Literatura română modernă*, vol. I, Bucureşti, 1920, p. 171—187

Diaconescu, Emil, *Gh. Asachi şi Transilvania* ,în „Cronica“, V ,1970, nr. 1, p. 11.

Dima, Al., *Periodicele moldovenesti din prima jumătate a sec. al XIX-lea ca organe de răspîndire a ştiinţei*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice“, Iaşi, VII, 1956 seria filologie, fasc. 1, p. 77—105.

Dima, Al., *Studii de istorie a teoriei literare românești,* București, 1962, p. 205–242.

Documente, ediție îngrijită de Gh. Ungureanu, D. Ivănescu și Virginia Isac, vol. I, București, 1973, p. 68–82.

Dvoicenco, Eufrosina, *O satiră polonă imitată de Asachi și Stamati,* în „Revista Fundațiilor regale", V, 1938, nr. 8, p. 325–349.

Eliade, Pompiliu, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie,* Paris, 1898, p. 310–311.

Enescu, N.C., *Contribuția lui Gh. Asachi la rezolvarea problemelor manualelor în școlile naționale din Moldova,* în „Revista de pedagogie", V, 1956, nr. 10, p. 16–36.

Enescu, N.C., *Gh. Asachi ca pedagog,* în volumul *Din istoria pedagogiei românești,* București, 1957, p. 145–223.

Enescu, N.C., *Unde a ținut Gh. Asachi cursul de inginerie?,* în *Studii și articole de istorie,* vol. II, București, 1957, p. 345–368.

Enescu, N.C., *Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova,* București, 1962.

Erbiceanu, C. *Istoricul Seminarului Veniamin din monastirea Socola,* Iași, 1885, p. 28–67.

Façon, Nina, *Locul Italiei în formarea romantismului românesc,* în volumul *Romantismul românesc și romantismul european,* București, 1970, p. 117–127.

Fierăscu, C. [= C. Moisil], *Un autograf al lui G. Asachi,* în „Revista Arhivelor", I, 1924–1926, nr. 1–3, p. 415–416.

Frunzetti, Ion, *Etapele evoluției peisajului în pictura românească pînă la Grigorescu,* în „Studii și cercetări de istoria artei", VIII, 1961, nr. 1, p. 83–94.

Furtună, D., *Familia Asachi,* în „Chemarea", V, 1939, nr. 419, p. 3–4.

Gáldi, Ladislau, *Introducere în istoria versului românesc,* București, 1971, p. 143–149.

Georgesco, Jean, *La presse périodique en Roumanie,* Oradea, 1936, p. 17–20.

Georgescu, Gh. I., *Asachi, cenzor în 1851,* în „Adevărul literar și artistic", XVI, 1937, nr. 886, p. 9.

Gherghel, I., *Goethe în literatura română,* vol. I, București, 1931, p. 51–52.

Gherghel, Ion, *Schiller în literatura română,* București, 1935, extras din „Revista germaniștilor români".

Graur, Gr., *Tribut de recunoștință. Un poem al lui Asachi închinat apelor de la Karlsbad,* în „Adevărul literar și artistic", XI, 1932, nr. 624, Grimm, Petre, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză*, în „Dacoromania", III, 1922—1923, p. 284—337.

Guțu, G., *Gh. Asaki și traducerile din latinește*, în „Orpheus", IV, 1928, nr. 4, 219—229.

Haneș, P.V., *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1904, reeditată în 1927, p. 37—57.

Haneș, P.V., *Inedite de ale lui G. Asachi*, în „Revista idealistă", III, 1906, vol. III, p. 71—77, reprodus în volumul său *Studii de literatură română*, București, 1910.

Haneș. P.V., *Între nuvelă și istorie*, prefață la Gh. Asachi, *Nuvele istorice*, București, 1915, p. V—LIX, reprodusă în volumul său *Studii literare*, București, 1925, p. 183—225.

Haneș, Vasile, V., *N. Gane* și *G. Asachi*, în „Viața nouă", III, 1908, p. 135—140.

Ibrăileanu, G., *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1909, p. 43—58.

Ibrăileanu, G., *Curs de istoria literaturii române moderne. Epoca Conachi* (litografiat), Iași, 1920, p. 393—396, 400—433.

Ilieș, Aurora, *Gh. Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu*, în „Studii și cercetări de bibliologie", II, 1957, p. 277—284.

Ionescu, I., *Note matematice. Asupra studiilor lui Gheorghe Asachi*, în „Gazeta matematică", XLII, 1936—1937, p. 526—527.

Iordan, Iorgu, *Gheorghe Asachi*, în „Orașul nostru", Iași, nr. din 1 aprilie 1928, p. 2.

Iordan, Iorgu, *„Albina românească". Note pe marginea primului ei volum*, în „Revista critică", IV, 1930, nr. 2, p. 81—89.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1901, p. 511—512, și *Apendice*, p. 59.

Iorga, N., *Contribuții la istoria literaturii române, II*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare", seria II, tom. XXVIII, 1906, p. 260—262.

Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte*, vol. I, București, 1907, p. 14—17, 20, 45—47, 106—110, 174, 178—187, 190—196, 276—282, vol. II, București, 1908, p. 61, 212—214, vol. III. Vălenii de Munte, 1909, p. 120—125.

Iorga. N., *Gheorghe Asachi ca tipograf și editor. După „Catalogul" lui din 1847*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", tom XXXIV, 1911—1912, p. 743—767, și extras.

Iorga, Nicolae, *Istoria presei românești de la primele începuturi pînă la 1916*, București, 1922, p. 36, 43—47, 59—60, 70, 81.

Iorga, N., *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 152—322.

Iorga, N., *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică,* București, 1929, p. 131—132.

Isopescu, Claudio, *Il poeta romeno G. Asachi a Roma, 1808—1812,* Roma, 1928. Extras din *Atti del I Congresso Nazionale di Studi Romani.*

Isopescu, Claudio, *Il poeta Giorgio Asachi i Italia,* Livorno, 1930.

Isopescu, Claudio, *Un artista romeno dell' 800 a Roma,* Roma, 1932. Extras din revista „Roma".

Isopescu, Claudio, *Sconosciute traduzioni della „Divina Commedia"*, [Roma], 1935.

Istoria filozofiei românești, vol. I, București, 1972, p. 170.

Istoria gîndirii sociale și filozofice în România, București, 1964, p. 133—135.

Istoria teatrului în România, vol. I, București, 1965, p. 169—173, 218, 274, 275.

Istrate, G., *Observații lingvistice pe marginea „Alăutei românești"*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară", XXIII, 1972, p. 157—160.

Istrate, G., *Gh. Asachi, un mare necunoscut,* în „Cronica", VIII, 1973, nr. 24, p. 4.

Istrate, G., *Elemente italienești în poezia lui Gheorghe Asachi,* în „Studii și cercetări lingvistice", XXIV, 1973, nr. 5, p. 569—576.

Istrati, C.I., *Discurs funebru pronunțat la ocaziunea înmormîntării ilustrului bărbat Gheorghe Asachi, în 14 noiembrie 1869,* Iași, 1869.

Istrati, C.I., *Din trecutul nostru. (Una sută de ani de cînd G. Asaki s-a dus la Roma. O iubire adevărată și neprihănită. Amorul care naște din virtute și este nemuritor),* București, 1909. Extras din revista „Literatura și arta română", XIII, 1909.

Ivașcu, George, *Asachi — reporter,* în „Contemporanul", 1964, nr. 39, p. 3.

Ivașcu, George, *Reflector peste timp. Din istoria reportajului românesc, I (1829—1866),* București, 1964, p. XXXVIII—XXXIX.

Ivașcu, George, *Istoria literaturii române,* vol. I, București, 1969, p. 355—358, 368—369, 371, 372—373, 386, 387.

Kara, I., *Din activitatea editorială a lui Gh. Asachi. Tipărituri în limbi străine,* în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIV, 1968, nr. 3—4, p. 229—231.

Kirileanu, G.T., *Două scrisori ale lui vodă Mihai Sturza din 1848—1849,* în volumul *În amintirea lui Constantin Giurescu,* București, 1944, p. 301.—306.

Krasnova, I.I., *Aportul lui Gh. Asachi la dezvoltarea limbii literare în prima jumătate a secolului XIX,* în „Anale științifice", Chișinău, IX, 1959, 123—132.

Krasnova, I.I., *Gheorghe Asachi — lexicograf,* Chișinău, 1969.

Laslo [= Lascu], N., *Traduceri românești din Vergiliu*, în „Anuar [al Institutului de studii clasice din Cluj] pe anii 1928—1932, partea II, p. 11—37.

Laslo [= Lascu], Nicolae, *Horațiu în literatura română*, în „Gînd românesc", III, 1935, nr. 11—12, p. 532—550.

Lawrence, Alex., *Observațiuni asupra unei elegii a lui Asachi*, în „Viața românească", XXIV, 1932, nr. 5—6, p. 97—100.

Lăzăreanu, Barbu, *Cu privire la Asachi și Heliade*, București, 1938.

Lăzărescu. I., *Societatea de medici și naturaliști din Iași între anii 1830—1850*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, V, 1954, fasc. 1—2, p. 483—508.

Levit, F.D., *Gh. Asachi la Universitatea din Lvov*, în „Limba și literatura moldovenească", II, 1959, nr. 4, p. 10—13.

Levit, F., *Gheorghe Asachi*, Chișinău, 1966.

Lovinescu, E., *Gh. Asachi*, în „Convorbiri literare", XLVII, 1912, p. 266, 558, 688, 812, 862, 1355, și XLVIII, 1913, p. 294, 515, 640, 885, 1025, studiu republicat în volum, în 1921 și 1927.

Lovinescu, E., *Gh. Asachi. Viața și opera sa*, București, 1921, reeditat în 1927.

Lugoșianu, O., *O serbare la Iași, 10* și *11 aprilie 1834*, în „Revista nouă", VII, 1894, p. 339—346, și extras.

Lugoșianu, O., *Primele studii de desemn ale lui Gheorghe Asachi*, în „Căminul nostru", I, 1910—1911, nr. 5, p. 68.

Mancaș, Mihaela, *Structura narației în perioada romantică*, în volumul *Structuri tematice și retorico-stilistice în romantismul românesc (1830—1870)*, București, 1976, p. 187—189.

Marcu, Alexandru, *Torquato Tasso în romantica românească*, în „Studii italiene", III, 1936, p. 5—93.

Marcu, Alexandru, *Madame Blanchard și Gh. Asachi la Roma*, în „Studii italiene", V, 1938, p. 167—170.

Marcu, Alexandru, *Pentru un amănunt din biografia lui Gh. Asachi*, în „Studii italiene", VI, 1939, p. 169.

Marcu, N., *Gheorghe Asachi, întemeietorul primei fabrici de hîrtie din Moldova*, în „Studii și cercetări economice", IX, 1970, p. 225—233.

Marian, Liviu, *Contribuțiuni la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*, Chișinău, 1927, p. 34—42.

Marinescu-Himu, Maria, *Din izvoarele poeziei lui Gh. Asachi*, în „Limbă și literatură", X, 1965, p. 123—126.

Marino, Adrian, *Vechi traduceri românești, nesemnalate încă, din Lord Byron* în „Kalende. Preocupări literare", II, 1943, nr. 4—5, p. 51—54.

Massoff, I., *Teatrul românesc*, vol. I, București, 1961, p. 68–77, 218–219, 222–227, 229–231, 514.

Maxim, Gheorghe, I., *Petrecerea artistului Gheorghe Asachi în Roma ottocentesca*, Mănăstirea Neamț, 1947.

Micu, D., *Seducătorul Asachi*, în „Tribuna“, XIV, 1970, nr. 28, p. 14.

Minea, I., *Ce citise generațiunea Unirii din Moldova*, București, 1919. Extras din „Anuarul Gimnaziului «I. Maiorescu»“.

Minea, I., *Începuturile dăscălicești ale lui Asachi*, în „Cercetări istorice“, VIII–IX, 1932–1933, p. 218–219.

Mîndra, V., *Gheorghe Asachi. 100 de ani de la moarte*, în „Teatrul“, XIV, 1969, nr. 11, p. 43–45.

Mîndra, V., *Incursiuni în istoria dramaturgiei române*, București, 1971, p. 24–33.

Mîndra, V., *Clasicism și romantism în dramaturgia românească (1816–1918)*, București, 1973, p. 132–152.

Naniescu, Iosif, *Cuvîntare la inaugurarea statuii lui G. Asachi*, București, 1890.

Negoescu, Dumitru. *Gheorghe Asachi. Asupra dramei „Turnul Butului“*, în „Revista de istorie și teorie literară“, XX, 1971, nr. 4. p. 677–680.

Neacșu, Alexe, recenzie la Claudio Isopescu, *Il poeta Giorgio Asachi in Italia*, Livorno, 1930, în „Arhiva“, XLI, 1934, nr. 1–2, p. 118–120.

Negre, Ioan, *Gheorghe Asachi, Viața, lucrările, scrierile sale și epoca în care a trăit. 1788–1869*, Piatra Neamț, 1882.

Negrescu, I., *Influențele slave asupra fabulei românești în literatura cultă*, vol. II, Chișinău, 1925, p. 46–48.

Nicola, Ion, *Gh. Asachi și manuscrisele lui Ion Budai-Deleanu*, în „Limbă și literatură“, XV, 1967, p. 237–240.

Niculescu, Remus, *Gh. Asachi și începuturile litografiei în Moldova*, în „Studii și cercetări de bibliologie“, I, 1955, p. 67–112.

Niculiță-Voronca, Elena, *Sărbătoarea moșilor în București. Studiu comparativ*, București, 1915, p. 99–107.

Oprescu, G., *Grafica româneasacă în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1942, p. 47–55, 96–104, 110, 208–211, 234–236, 254–274, 280.

Oprescu, Gh., *Cîteva precizări în legătură cu biografia lui Asachi*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, I, 1954, nr. 1–2, p. 221–222.

Oprescu, G., *Sculptura statuară românească*, București, 1954, p. 28–29.

Oprescu, P., *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice românești în epoca Regulamentului organic*, în „Studii și cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 56–57.

Ortiz, Ramiro, *Poeziile italiene ale lui Asaki*, în „Plaiuri românești", I, 1929, nr. 2, p. 49–55.

Ortiz, Ramiro, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, p. 317–351.

Ortiz, Ramiro, *Per la fortuna del Petrarca in Rumania (1783–1928)*, în „Academia Română, Memoriile Secțiunii literare", seria III, tom. V, 1930–1931, p. 39–71.

Ortiz, Ramiro, *Gheorghe Asachi e il petrarchismo rumeno*, în *Varia romanica*, Firenze, 1932, p. 408–436.

Osoianu, Valeria, *Date noi cu privire la apariția unor periodice ale lui Gh. Asachi*, în „Studii și cercetări de bibliologie", II, 1957, p. 269–276.

Păcurariu, D., *Clasicismul românesc*, București, 1971, p. 59–63.

Pervain, Iosif, *Extract din jurnalul unul călătoriu moldovean*, în „Steaua", VIII, 1957, nr. 10, p. 104–112.

Piru, Al., *August von Kotzebue*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", IV, 1955, p. 587–596.

Piru, Al., *Asachi și Petrarca*, în „România literară", II, 1969, nr. 45, p. 12.

Piru, Al., *Asachiana*, în „România literară", III, 1970, nr. 44, p. 13.

Piru, Al., *Varia, Preciziuni și controverse*, vol. I, București, 1972, p. 52–60.

Piru, Elena, *Gheorghe Asachi și fiica sa, Hermiona Quinet*, în „România literară", II, 1969, nr. 45, p. 12–13.

Piru, Elena, *Hermiona Asachi-Quinet. 150 de ani de la naștere*, în „Manuscriptum", II, 1971, nr. 2, p. 178–188.

Pohonțu, Eugen, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova. Gh. Asachi și Gh. Panaiteanu*, București, 1967.

Pompeiu, D., *Din hîrtii vechi : Asachi și firea limbei noastre*, în volumul *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 343–344.

Pop, Augustin Z.N., *Un memoriu despre fabrica de hîrtie a lui Asachi*, în „Studii și cercetări de bibliologie", I, 1955, p. 238–240.

Popa, Gr.T., *Dezvoltarea spiritului științific în Moldova și contribuția Academiei Mihăilene la această dezvoltare*, în volumul *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*, Iași, 1936, p. 460–467.

Popa, Ilie, *Gh. Asachi și postulatul lui Euclid*, în „Gazeta matematică", XLII, 1936—1937, p. 522—525.

Popa, Ilie, *Un ieșan uitat: Dimitrie Asachi*, în „Însemnări ieșene", IV, 1939, p. 264—267.

Popa, Mircea, *Gh. Asachi și Mihail Kogălniceanu într-o revistă germană între 1841 și 1847*, în „Revista de istorie și teorie literară", XXV, 1976, p. 403—405.

Poap, N.I., *Școala din Moldova ca instrument de difuzare a științei (1829—1848)*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, V, 1954, seria III, fasc. 3—4, p. 529—564.

Popescu, Mih., *Pensionarea a doi scriitori* [Gh. Asachi și Gr. Alexandrescu] în „Adevărul literar și artistic", XVI, 1937, nr. 869, p. 5—6.

Popovici, D., *Romantismul românesc*, București, 1969, p. 126—146.

Popovici, D., *Studii literare*, vol. II, Cluj, 1974, p. 125—144, 153—156.

Popovici, V., *Începuturile industriei de hîrtie în Moldova*, în „Analele științifice ale Universității « Al.I. Cuza » din Iași", serie nouă, secțiunea III (Științe sociale), tom. I, 1955, fasc. 1—2, p. 86—110.

Pricop, Adrian, *Gh. Asachi. Documente*, în „Cronica", IV, 1969, nr. 51, p. 11.

Protase, Maria, *În căutarea adevăratului Asachi*, în „Tribuna", XII, 1969, nr. 49, p. 6.

Pușcariu, S., *Gh. Asachi*, în „Luceafărul", XI, 1912, p. 21—24.

Reli, Simeon, *Raiaua Hotinului în timpul ocupației austriace și legăturile ei bisericești cu episcopia Bucovinei (1788—1792)*, Cernăuți, 1930. Extras din revista „Candela", XLI, 1930, nr. 1—3.

Seche, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, București, 1966, p. 77—78, 98.

Sficlea, V., *Primul atlas geografic tipărit în Principatele române. Atlasul lui Gheorghe Asachi*, în „Buletin topografic", 1958, nr. 1, p. 65—78.

Simionescu, I., *Oameni aleși*, vol. II. *Românii*, București, 1926, p. 71—76.

Simota, Algeria, *Asachi Gheorghe*, articol în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 55—60.

Sion, Constantin, *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, p. 5—6.

Sion, G., *Suvenire contimpurane*, București, 1888, p. 447—452.

Siruni, H. Dj., *Gheorghe Asachi și armenii*, în „Ani", I, 1936, nr. 4, p. 71—75, 91—92.

Sorescu, George, *Un manuscris necunoscut al lui G. Asachi*, în „Ramuri" VI, 1969, nr. 11, p. 15.

Sorescu, George, *Gh. Asachi*, București, 1970.

Sorescu, George, *„Plăsmuiri" critice*, în „România literară", III, 1970 nr. 46, p. 2.

Sorescu, George, *Manuscrisele lui Asachi*, în „Tribuna", XVIII, 1974, nr. 5, p. 14—15.

Sorescu, Roxana, *Metamorfoze ale liricii erotice*, în volumul *Structuri tematice și retorico-stilistice în romantismul românesc (1830—1870)*, București, 1976, p. 102—105.

Speranția, Th. D., *Fabula în genere și fabuliștii români în specie*, București, 1892, p. 84—91, 155—156, 159, 167—168, 179—184, 203—207.

Stamboliu, C., *Comemorarea lui Asachi la București*, în „Însemnări ieșene", I, 1936, nr. 10, p. 581—582.

Șăineanu, Lazăr, *Studii folclorice*, București, 1896, p. 30—45.

Șchiopu, Mihaela, *Aspecte ale recepției operei lui Dante în România*, în „Revista de istorie și teorie literară", XIV, 1965, nr. 1, p. 137—148.

Tănăsescu, Grigore, *Asachi și tradițiile clasice*, în „România literară", II, 1969, nr. 45, p. 12—13.

Tomescu, Mircea, *Istoria cărții românești*, București, 1968, p. 144—145.

Trifu, Constanța. *Cronica dramatică și începuturile teatrului românesc*, București, 1970, p. 99, 103—106, 111, 113.

Țepelea, Gabriel, *Limba scrierilor lui Gh. Asachi*, în volumul *Corelația limbă-literatură*, București, 1971, reprodus în: Gabriel Țepelea și Gh. Bulgăr, *Momente din evoluția limbii române literare*, București, 1973, p. 158—165.

Ungureanu, Gh., *Fabrica de hîrtie a lui Gh. Asachi de la Petrodava*, extras din „Anuarul Liceului « Petru Rareș »", Piatra Neamț, 1933—1934.

Ungureanu, Gh., *Gheorghe Asachi*, în „Revista Arhivelor", serie nouă, VI, 1963, nr. 2, p. 201—231.

U[ngureanu], Gheorghe, *Știri inedite despre cursul de inginerie ținut de Gh. Asachi la Școala domnească din Iași*, în „Revista Arhivelor", serie nouă, VI, 1963, nr. 2, p. 250—251.

Ungureanu, Gh., *O viață întru luminarea neamului : Gheorghe Asachi*, în „Magazin istoric", II, 1968, nr. 2, p. 46—47.

Ungureanu. Gh., *Un manuscris necunoscut al poeziilor lui Gh. Asachi*, în „Cronica", IV, 1969, nr. 44, p. 6, 8.

Ungureanu, Gh., *Figuri de arhiviști români : Gheorghe Asachi (1788—1869)*, București, 1969.

Urechia, V.A., *George Asaki. Cuvînt rostit la inaugurarea statuei lui, în 14 octombrie 1890*, București, 1890.

Urechia, V.A., *Istoria școalelor de la 1800—1864*, vol. I, București, 1892,

p. 107–108, 116–118, 127–128, 148, 154, vol. II, București, 1892, p. 52, 185, 360.

Ursu, N.A., *Asachi, nu Donici*, în „Iașul literar", VIII, 1957, nr. 11, p. 120–121.

Ursu, N.A., *„Rimario moldavo", dicționarul de rime al lui Gh. Asachi*, în „Iașul literar", XI, 1960, nr. 12, p. 87–88.

Ursu, N.A., *Inițialele A.D. și paternitatea unor fabule*, în „Iașul literar", XII, 1961, nr. 4, p. 78–79.

Ursu, N.A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 101–104.

Ursu, N.A., *O dramă istorică necunoscută a lui Gh. Asachi*, în „Cronica", IV, 1969, nr. 24, p. 4.

Ursu, N.A., *Crearea stilului științific* [al limbii române], în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. I, București, 1969, p. 137–138, 147–148.

Ursu, N.A., *Sursele italiene ale poeziei lui Gh. Asachi*, în „România literară", VI, 1973, nr. 17, p. 14.

Ursu, N.A., *Un journal de voyage inconnu appartenant à Gh. Asachi*, în „Cahiers roumains d'études littéraires", nr. 4/1980, p. 149–151.

Valaori, Iuliu, *Anacreon și imitatorii săi*, în „Orpheus", III, 1927, nr. 2, p. 78–82.

Vîrgolici, Teodor, *Comentarii literare*, București, 1971, p. 47–49, 92–94.

Vornicescu, Nestor, *Arhimandritul Leon Asachi. Relațiile sale cu Rusia și cu Austria în cursul anilor 1787–1821*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXVIII, 1962, nr. 3–4, p. 213–242.

Zaciu, Mircea, *Asachi, cel „de nime iubit"*, în „Vatra", II, 1972, nr. 9, p. 6, 23.

Zaciu, Mircea, *Un român în Vezuviu*, în „Vatra", II, 1972, nr. 10, p. 8, 11.

Zaciu, Mircea, *„Obosit de admirare ..."*, în „Vatra", II, 1972, nr. 11, p. 6.

Zamfir, Mihai, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, București, 1971, p. 102–103, 126–127.

Zane, G., *O concurență tipografică și o polemică literară între M. Kogălniceanu și Gh. Asachi*, în „Arhiva românească", VI, 1941, p. 31–71, și extras.

Zarifopol, Paul, *Poezia românească în epoca lui Asachi și Eliade*, în „Revista Fundațiilor regale", II, 1935, nr. 9, p. 494–504.

Zosin, P., *Două epitafe : al lui Franklin și al lui Asachi*, în „Însemnări ieșene", I, 1936, nr. 10, p. 518–521.

Zotta, Sever, recenzie la E. Lovinescu ,*Gh. Asachi, Viața și opera sa*, București, 1921, în „Ioan Neculce", I, 1921 .fasc. 1, p. 187.

Zotta, Sever, *Din trecutul Arhivei Statului a Moldovei. Spicuiri din dosarele cancelariei*, în ,Arhiva românească", VI, 1941 p. 213–262.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie par G. Asaky, Iași, 1859 (foaia de titlu) .... 64—65

Nuvele istorice a romăniei de Gheorghie Asachi, Iași, 1867 (foaia de titlu) .... 64—65

Portretul lui Gh. Asachi, publicat la începutul volumului său de *Nuvele istorice*, Iași, 1867 .... 64—65

Portretul Biancăi Milesi, reproducere fotografică după un autoportret de prin anii 1823—1824; apud G. Sorescu, *Leucaida lui Alviro Corintio-Dacico (G. Asachi)*, București, 1974, p. 128 .... 64—65

Portretul Biancăi Milesi, executat de Alexandru Asachi, după o schiță din memorie a lui Gh. Asachi (litografie aflată în *Almanah de învățătură și petrecere*, 1869, p. 14) .... 64—65

Tabloul intitulat *Ștefan cel Mare, domn și irou a Moldovii*, gravură imprimată la Viena, prin anii 1822—1823 (Biblioteca Academiei R.S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *626*) .... 64—65

Tabloul intitulat *Muma lui Ștefan cel Mare împiedică pe fiul său de a întra în cetatea Neamțu, la 1484*, publicat în 1833 (Biblioteca Academiei R. S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *6577*) .... 64—65

Tabloul intitulat *Ștefan cel Mare a Moldovii cuvintează al său testament politicesc, la anul 1504*, publicat în 1834 (Biblioteca Academiei R.S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *7018*) .... 64—65

Planul topografic al cetății Neamț, alcătuit de Gh. Asachi în 1838 (litografie aflată în „Spicuitorul moldoromân“, partea a II-a, aprilie-iunie 1841, p. 84) .... 64—65

Descrierea istorică a tablonului ce înfățoșază pe Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, cînd au priimit corona și hlamida de la ambasadorii împăratului Ioan Paleologul II, de aga Gh. Asachi, Iași, 1839 (foaia de titlu) .... 448—449

Tabloul intitulat *Alexandu I, domn a Moldovei, luînd corona și mantia din mîna solilor împăratului Ioan Paleolog,* publicat în 1839 (Biblioteca Academiei R.S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *546*) .... 448—449

Dochia și Traian, dupre zicerile populare a românilor, cu itinerarul muntelui Pionul, de aga Gh. Asachi, Iași, 1840 (foaia de titlu) .... 448—449

Tabloul intitulat *Zîna Dochia și Traian, dupre zicerile moldoromânilor,* publicat în 1840 (Biblioteca Academiei R.S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *547*) .... 448—449

Tabloul intitulat *Bătălia moldovenilor cu cavalerii crucieri, urmată lîngă Marienburg, în Prusia, la 1423,* litografiat în 1843 (Biblioteca Academiei R. S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *747*) .... 448—449

Tabloul intitulat *Bătălia de la Baie, urmată noaptea spre 15 dec. 1467 între Ștefan cel Mare și Matiaș, regele Ungariii* (litografie aflată în „Gazeta de Moldavia“, supliment la nr. 49, din 21 iunie 1851, p. 2, și la Biblioteca Academiei R.S. România, cabinetul de stampe, inv. nr. *745*) .... 448—449

Cvestia învățăturei publice în principatul Moldovei de Gh. Asachi, Iași, 1858 (foaia de titlu) .... 448—449

Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire, 1828, până la anul 1843, și un proiect pentru a lor reformă, de referendariul Gh. Asachi, Iași, 1845 (foaia de titlu) .... 448—449

Pagina întîi a primului număr al gazetei „Albina românească“, din 1 iunie 1829.................................. 448—449

CUPRINS

Notă asupra ediției 7

NUVELE ISTORICE

Préface [la *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie,* Iași, 1859] 21 (823)
Prefață [la *Nuvele istorice a românici,* Iași, 1867] 23 (825)

Dragoș 24 (826)
Alesandru cel Bun 54 (827)
Svidrighelo 64 (828)
Elena Moldovei 75 (828)
Valea Albă 99 (829)
Bogdan voievod 137 (830)
Petru Rareș 163 (830)
Mazepa în Moldova 239 (833)
Ruxanda doamna 259 (833)
Mihai Viteazul 281 (833)
Ziua din urmă a Municipiului Iașenilor (Iassiorum) 300 (834)

VARIA

Amintiri și însemnări de călătorie

Rediul moldovenesc în Austria, aproape de Viena 329 (836)
Estract din jurnalul unui călători moldovean 333 (836)

[Extract din călătoria unui moldovan la Roma] 376 (837)
Biserica catedrală a sfîntului Petru la Roma 383 (837)
Itineraru sau călăuzul la Pion 390 (838)
Bănuțul lui Ștefan voievod 400 (842)
Dunărea 404 (843)
O vizită după cincizeci ani 421 (845)
Prințul de Aracan, Aureg-Țeib de India, în Iași 426 (845)
Fragment din memoriile călătoriei unui român din 1808 .... 435 (845)
Muza unui moldoromân 443 (846)

Descrieri ale tablourilor istorice

Descrierea cadrului întăi din istoria Moldovii 445 (846)
Descrierea cadrului al doile din istoria Moldovii, înfățoșător pe Ștefan cel Mare cuvîntînd al său testament politicesc 449 (852)
Lupta moldovenilor cu cavalerii crucieri în Prusia, la 1423 455 (854)
Epizod din istoria Moldovei [Bătălia de la Baia] 463 (855)

Cuvîntări și rapoarte școlare

[Cuvîntare la inaugurarea Academiei Mihăilene] 466 (855)
Relație istorică asupra shoalelor naționale în Moldova de la a lor restatornicire, 1828—1838 .... 470 (855)
Relație de starea învățăturilor publice în Moldova pe anul sholar 1839—1840 .... 477 (856)
[Cuvînt la deschiderea cursurilor Academiei Mihăilene, în 20 octombrie 1843] 482 (856)
Expoziția stărei învățăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire până la anul 1843 și un proiect pentru a lor reformă 484 (857)
Cvestia învățăturei publice în Moldova, precedată de o ochire istorică asupra școalilor 499 (859)
Starea școalelor în Moldova la începutul secolului XIX 524 (860)

Meditații

Scrisoarea unui sahastru din munții Carpat asupra simțirilor la începutul anului nou 529 (860)
Sîmbăta moșilor 531 (861)
Anul Nou 1838 .... 533 (863)

Noaptea Anului Nou 539 (864)
Fericirea unui trai retirat 541 (865)
Omul literat 543 (865)
Meditația unui îmbătrînit poet 546 (865)
Meditație pentru ziua Anului Nou 548 (865)
Dorința folosului obștesc 550 (866)
Anotimpurile vieței omenești 556 (867)
Datine naționale 563 (867)
Anul Nou 565 (867)
Meditație la Anul Nou 567 (868)
Stima poporului nostru 569 (869)

Observații filologice

[Despre cultivarea limbii române literare] 571 (870)
[Referat asupra gramaticii lui Gh. Săulescu] 573 (870)
Iho Albinei 575 (871)
Lexicografie 577 (871)
Onomatologhie română 579 (872)
Cîteva sminte 581 (872)
Limba și portul 582 (872)
Neologie 585 (872)
Gazeta de Transilvania 587 (873)
Filologie 588 (873)
Observație filologică 589 (873)
Cîteva observații filologice 591 (873)

Cronici literare și științifice

Despre literatură 593 (874)
Despre literatura românească 595 (874)
Înmormintarea lui poeta Ghete 597 (875)
[Înștiințare literară] 599 (875)
[Despre gramatica și dicționarul român-francez ale lui J.-A. Vaillant 600 (875)
Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor pănă la vremele noastre 601 (876)
Jurnalismul român [I] 604 (876)
Flori de scăieți culesă pe malul Dîmboviței de Enric Vinterhalder 606 (876)

Jurnalismul în românie 608 (876
Jurnalismul român [II] 611 (877)
Literatura serbească 614 (877)
Poezii poporale. Balade. Cîntice bătrînești adunate de d. V. Alecsandri 616 (878)
Pompei 618 (878)
Repertoriul dramatic a d. V. Alecsandri 620 (878)
Notiții statistice asupra Moldovei, de prințul Niculai Șuțu .. 621 (879)
[Despre dicționarul german-români al lui Teodor Stamati].... 624 (879)
Bibliografie [A. Fătu, *Manual pentru învățătura moașelor,* Iași, 1852] 626 (879)
Uricariul Moldovei 628 (879)
Preumblatul sau danțul meselor 630 (880)
Ierusalimul liberat 634 (880)
Bordeiul unchiului Tom și Coliba moșului Toma 636 (881)
Despre îndatoririle femeilor 638 (881)
România literară 639 (882)
Adam Mițkevici 641 (883)
Arheologia română 643 (883)
Cînturi populare 645 (887)
Balade 647 (891)
Poezia populară română. Balade 649 (891)
Literatura italiană 651 (892)
Apoteozul lui Schiller 653 (892)
Universitatea Iașilor 655 (892)
Castelul de Șillon 658 (893)
Serbarea seculară a lui Dante 659 (893)

Cronici teatrale, muzicale și de arte plastice

Reprezentația tragediei *Sau* 662 (893)
Domnul Bocsa și madama Bișop in Ieși 665 (894)
Întrunire muzicală a madamei Bișop și d. Bocsa 667 (895)
Conțert dramatic a madamei Bișop 669 (895)
Artele frumoase 671 (896)
List în Iași 673 (896)
Teatru național [I] 675 (897)
Zugrăvia în Moldova 678 (897)
Teatru național [II] 680 (898)
A doua reprezentație în folosul celor săraci 682 (898)

Hîrca 685 (898)
Muzica în românie 687 (899)
Concertul lui Frankenştain 688 (900)
Hronica teatrală [I] 690 (901)
Hronica teatrală [II] 692 (901)
Hronica teatrală [III] 694 (902)
Hronica teatrală [IV] 695 (902)
Hronica teatrală [V] 696 (902)
Mihul 697 (902)
Hronica muzicală 699 (903)
Hronica teatrală [VI] 700 (904)
Hronica provincială 702 (904)
Deschiderea operei italiene, în 9 octomvrie, în Iaşi 704 (904)
Hronica teatrală [VII] 706 (907)
Concertul d-lui Terşak 708 (908)

Cronici economice şi politice

Industria Moldovei 709 (908)
Emanciparea ţiganilor, 1844] 714 (908)
[Industrie moldovană 716 (909)
[Emanciparea ţiganilor, 1855] 718 (909)
Industrie în Moldova 721 (909)
[Examenul Şcolii de arte şi meserii] 723 (909)
Italia 725 (910)
Starea politică şi socială a Europei la încheierea anului 1860 728 (910)
Roma 731 (910)

Oameni şi locuri

[Pionul sau Ceahlăul] 736 (911)
Buciumu 739 (911)
Danţul naţional 741 (911)
Giocul naibei 743 (912)
Catelina în Moldova 744 (912)
Hîrlăul 747 (912)
Golia 749 (913)

In memoriam

Serbarea seculară consfinţită lui Vasilie Lupu voievod, ctitorul şi înzăstrătorul shoalelor naţionale 751 (913)
Chirangheleu, filozof cosmopolit în Moldova 753 (914)

Memoria domnului Vasilie voievod 760 (915)
Codreanu 762 (916)
[Teodor Stamati] 766 (916)
[Hristian Flehtenmaher] 768 (916)
Memoriei lui Nicolai Roșca Codreanu 770 (917)
D. Hamer 773 (918)
Serbarea zilei de Trei-Sfinți 774 (918)
Vasili Lupu, domn a Moldovei, fundatorul academiei din Iași și restauratorul literaturei române 777 (919)
Alexandru Humbold 779 (920)
[Gheorghie Săulescu] 782 (920)

Prefeţe

Înainte cuvintare [la „Albina românească"] 784 (921)
Înainte cuvîntare [la *Istoria imperiii rosiene*, Iași, 1832—1833] 787 (929)
Înainte cuvintare [la *Învățătura hristiană*, Iași, 1836] 789 (929)
Înainte cuvînt [la *Elemente de matematică. Partea I. Aritmetică*, Iași, 1836] 790 (929)
Înainte-cuvînt [la *Elemente de matematică. Partea II. Algebra*, Iași, 1837] 791 (930)
Înainte cuvînt [la *Elemente de matematică. Partea III. Geometria elementară*, Iași, 1838] 792 (930)
Prefață [*la Românii Principatelor dunărene*, de Edgar Quinet, partea I, Iași, 1856]. 793 (931)
Prefață la *Fragmentul istoric* a moldoromânilor 795 (931)
Prefață [la *Cvestia relațiilor dintre proprietarii de moșii din Moldova cu locuitorii lucrători de pămînt*, de N. Istrati, Iași, 1857] 797 (933)
Către lectori [la *Considerații generale asupra geologiei*, de A. D. Holban, Iași, 1860] 799 (933)
Românii 800 (934)

Scriitori şi fragmente autobiografice

[Scrisoare către bancherul Constantin Popp, din 1 iulie 1823] 802 (934)
[Scrisoare către bancherul Constantin Popp, din 12 aprilie 1825] 804 (934)
[Scrisoare către mitropolitul Veniamin Costache, din 18/30 august 1826] 806 (934)
[Scrisoare către vornicul Mihail Sturza, din 18/30 august 1826] 808 (935)

Spre amintire 809 (935)
[O precizare] 812 (935)
Notiție biografică 814 (935)

Note și comentarii 822
Addenda et corrigenda (la volumul I) 942
Glosar 947
Bibliografie 963
Tabla ilustrațiilor 983